

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ГЕРМАНІСТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГЕРМАНІСТІВ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Studia in honorem

*Видається на пошану науково-педагогічної діяльності
докторів філологічних наук, професорів
В'ячеслава Івановича Карабана
і Олександра Івановича Чередниченка*

Серія:
Філологічні науки
(МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 104 (1)

Кіровоград – 2012

**ББК 81.2(3)
Н 34**

Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство):
У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – 482 с.

ISBN 966-8089-24-3

До випуску наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань теорії та практики перекладу, прикладної лінгвістики та термінознавства.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(*протокол № 7 від 27.02.2012 року*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Парашук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, професор
(відповідальний за випуск).

ISBN 966-8089-24-3

Статті подано у авторській редакції.

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2012**

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА В'ЯЧЕСЛАВА ІВАНОВИЧА КАРАБАНА

КАРАБАН В'ячеслав Іванович

Відомий вчений-перекладознавець і мовознавець. Доктор філологічних наук, професор. Академік Академії наук вищої школи України з 2005 р.

Народився 16 липня 1947 р. у м. Новокузнецьк Кемеровської обл. (Росія). У 1971 р. закінчив відділення перекладачів факультету іноземних мов Харківського державного університету ім. М. Горького. З 1971 р. по 1973 р. – офіцер-перекладач у Збройних Силах. З 1973 р. по 1976 р. – аспірант кафедри англійської філології факультету романо-германської філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка. З 1976 р. по 1979 р. – викладач кафедри англійської філології університету, з 1980 р. по 1981 р. – доцент цієї кафедри. У 1978 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Аспекти поверхневої зв'язності англійського тексту». Із 1981 р. по 1987 р. та з 1989 р. по 1992 р. – завідувач кафедри англійської мови, з 1987 р. по 1989 р. – старший науковий співробітник цієї ж кафедри, з 1992 р. по 1993 р. – завідувач кафедри комунікації та лінгвокраїнознавства. У 1990 р. захистив докторську

дисертацію «Складні мовленнєві одиниці» (спеціальності «германські мови» та «загальне мовознавство»). З 1997 р. по 2010 р. – завідувач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка; нині професор цієї ж кафедри.

Сфери наукових інтересів: перекладознавство, контрастивна лінгвістика, етнолінгвістика, теорія мови, лексикографія, історія перебування готів на території України.

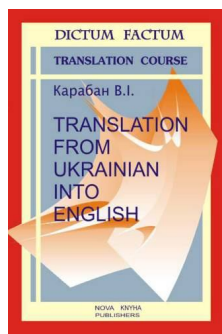
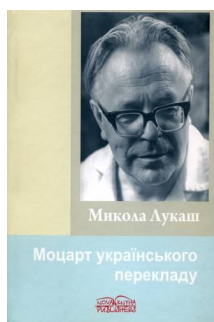
Автор та співавтор близько 120 наукових і методичних праць, зокрема монографії «Сложные речевые единицы: английские асиндетические полипредикативные образования» (1989), посібника «Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську» (2004), співавтор 12 посібників із теорії і практики перекладу, укладач «Англо-українського юридичного словника» (2003) та «Українсько-англійського юридичного словника» (2004), перекладач 3 наукових монографій з української мови англійською мовою.

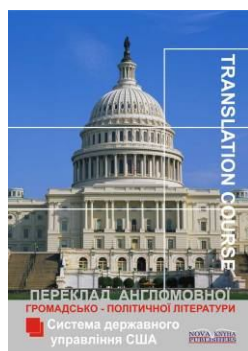
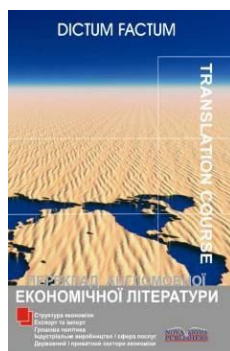
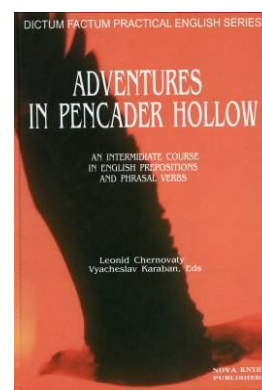
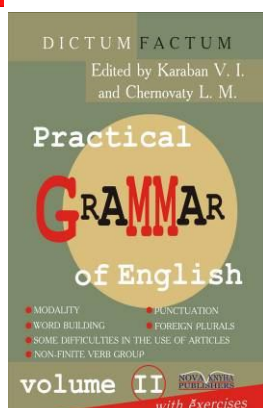
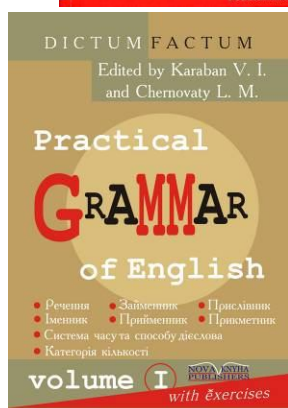
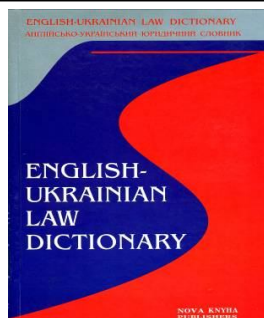
Підготував 27 кандидатів наук та 2 доктори наук.

Член двох спеціалізованих рад з апробації дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філологічних наук при КНУ ім. Т. Шевченка.

Член Європейського лінгвістичного товариства.

Лауреат Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2010).

НУ ЯКІ ТАМ 65!

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ
(Харків, Україна)

Одного весняного дня 1972 року зграйка п'ятикурсників перекладацького відділення Харківського університету, жваво чимчикуючи з альма-матер до найближчого кафе у саду Шевченка, розташованого поруч, несподівано натрапила на молодого лейтенанта, сяюча фізіономія якого здалася їм на диво знайомою. «Слава!» – отетеріло вигукнув хтось, упізнавши нарешті випускника попереднього року, якого всі звикли бачити з розкішною «хемін-

65? YOU ARE KIDDING!

Leonid CHERNOVATYI
(Kharkiv, Ukraine)

On a spring day in 1972 a little crowd of the Kharkiv University translators' department graduate students were briskly moving from their alma mater to the closest café in the neighbouring Shevchenko Park. All of a sudden they came across some young lieutenant whose radiant face seemed so strangely well-known. "Slava!" called a voice from the crowd, and the previous year graduate was finally recognized. No wonder the process took some time as Slava had used to wear a rich beard à la Hemingway

гвевською» бородою та вусами, від яких не лишилось і сліду.

Трохи пізніше, вже в кафе, усі потроху призвичаїлись до нового образу відпускника Слави Карабана, офіцера-перекладача Центру підготовки іноземних льотчиків м. Кант (Киргизстан), тим більше, що його характер залишився незмінним. Веселий і жартівливий, він щораз вибухав заразливим сміхом, від якого неможливо було утриматись. Оскільки більшість випускників тих часів вже невдовзі чекала робота військового перекладача, умови роботи в армії цікавили всіх. «Ну, як там, Слава?» – несміливо цікавились вони. – «Нормально, – розкотисто підсміюючись розповідав замахтерілий лейтенант. – Ось іду я до їдальні, а там якийсь полковник стоїть. Я йому козирнув – і далі. Виходжу з їдальні, він ще там. Ну, думаю, я вже з ним вітався, то й проходжу далі без усякого козирання. Він як гаркне: «Лейтенанте, до мене!». Підхожу, він питає: «Лейтенанте, ви статут знаєте?». А я йому так чесно відповідаю: «Ні, товаришу, полковнику, не знаю», зареготав Слава, а за ним покотилися від сміху й інші майбутні військові перекладачі.

Проте працював лейтенант відмінно, і не тільки у згаданому Центрі, де замість звичних двох років пробув усі три. Хотіли залишити й на довше, але потужному інтелекту було тісно в межах військового технічного перекладу і 1973 року В'ячеслав Карабан стає аспірантом кафедри англійської філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка, одного з найпотужніших центрів іноземної філології України.

Вдумливість та аналітичні здібності, які були очевидними ще в студентські роки, коли викладачі теоретичних дисциплін побоювались запитань допитливого студента, що мав незручну звичку знаходити суперечності у підготовлених ними «методичках», сприяли швидкому зростанню його авторитету й на новому місці. Якщо зважити також на природжену інтелігентність, уміння спілкуватися з людьми й організовувати їх для розв'язання спільних завдань, то немає нічого дивного, що вже за десять років після вступу до аспірантури В'ячеславу Івановичу пропонують очолити кафедру англійської мови гуманітарних факультетів Київського державного

and moustache both of which had vanished into thin air.

Some time later, already in the café, the strangeness of Slava Karaban's new outlook gradually wore off. He turned out to be the military officer and translator at the Kant Air Base (Kyrgyzstan) where he trained foreign pilots in language. Moreover his temper and disposition, cheerful and joyful remained the same. He constantly burst in catching laughter making the surrounding do the same. Everybody was interested about the conditions of the Army work because practically every translators' department graduate expected an appointment of a military interpreter at that times. "So, how are you doing there, Slava?" asked they timidly. "I'm quite ok," laughed the old-timer lieutenant in response. "Once I was going to the mess and passed by some colonel. I saluted him and went on. When I came out of the mess the colonel was still standing there. Well, I thought, I have saluted him already, so no need to do it again. The moment passed by him again without any saluting he barked at me, "Hey, lieutenant! Come here." When I came up he asked me if I knew any military regulations. I frankly answered him, "Negative, sir!" Slava burst with laughter again and everybody else, military translators-to-be, did the same.

Nevertheless the lieutenant worked excellently both at the Air Base (where he stayed for three years instead of usual two-year-long period of service) and not only. The Air Base administration was willing to leave him even longer, but great intellectual potential of Viacheslav Karaban couldn't develop in full within just military technical translation issues. In 1973 Viacheslav Karaban started his post-grad studies at the English Philology Department of the Kyiv Taras Shevchenko State University, one of the breakthrough centers for foreign philology in Ukraine.

Viacheslav Karaban could boast of his thoughtfulness and analytical skills yet in his student's years when some of the lecturers were even afraid of the witty questions put by the curious student finding mistakes in their lame "workbooks". All these his traits gave Viacheslav Karaban weight in any new place. Keeping also in mind his natural intellectuality, ability to communicate with people and to organize teams for reaching common goals one shouldn't wonder that mere ten years after starting his post-grad studies Viacheslav

університету імені Тараса Шевченка. За два роки він вже обіймає посаду завідувача кафедри комунікації та лінгвокраїнознавства, а трохи згодом на довгі й щасливі п'ятнадцять років очолює кафедру теорії та практики перекладу германських мов, що пізніше змінила назву на кафедру теорії та практики перекладу з англійської мови.

Саме на цій кафедрі розцвів організаторський та творчий талант В'ячеслава Івановича, про що красномовно свідчать результати його діяльності – більше 120 наукових та методичних публікацій, вагомість яких зростає з року в рік. Особливо вражаючою виглядає його праця із організації створення підручників, посібників та довідкових матеріалів. У серії *Dictum Factum*, що реалізується разом із кафедрою теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, випущені посібники для навчання галузевого перекладу у сферах громадсько-політичного перекладу, юриспруденції, економіки, науки і техніки; одноосібно опубліковані англо-український та українсько-англійський юридичні словники й підготовлені аналогічні словники у фінансовій сфері. На кафедрі, під керівництвом В'ячеслава Івановича, опубліковані підручники англійської мови для навчання майбутніх перекладачів з першого по четвертий курси й чимало інших навчально-методичних матеріалів. І нехай сьогодні В'ячеслав Іванович вже не керує кафедрою, але продовжує плідно працювати на ній, користуючись любов'ю та повагою колег як на кафедрі, так і по всій Україні.

Діапазон його наукових інтересів є надзвичайно широким – від перекладознавства, машинного перекладу, германістики, прагмалінгвістики й контрастивного мовознавства до порівняльно-типологічного мовознавства та історії перебування готів на території України. Він щедро ділиться своїми багатими знаннями із студентами, аспірантами (більше 20 захищених) та докторантами, не відмовляючи у допомозі й молодим науковцям з інших університетів України.

Незважаючи на свою надзвичайну завантаженість, В'ячеслав Іванович не цурається й громадської роботи – заступник голови спеціалізованої вченої ради у Київському національному університеті імені Тараса

Karaban was proposed to head the English Language Department for the Humanitarian Schools of the Kyiv Taras Shevchenko State University. In two more years he was the head of the Communication, Linguistic and Cultural Studies Department. Still later on he became the head of the Department of the Theory and Practice of the Germanic Languages Translation for 15 long and happy years. In some time the Department became to be known as Department of the Theory and Practice of the English Languages Translation.

The latter saw the prime times of Viacheslav Karaban's organizational and creative talents the brightest example of which were 120 different academic works, particularly methodological ones, published at that period. Their significance becomes more and more obvious with every single year. The most impressive is his work on organizing the coursebooks, study guides, and reference books publishing. The *Dictum Factum* series being prepared in co-operation with the English Translation Department of the V. N. Karazin Kharkiv National University. There were published the study guides for learning translation in different spheres: social studies, politics, law, economics, sciences and technology. He published his English-Ukrainian and Ukrainian-English Law Dictionaries and prepared the same for the finances sector. The department led by Viacheslav Karaban also published English coursebooks for translators-to-be ranging from the freshman to the graduate level and a lot of other methodological references. Today Viacheslav Karaban is the Department's head no more, but he keeps on his active and efficient work, respected and sincerely loved by his colleagues both from the department and all over from Ukraine.

The range of his activities is extremely far-reaching: translation studies, machine translation, Germanic studies, pragmalinguistics, comparative and typological linguistic studies, and even the Gothic period in the Ukrainian territory! He is very generous to share his profound knowledge with students, post-grads (over 20 defended theses), and post-docs. He never refused to assist any young researcher from any other University of Ukraine.

Despite the constant amount of work-to-be done by him Viacheslav Karaban never dissociated himself from any public work. He is the vice-head of the Specialized Academic

Шевченка, заступник голови Науково-методичної ради з іноземної філології Науково-методичного центру при Міністерстві освіти та науки, молоді та спорту України, член Експертної ради з мовознавства ВАК України, член Експертної ради з гуманітарних та суспільних наук ДАК України, член Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Європейського лінгвістичного товариства, член редколегій кількох наукових видань – ось далеко не повний перелік сфер його діяльності.

Попри те, що не все в житті складалося гладко – була й робота електрослюсаря локомотивного депо і довгі роки поневіряння по гуртожитках уже в зрілому віці – В'ячеславу Івановичу вдалося зберегти якості чудової людини, турботливого чоловіка надзвичайної дружини й колеги, Лідії Георгіївни Верби, чий вплив на його становлення як особистості важко перебільшити. Разом вони виростили двох прекрасних дітей, що приносять радість батькам своїми впевненими кроками життям.

Нечасто зустрічаючись у Києві, і неквапливо змішуючи розмову з пивом, я дивлюсь на веселі іскорки в очах В'ячеслава Івановича, зачудовано слухаю його розкотистий регіт і бачу те давнє харківське кафе. Ну які там 65!

Senate at the Taras Shevchenko National University of Kyiv, the vice-head of the Scientific and Methodological Committee in Foreign Philology at the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine, the Expert Board in Linguistics member at the Highest Attestation Commission of Ukraine, the Expert Board in Humanities and Social Sciences member at the State Accreditation Commission of Ukraine, the member of the Academic Senate of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, the member of the European Linguistic Society, the editor of several scholarly editorial boards – that's a highly incomplete list of all the positions Viacheslav Karaban occupies.

Despite all the difficulties in his life—once he had to work as an electrical fitter at the locomotive depot or had to stray from one hostel to another at pretty mature age—Viacheslav Karaban managed to keep all his positive character features. He stayed a caring husband for his extraordinary wife and colleague Lidiia Verba whose influence upon him just can't be overestimated. Together they brought up two wonderful children who gladden their parents with their resolute steps in their lives.

From time to time we see each other in Kyiv, and diluting our talks with beer I can still see some mischievous twinkle in the eyes of Viacheslav Karaban, listen to his peals of laughter, and recollect that old café in Kharkiv. 65? You are kidding me!

(Translated by Bohdan Stasiuk)

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА ЧЕРЕДНИЧЕНКА

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Олександр Іванович

Відомий вчений-мовознавець і перекладач. Доктор філологічних наук, професор. Академік-засновник Академії наук вищої школи України (1992).

Народився 15 червня 1947 р. в Києві. Закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка (1971) та аспірантуру при ньому (1975). Працює в університеті з 1971 р. на посадах асистента, старшого викладача, доцента, професора. У 1979–2010 рр. – завідувач кафедри теорії і практики перекладу (з 1993 р. – кафедра теорії і практики перекладу з романських мов ім. М. Зерова). У 1977–1980 рр. та 1992–2001 рр. обирався деканом факультету іноземної філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Доктор філологічних наук (1984), професор (1985).

Створив школу лінгвістики та перекладу. Розробив теорію варіювання літературних мов в інонаціональному контексті, істотно доповнив теорію мовних контактів та перекладу.

Автор понад 250 праць у галузі загального і романського мовознавства, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, історії та теорії перекладу, зокрема монографій: «Язык и общество в развивающихся странах Африки» (1983); «Мови

європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія» (1995); «Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія і методологія» (1997), «Григорій Кочур і український переклад» (2004), «Про мову і переклад» (2007); підручників для ВНЗ: «Теорія і практика перекладу. Французька мова» (1995, спільно з Я. Г. Ковалем), «Французька мова економіки і фінансів» (2001, спільно з І. П. Герасименко).

Підготував 2 докторів, 18 кандидатів наук і 1 доктора філософії (дисертація захищена у Франції).

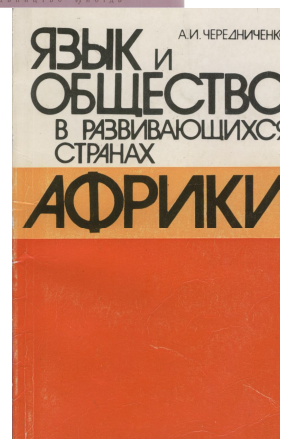
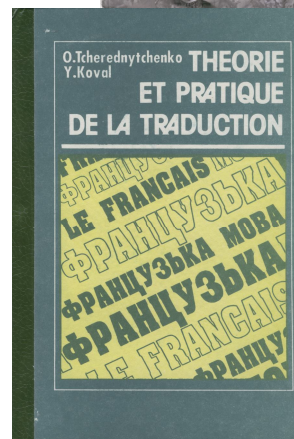
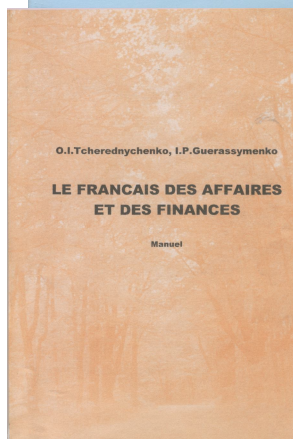
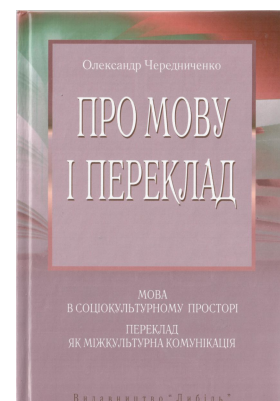
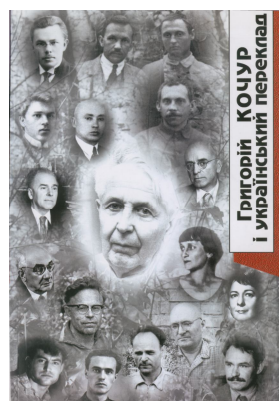
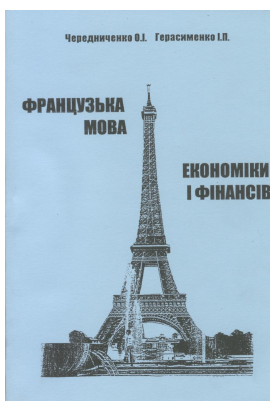
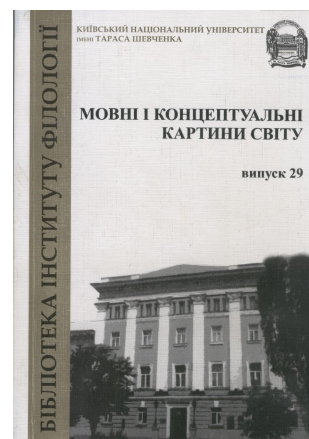
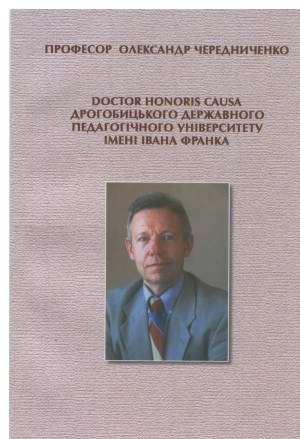
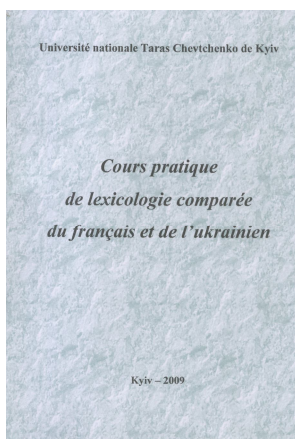
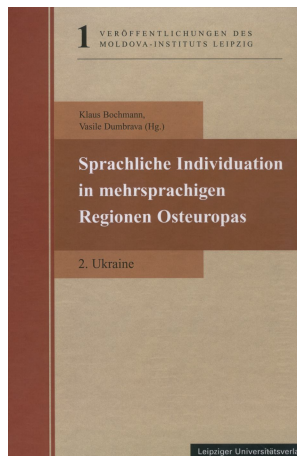
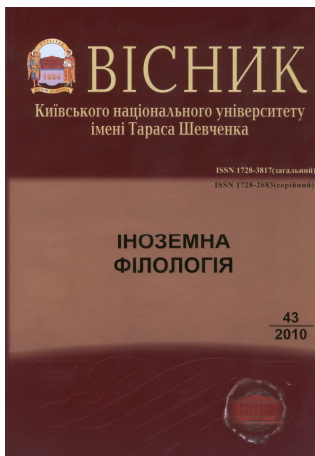
Відповідальний редактор «Вісника КНУ ім. Т. Шевченка» («Іноземна філологія») та наукової збірки «Мовні і концептуальні картини світу».

У 1993 – 2006 рр. – голова спеціалізованої вченої ради для захисту докторських дисертацій з германського, романського мовознавства та перекладознавства при КНУ ім. Т. Шевченка. У 1994 – 2001 рр. був українським координатором двох міжнародних освітніх проектів за програмою «Темпус-Тасіс» у галузі викладання іноземних мов та перекладу. Виступав із лекціями та доповідями в університетах Іспанії, Італії, Німеччини, Франції, США, Японії та інших країн.

Заслужений діяч науки і техніки України (1997), лауреат премії ім. Т. Шевченка КНУ (1995) та Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2000).

Кавалер французького ордена «Академічних пальм» (2001) та ордена «Зірки італійської солідарності» (2003).

Академік-секретар відділення філології, мистецтвознавства та масової комунікації з 2004 р., віце-президент АН ВШ України (2004–2010).

**НЕВТОМНИЙ ТРУДІВНИК
МОВНОГО
ВИНОГРАДНИКА: ДО 65-
РІЧЧЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ ПРОФ. О.І.
ЧЕРЕДНИЧЕНКА**

**Роксолана ЗОРІВЧАК, Ольга
ІВАСЮК, Олександр ОГУЙ
(Львів – Чернівці, Україна)**

В статті основну увагу звернено на науково-дослідну діяльність видатного українського вченого, професора Олександра Чередниченка (Київський Національний університет імені Тараса Шевченка) і, зокрема, на його внесок до теорії перекладознавства, контрастивного мовознавства та до деяких інших галузей сучасної філології.

Ключові слова: Перекладознавство, порівняльно-історичне і порівняльне мовознавство, літературознавство, навчання, дослідницькі концепції.

*„Лиш в праці мужа виробляє сила,
Лиш праця світ таким, як є,
створила,
Лиш в праці варто і для праці
жити!”*

(Іван Франко).

Досягнення філолога визначаються його життям, етапи якого вирізьблені словом і новими знахідками в наукових працях. Закоханий у Слово, рідне та іншомовне, в минулому один із академіків-засновників АН ВШ України, а тепер Академік-секретар Відділення філології, мистецтвознавства, масової комунікації, доктор філологічних наук, професор Олександр Іванович Чередниченко належить до славної когорти вчених-універсалістів, адже діапазон його наукових інтересів надзвичайно широкий [1: 2-7; 10-11]. Теоретик-мовознавець, романіст, методист, перекладознавець, соціолінгвіст, контрастивіст, культуролог – це ще далеко неповний перелік всіх сфер його діяльності. Доля подарувала Олександрові Івановичу великий талант дослідника і організатора, якому притаманна надзвичайна працьовитість як внутрішня

**THE TIRELESS TOILER IN THE
FIELD OF LANGUAGE**

**Roksolana ZORIVCHAK,
Olha IVASIUK, Oleksandr OHUI
(Lviv, Chernivtsi, Ukraine)**

The article focuses on the research activities of the brilliant Ukrainian scholar Prof. Olexandr Cherednychenko (the Taras Shevchenko National University in Kyiv) and deals with his contribution to theoretical issues of Translation Studies, contrastive linguistics and to some other branches of modern philology.

Key words: Translation Studies, comparative-historical and contrastive linguistics, literary criticism, training, research concept.

*“In work alone can man’s strength be
unfurled;
Naught else hath worth, for work keeps man
alive.”*

**(Ivan Franko, translation by Percival
Cundy).**

The philology scholar’s achievements are well defined by his or her life the stages of which are carved in words and books of study. Doctor of Philology, Professor Oleksandr Ivanovych Cherednychenko who is one of the founding fathers of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine and now the Secretary Academician of the Philology, Arts and Public Relations research department, has been always dedicated to the Word, both native and non-native. He belongs to the renowned cohort of universal scholars who have an extremely broad range of interests [1: 2-7; 10-11]. Theory of linguistics, Romance languages studies, methodology, translation studies, social linguistics, contrastive linguistic studies, cultural studies – these make an incomplete list of the fields of Oleksandr Cherednychenko activities. He is fortunate enough to boast not in vain of his scholar’s and organizer’s talent capable of enormous

потреба благородної душі.

Олександр Іванович Чередниченко народився 15 червня 1947 р. в Києві. 1971 р. закінчив Київський університет ім. Тараса Шевченка, диплом з відзнакою, має свідоцтва університетів м. Бордо (1977), м. Гренобля (1986) та Паризького Міжнародного інституту державного управління (1998). Працює у Київському університеті імені Тараса Шевченка з 1971 р.: асистент, старший викладач (1976), доцент (1977), декан факультету романо-германської філології (1977-1981), завідувач кафедри теорії і практики перекладу (1979-1981), старший науковий співробітник (1981-1983), завідувач кафедри теорії і практики перекладу з романських мов (1983-2010), декан факультету іноземної філології (1992-2001). Головний редактор наукових збірників „Теорія і практика перекладу” (1979-1991), „Мовні і концептуальні картини світу” (з 1996 р.), Вісника КНУ „Іноземна філологія” (з 1992), голова спеціалізованої вченої ради для захисту докторських дисертацій з мовознавства і перекладознавства (з 1993 р. по 2006 р.), нині член ради; голова науково-методичної комісії з іноземної філології МОН України (1992-2001), член експертної ради державної акредитаційної комісії МОН України (з 2001 р.), член правління товариства Україна-Франція (з 1996 р.) [див. 12; 13].

Відзначений рядом високих нагород: Лауреат Премії імені Тараса Шевченка КНУ (1995); Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого АН ВШ України (2000); заслужений діяч науки і техніки України (1997); кавалер французького ордена Академічних пальм (2001); кавалер ордена Зірки італійської солідарності (2003).

Олександр Іванович Чередниченко – автор понад 250 праць з проблем загального і романського мовознавства, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, історії і теорії перекладу. Серед опублікованих праць – 10 монографій, 10 підручників та навчальних посібників у тому числі 5 з

assiduity which is really a need for a noble heart.

Oleksandr Ivanovych Cherednychenko was born on June 1947 in Kyiv. In 1971 he graduated from the Kyiv Taras Shevchenko University (diploma with honours). He also has certificates issued by the Universities of Bordeaux (1977), Grenoble (1986), and the Paris International University of Management (1988). Since 1977 Oleksandr Cherednychenko has been working at the Taras Shevchenko University of Kyiv: as assistant, senior lecturer (1976), associate professor (1977), dean of the Romance-Germanic sub-department (1977 – 1981), head of the theory and practice of translation sub-department (1979 – 1981), senior research co-worker (1981 – 1983), director of sub-department of the theory and practice of translation from Romance languages (1983 – 2010), dean of the Department of foreign philology (1992 – 2001). He is the editor-in-chief of the different scholarly collections *Teoriia i praktyka perekladu* (The Theory and Practice of Translation, 1979 – 1991), *Movni i kontseptualni kartyny svitu* (Linguistic Worldviews, since 1996), the *Inozemna filolohiia* KNU Journal (since 1992). Oleksandr Cherednychenko once headed the Specialized Academic Senate for defending doctoral theses in Linguistics and Translation Studies (1993 – 2006) and now he continues to be its member. He was also the head of the Scientific and Methodological Committee in Foreign Philology at the Ministry of Education and Science of Ukraine (1992 – 2001), the member of the Expert Board at the State Accreditation Commission of Ministry of Education and Science of Ukraine (since 2001), a member of the board at the Ukraine – France Friendship Society (since 1996) [q.v. 12; 13].

Oleksandr Cherednychenko was awarded several prizes: Taras Shevchenko Prize of the KNU (1995), Yaroslav the Wise Prize of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine (2000), the Honoured Worker of Science and Technology title (1997), the Chevalier of the Ordre des Palmes Académiques (2001) and of the Order of the

грифом Міністерства освіти і науки України (див. додаток).

Прагнучи оволодіти іноземними мовами, він, після закінчення школи у 1965 р., поступив до Київського державного університету ім. Т. Шевченка на перекладацький відділ факультету іноземних мов, що його організував свого часу Ю.О. Жлуктенко. Отримавши прекрасний мовний та теоретичний вишкіл серед щонайкращих українських учених (О.О. Андрієвська, А.О. Білецький, Ю.О. Жлуктенко та С.В. Семчинський та ін., які заклали фундамент для подальшої наукової роботи та ін.) та отримавши в 1971 р. диплом із відзнакою, талановитий випускник розпочав свою блискучу науково-педагогічну кар'єру у стінах рідного університету, спочатку на посаді асистента, потім – старшого викладача, пізніше – доцента і професора факультету [1: 114-120]. Згодом він здобув гарний міжнародний досвід, працюючи перекладачем в Алжирі, де успішно зібрав матеріали для майбутнього дисертаційного дослідження. Повернувшись на батьківщину, О.І. Чередниченко вступив до аспірантури до видатного українського мовознавця, професора А.О. Білецького. У 1975 р., ще до закінчення терміну аспірантури, науковець успішно захистив кандидатську дисертацію „Лексико-граматичні особливості французької мови в Алжирі“ за спеціальністю 10.02.05 – романські мови і отримав науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Незабаром – у 1977 р. – доцента О.І. Чередниченка вперше обрали деканом факультету романо-германської філології, а в 1979 р. його призначили на посаду завідувача кафедри теорії та практики перекладу, на базі якої згодом було утворено кафедру теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова. На цій кафедрі О.І. Чередниченко (за підтримки Ю.О. Жлуктенка) ініціював видання наукового збірника КДУ імені Т.Г. Шевченка «Теорія і практика перекладу» – найбільшого перекладознавчого видання України, де протягом 1979-1994 рр. під

Star of Italian Solidarity (2003).

Oleksandr Ivanovych Cherednychenko has written more than 250 works dealing with the problems of the general and Romance languages linguistics, social and lingual studies, contrastive linguistic studies, history and theory of translation. Among them are 10 monographs, 10 coursebooks and study guides, 5 of which were certified by the Ministry of Education and Sciences of Ukraine (see appendix).

He was striving to master the languages that's why having left the school in 1965 he entered the Taras Shevchenko State University of Kyiv, the translators' department of the School of Foreign Languages organized by famous Yurii Zhluktenko. His practical and theoretical linguistic training by the best Ukrainian scholars such as Oleksandra Andriievskia, Andrii Biletskyi, Yurii Zhluktenko, Stanislav Semchynskyi allowed him to graduate with honours in 1971. His brilliant career of a scholar and educator was started at the alma mater where he worked at the positions of assistant, senior lecturer, later—assistant professor and professor of the department [1: 114-120]. In the following years Oleksandr Cherednychenko pursued his encompassing international career, interpreting in Algeria and gathering material for his thesis. When at home O. I. Cherednychenko started his post-graduate studies advised by the outstanding Ukrainian linguist, Professor Andrii Biletskyi. In 1975, before his actual period of post-grad studies officially ended, the young scholar defended his Candidate degree thesis titled “Lexical and Grammatical Peculiarities of the French Language in Algeria” in the Romance Languages field (10.02.05) and received his Candidate of Philology scholarly degree.

Very soon, in 1977, assistant professor O. I. Cherednychenko was elected to be the dean of the of the Romance-Germanic sub-department. In 1979 he was appointed to be the head of the theory and practice of translation sub-department—the forerunner of the Zerov Department of Theory and Practice of Translation from Romance Languages. While staying at that department O. I. Cherednychenko (supported by Yurii Zhluktenko) commenced the publishing of the Taras Shevchenko State University of Kyiv

його керівництвом з'явилося 20 випусків цього збірника. Вони охопили близько 400 статей, рецензій, повідомлень, які висвітлювали найрізноманітніші аспекти досліджень українських та світових перекладів [10: 180].

Перебуваючи на посаді завідувача кафедри, Олександр Іванович продовжив своє наукове зростання, закінчивши дворічну докторантуру. У 1984 р. він захистив докторську дисертацію на тему „Європейська літературна мова в країнах, що розвиваються: закономірності та типи варіювання“ за спеціальностями 10.02.19 – загальне мовознавство та 10.02.05 – романські мови. Як лінгвіст, Олександр Іванович розробив теорію варіювання літературних мов при функціонуванні в позанаціональному контексті, істотно розвинув і доповнив теорію мовних контактів перекладом. Згодом, у 1985 р. О.І. Чередниченко здобув наукове звання професора, а з 1992 р. вдруге керує факультетом [1: 2-5].

Перша половина 90-х років виявилася надзвичайно складною як для життя країни, так і вищої освіти. Далися взнаки ці труднощі і для факультету іноземної філології: застаріли навчальні плани і методики викладання іноземних мов, слабка матеріально-технічна база, зубожів бібліотечний фонд, плінність кадрів, упав престиж фаху „іноземні мови і література“ та „переклад“. Подолати труднощі і негативні явища, що накопичились, вивести викладання іноземних мов, зарубіжної літератури і перекладу на належний рівень – таке завдання поставив перед собою і колективом факультету новий декан [1: 116].

„Академічний теоретик“ (за визначенням М.Стріхи [11: 300]) виявився блискучим практиком – організатором кафедри перекладу, життя факультету 1990-х рр. Очолюючи впродовж 13 років спеціалізовану вчену раду для захисту докторських дисертацій зі спеціальностей: германські мови; романські мови; перекладознавство, професор О.І. Чередниченко вражав своєю майстерністю працювати із колективним інтелектом цієї ради і дав

scholarly collection *Teoriia i praktyka perekladu* (The Theory and Practice of Translation) – the most influential academic journal of the Ukrainian translation studies which was published in 1979 – 1994 in 40 issues of over 400 articles, reviews, and presentation reports covering various aspects of the Ukrainian and international translations research [10: 180].

As the head of the department Oleksandr Cherednychenko kept on his scholarly researches actively so that in two years of postdoctoral studies he finished his Doctor of Philology thesis titled “European Standard Language in the Developing Countries: Patterns and Variation Types” in two fields: General Linguistics (10.02.12) and Romance Languages (10.02.05). As a linguist O. I. Cherednychenko has been developing the theory of standard language variation when the latter functions beyond the national context. He has significantly enhanced and developed the theory of language contacts by means of translation. In 1985 O. I. Cherednychenko was awarded the academic rank of a full professor. Since 1992 he has been the leader of the department again [1: 2-5].

The beginning of the 1990s appeared to be extremely difficult both for the nation and for the higher education. The Department of the Foreign Philology suffered as well: obsolete curricula and teaching methodology, poor resources, depleted library book collections, considerable turnover of the faculty, downgraded reputation of the profession of a foreign philologist and translator. Overcoming these difficulties and negative trends, giving new impulse to the professional training in foreign languages, foreign literature, and translation became the task of the faculty led by the new dean [1: 116].

“Academic theoretician” (in the words of Maksym Strikha [11: 300]) turned out to be a brilliant practician who organized the translation department and, in general, the life of the department in the 1990s. Leading the Specialized Academic Senate for defending doctoral theses in German Language Studies, Romance Language Studies, and Translation Studies for 13 years Prof. O. I. Cherednychenko was an unsurpassable master to operate the collective intellect of

путівку в наукове життя цілій когорті молодих і талановитих вчених.

Важливим і рішучим кроком О.І. Чередниченка було реформування й наближення до європейських стандартів навчальних планів з фахових дисциплін. Уперше в Україні О.І. Чередниченку вдалося впровадити нові спеціалізації з усного та письмового видів перекладу, що дозволило домогтися визнання за кордоном дипломів випускників Київського національного університету імені Тараса Шевченка зі спеціальностей „іноземні мови і література“ та „переклад“. Водночас Олександр Іванович очолив робочі групи з розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм для підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів за профілем „іноземна філологія“ і „перекладу“ у зв'язку з переходом на триступеневу систему підготовки фахівців [1]. Завдяки його зусиллям із середини 90-х років значно зріс конкурс серед вступників на спеціальність „переклад“, який і тепер є одним із найвищих в університеті.

Саме за поданням О.І. Чередниченка, який очолював в ті роки вчену раду факультету іноземної філології, рада університету присвоїла кафедрі теорії і практики перекладу з романських мов ім'я видатного українського поета-перекладача, колишнього професора університету **Миколи Костьовича Зерова**, який став жертвою тоталітарного режиму і чий творчий набуток, за словами Є. Сверстюка, – коштовний діамант у храмі української культури.

Учений-лінгвіст, професор О.І. Чередниченко завжди надавав великого значення перекладу. Зокрема, у своїй концептуальній статті „Міжкультурні аспекти перекладу“ О.І. Чередниченко надзвичайно влучно охарактеризував роль перекладу не лише як засобу діалогу культур у глобалізованому світі: „Саме переклад слугує засобом захисту національних мов і культур, даючи імпульси їхньому саморозвиткові і водночас оберігаючи їх від іншомовного впливу. Тож переклад можна порівняти зі своєрідним фільтром, який пропускає все корисне і потрібне для розвитку

this Academic Senate who set up in life the whole cohort of young and talented scholars.

One of the most important decisions made by O. I. Cherednychenko was to embark on steps toward reforms in the Ukrainian education concerning professional curricula management and their adaptation within the European standards framework. Prof. O. I. Cherednychenko was the first in Ukraine to introduce new academic disciplines in oral and written translation what facilitated in acknowledgement of the Taras Shevchenko National University of Kyiv graduates' diplomas abroad (those ones who were majoring in Foreign Languages and Literature and Translation). At the same time Oleksandr Cherednychenko headed the workgroups to develop new course descriptions and curricula in order to train Bachelors, Specialists, and Masters of Foreign Philology and Translation due to the Ukrainian educational system transition to the three-stage system of the would-be-professionals in the field. [1]. With his efforts the competition among the translation department prospective students has been considerably growing since middle 1990s.

The then head of the Foreign Philology Department Academic Senate Prof. O. I. Cherednychenko was the initiator to name the Department of Theory and Practice of Translation from Romance Languages after the outstanding Ukrainian poet translator, former professor of the University Mykola Kostovych Zerov who happened to be the totalitarian regime victim and whose creative works, according to Ye. Sverstiuk, is a valuable diamond in the temple of Ukrainian culture

As a linguist, Oleksandr Cherednychenko has always paid much attention to the translation. Actually, he claims his conceptual article, “[t]he translation is the means of the national languages cultures defense, it enhances their self-development and protects them from other languages influence. So, translation can be compared to a kind of filter which lets through everything useful and necessary for the evolution of the target language and culture and blocks all the rest that could be harmful to the distinctive character of the latter” (article “Intercultural Aspects of Translation” [9: 171]). He also states that, “[t]he translation of the foreign

цільової мови і культури і затримує те, що може зашкодити їх самобутності“ [9: 171]. На його думку, „саме переклад чужих і власних літературних текстів стимулює поступ національної мови, убезпечує її від надмірних іншомовних впливів та розчинення у світовому монокультурному просторі. Нація, яка перекладає і з мови якої перекладають, ніколи не залишиться на узбіччі цивілізаційного процесу“ [9: 6].

Для посилення перекладознавчих студій проф. О.І. Чередниченко виступав ініціатором і організатором проведення в КНУ ім. Тараса Шевченка міжнародних конференцій, зокрема: „Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія“ (1995), „Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія“ (1997), „Мови, культури і переклад у контексті європейського співробітництва“ (2001), „Мова і нація“ (2003), „Григорій Кочур і український переклад“ (2004), „Мови, культури і переклад у добу глобалізації (пам’яті проф. Юрія Жлуктенка)“ (2006). З ініціативи О.І. Чередниченка було започатковано традицію проведення конференцій і наукових читань на вшанування пам’яті видатних вчених факультету.

Як перекладознавцеві йому належать добротні теоретичні напрацювання. О.І. Чередниченко (разом із Р.П. Зорівчак, М.О. Новиковою та ін.) фактично визначав той період розвитку перекладознавства (остання чверть ХХ ст.), коли відбувся перехід від мікролінгвістики (мовних одиниць) до макролінгвістики (текстів і комунікації).

Перекладознавчим дослідженням О.І. Чередниченка властивий, слідом за Ю.О. Жлуктенком, соціокультурний підхід до перекладу в діахронії (див. статтю „Переклад в Україні: історія і сучасність“) та синхронії („Функції перекладу в сучасному світі“). Такий підхід сприяє розвитку окремої галузі – соціології перекладознавства, що досі вивчалася достатньо мало [див. 9: 124-134; 230-237].

Як історик перекладу О.І. Чередниченко займався історією українського перекладу, яка яскраво постає у вияві

and own texts of belles-lettres promotes national language progress, secures its state from the dissolution in the world monocultural space, protects from too many of other influences. The nation which translates and which is translated will never stay in the periphery of the civilization process” [9: 6].

Supporting translation studies at the Taras Shevchenko National University of Kyiv Prof. O. I. Cherednychenko was one of those who commenced a number of conferences which were held at his native University: “The Languages of the European Cultural Areal: Development and Interaction” (1995), “Translating at the Beginning of the 21st Century: History, Theory, Methodology” (1997), “Languages, Cultures, and Translation in the Context of European Cooperation” (2001), “Language and Nation” (2003), “Hryhorii Kochur and Ukrainian Translation” (2004), “Languages, Cultures, and Translation in the Globalization Age (In Memoriam of Prof. Yurii Zhluktenko)” (2006). Oleksandr Cherednychenko also started the tradition to hold conferences and academic readings to honour the outstanding scholars of the department.

As a translation scholar Prof. O. I. Cherednychenko has contributed much to the development of the translation theory. Together with R. P. Zorivchak and M. O. Novykova Oleksandr Cherednychenko actually shaped the period when translation studies switched from microlinguistics (of language units) to macrolinguistics (of texts and communication in general) in the last quarter of the 20th century.

Like Yurii Zhluktenko, Prof. O. I. Cherednychenko follows the sociocultural approach to the translation in diachrony (q.v. his article “Ukrainian Translation: History and Modernity”) and synchrony (“Functions of Translation in the Contemporary World”). Such an approach enhances the development of a separate translation studies branch, sociology of translation studies, researched so little up to now [q.v. 9: 124-134; 230-237].

As a historian of translation Prof. O. I. Cherednychenko has been studying Ukrainian translation in the aspect of its “foreignization” or “domestication”. Tetiana Nekriach [6] has also noted that Oleksandr Cherednychenko succeeds in proving that

двох провідних тенденцій – „очуження” і „одомашнення”, причому, за спостереженнями Т.Некряч [6], дослідник переконливо доводить, що тенденція, напрямок, чи стратегія є вторинними стосовно таланту, захопленості та ерудиції перекладача, – Максима Рильського чи Миколи Зерова, Бориса Тена чи Василя Мисика, Григорія Кочура чи Миколи Лукаша. О.І.Чередниченко не лише вільно оперує теоретичними постулатами, він пропускає їх крізь власне бачення і розуміння проблеми, і в результаті утворюється якісно новий перекладознавчий “продукт” [6: 179].

Як історик перекладознавства О.І.Чередниченко досліджував історію перекладу та рецепції франкомовної літератури в українському перекладі та історію українського перекладу. Разом із Р.П.Зорівчак він досліджував вплив

М.К.Зерова на українську культуру ХХ ст. [10: 96]. Вони ж організували вивчення перекладацької та перекладознавчої діяльності Г.П.Кочура, учня М.К.Зерова [10: 159], на конференціях наприкінці 1980-х, 1993, 2003, 2005, 2008 та 2011 рр. Розглядаючи перекладацьку майстерність Г. Кочура, його роль в історії українському художньому перекладу, О.І.Чередниченко визначив, що: (1) Григорій Кочур заклав підвалини сучасної історії українського художнього перекладу; (2) Як теоретик перекладу, Г.Кочур обґрунтував тезу про множинність перекладацьких інтерпретацій, яка зумовлена низкою *об’єктивних* (складність об’єкта і історико-культурний контекст перекладу) та *суб’єктивних* чинників (інтерпретаційна позиція та індивідуальний стиль перекладача); (3) Григорій Кочур сповідував принцип джерелоцентричного перекладу (пор. англ. *source oriented translation*, фр. *traduction sourciste*), який передбачає максимально можливе наближення читача перекладу до оригіналу; (4) Визнаючи множинність інтерпретацій органічною властивістю перекладацького процесу Г. П. Кочур, на думку проф. О.І.Чередниченка, очевидно, не виключав адаптацію як форму

trends and strategies are quite second-rated to the talent, energy, and erudition of the translator: whether it is Maksym Rylskyi or Mykola Zerov, Borys Ten or Vasyl Mysyk, Hryhorii Kochur or Mykola Lukash. Prof. O. I. Cherednychenko never had any problems operating any theoretical postulates, he just lets them through his own understanding of the problem and thus delivers a brand-new translational “product” [6: 179].

As a historian of translation studies Prof. O. I. Cherednychenko has been researching the history of the French language literature translation into Ukrainian and its reception as well as the history of Ukrainian translation itself. Together with Roksolana Zorivchak he studied how Mykola Zerov influenced the Ukrainian culture in the 20th century [10: 96]. Both of them were also the organizers of the deep research into the translation and translational activities of Hryhorii Kochur, the follower of Mykola Zerov. [10: 159], during the conferences at the end of the 1980s, in 1993, 2003, 2005, 2008 and 2011. Analyzing the Hryhorii Kochur’s mastership in translation and his role in the history of the Ukrainian artistic translation O. I. Cherednychenko has well defined that (1) Hryhorii Kochur actually founded the study of the Ukrainian artistic translation history, (2) as a translation theoretician Hryhorii Kochur proved the objective character of multiple translator’s interpretations (the complexity of the object itself and the translation historical and cultural context) influenced by subjective factors (interpretation approach and individual style of a translator); (3) Hryhorii Kochur followed the principle of the source oriented translation (Fr. *traduction sourciste*) predetermining the maximum possible approach of the translation reader to the original text; (4) Hryhorii Kochur considered multiple interpretations to be the organic feature of the translation process and still, as Prof. O. I. Cherednychenko claims, never disregarded adaptation as a form of the source text “reincarnation” in translation though he never actually supported adaptation which he saw as a final form of the source text rehash as in travesty.

As an educator Prof. O. I. Cherednychenko has been developing the

перевтілення оригіналу в перекладі, хоча він не був прихильником адаптації, у якій вбачав доконечну форму переробки оригіналу на зразок травестії.

Як педагог, О.І. Чередниченко розвинув основи дидактики перекладу, закладені М. Зеровим і М. Калиновичем, приділивши велику увагу проблемам мовної та перекладацької освіти в Україні і, зокрема, складовим професійної компетенції перекладача (у т.ч. у професійному та військовому перекладі). Він – співавтор (разом із Я.Г. Ковалем) підручника з перекладу на матеріалі французької, української та російської мов. Олександр Іванович постійно критично вичитує рукописи перекладознавчих розвідок, монографій та збірників.

Як непересічний вчений-міждисциплінарник, О.І. Чередниченко вивчав чимало концептуальних проблем мовознавства та перекладознавства і, зокрема, таких як проблеми декодування з погляду семіотики та теорії комунікації, відтворення українського ономастикону французькою мовою, своєрідності калькування, лінгвостилістичного усталення жанрології перекладу, визначення лінгвокультурологічних особливостей перекладу, його націєтворчої ролі, поняття „реалії“ в історичному аспекті, а також займався аксіологічними критеріями перекладу. Як методолог О.І. Чередниченко запропонував принцип синтезуючого аналізу, що „передбачає підхід до поетичного твору як до макрообразу, який має багатоярусну структуру“ [8: 8].

Зокрема, у своїй монографії „Про мову і переклад“ (2007 [9]), написаній, як завжди, добірною українською мовою, О.І. Чередниченко головну увагу зосереджує на двох домінантних аспектах – дослідженні мови в соціокультурному просторі та вивченні перекладу як міжкультурної комунікації. Серед найактуальніших проблем соціолінгвістики вчений виділяє вивчення мови і культури в контексті глобалізації, і, зокрема, взаємодії мов, двомовності і мовленнєвої культури, української інтерлінгвістики, а також багатомовності і концептуальної

translation didactics whose elements were introduced by Mykola Zerov and Mykhailo Kalynovych, he has paid much attention to the problems of the language and translation education in Ukraine, particularly the issues of the translator’s professional competence (in professional and military translation). He is the Yaroslav Koval’s co-author of the coursebook on translation availing examples from French, Ukrainian, and Russian. O. I. Cherednychenko is a scrupulous editor of the translation studies manuscripts, monographs, and academic collections.

As an outstanding interdisciplinary scholar Prof. O. I. Cherednychenko has studied many conceptual problems of the linguistics and translation studies, particularly the decoding problem from the standpoint of semiotics and communication theory, Ukrainian onomasticon rendering in French, componental translation peculiarities, linguistic and stylistic foundations for different genres in translation, definition of the lingual and culture features in translation, the nation-forming role of the latter, nationally-biased lexicon in historical aspects, axiological criteria of translation etc. As a methodologist Prof. O. I. Cherednychenko has put forward the synthesizing analysis principle which “presupposes the approach to a work of poetry as to a macroimage with multilevel structure” [8: 8].

The monograph *Pro movu i pereklad* (On Language and Translation, 2007 [9]) written by O. I. Cherednychenko in fine Ukrainian focuses on two dominant aspects: language research in social and cultural aspect and the study of translation as intercultural communication process. The researcher sees the main problems of social linguistics in language and culture study within globalization context, particularly two languages interactions, bilingualism, and standards of speech, Ukrainian interlinguistics, multilingualism, and worldviews, computer lexicography. Within the translation studies framework the issues of text and context in translation, untranslability, language norm in translation, Ukrainian translation school trends and peculiarities, intercultural aspects of translation and its functions in the contemporary world etc. are brought forward in the monograph.

картини світу, комп'ютерної лексикографії. Щодо перекладознавчої тематики, то О.І. Чередниченко висуває такі концептуальні напрямки дослідження, як текст і контекст у перекладі, проблеми неперекладного та мовної норми у перекладі, основні тенденції та особливості української перекладацької школи, міжкультурні аспекти перекладу та його функції у сучасному світі тощо.

Побажаймо ж талановитому вченому, знаному далеко за межами власної держави перекладознавцеві, лінгвісту і педагогу, професорові Олександру Івановичу Чередниченку і надалі відкривати нові горизонти романістики, соціолінгвістики та перекладознавства на благо рідної мови і культури.

So, let's wish to our talented linguist, educator, and scholar of translation who is also known far beyond Ukraine, Professor Oleksandr Cherednychenko to reach for the new horizons of Romance language studies, social linguistics, and translation studies for the better of native language and culture as he has always been doing all these years.

(Translated by Bohdan Stasiuk)

ДОДАТОК ОСНОВНІ МОНОГРАФІЇ, ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ І СЛОВНИКИ О.І. ЧЕРЕДНИЧЕНКА

1. Лексико-семантичні і прагматичні проблеми перекладу з французької мови. – К.: Вид-во при КДУ, 1978. – 57 с.
2. Французько-український словник. – К.: Рад. школа, 1982. – 480 с. (співавтор). (З грифом Міносвіти).
3. Межъязыковые отношения и языковая политика. – К.: Изд-во при Киевском ун-те, 1983.
4. Язык и общество в развивающихся странах Африки. – К.: Изд-во при Киевском ун-те, 1983.
5. Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. – М.: Наука, 1988. (співавтори: Ю.Д. Дешериев, Л.П. Крисин та ін.)
6. Теорія і практика перекладу. Французька мова: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1991. – 280 с. (у співавторстві з Ковалем Я.Г.). (З грифом Міносвіти).
7. Теорія і практика перекладу. Французька мова: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 320 с. (у співавторстві з Ковалем Я.Г.). (З грифом Міносвіти).
8. Мови європейського культурного ареалу, розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995.
9. Мовленнєвий етикет: Українсько-французький довідник. – К.: ППД КНУ, 1996. – 102 с. (у співавторстві)
10. Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія /за ред. О.І. Чередниченка. – К., 1997.
11. Французька мова економіки і фінансів: Навч. посібник. – К.: ПЦ КНУ, 2001. – 130 с. (у співавторстві з Герасименко І.П.). (З грифом Міносвіти).
12. Григорій Кочур і український переклад /за ред. О.І. Чередниченка. – К., 2004.
13. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гнатюк А.Д. Яскраві грані таланту вченого (до 60-річчя від дня народження професора О.І. Чередниченка) // STUDIA GERMANICA ET ROMANICA: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання, 2007, том 4, № 2 (11). – С. 113-120.
2. Зорівчак Р.П. На ниві перекладознавства // Літ. Україна. – 2007. – 27 черв.
3. Зорівчак Р.П. Уважним доторком до слова. Назустріч ювілею Олександра Івановича Чередниченка // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. Наук. журнал / Редкол.: В.Д.Каліушенко (голов. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Т. 4, № 2. – С. 121-123.
4. Зорівчак Р.П. Уважним доторком до слова// Теорія і практика перекладу: матеріали Міжнар. наук. конф.: Studia in

hologem: на пошану доктора філологічних наук, професора Олександра Чередниченка. – Київ – Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 69–78. – (Наукові записки Факультету романо-германської філології ; серія : Філологічні науки).

5. Зорівчак Р.П. Славень Олександрові Івановичу Чередниченку: виступ доктора філологічних наук, професора Роксолани Зорівчак на відкритті конференції від 2 листопада 2007 року // Теорія і практика перекладу : матеріали Міжнар. наук. конф. – Київ – Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 5–6.

6. Некряч Т. Цінний подарунок [Олександр Чередниченко. Про мову і переклад. – Київ: Либідь, 2007. – 247 с.] / Тетяна Некряч // Всесвіт. – 2007. – №11-12. – С. 178-179.

7. Огуй О.Д., Івасюк О.Я. Історія перекладу та перекладознавства в період становлення незалежності України (1991-2020 рр.): нова спроба викладу в посібнику з історії перекладу / О.Д. Огуй, О.Я. Івасюк // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: журнал. – №9: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2010. – С. 284-288.

8. Чередниченко О.І. Теоретичні основи удосконалення практики перекладу та двомовної лексикографії (комплексна наукова тема) / Чередниченко О.І. // Теория и практика перевода. – К., 1987. – Вип. 14 – С. 3-13.

9. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

10. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Тарас Шмігер. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с.

11. Стріха М. Український художній переклад: Між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К.: Факт, 2006. – 344 с.

12. http://uk.wikipedia.org/wiki/Чередниченко_ОлександрІванович

13. www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Mikks/cherednychenko.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Роксолана Зорівчак – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства і контрактивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, заслужений працівник освіти України (2005), академік Академії наук вищої школи України (1993) та член Президії АН ВШ України (2004).

Наукові інтереси: англійська фразеологія, теоретичні проблеми перекладу, історії та лінгвостилістичної специфіки входження українського художнього слова до англомовного світу.

Ольга Івасюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: перекладознавство та контрактивна лінгвістика.

Олександр Огуй – доктор філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів, професор кафедри германського, порівняльного та загального мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: лінгвістика (історична та синхронічна лексикологія; «мовні закони»; історія мови; історична термінологія); перекладознавство; літературознавство (біографічно-описовий метод).

ПРОРОК У СВОЇЙ ВІТЧИЗНІ Є

Лариса Федорова
Валентина Мельник
(Київ, Україна)

Статтю підготовлено на пошану доктора філологічних наук, видатного українського перекладознавця, професора Олександра Івановича Чередниченка.

Ключові слова: вчений-мовознавець, професор, академік, перекладознавець, перекладач, науковий керівник

Пророк цей – заслужено визнаний сьогодні відомий вчений-мовознавець, перекладознавець і перекладач Олександр Іванович Чередниченко. Доктор філологічних наук, професор. Академік-засновник АН ВШ України (1992).

Народився він 15.06.1947 р. в Києві. З відзнакою закінчив КДУ ім. Т.Шевченка у 1971. Саме на той рік припадає наше знайомство з цією непересічною, успішною, знаною і шанованою людиною. А відбулося це на форумі французько-української молоді, що проходив у Києві

A PROPHET IN HIS OWN LAND

Larysa FEDOROVA,
Valentyna MELNYK
(Kyiv, Ukraine)

This article is dedicated to Doctor of Philology, prominent Ukrainian Translator and Professor Alexander Ivanovich Cherednychenko.

Key words: scientist, linguist, professor, academician, translator, supervisor.

This prophet is well merited linguist, translation scholar, and translator Oleksandr Ivanovych Cherednychenko, Doctor of Philology, Professor, founding father of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine (1992).

He was born on June 15, 1947 in Kyiv, graduated from the Kyiv Taras Shevchenko University (diploma with honours) in 1971. That was the year we got acquainted with this unusual, successful, well-known, and respected man. It happened during the French – Ukrainian Forum for Youth that took place in Kyiv in autumn of 1971. The speeches

восени 1971 року. Звучали промови, у президії посьорбувала каву Марина Владі, у коридорі походжав, чекаючи на неї, Володимир Висоцький, а за трибуною піднесено, невтомно і надзвичайно точно перекладав юнак з проникливим поглядом світлих очей, які сміливо і, якось немов з викликом, оглядали присутніх. Те молоде обдарування було вчорашнім випускником, а сьогодні – вже викладачем столичного університету.

Впродовж свого життя Олександр Іванович багато, старанно і гарно навчається. Недарма ж дають свої свідоцтва університети м. Бордо (1977), м. Гренобля (1986), Паризький Міжнародний інститут державного управління (1998). Навчається із задоволенням, бо ж гарних мав учителів. Великий вплив на формування світогляду вченого справили наукові погляди та ідеї визначних мовознавців, професорів Київського державного університету ім. Т.Шевченка О.О. Андрієвської, А.О. Білецького, Ю.О. Жлуктенка, С.В. Семчинського, які заклали фундамент для подальшої наукової роботи О.І. Чередниченка та сприяли підготовці його докторської дисертації.

Під час закордонного відрядження до Алжиру Олександр Іванович зібрав матеріали для майбутнього дисертаційного дослідження, а повернувшись на батьківщину, вступає до аспірантури і працює над дисертацією під проводом видатного українського мовознавця, професора А.О. Білецького. У 1975 р., ще до закінчення терміну аспірантури, успішно захищає кандидатську дисертацію "Лексико-граматичні особливості французької мови в Алжирі" за спеціальністю 10.02.05 – романські мови і отримує науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Світлим людям шлях завжди і широко розчакнутий. У тридцять років О.І.Чередниченко – вже декан факультету іноземної філології своєї *alma mater*, у тридцять два – завідувач кафедри теорії і практики перекладу, у тридцять сім захищає докторську дисертацію на тему "Європейська літературна мова в країнах, що розвиваються: закономірності та типи варіювання" за двома спеціальностями одразу: 10.02.19 – загальне мовознавство та 10.02.05 – романські мови. На початку

were delivered; Marina Vlady was sipping coffee on the platform, and Vladimir Vysotsky was having a stroll in the corridors waiting for her. And all this time a young man with light eyes and keen glance was tirelessly and accurately translating everything that was being said from the high rostrum, daringly, as if challenging anyone from the audience. That interpreter of great abilities had just graduated from the University and was left to teach at the prestigious higher educational establishment.

Oleksandr Cherednychenko improved his skills constantly and diligently, and it's not so easy to receive a diploma or certificate by the Universities of Bordeaux (1977), Grenoble (1986), and the Paris International University of Management (1988). He surely enjoyed his studies because he had nice teachers. His world view was greatly influenced by outstanding scholars, native linguists, professors of the Taras Shevchenko State University of Kyiv: Oleksandra Andriiivska, Andrii Biletskyi, Yurii Zhluktenko, Stanislav Semchynskyi who laid the foundations of the further academic career of Oleksandr Cherednychenko as well as his doctoral thesis.

Staying and working abroad, in Algeria, Oleksandr Cherednychenko gathered facts for his future thesis that he started to work upon after his return to the Motherland. He proceeded with his post-grad studies and was advised by an outstanding Ukrainian linguist, professor Andrii Biletskyi. The candidate thesis entitled "Lexical and Grammatical Peculiarities of the French Language in Algeria" in the Romance Languages field (10.02.05) was successfully defended in 1975, prior to the *aspirantura* term ending. Oleksandr Cherednychenko became a Candidate (PhD) in Philology.

Bright people always follow the wide road. Being 30 years old O. I. Cherednychenko became the dean of the Foreign Philology Department at his *alma mater*, at 32 he led the Theory and Practice of Translation Department, at 37 he defended his doctoral thesis entitled "European Standard Language in the Developing Countries: Patterns and Variation Types" in two fields: General Linguistics (10.02.12) and Romance Languages (10.02.05). As soon as in early 1985 he was awarded Professor's rank. Have you ever heard of that?

This highly respected person is constantly

1985 р., здобуває наукове звання професора. Часто таке бачили?!

Ця шанована людина постає генератором світла й наполегливості на багатьох ділянках організаційної роботи також. Він є головним редактором наукових збірок „Теорія і практика перекладу” (1979-1991), „Мовні і концептуальні картини світу” (з 1996 р.), Вісника КНУ „Іноземна філологія” (з 1992). Він очолює спеціалізовану вчену раду для захисту докторських дисертацій з германського, романського мовознавства та перекладознавства при КНУ ім. Т.Шевченка (1993- 2007 р.), науково-методичну комісію з іноземної філології МОН України (1992-2001). Плідно працює як член експертної ради державної акредитаційної комісії МОН України (з 2001 р.), та як член правління товариства Україна-Франція (з 1996 р.). У 1994–2001 рр. – український координатор двох міжнародних освітніх проектів за програмою Темпус-Тасіс у галузі викладання іноземних мов та перекладу. Невтомно виступає з лекціями та доповідями в університетах Іспанії, Італії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Франції, Сербії, США, Японії та ін. країн. Академік-секретар відділення філології, мистецтвознавства та масової комунікації з 2004 р., віце-президент АН ВШ України (2004–2010) [3]. І скрізь встигає! І справу робить бездоганно!

Про науковий доробок професора Чередниченка О.І. говорити доведеться довго і ґрунтовно. Він створив власну школу лінгвістики та перекладу, розробив теорію варіювання літературних мов в інтернаціональному контексті, істотно доповнив теорію мовних контактів та перекладу, опублікував 300 праць у галузі загального і романського мовознавства, соціолінгвістики, контрастивної лінгвістики, історії та теорії перекладу, зокрема монографії: «Язык и общество в развивающихся странах Африки» (1983); «Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія» (1995), «Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія і методологія» (1997), «Григорій Кочур і український переклад» (2004), «Про мову і переклад» (2007), підручники для ВНЗ: «Теорія і практика перекладу. Французька мова» (1995, спільно з Я.Г. Ковалем),

generating light and persistence around himself. He is the editor-in-chief of the scholarly collections *Teoriia i praktyka perekladu* (The Theory and Practice of Translation, 1979 – 1991), *Movni i kontseptualni kartyny svitu* (Linguistic Worldviews, since 1996), the *Inozemna filolohiia* KNU Journal (since 1992). He headed the Specialized Academic Senate for defending doctoral theses in Linguistics and Translation Studies (1993 – 2007) at the Taras Shevchenko National University of Kyiv (now he is also its member). He was also the head of the Scientific and Methodological Committee in Foreign Philology at the Ministry of Education and Science of Ukraine (1992 – 2001), the member of the Expert Board at the State Accreditation Commission of Ministry of Education and Science of Ukraine (since 2001), a member of the board at the Ukraine – France Friendship Society (since 1996). In 1994 – 2001 he coordinated the work of two international projects on education under TEMPUS-TACIS dealing with foreign languages and translation teaching. He often lectured in the Universities of France, Germany, Italy, Japan, Lithuania, Netherlands, Serbia, Spain, USA, etc. The Secretary Academician of the Philology, Arts and Public Relations research department since 2004 and the Vice-President of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine in 2004 – 2010 [3], he manages to do everything in time! And perfectly well!

The academic output of Prof O. I. Cherednychenko will take much time to be discussed thoroughly. He started his own school of linguistics and translation, forwarded the theory of the standard languages variation in international context, and developed the theory of language contacts and translation. He published nearly 300 works in general linguistics and Romance studies, sociolinguistics, contrastive linguistics, history and theory of translation, particularly his following monographs are well known: *Iazyk i obshchestvo v razvivayushchikhsya stranakh Afriki* (Language and Society in the Developing Countries of Africa, 1983), *Movy yevropeiskoho kulturnoho arealu: rozvytok i vzaiemodiia* (The Languages of the European Cultural Areal: Development and Interaction, 1995), *Pereklad na mezhi XXI stolittia: istoriia, teoriia i metodolohiia* (Translating at

«Французька мова економіки і фінансів» (2001, спільно з І.П. Герасименко) [3].

Питання мовних контактів, двомовності, історичної місії перекладу в Україні та світі стали доміантними віхами в розвідках академіка О.Чередниченка. Їх автор креативно подає перекладацькі проблеми сьогодення, їх глибоке бачення та наукове вирішення. «Кожній авторській розвідці, – зазначає проф. С.О. Швачко у своїй рецензії до монографії О. Чередниченка «Про мову і переклад», – притаманний комплексний підхід до проблеми, трактування в теоретичних та практичних вимірах. Теоретичні узагальнення корелюють з емпіричними фактами, мовним буттям моноетнічних та поліетнічних соціумів, результати авторських здобутків мають вихід в теорію та практику викладання мов» [5]. Ми з великим задоволенням пригадуємо роботу і над нашим спільним міжнародним проектом, куди кожен вклав посильний внесок [2].

Мабуть не дарма підручники О.І. Чередниченка стали науково-методологічною базою перекладацької освіти в Україні, фундаментом її розбудови. За ними навчаються студенти всієї України.

У своїх численних наукових статтях останніх років проф. Чередниченко аналізує когнітивні механізми текстотворення, мовні засоби оптимізації мовленнєвого спілкування у різних сферах суспільної практики, жанрово-стилістичні особливості перекладу, жанрову типологію літературних форм, відтворення хронотопу в українських перекладах французьких сонетів, специфіку перекладу французьких арготичних фразеологізмів, синонімію релігійної лексики в українській та французькій мовах, функціонування мовних одиниць у рекламному тексті, прагматичні характеристики усного кооперативного діалогу, поетичний та дипломатичний дискурс і мову тележурналістики, особливості термінологічних комплексів будівельно-архітектурної термінології та тематичні поля журналістської термінології, комп'ютерні тезауруси у світовій лінгвістичній практиці, концептуальні засади сучасного перекладного юридичного словника, гендерний концепт, аспекти розвитку французької графіки та орфографії V-XVIII ст., проблеми

the Beginning of the 21st Century: History, Theory, Methodology, 1997), *Hryhorii Kochur i ukraïnskyi pereklad* (Hryhorii Kochur and Ukrainian Translation, 2004), *Pro movu i pereklad* (On Language and Translation, 2007); coursebooks for higher educational establishments *Teoriia i pratyka perekladu. Frantsuzka mova* (Theory and Practice of Translation. The French Language, 1995; co-author with Yaroslav Koval), *Frantsuzka mova ekonomiky i finansiv* (The French Language of Economy and Finances, 2007; co-author with Iryna Herasymenko) [3].

The numerous articles by Prof. O. I. Cherednychenko are devoted to the analysis of the cognition mechanisms in text creation, language means optimization of the spoken communication in different social spheres, genre and stylistic peculiarities of the translation, genre typology of the literature forms, the chronotope rendering in Ukrainian translations of the French sonnets, translation peculiarities of the French argot idioms, Ukrainian / French synonymy in the lexicon of religion, language units functions in the texts of advertisements, pragmatic characteristics of the oral cooperative dialogue, poetic and diplomatic discourse and the language of TV journalism, the peculiarities of the term complexes of the terminology of construction and architecture, thematic fields of the journalism terminology, computer thesauruses in the world linguistic practice, conceptual basis for a contemporary bilingual law dictionary, gender concept, French writing system and spelling development aspects in the 5th – 18th centuries, phonetic and spelling adaptation of the German borrowings in the contemporary French language [4]. Can we really fail to see how great the range of the scholarly interests of this researcher is, as well as how impressing his observer skills are, when accompanied with consistency of his actions? Where is that magic wand that helps in accomplishing of all these tasks?

Consider the abovementioned subject matter being multiplied by a number of different languages and you will see the enormous erudition, profound philological competence of a scholar, and in-depth knowledge of many languages and cultures. Judge for yourself:

– *German languages*: pragmatic meanings of the English phrases, composition models of

фонетико-орфографічної адаптації німецьких запозичень у сучасній французькій мові [4]. Чи можна не оцінити спектр наукових інтересів цього дослідника, його наполегливість спостерігача і послідовність виконавця? І де та магічна паличка, що допомагає з усім тим впоратись?

А якщо долучити до переліченого проблематику досліджень на матеріалах інших мов, усвідомлюємо не лише колосальну ерудицію, капітальну філологічну компетенцію науковця, а й глибоке знання багатьох мов і культур. Судить самі як прагнення навчання спонукає вдосконалюватися у проблемах мов:

- *германських*: прагматичні значення висловлювань англійської мови, композиційні моделі англомовної радіореклами, способи дії та епістемічність умовних речень у ранньоанглійській період розвитку мови, передача емпізи в англо-українських перекладах, особливості відтворення поезики українського художнього твору в англомовних перекладах, етнокультурна специфіка українського сталою епігета в англомовних перекладах, особливості англійських юридичних термінів-складних слів, закономірності сполучуваності локальних первинних фонологічних одиниць в ініціальних консонантних групах давньоісландської мови, співвідношення синонімії німецьких фразеологізмів з соціально-культурним елементом та їх українських еквівалентів, усталені конструкції з кон'юнктивом у сучасній німецькій мові, проблемні аспекти німецьких еліптичних речень, класифікація німецької фахової мови права, основні форми дієслова в німецькій та шведській мовах, семантичні властивості кваліфікаторів – номінативних одиниць у германських та слов'янських мовах;

- *романських*: синтаксичні особливості гіпотаксичних поліномів у іспанській мові XV-XVIII ст., скорочення та аббревіації в словотворчих процесах сучасної іспанської мови кінця XX – початку XXI ст., національно-культурна специфіка фразеологізмів іспанської та української мов, особливості граматики дієслів руху у сучасній португальській мові;

- *слов'янських*: відсутні в українській мові чеські словотвірні агентивні типи, внутрішня форма фразеологічних одиниць

the English advertisements on the radio, mood and epistemic character of the conditional sentences in early English period, emphasis rendering in English-Ukrainian translation, ethnic and cultural features in poetics rendering of the Ukrainian label epithets in English translation, English composite terms of law peculiarities, combinatory abilities regularity of the local primary phonological units in initial consonant groups of Old Norse, German idioms synonymy correlation with the social and cultural element in respect with their Ukrainian equivalents, stable conjunctive phrases in contemporary German language, problem aspects of the German elliptical sentences, German professional language of law and its classification, main verbal forms in German and Swedish languages, semantic peculiarities of qualifiers – nominative units in Germanic and Slavic languages;

- *Romance languages*: syntactic peculiarities of the subordinate polynoms in the Spanish language of the 15th – 18th centuries, acronyms and abbreviation in word-building of the contemporary Spanish language in the late 20th – early 21st centuries, national cultural features of the idioms in the Spanish and Ukrainian languages, the peculiarities of the motion verbs grammaticalization in the contemporary Portuguese language;

- *Slavic languages*: Czech agentive word-building types absent in the Ukrainian language, idioms inner form in the Polish language, attributive subordinate clauses in the Polish language and their equivalents in the Ukrainian language;

- *Turkish language*: metaphoric and connotative colour names meanings in the contemporary Turkish language;

- *Japanese language*: Japanese onomatopoeic lexicon peculiarities in lingual and didactic aspects, the problem of the word / language units definition in the Japanese grammar, the problem of the homonyms stylistic usage in the Japanese language, Japanese dialectology formation and contemporary development, pragmatic analysis of the Japanese speeches, the legal documents peculiarities in Japanese – Ukrainian translation, Japanese passive constructions translation peculiarities [4].

It is quite obvious that such academic perfection inspires all the young students,

у польській мові, типи підрядних означальних речень у польській мові та їх відповідники в українській;

- *турецької*: метафорично-конотативні значення назв кольорів у сучасній турецькій мові;

- *японської*: особливості японської ономапоетичної лексики в лінгводидактичному аспекті, проблема визначення слова та частин мови у граматиці японської мови, питання стилістичного використання омонімів у ЯМ, історія становлення та сучасний стан японської діалектології, прагматичний аналіз японських промов, особливості перекладу офіційних документів з японської на українську мову, способи перекладу японських пасивних конструкцій [4].

Цілком зрозуміло, що таке постійне творче вдосконалення надихає й учнів, студентів та молодих послідовників проф. О.Чередниченка. У школу наукового життя він увів 18 кандидатів та 3 доктори філологічних наук. Порадимо разом, що остання докторська захищалася у грудні 2011 у Ліонському університеті (Lyon-2 Lumière). Неодноразове опонування на захистах його adeptів засвідчує широке застосування ними сучасних наукових підходів літературознавства, філософії, лінгвістики, аспектного перекладу, історії, теорії та критики художнього перекладу. Ці дослідження ґрунтуються на найкращих українських перекладах, які належать до найвищих досягнень української перекладацької школи, вони дійсно допомагають перекладачеві вийти за суто інтуїтивні рамки перекладу та обрати чітку й осмислену позицію при відтворенні оригіналу.

Олександр Іванович Чередниченко ще й перекладач від Бога. Глувачі, та й не лише вони, високо поцінують його фахову майстерність. Недарма ж працював офіційним перекладачем Адміністрації Президента України! У перекладі він цілком справедливо вбачає: "важливий інструмент захисту власної мови і культури, котрий водночас слугує засобом діалогу культур. Саме переклад чужих і власних літературних текстів стимулює поступ національної мови, забезпечує її від надмірних іншомовних впливів та розчинення у світовому мовнокультурному

disciples, and followers of Prof. O. I. Cherednychenko. He was the advisor of 18 Candidates and 3 Doctors of Philology. The most recent doctoral thesis was defended at Lyon-2 Lumière. We happened to act as opponents during the theses defense of his numerous adepts and were sure to see that all they widely apply contemporary academic approaches in literature studies, philosophy, linguistics, aspect translation, history, theory, and critique of the artistic translation. These researches were grounded on the best Ukrainian translations belonging to the highest achievements of the Ukrainian translation school which really help the translator to leave intuitive framework of the translation and choose some clear-cut and sensible stand while rendering the original.

Oleksandr Cherednychenko is also a heaven-born interpreter. Many translators (and not only translators) highly respect his professional skills. It is not for nothing that he was the official interpreter at the President of Ukraine Administration! Particularly he claims that translation is "an important means for defending native culture and language at the same time serving the means for the cultures dialogue. The translation of native and foreign works of belles-lettres promotes national language progress, secures its state from the dissolution in the world monocultural space, protects from too many of other influences. The nation which translates and which is translated will never stay in the periphery of the civilization process" [1: 6].

That's how we see him, Oleksandr Ivanovych Cherednychenko, the Honoured Worker of Science and Technology (1997), the prize-winner of the Taras Shevchenko Prize of the KNU (1995), Yaroslav the Wise Prize of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine (2000), the Chevalier of the Ordre des Palmes Académiques (2001) and of the Order of the Star of Italian Solidarity (2003).

The Prophet?

Regarding that he is in the vanguard of the academic elite of linguists and translation scholars, creates and shapes the generous spirit of his disciples and followers enhancing their movement forward via self-improvement, enlightens all those who were fated to meet him – THE PROPHET! MANY YEARS TO YOU, OUR DEAREST COLLEAGUE!

(Translated by Bohdan Stasiuk)

просторі. Нація, яка перекладає, і з мови якої перекладають, ніколи не залишиться на узбіччі цивілізованого процесу" [1:6].

Отакий він сьогодні Олександр Іванович Чередниченко – заслужений діяч науки і техніки України (1997), лауреат премії ім. Т. Шевченка КНУ (1995) та Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України (2000), кавалер французького ордена «Академічних пальм» (2001) та ордена «Зірки італійської солідарності» (2003).

Пророк?

Зважаючи на те, що йде в авангарді наукової еліти мовознавців та перекладознавців, творить сам і формує високий дух своїх учнів і послідовників, стимулюючи їх рухатися шляхом вдосконалення, збільшує об'єм світла у тих, з ким зводить його доля – ПРОРОК! МНОГІЯ ВАМ ЛІТА, ШАНОВНИЙ, ювіляре!

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Чередниченко О.І. Про мову і переклад/О.І.Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
2. О.І.Чередниченко, В.І.Мельник, Г.Г.Соколова Мовленнєвий етикет. Українсько-французький довідник/Чередниченко О.І., Мельник В.І., Соколова Г.Г. – К., 1996. – 102 с.
3. Чередниченко Олександр Іванович. Вікіпедія. Електронний ресурс. Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki
4. Чередниченко Олександр Іванович. Електронний ресурс. Режим доступу: nbuv.gov.ua
5. Швачко С.О. Рецензія на монографію «Про мову і переклад». Електронний ресурс. Режим доступу: visnyk.sumdu.edu.ua

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лариса Федорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «КПІ».

Наукові інтереси: зіставна лінгвістика, дискурсологія, перекладознавство.

Валентина Мельник – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських і східних мов Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: зіставна лінгвістика, фразеологія.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

СПЕЦІАЛЬНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ: СКІЛЬКИ ЇХ (ПОТРІБНО)?

В'ячеслав КАРАБАН (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми створення спеціальних теорій перекладу. Аналізуються критерії формування та принципи побудови таких теорій. Дасться обґрунтування ймовірних кандидатів на статус такої теорії. Робиться висновок про необхідність інтенсифікації досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: спеціальна теорія перекладу, кількість спеціальних теорій перекладу, типи текстів, стиль.

The article deals with the problems of creating special translation theories. The criteria and the principles of forming such theories are analyzed. The argumentation of possible candidates for the status of a special translation theory is given. The conclusion concerning the necessity of intensifying research in this direction is made.

Key words: special theory of translation, number of special theories of translation, text types, style.

Спеціальні теорії перекладу на даний час формуються стихійно і увага перекладознавців до них, можна констатувати, недостатня. Наприклад, у відомій енциклопедії перекладознавства за редакції Мони Бейкер зовсім відсутня згадка про спеціальні теорії перекладу [9]. Разом із тим, на важливість формування та розвитку спеціальних теорій перекладу свого часу вказував відомий російський перекладознавець Комісаров В.Н.: “Залежно від значущості їхніх специфічних рис різні види перекладу вимагають більш-менш докладного теоретичного аналізу” (*переклад наш* – В.К.) [1, 12]. А стосовно розвитку спеціальних теорій перекладу в Росії він зазначав таке: “У теперішній час низка спеціальних теорій перекладу опрацьована поки що недостатньо. Серед спеціальних теорій, пов’язаних із жанрово-стилістичною класифікацією перекладів, найбільше увагу дослідників привертають проблеми перекладу науково-технічних та газетно-інформаційних матеріалів, які становлять великий теоретичний і практичний інтерес” (*переклад наш* – В.К.) [1, 14].

Тут із В.Н. Комісаровим можна погодитися лише частково, адже, наприклад, юридичний, економічний та військовий переклади аж ніяк не менш важливі, якщо не сказати більш важливі, за переклад газетно-інформаційних матеріалів. А ось стосовно розвитку спеціальних теорій перекладу в Україні можна сказати, що їх створення й досі перебуває поки що у зародковому стані.

Слід зазначити, що формування спеціальних теорій перекладу потрібне не тільки для їх системного формування і подальшого розвитку перекладознавства взагалі, але й для належної організації у вищих школах навчального процесу з викладання різних актуальних видів спеціального перекладу.

Як відомо, спеціальні теорії перекладу мають справу з перекладом спеціальних текстів, тобто текстів певної предметної галузі. Спеціальна теорія перекладу призначена для встановлення, опису та пояснення принципів, закономірностей та труднощів перекладу спеціальних текстів. Вона повинна бути здатною не тільки пояснювати особливості перекладу певних стилів та жанрів, а й пояснювати, як відбувається процес спеціального перекладу і передбачати у загальному випадку перекладу його результат.

Ця стаття – спроба оцінити у першому наближенні стан у нашій країні спеціальних теорій перекладу та перспектив їх розвитку. Вона претендує лише на постановку питання, оскільки таке питання раніше у вітчизняному перекладознавстві чітко не ставилося. Наша стаття зовсім не є якимось більш-менш повним оглядом праць, які можна було б кваліфікувати як внесок до спеціальних теорій перекладу. Головна мета статті – привернути увагу перекладознавців до необхідності активізувати саме теоретичні дослідження у галузі

спеціального перекладу з метою перевірки можливості розробки теорій спеціальних перекладів. Така постановка питання має на меті зосередити зусилля теоретиків перекладу, які працюють у різних предметних галузях, на розгортанні та інтенсифікації досліджень, спрямованих на формування чіткої та достатньо повної теоретичної основи різних видів спеціального перекладу.

Яка спеціальна теорія перекладу розроблена в Україні найкраще і найгірше? Якщо теорія художнього перекладу розвивається доволі активно, то про спеціальні теорії перекладу цього сказати не можна. Наразі відсутні хоч якісь солідні основи будь-якої спеціальної теорії перекладу.

Поки що залишається важливим і невирішеним питання про те, скільки ж теорій спеціального перекладу можна і слід реально розробляти. Чи можливо створення спеціальних теорій перекладу для текстів кожної із численних предметних галузей? Які спеціальні теорії перекладу заслуговують на пріоритетну розробку? Далі спробуємо дати певні відповіді на ці та інші споріднені питання.

Важливим для знаходження відповіді про те, стосовно яких текстів предметних галузей доцільно створювати спеціальні теорії перекладу, потрібно сформулювати критерії актуальності їх створення. На нашу думку, серед головних критеріїв визначення необхідності створення спеціальної теорії перекладу можна зазначити такі:

1) велика кількість лексичних, граматичних, текстових та прагматичних особливостей перекладу;

2) значні відмінності у правових системах вихідної та цільової мов;

3) суттєва різниця у значеннях та денотатах одиниць термінологічних систем двох мов (система освіти, права, економіки тощо);

4) особливий статус текстів перекладів (наприклад, в юридичному перекладі існує поняття ідентичності та однаковості юридичної сили, зокрема, міжнародних та двосторонніх міждержавних угод);

5) наявність особливої лексичних одиниць, зокрема, архаїчної лексики та використання у вихідній мові запозичень з інших мов поряд із відсутністю цього у цільовій мові;

6) наявність численних кліше та сталих фраз у вихідній мові, прямі відповідники яких відсутні у цільовій мові.

Відповідно до цих критеріїв, до цілком ймовірних спеціальних теорій перекладу можна віднести теорію юридичного перекладу, теорію військового перекладу, теорію економічного перекладу, теорію медичного перекладу, теорію технічного перекладу, теорію публіцистичного перекладу та теорію освітнього перекладу.

А як же бути з іншими жанрово-стильовими видами перекладу? На нашу думку, слід розробляти теорії різних типів та видів спеціального перекладу. Принцип тут такий: нехай квітне сто квітів – чому б не розробляти теорію біологічного або металургійного перекладу, якщо це можливо і якщо відповідний напрацьований перекладознавчий матеріал може претендувати на статус теорії, аби лише вони розроблялися – і це головне.

Одним із найважливіших критеріїв необхідності створення спеціальної теорії перекладу є ступінь того, наскільки при перекладі, зокрема, перекладі термінів певної галузі, потрібно здійснювати їх спеціальний порівняльний понятійно-мовознавчий аналіз, тобто, наскільки відмінним є понятійно-термінологічний апарат галузі (наприклад, права, економіки, освіти) у країнах вихідної та цільової мов. Якщо взяти економіку, то цей апарат у випадку англословних країн та України ще має доволі великі розбіжності.

Можна виокремити 3 основних аспекти спеціальної теорії перекладу: перший аспект досліджує чинники, що впливають на розуміння оригіналу, другий аспект пов'язаний із специфікою спеціальних текстів, а третій аспект розкриває специфіку спеціального перекладу.

За аналогією із загальною теорією перекладу можна визначити такі центральні принципи побудови спеціальних теорій перекладу:

1) принцип встановлення і врахування особливостей даного виду спеціального перекладу;

- 2) принцип наукового опису процесу спеціального перекладу як сукупності та послідовності дій перекладача з перетворення вихідного тексту у цільовий текст;
- 3) принцип встановлення характеру адекватності спеціального перекладу;
- 4) принцип розробки класифікації даного спеціального перекладу на види залежно від стилів, жанрів та видів спеціальних текстів;
- 5) принцип повноти опису даного спеціального перекладу;
- 6) принцип встановлення загальних об'єктивних закономірностей спеціального перекладу;
- 7) принцип встановлення конкретних мовних закономірностей спеціального перекладу.

Понятійно-термінологічні апарати яких галузей України та англomовних країн мають суттєві розбіжності? Це, перш за все, право, економіка, освіта та військова справа. І, навпаки, у таких галузях, як, наприклад, біологія та металургія, подібних розбіжностей, очевидно, не так вже й багато. Тому для зазначених першими видів спеціального перекладу створювати окремі спеціальні теорії перекладу видається доцільним, тоді як для зазначених другими – ні. Розглянемо проблеми формування спеціальної теорії перекладу докладніше на прикладі юридичного перекладу [3]. Зауважу, що сказане нижче може стосуватися спеціальних теорій інших предметних галузей, у тому числі й теорії військового та економічного перекладу.

Так от, юридичний переклад усіма досвідченими перекладачами визнається одним із найскладніших видів письмового перекладу. Цей вид перекладу як перекладацька практика та навчальна дисципліна стає наразі дедалі популярнішою: зростає попит на перекладачів, які можуть професійно перекладати юридичні документи, збільшуються обсяги юридичних матеріалів для перекладу та перекладеної юридичної літератури, все більшою стає кількість вищих навчальних закладів, що включають у навчальний план підготовки перекладачів курс юридичного перекладу. Разом із тим, теоретичні засади юридичного перекладу як підрозділу перекладознавства залишаються висвітлені зовсім недостатньо: фактично, майже відсутні наукові праці, у тому числі дисертації, з теорії юридичного перекладу (винятками є кілька статей, присвячених питанню перекладу деяких українських юридичних термінів російською та англійською мовами), не проводяться відповідні наукові конференції, а періодичні перекладознавчі збірки переважно обходять стороною особливості перекладу юридичних документів.

Тому існує потреба в обговоренні теоретичних питань юридичного перекладу і з огляду на формування юридичного перекладу як складової жанрово-стильової теорії перекладу, і у плані його викладання у вищій школі. Додатковим аргументом на користь створення теорії юридичного перекладу може бути наявність такого вже сформованого у мовознавстві теоретичного підрозділу, як юрислінгвістика – юридичне (правниче) мовознавство.

Як відомо, теорія – це система основних ідей у тій чи іншій галузі знань; це форма наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки об'єкту дійсності; це розділ досліджень, що стосуються спостереження та класифікації фактів в інших експериментально встановлених за допомогою індукції та гіпотез сформульованих законів, що можуть перевірятися. Основою розвитку теорії є практика, а практика юридичного перекладу дає для формування теорії юридичного перекладу багатий матеріал.

Отже, теорію юридичного перекладу можна визначити як сукупність несуперечливих узагальнених тверджень про принципи, закономірності та труднощі перекладу юридичних текстів, створену внаслідок наукового пізнання практики юридичного перекладу.

Особливістю юридичного перекладу є те, що юридичні тексти пов'язані із соціально-політичними та культурними особливостями країни походження та країни мови, якою вони перекладаються. Серед проблем юридичного перекладу можна зазначити такі:

Проблеми, пов'язані із розбіжностями правових систем культур мов оригіналу та перекладу: відсутність відповідних термінів (common law, equity, barrister, solicitor, відсутність legal subjunctive – know all men by these presents, be it enacted [4]). Хоча правники не повинні очікувати від перекладача того, щоб він робив переклад ідентичним за значенням оригіналу, вони все ж очікують, що перекладач перекладе оригінал так, щоб він був ідентичним оригіналу за юридичною чинністю та правовими наслідками. Ступінь труднощів юридичного перекладу залежить від ступеня розбіжності правових систем.

Юридичний переклад передбачає і порівняльне дослідження різних правових систем, і усвідомлення проблем, що виникають через відсутність точних перекладних відповідників термінів оригіналу [5].

Іноді певне поняття може існувати у двох різних правових системах, але позначати різні сутності, що ставить перед перекладачем проблему порівняльного понятійно-мовознавчого аналізу таких термінів і проблему створення точних лексикографічних довідників.

Культурні розбіжності – юридичний переклад культурозалежний, тому що це є власно перекладом правових систем. Як відомо, право є специфічним у культурологічному та юрисдикційному планах [6, 24]. Об'єктом теорії юридичного перекладу є оригінал юридичного тексту та його переклад у нерозривній єдності, а її предметом – принципи та закономірності перекладу юридичних текстів. Завдання теорії перекладу – опис та пояснення закономірностей та труднощів і особливостей юридичного перекладу. Методи теорії юридичного перекладу – усі перекладознавчі методи, і, крім того, юридико-лінгвістичний порівняльний аналіз понятійного та термінологічного апарату правових систем країн.

Оскільки порівняльна юридична лінгвістика є дуже близькою до теорії юридичного перекладу, то в останній може використовуватися також метод порівняльної юридичної лінгвістики. Слід зауважити, що серед усіх видів спеціального перекладу лише у дослідженнях з юридичного перекладу застосовується особливий метод, що не використовується так широко у дослідженнях інших видів перекладу - юридично-лінгвістичний порівняльний метод. Суть його полягає у взаємопов'язаному понятійному та мовному аналізі правових систем країн мов оригіналу та перекладу [10]. А чи є у дослідженнях інших галузей перекладу свій особливий метод, який може засвідчити особливість такого дослідження? Мабуть, такого метода, який би дозволив чітко вирізнити на основі методів дослідження інші галузі дослідження спеціального перекладу, більше ніде немає.

У чому унікальність юридичного перекладу? Для його якісного виконання потрібно, крім перекладацьких знань та навичок і відмінного володіння двома мовами, кілька добре розвинених знань та навичок: по-перше, знання особливостей та подібностей, як мінімум, двох правових систем, по-друге, знання відповідної галузі права, по-третє, знання певної предметної галузі (наприклад, сталеливарної справи, якщо документ для перекладу є контрактом на постачання сталі з-закордону). Зовсім не дивно тоді те, що у багатьох країнах, але поки що не в Україні, перекладачі юридичних текстів сертифікуються.

Слід також мати на увазі, що текст юридичного перекладу буде використовуватися в межах іншої правової системи, а, отже, містити притаманні їй юридичні формулювання.

Однією з головних вимог до юридичного перекладу є збереження правової надійності, а також транспарентності перекладу. Це правило стосується усіх юридичних текстів, незалежно від їх функцій, тобто як прескриптивних, нормативних (законів, нормативно-правових актів, міжнародних контрактів та угод тощо), так і дескриптивних, інформативних (юридичні коментарі, наукові статті, навчальна література тощо). «Забезпечення правової надійності» означає, що на основі тексту перекладу можна інтерпретувати і тлумачити правові норми, що містяться у цьому тексті, так само, як це можна було б зробити на основі оригінального тексту. Тому укладання тексту перекладу повинно відбуватися лише з урахуванням правил інтерпретації та тлумачення правових норм.

У юридичному перекладі дуже велике значення має точність перекладу, оскільки перекладений матеріал може слугувати основою для прийняття важливих рішень. Крім того, адекватність перекладу юридичних матеріалів передбачає не тільки передачу змісту матеріалів, а й ретельнішу передачу їх структурної форми, порядку розташування частин і фрагментів, послідовності викладу (наприклад, по пунктах, підпунктах тощо).

Підвалини теорії юридичного перекладу повинні формуватися на основі таких розділів: лексичні проблеми, граматичні проблеми та жанрово-стилістичні та текстові проблеми. Зокрема, лексичні проблеми юридичного перекладу стосуються перекладу термінів, перекладу іншої лексики та словосполучень, характерних для юридичної підмови та перекладу юридичних кліше. Головною лексичною проблемою юридичного перекладу є опис особливостей перекладу слів різних груп, що вживаються в юридичних текстах.

Граматичні проблеми теорії юридичного перекладу включають питання передачі граматичних особливостей юридичних текстів. Жанрово-стилістичні проблеми теорії юридичного перекладу – це проблеми перекладу юридичних текстів різних жанрів та стилістичні проблеми. Текстові проблеми теорії юридичного перекладу включають особливості структури текстів оригіналу та перекладу і текстового оформлення перекладів порівняно з оригіналом.

Залежно від виду юридичних текстів, що перекладаються, юридичний переклад підрозділяється на: 1) переклад законів та нормативно-правових актів, 2) переклад контрактів, 3) переклад міжнародних угод, 4) переклад конвенцій, 5) переклад юридичних висновків та меморандумів, 6) переклад апостилів та нотаріальних посвідчень, 7) переклад засновницьких документів юридичних осіб, 8) переклад документів фізичних осіб (паспорт, свідоцтво про народження тощо), 9) переклад доручень тощо, 10) переклад юридичних наукових праць, 11) переклад документів арбітражних суперечок та міжнародних судів, 12) переклад документів з оцінки майна та немайнових прав, 13) переклад патентів та заявок на авторські права, 14) переклад заповітів та документів з переуступлення прав, 15) переклад різного роду сертифікатів та посвідчень, 16) переклад страхових документів тощо.

Розгляньмо тепер кілька проблем юридичного перекладу, які демонструють особливості такого перекладу. Ось візьмемо термін “прокурор” (attorney; prosecutor). Якоїсь прямої відповідності з українським прокурором ані американський, тим паче британський прокурор не мають [2, 1]. Чого варте одне лише суміщення посад міністра юстиції та генерального прокурора (атторнея) у США. Або досить таки скромну роль прокурора у так званому загальному нагляді прокурора. Ще гірше справа з поняттям «МВС». Ця українська силова структура аж ніяк не співставна з МВС США (Department of the Interior). Останнє займається зовсім не боротьбою із злочинністю, а захистом природних багатств та наглядом за їх правильним використанням, управляє національними парками, слідкує за дотриманням законів у лісовому та мисливському господарствах і рибальстві. Специфічна функція цього міністерства – захист інтересів корінних жителів Америки, індіанців. Тому прямий переклад словосполучення «Міністерство внутрішніх справ США» поза контекстом не несе потрібної інформації і, більше того, уводить в оману [2, 2].

Юридичні документи повинні перекладатися так, щоб вони мали однакову з оригіналом юридичну інтерпретацію та правове застосування, але значною перешкодою цьому стає незбіг правових систем різних країн. Кожне національне законодавство характеризується особливостями термінологічного апарату, концептуальної структури, яка лежить в його основі, правил класифікації, джерел права, методологічних підходів та соціально-економічних принципів [7, 27].

Теорія юридичного перекладу характеризується власним понятійно-термінологічним апаратом, дещо відмінним від загальної теорії перекладу. Так, суттєвою особливістю юридичного перекладу є те, що тільки в ньому існує поняття “автентичні тексти”, як свідчать договори, де зазначається, що “укладено англійською та українською мовою і обидва тексти є автентичними”, тобто оригіналами у звичайному розумінні. В інших видах перекладу таке поняття відсутнє. Автентичні тексти не вважаються перекладами і розглядаються не як переклади, а як оригінали.

Ще однією понятійно-термінологічною особливістю юридичного перекладу є поняття апостилі, що ставиться лише на офіційні документи і засвідчує справжність підпису, якості, в якій виступала особа, яка підписала документ, і у належному випадку справжність печатки або штампу, якими скріплені цей документ.

Слід також зазначити таке особливе поняття, пов’язане з особливостями юридичного перекладу, як поняття легалізації документів. Легалізація документів полягає у підтвердженні їх відповідності законодавству і становить собою засвідчення справжності підпису посадової особи та печатки державної установи на документах і передбачає переклад документів іноземною мовою.

Отже, оскільки галузь юридичного перекладу становить особливу сферу знання, то вона повинна аналізуватися в теорії юридичного перекладу. Таким чином, на прикладі юридичного перекладу було показано, що доцільними на даний час є дослідження,

спрямовані на перевірку гіпотези про те, що для текстів окремих галузей науки, техніки та освіти доцільно розробляти теорії спеціального перекладу.

Теорія машинного перекладу у нас майже не розвивається, лише окремі групи дослідників розробляють системи машинного перекладу, але переважно без ґрунтовної теоретичної основи. Наразі її розвивати майже нікому. Напрямки математичної лінгвістики були закриті ще за радянських часів і лише зараз вони починають дуже повільно відроджуватися.

А тепер задамося питанням, чи можлива та доцільна теорія військового перекладу як окрема спеціальна теорія. Моя відповідь – так, тому що цей вид перекладу характеризується своїми значними особливостями у плані як жанрів текстів, так і принципів, закономірностей та труднощів перекладу.

У перспективі я бачу потребу у спробах створення чітких спеціальних теорій перекладу у таких галузях перекладу, як, перш за все, право, економіка, медицина, військова справа та освіта. Слід спробувати розвивати теорії кожного з видів спеціального перекладу і тоді буде видно, чи буде у нас стільки теорій перекладу, скільки видів спеціального перекладу, чи все ж таки спеціальних теорій перекладу менше, ніж власне видів спеціального перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) // Электронный ресурс. Точка доступа: http://www.classes.ru/grammar/43.Teoriya_perevoda_Lingvicheskkiye_aspekty/html/unnamed_14.html.
2. Манукян В. “Троянский конь” юридического перевода // Электронный ресурс. Точка доступа: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10008931>.
3. Карабан В.І. До теорії англо-українського юридичного перекладу // Мови та культури у новій Європі: контакти та самобутність. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009, с. 369-374.
4. Altaу А. Difficulties Encountered in the Translation of Legal Texts // Электронный ресурс. Точка доступа: <http://accurapid.com/journal/22legal.htm>.
5. Cao D. Translating Law. – Clavendon: Multilingual Matters, 2007, p. 24.
6. Capellas-Espuny G. The problem of terminological equivalence in International Maritime Law // Электронный ресурс. Точка доступа: <http://accurapid.com/journal/09legal1.htm>
7. Multitran // Электронный ресурс. Точка доступа: <http://www.multitran.ru/c/m.exe?a=4&MessNum=14854&l1=1&l2=2>.
8. Nation, Language, and the Ethics of Translation. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006. – 413 pp.
9. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by Baker M. – L. & NY: Routledge, 2006. – 654 pp.
10. Sarcevic S. A New Approach to Legal Translation. – The Hague: Kluwer Law International, 1997. – 226 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

В'ячеслав Карабан – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Академії наук вищої школи України.

Наукові інтереси: перекладознавство, контрастивна лінгвістика, етнолінгвістика, теорія мови, лексикографія, історія перебування готів на території України.

ЄВРОЛЕКТ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Олександр ЧЕРЕДНИЧЕНКО (Київ, Україна)

Світлій пам'яті мого вчителя присвячую...

У статті розглянуто деякі проблеми перекладу євролекту як мови текстів Європейського Союзу.

Ключові слова: євролект, мова текстів Європейського союзу, мовний плюралізм, концепт СПІЛЬНІ ЦІННОСТІ.

The article focuses on some translation problems connected with eurolect as a language of EU texts.

Key words: eurolect, the language of the texts of the European Union, the language plurality, the concept “shared values”.

Вибір теми цієї розвідки не є випадковим. Міркуючи над тим, який матеріал присвятити пам'яті мого вчителя професора Андрія Олександровича Білецького у зв'язку з його 100-річним ювілеєм, я пригадав події тридцятилітньої давності. Тоді у 1981 р. ми разом з Професором святкували його 70-річчя у невеликій київській квартирі на Русанівці. Напередодні журнал «Мовознавство» опублікував його статтю «Про інтернаціоналізми» з привітанням ювілярові. Стаття засвідчила про неабиякий інтерес ученого до процесів мовної взаємодії, інтернаціоналізації словникового складу та функціонування інтернаціональних слів. Цей інтерес не згасав упродовж усієї творчої діяльності Андрія Білецького, навіть у часи, коли влада заборонила йому виїзд за кордон.

Тож тема цієї розвідки є дотичною до наукових зацікавлень Учителя, позаяк феномен євролекту є наслідком процесів семантичної взаємодії мов на теренах Західної Європи, які зумовили утворення цієї нової інтернаціональної мовної сутності.

Статус євролекту досі остаточно не визначено. Ним часто називають мову текстів Європейського Союзу, хоча це визначення є значною мірою умовним, оскільки згадані тести публікуються не однією мовою.

Мовний плюралізм ЄС розпочинався з 4-х офіційних мов (французької, німецької, італійської та нідерландської), згодом розширився до 9 мов, а за нинішньої ситуації охоплює 23 офіційні мови для 27 країн-членів. Сам по собі цей факт вважається великим демократичним здобутком країн ЄС, гарантією їхньої незалежності і відрізняє їх від ситуації на пострадянських теренах, де інтеграційні процеси відбуваються виключно на основі використання однієї мови.

Крім того, мовний плюралізм стимулював значне зростання перекладацької діяльності усередині ЄС, яка ніколи раніше не досягала таких масштабів. Велика кількість письмових і усних перекладів у сферах політики, економіки, юриспруденції тощо сприяла виробленню нових наднаціональних концептів, які потребували більш-менш однакових вербалізацій у мовах ЄС. Звісно, головним чинником появи таких концептів був чинник позамовний, пов'язаний з поширенням європейської ідеї об'єднання народів на нових демократичних принципах, що привело до зближення концептуальних картин світу різних мовних спільнот і відповідного розширення в них спільних фрагментів.

Далеко не всім в Європейському Союзі подобається «нова євроговірка» (eugospeak), яку ще називають «єврожаргоном». Про це ще в 90-і роки минулого століття писав бельгійський дослідник Роже Гофен [4]. Зневажливе ставлення до малозрозумілої простому люду і утаємниченої мови єврочиновників виявилось у застосуванні таких експресивних розмовних назв, як англ. Eurofog (євротуман), фр. l'eurobabillage (євробалаканина), нім. Eurowelsh або Eurokauderwelsh (тарабарщина). Проте більшість сходиться на тому, що євролект – це не говірка і не жаргон, який має езотеричний характер, що це – підсистема в системі національної мови, порівняна з мовою для спеціальних цілей, яка обслуговує офіційне спілкування у сферах, пов'язаних з існуванням Євросоюзу. Ця підмова має притаманну їй лексику, фразеологію, систему скорочень. Нею послуговуються політики, економісти, юристи та журналісти. Як будь-який інший феномен у демократичному суспільстві, вона не може бути закритою для критики.

Ключовим для плану змісту євролекту є концепт **Спільні цінності**, який виражається за допомогою терміна французького походження *acquis communautaire* (букв. *спільне надбання*), запозиченого усіма мовами Євросоюзу. Тракткування терміна у певних контекстах може вимагати конкретизації, оскільки ним часто позначають юридично-правову базу ЄС. До спільних цінностей належать такі поняття, як *Верховенство права, Права і свободи людини, Вільні вибори, Незалежність ЗМІ та ін.*

Джерелами євролекту стали офіційні тести з євроінтеграційної тематики за всю понад п'ятдесятилітню історію ЄС, починаючи від Римського договору 1957 р. Так, з тексту останнього увійшли в широкий вжиток економічні терміни *система загальних преференцій, порогова ціна, власні ресурси, розмір грошових компенсацій* тощо. Зі Спільного Акту 1987 р. походять терміни *принцип субсидіарності, політика супроводження, Біла книга, соціальна і економічна солідарність*. Маастрихтський договір 1992 р. про Європейський Союз додав нову термінологію: *європейський центральний банк, громадянство ЄС, фонд структурної перебудови, фонд солідарності, загальний уряд, acquis communautaire*.

Український переклад термінології ЄС, так само як переклад з однієї мови іншою усередині ЄС, переважно демонструє прийоми повного та часткового калькування терміносполучень зі збереженням кількості компонентів. Прямі неадаптовані запозичення, як це було у випадку з *acquis communautaire*, є радше винятком, аніж правилом. Часткове калькування спостерігаємо там, де один компонент перекладається дослівно, а інший запозичується з певною морфологічною адаптацією. Так виник український відповідник неологізмові *subsidiaryty* (фр. *subsidiarité*) – субсидіарність. Якщо у перекладних фахових текстах можна цілком обійтися напівкалькою, то у медіадискурсі, розрахованому на широке

коло читачів, цей термін, очевидно, буде піддаватися прагматичній адаптації з метою розкриття поняття. Тому тут можливе застосування описового (перифрастичного) відповідника паралельно з прямим термінологічним: пор. *принцип субсидіарності – принцип підпорядкування національного законодавства європейському*. Розкриття поняття відбулося шляхом експлікації, тобто збільшення кількості лексичних компонентів у складі словосполучення.

При перекладі українською мовою калькуються не лише складні європейські терміни, а й однослівні одиниці, якщо це дозволяє норма цільової мови. Євролект багатий на утворення з префіксоїдом *євро-*, який фактично стає префіксом у численних неологізмах: *євробарометр, євробюрократ, євродолар, єврокомісія, єврокомісар, євролазер, євроменеджер, єврооблігації, європесиміст* тощо. Всі наведені українські відповідники з'явилися внаслідок калькування відповідних євролексем. Щоправда, немає серед останніх суто «українських винаходів» на кшталт *євровікон, євродверей і євроремонтів*. Тому у зворотному напрямку перекладу їх аж ніяк не можна калькувати.

Термінологічні новотвори, які передають нові поняття у межах євролекту, формуються у різний спосіб. Є серед них семантичні, лексичні і синтагматичні неологізми. У групі семантичних неологізмів знаходимо старі лексеми, які набувають нових значень у результаті семантичного розширення (напр. директива, рекомендація, регламент, стабілізатор) або метафоризації. Цікавим є метафоричне використання кольоропозначень у складі синтагматичних неологізмів: пор. *Біла книга, Зелена книга, Синя книга, зелена Європа, синя Європа, зелений паритет, зелений ключ корекції* тощо. Дослівний переклад без пояснення вищенаведених термінів припустимий хіба що для вузькоспеціальної аудиторії фахівців-білінгвів. Решта ситуацій перекладу потребуватиме залучення фонових знань для експлікації термінів або вживання нейтральних синонімічних відповідників замість образних лексем. Так, Біла книга ЄС є збіркою загальнополітичних документів з економічних і соціальних питань. Зелена книга стосується спільної аграрної політики, а Синя книга фіксує спільні правила риболовлі і використання морських ресурсів. Аналогічні метафоричні значення згадані назви кольорів реалізують в інших усталених терміносполученнях, які потребують трансформацій при перекладі, що неодмінно призведе до втрати образної семи: пор. *аграрний паритет, аграрний ключ корекції* (замість «зелений»), *Європа аграрієв* (замість «Зелена...»), *Європа риболовів* (замість «Синя...»).

У разі, якщо потенційна (образна) сема є прозорою і не заважає розумінню терміна, вона може зберігатися у перекладі на основі семантичного калькування: пор. фр. *déficit démocratique*, англ. *deficit of democracy* – укр. *дефіцит демократії*.

Семантичне переосмислення торкнулося деяких запозичених іншомовних слів, які активно функціонують у рамках євролекту. Відомий випадок зі словом російського походження *troika*, яке вживається для позначення керівництва ЄС, до якого входить Голова Постійної Ради, Голова Європейської Комісії і керівник держави, що тимчасово головує в ЄС. Можна стверджувати, що внаслідок частого вживання цього «євроніма» (термін використовується як синонім до євролексеми), він втрачає образність і перетворюється на стерту метафору. Проте існує ризик виникнення специфічних образних асоціацій з цим словом у вітчизняних перекладачів, адже в українській свідомості термін «трійка» асоціюється не стільки з кінною тріадою, скільки зі спеціальною комісією НКВС, яка була основним органом політичних репресій у 30-х – 40-х роках минулого століття. Незбіг фонових знань, брак когнітивного досвіду і наявність міжмовної омонімії можуть спричинитися до явища, відомого під назвою «хибні друзі перекладача». Для уникнення подібного явища в українських перекладах, які калькують згаданий євронім, він зазвичай береться у лапки, які сигналізують про наявність неологізму.

Проблеми формування євролекту пов'язані з асиметрією планів вираження різних мов, а також з самим процесом творення текстів ЄС. Відомо, що ці тексти є своєрідними компромісами, які досягаються у процесі обговорення і доопрацювання оригіналу, створеного на основі конкретного національного законодавства, а відтак – позначеного рисами мови і стилю цього законодавства.

Критерії доступності і прозорості текстів ЄС вимагають дедалі більшої уніфікації національних термінологій, тобто збільшення в них прошарку спільних термінів на базі євролексем (євронімів), які збігаються як за формою, так і за змістом. Однак, у кожній національній мові ЄС функціонують так звані гетеролексеми на позначення наднаціональних концептів. Саме вони викликають певні труднощі як при перекладі на офіційні мови ЄС, так і у відтворенні іншими мовами, зокрема українською.

Гетерогенність термінологічної лексики може бути зумовлена не лише її формальними, а й семантичними особливостями у кожній з контактуючих мов. Однозначний термін однієї мови, який вербалізує спільний концепт, може не мати однозначного відповідника в іншій мові, тобто спостерігається те, ще у перекладознавстві називаємо односторонньою еквівалентністю на рівні мовного знака на відміну від двосторонньої еквівалентності, коли знаки двох мов є повністю симетричними.

Як приклад односторонньої семантичної еквівалентності наведу співвідношення французького терміна *prééminence du droit* і англійського *rule of law*. Обидва реалізують концепт **Верховенство права**, однак англійський термін, крім того, позначає концепт **Влада закону**, який не передається французьким терміном. Отже переклад англійського терміна вимагає врахування його контекстуальних реалізацій, зважаючи на можливість вибору одного з двох неоднакових еквівалентів.

Попередній аналіз юридичних текстів ЄС, свідчить, що у 90% контекстів англійський термін вербалізує концепт **Верховенство права**, який у концептуальній ієрархії займає вищу сходинку у порівнянні з концептом **Влада закону**. Це не дивно, оскільки **Верховенство права** належить до фундаментальних ціннісних категорій, які формують образ ЄС. У той же час закон як форма реалізації права може не відповідати цій категорії, адже в світі існують закони, які дозволяють необґрунтовано, з порушенням презумпції невинуватості саджати за грати (на жаль, вони є й в Україні) або закидати камінням чи страчувати в інший спосіб засудженого.

Характерним у світлі сказаного є тлумачення англійського терміна у російському перекладі, де він здебільшого відтворюється за допомогою термінологічного сполучення *верховенство закону*, що не можна вважати адекватним перекладом. Аналогічна помилка має місце й в українському усному та письмовому перекладі.

Як уже зазначалося, переклад термінології євролексу часто потребує солідних фонових знань для розуміння і правильної інтерпретації концептів, які стоять за нею. Кодування концептуальної інформації зазвичай відбувається найекономнішим шляхом, зокрема за допомогою топонімів чи їхніх похідних у складі терміна, які сигналізують про наявність прихованого змісту. Показовим у цьому сенсі може бути термін *копенгагенські критерії*, добре відомий політикам ЄС, але практично не відомий широкому загалу. Очевидно, прагматична адаптація терміна у перекладі викличе появу перифрастичного відповідника *критерії членства в ЄС*, який розкриває зміст вихідної одиниці.

Починаючи з 70-х років минулого століття євролект стає об'єктом лексикографічної фіксації у тлумачних і двомовних словниках та глосаріях. Виходять друком перші тлумачні словники різними мовами: італійською – за авторства А.Свальді [5], французькою – Ф.Візіна [6], іспанською – Ж.П. Лопеса де Сіланеса [4] і англійською – С.Кремптона [1]. Опубліковано Французько-німецький [2], Французько-англійський [3] словники та Англо-французько-китайський словник базової лексики Єврокомісії [8]. Вочевидь на часі створення українського двомовного чи багатомовного словника євролексу, який міг би допомогти адаптації українського законодавства, а також підзаконних актів до норм ЄС, зважаючи на прагнення України вступити до цього об'єднання.

Розгляд особливостей євролексу та зумовлених ним проблем перекладу спонукає до кількох висновків, які, звісно, не є остаточними:

Євролект є продуктом нового «мовного союзу» (термін Н.Трубецького), який склався на теренах Західної Європи внаслідок економічної, політичної і культурної інтеграції різномовних спільнот.

Євролект не будучи окремою мовною системою і утворенням на базі однієї мови, репрезентує єдність плану змісту за умов множинності планів вираження.

План змісту євролекту відбиває спільність концептуальних картин світу мовних спільнот, які використовують його як підсистему національних мов для спеціальних цілей спілкування у сферах компетенції Європейського Союзу.

У плані вираження євролекту наявні як спільні одиниці (так звані євролексеми або євроніми), які є результатом еквівалентного взаємоперекладу і прямих запозичень, так і відмінні одиниці (гетеро лексеми), котрі відбивають асиметрію планів вираження контактуючих мов.

Український переклад текстів євролекту має ґрунтуватися на когнітивному аналізі його одиниць, врахуванні усього спектра їхніх контекстуальних зв'язків та залученні широких фонових знань. Ступінь адекватності перекладу безпосередньо залежить від його лексикографічного забезпечення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Crampton S. Europeak explained. – London, 1992.
2. EG – Wörterzeichnis. – Bruxelles. 1984.
3. European Communities Glossary. – Bruxelles. 1990.
4. Goffin R. L'eurolécte: oui, jargon communautaire: non / Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal, vol. 39, №4, 1994. – P. 636 – 642.
5. Lopez de Silanes, J.P. Diccionario de las Comunidades des Europeas. – Madrid, 1988.
6. Svaldi A. Terminología comunitaria. – Roma, 1977.
7. Visine F. Dictionnaire de l'Européen. – Paris, 1987.
8. Vocabulaire de base de la C.E. – Bruxelles, 1992.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Чередниченко – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і практики перекладу з романських мов ім. М. Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України.

Наукові інтереси: мовознавство, романістика, перекладознавство.

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ І АДЕКВАТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ

Владислава ДЕМЕЦЬКА (Херсон, Україна)

У статті пропонується аналіз теоретичних підходів до вивчення понять еквівалентність і адекватність з огляду на проблеми відтворення прагматичних типів текстів для іношомовної, а надто інокультурної аудиторії. Особливо акцентується увага на теоретичному і практичному доробку вітчизняних перекладознавців – професорів В.І.Карабана та О.І.Чередниченка – у досліджуваній проблематиці.

Ключові слова: еквівалентність, адекватність, інтерлінгвістична трансформація, адаптивне транскодування, репродуктивний переклад.

The article presents the analysis of theoretical perspectives to the notions of equivalency and adequacy from the point of view of trans-coding the pragmatic texts to the cultural stereotypes of target audience. It is accentuated the scientific researches of prof. Karaban V. and prof. Cherednichenko O. in this sphere.

Key words: equivalence, adequacy, interlinguistic transformation, adaptive transcoding, reproductive translation.

У середині ХХ століття процес перекладу трактувався як перевираження засобами мови перекладу того змісту, який уже було виражено засобами оригіналу. Тобто, переклад розглядався як інтерлінгвістична трансформація плану вираження тексту, що здійснюється за умов збереження інваріантності плану його змісту. Перекладацька природа зазначеного перетворення найповніше висвітлюється моделлю закономірних відповідностей, або моделлю еквівалентності мовних одиниць [2]. У межах наведеної концепції адекватність перекладу подавалась як семантична точність, доповнена стилістичною еквівалентністю, яка містить принцип підпорядкування тексту перекладу функціонально-стилістичним нормам мови перекладу. Зрозуміло, що семантико-стилістична адекватність визначалась через оцінювання семантичної та стилістичної еквівалентності мовних одиниць, що формують тексти оригіналу й перекладу.

Надалі лінгвістична теорія перекладу збагатилась фундаментальними положеннями інформатики й теорії комунікації, що сприяло формуванню концепції функціонально-прагматичної адекватності перекладу [1]. Поняття прагматичної адекватності тексту встановлюється з огляду на його відповідність цільовій настанові відправника повідомлення,

а критерієм такої адекватності слугує рівноцінний (в ідеалі тотожний) комунікативний ефект. Функціонально адекватний переклад, завданням якого є висвітлення функціональної домінанти оригіналу, як вторинний текст наділений тою ж адекватністю, що й адекватність відповідного первинного тексту. Звідси, виявлення критеріїв якості перекладу, що базуються на концепції семантико-стилістичної адекватності, становить власне лінгвістичну проблему, а встановлення критеріїв перекладу з огляду на функціональну адекватність становить лінгвопрагматичну проблему, вирішення якої здійснюється в межах теорії комунікації. Погоджуючись із тим, що з позиції семантико-стилістичної теорії адекватності види «адаптивного транскодування» не повинні вважатися перекладами, Ю.В. Ванніков стверджує, що оскільки такі неповні переклади можуть вірно реалізувати комунікативну настанову, ініційовану одержувачем, їх слід визнати повноправними перекладами, що відрізняються від інших «власне перекладів» типом своєї адекватності [2:38].

Орієнтацію на замовника перекладу найбільш експліцитно виражено в так званій теорії «скопас», запропонованій Г. Фермейером і К. Райс. На їх думку, перекладач повинен будувати текст (зважаючи перш за все на мету перекладу), виходячи винятково з мети перекладу з урахуванням чинників політики й конкретної ситуації. У межах цієї концепції під перекладом розуміється все, що може виконувати перекладач у різних видах комунікації [5].

Пропонуючи план критики перекладу, П. Ньюмарк включає аспект аналізу оригіналу, при якому варто взяти до уваги мету автора, ставлення до висвітленої теми, характеристику читацької аудиторії [12]. Проте, не завжди врахування читацької аудиторії є прерогативою перекладу. Так, В.С. Виноградов, окреслюючи специфіку перекладу текстів художньої літератури, відзначає, що «мета перекладу полягає не в пристосуванні до чийогось сприйняття» і пояснює це тим, що, по-перше, сприйняття не може бути клонованим, воно неодмінно чимось різниться, а по-друге, перебільшення ролі комунікативного чинника в перекладі «спричиняє розмивання внутрішнього змісту», заміщення «сутності об'єкту реакцією на нього з боку суб'єкта, який сприймає» [3]. Тому логічно вбачається й відмова перекладознавця від уживання терміну «адекватність», і повна його заміна поняттям «еквівалентність». Використання терміну «еквівалентність», на думку науковців, доречно в дослідженнях прагматичного рівня мовних одиниць, які створюють комунікативний ефект тексту перекладу, відповідний комунікативному ефектові тексту оригіналу. А. Дафф наголошує, що такі параметри як «де, коли, як відбувається й кому адресовано» повідомлення – визначають зміст, форму й стиль мовної комунікації. Зазначені аспекти належать до так званих «неписаних правил» мови, що певним чином обумовлюють успішність міжкультурної комунікації [11: 19-21]. Інакше кажучи, проблема еквівалентності – це відтворення тексту оригіналу, його змістовної, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації. Проблема адекватності – це відтворення реакції, яку текст ВТ справляє на аудиторію з урахуванням її лінгвокультурних стереотипів очікування. Іншими словами, мірило адекватності перекладу – читацьке сприйняття. Унаслідок чого, парадоксальними, але зовсім не винятковими в історії перекладу є випадки, коли стилістично еквівалентні тексти перекладу (далі – ПТ) не змогли (або не відразу змогли) стати функціонально адекватними, а функціонально адекватні ПТ не були стилістично еквівалентними. Загальновідомий приклад з перекладом В. Брюсова й М. Лермонтова «Гірських верховин» Гете. В. Брюсов точно відтворив ритміку оригіналу, дуже близько передав словесну структуру й образний ряд цієї поезії, проте в нашій пам'яті живе та житиме не його переклад, а переспів Лермонтова.

Суть способу адаптації полягає в тому, що в процесі літературної комунікації перекладач зближує дві соціально-культурні сфери. Текст як продукт однієї із сфер та її відображення, потрапляючи в іншу, чужу сферу пристосовується, адаптується до умов останньої. «Згідно з сучасною лінгвістичною термінологією, адаптуються семантична й стилістична структури тексту оригіналу. Таку адаптацію можна назвати лінгвістичною» [8: 4].

Іноді для збереження реакції необхідно застосувати до тексту трансформації різного роду, навіть радикальні. А іноді, зберігаючи текст, неможливо відтворити реакцію хоча б наближену до реакції носія вихідної традиції. У різних випадках, залежно від мети

перекладу, певні способи можуть домінувати або відступати на другий план. Отже, еквівалентності відповідає власне переклад, а адекватності – адаптація.

За наявності в перекладознавстві опозиції еквівалентний переклад – адекватний переклад, ми пропонуємо опозицію репродуктивний переклад – адаптивний переклад. Термін «репродуктивний переклад» введено на позначення типу перекладу, який зорієнтовано на відтворення лінгвокультурного коду аудиторії відправника. У свою чергу, адаптивний переклад - це тип перекладу з домінантною установкою на мовні та культурні стереотипи реципієнта ПТ. Тож повторюємо: адекватний переклад, як результат перекладацької діяльності, можливий лише за умов комплементарного характеру репродуктивних і адаптивних стратегій. Цю ідею підтверджують Ж.-П. Віне й Ж. Дарбельне, з якими важко не погодитись у тому, що відмова від адаптації, яка стосується не лише структури, але й самого «розвитку ідей, думок і способів їх фактичного викладу», спричиняє виникнення в «правильному тексті певної невизначеності, чогось фальшивого, що неминуче виявиться в перекладі» [4: 166]. Нівелювання в перекладі «змін у мисленні, в культурному й лінгвістичному планах», може призвести до породження немодульованих і неадаптованих перекладів «важливих документів, шкільних підручників, журнальних статей, сценаріїв до фільмів тощо», які виникають через необізнаність або через прагнення до «хибно усвідомленої точності» перекладачами, які «не можуть або не ризикують здійснити опосередковані (непрямі) переклади» [4].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Різні типи текстів зазнають різного ступеню адаптації, а саме: адаптації можуть підлягати елементи семантичного, структурного і прагматичного рівнів. Тому, ми пропонуємо розглядати наступні види адаптації: 1) адаптація на гіпертекстовому рівні (структурно-композиційна); 2) адаптація на текстовому рівні (стилістична); 3) адаптація та гіпотекстовому рівні (лексико-семантична, граматична). Інша річ, що пропорції власне перекладацьких, репродуктивних і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати при перекладі, але не забуваючи про репродуктивні. Іншими словами, головний критерій перекладацької адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Прагматика комунікативної ситуації встановлює певний код реальної мовленнєвої діяльності, декодування якої відбувається завдяки культурному фону, навичкам соціальної поведінки комуніканта (адресата) тощо. Цілком слушною з цього приводу вбачається думка проф. Карабана В.І. щодо прагматичних проблем перекладу, до яких зокрема він зараховує: «передачу прагматичних характеристик оригіналу та врахування при перекладі чинника адресата (застосування прагматичної адаптації для повного розуміння адресатом тексту перекладу, вибір одного з національних варіантів полінаціональної літературної мови, на яку слід здійснити переклад тощо)» [6: 236].

Проблема прагматичної адаптації тексту перекладу була порушена ще в 1980 році проф. Чередниченком О.І. в статті, яка була присвячена мовній варіативності у перекладі Так, проф. Чередниченко О.І. зокрема наголошує, що «ступінь можливої варіативності перекладу, який залежить від ряду прагматичних і стилістичних характеристик (комунікативної установки, жанрової приналежності, кінцевого направлення й т.і.), зростає в умовах територіальної варіативності мови» [10: 48]. Тому переклад мовних елементів, які передають «асоціативні реалії в національній мові та її варіантах, як правило, пов'язаний з прагматичною адаптацією тексту перекладу і може вимагати експлікації того, що імпліцитно виражено в оригіналі» [10: 49].

У своїй роботі проф. Карабан В.І. не тільки окреслює прагматичні проблеми перекладу, а що найважливіше, пропонує моделі адаптивного перекладу на рівні мовленнєвих одиниць, а саме: «прагматичних ідіом, ... речення при перекладі з огляду на різницю у характері та

обсягу знань адресатів оригіналу і перекладу, ... непрямих мовленнєвих актів, ... написів та оголошень як особливих видів мовленнєвих актів», а також речень, необхідність адаптації яких зумовлена розбіжностями у рівнях ввічливості українського й англійського мовлення та вимогами політичної коректності [6: 354-355]. Аналізуючи прагматичні проблеми перекладу, проф. Карабан В.І. досліджує прагматичні перекладацькі трансформації прямих і непрямих мовленнєвих актів з огляду на «існування культурної обумовленості деяких принципів, що керують використанням ... непрямих і прямих мовленнєвих актів при організації їх у дискурс» [6: 362]. Порівняльний аналіз мовленнєвих актів і засобів їхнього вираження відповідає нагальним потребам практики перекладу, на що вказує проф. Карабан В.І. і, зі свого боку, пропонує типи прагматичних трансформацій мовленнєвих актів [6: 363]. Загалом, можна говорити про те, що проф. Карабан В.І. запропонував типи перекладацьких трансформацій, застосування яких у практиці перекладу не тільки неодмінно полегшить роботу перекладачів, а й застереже від імовірних помилок в аналогічних ситуаціях міжмовного та міжкультурного спілкування. Отже, комунікативна ситуація обумовлює прагматичну функцію тексту, якщо текст спрямований на адресата.

Власне кажучи, будь-який текст націлений на гіпотетичного адресата, наприклад, види інформативних текстів. Не останнє місце посідає й акцентування цільових настанов тексту: інформаційний текст більше зорієнтований на зміст, а прагматичний – на аудиторію, проте, зрозуміло, що всі вони виконують прагматичну функцію. Необхідним убачається з'ясування тлумачення власне прагматичної функції термінами впливу й дії.

Будь-який текст, як семіотичний, так і метасеміотичний певним чином впливає на аудиторію. Еквівалентність тільки мовних засобів як чогось самостійного й конкретного не гарантує успіху перекладу. Ми повинні розглядати еквівалентність на більш конкретному рівні – це еквівалентність соціально-культурних ситуацій оригіналу й перекладу. Еквівалентність / нееквівалентність ситуацій залежить від еквівалентності / нееквівалентності її структурних елементів, що у свою чергу вимірюється еквівалентністю / нееквівалентністю функції впливу на читача. Внаслідок чого особливої ваги набуває обмеження прагмафункції та відповідно прагматексту однією важливою умовою: він спонукає до дії. Певна річ, будь-який текст, що пропонує «нову» інформацію, спонукає адресата до певних змін, але змін у картині світу людини, тоді як прагматекст спонукає адресата безпосередньо до дії. Прагматекст передбачає, що реакція на нього буде «негайною», оскільки в іншому випадку постає чимало перешкод між «нав'язуванням» дії, або «підбуренням» до дії та виникненням можливих перепон цій дії. Таким чином, прагматекст скорочує дистанцію між запланованою або змодельованою комунікативною ситуацією та ситуацією реальною, що спричиняє його схожість з чистим ритуалом.

Прагматексти, основне завдання яких «увергнути» в дію, «нав'язують» або вводять у наступну, змодельовану ситуацію нових дійових осіб. Гіпотеза полягає в тому, що спонукання до дії передбачає існування за межами реальної ситуації іншої вірогідної ситуації, за якої той, хто є пасивним комунікантом (адресатом), перетвориться на адресата певної позитивної дії. Мається на увазі, що за межами реальної комунікації існує певна комунікація, де потенційний споживач стає активним споживачем, суб'єктом. Зауважимо, що наведене твердження стосується не тільки власне рекламного тексту, але й усякого прагматичного тексту. Інша справа, що саме в рекламному типі тексту директивна функція постає домінантною і такою, що безпосередньо впливає на структуру та лексико-семантичну специфіку тексту. Прагматичні тексти розрізняються за ступенем вияву прагмафункції.

За такого підходу постає наступна проблема: чи не є будь-який прагматекст «викликачем», «заклиначем» інших дійових осіб? І тоді безперечний інтерес становить ситуація, в якій адресат щодо інших адресатів (учасників) починає символічно діяти. Проповідь, наприклад, змушує сприймати світ святості й світ гріха, персонажів святості й гріха не як алегоричні фігури, а як реальних учасників певних ситуацій.

Отже, ми визначили наступні підгрунтя класифікації прагматекстів: 1) основний компонент прагматики – спонукання до дії, на відміну від ефекту впливу; 2) ймовірність дії виявляється винятково в межах комунікативної ситуації; 3) розбіжність

внутрішньотекстового простору й часу та макротекстового простору й часу є диференційною ознакою функціонування прагматексту; 4) критерієм вичленування прагматексту постає (його) імпліцитна здатність до зближення модельованої та реальної ситуацій у часі й просторі, що зближує ритуал і прагматекст; 5) прагматекст, створюючи іншу (віртуальну) ситуацію за межами реальної ситуації, обумовлює перехід пасивного адресата в активного суб'єкта дії або співдії з іншими дійовими особами.

Як відомо, вивчення процесу перекладу здійснюється непрямим шляхом за допомогою розроблення різноманітних теоретичних моделей, які з більшою або меншою наближеністю висвітлюють процес перекладу в цілому чи будь-яку його сторону. Моделі перекладацької адаптації мають умовний характер, оскільки необов'язково відображають реальні дії перекладача в процесі створення тексту перекладу. Моделі перекладацької адаптації, як і моделі перекладу за В.Н.Комісаровим «відображають два взаємопов'язаних аспекти: 1) загальну характеристику моделі із зазначенням можливої сфери її застосування; 2) типи перекладацьких операцій (трансформацій), здійснювані в межах моделі» [7: 158-159]. Адаптивний потенціал дискурсу /тексту виявляється в потенційній здатності певного дискурсу / тексту до адаптації в перекладі, а іноді й до обов'язкової адаптації. Отже, потенційна «схильність» до адаптації підпорядковується пріоритетності прагматичної функції перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Просвещение, 1975. – 240 с.
2. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности // Текст и перевод / Отв. ред. А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – С. 34 – 39.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
4. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 157 – 167.
5. Загидуллин Р.З. Критика концепции перевода как вида языкового посредничества // Теория та практика перекладу: Укр. наук. збірник / Відп. ред. О.І.Чердниченко. – Вип.19. – К.: КНУ, 1993. – С.23 – 30.
6. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник – довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
7. Комиссаров В.Н. Эвристическая ценность моделей перевода. Теория и переводческая практика // Картина мира: Лексикон и текст: Сб. науч. трудов МГЛУ. – 1991. – Вып. 378. – С. 126 – 131.
8. Рещер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216с.
9. Овсянникова Е.В. Гибридный стиль как переводческая проблема // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (21 - 23 окт. 2004г.). – СПб.: Филологический ф-т СПбГУ. – 2005. – Вып. 5: Университетское переводоведение. – С. 255 – 261.
10. Чердниченко А.И. Языковая вариативность и перевод // Теория та практика перекладу. – 1980. – Вип. 4. – С.46–53.
11. Duff A. Translation. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1989. – 160 p.
12. Newmark P. Textbook of Translation. – Longman, 2003. – 290 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Владислава Демецька – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови, декан факультету перекладознавства Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, контрастивна стилістика, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Світлана ДЕНИСОВА (Київ, Україна)

У статті обґрунтовуються типи перекладацької компетенції, наводиться перша спроба їх ієрархізації, пояснюються об'єктивні та суб'єктивні фактори, що сприяють формуванню перекладацьких вмінь, визначається роль рідної мови в професійній діяльності перекладача.

Ключові слова: перекладацька компетенція, перекладацька діяльність, екзистенціальна компетенція, текстова компетенція, дискурсивна компетенція, рідна мова, іноземна мова.

The article represents the types of a translator's competence, the first attempt of its hierarchization is given. There is an explanation of objective and subjective factors that assist forming of translator's skills, the role of the native language in professional translator's activity is determined.

Key words: translator's competence, translator's activity, existential competence, textual competence, discourse competence, native language, foreign language.

Адаптація навчальних планів відповідно до вимог Болонського процесу ставлять перед дослідниками нові завдання. Одне з них - визначення суті перекладацької компетенції в системі тих компетенцій, які відповідають, зокрема, загальному циклу магістерських

дисциплін, оскільки саме на цьому рівні відбувається остаточне формування названої компетенції.

Тривалий час компетенції, пов'язані з вивченням іноземної мови, співвідносилися з типами навчальної діяльності. Це читання, письмо, говоріння, слухання. Іноді до них додавався й переклад, але перекладацька компетенція як самостійна навчальна діяльність, як правило, не виділялася.

Процес підготовки фахівців у ринкових умовах створив дві моделі перекладацької компетенції. Кінцевою метою першої моделі є підготовка так названого «профільного фахівця», коли зміст дисциплін обмежується конкретною областю знань. Наприклад, на Україні в рамках такої моделі готують перекладачів у Київському національному авіаційному університеті, де достатня кількість лінгвістичних спецкурсів, спецсеминарів, дисциплін на вибір відповідає профілю вузу. У цьому випадку така практика цілком виправдана. Вона приносить конкретні результати.

Однак більшість вузів, у тому числі й Київський національний лінгвістичний університет, дотримуються іншої моделі, коли готують «універсальних фахівців», здатних працювати в будь-якій області знань. Тому в першу чергу нас буде цікавити зміст перекладацької компетенції, що формує таких фахівців.

Комунікативність навчання як основний принцип сучасної лінгводидактики дозволяє забезпечити максимальне наближення процесу навчання до реального спілкування і ставить перед лінгвістами й методистами вищої школи проблему типологізації компетенцій.

Актуальність розв'язання цієї проблеми пов'язана ще й з тим, що кількість компетенцій, що виділяють дослідники, стрімко зростає. Якщо ще кілька років назад у більшості робіт називалося переважно два типи компетенцій: орієнтованих на мову й орієнтованих на культуру, то сьогодні це і мовна, і мовленнєва, і лінгвістична, і країнознавча, і соціокультурна, і перекладацька, і професійна, і стратегічна, і міжкультурна, і соціопсихологічна й багато інші компетенцій (див., наприклад, «Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нанотехнології в лінгвістиці й лінгводидактиці: міф або реальність? Досвід створення загального освітнього простору країн СНД», Москва, 2007). У такому випадку виникає додаткова проблема – ієрархізація виділюваних у науковій літературі компетенцій.

Один із шляхів розв'язання названих вище проблем в галузі перекладознавства – орієнтація на підготовку фахівця як вторинної мовної особистості, що володіє основними складовими комунікації, які базуються на відносинах з реальністю, дискурсом і текстом. Уперше цю думку досить чітко сформулював Ю. Прохоров. Він припустив, що «комунікативна компетенція як родове поняття містить у собі три видових поняття: екзистенціальну компетенцію, текстову компетенцію й дискурсивну компетенцію» [2: 192]. Ми дозволили собі поміняти їх порядок, вважаючи принципово важливим поставити дискурсивну компетенцію перед текстовою, мотивуючи це тим, що кожний наступний тип компетенції спричиняється попередньою, а також уточнити їхнє значеннєве наповнення.

Екзистенціальна компетенція дозволяє орієнтуватися в реальній дійсності, дає відповіді на питання що це? Перекладач повинен знати або, принаймні, мати подання про те, що він перекладає, тобто перекладач повинен володіти, у термінології Ю. Прохорова, фігурами дійсності. Субкомпетенціями в цьому плані можуть бути соціальна, психологічна, поведінкова, національно-орієнтована, країнознавча, технологічна, інформаційна й т.п.

Дискурсивна компетенція дозволяє вибрати найбільш ефективний і коректний спосіб здійснення комунікації. Цей тип компетенції зв'язаний насамперед зі стратегіями й тактиками мовленнєвої (і ширше - мовної) діяльності людини. Підтип дискурсу визначається екзистенціональною компетенцією, тобто тією предметною галуззю, у якій він реалізується. З одного боку, це може бути особистісно- (побутовий) і статусно-орієнтований (буттєвий), з іншого, - політичний, науковий, економічний, медичний і т.п. дискурс.

Текстова компетенція припускає вміння конструювати текст відповідно до комунікативних стратегій і тактик. Вона безпосередньо відбиває комунікативно-прагматичні аспекти дискурсу, тому базується на мовний жанрології. У процесі професійної підготовки перекладача цей тип компетенції безпосередньо пов'язаний з мовним кодуванням і

декодуванням. Субкомпетенції можуть бути орієнтовані як безпосередньо на мовленнєві жанри (протокол, рецепт), так і на рівні мови (граматична, лексична, стилістична й т.п.).

Подібна позиція спостерігається й у роботах С.І. Філіппова, що представляє Новосибірський державний університет. Його концепція базується на визначенні перекладацького процесу як етапу розуміння і етапу оформлення тексту.

Виходячи з цього, переклад для С.І. Філіппова - це точна передача змісту перекладного тексту засобами мови, на яку зазначений текст перекладається. Результатом цього процесу не може бути поява нового повідомлення, оскільки критерієм перевірки правильності перекладу є зворотний переклад.

Цей автор наполягає на відмежуванні перекладу від деяких суміжних з ним явищ. Наприклад, на його думку, перекладом не є калькування - пряме запозичення слів-імен, які чітко співвідносяться з певними предметами або людьми, зокрема, інтернаціоналізми в усіх їхніх різновидах, власні імена й т.п.). Калькування - це всього лише додавання до лексики мови нових слів, запозичених з інших мов, які, як і неологізми, з'являються в мові звичайно разом із запозиченням об'єктів, що вони позначають.

Перекладом, за С.І. Філіпповим, не є також й "творчий переклад", представлений насамперед у художній літературі. Це підбір для перекладних слів етнокультурних термінів з мови перекладу, які не відповідають змісту перекладного слова (наприклад, переклад терміна "Смута", що позначає кризу російського суспільства й держави початку в XVII ст., на англійську мову терміном "civil war", тобто "громадянська війна"; аналогії між громадянською війною й Смутою початку XVII ст. носять чисто зовнішній характер). Подібне тлумачення іноземних слів призводить до своєїрідної мовної ентропії - співвіднесенню з тим або іншим поняттям змісту, що йому не відповідає. Хоча, підкреслює автор, у цьому нерозумінні навряд чи можна винити перекладача - неможливо адекватно перевести й не спотворити зміст поняття, якщо в мові перекладу просто відсутнє адекватне перекладне поняття, оскільки немає відповідного денотата.

У програмі розробленого С.І. Філіпповим спеціального курсу "Соціокультурний контекст перекладу" підкреслюється, що для підготовки перекладачів важлива не тільки вузько мовна, але філософська й культурологічна освіта. Це дасть можливість у підготовці перекладача перебороти суб'єктивні й об'єктивні фактори, від яких залежить кваліфікація і таланта перекладача, успіх або неуспіх перекладацької діяльності.

До суб'єктивних факторів він відносить володіння іноземною й рідною мовами. Цьому повинні сприяти практичні курси іноземної й рідної мов. Саме від цього в першу чергу становлять основу лінгвістичної підготовки перекладачів.

До об'єктивних – знання відповідної мовної ситуації певної країни. Оволодінання цим об'єктивним фактором можливо лише за умови виконання трьох процедур. Це вміння робити семіотичний (у термінології С.І. Філіппова - філолофсько-лінгвістичний), культурологічний й мовний аналізи.

У результаті семіотичного аналізу встановлюються умови адекватного перекладу в аспекті максимальної відповідності кодів передачі повідомлення, як на рівні природних мов, так і на рівні коду відправника й коду адресата.

Культурологічний аналіз сприяє встановленню специфіки понятійної системи кожної культури, а можливо, як відзначає С.І. Філіппов, кожної цивілізації.

Мовний аналіз визначає характер лінгвального вираження мовних понять у кожній мові.

Таким чином, перекладацька компетенція припускає три складові: семіотичну, культурологічну й лінгвістичну.

Трохи інше розв'язання проблеми формування перекладацької компетенції представлено в працях О.І. Чердніченка, що пропонує виходити з функцій перекладу як виду діяльності людини [3: 231].

Він називає наступні функції й відповідно компетенції:

1) переклад, виконуючи комунікативну функцію, є засобом спілкування між індивідами, народами, культурами, тому перекладач повинен мати насамперед мовну й культурну компетенції вихідної й цільової мов;

2) переклад як засіб передачі знань наділений когнітивною функцією, реалізація якої вимагає від перекладача референційної компетенції, хоча б у конкретній галузі знань;

3) переклад, створюючи новий текст, що входить до стилістичної системи іншої мови та іншої культури, має креативну функцію, що передбачає стилістичну компетенцію, тобто володіння мовними жанрами й репертуаром виразних засобів певного жанру, будучи запорукою адекватного сприйняття інформації, відтвореної засобами цільової мови;

4) захисна функція перекладу, обумовлена глобалізацією світового інформаційного простору, припускає акультураційну компетенцію.

На думку О.І. Чередниченка, остання функція стає усе більше актуальною останнім часом, особливо для України, оскільки припускає захист менш розповсюджених мов від тиску однієї або декількох глобальних мов, які прагнуть захопити інформаційний простір.

У цих умовах перекладач повинен уміти чинити опір надмірному іншомовному впливу, берегти національну культурну спадщину й сприяти розвитку й поширенню його головного надбання - рідної мови [3: 232]. Ніколи не треба забувати, що перекладацька компетенція прямо залежить від поінформованості з рідною культурою й ступеня прилучення до іншомовної культури.

О.І. Чередниченко вважає, що досягнення необхідної культурної компетенції пов'язане із симбіозом білінгвізму й бікультуризму. У свою чергу бікультуризм передбачає володіння довгостроковими й короткостроковими соціокультурними, або фоновими, знаннями, включаючи ключові концепти двох контактуючих культур, їхні реалії та символи [3: 232]. З цих слів ми можемо зробити висновок, що перекладачеві необхідна й соціокультурна компетенція, зміст якої загалом відбиває курс лінгвокраїнознавства.

Як і відомо, у вихідному тексті соціокультурна (фонова) інформація сигналізується присутністю власних імен, слів-реалій й особливих національно маркірованих образів (асоціативних реалій), які нерідко є важкими для перекладу. Без сумніву, майбутні перекладачі повинні бути здатні ідентифікувати ці елементи й знати найпоширеніші об'єктивні й асоціативні реалії в обох культурах, а також національні символи, які досить часто ховаються у фразеологічних зворотах і прислів'ях і засвоєння яких є надзвичайно важливим для формування соціокультурної компетенції перекладача.

Порівняння мов як форм культури, на думку О.І. Чередниченка, відіграє першорядну роль у процесі навчання перекладу [3: 232]. Опираючись на гарне знання культурних традицій, таке порівняння дає можливість виявити в обох мовах різноманітні відповідності, які полегшують перекладацьку діяльність, і розбіжності, які перешкоджають їй, а також допомагають уникнути небажаних інтерференцій і буквализмів. Особливо необхідні такі вміння при трансформації коду усного й письмового висловлювання, зміні й застосуванні різних типів лексико-граматичних трансформацій з метою збереження норми цільової мови. Таким чином, у концепції згаданого дослідника мовна компетенція є складовою частиною соціокультурної компетенції.

У свою чергу мовна компетенція має свою специфіку залежно від рівня мови:

1) на лексичному рівні треба знати, де і як застосовуються такі можливі трансформації, як: рекатегоризація, тобто зміна морфологічної категорії слова; синонімічна заміна, гіпонімічна заміна (трансформація конкретизація); гіперонімічна заміна (трансформація генералізації); зміна причинно-наслідкових відносин (модуляція); уживання лексичних конверсивів (зокрема дієслів, які описують той самий процес або ту саму ситуацію із протилежних точок зору) і т.п.;

2) на синтаксичному рівні потрібно вміння застосовувати різні способи переформулювання речень (зміна порядку слів; зміна суб'єктно-об'єктних відносин; заміна активного стану пасивним і навпаки; антонімічний переклад; об'єднання й роз'єднання речень; прийоми лексико-синтаксичної компресії й декомпресії й т.п.) [3: 232].

Крім того, як підкреслює О.І. Чередниченко, мовна компетенція перекладача покликана забезпечити еквівалентність перекладу щодо оригіналу на двох основних рівнях:

системному (формальному), що припускає формальну еквівалентність (формальна відповідність) між цільовим і вихідним текстом;

текстовому (комунікативному), що відбиває динамічну (функціональну, прагматичну) еквівалентність.

Останній тип еквівалентності, на думку цього дослідника, повинен називатися „адекватність". Саме це розмежування дозволяє розмежувати поняття еквівалентного перекладу й адекватного перекладу.

Еквівалентність на системному, тобто на мовному, рівні опирається на міжмовні відповідності, на текстовому - на комунікативну мету щодо одержувача, тому обидва підходи до перекладного тексту варто обов'язково враховувати в навчання перекладачів. При цьому, виходячи з холистичного характеру тексту як цілісного об'єкта перекладу, у якому всі елементи взаємозалежні єдиною концепцією й підпорядковані єдиній меті, треба текстова еквівалентність, або адекватність, займає вище місце в порівнянні із системної (формальної) еквівалентністю в ієрархії параметрів якості перекладу [3: 234].

Що стосується референційної компетенції, те очевидно, що вона є передумовою успішної роботи перекладача в конкретній області (технічній, юридичній, дипломатичній, художній й т.п.). Для її формування потрібний достатній фонд позамовних предметних знань і звички здобувати такі знання за допомогою різних джерел, як друкованих, так й інформатизованих. Отже, референційна компетенція сьогодні неможлива без технічної компетенції, що передбачає вміння користуватися різноманітними засобами добування інформації. Ідеться, зокрема, про доступ до електронних баз даних у мережі Інтернет, користування електронними енциклопедіями, термінологічними словниками, двомовними й багатомовними словниками, а також програмами машинного перекладу. Без сумніву, навчальний план для магістрів перекладу повинен містити спеціальні курси, які допомагають розвивати референційну й технічну компетенцію. Це курси термінознавства, комп'ютерної лексикографії, інформаційних технологій у перекладі, науково-технічного, ділового, юридичного й іншого типів перекладу. Однак жоден курс не може замінити щоденної самостійної роботи майбутнього перекладача над підвищенням рівня своєї компетенції шляхом створення тематичних досьє для певної області, висновок власних словників, обробка спеціальної літератури й т.п. [3: 235].

Переклад вимагає стилістичної компетенції, що передбачає глибокі знання мовних (або дискурсивних) жанрів й їхньої стилістики, що визначає вибір виразних засобів. Стилійстична компетенція припускає знання певного стилістичного інваріанта, характерного для всіх текстів цього типу, допускає варіативну частину, обумовлену авторською концепцією конкретного тексту. Знання стилістичного інваріанта, або, як його ще називають - жанрово-стилістичної домінанти, як пише О.І. Чередниченко, є неодмінною умовою успішного виконання перекладачем своєї місії. Кожен дискурсивний жанр має свою естетику, свою комунікативно-прагматичну мету, які повинні бути відтворені в перекладі. Для цього потрібно врахувати й відновити в переведеному тексті такі складові жанрово-стилістичної домінанти, як композиційне будова, лексична й синтаксичний контексти. Незважаючи на те, що стилістична компетенція здобується в процесі практики перекладу. Проте, курс порівняльної стилістики може допомогти рішенню цієї проблеми у випадку, якщо увага буде акцентуватися на стильових розбіжностях двох мов і шляхах їхнього подолання.

Всі описані вище складові професійної компетенції перекладача є загальними для двох основних видів перекладацької діяльності - письмової й усної.

Однак усний переклад висуває додаткові вимоги до перекладача, пов'язані зі специфікою саме цього виду діяльності. Сукупність таких вимог, включаючи правила поведінки усного перекладача, прийнято називати деонтологією усного перекладу.

Головна відмінність між письмовим й усним перекладом полягає в тому, що останній забезпечує безпосередньо міжособистісне спілкування. Це вимагає відповідних знань в області психології й етики такого спілкування. Оскільки в усному перекладі задіяне, крім читання й письма, два інших види мовної діяльності, а саме слухання й говоріння, те це покладає на перекладача обов'язку сприймати й уміти розпізнавати різні типи усного мовлення, правильно артикулювати власні висловлення, тобто дотримуватися норм літературної мови. Отже, необхідний високий рівень фонетичної компетенції в плані аудіювання й говоріння як у рідній, так й в іноземних мовах.

Що стосується читання й письма, то вимоги до них теж мають свою специфіку в різних ситуаціях усного перекладу. Взагалі цей вид діяльності не можна уявити без застосування техніки швидкочитання й швидкописання, які супроводжують ті або інші підвиди усного перекладу. Наприклад, швидкочитання вихідного тексту (про себе) - неодмінний компонент усного перекладу з аркуша. Він відбувається паралельно з його проголошенням цільовою мовою. Аналогічна техніка застосовується при синхронному перекладі із зоровою опорою на попередньо не переведений текст оригіналу.

Системи швидкописання є надзвичайно корисними для усного послідовного перекладу, тому що дають можливість вирішити проблему меморизації, або запам'ятовування, значних обсягів інформації, що передається. Незважаючи на те, що такі системи спрямовані на передачу цілісних думок, а не окремих слів, кожен кваліфікований усний перекладач виробляє для себе власну систему швидкописання інформації, що, як правило, базується на об'єднанні графічних символів і буквених скорочень слів.

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка розроблені методичні рекомендації для проведення тестування з метою виявлення професійної придатності до усного перекладу [1: 235].

Таким чином, виникає ще одна проблема - визначення змісту специфіки компетенцій окремо як для усного перекладача, так і для письмового. Згадаємо список професійних вимог до усного перекладача Вальтера Кайзера: гарне володіння робочими мовами, аналітичні здатності, вміння синтезувати інформацію, інтуїтивне вміння виділити основну думку тексту, високий ступінь концентрації уваги, гарна довгострокова й короткотимчасова пам'ять, приємний голос і відповідний стиль поводження.

Підсумовуючи сказане, варто підкреслити, що магістерські цикли підготовки з письмового й усного перекладу дають можливість опанувати різними складовими професійної компетенції за умови раціонального співвідношення аудиторних і позааудиторних занять, наявності сучасної лабораторної бази й науково обґрунтованого розподілу контингенту студентів за спеціалізаціями відповідно до індивідуальних нахилів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Методичні рекомендації для проведення тестування професійної придатності студентів до усного перекладу. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Інститут філології. – 2007. – 54 с.
2. Прохоров Ю.Е. Дійсність. Текст. Дискурс / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флінта: Наука, 2006. – 224 с.
3. Чердиченко О.І. Про мову й переклад / Олександр Іванович Чердиченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Денисова – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зіставного мовознавства і теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, загальне мовознавство, дискурсологія.

ПЕРЕКЛАДНІСТЬ ДИСКУРСУ: МІФ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Тарас КИЯК (Київ, Україна)

У статті розглядається гіпотеза про присутність фактору дискурсу в процесі перекладу текстів різних жанрів. Категорія дискурсу впливає на переклад більшою чи меншою мірою, в залежності від об'єкту перекладу в діапазоні „поетія – художня проза – науково-технічні тексти з низьким рівнем абстрактності – з середнім ступенем абстрактності – з високим рівнем абстрактності”

Ключові слова: дискурс, переклад, текст, абстрактність, жанр, ступінь, аспект.

This article deals with the hypothesis about the discourse factor preserve of in the process of translation of different text genres. The translation depending on the object of translation in the “poetry – narrative literature – scientific and technical texts with the low abstraction level – with the medium abstraction level – with the high abstraction level” aspect.

Key words: discourse, translation, text, abstraction, genre, level, aspect.

Перекладознавство як наука, що виникла на стикові низки мовознавчих дисциплін, повинно узгоджено сприймати та використовувати запозичені концепції, поняття, терміни. До подібних проблемних об'єктів можна віднести тлумачення категорії дискурсу. Побутують крайнощі: від повного його несприйняття аж до його фетишизації лише в іншій термінології. Сьогодні „настав момент, коли виявляється можливість підійти до осмислення природи

дискурсу інакше: відштовхуючись не від принципів пізнання, а від констатації та опису необхідностей, притаманних буттю дискурсу самому собі” [9:7].

В дискурсивній онтології особливу роль відіграють не час чи місце, а сама подія, її причини, суть та наслідки. Об’єктом аналізу стають таким чином не окремі речі, а слова як дії, що займають місце речей. Отже, мову тут слід розуміти як послідовність актів, дій, а дискурс як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Соціально-психологічний простір конструюється окремими індивідами, які виконують у ньому певні психологічні, соціальні, культурні, міжособистісні ролі [4; 5].

Дискурс розуміємо як сферу функціонування людини, її середовище, зумовлене суспільними нормами, цінностями, традиціями. З таких міркувань до нього слід підходити диференційовано через різномасштабність, різнорівненність таких сфер. Отже, можна говорити про загальномовний (чи загальнонаціональний) дискурс, дискурс окремого професійного колективу порівняймо, наприклад, мовний інтенціонал Інституту ядерних досліджень та овочевої бази, дискурс сім’ї та, нарешті, дискурс особи (індивідуальний, до повної міри неповторний).

Це підтверджується також позицією Арутюнової Н.Д., яка розглядає дискурс як „зв’язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими чинниками; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у стосунках людей і механізмах, їхній свідомості (когнітивних процесах)” [1:136-137].

Якщо розглядати текст як фактор мови, то дискурс – це текст сприйнятий, зрозумілий, зреалізований у мовленні, у соціальній практиці. Саме на соціальному компоненті дискурсу наполягає дослідниця Рут Водак [12:17]. На цій основі сучасні мовознавці часто розрізняють теж чоловічий і жіночий дискурс, що лягло в основу гендерної лінгвістики. До того слід окремо виділяти, наприклад, жіночий дискурс як загальне явище, з одного боку, та дискурс окремо взятої жінки, з другого.

Іншими словами: найдоцільніше виступає тлумачна модель ”дискурс = текст +контекст. Останній включає в себе лінгвальні та екстралінгвальні параметри [10:1]. А. М. Приходько розглядає дискурс як гранично широке поняття, яке охоплює мовну систему (а саме ту її специфічну частину, яка спрямована на обслуговування тієї чи іншої ділянки комунікації), мовлення як діяльність у сукупності всіх мовних і позамовних чинників і мовлення-текст [7:36]. В свою чергу, до таких чинників відносять:

- особистість комунікантів (у сукупності психологічних, ментальних, соціокультурних та інших ознак);
- зорієнтованість мовця на певного адресата і рівень його ерудиції;
- екстралінгвістична складова – соціокультурний контекст (тобто середовище, в якому відбувається спілкування [2:97].

Подібно О. О. Селіванова твердить, що „завданням аналізу дискурсу стають дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів, комуні кантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту...” [8:626].

Доповнюючи відому теорію „скопосу” Г. Фермеєра, зазначимо, що перлокуція первісно виступає як фактор тексту, ілюструючи реалізацію намірів автора тексту. Проте вона реалізується в процесі прослуховування чи читання тексту, отже, виступає вже як чинник дискурсу, завдяки якому автор намагається отримати бажаний ефект чи реакцію реципієнта, яке репрезентується ілокуцією. Саме остання демонструє сприйняття /несприйняття, розуміння/нерозуміння тексту, що залежить від наведених вище передумов. Процес розуміння подібний на акцію декодування.

Текст незнайомою мовою залишається текстом, але без дискурсу. Навпаки, невербальне мислення (шахи, математика, музика) володіє дискурсом, хоча не може вважатися повноцінним текстом. Тексти з великою долею образності мають ширший дискурс

(наприклад, поезія). Тексти вузькотехнічні мають вужчий дискурс, що залежить від їхньої вузькофаховості, структури речень, насиченістю однозначними термінологічними одиницями. Саме присутність об'ємного дискурсу не дає можливості (а, можливо, й ніколи не дасть) застосовувати автоматизований переклад текстів. Саме якісний переклад останніх залежить від вміння талановитого перекладача сприймати, знаходити і декодувати образну інформацію. Слушно писав знаний львівський лінгвіст М. Рудницький у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії „Іван Франко – письменник і критик”: „Добрий поет завжди додає йому (текстові) свіжості і нового блиску”. Саме таку свіжість та блиск оформляють відповідний дискурс, який має „вловити” перекладач художньої літератури. Що вийде у випадку буквального перекладу, наприклад, уривку з поеми „Батурин” Ліни Костенко:

„Отак, воно і йдеться до руїни,
Отак, ми заповзаємо в убозтво:
Є боротьба за волю України
Все інше – то велике мискоборство”?
Без фонових знань переклад тут буде неповноцінним, чисто комп'ютерним.

Ведучи мову про автоматизований переклад, Г. Мірам виділяє різні рівні перекладацької майстерності. Нижчий рівень він порівнює з людиною, яка зі словником перекладає текст незнайомою мовою. Система другого рівня нагадує перекладача, який передає текст на цілком незрозумілу для нього тему, коли для відбору еквівалентів необхідна фонові інформація. Третій вищий рівень можна порівняти з перекладачем-професіоналом, який володіє тематикою тексту, що перекладає [6: 134-137]

Як відомо, сьогодні лише системи другого рівня можуть бути реалізовані комерційними програмними продуктами для автоматизованого перекладу.

Але навіть стосовно систем другого рівня не можна навести єдину кваліфіковану оцінку. Мова йде про науково-технічні тексти, які відрізняються за рівнем абстрактності:

- найвищий ступінь абстрактності (штучні символи, формули, базові теоретичні науки);
- дуже високий ступінь абстрактності (експериментальні науки – комунікація між науковцями, технарями);
- високий ступінь абстрактності (мови з дуже великою долею фахової термінології і чітко обумовленим синтаксисом – прикладні науки);
- низький ступінь абстрактності (мови з досить значною долею фахової термінології та відносно незв'язаним синтаксисом – сфера матеріального виробництва);
- дуже низький рівень абстрактності (мови з незначною кількістю фахової термінології та незв'язним синтаксисом – сфера споживання, торгівля) [3:49].

Рівень абстрактності залежить насамперед від лексичної наповненості тексту. Тут слід враховувати присутність наступних пластів лексики:

- терміни виключно даної галузі, які мають власну дефініцію;
- міжгалузеві, загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології і т.п.);
- напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури, але останні не мають дефініцій;
- професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, емоційно забарвлені;
- загальноповживана лексика.

В мові торгівлі домінує побутова загальноповживана лексика. Яскравим прикладом тут може слугувати реклама товарів, орієнтованих на зваблення покупця. Тут дискурс об'ємний, який складає специфічні труднощі для перекладача. Інше зіставлення. Непросто перекласти, наприклад, уривок із вірша Бориса Олійника:

„Ти весь у слові, як у сповиткові,
З коліски до калини при горбі;
І вже якщо ти помиливсь у слові,
Вважай, що помилився у собі.”

Уявимо собі ситуацію: такого вірша треба перекласти китайською мовою. Що означатиме для китайця символ „калина”? Запитання риторичне і не допоможе тут окремий коментар до лексичної одиниці. Транслітерація робить текст також незрозумілим. Залишається єдине: даний україномовний дискурс екстраполювати на відповідний китайський, де смуток та смерть символізує абрикос. Аналогічно можна українську лексику „черешня” перекласти японською як „сакура” та навпаки. Але чи матимемо ми право на такі довільності у фахових текстах з ботаніки, які можна віднести до текстів з високим рівнем абстрактності (див. вище). Тут вимагається одноквівалентна відповідність. Отже, дискурс стає вужчим, переклад буквальнішим, але, зрозуміло, не легшим, бо вимагає додаткових термінографічних зусиль та професійної компетенції.

Ще меншим буде дискурс у фахових текстах з домінуючою наявністю вузькогалузових термінів. Наведемо приклад фрагменту технічного тексту: „Der Starter ließ die Druckluft in die Zylinder des Motors einströmen“ - „Стартер нагнітає стиснуте повітря в циліндри двигуна”. Тут лише граматична конструкція доповнює текст окремим незначним дискурсом.

Про перекладацьку своєрідність дискурсу може свідчити факт дуалістичного формування галузевого тексту. Наприклад, фармацевтичні конструкції можуть пропонуватися як для вузького кола фахівців, так і для широкого загалу реципієнтів. У першому випадку дискурс буде значно меншим, оскільки тут значно більше подані вузькогалузові термінологічні одиниці.

Іntenціонал тексту та дискурсу практично зрівнюється у текстах (реченнях) з повною фаховою формалізацією, де цілком домінують, крім термінів даної галузі, також формули, символи, схеми, які вимагають логічного, а не вербального мислення. Висловлюючись термінами лінгвістики тексту, останнім об’єктам перекладу притаманна когезія, а текстам із меншим ступенем абстрактності властива більша когерентність. Тут слід звернутися до дефініцій даних категорій у фізиці, звідки лінгвістика дещо фрівоально запозичила ці терміни. Отже, виходимо з того, що «когезія» - (з лат. *cohaerere* – взаємозалежати) – «взаємозбереження однорідних атомів однієї і тієї ж матерії завдяки силам притягнення», а «когерентність – здатність взаємопроникнення (інтерференції) двох чи більше груп хвиль» [11:745]. Отже, в першому випадку ведемо мову про структурну цілісність тексту, а в другому домінують системні характеристики.

Звісно, можна дискутувати стосовно деяких наведених вище думок, але стає очевидною проблема перекладності категорії дискурсу, яка вимагає окремого окреслення та дослідження у перекладознавстві. З іншого боку, сучасний розвиток лінгвістики вимагає певної конвенції та узгодженості у терміносистемі мовознавства, оскільки основоположні поняття трактуються науковцями занадто різношерстно, що лише шкодить науці, вносячи навіть певний термінологічний хаос. Настав час цілеспрямованих рухів назустріч, відвертих загальних дискусій та подальших дій у визначеному фарватері, інакше ризикуємо збудувати вузькогалузову Вавилонську вежу та втратити взаєморозуміння між лінгвістами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – 278 с.
2. Бачевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. – Львів: вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Ф. Перекладознавство (німецько-український напрям) – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 542 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
5. Мартинюк А.П. Кострування гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292с.
6. Мирам Г.Э. Прогрессия: переводчик - 4-е изд. - К.: Эльга, Ника – Центр, 2006. – 160 с.
7. Приходько А.М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики.- Запоріжжя: «Прем’єр», 2008. – 330 с.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля, 2008. – 741с.
9. Сидоров Е.В. Онтология дискурса.- М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 232 с.
10. Cook Q. The Discourse of Advertising – L.,N.Y.,1992. – 250 p
11. Wahrig Deutsches Wörterbuch.- Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 142 S.
12. Wodak R. Disorders of Discourse.- London: Longman, 1996. – 200 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Кияк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, почесний президент спілки германістів вищої школи України.

Наукові інтереси: германське мовознавство, перекладознавство, термінологія фахових мов.

ЗАБУТІ ПЕРЕКЛАДАЧІ 1920-30-Х РОКІВ: ОЛЕКСА ВАРАВВА, МИКОЛА ІВАНОВ, ІВАН КУЛИК, ЛЮЦІАНА ПІОНТЕК, ДМИТРО ТА МАРІЯ ЛИСИЧЕНКИ, ЄВГЕН КАСЯНЕНКО, ГАННА КАСЬЯНЕНКО, ГАННА ТА ПЕТРО ЧИКАЛЕНКИ, ВАРВАРА ЧЕРЕДНИЧЕНКО

Лада КОЛОМІЄЦЬ (Київ, Україна)

У статті подається біобібліографічний опис життя і творчості кількох маловідомих та забутих українських літераторів-перекладачів 1920-30-х років – жертв масових політичних репресій, чий внесок у справу художнього перекладу лишається недооціненим, а їхній значний перекладацький доробок у широкому обсязі висвітлюється вперше.

Ключові слова: Олександра Варавва, Микола Іванов, Іван Кулик, Люціана Піонтек, Дмитро та Марія Лисиченки, Євген Касяненко, Ганна Касьяненко, Ганна та Петро Чикаленки, Варвара Чередниченко.

The article presents the biobibliographic description of the life and creative work of several little known and forgotten Ukrainian literary translators of the 1920-30s – the victims of mass political repressions, whose contribution to the cause of literary translation still remains underestimated, and whose considerable translational heritage is being widely covered for the first time.

Key words: Oleksa Varavva, Mykola Ivanov, Ivan Kulyk, Liutsiana Piontek, Dmytro and Maria Lysychenko, Yevhen Kasianenko, Hanna Kasianenko, Hanna and Petro Chykalenko, Varvara Cherednychenko.

Період 1920-30-х років відзначався бурхливою перекладацькою діяльністю серед українських літераторів, чимало з яких були добре знані сучасникам. Більшість із тих, чий імена радянська влада згодом викреслить із книги народної пам'яті, стали прямими жертвами сталінських репресій. З-поміж багатьох і багатьох імен, які слід повернути із забуття, в цій публікації ми згадаємо передусім найпродуктивніших творців перекладацького процесу 1920-30-х років, не оминувши увагою і тих, чия перекладацька спадщина була в чомусь скромнішою, проте не менш вартою належного пошанування.

У когорті численних перекладачів з російської помітне місце посідав **Олексій (Олекса) Петрович Варавва** (1889–1967), який перекладав прозові твори класичної російської літератури, зокрема, в його перекладах «Держлітвидав УРСР» опублікував окремими виданнями такі твори Льва Толстого: роман «Анна Кареніна», кн. 1 (1935), оповідання «Ранок поміщика» (1935), оповідання «Ранок поміщика» та «Хазяїн і робітник» (1936), роман «Війна і мир», тт. 1-2 (1937). Олексій Варавва багато публікувався під псевдонімом **Прохор Воронин**. Так, у перекладі Прохора Воронина 1936 р. окремо вийшло оповідання «Кирилка» Максима Горького. Наприкінці 1920 – на поч. 1930-х рр. у перекладі Прохора Воронина в різних харківських видавництвах вийшли друком декілька окремих видань оповідань російських письменників: «Сполучені світи» П. Дудорова, «Шахтар Левчук» (оповідання з минулого Донбасу) Л. Томського (1929), «Родина Шумахерів» Олександра Дроздова, «Оповідання Наталі Степанівни» Івана Новикова (1930), збірка оповідань «Земля радянська» (1931). Не залишились поза увагою цього перекладача і російськомовні твори українських письменників: 1929 року в харківському видавництві «Український робітник» у перекладі Прохора Воронина з'явився роман «Пан Халявський» Григорія Квітки-Основ'яненка.

В Україні 1920-30-х років стрімко розвивалась єврейська література національною мовою їдиш. Проте були й українські російськомовні письменники єврейського походження, зокрема, Яків Кальницький, чия повість «Чокрак (Син полку)» переклав з російської Прохор Воронин («Молодий більшовик», 1931). Оповідання норвезького прозаїка, драматурга, театального і літературного критика, майстра малої прози Ганса Онруда з'явилися двома тоненькими книжечками: «Рибалчин син» – у київському видавництві «Час» 1927 р. (ім'я перекладача не вказане) та «Не такий, як усі люди» (оповідання з життя норвезьких селян) – у харківській «Книгоспілці» 1930 р. (переклав П.В. – очевидно, Прохор Воронин). Обидва переклади могли бути зроблені з російського видання «Норвежские рассказы», виданого в Москві 1919 р. (існував і дореволюційний російський переклад оповідань Онруда – збірка «Маленькие норвежцы», Москва, 1912). Творчість одного з найвизначніших представників нідерландської літератури, голландського письменника 19 ст. Мультиатулі (справж. Едуард

Дауес Деккер) також відображена у перекладі Прохора Воронина (знову ж таки, вочевидь, з російського джерела): окремим харківським виданням оповідання «Під чужим ярмом» («Книгоспілка», 1929).

Перекладав Олексій Варавва й інших західноєвропейських авторів (імовірно, з російського джерела). Так, 1928 року харківський «Пролетарій» видав у його перекладі роман «Вісімдесят тисяч кілометрів під водою» французького класика пригодницької літератури, одного із зачинателів наукової фантастики, географа і письменника Жюль Верна (роман було перевидано 1935 і 1936 рр.) Того ж року в харківському «Русі» вийшло друком лібрето опери Джоакіно Россіні «Севільський цирульник», яке переклав Олексій Варавва.

На поч. 1930-х рр. найбільше публікувалося перекладів з радянських письменників, зокрема, 1932 р. у видавництві «Література і мистецтво» з'являється п'єса «Міст» А. Романовича у перекладі **Андрія Дудки**. Це ще один літературний псевдонім Олексія Варавви. Зокрема, того ж року в «ЛіМі» виходить переклад п'єси «Рогор (Як це було)» грузинського радянського поета і драматурга Карло Каладзе, виконаний Г. Цагарелі та А. Дудкою. А 1937 р. в «Держлітвидаві» публікується п'єса «Арсен» іншого грузинського радянського письменника, поета і драматурга Сандро Шаншіашвілі, перекладена тими ж К. Цагарелі та О. Вараввою.

Досі дослідники та сучасники тієї епохи лише побіжно згадували напрочуд продуктивного перекладача з англійської, французької, іспанської мов **Миколу Олексійовича Іванова** – старшого брата знаного літератора і бібліографа Юрія Олексійовича Меженка. Як і Олекса Варавва, Іванов мешкав у Харкові, але з початком війни його слід згубився. Нещодавно бібліотекознавець і бібліограф творчої спадщини Юрія Меженка Надія Володимирівна Стрішенець знайшла в журналі «Український засів», що видавався в окупованому німцями Харкові, відомості про М. Іванова: «При Харківському товаристві «Просвіта» існує письменницька секція, що об'єднує більшість харківських письменників і критиків, які нині активно працюють на терені літератури. До секції належать дд. А. Гак (голова секції), О. Варавва, М. ванов та ін. [...] Відомий на Україні харківський перекладач художньої літератури М.О. Іванов закінчив переклад з англійської на українську мову «Венеційського купця» Шекспіра. На засіданні літературної секції «Просвіти» доцент Ю.В. Шевельов дав ґрунтовну аналізу перекладу, відзначивши високу його якість» [10]. Отже, як з'ясувала Н.В. Стрішенець, під час окупації Микола Іванов перебував у Харкові. Як відомо, згадані поруч із ним діячі «Просвіти» – Олекса Варавва, Анатоль Гак, Юрій Шевельов та редактор «Українського засіву» Віктор Петров (В. Домонтович) – опинилися на еміграції. Слід Миколи Іванова, який вдалося простежити Н.В. Стрішенець, обривається у Німеччині. Як впливає з листа дружини Миколи Олексійовича Софії Нікандрівни до Галини Коваленко – дружини Євгена Плужника, яка мешкала в США і яку попросили довідатись про долю Миколи Олексійовича, «...ще під час перебування в Німеччині (англійська зона окупації) до хати зайшло двоє військових і попросили його піти з ними, як перекладача, з того часу вона ніколи більше його не бачила» [4]. Н.В. Стрішенець у примітках до своєї праці «Бібліографічна спадщина Юрія Меженка» припускає, що Микола Іванов був заарештований радянськими органами безпеки і загинув у таборах [8]. *Підтвердження цієї думки знаходимо й у статті видатного поета, літературознавця і перекладача Ігоря Качуровського «Перекладачі української діаспори», спеціально написаній для журналу «Всесвіт» [6]. Аналізуючи перше повоєнне літературне видання української діаспори – журнал «Хорс», ч.1 (це перше число виявилось й останнім), 1946 р., Німеччина, – Ігор Качуровський згадує «три поезії Лорки (що його тут названо «Хуаном де Льюркою»), чудово перекладені Миколою Івановим (на той час уже примусово репатрійованим з Німеччини до котрогось із сталінських концтаборів) (курсив наш. – Л.К.)» [6]. Однак точніших відомостей про подальшу долю Миколи Іванова нема.*

Звернімось до перекладацького доробку Миколи Іванова з англійської мови: 1928 р. в «ДВУ» вийшов роман «Серця трьох» Джека Лондона, роман Фенімора Купера «Останній з могікан» був виданий харківським «Дитвидавком» 1938 р., роман Чарльза Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу» (скорочено) з'явився 1929 року в харківському «ДВУ», а роман Діккенса «Домбі й син» – 1930 року в харківсько-київському «ДВУ»,

причому книжка «Посмертні записки піквікського клубу» ще раз вийшла друком у «Дитвидав» 1937 р.; Миколі Іванову також належать переклади романів Марка Твена «Янкї при дворі короля Артура» (Харків: «ДВУ», 1929) і «Пригоди Гекльберрі Фінна» (Харків-Одеса: «Дитвидав», 1937). Ще 1928 року в харківському «ДВУ» були опубліковані «Вибрані твори» майстра кримінально-детективного жанру Артура Конан-Дойля у двох томах: Т.1. «Пригоди Шерлока Холмса. Пес Баскервілів» (перекладач не вказаний); Т.2. «Пригоди Шерлока Холмса» – переклад Миколи Іванова. Виданий наступного року, там само роман Конан-Дойля «Втрачений світ» теж переклав Микола Іванов; повторно цей роман у тому ж перекладі вийшов 1937 р. в харківсько-одеському «Дитвидав»; добре відомий тогочасному українському читачеві був і знаменитий письменник-фантаст Герберт Уеллс, роман якого «Невидима людина» переклав Микола Іванов (Харків-Одеса: «Дитвидав», 1936). Ірландська англійська література оприсутнена в українській, передусім, перекладами з Джонатана Свіфта: Микола Іванов здійснив кілька варіантів перекладу основної книжки Свіфта, які друкувалися в різних видавництвах у різному обсязі та з ледь видозміненими назвами: «Мандрі Гулліверові» (Київ: «ДВУ», 1928), «Подорожі Гуллівера» (Харків-Одеса: «Дитвидав», 1935), «Гуллівер у ліліпутів» (там само, 1937), «Мандрі до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера» (Київ-Харків: «Держлітвидав», 1935), «Мандрі Гуллівера» (Харків: «Дитвидав», 1938).

З французької мови Микола Іванов теж переклав чимало: у київській філії «Молодого більшовика» протягом 1938-1940 рр. вийшов здійснений ним повний переклад роману Віктора Гюго «Знедолені» у двох томах (Т.1 – 1938 р.; Т.2 – 1940 р.); долучився Микола Іванов і до перекладів з Альфонса Доде – творця знакового образу романтика і хвалька Тартарена з Тараскона; так, 1929 р. в харківському «ДВУ» вийшли одразу два романи про Тартарена: «Тартарен із Тараскона» (в цьому виданні твір названо повістю) і «Тартарен в Альпах». Обидва твори переклав Микола Іванов. «Тартарен із Тараскона» перевидавався зі скороченнями 1936 р. (там само). Ще один роман Альфонса Доде «Порт – Тараскон» з'явився 1930 року в харківсько-київській філії «ДВУ» в тому ж перекладі. А 1929 року в перекладі Миколи Іванова у харківському «ДВУ» вийшли ще два романи французьких письменників: роман Жюльє Верна «Пригоди капітана Геттераса» та роман Жоржа Тудуза «Люди з огнедишного Айсберга».

Переклади Миколи Іванова з іспанської мови теж становлять вагому частку в його перекладацькому доробку: почнемо з «Валенсійських оповідань» іспанського письменника і політичного діяча Вісенте Бласко Ібаньєса, які спершу вийшли 1926 року в харківському «ДВУ» в перекладі Володимира Самійленка, а потім «Валенсійські оповідання» були видані 1931 р. харківським «ЛіМом» у перекладі Миколи Іванова, щоправда в кількаразово скороченому обсязі; в тому ж перекладі 1928 р. в київському «Часі» з'явився роман Ібаньєса «Кров і пісок», а 1930 р. в харківсько-київській «Книгоспілці» вийшли два томи «Творів» Ібаньєса в перекладі Миколи Іванова: том другий – роман «Серед померанцьових дерев», том третій – роман «Травнева квітка». Микола Іванов також зробив скорочений переклад знаменитого роману Мігеля де Сервантеса Сааведри «Вигадливий Ідальго Дон Кіхот з Ламанча», який випустило харківське «ДВУ» 1927 р., загальним обсягом 366 с. (цей переклад двічі перевидавався в харківсько-одеському «Дитвидав» 1935 і 1936 років). Слід зазначити, що повний переклад «Дон Кіхота» – з російської мови – зробили 1955 р. в Києві В. Козаченко та Є. Кротевич (хоч усі поезії в цьому виданні були перекладені Миколою Лукашем безпосередньо з іспанської мови). Творчість визначного представника іспанської барокової прози Франсіско де Кеведо-і-Вільєгаса теж увів в українську літературу Микола Іванов, переклавши роман письменника, який являє собою сатиричну панораму життя Іспанії – «Історія життя пройдисвіта, Пабло на імення, зразка волоцюг і дзеркала кругіів», опублікований у Харкові 1934 р. видавництвом «Радянська література». Того ж року інше харківське видавництво – «ЛіМ» – випустило ще одну об'ємну книжку в перекладі Миколи Іванова: роман під заголовком «Магніт», названий «повістю про марокканську війну», тогочасного іспанського письменника Рамона Хосе Сендера, чії твори були просякнуті критикою суспільства. Натрапляємо на ім'я Миколи Іванова і серед перекладів, опублікованих в радянських часописах, зокрема, в «Літературному журналі» друкувались у

його перекладі: п'єса Мігеля де Сервантеса «Саламанська печера», народне іспанське оповідання «Безлад у світі», «Романс про іспанську цивільну гвардію» Федеріко Гарсія Лорки.

Принагідно згадаємо ще одного перекладача на прізвище Іванов. **Павло Іванович Іванов** перекладав з російської, зокрема, 1928 р. в його перекладі було опубліковано «Вибрані оповідання» Дмитра Маміна-Сибіряка (Харків: «ДВУ») і перевидано 1931 року. Павла Іванова заарештували й розстріляли як «ворога народу» одним із перших. Відтак 1937 р. «Вибрані оповідання» Маміна-Сибіряка публікувалися вже в новому перекладі – письменника, перекладача, одного з лідерів літературного об'єднання «Плуг» **Миколи Володимировича Дукина** (Харків-Одеса: «Дитвидав УРСР»). Того ж року в перекладі Миколи Дукина «Держлітвидав УРСР» видав історико-біографічний роман «Пушкін» відомого вченого, літературознавця і критика Юрія Тинянова. А роком раніше в тому ж перекладі зазвучав українською роман «Що робити?» Миколи Чернишевського (Київ-Харків: «Держлітвидав УРСР»). З рукописної книги «На добрий спомин... (Повість про батька)» дочки Миколи Володимировича – Наталки Дукиної – дізнаємося, що Микола Дукин загинув 1943 р. в концтаборі ГУЛАГ [2].

Чи не найавторитетнішим ідеологічним керівником тогочасного літературного процесу був **Іван Юліанович Кулик** (за паспортом – Ізраїль Юделевич; 1897–1937) – поет, прозаїк, перекладач, партійний і громадський діяч єврейського походження. Літературні псевдоніми – Р. Ролінато, Василь Роленко. Народився в місті Шпола, тепер Черкаської області, в сім'ї вчителя. Свій перший вірш російською мовою опублікував у 14 років. Тоді ж вступив до художнього училища в Одесі. 1914 року виїздить разом із родиною до США, де працює на фабриках і шахтах штату Пенсильванія, друкує вірші російською мовою в соціал-демократичній газеті. Того ж року вступив до РСДРП(б). Навесні 1917 року повертається в Україну і стає членом революційного комітету в Києві, а в грудні того ж року обирається до ЦВК Рад та очолює у Радянському уряді України Народний секретаріат закордонних справ. Улітку 1918 року бере участь у створенні бойових частин Червоного козацтва. У 1921-22 роках – секретар повіткому КП(б)У в Кам'янці-Подільському та редактор газети «Червона правда», в якій опублікував свій перший український вірш, також викладав історію в інституті народної освіти. Тема першої збірки віршів «Мої коломийки» (1921) – події громадянської війни в Україні, наступна збірка «Зелене серце» (1923) прославляє успіхи соціалістичного будівництва й народження індустріальної України. Чимало творів Кулика, зокрема, поеми «Одужання», «Ніагара» та ін., присвячено темі братерства народів. Його численні поетичні збірки, декілька поем та прозових творів публікувались окремо, чимало поезій вийшло у періодиці, як-от «Пісня про Щорсову славу» на честь 10-річчя Радянської України.

Був одружений з письменницею і поетесою Люціаною Карлівною Піонтек (1899–1937). Німкеня за походженням, Люціана Карлівна народилась у місті Лубни, нині Полтавської області, в сім'ї млинаря. По закінченні Полтавської гімназії вчителювала. Перші твори опублікувала у 18 років. Вищу освіту здобула в Харківському інституті народної освіти. Працювала літературним редактором у видавництві «Мистецтво». Разом із чоловіком жила з 1923 по 1927 рік у Канаді, де Іван Кулик у 1924-26 роках перебував у ранзі консула СРСР, був радником повпредства СРСР з українських справ, а згодом виконував обов'язки торгпреда і повпреда. Люціана Піонтек тим часом викладала у робітничих школах Канади, брала участь у громадському житті української діаспори, зокрема, належала до заокеанської філії Союзу українських пролетарських письменників «Гарт» у Канаді, а з поверненням в Україну стала членом Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників, одним із керівників якої був її чоловік. Наприкінці 1920-х років окремими виданнями вийшли збірка віршів та збірка оповідань Люціани Піонтек. Люціана Карлівна була дієвим членом ВКП(б), секретарем партійної організації.

У 1930-32 роках Іван Кулик працював секретарем райкому КП(б)У в Кам'янці-Подільському. 1934 року подружжя перебралося з Харкова, де вони мешкали в письменницькому будинку «Слово», до Києва – в будинок письменників Роліт. Саме тоді Іван Кулик очолив Спілку радянських письменників України, яка виникла в результаті

реорганізації ВУСППу, а з 1935 року він ще й керує Держполітвидавом України, обіймає посаду головного редактора «Літературної газети», в якій чимало місця відводиться перекладам, та **літературно-художнього й громадсько-політичного місячника** «Радянська література», який був створений у січні 1933 р. (на той час це провідний часопис українських письменників, де друкувались твори М. Хвильового, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, М. Бажана, О. Вишні та ін.)

Заарештований у липні 1937 року, Іван Кулик, який на день арешту був членом московського ЦК ВКП(б) та ЦВК УРСР, директором Партвидаву ЦК КП(б)У, вже на першому допиті дав «свідчення» проти себе і своєї дружини, яку невдовзі теж арештували. Люціана Пюнтек, вірна своєму чоловікові, підтвердила, що він нібито залучив її до шпигунської діяльності на користь англійців, хоча, звісно, ні фактів, ні доказів цього навести не змогла. Проте її таки засудили «за найвищою категорією» і через три дні розстріляли, а ще через півмісяця – 10 жовтня 1937 року – розстріляли й самого Івана Юліановича Кулика.

Перекладацька спадщина Івана Кулика – об'ємна і різноманітна. Передусім назвемо переклади з англійської. Так, непересічною подією стала поява 1928 р. в Харкові «Антології американської поезії», загальним обсягом 313 с., у перекладі Івана Кулика, який також переклав знамениту поетичну збірку «Дим і криця» (Харків: «ЛіМ», 1931) американського поета, історика, романіста і фольклориста, двічі лауреата Пуліцерівської премії, «співця Середнього Заходу» Карла Сендберга. Ще в перекладі Кулика того ж року в харківському видавництві «Гарт» вийшла збірка вибраних поезій американського письменника єврейського походження, критика і журналіста Майкла Голда (справж. Іцик Гранич) «120 мільйонів» (це назва оригінальної збірки оповідань і віршів автора, опублікована у США 1929 року). Майкл Голд – основоположник американського пролетарського роману (таким вважається його автобіографічний роман «Євреї без грошей», 1930 р.в., який українською мовою не видавався). Тогочасний соціальний роман був представлений українському читачеві, зокрема, твором Джіма Тюллі «Жебраки життя (Автобіографія босяка)», який переклав Іван Кулик (Харків: «ДВУ», 1928). Там само, тоді ж у перекладі Кулика вийшов роман популярного на той час письменника Дж. Вудгауза «Псміт-журналіст». Серед перекладів Івана Кулика з інших мов, які вийшли окремими виданнями, такі: 1930 року в «ДВУ» було опубліковано знамениту поему «Слово про Якуба Шелю» (1926) поета і прозаїка, співтворця польського футуризму Бруно Ясенський (справж. Віктор Зисман), який останні роки життя мешкав у Москві, а під час Єжовщини був заарештований і страчений 1938 р. (писав свої твори польською, французькою, а з 1930 р. російською мовами); 1936 р. у «Держлітвидаві» вийшла друком перекладена Іваном Куликом збірка «Поезії» (увесь спадок автора окремою книжкою) видатного грузинського поета-романтика Ніколоза Бараташвілі, перші українські переклади з якого робили П. Грабовський, Б. Грінченко, С. Палій у 1897-1909 рр. А як перекладач з білоруської мови Іван Кулик узяв участь в альманасі «Нова Білорусь», що з'явився 1929 р. в Харкові за редакцією Сергія Пилипенка, куди були включені твори 30 білоруських письменників (перекладачами для цього альманаху виступили також П. Тичина, В. Сосюра, С. Пилипенко, Т. Масенко, А. Панів та ін.).

Чимало друкувалося перекладів Івана Кулика в тогочасній періодиці. Зокрема, в харківському літературно-науковому та громадсько-політичному місячнику «Червоний шлях» (існував з 1923 по 1936 рік) у 1920-х рр. вийшли друком такі переклади Кулика: 1924 року – розділи 1, 2 і 3 з поеми «Листя трави» Уолта Уїтмена та поезії з книги «Молотярі» відомого продовжувача традицій Уїтмена Карла Сендберга, який оспівував сучасне місто й промислову революцію; 1925 року – 6 віршів Вечела Ліндсея, вірш «Самотній пес» Ірини Маклеод, три оповідання американського поета і письменника Едвіна Маркгама «Людина з рискалем», «Людина під каменем» та «Підготовка», оповідання «Химерний похорон у Браддоку» Майкла Голда; 1927 року – поезії з книги «Дим і криця» Карла Сендберга. У 1933 році в «Червоному шляху» друкувався перекладений Куликом вірш «В'язні» німецького поета Георга Гайма, у 1935 році – вірш «Тарас Шевченко» Едуарда Багрицького. Журнал іноземної літератури «Всесвіт» у 1928 році надрукував Куликів переклад з англійської вірша канадської поетеси Кармен Блісс «Пісня бродяги», а в 1932 році – вірша «Бомбей» вірменського поета Азата В'штуні. Пролетарський альманах «Гарт» (видавався з 1927 по

1932 рік) у 1927 році опублікував переклади Івана Кулика з американської письменниці Джоакін Міллер, канадського поета Дж. Е. Логана та оповідання «Жебраки життя» з однойменного роману американського письменника Джіма Тьюллі.

Дружина Івана Кулика Люціана Піонтек залишила по собі скромнішу, але цінну, бібліотечку перекладів: роман «Острів Елефантина» (Харків: «ДВУ», 1928), який написав австрійський письменник Оскар Маурис Фонтана, більше відомий як автор багатьох нарисів – літературних портретів сучасних йому австрійських театральних діячів, драматург і романіст, який стояв біля витоків австрійського експресіонізму; збірку з чотирьох новел «Втеча до Франції» (Харків: «ДВУ», 1930) німецького революційного письменника, комуніста Франца Вайскопфа, який 1923 р. видав збірку революційних віршів, а 1927 року, після мандрівки по СРСР, опублікував книжку «Пересадка у 21 вік» (перекладену російською мовою 1928 року). Свої переклади Люціана Піонтек публікувала і в періодиці. Зокрема, 1924 року в «Червоному шляху» вийшли її переклади поезій Оскара Канеля, 1928 року – переклад вірша «Відень» німецького лівого письменника Йоганнеса Бехера. 1927 року в авангардному часописі «Нова генерація» з'явився її переклад куплета у прозі «Оksamитними рукавицями» Вальтера Мерінга з підзаголовком «Робота німецького дадаїста».

Художньому перекладу віддавали в той час свій талант і душевні сили представники різних професій. З перекладацькою творчістю поєднував свою професійну діяльність і **Євген Іванович Касяненко**, який увійшов в історію передусім як український авіаконструктор, громадсько-політичний діяч і журналіст. Рідні брати Касяненки – Андрій (1889–194?), Іван (1887–1942), Євген (1889–1938) та Григорій (1891–193?) – стояли біля витоків українського літакобудування. Закінчили Черкаську гімназію і продовжили навчання у Києві: Андрій, Іван та Євген у Київському імператора Олександра II політехнічному інституті, Григорій – в Університеті Святого Володимира. Були активними членами Київського товариства повітроплавання, утвореного на базі Повітроплавального гуртка КПІ, серед найактивніших учасників якого значились Андрій та Євген Касяненки. Для спеціалізованої авіаційної бібліотеки, яку уклали гуртківці, Євген Касяненко зробив свій перший переклад – книжки німецького автора Олександра Сее «Ширяючий політ». З 1910 по 1921 рік брати Касяненки спроектували й власноруч, за власні кошти побудували шість літальних апаратів на основі найпередовіших ідей. За даними Ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Михайла Згуровського, перший літак родинного колективу Касяненків «став третім спроектованим і побудованим в Україні літаком, який зміг відірватися від землі» [3]. Це був біплан з бамбука, дерева і полотна. Брати склали його під час літніх канікул у Черкасах 1910 року. Випробувати аероплан у польоті випало Євгенові. Можливо, через недостатній досвід управління пілот зумів протриматись у повітрі лише чотири секунди, пошкодивши при посадці апарат і зламавши собі ногу. Однак політ відбувся! Наступними конструкціями братів були аероплани «Касяненко-1біс» (випробований у Черкасах 1911 року), «Касяненко-3» (побудований в Петербурзі для участі в конкурсі 1912 року, літак втілював ідею «оживлених крил», уперше розроблену Євгеном Касяненком, – управління літаком за допомогою зміни кута розташування крил відносно фюзеляжу, але під час випробувань апарат зазнав невідомої аварії), моноплан «Касяненко №4» (надлегкий спортивний літак, побудований у 1913 році з удосконаленою конструкцією «оживленого крила», який здійняв у повітря на Куренівському літовищі видатний льотчик-винахідник і добрий товариш Євгена Касяненка Петро Миколайович Нестеров). З початком Першої світової війни при КПІ почали працювати авіамайстерні, які забезпечували ремонт збитих німецьких і австрійських літаків, але там випускали за передовою технологією ще й повітряні гвинти під маркою «Бр. Касяненки», якими постачали весь Південно-Західний фронт. Новий швидкісний і маневрений літак, спроектований братами Касяненками як бойовий, називався «КПІ-5», хоч неофіційну назву отримав «Горпед»; він випробовувався 1917 року на Сирецькому літовищі (керував апаратом Андрій Касяненко), проте при посадці сталася поламка. Інформацію про конструкторські експерименти братів Касяненків детальніше викладено у розлогій статті Михайла Згуровського «Брати Касяненки: політ крізь морок часу» [3].

1906 року Євген Касяненко вступив до Української соціал-демократичної робітничої партії, а згодом її членами стали і його брати. Партія перебувала під заборонаю, і брати Касяненки знаходили вихід своїм політичним прагненням, беручи активну участь у діяльності легального інститутського товариства «Українська громада», 1913 року Євген Касяненко увійшов до Ради «Громади», тобто до її керівного складу. Після лютневої революції 1917 року, внаслідок якої відновила свою діяльність УСДРП, Євген і Григорій Касяненки обираються від цієї партії до Української Центральної Ради. Однак невдовзі політичні шляхи Євгена і Григорія розходяться: після падіння Тимчасового Уряду в Петрограді Григорій стає членом Крайового комітету з охорони революції, створеного Малою Радою, а Євген спрямовує свою діяльність на розпуск Центральної Ради і передачу влади в Україні російським більшовикам. Змушений піти на деякий час у підпілля, він остаточно формується як політичний журналіст і коли влада в Києві переходить до більшовицьких рад робітничих і солдатських депутатів, Євген Касяненко береться до випуску першої радянської українськомовної газети «Вісник УНР» (з пропагандистською метою назва газети навмисно була майже тотожною до назви друкованого органу УНР Центральної Ради), а 1918 року Євген Іванович вступає до лав КП(б)У і невдовзі стає провідним співробітником газети «Київський комуніст», згодом – «Вістей Київської Ради робітничих депутатів» та «Сільської комуни», перейменованої потім на «Більшовик», де публікується під псевдонімом «Ларик» як палкий борець за ідейну лінію більшовицької партії. Долучається Євген Касяненко і до створення в лютому 1919 року Всеукраїнського видавництва ЦК КП(б)У «Космос», для якого під псевдонімом О. Нитка перекладає з німецької працю Ф. Енгельса «Основи комунізму» (з власною передмовою), а також редагує український переклад праці В. Леніна «Як комуністи-більшовики ставляться до середнього селянства». Іван Касяненко в 1919 році теж став членом більшовицької партії, а от Андрій, навпаки, навіть виступав в есдеківській «Робітничій газеті» із засудженням дій головнокомандувача збройних сил радянської УНР Юрія Коцюбинського. Як встановив М. Згуровський, Андрій і Григорій Касяненки взяли участь у підготовці для Центральної Ради УНР «Доповідної записки українців-фахівців авіації про використання авіації в мирний час» [3].

Фахова компетенція братів Касяненків знадобилася радянській владі, коли 1920 року вийшов наказ Комісії по управлінню вищими школами м. Києва про реорганізацію Київського політехнічного інституту, зокрема, планувалося відкрити в КПІ нову спеціальність – авіаційну. Євген Касяненко увійшов до спеціально призначеної з цією метою Організаційної ради, а Іван Касяненко обійняв посаду заступника ректора. Наступного року розпочалося навчання майбутніх фахівців з авіаційної справи та авіабудування і паралельно була відновлена діяльність авіаційного гуртка, який перейменували в Авіаційне науково-технічне товариство. Андрій Касяненко був залучений до читання лекцій. Саме на 1921 рік випадає й остання спроба братів Касяненків збудувати літак власної розробки: цей невеличкий аероплан призначався для ведення ближньої розвідки та супроводу кавалерійських військ. Однак його спорудження не було завершено, а Євген Касяненко – головний натхненник цього проекту – одержав від більшовицької партії нове завдання: з 1922 по 1925 роки він пропрацював у торговельному представництві УРСР у Німеччині, очоливши закордонну місію Наркомату освіти УРСР. Він також став одним із засновників і редактором українсько-американського видавництва «Космос», створеного з метою поширення серед української діаспори марксистської літератури. Крім того, 1923 року Євген Касяненко взяв безпосередню участь у закупівлі закордоном перших шести пасажирсько-поштових літаків для новозаснованого Українського акціонерного товариства повітряних сполучень, відомішого під назвою «Укрповітрошлях». Повернувшись із закордонного відрядження до нової столиці радянської України – Харкова, Євген Касяненко обійняв посаду заступника головного редактора популярної щоденної газети «Вісті ВУЦВК» (орган Всеукраїнського центрального виконкому (ВУЦВК) рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і Харківської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; від жовтня 1920 р. – орган Українського ЦВК; від 25 червня 1934 р. виходила у Києві; від 30 липня 1938 р. мала назву «Вісті Рад депутатів трудящих

УРСР»), а після трагічної смерті редактора цієї газети – Василя Еллана-Блакитного, Є. Касяненко очолив редакцію газети, яка мала кілька додатків: харківську газету «Культура і побут» (видавалась під цією назвою у 1925-1928 рр.; нині відома як «Культура і життя»), літературний журнал «Всесвіт», сатиричний журнал «Перець». Євген Касяненко був не лише головним редактором усіх цих видань, але і їхнім постійним дописувачем, швидко ставши своїм у творчому середовищі українських письменників. У період українізації газета «Вісті ВУЦВК» була найпопулярнішим українським виданням, а сам Євген Касяненко увійшов до складу Державної комісії для упорядкування українського правопису, відомого як «Харківський правопис», або «Скрипниківка». У період діяльності цієї комісії виходив ще один додаток до «Вістей» – «Український правопис. Дискусійний бюлетень».

Переслідування Євгена Касяненка фактично розпочалися ще на початку 1930-х років. У січні 1931 року він підписав свій останній номер «Вістей ВУЦВК». Його переводять на посаду інженера Харківського авіазаводу, згодом – на посаду старшого конструктора Московського заводу ім. Авіахіму. Повернувшись на короткий час у журналістику, він редагував німецькомовний журнал «Sturm Schritt» («Швидким кроком») – друкований орган Всеукраїнської спілки радянських селянських письменників «Плуг». У серпні 1937 року Євгена Касяненка заарештували і за вироком Військової колегії Верховного Суду СРСР 30.12.1937 розстріляли.

Григорій Касяненко, імовірно, був заарештований одночасно з Євгеном. Відомо, що в 1939 році його було переведено з одного гулагівського табору в інший, відтоді його слід урвався.

Іван Касяненко до середини 1920-х років залишався у Києві, ставши першим ректором Київського сільськогосподарського інституту (нині це Національний аграрний університет), наприкінці 1920-х він обійняв посаду голови правління державного акціонерного товариства «Укрповітрошлях» у Харкові, а після об'єднання у 1929 році Української метеорологічної служби і гідрометричної служби Наркомзему Іван Касяненко став керівником усієї метеорологічної служби України. На основі поданого ним проекту 1932 року в Харкові було створено навчальний заклад нового профілю – метеорологічний інститут. Після звільнення з метеорологічної служби Іван Касяненко працював на нижчих керівних посадах. Заарештували його в жовтні 1939 року; отримавши 25 років ув'язнення, він не повернувся з таборів.

Точних відомостей про долю Андрія Касяненка в часи терору немає. Навіть дата його смерті в різних джерелах не збігається [3].

Окреслимо перекладацький доробок Євгена Касяненка. З-поміж його перекладів, зокрема, знаходимо повість про друге пришествя Ісуса Христа «Мене зовуть теслею» видатного американського письменника, сучасника міжвоєнного двадцятиріччя Ептона Сінклера, опубліковану 1925 р. в харківському «ДВУ». Цікаво, що 1931 р. «ЛіМ» (Харків-Київ) повторно випустив цю надруковану раніше в «ДВУ» повість, перекладену Є. Касяненком (Ептон Сінклер. Твори. Т.7. – 196 с.). У 1926 р. з'явилась збірка оповідань німецької письменниці Гермінії Цур-Мюлен «Патріот», перекладених Євгеном Касяненком та Марією Ільтичною (Харків: «Український робітник»). В тому ж році харківське видавництво «ДВУ» випустило друге видання повісті Анатолія Франса «Повстання анголів» у перекладі Євгена Касяненка. У 1928 р. там само вийшли «Вибрані твори» у двох томах французького письменника бельгійського походження, майстра пригодницько-історичного та фантастичного жанрів Жозе Анрі Роні-Старшого, які містили романи з передісторичних часів «По огонь» (том перший) та «На нові землі» (том другий), обидва – у перекладі Євгена Касяненка («Вибрані твори» Роні-Старшого були перевидані там само 1936 р.), а 1930 р. в цьому ж видавництві була опублікована повість Роні-Старшого «Кінець людства», яку теж переклав Євген Касяненко. Харківсько-одеська філія «Молодого більшовика» в 1932 р. опублікувала робітничий роман японського письменника Наосі Токунага за назвою «Вулиця без сонця», перекладений Євгеном Касяненком з німецького видання, яке було здійснене з ініціативи та з післямовою групи японських революціонерів у Німеччині (до речі, російський переклад цього гостросоціального твору вийшов у 1934 р., тобто, пізніше ніж український, перекладач – М. Фельдман). Ім'я німецького лівого письменника Вальтера Шенштедта, чий

твори були заборонені в нацистській Німеччині, – стало відоме українському читачеві з перекладів двох романів: т.зв. «роман робітничої молоді» за назвою «Ностіц-штрассе» переклав з німецької Євген Касяненко (Харків-Одеса: «Молодий більшовик», 1933), а от у виданні роману «Забитий при спробі втекти» (Харків: «Український робітник», 1935) імені перекладача вже не згадувалось, хоч його, імовірно, теж переклав Є. Касяненко. А 1934 р. в перекладі Касяненка видавництво «ЛіМ» випустило роман Михайла Шолохова «Піднята цілина», обсягом 378 с. (перевидання 1935 р.). Угорський письменник Андор Габор – член комуністичної партії з 1919 р., який брав участь у революційних подіях 1918-19 рр. в Угорщині, після чого емігрував до Відня, потім до Берліна, а протягом 1933-45 рр. жив в СРСР, – був представлений новелами й оповіданнями з Третьої імперії за назвою «Панна Лілея» у перекладі з німецької Євгена Касяненка («Держлітвидав УРСР», 1936). А ще у «Держлітвидаві» (Харків-Київ) 1937 р. було опубліковано збірник оповідань, сцен і віршів антифашистських німецьких письменників за назвою «Ніч і світанок», які переклали з німецької Є. Касяненко, М. Овруцька, М. Зісман і Т. Масенко.

У харківському місячнику «Червоний шлях» 1925 року публікувався Касяненків переклад оповідання «Патріот» Гермінії Цур-Мюлен, за назвою якого наступного року, як вказувалось вище, вийшла окрема збірка оповідань цієї письменниці, а 1933 року в «Червоному шляху» з'явився Касяненків переклад з німецької оповідання британського письменника і журналіста єврейського походження, уродженця Угорщини Артура Кестлера за назвою «1002-а ніч або старо-бухарський паноптикум» (як відомо, наприкінці 1930-х політичні погляди Кестлера кардинально змінилися: у 1931 році він вступив до лав Комуністичної партії Німеччини й у середині тридцятих рік прожив у Радянському Союзі, а 1938 р. у зв'язку з «великим терором» в СРСР письменник вийшов з компартії й невдовзі став широковідомим завдяки своєму роману «Darkness at Noon» (1940), що викривав терор в СРСР 1930-х років). У 1937 р. Євген Касяненко переклав для «Літературного журналу» новелу «Хор мертвих» німецького письменника-комуніста Теодора Плів'є, який теж згодом еволюціонував у своїх поглядах, як і Кестлер! – довгі роки проживши у Москві, після Другої світової війни Плів'є утік із Радянської зони в Західну Німеччину, викриваючи тоталітарний режим Кремля і заявляючи, що в сталінській Росії всі комуністичні ідеї були задушені.

Однофаміліця, але не родичка Євгена Івановича Касяненка **Ганна Григорівна Касьяненко** (1891–1969) народилась на Катеринославщині. Закінчивши жіночу гімназію, вчителювала у школах Катеринослава і Києва, співпрацювала з «Просвітою», належала до партії есерів, а з 1917 до 1919 рр. була членом УСДРП. Літературну діяльність почала в 1925 році. Більшість із перекладених нею книг вийшли в «Держлітвидаві», який у 1930-х роках очолювала приятелька Ганни Григорівни – Н. Чередник. І коли останню арештували, то й на Ганну Касьяненко 1937 р. було відкрито «справу». Спираючись на один-єдиний допит, який відбувся через два місяці після арешту, Ганні Касьяненко присудили вісім років виправно-трудових таборів [5]. Реабілітовано її 1956 року.

Ганна Касьяненко долучилась до випуску повної збірки творів Джека Лондона за редакцією Освальда Бургардта, що друкувалася протягом 1927-30 рр. у київському видавництві «Сяйво». У 1929 р. вийшли тт.13-18 цього видання, зокрема, том 16 містив збірку оповідань «Сила дужого» в перекладі Ганни Касьяненко. Того ж року «ДВУ» окремо видало цю збірку оповідань, перекладених Ганною Касьяненко (книжку було перевидано 1930 і 1957 рр.), а 1930 р. в «ДВУ» вийшло друком оповідання Джека Лондона «Дебзова мрія» в тому ж перекладі. Американський майстер художньої прози Джон Дос Пассос, який відзначався оригінальними літературними експериментами і своєрідним творчим почерком, був представлений українському читачеві харківсько-київським видавництвом «Література і мистецтво» кількатомним виданням «Творів», з яких том 1, виданий 1934 р., містив роман «Три солдати» в перекладі Ганни Касьяненко, обсягом 278 с. А 1937 р. в київсько-харківському «Держлітвидаві» у тому ж перекладі вийшов друком історичний роман «Вигнанці» майстра кримінально-детективного жанру Артура Конан-Дойля. 1929 року харківська «Книгоспілка» випустила «Твори» у двох томах видатного англійського прозаїка Джозефа Конрада, з яких том 1 містив роман «Визволення (Роман мілін)» у перекладі Ганни Касьяненко.

Серед незаслужено забутих імен творців українського відродження, що прислужилися й перекладацькій справі, – подружжя Лисиченків. **Дмитро Михайлович Лисиченко** (1887–?) в часи царату – діяч українського робітничого руху, член катеринославської організації Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) та «Просвіти», книговидавець. Заснував 1913 року першу в місті Катеринослав українську книгарню «Слово». Його дружина **Марія Олександрівна Лисиченко** (уроджена Кириченко) разом з чоловіком не тільки провадила справи книгарні, а й займалась агітаційно-громадською діяльністю серед робітників-українців. Подружжя Лисиченків – особисті друзі Володимира Винниченка, який 1914 року кілька місяців нелегально прожив у Катеринославі, де й написав своє знамените оповідання «Босяк», у якому в образі головної героїні Олі Степанівни тепло змалював Марію Лисиченко [12]. 1915 року Дмитра Лисиченка заарештували як одного з керівників місцевої організації УСДРП. Звільнення прийшло з Лютневою революцією 1917 року, після якої подружжя Лисиченків були обрані членами Української Центральної Ради. Повернувшись до своєї книгарні «Слово», Дмитро Лисиченко зорганізував на її основі однойменне видавництво, яке зосередилось переважно на виданні українськомовних книжок для дітей та юнацтва й припинило своє існування 1920 року в зв'язку з тим, що радянська влада націоналізувала в місті всі видавництва. На початку 1920-х років подружжя Лисиченків переїздить до Києва, де Дмитро Михайлович завідував книгарнею Вукоопспілки (колишня книгарня історико-етнографічного та літературного журналу «Кіевская старина») та коморою Київської філії Книгоспілки. Був заарештований в листопаді 1930 року, а в лютому 1931 року засуджений до п'яти років виправно-трудоих робіт. Його подальша доля невідома. Про долю Марії Олександрівни теж немає відомостей [11: 12].

Подружжя Лисиченків брали активну участь у випуску повної збірки творів Джека Лондона за редакцією Освальда Бургардта, що його розгорнуло київське видавництво «Сяйво» у 1927-1930 рр. Так, том перший цього видання містив роман «Морський вовк» у перекладі Дмитра Лисиченка, твори, що увійшли до другого тому – повісті «Смок Беллю» і «Смок та Шорті» переклала Марія Лисиченко, цикл оповідань «Пошитий у дурні» в перекладі Дмитра Лисиченка увійшов до змісту сьомого тому, а в десятому томі публікувалась повість «Багряна чума», також перекладена Дмитром Лисиченком; чотирнадцятий том містив цикл оповідань «Пригоди рибальського дозору» в перекладі Марії Лисиченко, сімнадцятий том склала повість «Зелений змії, або Алкогольні спогади» в тому ж перекладі; том дев'ятнадцятий, що містив цикл оповідань «Віра в людину», і том двадцять перший – роман «Мартін Іден» – вийшли в перекладі Дмитра Лисиченка, тоді як зміст проміжного, двадцятого тому склала повість «Пригода», перекладена Марією Лисиченко. З певним інтервалом, у 1932 р. «Сяйво» видало 27-й том повної збірки творів Джека Лондона, до якого увійшла і повість «Люди безодні» в перекладі Дмитра Лисиченка.

Як зазначалося вище, паралельно з томами повної збірки творчого доробку Джека Лондона видавництво «Сяйво» друкувало й окремі видання його творів, зокрема, 1927 р. в перекладі Дмитра Лисиченка окремо вийшли оповідання «Пошитий у дурні» (їх перевидано 1928 р. харківською «Книгоспілкою») та роман «Морський вовк», а в перекладі Марії Лисиченко – повісті «Смок Беллю» і «Смок та Шорті». Збірка оповідань «Віра в людину» в перекладі Дмитра Лисиченка повторно вийшла друком у «ДВУ» 1930 року.

Марія Лисиченко також долучилася до видання творів Джона Дос Пассоса, що відображали спосіб життя і дух 20 ст., переклавши роман Пассоса про міське життя Нью-Йорка «Мангеттен», який був опублікований 1933 року в харківсько-київському видавництві «Література і мистецтво» як том другий «Творів» письменника, обсягом 268 с. Другий том «Творів» у двох томах Джозефа Конрада, що вийшли в київському видавництві «Слово» 1929 року, містив роман «Ольмейрова примха» в перекладі Віктора Петровського, проте того ж року цей роман видало і харківське «ДВУ» в перекладі Марії Лисиченко за назвою «Ольмейрова примха (Історія східної річки)». Все того ж 1929 року в перекладі Марії Лисиченко у київському видавництві «Час» з'явився культовий в СРСР роман англійської письменниці Етель Ліліан Войнич «Гедзь», обсягом 360 с. (з середини 1930-х років він кількаразово перевидавався, але вже під русифікованою назвою «Овід» і в перекладі Марії Рябової). Марія Лисиченко переклала ще один роман Войнич – «Джек Реймонд», обсягом

214 с., виданий у київському «Русі» 1930 року. Переклала Марія Лисиченко і знаменитий роман «Соломонові копальні» англійського класика пригодницької літератури Генрі Райдера Гаггарда, також виданий 1929 року в київському видавництві «Час». Того ж року в «Часі» вийшло відразу кілька творів усесвітньо відомого майстра пригодницького роману, ірландського письменника Томаса Майна Ріда. Подружжя Лисиченків були причетними і до цих видань. Так, видану окремо повість Ріда «Вигнанці в лісах, або Пригоди перуанців у диких нетрях Амазонки» переклала Марія Лисиченко, а опубліковану також окремим виданням Рідову повість «Шукачі рослин» переклав Дмитро Лисиченко. Нарешті, все того ж 1929 року в харківсько-київській філії «ДВУ» виходить надзвичайно цінне видання: знаменитий пригодницький роман Жюль Верна «П'ятнадцятилітній капітан», перекладений Дмитром Лисиченком.

До найосвіченіших дипломованих філологів і професійних перекладачів належала **Ганна Євгенівна Чикаленко** (1884–1964) – дочка видатного українського мецената, теоретика і практика передових методів ведення сільського господарства, видавця, діяча національно-визвольного руху Євгена Чикаленка. Ганна Євгенівна народилась у родовому маєтку Чикаленків – селі Перешорах на Херсонщині. Навчалась, крім Одеси, в Оксфорді та Женеві, здобула університетську освіту в Лозанні, потім в Единбурзі. Знала 28 мов, у т.ч. санскрит, перекладала українською та з української, вела жваву наукову і громадську діяльність, зокрема, у 1918-20-х роках працювала в українській дипломатичній місії у Женеві, 1920 року стала однією із засновниць у Кам'янці-Подільському Української Жіночої Національної Ради, була її секретарем і брала участь у багатьох міжнародних жіночих конгресах (Рада успішно працювала протягом дванадцяти років). Вийшла заміж за українського німця Зигмунда Келлера, який з 1926 року працював в Українському науковому інституті в Берліні, займаючись філологічними дослідженнями. Причиною розлучення подружньої пари став вступ Зигмунда Келлера до нацистської партії 1933 року. Вважається, що Ганні Чикаленко належить відкриття 1931 року в університетській бібліотеці міста Тюбінген, Німеччина, першодруку найвідомішої латиномовної праці українського філософа, астронома й астролога Юрія Дрогобича – «Pronosticon» (повна назва в українському перекладі: «Прогностична оцінка поточного 1483 року») – першого друкованого твору українського автора. Нині відомі два примірники цієї книги: один у бібліотеці Краківського університету, другий належить Штутгартській крайовій бібліотеці, але зберігається у Тюбінгені [9]. Серед найвідоміших наукових розвідок Ганни Чикаленко – статті «Сучасний стан Шекспірівської доби» та «Каталонське відродження літератур», опубліковані у галицько-українському політично-громадському часописі «Літературно-Науковий Вістник» за 1929 рік. Так, в останній статті подається ґрунтовний огляд каталонської літератури XIX-XX ст., періоду ренесансу та середньовіччя, висвітлюється історія каталонської мови, наводиться інформація про діячів каталонського відродження, вказується на поважне місце, яке каталонська література як велика національна література займає серед інших європейських літератур, аналізується явище каталонського модернізму, розкривається його глибоко національний і водночас космополітичний зміст, простежуються «ультрамодерні спроби» в каталонській літературі [13]. Померла Ганна Чикаленко в ФРН.

Ганна Чикаленко перекладала з кількох європейських мов. Її переклади друкувались переважно у періодиці, але натрапляємо й на окреме видання: роман видатного майстра слова Анатолія Франса «Злочинство Сильвестра Боннара» (Київ-Ляйпціг, 1924). Того ж року берлінський журнал «Літопис політики, письменства і мистецтва» опублікував у перекладі Ганни Чикаленко оповідання Вашингтона Ірвінга «Ріп Ван Вінкл». Особливо часто ім'я Ганни Чикаленко зустрічається серед перекладачів для згаданого вгорі львівського часопису «Літературно-Науковий Вістник», де завдяки їй наприкінці 1920-х рр. зазвучали українською оповідання кількох видатних письменників: 1928 року – оповідання англійського християнського мислителя, прозаїка, поета, драматурга, есеїста, публіциста Гілберта Кіта Честертона «Багряна перука» (з серії «Мудрість отця Бравна»); 1929 року – оповідання англійського прозаїка і драматурга, лауреата Нобелівської премії з літератури, автора знаменитого циклу «Сага про Форсайтів» Джона Голсуорсі «Два погляди» та «Шибеник», а також оповідання представника каталонської літератури Віктора Каталá «На місце

небіжчика» (з каталонської) та знаменитого англійського письменника-фантаста Герберта Уелза (Уеллса) «Вакації містера Лідбеттера». 1932 року «Літературно-Науковий Вістник» розмістив на своїх сторінках її переклад оповідання «Руда Барбара» ірландського письменника Лайема О'Флаерті. А 1933 року львівський жіночий часопис «Нова хата» подав у перекладі Ганни Чикаленко уривок із повісті «Джекобова кімната» (1922 р.в.) культової британської письменниці й літературного критика Вірджинії Вулф, чия проза стала зразком літератури «поточку свідомості». У другій половині 1930-х років у Львові виходив двотижневик «Жінка» (орган центрального українського жіночого товариства «Союз українок»), де часто публікувалась мала проза західноєвропейських письменників, зокрема, в одному з видань «Жінки» натрапляємо на переклад Ганною Чикаленко оповідання «Руж» англійського письменника, есеїста і критика, одного з найбільших прозаїків 20 ст. Олдоса Гакслі (Хакслі). У львівському журналі «Вістник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя» (під цією назвою з 1933 р. по 1939 рр. виходив «Літературно-Науковий Вістник», головний редактор – Дмитро Донцов) у перекладі Ганни Чикаленко публікувались оповідання різних авторів, зокрема, «Людина, що дотримувала форми» Джона Голсуорсі (1933), «Філіжанка чаю» (1933) та «Молода дівчина» (1935) Кетрін Менсфілд, «Під знаком зламаного меча» (1934) Г.К. Честертона, «Портрет» Олдоса Гакслі, «Людина, що була», а також «Вільям-Завойовник і «Вулик» (1936) Редьярда Кіплінга, «Капричіо» (1936) Гарсії Кальдерона Вентури, а також п'єса «Свята Іванна» Бернарда Шоу.

Молодший брат Ганни Чикаленко **Петро Євгенович Чикаленко** (1892–1928) теж народився в Перешорах. Змалку він був обдарованим і вивчив шість мов. У Першу світову війну – мобілізований на фронт, потрапив в оточення. З 1917 року перебуває на службі в Українській Центральній раді, 1918 року – секретар прем'єр-міністра УНР Всеволода Голубовича, 1919 року – секретар посольства УНР у Стамбулі. На початку 1920-х повертається до Києва, працює у видавництвах «Думка» та «Сяйво». Одружується з донькою відомого цивільного генерала Бориса Телецького – Ксенією Борисівною. Заарештували Петра Чикаленка 6 березня 1928 року. Того ж року він захворів і помер у в'язниці. Його дружина разом із сином Лелем (Олександром) під час Другої світової війни виїхали до Німеччини, але радянська влада їх знайшла: Леля відправили на фронт, а Ксенію Борисівну присудили 25 років виправно-трудових робіт. До речі, наймолодший з дітей Євгена Чикаленка – Іван Євгенович (1902–1974) разом зі старшим братом Петром у 1920-х роках теж працював у видавництвах «Думка» та «Сяйво». Його заарештували у травні 1929 року й засудили до 5 років позбавлення волі. Звільнившись 1934 року, він залишився працювати на Далекому Сході й з часом навіть став начальником будівельної дільниці Байкало-Амурської магістралі. Детальніше про життєвий шлях Ганни Євгенівни та Петра Євгеновича можна довідатися з публікації Інни Михайлівни Старовойтенко «Родина Чикаленків у громадсько-культурному житті України» [7].

Як і Ганна Євгенівна, Петро Євгенович Чикаленко теж долучився до перекладацької справи. Особливо помітним був його внесок у підготовку харківською «Книгоспілкою» багатотомного видання «Творів» блискучого французького прозаїка Гі де Мопассана, відомого на той час українським читачам і з попередніх видань. У харківському багатотомнику «Творів» Мопассана, що виходив протягом 1927-30 рр., ім'я Петра Чикаленка зустрічається у четвертому томі, виданому 1928 року: він містив «Оповідання», які переклали Михайло Дейнар, Михайло Качеровський, Петро Чикаленко, Максим Рильський. Того ж року вийшли ще три збірки оповідань Мопассана (поза багатотомником), у яких брав участь Петро Чикаленко: ««Дім Тельє» та інші оповідання» (переклад Петра Чикаленка і Максима Рильського), ««Іветта» та інші оповідання» (переклад Петра Чикаленка і Михайла Дейнара), ««Пампушка» та інші оповідання» (переклад Михайла Качеровського, Михайла Дейнара і Петра Чикаленка).

Переважає більшість тогочасних українських письменників не залишались осторонь перекладацької ниви, а навпаки, втілювали в життя ідею перекладу як засобу взаємного зближення народів, активно пропаговану радянською владою в СРСР. Серед таких подвижників була **Варвара Іванівна Чередниченко** (1896–1949) – одна з найвизначніших українських радянських письменниць і педагог. Народилась Варвара Іванівна у Києві, де у

1913-16 роках навчалася в Фребелівському жіночому педагогічному інституті. Почала друкуватись у 16 років. Її знаменита збірка «Дзелень-бом!» – найперша книжечка для дошкільнят, видана українською мовою (перевидавалася шість разів і довго служила читанкою в молодших класах). 1917 року працювала в Полтаві у Педагогічному бюро губернського земства, 1918 року стала редактором революційної газети «Вільний голос». 1919 року як відповідальний працівник Полтавської губнаросвіти представляла Україну на I Всеросійському з'їзді у справах дошкільного виховання дітей. 1922 року стала членом літоб'єднання «Плуг». До 1923 року перебувала на адміністративній службі в Наросвіті Полтави, Наркомпросі в Харкові та Держвидаві України, читала лекції з соціалістичного виховання. Внаслідок ускладнень після операції апендициту кілька років хворіла і була змушена не працювати, в цей час повернулася до літературної творчості, надрукувавши чимало дитячих оригінальних і перекладних оповідань, казок, п'єс та нарисів [1]. Так, український двотижневий ілюстрований журнал «Глобус» (виходив з 1923 по 1935 рр. в Києві як додаток до газети «Пролетарська правда»), який висвітлював питання науки, мистецтва, літератури та спорту й на сторінках якого друкували свої твори відомі українські письменники, 1926 року подав чотири західноєвропейських оповідання в перекладі Віри Чередниченко (найвірогідніше, Варвари Чередниченко, яка любила змінювати своє ім'я і, як відомо, писала під декількома псевдонімами). Це були такі твори: оповідання «Мудрий план Ї-Чин-Гоу» та «Хінчук» Джека Лондона, оповідання «Джек Скоттенс» Казимира Едшміта (Казимира Едшміда) та оповідання «Винахід професора Д.» Густава Майрінка. Важливо наголосити, що у період 1920-30-х років знаменитий німецький письменник, один із лідерів експресіонізму Казимир Едшмід був представлений в українських перекладах, крім названого вище, лише одним своїм твором: романом «Примарні пригоди двірського радника Брюстляйна», що його переклала Олена Селіхова (?) (Харків-Київ: «ДВУ», 1930), а світової слави австрійський і чеський письменник-експресіоніст Густав Майрінк, узагалі, більше не перекладався українською мовою в той період.

Варвара Чередниченко вийшла заміж за письменника-осетина Чермена Бегізова й у 1928-1938 роках жила в Південній Осетії, що допомогло їй вціліти від репресій, які лютували в Україні, потім повернулася до Києва, де мешкала в будинку письменників Роліт. Вивчила осетинську, а згодом і грузинську мови, які добре знала і з яких чимало перекладала, беручи активну участь у літературному житті Грузії, від якої була послана делегатом на I Всесоюзний з'їзд радянських письменників. Серед опублікованих творів Варвари Чередниченко: педагогічний poradnik «Дитяча хата» (1921), збірки оповідань «З життя українського вчителства» (1919), «Весела компанія» (1928), «Весняний дріб'язок» (1929), «Жужіль» (1930), історичний роман «За плугом» (надрукований у часописі «Червоний шлях», 1926) та ін. З початку 1930-х років перестала друкуватися, хоч її переклади ще з'являлись у періодиці. Так, суспільно-політичний і літературно-художній «Літературний журнал» (виходив у 1936-41 рр.) публікував у її перекладах оповідання осетинських та грузинських письменників: з грузинської мови – оповідання «Кодона» Я. Лісашвілі, з осетинської мови – оповідання «Мисливці» А. Коцбити та добірку з осетинського фольклору під заголовком «Абреки із Гуд». На окрему увагу заслуговує збірка «Осетинські оповідання», що вийшла в перекладі Варвари Чередниченко 1931 року в «ЛіМі» (Харків-Київ). До збірки увійшли оповідання «Полювання на турів» К. Хетагурова, «На полі битви» А. Джатієва, «Тяжкість життя» Ц. Гадієва та інші.

Цікавий перекладацький доробок Варвари Чередниченко із західноєвропейських мов. Особливо врожайним на видання її перекладів був 1929 рік, коли окремо вийшли: оповідання «Маленька Юдита» ірландського поета, прозаїка, драматурга і критика Джорджа Мура, який разом з поетами А. Грегорі та В. Б. Єйтсом стояв біля витоків руху «Гельське відродження», що мав на меті створити національну ірландську літературу англійською мовою (Харків: «ДВУ»), роман «Мавріцієва справа» визначного німецького письменника єврейського походження, реформатора німецького роману Якоба Вассермана (Київ: «Культура»); до речі, вартий згадки той факт, що роман Вассермана вийшов у 1928 році, а його український переклад з'явився вже наступного року, тоді як російський переклад роману – «Дело Мавриция» – вийшов лише у 1936 році. Перекладала Варвара Чередниченко й оповідання

німецького пролетарського письменника Курта Клебера. Так, оповідання «Барикада» (зі збірки «Рурські барикади», 1925 р.в., російський переклад якої був зроблений 1926 р., а перевидання – 1927 р.) вийшло в її перекладі з німецької того ж таки 1929 року (Київ: «Пролетарська правда») і було перевидане 1931 р. Тоді ж вийшло й оповідання Клебера «Жінки» (Харків: «Український робітник»), яке теж було перевидане 1931 р. в «ЛіМі», проте імені перекладача в цьому виданні не подавалося.

Усі перекладачі, життя і творчості яких ми торкнулись у цій публікації, це лише жменька імен з десятків і десятків насильницьки вилучених з літератури і приречених на забуття діячів національного відродження, які особисто долучилися до перекладацької справи, створивши всі разом різноманітну, багатогранну, актуальну перекладну літературу, без якої був би немислимий гармонійний розвиток будь-якої сучасної національної літератури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блажко, Элеонора. Варвара Чередниченко... / Элеонора Блажко // Зеркало недели. – 1996. – №52 (28 декабря). – [електронний ресурс]. – режим доступу: zn.ua/.../reabilitirovannyye_knigi-5309.html
2. Дукина, Наталья. На добрий спомин... (Повість про батька) / Наталья Дукина. – [електронний ресурс]. – режим доступу: http://miranta.hut.ru/pg4_a2.php
3. Згуровський, Михайло. Брати Касяненки: політ крізь морок часу / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» / Михайло Згуровський. – [електронний ресурс]. – режим доступу: kpi.ua/kasianenko
4. ІЛ. ВР. Ф.191. Лист від 22 січня 1959 р. – Цит. за: Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського / Н.В. Стрішенець. – К.: НБУВ, 1997. – 144 с. – [електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua/books/19/97megen/5.htm
5. Каган, Абрам. ...З ПОРОГА СМЕРТІ... Письменники України – жертви сталінських репресій / Абрам Каган. – [електронний ресурс]. – режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/martyrolog_k.htm
6. Качуровський, Ігор. Перекладачі української діаспори / Ігор Качуровський // Всесвіт. – 1991. – № 11. – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://ukrlife.org/main/minerva/kachurovsky.htm>
7. Старовойтенко І.М. Родина Чикаленків у громадсько-культурному житті України / Інна Михайлівна Старовойтенко. – [електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ub/2010_7/p13.pdf
8. Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського / Н.В. Стрішенець. – К.: НБУВ, 1997. – 144 с. – [електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua/books/19/97megen/5.htm
9. Тимошенко, Леонід. Юрій Дрогобич (Котермак): версії інтерпретаторів і свідчення джерел / Леонід Тимошенко // Майдан (Дрогобицька інтернет-газета). – 01.12.2010. – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://maydan.drohobych.net/?p=6399>
10. Український засів: Літературний часопис. – 1942. – №1 (жовтень). – С. 75. – Цит. за: Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського / Н.В. Стрішенець. – К.: НБУВ, 1997. – 144 с. – [електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua/books/19/97megen/5.htm
11. Чабан, Микола. Перекладач Джека Лондона і Жуля Верна / Микола Чабан // Експедиція XXI: Історична, культурологічна газета. – 2009. – № 7 (85). – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.exp21.com.ua/ukr/dneprocentrizm/85-3.htm>
12. Чабан, Микола. Широчінь Дніпра поширює душу: Маловідомі факти про нелегальне піврічне життя Володимира Винниченка у Катеринославі навесні-влітку 1914 року / Микола Чабан // День. – 2010. – №192 (22 жовтня). – [електронний ресурс]. – режим доступу: www.day.kiev.ua/290619?idsource=313683&mainlang=ukr
13. Чикаленко, Ганна. Каталонське літературне відродження / Ганна Чикаленко // Літературно-науковий вістник. – 1929. – Кн. XII. – С. 997-1005.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лада Коломієць – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, історія, теорія та критика художнього перекладу.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПРЕПОДАВАНИЯ ТРАНСЛАТОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СЛОВАЦКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Мария КУСА (Братислава, Словачія)

Основну увагу в статті приділено проблемі підготовки перекладачів в Словаччині та проблемі вибору найкращих та ефективніших методів підготовки майбутніх перекладачів.

Ключові слова: усний і письмовий переклад, концепція навчання, навчальні матеріали, основна концепція перекладу.

The main idea of the article is the problem of training translators in Slovakia and the problem of choosing the best and effective training methods for future translators.

Key words: written and oral translation, concept study, training materials, basic translation concept.

Преподавание транслатологических дисциплин в высших учебных заведениях университетского типа часто вызывает, главным образом, у людей, не вникающих в широкую и сложную проблематику перевода, вопрос: «Действительно ли Вы можете научить, что и как нужно переводить?» Нередко этот крайне некомпетентный вопрос задают и сами студенты, пока они не начали изучение таких дисциплин и предметов в учебной программе, которые касаются непосредственно переводческой деятельности. Конечно, конкретное содержание того, что мы делаем со студентами в рамках транслатологических дисциплин в большой мере определяется в зависимости от характера и ориентации транслатологической деятельности того или иного словацкого ВУЗ-а, который серьезно занимается обучением переводу (Братислава, Нитра, Банска-Бистрица, Прешов). В принципе ситуация в период информационного общества и кульминации общественного предпочтения так называемой экономики знаний, несмотря на приход глобального или как минимум кажущегося глобальным экономического кризиса, выкристаллизовалась таким способом, который означает существование многочисленных академических сред в Словакии, занимающихся переводом. На первый взгляд речь идет о дублировании/тройственности/и т.д., т.е. как бы об избыточном количестве возможностей обучения, в реальности же профилирование отдельных ВУЗ-ов и факультетов представляет собой разные ориентации преподавания переводческих дисциплин, и так собственно означает конкуренцию, т.е. возможность для студентов выбрать именно ту концепцию обучения переводу устному и письменному, которая ему больше всего подходит, и которую он считает для себя самой оптимальной. Действительно ли именно этот фактор, а не прагматические вопросы и обстоятельства обучения являются этим решающим критерием выбора ВУЗ-а – это уже другой вопрос...

Обратной стороной монеты является и тот факт, что научно-исследовательская ориентация той или иной кафедры должна корректироваться в прагматике обучения транслатологическим дисциплинам реальностью сравнимых дипломов...

Более чем очевидна логическая связь научной ориентации личностей и педагогической ориентации кафедр ВУЗ-ов, на которых они работают. Следующим фактором ориентации является возможность, мера применения в конкретном пространстве: переводоведение на ФиФ УК в Братиславе и на философском факультете Прешовского университета в Прешове своей ориентацией и/особенно на перевод литературных текстов подчеркивает характер этих мест как институциональных и одновременно естественных культурных центров. (Именно поэтому в своих рассуждениях я буду касаться, прежде всего, опыта и практики прешовской и братиславской академической транслатологии). В этом смысле в начале XI века проявился и следующий момент диверсификации обучения переводу – постепенно в большинстве академических сред снова появляется стремление создать новые учебные материалы/т.е. «учебники» по транслатологическим дисциплинам в их теоретическом, историческом и прагматическом аспектах.

После братиславских Глав из перевода устного и письменного [4], с одновременно изданными в определенном смысле «пионерскими» работами заведующей транслатологической кафедрой Философского факультета Университета Константина Философа в Нитре Е.Громовой [5] (доминантно направленных на аналитико-интерпретационную составляющую переводческой деятельности) ярче начинает проявляться и деятельность прешовского центра: в конце девяностых годов выдающаяся, во время возникновения неопубликованная транслатологическо-версологическая работа по русистике гаранта транслатологии в Прешовском университете А.Валцеровой (Отношение значения и формы в переводе поэзии. Переводы поэзии А.Вознесенского на словацкий и чешский языки), ссылка переводчика, поэта и педагога ВУЗ-а М. Андричика («К поэтике художественного перевода») на «учебник» по переводу А. Поповича и доминантно ориентированное на германистику пособие также поэта, переводчика и ВУЗ-овского педагога Л. Шимона «Введение в теорию и практику перевода...» [7]. Сборник «Перевод устный и письменный и его дидактическая трансформация» [6] логично можно читать именно в указанных координатах – т.е. текст при рефлексии перевода в литературных

текстах направлен, прежде всего, на проблематику перевода поэтических текстов – в статьях М. Андричика, Я. Гавуры, Л. Шимона, Л. Якубчаковой, К. Секвента, П. Зубала.

В принципе в одно и то же время – так сказать в начале третьего тысячелетия – активизируется через самое младшее поколение транслатологов и Филологический факультет в Банской-Бистрице (ныне факультет гуманитарных наук), прежде всего посредством периодических сборников *Перевод устный и письменный*, сегодня уже тома 1 – 9, а также через прагматически ориентированные пособия ВУЗов монографического характера А. Гутьковой («Избранные главы из теории перевода литературно-художественных текстов»), «Избранные главы из истории перевода литературно-художественных текстов») и В. Биловеского («Перевод и/или метафора»), т.е. В. Биловеского и М. Дьовчоша. Большинство указанных книг, как это понятно из их характеристики, представляет, проще говоря, не только теоретическое пособие, но и в смысле усиления прагматической ориентации транслатологического изучения служит в качестве специфических учебников/практических пособий по переводу с английского языка/немецкого языка... Такое направление является логичным, и логичным же является и тот факт, что соответствующее теоретическое рассуждение о проблемах перевода устного и письменного обычно ориентировано на доминирующие концепции в той стране, с языком которой тот или иной ученый работает...

Если в указанном смысле разнообразия словацкой академической транслатологии мы бегло посмотрим на дифференцированные «предложения» отдельных факультетов, на их основании мы могли бы констатировать следующее:

Философский факультет УК в Братиславе, который первым в Словакии начал преподавание перевода устного/письменного, наверное, является «самым консервативным», причем он исходит из концепции перевода, которая формировала преподавание, проще говоря, речь идет о подходе последователей Поповича, и этот подход представляет собой довольно широкое теоретическое введение, исходящее из коммуникационной концепции перевода, и последующую дифференциацию и возможность различных комбинаций обучения. Одной из возможностей является, кроме обязательной задачи всех транслатологических дисциплин, углубление компетенций в отдельных переводческих видах деятельности.

Философский факультет UKF в Нитре и Филологический факультет UMB в Банской-Бистрице с исследовательской и педагогической точек зрения отчетливо ориентированы на специальный устный и письменный перевод, переводоведение в Прешове скорее всего ближе к характеру братиславского преподавания, хотя и можно говорить о некоторых различиях.

И, наконец, перевод, переводческая деятельность под разными названиями и в различной мере является частью иных переводческих и непереводческих учебных программ в других высших учебных заведениях (Трнава, Ружомберок), вплоть до того, что в последние годы даже в первично нефилологических университетах (напр. Экономический университет в Братиславе), но в них в основном устный и письменный перевод не является профилирующей дисциплиной.

Именно на основании знания указанных, кратко прокомментированных текстов можно констатировать, что в принципе конкретный подход к преподаванию «переводоведения» во многом одинаковый, хотя оно и бывает в разных университетах названо по-разному. Но принципиально учебная программа всегда направлено на:

- A. формулирование основной концепции перевода и из нее
- B. исходящие конкретизации в отдельных сферах перевода, которые
- C. мы считаем необходимым передавать студентам...

В первую очередь важно заставить студентов осознать, что перевод – это действительно не только (хотя и!) языковая операция, но и межкультурная операция, и осознать это они должны не просто как аксиому/формулу, но как то, что (и как) данный факт проектируется на конкретные переводческие решения. Уже упомянутый Мариан Андричик в этом смысле сопоставляет концепцию Эко и прагматическую концепцию Рорти интерпретации в отношении перевода, и констатирует: «... мы полагаем, что перевод произведения это нечто большее, чем лишь его использование...», [1] причем Андричик подтверждает свою идею

цитатой теоретика и практика перевода Я. Виликовского: переводчик отличается от читателя оригинала более высокой степенью интеллектуализированного чтения и меньшей степенью спонтанности. Таким образом, он дает принципиальную формулировку именно для интерпретационной фазы перевода в сравнении с синтезирующей фазой: «Категория впечатляемости у него применяется только в первой фазе перевода, далее идут в основном рациональные механизмы». И именно способности наименования, разграничения и осуществления этих рациональных механизмов должны быть компетенцией, которые будущий переводчик, студент получает во время обучения транслатологическим дисциплинам.

Если студенты не поймут значение связи интерпретации оригинального текста с принятием конкретных переводческих решений, их переводы останутся лишь бездушным переписыванием слов с одного алфавита на другой.

В выступлении в Летней школе перевода в 2002 году в статье «Анализ оригинала и перевод» рассмотрение небольшого «эксперимента» при переводе художественного текста со студентами переводческого отделения Фиф Ук касалось проблематики, формы, характера, а также значения, смысла, анализа в процессе перевода. Данные размышления были направлены на непосредственную взаимосвязь с педагогической практикой, т.е. на то, каким способом в ней применяется восприятие текста - сообщения, которое становится объектом переводческой деятельности. Я исхожу при этом из того факта, который сегодня, думаю, не нужно, отдельно объяснять, а именно то, что интерпретация оригинального текста переводчиком как воспринимателем и его последующая интерпретация как исходный пункт возникновения переводимого текста являются неперемными этапами перевода устного и письменного как процесса. В этом смысле анализ и интерпретация оригинала и интерпретация переводческим субъектом как подготовка перевода и переводимого текста представляют собой неотделимую часть семинаров и практических занятий со студентами переводческого отделения.

Восприятие переводимого текста как сообщения в конкретной педагогической практике может внести коррективы в теоретические рассуждения. Важным опытом для следующего рассуждения данной статьи стало моя «деятельность» в рамках транслатологической творческой мастерской в рамках летней школы словацкого языка и культуры Studia Academica Slovaca (SAS).

Для перевода со слушателями SAS-а после долгих раздумий я выбрала текст словацкого писателя Душана Душека (1946) Карта неизвестного побережья (первоначально в книге Чемодан для снов 1993) в той форме, в какой он был опубликован второй раз, т.е. в почти одноименной подборке рассказов «Карты неизвестного побережья» [3: 132-135]. Мой намеренный выбор относительно «нейтральной» (с точки зрения использованных художественных средств) прозы Д.Душека получил у слушателей положительный отзыв. Этот отзыв связан с тем, что современный читатель уже до определенной меры пресыщен (не только) литературным (и словацким) постмодерном (представленным детабуизирующими текстами П.Пиштянека 90-х годов с одной стороны и искусными мастерскими постмодернитскими играми М. Гворецкого перелома тысячелетия с другой стороны), а также с представлением слушателей SAS-а о Д.Душеке как о значимом авторе словацкой литературы последней трети XX века, который и после 1989 года ярко присутствует в литературной жизни словацкой культуры. Положительные отзывы о Д.Душеке снова подтвердили предположение о том, что переводчик и адепт переводоведения лучше «запускает аналитические зонды» в текст, который он может культурно-исторически расположить, литературно-исторически поместить.

Иначе говоря, «обратная» позиция, т.е. позиция того, кто анализирует и анализируемого текста помогает еще более четко объяснить отдельные фазы процесса перевода, о которых выдающийся словацкий лингвист Ян Горецкий говорил как о «дискурсивной деятельности» человека. После рассмотрения культурной и литературно-исторической контекстуализации, последующего обоснования факта различных переводческих или в более широком смысле традиций восприятия в отдельных национальных культурных пространствах для перевода различных литератур («по-другому») будет переводить словацкую/английскую/корейскую

литературу итальянец, и по-другому – украинка и японец), после обращения внимания на факт существования различных подходов к различным типам текстов (например, к текстам символическим, реалистическим или постмодернистским) мы со слушателями SAS-а занялись введением в «аналитическую обработку» переводимого текста.

Именно культурно-историческое расположение и литературно-историческое размещение автора и текста были первыми пунктами требуемого анализа. «Задание» для адептов переводоведения должно, в первую очередь, четко формулировать требования и одновременно представлять определенную инструкцию по анализу переводимого текста. Точно таким способом мы поступаем на семинарских занятиях по художественному переводу, и точно таким способом мы стараемся прививать навыки, которые важны для дальнейшей переводческой деятельности. Конкретное задание мы обсуждаем со студентами и на занятиях при подготовке переводов текстов отдельных типов (детская литература, классический эпос, лирический текст, сатирический, юмористический текст, драматический текст, художественно-публицистический текст, позже тексты нереалистической парадигмы – постмодернистский текст, символический текст и под.). Конкретное задание можно схематизировать следующим образом:

Анализ и интерпретация текста

1. Культурно-историческое расположение текста.

2. Литературно-историческое размещение текста.

3. «Абсолютное» (т.е. в максимально возможной степени) фактическое понимание текста посредством:

a. названия (или посвящения, эпитафия и под.) как основной инструкции по восприятию;

b. работы с толковыми словарями;

c. работы с дополнительной словарной, энциклопедической литературой/или серьезными электронными источниками;

d. работа с переводными словарями.

4. Понимание специфики типа/жанра текста и его соотнесение с предыдущими аспектами, и на этой базе подробный анализ текста, как исходный пункт интерпретации.

В принципе набросанная схема естественно копирует/варьирует отдельные шаги в процессе перевода, как их в свое время описал «классик» чехословацкой транслатологии Иржи Леви [8], а в современной перефразировке уже упомянутого профессора Шимона они описаны следующим образом:

«1. Филологическое и стилистическое понимание произведения и понимание произведения как одного целого;

2. Интерпретация источника (поиск объективного ядра источника);

3. Переформулирование источника с учетом инконгруэнции различных языковых и стилистических систем.» Конкретное наполнение данной схемы Шимон видит в таком горизонте ожидания от перевода фиктивных текстов, который обеспечил бы то, что «...эстетическое качество исходного текста будет, насколько это возможно, сохранено в целевом тексте:

a. посредством использования существующих литературных средств;

b. имитированием источника;

c. креативными новообразованиями.»

Как потенциальные «проблемные» с точки зрения перевода литературных/фиктивных текстов Л. Шимон приводит «внутриязыковые, социокультурные и интертекстуальные значения», которые важно «решить» при переводе: идет ли речь о А. внутриязыковом осмыслении отношений между языковыми единицами, выплывающими, например, из фонетических, графематических, морфологических и лексических сходств, В. перевод/компенсацию/трансформацию социокультурных значений... или С. способность идентифицировать и правильно транспонировать в переводе интертекстуальные отношения оригинала. В смысле уже упомянутой ориентации транслатологических рассуждений характерно то, что Шимон подкрепляет свои рассуждения примерами из области германистики и одновременно из области поэзии.

Фактически аналогичный «путь» при переводе художественных текстов описывал и М. Андричик: свой опыт с Мастерской художественного перевода в Прешове он сформулировал в статье «Воспитание молодых переводчиков – опыт из Мастерской художественного перевода. В упомянутой рефлексии он суммировал и собственный метод, который применял со студентами: „... (я) выбрал наиболее осторожный подход... мы анализировали уже существующий перевод. Целью было обратить внимание слушателей раньше, чем они сами начнут переводить, на некоторые часто встречающиеся переводческие ошибки, например, недостаточный отход от оригинала, ведущий к копированию синтаксиса источника, незнание реалий, привязанность к словарным значениям слова или отсутствующее чувство понимания значения деталей”». Андричик также говорит о типах текстов, которые они переводили в рамках мастерской: о сонете Джона Китса, рассказе А. Бирса, юмористической прозе Дж.Леннона, лирике Уильяма Блэйка. В других случаях участники мастерской сопоставляли собственные решения с уже существующими переводами (рассказ Джеймса Джойса Аравия, вступительная глава лирической прозы американского писателя Ричарда Баха Чайка Джонатан Ливингстон). Наконец, резюмируя, Андричик констатирует, что большинство участников тяготеет скорее к переводам прозаических текстов, что естественно проявилось и на качестве переведенных текстов.

Из сопоставления вышеупомянутого опыта вытекают и некоторые вопросы, на которые опыт дает свои ответы: 1. Имеет ли смысл воспитывать хороших переводчиков текстов любого типа (сериалы, чтение, переводы в периодической печати и т.д.) или важнее сосредоточиться на воспитании нескольких высококлассных переводчиков? Опыт говорит, что студенты, которые первоначально «никогда» не хотели переводить, часто переводом занимаются и тогда стараются упорно вспомнить и реконструировать все знания и компетенции, полученные во время обучения. Поэтому, кажется, что лучше готовить студентов на основном/основных курсе/ах к наиболее широкому спектру текстов. Второй вопрос связан с первым: важно ли заниматься во время обучения исключительно переводом так называемых «высоких» текстов, или сосредоточиться на прививании навыков для отдельных типов чаще всего переводимых художественных текстов. Опыт опять же подтверждает, что оптимальная, годами проверенная система семинарских занятий по переводу построена на постепенной работе с текстами различных типов, которые могут дополняться уже во время факультативных семинарских занятий.

Подробным обобщением эмпирии является вторая часть монографии современного чешского транслатолога М. Грдлички Переводческие миниатюры, в которой автор подробно занимается - по его мнению - существенными проблемами, важными с точки зрения выполнения адекватного/эквивалентного перевода литературных текстов, при чем он приводит не только переводы противоположной позиции, т.е. показывает оперативные проблемы в переводах чешских литературных текстов (вероятно, принимая во внимание тот факт, что читатель их лучше знает, а значит лучше их поймет), но предлагает и возможности их решения. Мы можем их перечислить, это: проблема формально-графической эквивалентности, проблема перевода намеренно сделанных ошибок правописания и грамматики, перевод пассажей на иностранном языке, перевод шифров и, наконец, перевод безэквивалентной лексики.

Проработав несколько лет в жюри переводческого конкурса для студентов, я хотела бы подчеркнуть значение участия студентов переводческих отделений в Переводческой универсиаде (ПУ) как очередного типа опыта при симулировании переводческой деятельности: а./студенты согласно диспозиции готовят для перевода более объемный текст, чем на семинарских занятиях, б./речь идет о тексте, который образует целое – т.е. речь идет не о фрагменте, не о части целого, и это заставляет их сформулировать общую концепцию текста, с./речь идет о тренировке самостоятельности при выборе и работе с текстом, д./при выходе в финал участники ПУ могут проверить способность объяснять или сопоставлять свою концепцию, свое мнение и интерпретацию с другими.

Что сказать в заключении? Думаю, вместо повторения или резюмирования состояния сформулировать несколько идей о преподавании транслатологических дисциплин. Мы констатировали некое «общее» согласие в основных подходах при определенной

конфронтации программ переводоведения, в некоторых моментах, однако, выявляются определенные различия: где-то упор ставится при обучении в бакалавриате и магистратуре транслатологическим предметам на то, что мы обозначаем общей основой, где-то, наоборот, акцент ставится скорее на отдельных языковых кафедрах, которые наполняют семинарские и практические занятия конкретной переводческой деятельностью.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ANDRIČÍK, M.: Hranice interpretácie v procese prekladu In: ANDRIČÍK, M.: K poetike umeleckého prekladu. Cit. d. s. 42. PU, 2000, 104 s. ISBN 80-8068-025-6
2. ANDRIČÍK, M.: K poetike umeleckého prekladu. Levoča : Modrý Peter, 2004, 108 s., ISBN 80-85515-59-8. ŠIMON, L.: Úvod do teórie a praxe prekladu (nielen) pre nemčínarov. Prešov : Vydavateľstvo Náuka, 2005, 143 s. ISBN 80-89038-36-0.
3. DUŠEK, D.: Mapa neznámeho pobrežia. In DUŠEK, D.: Mapky neznámeho pobrežia Bratislava 2001.
4. EHRGANGOVÁ, E. - KENÍŽ, A.: Kapitoly z prekladu a tlmočenia. Bratislava : EU, UK 1999, 92 s. ISBN 80-225-1057-2.
5. GROMOVÁ, E.: Interpretácia v procese prekladu. Nitra: VŠP 1996, 136 s. ISBN 80-8050-076-2 Táže: Kapitoly z úvodu do prekladateľstva. Nitra : FF UKF 1998, 100 s. ISBN 80-88738-56-3, Táže: Teória a didaktika prekladu. Nitra: FF UKF, 2003, 188 s. ISBN 80-8050-587-X.
6. Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia. (Ed. A. Valcerová). Prešov : Prešovská univerzita 2005, 296 s. ISBN 80-8068-401-4.
7. VALCEROVÁ-BACIGÁLOVÁ, A.: Vzťah významu a tvaru v preklade poézie. Preklady poézie A. Voznesenského do slovenčiny a češtiny. Prešov : FF PU, 1999, 219 s. ISBN 80-88722-63-2,
8. Ёіаĉ, Ć.: Искусство перевода, Москва: Прогресс 1974, там же.: Umjetnost prevodenja. Sarajevo: 1982. Biblioteka „Lingvistika Poetika“, там же: Umění překladau, Praha, Panorama 1983. Edice Pyramida, там же: České teorie překladau I. a II., Praha, Ivo Železný 1996.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Куса Марія – доктор філософії, професор кафедри російської мови та літератури філософського факультету Братиславського університету імені Коменського, Словачія.

Наукові інтереси: перекладознавство.

ON TRANSLATING ECONOMIC IDIOMS

Valeriy MYKHAYLENKO (Chernivtsi, Ukraine)

В статті основну увагу приділено мовній компетенції, міжкультурній комунікації та мовним мінням, що використовуються в сфері міжнародного бізнесу.

Ключові слова: мовна компетенція, комунікація, міжкультурне сприйняття, мовна майстерність, ідіоми.

The article focuses on the language competence, cross-cultural communication and language skills in the sphere of international business.

Key words: language competence, communication, intercultural awareness, language skills, idioms.

Due to the globalization the English language competence becomes an important and indispensable factor to make business communication successful. Today, more than ever, international business depends upon its personnel's intercultural awareness and effective cross-cultural communication skills. But for the language of global communication, cooperating, dealing, meeting, negotiating, entertaining, and corresponding with partners, clients or competitors from different lingual cultural systems might have caused a bunch of obstacles. Business idioms are the core of most misunderstanding on the way of initiating and supporting cooperation.

The objective of the present paper is to draw the scholars' attention to the cognitive phraseology and its significance for the lingual cultural status in economic space.

Approximately 400 idioms retain the ethnic cultural stock of the language. Evidently, they can verbalize basic conceptual systems of the world view, among which there is the concept of economy (Oxford Dictionary). In the process of the world view cognition the human categorizes it with the help of language units verbalizing the concepts and their systems. The "economy" concept can be represented by language units of various levels – lexical, grammatical, phraseological, the given concept, for example, distinguishes the following subconcepts: *free economy, market economy, non-market economy, black economy, industrialism, state socialism, enterprise, free enterprise, private enterprise*, etc. We must keep in mind that every unit belongs to a definite system and occupies a certain place in the relationship system [1, 36].

In our case the referred conceptual system can be also represented by idioms with the common semantic component "economy" in their structure. Every language has its own vivid and colorful

idioms, they were created by people using for a long time. The idioms always appear in the phrase but not in the sentence form. The economic discourse shows a high degree of emotive meaning because economy is the pivot of human relations. The fixity of form and the globosity of meaning show that no one can alter idiom structure and take it apart without changing its meaning, see the criteria of the idiom: invariability, idiomaticity, figurativeness, etc., suggested by Yu.Kovaliuk [3 : 6.].

One can find several definitions of the idiom in any English dictionary:

1. A phrase characteristic of a particular language, that cannot necessarily be fully understood from the separate meanings of the individual words which form it, but instead must be learned as a whole unit of meaning.

2. A manner of speaking, a way of expressing oneself. An artistic style (for example, in art, architecture, or music).

3. An instance of such a style.

4. A communicative system under study, which could be called either a dialect or a language, when its status as a language or dialect is irrelevant. A programming technique which experienced programmers in a language are assumed to know.

The objective of the present paper is to outline some ways of interpreting English idioms (the Source Language) of the economic domain and translating them into Ukrainian (the Target Language).

The idiom (Late Latin *idiōma*, *idiōmat* from Greek *idiousthai* “to make one's own, from *idios*, own, personal, private) is traditionally defined as a speech form or an expression of a given language that is peculiar to itself grammatically; a group of words that has a meaning not deducible from the individual words (Fowler) as in the following examples: “macaroni defense” or “bed and breakfast”.

One of the major stumble points on the way of comprehending the discourse for specific purpose is idioms and idiomatic expressions. Coming across an idiom or idiomatic expression in the economic text is often confusing as the words that seem familiar acquire rather a different, figurative meaning. Understanding and appreciating intercultural differences promote a clearer communication, break down barriers, build trust, strengthen relationships, and open business opportunities [4:179-183].

The idiom, as defined in the Oxford Dictionary, from the point of translation is a phrase or grammatical construction that cannot be translated literally into another language because its meaning is not equivalent to that of its constituent, for example, “black knight”, “white squire”, etc.

The idiom is an expression, word, or phrase that has a figurative meaning that is comprehended in regard to a common use of that expression separate from the literal meaning or definition of the words it is made of [1]. It is estimated to be at least 25,000 idiomatic expressions in the English language [10].

We have selected English phrases of the economic domain, which can be termed as “economically marked”, cf.: Teyana Tkachuk [5 : 63-72] proposed – “motivated idioms” (idioms having a money constituent in their structure). I. Yevtushenko et al. made an attempt to suggest their possible translations [8].

Table №1. English economic terminological phrases with their Ukrainian translations.

№	English idiom	Ukrainian translation (word for word)	Ukrainian interpretation in the economic discourse
1.	Black knight	Чорний лицар	особа або фірма, що робить якій-небудь компанії небажану для неї пропозицію щодо її поглинання)
2.	Grey knight	Сірий лицар	дружня компанія-покупець, яку намагається залучити компанія, що є об'єктом ворожого поглинання

3.	White knight	Білий лицар	компанія, що в боротьбі за поглинання іншої компанії висловлює пропозицію кращу, ніж білий лицар
4.	White squire	Білий сквайр	брокер, що купує акцій менше, ніж у контрольному пакеті компанії
5.	Sleeping beauty	Спляча Красуня	компанія, потенційно приваблива для поглинання
6.	Crown jewels	Коштовності корони	найпривабливіші підрозділи корпорації під час поглинання
7.	Boot strap	Розкрутка	пропозиція заплатити готівкою за контрольний пакет акцій компанії, що супроводжується також пропозицією придбати решту акцій за нижчою ціною
8.	Macaroni defense	Макаронний захист	захисна тактика компанії в разі спроби ворожого поглинання
9.	Poison pill	Отруйна пігулка	стратегія, що використовується компанією, яка є об'єктом поглинання, для того щоб зробити свої акції менш привабливими для покупця
10.	Poison put	Отруйний пут-опціон	умова в угоді про випуск цінних паперів, яка надає покупцям право погашення/продажу паперів за номіналом у разі ворожого поглинання
11.	Street sweeps	Підмітати вулицю	придбання на відкритому ринку акцій цільової компанії, що не є тендерною пропозицією
12.	Bed and breakfast	Ліжко (кімната) та сніданок у готелі	операція на фондовій біржі, коли власник акцій продає їх увечері й домовляється з брокером про їхнє придбання наступного ранку

Let's verify the given terminological phrases in the text fragments:

1. *Black knights* attempt hostile takeovers of target firms. A *white knight* can help the target firm by offering terms for a friendly takeover. A *gray knight* is a company that offers an unsolicited bid, while another company is negotiating a takeover with the target firm [8].

2. Possible *white knight* J.H. Fenner lifted its stake to 5.6 per cent.(BNC)

3. A *white squire* is a slight variation on the same principle, except that it involves the acquisition of a minority stake in a hostile takeover target by an entity close to the company's management [9].

4. Another option to defeat a hostile bidder is to bring in a friendly "*white squire*" who takes a strategic blocking stake in the target company.(BNC)

5. A company may be considered a *sleeping beauty* because it has large cash reserves, undervalued real estate, or huge potential [8].

6. Kazakhstan will follow up its planned "people's IPOs" of leading state-owned companies with offers to foreign investors to take strategic stakes in *the crown jewels* of the central Asian economy [9].

7. The constant price of money (constant general price level) equilibrium is also a bubble, based entirely on belief and trust – a *beneficial bootstrap* equilibrium, lifting itself by its hair, like the Baron von Münchhausen [9].

8. It was what he describes as: ‘A *boot strap* company’.(BNC)

9. Not content with putting his case, he is threatening to use NCR's *poison pill* to increase drastically the cost of the bid and to invoke an anti-takeover law in Maryland, where the firm is incorporated, that would freeze any bid for five years.(BNC)

Unfortunately, phrases 8,10,11,12 are not registered in the British National Corpus yet. (BNC).

The given phrases contain rich cultural information, ethnic features and background knowledge of the English people. The fact is that only idioms are characterized by such features as nationality, folklority and integrity.

The phrases under analysis can be referred to as terminological in the professional discourse (economics) only, although it needs a great amount of data to prove. Regarding their idiomaticity they might be on the initial stage of their semantic compositness.

We tentatively develop a possible algorithm of translating/interpreting such phrases as idioms in the Target language (Ukrainian):

1. Explaining the origin and formation.
2. Illustrating the use in various types of discourse.
3. Interpreting English idioms by Ukrainian language means.
4. Employing a wide context.
5. Searching for Ukrainian equivalents.
6. Attributing the unit
7. Including into the dictionary.

Naturally, this process takes a long time though it is the most reliable way to distinguish idioms from “non-idioms”

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусъ А. Ф. Концептуальний простір англійських прикметників *big* і *large*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Ф. Андрусъ. – Чернівці, 2008. – 20 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты / А. Вежбицкая – М.: Языки славянских культур, 2011. – 568 с. – (Язык. Семиотика. Культура.)
3. Ковалюк Ю. В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.В. Ковалюк. – Чернівці, 2011. – 20 с.
4. Михайленко В.В. Historical Semantics of Monetary Idiom / В.В.Михайленко // диалектная Литературная и фразеология: история и развитие (Пятое Жуковские чтения): материалы Междунар. науч. Симпоз. к 90-летию со дня рождения Власа Платоновича Жукова: в 2т. /сост., отв. Ред. В.И.Макаров: НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2011. – С.179-183.
5. Tkachuk Tetyana. Idioms Inside Out: Money in English Idioms/ Т. Tkachuk //Sbornik Praci Filozofickej Fakulty Brnenske University. Studia Minora Fakultatis Philosophicae Universitatis Brunensia. – Brno Studies in English. – №31. – 2005. –S.11. – Pp.63-72.
6. The Oxford Companion to the English Language. -Oxford: OUP, 1992. – 1184 p.
7. Ayto John. The Oxford Dictionary of English Idioms. Third edition / John Ayto. – Oxford: OUP, 2010. –416p.
8. English-Ukrainian-Russian Thematic Dictionary of Business / ed. L. I.Yevtushenko [et al.]. – Kyiv: INKOS, 2009. – 391 p.
- 9.
10. <http://www.ft.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерій Михайленко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету.

Наукові інтереси: історична граматики.

А ЧИ ДІЙСНО «ПЕРЕКЛАДАЧІ - ЗРАДНИКИ»?

Анатолій НАУМЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті розглядається логічна структура категорії «індивідуальний стиль перекладача», на прикладах доводиться, що уникнути «руйнівного» впливу діяльності всіх складових індивідуального стилю перекладача на, власне, вихідний текст неможливо; їх можна лише притишити, бо переклад без цих компонентів індивідуального стилю перекладача існувати не може.

Ключові слова: переклад, перекладач, індивідуальний стиль перекладача, філософія сприйняття дійсності, психологія творчості, професіоналізм перекладача, розбіжності між оригіналом та перекладом.

The article is devoted to the analysis of the logical structure of the “individual translator’s style” category. Its components have been proved to have a “ruining” effect on the target text illustrated with the examples. The existence of the translation deprived of these components’ influence is argued.

Keywords: translation, translator, translator’s individual style, philosophy of the reality perception, creative work psychology, translator’ professionalism, source text / target text discrepancies.

Те, що переклад як процес та результат неможливий без участі перекладача, сприймалось всіма з давніх давен як саме собою зрозуміле явище: ще у добу існування тільки усного перекладу перекладача у багатьох мовах називали лексемою «*тлумач*», позначаючи тим самим його необхідність та неминучу активну участь у донесенні інформації оригіналу до розуміння її сприймаючого співбесідника. Ця лексема означала тоді зовсім не те, на що сьогодні вказує нейтральний термін «*перекладач*», бо останній має на увазі тільки семантику перекладання тексту із одного міста (тобто мови) в інше (тобто іншу). А тоді ця лексема сприймалась як вказівка на активну творчу, тобто індивідуальну діяльність посередника-перекладача, який повинен був тлумачити, тобто коментувати, роз'яснювати оригінал для зрозумілого сприйняття слухачем.

І хоча вже в писемну добу перекладачі активно акцентувала вагомість своєї ролі у процесі перекладу, все ж таки перекладач як структурний компонент перекладу не сприймався теоретиками перекладу. Всі вони знали, що він є, але визнавати його головну роль у перекладному процесі не наважувались, бо єдиним об'єктом перекладознавства вважали лише оригінал, а не триаду «ОРИГІНАЛ-ПЕРЕКЛАДАЧ-РЕЗУЛЬТАТ».

Можна навести ціле розмаїття думок перекладачів про вагому власну роль у перекладі, але не можна знайти до самого кінця XIX ст. їх суджень про перекладача як головну складову частину перекладацької діяльності.

Ще давньоримський Цицерон (I ст.д.н.е.), найбільш відомий майже перший теоретик і популярний практик перекладу, стверджував, що він (тобто не взагалі будь-який перекладач, а саме він) завжди намагався перекладати не слова, а думку (тобто, інакше кажучи, акцентував у перекладі себе, своє сприйняття змісту оригіналу і своє стилістичне втілення цього змісту).

Так, Еріугена, Ірландія, перша половина IX ст., перекладаючи на латинську мову твори давньогрецького філософа Діонісія Ареопігита, акцентував свою неможливість зрівняти мовні системи оригіналу й перекладу, бо грецька мова, на його розсуд, мала більш точну термінологію для втілення богословських й філософських понять, ніж латина, на яку через це вони не завжди могли бути перекладені із тією ж точністю.

Так, Ельфрік, Англія, кінець X-початок XI ст., перекладаючи П'ятикнижжя Мойсееве, стверджував, що для змістовної прозорості перекладу він обов'язково як можна далі відходить від оригіналу, маючи на увазі мову та розуміння власного читача: тобто чим простіше, буденніше його переклад, тим він доступніше для широкого читачького загалу.

Так, Бекон Р., Англія, XIII ст., вважав що перекладачеві неможливо зберегти особливі якості мови оригіналу. Так, Данте А., Італія, XIV ст., стверджував, що перекладач руйнує всі краси оригіналу, тому що гармонію й музичність останнього він не може передати своєю мовою. Так, Сервантес М. де, Іспанія, ХУП ст., заявляв вустами Дон Кіхота, що переклад подібний фламандським гобеленам, але лише з їх зворотного боку, бо перекладач перенасичує фігури оригіналу нитками, які руйнують ці фігури і не показують їх дійсну красу та завершеність.

Так, Дідро Д., Франція, кінець ХУШ ст., наголошував на тому, що всі поетичні особливості оригіналу неминуче руйнуються перекладачем; Шляермахер Ф., Німеччина, кінець ХУШ ст., аргументував свою думку, що у перекладача є тільки дві можливості перекласти оригінал: або він, забуваючи про автора, веде читача до нього, або ж навпаки: він забуває про читача і веде до нього автора оригіналу; Гумбольдт, В. фон, Німеччина, початок XIX ст., стверджував, що будь-який переклад виявляється всього лише невдалою спробою перекладача вирішити питання, яке вирішити неможливо; Потебня А.А., Росія, кінець XIX ст. вважав, що думка, яку передають іншою мовою, отримує від перекладача нові нюанси, які несуттєві лише з точки зору її первинної форми, але не її змісту; Брюсов В., Росія, початок XX ст. був впевненим, що перекладач не може передати витвір поета з однієї мови на іншу; Кімура Н., Японія, кінець XX ст., порівнюючи всі японські переклади «**Фауста**» Гете, дійшов висновку, що через свавілля перекладача краще читати Гете в оригіналі.

І лише наприкінці XIX ст. німецький філолог Ульріх фон Віламовіц-Мьоллендорфф (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff) у своїй монографії про сутність перекладу (1891) вперше теоретично обґрунтував тезу, що перекладач неминуче змінює оригінал, бо має

власну думку про всі його прикраси та вади. Ця теза знайшла у цього німецького фахівця з класичної філології яскраве й парадоксальне, але об'єктивне оформлення у максимі: «Скільки професійних перекладачів – стільки ж і точних перекладів».

Спробуємо детально розібратись у філософській суті цієї максими, бо вона відповідає об'єктивній тисячорічній практиці європоцентристської школи перекладу і допомагає висвітлити заявлену тему про складові частини індивідуального стилю перекладача.

По-перше, перекладач із самого початку своєї професійної діяльності виступає так само, як будь-який інший суб'єкт сприйняття певного об'єкту (тобто оригіналу) і діє за схемою ОБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТ-КОПІЯ (тобто результат сприйняття). Логіка та й практика всіх земних цивілізацій свідчить про те, що у цій копії обов'язково повинні бути присутніми два компоненти: об'єкт та суб'єкт. Інша справа, у якій пропорції.

До середини XX ст. європоцентристська наука справедливо вважала майже 2500 років, що в копії привалює об'єкт, і тому звалась об'єктоцентричною. Але перша половина XX ст. показала, що неврахування суб'єкту веде до його фізичного знищення (згадаймо про тоталітарні режими у Радянському Союзі, Німеччині, Італії, Іспанії та в інших країнах) і до необ'єктивності світосприйняття. Саме тому європоцентристська наука перенесла акцент на суб'єкта і стала суб'єктоцентричною, знайшовши для себе термін «рецептивний», тобто оцінка, яка залежить тільки від намірів та смаків сприймаючого.

Змістовно не можна погодитися з цією суб'єктоцентричністю, будімо новою науковою парадигмою, бо на історичному і тим більше на філософському рівні вона є театральною реанімацією давно і аргументовано надійно похованої тези про агностицизм (Юм, Кант та інші провідні ідеалістичні мислителі XVIII ст.), тобто про непізнаваність світу.

Отже, як коротке резюме із сказаного: перекладач як необхідний учасник філософсько-психологічного процесу сприйняття оригіналу як об'єкту довілля обов'язково повинен бути присутнім у тексті перекладу. І це (тобто перекладач як суб'єкт сприйняття) є перша складова частина індивідуального стилю перекладача, в межах якої перекладач виступає як особистість з різноманітними іпостасями (ликами): як етнографічна, історична, соціальна, етнічна та ін. істота

Ось приклад, де автор оригіналу виступає як християнин, а його перекладачі - як язичники то російського складу, то українського, то японського тощо.

Оригінал: Гете, «Нічна пісня мандрівника»:

*Über allen Gipfeln
Ist Ruh;
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einem Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.*

Гете і не підозрював, що через декілька років ця його лірична обійде весь світ у сотнях і тисячах перекладів не лише на різні мови, а навіть на одну. Так, наприклад, тільки українською мовою її перекладали більше, ніж 20 разів, а російською – більше 30. Ось блискучий лінгвістичний, майже дослівний переклад українця Івана Дамар'їна (1999):

*Над верховинами вже спокій,
І жоден лист не шелестить;
Замовкли всі птахи у лісі.
Зажди – і спокій маєш ти.*

На жаль, я не зміг встановити, коли шедевр Гете було перекладено японською мовою, але у 1903-ому році французький дослідник японської поезії знайшов текст японського перекладу і, не впізнавши в ньому гетевського оригіналу, переклав його французькою як яскравий зразок японської лірики. У 1911-ому році німецький дослідник японської поезії наштотхнувся на цей французький текст і, сприйнявши його як переклад японської мініатюри, а не гетевського оригіналу, переклав його німецькою мовою. Таким чином

гетевський шедевр повернувся на батьківщину в японсько-французько-німецькому вбранні. Перекладознавчо вельми цікаво, чи можна упізнати в ньому першоджерело?

А тепер – японський текст німецькою мовою:

*Stille ist im Pavillon aus Jade.
Krähen fliegen stumm zu beschneiten Kirschbäumen
Im Mondlicht.
Ich sitze und weine.*

Ось його підрядник:

*Тиша у павильйоні із нефриту.
Гави летять мовчки до засніжених вишневих дерев
У місячному світлі.
Я сиджу і плачу.*

Неважко зрозуміти, що концепція гетевської мініатюри полягає у рішенні проблеми співвідношення цілого та частини. До речі: її художньому втіленню у текст свого і сьогодні не зовсім зрозумілого «**Фауста**» Гете присвятив більш, ніж 60 років зрілого творчого життя. І наскільки легко, образно, наочно, прозоро, геніально вирішена вона у восьми рядках «**Нічної пісні мандрівника**»!

Я упевнений, що, якби Гете нічого більше, крім цього шедевра, не написав, він все одно залишився б геніальним поетом Німеччини, Європи та світу.

А реалізував він концепцію свого вірша чисто по-європейськи, за принципами християнського монізму: один задум, одна можливість його прочитання, одне текстове значення кожного слова, плюс зображення конкретного явища як загального поняття. Так, гори у нього не конкретні, а гори взагалі, хоч у дійсності він підіймався на одну із вершин німецьких старих гір під назвою **Тюрінгський Ліс**; кроні у Гете не конкретного дерева, а взагалі; птахи не конкретного виду, а взагалі і т.і.

Тепер подивимось на японську мініатюру. По-перше, тут зовсім інша, несвропейська стилістика: *павильйон із нефриту* може дійсно бути будовою із благородного каміння зеленого кольору, але може означати і альтанку у садочку під покривом зеленого листя; *засніжені вишневі дерева* можуть бути дійсно присипані снігом, а можуть означати їх цвітіння білими пелюстками. Як бачимо, для японця важливим є не сам факт, а лише натяк на нього, щоб все останнє дофантазувати самому. По-друге, японському читачеві дуже потрібна символіка, але у вельми конкретизованій формі. Саме тому гетевські птиці стають у цьому ліричному шедеврї гавами, які уособлюють в японській міфології мудрість та вічність, а гетевські дерева перетворюються на конкретний символ японського щастя – *сакуру*, та ще й *квітчасту*. І ніч повинна бути для японця *повномісячною*, а не просто темною порою доби.

Після з'ясування вказаних стилістики й символіки неважко зрозуміти і концепцію японської мініатюри: умиротворення розпростерло свої крила над пишнотою природи і всі її мешканці – рослинний й тваринний світи – теж умиротворені. І лише *людина* сидить перед своїм садочком із піску та каміння і відчуває себе віддаленою від усїєї цієї благоліпності і через це плаче, сподіваючись, що незабаром і сама стане частиною цього умиротвореного цілого.

Чому я для перекладу гетевського вірша українською мовою використав мало кому відомий текст Івана Дамар'їна, а не вельми популярний текст М.Старицького з 1883 року? Та тому, що переклад Івана Дамар'їна є найкращим зразком лінгвістичного вбивства концепції оригіналу, тоді як текст М.Старицького, найяскравішого українського драматурга другої половини ХІХ ст., – це геніальне свідoctво перекладу концептуального:

*Темна ніч вершини
Сном оповила,
По німій долині
Морем стала мла.
Не курить за ставом,
Не тремтять листи...
Почекай – небавом
Одітхнеш і ти!*

Оскільки М.Старицький перекладав не Гете, а переклад росіянина М.Ю.Лермонтова, то спочатку декілька слів про російський переклад:

*Горные вершины
Спят во тьме ночной;
Тихие долины
Полны свежей мглой;
Не пылит дорога,
Не дрожат листья...
Подожди немного, -
Отдохнешь и ты!*

Якщо цей переклад оцінювати тільки лінгвістично, то необхідно згадати про те, що він був створений у рік загибелі М.Ю.Лермонтова (1841), коли російський поет давно вже став, як і пророкував В.Г.Белінській, «*поетом з Івана Великого*», тобто самою високою дзвіницею у тодішній Росії. І чомусь-то цей європейські відомий поет, ледве не найкращий стиліст російської мови, зміг всунути у вісім рядків свого перекладу (як, до речі, і М.Старицький у свій переклад) безліч, на перший, лінгвістичний погляд зайвих слів, як неприторенний графоман! Ну, хіба ніч не є тьмою? Тоді навіщо писати «*во тьме ночной*»? До речі: те ж саме і у М.Старицького: «*Темна ніч*». А хіба нічю не сплять? Тоді навіщо ж писати «*спят во тьме ночной*»? У М.Старицького – «*ніч сном оповила*». І хіба нічю мла не свіжа? Тоді навіщо писати «*полны свежей мглой*»? І звідкіля виникла у М.Ю.Лермонтова «*дорога*», та ще й «*непыльная*» (у М.Старицького – «*ставок*», за яким «*не курить*»), якщо нічого подібного у німецькому оригіналі немає?! І чому за рядком «*Не дрожат листья*» (у М.Старицького – «*не тремтять листи*») йдуть три крапки, на які навіть натяку в оригіналі немає?! І ще багато різних «*Навіщо?*»

Років 20 тому, коли я ще не додумався до моєї сьогоденної теорії концептуального перекладу, я написав про цей переклад М.Ю.Лермонтова розгромну статтю, і я вельми вдячний редакції київського журналу «**Теорія та практика перекладу**» за те, що цю статтю не було надруковано. Лише зараз я розумію, що розгром лермонтовського шедевр можна було здійснити лише із позицій лінгвістичного перекладу, тому що в дійсності переклад М.Ю.Лермонтова (як і переклад М.Старицького) є геніальним зразком перекладу концептуального.

Російський і український поети добре усвідомлювали, що гетевська відсилка-ремінісценція до біблійного міфу творіння не спрацює у голові східнослов'янського читача, який, як справедливо стверджує народна мудрість, починає вірити у Бога, лише коли життя стає нестерпно важким («*Грім не гримне – мужик не перехреститься*»), а ікону шанує лише у церкві («*Годится – молиться, не годится – горшки накрывать*»), та й до батьків церкви відноситься вельми скептично, навчаючи своїх дітей співати про священнослужителів сатиричні куплети («*Був собака у попа, / Він його кохав...*»). Саме тому М.Ю.Лермонтову треба було знайти східнослов'янський, точніше: чисто російський символ для втілення проблеми частини й цілого, і він геніально вирішив це завдання: він почав свій переклад із перерахування того, що російський мандрівник бачить із вікна своєї кибитки (тут і гори, і долини, і, зрозуміло, свята-святих російського життя - шлях як символ російської широчині, і кущі по його боках, і багато ще чогось, яке поет міг би ще довго перераховувати. Але навіщо? Неосяжна широчинь Росії вже намальована, тому перерахування можна і обірвати, замінивши його трьома крапками і поставивши *людину* у центр цієї широчині, задавши їй (людині), раз вже вона хоче панувати над цією нестримною широчинню, два традиційно російських й водночас загальнолюдських запитання: «*Що робити?*» і «*Хто винний?*» А відповідь на них поету вже давно відома: почекай трохи – і ти станеш частиною цієї цілісної широчині.

Хіба це не концепція гетевського оригіналу?! А яка міць зовсім іншої стилістики! Те ж саме і у М.Старицького. Нуважко зрозуміти, як я вже казав, що він перекладав не Гете, а Лермонтова, позичивши у нього і шлях (це імпліцитно закладено у нього у словосполучення «*не курить за ставом*»), і куряву, і тремтіння листя, і відмову від християнських ремінісценцій, і багато чого іншого. Але як блискуче вловив він концептуальний підхід

М.Ю.Лермонтова до німецького оригіналу: передати не зміст, а задум, втілюючи його у національну стилістику! Саме тому з'являються у М.Старицького українській *ставок* і, зрозуміло, *море*, хай навіть не справжнє, а *море мли*, але українська тематика вже намальована, вже втілена, і українському читачеві неважко до неї додуматися: море, куди чумаки їздили за сіллю, ставок, у якого вони розташувалися на ночівлю-відпочинок, варючи свій куліш та споглядаючи блискаючу на небі зіркову плеяду – **Чумацький шлях**.

І знову, як і у японського перекладача і як у російського, виникає національний символ цілісності – широкополий український степ з його вічністю й непорушністю, а в його центрі – *людина*, яка вважає себе, а не його центром Всесвіту: «*Почекай – небавом одітхнеш і ти!*»

Але перекладач, крім описаної раніше, так би мовити, філософської істоти, є ще і істотою професійною, яка має власні уподобання до прийомів перекладу (наприклад, вибір певної лексеми із низки її синонімів, використання тільки улюбленої морфологічної категорії або синтаксичної конструкції тощо). І ці лінгвістичні пристрасті є другою складовою індивідуального стилю перекладача.

Повернемось знову до вірша Гете і вслухаємось у мелодійний спокій його ритму, вдивимось у нейтральність його кореневої (тобто національно суттєвої) лексики (Гете використав лише одну похідну лексему!), винайдемо ремінісценції з Біблії, спробуємо зрозуміти не тільки пейзажний сенс вірша (вечірнє затухання природи), але й його глибинний філософський (частка цілого не може прагнути до самостійної автономії) і порівняємо все це із сухістю форми та звуженістю змісту у перекладі Івана Дамар'їна (текст його перекладу наведено вище) або із занадто поетичним перекладом Б.Пастернака:

*Мирно высятся горы.
В полусон
Каждый листик средь бора
На краю косогора
Погружен.
Птичек замерли хоры.
Подожди: будет скоро
И тебе угомон.*

Але перекладач зберіг в собі, я впевнений, ще на геному рівні, стародавню звичку тлумачити оригінал на власний смак. Мова зараз не йде про помилковість сприйняття перекладачем оригіналу, бо така помилковість завжди може бути подоланою наступним перекладачем. Мова зараз йде про об'єктивні чинники руйнування оригіналу перекладачем, про такі чинники, які не можуть бути подолані.

Ну, бачить, наприклад, перекладач в оригіналі його (оригіналу) перш за все музичність як головний компонент твору іноземного автора і забуває через це про проблематику й поетику оригіналу (наприклад, переклад Бажаном Гете:

*На всі вершини
Ліг супокій...
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро, -
Лиш зачекай.*

Або оцінює перекладач, наприклад, оригінал як яскраве мовлення, як блиск стилю і тому насичує свій переклад складними, майже герметичними поетизмами, які аж ніяк не відповідають прозору та традиційному стилю оригіналу. Наприклад, переклад П.Тичиною вірша Лермонтова «**Белеет парус одинокий**»:

ВІТРИЛО
*Одне лише вітрило мрітне
У мрінні моря маревен...
Чого блукає кругосвітне?
Кого лишило там ген-ген?*

*Нахлине вітер, глиб подасться,
І щоглу з свистом натяга...
Гей-гей, воно й не прагне щастя,
І не від щастя одбіга!
Під ним струміння блакитнясте,
Над ним одсончин золочин.
Воно ж все рветься в поринасте,
Немов у бурях є спочин.*

І така змістовна оцінка оригіналу перекладачем є третьою складовою частиною індивідуального стилю перекладача.

Чи можна уникнути руйнуючої діяльності вказаних трьох складових? Ні.

Їх можна лише притишити, бо переклад без цих трьох компонентів індивідуального стилю перекладача не є можливим.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Naumenko A.M. Das konzeptuelle Übersetzen. – Zaporiz'ka, 1999. – 133 S.
2. Ладный Владимир. «Мой дядя, падал, вор в законе» // Комсомольская правда в Украине. – 1997. – № 18. – С. 23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Науменко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: історія й теорія літератури, національна специфіка літератури, літературна компаративістика; філологічний аналіз тексту, ідіолект письменника; концептуальний переклад; лінгвопоетична методологія й методика створення підручників з німецької мови для студентів-філологів.

ЛУДИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ КАК ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА

Елена ПАНЧЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядається поняття лудичного ефекту та наводиться класифікація лудичних текстів згідно до ступеню їх перекладності.

Ключові слова: лудичний ефект, перекладність, непереказність, гра слів, рівень перекладу, хронотоп.

The article deals with the notion of ludic effect; the classification of ludic texts according to the degree of their translatability is presented.

Key words: ludic effect, translatability, non-translatability, pun, translation level, chronotop.

Данная проблема, на наш взгляд, находится в русле важнейших исследований, так как достижение лудического эффекта является одной из возможностей повышения привлекательности или информативности того или иного сообщения. Проблемы, связанные с лингвистическим воплощением лудического эффекта, рассматриваются в исследованиях И. Имшинецкой [2], И. А. Каргаполовой [4], С. С. Комаровой [5], Л. Н. Синельниковой [7] и ряда других авторов. Проблему перевода юмористических текстов изучают Е. Курганов [6], Ю.В. Щурина [8] и многие другие исследователи. Однако, насколько нам известно, классификация лудических текстов с точки зрения степени их переводимости еще не была построена.

Переводить юмор очень сложно в силу внутрilingвистических особенностей того или иного языка и особенно фоновых знаний, и эта проблема остается нерешенной. Целью данной статьи является анализ способов перевода некоторых текстов, создающих лудический (юмористический) эффект, с точки зрения теории и практики перевода. Для достижения указанной цели необходимо прежде всего определить само понятия лудической функции. Термин «ludic» был введен в лингвистику Дэвидом Кристелом [9]. Корень термина имеет латинское происхождение: *ludere* – играть, шутить. Данный термин получает двойное толкование в современных научных трудах. С одной стороны, он рассматривается в одном ряду с устоявшимися терминами «комический» и «юмористический». Подчеркивая сложную онтологию того явления, которое вызывает смех, а также широкий диапазон соответствующих эмоций, в которых может преобладать то положительная ориентация, то отрицательная, исследователи указывают на чересчур узкий объем терминов «юмористический» и «комический». Наличие юмористического, комического (точнее –

лудического) эффекта усматривается в каламбуре, перифразе, гиперболе, бафосе, парадоксе, иронии и т.д. Другое значение термина связано с названием книги Иоганна Хейзинги «*Homo Ludens. Человек играющий*», то есть является значительно более широким.

Для адекватного перевода подобных текстов необходимо вкратце проанализировать их виды. Вид текста, вид лингвистической единицы, создающей лудический эффект, имеет разные названия в разных работах (острота, шутка, аллюзия, цитата и пр.). Ю. В. Щурина, анализируя речевые жанры комического, утверждает, что прообразом этих жанров является шутка в виде бытовой реплики. Затем исторически возникали многие другие формы и жанры, как оставшиеся без авторства, так и созданные конкретной личностью. Более сложные (вторичные) речевые жанры включают шуточный афоризм, велеризм, эпиграмму, анекдот, диалогическую миниатюру [8: 147].

Исследователи выделяют ряд общих признаков, идентифицирующих лудическую ориентацию таких единиц:

- 1) все они являются стилистическими синонимами узуальных номинантов;
- 2) все они устанавливают отношения контраста с узуальным номинантом по типу обманутого ожидания, проявляющегося на поверхностном уровне в виде гиперболы, бафоса, каламбура, иронии, оксюморона, парадокса и других алогизмов;
- 3) единицы такого рода следует относить к когнитивным, так как избранный способ описания ситуации противоречит общепринятому: все они предлагают новый взгляд на мир;
- 4) снижение стилистического тона – бафос – важнейший сигнал лудической функции, что проявляется в «тяготении» соответствующих единиц к специальным словарям сленга, жаргонизмов, неологизмов, табуизированной лексики [4].

Как известно, юмор создает значительные трудности при переводе. С одной стороны, это трудности экстралингвистического и культурологического характера; они связаны с тем, что юмор является ярким отражением национального менталитета и наиболее злободневных проблем современной жизни, включая представления народа о комическом, современные и исторические реалии, характерные ситуации общения и т.д. С другой стороны, это трудности лингвистического характера, так как в лудических текстах широко представлена разговорная и сниженная (ненормативная) лексика, нередко основным элементом в анекдоте выступают каламбуры, игра слов. Все эти и другие особенности затрудняют перевод подобного текста на другой язык и, как следствие, его понимание иностранцами.

При адаптации лудического текста к иноязычной культуре в переводе комплексно используются прагматические, семантические и синтаксические преобразования (буквальный перевод, перевод-изложение, адаптация, денотативные преобразования, эквиваленция, генерализация, конкретизация, изменение порядка слов и типа предложения и т.д.).

Денотативные преобразования, происходящие в процессе перевода лудических текстов, могут затрагивать как отдельные элементы (например, замена имен персонажей), так и предметные ситуации в целом при сохранении основного смыслового ядра. Адаптация переводного текста может использоваться переводчиком в тех случаях, когда семантическая структура оригинального текста не поддается перевыражению в переводящем языке.

Для всех национальных культур характерен особый юмор, особое понятие о смешном. «Индивидуальная концептуализация сущностей является одним из приемов создания юмористического эффекта», отмечает В.И.Карасик [3:331].

В частности, юмор часто называют в качестве наиболее ярких показателей национального характера английского языка [4]. Как считает В.И.Карасик, «юмор по своей сути есть один из самых удобных способов адаптации человека к меняющимся обстоятельствам, это реакция на неожиданное развитие событий, в известной мере – примирение с действительностью, причем с переживанием положительных эмоций [3:87].

Юмористическое общение представляет собой эмоциональную обстановку, которая характеризуется особым отношением участников общения, с одной стороны, и переворачиванием определенных ценностей, с другой стороны. Готовность понимать юмор базируется не только на личностных особенностях человека, но и на определенных стереотипах поведения, принятых в той или иной культуре.

Проблема перевода юмористического текста многогранна, и в данной статье мы попытаемся рассмотреть лишь некоторые ее аспекты. Мы делаем предположение, что степень переводимости лудического текста зависит от двух факторов:

- от объема соответствующего хронотопа;
- от избранного уровня перевода.

Наша гипотеза состоит в том, что, чем шире хронотоп, тем лучше поддается переводу искомый текст. Напомним, что под хронотопом (от др. греч. χρόνος, «время» и τόπος, «место») в филологии понимается «единство пространственных и временных параметров, направленное на выражение определенного (культурного, художественного) смысла. Широкое распространение в литературоведении, а затем в эстетике получил благодаря трудам М. М. Бахтина («Формы времени и хронотопа в романе») [1].

Мы считаем, что можно считать полностью переводимым тот лудический текст, хронотоп которого является максимально широким, то есть текст может быть представлен в любой стране и его лудический эффект не ограничен определенным периодом времени. В качестве примера данного текста приведем афоризм:

You may turn into an archangel, a fool, or a criminal – no one will see it. But when a button is missing – everyone sees that. Вы можете стать архангелом, дураком, или преступником, и никто не заметит этого. Но если у Вас отсутствует пуговица – каждый обратит на это внимание (Ремарк).

Частично переводимым мы будем считать текст, в хронотопе которого можно наблюдать определенные географические или временные ограничения. Возможны добавления, опущения или некоторые другие переводческие трансформации.

Например, в гоголевской пьесе «Ревизор» есть фрагмент, где слуга лежит на кровати. Во времена Гоголя (1836 год) это казалось чрезвычайно забавным, так как слуги спали на полу, а кровать предназначалась только для хозяина. Такой юмор понятен в России, чья культура до сих пор считается одной из самых загадочных в мире. В тех странах, где власть имеет достаточно низкую дистанцию, вряд ли поймут, что смешного в эпизоде со слугой.

И, наконец, практически непереводаемым может оказаться текст с очень узким хронотопом, в котором юмор основан на местных реалиях, актуальных в ограниченный отрезок времени. Примером подобного текста можно считать политические шутки, шутки КВН и т.п.

Например, в 90-х годах в Америке была популярной следующая шутка, прозвучавшая на радио-шоу Johnny Carson'a: «Почему вице-президент полетел в Панаму?» «Потому что там уже не стреляют». Для современного читателя юмоистический подтекст данной шутки утерян, равно как и имя ее героя.

Знаменитая шутка периода путча 1991 г. «Забил заряд я в тушку Пуго», на наш взгляд, практически непереводаема в данное время как с лингвистической, так и с экстралингвистической точки зрения.

С лингвистической точки зрения, чем ниже языковой уровень, на котором осуществляется лудический эффект, тем труднее осуществить перевод. Понятие «уровня перевода» может быть, по нашему мнению, связано с распространенными в теории перевода понятиями «эквивалентного» (иначе - «адекватного»), «буквального» и «вольного» перевода. Перевод, осуществляемый на уровне, необходимом и достаточном для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ (переводящий язык), является переводом эквивалентным. Перевод, осуществляемый на более низком уровне, чем тот, который необходим для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ, оказывается переводом буквальным.

Перевод, осуществленный на более высоком уровне, чем тот, который достаточен для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ, является вольным.

Наиболее тяжело поддается переводу лудический эффект на уровне фонемы или графемы, поскольку объем текста, в котором он воплощен, очень ограничен, и графемно-фонемная форма специфична для каждого конкретного языка, хотя можно найти удачные примеры переводов.

Так, оратор-американец розповідав про передвиборчу кампанію президента Джонсона і процитував лозунг, під яким проходила кампанія:

Hey, Hey, Hey! All the way With L. B. J.

Перекладачу вдалося знайти адекватний варіант, в якому ці слова прозвучали як: «Всю дорогу – з Джонсоном в ногу».

Значительную сложность также представляет собой игра слов на уровне слова, основанная на явлении многозначности, однако практика перевода накопила значительный опыт решения подобных задач.

He says he'll teach you to take the boards and make a raft of them; but seeing that you know how to do this pretty well already, the offer... seems a superfluous one on his part.

Он кричит, что покажет вам, как брать без спроса доски и делать из них плот, но поскольку вы и так прекрасно знаете, как это делать, это предложение кажется вам излишним. Юмор, создаваемый на уровне текста, значительно легче поддается переводу.

Грудка цукру насолоджувалася в гарячому чаї і від задоволення пускала бульбашки. "Я пливуууу", - думала вона і поринала у нирвану.

"Вона що? втопилася чи що", - вирішили нагорі і почали шукати її ложкою по всій склянці. Звичайно, нікого не знайшли.

A cube of sugar floating in a cup of hot tea and was ecstatic. "Fin swimming!" it thought as it experienced nirvana.

"Has it drowned, or what?", decided the one above the cup and started stirring it with a teaspoon all about the glass. It wasn't nirvana any more, only sweet tea.

Изложенное выше позволяет сделать следующие выводы: тексты с лудическим (юмористическим) эффектом представляют собой значительную переводческую проблему. Сложность ее решения во многом зависит от двух факторов: от хронотопа того или иного текста и от лингвистического уровня, на котором строится лудический эффект. Исследование способов преодоления указанных трудностей составляет перспективу дальнейших исследований.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. М., 1986. – С. 234–407.
2. Имшинецкая И. Креатив в рекламе. / И. Имшинецкая – Серия «Академия рекламы». М.: РИП-холдинг, 2004. – 64 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. М., 2004.
4. Каргаполова И.А. Лингвистические и социокультурные факторы лудического речевого поведения : диссертация ... доктора филологических наук: 10.02.04 / Каргаполова Ирина Александровна/ Санкт-Петербург, 2008. - 483 с.
5. Комарова С. С. Семантическая компрессия в прагматике высказывания: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. С. Комарова. – Самара, 2005. – 175 с.
6. Курганов Е. Анекдот как жанр / Е. Курганов. Санкт-Петербург: Академический проект. 1997. – 123 с.
7. Синельникова Л.Н. Специфика адресантадресатных отношений в массмедийном дискурсе / Л. Н. Синельникова. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальная коммуникация». – Том 21 (60). – 2008 – . №1. – С. 140-153.
8. Щурина Ю. В. Шутка как речевой жанр. Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. В. Щурина. Новгород, 1997. – 20 с.
9. Crystal D. Language BLANK literature: from conjunction to preposition / David Crystal // English Today. – Vol. 15. – No. 3. – July 1999. – P. 13 – 21.
10. Milner G. B. Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter / G. B. Milner // Semiotics. – V. 5.– No. 1. – The Hague, 1972. – P. 1 – 28.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету.

Наукові інтереси – лінгвістика тексту, переклад.

LITERALISM IN TRANSLATION IN THE CONTEXT OF CULTURAL ASYMMETRY

Andriy SAVENETS (Republic of Poland)

У статті розглядається питання кореляції між статусом цільової культури відносно вихідної і домінуючої стратегії перекладу, яка при цьому застосовується.

Ключові слова: кореляція, цільова культура, вихідна культура.

The paper examines the issue of correlation between the status of the target culture regarding the source one and the dominant strategy of translation employed.

Key words: correlation, the target culture, the source culture.

One of the key points to be validated in the paper is that the seemingly worn-out issue of free/literal translation dichotomy cannot be fully outlined without situating it in the context of power asymmetry between the source and target cultures. The methodological framework employed in this paper is inspired mainly by the Descriptive Translation Studies and the postcolonial approach to Translation Studies, as specific attention is paid here to socio-cultural context and the issue of power relations. In order to trace the hypothetical correlation between the status of the target culture regarding the source one and the translation strategy preferred, we should first revise some general ideas conceptualizing translation in the context of power relations and examine the idea of the cultural asymmetry.

It was not altogether unusual to interpret translation in terms of power, domination and even violence long before these categories turned out to be central for the theories of translation developed in the late 20th century. The metaphors of power, conquest, and slave/master relations can be found in statements on translation made in different historical periods, such as Etienne Dolet's maxim "when you translate you should not enter into slavery to the point of rendering word for word" [14, p. 27], Johann Gottfried von Herder's remark that "Homer must enter France a captive and dress according to their fashion, so as not to offend their eyes" [14, p. 74] or Victor Hugo's observation "[w]hen you offer a translation to a nation, that nation will almost always look on the translation as an act of violence against itself" [14, p. 18]. Consideration of these as well as many other statements including Schleiermacher's famous idea of either "moving" the author towards the reader and leaving the latter "in peace" or vice versa [cf. 14, p. 149] or George Steiner's famous description of the four-fold "hermeneutic motion" [12, p. 312–319] provides for some general conclusion. This common idea is that of the bilateral nature of influence exerted in the process of translation. On the one hand, the ideas and values included in the original text may be regarded as a potential threat for the traditional system of values established in the target society and culture; as a result, translation is conceptualized as display of violence against this system of values. On the other hand, the manipulation upon the message of the original text which is likely to take place in the process of translation – be it conscious or not – provides for the possibility to picture a translated text as the object of violence.

Another embodiment of this duality is exemplified in gender terms by Lori Chamberlain who concentrates on the issue of sexualization of the translation-related metaphors, widespread in translation criticism since the 17th century. Chamberlain traces the two contradictory representations of translation. The first of them is the traditional French label *les belles infidèles* attributing the powerful male role to the original text while picturing translations in feminine terms. On the other hand, it was not untypical for the authors of the seventeenth-century poetic treatises to portray translator as the embodiment of masculine power whose energy is directed at the original author and his text [2, p. 315–317]. At the same time, despite the fact that writing and translation "may share the same figures of gender division and power" [2, p. 323], the status of translations and translators in today's literary and socio-economic hierarchy remains subordinate. Salal Basalamah's explanation of this seeming paradox is even more graphic than that of Chamberlain: when translation is considered as a *process* of incorporation or appropriation, it is figured in masculine terms, but when the original and translation are considered as *products* within social, legal and economic hierarchies, the latter is portrayed in a feminine status [1, p. 126–127].

The framework for dealing with the issue of cultural asymmetry in the paper will be based on the ideas expressed by Itamar Even-Zohar in his *Papers in Historical Poetics* (1978), especially in

the section dealing with universals in cultural history. The issue of division literatures into central, ‘major’ and ‘strong’ on the one hand, and peripheral, ‘minor’ and ‘weak’ on the other, is likely to arouse some controversy, as Even-Zohar does not fail to mention [cf. 4, p. 40, 48], but one should remember that these categories refer to the relations within literary systems and not to treat them as aesthetic value judgements [4, p. 49]. Some of Even-Zohar’s universals of literary contacts, though, may be considered as rather bold generalizations, as the statement that a source literature in the process of translation “is selected by prestige and dominance” [4, p. 48], accordant with some other universals implying that the source literature occupies an inherently dominant position in regard to the target culture.

Even-Zohar’s framework resonates with José Lambert’s attempt to formulate some basic rules regarding the exchange between cultural traditions. According to the first one, “exporting or ‘active’ systems are in a power position from the point of view of the importing or ‘passive’ systems” [9, p. 98], therefore, as one of the subsequent rules states, “the more a given society imports (textual production), the more it tends to be unstable” [9, p. 98] and vice versa. Next, according to one of the most evident Lambert’s hypotheses, “the more a given society imports from one and the same neighbour, the more it is in a position of dependence” [9, p. 98]. These, as well as other rules formulated by Lambert, seem quite logical in a hypothetically modelled situation of the two cultures’ interplay. But taking into account specific examples may provide some adjustments to that model. When we consider, for instance, the phenomenon of Russian to Ukrainian translation in Ukraine under the Soviet rule, we should agree that the norms established and practiced in this field provided for the successive assimilation of the Russian vocabulary and grammar patterns into the Ukrainian language [cf. 17, p. 256–265; 283–300]. But at the same time, the imperial centre used the affinity of the two languages to maintain political, social, economic and cultural control using the principle of *non-translation*. In such situation, fostering the idea of having a right to translate and to use translations becomes an instrument of elevating the status of the Ukrainian language and culture, expanding the sphere of its usage, and proving its expressive capacity. Thus, it would be altogether superficial to believe that the very direction of translation influences the relative power of a particular culture/society, as this process itself is conditioned by a variety of social aspects. At the same time, one must not overestimate the influence of political and economic aspects; as Lambert claims, even “in the extreme case of ‘totalitarian’ countries <...>, there is never an absolute subordination of the translated communication to political principles” [9, p. 95].

If we suggest that the process of translation takes place in the situation of cultural asymmetry, it would be most superficial to claim that the source culture is endowed in this process with the status of a more powerful party. Examples abound in the history of translation, in which imperial power incorporated the cultural legacy of another nation through translation. This is the case of the Roman translations of Greek classics. Roman antiquity, in Nietzsche’s words, “violently and yet naively it laid its hand on everything good and lofty in the older Greek antiquity” [11, p. 82]. The Romans’ translation method was noted for adapting names and “all those things that serve as the mask and costume of a city, coast, century” [11, p. 83] and replacing them with what was contemporary for them.

Nietzsche’s late nineteenth-century observation paved the way to a series of statements establishing correlation between the status of the target culture respective the source one and the dominant translation strategy as well as tracing the dependence of the translator’s attitude to the figural and literal approach on extra-literal aspects. One of the most articulate statements on the topic was the set of regularities introduced by the Russian philologist Fyodor Batiushkov in his 1920 paper “Tasks of artistic translations”. The essence of his theory was summarized by Oleksandr Finkel in three points:

- a) if a translator belongs to the nation which claims to be more culturally elevated than the source culture, inaccuracy in translation is regarded as a basic principle,
- b) if a translator belongs to the culturally ‘inferior’ nation (the question is to be clarified whether the culture which recognizes its inferiority is meant), one can observe the phenomenon of the translation language’s slavish dependence on the language of the original,
- c) given the state of parity between the source and target culture, the tendency of adequate rendering is observed [cf. 18, p. 60].

Finkel who characterizes this scheme as attractive but incorrect, provides examples which do not fit into it. He mentions, in particular, Russian eighteenth-century translators such as Sumarokov and Kheraskov who match all three categories at the same time, and Herder who accurately rendered folk songs in spite of his affiliation with the culturally refined nation [18, p. 61]. This opinion can be radically disputed basing on Lawrence Venuti's analysis of the ethnocentric translation programme of German romanticists. Focusing on Schleiermacher's ideas, Venuti claims that foreignizing translation "does not so much introduce the foreign into German culture as use the foreign to confirm and develop a sameness, a process of fashioning an ideal cultural self on the basis of an other, a cultural narcissism, which is endowed, moreover, with historical necessity" [15, p. 110].

While this explanation makes possible qualifying the literalist strategy of German romanticists as being far from being dictated by slavish subjugation, Eugene Nida's observation concerning the target culture's resistance to the literal translation strategy may be considered true for most cases. In Nida's opinion, the choice of one or another solution of the problem of equivalence is conditioned by the feeling of people's cultural security: "If, for example, the people are insecure, they often insist on borrowed words which they do not understand; they will not find acceptable any attempt to substitute more meaningful functional equivalents from their own language. On the other hand, some peoples express their grave cultural insecurity by refusing to admit any borrowed terms. In fact, to preserve their ethnic identity they feel called upon to purge their language of any foreign traces and to keep it pure. Apparently they believe that only in this way can they maintain themselves against foreign cultural domination" [10, p. 173]. The idea is later developed by Gideon Toury into one of his laws of translation behaviour, according to which the "tolerance of interference—and hence the endurance of its manifestations—tend to increase when translation is carried out from a 'major' or highly prestigious language/culture, especially if the target language/culture is 'minor', or 'weak' in any other sense" [13, p. 278].

In a similar fashion, Basil Hatim and Ian Mason turn their attention to the fact that "whereas textual patterns and conventions are constantly modified when texts in less dominant languages are translated into English, the reverse is not the case. It seems that many of the world's languages are finding English rhetorical patterns creeping in as new norms. The degree of tolerance of foreign structures seems to be proportional to the relative prestige of a language" [6, p. 191]. The authors, however, provide no empirical data to reinforce their statement. Elsewhere, Hatim and Mason make an important point regarding the 'reverse' case: "if a domesticating strategy is adopted in the case of translating from a culturally dominant source language to a minority status target language, it may help to protect the latter against a prevailing tendency for it to absorb and thus be undermined by source language textual practice" [7, p. 121]. So, if there exists a potential threat for the target culture, be it a real or imagined one, appropriate defence mechanisms are being activated. In Even-Zohar's opinion, such "rejecting mechanisms" might not develop when the target system is not yet established or experiences a crisis. Such mechanisms, however, may "evolve at a later stage, when many supposedly appropriated repertoires turn out to have been merely temporary ones" [5, p. 69].

This traditional vision of applying literalism in translation as introducing the deviation from the target culture norms and constituting a threat for the target culture is somewhat undermined by Toury. Developing the idea of deviation from the sanctioned patterns as the translated text's ontological feature, he makes a shift to the idea of the translation-based deviation's supposed normality: "it is not unusual for a certain amount of deviance to be regarded not only as *justifiable*, or even *acceptable*, but as actually *preferable* to complete normality, on all levels at once" [13, p. 28, emphasis original]. Following this idea, deviance from the domestic norm in translation is generally regarded with more tolerance than that in the original writing. This rather bold generalization cannot be accepted as a general rule, taking into account, for example, the specific approach to translation editorship practiced in Ukraine under the Soviet rule. Translators, according to Hryhorii Kochur's evidence, "raise[d] greater suspicions [than authors of the original works]", while editors hunted for archaic and vernacular words in translations [cf. 16, p. 91–95].

It would be reasonable to suggest that the impossibility to reconcile some generalizations in translation theory, such as those made by Even-Zohar, Toury and Lambert, with facts of life can be

explained by the manifold reality of translation practice. If, in a particular cultural context, the processes are under way which do not fit the regularities described by theorists, it does not necessarily mean that the regularities are false. If, for instance, the translations made by translators belonging to the ‘minor’ or ‘weaker’ culture are marked by the strategy of domestication, it might be the case of elaborating the defence mechanisms by the target culture. In addition, following Even-Zohar’s line of argument, it would mean that the target culture has been already established and experiences no crisis. Besides, every case of translation should be considered as context-dependent: in Hatim and Mason’s words, “it is not domestication or foreignization as such which is ‘culturally imperialistic’ or otherwise ideologically slanted; rather, it is the effect of a particular strategy employed in a particular socio-cultural situation which is likely to have ideological implications. The translator acts in a social context and is part of that context. It is in this sense that translating is, in itself, an ideological activity” [7, p. 121]. The practice of translator is marked by a certain belief system; s/he either may be guided by the intention of bringing benefit to her/his own culture or rise above the cultural egotism of the target literary system. This is especially the case of those translators whose semi-outsider status in the English-language literature helped them to break free from the limitations of the long-standing tradition of translating into English. Vladimir Nabokov’s and Joseph Brodsky’s (self-)translations as well as the translation practice of Lawrence Venuti and Gayatri Chakravorty Spivak may serve as the most paradigmatic examples of that case.

It appears thus that the strategy of literal translation is indeed typically chosen by representatives of ‘weaker’ cultures who are conscious of their status, may be afflicted with a sense of inferiority and be subservient to the magnificence of the original. But, as the example of German romanticists shows, the foreignizing literalist approach may be used as part of a culturally selfish strategy directed at the enrichment of the target language’s expressive capacities. On the other hand, Venuti’s program of using foreignizing method “to restrain the ethnocentric violence of translation” into English provides for conceptualizing the foreignizing literalist approach as “a strategic cultural intervention in the current state of world affairs, pitched against the hegemonic English-language nations and the unequal cultural exchanges in which they engage their global others” and “a form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism, in the interests of democratic geopolitical relations” [15, p. 20]. The translator, conscious of the asymmetries of power at work and of the ethical dimension of his/her own activity, aims to let the subaltern speak. In a similar fashion, the domesticating translation strategy which provides no place for foreign structures is typical for dominant and expansive cultures and for their translators who consider their mission as that of ‘improving’ the somewhat ‘barbaric’ original (Edward Fitzgerald’s confession made in his letter to E. B. Cowell is the most paradigmatic example here [cf. 14, p. 80]), but it may as well be practiced by translators who belong to an oppressed culture and resist the foreign influences which might undermine its viability. According to Michael Cronin’s observation, translators into minority languages are placed in a double bind: “If they translate allowing the full otherness of the dominant language to emerge in the translation, <...> then the language into which they translate becomes less and less recognizable as a separate linguistic entity capable of future development and becomes instead a pallid imitation of the source language in translatoresque” [3, p. 90]. In the case of artistic translation into Ukrainian in the 2nd half of the 20th century, it would be difficult to find a more graphic example of the translator’s anti-colonial resistance to the policy of russification and sterilization than that of Mykola Lukash and his fruitful activity.

The general conclusion of this paper is that there exists a tendency in Translation Studies to associate the use of the literalist approach by translator with his/her affiliation with the ‘minor’ or ‘subaltern’ culture and vice versa. Such an observation, beyond doubt, derives from empirical data. But at the same time one should stress the impossibility of easy generalizations and mechanical adopting of the conclusions concerning particular cultures in a different socio-cultural context. The relation between the strategy employed in the process of translation and various socio-cultural factors is complicated and context-dependent, so the adequate assessment of either this strategy or particular decisions taken by translators may take place only when taking into account the actual socio-cultural context.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Basalamah S. Translation rights and the philosophy of translation: Remembering debts of the original // In Translation – Reflections, Refractions, Transformations / ed. P. St-Pierre, P. C. Kar. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. – P. 117–130.
2. Chamberlain L. Gender and the Metaphors of Translation // Translation Studies Reader / ed. L. Venuti. – New York: Routledge, 2000. – P. 314–329.
3. Cronin M. Altered States: Translation and Minority Languages // TTR. – 1995. – Vol. 8. – No 1. – P. 85–103.
4. Even-Zohar I. Papers in Historical Poetics. – Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1978. – 101 p.
5. Even-Zohar I. Polysystem Studies [= Poetics Today. – Vol. 11. – No 1]. – Durham: Duke University Press, 1990. – 268 p.
6. Hatim B. Discourse and the Translator / Hatim B., Mason I. – London, New York: Longman, 1990 – 258 p.
7. Hatim B. The Translator as Communicator / Hatim B., Mason I. – London, New York: Routledge, 1997. – 244 p.
8. Kwieciński P. Disturbing strangeness. Foreignization and domestication in translation procedures in the context of cultural asymmetry. – Toruń: Edytor 2001. – 262 p.
9. Lambert J. Literatures, translation and (de)colonization // Functional Approaches to Culture and Translation. Selected papers by José Lambert / ed. D. Delabastita, L. D'hulst, R. Meylaerts. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. – P. 87–103.
10. Nida E. Towards the Science of Translating. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 p.
11. Nietzsche F. The Gay Science. With a Prelude in German Rhymes and an Appendix of Songs / ed. B. Williams, trans. J. Nauckhoff, poems trans. Adrian del Caro. – New York: Cambridge University Press, 2001. – 277 p.
12. Steiner G. After Babel. Aspects of Language and Translation. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1992. – 538 p.
13. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. – 311 p.
14. Translation / History / Culture: A Sourcebook / ed. A. Lefevere. – London and New York: Routledge, 1992. – 182 p.
15. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. – London, New York: Routledge, 1995. – 368 p.
16. Кочур Г. На перекладацькі теми // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. Т. 1 / упор. А. Кочур, М. Кочур; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – Київ: Смолоскип, 2008. – С. 91–102.
17. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгводику: Док. і матеріали / упоряд. Л. Масенко та ін. – Київ: Вид. дім «Кисво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.
18. Фінкель О. Теорія й практика перекладу // О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: Збірка вибраних праць / Черноватий Л. М., Карабан В. І., Подміногін В. О., Кальниченко О. А., Радчук В. Д. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – С. 49–82.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савенець Андрій Миколайович – доктор філософії, професор Люблінського католицького університету імені Йоана Павла II, Польща.

Наукові інтереси: перекладознавство.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ПРИРОДНОЇ ЗДАТНОСТІ ДО ПЕРЕКЛАДУ У РАННЬОМУ БІЛІНГВІЗМІ

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ, Катерина ЛУНЬОВА (Харків, Україна)

Стаття містить опис оригінального експериментального дослідження, результати якого доводять існування природної здатності до перекладу, що має ґрунтуватися на наявних у свідомості певних універсальних принципах, оскільки досліджуваній білінгв (російська та англійська мови) у 43-місячному віці, без будь-якого навчання, інтуїтивно застосовував більшість стратегій та прийомів перекладу, описаних у перекладознавстві.

Ключові слова: експериментальне дослідження, природна здатність до перекладу, білінгв у 43-місячному віці, російська та англійська мови, вроджені універсальні принципи перекладу, стратегії та прийоми перекладу.

The article, on the basis of the original experimental research results, argues for the existence of natural translation capacity that must be based on innate universal principles as the subject (a 43-month-old bilingual child), without any formal education, used in his interpreting from Russian and English and back most of translation strategies and techniques described in Translation Studies.

Key words: experimental research, natural translation capacity, 43-month-old bilingual child, Russian and English, innate universal translation principles, translation strategies and techniques.

На сьогодні процес розвитку природної здатності до перекладу (та й саме її існування) ще дуже мало вивчений, що визнають і інші автори (Treffers-Daller 1998 : 98-99), підкреслюючи, що психолінгвістичні аспекти переключення з одного мовного коду на інший досліджувалися набагато менше, ніж його синтаксичні проблеми. Про це ж достатньо красномовно свідчить і той факт, що сучасний аналіз часто змушений спиратися на експериментальні дані солідного віку. Наприклад, одна з таких праць (Harris and Sherwood 1978) ґрунтується на дослідженнях, проведених майже століття (Ronjat 1913) і понад півстоліття (Leopold 1949) тому. Згадані чинники й зумовили *актуальність* нашого

дослідження, *об'єктом* якого була гіпотетична вроджена перекладацька компетенція білінгвів, а *предметом* – ознаки згаданої компетенції у ранньому білінгвізмі. Відповідно метою розвідки було встановлення таких ознак шляхом спеціального експериментального дослідження.

Досліджуваним була дитина-білінгв чоловічої статі віком 43 місяці, яка одночасно засвоювала англійську (нею дитина спілкувалася з мамою) і російську (спілкування з іншими членами сім'ї та за її межами) мови, маючи також контакти з українською мовою (відвідання дитячого садка з українською мовою навчання). Дитина регулярно сприймала англійську мову під час перегляду мультиплікаційних фільмів, читання дитячих книжок (читала мама), слухання аудіокнижок, а також вживала її під час спілкування з мамою та з носіями англійської мови, включаючи поїздки до Англії та США.

Учасники експерименту. У дослідженні взяли участь дитина-білінгв, характеристики якої викладені вище; дорослі (батько та бабуся дитини), що не володіли англійською мовою, а також інша доросла (мати дитини), що володіла лише англійською мовою (такі були умови гри з дитиною).

Матеріал експерименту. Тексти англійською та російською мовами, які відповідали рівню розвитку дитини: казки «Червона шапочка», «Кролик Банні, що не любив прибирати іграшки» та оповідання «Великий помічник» англійською мовою, а також казка «Троє порсят» й оповідання «Живий капелюх» російською мовою.

Процедура експерименту. Експеримент проводився у формі гри в трьох серіях, які розбивалися на сеанси. У першій серії експерименту (5 сеансів) батько або бабуся дитини розповідали (читали) казку чи оповідання російською мовою матері, яка, за умовами гри, володіла лише англійською мовою, а дитина передавала зміст тексту оригіналу англійською мовою. Розповідь (читання) здійснювалася невеликими відрізками (синтагмами або короткими реченнями), після яких оповідач робив паузу, в якій дитина перекладала. У другій серії експерименту (4 сеанси) мати розповідала (читала) казку чи оповідання англійською мовою батьку, а дитина передавала їхній зміст російською мовою. Як у першій, так і в другій серіях досліджуваний вже принаймні один раз чув раніше казку чи оповідання, які він перекладав. У третій серії експерименту (2 сеанси) оповідання російською мовою («Живий капелюх») було абсолютно новим для досліджуваного.

Тривалість експерименту. Усього було здійснено 11 сеансів: 5 – у першій серії, 4 – в другій і 2 – у третій. Їх частотність не перевищувала один сеанс на день, а тривалість коливалася, залежно від фізичного та психологічного стану досліджуваного. У першій серії вона була в діапазоні від 6 хвилин 6 секунд у сеансі №4 до 9 хвилин 33 секунд у сеансі №5, у другій – від 5 хвилин 8 секунд у сеансі №9 до 31 хвилини 48 секунд у сеансі №6, і в третій – від 6 хвилин 36 секунд у сеансі №10 до 9 хвилин 8 секунд у сеансі №11. Загалом середня тривалість сеансів другої серії була довшою (15 хвилин 30 секунд), порівняно з першою (7 хвилин 57 секунд), що можна пояснити поступовим розвитком перекладацької компетенції. У третій серії експерименту середня тривалість сеансів знову знизилася (7 хвилин 50 секунд) до рівня першої серії, що вірогідно пов'язано з більшою напруженістю досліджуваного, оскільки він перекладав зовсім незнайоме йому оповідання.

Кожен сеанс записувався на аудіоносії, а потім аналізувався з точки зору наявних ознак. Під час експерименту та після нього дорослі учасники утримувалися від рекомендацій досліджуваному щодо способу перекладу, аби не вплинути на стратегії, які він вибирав. Якщо дорослому переклад був незрозумілий, він просто перепитував, як це трапляється у справжньому перекладі. Для підтримання інтересу досліджуваного дорослі пізніше програвали записи попередніх перекладів, висловлюючи захоплення щодо якості перекладу дитиною. Під час таких прослуховувань досліджуваний нерідко підказував слова, які він не зміг пригадати під час перекладу.

Аналіз стратегій, що застосовував досліджуваний, дозволив сформулювати кілька припущень, які потребують додаткових досліджень.

Хоча природжена здібність білінгвів до перекладу не викликає сумніву, однак усвідомлення його принципу і мети потребує певного періоду адаптації. Безумовно володіючи двомовним ментальним лексиконом та незалежною від мов семантичною базою,

дитина-білінгв не завжди переключається з одного лексикону на інший. Це може бути пов'язано з відсутністю усвідомлення необхідності такого переключення або ж з недостатньою практикою його застосування, внаслідок чого досліджуваний залишався в межах лексикону мови оригіналу, замість того, щоб переключитися на лексикон мови перекладу. Особливо часто це траплялося у перших сеансах, наприклад:

Батько (Б): «*Но вот лето закончилось*» Д (перекладає): «*лето закончилось*»
 Мати (М): «*How do you say it in English?*» Д (перекладає): «*зима закончилась*»
 М: «*Can you say it in English?*» Д (перекладає): *Summer no more*

В інших випадках таке переключення здійснюється неповністю, внаслідок чого в межах одного речення досліджуваний користується одночасно лексиконами як мови оригіналу, так і мови перекладу. Наприклад:

Б: «*Но один самый умный поросенок оказался хитрее волка*» Д: *He did* be «хитрый волк»*

М: *One morning the Little Red Riding Hood asked her mother if she could go and visit her grandmother.* S: *Один раз Маленькая Красная Шапочка спросила у ее мамы: «Can I go and visit my grandma?»*

М: *Then she saw frogs.* S: «*Then she did see лягушки.*

Досліджуваний знаходиться на етапі, коли в його проміжній граматиці граматична морфема *did* вживається для маркування простого минулого часу і ставиться перед дієсловом (наприклад, *did live* замість *lived*). Такі випадки фіксуються і при засвоєнні англійської мови як першої (див. Ingram 1992).

Таке одночасне використання обох лексиконів може пояснюватися, як уже згадувалося, недостатнім розумінням принципу перекладу, що частково підтверджується тим, що питома вага подібних випадків є найбільшою у перших сеансах. Можна також припустити неповну диференціацію двох лексиконів, внаслідок чого збуджується ділянка мозку, де зберігається той елемент будь-якого лексикону, який частіше вживався раніше. З іншого боку, у деяких випадках вживання елементів невірної лексикону можна пояснити простою відсутністю в одному з лексиконів лексичних одиниць для позначення відповідних елементів поняттєвої бази, про що можуть свідчити наступні приклади.

Б: «*А второй поросенок был не такой ленивый, как первый*» Д: «*Another one did be not ленивый like another one*»

Б: «*Пошел искать палки и за два дня тук-тук и построил себе дом*» S: «*In two... днейз... days he тук-тук... knock-knock и already made his house.*

Аргументами на користь такого припущення можуть бути й відмови перекладати окремі фрагменти, приклади яких наведені далі.

Б: «*нагнулся, хотел поднять шляпу...*» Д: «*наклонился*» я не буду говорить

Б: «*к шляпе подошел...*» Д: *I'm not gonna say «подошел»*

Звідси можна припустити, що не всі елементи поняттєвої бази раннього білінгва мають маркери в обох лексиконах. При необхідності передати поняття, маркер якого у відповідному лексиконі відсутній (або з будь-яких причин не викликається), досліджуваний застосовував різні стратегії, найпоширенішою з яких була відмова перекладати, приклади якої наведені вище. Іншою стратегією було семантичне звуження, тобто вживання компонента замість цілого, наприклад, використання слова «огурчики» (одного компонента кошика для пікніка) для позначення усього кошика або банки.

М: *She sat down the picnic basket. She put it away for a second...* Д: «*Огурчики она убрала...*»

В інших випадках досліджуваний застосовував генералізацію, тобто вживання слова із ширшим значенням замість слова з вузьким значенням. Наприклад:

М: «*After breakfast, Jake*», – said Mother. Д: «*После еды*», – мама сказала.

М: After that the Little Red Riding Hood and her grandmother *had lunch*. Д: У них была *еда*.

М: Jake ate a bowl of *cereal*. Д: Он чуть-чуть скушал *еды*.

Іноді для вирішення проблем, пов'язаних з браком елементів відповідного лексикону, досліджуваний вживав у тексті перекладу (ТП) слова, значення яких лише віддалено відбивало семантику відповідних лексичних одиниць тексту оригіналу (ТО).

Б: Там он увидел (печную) *трубу*. Д: Did see there a big *tunnel*.

Б: Уставший волк решил *обхитрить* поросят. Д: He did get tired. He wanted *to lie to piglets*.

Б: А *довольные* поросята танцевали у себя во дворе и пели песенку. Д: Only the *good* little piglets did be in the house... did dance and did sing a song.

Спостерігалися також нечисленні вживання описового перекладу.

М: in the *kitchen* Д: в *комнате, где еду готовят*.

М: sticky, *stinky* juice... Д: липкие... и не *пахнули очень хорошо*.

В окремих випадках досліджуваний намагався використати транскодування для вживання слова невідповідного лексикону, одночасно застосовуючи описовий переклад.

Б: «Второй поросенок был менее ленивый». Д: «*The other one did be... Not good like the other one. He lenivyi* такой. «*Lenivyi*» means that he didn't want build a house».

Траплялося й вживання вигаданих слів.

Б: «И увидел соломенный домик самого *ленивого* поросенка». Д: «Did see his hay house. The *lie* piglet».

Зафіксовані також випадки вживання лексем, які в жодному разі не можуть бути відповідниками слів ТО, що вірогідно свідчить про їх нерозуміння.

М: Jake ate three *cheese crackers*. Д: Четыре *умывальника*.

М: 'I want to help', said Jake. But I just *get in the way*. Д: Я вообще-то хотел помочь, но я *захожу*.

М: Those are just little problems. Д: Просто маленькие *наказания*.

Іноколи лексикон відповідної мови формально містив певну лексему, яка однак не була пов'язана з усіма її значеннями у семантичній базі, що спричинювало невірний вибір значення.

М: make *room* for a big one. Д: У меня нету ни одной *комнаты*.

М: Make *room* for a big car. Д: У меня нету ни одной *комнаты*.

З точки зору стратегій, які застосовувалися досліджуваним під час перекладу, то загалом переважав спосіб передачі смислу повідомлення ТО, тобто структура ТП була відносно незалежною від структури ТО. Вже у сеансі 2 чітко простежується тенденція до компресії (обсяг ТП (261 друкований знак (д.з.) майже вдвічі менший за ТО (480 д. з.)). Деякі речення суттєво скорочувались за рахунок спрощення їх структури та видалення слів (у лівій колонці курсивом показані вилучені лексичні одиниці). Наприклад,

Б: *закричал* волк и со *всей силы* дунул на домик. Д: He did blow. On the house.

Б: *Счастливый* волк и не заметил, как *поросенок* убежал. Д: Didn't see how he run away. The piglet.

Б: Но поросенок не остановился. А забежал в *деревянный* домик своего братика. Д: But he didn't even stop. Did go in his brother's house.

Ця тенденція продовжується і в наступних серіях, де досліджуваний скорочував обсяг ТП, переважно видаляючи підмет, присудок, означення та обставини, а також замінюючи іменники на займенники (вилучені або замінені елементи показані курсивом у лівій колонці).

- Б: *Наступила осень и три поросенка поняли, что прошли веселые времена и нужно поработать.* Д: Three little piglets did know that they already need to work.
- Б: *Потому что зимой можно остаться без домика и потому что зимой будет холодно без домика.* Д: Because when it's gonna be winter you need a house.
- Б: *Но он же будет такой непрочный, легкий.* Д: Not strong.
- М: *So the Little Red Riding Hood was enjoying the warm summer day.* S: У нее был хороший день.

Чимало фрагментів ТО в ТП вилучено взагалі. Зокрема, це стосується слів автора («Один говорит», «Ему говорят») і повторів («Он же будет *непрочный, некрепкий* дом, *не сильный*»; «Его же ветром может *развалить*. *Сдует* ветром домик. Ветер может *подуть* на него»). Подібні вилучення загалом слід визнати прийнятними.

З іншого боку, вже в сеансі 2 в ТП зустрічаються речення, що повністю передають смисл ТО із збереженням структури відповідного речення, наприклад,

- Б: *Они стали думать: «Какой же дом им построить?».* Д: They think, «Which house do we need to do?».
- Б: *Я хочу построить дом из соломы.* Д: I want to build my house out of hay.

У подальшому питома вага калькування зростає, що може бути пов'язаним із розширенням обсягу вербальної пам'яті. Приклади застосування цього прийому наведені далі.

- Б: *Он сказал: «Так дома не строят!»* Д: He did say: You don't build a house like that.
- Б: *Но самое главное, чтобы он защитил от волка.* Д: The really best thing that he... did protect from the wolf.
- Б: *Сначала построю дом, а потом пойду играть.* Д: First I'm gonna build the house and then I'm gonna go and paly.
- М: *But when the Little Red Riding Hood noticed some pretty flowers in the forest, she forgot what she promised to her mother.* Д: Когда она увидела очень хорошие цветочки... внутри леса... она забыла, что мама ей сказала.

У деяких випадках калькування було вимушеним, оскільки в лексиконі досліджуваного були відсутні функціональні відповідники.

- Б: *И как дунул!* Д: And *like* did blow!
- Б: *И вдруг как закричит!* Д: And then *if how is gonna* yell.
- Б: *«Шляпа как подпрыгнет!»* Д: The hat *how* did jump!
- Б: *Подул второй раз. Подул третий.* Д: He did blow another time. Did blow *the nother* time.
- М: *He ran towards the house as fast as he could.* Д: И потом он побежал быстро, как он смог.
- М: *He grabbed the wolf and he made him spit out the grandmother and the Little Red Riding Hood.* Д: Он поймал волка... и сделал потом, чтобы он выплюнул Красную Шапочку и бабушку.

У перекладі досліджуваного спостерігалось застосування різних стратегій стосовно структури речень ТО. Зокрема, досліджуваний розбивав складні речення на прості, одночасно застосовуючи компресію й видалення слів (у лівій колонці курсивом показані вилучені лексичні одиниці):

- Б: *Поросенок пошел искать палки и за два дня тук-тук построил себе дом.* Д: *He did go and... find the sticks. In two... днейз... days he тук- тук.. knock-knock и already made his house.*
- М: *And after that the Little Red Riding Hood and her grandmother had lunch together and a long chat.* S: У них была еда. Они разговаривали долго-долго.
- Б: *Голодный волк стоял под дверью и все слышал* Д: He did stay by the door and really hungry. And did hear everything

Б: Уставший волк решил обхитрить Д: He did get tired. He wanted to *lie* to piglets. поросят.

об'єднував кілька речень в одно:

Б: «Надо построить такой домик, чтобы в нем *не был* Д: «You need to build a house like *страшен* ни дождь, ни ветер. *Третий поросенок сказал:* that ...not wind, not rain, not *У меня будет такой домик, что в нем не будет* snow... not snow, not wind... not *страшен* ни дождь, ни ветер, ни снег. *У меня будет* rain, not snow». *такой домик*».

Б: «*Проходили дни и* поросенок понемногу строил дом. Д: «He did build his house quietly, *День за днем мудрый поросенок* камешек за камешком *строил свой дом*». one stone, then another stone».

застосовував перmutацію:

Б: Но домик из палочек не понравился Д: But the other one didn't like his house. третьему поросенку.

Б: Его ветром унесет. Д: Wind can blow and it can go far away.

М: He looked through grandmother's Д: Он посмотрел в бабушкин... одежда... и одел clothes and put something on... so he looks одежку, *лег на кровать*... чтобы он смотрелся, like the grandmother. как бабушка.

Траплялися й випадки додавання слів (виділено курсивом у правій колонці).

М: A hunter who was chopping woods nearby Д: ...резал деревья, он услышал, что *Красная heard the cry. Шапочка* кричала: «*Помогите! Помогите!*».

Нерідко спостерігалися контекстуальні заміни в ТП окремих елементів ТО, показані далі курсивом, які свідчать про смислову обробку досліджуваним змісту ТО.

Б: А там *его* ждал перепуганный брат. Д: And there *stayed* his scary brother.

Б: Их старший брат все видел из *окошка* Д: Their older brother did see everything from *своего кирпичного дома.* his *stone window.*

Б: А поросята уже *не дрожали от страха.* Д: And the piglets *didn't be scared.*

М: «The wolf let himself in». Д: «Волк зашел в дом».

М: «The wolf came to the grandma's house faster Д: «По быстрее дорожке... быстрее, чем than the Little Red Riding Hood». Красная Шапочка».

М: «And he knocked lightly on the door». Д: «И он стучал в дверь... чуть-чуть постучал».

М: «Good girl, you have learned an important Д: «Хорошая девочка, ты научила, что lesson». больше нельзя делать».

У деяких випадках спостерігалось смислове перефразування усього речення.

Б: Волк удивился, потому что дом Д: He think: why I can't blow this house away? оказался более крепким.

Б: «Но все зря». Д: «Nothing. But everything is here.

М: The wolf, in the meantime, took a Д: Другую дорожку сделал. побыстрее shortcut. дорожку...

М: The wolf felt very happy and satisfied Д: «Волк был очень... ему понравилось. Не хотел in his belly. больше кушать».

Траплялися й випадки антонімічного перекладу.

Б: Домик стоял. Д: The house didn't fall down.

М: Then her mother said to her: *Remember*, go Д: Ее мама сказала: «*Не забудь.* Иди straight to grandma's house. вперед до бабушкин дом».

Зафіксовані ситуації, коли досліджуваний враховував можливі проблеми сприйняття смислу ТП адресатом і відповідно доповнював свій переклад поясненнями.

М: «What are you doing out here, little Д: «Что ты делаешь, маленькая девочка?», – сказал girl?», – the wolf asked in a very волк хорошим голосом (пояснює: «а вообще-то он friendly voice. был плохой, потом он бабушку скушал»).

Таким чином, проведене нами дослідження, не претендуючи на широкі узагальнення, дозволяє сформулювати певні припущення.

Одержані нами результати підтверджують висновки інших дослідників (*De Houwer* 2006 : 784), що діти, які засвоюють обидві мови з народження, вже на ранніх етапах мовного розвитку здатні продукувати висловлювання, що у переважній більшості випадків чітко співвідносяться з конкретною мовою без хаотичного змішування двох мовних систем. Здатність досліджуваного білінгва відносно легко й контекстуально вірно переключатися з однієї мови на іншу добре узгоджується з припущенням (*De Houwer* 2006 : 781) про наявність природженої здатності співвідносити звуки, які сприймають білінгви, з двома чітко диференційованими мовами.

Відповідно, доцільно визнати незаперечне існування природної здатності до перекладу, яка може успішно розвиватися вже в ранньому віці. Згадана здатність має ґрунтуватися на наявних у свідомості (вірогідно закладених генетично) певних універсальних принципах, оскільки досліджуваний, без будь-якого навчання, інтуїтивно застосовував стратегії та прийоми, описані у перекладознавстві, яке, у свою чергу, відбиває багатовіковий практичний та теоретичний досвід. Зокрема, на інтуїтивному рівні застосовуються стратегії як дослівного, так і смислового перекладу, а також використовуються практично усі відомі його способи.

Загалом переклад досліджуваного ґрунтувався на вживанні словникових відповідників, які він шукав у двох наявних у його свідомості лексиконах. На початку розвитку перекладацької компетенції у випадку виникнення проблем часто вживається слово іншого лексикону, а на більш пізніх етапах – переважно слово, що за значенням найбільше наближається до відповідника, навіть якщо таке наближення є досить умовним. Зафіксовані також випадки транскодування слова іншого лексикону для вживання у мові перекладу, яке іноді супроводжується поясненням мовою перекладу утвореного досліджуваним неологізму. В інших ситуаціях, застосовувалися контекстуальна заміна, антонімічний та описовий переклад.

Спостерігається також достатньо широке застосовування граматичних та лексичних трансформацій, зокрема, розбивання складних речень на прості та об'єднання кількох речень в одно; конкретизація і генералізація значень слів; їх додавання, вилучення і перестановка; заміна слів однієї частини мови на слова іншої. Наявні свідчення того, що на інтуїтивному рівні, навіть на цьому етапі розвитку, враховуються можливі проблеми сприйняття смислу ТП адресатом і відповідно переклад доповнюється поясненнями.

Одержані результати неспростовно свідчать, що у віці 43 місяців досліджуваний білінгв беззаперечно володіє здатністю виконувати роль посередника між двома особами, однак більш надійні узагальнення щодо динаміки формування здатності до перекладу (які, вірогідно, обумовлюються ще й індивідуальними особливостями) потребують додаткового вивчення, в чому й вбачаємо перспективу подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. De Houwer, A. Bilingual language development: Early years // Keith Brown (ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*. – Volume 1. – Amsterdam: Elsevier, 2006. – P.780 – 786.
2. Harris, B., Sherwood, B. Translation as an Innate Skill // David Gerver and H. Wallace Sinaiko (eds) *Language, Interpretation and Communication*. New York and London: Plenum, 1978. – P. 155 – 170.
3. Ingram D. *First Language Acquisition*. – Cambridge: Cambridge Univ.Press, 1992.– 572 p.
4. Leopold, W. F. *Speech Development of a Bilingual Child: A Linguist's Record*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1949. –176 p.
5. Ronjat, J. Le developement du language observe chez un enfant bilingue. – Paris: Champion, 1913. – 156 p.
6. Treffers-Daller, J. The IC model and code-switching // *Bilingualism: Language and Cognition*. – 1998. – Volume 1. – Issue 2. – P. 98–110.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Леонід Черноватий – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов та перекладу, психолінгвістика, перекладознавство.

Катерина Луцьова – перекладачка.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов та перекладу, перекладознавство.

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЙ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Тетяна АНДРІЄНКО (Київ, Україна)

Досліджується роль стратегій очуження й одомашнення у перекладі алюзій, виявляється потенціал кожної із стратегій у відтворенні інтертекстуальних зв'язків художнього дискурсу.

Ключові слова: стратегія перекладу, очуження, одомашнення, універсализація, переклад художнього дискурсу, алюзія, інтертекстуальність.

The role of foreignizing and domesticating strategies in the translation of allusions is studied, the potential of each strategy in rendering the intertextual links of belles-lettres is defined.

Key words: translation strategy, foreignization, domestication, neutralization, literary-artistic translation, allusion, intertextuality.

Алюзії становлять важливу проблему перекладу, оскільки пов'язані з особливим пластом лінгвокультури – її прецедентними текстами. Відтворення алюзій є частиною ширшої перекладацької проблеми – відтворення у перекладі інтертекстуальних зв'язків, які надзвичайно важливі для інтерпретації смислу тексту. Загальний інтерес до відтворення у перекладі інтертекстуальних вкраплень [1; 2; 4] і невизначеність конкретних підходів до їх відтворення зумовлює **актуальність** цього дослідження, **метою** якого є виявлення ролі стратегій очуження й одомашнення, а також універсализації у відтворенні інтертекстуальних зв'язків оригіналу і загальної функції алюзій у ньому.

Об'єктом дослідження є стратегії перекладу алюзій, а його **предметом** – конкретні тактики, методи та прийоми відтворення алюзій. Дослідження виконано на **матеріалі** англомовної класичної прози і її українських та російських перекладів.

Досліджуючи проблему інтертекстуальності з позицій семіотики, Д. Чендлер постулює її важливість для пізнання та інтерпретації дійсності: «Тексти є засобом не лише створення інших текстів, але й набуття досвіду. Значна частина наших знань про світ формується з того, що ми прочитали в книгах, газетах і журналах... Життя проживається через тексти і формується текстами значно більшою мірою, ніж ми усвідомлюємо» [6]. Дослідник цитує О. Вайлда, який «провокаційно стверджував, що не мистецтво імітує життя», а «життя імітує мистецтво» [там само].

У перекладі інтертекстуальність може інтерпретуватися з (1) позиції автора, його можливих намірів і знань (author-oriented intertextual interpretation), (2) реципієнта, його очікувань (recipient-oriented intertextual interpretation), а також з (3) позиції тексту та його властивостей (text-oriented intertextual interpretation) [7], причому останні іноді ототожнюють, відповідно з одомашненням і очуженням [1: 250]. А. Кам'янець і Т. Некряч досліджують способи перекладу інтертекстуальних вкраплень з огляду на джерело алюзії, а також на функцію алюзії в художньому тексті [4]. Диференціюючи джерела алюзій за ступенем освоєння цільовою культурою, доречно розрізняти алюзії на прецедентні тексти (Біблію, античну міфологію тощо), на літературні твори, що перекладались українською мовою, і такі, що не перекладались українською мовою.

Наявність спільного джерела алюзії у мові оригіналу та мові перекладу забезпечує цілком вдале її відтворення завдяки буквальному перекладу, як у наступному прикладі:

"We've had three thieves, let us have the priest."

"Two thieves, " a short peasant said to the man who had shouted. "It was two thieves with Our Lord."

"Whose Lord?" the man said, his face angry and red. (E.Hemingway. For Whom the Bell Tolls)

– Три розбійники у нас уже були, тепер давайте священика!

– Два розбійники, – сказав якийсь присадкуватий селянин тому, хто це крикнув. – Два розбійники було з господом нашим.

– З чім господом? – спитав той, весь червоний від злості. (Е. Хемінгуей. По кому подзвін Перекл. М. Пінчевський)

Одомашненням у цьому перекладі вважаємо написання імені Господа з маленької літери як пристосування до ідеологічних настанов приймаючого соціуму.

У наступному прикладі засобом створення іронічного ефекту є алюзія на відому байку Езопа «Лисиця й виноград», знайому як англійському, так і українському читачеві. Однакова інтегрованість прецедентного твору в обидві лінгвокультури є передумовою успішного перекладу в опорі на знання цього твору. Оскільки байки Езопа можна зарахувати до світової культурної спадщини, переклад в опорі на їх знання можна розглядати як універсалізацію, тобто стратегію перекладу з огляду на спільні (універсальні) знання носіїв мови оригіналу й перекладу.

"Still I must bear my hard lot as well as I can—at least, I shall be amongst GENTLEFOLKS, and not with vulgar city people": and she fell to thinking of her Russell Square friends with that very same philosophical bitterness with which, in a certain apologue, the fox is represented as speaking of the grapes. (Thackeray. Vanity Fair)

Що ж, доведеться нести свій хрест, принаймні я житиму між аристократами, а не серед тих вульгарних гентлярів. І Ребека почала міркувати про своїх друзів з Рассел-сквер з тією самою філософською гіркотою, з якою лисиця у відомій байці говорила про виноград. (Теккерей. Ярмарок суєти. Перекл. О. Сенюк)

Разом із тим, навіть за наявності джерела алюзії в перекладі на українську мову, на вибір перекладача впливають такі чинники, як різний статус прецедентного тексту у вихідній і цільовій мовах, знайомство з ним і його сприйняття різними мовними спільнотами, залежно від соціального устрою та історичного періоду. Так, у наступному фрагменті міститься алюзія на текст з Євангелія від Луки, у якому передається повчання Ісуса апостолам *But even the very hairs of your head are all numbered* (KJV Luke):

"Be good to me, for it went for you. Maybe the hairs of my head were numbered," she went on with sudden serious sweetness, "but nobody could ever count my love for you" (O. Henry. The Gift of the Magi)

Ця алюзія має надзвичайне значення для інтерпретації ідейного смислу твору О. Генрі: гра на прямому й переносному значенні слів, а також м'яка іронія, що виникає через вживання слів з Біблії щодо тривіальної ситуації, є засобом розуміння глибини почуттів героїв, які виявляються через незначні, на перший погляд, вчинки. У перекладі цей фрагмент відтворено майже буквально:

Будь зі мною ласкавий, це ж я зробила для тебе. Можливо, волосся на моїй голові і можна було б перелічити, – в її голосі раптом прозвучала глибока ніжність, – але ніхто й ніколи не зможе виміряти мою любов до тебе! (О. Генрі. Дари волхвів. Перекл. Ю. Іванов)

У цьому перекладі алюзію відтворено не відповідно до україномовного перекладу Біблії І. Огієнка «Але навіть волосся вам на голові пораховане все.» (Луки, 12). Водночас, у цих перекладах є семантична спільність, яка дає змогу «відчитати» біблійну алюзію українському читачеві, який може бути знайомий не лише з українським, а й з старослов'янським текстом цього фрагмента: «но и власи главы вашей вси изочтени суть», або російськомовним синодальним перекладом: «А у вас и волосы на голове все сочтены», тобто читачеві достатньо сприйняти референту ситуацію, а не конкретний текст.

Проте підхід до перекладу, здійсненого у 1983 році, міг бути зумовлений атеїстичною ідеологічною настановою тогочасного суспільства, ігноруванням ролі Святого Письма у духовному розвитку людини. Цією ж причиною можна пояснити і появу множини в перекладі назви твору: *The Gift of the Magi* – *Дари волхвів*, а не «Дар», унаслідок чого відбувається змістовний зсув, характерний для матеріалістичної свідомості: назва починається сприйматися як образна номінація матеріальних подарунків, які приготували один для одного герої, а не духовного дару – самозреченої любові, якій і присвячено весь твір.

Таке перекладацьке переосмислення вважаємо одомашненням, оскільки воно є пристосуванням першотвору до ідеологічних настанов цільової спільноти. Прийомами одомашнення у цьому випадку виступає буквальный переклад алюзії (без відтворення мовної форми цитованого першоджерела) і зміна морфологічної категорії назви. У цьому разі одомашнення алюзії призводить до втрати частини важливої для розуміння смислу твору інформації. Крім того, наявність прецедентних текстів у мовленні певної особистості є частиною її мовної характеристики і дозволяє робити певні висновки щодо якостей цієї

особистості [5; 3]. Отже, відсутність алюзії у перекладі призводить також до змін у мовному портреті персонажу.

Отже наявність спільного джерела алюзії у лінгвокультурах, що контактують у перекладі – одна з головних передумов вдалого її відтворення, проте навіть у цьому випадку відтворення алюзії може бути неповним через дію чинників соціально-ідеологічного порядку.

За наявності, але різної інтегрованості прецедентного тексту в культурі перекладу, переклад алюзії може потребувати додаткових прийомів експлікації смислу. Так, у наступному прикладі згадується твір відомого шотландського романіста, засновника жанру просвітницького виховного роману Тобайаса (Тобіаса) Смолетта, автора історії Англії і значно відоміших пригодницьких романів, що неодноразово видавалися у Радянському Союзі, щоправда, російською мовою, але також можуть бути знайомі українському читачеві:

Once, when Mr. Crawley asked what the young people were reading, the governess replied "Smollett." "Oh, Smollett," said Mr. Crawley, quite satisfied. "His history is more dull, but by no means so dangerous as that of Mr. Hume. It is history you are reading?" "Yes," said Miss Rose; without, however, adding that it was the history of Mr. Humphrey Clinker. (Thackeray. Vanity Fair)

Одного разу, коли містер Кроулі поцікавився, що читає молодь, гувернантка відповіла: «Смолетта». – «Ага, Смолетта, – сказав містер Кроулі, цілком задоволений, його історія хоч і нуднувата, але не така небезпечна, як історія містера Юма. Ти ж бо читаєш історію?» – «Так», відповіла міс Роз, проте не пояснила, що це історія Гамфрі Клінкера. (Теккерей. Ярмарок суєти. Перекл. О. Сенюк)

Цілком можливо, що сатиричний епістолярний роман про подорожі Гамфрі Клінкера якоюсь мірою надихнув Теккерей на створення його «Ярмарку суєти», адже там також в іронічному світлі зображуються події та характери персонажів. Ім'я Девіда Г'юма (у радянській літературі транслітероване як Юм) знайоме освіченим українцям як ім'я філософа-емпіриста, у Радянському Союзі видавалися лише його філософські твори, за якими читач і може скласти уявлення про цього автора.

Розуміючи, що українські читачі мають досить обмежений доступ до згаданих творів, перекладачка О. Сенюк у післятекстовому коментарі дає таке пояснення: «Йдеться про «Історію Англії» письменника Тобіаса Смолетта (1721–1771) і про «Історію Великобританії» філософа Девіда Юма. «Гамфрі Клінкер» – роман Смолетта». Обрана стратегія одомашнення завдяки підбору еквівалентів з існуючих на той час перекладів і пояснення у післятекстовому коментарі цілком виправдана, проте у сам коментар доречно було б ввести інформацію про жанр кожного з порівнюваних творів, щоб забезпечити сприйняття читачем авторської іронії.

І, навпаки, навіть за відсутності джерела алюзії в культурі мови перекладу, або його недостатньої поширеності алюзія може бути легко перекладена, якщо її смисл зрозумілий з контексту:

As that very day Miss Crawley left off her afternoon dose of medicine: that afternoon Bowls opened an independent bottle of sherry for himself and Mrs. Firkin: that night Miss Crawley and Miss Briggs indulged in a game of piquet instead of one of Porteus's sermons. It was as in the old nursery-story, when the stick forgot to beat the dog, and the whole course of events underwent a peaceful and happy revolution. (Thackeray. Vanity Fair).

Того ж таки дня міс Кроулі не випила після обіду ліків, а Боулс відкоркував пляшку хересу для себе й Феркін; того ж вечора господиня і Брігс дозволили собі пограти в карти замість читати якусь проповідь Портеуса. Сталося так, як у одній давній дитячій казочці: палиця забула бити собаку, і всі події пішли своєю звичайною колією. (Теккерей. Ярмарок суєти. Перекл. О. Сенюк).

У наведеному прикладі згадується дитяча казка, яка стала джерелом алюзії, на якій будується метафора, проте смисл алюзії зрозумілий читачеві і без знання тексту, тому буквальний переклад без виносів і пояснень є цілком достатнім для розуміння, хоча читач й усвідомлює, що йдеться про якусь англійську казку. Тому очуження тут є цілком виправданою стратегією.

В наступному прикладі завдання перекладача ускладнене тим, що крім алюзії, у ньому присутній римований фрагмент тексту, який герой співає на мелодію відомої в Америці у першій половині XX століття весільної пісеньки:

I went down-stairs I heard Bill singing, "Irony and Pity. When you're feeling... Oh, Give them Irony and Give them Pity. Oh, give them Irony. When they're feeling... Just a little irony. Just a little pity..." He kept on singing until he came down-stairs. The tune was: "The Bells are Ringing for Me and my Gal." (E.Hemingway. The Sun Also Rises)

Навряд чи мелодія і текст цієї пісні були знайомі українському читачеві у 1980-х роках, коли виконувався переклад твору на українську мову, принаймні її українського перекладу на сьогодні виявити не вдалося, хоча з текстом і мелодією можна ознайомитися завдяки мережі Інтернет. Не розраховуючи на знання читачем тексту чи мелодії пісні, перекладач прийняв рішення відтворити у перекладеному рядку її загальний зміст, щоб проілюструвати смисловий контраст з текстом, який наспівував один із персонажів твору. Такий переклад є очужувальним, оскільки не спирається на фонові знання читача і ніби занурює його в інше культурне середовище. Крім того, оскільки цей текст «наспівували», перекладач створив однаковий ритмічний рисунок першого рядка пісні й «імпровізованого» тексту:

Спускаючись сходами, я чув, як Білл наспівує: «Іронія і жаль. Коли ти їх зазнав... о, дай іронію їм, дай їм жаль. О, дай іронію. Коли вони зазнають... Іронії хоч крапельку, хоч трошки жалю дай...» Він і до їдальні ввійшов, наспівуючи. Співав на мотив «Весільні Дзвони б'ють, йдемо ми під вінець». (Е. Хемінгуей. Фієста (І сонце сходить). Перекл. М. Пінчевський).

Як свідчить наведений приклад, за відсутності джерела алюзії у мові перекладу М. Пінчевський зміг повноцінно відтворити як змістовні, так і формальні характеристики, при цьому зберігаючи «іншокультурну» належність пісні-джерела алюзії, (адже дивно було б, якби персонаж-американець наспівував щось на мотив української пісні).

Для порівняння розглянемо переклад цієї алюзії на російську мову, який також є очужувальним:

Спускаясь по лестнице, я слышал, как Билл напевал: "Ирония и Жалость. Когда ты узнаешь... О, дай им Иронию и дай им Жалость. О, дай нам Иронию. Когда ты узнаешь... Немного ирониш. Немножечко жалости..." Он шел до тех пор, пока не спустился вниз. Шел он на мотив: "В церкви звонят для меня, для тебя..." (Эрнест Хемингуэй. Фiesta (И восходит солнце) Параллельный текст В. Литвинов).

Як можна помітити, перекладений рядок не свідчить однозначно, що ця пісня весільна, а кількість складів і ритміка не збігається з ритмікою наспівуваного на цей мотив рядка. Тобто, при виборі тієї ж стратегії автор російського тексту неповно відтворив зміст і не відтворив поетичну форму алюзії, внаслідок чого втратив зазнає правдивість художньої деталі, така важлива для творчості Гемінгвея.

Отже, успішне відтворення алюзій залежить не лише від наявності джерела алюзії у цільовій культурі і його доступності читачеві. Не менш важливим є усвідомлення перекладачем функції алюзії у художній системі твору і використання наявних ресурсів для її відтворення. Крім визначення стратегії перекладу, перекладач має обрати також конкретну тактику її реалізації, визначити, які саме компоненти смислу чи форми підлягають обов'язковому відтворенню й обрати прийоми реалізації цієї тактики. Перспективою дослідження вважаємо простеження взаємодії стратегій очуження й одомашнення зі стратегіями змісту і форми у перекладі алюзій.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Андрейко Л.В. Возможности видворення интертекстуальности у перекладі [Електронний ресурс] / Л.В. Андрейко – Режим доступу до джерела : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2008_13/1/articles/Perekladnavstvo/53_Andreyko.pdf
2. Денисова Г. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. Денисова / Предисл. С. Гардзонио. Предисл. Ю.Н. Караулова. – М.: Азбуковник. – 2003. – 298 с.
3. Смелянова О. До питання про лінгвістичну концепцію мовної особистості / Олена Смелянова // Наукові записки : Серія: філологічні науки (мовознавство). – Вип. 89 (1): – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 293 – 296
4. Кам'янець А.Б. Интертекстуальна іронія і переклад: Монографія / Анжела Богданівна Кам'янець, Тетяна Євгенівна Некряч. – К.: Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – [3-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.

6. Chandler D. Semiotics for Beginners– [Електронний ресурс] / Daniel Chandler – Режим доступу: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem09.html>

7. Holius S. Intertextuality and meaning constitution. An approach to comprehension of intertextual poetry // Approaches to Poetry, Textuality and Intermediality. – Berlin: Walter de Gruyter, 1994. – p. 77–99

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Андрієнко – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії та практики перекладу Київського міжнародного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, антропологічна лінгвістика, дискурсологія.

KULTUR IN DER AUSBILDUNG VON TRANSLATIONSSTUDIERENDEN

Олександр БІЛОУС (Кіровоград, Україна)

Як зазначає професор О.І.Череди́ченко, «...перекладацька компетенція прямо залежить від обізнаності з рідною культурою та ступенями прилучення (акультурації) до іноземної культури. Для досягнення необхідної культурної компетенції двомовність (білінгвізм) має доповнюватися двокультурністю (бікультуризмом)» [3: 232]. Ці твердження і визначають завдання даної статті.

Ключові слова: культурологічні питання перекладу, перекладацька компетенція, культура і мова.

Prof. Oleksandr Cherednychenko claims that, "...translator's competence depends instantly on the native culture as well as on the acculturation degrees within foreign culture. So, to achieve the necessary culture competence it is necessary that bilingualism should be accompanied by biculturalism" [3: 232]. These statements make the targets of this article.

Key words: culture aspects of translation, translator's competence, culture and language.

Als Anlass zur vorliegenden Arbeit diene die Meinung, dass „die gegenwärtige ukrainische Translationswissenschaft den kulturellen Aspekten der Translation von Tag zu Tag mehr Aufmerksamkeit schenkt. Die kulturelle Dimension nimmt in den wissenschaftlichen Werken bekannter ukrainischer TranslationswissenschaftlerInnen wie M. Nowikowa, M. Stricha, O.Tscherednytschenko einen festen Platz ein. Zur gleichen Zeit bleibt die ukrainische Translationswissenschaft ziemlich isoliert von der westlichen. Ausserdem wird in der ukrainischen Translationswissenschaft nicht immer eine ziemlich prinzipielle Diskussion über Fragen akuter Forschungsrichtungen und über eine wissenschaftliche Wertigkeit konkreter Arbeiten geführt“ [2: 10] (hier und im Weiteren werden Zitate aus dem Ukrainischen von uns übersetzt – O.B).

Die Frage ist zweifelsohne aktuell. Aber ob sie gleichwertig auf die zu behandelnde Tagesordnung in der Ukraine und im Westen gesetzt wird, ist das Ziel der vorliegenden Übersichtsarbeit.

Translationswissenschaft existiert nicht der Wissenschaft wegen, sondern erforscht neue Möglichkeiten, die auch in der Praxis Verwendung finden sollten. „Die zentrale Aufgabe der Übersetzungswissenschaft ist die effektive Unterstützung der Übersetzungsdidaktik und der Übersetzungspraxis“ [20: 45]. Dem ist wohl zuzustimmen, die Umsetzung von theoretischen Erkenntnissen in die Praxis erfolgt dennoch nicht problemlos, was nicht nur auf bürokratische Hindernisse zurückzuführen ist, sondern auch auf den Umstand, dass die Theorie eine größere Flexibilität hinsichtlich Erneuerungen aufweist, als dies z.B. in der Erstellung universitärer Lehrpläne durchführbar ist.

Aus diesem Grund möchten wir zunächst jene Bereiche in der akademischen Ausbildung von Translatorinnen und Translatoren besprechen (Objekt), in denen kulturelle und/oder kulturwissenschaftliche Elemente zum Tragen kommen. Denn wie Oleksandr Tscherednytschenko betont: „[...] wird die sprachliche und kulturelle Vielfalt heutzutage als der grösste Reichtum der menschlichen Zivilisation anerkannt und gerade die Translation ist dazu berufen, als Schild zum Aufbewahren und Schutz nationaler Sprachen und Kulturen zu dienen, zu ihrer Selbstentwicklung beizutragen und gleichzeitig als Filter für einen überflüssigen Einfluss auf Weltsprachen und -kulturen zu sein“ [3: 17].

Kultur und Sprache. Wie bereits erwähnt, stehen Sprache und Kultur in engem Zusammenhang, sodass man bereits bei der Erlernung einer Sprache zahlreiche „Kultur-Elemente“ mehr oder minder automatisch mitlernt. Nun ist es aber nicht immer die Aufgabe eines Übersetzer- und Dolmetscherstudiums, den Studierenden beizubringen (was in vielen ukrainischen Universitäten

noch der Fall ist). Andererseits bildet die Verbesserung und die Vervollständigung der sprachlichen Kompetenz noch immer eine wesentliche Rolle im Übersetzer- und Dolmetscherstudium, wodurch dieser Bereich nicht gänzlich ausgeklammert werden kann. Juliane House, für die der Begriff der interkulturellen Kompetenz zu einem „sinnentleerten Modewort verkommen“ ist [9: 1], erachtet die Hervorhebung des Kulturellen als nicht notwendig, da anhand von Diskursanalysen „Kultur“ ohnehin zum Vorschein kommt. Das bedeutet nicht, dass Kultur nebensächlich ist, sondern durch Sprache und selbst (oder gerade) in den oberflächlichsten und allgemeinsten Gesprächen offenbar wird [9: 4]. Oder wie hervorgerufen wird: „In der Ukraine sind noch heute Dissertationen und Publikationen zu finden, die linguistischen oder sogar grammatischen Fragen der Translation gewidmet sind, in denen nur einige Textfragmente analysiert werden, ohne an einen kulturellen Kontext gebunden zu sein. Die Translationwissenschaft mit Hinblick auf die Kultur behandelt im Gegenteil den Original- und Zieltext nicht als rein linguistisches Sprachmaterial. Denn jeder Text existiert in einer bestimmten Situation, in einer bestimmten Kultur, spielt eine bestimmte Rolle und hat sein eigenes Auditorium“ [2: 10].

Somit ist Sprache – sowohl die Muttersprache, als auch die Fremdsprache – und auch die Erlernung der Sprachen ein grundlegendes Instrument für die Vermittlung von Kultur: „[Es] sei ein weiteres Mal betont, dass es sich bei der Herausbildung der sekundären Sprachpersönlichkeit um eine linguodidaktische Aufgabe handelt, die darauf abzielt, dem Lerner die semiologische Kommunikation mit Trägern einer anderen Kultur zu ermöglichen, ihm die besondere perspektive Fähigkeit anzuerziehen, die andersgeartete Mentalität, Taktik und Strategie des Lebens und damit auch die abweichende Art der Erschließung und Verarbeitung von Informationen zu begreifen, die alle Seiten des Lebens betreffen“ [10: 319].

Insofern verdient auch die Erweiterung der sprachlichen Kompetenz, die ja mit Sicherheit ein Bestandteil eines translatorischen Studiums ist, als Instrument der Vermittlung kultureller Belange, Beachtung (Gegenstand).

Kultur und Text. Zweifelsohne sind angehende Translatorinnen und Translatoren während ihrer Ausbildung damit konfrontiert, Texte zu übersetzen und zu dolmetschen. Ein Text ist bekanntlich mehr, als nur das, was „da steht“; der Ausgangstext ist geprägt durch die Kultur, aus der er hervorgegangen ist, sowie auch die Rezeption und Translation geprägt ist von der Zielkultur. Der erste Schritt im Prozess der Translation ist es, so viel wie möglich zu verstehen, also nicht nur die einzelnen Wörter oder Sätze, sondern den Text in seiner Gesamtheit, in der Funktion, die er in der Kultur, aus der er stammt, erfüllt. „Instead of not seeing the wood for the trees, i.e. of translating words not texts, experienced translators always start out from the source text as a whole and envision the effect of the global target text on the prospective reader in the target community“ [14: 77].

Trotz der unbegrenzten Text-Arten gibt es einige Texte, die sich ähnlich sind, so z.B. technische, juristische, medizinische Texte oder Handelskorrespondenz. Dennoch ist eine Einteilung von Texttypen und Textsorten, wie es Katharina Reiß z.B. vorgenommen hat, für die Praxis der Translation nicht sehr sinnvoll, Hatim und Mason bezeichnen diese sogar als „unhelpful categories“ [14: 128], da sie nicht von Bestand sind: „We also have to recognize that texts are multifunctional, normally displaying features of more than one type, and constantly shifting from one type to another. Given this inevitable hybridisation, no categories, no matter how rigorously worked-out, can be expected to be definitive“ [14: 129].

Der Weg zum Textverständnis muss also eine andere Richtung einschlagen. Es stellt sich die Frage, wie „Verstehen“ funktioniert und wie man andere dazu bringen kann, etwas zu verstehen. Für gewöhnlich hilft erklären, aber die Frage, welche Faktoren Verstehen gelingen oder scheitern lässt, ist noch nicht wissenschaftlich untersucht und vielleicht wird das auch nie möglich sein. Manguel bezeichnet „...das Übersetzen als die intensivste Form des Verstehens“ [13: 310], und dieses Verstehen steht in enger Verbindung mit der Fähigkeit, sich in andere hineinzuversetzen, nachzuempfinden, was in einem Menschen vorgeht, wenn er etwas sagt. Manguel, sowie auch Neubert [14: 76], beschreibt am Beispiel literarischer Übersetzungen sehr eingehend die Bedeutung von Empathie im Translationsprozess. Wenn auch nicht definitiv geklärt ist, wie man die Kompetenz „Verstehen“ lehren und lernen kann, so ist doch zumindest offensichtlich, dass Kommunikation wesentlich mehr ist, also nur „Text“, mehr als nur Sprache, wodurch

Translationsunterricht zwangsweise mehrere Disziplinen mit einschließen muss. „Um einen Text verstehen zu können, sind Semiotik und Hermeneutik unentbehrliche Wissenschaften, was uns an die Interdisziplinarität der Übersetzungswissenschaft und der Kulturstudien erinnert“, schreibt Schwend [16: 272], und welchen Beitrag die Kulturwissenschaften im konkreten liefern, erklärt uns Stoll: „The training of interpreters and translators at university level must imply the ability to understand and analyse a source text produced by an engineer or economist, and the competence to develop strategies adequate to the intended purpose of the target text. The cultural studies component of our curriculum ought to contribute to the formation of personalities with open-minded, plural and multicultural world-views, with an intercultural literacy, of individuals able and willing to accept the complexity of issues under discussion in our multi-layered, complicated, fragmented global village“ [19: 308].

Auslandsaufenthalt. Dass ein Studium, das mit Sprachen zu tun hat, einen Auslandsaufenthalt nahe legt, bedarf im Grunde keiner weiteren Diskussion. Studierende aus der Ukraine würden gerne einen Auslandsaufenthalt machen, wenn dieser vom Staat bezahlt würde und wenn der auch im Studienplan als obligatorisches Fach stünde, wie es an westlichen Universitäten in Form des Sokrates-Programms der Fall ist. In der Regel bewerben sich Tausende von Studierenden aus der Ukraine um ein kurz- oder langfristiges Auslandsstudium (Stipendien) bei internationalen Institutionen, wie z.B.: DAAD, OeAD, IREX u.s.w. Es kommen jedoch nur die Besten unter den Besten zum Zuge. Und die Zahl der Glückspilze übersteigt keine Hunderte oder gar Tausende, sondern nur fünf bis zehn Studierende aus der gesamten Ukraine. Auf eigene Kosten einen Auslandsaufenthalt zu machen, erlaubt der Mehrheit von Studierenden in der Ukraine die Finanzlage ihrer Eltern nicht. Heutzutage sind in der Ukraine solche Studentenprogramme wie ZAV und TREVEL and WORK am populärsten. Das sind aber Arbeitsprogramme und ukrainische Studierende fahren ins Ausland auf eigene Kosten, um Geld zu verdienen und „schufteten“ da „schwarz“ an zwei und mehr Arbeitsstellen, um vor allem die Hin- und Rücktransportkosten zu decken. Von einer kulturellen Ausbildung da zu Ort kann nicht die Rede sein.

Studierende im Westen haben in dieser Hinsicht einen grossen Vorteil. Dennoch ist die Bereitwilligkeit, für einige Monate im Ausland zu leben, nicht unter allen Studierenden im Westen gleichermaßen vorhanden: „Die wirkungsvollste Technik für einen Lehrer, dass ein Schüler zur Erweiterung der Fremdsprachen- und Landeskundekenntnisse einige Zeit im Ausland verbringt, ist vielleicht, den Schüler zu inspirieren, zu beschwatzen, zu zwingen oder zu bestechen“ [17: 44].

Die Eindringlichkeit, mit der Seelye für einen Auslandsaufenthalt der Studierenden plädiert (und das bereits vor vielen Jahren), veranschaulicht den Stellenwert, den ein solcher einnimmt. Genaugenommen ist ein derartiger Aufenthalt eine subjektive Erfahrung – die Hoffnung, dass die Studierenden im Ausland all das „lernen“, was man im Rahmen des Studiums nicht vermitteln kann, ist aber nicht sehr realistisch. Vor allen Dingen sollte es nicht so weit kommen, dass man zwar einen Auslandsaufenthalt absolviert, jedoch alles wieder vergisst, sobald dieser vorüber ist. Ammann bringt dies auf den Punkt, wenn sie sagt: „Der Auslandsaufenthalt wird zur unabdingbaren Voraussetzung. Doch auch der Auslandsaufenthalt will vor- und nachbereitet sein. Die Nachbereitung umfasst auch die Reflexion der persönlichen Reaktionen auf die fremde Kultur“ [5: 83]. Ammann spricht hier einen wichtigen Punkt an, nämlich den Umgang mit den im Ausland gemachten Erfahrungen. So könnten z.B. im Austausch mit anderen Studierenden und Lehrenden, die ebenfalls über vergleichbare Erfahrungen verfügen, subjektive Empfindungen und objektive Betrachtungen analysiert werden.

Landeskunde. Innerhalb einer Ausbildung von Translatorinnen und Translatoren, in deren Mittelpunkt eine vorwiegend sprachliche bzw. translatorische Ausbildung steht, ist das Fach Landeskunde jener Bereich, der sozusagen für Kultur zuständig ist. Als solcher sorgt er immer wieder für Diskussionen unter den Lehrenden und auch unter Translatologinnen und Translatologen. Schmidt bezeichnet Landeskunde schlichtweg als „Problem“ und nennt dafür folgende Gründe:

- a) die Geschichte der Landeskunde ist wechselvoll und z.T. politisch anstößig (cf. Landeskunde als Ideologieträger)
 - b) bis heute fehlt eine Definition des Begriffs Landeskunde;
- Landeskunde hat (noch) keine eindeutige Basis Bezugswissenschaft;

Landeskunde verfügt (noch) über keine didaktische Konzeption" [15: 289].

Von besonderem Interesse erscheint uns hier Punkt c), nämlich das Fehlen einer Basis-Bezugswissenschaft. Bekanntlich werden im Landeskundeunterricht ja verschiedene „Fächer“ behandelt, wie z.B. Politik, Geschichte, Geographie, Kunst, Literatur etc. [1: 146-229]. Nun ist aber die tatsächliche Auswahl des Lehrangebotes meist recht willkürlich; darüber hinaus stellt sich die Frage, ob es denn sinnreich ist, reine Fakten zu vermitteln. Immerhin könnte man den Einwand geltend machen, dass das Fach Landeskunde Allgemeinwissen vermittelt, was nicht unbedingt die Aufgabe eines Studiums ist. Bevor man sich jedoch ernsthaft den Inhalten von Landeskunde, oder auch Kulturkunde, widmen kann, wäre es erforderlich, einen Kulturbegriff zu definieren, auf dessen Basis ein Unterrichtskonzept erstellt werden kann. Stellvertretend für viele möchten wir hier eine Definition von Kultur zitieren: „Kultur wird als die Gesamtheit aller Konventionen und Normen und deren Resultate betrachtet, nach denen sich das Verhalten von Mitgliedern einer Gesellschaft ausrichtet. („Resultate“ von Konventionen und Normen sind z.B. buddhistische Tempel, Schulen, Eisenbahnen und Kernkraftwerke.)“ [6: 31].

Diese Art, Kultur zu betrachten, scheint weit verbreitet zu sein. Die Konsequenzen sind dann eben ein Fach (Landeskunde), das alles und nichts beinhaltet, etwas Geographie, etwas Architektur (als Resultate einer Kultur), dann vielleicht den Grad der Industrialisierung, Schulbildung usw. Derartige Betrachtungsweisen sorgen für ein wildes Durcheinander an Lehrinhalten wodurch wiederum die Forderung nach einer Strukturierung hinsichtlich des Lehrangebotes eine logische Folge zu sein scheint. „Die gründliche Beherrschung einer Sprache mit dem Ziel praktischer Kommunikation und echtem Verstehen verlangt systematische Beobachtung und Aufzeichnung von vielen Merkmalen der genauen Situation, in denen die verschiedenen Sätze vorkommen“, erklärt Fries. Deshalb ist es erforderlich, jene Situationen genauer zu betrachten, anhand derer kulturelle Elemente sichtbar werden. Fries hat dazu Vorschläge oder Entwürfe erarbeitet, die er unterteilt hat in Situationen, die für das Kind, für die jugendliche und schließlich für die erwachsene Person von Bedeutung sind. Zur Veranschaulichung möchten wir jene Situationen, die, laut Fries, für Erwachsene relevant sind, zitieren: „Arten der Anstellung. Vorbereitung auf die Arbeit und Einführung in den Arbeitsplatz. Initiative, Bereiche freier Entscheidung, Beaufsichtigung. Vergütung und soziale Absicherung. Aufstiegsmöglichkeiten und Verantwortung, Einstellung der Arbeiter zur Lohnskala und zum Aufstieg.“

Gesellschaftliche Unterschiede, Rangunterschiede, Gelegenheiten zur Mischung der Gesellschaftsschichten. Bewusste Wahrnehmung der sozialen Ebenen oder der Trennung der Gesellschaftsschichten seitens der Eltern, seitens der Kinder, Zeit und Methoden der Umsetzung. Unterschiede im Sprachgebrauch bei den verschiedenen Gesellschaftsschichten.

Floskeln und allgemeine stereotype Äußerungen in verschiedenen Rollen beim gesellschaftlichen Kontakt. Ladenangestellte und Kundin. Hausfrau und Dienstmädchen. Zufälliges Treffen auf der Straße, inoffizielle Einladungen, offizielle Empfänge. Umgang mit Gastgeberin und Gastgeber. Bewegungen und Gesten in verschiedenen gesellschaftlichen Situationen, auch Grüßen und sich Verabschieden. Händeschütteln – wie häufig; wer reicht die Hand zuerst? Vorstellen. Unterschiede der Förmlichkeit bei verschiedenen gesellschaftlichen Gruppen [7: 54].

Fries weist darauf hin, dass diese Listen nicht vollständig sind, und dass es noch eine Vielzahl anderer Situationen gibt, deren Beachtung und Betrachtung notwendig sei [7: 55]. Aufgrund der Veränderlichkeit von gesellschaftlichen Phänomene ist es fraglich, ob derartige Sammlungen von Kulturdaten überhaupt möglich und sinnvoll sind. Natürlich wäre es wünschenswert, dass Translatorinnen und Translatoren über eine möglichst breitgefächerte Kompetenz in sozialen und gesellschaftlichen Sachverhalten ihrer Arbeitskulturen verfügen, aber sind es tatsächlich Sachverhalte, die man „wissen“ muss, oder ist es nicht vielleicht viel mehr die Fähigkeit, sich in den unterschiedlichsten Umständen zurechtzufinden und agieren und somit auch kommunizieren zu können, die für translatorisches Handeln erforderlich ist? Löwe stellt fest, dass „[...] volle Kompetenz in einer fremden Kultur (also einer, in die man nicht primär enkulturiert wurde) nicht erlangt werden kann [...]“ [11: 94], aber verfügt man denn jemals über eine volle Kompetenz in der sogenannten Mutterkultur?

Diese heikle Thematik umgeht Löwe, indem sie sich erstens für eine „funktionsgerechte Kulturkompetenz“ [11: 94] ausspricht – was genau funktionsgerecht ist, bleibt unklar – , und

zweitens indem sie einen „Plan“ bezüglich des Umgangs mit Kultur für die universitäre Ausbildung für Translatorinnen und Translatoren entwirft, dessen Verwirklichung keine wesentlichen Veränderungen im Curriculum hervorrufen: „Ein durchgängiges Curriculum (für den kulturspezifischen Teil der Ausbildung von Translatoren) erscheint mir nicht wünschenswert“ [11: 94].

Allein dadurch wird Kultur als etwas Nebensächliches eingestuft, als etwas, das nur peripher mit Translation zu tun hat, aber dennoch nicht ganz außer Acht gelassen werden kann, ein notwendiges Übel sozusagen. Trotzdem befindet Löwe es als erforderlich, dass die Studierenden - wenn schon nicht für die gesamte Dauer des Studiums - sich doch recht früh mit Kultur auseinandersetzen: „Am Anfang jeder translatorisch orientierten Beschäftigung mit Fremdkultur sollte eine Einführung in intra- und interkulturelles Grundwissen stehen. (Sie wäre wohl von Fachleuten vergleichender Kulturwissenschaften zu erbringen.)“ [11: 98]. Hier wird also auch gleichzeitig die Lösung für das eingangs erwähnte Problem, nämlich der fehlenden Basis-Disziplin, gegeben: es sind, laut Löwe, die Kulturwissenschaften. Die Erkenntnisse der (vergleichenden) Kulturwissenschaften sind auch für die weitere „kulturelle“ Ausbildung von Translatorinnen und Translatoren von Bedeutung, da sie, so Löwe, die Grundlagen liefern. Löwe wünscht sich eine „Kulturgrammatik“ [12: 17], die all jene Elemente enthält, die man kennen bzw. können muss, um sich translatorisch betätigen zu können. Wichtig ist hier, dass diese „Kulturgrammatik“ jedoch nicht von der Translationswissenschaft zu erstellen ist, sondern von all jenen Disziplinen, die sich mit Kultur beschäftigen, vorzugsweise von der Kulturwissenschaft selbst, deren Aufgabe es dann wäre, gebündelt jene Information zu liefern, die die Translationswissenschaft sich zu beschaffen nicht in der Lage sein will: „Hier habe ich schon mehrfach den Wunsch geäußert, diese Disziplinen mögen eine Art ‚Liste‘, einen ‚Katalog‘ erstellen, in dem aufgeführt sei, welche Elemente nach dem Verständnis dieser Disziplinen zur vollgültigen Beschreibung einer Kultur (und auch zu den Hauptkriterien eines Vergleichs zwischen zwei Kulturen) gehören. [12: 17]“.

Wir wissen nicht, was eine vollgültige Beschreibung einer Kultur (wie sie auch Gerzymisch-Arbogast anstrebt) ist, wir glauben auch nicht, dass eine Disziplin imstande ist, derartige Beschreibungen zu liefern - schon gar nicht die Kulturwissenschaften, die ja bereits erkannt haben, dass ihre Arbeit immer nur Stückwerk sein kann – wir haben jedoch den Eindruck, dass sich die Translationswissenschaft im Kreis bewegt, wenn sie fordert, dass sich andere Disziplinen um „Landeskunde“ kümmern: „In kulturwissenschaftlichen Lehrveranstaltungen sollen politische, wirtschaftliche, literarische etc. Grunddaten der Arbeitskulturen vermittelt werden, [...] Im Rahmen der kulturwissenschaftlichen Ausbildung ist für einen zukünftigen Translator die permanente Erweiterung seines Allgemeinwissens wichtig - besonders des auf seine Arbeitskulturen bezogenen. Art und Umfang von Allgemeinwissen sind kulturspezifisch: In Spanien diskutieren auch Juristen häufig und heftig die neueste Lyrik“ [6: 67].

Damit wären wir wieder bei dem Fach Landeskunde, das aus allen Bereichen etwas beinhaltet, als Basis-Disziplin sollte dann jedoch eher die noch nicht existente Allgemeinwissen-Wissenschaft dienen.

BIBLIOGRAPHIE

1. Євгененко Д.А., Кучинський Б.В., Білоус О.М., Воронкова Н.Р. Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн: Посібник для студентів вищих закладів освіти та середніх навчальних закладах з поглибленим вивченням німецької мови. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 416 с.
2. Кам'янець А., Некряч Т. Інтертекстуальна іронія і переклад. – К.: Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.
3. Череди́ченко О. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
4. Ammann, Margret. Fachkraft oder Mädchen für alles? – Funktion und Rolle des Translators als Dolmetscher und Begleiter ausländischer Delegationen. In: Vermeer, Hans J. (ed.) *Kulturspezifik des translatorischen Handelns*, 2. Auflage. – Heidelberg: th - translatorisches handeln (schriftenreihe der allgemeinen übersetzungs-und dolmetschwissenschaft des instituts für übersetzen und dolmetschen der universität heidelberg, Bd. 3), 1990. – S. 17– 30.
5. Ammann, Margret *Kommunikation und Kultur. Dolmetschen und Übersetzen heute. Eine Einführung für Studierende*, 3. Auflage. – Frankfurt am Main: IKO – Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 1995. – 130 S.
6. Ammann, Margret/Vermeer, Hans J. *Entwurf eines Curriculums für einen Studiengang Translatologie und Translatorik*. – Heidelberg: th -translatorisches handeln (schriftenreihe der allgemeinen übersetzungs-und dolmetschwissenschaft des instituts für übersetzen und dolmetschen der universität heidelberg, Bd. 4, 1990. – 106 S.
7. Fries, Charles C. Kontextbezogenheit. In: Weber, Horst (ed.) *Landeskunde im Fremdsprachenunterricht. Kultur und Kommunikation als didaktisches Konzept*. – München: Kösel-Verlag, 1976. – S. 50 – 56.
8. Hatim, Basil/Mason, Ian *The Translator as Communicator*. – London: The Taylor@Francis e-Library, 2004. – 217 P.
9. House, Juliane Zum Erwerb interkultureller Kompetenz im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache <http://www.alberta.ca/~german/ejournal/house.htm> (09.05.2000).

10. Khaleeva, Irina Narrativer Text als Form des soziokulturellen Nationalbewußtseins (Ausbildung von Dolmetschern. In: Drescher, Horst W. (ed.) *Transfer. Übersetzen – Dolmetschen – Interkulturalität*. – Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Peter Lang (FASK Publikationen des Fachbereichs Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim, Reihe A, Bd. 23, 1997. – S. 313 – 324.
11. Löwe, Barbara Funktionsgerechte Kulturkompetenz von Translatoren: Desiderata an eine universitäre Ausbildung (am Beispiel des Russischen). In: Vermeer, Hans J. (ed.) *Kulturspezifik des translatorischen Handelns*, 2. Auflage. – Heidelberg: th - translatorisches handeln (schriftenreihe der allgemeinen übersetzungs- und dolmetschwissenschaft des instituts für übersetzen und dolmetschen der universität heidelberg, Bd. 3, 1990. – S. 91–111.
12. Löwe, Barbara Welches Kulturwissen braucht der Translator, und wie soll er es erwerben? In: *TextconText* 9.1, 1994. – S. 13 – 21.
13. Manguel, Alberto *Eine Geschichte des Lesens*. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1999. – 624 S.
14. Neubert, Albrecht Teaching Translation as Text. In: Drescher, Horst W. (ed.) *Transfer. Übersetzen - Dolmetschen – Interkulturalität*. – Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Peter Lang (FASK Publikationen des Fachbereichs Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim, Reihe A, Bd. 23, 1997. – S. 75 – 90.
15. Schmidt, Siegfried J. Text und Kommunikat. Zum Textbegriff einer Literaturwissenschaft des Faches Deutsch als Fremdsprache. In: Wierlacher, Alois (ed.) *Fremdsprache Deutsch 1*. – München: Wilhelm Fink Verlag (UTB 912), 1980. – S. 177–299.
16. Schwend, Joachim Kultur, Kulturwissenschaft und Translation. In: Drescher, Horst W. (ed.) *Transfer: Übersetzen - Dolmetschen – Interkulturalität*. – Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Peter Lang (FASK Publikationen des Fachbereichs Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg Universität Mainz in Gernersheim, Reihe A, Bd. 23, 1997. – S. 263 – 278.
17. Seelye, H. Ned Analyse und Unterrichten des interkulturellen Kontexts. In: Weber, Horst (ed.) *Landeskunde im Fremdsprachenunterricht. Kultur und Kommunikation als didaktisches Konzept*, München: Kösel-Verlag, 1976). – S. 9 – 49.
18. Shaw, Daniel R. *Transculturation. The Cultural Factor in Translation and Other Communication Tasks*. – Pasadena, California: William Carey Library, 1988. – 300 P.
19. Stoll, Karl-Hein Translation, Terranglia and Postmodernism. In: Drescher, Horst W. (ed.) *Transfer. Übersetzen - Dolmetschen - Interkulturalität*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Peter Lang (FASK Publikationen des Fachbereichs Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim, Reihe A, Bd. 23, 1997. – S. 291 – 312.
20. Wilss, Wolfram Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin? In: Drescher, Horst W. (ed.) *Transfer. Übersetzen – Dolmetschen Interkulturalität*. –FrankfurtamMain/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Peter Lang (FASK Publikationen des Fachbereichs Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim, Reihe A, Bd. 23, 1997. – S. 35 – 48.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, професор кафедри перекладу і загального мовознавства, декан факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, семантика тексту.

ЛІНГВІСТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Петро ОСИПОВ (Миколаїв, Україна).

У статті розглядаються проблеми перекладу та його лінгвістичні категорії – контекст, семантика, лексика, прагматика, риторика, – а також питання міжкультурної комунікації, яка передбачає спілкування носіїв різних мов та культур.

Ключові слова: переклад, лінгвістична категорія, контекст, мова, культура, спілкування, міжкультурна комунікація.

This article deals with the problems of translation and its linguistic categories such as context, semantics, lexical units, pragmatics, rhetoric, as well as intercultural communication, which suggests the intercourse between representatives of different languages and cultures.

Key words: translation, linguistic category, context, language, culture, intercourse, intercultural communication.

Постійно зростаючий процес глобалізації та євроінтеграції, входження в строкатий мультимедійний світ постійно загострює нашу увагу до мови як могутнього засобу комунікації та обміну інформацією. Комунікативна функція набуває все більшого значення, коли йдеться про мовні контакти між представниками різних мов і культур, отже коли ми стикаємося з феноменом міжкультурної комунікації. Міжкультурними в нашій роботі сприймаються такі відношення, коли учасники комунікації покладаються не лише на свої власні коди, умови, підходи і норми поведінки, але й беруть до уваги однойменні фактори в іншій мові та культурі, дефінуючи їх як чужі. Виходячи з цього, ми вважаємо міжкультурними також такі відношення, де «своє» і «чуже», ідентичність і відмінність, усталене і нове визначають нашу поведінку, ставлення, відчуття й розуміння і де культурна система(тичність) пізнається через порушення межі такої системи [2;3;4;5].

Виходячи із поняття мови як інструмента комунікації й системи знаків, ми припускаємо наявність у ній певної логіки – граматичної організації. Самі мовні знаки можуть бути також аналізованими, оскільки їх зміст можна розкласти на окремі ознаки. Властивий кожній людині розум слугує джерелом пізнання і передбачає певні позамовні універсалії. З огляду на наявність такого спільного чинника, – „tertium comparationis” – всі тексти слід вважати такими, що можуть бути перекладені. Процес перекладу виступає у такій моделі координацією знаків вихідного і цільового текстів по відношенню до єдиного змісту [9].

Розглядаючи переклад як інтерлінгвістичний процес комунікації (Transferprocess), ми сприймаємо його також як певне протиставлення двох мов. І тут цілком слушно постає питання, яким чином слід виконувати мовні операції для того, щоб забезпечити інтеграцію вихідного та цільового текстів і відповідним чином нейтралізувати можливі міжмовні структурні розбіжності щодо змісту та стилю. Адже саме вони, поряд із питаннями інтерференції, служать часто головною проблемою у практиці конкретного перекладу, а тому вимагають досконалого усвідомлення й опрацювання [13;14].

Основним положенням процесу перекладу з огляду на його ментально-психологічні фактори та з урахуванням лексико-семантичних особливостей тексту слугує розуміння / сприймання останнього як певної творчої дії, скерованої на вихідний текст, що підлягає перекладу, і цільовий текст, на який здійснюється переклад. Аналіз публікацій з теорії та практики перекладу [6; 7; 8; 9; 10] свідчить про постійно зростаючу увагу лінгвістів до даної проблеми. Процес перекладу сприймається при цьому завжди функціонально і тематично окресленим; він відбувається свідомо, планомірно, реалізуючи своє головне призначення: надання необхідної інформації й забезпечення комунікації між представниками різних мов і культур.

Відомо, що кожна людина формується під впливом тієї культури, в якій вона зростає. В умовах повсякдення вона над цим не замислюється, оскільки люди, які її оточують, поділяють ті самі традиції, звички, норми поведінки, мають схожу ментальність. Вступаючи в контакт із представниками інших культур, ми констатуємо, що (виявляється!) існують також інші види і форми відчуттів, мислення та поведінки. Постає питання, чим суттєво відрізняються культури, а разом з ними і люди, які репрезентують різні культури. Вихідним пунктом таких міркувань стає теза, що кожна культура створюється у свій власний, специфічний спосіб, а категорії, за якими культури відрізняються одна від одної, і які у своїй структурованій сукупності утворюють специфічний профіль будь-якої культури, ми називаємо *структурними ознаками*. До таких, зокрема, належать:

- національний характер, базова особистість;
- сприйняття (дійсності);
- відчуття часу;
- відчуття простору;
- мислення;
- мова і комунікація;
- невербальна комунікація;
- поняття цінностей;
- зразки поведінки: звички, норми, ролі;
- соціальні угруповання і відношення і т.і.

Додамо до цього також такі фактори як робота, релігія, державні установи і правова система, харчування, одяг і т.і. [4:143].

Перекладені тексти являють собою надсумарні багатопланові єдності, котрі необхідно спочатку зрозуміти і лише потім перейти до перекладу. За таких умов варіанти перекладу можуть базуватися на його окремих категоріях. З точки зору герменевтики розуміння тексту є процесом, при якому відбувається мобілізація й поповнення вже існуючих знань, оскільки лише на базі вже засвоєного лінії «свого» і «чужого» стають все більш розмитими, нестійкими, об'єднуючими у всезростаючій мірі перекладача і текст. У цьому плані ми поділяємо думку ряду лінгвістів [8; 11; 12], які сприймають герменевтику як основоположний вимір перекладу. При цьому текст слід розуміти як цілісний утвір, і відповідно цілим має бути переклад. Щодо абсолютних критеріїв еквівалентності тексту і

його перекладу, то їх практично не існує. Перекладач лише прагне оптимальної змістової єдності обох текстів, де одиницею виміру слугує змістова точність тексту, з одного боку, і цілеспрямована, орієнтована на адресат, адекватність перекладу, – з іншого боку. До того ж переклад має бути виконаним ідеоматично правильно і без будь-яких зусиль сприйматися адресатом.

Процес перекладу вимагає від виконавця вибору певних мовних рішень, які не можуть бути абсолютними й кінцевими, але повинні привести до оптимального попереднього результату. В лінгвістиці, особливо в лінгвістиці тексту і в семантиці, склалися окремі підходи в дослідженні, що є визначальними у процесі перекладу. До таких належать лінгвістичні категорії: *контекст, семантика, лексика* – для рецептивного аспекту розуміння і *прагматика, риторика* – для продуктивного аспекту формулювання [1].

Критерієм оцінки перекладу є його адекватність, однією з передумов якої слугує холистичний підхід до тексту, тобто поняття його цілісності як по відношенню до оригіналу, так і до перекладу. Цілісність позначає при цьому певний когерентний утвір, окремі конституенти якого є залежними від значення цілого. Когерентний текст вибудовується відповідно до правил граматики і синтаксису, утворюючи при цьому структуровану мовну єдність. Проте релевантними для розуміння тексту є не лише його синтаксична будова, але й текстові фактори, а саме контекст. Тексти становлять лише частину на фоні величезного цілого позамовної дійсності. До контексту належать: вихідна ситуація, на якій будується текст, його (тексту) цілемотивація, а також позамовне поле, що включає в собі фактори, які відомі мовцям. До цього додаються також культурно-специфічні стереотипи та соціокультурне оточення, що знаходить своє віддзеркалення у природних, історичних, культурних, релігійних, соціальних, економічних, політичних, технічних, індивідуальних і оказіональних факторах.

Кожний текст вирізняється особливою тематичною будовою і конституюється від початку до кінця відношеннями між його лексемами. Проте, оскільки не синтаксис, а лексема слугує центральною складовою мови, то і ці відношення торкаються, насамперед, семантики, а не граматики. Водночас тематично зорієнтовані лексеми належать до певних груп слів, об'єднаних спільною понятійною ознакою. Таким чином, відбувається своєрідна семантична селекція, що визначає змістову лексичну солідарність (сумісність) одиниць тексту (англ. *compatibility*, нім. *Kompatibilität*).

У процесі перекладу вирішальним є не лише потенціал значень слів, але також їх соціолектне і спеціальне функціонування. Постає, таким чином, питання професійної лексики, де йдеться не лише про термінологію, але яка слугує інструментом пізнання і за допомогою якої відбувається фіксування й передача спостережень, гіпотез і теорій, що розвиваються відповідно до вдосконалення методів дослідження і власне науки про мову.

Надзвичайно важливим у процесі перекладу є прагматичний аспект, який визначає для кого і з якою метою здійснюється переклад [9]. При цьому цільове призначення тексту також може змінюватися. Замовник може, наприклад, вимагати узагальненої оцінки тексту, що передбачає його глибоке розуміння й експлікацію основних моментів. Поряд з тим, для вченого-мовознавця більш важливим може здаватися філологічна адекватність перекладу. Найбільш значних змін зазнають, проте, тексти реклами, структура яких змінюється у тій мірі, наскільки цього потребує оптимізація очікуваного ефекту.

Суттєвою передумовою коректності перекладу слугують знання у царині риторики або мистецтва говоріння. (грец. *rhētorikē téchnē*), а також знання перекладачем риторичних фігур, що являють собою види запланованих синтагматичних відхилень від нормальної послідовності мовних елементів [1]. Такі варіації можуть торкатися всіх одиниць системи мови й експлікуються у таких мовних явищах як *повтор(ення)* – алітерація, поліптон, паралелізм, параномасія; *поширення / розширення* – парантеза, плеоназм; *скорочення / стиснення* – апокопа, еліпс, цойгма; *перестановка / пермутація* – паліндром, анастрофа, гіпербатон. Сюди відносять також *заміщення / субституцію* – тропи, риторичні питання, пролепси тощо.

Названі лінгвістичні категорії відіграють вирішальну роль при перекладі. У різних текстах їх застосування абсолютно відрізняється, водночас вони тісно пов'язані між собою.

Великого значення набуває також експлікація культурно-специфічних особливостей вихідного і цільового текстів. Завдання перекладача полягає в тому, щоб закладена відправником інформація була без труднощів зрозуміла адресатом, і цей процес ускладнюється зі зростанням мовних розбіжностей, зумовлених історичними, географічними, культурними, економічними та іншими причинами. Перекладач стає, по суті, посередником не лише між мовами, але й між культурами, де розбіжності можна пояснити як причинами, так і наслідком розвитку менталітету відповідних націй. Нерідко перекладач, який достатньо ознайомлений зі специфікою національної культури, що іманентно присутня в тексті вихідної мови, здійснює описовий переклад, при цьому цільовий текст не відповідає ілюкції автора.

Таким чином, проблеми розуміння тексту досить часто корелюють із проблемами розуміння культури, і справжнім перекладачем може бути лише той, хто поряд із глибокими знаннями мови впевнено почуває себе в обох культурах. Це становить квінтесенцію міжкультурної комунікації як окремої галузі науки, тісно пов'язаної з теорією перекладу, соціологією, філософією, психологією, історією, релігією, літературою, етнологією. Ступінь пізнання цих факторів визначає рівень міжкультурної компетенції перекладача. У практичному плані це означає зведення моста між повідомленням (інформацією) або ідеєю вихідного тексту і комунікацією з представниками інших народів та культурних прошарів, інших соціальних систем та мов із різною граматичною будовою. Слід, таким чином, пам'ятати, що комунікація завжди пов'язана з контекстом, особистістю та культурою [10:137].

У будь-якому мовному просторі кожної мови репрезентована велика кількість мовленнєвих зворотів, ідіом, крилатих виразів, що не мають відповідностей в інших мовах; переклад і трактування таких явищ вимагає від викладача широкої лінгвістичної ерудиції й глибокого пізнання в різних соціально-культурних сферах. Великих лінгвокраєзнавчих знань, усвідомлення культурних розбіжностей вимагають від вітчизняного реципієнта такі німецькі вирази як, наприклад, Gnade der späten Geburt, Wirtschaftswunder, auf Mallorca überwintern, aus der Kirche austreten, Kaffeefahrten, reingehen wie Blücher, den alten Zopf abschneiden, alter Schwede, blauer Brief / Montag, jmdm. den Laufpass geben, Trümmerfrauen, Eulen nach Athen tragen, jmdm. den Korb geben, jmdn. unter die Haube bringen usw.

Схожі явища мають місце також і в україномовному просторі, де ми зустрічаємо фразеологічні одиниці, лексичне значення яких відрізняється від їх семантичних відповідностей у німецькій мові й певною мірою ускладнює процес перекладу. Ці та інші питання чекають на свої вирішення, а проблематика міжкультурних диференцій та дефініцій не може бути взагалі вичерпаною.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bussmann, Hadumond. Lexikon der Sprachwissenschaft. Alfred Kröner Verlag. Stuttgart, 1990.
2. Göhring, H. Interkulturelle Kommunikation. Mainz, 1977.
3. Goodenough, W. Language in Culture and Society. New York, 1964.
4. Heringer, Hans Jürgen. Interkulturelle Kommunikation. Narr Francke Attempo Verlag GmbH, 2. Auflage, 2007.
5. Hinnekamp, Volker. Interkulturelle Kommunikation. Julius Groos Verlag. Heidelberg, 1993.
6. Kade, Otto. Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung. Berlin, 1968.
7. Koller, Werner. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. München, 1992.
8. Nord, Christiane. Textanalyse und Übersetzungsauftrag. In: Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht // München, 1989.
9. Reiss, Katharina, Vermeer Hans J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen, 1991.
10. Schmenk, Barbara. Kommunikation ist alles. Oder? In: Deutsch als Fremdsprache. H.3, 2007.
11. Snell-Hornby, Mary. Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens. In: Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht // München, 1989.
12. Stolze, Radekundis. Übersetzungstheorien. Narr Francke Attempo Verlag, 2008.
13. Vermeer, H.J. Aufsätze zur Translationstheorie. Heidelberg, 1983.
14. Wilss, Wolfram. Übersetzungsunterricht. Gunter Narr Verlag Tübingen, 1966.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Петро Осипов - кандидат філологічних наук, професор кафедри німецької філології та перекладу Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: лексикологія, стилістика, переклад, міжкультурна комунікація.

ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ЗЕДІ СМІТ «БІЛІ ЗУБИ»

Ольга ВОЛЧЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті розглядаються особливості перекладу реалій українською мовою. Матеріалом дослідження є роман сучасної британської письменниці Зеді Сміт.

Ключові слова: реалія, фореїзація, адаптація, способи перекладу, транскрипція, транслітерація, калькування.

The main features of rendering units of national lexicon into Ukrainian are examined in the article. The investigation basis is the novel of the modern British writer Zadie Smith.

Key words: unit of national lexicon, foreignisation, adaptation, translation means, transcription, transliteration, loan translation.

Питання зіставлення культури, а також слова як одиниці мови, що несуть та зберігають певну інформацію, здавна цікавили не тільки лінгвістів, а й представників інших наук. Всі особливості життя певного народу та його країни (природні умови, географічне положення, хід історичного розвитку, характер соціального устрою, тенденція суспільної думки, науки, мистецтва) неодмінно знаходять відображення в мові. Тому можна стверджувати, що мова є відображенням культури будь-якої нації, вона несе в собі національно-культурний код того чи іншого народу. В ній зустрічаються слова, значення яких розкривають зв'язок мови і культури. Особливими одиницями, здатними відобразити національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, вважають реалії.

Проблема реалій здавна привертала увагу дослідників. У різні роки це питання було об'єктом наукових пошуків як українських (О. Бурбак, Р. Зорівчак, О. Кундзіч, І. Корунець), так і зарубіжних (Л. Є. Верещагін, В. Виноградов, С.Влахов, В. Конецька, В. Костомаров, Л. Мосієнко, А. Паршин, О. Пугіна, Г. Томахін, С. Флорін) вчених. Вони розробили власні підходи до визначення поняття реалії, склали різноманітні класифікації для спрощення вивчення особливостей національно-маркованих слів, проаналізували способи передачі реалій іншою мовою.

Мета цієї статті полягає в аналізі засобів передачі реалій українською мовою на прикладі роману англійської письменниці Зеді Сміт «Білі зуби» [5].

Слід зазначити, що цей твір містить не тільки британізми та американізми, але й реалії народів сходу. Окрім цього, ми мали змогу на прикладі роману Зеді Сміт проаналізувати передачу не лише поширених, вже відомих українському читачу реалій, але й таких, що зустрічаються у художній літературі доволі рідко.

Під час аналізу оригіналу було визначено 229 національно-маркованих лексичних одиниць. Згідно з підходами С. Влахова, Г. Томахіна і С.Флоріна [1; 4] ми розподілили їх на 6 груп: етнографічні, географічні, суспільно-політичні, військові, реалії освіти, релігії та культури, а також ономастичні реалії.

Найчисленнішою виявилася група етнографічних реалій – 116 прикладів. Серед них ми виокремили реалії побуту та на позначення житла (*the Hoover, Kwik Save carrier bag, a thermos of P.G.Tips, Singer, Remington, semi-detached*), їжі та напоїв (*whisky, Babycham, Liebfraumilch, ackee and saltfish, ginger cake, curry, Sunday roast, dal, kebab, lager, mango chutney, squash, variety crisps, lamb samosas, fishnchip, bhang,*), одягу (*winkle-pickers, polo-neck, mohair suit, sari, moleskin*), побутових закладів та їх працівників (*halal butchers, cornershop, pub, publican*), транспорту (*tube, mini-cab, removal van, ice-cream van, the Biafrans*), зв'язку (*social calls, Direct Mail*), відпочинку та дозвілля (*DIY(do-it-yourself), slot-machine, barbecue, fruit machines, jukebox*) звичаїв та традицій, свят (*Boxing Day, Mothering Day, April Fools' Day*), мір та грошей (*a foot, a pound, a stone, a mile, a pence, a quid, a fiver*), звертань (*Mr, Mrs, Ms, Miss, Abba, Amma*).

У тексті оригіналу ми виявили лише 3 приклади географічних реалій. Це назви представників флори та фауни (*tiger moth, Michaelmas daisy*) та реалія політико-економічної географії (*London borough*).

До суспільно-політичних ми віднесли 14 реалій. Серед них ми виділили державні символи (*Union Jack*), реалії виконавчої служби (*dole, dole collector, traffic inspector, traffic ticket, Sunday parking laws, registry office, planning permission*), місцевого самоврядування

(*Lord Governor, GLC*), судової системи (*Royal Court*) політичних партій (*Labour Party, Liberal Democrats, Tories*).

Окремо ми розглянули військові реалії і виявили 14 випадків їх вживання. Згідно класифікації, поданої С. Влаховим і С. Флоріним, ми розділили їх на військові підрозділи та угруповання (*First Assault Regiment R.E, the Royal Airborne Force, His Majesty Army, Senior Service*), назви зброї та військової техніки (*Churchill tank, Matilda, Sherman, tulwar*) та військовослужбовців (*sepooy, kaffir, GI*).

Досить численною виявилися група реалій системи освіти, релігії та культури (35 випадків вживання). Ми розділили її на реалії системи освіти (*grammar school, parent-governor, schooling fee, Received Pronunciation, the Open University, Cambridge college, compulsory GCSE text*), релігії (*Zen, Muslim, Jehovah, Vishnu, Allah, mosque, alim*), театру та кіно (*London theatreland, the National, Boliwood*), засоби масової інформації (*Sunday Supplement, the Times, Tunbridge Wells, BBC One, ITV*), образотворче мистецтво (*patterns of mhendi*), музичної культури (*buskers*).

У тексті оригіналу ми також знайшли 51 ономастичну реалію. Ми виокремили антропоніми (*Donny Osmond, Michael Jackson, Rita Hayworth, Sinatra, Omar Sharif, Viv Richards, Tina Turner*), алюзивні імена та прізвища (*Uriah Heep, Hearsay*), імена казкових персонажів (*Santa*), топоніми (*Oxford Street, Baker Street, Soho, Trafalgar square, Whitechapel, Big Ben, Harlesden Clock*).

Перш ніж дослідити, яким способом найчастіше передаються реалії-представники тієї чи іншої групи та який зі способів є найпоширенішим серед усіх, ми вирішили провести загальний аналіз тексту перекладу, щоб виявити, які способи перекладу вживалися взагалі. Для цього ми дослідили український текст на предмет використання у ньому 10 способів передачі реалій, запропонованих Р.Зорівчак – транскрипції та транслітерації (транскодування), гіперонімічного перейменування, дескриптивної перифрази, транспозиції на конотативному рівні, повного та часткового калькування, комбінованої реномінації, добір ситуативного еквівалента, контекстуального розтлумачення реалій, методу уподібнення та нульового перекладу [2]. Дослідниця також визначає стратегії перекладу реалій: форенізацію та адаптацію, що є збереженням «чужих» елементів вихідної мови і пристосуванням «чужих» елементів до норм цільової мови (зادля спрощення сприйняття інформації) відповідно. До стратегії форенізації відносяться транслітерація, транскрипція, дескриптивна парифраза та комбінована реномінація. Стратегія адаптації охоплює такі способи перекладу, як калькування, міжмовна конотативна транспозиція, метод уподібнення та контекстуальне розтлумачення.

Ми виявили, що транскрипція та транслітерація вживаються для передачі українською мовою ономастичних, етнографічних, суспільно-політичних, військових та реалій системи освіти, релігії та культури. У тих випадках, коли реалія виступає інтернаціоналізмом і є зрозумілою для обох сторін, перекладачі обмежилися її транскодуванням, не вдаючись до додаткових способів передачі. Так, реалії індійської культури *sari, curry*, назви грошових одиниць та мір *dollar, foot, mile*, назва партії *Tories*, назви засобів масової інформації *the Times, BBC*, ономастичні реалії *Big Ben, Michael Jackson, Bruce Willis, Tina Turner* передаються українською мовою як *сарі, карі, долар, фут, миля, Торі, Таймс, Бі-Бі-Сі, Біг Бен, Майкл Джексон, Брюс Вілліс, Тіна Тернер* відповідно. На нашу думку, застосування транскодування тут доречно, оскільки дозволяє зберегти іншомовну форму реалії, повністю передавши її зміст. Проте, набагато частіше у тексті оригіналу зустрічаються реалії, які нічого не говорять українському читачеві, і їх передача транскодуванням лише перенавантажує текст перекладу незрозумілими для сприйняття словами. Так, в романі Зеді Сміт ми знаходимо реалії-екзотизми *dhoti, lungi, toga, bharata natyam*, форму яких перекладачі просто перенесли в український текст (*дготі, лунгі, тога, бгарата натьям*), не пояснивши змісту реалії. Лише за допомогою додаткових джерел можна дізнатися, що *dhoti* – це індійський весільний чоловічий одяг, *toga* – верхній чоловічий одяг в Стародавній Греції та Римі, *lungi* – традиційний одяг народів Сходу, який обгортають навколо стегон, а *bharata natyam* – стародавній індійський традиційний танець.

Не менше проблем викликає передача транскодуванням імен осіб, які добре відомі британцю, але не українцю. Так, імена *Rita Гейворт* (Rita Hayworth), *Дороті Ламур* (Dorothy Lamour), *Бінг Кросбі* (Bing Crosby), *Дженіс Джоплін* (Janis Joplin), *Джессі Овенс* (Jesse Owens) не знайомі пересічному українцеві, тому доречно було б дати пояснення у контексті або у примітках. Іноді такий недогляд перекладачів виправляє редактор перекладу. Так, антропонім *Viv Richards* перекладачі транслітерують як *Вів Річардс*, а редактор в кінці сторінки пояснює, що це всесвітньо відомий індійський крикетист.

Досить часто перекладачами було застосовано спосіб калькування, переважно часткового. Так, реалії *Chelsea boots*, *college scarf*, *parent-governor*, *Chinese New Year*, *patterns of mehendi*, *Hoodo stick*, *Queen Anne chair* передано як *черевики «Челсі»*, *університетський шарф*, *батько-вихователь*, *Китайський Новий рік*, *візерунки мгенді*, *палиця Гуду*, *трон королеви Анни*. Нажаль цей спосіб перекладу теж є не самодостатнім, адже у більшості випадків не передає усього змісту реалії.

На нашу думку, досить вдалим є застосування способу комбінованої реномінації. Цей засіб дозволяє зберегти іноземну форму реалії, проте одночасно передати її зміст. Так, реалії *pagri*, *Stilton* українською мовою передано як *пов'язка пагрі*, *сир Стільтон*.

Дескриптивна перифраза виявилася найбільш багатослівним, проте найбажанішим способом при передачі незнайомих українському читачу реалій. Так, *paltry box of Quality Street*, *pillar-box*, *Mothering Sunday*, *dal*, *dole* українською мовою пояснено як *пачка цукерок з полуничною начинкою*, *скринька британської пошти*, *четвертий тиждень посту*, *індійський плов*, *допомога по безробіттю*.

У тексті перекладу нами було помічено також декілька випадків вживання транспозиції на конотативному рівні. Наприклад, реалію на позначення грошей *twenty quid* українською мовою передано як *двадцять папірців*, при цьому вдало збережено сему розмовності. Цікавим є випадок, коли для передачі слова *crone* використано українську реалію *Баба Яга*, що дозволило повністю передати конотативну інформацію англійського слова.

Гіперонімічне перейменування під час перекладу застосовується тоді, коли реалія у тексті оригіналу асоціюється з виробником. Так, *the Hoover* передано як *шлосос*, *Kwik Save carrier bag* як *герметична торбинка*, *biro* як *кулькова ручка*. Водночас, реалію *Singer* просто транскрибовано як *Зінгер*, а реалію *Parker pen* передано як *Паркер* (опущено пояснювальне слово), що може виявитися не зрозумілим українському читачу. Гіперонімічне перейменування бачимо також при передачі таких реалій як *fruit-machine*, *mohair suit*, *trifle*, *traffic inspector*, *Eglish public schools* – *ігрові автомати*, *шерстяний костюм*, *десерт*, *інспектор*, *англійські школи*. Якщо у перших двох випадках заміна реалії гіперонімом не несе особливих втрат для розуміння змісту, то для передачі трьох останніх прикладів доречніше було б користуватися іншими засобами.

Доволі часто перекладачами застосовується метод уподібнення, коли іноземна реалія замінюється відповідною реалією цільової мови. Це можна простежити при передачі таких реалій, як *blood pudding*, *grammar school*, *Michaelmas daisies*, *publican*, *custard*, що в українському перекладі постають як *кров'янка*, *гімназія*, *ромашки*, *трактирник*, *підлива*.

Досить цікавим виявився спосіб передачі реалій за допомогою ситуативного еквіваленту. Зміст реалії при цьому передавався лише на контекстуальному рівні. Такі реалії як *Boxing Day*, *Sunday roast*, *prawn cocktail*, *wellington boots* передано як *на саме Різдва*, *будь-яке м'ясо*, *дурнуватий коктейль*, *брудні черевики*. Денотативний зміст реалій повністю втрачено, проте даний спосіб їх передачі все ж доречніший, ніж калькування та транскодування.

Нами було виявлено також один випадок такої трансформації, як опущення, хоча ми більше схилиємося до того, що це трапилося через черговий недогляд перекладачів. Так, у перекладі речення *Magid and a change-of-heart Millat slip only four cans of past-their-sell-by-date chickpeas, a bag of variety crisps and some apples into two rucksacks...*, in preparation for a meeting with Irie... [29: 121] – А Маджід і подобрили Мілат вислизали з хати із чотирма банками сої, термін яких збіг..., щоб стрітися з Айрі... [21: 192] випущено не лише переклад реалії *variety crisps*, але й також значну частину іншої інформації.

Нами не було помічено вживання перекладачами способу контекстуального розтлумачення, проте ми знайшли випадки, де реалію-екзотизм, незнайому як англійському,

так і українському читачеві, пояснено ще у тексті оригіналу: *bhang*, a hemp drink taken in small doses for medicinal purposes [29: 191] – *бганг*, настійка коноплі, яка вживалася з медичною метою в мізерних дозах [21: 295].

Таким чином, найуживанішим способом виступає метод транскрипції або транслітерації – 98 випадків (42,8 %), найчастіше при передачі ономастичних, етнографічних реалій та реалій системи освіти, релігії та культури. Ми виявили, що лише у 22 випадку (22,4 %) цей спосіб був самодостатнім, тоді як у 76 випадках (77,6%) реалію було б доречніше випустити або поруч з транскодуванням вжити додатковий спосіб передачі. Доволі часто використовується метод калькування (23,6%), яким передано більшість суспільно-політичних реалій та метод уподібнення (14,8%). Дескриптивну перифразу як один з найдоречніших способів перекладу вжито у 17 випадках (7,4%), найчастіше при передачі етнографічних реалій. Гіперонімічне перейменування та ситуативний еквівалент також використовуються найчастіше для передачі етнографічних реалій та зустрічаються 9 разів (3,9%).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Влахов С. Непереводимое в переводе: учебное пособие / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 342 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів укр. прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. – 215 с.
3. *Сміт Зеді*. Білі зуби: Роман / Пер. з англ. Н. Куликової, Р. Семківа; післямова Д. Мазіна. – К.: Смолоскип, 2009. – 616 с.
4. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы / Г.Д. Томахин. – М.: Высшая школа, 1988. – 239 с.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.pdfbook4u.com/zadie-smith-white-teeth>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Волченко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу.

КРАЄЗНАВЧА ЛЕКСИКА В ПЕРЕКЛАДІ

Валерія ГІЗЕР (Херсон, Україна)

У статті запропоновано та обґрунтовано класифікацію краєзнавчої лексики у перекладі.

Ключові слова: краєзнавчі символи, краєзнавчі реалії, аксіологеми, концепт, перекладознавчі аспекти, лінгвоконцепт «КРАЙ», безеквівалентна лексика.

The classification of the local lore lexis in translation is presented in the article.

Key words: local lore symbols, local lore realia, lexical units with evaluating semantics, concept, translational aspects, linguistic concept “KRAI /HOMELAND”, nonequivalent lexis.

Краєзнавчу концептуальну картину світу вихідного тексту формує група лексики, поєднана облігаторним краєзнавчим компонентом. Зважаючи на ядерні критерії краєзнавства в перекладознавчому аспекті, до цієї групи ми зараховуємо такі лексичні одиниці як краєзнавчий символ, краєзнавча реалія та аксіологема.

Послідовне системне зіставлення об'єктивної реальності та відтворюючих її мовних форм, метою якого є визначення лексичних одиниць, що відображають специфічні риси конкретної національної культури, вимагає формування особливого понятійного й термінологічного апарата, придатного як для опису реальної дійсності, так і для роботи з текстами в перекладі [5; 6; 8; 9].

Дослідження лексики в ракурсі представлення нею культурних цінностей є винятково важливим. Ця проблема отримала ґрунтовне відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених [2; 3; 4; 7; 14; 15; 16].

Символи чи слова з символічним значенням є тією групою лексики, яка сприяє формуванню культурно-ціннісної картини світу в процесі концептуального розвитку лінгвоконцепту, в нашому дослідженні, лінгвоконцепту «КРАЙ». Поняття «символ» одне з найбагатозначніших у системі семіотичних наук. Досліджуючи символ у системі культури, Ю.М. Лотман говорить про те, що і в плані змісту, і в плані вираження символ становить собою текст. Ця позиція базується на глибоко архаїчній природі символу, оскільки «здатність

зберігати у згорнутому вигляді винятково великі й значні тексти» залишилась в основному тільки в символах [1; 13: 213].

Ще одна архаїчна риса символу виявляється в тому, що він, являючи собою замкнений текст, наділений смисловою і структурною самостійністю, що дозволяє йому легко вийти з семіотичного оточення, і так само легко увійти в інше текстове оточення [13: 213]. Звідси визначальною рисою символу є його діахронічність.

Пам'ять символу завжди давніша, ніж пам'ять його несимволічного текстового оточення [13: 288]. Будучи самостійною смисловою і структурною одиницею, і легко переміщаючись з тексту в текст та інші семіотичні утворення, символ як механізм пам'яті культури пронизує хронологічні шари культури по вертикалі, уособлюючи пам'ять культури в собі.

Проте це зовсім не означає, що символ – це застиглий згусток культури, який не підпорядковується екстралінгвальним чинникам мінливості тієї чи іншої лінгвокультури. Зовсім навпаки, саме символ, що активно взаємодіє з усіма елементами широкого культурного контексту, не лише трансформується сам, а й трансформує навколишній час і простір.

У такому сенсі символи становлять один з найбільш стійких і впливових елементів культури. Тож, якщо ми говоримо про національно-культурну своєрідність тієї чи іншої лінгвокультурної традиції, ми маємо перш за все звернутися до ключових для цієї традиції символів, їх значень, адже інваріантна сутність символу завжди реалізується в його варіантах. І, як справедливо зауважив Ю.М. Лотман, «єдність основного набору домінантних символів і тривалість їх культурного життя значною мірою визначають національні та ареальні межі культури» [13: 214].

У дихотомії «національні символи – ареальні символи», вивчення варіантів інваріантної сутності символу великою мірою сконцентровано в царині виявлення його національної специфіки, водночас, ареальні особливості символу залишаються поза увагою філологів, і зокрема, перекладознавців.

Отже, краєзнавчі символи – це слова, загальнокультурне символічне значення яких відображає специфіку ареальних національно-культурних цінностей певного етносу. Крім власне краєзнавчих символів, символічне значення в тексті формується за допомогою краєзнавчих реалій і аксіологем (лексичних одиниць з оцінною семантикою).

Для того щоб висвітлити краєзнавчу специфіку реалії, варто детальніше розглянути поняття «реалія», що є ключовим для філологічних наук і, зокрема, для лінгвокраїнознавства й перекладознавства, першочерговим завданням яких є і вияв національно-культурної складової мовних одиниць.

Термін «реалія» в аспекті лінгвокраїнознавства всебічно розглядався Є.М.Верещагінім і В.Г. Костомаровим, дослідження яких присвячені вивченню іноземної мови крізь призму культури. Учені виділяють культурний компонент значення слова, наявність якого дозволила їм виділити лексику з краєзнавчим культурним компонентом, до якої належать безеквівалентна лексика (у тому числі реалії), конотативна лексика й фонові лексика [9].

З позицій лінгвокраїнознавства під реаліями розуміють як предмети і явища культури, так і слова, що їх позначають. У плані змісту реалії становлять факти, пов'язані з державним устроєм певної країни, її природними особливостями, історією та культурою. У плані вираження реалії актуалізуються широким колом мовних засобів, до яких, здебільшого, відносять слова, словосполучення, речення і скорочення.

У перекладознавстві поняття «реалія» вивчалось такими вченими як Л. Бархударов, М. Вайсбурд, Я. Рецкер, А. Федоров, О. Чередниченко, А. Швейцер. У сучасних перекладознавчих дослідженнях найчастіше цитують визначення реалії, запропоноване С. Влаховим і С. Флорінім, а також Р.П. Зорівчак.

Так, С. Влахов і С. Флорін пропонують власне визначення реалії як особливої категорії засобів вираження, що містить «слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу й чужі для іншого». Здебільшого реалії, будучи носіями національного і / або історичного колориту, не мають точних відповідників (еквівалентів) у інших мовах і, відповідно, не підлягають перекладу «на загальних підставах», вимагаючи особливого підходу [10: 55].

По суті С. Влахов і С. Флорін подають два визначення реалії, одне з яких розкриває національну специфіку цих лексичних одиниць своєї мови щодо іншої. За окресленим принципом вичленовуються «винятково свої» реалії з одновекторною, але не бінарною направленістю їх перекладу в інші лінгвокультури. Власне кажучи, ця частина визначення співвідноситься з дефініцією до поняття «безеквівалентна лексика», запропонованого Є.М. Верещагінін і В.Г. Костомаровим. Згідно з цим визначенням, до безеквівалентної лексики належать слова «план значення яких неможливо зіставити з будь-якими іншомовними лексичними поняттями», які у строгому сенсі слова є неперекладними [9: 56]. Друга частина дефініції розкриває вже власне перекладознавчі аспекти цього поняття.

У межах нашого дослідження таке визначення реалії вбачається актуальним, оскільки воно допомагає, по-перше, вичленувати реалію за мовною ознакою в площині одного і / або пари мов. А, по-друге, за критерієм розповсюдженості й уживаності воно дозволяє виявити краєзнавчий компонент реалії.

Згідно запропонованої С. Влаховим і С. Флорінін класифікації реалій, краєзнавчі реалії входять у всі виділені групи реалій, класифікованих за критерієм предметного поділу. Ознака місцевого поділу (залежно від національної та мовної приналежності) вбачається облігаторною для виявлення краєзнавчого компоненту. Так, за місцевим поділом краєзнавчі реалії належать до групи мікролокальних, оскільки вони вербалізують соціальні й територіальні об'єкти та явища, характерні не так для регіону, як для міста або селища, що прогнозує і певні труднощі при перекладі такого типу реалій [10: 71]. Виділяючи цю групу реалій, автори класифікації зауважують про певну умовність цього терміну, що, на наш погляд, зумовлено відсутністю перекладознавчих розвідок зі специфіки перекладу текстів саме краєзнавчого характеру на момент виходу (тепер уже хрестоматійної) монографії. Проте для нас мікролокальна група реалій уповні відповідає цілям нашого дослідження. Крім того, саме поняття «реалія» невід'ємне від поняття локальної співвіднесеності, яке фіксує ту чи іншу ділянку дійсності, у межах якої поширена ця реалія. Сема «локальності» у структурі реалії становить відображення важливого моменту в пізнанні об'єктивної дійсності та є невід'ємним семантичним компонентом лексичного значення реалії.

Дефініція, запропонована Р.П. Зорівчак, базується на лінгвокраїнознавчій теорії слова Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова й перекладознавчій природі слова, запропонованої В.С.Виноградовим. За Р.П. Зорівчак «реалії – це моно- й полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [12: 58].

Це визначення становить для нас інтерес з двох причин: по-перше, воно охоплює всі текстові прояви варіативних форм реалій і дозволяє відмежувати реалії від суміжних явищ, таких як, наприклад, неологізми, терміни, діалектизми, символи; і по-друге, виходячи з твердження, що реалія являє собою комплекс етнокультурної інформації, можна припустити, що «реалія ... може набути в контексті будь-якої стилістичної функції, певної адгерентної конотативної семантики, більше того – стати ключовим словом» що у свою чергу не може не вплинути на способи перекладу, до яких повинен удатися перекладач у вирішенні відомого питання: «або показати специфіку і впасти в екзотику, або зберегти звичність і втратити специфіку» [12: 85].

Усе викладене дозволяє нам стверджувати, що краєзнавчі реалії – слова-референти, у номінації яких семантично відображено весь комплекс етнокультурної інформації локального характеру, відсутні в ареалі іншої лінгвокультури.

Окремі реалії наділені ознаками власних назв, а для нас – це топоніми й антропоніми, що функціонують у тексті в статусі реалії. Ці лексичні одиниці зумовлені певною національно-культурною фоновою інформацією чи мають велику національно-культурну значущість, і, відповідно, відомі більшості представників певної лінгвокультурної традиції.

У межах нашого дослідження критерій «відомості» чи «знайомості / незнайомості» (термін С. Влахова та С. Флоріна) відіграє важливу роль, оскільки він уточнює ареал поширеності й уживаності реалії. На думку С. Влахова та С. Флоріна, цей критерій принципово важливий саме для мікролокальних реалій [10: 71]. Для того, щоб віднести ту чи

іншу власну назву (топонім, антропонім) до низки краєзнавчих реалій, ця лексична одиниця має відображати таке національне забарвлення (колерит), яке не співвідноситься з національними особливостями культури будь-якої іншої локальної території, крім тої, етнокультурний простір якої його породив.

На сьогодні ученими-перекладознавцями визначено базові прийоми відтворення реалій у перекладі, а також вироблено критерії, що дозволяють перекладачеві визначити, який із прийомів максимально розкриє значення реалії, зводячи втрати до мінімуму, що спричинить адекватне сприйняття тексту і його колориту. Проте необхідно відзначити той факт, що ці концепції розроблено винятково на матеріалі художніх текстів. У межах нашого дослідження краєзнавчі реалії становлять особливий інтерес у зв'язку з вирішенням проблем відбору прийомів і способів їх перекладу в нехудожніх прагматичних типах текстів краєзнавчого характеру.

У нашій роботі аксіологемами ми називаємо такі лексичні одиниці, оцінне значення яких вибудовує культурно-ціннісну ієрархію в процесі створення концептуальної краєзнавчої картини світу певної лінгвокультури. Реалізація аксіологем з експліцитно / імпліцитно вираженою позитивною / негативною конотаціями, що актуалізують національно-культурну систему цінностей певного ареалу в тексті «конвоюють» краєзнавчі символи й краєзнавчі реалії, і у свою чергу, формують культурно-ціннісну ієрархію вербалізованого концепту «КРАЙ».

З позицій перекладознавства від збереження / незбереження експліцитності / імпліцитності й відтворення / невідтворення позитивної / негативної конотації залежить ступінь адекватного / неадекватного відтворення лінгвоконцепту «КРАЙ» згідно зі стереотипами очікування аудиторії іншої лінгвокультури.

Варто також зазначити, що з позицій відтворення лінгвоконцепту «КРАЙ» важливу роль відіграє критерій частотності реалізації певного типу краєзнавчої лексики в конкретному типові тексті краєзнавчого характеру. Цей параметр допомагає побудувати ієрархію типів краєзнавчої лексики для кожного типу тексту, що у свою чергу, окреслює для перекладача галузь облігаторно інваріантного й облігаторно варіативного відтворення краєзнавчої лексики певного типу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аверинцев С.С. Символ / С.С. Аверинцев // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев и др. – М.: Сов. Эн-цикл., 1983. – С. 607 – 608.
2. Багринцева Н.В. Культурно-детерминированные факторы в теории и практике перевода (на материале художественных англо-русских текстов): автореф. Дис. На соиск. Науч. Степени канд. Филол. Наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Н.В. Багринцева. – М.: МГУ, 2001. – 24 с.
3. Барсуков С.Г. Предварительные замечания по проблеме “Эмблема – символ – миф в культуре XVIII столетия” / Барсуков С.Г., Гришакова М.Ф., Григорьева Е.Г // Ученые записки Тартуского гос. Ун-та. – Тарту, 1987. – Вып. 746 : Труды по знаковым системам. – С. 85 – 93.
4. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны: Изучение лексики в лингвострановедческом аспекте / А.А. Брагина. – М.: Русский язык, 1981. – 176 с.
5. Бурбак Е.Ф. Лингвистическая интерпретация реалии (на материале британских общественно-политических реалий): автореф. 110ац. На 110ац.110. Учен. Степени канд. Филол. Наук : спец. 10.02.04 “германські мови” / Е.Ф. Бурбак – К., 1986. – 24 с.
6. Бурда О.В. Міфологеми та ідеологеми як специфічні й етно-соціально забарвлені терміносистеми / О.В. Бурда // Проблеми української термінології. – Львів : Націон. Ун-т “Львівська політехніка”, 2002. – № 453. – С. 171 – 174.
7. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження): автореф. 110ац. На здобуття наук. Ступеня 110ац.110. 110ац.110. наук : спец. 10.02.16 “перекладознавство” / О.В. Бурда-Лассен. – К., 2005. – 20 с.
8. Вайсбурд М.Л. Реалии как элемент страноведения. – Русский язык за рубежом, 1972, № 3. – С. 98
9. Верещагин Е.М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 233 с.
10. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. / отв. Ред. Вл. Россельс. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
11. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня д-ра філол. Наук : спец. 10.02.16 “перекладознавство” / А.Г. Гудманян – К., 2000. – 40 с.
12. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Львів. 110ац. Ун-т, 1989. – 216 с.
13. Лотман Ю.М. Символ в системі культури / Ю.М.Лотман // Ученые записки Тартуского гос. Ун-та. – Тарту, 1989. – Вып.754 : Труды по знаковым системам. – С. 10 – 21.
14. Burke K. Language as Symbolic Action / K. Burke. – Barkley, CA : Univ. of California Press, 1966. – 514 p.
15. Cameron D. Demythologizing Sociolinguistics: Why Language Does Not Reflect the Society / D/ Cameron // Ideologies of Language. – London : Routledge, 1990. – 245 p.

16. Clyne M. Inter-Cultural Communication at Work: Cultural Values in Discourse / M. Clyne. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1994. – 225 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Гізер – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація.

СЕМІОЛОГІЯ МІЖЛІТЕРАТУРНИХ ВІДНОШЕНЬ МІЖ ПРОТОТЕКСТОМ “OLIVER’S STORY” ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕКЛАДОМ: АСПЕКТ ПРАГМАТИКИ

Ольга ДОВБУШ (Тернопіль, Україна)

У статті вивчаються прагматичні ознаки прототексту “Oliver’s Story” і визначається рівень та якість їхньої присутності в українському перекладі. Здійснено поділ прагматичних стимулів на зовнішні та внутрішні, де перші в масовому секторі літературного ринку відіграють першочергову роль, оскільки повинні привернути увагу «свого» читача й змусити його придбати ту чи іншу книгу.

Ключові слова: компаративістика, семіотика, оригінал, переклад, прагматика, автор, читач, перекладач, зовнішні означники, внутрішні означники.

The article deals with the study of the pragmatic significant of the source text “Oliver’s Story” and definition of level and quality of their presence in the Ukrainian translation. There has been made division of pragmatic stimuli into external and internal ones where the former are the most important in the field of mass literature as they have to attract the attention of “their” reader and make them buy the book.

Key words: Comparative Studies, semiotics, source text, translation, pragmatics, author, reader, translator, external significant, internal significant.

В основі культурних текстів, як відомо, лежать старанно приховані за їхньою риторикою «ідеології» (У. Еко), виявленням суті яких займаються дослідники зі сфери семіотики. Сучасна компаративістика, заснована на перехресті «ідеологічних сутностей» (Тамара Денисова), не може знехтувати таким підходом, оскільки в такий спосіб зможе суттєво розширити науковий кругозір, вийти на новий щабель розвитку. Саме в цьому вбачаємо **актуальність** нашого дослідження та його перспективність.

Найбільш наочно простежуються спільні, подібні й різні соціокультурні коди в творах масової культури, де вони набувають високого рівня типізації. Перекладач, «чужий» реципієнт і потенційний компаративіст повинен максимально активізувати свою літературну й культурну компетенції, щоб у перекладі зберегти те, що би робило оригінал успішною книгою. Відтак переклад є чи не найважливішим засобом міжкультурної комунікації, від якого безпосередньо залежить якість таких перемовин: чи до рук «чужого» адресата потрапить популярний твір (формату бестселера), чи одомашнена, дещо прикрашена версія першотвору.

Метою запропонованої розвідки є встановлення основних розбіжностей між оригіналом “Oliver’s Story” (E. Segal) та його українським перекладом «Оліверова історія» на рівні прагматики. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше здійснюється порівняльний аналіз першотвору “Oliver’s Story” та його українського перекладу із залученням семіотичного методу.

Пишучи твір, автор напевне не знає, хто його читатиме, і передбачити всі можливі реляції «твір-читач» йому не під силу. Втім, певний ідеальний образ свого потенційного адресата, «який здатний розуміти всі конотації автора, різні «стратегії» його тексту» [2: 162], він все ж таки має. Як зауважує М. А. Ігнатенко: «ідеальним є той читач, який виправдовує всі сподівання (експектації) письменника» [4: 89]. Книгу можуть читати представники різних культур, різних епох, різних поколінь, різних класів, різних статей і т. д. і кожен раз у літературному творі відкриватиметься нове дихання, що надаватиме йому свіжості, повноти образу та глибини ідеї. Курс на досягнення читачем повного внутрішнього «консонансу» зумовлює превалювання в творах масової літератури **емоційного фактору**, що «є чи не основним засобом підтримувати читацьку увагу» [1: 225], і, на нашу думку, в особливий спосіб визначає конститутивні прагматичні елементи таких літературних взірців.

Прагматичні стимули масової літератури, вважаємо, можна поділити на *зовнішні* та *внутрішні*. Зовнішні чинники у масовому секторі літературного ринку, на наше переконання, відіграватимуть першочергову роль, оскільки повинні привернути увагу «свого» читача і змусити його придбати ту чи іншу книгу. Такими «подразниками» для любителів легкої літератури можуть, в нашому баченні, слугувати ім'я автора, формат видання, його серійність, заголовок, що часто вказує на жанр твору, коротка анотація зображених у ньому сюжетних колізій (синопсис), фрагменти з позитивних критичних відгуків, згадка про різноманітні нагороди, яких була удостоєна книга чи її автор та ін. Все це максимально привабливо має знайти своє місце на обкладинці (першій і останній її сторінках, відповідно атракційно художньо оформлених) пропонованого читачеві твору. Судити про його внутрішній прагматизм, гадаємо, можна на основі визначених образів експліцитних комунікантів (наратора і нарататора) та теми й проблематики твору, що мають бути співзвучними з настроями читацької публіки.

Першим, на що звертає увагу прихильник масової белетристики, є *ім'я автора* і *серія*, особливо якщо вона ще й увиразнена словосполученням “*International bestseller*” («міжнародний бестселер»). Якщо за ним у свідомості зринає близький читачеві образ «імпліцитного автора», виснуваний на основі попередньо прочитаних творів цього ж письменника, то він, не вагаючись, придбає і це видання. Однак інколи саме ім'я потребує увиразнень. Так було і з сентиментальним *romance* “*Oliver's Story*”. Беручи в книгарні до рук оригінал цього бестселера, читач неодмінно зверне увагу на напис під прізвищем Еріка Сігела «*author of LOVE STORY*» (автор «Історії кохання»). І хоча ця примітка подається меншим розміром шрифту, ніж сам заголовок твору та ім'я його творця, все ж роль його не така вже й непомітна. Додатковим акцентом на *серійності* цього бестселера слугують і вислови, які впадають читачеві у вічі, щойно він відкриє книгу: “*Oliver's STORY*” begins where *Love Story* ended” [10] («Історія Олівера» починається там, де закінчувалась «Історія кохання») або “THE EXTRAORDINARY NOVEL THAT CONTINUES THE SAGA BEGUN WITH *LOVE STORY*...” [11] («Незвичайний роман, що продовжує сагу, почату в «Історії кохання»). Такий психологічний хід видавництва легко пояснити.

По-перше, Ерік Сігел взявся до написання “*Oliver's Story*” лише в 1977 році, через сім років після виходу його першого бестселера “*Love Story*”. За цей час його ім'я масовий реципієнт, який часто читає одноразово і поверхнево, вже міг і призабути. По-друге, за цим посиленням, на нашу думку, прихована чітка промоційна стратегія видавців захопити увагу тієї ж багатомільйонної читацької публіки, яку заповонила в 1970-му нічим непримітна, на перший погляд, історія кохання, і, таким чином, забезпечити собі неабиякий комерційний успіх. Це, безсумнівно, дало свій результат.

Після ажіотажу, спричиненого виходом роману “*Love Story*”, цілком природною була цікавість аудиторії до того, що робитиме головний герой Олівер Баррет після смерті своєї коханої дружини Дженні, чим власне і завершується попередній твір. Читачі “*Love Story*”, які були дещо засмучені кінцівкою першого бестселера (нетиповою для літератури такого стилю, де повсюдно домінує *happy-end*), одразу ж захотіли прочитати її продовження, яке, як делікатно натякали у синопсисі видавці, має послужити і логічним закінченням цієї діалогії. Відтак «імпліцитним» читачем “*Oliver's Story*” для його «емпіричного автора», який в даному випадку є поняттям комплексним, оскільки доповнюється впливом видавця і редактора, як бачимо, послугував знайомий йому реципієнт “*Love Story*”. Роман-продовження останньої удостоївся довготривалого перебування в списках бестселерів і приніс чималий дохід своїм видавцям, однак, повторити фурору, властивого “*Love Story*”, яку читають і сьогодні, не зміг. Гадаємо, однією з передумов цього могли стати не до кінця спрогнозовані запити уявного реципієнта та розширене соціальне тло його теми.

Тематична спрямованість твору “*Oliver's Story*” вже з самого початку увиразнюється вдало підібраним автором *епіграфом*:

<p><i>“Death ends a life, but it does not end a relationship, which struggles on in the survivor’s mind towards some resolution which it may never find – Robert Anderson I Never Sang for My Father” [10].</i></p>	<p>«Смертю закінчується життя, однак нею не припиняються стосунки, які продовжують вирувати у свідомості вцілілого до настання певної розв’язки, яка може ніколи і не настати – Роберт Андерсон «Я ніколи не співав для свого батька») (переклад наш – О.Д.).</p>
---	---

Як зазначає Лінда Пелцер, дослідниця творчості автора цього сентиментального бестселера, «вибраний Сігелом епіграф є важливим, оскільки вказує на два рівні, на яких розвивається тема. На одному рівні, Сігел правдиво досліджує важкість і навіть неможливість налагодження відносин з людьми після смерті [коханої – О.Д.]. (...) На іншому рівні Сігел розширює в «Історії Олівера» центральну тему «Історії кохання», продовжуючи дослідження стосунків батька й сина» [9: 37]. Тематична двовекторність “Oliver’s Story”, на нашу думку, була, перш за все, зумовлена запитом різношерстої читачької аудиторії, на яку посягнув цей бестселер. Саме на догоду їй автор спробував зробити свій твір водночас і імпліцитним (для допитливого реципієнта) і експліцитним (для тих, хто володіє обмеженим спектром знань). Зберігаючи важливу для цього жанру тему любовних пошуків, Е. Сігел спробував доповнити і конкретизувати її соціально значимою проблематикою, яка безпосередньо впливає на становлення головного героя. Увага читачів частково переключилась з приватної історії кохання на життя заможних американців у період різнопланових ідеологічних протистоянь, що панували в країні наприкінці 60-х.

“Українська культура” знехтувала більшістю зовнішніх промоційних чинників, якими володів бестселер “Oliver’s Story”, і таким чином, позбавила український переклад властивого його першотворові статусу «масового» твору. «Оліверова історія», слід зазначити, потрапила до рук обмеженої аудиторії українців, оскільки була формально реалізована не у зручному для масового читача книжковому форматі, а на сторінках журналу іноземної літератури «Всесвіт», орієнтованого здебільшого на інтелектуального читача. Не вважаємо це жодним чином за недолік, а навіть за честь для «формульного» (Д. Кавелті) твору бути опублікованим у такому поважному виданні, яке публікує тільки достойні зарубіжні твори, що поповнили або поповнюють світову класику. Цими міркуваннями намагаємось лише показати, наскільки для твору масової літератури, незалежно від місця його перебування, є важливим дотримання чіткої прагматичної стратегії, визначеної автором. Оскільки український переклад вийшов у журнальному форматі, то тут зникла можливість застосувати більшість із зовнішніх «подразників» оригіналу, окремо проаналізованих нами вище.

Всі вище означені і аналізовані прагматичні чинники, в основному, звернені до емпіричної читачької аудиторії дозволяють лише частково уявити «імпліцитних» читачів роману “Oliver’s Story” та його української версії, образи яких, на нашу думку, вже й на цьому семіотичному щаблі суттєво різняться. «Абстрактним» читачем першотвору, вочевидь, мав бути середньостатистичний американець з активною громадською позицією і не менш динамічним способом життя, якого потрібно спочатку звабити зовнішніми принадами книги, а потім втримати її внутрішніми «сітьми». Такому реципієнтові потрібна, на думку Еріка Сігела, «електронна література», створена за кінематографічним зразком [9: 12]. Розробка і використання письменником цієї літературної техніки, вочевидь, були зумовлені актуальним в той час ринковим переходом «від культури друкованого слова до культури видовища» [6: 219]. Побутувала думка, що «зорові способи трансляції інформації» є універсальнішими за літературні коди і не викликають інтерпретаційних труднощів у своїх адресатів. Відповідно і подібного роду «письмо» мало стати лаконічним, щоб тим самим якомога більше залучити читачів до співдії і співпереживань. У цих міркуваннях відчуваємо неабияку духовну спорідненість автора “Oliver’s Story” із реципієнтами тогочасної масової культури, коло яких він намагався розширити знятими за його авторськими кіносценаріями фільмами.

Український перекладач Андрій Євса, очевидно, керувався іншим образом читача, коли працював над канвою українського відповідника, оскільки на сторінках «Оліверової історії» не вдається відчутти властивої Сігелові літературної техніки «кінематографічності». Тут

стиль, на нашу думку, максимально достосований до дещо іншого типу свідомості, який все ще продовжував керуватись ідеологічними пережитками радянської літератури, в якій, нагадаємо, мав повсюдно звучати високий тон епіки. Слід також зазначити, що викривлений образ «абстрактного» читача згодом вилився у спотворений читацькою уявою образ «імпліцитного» автора. Цілісного і завершеного уявлення про цей тип реципієнтів, на нашу думку, можна буде досягти лише після комплексного вивчення всіх трьох семіотичних рівнів порівнюваних нами текстів.

Романтичне начало сентиментального *romance*, яким є “Oliver’s Story”, визначило, вочевидь, і його оповідну природу. Вважаємо, що для такого типу роману, який «протиставляє інтуїтивне раціональному; окремішність, епізодичність і душевне звірення цілісності і сюжету; простоту і щирість мистецьким і літературним судженням; емоційне спілкування вербальному» [9: 10], оповідь від першої особи найбільше імпонує. Завдяки сповідальній нарації цього бестселера текстуальна дійсність твору максимально зближується з реальним досвідом читача, не викликаючи жодних сумнівів у останнього. Вона змушує його повірити героєві, співпереживати з ним. Прагнення Е. Сігела налагодити тісний контакт із читачем бачимо із таких прикладів:

<i>Small and prisonlike (the first-floor windows in New York have iron bars, remember?), it was the not-quite basement of a brownstone where a rich producer lived [10: 10].</i>	Моїм новим помешканням став маленький напівпідвал особняка, де жив заможний власник кіностудії. Грати на вікнах нагадували в’язницю. (Як відомо, всі вікна перших поверхів у Нью-Йорку затратовані!) [7: 8].
<i>‘Gee whiz,’ I said, (how’s that for masking my aggression?) [10: 44].</i>	– Чудово, – сказав я, маскуючи свою агресивність [7: 24].
<i>Please understand. We aren’t ‘living together’ (підкреслення наші – О.Д.) [10: 114].</i>	Будь ласка, зрозумійте, ми не «живемо разом» (підкреслення наші – О.Д.) [7: 59].

Повсюдні звертання Олівера до свого уявного адресата чи то у формі запитань, чи на кшталт стверджувальної фрази “*please understand*” засвідчують, на наш погляд, невпевненість головного героя “Oliver’s Story” у власних діях та почуваннях, його прагнення знайти близьку собі за духом людину, яка змогла б відповісти на більшість із запитань, що його хвилювали, і допомогла б йому внутрішньо утвердитись. Такі відсилання до пам’яті читача, бажання дізнатись його думку, спровокувати його на співдію, а не на пасивне зовнішнє споглядання, зайвий раз екземпфікують динамічний характер масової белетристики та її ідейну близькість зі своїм споживачем. Подібне зближення, на нашу думку, можливе завдяки універсальній природі цього типу літератури. Приналежність до масового суспільства, що з кожним днем все більше уподібнюється такій собі глобальній «сім’ї», дозволяє його членам творити спільний для всіх культурний досвід, до якого, очевидно, і звертається автор “Oliver’s Story”.

Загальної нараційної манери український тлумач А. Євса не змінив, однак, знехтував багатьма не менш важливими її деталями. Передача адресованих уявному нараторові запитань стверджувальними чи, навіть, окличними реченнями подала українському «емпіричному» читачеві інформацію у формі фактажу, а не як запрошення до співучасті.

Таким чином, порівняльний аналіз прагматичних вимірів оригіналу та перекладу дозволив констатувати, що найбільше зігнорованими “українською культурою” виявились зовнішні промоційні чинники, якими володів бестселер “Oliver’s Story”, що власне і позбавило український переклад, властивого його першотворові, статусу «масового» твору. В плані передачі внутрішніх прагматичних ознак прототексту переклад А. Євси виявився дещо вірнішим оригіналу, однак, і тут вдалось помітити деякі огріхи тлумача. Додаткових штрихів до глибшого розуміння прототексту мав би ще додати аналіз синтаксичного і семантичного рівнів цього інтернаціонального бестселера у зіставленні з його іншосеміотичними перекладами, що стане перспективою для наших подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анастасьєв Н. А. Массовая беллетристика в США : социальный заказ и эстетические стандарты / Николай Аркадьевич Анастасьєв // Массовая литература и кризис буржуазной культуры Запада. – М. : Наука, 1974. – С. 9-36.

2. Западное литературоведение XX века: Энциклопедия / ИНИОН РАН. Центр гуманитарных научно-информационных исследований. Отдел литературоведения / [отв. науч. ред. А. Е. Махов; вступ. ст. Е. А. Цургановой]. – М. : Intrada, 2004. – 560 с.
3. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2004. – 352 с.
4. Ігнатенко М. А. Читач як учасник літературного процесу / Микола Андрійович Ігнатенко. – Київ : Наукова думка, 1980. – 172 с.
5. Покальчук Ю. Література, що дорослішає / Юрій Покальчук // Американська література після середини XX століття : Матеріали міжнародної конференції, Київ, 25-27 травня 1999р. / [уклад. Т. Н. Денисової]. – К. : Довіра, 2000. – С. 78-79. – Укр., англ.
6. Рахимова М.В. Американская модель популярной культуры / Майя Вильевна Рахимова // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – №4. – С. 216-220. Режим доступу: // http://www.zpu-journal.ru/zpu/2007_4/Rakhimova/40.pdf
7. Сігел Е. Оліверова історія: [Роман] / Ерік Сігел; [пер. з англ. А. Євса] // Всесвіт. – 1998. – №5-6. – С. 3-102.
8. Червинский М. Система книги / Марцин Червинский / [пер. с польск. Т. Я. Казавчинской]. – М. : Книга, 1981. – 144 с.
9. Pelzer L. Erich Segal: a Critical Companion / Linda Claycomb Pelzer. – Westport, Connecticut London : Greenwood Press, 1997. – 138 p. – (Critical companion to popular contemporary writers).
10. Segal E. Oliver's Story. / Erich Segal. – London Toronto Sydney New York : Granada Publishing, 1977 – 202 p.
11. Segal E. Oliver's Story. / Erich Segal / New York : HarperTorch, 1977 – 324 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Довбуш – кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: переклад в системі порівняльного літературознавства; семіотика.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ, ПЕРСПЕКТИВИ (НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТРАГЕДІЇ Й.В.ГЕТЕ «ФАУСТ»)

Маргарита ДОРОФЄЄВА (Київ, Україна)

У статті пропонується спроба застосування перекладознавчого аналізу, який синтезує елементи інтерпретаційно-культурологічного і лінгвостилістичного підходів. Об'єднуючою ланкою і об'єктом зіставного аналізу поетичного тексту є поняття «образу» з трьома аспектами значень. В роботі досліджується стилістичний аспект категорії «образ». Здійснюється перекладознавчий аналіз стилістичного рівня оригіналу і його двох різномовних перекладів на підставі критеріїв еквівалентності та адекватності. Розглядається відтворення стилістичних словесних образів першотвору в україномовному та російськомовному прецедентних перекладних текстах.

Ключові слова: художній образ, семантичний словесний образ, стилістичний словесний образ, інтерпретаційно-культурологічний підхід, лінгвостилістичний підхід, синтезуючий перекладознавчий аналіз, прецедентний текст.

The paper presents an attempt to use translation analysis that synthesizes elements of interpretation-cultural and linguostylistic approaches. Connecting link and object of comparable analysis of the poetic text is the concept of «image» with its three aspects of meaning. The stylistic aspect of the category of «image» is considered. The analysis of original's stylistic level and its multilingual translations based on the criteria of equivalence and adequacy is carried out. Stylistic verbal images in the Ukrainian and Russian precedence "Faust" - translations are looked upon.

Key words: characterization, semantic verbal image, stylistic verbal image, interpretation-cultural approach, linguostylistic approach, synthesizing translation analysis, precedent text.

Одним із ключових питань сучасного циклу перекладацьких дисциплін від теорії до дидактики і критики перекладу є методологія зіставного аналізу оригіналу й новотвору. Вироблення критеріїв якісного перекладацького аналізу традиційно привертало увагу дослідників з моменту оформлення перекладознавства як самостійної наукової дисципліни. Починаючи з другої половини ХХ століття, перекладознавство набуває міждисциплінарного характеру і значно розширює свій категоріальний апарат та перекладацько-аналітичний інструментарій. Так, чітко розмежовуються два напрями розгляду перекладних текстів: з одного боку, це – *лінгвостилістичний* підхід, який включає суто мовний аналіз оригіналу і перекладу із залученням лінгвістичних методів дослідження; з іншого боку, *інтерпретаційно-культурологічний* підхід, який орієнтується на макросистему перекладу в контексті цільової культури, історії, літератури, враховуючи при цьому особливості індивідуального стилю перекладача [12: 185].

Два згаданих підходи певною мірою можна ототожнити із відомими аспектами аналізу та оцінки якості перекладу: лінгвістичним і літературознавчим. Конфлікт між лінгвістичним і літературознавчим методами дослідження новотвору набуває особливої актуальності в

царині художнього, зокрема, поетичного перекладу. Саме в галузі поетичного перекладу існує необхідність створення окремої методології зіставного дослідження оригінального і перекладного текстів, яка б синтезувала центральні положення обох методів і усунула протиріччя між ними. Цей факт зумовлює *актуальність* пропонованої статті.

Метою статті є спроба створити синтетичний метод аналізу поетичного новотвору, використовуючи ключове поняття «образу» як об'єднувальної ланки між інтерпретаційно-культурологічним та лінгвостилістичним методами дослідження перекладацького продукту. *Об'єктом* вивчення обрано фрагменти перекладів прецедентного поетичного тексту українською та російською мовами. *Предметом* наукового розгляду є критерії синтезуючого перекладознавчого аналізу поетичного тексту. *Матеріалом* дослідження слугують фрагменти оригінального тексту трагедії Й.Гете «Фауст» та їх два переклади: україномовний текст М.Лукаша та російськомовний новотвір Б.Пастернака.

Наш вибір матеріалу обґрунтовано тим, що трагедія «Фауст» належить до *прецедентних* текстів, тобто «явищ культури, хрестоматійно відомих всім носіям даної мови <...>, загального надбання нації, елементів національної пам'яті» [детальніше про це див. 6: 216-217]. Переклади німецькомовного тексту «Фауста», здійснені видатними представниками української та російської перекладацької школи, на сьогоднішній день виконують функції прецедентних текстів у цільових культурах.

Т.Шмігер у монографії «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя» схематично окреслює об'єкти і методи дослідження перекладного тексту в межах інтерпретаційно-культурологічного та лінгвостилістичного підходів [12: 195]. Так, інтерпретаційно-культурологічний підхід включає розгляд ідей та образів у системі твору, автора чи літературної традиції; вивчення перекладацького контексту, перекладацького циклу (за концепцією М.Новикової); дослідження перекладу в системі цільової літератури і культури. Лінгвостилістичний підхід передбачає зіставлення першотвору з одним чи кількома перекладами; аналіз відтворення мовних засобів оригіналу в новотворі, зокрема стилістичних елементів образності й наочності, просодійних, лексичних, граматичних, композиційних особливостей вихідного тексту. Лінгвостилістичний підхід охоплює широкий спектр можливих методів проведення аналізу, серед яких структурний метод зі своїми підвидами опозиційного, компонентного, дистрибутивного й трансформаційного аналізу, контекстуальний, семантико-синтаксичний аналіз, а також кількісні методи зіставного дослідження.

На нашу думку, перекладознавчий аналіз поетичного тексту варто здійснювати з урахуванням здобутків обох конкуруючих методів, оскільки відтворення ідейного та концептуально-естетичного змісту оригіналу (об'єкт культурологічного аналізу) є невіддільним від мовної форми його реалізації у перекладі (об'єкт лінгвостилістичного аналізу). Адже, як слушно зауважував О.Чердніченко ще у 80х роках минулого століття, «принцип синтезуючого аналізу передбачає підхід до поетичного твору як до макрообразу, який має багатоярусну структуру» [11: 8].

Будь-який порівняльний аналіз, в тому числі перекладознавчий розгляд поетичного тексту, повинен мати чіткі критерії зіставлення оригіналу і перекладу. Для пропонованого дослідження ми обрали традиційні для перекладознавства критерії оцінки якості перекладу: категорії *адекватності* та *еквівалентності*. Одразу зауважимо, що поняття адекватності та еквівалентності по-різному інтерпретуються вченими-перекладознавцями [див. напр. 8: 53]. Тому для нашого аналізу ми взяли за основу дефініції, запропоновані Л.Латишевим та В.Комісаровим. Згідно із визначенням Л.Латишева, *адекватним* новотвором є такий, що забезпечує *рівноцінність регулятивного впливу* <на адресата> з боку оригіналу і перекладу, а також певну ступінь семантико-структурної подібності перекладу до вихідного тексту [9 : 27]. *Еквівалентністю*, слідом за В.Комісаровим, ми вважаємо максимально можливу лінгвистичну близькість тексту перекладу до тексту оригіналу [7: 152].

Ми цілком погоджуємось із думкою В.Сдобнікова про наявність різних співвідношень категорій еквівалентності та адекватності для різних видів перекладу, які є найбільш типовими для кожного з таких видів [10: 212]. На думку автора, еквівалентність, тобто формально-лінгвістична близькість оригіналу і перекладу, може бути різною в залежності від

жанру перекладу, комунікативної ситуації та типу вихідного тексту. Так, в художньому, і особливо поетичному перекладі, новотвір може бути адекватним на рівні цілого тексту, але не еквівалентним на рівні окремих його сегментів. Інакше кажучи, на різних рівнях окремих фрагментів оригіналу і перекладу (рівень стопи, лексеми, семантики, синтаксеми, текстими) лінгвістична близькість між відповідними одиницями подекуди є мінімальною. Проілюструємо дану тезу прикладами (1) [1: 11; 2: 16; 3: 152 у джерелах ілюстративного матеріалу]:

DER HERR. Kennst du den Faust? МЕРНІСТОПНЕЛЕС. Den Doktor? DER HERR. Meinen Knecht! МЕРНІСТОПНЕЛЕС. Fürwahr! Er dient Euch auf besondere Weise. Nicht irdisch ist des Toren Trank noch Speise. Ihn treibt die Gärung in die Ferne, Er ist sich seiner Tollheit halb bewußt; Vom Himmel fordert er die schönsten Sterne, Und von der Erde jede höchste Lust, Und alle Näh und alle Ferne Befriedigt nicht die tiefbewegte Brust.	Господь. Ти знаєш Фауста? Мефістофель. Він доктор? Господь. Він мій раб! Мефістофель. Та раб то раб, а служить по-якому? І їсть, і п'є він щось не по-земному. Його думки, на безум хворі, Ширяють десь в непевній даліні. То з неба б він зірвав найкращі зорі, То пив би він всі радощі земні; Та ні земля, ні далі незорі Не вдовольнять тієї маячні.	Господь. Ты знаешь Фауста? Мефистофель. Он доктор? Господь. Он мой раб. Мефистофель. Да, странно этот эскулап Справляет вам повинность божью, И чем он сыт, никто не знает тоже. Он рвется в бой, и любит брать преграды, И видит цель, манящую вдали, И требует у неба звезд в награду И лучших наслаждений у земли, И век ему с душой не будет сладу, К чему бы поиски не привели.
---	---	--

Як бачимо, перший рядок наведеного фрагменту демонструє повну еквівалентність на рівні лексем, і майже повну формальну відповідність на рівні синтаксису речення в обох перекладах (*Kennst du den Faust?/Ти знаєш Фауста?/Ты знаешь Фауста?*). Однак вже у другому та третьому рядках перекладів спостерігаємо відхилення від формальної еквівалентності на синтаксичному рівні шляхом заміни еліптичного речення (Аккусативоб'єкт) на двоскладове речення з іменним присудком: (*Den Doktor?Meinen Knecht!//Він доктор?Він мій раб!//Он доктор?Он мой раб*). Втім, така синтаксична трансформація жодним чином не впливає на адекватність перекладу згаданих реплік персонажів.

Цікаво, що на просодійному рівні український переклад М.Лукаша ілюструє повну відповідність «правилу трьох еків» – еквілінеарності, еквіметричності та еквіритмічності, тобто є еквівалентним оригіналу за віршовим розміром (п'ятистопний ямб); за кількістю рядків та типом римуння. У російськомовному перекладі спостерігаємо відхилення від еквілінеарності з оригіналом (на відміну від восьмирядкової строфи першотвору у репліці Мефістофеля строфа перекладу Б.Пастернака містить дев'ять рядків). Російський митець також частково відступає від вимоги еквіметричності, використовуючи у рядках 4-5 чотиристопний ямб замість п'ятистопного в оригінальному розмірі: *Fürwahr!Er dient Euch auf besondere Weise//Да, странно этот эскулап/Справляет вам повинность божью,//*

Що стосується інших рівнів еквівалентності, можна констатувати, що обидва переклади наведеного фрагменту містять численні відхилення від оригіналу на структурно-семантичному рівні. Однак регулятивний вплив на адресата поетичного тексту (адекватність новотвору) залишається незмінним, оскільки поряд із концептуально-естетичним змістом обидва перекладачі блискуче відтворюють систему ключових образів трагедії «Фауст».

На нашу думку, поняття *образу* є тим об'єктом зіставного дослідження, який міг би синтезувати інтерпретаційно-культурологічний та лінгвостилістичний підходи до аналізу поетичного тексту. В сучасному полі гуманітарних наук існує багато тлумачень категорії «образ». Відомо, що образ є спільним поняттям для всіх видів мистецтва. Так, у літературознавстві образ належить до центральних категорій художнього тексту, і визначається як «узагальнене відтворення типових явищ життя в конкретно-індивідуальній формі» [10: 381]. Іншу дефініцію художнього образу, ближчу до специфіки поетичного перекладу, пропонує Л.Букрєєва на базі концепції поетичної комунікації С.Гончаренка, який розрізняє фактуальний, концептуальний та естетичний шари інформації в поетичному тексті [детальніше про це див. 3: 81-91]. За Л.Букрєєвою, художнім образом є композиційна одиниця тексту, яка охоплює три види текстової інформації: змістово-фактичну, змістово-концептуальну, змістово-підтекстову, а також характеризується цілісністю сприйняття і експресивною функцією, зв'язаною з художньою функцією всього твору [2: 3]. Авторка представляє образну структуру художнього твору у вигляді чотирирівневої ієрархії: первісні образи (слова); уявлення (речення); художні образи (композиційні одиниці твору); макрообраз тексту.

Інші аспекти значення категорії образу перегукуються з положеннями когнітивної лінгвістики, де вивчаються принципи категоризації концептуальної та мовної картин світу нації; образотвірні системи як когнітивно-семантичні суперкатегорії; метафоричні та метонімічні мовні відношення. Так, символічні образи у народнопоетичній символіці оригіналу і перекладу, які розглядаються в межах інтерпретаційно-культурологічного підходу, можна певною мірою ототожнити з поняттям культурно значущого концепту базового рівня категоризації. Наприклад, Г.Дима визначає народнопоетичні символи як художні іносказання з постійно заданою образною семантикою, які виникли за законами художнього мислення <...> й слугують цілям ідейно-естетичного пізнання і відображення дійсності <...> [4: 8].

Інший аспект значення категорії образу спостерігаємо в понятті «словесний образ», яке ґрунтовно розробляється в межах лінгвостилістичного підходу до аналізу тексту. Р.Зорівчак у дослідженнях фразеологічного рівня перекладу формулює словесний образ таким чином. Це «семантична конструкція, яка виникла в результаті застосування тропізованих висловлювань, що заново інтерпретуються і перетворюють усталені значення вжитих слів, допомагаючи показати речі й явища, про які йдеться, з несподіваного боку» [5: 29]. В даному визначенні наголошується саме семантичний аспект значення категорії «образ».

П.Бех пропонує стилістичне розуміння поняття «словесний образ», розглядаючи макрообраз поетичного твору як систему взаємодії автосемантичних образів (тропів) і синсемантичних образів (ритміко-інтонаційних та композиційних особливостей поетичного твору) [1: 5].

Отже, проаналізувавши поняття образу як об'єкту зіставного аналізу оригіналу і перекладу, й водночас об'єднувального елементу між двома підходами до аналізу поетичного тексту, можна зробити такі теоретичні узагальнення. З цією метою скористаємося схемою:

Рис. 1. Аспекти значення категорії «образ»

Як видно зі схеми, категорія «образ» містить три аспекти значення, які мають ієрархічну природу. Найвищий рівень складає загальне поняття «художнього образу» як композиційної одиниці образної системи оригіналу і перекладу. Проміжною ланкою виступає семантичний словесний образ у широкому розумінні, який окрім фразеологічних одиниць, сталих виразів, крилатих висловів і цитат включає також народнопоетичну символіку і культурні архетипи. Останній рівень ієрархії складає стилістичний словесний образ у вузькому розумінні, який поділяється на тропи (автосемантичні образи) і фігури та ритмотвірні елементи (синсемантичні образи).

Ми вважаємо, що категорія «образу» в якості об'єкта зіставного аналізу поетичного тексту може виконувати функцію об'єднувальної ланки між інтерпретаційно-

культурологічним та лінгвостилістичним підходами, оскільки вона має багатоярусну природу. Категорія художнього образу (1) як композиційна одиниця досліджується на засадах інтерпретаційно-культурологічного (літературознавчого) підходу. Семантичний словесний образ (2) є проміжною одиницею на межі літературознавчого та лінгвістичного підходу до аналізу поетичного тексту, оскільки містить у собі поряд із мовними елементами фразеологічного рівня літературні символи і культурні архетипи. Стилістичний словесний образ (3) традиційно належить до суто мовних одиниць аналізу художнього, в тому числі поетичного, тексту. Проілюструємо наведені тези конкретними прикладами з культурно значущої сцени трагедії «За міською брамою», маркованої національним колоритом (2) [1: 25-27; 2: 36-37; 3:171-172]:

<p>SCHÜLER. Blitz, wie die wackern Dirnen schreiten! Herr Bruder, komm! Wir müssen sie begleiten. Ein starkes Bier, ein beizender Toback, Und eine Magd im Putz, das ist nun mein Geschmack. BÜRGERMÄDCHEN. Da sieh mir nur die schönen Knaben! Es ist wahrhaftig eine Schmach: Gesellschaft könnten sie die allerbeste haben, Und laufen diesen Mägden nach!</p>	<p>ШКОЛЯР. Глянь, пане-брате! Ну й дівульки! Гайда слідом, підчепим хто яку. Хмільного пива дзбан, Кріпкий тютюн до люльки Та дівка при боку оце нам до смаку. Дівчина-городянка. Нівроку, хлопці дженджуристі, Та легковажні, просто жах: Де б погулять в пристойнім товаристві Так ні, побігли по дівках.</p>	<p>СТУДЕНТ. Гляди, девчонка под руку с девчонкой! А ну-ка за обеими вдогонку! Да, брат, покрепче пиво и табак Да девочки на это я мастак. Девушка-горожанка. Могу сказать, студенты-кавалеры! Я удивляюсь, как не стыдно им. У барышень хорошие манеры, Они же липнут к горничным простым.</p>
---	---	---

Одразу зауважимо, що в даному дослідженні за браком місця ми обмежимось аналізом лише стилістичних словесних образів оригіналу (третій аспект значення категорії «образ») та їх відтворення в обох перекладах. На підставі наведеного фрагменту першотвору констатуємо наявність кількох ключових словесних образів: безпосередні дійові особи сцени та об'єкти їх розмов. Як бачимо, існують як повні відповідники (а), так і лексичні розбіжності (б) у позначенні таких дійових осіб у двох перекладах: (а) *Bürgermädchen/дівчина-городянка/девушка-горожанка*; (б) *Schüler/школяр/студент*.

На рівні нормативного компоненту стилістичного значення поряд із повними стилістичними відповідниками (а) також фіксуємо наявність відхилень від стилістичного значення окремих одиниць оригіналу (б): (а) *Dirnen/дівульки/девчонка с девчонкой; Herr Bruder/пане-брате/брат* (всі лексеми належать до єдиного розмовно-просторічного стилю); (б) *Magd/дівка/горничная; schönen Knaben/хлопці дженджуристі/студенты-кавалеры*. В даному випадку український переклад М.Лукаша тяжіє до зниження нормативного компоненту стилістичного значення лексеми у бік розмовної лексики, в той час як російськомовне відтворення таких одиниць Б.Пастернаком характеризується стилістичною нейтральністю, подібно до оригіналу. Отже, на підставі проведеного критичного переосмислення засад перекладознавчого аналізу поетичного тексту, а також практичного аналізу двох різномовних прецедентних перекладів трагедії Й.Гете «Фауст» можна зробити такі висновки.

1. Категорія «образу» слугує об'єднуючою ланкою між інтерпретаційно-культурологічним та лінгвостилістичним підходами до аналізу поетичного тексту, оскільки має багатоярусну природу. Поняття образу містить три аспекти значення: художній образ, семантичний словесний образ, стилістичний словесний образ, які знаходяться між собою в ієрархічних відношеннях.

2. Україномовний поетичний переклад М.Лукаша та російськомовний переклад трагедії «Фауст» Б.Пастернака відзначаються наявністю адекватності (рівноцінного регулятивного впливу на адресатів оригіналу і перекладу) та переважною відсутністю формальної еквівалентності у проаналізованих сегментах тексту на лексичному і синтаксичному рівнях.

3. На стилістичному рівні переклад М.Лукаша відзначається тяжінням до зниження нормативного компоненту стилістичного значення словесних образів, що підвищує загальну експресію перекладу порівняно з оригіналом. Переклад Б.Пастернака характеризується загалом вищим ступенем формально-стилістичної відповідності між проаналізованими сегментами першо- й новотвору на рівні нормативного і експресивного компонентів стилістичного значення словесних образів.

Перспективи подальших розвідок в галузі перекладознавчого аналізу художнього, в тому числі поетичного тексту, ми вбачаємо у залученні категоріального апарату когнітивної лінгвістики: концепти, архетипи, фрейми, сценарії, когнітивно-семантичні суперструктури.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бех П.А. Воссоздание образа в поэтическом переводе (на материале украинских переводов лирики Дж.Байрона): автореф. дисс. ... канд. филол. наук; спец. 10.02.04 «Германские языки»/П.А.Бех; Киев. гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко. – Киев, 1979. – 23 с.
2. Букреева Л.Л. Лингвостиллистические основания адекватной передачи художественного образа в стихотворных переводах: (на материале русских переводов стихотворений Р.М.Рильке): автореф. дис. канд. филол. наук/ Л.Л.Букреева; Одес. гос. ун-т им. И.И.Мечникова. – Одесса, 1988. – 15 с.
3. Гончаренко С.Ф. К вопросу о поэтическом переводе // Тетради переводчика. – №9.– 1972. – С. 81-91.
4. Дыма Г.М. Народно-поэтическая символика «Кобзаря» в переводах на немецкий язык: автореф. дисс. ...канд. филол. наук; спец. 10.02.04 «Германские языки»/Г.М.Дыма; Киев.гос. ун-т им. Т.Г.Шеченко. – Киев, 1974. – 25 с.
5. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча одиниця: (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою)/Р.П.Зорівчак. – Львів: Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. – 176 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 319 с.
7. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Междунар.отношения, 1980. – С. 152-153.
8. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых). – М.: Черо, 1999. – 414 с.
9. Латышев Л.К. Технология перевода. Учебное пособие по подготовке переводчиков (с немецким языком). – М.: НВИ-Тезаурус, 2000. – С. 27.
10. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. – М.: АСТ: Восток-Запад; Владимир: ВКТ, 2008. – 448 с.
11. Череди́нченко О.І. Теоретичні основи удосконалення практики перекладу та двомовної лексикографії: (комплексна наукова тема)/О.І. Череди́нченко // Теория и практика перевода. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 3-13.
12. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. J.W.Goethe. Faust. Der Tragödie erster Teil. – Stuttgart: Philipp Reclam, 1986. – 135 S.
2. Й.В.Гете. Фауст. – К.: Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1981. – 540 с.
3. И.В.Гете. Страдания юного Вертера. Фауст. – М.: Эксмо, 2007. – 655 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: загальна теорія перекладу, лінгвістика тексту, лінгвостилістика, лінгвістична прагматика, аналіз дискурсу.

ВПЛИВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ Ф.КАФКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

У статті досліджуються чинники впливу на стратегії та тактики відтворення оригіналу на матеріалі романів Франца Кафки "Процес" і "Зниклий безвісти" в українських перекладах Петра Таращука та Юрка Прохаська. Аналіз їхніх перекладацьких рішень, біографічних даних та висловлювань щодо перекладу дозволили виокремити ті риси мовної особистості перекладача, які найбільш суттєво впливають на підходи до перекладу. Це умови формування мовної особистості (регіональні, соціальні, освітні) та, відповідно до них, соціальні й психологічні емоції, які взаємопов'язані із мовленнєвою поведінкою перекладача, і як наслідок – настанови та інтенціональність, які визначають стратегію перекладу, якої притримується певний перекладач.

Ключові слова: художній переклад, мовна особистість перекладача, стратегії і тактики перекладу, перекладацькі рішення, настановна перекладу, стилістичні трансформації, індивідуальний стиль.

Translations of "The Trial" and "The Man Who Disappeared" into Ukrainian language were studied to identify influencing drivers behind translation strategies and approaches. Analysis of Taraschuk's and Prokhasko's individual solutions, their biographies and opinions on translation, enabled to determine the features of translator's personality with the strongest influence on translation approaches. Those are the conditions for shaping a linguistic personality (regional, social, educational) and the corresponding social and psychological emotions interrelated with translator's speech activity and, hence, attitude and intentionality, which define a translation strategy.

Keywords: literary translation, translator's personality, translation strategies and approaches, translator's individual solution, intentionality, stylistic transformations, individual style.

Сучасна лінгвістика все більше концентрує свою увагу на особистісному вимірі, антропоцентризм стосується і перекладознавства, котре зміщує акценти від аналізу перекладів на дослідження діяльності перекладача, його стилю, стратегій та чинників, котрі впливають на прийняття перекладацьких рішень. Особистість перекладача стає тим важливим стрижнем, який визначає долю перекладу, починаючи з вибору автора і твору, і закінчуючи рецепцією готового перекладу. Центральним компонентом особистості перекладача є його мовна особистість, дослідження якої знаходяться у руслі антрополінгвістики, є новими та актуальними.

Поняття мовної особистості ввели у наукову терміносистему В.Виноградов, Г.Богін та Ю.Караулов, на основі їхніх міркувань сформувалася лінгвоперсонологія, котра займається яскравими мовними особистостями письменників та політиків. Проте слід зазначити, що мовна особистість перекладача досліджується науковцями лише спорадично. Так, Л.Долбунова розглядає мовну особистість перекладача з точки зору міжкультурної комунікації [4], А.Бушев наголошує на розширенні обов'язкових компетенцій полікультурної мовної особистості сучасного професійного перекладача [2], С.Серебрякова висловлює думку про можливість формування мовної особистості майбутнього перекладача завдяки активізації його лінгвокогнітивного потенціалу у вищому навчальному закладі [13]. Більшість сучасних досліджень мовної особистості перекладача активно проводяться в Росії, відповідно, детально вивчається російська мовна особистість, напр., О.Шевченко присвячує дисертаційне дослідження мовній особистості перекладача Б.Заходера [16].

На жаль, феномен мовної особистості перекладача, її формування та розвиток, її складові в українському перекладознавстві ще комплексно не досліджувалися. В Україні поняття мовної особистості перекладача розглядалося Л.Засекіною під кутом зору психолінгвістики [5], Т. Бідною – з точки зору відтворення перекладачем тропеїчних засобів оригіналу [1]. Лише невелика частина праць виходить за межі вузьких питань передачі певних авторських засобів чи міркувань щодо національної ідентичності перекладача. Так, А.Науменко, розмірковуючи про індивідуальний стиль перекладача, має на увазі значно ширший об'єм цього поняття, ніж традиційне розуміння стилю; вчений аналізує філософський, індивідуальний та професійний компоненти стилю перекладача, вказуючи на індивідуальне сприйняття та інтерпретацію оригіналу перекладачем залежно від національної, соціальної, історичної, психологічної, виховної, освітньої, досвідної, вікової та іншої іпостасі, а також від особистих звичок, "лінгвістичних пристрастей" на всіх мовних рівнях. Перекладознавець вважає, що усі ці фактори неминуче руйнують стилістику оригіналу, перетворюючи його на новий твір з аналогічним сюжетом [10].

Серед ідей Л.Кушніної про мовну особистість перекладача особливої уваги заслуговує думка про те, що будь-який якісний переклад характеризується "прирощенням" змісту, яке з'являється внаслідок творчих потенцій картини світу перекладача, і саме в цьому полягає синергетичний ефект процесу перекладу [8: 74].

Відштовхуючись від цього твердження, припустимо, що саме складові мовної особистості перекладача є тими визначальними чинниками, що впливають на кількість та якість "прирощень". Розглянемо, які саме компоненти мовної особистості відіграють при цьому вирішальну роль. Для виконання цього завдання проаналізуємо два романи Ф.Кафки в українських перекладах П.Терещенка та Ю.Прохаська і зробимо спробу встановити взаємозв'язок між своєрідністю підходів перекладачів до відтворення оригіналу та їхніми особистісними даними.

Відповідно до уявлень Ю. Караулова, вербально-семантичний та когнітивний рівні мовної особистості безпосередньо пов'язані із володінням певними мовами та використанням певних концептів, які складаються у картину світу. Третій рівень – прагматичний – відображає цілі та установки перекладача [8: 42]. Чи можна зіставити ці рівні у двох перекладачів із німецької, носіїв української мови та культури, котрі живуть у той самий час? Звичайно, ідентичними вони бути не можуть, але, здавалося б, близькими – напевне. Візьмемо за аксіому, що перекладачі художньої літератури володіють обома робочими мовами на високому рівні, є високоосвіченими носіями українського національно-культурного простору і ставлять за мету адекватно перекласти оригінал. Чим же ж тоді відрізнятиметься їхня робота?

В.Виноградов вважає, що "аналіз вибору перекладачем лексичних, граматичних та синтаксичних конструкцій для передачі інформації, що міститься у тексті оригіналу, можна використати для моделювання вербально-семантичного рівня мовної особистості перекладача" [3: 66]. Ми вважаємо, що такий аналіз дає уявлення і про інші рівні та компоненти мовної особистості.

Дослідниця Л.Засекіна вводить до структури мовної особистості ще й емоційний компонент, який виражає біологічні, соціальні та психологічні емоції [5]. Ідея про емоційний компонент видається нам досить плідною, оскільки він відповідає за емоційне ставлення людини до мовної реальності, до особливостей функціонування мови, і має на увазі не тільки задоволення чи незадоволення мовної потреби організму (біологічні емоції), але й оцінку мовних дій соціального оточення, відповідно – ступінь задоволення чи незадоволення цими діями (соціальні емоції), і що найважливіше – оцінювання власної особистості як носія мови і культури певного національного середовища в процесі самореалізації (психологічні емоції). Саме два останніх аспекти надзвичайно важливі для перекладача, котрий оцінює мовну поведінку своєї цільової аудиторії і, відповідно до цього, вибирає шляхи мовної реалізації перекладу. Разом із тим, соціальні та психологічні емоції тісно пов'язані із мовними мотивами, настановами та інтенціональністю, які, як можна припустити, різні у кожній мовній особистості, але видається можливим визначити чинники, котрі впливають на формування мотиваційного компонента конкретних мовних особистостей.

Звернімося до нашого матеріалу і проаналізуємо переклади творів Франца Кафки, опублікованих українською мовою з проміжком в 11 років. Переклад роману "Процес" виконаний Петром Тарашуком і виданий у 1998 р. (і вже двічі перевидавався), незакінчений роман "Зниклий безвісти", перекладений Юрком Прохаськом, вийшов друком у 2009 р. Не підлягає сумніву, що індивідуальний стиль Ф.Кафки досить своєрідний та зберігає свої основні риси в обох творах. Він відзначається поміркованою "сухістю", реалістичністю, педантичністю та нейтральністю у зображеннях, прагненням до об'єктивності, вживанням загальноновживаної лексики, яка все ж поміщається у складні й надскладні синтаксичні структури із численними перерахуваннями та довгими ланцюжками складнопідрядних і вставних речень. "Процес" характеризується ще й вживанням канцеляризмів та буденністю, "протокольністю" викладу, в той час як "Зниклий безвісти" більш експресивний, наскільки це можна сказати про стиль Кафки. Та все ж метафорика та символіка проявляються не на рівні мікростилістики, не на рівні окремих лексем чи речень, що дозволяє говорити не стільки про труднощі відтворення, скільки про труднощі рецепції та інтерпретації оригіналу. Чим же відрізняються підходи обох перекладачів до відтворення оригіналів?

Як виявилось, Кафка по-різному сприймається у перекладах творів обох перекладачів, і пов'язано це, в першу чергу, не стільки із особливостями відтворення індивідуального стилю автора, як із накладанням характерних рис мовної особистості конкретного перекладача на підходи до перекладу. Їхні різні стратегічні та тактичні відмінності помітні на всіх мовних рівнях. Так, Ю.Прохасько користується мовними нормами, викладеними у Правописі 1929 р., напр.: Європа, європейських, фортепіано; активно вживає літеру "г", напр.: сигари, еміграційних агенцій, колега, галерея. Для родового й давального відмінків іменників третьої відміни використовує закінчення -и: виразности, зіпсутости, вдячности, урочистости, можливости, місцевости, як і форму "бюра" у родовому. П.Тарашук користується чинним

правописом, тому його переклад на фонетичному та морфологічному рівнях не має таких індивідуальних особливостей.

У Прохаська помічаємо цікаві випадки експресивного словотвору, не зафіксованого в українських словниках: *der Bekannte* – знайомиць, *der Gerechte* – справедливий, *der Abhänger* – доброзичливий, *Wolkenkratzer* – хмародер, *schnippen* – відшпренькнути, *austrotzen* – навпертохуватися, *die Oberköchin* – надкухарка. Звернімо увагу, що деякі з цих незвичайних в українській мові лексем утворені методом кальки, коли перекладач намагається повторити словотворчу модель німецького слова. Таких перекладацьких новотворів у Тарашука майже не зустрічаємо.

Спільною рисою обох перекладачів є те, що обидва відтворюють авторське мовлення більш експресивно. Якщо синтаксичні трансформації зумовлені, головним чином, вимогами узусу, то лексичні, та, особливо, стилістичні трансформації відображають тактику поводження конкретного перекладача із авторським мовним матеріалом. У ході аналізу виявилось переважання лексико-стилістичних трансформацій у бік урізноманітнення авторського стилю та підвищення рівня емоційності. Тарашук більш схильний до "прирошень" змісту за рахунок введення стилістично маркованої лексеми, напр.: "*vielleicht waren es Dienstmänner von der Straßenecke*" – "може, це просто посильні, що стовбичать на розі вулиці", "*die Kinder liefen ein und aus*" – "з квартир на сходи і навпаки без упины сновигали діти". Він часто подає до одного і того самого авторського виразу два-три варіанти, іноді фразеологічні, напр., *sich umbringen* – вкоротити собі віку, накласти на себе руки; *antwortete* – відповів, відрубав, або ж вводить фразеологізм там, де в авторському мовленні вживається нейтральне слово: "*Im Geheimen glaubte er...*" – "Він потай плакав надію...", "*würde man ihm nicht glauben*" – "а якщо йому не йнятимуть віри", "*nicht nur vor der Öffentlichkeit*" – "не тільки про людське око", "*desto größer waren seine Sorgen*" – "ще дужча тривога шарпала йому душу", "*es wäre fast hingefallen*" – "мало не заорав носом". Такі приклади, коли стилістично нейтральна лексика відтворюється лексикою із додатковим емоційним навантаженням або вводиться додатковий (емоційний) елемент, зустрічаємо в обох перекладачів, та все ж частіше – у Тарашука: "*Ein kleines Gelächter im Nebenzimmer folgte...*" – "У сусідній кімнаті розлігся періт...", "*für ihn sei sie immer zu sprechen*" – "адже з ним вона завжди балакає залюбки", "*Drüben war noch die Gesellschaft beim Fenster...*" – "За вікном... ще й досі витріщалися люди (Тарашук), "*da er keinen Menschen traf*" – "тому, що не траплялося жодної живої душі", "*da läuft jeder vorbei und schaut herein*" – "Ходять, кому не ліньки, туди-сюди і все зирають", *ein riesiger Mann* – велетенський чоловіча, *ein junger Mann* – молодик, *sagte* – кинув, *nannte* – випалив, *hinauswerfen* – витурити (Прохасько). Це свідчить, на нашу думку, про те, що українським перекладачам властива більш емоційна манера писання, ніж німецькому авторові, і, навіть намагаючись дуже близько дотримуватися стилю оригіналу, перекладачі демонструють вплив мовної картини світу українця з певним нахилом до образного викладу думки. З національною мовною картиною світу пов'язані також одомашнення, котрі зустрічаємо у перекладах: *Weinlokal* – корчма, *Gläserchen* – чарчина (Тарашук).

Використовуючи лексико-стилістичні посилювальні трансформації, Тарашук активно користується розмовною та стилістично маркованою лексикою (*schwätzen* – бовкати, *Unordnung* – розгардіяш, *genau* – достоту, *das offene Fenster* – розчахнуте вікно, *der Hacken* – заковика, *mit einem auf der Brust offenen Hemd* – у розхристаній на грудях сорочці), а Прохасько – ще й діалектною та запозиченою. Можна вважати, що домінантною рисою стилю Прохаська, котра відрізняє його від стилю Тарашука, є, безумовно, набагато ширше застосування просторічної, застарілої та, особливо, діалектної, відповідно – колоритної лексики, яка набуває у контексті додаткового емоційного забарвлення: *der Faulpelz* – лінох, *einlernen* – вишколити, *Maschinen* – машинерія, *der Deckel* – накривка, *von niemandem gesehen* – ніким не завважені, *ohne sich bitten zu lassen* – без припросин, *das Aufatmen* – полегша, *außer Rand und Band sein* – з ланця зірватися, *der Onkel* – вуйко, *fein* – файний, *der wagrechte Schnurrbart* – штивні вуса, *der Verdienst* – хосен / зарібок, *flicken* – церувати, *Lumpenhund* – псяюха. Якщо *Photographie* Тарашук перекладає лише як фотографія, то в Прохаська частіше зустрічаємо світлина. Характерною особливістю перекладацького стилю Прохаська є також

підвищення рівня емоційності завдяки експресивним повторам: eine beliebige kleine Tür – перші-ліпші дверцята, hie und da – вряди-годи, sofort – тут-таки; демінутивам, коли вони відсутні в оригіналі: der Koffer – валізка, der kleine Koffer – валізочка, die Schnur – шнурочок, nebeneinandergereiht – рядочком, zwei Herren – двійко панів; введенню вигуків: "So hoch! sagte er sich" – "Ого, яка висока!" – сказав він сам до себе...".

Отже, бачимо, що не лише фонетичний, морфонологічний а й лексичний рівні суттєво відрізняються у мовленні перекладачів, що робить Кафку в очах читача досить різнобарвним та інколи додає йому суб'єктивності, оцінковості стосовно дійових осіб та зображуваних ситуацій, чого немає в оригіналі: mit diesen – з цими телепнями, Wächter – черевань, гладун (Тарашук).

Чим пояснюється таке різне ставлення авторів до правопису, морфологічних і лексичних норм, збереження стилістичної атмосфери оригіналу?

На нашу думку – це умови формування мовної особистості та, відповідно до них, соціальні й психологічні емоції, і, як наслідок, – настанови та інтенціональність, мотиви перекладу. Поміркуємо: Петро Тарашук народився 1956 року у Вінниці, навчався у кількох навчальних закладах Києва, закінчив Київський національний університет ім. Тараса Шевченка за фахом "Українська філологія" у 1989 році. Після університету працював спершу науковим співробітником Державного музею Тараса Шевченка в Києві, потім редактором видавництва «Дніпро». У ці роки й розпочав свою перекладацьку діяльність. Майстер слова налічує у своєму арсеналі понад 90 перекладів із французької, англійської, німецької, польської та російської мов, його хист перекладача високо поціновується громадськістю, критики говорять про високу перекладацьку культуру Тарашука, високі вимоги до підбору потрібного слова. За переклади Беккета та Сент-Екзюпері Тарашук відзначений літературною премією ім. Г.Сковороди. Слід зазначити, що іноземні мови він вивчав самостійно, за кордоном був лише у Франції, і вважає, що для вміння перекладати потрібні – в першу чергу – знання рідної мови і здатність зрозуміти чужий текст та переказати його своїми словами, треба вміти писати. Письменник, публіцист, перекладач, член спілки письменників України, Петро Тарашук глибоко переймається станом української культури та відчуває внутрішню потребу перекласти для українців шедеври світової художньої та наукової літератури, адже, на його переконання, головна функція перекладу – це збереження української культурної сфери та української національної ідентичності" [12], тому він виступає за якнайширше зростання ролі перекладів, щоб охопити всі можливі сфери людського пізнання і життя, бо це єдиний для держави шанс утвердити свою культурну самостійність і виховати громадян.

Інший перекладач – Юрко Прохасько – народився у 1970 р. в Івано-Франківську, студіював германістику у Львові, де мешкає і зараз, перекладає переважно австрійську / німецьку та польську літературу і має широкі контакти із цими країнами, неодноразово там бував, навчався і публікувався. Працюючи у Західному відділенні Інституту літератури, активно займається творчою діяльністю, перекладає ті твори, щодо яких має переконання: "без них українська словесність буде сильно збіднена", перекладає через "охоту поділитися першорядною літературою з людьми твоєї мови і рідної тобі культури" [15]. За поширення німецької культури за кордоном він удостоєний премії ім. Фрідріха Гундольфа Німецької Академії мови і красеного письменства у Дармштадті, а за свої переклади австрійської літератури – Австрійської державної премії за літературний переклад. Цікавою є така думка Ю. Прохаська стосовно якості перекладу: "Головне, щоби переклад не був загальним, не був банальним" [11].

Бачимо, що середовища зростання та формування мовної особистості обох перекладачів були різними: Київ із домінуванням традиційного академічного ставлення до української мови, та Галичина (Станіслав та Львів) із акцентованою галицькою окремішністю та галицьким діалектом, де нові правописи та, відповідно, орфоепічні норми, прийняті у Радянському Союзі, вважалися виявом зросійщення української мови, та й уся дискусія навколо правописів до другої світової війни Галичину обійшла стороною. А оскільки видатні мовознавці та письменники 20-го століття не мали єдиної думки щодо певних рис орфоепічної норми (так, Винниченко послідовно вживав флексію –и у закінченнях іменників

3-ої відміни: радості), а в Галичині вони вживалися більшістю населення як свої автентичні, то відродити давноукраїнські форми письменники й перекладачі (і політики) Західної України вважають справою честі (див.: Фаріон: Український правопис як культурно-політичний вибір [14]).

Як бачимо, регіональні умови формування мовної особистості можуть впливати не лише на орфоепічні й морфологічні особливості мовлення перекладачів, але ще більшою мірою визначають вибір лексичної одиниці із ряду синонімів. Саме тому Прохасько надає перевагу галицизмам. Його освіта германіста проявляється у певному тяжінні до калькування з німецької, навіть незважаючи на узуальні норми української мови. Зробимо припущення, що молодший вік та вільне пересування країнами сучасної Європи сприяло досить вільному поведженню і зі словесним матеріалом, тобто, відкритості до новаторства. В одному з інтерв'ю перекладач сказав, що треба мати велике замилювання до історії мови, до того, як говорили колись, до того, як говорять тепер. Перекладає він – також і для власної втіхи, і цією установкою та настановою щодо "не банальності перекладу" можна, очевидно, пояснити підвищену експресивність і креативність його творчої манери відтворення оригіналу. Прохасько вживає ширшу палітру старої, діалектної та запозиченої лексики на відміну від Тарашука, котрий в основному завжди залишається в царині унормованості, хоча його лексикон багатий та різноманітний. Разом з тим, освіта українського філолога та робота редактором у "Дніпрі" сприяла тому, що Тарашук активно урізноманітнює стиль Кафки фразеологізмами та багатством синонімів, через що і його мова перекладу звучить експресивніше. Настанова на збереження української культурної сфери та ідентичності змушує Тарашука обережно поводитися із периферійними пластами лексики; маючи величезний досвід перекладання українською, він знаходиться під впливом української класичної традиції оповіді, яка не сприймає сухості викладу, характерного для Кафки.

Зауважимо все ж, що ці відзначені нами особливості перекладів не применшують їхнього значення та художньої цінності, а підкреслюють лише той факт, що переклад є перестворенням оригіналу для іншої цільової аудиторії.

Отже, регіональні, освітні та соціальні умови формування особистості накладають відбиток на мовлення перекладача, і відповідно – на його мовно-емоційне ставлення до перестворення оригіналу, а його соціальна роль та мотиви перекладу впливають на настанову перекладача, яка відображається під час реалізації перекладу у певних типах трансформацій.

Оскільки в межах цієї статті розглянуто в основному морфонологічні та лексико-стилістичні аспекти перекладів, то перспективним є порівняння особливостей синтаксису перекладачів, а також інших їхніх перекладів з метою визначити суттєві індивідуальні ознаки, що проявляються як частотні елементи стилю перекладача і можуть бути витлумаченими у світлі теорії про мовну особистість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бідна Т. Прояви мовної особистості перекладача при відтворенні тропеїчних засобів / Тетяна Бідна // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія "Лінгвістика" – Херсон, 2010. – Вип. 10. – С. 337–342.
2. Бушев А.Б. Русская языковая личность порофессионального переводчика. Автореф. дисс. ... д-ра фил. наук / А.Б.Бушев. – М., 2010. – 21 с.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С.Виноградов. – М.: Издательство Института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. Долбунова Л. А. Тезаурус языковой личности переводчика в аспекте межкультурной коммуникации / Л.Долбунова // Традиции и новаторство в гуманитарных исследованиях: Сб. науч. тр. посвящ. 50-летию ф-та иностр. яз. Мордов. гос. ун-та им. Н. П. Огарева / Редкол.: Ю. М. Трофимова (отв. ред.) и др. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2002. – С. 116–118.
5. Засєкіна Л. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі // Соціальна психологія. – №4 (48), 07. - 2011 Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1839>
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. Изд. 7-е. – М.: Изд. ЛКИ. 2010. – 264 с.
7. Кравцова О.А. Мовленнєві прояви особистості перекладача у тексті перекладу/ Кравцова О.А. // Новітня філологія. – №14 (34) – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 143–147.
8. Кушнина Л.В., Силантьева М.С. Языковая личность переводчика в свете концепции переводоведческого пространства // Вестник Пермского университета. Росс. и зарубеж. филология. – 2010, Вып 6 (12). – С. 71–75.
9. Мені завжди вистачало того опіуму... [Електронний ресурс]. Інтерв'ю Юрка Прохаська Літакцентам. 07.04.2010. Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/04/07/jurko-prohasko-meni-zavzhdy-vystarchalo-toho-opiumu-i-narkotyku-jakyj-vyrobljav-mij-vlasnyj-orhanizm/>
10. Науменко А. М. Складові індивідуального стилю перекладача як чинник, руйнуючий оригінал / Науменко А. М. // Наукові записки. – Випуск 89 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В Винниченка, 2010. – С. 25–31

11. Прохасько Ю. Якісний переклад веде до розвитку української мови. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chytomo.com/rozdil/epichnyu-heroy/yurko-prokhasko-yakisnyu-pereklad-vede-do-rozvytku-ukrayinskoji-movy.html>
12. Тарашук П. Не культури борються між собою, а культуру використовують як інструмент боротьби". Газета Хрещатик – 13.11.2009. – №158 (3604).
13. Серебрякова В.С. Языковая личность переводчика как результат реализации лингвокогнитивного потенциала обучаемого / Серебрякова В.С. // Вестник Ставропольского государственного университета. Филологические науки. 58/2008. С. 25-30
14. Фаріон Ірина. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Львів: Свічадо, 2004. – 120 с.
15. Хороший мід - той, який спонукає реалізувати його у вимірі власного життя і особистої дійсності. / Ю.Прохасько. Інтерв'ю, дане дрогобицькій інтернет-газеті "Майдан" 13.07. 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://maydan.drohobych.net/?p=4954>
16. Шевченко О. Н. Языковая личность переводчика: На материале дискурса Б. В.Заходера: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. – Волгоград, 2005. – 255 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Kafka F. Der Prozess: Roman / Franz Kafka. – Frankfurt am Mail: Fischer Verlag, 2002.
2. Kafka F. Der Verschollene: Roman / Franz Kafka. – Frankfurt am Mail: Fischer Verlag, 2002.
3. Кафка Ф. Зниклий безвісти: Роман / Пер. з нім. Юрка Прохаська. – К.: Критика, 2009. – 279 с.
4. Кафка Ф. Процес: Роман / Пер. з нім. П.Тарашука. – Харків: Фоліо, 2008. – 239 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваницька – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, художній переклад, стилістика, німецько-українські літературні взаємини.

АНГЛОМОВНА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЗАСОБИ ЇЇ АДЕКВАТНОЇ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Наталія ІВАНОВА (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена проблемі визначення термінів та аналізу їх структурних особливостей. Особлива увага приділяється передачі значень юридичних термінів українською мовою. Виявляються та описуються найбільш часто вживані способи перекладу термінів-словосполучень, як однозначних, так і багатозначних.

Ключові слова: термін, мова-оригінал, мова перекладу, описовий переклад, калькування, транслітерація, транскрибування, практичне транскрибування.

The article deals with the problem of defining terms and analysing their structural peculiarities. Special emphasis is placed on rendering meanings of juridical terms into Ukrainian. We specify and describe the most frequently used ways of translation of multicomponental terms, both monosemantic and polysemantic.

Key words: term, source and target languages, descriptive translation, loan translation, transliteration, transcribing, practical transcribing.

Одним з центральних питань сучасної теорії перекладу є вирішення проблеми перекладацької еквівалентності, відповідності змісту оригіналу та перекладу, а також засобів мови, що виражають це значення. В рамках цієї проблеми значний інтерес приділяється передачі англійських юридичних термінів, що вживаються в офіційно-діловому і публіцистичному стилях українською мовою.

Актуальність теми нашого дослідження обумовлюється тим фактом, що юридична термінологія вважається однією з найбільш значущих галузевих терміносистем. Термінологія права широко вживається не тільки у професійному середовищі, а й в інших сферах мовної комунікації, що потребує від перекладача знання стратегії і тактики передачі її значень мовою перекладу.

Проблемами термінології займалися такі лінгвісти, як: Г.О. Винокур, А.А. Реформатський, О.С. Ахманова, Н.З. Котелова, С.В. Гриньов та інші. Більшість дослідників визнає, що термінологічність – одна з основних рис наукового стилю, інформативне ядро лексики мови науки. Під терміном, зазвичай розуміють мовний засіб вираження спеціального поняття. О.С. Ахманова визначає термін як «слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, яке створене, отримане чи запозичене для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних термінів» [1: 95-96]. В.П. Даниленко також дотримується точки зору, що «термін – це слово (чи словосполучення) спеціальної сфери застосування, яке називає спеціальне поняття» [2: 11-13]. Але існують випадки, коли одне й те саме поняття має точне вираження за допомогою

декількох слів або словосполучень, що є синонімічними, тобто виражають одну реалію. В.І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки і техніки. Він вважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [4: 54]. М.І. Мостовий зазначає, що «термін – це слово або словосполучення з історично вмотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання або виробництва» [6: 191]. Проаналізувавши різні точки зору на природу терміну, можна сформулювати принцип, яким слід користуватися для визначення цього поняття. По-перше, термін позначає стислу характеристику певної реалії, тому в його основі має бути закладена конкретна дефініція, притаманна лише цій реалії. По-друге, кожна наукова галузь має власну термінологічну систему, але це не обмежує сферу використання термінів лише однією галуззю діяльності людини. По-третє, термін має стосуватися лише одного поняття, яке у свою чергу не завжди обмежується одним терміном.

В умовах, коли потрібно давати назви новим явищам і поняттям, багато загальноживаних слів набувають визначеної специфіки. Відбувається також спеціалізація їх значення при передачі іншою мовою та уніфікація перекладних еквівалентів. Інколи у тексті наявні слова і словосполучення, які належать до різних функціональних систем і, відповідно, різних галузей. Правничі терміни, як і всі інші, можуть бути утворені на основі рідної мови або запозиченими як з нейтрального термінологічного банку (міжнародні греко-латинські терміноелементи), так і з іншої мови, але вони повинні відображати ознаки поняття.

У межах англійської юридичної термінології виділяється значний відсоток термінів, утворених синтаксичним способом. За кількістю компонентів терміни можна поділити на :

I. Двокомпонентні:

1. прикметник + іменник в однині: *nonprejudicial character, initial disclosure*;
2. прикметник + іменник у множині: *port charges; retroactive laws; civil damages*;
3. іменник + іменник без прийменника: *adult charge; corrupt activity*;
4. іменник. + іменниково-прийменникова конструкція: *arrangements for custody; violation of rights*.

II. Трикомпонентні синтаксичні типи:

1. прикметник + іменник + іменник: *domestic relations cases*;
2. іменник + іменник + іменник: *credit for jail time; state affair administration*;
3. прислівник + прикметник + іменник: *blatantly improper evidence*.

III. Багатокомпонентні терміни можуть включати чотири, п'ять, шість і більше одиниць: *fashion a solution especially suited to the particular disputants; damages for loss of future earnings power; . pay off the balance completely before the final payment is due*.

Особливістю синтаксичної структури складного терміну є те, що за зв'язністю елементів його можна вважати вільним (компоненти зберігають своє пряме значення) і водночас закритим (при довольному включенні до його складу інших слів, він втрачає свою термінологічність [7:34]. Порівняймо: *legal and procedural aspects* та *complex legal and procedural aspects, дотримання прав людини* та *дотримання основних прав людини*.

Оскільки серед юридичних термінів переважають в основному терміно-словосполучення, то саме вони являють собою основну проблему при перекладі юридичного тексту. Найважливішою ознакою терміна-словосполучення є його відтворюваність у професійній сфері вживання для вираження конкретного спеціального поняття. За межами конкретної термінологічної системи таке словосполучення не є стійким і не сприймається як зв'язана мовна одиниця. Отже, за кожним складеним терміном (терміном-словосполученням) стоїть стійка, стандартно відтворювана структура складного (розчленованого) професійного поняття. Термінологія для терміна є тим полем, яке дає йому точність і однозначність, і за межами якого слово втрачає ознаки терміна.

Розгляд факторів передачі будь-якого тексту в умовах міжкультурної комунікації будується з урахуванням основних особливостей мовної культури, типу і механізму соціального кодування рідної (української) і іноземної (англійської) мов. Такий підхід дозволяє виявити нову точку зору на рішення практичних задач, пов'язаних з проблемами перекладу юридичного тексту. Чільну роль у цьому зв'язку грає не тільки володіння

соціальними знаннями правових норм, юридичної термінології, судово-процесуальних систем, але й особистісні якості перекладача, тому що передача будь-якого тексту припускає взаємодію національних мов, і, відповідно, культурних концептів.

Ступінь реального наближення двомовної комунікації з перекладом до комунікації одномовної, природно, залежить не тільки від майстерності перекладача, але й від ряду об'єктивних обставин. До таких належать властивості тексту, що перекладається, і спосіб виконання перекладу [5: 17]. Наприклад, юридичний документ є особливим перекладом, де мова повинна забезпечувати реалізацію суспільного призначення і відповідності правовому узусу.

У процесі перекладу англійських юридичних термінів визначають 2 етапи: з'ясування значення терміну у контексті і передача цього значення мовою перекладу. Основним прийомом передачі юридичних термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту, тобто шляхом використання постійного лексичного відповідника, який точно співпадає із значенням слова. Такі терміни служать опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значення інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Тому перекладачеві слід володіти вмінням знаходити відповідний еквівалент у мові перекладу. Але оскільки юридичні терміни – це переважно складні терміни, які являють собою атрибутивні препозитивні словосполучення, то саме вони спричиняють труднощі при перекладі юридичного тексту. Велику роль при перекладі термінів-словосполучень відіграє аналітичний етап – переклад окремих компонентів. Для цього необхідно вірно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу терміну. Важливо також встановити, в яких семантичних зв'язках перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Характер цих відносин і визначає порядок і зміст перекладу складного терміну. Синтетичний етап перекладу передбачає побудову компонентів у залежності від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу [3: 18].

Аналіз практичного матеріалу дозволяє виокремити такі способи перекладу англійських термінів правничої сфери українською мовою:

Прийом описового перекладу – передача за допомогою поширеного пояснення значення англійського терміна. Цей прийом вживається як у випадку відсутності відповідного за значенням терміна у мові перекладу, так і при поясненні слова у словнику: *account* – несплачена боргова вимога; *official accusation* – офіційне звинувачення у скоєнні злочину; *on account of whom it may concern* – за рахунок тих, кого це може стосуватися; *eminent domain* – право держави на відчуження приватної власності; *relevant evidence* – докази, що мають відношення до справи, яка розглядається; *foreclosure of a judgement lien* – перехід арештованої нерухомості боржника у власність кредитору на виконання рішення суду.

Прийом калькування – переклад англійського терміна по частинах з наступним складанням цих частин: *multiple accredit* – множинне акредитування; *accomplice of attempt* – співучасник у замаху; *according to law* – відповідно до закону; *opening statements* – попередні заяви; *send to jail* – доправити до в'язниці; *social security* – соціальний захист; *entry of judgement* – винесення рішення.

Прийом транслітерації/транскрибування – передача у мові перекладу орфографічної/звукової форми англійського терміна: *Special Systems Industry* – Спеціальні Систем Індастрі; *verdict* – вердикт.

Прийом практичного транскрибування: *criminal* – кримінальний; *penitentiary* – пенітенціарний; *torture* – тортури; *Commercial Code* – Комерційний код.

Найбільш складними для перекладу є терміни, які мають різні значення не тільки у різних галузях науки і техніки, а й навіть в одній галузі:

Charge – 1. заставне право, обтягувати заставою; 2. зобов'язання, відповідальність; покладати відповідальність; 3. розпорядження, вимога, доручення; доручати, вимагати; 4. обвинувачення, пункт обвинувачення; обвинувачувати; 5. аргументування в позовній заяві у спростуванні передбачуваних доводів відповідача; 6. письмова деталізація вимог сторони

стосовно заведеного діла; 7. завершальне звернення судді до присяжних (перед проголошенням вердикту);

Account - 1. рахунок; розрахунок; 2. належний платіж; несплачена боргова вимога; 3. звіт; робити звіт; пояснювати; 4. позов з вимогою до звіту; 5. відповідати; нести відповідальність.

Термін, який має кілька словникових відповідників перекладається шляхом відбору варіанта-аналога, який найточніше передавав би значення терміну у залежності від контексту: *Notice in writing* – *письмове попередження*; *notice to admit* – *вимога у зізнанні (з метою скорочення витрат по пред'явленню судових доказів)*; *to give notice to* – *повідомляти когось про щось*; *to have notice of* – *знати про щось*; *notice to plead* – *вимога надати змагальний папір*; *notice to produce* – *пропозиція супротивній стороні надати в суд документ*; *notice to quit* – *попередження наймачу про розірвання договору найма житлового приміщення*; *to take notice* – *отримати повідомлення*; *with notice* – *бути попередженим*; *without notice* – *без попереднього повідомлення*; *notice of action* – *повідомлення про подачу позову*; *notice of alibi* – *попередження про намір заявити про алібі*; *notice of allowance* – *офіційне повідомлення про акцептування заяви на патент*; *notice of amendment* – *повідомлення про виправи*.

Таким чином, можна зробити висновок, що головною проблемою перекладу юридичних термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки у межах різних галузей науки але й усередині самої правничої галузі. Точне значення терміну в даному випадку можна виявити лише за допомогою контексту та зв'язків між компонентами. Усе вищезазначене спонукає на проведення подальших досліджень у цій галузі, а саме: вивчення взаємозв'язків у межах правничої терміносистеми шляхом аналізу відповідних термінологічних полів, а також дослідження міжсистемного співвідношення термінів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М., 1957. – 157 с.
2. Даниленко В. П. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / В. П. Даниленко. – Свердловск, 1991. – 155 с.
3. Дерди Э. Т. Словообразовательные и структурно-семантические характеристики английских юридических терминов : Дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 / Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко. – К., 2003. – 284 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Учбов. посібн. / В. І. Карабан – Вінниця : Нова книга, 2001. – 303 с.
5. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы его достижения / Л.К. Латышев. – М. : Рус. яз., 1981. – 179 с.
6. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Підруч. для студентів ін-тів і фак. іноз. Мови / М. І. Мостовий. – Харків : Основа, 1993. – 255 с.
7. Швейцер А. Д. Опыт контрастивного стилистического анализа : язык русских и англо-американских средств массовой информации / А. Д. Швейцер. – ФН. – 1994. – №1. – С. 103-110.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Іванова – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лінгвокультурологія, аспекти перекладознавства.

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ У ПЕРЕКЛАДІ

Ангела КАМ'ЯНЕЦЬ (Львів, Україна)

У статті досліджено мовні засоби з оцінним значенням у публіцистичному тексті й обґрунтовано твердження, що в конкретному випадку вони виконують маніпулятивну функцію. Проаналізовано, наскільки ефективно ці мовні засоби відтворено в російському перекладі.

Ключові слова: мовна маніпуляція, оцінювання, метафора, імплікація, конотація, пресупозиція, переклад.

The article discusses linguistic evaluative devices in a media text and argues that in the particular text those devices have a manipulative function. The author has examined how successfully those devices are reproduced in the Russian translation.

Key words: linguistic manipulation, evaluation, metaphor, implication, connotation, presupposition, translation.

Відколи в перекладознавстві відбувся так званий “прагматичний поворот”, основним чинником, що впливає на вибір перекладацьких стратегій, вважається функція тексту – у тому числі функція окремих мовних елементів у тексті і функція конкретного цільового тексту загалом.

Об’єктом цієї розвідки є аналітична стаття – різновид публіцистичного тексту, який має на меті не інформувати про події, а передусім окреслити конкретний погляд на ту чи іншу ситуацію чи проблему і переконати читача у слушності такого погляду. Для досягнення цієї мети автори, як відомо, використовують не лише фактологічні аргументи, а й суто мовні засоби, зокрема емоційно-оцінну лексику. Л. Поланий, яка досліджувала усні історії, дійшла висновку, що “оповідачі... оцінюють (evaluate) ключові події найсильніше, щоб відділити їх від ... менш важливих подій... Оцінювання дає змогу слухачам історій вибудувати із важливої інформації в тексті таку модель, яка відповідає намірам оповідача...” [10: 13, курсив автора]. Можна припустити, що це правило поширюється не лише на усні історії, а й на друковані тексти, передусім публіцистичні статті, які, як і усні історії, мають на меті “to make a point” [10: 12] – тобто викласти конкретну точку зору щодо тієї чи іншої ситуації. Цій меті служать, зокрема, мовні засоби, що мають оцінне значення; вони “породжують осмислення, характеристику тієї чи іншої події та виробляють в адресата відповідне ставлення до того, що відбувається” [1]. Відтак, суб’єктивне оцінювання автором описуваних явищ через підбір відповідних мовних засобів можна розглядати як маніпулятивну тактику: “коли приховані можливості мови використовуються мовцем для того, щоб нав’язати реципієнту певне уявлення про дійсність, ставлення до неї, емоційну реакцію чи намір, що не збігаються з тими, які адресат міг би сформулювати самостійно, відбувається мовна маніпуляція” [2:145].

Існує цілий спектр мовних і позамовних засобів, щоб висловити власне ставлення до описуваної інформації – тобто оцінити цю інформацію. “На фонетичному рівні мовець може вимовити те чи інше слово якимсь виразним способом, нестандартно поставити наголос або ж імітувати якийсь діалект... На лексичному рівні мовець може вжити слово з реєстру, що не є нормативним для конкретного тексту, – наприклад, ужити розмовне слово у формальному тексті чи навпаки. Можуть уживатися слова з прихованими смислами (“loaded words”), слова з багатими конотаціями” [10: 14]. Відомо, що в політичному дискурсі важливим оцінним, а отже й маніпулятивним, засобом є метафора. Як переконливо показали Дж. Лакофф і М. Джонсон, вибір тієї чи іншої метафори визначальний для нашого розуміння соціальних та політичних подій [8].

Попри сучасні погляди на переклад як апіорі маніпулятивне явище [див. напр. 13], наважимося все ж припустити, що в перекладі тексту “with a point” цей “point”, тобто головну ідею автора, принципово важливо донести до цільового читача. Для цього, ймовірно, в цільовому тексті треба відтворити ті мовні засоби (в тому числі маніпулятивні), які акцентують цю ідею в тексті-джерелі, експліцитно чи імпліцитно.

Матеріалом розвідки слугує стаття Розмарі Райтер “How This Greek Tragedy Will End” [11] з американського тижневика *Newsweek*, у якій авторка висловлює власні міркування стосовно фінансової кризи в Греції і майбутнього єврозони. Наше завдання – визначити, за допомогою яких мовних засобів акцентовано головну ідею цього тексту, і проаналізувати, наскільки ефективно ці засоби відтворено в російському перекладі статті, розміщеному на сайті радіо “Голос Россиі” [3]. Українського перекладу цієї статті немає – можливо, зокрема через те, що інформативну функцію для українського читача цілком може виконувати російський переклад, а естетична функція у цьому випадку, очевидно, не надто актуальна.

Послугуючись методологією Л. Поланій, основну ідею, тобто “point”, статті визначити нескладно: Греції не впоратися з фінансовими проблемами, отже треба їй дозволити оголосити дефолт, а в перспективі виключити з єврозони.

Ця думка звучить вже в першому реченні, яке можна розглядати як емоційний заклик: *It’s time to stop kidding ourselves about Greece.*

Емоційність у зазначеному реченні виражена в слові *kidding*, яке належить до неформального реєстру [9]. За Т. ван Дейком, емоційні заклики належать до класичних маніпулятивних тактик [6: 379].

У російському перекладі перше речення статті перекладено наказовим способом, що підсилює емоційність оригіналу: *Хватит обманываться по поводу Греции.*

Слово *хватит* належить до неформального реєстру [5], отже, в публіцистичному жанрі має певне емоційне забарвлення.

У першому ж абзаці статті, розповідаючи, що п'ять центральних банків нарешті вирішили діяти, щоб не допустити кризи ліквідності у фінансовій системі Європи, Розмарі Райтер ніби мимохідь зазначає, що "*Greece heads for Hades*": *...the heavy brigade—the Federal Reserve, European Central Bank, Bank of England, and Japanese and Swiss central banks – moved decisively on Sept. 15 to avert a liquidity crisis in European banks that, as Greece heads for Hades, have found American investors understandably leery...*

Як відомо, більшість спільного знання в дискурсі "мається на увазі" (*is presupposed*); відтак цього знання не стверджують і навіть не висловлюють – воно залишається імпліцитним. Це означає, що певні речі можна також стверджувати непрямо, так начебто вони загальновідомі [див. 7]. Коментар "*as Greece heads for Hades*" ("у той час як Греція прямує в царство Аїда", тобто до банкрутства) можна розглядати як хибну пресупозицію, актуалізовану за допомогою сполучника *as* ("у той час як"). Таке трактування становища Греції подано як загальновідомий факт, що не потребує доведення, однак насправді на час написання статті цю думку поділяли не всі, про що, зокрема, свідчили дії європейських лідерів.

У російському варіанті статті цей коментар звучить так: *Ведь сегодня, когда Греция катится напрямком в Аид, американские инвесторы с совершенно обоснованной подозрительностью относятся к кредитованию...*

У перекладі пресупозиція "Греції не уникнути банкрутства" підсилена метафорою "*катится напрямком...*", яка в цьому контексті означає "рухається наче по похилій площині, не може зупинитися". До того ж, обидва російські слова належать до неформального реєстру [5], тобто мають певне емоційне забарвлення.

У наступному абзаці авторка коментує зазначене вище рішення центральних банків: *...this display of firepower was a stout, badly needed riposte to the feckless Micawberism in eurozone capitals. The central banks are arming the financial world against the Greek default...*

Метафору "*display of firepower*" ("демонстрація військової моці") можна вважати "стертою", оскільки переносне значення іменника *firepower* вже зафіксоване в словниках як "the amount of something important or necessary that is available" [9]. Так само можна розглядати і наступну метафору: "*arming the financial world*" ("озброюючи фінансовий світ"), оскільки переносне значення дієслова *to arm* теж зафіксоване в словнику: "to provide all the information, skills, or equipment you need to do something" [9]. Утім, наважимося припустити, що вживаючи водночас ці дві метафори – хай і достатньо "стерті" – авторка порівнює дії центральних банків з підготовкою до війни, підкреслюючи таким чином серйозність сучасної кризи у фінансовій системі Європи. Суб'єктивна оцінка авторки також чітко виражена у фразі "*the feckless Micawberism in eurozone capitals*" (безпорадний оптимізм у столицях єврозони), яку навряд чи можна вважати загальновизнаною істиною. Слово "*Micawberism*" походить від імені персонажа роману Діккенса "*Девід Копперфілд*" Вілкінса Мікобера; воно увійшло в англійську мову, зафіксоване в словниках і означає "надміру оптимістичне ставлення до життя" [12].

У російському перекладі першу метафору збережено, і оскільки в російській мові ця метафора ще достатньо "свіжа", то й натяк на підготовку до війни відчутніший, попри втрату другої метафори: *Эта демонстрация огневой мощи... стала эффективным и крайне необходимым ответом на безрассудный оптимизм в столицах стран еврозоны. Центральные банки предупреждают финансовый мир об опасности дефолта Греции...*

"*The feckless Micawberism*" перекладено як "*безрассудный оптимизм*". Слово "микоберизм" подекуди трапляється в російських текстах – переважно в перекладах з англійської – однак незмінно супроводжується приміткою: "Производное от имени персонажа романа Диккенса "Дэвид Копперфильд" Микобера, отличавшегося неунывающим оптимизмом" [4], із чого можна зробити висновок, що зміст цього слова невідомий російському загалу. Відтак, цілком слушно було в російському варіанті статті перекласти

його як “оптимізм”. От тільки епітет “безрассудный” навряд чи вдало відтворює суть мікоберізму, який насправді поєднує в собі оптимізм і безпорадність, чи неефективність, радше ніж нерозсудливість.

У третьому абзаці авторка, цитуючи казку Льюїса Керролла – загальновідомий зразок абсурдного тексту – іронічно стверджує, що вірити у здатність Греції вивести економіку з кризи – це все одно, що вірити в “*six impossible things before breakfast*”: *In Wonderland, the White Queen told Alice that believing “six impossible things before breakfast” is quite in order; but in Europe it is not. Over the past 18 months, the fiction that chronically dysfunctional, spendthrift Greece could, even with massive handouts, reform its way back to economic health has cost Europe’s taxpayers billions...*

Суб’єктивна оцінка теж висловлена у слові “*fiction*” (“*вигадка*”) і в негативних епітетах, що характеризують Грецію: “*chronically dysfunctional, spendthrift*” (“*хронічно дисфункціональна, марнотратна*”).

У російському перекладі це речення звучить так: *В Стране чудес, говорила Белая королева Алисе, совершенно нормально поверить “до завтрака в шесть невозможных вещей”, но в Европе дело обстоит иначе. За последние полтора года сказка о том, что дисфункциональная, расточительная Греция может, даже при мощных финансовых вливаниях, прийти путем реформ к экономическому оздоровлению, обошлась налогоплательщикам Европы в миллиарды...*

Алюзію на повість-казку Льюїса Керролла нескладно відтворити в російському перекладі, оскільки цей твір достатньо глибоко інтегрувався в російську культуру через численні переклади і, без перебільшення, належить до її прецедентних текстів. Власне, щоб зрозуміти смисл цієї алюзії, не обов’язково впізнати використану цитату – достатньо лише знати, що в казці Керролла описано світ з абсурдною логікою.

Інші слова з оцінним значенням у цьому реченні перекладено цілком адекватно з повним збереженням їхнього маніпулятивного потенціалу.

Далі в статті йдеться про те, що нездатність політиків тверезо оцінити ситуацію в Греції насторожила фінансові ринки і змусила обережніше ставитись до Італії та Іспанії: *...financial markets reasoned that if politicians lacked the courage to face the facts in Greece, what confidence could there be that peer pressure would compel Italy and Spain to put their appalling finances in order, starting with taking a wrecking ball to demolish their extravagant publicly funded networks of political patronage?*

Суб’єктивну оцінку виражають епітети “*appalling*” (“*страхотливі, шокуючі*”), “*extravagant*” (тут: “*абсурдно дорогі*”), а також метафоричний вислів “зруйнувати мережі політичного патронажу... *with taking a wrecking ball*” (тобто за допомогою ядра для руйнування будівель). Ця метафора виражає різко негативне ставлення авторки до політичної культури Італії та Іспанії.

У російському перекладі цього речення епітет “*appalling*”, який характеризує бюджети Італії та Іспанії, пропущено, а епітет “*extravagant*” перекладено як “*экстравагантные*” (тобто “*выходящие за пределы общепринятых норм поведения, обычаев, поступков, моды; необычные*” [5]; тим часом у конкретному контексті актуальнішим видається перше значення цього прикметника: “*spending or costing a lot of money, especially more than is necessary or more than you can afford*” [9], тобто “*абсурдно дорогостоящие*”: *...финансовые рынки рассудили, что, если политикам недостает мужества взглянуть в лицо фактам в Греции, то где гарантии того, что давление со стороны прочих членов ЕС вынудит Италию и Испанию навести порядок в финансах, а прежде всего снести ко всем чертям свои экстравагантные сети политического патронажа, финансируемые государством?*

Метафору “*taking a wrecking ball*” у перекладі теж утрачено, натомість її функцію відтворює вислів “*снести ко всем чертям*”, що належить до неформального реєстру і має чітку негативну конотацію. Однак у результаті застосування такої стратегії негативна оцінка авторки стає експліцитнішою, ніж в оригіналі.

Головну ідею наступного абзацу виражено словами: “*... in Greece itself, the game is up*”, тобто “*у самій Греції гра закінчилась*”. Цю фразу, яка подається як загальновідомий факт,

так само як і “*Greece heads for Hades*”, можна вважати хибною пресупозицією, оскільки таку думку на час написання статті поділяли, безумовно, не всі.

У російському перекладі метафору втрачено – як наслідок увесь вислів втратив оригінальну виразність і однозначність: “... с самой Грецией уже все ясно”.

Далі у цьому ж абзаці, описуючи жалюгідний стан грецької економіки, авторка зазначає, що без зовнішньої допомоги Греція вже в наступному місяці не зможе розрахуватися з працівниками державного сектору: *...unless the E.U. and IMF cough up the next €8 billion within a fortnight, Athens will run out of cash to pay next month's bloated public-sector salary bill.*

Імплікація метафоричного вислову “*unless the E.U. and IMF cough up...*” (“якщо Євросоюз та МВФ не викашлянуть...”) полягає в тому, що зазначеним інституціям, на думку авторки, дуже не хочеться надавати Греції чергову фінансову допомогу. В російському перекладі оригінальну метафору замінено іншою, яка адекватно відтворює відповідну імплікацію: *...если в ближайшие две недели ЕС и МВФ не выжмут из себя очередные 8 млрд. евро, у Афин не останется денег на то, чтобы в следующем месяце выплатить непомерно завышенные зарплаты работникам государственного сектора.*

Втім, у перекладі цього речення є істотна помилка: “*bloated public-sector salary bill*” перекладено як “*непомерно завышенные зарплаты работникам государственного сектора*”, тимчасом як епітет “*bloated*”, поза сумнівом, характеризує сам державний сектор, а не обсяги його платні [див. напр. 9]. Російський переклад підсилює негативний образ греків, які буцімто на додачу до всіх своїх недоліків ще й мають надміру високу платню. Правильний переклад мав би бути такий: “...чтобы в следующем месяце выплатить зарплаты работникам раздутого государственного сектора”.

В останньому реченні цього абзацу вжито ще одну цікаву метафору: *In a desperate throw of the dice, the government has announced a property tax to be paid through domestic electricity bills...*

Метафора “*in a desperate throw of the dice...*” (буквально: “у відчаї кинувши кості...”) імплікує, що уряд діяв не лише у відчаї, а й навмання, не будучи певним у правильності цих дій [9]. У російському перекладі цю метафору втрачено водночас із її оригінальною імплікацією: *Правительство пошло на отчаянный шаг: объявило, что налог на недвижимость будет взиматься посредством счетов за электричество...*

Насамкінець, переконуючи читача, що в перспективі Європі доведеться відмовитися від зони євро в її теперішньому вигляді, авторка називає сучасну кризу “головним болем”: *Eurozone turmoil is a headache the world did not need. But headaches are seldom fatal.*

Цю метафору можна було б уважати стертою, оскільки переносне значення слова *headache* зафіксоване у словниках: “a problem that is annoying or difficult to deal with” [9]. Однак друге речення (*Але головний біль рідко буває смертельним.*) свідчить, що вибір цієї метафори не випадковий: таким способом авторка стверджує, що крах єврозони – це не кінець світу, не смертельна хвороба, а лише “головний біль”, який цілком можна пережити.

У російському перекладі цю важливу метафору збережено: *Сумятица в еврозоне – это головная боль, ненужная миру. Но головная боль редко приводит к летальному исходу.*

Отже, основна мета розглянутого тексту – переконати читача, що Греція не здатна впоратися з фінансовою кризою, а спроби політиків утримати її в зоні євро – це помилка, яка лише відтермінує катастрофу. Аби досягнути цієї мети, авторка активно використовує мовні засоби з оцінним значенням – передусім метафори – які створюють важливі імпліцитні смисли. Навіть якщо конкретні прогнози виявляться слухними, це не спростує факту мовної маніпуляції, оскільки авторка переконує аудиторію здебільшого не аргументами, а емоціями – висловлюючи, часто неявно, власну оцінку конкретних подій.

У російському перекладі мовні засоби з оцінним значенням – а отже, і головну ідею статті – здебільшого відтворено адекватно. Деякі оригінальні метафори в перекладі втрачено водночас із їхніми імпліцитними смислами (*arming the financial world, taking a wrecking ball, the game is up, a throw of the dice*). Натомість, негативні конотації подекуди підсилено (*хватит обманываться, катится прямоком, снести ко всем чертям, непомерно завышенные зарплаты*). Відтак, цільовий текст виявився дещо менш віртуозний у мовному плані, ніж оригінал, образ греків у ньому дещо негативніший, а роздратування авторки відчутніше.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белгородцева Е. В. Оценочность и агрессивность политического дискурса / Е. В. Белгородцева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bigpi.biysk.ru/ff/print.php?type=A&item_id=9
2. Борисова Е. Имплицитность в языке и речи / Е. Борисова, Ю. Мартемьянов. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 200 с.
3. Райтер Р. Чем может закончиться эта греческая трагедия / Розмари Райтер. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/2011/09/19/56406987.html>
4. Электронная библиотека. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bookz.ru/authors/heili-artur/hailea10/page-9-hailea10.html>
5. ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс]. – ABBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 350 MHz; 128 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/SE/ME/2000/XP/ – Заголовок з титул. екрану.
6. Dijk van T. A. Discourse and manipulation / Teun A. van Dijk // Discourse and society. – London: SAGE Publications, 2006. – P. 359-383.
7. Dijk van T. A. Discourse, knowledge, power and politics. Towards Critical Epistemic Discourse Analysis / Teun A. van Dijk. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Discourse,%20knowledge,%20power%20and%20politics.pdf>
8. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 256 p.
9. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Pearson Education, 2005. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 350 MHz; 128 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/SE/ME/2000/XP/ – Заголовок з титул. екрану.
10. Polanyi L. Telling the American story. – Norwood: Ablex Publishers Corporation, 1985. – 158 p.
11. Righter R. How This Greek Tragedy Will End / Rosemary Righter // Newsweek. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2011/09/18/greek-default-how-this-tragedy-will-end.html>
12. The Free Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/>
13. The Manipulation of Literature / [ed. Theo Hermans]. – London: Croom Helm; New York: St Martin's, 1985. – 249 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ангела Кам'янець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Г. Кочура ЛНУ ім. І. Франка.

Наукові інтереси: інтертекстуальність у перекладі, мовна маніпуляція.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДЕЯКИХ СПОЛУЧНИКІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ І НАВПАКИ

Микола КУЗНЕЦОВ (Львів, Україна)

У статті розглядаються типові помилки при перекладі підрядних речень, які поєднують сполучниками but for, all but, but that, till (until), lest, ma in. Детальне вивчення і розуміння студентами цих конструкцій сприятиме їх адекватному перекладу на українську або англійську мову.

Ключові слова: сполучники, словосполучення, підрядні речення, переклад.

The article deals with the ways of translating subordinate clauses introduced by the conjunctions but for, all but, but that, till (until), lest. The aim of the article is to draw the teacher's attention to a more thorough study of all the peculiarities of understanding and translating such constructions.

Key words: conjunctions, word combinations, subordinate clauses, translation.

Мета статті – сприяти фаховій підготовці вчителів і перекладачів англійської мови. В статті увага зосереджена на перекладі сполучників і сполучникових слів, які в англійській мові вводять стверджувальні речення за формою, але стають заперечними за змістом. До них відносяться сполучники і словосполучення *but for, all but, but that, till (until), unless, lest*, емоційні вирази: *whoever, whatever, whichever, however* в поєднанні з *adjective, adverb*, а також складнопідрядні речення, які вводяться дієсловом *wish*.

В статті вони об'єднані за функціональною подібністю при їх адекватному перекладі на українську мову і навпаки, а також для зручності розуміння структури. На всі ці сполучення з частками вказується у відповідних розділах граматики (прийменники, сполучники, умовний стан та ін.), у посібниках з англійської мови, але не робиться належного наголосу на типові помилки при їх перекладі. В статті підкреслено той факт, що найчастіше речення з такими сполучниками утворюють негативний зміст, який повинен бути адекватно відтворений в перекладі. Потрібно звертати увагу студентів, що за формою стверджувальні речення з вищезгаданими сполученнями слів перекладаються як заперечні, а заперечні – як стверджувальні.

Типові помилки обумовлені відсутністю еквівалентного сполучникового зв'язку в українській мові, розбіжністю форми і змісту. Всі приклади і рекомендації мають виключно практичну мету – вчити грамотному перекладу.

Розглянемо приклади, які наведені в простих синтаксичних конструкціях з метою більшої наочності і кращого запам'ятовування.

1. Протиставний сполучник / прийменник *but*, здається, не викликає труднощів при перекладі.

Promise little, but do much. – відоме прислів'я.

I can join your group, but you don't agree. (...), але ви незгідні.)

Проте, якщо *but* вживається з прийменниками, прикметниками, прислівниками та ін., він найчастіше при перекладі на українську мову вводить заперечні речення.

But for – якби не: But for this – smb would do smth

But for this – smb would have done smth

But for the wind the weather would be nice. – Якби не вітер, погода була би гарною.

But for spelling mistakes it would be a good essay. – Якби не орфографічні помилки, есе було б добрим.

But for the test I could go fishing with you. – Якби не тест, я б міг піти з вами рибалити.

But for this incident it would have been a pleasant party. – Якби не цей випадок, вечірка була б приємною.

But for what you told me I should have never suspected her. – Якби ти мені не сказала про це, я б ніколи не запідозрила її.

But for вживається також в простих реченнях:

But for water we would not live. – Без води ми б не жили.

2. **All but** – майже не, мало не, трохи (трошки) не, ледь не.

I all but forgot to ring you up. – Я мало не забула тобі зателефонувати.

He all but died of fear. – Він мало не вмер зі страху.

All but може перекладатись і стверджувальним реченням, але заперечний смисл зберігається.

She all but agreed to help me yesterday, I don't know why she refused to do it now. – Вона майже погодилась допомагати мені вчора, а тому не розумію, чому відмовилась зробити це зараз.

She all but blurted our secret. – Вона ледь не виказала нашу таємницю. / Вона майже вибовкнула нашу таємницю.

Ще один приклад на вживання обох сполучників в одній ситуації:

Because of a long illness he all but lagged behind the group; but for his friends who were coaching him all the time. – Із-за довгої хвороби він ледь не відстав від групи; якби не його друзі, які цілий час допомагали йому в навчанні.

Як бачимо, сполучення *but* з частками змінює смисл висловлювання.

3. **But that** – складений сполучник, який відповідає в українській мові сполучникам *коли* б, *якби* + заперечення *не*.

They would have kept on talking but that the clock struck twelve. – Вони б продовжували бесіду, якби годинник не пробив північ.

Nobody would have noticed the young singer but that the listeners drew the jury's attention to him. – Ніхто не помітив би юного співака, якби слухачі не звернули увагу журі на нього.

Цікавий приклад на вживання двох сполучників в одному контексті:

While learning skating he had a bad fall and all but broke his leg trying to skate alone. He nearly gave up his attempt, but that his uncle helped him very much. – Коли він вчився ковзатись, він впав і ледве не зламав ногу, намагаючись робити це без допомоги. Він майже відмовився від тренування, коли б не його дядько, який дуже допоміг йому.

Cannot (couldn't, can't) but.

Якщо після модального дієслова *can* в негативній формі вживається прийменник *but*, речення набуває позитивного значення через два заперечення.

I cannot but accept your kind offer. – Я не можу не погодитись з вашою люб'язною пропозицією.

4. **Till (until)** – поки не, до тих пір поки не.

Цей сполучник вживається в реченнях обставини часу:

I ask you to wait for me till I pass the exam. – Прошу тебе зачекати на мене, поки я не здам іспит.

My son read and read the poem aloud until he learned it by heart. – Мій син читав і читав вірш вголос до тих пір, поки не вивчив його напам'ять.

I'll stay at home till you come. – Я залишусь вдома, поки ти не прийдеш.

Можливий переклад простим стверджувальним реченням з прийменником *до*: *Я залишусь вдома до твого приходу.*

She is angry with you and won't come until you invite her. – Вона не прийде до тих пір, поки ти її не запросиш.

Ефективний метод запам'ятовувати подібні граматичні явища – через прислів'я і приказки:

We never know the value of water till the well is dry.

Don't halloo till (until) you are out of the wood.

Вживання *till* (*until*) часто зумовлено синтаксичним балансом або ритмом речення:

We could hardly see the way in the darkness, until the moon rose. (співвідношення довгої і короткої частин речення) – *Ми ледве бачили дорогу в темряві, аж поки не зійшов місяць.*

Let's wait till the rain stops. – Будемо чекати поки, доц не перестане.

She won't go away till you promise to help her. – Вона не піде, поки ти не пообіцяєш допомогти їй.

Until I come home, don't go out. – Поки я не прийду, не виходь з дому.

Проте як сполучник і прийменник *till* є більш уживаним в сучасній англійській мові. Сполучнику *until* віддається перевага на початку речення:

Until you told me, I knew nothing of what had happened. – Я не знав нічого, поки ти не сказала мені, що трапилось.

Однак варто пам'ятати, якщо перша частина підрядного речення є емпатичною – *it + to be + not + till* (*until*), тоді висловлювання стає стверджувальним (вжито два заперечення в одному словосполученні):

It was not till the exams were over that I could enjoy a real rest. – Тільки коли закінчились іспити, я зміг добре відпочити.

It was not till yesterday that Mary learnt the pleasant news. – Тільки вчора Мері дізналась про цю приємну новину.

5. **Unless** – якщо не – вживається в умовних підрядних реченнях і передає заперечення. Це аналог українського *якщо не* перед присудком.

If + smb+don't / doesn't / didn't + do + smth

Unless you come in time, I'll leave alone for L'viv. – Якщо не прийдеш вчасно, я сама поїду до Львова.

He will fail at the exam unless he works hard. – Він не складе іспит, якщо не буде наполегливо вчитись.

You won't find me at home, unless you phone me beforehand. – Ти не застанеш мене вдома, якщо не зателефонуєш заздалегідь.

The dictation is a complete failure unless the student knows spelling rules. – Диктант не має сенсу, якщо студент не знає правопису.

Англійці частіше вживають сполучник *unless* на початку заперечних умовних речень:

Unless compelled to stay at home by bad weather, I go for a walk in park every day.

Unless you like walking, don't join our excursion at a great distance from home.

Місце *unless* залежить також від наголосу на головну чи підрядну частину речення.

6. **Lest** – щоб не, що не перед присудком – вживається в підрядних реченнях з дієсловами: *to fear, to worry, to dread, to be afraid of, to be uneasy + should*:

... lest smb should do smth

... lest smth should happen

suppositional mood

so that, in order that

indicative mood

Mother feared lest the children should lose the way. – Мати боялась, щоб діти не заблукали.

Mary worried lest she should fail at the written test. – Мері хвилювалась, що не складе письмовий тест.

The guests were afraid lest they should miss the train. – Гости побоювались, що не встигають на потяг.

The girl was uneasy lest the neighbours should complain about her dog. – Дівчина хвилювалась, щоб сусіди не поскаржились на її собаку.

В сучасній англійській мові є тенденція вживати *so that smb may / can (not) do smth* замість *lest smb should do smth*.

Усі вищенаведені приклади можна замінити на речення зі сполучником *so that*:

Mother feared so that the children should lose the way.

I'll ring her up so that she should not forget my address.

Однак після *lest* вживаються також часи indicative mood:

He lives in constant fear lest he will lose his job.

Do it now, otherwise / lest it will be too late.

The farmers dreaded lest the rains should fall too late.

Існує вірш Р. Кіплінга, який називається "Lest We Forget" – "Щоб ми не забули".

Звертаємо також увагу на переклад англійських допустових речень (adverbial clauses of concession) зі сполучниками: *whoever, whatever, whichever, however*:

Whoever will come, I'll be glad to welcome him to our party. – Хто б не прийшов, я буду рада запросити його до нас.

Whatever they may suggest, we shall agree with their plan. – Що б вони не запропонували, ми погодимось з їх планом.

Whichever the choice is, we are sure to find something. – Яким би не був вибір, ми все рівно щось знайдемо.

However little you may work, the state of your health does not allow it. – Як би мало ви не працювали, стан вашого здоров'я не дозволяє робити це.

Такі речення також вимагають мовної практики і тренування при перекладі, особливо з української мови на англійську.

Вважаємо доречним розглянути в статті додаткові речення, які вводяться дієсловом *wish*, тому що, як правило, деякі з них за формою є стверджувальними, а за смислом – заперечними, і на українську мову перекладаються як "не + дієслово".

Розглянемо приклади:

I wish I had my sister here. – Шкода, що моя сестра не зі мною.

I wish I had told her the truth. – Шкода, що я не розповіла їй правду.

I wish he wouldn't smoke too much. – Шкода, що він так багато палить.

Як видно з прикладів, стверджувальні речення після *wish* перекладаються заперечними, а заперечні – стверджувальними (ми не розглядаємо вживання умовного стану).

Рекомендується закріпити переклад речень з *wish* зі знаками "+" і "-", які відносяться до минулого / теперішнього / майбутнього часу, порівнюючи з еквівалентами речень в indicative mood. Речення з *wish* створюють труднощі при перекладі, зумовлюючи неправильний переклад, коли позитивне стає негативним і навпаки:

I wish I had more free time. – Шкода, що я не маю зараз вільного часу.

I wish you had told me about it before. – Шкода, що ти не розказав мені про це раніше.

I wish I had not spent all my money. – Шкода, що я витратив всі свої гроші.

I wish I knew at least two foreign languages. – Шкода, що я не знаю хоча б дві іноземні мови.

Таких прикладів багато і вживання їх у мові і перекладі бажано доводити до автоматизму через усний переклад з однієї мови на іншу в коротких цілеспрямованих (англійських або українських) реченнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барановська Т.В. Граматика англійської мови. Збірник вправ / Т.В. Барановська. – К.: ВП Логос-М, 2006. – 382 с.
2. Верба Г.В. Довідник з граматики англійської мови / Г.В. Верба, Л.Г. Верба. – К.: Освіта, 1995. – 318 с.
3. Зверева Е.Н. Make them your helps / Е.Н. Зверева, И.Г. Эбер. – Ленинград: Издат. ЛГУ, 1974. – 56 с.
4. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури. Вид. 4-ге / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 564 с.
5. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української на англійську мову / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 608 с.
6. Lewis Norman. Better English. – Sixth Dell Printing, 1967. – 409 p.
7. Natanson E.A. Oblique Moods. Modal Verbs / E.A. Natanson. – М.: Международные отношения, 1968. – 160 с.

Словники

8. English-Ukrainian Dictionary. – Вінниця: Нова книга, 2006.

9. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. – OUP, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Кузнецов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Української академії друкарства.
Наукові інтереси: лінгвостилістика, переклад.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

Людмила МЕЛЬНИК (Вінниця, Україна)

У статті проаналізовано основні проблеми перекладу інтерогативних конструкцій на прикладі роману Д. Брауна «Код да Вінчі». В роботі визначається семантика та функціональна направленість питальних речень у процесі перекладу.

Ключові слова: питальні висловлювання, теорія перекладу, процес перекладу, семантика та функціональна направленість.

The article deals with the main peculiarities of interrogative constructions' translation from English into Ukrainian based on novel of Brown Dan "The Da Vinci Cod. The semantics and functional trend of the interrogative sentences in the process of translation is stressed on in the article.

Key Words: interrogative sentences, the theory of translation, the process of translation, the semantics and functional trend.

Постановка проблеми. Для сучасної лінгвістики досить актуальним є дослідження різних типів речення, в тому числі й питальних речень (інтерогативів), з точки зору комунікативного змісту, що реалізується в процесі спілкування. Сучасне мовознавство займається вивченням складних питань, серед яких важливе місце займають саме проблеми перекладу. Незважаючи на те, що питальні речення неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, переклад питального висловлювання залишається на сьогодні ще маловивченим. Дослідження становить великий не лише теоретичний, але й практичний інтерес для граматики англійської й української мов і теорії та практики перекладу, адже переклад таких речень у прагматичному аспекті тісно пов'язаний з їх граматичною будовою, яка несе додаткові прагматичні значення, не виражені іншими мовними засобами.

Актуальність дослідження випливає з необхідності розгляду інтерогативних конструкцій в рамках теорії та практики мовленнєвої діяльності, оскільки вміння спілкуватися полягає не лише у правильному формулюванні висловлювання відповідно до граматичних правил, але й у знанні того, в яких діяльнісних контекстах можливі ті чи інші висловлювання.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що проблематиці перекладу інтерогативів було присвячено чимало праць науковців як в Україні, так і в інших країнах: Л.П. Берднікова, Т.М. Власова, С.Ф. Гедз, І.А. Королькова, В.А. Косарева, Н.І. Писанко, Г.Г. Почепцов, Є.С. Разлогова, Н.Н. Самсонова, А.В. Сітко, О.М. Старикова, А. Беннет, Д. Болінджер, Я. Хінтикка, Л.Оквіст, Р. Ультон, Е. Енгдаль та ін.

Метою публікації є висвітлення особливостей перекладу питальних речень на прикладі роману Д. Брауна «The Da Vinci Code».

Серед багатьох складних питань, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце займають проблеми перекладу. Як відомо, процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Навпаки, це складний процес, який включає в себе цілу низку операцій.

Переклад визначається ідеєю відповідності та точності – цілком досконалого відтворення, породження дублікату, який зможе виконувати всі ті самі функції комунікації, що й оригінал. Але оскільки йдеться про вихідну різницю матеріалу, досконалої подібності досягнути неможливо. В даній роботі зроблена спроба аналізу процесу інтерпретації інтерогативів у контексті їх вторинних функцій під час перекладу українською мовою, оскільки питальні речення у вторинних значеннях можуть використовуватись для впливу на діяльнісну й емоційну поведінку адресата [7: 98].

Питальне речення – це модальний різновид речення, за допомогою якого мовець, застосовуючи спеціальні засоби, насамперед інтонацію та лексико-граматичні засоби, запитує про щось із метою отримати інформацію [4]. Повне й адекватне вивчення питальних речень як прямої форми вираження запитання можливе лише за умови їх розгляду у тісному

зв'язку з відповідями на них. З огляду на такий зв'язок питальні речення поділяються на чотири класи:

1. Загальні питальні речення, мета яких одержати підтвердження або ж заперечення того чи іншого факту дійсності.

2. Спеціальні питальні речення, які вимагають конкретної відповіді стосовно якогось елемента ситуації чи ситуації в цілому.

3. Питальні речення змішаного типу. Будучи загальними за своєю структурою, вони вимагають не лише підтвердження чи заперечення якогось факту дійсності, але і його подальшої конкретизації. Таким чином, відповідь на питальне речення змішаного типу складається із суми відповідей на загальне та спеціальне запитання.

4. Альтернативні питальні речення, які передбачають у якості відповіді вибір однієї з двох чи більше заданих у запитанні альтернатив [5].

Як відомо, первинною функцією інтерогативних висловлювань є функція запити необхідної інформації. Але питальне речення є досить універсальним видом речення, оскільки, окрім вже звичної нам питальної функції, може виконувати в мові й інші функції та виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне. Наприклад, якщо розглядати питальне речення виключно на семантичному рівні, тобто на рівні значення, яке може передавати такий тип речення, то виявляється, що за допомогою одного питального речення можна висловити згоду чи незгоду, бажання, наміри, здивування та низку інших почуттів і намірів, що неодмінно має враховуватися під час перекладу.

З метою поглибленого вивчення проблематики перекладу інтерогативних висловлювань з англійської мови на українську, було проаналізовано текст роману Д. Брауна «The Da Vinci Code» [9] англійською мовою та два переклади роману українською мовою у виконанні В. Шовкуна [2] та А. Кам'янець [1]. З точки зору перекладу речення поділяються на такі: 1) що перекладаються дуже близько до тексту; 2) що перекладаються за допомогою зміненого порядку слів; 3) що потребують при перекладі часткової синтаксичної та лексичної зміни; 4) що потребують повної як синтаксичної, так і лексичної перебудови; 5) особливо складні речення [4: 56].

1. Речення, які перекладаються майже дослівно є достатньо поширеними. Це переважно речення розповідного характеру, де немає різко вираженого наголосу на якомусь окремому елементі.

«*Langdon, is it you? How you frightened me!*» [9: 127].

- *Ленгдоне, це ти? Як ти мене злякав!* [2: 127].

- *Ленгдоне, це ти? Як ти мене злякав!* [1: 127].

«*I hope I have not awoken you?*» [9: 139].

- *Сподіваюся, я вас не розбудив?* [9: 3].

- *Сподіваюся, я вас не розбудив?* [1: 13].

2. Друга категорія – це речення, котрі потребують у перекладі зміни місцями відповідних компонентів оригіналу за умов збереження еквівалентних слів. Це речення переважно інформаційного характеру, в яких чітко акцентується той чи інший компонент речення.

«*Didn't he come there yesterday?*» [9: 61].

- *Хіба він вчора не приходив туди?* [2: 61].

- *Хіба він вчора не приходив туди?* [2: 61].

«*And you believed them?*» [9: 6].

- *І ти їм повірив?* [2: 6].

- *І ти їм повірив?* [1: 18].

3. До третьої категорії речень, що потребують під час перекладу часткових змін в лексиці й синтаксисі, відносяться головним чином інвертовані речення. В зв'язку з цим необхідно зупинитися на проблемі інверсії з позиції перекладу.

«*If you would be so kind,*» *Langdon said, doing his best to remain polite,*» *could you take the man's name and number, and tell him I'll try to call him before I leave Paris on Tuesday?* [9: 4].

- Я дуже вас прошу, – сказав Ленгдон, докладаючи всіх зусиль, щоб здаватися чемним, – запишіть прізвище цього чоловіка та номер його телефону й скажіть, що я спробую зателефонувати йому у вівторок, перед тим як покину Париж [2: 4].

- Я перепошую, – сказав Ленгдон, докладаючи всіх зусиль, щоб здаватися чемним, – запишіть прізвище цього чоловіка та номер його телефону й скажіть, що я спробую зателефонувати йому у вівторок, перед тим як поїду з Парижу [1: 16].

«Somebody stop her, Langdon pleaded as she dove into the article again» [9: 4].

- Невже ніхто її не зупинить? – у розпачі подумав Ленгдон, а вона вже зачитувала нову цитату [2: 4].

- Хтось мусить її спинити, – у відчаї подумав Ленгдон, коли організаторка знову заглибилася у статтю [1:14].

Як відомо, мова виконує дві функції: комунікативну й експресивну. Мовець або повідомляє щось (комунікативна функція), або виражає своє емоційне відношення щодо того чи іншого явища (експресивна функція). Засобом останньої, в першу чергу, слугує емфатична інверсія, тобто зміна звичайного порядку слів у реченні з метою виділення якогось елемента чи надання всьому висловлюванню особливої виразності.

«No longer was it possible to suffer pain?» [9: 41].

- Більше не було вже ніякої можливості терпіти біль! [2:41]. Тут в англійському питальному реченні використовується інверсія для значного посилення емоційності.

«Who would do this!» [9: 6].

- Хто міг таке зробити? [2: 6].

- Хто міг таке зробити! [1: 16].

Проте варто зазначити наявність можливих лексичних змін у структурі речення, які потрібні для збереження емоційного колориту запитання.

«How could he possibly know this?» [9: 2]

- Звідки він знає? [2:2]

- Як він про це довідався? [1: 10].

4. Речення четвертого типу – це ідіоматичні речення, в яких сполучення компонентів носить немотивований характер.

«So she would,» said he; «but can't ye see through a ladder, ye black nigger?» [9:173].

- Воно то так, – сказав він. – Та не вже ти не бачиш нічого далі свого носа, чорний ти недотепо? [9: 173].

«Where the hell am I?» [9, с. 3].

- Де я, в дідька, є? [2:3].

- Де я, чорт забирай? [1: 12].

Отже, для адекватного перекладу такого речення слід цілком відійти від його структури і лексичного оформлення, повністю зрозуміти імпліцитну думку та відтворити її засобами рідної мови в найбільш адекватній формі.

5. Нарешті, речення п'ятого типу – складні у всіх відношеннях, тобто довгі, заплутані, перевантажені деталями та підрядними реченнями. Під час перекладу доводиться перебудовувати їхній синтаксис, замінювати цілі вирази, або ж розбивати весь вираз на окремі речення тощо [4: 18].

«Is it a secret you will die for?» [9: 2].

- Невже це така таємниця, за яку ви готові вмерти? [2: 2].

- Невже ця таємниця варта, щоб померти? [1: 14].

«Then I assume you have the information?» [9: 6].

- Отже, думаю, ти щось довідався? [2; 6].

- То, як я розумію, ти довідався все, що треба? [1: 18].

Під час перекладу таких речень з англійської мови українською рекомендовано розподіляти їх на змістові групи з метою кращого формулювання думки, або здійснювати структурні перетворення, враховуючи граматичні особливості англійської та української мов [6: 11].

Прагматичне значення є ознакою кожного речення, адже без нього речення не існує як одиниця синтаксису. Так, риторичне запитання, яке поєднує прагматичні значення питання і ствердження, є ввічливою формою вираження думок мовця.

У кожному мовленнєвому акті здійснюється реалізація інтенції комунікантів різноманітними засобами. У прямих формах вираження прагматичних значень особливу роль відіграє лексика, зокрема лексичне значення слова, що представляє інтенцію мовця у відкритій формі. Серед імпліцитних способів вираження прагматичного змісту велике значення має взаємозв'язок одиниць тексту, який розкриває прихований зміст комунікативної спрямованості [8: 91]. В діалогічному мовленні комунікативний зміст питального речення змінюється. Таким чином, тут ми маємо можливість виділити не тільки непрямі способи вираження прагматичних значень, але й імпліцитні. До засобів передачі прагматичних значень належать непрямі засоби: стилістична транспозиція синтаксичних одиниць, коли підрядне за формою речення стає засобом вираження емпатичного ствердження; питально-заперечні речення можуть також виражати емпатичне ствердження; питальні речення типу *How can*, які вживаються у відповідному контексті для вираження подиву, осуду, негативної оцінки, якісної характеристики або дій суб'єкта. До імпліцитних способів передачі прагматичного значення належить семантична корелятивність двох речень у тексті, яка вказує на невиражений констатив.

Проаналізувавши типологію основних способів перекладу питальних висловлювань, було проведено також і статистичних аналіз їх використання. Відповідно до поданої статистики можна дійти висновку, що під час перекладу інтерогативних висловлювань перекладачі роману «The Da Vinci Code» треба прагнути до еквівалентного, дослівного або майже дослівного перекладу, так як ця категорія згідно діаграми виявилась найбільшою за чисельністю – 41,6%, проте варто зазначити також певну кількість часткових лексичних і синтаксичних трансформацій, що пояснюється особливостями синтаксичної побудови речень у синтетичній (англійській) та аналітичній (українська) мовах. При загальному статистичному перерахунку розбіжностей у перекладах двох перекладачів, з'ясувалося, що в загальному переклад роману має найбільшу кількість випадків часткового співпадіння перекладів.

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що переклад питальних висловлювань з англійської мови на українську в умовах контексту здійснюється більшою мірою за допомогою максимальної структурної та лексико-граматичної еквівалентності, з врахуванням соціокультурних і лінгвістичних особливостей мови-джерела та мови перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Браун Ден. Код да Вінчі / переклад А. Кам'янець. – Х.: Книжковий клуб 2006. – 478 с.
2. Браун Ден. Код да Вінчі / переклад В. Шовкуна. – К.: АВГ, 2007. – 540 с.
3. Бурлакова В.В. Синтаксические структуры современного английского языка / В.В. Бурлакова. – М.: Просвещение, 1984. – 112 с.
4. Граматичні проблеми перекладу: Конспект лекцій і дидакт. матеріал для студ. лінгвіст. спец. / уклад. Г.Г. Вахнік. – Черкаси: ЧПТ, 2001. – 84 с.
5. Гедз С.Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К.: КДЛУ, 1998. – 18 с.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 574 с.
7. Старикова О.М. Семінарії з курсу теоретичної граматики англійської мови: Навч. посібник для студентів фак. іноз. мов ун-тів / О.М. Старикова. – К.: Вища шк. Голов. вид-во, 1980. – 180 с.
8. Кошечая И.Г. Теоретическая грамматика английского языка / И.Г. Кошечая. – М.: Просвещение, 1982. – 336 с.
9. Brown Dan The Da Vinci Cod / Brown Dan. – Doubleday Group (United States), 2003. – 583 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила МЕЛЬНИК – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: когнітивістика, стилістика, теорія перекладу.

ВИПАДОК НАВМИСНОЇ НЕКОНКРЕТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ АВТОРСЬКОМУ ТЕКСТІ ТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА СМИСЛОМ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Тетяна МИРОНОВА (Дніпропетровськ, Україна)

Розглянуто фрагмент англomовного авторського тексту із ситуацією спілкування, в якій учасники навмисно не висловлюються конкретно. Помічено, що мовні, а також текстові механізми, роблять свій внесок у такий прихований зміст. Параметри авторського смислу погляд, голос, тон, динаміка тощо остаточно з'ясовують явище, яке аналізовано.

Ключові слова: незліченні іменники, безособові конструкції, дедуктивний та індуктивний зміст, авторський погляд, голос, тон, динаміка, тощо.

Research into deliberate vagueness in a creative writing text in English has revealed the work of linguistic and textual deductive mechanisms for the semantic effect in question. The author's textual parameters of point of view, voice, tone, dynamism etc have completed the current understanding. Translation is employed as an observation method on the author's semantics and opens difficulties in conveying the author's deliberate vagueness.

Key words: deliberate vagueness, uncountables, impersonal 'it', 'there is', 'they', infinitive, indefinite pronouns, deductive and inductive paragraph content, author's point of view, voice, tone, dynamism etc.

Постановка проблеми. До даної роботи наблизили декілька етапів вже виконаного дослідження про співвідношення, з одного боку, окремих засобів англійської мови та, та з другого, авторських параметрів смислу, як-то: погляд, голос, тон, динаміка тощо вибраних текстів різних англomовних авторів. Такі зусилля представляють собою частину вивчення комунікативної перспективи авторського тексту [2; 3; 4; 5 та інші]. Попереду ми визначили, що деякі механізми мови, як-то незліченність та зліченність англійських іменників, пов'язані із національно-культурним мисленням і, тим самим, письмом цією мовою [2: 119-126]. Ми також визначили традиційне ставлення англomовних людей до того ефекту, який досягається через накопичення незліченності у тексті [4]. Було також помічено, що часом носії англійської мови прагнуть до особливого змісту, навмисно порушуючи правила конкретного письма, і створюють ситуації прихованої думки [5]. Одним із таких фрагментів можна вважати уривок [18: 628], який аналізовано у цій публікації.

Актуальність. Вивчення мовних механізмів у співвідношенні із авторськими параметрами змісту (див. раніш) відкриває дорогу до дотичного розуміння авторської семантики, яка спершу виглядає ефемерно невловимою. Тому цю статтю націлено розширити і поглибити мовний канал проникнення в авторський смисл, долаючи межі лексико-граматичної проби матеріалу, що, доречі, ми вже робили у попередній публікації про кореляцію злічених і незлічених англійських іменників. Нові зусилля зроблено, щоб розпізнати смислову роботу синтаксичних конструкцій, здатних приймати певний лексико-граматичний матеріал. Крім того, стало необхідно роздивитися змістову будову абзацу, який вміщує як перше, так і друге.

Очікуваний приріст у науковому пошуку ми пов'язуємо із вивченням синтаксичних структур, які гармоніюють із лексико-граматичними формами незліченності, інфінітиву, неозначених займенників тощо, що показали себе відпрацьованими лінгвістичними механізмами створення смислового ефекту прихованої думки. Крокуючи у дослідженні вперед, ми звернули увагу на засіб викладення абзацу, якщо такий уривок несе смисл, що навмисно зрозуміло не розкривається. Вся така аналітична робота приклалася до зразка повноцінного, визнаного, авторського тексту англійською мовою, авторські параметри (див. раніш) якого здатні цілковито натурально відкликатися на кожну частку думки, навіть, якщо це прагнення до розпливчатості, здійснене на декількох рівнях текстової тканини.

До того ж ми використали офіційно опублікований переклад відповідного уривка іншою мовою як метод спостереження за розумінням оригінального авторського смислу з боку ще одного лінгвіста-професіонала-перекладача. Було очікувано певних результатів і отримано розходження лінгво-культурного потенціалу різних мов і наочно висвітлено досліджену в цій статті специфіку англomовного матеріалу, який, навіть у першому наближенні, не обіцяв бути легким у перекладі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій

Незліченність і зліченність англійських іменників можна вважати своєрідним ставленням до матеріального світу у англійському середовищі, що закладається у мислення дитини достатньо рано в оточенні людей, які спілкуються цією мовою [2: 119-126]. Хоча пряме і автоматичне співвідношення між смислом тексту і лінгвістичними формами встановлювати неможна, і про це застерігають англійські дискурсивні мовознавці [13: 7], і що ми спостерігали у власному аналізі [4], все ж таки масивне використання згаданої категорії англійським письменником сповнено семантики, яка простягається за межі окремого речення і відбивається на змісті абзацу та складає враження від тексту в цілому. Нехай нереально шукати повної відповідності мовних засобів та певних аспектів смислу, але деякі тенденції до взаємного зв'язку спостережено і досягнуто розуміння, що письмова мовленнєва стихія – це злагоджена і розгалужена система, яка чутливо реагує на всіх рівнях форми і смислу на потреби людської думки. Конкретніше це значить, що проаналізований нами ефект неконкретного спілкування у англійському авторському тексті, створений численною незліченністю, не відбувся би, якщо би такі лексико-граматичні форми не знайшли вмістилище в безособових синтаксичних конструкціях неконкретно-розпливчатого смислу. Такі будови складаються через зсування порядку слів у реченні, що змінює логічний фокус.

Більш за те, і це подвійне текстове явище не трапилось би, якщо би персонажі, за авторським рішенням, не віддали перевагу дедуктивному викладу думок, що стало їм потрібно внаслідок особливих відносин, які автор побажав зобразити. Перевірку наших спостережень отримано через авторські текстові параметри: погляд письменника, його голос, тон, динаміка і позиція підтвердили отримані результати. Тепер, мабуть вчасно, промовити слова шани і згадати про плідність когнітивно-комунікативних досліджень тексту, що стали реальністю нашого часу, дякуючи зусиллям відомих попередників і вчителів, які звернули увагу на авторство тексту як на цілісний гуманний процес саморозуміння, самореалізації та поєднання смислом із іншими [1; 15: 290-292].

Мета публікації пов'язана із спробою одночасно прослідкувати гармонійну роботу англійських лінгвістичних механізмів на рівні слова, речення і абзацу, а також показати співвідношення лінгвістичних форм і авторських параметрів смислу. Оскільки таку роботу неможливо зробити відразу для всієї граматики та універсально для всіх текстів, ми обмежуємо наше теперішнє поле спостереження англійським уривком із текстовим явищем прихованого смислу.

Звісно, що аналізуючи текстову тканину, ми розкриваємо методику такої роботи. Здобутком будемо вважати інформацію, яка значно конкретизує розуміння комунікативної перспективи англійського авторського тексту. В подальшому стане можливим розглядати авторський текст із урахуванням узгоджених лінгвістичних механізмів змісту, який свідомо спрямовано творцем тексту.

I. Рівень слова. Прихованому смислу у вибраному англійському авторському уривку на рівні слова сприяють незлічені іменники, інфінітив, герундій, займенники та деякі інші форми. Тут ми користуємося результатами дослідження, які описано в іншій публікації[5].

- (1*) «The **spirit** of Paris,' B. said, touching her hand on the table. American **division**. What'll it be **to drink**?'
 (2) '**Tea**, please. I'm so glad **to see** you.'
 (3*) '**Tea**?' B. made a face. '**Anything wrong**?'
 (4) 'No, Ch. shook her head. I **just want tea**.'
 (5*) 'That's a **hell** of a **drink** **to welcome** a traveler home on.' B. said.
 (6) 'With **lemon**, please', Ch. said.
 (7*) B. shrugged, and ordered one tea from the waiter.
 (8) 'How was **E**?' Ch. asked.
 (9*) 'Was I in **E**?' B. stared at Ch., enjoying her face.
 (10) 'That's what it **said** in the papers.'
 (11*) 'Oh, yes,' B. said. 'A new **world** **struggling to be born**,' he said, his **voice** deep and expert. 'Too late for **feudalism**, too early for **democracy**.' [18: 628].

1. Ілюстративний матеріал: уривок із оригінального тексту: незлічені іменники виділено напівжирно; крапкове підкреслення звертає увагу на інші лексико-граматичні механізми неконкретного смислу; знак * помічає чоловічу роль, яка переважно є каналом точки зору, голосу тощо автора.

II. Рівень речення Неконкретним висловлюванням у вибраному англomовному авторському уривку на рівні речення сприяють безособові конструкції «It is...», «There is / there are», « They(people) say...» та майже десемантизовані формули ввічливості «I'm so glad to see you» або «Oh, yes».

(1*)	« This is » <i>the spirit of Paris, 'B. said, touching her hand on the table.</i> « This is » <i>American division. What'll it be to drink?</i>
(2)	« It will be » <i>tea, please. I'm so glad to see you.</i>
(3*)	« Is it » <i>tea? 'B. made a face.</i> « Is there » <i>anything wrong?</i>
(4)	No, «there is nothing wrong». <i>Ch. shook her head. I just want tea.</i>
(5*)	That's a hell of a drink to welcome a traveler home on. 'B. said.
(6)	« It will be » <i>with lemon, please;</i> Ch. said.
(7*)	— <i>B. shrugged, and ordered one tea from the waiter.</i>
(8)	How was E.? 'Ch. asked.
(9*)	Was I in E.? 'B. stared at Ch., enjoying her face.
(10)	That's what it said in the papers.
(11*)	Ch, yes. 'B. said. « That is » <i>a new world struggling to be born, 'he said, his voice deep and expert.</i> « It is » <i>too late for feudalism,</i> « it is » <i>too early for democracy.</i>

2. Ілюстративний матеріал: відтворено цілісність висловлювань: всі синтаксичні форми неозначеного смислу помітні між двох гострих дужок «< ... >»; ці частини звично губляться в плінні діалогічного мовлення; формули ввічливості і контакту, які промовлено майже автоматично і десемантизовано, виділено прямим шрифтом і підкреслено.

«Він*»:	<u>9 безособових синтаксичних випадків</u> 1 формула ввічливості
«Вона»:	<u>4 безособових синтаксичних випадки</u> 5 формул ввічливості

3. Ілюстративний матеріал: карта рольової частотності безособових конструкцій та формул ввічливості для персонажу «Він» і «Вона»

Письменник, слава та хист якого не викликають сумніву у всьому світу, не міг не знати про такі якості мовного матеріалу, який він вкладав в уста персонажів. Якщо письменник дозволяв собі відхилення під прописних істин англomовного письма, то мав для цього дійсно вагомі причини і порушував правила цілковито свідомо.

III. Рівень абзацу. На цьому мовленнєвому рівні прихований смисл вибраного англomовного авторського уривка підтримується дедуктивним способом розкриття змісту. Таке твердження потребує пояснення, для чого ми дещо звернемося до відомої теорії, і розуміння, як вона стосується комунікативної перспективи авторського тексту.

Дедуктивний текст пропонує послідовні лінгвістичні форми, які конкретизують вже висловлену у загальному вигляді думку, що має виглядати як правда, підтверджена реальними подіями. Таке спостерігається, коли користуючись теоретично вивченим правилом, люди роблять цілий ряд вчинків, які виявляються вірним і свідчать про дієвість їх розуміння. Серед авторів та викладачів творчого письма такий мисленнєвий хід часто називають змістовою схемою «від загального – до частковостей або до подробиць». Теж саме, буває, називається «йти від дефініції». Подібною логікою викладу широко користувалися деякі визнані класики, що серед англomовних фахівців характеризується як «Толстовське письмо».

Індуктивний текст розкриває зміст майже у зворотному напрямку: від частковостей – до узагальнення. Життєвим прикладом виглядають цілий ряд окремих спостережень, які абстрагуються. Таке ще називають «пройти головною логікою експериментальних наук» [8: 444]. За традиціями творчого письма такий виклад змісту вважається емпіричним узагальненням або змістовою схемою «від частковостей або подробиць – до загального» або «йти від свідчення». Такою логікою викладу широко користувався К. Паустовський, через

що його тексти вражають задушевністю, щирістю, людяністю, а вчені до сих пір розгадують «магію слова Паустовського».

Ми не станемо порівнювати переваги одного засобу перед іншим у авторському тексті, лише зробимо посилання на відповідних авторитетів у англomовному творчому письмі. Так, Ч. Бейзерман особливо застерігає про дедуктивність викладу:

«... It(deduction) does not cover most arguments, questions, and statements that people are actually interested in. In practice, formal logic at most tells you what you cannot do – what is a breach of basic ground rules... – rather than what you should do. Further, there are dangers in relying too heavily on deductive logic in any but the most abstract disciplines... most propositions about actual people, objects, or situations in the world are only simplifications and approximations... The specifics of any situation referred to by this general statement are much more complex than the general words indicate... If you take approximate statements and combine them with other approximate statements and run them all through many deductive operations, the possible errors can compound dramatically. You may wind up with conclusions that are not at all reasonable. Thus you should not try to deduce too much from simplified statements about the world» [8: 444-445].

У індуктивного викладу думок, за поширеними уявленнями, є теж свої обмеження:

«Induction is very useful for developing generalized descriptions of repeating and patterned events. Induction keeps your attention on the actual shared characteristics of phenomena. If, however, you are describing random, unpatterned, or unique events, induction is useless if not misleading. Furthermore, induction by itself leaves you close to the surface of phenomena as they appear and may not be appropriate for inquiry into deeper causes or meanings» [8: 445].

Той засіб, яким викладено думку на письмі, відбиває ставлення людини, що пише, до свого змісту. Письменник, уривок якого ми аналізуємо, був чудово обізнаний із тією теорією, на яку ми щойно посилалися: Ірвін Шоу сам викладав творче письмо десятком років у Нью-Йоркському університеті і свідомо ставився до ефектів дедуктивного чи індуктивного викладу своїх задумів.

У діалогічному фрагменті нашого аналізу письменник промовляє через своїх персонажів, таким чином в обміні репліками нелегко відразу визначити, чи він дедукує, чи індукує, тим більш протягом лише одного абзацу. Відчуття засобу викладу на ділянці спостереження прояснюється тільки на фоні смислу цілого оповідання. Рішення про тип викладу авторської думки остаточно прояснюється за параметрами авторського смислу, як-то: погляд письменника, його голос, тон, динаміка і позиція [5].

Щоб зіставити знання про тип викладу авторської думки із цілями теперішньої статті, зокрема для розумінням дедукції як плідного поля прихованого смислу, скористаємося даними із нашої попередньої публікації [5]. Там було виявлено, що в уривку нашої цікавості виділяються індивідуальні комунікативні сценарії для кожного із персонажів. Тобто, була отримана низка активних комунікативних дій учасника «Він» і такий само матеріал для персонажу «Вона». Внеском такого аналізу стало розуміння персонажів «Він» і «Вона» як двох творців окремих історій, які, хоча і мають точки дотику, все ж таки є різними розуміннями і світобаченнями однакових обставин. Так «Вона», здається, розповідає про своє «жіноче» на тему, яка несподівано прихована, але проглядає в її поведінці, що нами символічно названо: «Я бажаю зустрітися, але прийшла, щоб тебе покинути». Чоловік, навпаки, хоча і має один важливий прихований настрій, який не дозволяє його приватному життю впливати професійні наміри, за межами такої недоторканості, щиро сповідає закладену с самого початку знайомства тему: «Я радий прийти на побачення і щасливий поспілкуватися із тобою». Такі протилежні «арії» стикаються у вибраному нами фрагменті.

За протоколами ситуативних сценаріїв 2.1. та 2.2 в згаданій публікації [5]. «Він» створює свій текст достатньо якісно: послідовно, чесно і контактено, намагаючись, за законами англomовного світу уникати загальних слів заради конкретності. «Вона», навпаки, «пише» текст своєї ситуативної комунікативної ролі з риторичної точки зору неякісно, бо дозволяє собі численні риторичні хиби, через що у спілкуванні виникають протиріччя. Іншими словами, добродійка нещира, бо замислила помсту, і не великодушна, бо їй приємно бачити

розчарування свого попереднього приятеля. В очі партнеру «Вона» промовляє слова, які не співпадають із тим, що її хвилює.

Таким чином, письменник, розуміючи властивості дедукції приховувати багато аспектів, які властиві людському життю, свідомо використав цей засіб для викладу відносин, що фрагментом знайдено у уривку нашого аналізу. Весь засіб простягається через значно більшу ділянку авторського тексту. Чоловічий рольовий текст у фокусі нашої уваги послідовно і коректно дедукує і натрапляє на несподівані протиріччя із боку жінки.

Тепер, пам'ятаючи про мету даної статті зіставити три мовленнєві рівні, що втілили смисл навмисно прихованої думки у тексті, а саме: лексико-граматичні форми, синтаксичні конструкції і дедукований зміст, можна переконатися, що саме дедуктивне ставлення письменника до свого матеріалу дозволило провести смисл прихованої думки на двох інших рівнях – слова і речення. Без дедуктивності викладу, було би недоладно використовувати безособові конструкції, які від себе додали прихованості, а без останніх не було би гладкого ґрунту для лексико-граматичних шляхів розпливчатого смислу.

Якщо ми уявимо, що в уривку нашого аналізу персонаж раптом став індукувати зміст, то скоріш за все, він був би наочно конкретним і слова знайшов би інші, що можна припустити, виглядало би так:

« I cannot help admiring: you look so young and chic! You know, the American girl shows so dearly in you. I have been thinking about you and feel happy to see you and have a friendly drink, only you and me... etc, etc.»

Без сумніву, письменник був здатний сам, легко і красиво на дотичний манер, розписати душевність зустрічі двох приятелів. Але він цього не зробив, бо, персонаж «Він», промовляючи конкретні слова, висловлюючи динамічні і повновагомі речення, цілковито логічно доіндукував би до того, що собі дозволити ніяк не міг – чоловік би запросив жінку вийти за нього заміж. Якщо ж не такий здобуток, то вийшов би негарний результат і для письменника, і його персонажа – чоловік би брехав конкретними словами і маніпулював би почуттями своєї дами, а таке було би несумісним із життєвою позицією мужньої, чесної людини і журналіста, яким створювався персонаж І. Шоу і яким знали самого письменника.

<i>Опублікований російський переклад</i>	<i>Експериментальний переклад</i>
«– Дух Парижа из американского квартала, – сказал Б., дотрагиваясь до ее руки на столе, – что ты будешь пить?»	«– Ты у нас прямо-таки парижанка, но... американкой не переставишь быть, – сказал Б., слегка касаясь ее руки, лежащей на столе, – что же мы пьем?»
– Чай. Я так рада тебя видеть!»	– Можно чай? Я очень рада тебя видеть!»
– Чай? – Б. скорчил гримасу. – Что-нибудь случилось?»	– Чай, вот как? – пию Б. выразило все, о чем он подумал. Что-то наверно случилось?»
– Ничего, – Кр. помотала головой. – Просто хочу чаю.	– Нет, – К. качнула головой, – Могу я просто хотеть чаю?»
– Тоже мне напиток! Разве так встречают путешественника, вернувшегося в родные пенаты?»	– Наверное, это самый неподходящий напиток после долгого пути домой?»
– И пожайлуста, с лимоном.	– И к тому же с лимоном, пожалуйста, – сказала Кр.
Б. пожал плечами и попросил официанта принести чай.	Б. приоднял в непонимании плечи и заказал официанту один чай.
– Ну, как там в Е.? – спросила Кр.	– Что расскажешь о Е.? – спросила Кр.
– А я разве был в Е.? – Б. смотрел Кр. в лицо, и у него было радостно на душе.	– Неужели я там был? – Б. внимательно рассматривал лицо Кр., понимая, что она ему нравиться.
– Так по крайней мере писали газеты.	– Это было в газетах.
– Ах, да... – Б. заговорил серьезно и депривито. – Новый мир жаждет родиться, борется за это, для феодализма – слишком поздно, для демократии – слишком рано...» [6: 341].	Ах, да! Конечно, – Б. ответил. – Ожидается рождение нового мира, – уверенно сказал он хорошо поставленным профессиональным голосом, – Диагноз: уже поздно для феодализма, но для демократии слишком рано...»

4. Ілюстративний матеріал: опублікований російськомовний переклад зіставлено із експериментальним перекладом, що враховує смисли, які знайдено під час проведеного аналізу.

Якщо порівнювати смисл фрагменту оригінала і його опублікований переклад російською мовою, то помітно, що із багаторівневих каналів прихованого смислу, характерного для цього уривку, в перекладацьких трансформаціях найбільше збереглася дедуктивність, а відповідний смисл лексико-граматичних та синтаксичних форм, через

відсутність аналогічних мовних механізмів, перероблено ресурсами російської мови, що потягло за собою нові семантичні нашарування. Внаслідок цього переклад загубив значну долю смислу, що особливо помітно, якщо як ціле оповідання, так і вибраний уривок аналізувати за авторськими параметрами [2; 3; 4; 5]. Ці «сигнальні вогні» як раз і виявили, чому дедукція тексту вважається обмеженою. Крім того, стали особливо помітними культурно-лінгвістичні розбіжності текстів оригіналу та перекладу, оскільки останній вмістив дещо несхожі за людськими якостями образи.

Ця публікація, ми сподіваємося, стала достатньо переконливим матеріалом як про багаторівневість смислу в англomовному авторському тексті, так і про можливості авторського вибору лінгвістичних та текстових засобів, а також про досяжність гармонійного їх поєднання. Таке проникнення в авторський текст отримує об'єктивну опору і додає глибини враження, якщо текст виконаний якісно. Надалі плекаємо надію дослідити у різних авторів деякі інші англomовні лексико-граматичні форми та синтаксичні конструкції, звертаючи увагу на такі можливості втілення смислу, що, звісно, маємо виконати, поглиблюючи розуміння авторських параметрів тексту взагалі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В. Колшанский. – Москва: Наука, 1984. – 175 с.
2. Миронова Т.Ю. Генезис англоязычного отношения к исчисляемым и неисчисляемым существительным и их функция в авторском тексте // Психология. Мовознавство. Соціальні комунікації. Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди», випуск 8. / Т.Ю.Миронова. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2011. – с. 119 – 126.
3. Миронова Т.Ю. Возможности сослагательности в осуществлении компонентов творческого письма в англоязычном авторском тексте и учет соответствующих грамматических форм при переводе. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. Драгоманова. Серія №5/ Т.Ю.Миронова. – К.: Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2011. – с. 140- 147.
4. Миронова Т.Ю. Об исследовании смысла неисчисляемых существительных в англоязычном авторском тексте и переводе / Т.Ю.Миронова. –В видавничій роботі з 2011.
5. Миронова Т.Ю. О случае особого смыслового эффекта неисчисляемых существительных в англоязычном авторском тексте / Т.Ю.Миронова. – В видавничій роботі з 2011.
6. Шоу И. Рассказы. // Вечір у Візантії: Роман (переклад з англійської. – «Ада» – «Атіка») / И. Шоу. – 1993. – 448 с.
7. Baker Sh. and Stevenson D. Problems in Exposition. Supplementary Exercises for The complete Stylist. / Sh. Baker and D. Thomas Stevenson. – New York: Y. Crowell Company, 1972. – 154 p.
8. Bazerman Ch. The Informed Writer / Charles Bazerman. – Boston: Houghton – Mifflin, 1989. –513 p.
9. Celce-Murcia M., and Larsen-Freeman D. The Grammar Book / M. Celce- Murcia, and D. Larsen-Freeman // 2-d edition with Howard Willams. – United States of America: Heinle & Heinle, 1999. – 854 p.
10. Chaffee J. Thinking Critically / John Chaffee. – Boston: Houghton-Mifflin, 1988. – 468 p.
11. Gould E. and others. The Art of Reading. Contexts for Writing / Gould Eric, Robert Diyanni, William Smith, Judith Stanford. – New-York: McGraw-Hill, 1990. – 695 p.
12. Kaushanskaya V.L. and others. A Grammar of the English Language / V.L. Kaushanskaya and others. –Л: Просвещение, 1973. – 319 p.
13. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers / M. McCarthy. – Oxford: Oxford Language Teaching Library, 1990. – 205 p.
14. Maclin A. Reference Guide to English / Alice Maclin. – Texas: Holt R. and Wilson, Inc., 1987. – 486 p.
15. Maslow A. Peak Experiences in Education and Art. // Human Values by Joseph A. Zaitchik and Roger E.Wiehe / Abraham Maslow. – New York: Brown and Benchmark, 1993. – 525 p.
16. Norton S. and Waldman N. Canadian Content / S. Norton and N. Waldman. Canada: Hoft, 1988. – 371 p.
17. Oxford Advanced Learners Dictionary // 7-th edition. Oxford: Oxford University Press. Impression 2008. – 1780 с.
18. Shaw I. Short Stories. Five Decades / I. Shaw. – New York: Dell Publishing Group, 1978. – 872 p.
19. Swan M. Practical English Usage / Michael Swan. – Oxford: Oxford University Press, 1980. – 480 p.
20. Swan M. and Walter C. How English Works: a grammar practice book / Michael Swan and Catherine Walter. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 358 p.
21. Thomson A.J. and Martinet A.V. A Practical English Grammar / A.J. Thomson and A.V. Martinet. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 383 p.
22. Trimmer J.F. and McCrimmon J. M. Writing with a Purpose / J.F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston: Houghton Miffling Company, 1988. – 524 p.
23. Weissberg R. and Buker S. Writing up Research / R. Weissberg and S. Buker. – New York: Prentice Hall, 1993. – 202p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Миронова – кандидат педагогічних наук з методики викладання іноземних мов, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Дніпропетровської державної фінансової академії.

Наукові інтереси: комунікативної перспективи англomовного авторського тексту.

ЗІСТАВНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)

Костянтин МІЗІН (Кременчук, Україна)

Ця стаття присвячена недослідженим лакунам компаративної фразеології – встановленню типів перекладацьких відповідників у межах усталених порівнянь німецької та української мов.

Ключові слова: усталене порівняння, компаративна фразеологія, перекладацький відповідник, еквівалент, аналог.

This paper deals with uninvestigated lacunas of comparative phraseology – determination of translation correspondences types within the limits of set similes in the German and Ukrainian languages.

Key words: set simile, comparative phraseology, translation correspondence, equivalent, analogue.

Феномен компаративної фразеології – фразеологічної системи усталених порівнянь (УП), спроба системного опису якого зроблена автором пропонованої розвідки [2], залишає ще недосліджені лакуни. Однією з таких лакун є способи відтворення УП як продуктивної системи, яка постійно поповнюється за рахунок новотворів на позначення нового в житті людини, в межах віддаленоспоріднених мов – німецької та української. Квінтесенцією при цьому має бути збереження національно-культурної інформативності УП, створюваної образами-еталонами, які лежать в їх основі. Такий підхід зумовлює актуальність нашої розвідки, бо нині у мовознавстві домінують дослідження, присвячені вивченню універсальних і ідіоетнічних кваліфікацій різних мов. З огляду на це метою нашої статті є встановлення типів перекладацьких відповідників у межах компаративних фразеологій німецької та української мов. Вивчення згаданих відповідників на матеріалі німецьких і українських УП є безперечно новим у лінгвістиці (при цьому слід зазначити, що переклад фразеологічних одиниць (ФО) у цілому вже досліджувався [див., напр., 1]).

Традиційно виокремлюють такі типи міжмовних кореляцій: 1) фразеологічні еквіваленти (повні й часткові); 2) фразеологічні аналоги (повні й часткові); 3) безеквівалентні ФО.

1. Німецько-українські УП-еквіваленти. До міжмовних УП-еквівалентів належать одиниці з тотожною семантикою, структурно-граматичною організацією та тотожним конституентним складом. Проте внаслідок значної розбіжності внутрішньоструктурних ознак німецької та української мов для досліджуваного матеріалу не характерні абсолютно тотожні фразеологічні еквіваленти. Залежно від розходжень у плані вираження ступінь збігу міжмовних фразеологічних еквівалентів може виявлятися у такий спосіб: 1) повна еквівалентність; 2) часткова еквівалентність.

Повними еквівалентами можна вважати УП аналізованих мов, які мають однакові сигніфікативно-денотативне значення, суб'єктивно-оцінну, функціонально-стилістичну й емотивно-експресивну конотації, структурно-граматичну організацію та конституентний склад. При цьому збіг структурно-граматичної організації німецьких і українських УП має на увазі облік специфіки типологічних ознак, властивих одній мові й не характерних для іншої. Однакові сигніфікативно-денотативне значення та суб'єктивно-оцінна конотація визначаються рівним набором інтегральних і диференційних сем. Так, УП *fleißig wie eine Biene* та *працьовитий як бджілка* [тут і далі приклади за: 3; 4] є повними еквівалентами, бо вони належать до міжстильових або нейтральних одиниць, побудовані на однаковому образі-еталоні (збігається емотивно-експресивна конотація), однакові їх конституентний склад і структурно-граматична організація. УП *hüten wie sein eigenes Augenapfel* і *берегти як зіницю ока* також вступають у відношення повної еквівалентності, збігаючись за сигніфікативно-денотативним значенням, позитивною оцінною конотацією, належністю до книжкового стилю, емотивно-експресивною конотацією. Збігається також конституентний склад: обидві ФО належать до класу дієслівних УП зі структурою *Verb + wie + Substantiv*.

Часткові УП-еквіваленти характеризуються незначними розходженнями у плані вираження цих одиниць тотожної семантики, які можуть мати конституентний / морфологічний характер. У більшості випадків розходження торкаються лише конституентного складу УП. При цьому розрізнявальними конституентами є, як правило, лексеми подібної поняттєвої або суміжної семантики.

Серед часткових еквівалентів виокремлюють три підгрупи.

До першої підгрупи належать УП німецької та української мов, які розрізняються лише одним конститuentом суміжної семантики, напр.: німецьке УП *geschmeidig wie ein Aal sein* зі значенням “бути вивертким і спритним” вступає у відношення часткової еквівалентності з українським УП *спритний як в’юн*. Сигніфікативно-денотативне значення та суб’єктивно-оцінна конотація цих УП визначаються однаковим набором семантичних ознак. Обидві ФО належать до міжстильових одиниць. З погляду емотивності, зображальності – це сатиричні УП. І в німецькій, і в українській мовах їхня структура *Adjektiv + wie + Substantiv*. Образи-еталони *в’юн* та *Aal* (вугор) мають загальне значення “виверткий і спритний”.

До другої підгрупи часткових фразеологічних еквівалентів належать УП, які розрізняються одним конститuentом суміжної (несуміжної) семантики при наявності також конститuentів, які варіюються, напр.: німецьке УП *gesund wie ein Bär* вступає у відношення часткової еквівалентності з українським *здоровий як бик*. Сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінна конотація виражається спільним набором семантичних ознак. Обидві ФО є нейтральними, не мають інтенсивів у словникових дефініціях, виражають позитивне відношення до описуваного об’єкта, мають схожу структурно-граматичну організацію: *Adjektiv + wie + Substantiv*. Схожі також конститuentи *Bär* та *бик*, які позначають тварин значної фізичної сили.

До третьої підгрупи часткових фразеологічних еквівалентів належать УП німецької та української мов, які мають деякі морфологічні розходження у вживанні прийменника, числа, іменника тощо, напр.: німецьке УП *dünn wie eine Bohnenstange* та українське *худий як тріска* мають однакове сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінну конотацію. Обидва УП є міжстильовими, характеризуються яскравою образністю й однаковою структурою: *Adjektiv + wie + Substantiv*. Їх конститuentий склад збігається, а розходження стосуються вживання іменника, тобто в них простежуються часткові зміни конститuentного складу.

2. Німецько-українські УП-аналоги. До міжмовних фразеологічних аналогів відносяться УП, які виражають однакове / близьке значення, але характеризуються повним розходженням або приблизною подібністю внутрішньої форми. Для фразеологічних аналогів характерний збіг сигніфікативно-денотативного значення і суб’єктивно-оцінної конотації.

За ступенем збігу / розходження міжмовних ФО-аналогів виокремлюють:

1. Фразеологічні аналоги з приблизною подібністю структурно-граматичної організації й однією однаковою лексемою в конститuentному складі. Приблизна подібність структурно-граматичної організації означає, що фразеологізми належать до одного класу (зі структурою словосполучення, речення, дієслівних, субстантивних тощо) незалежно від структури. Так, німецьке УП *lügen wie gedruckt* та українське *брехати як по писаному* мають спільні сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінну конотацію. Обидва належать до міжстильових одиниць, мають в основі яскравий, живописний образ, у конститuentному складі – одну загальну лексему *lügen* – брехати. Але з погляду структурно-граматичної організації є дієслівними з різною структурою. Зазначимо, що кількість фразеологічних аналогів першої групи незначна. Функціонально-стилістична конотація в таких УП може або цілком збігатися (ФО одного стилю), або повністю розходитися (різностильові ФО). Повний збіг інтегральних семантичних ознак спричиняє повний збіг суб’єктивно-оцінної конотації та повну або близьку подібність (розходження в наборі деяких диференційних сем) сигніфікативно-денотативного значення.

2. Фразеологічні аналоги з приблизною подібністю структурно-граматичної організації та різним конститuentним складом, напр.: в УП *jmn kennen wie den kleinen Finger* – “кого-н. дуже точно знати” і *кого-н. знати як облупленого* – “знати кого-н. дуже добре” збігаються інтегральні семи, але в українській ФО є ще одна сема – поведінки. При цьому виражаються спільне сигніфікативно-денотативне значення, суб’єктивно-оцінна, функціонально-стилістична (міжстильові ФО) й емотивно-експресивна конотації (відсутність інтенсивів у словникових дефініціях УП, позитивна оцінка). Обидва УП належать до дієслівних зі структурою *Verb + wie + Substantiv*. Конститuentний склад різний. Ця група фразеологічних аналогів є численною.

3. Фразеологічні аналоги з різною структурно-граматичною організацією та різним конституентним складом, напр.: УП *schlapp wie eine Fliege* – “дуже виснажений” і як вичавлений лимон – “дуже втомлений” мають близьку подібність сигніфікативно-денотативного значення та оцінного компонента. Обидві ФО належать до міжстильових одиниць, збігається їхня емотивно-експресивна конотація (несхвальна). Як німецьке, так і українське УП мають однакову структуру: Adjektiv + wie + Substantiv. Проте розходиться їх конституентний склад.

Повне розходження структурно-граматичної організації фразеологічних аналогів третьої групи обумовлюється національною специфікою образності в українській та німецькій мовах. Окрім виділених фразеологічних аналогів, є УП, які не належать ні до повних або часткових фразеологічних еквівалентів, ні до ФО, що не мають відповідників в іншій мові. Їх виокремлюють у спеціальну групу і називають частковими аналогами: це УП з приблизною подібністю значень, різним конституентним складом та різною або приблизно подібною структурно-граматичною організацією, напр.: нім. *wie aus dem Papier gewickelt* – “бездоганний; як новий” та укр. хто-н. блищить як нова копійка – “мати гарний вигляд”. Окрім спільної семи чистоти як характеристики людини, українська ФО має у своєму значенні ще одну семантичну ознаку – сему новизни в сигніфікативно-денотативному значенні. Збігаючись за своєю оцінною конотацією, функціонально-стилістичною (міжстильові УП) та емотивно-експресивною конотацією, розрізняючись за компонентним складом і маючи приблизну подібність структурно-граматичної організації, ці УП належать до групи часткових фразеологічних аналогів.

3. Безеквівалентні УП. Національна своєрідність фразеології простежується при вивченні будь-якого її аспекту, але найбільш яскраво вона виявляється на семантичному рівні. Виділення безеквівалентних УП у німецькій та українській мовах і аналіз способів їх перекладу відбувається в основному на семантичному рівні: у них відображені особливості психології, способу мислення, специфічні умови розвитку матеріального й духовного життя носіїв мови. Безеквівалентними є УП німецької або української мови, які не мають відповідників у фразеологічній системі іншої мови. Їх поділяють на три групи:

1. УП мови-джерела, семантику яких можна передати в мові-рецепторі тільки за допомогою словосполучень, розгорнутих описів, напр.: нім. *wie angepicht bei der Arbeit sitzen* – “працювати не розгинаючи спину”; *schlafen wie ein Beamter* – “вести приємний спосіб життя”; *jmdn kaltstellen wie eine Flasche Bier* – “кого-н. попередньо позбавити сфери впливу”.

Підбір перекладацьких еквівалентів УП цієї групи найбільш доцільно проводити способами калькування і дескриптивно. При цьому варто враховувати, що в основі такого підбору лежить необхідність дотримання норм мови-рецептора. Ступінь розкриття явища, що описується за допомогою калькування, значною мірою залежить від того, наскільки УП мови-джерела відображає суть цього явища. УП мови-джерела калькуються послівно та організовуються у фразу відповідно до норм мови-рецептора, напр.: *etw. wie frische Brötchen anbieten* – “що-н. спокусливо пропонувати”.

2. УП мови-джерела, які мають семантичну відповідність у мові-рецепторі у вигляді окремої лексеми (монологічної) або набору окремих лексем, тобто для цієї групи УП характерний лексичний спосіб перекладу, напр.: нім. *verschlossen wie eine Auster* – “відчужений”; *fett wie eine Axt* – “п’яний”.

3. До змішаної групи належать УП мови-джерела, семантика яких може бути передана як за допомогою окремих лексем, так і за допомогою словосполучень, розгорнутих описів, напр.: *angeben wie ein wildgewordene Affe* – “вихвалитися, зчиняти лемент”; *stug wie ein Beamter* – “впертий; хто-н. прислухається лише до жорстоких вказівок; не здатний до самостійного прийняття рішення”.

Таким чином, у цій розвідці встановлено типи перекладацьких відповідників у межах компаративних фразеологій німецької та української мов. При цьому досить повно описано УП-еквіваленти (повні й часткові), УП-аналоги (повні й часткові) та безеквівалентні УП. Перспективним є пошук можливих моделей при перекладі усталених порівнянь різноструктурних мов, оскільки існує компаративна модель УП.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). – Львів : “Вища школа”, 1983. – 112 с.
2. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : монографія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : Щербатих О. В., 2011. – 448 с.
3. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с.
4. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків : Основа, 1993. – 176 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костянтин Мізін – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: теорія фразеології, компаративна фразеологія європейських мов, зіставна лінгвокультурологія, перекладознавство.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій в галузі перекладу, а саме: проблемам інтернаціоналізації та локалізації текстів, адресованих представникам сучасного полікультурного та мультілінгвального суспільства з огляду на глобалізаційні процеси та національні традиції.

Ключові слова: GILT, переклад, локалізація, інтернаціоналізація.

The article is devoted to the investigation of contemporary trends in translation, namely localization and internationalization of the texts addressed to the representatives of contemporary multicultural and multilingual society due to process of globalization and national traditions.

Key words: GILT, translation, localization, internationalization.

Об’єкт вивчення становлять поняття локалізація та інтернаціоналізація перекладу.

Предмет дослідження складають окремі методи та прийоми інтернаціоналізації та локалізації тексту з огляду на протилежні тенденції до глобалізації та збереження національної самобутності, які характерні для сучасного суспільства.

Інновації 80-х рр. ХХ ст. в галузі економіки, політики й технологій нахшталт міграції капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизації законодавства, уніфікації технологічних та виробничих процесів, злиття економічних і фінансових ринків, скорочення виробничих циклів, імпорт товарів та послуг гостро поставили перед сучасним глобальним суспільством проблему забезпечення комунікації у полілінгвокультурному середовищі, головними рисами якого є багатомовність та мультикультура. З одного боку, єдиним засобом міжрегіонального та міжнаціонального спілкування *de facto* стала англійська мова, яка забезпечує ефективну міжнародну співпрацю в усіх релевантних галузях й сприяє частковій декультурації окремих країн, націй та народів через усунення національних бар’єрів та створення єдиної планетарної культури головно за західним типом з властивими йому формами і нормами демократії, суспільними цінностями та економічними законами. З іншого боку, тенденція до збереження національної самобутності національних мов суттєво вплинула на збільшення обсягів перекладу з елементами локалізації та інтернаціоналізації. Тому аналіз цих протилежних тенденцій та прийомів їх втілення у тексті часто стає темою лінгвістичних досліджень.

Англійською мовою галузь, яка в умовах глобальної ринкової економіки займається перекладом та адаптацією технічної документації та програмних продуктів до усталених в межах конкретної культури норм, називають сьогодні „GILT-Branche“. Акронім GILT слугує ініціальним позначенням слів Globalization, Internationalization, Localization та Translation і дозволяє однозначно експлікувати семантику терміна „GILT-Branche“. Ще у 1990 р. провідні фірми, які надавали послуги локалізації, заснували спілку LISA (Localization Industry Standards Association), основним завданням якої було й залишається створення стандартів, здатних оптимізувати процес локалізації продуктів на мовному, програмному та технологічному рівнях [www.lisa.org].

Під терміном “локалізація” розуміють адаптацію продукту та технічної документації на продукти до умов, мови, культури та традицій прогнозованого ринку збуту. С. Гьорферіх

виокремлює два рівні локалізації на рівні тексту: поверхова локалізація (*general localization*) та глибинна локалізація (*general localization*) [Göpferisch 2008: 335].

Перший рівень стосується мови й передбачає функціональну відповідність оригіналу й перекладу (еквівалентний переклад) та адаптацію перекладу для адресата відповідно до теорії скопосу [Reiss 1984]. Згідно цієї теорії переклад оцінюється залежно від ступеня досягнення перекладачем поставленої перед ним мети. Прикладами поверхової локалізації є адаптація одиниць чужої метричної системи до національної, подання дат, часу та чисел в тексті у формі, конвенціоналізованих в межах національної культури. Окремі приклади поверхової локалізації ілюструють таблиці 1, 2 та 3.

Табл. 1

Національні стандарти для одиниць виміру

Одиниці виміру	США, Канада, Великобританія	Європейські країни
Довжина	дюйм (<i>inch</i> - 2,54 см), ярд (<i>yard</i> - 91,4 см), миля (<i>miles</i>): сухопутна 1609 м миля морська - 1853 м;	міліметр, метр;
Об'єм	квадратний дюйм (<i>square inch</i>)	метр квадратний (<i>m²</i>)
Вага	унція (<i>ounce</i> - 28,3 г), фунт (<i>pound</i> - 453,6 г)	грам, кілограм
Температура	Фаренгейт (<i>Fahrenheit</i>)	Цельсій (<i>Celsius</i>)

Табл. 2

Національні стандарти для дати і часу

	Міжнародний стандарт	США	ФРН	Франція
Дата	рік/місяць/день – 1984-08-12 (ISO 8601)	місяць/день/рік - 12.08.1984	день/місяць/рік - 08.12.1984	
Час	hh:mm:ss – 23:15:20 (ISO 8601)	15.10 P.M.	15.10 Uhr або 15:10 Uhr	15h10 або 15:10 h

Табл. 3

Національні стандарти для окремих чисел

США	million	Billion	trillion	quadrillion
ФРН	Million	Milliarde	Billion	Billiarde
Великобританія	million	Milliard	billion	billiard

Другий рівень локалізації скерований на адаптацію тексту до специфічної для певної культури ментальності, системи цінностей, конвенціоналізованих зразків поведінки у певній комунікативній ситуації тощо. Напр., інструкції з експлуатації японською мовою детально описують функціональність продукту та створюються у вигляді коміксів, що для користувачів з ФРН неприпустимо. Тобто, поверхова локалізація відбувається на мовному рівні й граничить з перекладом, а глибинна – на рівні адаптації культурних диференцій, що передбачає інший спосіб подання інформації в тексті.

На екстралінгвальному рівні локалізація з використанням невербальних засобів широко використовується для адаптації програмного забезпечення, що передбачає застосування у ньому унормованих у певній країні піктограм та символів, типу та розміру шрифтів, вікон відповідного розміру та їхнього розташування у рядках меню. Для локалізації програмного забезпечення користуються спеціалізованими програмними продуктами, напр., Passolo, Corel

CATALYST, KT International Superlinguist та ін., які дозволяють переклад діалогових повідомлень безпосередньо в програмних продуктах та тестування локалізованого продукту. Для перекладу аудіовізуальних матеріалів використовують спеціалізовані інструменти, напр., програму Swift, яка об'єднує у собі окремі компоненти пам'яті перекладів, але додатково дозволяє створення субтитрів та їхнє форматування на екрані з дотриманням відео-стандартів.

Рівень локалізації визначають такі чинники як популярність продукту серед споживачів; наявність чи відсутність конкурентів, які пропонують подібну продукцію; дефіцит продукції. Якщо продукція користується попитом серед споживачів і на ринку попит перевищує пропозицію, виробник не витрачатиме значні кошти на його локалізацію. Крім того, популярність західної продукції у країнах третього світу та країнах, що розвиваються, часто спонукає виробників створювати технічну документацію й упаковку для продуктів таким чином, щоб забезпечити впізнаваність їх іноземного походження і, у такий спосіб, збільшити обсяг продажу. Якщо ж на ринку існують інші аналогічні товари чи послуги від компаній-конкурентів, які добре адаптовані до споживчого ринку, виробникові доведеться ретельно адаптувати та популяризувати власний продукт, щоб завоювати свою частку ринку. Тому, перед створенням технічних текстів для представників іншої культури, технічний автор повинен ретельно проаналізувати культурні особливості країни-збуту, шкалу соціальних цінностей, мати відповідні фонові знання й володіти навичками міжкультурної комунікації.

Під терміном "інтернаціоналізація" розуміють процес створення фахового тексту незалежно від національної традиції. Основна ідея інтернаціоналізації тексту полягає в наступному:

1) заощадження коштів на локалізації технічної документації до національних стандартів ринків-збуту;

2) зрозумілість тексту за межами власної культури;

3) можливість повторного використання окремих сегментів тексту для публікації (DTP (Desktop Publishing System), CMS (Content Management System) та перекладу (TMS (Translation Memory System) різного типу документації на продукт, напр.: а) друковані інструкції з експлуатації для сервісних центрів або споживачів, інструкції із введення в експлуатацію, інструкції із сервісного обслуговування продуктів тощо; б) тексти-релізи на нові продукти або нові модельні ряди продуктів; в) електронні тексти (Online help) у вигляді компонентів довідникової системи, мета якої – надати користувачеві максимально точну інформацію у стислому вигляді щодо введення в експлуатацію чи інсталяцію продукту, його функціональних характеристик, особливостей експлуатації тощо. Архітектура таких систем базується на ієрархічній моделі, комбінується переважно з системами повнотекстового пошуку, а вибірка необхідної статті визначається заданими ключовими словами. Одним з прикладів такої системи є бібліотека MSDN фірми Майкрософт. В основу її концепції було покладено ідею створити вичерпне та надійне джерело інформації для розробників, які користуються продуктами, технологіями та службами корпорації Майкрософт® [<http://msdn.microsoft.com/ru-ru/library/ms123401.aspx>].

Прикладом інтернаціоналізації різного типу текстів для полікультурної публіки є веб-сторінки, в процесі створення яких рекомендують дотримуватись наступного [Göpferisch 2008: 340-341]:

1) для створення контенту використовувати сучасну контрольовану англійську мову, що базується на найбільш частотних лексичних одиницях, спрощених граматичних структурах (напр., вживанні часових форм групи Simple замість Perfect або Progressive) для забезпечення його розуміння користувачам, які володіють англійською мовою як іноземною і не завжди на високому рівні;

2) уникати уживання модних слів, сленгу, неусталених скорочень типу *BBQ* як синоніму до лексеми *barbecue*, *Xing* для *crossing* або синтаксичних скорочень типу *can't*, *isn't*, які можуть бути незрозумілими для інтернаціональної публіки;

3) подавати номери телефонів згідно міжнародних стандартів: з міжнародним кодом країни та регіону, напр.:

ФРН: +49 (0)721 9683733 (49 - міжнародний код ФРН)

Україна: +38 044 5442312 (38 - міжнародний код України)

США: +1 660 6573432 (1 - міжнародний код США)

4) уживати дати в усталеній для країни формі згідно норми ISO 8601.

5) подавати час у 24-годинному форматі згідно середньоєвропейського часу (*UTC = Universal Time Coordinated*), норма ISO 8601, напр.: 23:12 UTC.

6) уживати одиниці виміру відповідно до усталеної метричної системи.

7) грошові суми вказувати із зазначення національної валюти згідно норм ISO 4217, напр.: \$ 24 USD, € 24, £ 24.

8) писати адреси згідно усталеного зразка із точним заповненням відповідних полів, напр.:

- Ім'я
- Організація
- Вулиця
- Місто
- Країна
- Поштовий індекс

9) уникати уживання неусталених на міжнародному рівні форм звертання до осіб чоловічої та жіночої статі, які можуть зумовлювати комунікативні конфлікти, напр.:

Англійська мова: *s/he*:

- **HE:** *Every Student has to go abroad for at least one semester. S/he can choose...*
- **A:** *All students have to go abroad for at least one semester. They can choose...*

Німецька мова: *Innen*:

- **HE:** *Liebe StudentInnen*
- **A:** *Liebe Studenten und Studentinnen* або *Liebe Studierende*

10) По можливості, замінювати вербальну інформацію невербальними усталеними символами, знаками або піктограмами, які дозволяють заощаджувати кошти на перекладі й зрозумілі носіям інших мов, напр.: піктограми операційної системи Windows дозволяють працювати у ній з різними мовами інтерфейсу без знання цих мов, напр.:

[<http://www.google.com/imgres?q=wi>]

Засоби невербальної комунікації можуть варіюватись залежно від регіону, але в контексті міжкультурної комунікації важливим фактором для полікультурної публіки є можливість їх однозначної ідентифікації з референтом, визначення їх ілокуції та предикації. Прикладом невербальних засобів такого типу можуть слугувати піктограми у міжнародних аеропортах та на міжнародних вокзалах, які вживаються на позначення аеропорту, ескалатора, туалету, ресторану, камери схову, поліцейного офісу тощо.

Стандартизуються не тільки зображення символів, але й їхня форма та колір. Так, наприклад, червоний колір викликає збудження та занепокоєння. Тому червоні символи сигналізують небезпеку й використовуються для знаків, що вказують на небезпеку для життя чи здоров'я людини або пов'язані з гасінням вогню. У всіх заборонних знаках присутній червоний колір, який здебільшого комбінується з білим. Жовтий та помаранчевий кольори також викликають збудження, але їм властива особливість привертати увагу. Тому комбінація чорної та помаранчевої фарб використовується у випадках, коли необхідно попередити про небезпеку. Крім того, ці фарби добре видно і вони спонукають до обережності. Синій колір впливає на людину заспокійливо. Тому синій колір у комбінації з білим використовується для передавання інформації, експлікації вимог чи рекомендацій. Характерна властивість

зеленого кольору також заспокійлива. Тому комбінування зеленого й білого кольорів застосовують для позначення безпечних місць, а також для вказування на установи з надання першої допомоги хворим чи потерпілим, напр.:

Вогнегасник

Екстрений телефон виклику пожежної охорони

Обережно отруйні речовини

Необхідно одягнути захисний костюм

Пункт першої медичної допомоги

Запасний вихід

Але створюючи багатомовні сайти, дизайнери веб-сторінок повинні враховувати значення кольорів у конкретній країні чи регіоні, оскільки нехтування національними традиціями не виключає можливості комунікативного конфлікту, напр.:

Табл. 4

Регіональне значення кольорів

	Західна Європа	Японія	Арабські країни	Китай
жовтий	обережність, боягузтво	радість, аристократизм, гідність	щастя, багатство	честь
зелений	чистота, безпека, заздрість	майбутнє, молодість, енергія	правда, плодovitість, сила	
синій	мужність, авторитет, холодність	стид, сором, ганьба	доброчесність, чеснота, довіра, правда	
білий	чистота, чеснота	смерть, траур	смерть, траур	
чорний	смерть, траур	аристократизм, гідність	щастя, багатство	
червоний	Франція: аристократизм	небезпека		щастя

Проте, в процесі невербальної комунікації на міжнародному рівні слід обережно використовувати піктограми, жести та міміку. Це зумовлено тим, що для кожної культури характерні специфічні норми поведінки, жести та міміка у певних комунікативних ситуаціях як реакція на почуте, сказане, зроблене іншими учасниками комунікації. Їхня функція

полягає у передаванні невербальної інформації і головне тут, не які жести використовує мовець, а як вони інтерпретуються іншими учасниками комунікації. Тому, крім конвенціоналізованих технічних жестів, які використовуються поліцейськими, пожежниками, персоналом аеропортів та залізниць, станцій метро, які також сьогодні унормовуються й стандартизуються на міжнародному рівні, незнання значення специфічних для певної культури сигналів в процесі міжкультурної комунікації, як правило, призводить до комунікативного конфлікту. Акстель Р. у своїй праці "Gestures : the do's and taboos of body language around the world" ретельно вивчав особливості "мови тіла" і її значення у різних культурах. Тому, окремі, описані автором приклади комунікативних конфліктів, ілюструють непересічне значення засобів невербальної комунікації для успішної міжкультурної комунікації [Axtell 1998], напр.:

У 1995 р. депутат американського конгресу Білл Річардсон поїхав в Ірак, щоб обговорити із Саддамом Хуссейном звільнення з іракської в'язниці двох громадян США. Сівши на стілець, він поклав ногу на ногу так, що Саддам Хуссейн бачив підошву його черевика, після чого лідер арабської країни розлючений вийшов з кімнати і перемовини на ньому завершилися. Це сталося тому, що в деяких арабських країнах підошва взуття сприймається як символ чогось брудного, тому показувати підошву іншій людині є жестом найгіршої образи.

У Саудівській Аравії американка поцілувала громадянина США у машині у щоку. Побачивши це, місцевий поліцейський ініціював вислання жінки з країни за осквернення національних традицій (пара була неodrужена). Після інциденту чоловік поскаржився у місцеві органи влади, за що й потрапив до в'язниці.

Адвокат із США супроводжував одного з губернаторів американських Штатів під час ділового візиту до Японії і виступав там перед високими японськими чиновниками з промовою. Після промови він почувався розгубленим, оскільки йому здалося, що під час промови всі в залі спали. Але в Японії виявом глибокої поваги до оратора є слухання промови із заплющеними очима, час від часу киваючи головою на знак згоди.

Науковець із США виступав з промовою перед колегами з Індії. Під час промови слухачі постійно хитали головою так, ніби не погоджувались з оратором. Насправді жест згоди в Індії виглядає у більшості країн як заперечення.

Чоловікам на робочому місці у США слід надзвичайно обережно обходитись із жестами та доторканнями, адресованими колегам жінкам, оскільки це може мати надзвичайно неприємні юридичні наслідки через звинувачення у сексуальних домаганнях.

Колтон Х. також вивчала культурно-специфічні типи поведінки на представниках з різних країн [Colton 1983]. Вона з'ясувала, як поводитимуться жінки у різних країнах, якщо їх випадково побачить хтось чужий під час купання:

Мусульманка: закріє обличчя руками

Лаоска: прикриє груди

Китайка: сховає ступні

Жінка із Суматри: прикриє коліна

В Європі та Америці: жінки прикриватимуть однією рукою груди, а іншою – зону геніталій.

Загальновідомим фактом також є те, що тілесний контакт з торканнями, поглажуваннями та візуальним контактом у суспільних місцях між друзями чоловіками в Індії – сприймається індусами як норма, а також як прояв дружби і довіри, в той час, як у країнах Європи та Америки така поведінка між чоловіками сприймається оточуючими як прояв гомосексуалізму. Ідентична поведінка між чоловіком та жінкою у суспільних місцях в Індії – неприпустима.

Кожній культурі характерні усталені ритуали вітання, прощання, а також жести прояву ввічливості, уваги, вдячності, виявлення згоди чи незгоди тощо. Так, на сучасному етапі усталеними ритуалами привітання є такі:

Європейці, американці: потиск руки, знімання чи торкання капелюха (застаріле)

Великобританія: легкий кивок голови

Індія, країни Південно-Східної Азії: складені перед обличчям долоні

Китай: уклін зі складеними перед обличчям долонями
 Араби: кожний намагається піднести руки партнера до власних губ, поцілунок у бороду
 Країни Латинської Америки, Іспанія та ін.: обійми
 Лоанго (Африка): плескання у долоні
 Полінезія: потирання власного обличчя руками партнера
 Монголія, Бірма: нюхання щік один одного, торкання та потирання носами
 Поширеними жестами виявлення згоди у різних культурах є такі:
 Більшість країн світу: кивок головою
 Болгарія, Індія, Пакистан: хитання головою вправо та вліво
 Ефіопія: закидання голови назад
 Жести незгоди:
 Більшість країн світу: хитання головою вправо та вліво або схрещені руки
 Арабські країни, Греція, Турція, південна Італія: закидання голови назад
 Греція: підняті брови

Однакові жести у різних культурах можуть мати абсолютно різні значення. Подекуди нейтральні жести в одних культурах виражають образи чи лайку в інших. Тому, в документах та текстах для міжнародної публіки бажано уникати використання жестів, піктограм, які їх унаочнюють або зображень людей, які їх показують, напр.:

	Північна Америка, Європа: все в порядку Франція, Бельгія: нуль, щось неварте уваги Японія: гроші ФРН, Мальта, Греція, Турція, Росія, країни Близького Сходу, Сардинія: гомосексуаліст, дупа
	США та більшість країн: чудово, а також використовується для зупинки автомобіля, але не в Австралії чи Нігерії Австралія, Нігерія: послати на «три букви» ФРН: число "один" Японія: число "п'ять"
	Більшість країн: перемога, мир
	Великобританія, Австралія: послати на „три букви“

Таким чином, міжкультурна комунікація дозволяє налагоджувати контакти й співпрацю між представниками різних націй та культур у сучасному глобалізованому світі. Але для забезпечення взаєморозуміння комунікантам необхідні навички міжкультурної комунікації, які базуються на знаннях культурних особливостей та невідповідностей, норм і табу суспільної поведінки, соціальних та культурних цінностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Axtell, Roger E. Gestures : the do's and taboos of body language around the world. / Roger E. Axtell. -- New York [u.a.] : Wiley, 1998. – 238 S.
2. Colton, H. The gift of touch : how physical contact improves communication, pleasure, and health. / Helen Colton. -- New York : Kensington, 1983. – S. 210.
3. Drewer P. Technische Dokumentation : eine Einführung in die übersetzungsgerechte Texterstellung und in das Content-Management / Petra Drewer ; Wolfgang Ziegler. – 1. Aufl. – Würzburg : Vogel-Buchverl. , 2011. – 526 S.
4. Göpferich S. Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung : Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfer / Susanne Göpferich. – 3. Aufl. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2008. – 497 S.
5. Reiß K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / Katharina Reiß ; Hans J. Vermeer. – Tübingen : Niemeyer, 1984. – 245 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Міщенко Алла – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, докторантка Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Наукові інтереси: переклад та прикладна лінгвістика.

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД П'ЄСИ ҐЕОРґА БЮХНЕРА «WOYZECK»

Христина НАЗАРКЕВИЧ (Львів, Україна)

У статті аналізується специфіка українського перекладу пьєси Георга Бюхнера Войцек видатним театральним режисером 20-х років ХХ століття Лесем Курбасом.

Ключові слова: театральний переклад, авторський задум, усна традиція, Курбас, Березиль, Бюхнер.

This article examines characteristics of the Ukrainian translation of Georg Büchner's play Woyzeck by the well-known theatre director Les` Kurbas, who was active in the 1920s.

Key words: theatrical translation, authorial intent, oral tradition, Kurbas, Berezil', Büchner.

Світова прем'єра знакової німецької драми «Войцек», написаної Бюхнером у чорновому варіанті в 1836 році, відбулася щойно в листопаді 1913 року в Мюнхені. Українську прем'єру драми зла доля перенесла з 1927 року на 2007 рік. Виставу зіграли з тим самим текстом, який був готовий ще за 80 років перед прем'єрним показом на експериментальній сцені Харківського державного академічного драматичного театру імені Т. Г. Шевченка, спадкоємця незабутнього МОБу, Мистецького об'єднання «Березиль». У статті розглянемо переклад, який став для його творця нереалізованим проектом, початком кінця. Перекладачем п'єси виступив сам режисер-постановник, натхненник та керівник «Березолі» Лесь Курбас. «Войцек» українською – один з матеріальних, непроминальних, переданих нащадкам текстів Курбаса. І коли сьогодні на українській сцені ставлять «Войцека», віддають шану Курбасові-перекладачу і Курбасові-режисеру.

«П'єса для початкової роботи у мене готова» [4: 292] – резюмував Лесь Курбас у 1927 році, беручись з акторами «Березолі», на той час – уже переведеного в статус державного театру, за один з основних європейських театральних текстів, «не агітку, а справжній художній твір» [4: 290] – п'єсу Георга Бюхнера «Woyzeck». 1927 року митець перебував на гребені слави: 1925 він отримав звання народного артиста УРСР; він, єдиний театральний режисер у радянському просторі, отримав Паризьку театральну медаль на знак його непересічного у європейському вимірі сценічного таланту. Влітку 1927 року Курбас, повернувшись з європейської поїздки, вирішив під враженням гамбурзької постановки «Войцека» Гайнцом Гольдбергом взятися за інсценізацію цього драматургічного шедевра, своєї «давньої любові» (Кузякіна). Звичайно ж, Курбас здавав собі справу з того, що «Войцек» важко сприйматиметься непідготованим глядачем. «Йому, людині Заходу, причетній до культур німецькомовних країн, Австрії й Німеччини, було ясно, яка порожнеча, яка пустеля, яка трясовина його оточувала» [7: 51]. Курбасові було зрозуміло, що «... глядач не звик ... до складного драматургічного твору, а звик до хламу, де плоскі агіткові істини виложені як на лопаті» [4: 291]. Тільки від постановки, від, зрештою, успішного перекладу «Войцека», залежатиме успіх інсценізації в публіки. «Завдання трудне, бо до цього автора у мене не підіймається рука додати чи викинути хоч слово» [4: 291]. У цьому рішенні режисер співзвучний зі своїм гамбурзьким колегою Гольдбергом: той також мав амбіції «відмовитися від будь-яких скорочень» і «поставити по можливості у с е» [10: 348]. Курбас завважує: «... було б просто дописати кілька сцен, – як, скажімо, недописану сцену суду, бо п'єса – дійсний факт з життя, коли солдат убив жінку, і на суді громадянство засудило його на смерть. Ми могли б у цих тонах дописати сцену суду, п'єса закруглилася б і дала б змогу розв'язати в цій сцені агітрозумілу частину своєї ідеології». І тут же зазначає: «П'єса піде без виправлень і добавок» [4: 291]. Попри те, що режисер, опираючись на свій досвід роботи в різних театрах, достеменно знає, як могла б спрацювати «підправлена» доданими чи розширеними мізансценами п'єса, він категорично вирішує дотримуватися авторського задуму, що видно насамперед у перекладі, який, хоч і залишився, на думку публікаторів

перекладу в часописі «Сучасність» М. Лабінського і М. Шудрі, «в першому наближенні» [1: 43], виявляє надзвичайну уважність до кожної зміни інтонації, до кожного слова персонажів п'єси. Зрештою, була б якість цього перекладу поганою, то чи йшла би з незмінним успіхом п'єса у постановці харківського театру.

Зацікавлення Курбаса «Войцеком» цілком закономірне, зокрема зважаючи на його інтерес до естетики експресіонізму (він був автором постановки знакової експресіоністичної п'єси Кайзера «Газ», захоплювався творчістю режисера Макса Райнгардта, котрий вважається властивим театральним «відкривачем» творчості Георга Бюхнера). Курбас, цей витончений європеєць, прекрасно усвідомлював, як радикально п'єса Бюхнера може змінити театральне життя Радянської України: «Вона як ідеологічна цільність є класикою того соціально-революційного руху, в епоху якого ми живемо» [4: 289/290].

Отож, режисер Курбас вирішує в пізніх 20-х роках ХХ століття, на піку українізації в УРСР, перекласти і поставити п'єсу, попри котру в цьому столітті не пройде жодний поважний театральний колектив. Переклад театральних п'єс має свою специфіку, оскільки йдеться не просто про трансформацію тексту з мови оригіналу мовою перекладу. В театральних текстах особливо дієвими виявляються вимоги узуальності, медійного підходу до перекладу, дотримання зручності у вимові тощо. Тому звичним шляхом театального перекладу є шлях від оригіналу до першої версії перекладу, котра верифікується режисером-постановником і театальною трупю, внаслідок чого з'являється друга версія перекладу, з виправленнями, внесеними до першої версії при читці п'єси, і щойно після цього можна наближатися до інсценізації. У випадку ж «Войцека» українською маємо справу з коротким шляхом перекладу: від тексту оригіналу через переклад відразу на сцену. Про специфіку цього театального перекладу як тексту нижче, а зараз – про присутність в перекладі режисера-постановника Курбаса.

Присутність режисера помітно у релевантних моментах п'єси, якими можна вважати 1) **порядок станцій драми**. Оскільки п'єса складається з окремих аркушів-станцій, то щоразу визначення порядку сцен є прерогативою режисера-постановника. Своїм перекладом Курбас закладає певну стабільність у майбутні інсценізації. Розглядаючи п'єсу як текст, препарований для театальної сцени, він прибирає сцену 27 (таким чином все-таки «підправивши» текст оригіналу), з присутніми в ній Войцеком, Карлом і Крістіаном, котра належить до робочих ескізів автора і, з'явившись у постановці, тільки заплутала б цілісну структуру драматичного твору. Відповідно п'єса Бюхнера завершується у Курбасівському перекладі сценою 26, в котрій над тілом Марії нахилився поліцай:

Ein guter Mord, ein echter Mord, ein schöner Mord, so schön als man ihn nur verlangen tun kann, wir haben schon lange so keinen gehabt. – [8: 37]

Чудове вбивство, справжнє. Так вчинено прекрасно, що кращого годі й бажати. У нас давно не було такого... [1: 42]

Наступним режисерсько-перекладацьким втручанням у п'єсу є 2) **список дійових осіб постановки**. У самого Георга Бюхнера такий список відсутній. Щоразу, при кожній наступній постановці чи публікації п'єси відповідальна за текст особа реконструювала дійових осіб за текстом п'єси, представляючи їх у певній логічній послідовності. Найважливіші дійові особи у списку Курбаса присутні, деякі навіть отримують від перекладача певну характеристику: *Marktschreier, Ausrufer einer Bude* [8:7] - **базарний комедіант** [1: 27]. Що ж стосується осіб, які не появляються безпосередньо в Курбасовому списку дійових осіб перед текстом п'єси, то вони з'являються відразу ж у першій ремарці:

Мають бути на сцені: коняка, мавпа, дитина-танцівниця, лікар, суддя, студенти, хлопці й дівчата, солдати, судовий виконавець, діти, люди [1: 27].

Саме в **ремарках** повністю проявляється поєднання Курбаса-перекладача і Курбаса-режисера. Ремарки режисера Леся Курбаса, вписані в текст п'єси автора Георга Бюхнера, є особливо цікавими в плані інтерпретаційного «втручання» перекладача в текст оригіналу і становлять третю особливість даного перекладу.

У драматургійних ремарках, поставлених Курбасом перед кожною сценою, проглядається його версія інсценізації, котра, своєю чергою, ґрунтується на його інтерпретації німецького оригіналу. Справа в тому, що «драматичний текст передбачає

зображальні засоби, яких у тексті експліцитно немає, проте, через саме їх передбачення, вони там присутні» [9: 10]. Глядач, за Курбасом, повинен почути проблему п'єси, «як довершений у своїй закінченій побудові годинник ...» [тут і далі 4: 292]. Курбас виразно уявляв собі сцену: «в оформленні треба виходити [...] від ритму і укладу п'єси, від її нутра. [...] Оформлення [...] мусить бути [...] годинником, виростаючим з ідеї самої п'єси і трактовки». Відтак ремарки Курбаса до окремих драматургічних станцій можна уявити собі такою сценічною цілістю, яка в ремарках експліцитно побудована на зміні часу, на рухові сонця: *Заходить сонце* [1: 28], *Настають вечорові сутінки* [1: 29], *Полудень* [1: 31], *Пополудні* [1: 32, 33], *Сонце на вечірньому прюзі* [1: 35], *Вечір* [1: 37], *Ніч* [1: 41], *Сонце* [1: 42] – ці часові уточнення в ремарках належать режисерові-перекладачеві, режисерові-інтерпретатору. Курбас починає версію перекладу п'єси зі сцени 5 оригіналу (так само починалася і гамбурзька постановка). У німецькому оригіналі ремарка перед сценою коротка: *Hauptmann auf einem Stuhl, Woyzeck rasiert ihn* [8: 15]. На відміну від німецької ремарки, український текст, з якого, про що не слід забувати, драма починається, значно точніший:

Вечірня сурма в гарнізоні. Скрипалі скликають до танців. Сумує катеринка. У кімнаті капітана.

Капітан сидить на стільці. Войцек його голить [1: 27].

Відразу ж на початку драми Курбас зазначає основні моменти п'єси: до казарми, де Войцек є об'єктом експериментування лікаря і глузувань капітана, долинають звуки музики, незабаром саме в танці Марія зрадить Войцекові, меланхолійний звук катеринки налаштовує на тональність п'єси.

Завершальна сцена перекладу-інсценізації, сцена 26 в канонічному тексті п'єси, також містить не суху ремарку з зазначеними дійовими особами: *Gerichtsdienner, Barbier, Arzt, Richter* [8: 37], а розширену драматургічну ремарку Курбаса-режисера: ***Стежка в лісі над ставком. Судовий виконавець, лікар, суддя, люди біля мертвого тіла. Сонце*** [1: 42]. Для Курбаса це кардинальне протиставлення образів: *мертве тіло – сонце* є украй важливим інтерпретаційним моментом тексту драми. Така кінцівка потенційно є театральню достатньо видовищною, а разом запрошенням до подальших рефлексій про пережите в театрі.

Добрим прикладом розширення основного тексту п'єси з діалогами персонажів певними допоміжними текстами з драматургічними ремарками Курбаса може послужити ремарка до сцени 3 (або ж – у перекладі – сцени 4): сцени навколо комедіантської буди. Якщо у німецькому оригіналі ремарка коротка: *Buden. Lichter. Volk* [8: 11], то Лесь Курбас, його режисерська уява вимальовує в ремарці складний настроєвий образ цієї сцени, читаючи який можна собі уявити режисерський задум майбутньої постановки:

Комедіантські буди. Вогні. Народ. Коло передньої ліворуч – Комедіант. Його дружина в штанах, гарно вбрана мавпа. У середині старий співець-катеринщик, танцівниця-дитина. Праворуч – Войцек, Марія; вони протискаються вперед; за ними – Тамбурмажор та унтер-офіцер, вони виходять наперед, стежать за Марією. Гра катеринки, перегук струн, галас. Мерехтять вогні... [1: 30]

У перших трьох називних реченнях вірно передано оригінальні ремарки. Наступний текст призначений не так для дилетанта (адже український переклад п'єси призначався для інсценізації, не для читання), як для репетиційної роботи акторської трупи. Квантитативна відмінність оригіналу й перекладу свідчать про те, що перед нами насамперед робочі матеріали для репетицій *Березоля*. Важливою для інсценізації, доданою Курбасом мізансценою є ремарка у сцені богохульства першого помічника ремісника:

Erster Handwerksbursch. [...] Zum Beschluss, meine geliebten Zuhörer, lasst uns noch übers Kreuz pissen, damit ein Jud stirbt [8: 27].

Перший учень ремісника. [...] А нарешті, слухачі мої любі, скажу вам так: братця, зросимо хрест святий, хай цей Ісус іздохне.

(Загальний радісний регім. Войцек підхопився, тікає в світ за очі) [1: 35].

Режисер дописує ремарку, прописуючи таким чином душевний стан бюхнерівського персонажа, який втілює для Курбаса воістину шопенгауерівську «світову скорботу», вельтшмерц. Войцек не може стерпіти бруду навколо себе, втеча «світ за очі» – ось який вихід зі свого власного безсилля супроти світового зла й несправедливості бачить Войцек.

Підготовка прем'єри швидко просувалася вперед, проте «через сукупність найрізноманітніших обставин [Войцек] із репетиційної стадії так і не вийшов» [3: 31], а, якщо точніше: Курбасові не вдалося переконати «експертів» від Худради в доцільності постановки Бюхнера в столичному Харкові, Репертком Наркомосу УРСР дозволу на постановку не дав. Замість перерваної роботи над «Войцеком», розпочинається репетиційна робота з оригінально українською п'єсою: «Народним Малахієм» Миколи Куліша. Всього кількома місяцями раніше Курбас нарікав на сучасну українську драматургію: « У наших драматургів занадто мала воля до форми, вони бояться карколомного експерименту [...] Наша драматургія, хвора на плоске розуміння реалізму, в кращому разі списує життя, не відриваючись у формі від усталених, звичайних зразків старого реалістичного побутового театру. [...] Наші драматурги, майже без виїмків, в розумінні ступеня культури, на якому вони стоять, не дійшли ще до тієї маленької істини, що реальність, яку малює художник, є завжди його внутрішньою реальністю, його світовідчуттям, ... його суб'єктивним образом світу» [5: 272]. І от восени 1927 року він знаходить п'єсу, в якій бачить «бюхнерівський ключ вирішення форми»: Кулішевого *Народного Малахія*. Так, Лесь Курбас не зміг інсценізувати бюхнерівську драму на українській сцені 20-х років. Але, хто знає, чи можливим би був триумф постановки *Малахія* без попередньої інтелектуальної роботи режисера та його акторів над текстом *Войцека*.

Вище мова йшла про присутність Курбаса-режисера в перекладі «Войцека». Погляньмо на Курбаса-перекладача, на його особливий підхід до тексту оригіналу. Теоретик театрального перекладу Горст Турк, роздумуючи про специфіку театрального перекладу, виділяє мовний, літературний та культурний рівень подачі тексту, або ж – «рівень артикуляції, інтерпретації та референції» [9: 11]. Всіх трьох рівнів Курбас-перекладач дотримується блискуче. Численні, частково еліптичні, частково сильно ритмізовані короткі репліки Войцека і псевдо-освічені закручені висловлювання лікаря й капітана адекватно передано в п'єсі. Перекладач, насамперед завдяки багаторічному сценічному досвіду, вміло знаходить засоби письмової мови для імпліцитного прояву в писаному тексті мімічної поведінки персонажів. Ось приклад протиставлення в розмові капітана і Войцека:

Woyzeck. *Ja, Herr Hauptmann, die Tugend! Ich hab's noch nicht so aus. Sehn Sie wir gemeinen Leut, das hat keine Tugend, es kommt einem nur so die Natur, aber wenn ich ein Herr wär und hätt ein Hut und eine Uhr und en Anglaise und könnt vornehm reden, ich wollt schon tugendhaft sein. Es muss was Schöns sein um die Tugend, Herr Hauptmann. Aber ich bin ein armer Kerl.*

Hauptmann. *Gut Woyzeck. Du bist ein guter Mensch, ein guter Mensch. Aber du denkst zu viel, das zehrt, du siehst immer so verhetzt aus. Der Diskurs hat mich ganz angegriffen. Geh' jetzt und renn nicht so; langsam hübsch langsam die Straße hinunter* [8: 17].

Войцек. *Так, пане капітане, насамперед чеснота... Я, мабуть, не так сказав. Бачте, ми маленькі люди, ми без будь-яких чеснот. Така наша натура. А був би я паном, мав би капелюха та дзигаря, та ще й сюрдута, та вмів би шляхетно розмовляти, тоді б і я зохотився бути доброзичливим чоловіком. Чеснота – це має бути щось гарне, пане капітане. А я простий собі злидень.*

Капітан. *Гаразд, Войцеку, Ти добра людина, лагідна. Але ти занадто роздумуєш; це сушить тебе, ти маєш такий змучений вигляд. Ну хай, ця розмова втомила й мене вкрай. Йди-но, та помаленьку, хлопче, помаленьку, чвалай собі вулицею... [1: 28]*

Підкреслені пасажі містять ледь помітні, ніби-то незначні збагачення тексту у напрямку підсилення його «усності», відповідної для сцени артикуляційної напруги та інтонації. У перекладі «Войцека» Курбас-перекладач добивається неймовірно високого рівня оральності, свідомо занижуючи, як у прикладі, наведеному нижче, стилістично марковані лексичні одиниці (в перекладі підкреслені лексичні одиниці):

Woyzeck. *Ich kann nit schlafen, wenn ich die Augen zumach, dreht sich's immer und ich hör die Geigen, immer zu, immer zu und dann spricht's aus der Wand, hörst du nix?* [8: 28]

Войцек. *Я не годен спати. Тільки-но очі стуюю, знов крутиться все переді мною, і скрипку я чую, йще, йще, і тоді голоси – отам зі стіни. Чуєш... ш..., ш... ш... [1: 36]*

У цьому прикладі особливо вдалося ономатоепічне продовження дієслова в кінці репліки Войцека: тут і шемрання голосів зі стіни, і божевілья Войцека, і прагнення заспокоїти, втишити ці голоси. Що й казати, відчуття музики слова у перекладача бездоганне. Ще одним красномовним прикладом звукопису може послужити сцена в корчмі після убивства Марії, де перекладач відразу реагує на складотворчий голосний слова «кров»: **Woyzeck Blut? Blut? Wirt Uu. Blut** [8: 35]. У Курбаса шинкар, звісно, нажахано сахається – і, відповідно до інтонаційного образу мови перекладу, загрозливе «ууу» оригіналу перетворюється, силою зміни мови, на перелякано-вражене «ооо» перекладу: **Войцек Кров? Кров? Шинкар О-о!.. Кров** [1: 41].

У п'єсі подибуємо деякі ключові репліки, «які несуть інформацію, необхідну для трактування характеру» [6: 213]. Перекладач непомилково розпізнає їх, зводить у їхньому звучанні до короткої формули, яка легко закарбується в пам'яті глядача. Ці ключові фрази-слова в перекладі бездоганні за своїм звучанням: зокрема не в останню чергу завдяки свідомому вибору перекладача з арсеналу можливих лексичних засобів: **Marie. Ich halt's nicht aus. Марія. Несиля жити.**

І одразу в наступній репліці Марії читаємо чи, радше, чуємо: **Marie. Es schauert mich** [8: 11]. **Марія. Страшно** [1: 30].

Концептуально значимим в тексті драми є слово *heiß*. Персонажі конвульсійно вдихають свіже повітря, буквально задихаються в суспільних обставинах, у яких їм доводиться жити: **Woyzeck. Es ist so heiß dahie** [8: 26]. **Войцек. Душно тут** [1: 35]. Обидва ці ключові для драми слова («страшно» і «душно») закінчуються в перекладі протяжним «о», а складотворчі голосні «а» і «у» є емоційно вельми вдалими звуковими еквівалентами до дифтонгів «ау» (в «aus», «schauert») та «еі» (у «heiß»).

У перекладі відчувається українська народна стихія, вчуваються українські фольклорні мотиви, які додають п'єсі неповторного забарвлення, вписуючи її в український мовний контекст:

Сюди можна зарахувати послідовне вживання вокатива: *Marie, Franze, Woyzecku* і т. д. Коли унтер-офіцер допомагає Марії протиснутися наперед у комедіантській буді, нашіптуючи їй: *Любко...* [1: 31], відповідника до цього звертання в німецькому оригіналі немає.

При згадці про матір, Войцек говорить про неї у 3-й особі множини, що характерно насамперед для сільського люду України. Так додатково підкреслюється соціальне походження персонажа:

Войцек. У мене тут образок: [...] Він лежав у маминій Біблії [...] Мама тепер тільки й чують, як сонце їм освітлює руки [1: 38]

3) У тексті перекладу трапляється чимало фольклорних мотивів, які в жодному випадку не справляють штучного враження, а, навпаки, ненав'язливо і вельми доречно вплетені в канву тексту п'єси. До слова, сам Курбас доволі активно боровся з «етнографізмом» театру «корифеїв» Кропивницького і Садовського. У перекладі ж «Войцека» основна функція фольклорно забарвлених пасажів – вони відразу ж виводять текст на виразно усний рівень, додають тексту привабливості простого люду, який населяє простір п'єси. Пісня дівчат у сцені 19 звучить як великодня гагілка, з тих, що їх Курбас малим хлопцем чув перед церквою у рідному Самборі:

Wie scheint die Sonn St. Lichtmesstag	І май-сонце грає,
Und steht das Korn im Blühn.	І хліб стоїть в цвіту,
Sie gingen wohl die Straße hin	Вони ж ген-ген десь лугом
Sie gingen zu zweit und zwein	Всі парами ідуть.
Die Pfeifer gingen vorn	Попереду дударик,
Die Geiger hinter drein	Позаду скрипалі,
Sie hatte rote S+k [8: 32]	І усі в червоних черевичках... [1: 39]

4) У кульмінаційній сцені: коли Войцек шукає в воді ножа, яким він убив Марі, український читач без зусиль упізнає в ремарці рядки з відомої балади Тараса Шевченка «Причинна». І хоча, як уже було зазначено вище, в перекладі Курбаса ремарки не

призначалися для звичайного читача, проте для осіб, причетних до інсценізації, шевченківська аллюзія покликана була створити певний готичний настрій жаху:

Woyzeck an einem Teich [8: 37]

Стежка в лісі над ставком. Ніч. Місяць то виринає, то зникає... [1: 41]

З 1927 року Курбас потрапляє під приціл критики, ще 10 років – і його знищать: розстріляють на Соловках «в честь 20-ліття Великої Октябрьської соціалістическої революції» [2], про що навіть і в 1988 році «перебудови» докладний біограф Курбаса Наталя Кузякіна змушена буде зберігати цілковите мовчання, підсумувавши значення Курбаса для театрального життя України: «він чесно сповняв свою історичну місію долучення рідної сцени до високих здобутків мистецтва» [3: 46].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бюхнер Георг. Войцек / Георг Бюхнер / [переклад Леся Курбаса] // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 27-43.
2. Корнієнко Неллі. Лесь Курбас і духовні засади українського авангарду / Неллі Корнієнко // Дзеркало тижня. – 3. 02. 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dt.ua/CULTURE/les_kurbas_i_duhovni_zasadi_ukrayinskogo_avangardu_49045.html
3. Кузякіна Н. Б. Лесь Курбас / Н. Б. Кузякіна // Лесь Курбас: Статті і воспоминання о Лесе Курбасе [сост. М. Г. Лабинский, Л. С. Таник]. – Москва: Искусство, 1988. – с. 5-46.
4. Курбас Лесь. Вступна бесіда про постановку п'єси Г. Бюхнера «Войцек» / Лесь Курбас // Лесь Курбас. Березіль. Із творчої спадщини. – Київ: Дніпро, 1988. – С. 289-293.
5. Курбас Лесь. Сьогодні українського театру і Березіль / Лесь Курбас // Лесь Курбас. Березіль. Із творчої спадщини. – Київ: Дніпро, 1988. – С. 263-282.
6. Левый И. Перевод пьес / Иржи Левый // Иржи Левый. Искусство перевода. – Москва: Прогресс, 1974. – С. 178-216.
7. Шерех Юрій. Лесь Курбас і Харків / Юрій Шерех // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 44-52.
8. Büchner Georg. Woyzeck / Georg Büchner // Georg Büchner. Woyzeck. Leonce und Lena. Hrsg. von Burghard Dedner. – Stuttgart: Reclam, 2005. – S. 5-38 (Reclams Universal Bibliothek Nr. 18420).
9. Turk Horst. Soziale und theatrale Konventionen als Problem des Dramas und der Übersetzung / Horst Turk // Soziale und theatrale Konventionen als Problem der Dramenübersetzung. Hrsg. v. Erika Fischer-Lichte, Fritz Paul, Brigitte Schultze und Horst Turk. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1988. – S. 9-53.
10. Viehweg Wolfram. Georg Büchners Woyzeck auf dem deutschsprachigen Theater, 2. Teil: 1918-1945 / Wolfram Viehweg. – Hamburg: Books on Demand, 2008. – 544 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Назаркевич – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу, лінгвостилістика тексту.

ПЕРЕКЛАДАЧ І КУЛЬТУРА

Тетяна НЕКРЯЧ (Київ, Україна)

У статті мова йде про необхідність для професійного перекладача постійно підвищувати свою ерудицію і культурний рівень, без чого неможливий ні якісний результат, ні подальший розвиток мови перекладу. *Ставиться питання щодо грамотної професійної орієнтації перекладача та покращення процесу викладання у ВУЗах. Розглядаються грубі помилки в перекладах, зумовлені низьким культурним рівнем і безвідповідальністю перекладача.*

Ключові слова: *культура, переклад, викладання, помилки перекладача, система цінностей, професійна орієнтація.*

The article claims the necessity for the professional translators/interpreters to enlarge their erudition and raise their cultural level constantly, since no quality result is possible without this prerequisite, nor the further development of the target language. It also focuses on the need for the appropriate professional orientation of future translators and for the improvement of teaching in higher schools. Translation blunders caused by the translator's low cultural level and lack of responsibility are also studied.

Key words: culture, translation, teaching, translation blunders, value system, professional orientation.

Кількість вишів, які готують в Україні перекладачів, просто вражаюча. Здавалося б, є усі передумови, аби кількість, за відомим законом діалектики, переходила у якість, і переклади, як усні так і письмові, виконувалися б на карколомно високому рівні. Насправді ж ситуація далеко не така райдужна. Проблемних питань значно більше, ніж реальних рішень. Чому переклади (тут головню йтиметься про переклади художні та медійні) такі примітивні, сірі, косноязыкі, чому вони рясніють смисловими та стилістичними помилками? Базова проблема має два аспекти: 1) Хто готує перекладачів? 2) Кого ми готуємо?

Відповідь на перше питання очевидна: перекладачів готують учорашні випускники, яким самим ще багато чого бракує і далеко не усі з яких усвідомлюють, що професійний перекладач – це, передусім, глибокий ерудит, при чому ерудит системний. Взагалі, філологія

належить до тієї сфери наукового пізнання, у якій особливої ваги набуває саме постійне накопичення знань, – тут, на відміну від, скажімо, математики, навряд чи можливі блискучі фахові озаріння у юному віці, і Еваріста Галуа, який зробив епохальні математичні відкриття, що випередили свій час і були оцінені чи не за два десятиліття після смерті цього генія у віці 21 року, у філології шукати не доводиться. Професійною складовою філолога, зокрема, перекладача, має бути потужне прагнення до знань, до постійного самовдосконалення, до збагачення особистісного «вертикального» (та й «горизонтального») контексту. Не знати не соромно – соромно косніти у своєму невігластві. На жаль, невігласи майже ніколи не усвідомлюють власного невігластва, вони не здатні сказати собі, як давні філософи: *«Я знаю, що нічого не знаю»*, – а це сильний стимул до саморозвитку, – ні вони свято вірять, що знають просто усе, ні у чому не сумніваються і зухвало сіють своє невігластво у студентській аудиторії. Отак підрастають інші «фахівці», у яких немає бажання поповнювати свій інтелектуальний багаж з тієї простої причини, що про його мізерність вони навіть не здогадуються. Істоти двовимірного світу, вони не відають про наявність третього виміру – культурного. Викладачі старшого покоління скаржаться, що студенти мало читають, недостатньо добре володіють іноземною мовою, погано знають мову рідну, і їм відчутно бракує знань, які відносно донедавна уважалися фоновими, тобто відомими усім носіям певної мови. Викладачі молодшого покоління дивляться на старших колег з погано прихованим презирством, як на міських божевільних, і цідять крізь зуби: *«Вам що, більше за всіх потрібно?»*, або *«Не парьтеся»*, або *«Про що ви?»*, а про себе думають словами з «Евгенія Онегіна» – *«Когда же черт возьмет тебя?»* (щоправда, не здогадуючись, що це цитата з класика).

Під час дискусії на семінарі з риторики на тему «Університети у кризі», одна студентка у своєму виступі гірко заявила, що коли з університетів підуть (примусово чи природним шляхом) викладачі старої школи, яких уже залишилися одиниці, наша професія приречена на загибель. Судження категоричне, втім, на жаль, не позбавлене рації. Ні, далеко не усі викладачі «старої школи» ідеальні, як і не уся викладацька молодь безнадійна, але тут йдеться про тенденцію. Молоді повинні вчитися самі і вчити студентів вчитися – а без вміння вчитися опанувати професію неможливо. Ще одна деталь, яка не може не насторожити у загальній академічній атмосфері, що також впливає на культурний рівень. – це зниження поваги до студента. Викладачі, а за ними методисти і лаборанти говорять студентам *ти* – річ нечувана у столичному університеті ще двадцять років тому! Колись дуже давно, на самому початку моєї роботи на перекладацькому відділенні, моя колишня викладачка, фахівець з великої літери, яка протягом тижня давала студентам більше знань, ніж дехто з нинішніх не спроможеться і за п'ять чи шість років, сказала одну важливу річ – ніколи не треба недооцінювати студентів: найслабкіший з них за п'ять хвилин вірно оцінить фаховий рівень, ерудицію та культурний ценз будь-якого викладача. І усі майже сорок років викладання я переконувалася у справедливості цих слів. Якщо ти слабкий спеціаліст, якщо твоя культура – мовна і поведінкова – низька, не варто очікувати, що твої студенти поважатимуть тебе, а відтак вони – підсвідомо – опиратимуться тому, чому ти їх вчиш. Отже, негативні результати цього процесу не забаряться виявитися. Тому для досягнення «позитиву» починати треба з себе.

А тепер друге питання – кого ми вчимо.

Нинішнє студентство народилося саме тоді, коли кардинально змінилося усе наше життя, а з ним і система цінностей. Вони не вчилися у тій жахливо заідеологізованій, проте системно вибудованій радянській школі, яка вклала у голови всіх своїх учнів єдиний набір знань (але, принаймні, вони не уважали, що Вест-Індія знаходиться у Індії!). Нинішні двадцятирічні не росли в умовах, коли їм дидактично чітко пояснювалося, що таке добре і що таке погане. Їхнє дитинство припало на «лихі 90-ті», коли їхні батьки, бабусі й дідусі активно займалися простим виживанням і не надто переймалися, аби діти чи онуки отримали цілісну, системну освіту, а разом з нею і цілісне уявлення про світ. І тут, нібито на допомогу школі, з'явився Інтернет – унікальна можливість знайти миттєву відповідь на поставлене питання, та й взагалі пошукати чогось цікавенького. І ніхто не звертав уваги, що інформація, викладена в Інтернеті, не завжди достовірна, що факти можуть не стикуватися між собою, а

на монітор виводяться вирвані з контексту відомості, яким відчутно бракує цілісності. Людина із сформованим мисленням знає, як піти далі і розширити відповідь на свій запит, а от як бути із мисленням, яке тільки входить у стадію формування? Причому входить без навичок до системності? Наша школа – і вища школа не стала винятком – менш за все займається розвитком мислення. Учня надається певна інформація, прищеплюються певні навички, їх вчать деяким операціям, але ніхто не заохочує їх думати (тут не можу не згадати відомого кінорежисера М. Ромма, який починав курс у своїй творчій майстерні у ВДІК словами: «Я не вчитиму вас ремеслу – ви опануєте ремесло за півроку на першій-ліпшій кіностудії, а я намагатимусь вчити вас думати»). Крім того, у 90-ті з'ясувалося, що на Заході процес навчання інший – і почалася еkleктизація шкільних програм, отже не варто очікувати, що у наступні роки до нас приходимуть ліпші студенти.

Позитивні стереотипи західного студентства, передусім, їхню цілеспрямовану налаштованість на реальне отримання тих знань, які може дати університет і які допоможуть їм вижити у конкурентній боротьбі, залишилися поза увагою імітаторів. Наші студенти почали їсти і пити в аудиторії під час лекцій і практичних занять, заходити і виходити, коли їм заманеться, не звертаючи уваги на викладача, і така їхня «розкутість» мало чим відрізняється від звичайнісінького хамства. А що вже говорити про культуру поведінки поза стінами університетів? А культура поведінки і культура мовлення невід'ємні без культури мислення. Що таке перекладач без культури? Нонсенс.

Цілком зрозуміло, що самотужки виправити ситуацію, що склалася, не вдасться, тут потрібен цілий комплекс заходів, вироблений після чіткого усвідомлення глибини проблеми, хоча я зовсім не відхиляю корисності максимальних індивідуальних зусиль, і кредо *cultivate your own garden* (плекай свій власний сад) мені надзвичайно близьке. Проте без спільних зусиль усього громадянського суспільства, спрямованих на вироблення нової, якісної системи цінностей, у якій належна роль відводиться інтелектуальності і загальній культурі, нам просто загрожує самознищення.

На мою думку, з першокурсниками-перекладачами необхідно одразу ж після вручення студентських квитків проводити серйозну професійну орієнтацію і потурбуватися, щоб проводили її не якісь байдужі і випадкові у професії люди, а справжні фахівці з багатим викладацьким і перекладацьким досвідом. І на таких зустрічах треба розповідати про славні сторінки історії кафедри, показати, скільки невіршених питань є у теорії і практиці перекладу, наголосити, що розподіляти перекладачів «по рангах» можна лише за критерієм якості перекладу, а не його видів (бо у нас нерідко можна почути, щоправда, від викладачів, які справжнім перекладом ніколи не займалися, таке: мовляв, будеш погано вчитися, потрапиш у групу письмових перекладачів). Казати, що усний перекладач «крутіший» за письмового, це те саме, що твердити, ніби кардіолог краще за стоматолога: ви ж не підете до кардіолога рвати хворий зуб. Студентам, які поки мають дуже приблизне уявлення про обрану спеціальність, необхідно правильно пояснити усі її нюанси і розставити вірні акценти. Після такої «увертюри» на початку навчань багатьох непорозумінь, розчарувань і проблем можна буде уникнути без завдання моральної шкоди юним душам.

А далі необхідно крок за кроком вести студентів до усвідомлення, що при будь-якому виді перекладацької діяльності важливою запорукою успіху є індивідуальний культурний підмуток. Тому необхідно постійно, безупинно і наполегливо розширювати і поглиблювати свої знання в усіх сферах людської діяльності. Перекладач – професія залежна, і нам рідко доводиться вибирати, що саме перекладати, тому ми мусимо бути готовими до будь-якого питання, що потребує замовник, і не зганьбити честі свого фаху.

На превеликий жаль, поняття «цехової гідності» мало кого бентежить. Деякі горе-перекладачі навіть покладаються на комп'ютер, при чому без доладного редагування. Казуси, які тут виникають, просяться у анекдот.

На курорті у Туреччині, придбавши оливу від засмаги, я прочитала напис на етикетці російською мовою: «Санкисс: *Исключительная нефть дубления с её активными компонентами является идеальной для менее чувствительной кожи или кожи, которая имеет загар основы. Индице фактор 4 средства, это защищает вашу кожу четыре раза больше. Руководство (направление). Обратитесь к вашему лицу и органу, повторяющемуся*

иногда». Текст видався суцільною нісенітницею, і довелося звернутися до англійського варіанта: «*Sunkiss exclusive tanning oil with its active ingredients is ideal for less sensitive skin or skin which has a base tan. Indice factor 4 means it protects your skin four times more. Direction: Apply to your face and body repeating occasionally*». Очевидно, що англійський текст, попри невеличкі орфографічні помилки, є цілковито прозорим, і перетворити його на абракадабру могла лише комп'ютерна програма перекладу. Жодна людина, яка більш-менш володіє англійською мовою, не здатна була б наробити стільки лексичних і граматичних помилок у трьох реченнях, бо зрозуміла б, принаймні, що *tan* і *tanning* – це різні форми одного й того самого слова, що *oil* тут не *нафта*, а *олива* чи *оля*, що *means* – дієслово у теперішньому часі однини, а не іменник *means* зі значенням *засіб*, що *apply to* у даному контексті означає *нанести*, *намастити*, що *repeating* вжито адвербіально, а не атрибутивно, і що *body* поруч з *face* скоріше за все означає *тіло*, а не *орган*. Тобто, російський текст мав би бути приблизно таким: «Санкисс: превосходное масло для загара, активные компоненты которого идеально подходят как для не слишком чувствительной, так и для уже загорелой кожи. Цифровой показатель 4 обозначает, что масло защищает вашу кожу в четыре раза больше. Применение: нанесите масло на лицо и тело, повторяя эту процедуру время от времени». Цей текст, хоча і не відзначається стилістичною вишуканістю, є чітким і ясним для користувача, що, власне, і вимагається від інструкції. Добре, що я знаю англійську мову, а уявімо росіянина, що нею не володіє, – як він ламав би голову над тим, що за «орган» у нього «повторюється іноді» і як саме до нього звертатися за допомогою «исключительной нефти дублирования»!

Усе це було б дуже смішно, якби не було так сумно. Серед перекладознавців усе більше поширюється думка, що навряд чи «невтомний залізний кінь» замінить колись «кволу перекладацьку конячку» (так назвав іронічний Геннадій Мірам один з розділів у своїй прекрасній, емоційній книзі «Професія: перекладач»). На науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження знаного перекладознавця А.В. Федорова, професор В.І. Шадрін, завідувач кафедри перекладу Санкт-Петербурзького державного університету, зауважив, що як не вдалося виробити вітчизняний аналог *мерседеса* або *крайслера*, так само не вдалося створити і комп'ютерну програму перекладу, яка могла б конкурувати з перекладачем-людиною. Зрозуміло, ніхто не сперечається про величезну корисність електронних словників, які невимовно прискорюють і частково полегшують роботу перекладача. Розвиток саме цього напрямку видається перспективним, слушним і доцільним. Здавалося б, що науково-технічні тексти краще піддаються електронному перекладу, проте кожен, хто мав з цим справу, знає, що комп'ютер не вміє вибирати єдиний відповідний термін для певного контексту. Про художні чи публіцистичні тексти годі й казати, – комп'ютер не може впоратися ні з неологізмами, ні з алюзіями, ні з каламбурами чи іншою грою слів, ні з алітераціями, ні з асонансами, ні з римами, ні з контекстуальними відповідниками. Комп'ютер не в змозі здогадатися, що означає авторський неологізм, створений за аналогією з існуючими словами і за законами словотворення, – що без проблем вдасться першому-ліпшому студентові. Так, комп'ютер не зрозумів такі слова і словосполучення, як *marriageable*, *unswimmable*, *to afford the unaffordable*, *not unteachable*, *a listenable record*, *an un-put-downable book*, *a package-leaver*, *a non-tipper*, а студенти третього курсу запропонували правильні і стилістично цікаві варіанти. Студенти вміють розвивати мовну здогадку за аналогією, а комп'ютер обирає закладені у його пам'ять слова. На превеликий жаль, електронні перекладачі доволі широко використовуються у засобах масової інформації, і це призводить до жажливих мовних покручів і неоквовирних смислових помилок. Ті, хто дивиться російські телесеріали, могли звернути увагу на страхітливий рівень перекладу субтитрів, у яких безбожно перекручуються власні імена, порушуються норми граматики, з'являється дивовижна лексика, виникають смислові «збочення» – так, у телесеріалі «Ліквідація» фразу *отмашку жду* було відтворено так: *на Махна чекаю...* Складається враження, що інститут літературного редагування перекладів припинив своє існування, і комп'ютери стали самодостатніми.

Студент п'ятого курсу здає реферат з основ риторики, де увесь матеріал «скачано» з російського інтернету і перекладено українською мовою за допомогою комп'ютера. Як було

зроблено цей реферат, викладач розуміє, побачивши одну-єдину фразу – «*Особняком коштує теорія...*». Комп'ютеру однаково, *стоит* чи *стоит*, тобто, *стойть* чи *коштує*. Втім, це ще півбіди, студента можна примусити переробити реферат або виправити помилки. А от коли подібне трапляється у поважних виданнях, наприклад, у респектабельній газеті «Дзеркало тижня»? Ця газета виходить і українською, і російською мовами, а від авторів вимагається лише один варіант – другий перекладається редакцією (читай - комп'ютером). Тут ситуація загострюється, бо автор може видатися читачам людиною дещо неадекватною. Скажімо, у яскравому нарисі про Бразилію і бразильців автор (Олекса Семенченко) зауважує, що емоційні бразильці не схильні довго віддаватися горю. Їхня реакція бурхлива, але нетривала: «*Навіщо плакати? Життя таке коротке, треба вміти насолоджуватися ним*». У перекладі російською фраза перетворилася на «*Зачем плакаты? Жизнь такая короткая...*», і ніхто у редакції не звернув уваги на її кричущу безглуздість. Читач російської версії газети навряд чи ухопить зв'язок між швидкоплинністю життя і плакатами і віднесе цю невідповідність на рахунок ні в чому не винного автора. От тут би і мав втрутитися літературний редактор, адже загальновідомо, які неокочирності може видати комп'ютерний перекладач. «Перлини» електронного перекладу з їхніми системними помилками легко відстежуються на матеріалі програм телебачення, коли для російськомовних видань використовуються україномовні – і навпаки. Фільм «*Подари мне дунный свет*» було перекладено як «*Подаруй мені місячний світ*» (слід було б – *сяйво*), а потім у газеті «Уикенд» ця назва при зворотньому перекладі перетворилася на «*Подари мне месячный свет*». Перекладена з української телепрограми назва фільму «*Мис жаху*» замість «*Мыс ужаса*» стає «*Мисс Жаху*». Транслітерований російською мовою французький вираз *Haute Couture – От кутюр*, тобто, *висока мода*, через некваліфікований і невідредагований переклад породив таку українську мовну потвору як *від кутюр* (очевидно, за хибною аналогією з *від Шанель* чи *від Діора*). Перекладам з англійської мови щастить не більше. Комп'ютер не розуміється на таких тонкощах, як історичний чи традиційний переклад, і тому не робить нюансування при відтворенні англійських слів *king, queen, prince, princess*. За існуючою традицією вони можуть передаватися як *король* або *цар, королева* або *цариця, принц* або *царевич, принцеса* або *царівна* відповідно. В англійській літературі ці слова вживаються як стосовно біблійних і античних правителів (King Solomon, King Herod, Queen Cleopatra, Princess Salome, Prince Paris), так і європейських монархів і членів їхніх родин (King Richard, King George, Queen Elizabeth, Prince William, Princess Diana). Назвати нинішню монархиню Великої Британії *царицею* Єлизаветою, її батька – *царем* Георгом (добре, якщо не Джорджем!), її сина – *царевичем* Чарлзом так само безглуздо, як називати Клеопатру *королевою*, Саломею – *принцесою*, Авесалома – *принцем*, а Соломона і Давида *королями*. Проте цей другий випадок не є поодиноким. Комп'ютер не вагаючись перекладає *The Queen of Sheba* як *Королева Шеби*, і далеко не кожний зрозуміє, що йдеться про *Царицю Савську*. Боюся, що при нинішньому доволі низькому рівні загальної культури цю останню помилку міг би зробити не лише комп'ютерний перекладач.

Перефразуючи відомий вислів, скажемо: *Quod licet bovi, non licet Jovi* – що можна вибачити комп'ютеру, не можна вибачити перекладачу-людині, перекладачу-творцю з університетською освітою. А чимало перекладів, зроблених людьми, наводять на песимістичні роздуми. Йдеться не про дрібні лексичні і стилістичні прорахунки, від яких не застрахований жоден перекладач художньої літератури: віддаючи багато сил і часу пошуку відповідностей для складних мовних «викликів», можна не помітити зовсім просту річ, яка могла б додати блиску перекладеній фразі. Ні, маються на увазі помилки смислові, уникнути яких допомогла б елементарна сумлінність. Скільки уже говорилося і писалося про «хибних друзів перекладача»? Здавалося б, і малій дитині відомо, що в англійській мові *complexion* це зовсім не *комплексія, decade* – не *декада*, а *actual* – не *актуальний*. І тим не менше помилки такого плану і досі виникають у різних текстах. Ось фрагмент з російського перекладу роману А.Крісті «*Таємниця замку Чимніз*». Молода аристократка збирається на вікенд до замського будинку своїх великосвітських друзів і наказує покоївці: «*Идите наверх и уложите мои вещи для поездки в Чимниз, если вы еще не приготовили их. Новое вечернее*

платье, и белое с кремовым, и... да, и черное вельветовое – черный вельвет необыкновенно политичен, верно?

– *Мадам восхитительно выглядит в сатине, – предложила Элиза, к которой постепенно возвращались ее профессиональные привычки.*» (Крісті: 435. Підкреслено мною.– Т.Н.). Не торкаючись загальної недбалості перекладеного уривку, зупинімося на смислових помилках. Чому перекладачів не вразила очевидна невідповідність ситуації і мовного вираження? Що це за *вельветові* і *сатинові* сукні, якими вродлива Вірджинія збирається зваблювати лондонський вищий світ? Хіба замок Чимніз – це сирітський притулок чи обласна лікарня? Кому не відомо, що *velvet* англійською означає *оксамит*, а *satin* – *атлас*? Свого часу зі студентами другого курсу перекладацького відділення ми обрали для домашнього читання оповідання Ф.С. Фіцджеральда, і в одному з них, «*Back to Babylon*», йшлося про те, як героїня смертельно застудилася після балу, бо чоловік не відкрив їй двері їхньої оселі, і вона провела ніч під осіннім дощем у самих *satin slippers*. Студенти спитали, чому багата красуня була на балі у *сатинових капцях*. Вони отримали пояснення, що при виникненні смислової невідповідності навіть при позірному розумінні значень окремих слів завжди слід звертатися до словника у пошуках більш слушних значень, і якби вони це зробили, то довідалися б, що *satin slippers* означає *атласні бальні черевики*, і ситуація повністю прояснилася б. Тут цікаво інше: перекладачі-початківці, хоча й полінилися подивитися у словник, бодай відчували некогерентність свого тлумачення, а зрілі знавці своєї справи (принаймні, такими вони мусять бути) обрали шлях найменшого опору, якщо не просто цинічно посміялися зі своїх читачів. Виникає питання – що ж робив редактор цього видання? виправляв орфографічні помилки і розставляв коми?

Іноді можна почути, що детектив, мовляв, жанр низький, і вимоги до нього знижені. Це хибна думка. Для перекладачів не мусить існувати текстів першого і другого сорту. Треба поважати свою власну справу. Схалтуривши один раз, почнеш халтурити усюди, – цей вир затягує. Переклад художніх творів вимагає дуже високих фахових стандартів: необхідно безнастанно працювати над мовою, рідною і іноземною, розширювати свій культурний виднокруг, поглиблювати ерудицію (щоб Вільгельм Насауський на прізвисько Мовчазний не перетворився у перекладі на Гійома де Насо на прізвисько Тасітюрн!), шліфувати стилістичну майстерність (щоб не породжувати такі кошмарні фрази, як «*Уши девушки покрывали густые черные волосы*»). І у дуже серйозних виданнях можна зустріти прикрі, неприпустимі перекладацькі помилки. Тут уже не допозуть посилення на «низький» жанр. Інститут російської літератури РАН (Пушкінський Дім) видав у російському перекладі ґрунтовні коментарі В. Набокова до «*Євгенія Онегіна*», залучивши до цієї нелегкої праці інтелектуальну еліту сучасної Росії, зокрема, перекладачів. Але і тут не обійшлося без «ляпів». В одному з коментарів В. Набоков звертається до пушкінської поеми «*Граф Нулін*», кажучи, що героїня *boxed the hero's ear*, тобто *дала йому ляпаса*. Перекладач не знає цієї ідіоми і дає свій варіант *надрала ему уши*. Тут ми маємо потрійну помилку: 1) незнання англійської ідіоми, зареєстрованої в усіх словниках; 2) незнання оригінального пушкінського тексту: *Она Тарквинию с размахом! Дает пощечину, да, да! Пощечину, да ведь какую!* (Пушкін: 248); 3) некогерентність тлумачення – граф Нулін уночі пробирається до спочивальні Наталії Павлівни з нечестивими намірами, вона прокидається і обурено дає нахабі саме ляпас, а не надирає вуха, як неслухняному школяреві. Виникають ті ж самі питання – куди дивився редактор цього тому і на якому рівні знаходиться культура перекладачів?

Як бачимо, відсутність загальної і фахової культури різко знижує рівень перекладів, а відтак і рівень рідної мови та її носіїв. Ще трохи – і ситуація зайде у глухий кут. Далі зволікати неможливо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кристи Агата. Тайна замка Чимниз. Пер. М.В.Меджибовского и Д.М.Закса//Кот привратника. Сборник зарубежного детектива. – Л.: Васильевский остров, 1990. – С.371-628. (Кристи).
2. Пушкин А.С. Полн. собр. соч. в 10-ти т. Т.4. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 595 с. (Пушкин).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Некряч – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Наукові інтереси: теорія і практика перекладу художніх творів.

МЕТАМОРФОЗЫ В ПЕРЕВОДЕ ПОЭЗИИ

Владимир ОВСЯННИКОВ (Запорожье)

Стаття стверджує, що існування універсального коду виключає якусь значну кількість метаморфоз поетичних творів у перекладі.

Ключові слова: метаморфоза, універсальний код, інтерпретація, переклад.

The article claims that the existence of a universal code excludes any significant number of metamorphoses of poetic texts in the translation.

Key words: metamorphosis, universal code, interpretation, translation.

Как следует из названия статьи, предметом данного исследования является изменение функции (**метаморфоза**) поэтического текста в принимающей культуре.

Классический пример метаморфозы: написанное на немецком языке, стихотворение «Der „Varjag“» малоизвестного австрийского поэта Рудольфа Грейнца было в переводе Е.М. Студенской положено на музыку А. С. Турищева и стало русской народной песней [2]. Причиной такой метаморфозы было то, что Рудольф Грейнец, вдохновлённый подвигом легендарного крейсера, «присвоил» русскую **точку зрения** на гибель «Варяга». Это обстоятельство обеспечило быструю ассимиляцию и триумфальное шествие «Варяга» в русской культуре.

Спорное положение теории: всегда ли переводчики поэзии обречены на роль *les belles infideles*, если в переводе этого жанра литературы неизбежны значительные информационные потери?

Для понимания сути вопроса предлагается рассмотреть следующие теоретические положения, определяющие современное состояние теории перевода:

1. Все языковые единицы обладают той или иной культурной спецификой. Взаимозаменяемость языковых единиц по формуле $a = b$, $b = a$ (взаимозаменяемость так называемых «абсолютных» эквивалентов) отнюдь не исключает их культурную специфику. Другими словами, англ. *Sunday* и русск. *воскресенье* являются абсолютными эквивалентами только в смысле их взаимозаменяемости. Однако, они не являются таковыми в смысле тех ассоциативных связей, которые каждая из этих единиц вызывает в соответствующей культуре. Так, в английском названии дня просматривается планетарный фрейм, а в русском – счётно-сакральный [6: 11].

Сейчас считается правильным подчёркивать «устаревший» характер теории закономерных соответствий, в рамках которой было принято подчёркивать идею взаимозаменяемости. Однако, отцы-основатели этой теории никогда не исключали, что, наряду с закономерными соответствиями, в акте перевода участвуют смысловые. Об этом говорит один из принципиальных терминов теории закономерных соответствий – **смысловое развитие** [5]. Другое дело, что в настоящий момент сместился акцент с лингвистического фактора на культурный. Все магистральные школы переводоведения сейчас заявляют о солидарности со следующими наблюдениями:

«In translation we discover that words of the same meaning do not always represent the object or the concept from the same point of view [11].

«The sun praised in an Aztec poem is not the sun of the Egyptian hymn, although both speak of the same star» [10: 153].

«...it is utopian to believe that two words belonging to different languages, and which the dictionary gives us as translations of each other, refer to exactly the same objects. Since languages are formed in different landscapes, through different experiences, their incongruity is natural. It is false, for example, to suppose that the thing the Spaniard calls a *bosque* [forest] the German calls a *Wald*, yet the dictionary tells us that *Wald* means *bosque*» [9: 96].

Сходным образом высказываются многие другие авторитетные авторы, что, на первый взгляд, делает неизбежным вывод о всеобщей непереводимости. Однако, общепризнанным постулатом современного переводоведения является противоположный:

2. Переводимо абсолютно всё, подтверждением чему является межкультурный обмен в самых разных областях: науке, технике, медицине и т. д. Классическое высказывание по этому поводу принадлежит Роману Якобсону:

«In its cognitive function, language is minimally dependent on the grammatical pattern because the definition of our experience stands in complementary relation to metalinguistic operations– the cognitive level of language not only admits but directly requires recoding interpretation, i.e., translation. Any assumption of ineffable or untranslatable cognitive data would be a contradiction in terms» [7: 149].

Убедительным фактом, свидетельствующим о всеобщей переводимости, является работа криптографов (особенно, во время второй мировой войны). Наверное, сейчас можно без преувеличения сказать, что морское сражение под Мидуэем было выиграно американцами, во многом благодаря начальнику подразделения радиотехнической разведки капитану Джозефу Рошфору, которому удалось взломать секретный код японцев. **Криптография** (от др.-греч. κρυπτός – скрытый и γράφω – пишу) – наука о методах обеспечения конфиденциальности (невозможности прочтения информации посторонним) и аутентичности (целостности и подлинности авторства, а также невозможности отказа от авторства) информации. Само существование этой науки, история которой насчитывает несколько тысяч лет, доказывает преувеличенные представления о культурных помехах в межъязыковой коммуникации: если бы эти помехи были так велики, то преобразование высказывания в форму кода сделало бы сообщение абсолютно непроницаемым. Но криптография доказывает обратное: непроницаемых кодов не существует.

«... few, if any, linguists today put much credence in a strong form of Sapir – Whorf hypothesis, although it is certainly valid in a weak form» [12: 52].

3. Противоречие между теоретическим положением о судьбоносности культуры в акте перевода и ничтожно малом количестве случаев, когда расхождения культур влекут катастрофические последствия для перевода, подводит вплотную к мысли о том, что существует некоторая невидимая субстанция, объединяющая культуры и обеспечивающая успешность перевода. Есть разные представления об этой субстанции. Наиболее распространённой считается гипотеза, предполагающая, что описание культуроспецифичных слов возможно на базе универсальных семантических примитивов, лексикализованных во всех языках [1].

Мысль о том, что любую идею, сколь бы она ни представлялась специфичной для отдельно взятого языка или культуры, можно эксплицировать таким образом, что она станет доступной носителям других языков и других культур, считается сейчас вполне утвердившейся в современном переводоведении, но это отнюдь не является подтверждением существования семантических примитивов. Семантические примитивы всё ещё остаются виртуальным феноменом, в отличие, скажем, от бозона Хиггса (строительного материала вселенной), которого за неуловимость (учёные занимались его поисками несколько десятилетий) называют то «божьей частицей» (god's particle), то «проклятой частицей» (goddamn particle). Кроме того, даже если взять на веру перечень семантических примитивов, предлагаемый Вежбицкой, контекстуализация, построенная с их помощью, представляется мне вульгаризацией сложнейшего акта интерпретации. Вместе с тем, бесспорная заслуга Анны Вежбицкой состоит в том, что она не только увидела противоречие между модальностью слова (**Sehepunkt, viewpoint, éclairage**) и всеобщей переводимостью, но и предложила своё решение.

Более реалистичным представляется другой подход. Субстанция, объединяющая культуры и обеспечивающая успешность перевода, формализуется в универсально-предметном коде [3: 91], носителем которого является самая высокочастотная лексика, составляющая метаязык словарей и насчитывающая в англоязычных словарях последнего поколения от 2500 до 3000 слов [4: 2011].

4. Самым сложным речевым жанром, в котором знаки организуются рифмой, ритмом и размером, справедливо считается поэзия:

«...in jest, in dreams, in magic, briefly, in what one would call everyday verbal mythology and **in poetry above all**, the grammatical categories carry a high semantic import. In these conditions, the question of translation becomes much more entangled and controversial» [7: 149, подчёркнуто мной – В. О.].

Работать с этим жанром может только тот переводчик, который сам пишет стихи. Удачный перевод поэзии – это штучный продукт, который требует от переводчика не меньше таланта, чем от создателя оригинала. Хорошее знание межъязыковых соответствий, литературный вкус и надёжные фоновые знания оказываются недостаточной стратегической основой для осуществления успешного перевода.

Т. А. Казакова приводит в качестве примера перевод стихотворения Анны Ахматовой «Кто знает, что такое слава?» на английский язык Д. Хемшмейер, указывая, что образ Пушкина оказывается в переводе искажённым из-за отсутствия в английском языке соответствий культуроспецифичным единицам, выделенным курсивом: *благодать*, *лукаво*, *шутить*, *ножка*. Приведём тексты оригинала и перевода.

Анна Ахматова:	Judith Hemschmeyer:
Кто знает, что такое <i>слава</i> !	Who knows what such <i>fame</i> is like!
Какой ценой купил он право,	At what price did he buy the right
Возможность или <i>благодать</i>	The possibility or the <i>paradise</i>
Над всем так мудро и <i>лукаво</i>	<i>To joke</i> about it all so wisely and <i>cunningly</i> ,
<i>Шутить</i> , таинственно молчать	To be mysteriously silent,
И ногу <i>ножкой</i> называть?	And to call a foot a “ <i>footsie</i> ”?

Перечень культуроспецифичных единиц, выделенных Т. А. Казаковой, можно дополнить. Для меня очевидны культурные различия между *мудро* и *wisely*. Достаточным основанием для этого является уже то, что существительному *мудрец* в английском языке находятся два соответствия: *wise man* и *sage*. Значительный пласт ассоциативных связей утрачен в передаче на английский *купил он право*: концепт *right* является одним из краеугольных камней англо-американской культуры:

The Saxon is not like us Normans. His manners are not so polite.

But he never means anything serious till he talks about justice and right.

(R. Kipling. Norman and Saxon, подчеркнуто мной – В. О.)

Я бы к невосполнимым потерям информации в ПТ добавил утрату рифмы, хотя в концепции Владимира Набокова это считается неизбежным [8]. Превращение оригинала, особое обаяние которому придают рифма и ритм, в белый стих является наиболее впечатляющей метаморфозой, в которой проступает совершенно иной поэтический образ, лишённый интертекстуальных связей с пушкинской поэзией. И говорить здесь о какой-то компенсации информационных потерь, что возможно сделать, например, в случае с *ножкой* путём обращения к источникам, комментирующим этот пушкинский образ, едва ли возможно.

Разделяя точку зрения Р. Якобсона о том, что поэзия является для переводчика сферой высшего пилотажа, доступной далеко не каждому, считаю необходимым подчеркнуть, что самые известные работы в области поэтического перевода могут быть примером сохранения духа оригинала, но, в то же время, обязательно предполагают потери информации и приращение смысла, несвойственного оригиналу. Однако, все эти вещи происходят в рамках универсально-предметного кода, который делает необязательным установление отношений тождества в межъязыковой коммуникации. Замещение аналогами, генерализация и другие семантические модификации – обычная практика перевода (не только поэтического).

Можно предположить, что **универсально-предметный код** включается в процесс интерпретации в виде некоторых представлений, образов и намерений, обуславливающих единое модальное пространство всех культур [4]. Именно под влиянием этого единого модального пространства в разных культурах возникают произведения, очень близкие по своему идейному содержанию. В качестве примера предлагаем первые строфы из стихотворений Гейне (в переводе А. Блока) и Лермонтова:

*Не знаю, что значит такое,
Что скорбью я смущен;
Давно не дает покою
Мне сказка старых времен.*

*В глубокой теснине Дарьяла
Где роется Терек во мгле,
Старинная башня стояла,
Чернея на черной скале.*

*Прохладой сумерки веют,
И Рейна тих простор;
В вечерних лучах алеют
Вершины далеких гор.
Над страшной высотой
Девушка дивной красоты
Одеждой горит золотою,
Играет златом косы.
Золотым убирает гребнем
И песню поет она;
В ее чудесном пенье
Тревога затаена...*

*В той башне высокой и тесной
Царица Тамара жила:
Прекрасна, как ангел небесный,
Как демон, коварна и зла.
И там сквозь туман полуночи
Блистал огонек золотой,
Кидался он путнику в очи,
Манил он на отдых ночной.
И слышался голос Тамары,
Он весь был желанье и страсть,
В нем были всеильные чары,
Была непонятная власть...*

Обе героини – Лорелей и Тамара – своим пением и красотой возбуждают страсть в путниках, которая приводит их к гибели. Пафос этих двух баллад обнаруживает несомненное типологическое сходство: за красотой может скрываться зло. Такая красота – роковая сила, подчинение которой заканчивается смертью. Тем не менее, устоять перед красотой невозможно.

Стилистическое оформление роковой красоты в балладах разное. У Гейне нет прямого указания на коварный характер Лорелей – присутствует лишь бесстрастная констатация факта:

*Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn,
Und das hat mit ihrem Singen,
Die Loreley getan.*

Лермонтов помещает образ Тамары в ёмкую антитезу, построенную на хиазме: *Прекрасна, как ангел небесный, / Как демон, коварна и зла*. Местный колорит передаётся топонимами **Рейн** (спокойный у Гейне), **Терек** (бурный у Лермонтова), **Дарьял** (ущелье, по которому река Терек пересекает Кавказский хребет). Однако, культурная специфика топонимов и стилистическое своеобразие баллад являются вторичными по отношению к сходству художественных образов.

Выводы

1. Явление поэтической метаморфозы следует ограничить случаями «присвоения» оригиналом точки зрения чужой культуры. Так происходит, например, с «Гренадерами» Гейне, где немецкий оригинал присваивает французскую точку зрения, которая возвращается в свою естественную среду во французском переводе. Изменение функции поэтического текста в принимающей культуре особенно часто наблюдается в песенном жанре («Варяг» и др.)

2. Универсально-предметный код включается в процесс интерпретации в виде некоторых представлений, образов и намерений, обуславливающих единое модальное пространство всех культур. Доказательством существования этого кода является как факт всеобщей переводимости, так и существование в разных культурах поразительно сходных словесных произведений, между которыми нет отношений перевода.

3. Универсально-предметный код способен преодолеть самую сложную культурную специфику языковых единиц. Криптография доказывает, что спрятать смысл языковых единиц не удаётся даже в самых хитроумных кодах.

4. Интерпретация с опорой на слово (с учётом его модальности) прослеживается не только в указанной работе Т. А. Казаковой. Это – переводческая традиция, выражающая любовь к слову, к его ассоциациям и интертекстуальным связям. Однако, сколь серьёзными препятствиями ни являются культуроспецифичные слова, не следует торопиться с выводом о том, что поэтическое произведение претерпело в переводе такую метаморфозу, что перестало быть функциональным соответствием оригиналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежибицкая Анна. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
2. Гуркович, В. Н. Тайны создания русской народной песни «Der «Warjag» // Историческое наследие Крыма", №3-4, 2004 // режим доступа: <http://a-pesni.org/popular20/a-warjag.htm>
3. Казакова Т.А. Картина мира и перевод // Перевод и культура: Материалы Межрегиональной научной конференции. Анапа, 4 – 7 сентября 2008 г. – Москва, Краснодар: МГУ – КГУКИ., 2008. – 202 с. – С. 89 - 93.
4. Овсянников В.В. Модальность и перевод: монография. – Запорожье: Просвіта, 2011. – 364 с.
5. Рецкер Я. И., Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Дополнения и комментарии Д. И. Ермоловича. - М.: РВалент, 2007. – 244 с.
6. Хайруллин В. И. Перевод и фреймы: Учебное пособие. – М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 144 с.
7. Jakobson, Roman. On Linguistic Aspects of Translation // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida: Ed. by Rainer Schulte and John Biguenet. – The University of Chicago Press: Chicago and London, 1992. – P. 144 – 151.
8. Nabokov, Vladimir. Problems of Translation: *Onegin* in English // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida: Ed. by Rainer Schulte and John Biguenet. – The University of Chicago Press: Chicago and London, 1992. – P. 127 – 143.
9. Ortega y Gasset, José. The Misery and the Splendor // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida: Ed. by Rainer Schulte and John Biguenet. – The University of Chicago Press: Chicago and London, 1992. – 93 – 112.
10. Paz, Octavio. Translation: Literature and Letters // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida: Ed. by Rainer Schulte and John Biguenet. – The University of Chicago Press: Chicago and London, 1992. – P. 152 – 162.
11. Vinay, Jean-Paul and Darbelnet, Jean. A Methodology for Translation // The Translation Studies / Ed. by Lawrence Venuti, advisory editor: Mona Baker. – Routledge: London and New York, 2003. – P. 84 - 93.
12. Wilton, David. Word Myths. – Oxford University Press, 2009. – 221 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Овсянніков Володимир Валентинович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: перекладознавство.

МИТЦІ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ – КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ ПИТАННЯ

Алла ПАВЛЮК (Луцьк, Україна)

У статті розглянута епоха діяльності та творчість перекладачів «розстріляного відродження».
Ключові слова: розстріляне відродження, переклад, перекладач, український поет, літературний псевдонім, репресія, реабілітація.

The article deals with the era of activity and creativity of the "Executed Renaissance" translators.
Keywords: Executed Renaissance, translation, translator, Ukrainian poet, literary pseudonym, repression, rehabilitation.

*Тож ревно помолімося за всіх,
 Кого сувора доля не пригорне,
 Хто не зазна ні радості, ні втіх,
 За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
 Кому завмер у горлі криком сміх,
 Чиї неясні дні, як ночі, чорні.
 Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
 Благослови їм шлях серед пустинь.*

Ю. Клен

Починаючи з 1929 року по Україні пройшли масові репресії, які були умовно поділені на три великі хвилі: перша – 1929-1931 рр. (примусова колективізація, розкуркулювання, ліквідація Української Автокефальної Православної Церкви, процес над таємною націоналістичною організацією «Союз визволення України»); друга – 1932-1934 рр. (штучний голод, постишевський терор, «кіровська хвиля») і третя – 1936-1938 рр. (так званий Великий Терор) [2]. За підрахунками, органами НКВС на території України в зазначений період було заарештовано 279 тис. 126 осіб. Під дію наказу № 00447 підпадали куркулі, інші антирадянські елементи, кримінальні злочинці. Протягом 1937 року особливо великих репресій зазнали селяни (71 тис. 452 особи), інтелігенція та службовці (68 тис. 087 осіб) і меншою мірою робітники (2 тис. 519 особи). Водночас почали посилюватися репресії проти військовослужбовців, зокрема проти червоноармійців, молодшого та керівного складу РСЧА, прикордонних загонів (всього 1 тис. 873 особи), співробітників НКВС (237 осіб). До так

званої «вищої міри соціального захисту» (розстрілу) було засуджено 67 тис. 777 осіб. Проблема реальної спрямованості та кількісних параметрів політичних репресій за радянських часів значною мірою ще й досі залишається «білою плямою» в історичній науці. Головним наслідком масових репресій було фізичне винищення активної та інтелектуальної частини нації та моральне розтління тих, кого терор не торкнувся. За розмахом знищення населення власної країни сталінський терор не знає собі рівних у світовій історії.

3 листопада 1937 року стало чорним днем в історії української нації. Саме в цей день на честь 20-ї річниці Великого Жовтня у Соловецькому таборі особливого призначення розстріляний Лесь Курбас. У списку «українських буржуазних націоналістів», розстріляних 3 листопада також були Микола Куліш, Матвій Яворський, Володимир Чеховський, Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, Григорій Епик, Мирослав Ірчан, Марко Вороний, Михайло Козоріс, Олекса Слісаренко, Михайло Яловий та інші. Загалом, в один день за рішенням несудових органів, було страчено понад 100 осіб представників української інтелігенції.

Представники інтелігенції, що належать до «розстріляного відродження» (термін «розстріляне Відродження» вперше запропонував діаспорний літературознавець Юрій Лавріненко, вживши його як назву збірника найкращих текстів поезії та прози 1920-30-х рр.), умовно поділяються на кілька груп. Письменники Валер'ян Підмогильний, Валер'ян Поліщук, Марко Вороний, Микола Куліш, Микола Хвильовий, Михайль Семенко, Євген Плужник, Микола Зеров, художники-бойчукісти, Лесь Курбас та багато інших становлять першу групу жертв терору, оскільки вони були страчені, померли в концтаборах або вчинили самогубство. Більшість з них, хоча не дочекавшись цього, були реабілітовані в кінці 1950-х років, але їхній мистецький чи науковий доробок, як правило, заборонявся в СРСР й надалі, або ознайомлення з ним не заохочувалось радянською владою.

Представникам другої групи репресованих і переслідуваних представників української-радянської інтелігенції вдалось уникнути найвищої міри покарання і вижити в тюрмах і концтаборах, а декому з них вдалося навіть втікати з концтаборів (Іван Багряний). Відбувши свій термін у концтаборі Остап Вишня став слухняним співцем сталінського режиму, а Борис Антоненко-Давидович, який дочекався своєї реабілітації і був звільнений у 1957 році, до кінця життя залишався в опозиції до радянського режиму.

Третю умовну групу складають ті діячі культури, які уникли репресій, але через те, що їхній доробок теж був далеким від соцреалізму і вузьких партійних рамок, вони були також засуджені радянською владою. Творчість цих митців заборонялась і замовчувалась, більшість творів були вилучені зі сховищ і знищені. Переважна більшість цих осіб (Леонід Чернов, Олександр Богомазов, Гнат Михайличенко) померла ще до початку масових репресій, дехто врятувався завдяки тому, що відійшов від активної діяльності (наприклад, Марія Галич), лише небагатьом вдалось вчасно емігрувати (Юрій Клен).

Четверту групу становлять митці «доби розстріляного відродження», які через страх за свою безпеку в умовах масового терору змушені були пристосовуватись, перетворюючись на пропагандистів від мистецтва. Творчість Максима Рильського, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Івана Кочерги та інших або чітко відповідала компартійним нормам, або ж у більшості випадків зазнала в період сталінських репресій значних змін, а створені в цей час твори не мають високої художньої цінності, індивідуальності форм і стилів, та є типовими зразками соцреалістичного пропагандистського мистецтва.

У тридцяті роки була також знищена і велика кількість діячів культури старшого покоління, які стали відомими ще до радянської влади, і таким чином належать до покоління діячів початку ХХ століття, а не 1920-30-тих років. Це Людмила Старицька-Черняхівська, Микола Вороний, Сергій Єфремов, Гнат Хоткевич та інші. Проте завдяки політиці українізації вони активно включились в процеси з розбудови української літератури, культури, науки, що відбувались в УСРР, дехто з них задля цього повернулись з еміграції, як Микола Вороний, або спеціально переїхав з українських країв під владою Польщі як Антін Крушельницький з родиною. [3]

Складно зібрати елементарні відомості про життя і творчість українських радянських письменників. Підтвердженням цьому є телеграма Об'єднання Українських Письменників

«Слово», яка була надіслана з Нью-Йорка 20 грудня 1954 року: «Москва, СРСР, Другому Всесоюзному з'їздові письменників. Українські письменники – політичні емігранти вітають з'їзд і висловлюють співчуття письменникам усіх поневолених народів СРСР.

1930 року друкувалося 259 українських письменників. Після 1938 року з них друкувалося тільки 36. Просимо в'яснити в МГБ де і чому зникли з української літератури 223 письменники?» [1: 12].

До цієї телеграми президія «Слова» додала до преси таке своє пояснення. За приблизними підрахунками цифра 223 щезлих в СРСР українських письменників розшифровується так: розстріляно 17; покінчили самогубством – 8; арештовані, заслані в табори і іншими поліційними заходами вилучені з літератури (серед них можуть бути розстріляні і померлі в концтаборах – 175; зникли безвісти – 16; померли своєю смертю – 7) [1: 13].

Серед представників «розстріляного відродження» крім письменників, поетів, публіцистів, прозаїків були також і перекладачі. До них відносяться Микола Зеров, Освальд Бурггардт, Майк Йогансен, Дмитро Заг'ул, Остап Вишня, Валер'ян Підмогильний, Павло Тичина, С. Слущкий, Павло Филипівич, Борис Антоненко-Давидович, Володимир Свідзінський, Марко Вороний, Євген Плужник, Михайло Драй-Хмара, Василь Чумак, Яків Савченко, Володимир Сосюра, Михайль Семенко, Микола Хвильовий, Юрій Яновський, Микола Куліш, Олександр Довженко та Лесь Курбас.

Микола Зеров (1890-1937) – поет, літературознавець, перекладач, літературний критик, поліглот (знав 20 мов), редактор, учений, професор. Основна сфера його творчості – художній переклад з латинської, італійської, англійської, французької, російської, білоруської, польської мов. У 1935 р. поета заарештовано, його творчість проголошено «антинародною», а в 1937 р. митця розстріляли.

Освальд Бурггардт (1891-1947) – український поет, перекладач, літературний критик. Свої твори та переклади публікував під псевдонімом **Юрій Клен**. Йому належать переклади творів П. Валері, Й. -В. Гете, А. Рембо, Р. М. Рільке, В. Шекспіра та інших європейських поетів; упорядкував антологію німецької поезії «Залізні сонети» (1925). Автор статей про П. Шеллі, Г. Ібсена, оригінальних літературознавчих розвідок про німецький експресіонізм, екзотику та утопію в німецькому романі. За редакцією Ю. Клена вийшли збірки творів Дж. Лондона (в 30-ти т.), Б. Шоу (у 8-ми т.), твори Ч. Діккенса, К. Гамсунга, Й. -В. Гете. Його переклади сонетів М. Зерова німецькою мовою ввійшли до збірки В. Державіна «Gelb und Blau» (1948). Залишив мемуари «Спогади про неоклясиків» (1946).

Майк Йогансен (1896-1937) – український поет, автор пригодницьких романів. Один із засновників письменницької групи ВАПЛІТЕ. Письменник знав практично всі європейські мови: вільно володів англійською, німецькою, французькою, італійською, іспанською, знав скандинавські та слов'янські мови і робив з них переклади. За допомогою його перекладів українські читачі познайомилися з творами М. Нексе, М. Гольда, В. Шекспіра, Е. По, Й. Бехера та інших.

Дмитро Заг'ул (1890-1944) – український поет-символіст, літературознавець, критик, публіцист, перекладач, педагог, громадський діяч. Він перекладав із західноєвропейських літератур (Генріх Гейне, Йоганн Вольфганг фон Гете, Фрідріх Шиллер, Джордж Ноел Гордон Байрон, Йоганнес-Роберт Бехер, Мартін Андерсен-Нексе та ін.). З російської переклав поему Олександра Блока «Дванадцять».

Остап Вишня (Губенко Павло Михайлович, 1889-1956) – український письменник, новеліст, класик сатиричної прози ХХ ст. В'язень сталінських концтаборів, ціною звільнення з яких стали контрверсійні фейлетони проти УПА. Перекладав М. Гоголя та Марка Твена

Валер'ян Підмогильний (1901-1937) – український письменник і перекладач французької літератури, один з найвидатніших прозаїків українського «розстріляного відродження». На Соловках він вдосконалював свою англійську, займаючись перекладами В. Шекспіра.

Павло Тичина (1891-1967) – український поет, перекладач, публіцист, громадський діяч, новатор поетичної форми. Він самотужки опанував більше десяти іноземних мов

(зокрема – сусіднього Україні Сходу і Півдня: вірменську, грузинську, арабську, турецьку, єврейську) і дав з них цінні поетичні переклади.

С.Слущкий (1883-1941) – перекладач поетичної прози Тургенєва та драми Гофмансталя «Тиціан».

Павло Філіпович (1891-1937) – український поет і літературознавець, перекладач з французької та латинської мов.

Борис Антоненко-Давидович (*Борис Давидов*, 1899-1984) – український письменник, перекладач з російської; член літературної організації Ланка-МАРС; дослідник проблем розвитку й культури української мови. Репресований 1935 року, на волі – з 1957 року.

Володимир Свідзинський (1885-1941) – український поет, перекладач творів двох античних, староукраїнської та дев'яти національних літератур (швейцарської – Г. Келлера; іспанської – де Вега; грузинської – А. Церетелі, К. Чічінідзе; білоруської – Я. Купали; французької – А. Барбюса, В. Гюго; вірменської – Д. Сасунського; польської – А. Міцкевича, Б. Пруса; російської – А. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, І. Тургенєва, М. Салтикова-Щедріна, М. Горького та ін.; ромської – Вану Хрустальо). 1939 року в його перекладі окремим виданням вийшли три комедії Арістофана.

Марко Вороний (1904-1937) – український поет і перекладач з німецької (Райнер Марія Рільке, Георг Гайм, Альберт Ліхтенштайн), французької (Рене Сюллі-Прюдом, Шарль Бодлер), італійської (Джованні Бокаччо), єврейської (Давид Гофштейн) мов.

Євген Плузник (літературний псевдонім *Кантемирянин*; 1898-1936) – український поет, драматург, перекладач творів М. Гоголя, А. Чехова, М. Шолохова.

Михайло Драй-Хмара (1889-1939) – український поет, літературознавець, перекладач художніх творів з російської (О. Пушкіна, М. Лермонтова, А. Фета), білоруської, польської, чеської, німецької (С. Цвейга), французької (Жерара де Нерваль, Шарля Леконта де Ліль, Поля Верлена та ін.), фінської, італійської.

Лесь Курбас (*Олександр-Зенон Степанович Курбас*; 1887-1937) – український режисер, актор, теоретик театру, драматург, публіцист, перекладач з німецької, польської, французької, норвезької мов.

Лише 1956 року почалась несмілива і сором'язлива «реабілітація» кількох імен письменників. З них лише яка пара вернулись живі додому під час реабілітації. Але це тільки одиниці із сотень. І про ці одиниці теж нічого не подається, чому і коли вони були репресовані чи мучені [1, 13].

Не дивлячись на коротке творче життя згаданих у цій статті перекладачів, їх внесок у розвиток української культури безцінний, а їх життя й творчість варті не лише коротких нотаток в енциклопедичних словниках, а ретельного опису та вшанування пам'яті, що і є перспективою нашого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933: Поезія-проза-драма-есеї / Упорядкув., передм., післямов. Ю. Лавріненка; Післямова С. Сверстюка. – К.: Смолоскип, 2008. – 976 с.
2. <http://dostup.at.ua/load/20-1-0-318>
3. <http://uk.wikipedia.org>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Павлюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: історія перекладу, перекладознавство, словотвір, лексикографія.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ WILL TRANSLATION SURVIVE GLOBALIZATION (UNCHANGED)?

Vitaliy RADCHUK (Kyiv, Ukraine)

У статті з погляду перекладача розглянуто взаємодію в Україні української, російської та англійської мов і зміну кожної в середовищі їх змішання.

Ключові слова: переклад, розвиток мови, мови-гібриди, глобалізація.

A translator casts a view on the interaction of Ukrainian, Russian and English in Ukraine tracing a change in each language along with pidgin as dynamic media.

Key-words: translation, development of language, tongues-hybrids, globalization.

A useful and flexible theory of translation cannot ignore the fact that translation is done into (and from) overlapping, integrated and interacting languages. Ukrainian, Russian and English interact powerfully in Ukraine today. Any of these contains word groups loaned from dozens of tongues at different periods of the past. Therefore their modern lexicons are graphic parts of history that goes on. Thus we find many lexemes in Ukrainian borrowed from Finno-Ugric, Caucasian, Celtic and Altaic languages, Greek, Latin, Scythian, Gothic, Arabic, Lithuanian, Polish, German, Italian, French etc. Few words belong only to a language, to make a distinction. The interaction of Ukrainian and Russian has been discussed for quite a long while and in all possible aspects. The mixture of these two Slavic languages, popularly named as “surzhik” (i. e. contaminated grain), is now spoken here by millions of people. It penetrates into the press and academic life, it feels at home in businesses and vigorously makes its way into the Ukrainian establishment.

Naturally, this mixture presents a big problem for editors. Editing commonly turns into translation from surzhik into authentic Ukrainian, as in this example: “Мені прийшло в голову співставити міроприємства, в котрих ми приймали участь” – “Мені спало на думку зіставити заходи, в яких ми брали участь” (“It came to my mind to compare all planned actions we had taken part in”). The “original” here is in adapted Russian, spelt and pronounced in Ukrainian. In fact, it is a half-way or partial translation that is completed, i. e. corrected into a full one.

The end of the Soviet era opened all doors to English in Ukraine. Here in few years English has spread triumphantly and become a favoured language with the prospect of losing much more of its strangeness fairly soon. It ranks first on the scale of language values in many situations. “No job without English” is a more likely approach in Kyiv than “No Ukrainian, no pay”. English has ousted Russian from ministerial sign-boards, hung next to Ukrainian ones. It is at home on road guides, billboards, official forms, visiting cards, cash cards etc. It may strike as odd that dozens, in fact, the overwhelming majority of signs in the trading centre at the Independence Square in the capital is either in English or in the Latin alphabet.

Ukrainian English is only a reality. David Crystal attributes it to Canada [4: 111] while Yuriy Zheluktenko studied it as North American [1]. Its Australian and British branches are also worth mentioning. But it is equally flourishing in Ukraine. Many local names, trade-marks, labels and adverts are English-based, like “Kyiv Post” (newspaper), “Kyivstar” (mobile phone Co), “Green Gray” (musical pop-group), “Ukrnet” (Internet provider), “Hetman” (whisky) etc. Russian keeps on putting its finger into the pie too. Bottled “Nemiroff” and e-mailed “kharkov” are names of the Ukrainian cities Nemiriv and Kharkiv. The “Soviet” spelling “Kiev” still lingers, though much frowned upon. A Ukrainian will ordinarily correct the global term “chicken Kiev” in a restaurant menu and most definitely change “beetroot and cabbage soup” for “(Ukrainian) borsch”, a pride of the land (though originally the dish means “cut bits” in Persian). Ukrlish contains inherent terms like “fuel and energy complex”, “Kyivgolovarchitettura”, “Ministry of Agricultural Policy of Ukraine”. It inflects family names as gendered: Mr. Bily and Mrs. Bila (equal to Mr. and Mrs. White) are supposed to be husband and wife. And it twists the established word order putting Bila Oxana for Oxana Bily even in passports. Ukrainian words are getting increasingly transliterated and transcribed as English-like. One finds such explaining translations in an atlas of Kyiv: hora – mountain, doroha – road, mist – bridge, ozero – lake, ostriv – island, tserkva – church and so on. Any short-lasting international event, like Euro-2012, seems to be a pretext to show off this tendency as an official strategy many months ahead.

Anglicized Ukrainian goes far beyond the natural need to loan words for new things. Old things are too often renamed into English. Thus the donor substitutes the receptor in the very body of the latter. The influx of English words into Ukrainian is so powerful that we can translate from English into English within Ukrainian by attaching local pronunciation and Cyrillic, e. g. explain “briefing” with “press-conference”, “blockbuster” with “bestseller”, “hamburger” (“cheeseburger”) with “sandwich”, “invasion” with “aggression”, both last rooted in Latin and having intrinsic Ukrainian equivalents “навала”, “вторгнення” and “нашестья”. Ukrainian suffers a war of synonyms, old and new. “Department of administration” is already a Ukrainian term “департамент адміністрації”, though the phrase is twice as long as the purely local match “відділ управи” and less convenient to

write on a board (incidentally, it costs tax-payers more). However, most English words are quite short and sound harsh in a Ukrainian melody. It is thought smart and posh to adapt into Cyrillic and say “master class” for “семинар-практикум” and “coffee break” for “перерва на каву”. Street signs like “Форевер Лівінг Продактс Юкрейн” and “Відео Інтернешнл Київ” (Cyrillicized “Forever Living Products Ukraine” and “Video International Kyiv”) with indiscriminately capitalized first letters are not infrequent. Fast-food restaurants “Ростик’с” carry an idea of ownership in “с” taken after McDonald’s. The English plural is already Ukrainian (“Січ-моторз”) along with the double plural (chips – чіпси, clips – кліпси, bucks – бакси etc.). And again, Russian is still helping Anglicization and blending, even alphabetic: “КиївСіті”, “Сбей пепелс”. Back in 1955 the whole Russian “Dictionary of loan words” was published as “translated” into Ukrainian [2]. Among other phonetically adapted words and phrases in Ukrainian are: intention, nonsense, brand, promotion, suicide, pampers, transformer, underground, marketing, casting, pressing, price list, talk show, dealer, trader, provider, distributor, speech writer, biker, fan, killer, applicant, helicopter, slogan, art review, digest (reader), stapler, player (Fr. “baladeur”), cotton, (to) respect, tolerate, implement, creative, business lunch, fast food, toast, shaping and fitness. All these and hundreds suchlike could be translated with the corresponding Ukrainian words, tantamount and adequate. “Нонсенс” and “імплементация”, for instance, have over 30 synonyms each. Yet, Ukrainian science, technology, government, industry, trade, culture, education, sport and other social spheres tend to yield to Cyrillic Ukrlish. In fact, Ukraine is giving up to a pidgin that consists of incompletely translated either language.

Naturally, one can translate from Ukrlish into both standards. It is a good exercise for a would-be translator. I offer my students big texts to convert from Ukrlish into English and Ukrainian. Here is just a sentence to show transformation either way: “На рецепції офісу депресивна тінейджерка перманентно полишає месиджі, адресовані ексклюзивно босу”. Word for word: “At the office reception a depressed teenager (girl) permanently leaves messages addressed exclusively to the boss”. In true Ukrainian: “Пригнічена юнка-підліток постійно залишає у приймальні записки особисто для начальника”.

Pidgin Ukrlish differs from surzhik Ukrussian (or Movojaz, to blend the Ukrainian and Russian words for “language”) in many aspects. Whether we like it or not, Ukrlish features globalization (“mondialiser” is a French term: owing to its present-day contexts it has acquired a slightly more threatening connotation). Ukrlish is peculiar because the two donor languages belong to different groups of the Indo-European family. Their contrasting lexicons, grammars and sound systems stand further apart. Translated literally, transcribed or copied otherwise, many words and set expressions, like “boyfriend”, “brain drain”, “pilot project”, “billiard club”, “internet cafe”, “mass media” are passed over by the speakers of the community as unmistakably English and universal. Adjectival attributes in preposition are growing to be stem nouns: “білярд-клуб” is already preferable to “білярдний клуб”. Inflected case, gender and even plurality interrogatively wander among abundant new lexical loans and struggle not to fade away.

The effect of the rigid analytical Germanic wording on the more flexible inflected Slavic one is increasingly noticeable. English provokes basic shifts in the shape of Ukrainian morphology influencing the dispersion and frequency of its forms as well as their order, i. e. syntax, traditional subject-object, attributive and causative logics, phrasal stress and intonation. With any ethnic language carrying the genes of culture, it penetrates the nation’s soul and changes mentality at large. Words are becoming increasingly associated according to their position in the sentence rather than due to the harmony of their ending. Endings are growing weak, muffled, mispronounced and occasionally drop off altogether. A genuine Ukrainian phrase “показ мод для ділових жінок” turns into its substitute “фешн-шоу для бізнес-леді” transcribed from “a fashion show for business ladies”. “Busines-lady” in English is a marked countable at least that assumes another “s” in the possessive case (lady’s, ladies’) while its Ukrainian counterpart is not declinable at all. Stripped off all the multiple endings offered by the seven cases in both singular and plural, it loses gendered case and number and remains flat bare:

CASE	SINGULAR	PLURAL	???
Nominative	ділова жінка	ділові жінки	бізнес-леді
Genitive	ділової жінки	ділових жінок	бізнес-леді

Accusative	ділову жінку	ділових жінок	бізнес-леді
Dative	діловій жінці	діловими жінками	бізнес-леді
Instrumental	діловою жінкою	діловими жінками	бізнес-леді
Locative	на діловій жінці	на ділових жінках	на бізнес-леді
Vocative	ділова жінко!	ділові жінки!	бізнес-леді!

It is only in the vocative case that “бізнес-леді” acquires an obligatory preposition to relate to other words in the sentence. This is the way Bulgarian and Macedonian once developed, as well as Old English. In his film “The Story of English” Robert McNeil illustrated this process with a simple example: “se cyning meeteth thone biscop” equalled “thone biscop meeteth se cyning” (the king meets the bishop) whereas today such transposition changes the roles (subject and object). The function of the case (se cyning – thaes cyninges – thaem cyninge) was taken over by prepositions (the king – of the king – to the king). We observe the same trend in modern Ukrainian. With the word order becoming straight, the opposite second meaning vanishes in ambivalent constructions, devoid of inflections: “А більше В” = “A is bigger than B”; “бодігард кивнула бізнес-леді” = “the bodyguard nodded to the business lady”; „в матчі з футболу Київ переміг Донецьк” = “Kyiv defeated Donetsk in a football match”, “Щодо цього Лондон випереджає Нью-Йорк” = “London is ahead of New-York in this”; “І Слово було Бог” = “And the Word was God”. Naturally, it is much easier to translate direct syntax parallels into universal English and from it. Will the profession of translator live long?... Or rather, what sort of translation do we expect to take the stage pretty soon?

It is no wonder that the vocabulary of any developed “ethnic” language has increased manifold to express a wider range of concepts, ideas and images. The frequent core of it stays more stable (less ageing) in shape but gets amazingly polysemous. An abundant language splits and reintegrates, its size becomes a barrier by itself. It was the lexical growth that made Ogden devise Basic English in 1930 and translate into it. Its simple grammar classed only 850 words into things (400), qualities (150) and operations (100) for an apparent purpose (that was not going back to the caves, of course). The invention had followers in other languages and was ardently supported by Churchill and Roosevelt [4: 358]. Humanity is getting more and more polyglot but no nation is apt to acquire all languages of the world. No individual can boast knowing the whole of one’s mother tongue, either. Thus we resort to rewording to explain and reach beyond. Translation is often needed even if no language barrier separates the parties as they speak alike or are bilingual. Yet, such barriers occur within a language that falls into varieties: styles, registers, jargons, professional, local and social dialects etc. These “subcodes” normally tend to be interpreted in alternative terms rather than get contaminated.

Semiotically speaking, any realm of human activity has its own language. A word is a sign, as St. Augustine put it, and every natural language is a system of signs. But it can also be a carrier for other systems of signs. Language is a miracle because it can vary and connote, be both seed and soil. Ancient rhetoric already discussed ways to develop and increase meaning and treated its vast new layers. St. Augustine singled out signum, signatum and signans long before de Saussure. Bartes following Hjelmslev showed, in his mythologies, how secondary semiotic systems (or metalanguages) grow from a set of signs that can be sponged on or even substituted, “stolen”. In “The Myth Today” he graphically specified and enriched the scheme drawn by de Saussure [3]. The metaphor law can also explain how codes come into being and interrelate within the global language of mankind of which World English is just an increasing part.

Today one can benefit from a big library of sources on territorial language standards. Here we find numerous studies like “Englishes” and “More Englishes” by Manfred Görlach and a multitude of dictionaries such as unmistakably American Websters. It is worth reminding that Webster’s two volume work challenged Johnson’s with some 70,000 explained items as far back as in 1828; Webster’s Third, 1961, claims over 450,000 entries. Also on the reference shelf are a ten-volume “Scottish National (!) Dictionary” (ed. by W. Grant, Edinburgh, 1931–1976), “The Scots Thesaurus” (Aberdeen, 1990), two volumes of “Dictionnaire du Français de Belgique” by Christian Delcourt as well as popular editions: British-American glossaries, Indian-Australian travel aids, “Le Swiss Alémanique de poche “Schwyzerdütsch”, “L’Anglais britannique de poche” and many suchlike. These are in great demand to unveil messages, i. e. to translate something like this: “While

overtaking a caravan and filtering in on a fly-over a tipper lorry hit the bonnet and a wing of a saloon car” (British) with “While passing a camper and merging on an overpass a dump truck hit the hood and a fender of a sedan” (American), or “Ilk bonny wee lass wi twa mirk een maun ken hoo tae spier the gree o saut (Scots) with variably pronounced “Each beautiful little girl with two dark eyes must know how to ask the price of salt”. Why should that sort of translation be considered as intralingual if we except translation from Latin into Italian along with that from Portuguese into Spanish? Whatever the term, the nature of translation differs only in some respect to be studied as relevant and vital. Translation will never stop unless homo sapiens abandons thinking.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини. Українська мова у США і Канаді. – Київ, 1964.
2. Словник іншомовних слів / Під ред. І. В. Льохіна і Ф. М. Петрова. Пер. з 4-го рос. видання. – Київ, 1955.
3. Barthes, Roland. Le Mythe, aujourd'hui. – In his book: Mythologies. – Paris, 1957.
4. Crystal, David. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge, 2001.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Радчук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, соціолінгвістика, мовна політика.

ПРО ІНТЕРФЕРЕНЦІЮ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Олена РОМАНЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається явище інтерференції у німецькій та українській науково-технічній термінології та значення її для перекладу.

Ключові слова: внутрішньомовна, зовнішньомовна, лексична, граматична, семантична, культурна інтерференція, труднощі та основні принципи перекладу.

The article examines the phenomenon of interference in German and Ukrainian scientific and technical terminology and its importance for translation.

Key words: lexical, grammatical, semantic, cultural interference; difficulties and main principles of translation.

Міжнародні зв'язки, двосторонній потік інформації між країнами поставив питання успішності і ефективності міжкультурної комунікації, а також про конкретизацію мети і завдань навчання іноземної мови в навчальних закладах.

У зв'язку з цим одне з ведучих місць відводиться навчання перекладу спеціальних текстів з іноземної мови на рідну та навпаки. Кожен студент технічного навчального закладу повинен вміти перекласти технічний текст середніх труднощів, тобто інструкцію, опис станків, обладнання, приладів, специфікацію необхідних йому в роботі. На старших курсах вони повинні вміти читати і перекладати німецьку науково-технічну літературу, вести бесіду на теми модуля, робити доповіді на конференції німецькою мовою, брати участь у диспутах, що допомагає їм у написанні курсових та дипломних робіт.

Вміння справитися з такого роду перекладами є виконанням однієї з вимог навчальної програми на засадах модульно-рейтингової системи навчання, формування у студентів вмінь і навиків практичного володіння мовою.

Мета статті - дослідити інтерференцію німецької та української науково-технічної термінології і дати студентам вищих навчальних закладів на початковому етапі навчання стислий виклад основних принципів її перекладу.

У майбутніх спеціалістів науково-технічного профілю необхідно формувати міжкультурну компетенцію для того, щоб взаєморозуміння відбулося й не виникли небажані колізії в акті міжкультурної комунікації.

Студенти повинні бути знайомі з таким явищем як інтерференція – перенесення особливостей рідної мови на іноземну мову, що вивчається. Майбутні інженери, бізнесмени, приєднуючись до всесвітньої культури через пряме володіння іноземними мовами, відчувають на собі її вплив. Особливо помітно цей вплив підприємцями, інженерами, фірмами, організаціями з зарубіжними партнерами.

Термін “інтерференція” – латинського походження значить: *inter* – між “*ferens*” (“*ferentis*”) – несучий, який переносить. Джерелом його є фізика із значенням накладання хвиль, ведучого до їх взаємного підсилення або послаблення [4, 192]. Це є взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймаються як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Вона може охоплювати всі рівні мови.

В методичній літературі розрізняють наступні види інтерференції:

- внутрішньомовна і зовнішньомовна (за походженням);
- пряма і непряма (за характером переносу навиків рідної мови на вивчаючу іноземну мову);
- явна та скрита (за характером прояву);
- фонетична, лексична, семантична, граматична, культурна (за лінгвістичною природою – рівнева).

В лінгвістиці проблема інтерференції вважається невід’ємною складовою частиною в рамках мовних контактів.

В методиці викладання іноземних мов інтерференція трактується як негативний результат несвідомого переносу попереднього лінгвістичного досвіду, що впливає як гальма рідної мови на іноземну мову, що вивчається.

Це накладення вже сформованих навиків на формування нових навиків зі знаком мінус.

Подібне явище спостерігається при **внутрішньомовній** інтерференції, коли, наприклад, слово “*Magazin, n*” розуміється і перекладається студентами як “магазин” (“*Ladern, n*”, “*Geschäft, n*”, “*Handlung, f*”), а не “ілюстрований журнал”.

В сучасній німецькій мові є багато іменників-омонімів. Вони розрізняються за допомогою роду

der Band	том	die Band	стрічка
der Kiefer	щелепа	die Kiefer	сосна
der Leiter	керівник	die Leiter	драбина
der See	озеро	die See	море
der Verdienst	заробіток	das Verdienst	заслуга
der Tor	дурень	das Tor	ворота
der Erbe	нащадок	das Erbe	спадщина
der Bauer	будівельник, селянин	das Bauer	клітка

Однак є іменники-омоніми, у яких співпадає рід, наприклад: *Bank, f*.

Дане слово може перекладатися як “лавка”.

І як “банк”: *Ist diese Bank frei?*

Arbeitest du in einer Bank?

Перш за все слід звернути увагу студентів I–II курсів на те, що німецька науково-технічна література досить відрізняється від літературної розмовної мови.

У німецькій мові існують тільки її характерні граматичні явища, які викликають труднощі при перекладі текстів з німецької мови на рідну.

Під час перекладу слід звернути увагу студентів на переклад тих термінів, які являють собою довгі та подовженні слова. Як відомо поширеним засобом словотворення у німецькій мові є явище словоскладання, завдяки якому утворюється нова лексична одиниця, яка характеризується своєю цілою оформленістю. Значення такої лексичної одиниці не відповідає сумі її компонентів, оскільки вони можуть втрачати свою лексичну самостійність, а весь комплекс набуває нового значення.

У складних іменниках остання складова частина є основним словом (*Grundwort*), а перша – означальним словом (*Determinant*), наприклад:

a) **das Laufwerk (laufen – бігати + das Werk – механізм). Переклад одним словом: дисковод.** Детермінантом можуть бути наприклад – прикметник; інші частини мови: іменник, дієслово.

b) **die Zentraleinheit – (zentral – центральний + die Einheit – одиниця). Переклад: системний блок.** Складні слова можуть з’єднуватися за допомогою таких словосполучних елементів:

- 1) -e – **der Haltestelle** (від **halten**);
- 2) -(e)n – **der Maschinenteil** (**die Maschine**);
- 3) -(e) – **die Tagesordnung** (**der Tag**);

Отже необхідно звернути увагу студентів на специфіку перекладу складних іменників:

1. Іноді складні іменники відповідають простому українському іменнику: **das Flugzeug** – літак, **das Triebwerk** – двигун, **die Luftfahrt** – авіація.

2. Останнє слово перекладається іменником, а детермінант - може перекладатися прикметником: **das Leitwerk** – хвостове оперення, **die Zentraleinheit** – системний блок.

3. Останнє слово перекладається іменником у називному відмінку, а перше слово – іменником у родовому відмінку: **die Informationswiedergabe** – відтворення інформації.

4. Останнє слово перекладається іменником, а детермінант – іменником з прийменником. Ще можна додати слово, якого в німецькому детермінанті немає: **die Eingabevoerrichtung** – пристрій для введення даних.

5. Перекладаємо групою слів: *das Informationsverarbeitungssystem* – система обробки інформації.

На початковому етапі навчання у студентів потрібно формувати навички адекватно-еквівалентного перекладу, тому що вони прагнуть написати дослівний переклад. Пояснити чим відрізняється еквівалентний переклад від дослівного. Наприклад, термін **das Triebwerk** – утворений за допомогою дієслова **treiben** – *знати, рухати*, та багатозначного іменника **das Werk** (завод, твір, механізм). Вибираємо слово “механізм”. Дослівний переклад “рушійний механізм” – а правильний переклад – це еквівалент “двигун”.

Швидкий темп розвитку техніки викликає створення нових спеціальних понять і відповідних їм термінів. Але ні один із словників не може включити всі терміни з певної галузі. Слід звернути увагу студентів на те, що фахівець повинен постійно слідкувати за появою в науково-технічній літературі нових термінів і намагатися дати їм правильний переклад і фахово-правильні тлумачення. Наприклад: **die Wahrscheinlichkeitsrechnung** - теорія ймовірностей. Щоб перекладати спеціальні тексти потрібно знати: 1) мову, з якої перекладаєш; 2) мову, на яку перекладаєш; 3) предмет, про який говориться в оригіналі. Якість перекладу має велике значення. Неправильний переклад може послужити причиною неполадок у роботі апаратури, що спричинить серйозні виробничі затрати.

В текстах з електроніки ми часто спостерігаємо інтерферентність в українській та німецькій мовах. Наприклад: **der programmgesteuerte Digitalrechner**. У німецькій мові **programmgesteuert** – прикметник. В українській мові це прийменник + прикметник + іменник. Переклад терміна: “з програмним управлінням”.

Слід звернути увагу студентів на інтерферентність в розмовній німецькій мові та в технічній німецькій мові. Мова науково-технічної літератури значно відрізняється від літературної німецької мови. Вона ускладнюється наявністю складних речень з інфінітивними зворотами, з поширеним означенням, вставними конструкціями та ін.

Трапляються такі словосполучення, значення яких складно вивести, виходячи із значення іменника. Їх рекомендується запам’ятовувати. Наприклад: а) **Anteil haben** – грати роль у чому-небудь; б) **die Spannung aufrechterhalten** – підтримувати напругу.

Не треба забувати і про інтерферентність у звичайній електроніці та в мікроелектроніці. Наприклад: **der salzkerngroße Subminiaturtransistor**. Щодо перекладу терміна **der Kern** – у звичайній електроніці, там де йдеться про будову атома, слово **der Kern** – має значення “ядро”, у мікроелектроніці перекладається “кристалик”. У німецькій мові **salzkerngroß** – прикметник. В українській мові це іменник з прикметником. Переклад терміна: “субмініатюрний транзистор величиною з кристалик солі”. Термін “схема” перекладається:

- a) **die Schema** – **die Schemata** – у звичайній електроніці;
- b) **die Schaltung** – **die Schaltungen** – у мікроелектроніці.

Є також різниця перекладу термінів у розмовній мові та перекладу цих термінів в електроніці:

- a) **der Baustein** –
- 1) будівельний камінь (у розмовній мові);

2) функціональний вузол (в електроніці);

b) der Trichter –

1) лійка (у розмовній мові);

2) антена, яка має форму лійки (в електроніці).

В електроніці, як і в інших галузевих мовах, функціонує тенденція до скорочення обсягів складних слів. Наприклад:

a) die Elektronendatenverarbeitungsanlage – die EDVA – переклад ЕОМ.

В німецьких науково-технічних текстах трапляються дуже багато скорочень, як на німецькій, так і на англійській мовах. Наприклад:

a) ir-Sensor – інфрачервоний датчик, ir – датчик;

b) die IS – інтегральна схема IC;

c) PAR-Precision Approach Radar – локатор точного заходу на посадку.

Для полегшення перекладу студентам треба порекомендувати таку послідовність роботи над науково-технічним текстом.

Щоб зрозуміти загальний зміст тексту, його треба прочитати цілком, або значну частину його, а потім приступити до окремих речень. Слід зробити граматичний аналіз речень, який допоможе правильно його перекласти. Для того, щоб зрозуміти зв'язок слів один з одним можна спочатку зробити дослівний переклад, який допомагає зрозуміти основний зміст тексту.

Потім підбираються слова й словосполучення які найбільш чітко передають думку перекладного матеріалу і встановлюють граматичний зв'язок слів в реченні. Якщо зміст зрозумілий, речення редагують, читають разом з попередньою фразою. Коли ми впевнені в правильності змістового зв'язку, переходять до наступного речення. Коли текст перекладений повністю, його ще раз читають цілком, вносять стилістичні поправки. Коли впевнимосся, що переклад передає точно думку німецького тексту й він відповідає нормам української мови, можна вважати роботу виконаною.

Велику роль у роботі перекладача відіграє вміння швидкого користування потрібними словниками, володіння необхідним мінімумом термінів. При багатозначності слів вміння знайти потрібне для даного контексту значення, впізнавати і перекладати граматичні форми і конструкції, вміння перекладати складні речення яких досить багато в науково-технічній німецькій літературі.

Приклад: *das Informationsverarbeitungssystem – система обробки інформації.*

Слід звернути увагу студентів на явище соціокультурної та культурної інтерференції, визваної не самою системою мови, а культурою, яку дана мова відображає. Викликати інтерференцію можуть подібні в різних культурах реалії, явища, норми поведінки. Іншими словами партнер по спілкуванню може неправильно сприйняти явища і події іншої культури, а також комунікативну поведінку свого співбесідника, а саме: сприйме і оцінює особистість партнера через призму прийнятих в рідному лінгвосоціумі норм і цінностей через призму засвоєння ним моделей світосприймання.

Вміння вступати в комунікативний акт вимагає від співбесідника здібності орієнтації в соціальній ситуації і управляти нею. В різних культурах реалії значно відрізняються. Український мовний етикет значно відрізняється від німецького.

Цікаво протиставити український розповсюджений спосіб спілкування – “*ходити на гостину*”; німецький – “*зустрітатися в кафе, бістро, ресторанах, на вулиці*”. Німецька провінція немислима без кафе, яке грає велику соціальну роль в житті німців. Домашнє гостювання у Німеччині не є розвинутим, як в Україні. Наші студенти повинні знати, що за кордоном не можеш забігти по дорозі до товариша – це вважається безтактно. Там прийнято з'являтися тільки на запрошення. Отже, щоб добитися успіху, необхідно не тільки володіти знаннями іноземної мови, але й знаннями культурологічних особливостей іноземних партнерів по спілкуванню.

Отже, наші рекомендації є частиною тієї великої роботи над формуванням у студентів навиків перекладу науково-технічних текстів, де слід враховувати інтерференцію в українській та німецькій мовах; в розмовній німецькій мові та в технічній німецькій мові; в звичайній електроніці та в мікроелектроніці, а також іншу специфіку перекладу науково-

технічної термінології. Переклад науково-технічної літератури дозволяє слідкувати за розвитком зарубіжної науки і техніки і здійснювати обмін науково-технічною інформацією.

Ми не ставимо собі завдання охопити й передбачити рішуче всі випадки, які можуть зустрітися при перекладі. Ми робимо спробу висвітлити окремі приклади, показуючи прийоми роботи, які мають загальне значення, щоб на їх основі можна було б при перекладі самостійно вирішити певні завдання, що сприяє формуванню професійної компетенції і готовності майбутніх працівників до роботи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алимов В.В. Явление лингвистической интерференции при изучении специального перевода [текст]: /В.В.Алимов; (на примере русского, английского и французского языков в военном, техническом, юридическом переводе): Автореф. дис. – М.: 1998. – 24с.
2. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-практичного перекладу. – К.: ІНКОС, 2002. – 320с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода: Лингвистические аспекты [текст]: /В.Н.Комиссаров; – М.: Высш. шк., 1990. – 250с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К.: 2006. – 716с. ISBN-966-8791-00-2.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Романенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики німецької мови Національного технічного університету України “Київський Політехнічний Інститут”.

Наукові інтереси: проблеми фахового перекладу, методика викладання іноземних мов.

ПЕРЕВОД ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ И АДМИНИСТРАТИВНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Елена СЕЛИВАНОВА (Киев, Украина)

В статье рассматриваются трудности с которыми могут столкнуться переводчики при переводе юридической терминологии, принадлежащей к различным политико-правовым системам в странах англоязычного мира.

Ключевые слова: политико-правовая система, юридическая терминология, официальные термины социально-экономической и административной жизни.

The article deals with certain difficulties translators face while rendering English legal terminology that belongs to legal systems of different English-speaking countries.

Key words: legal systems, legal terminology, official terminology of socio-economic and administrative life.

При переводе юридической терминологии с иностранных языков переводчик сталкивается с необходимостью точно передать значение переводимого термина. Успех перевода конкретного юридического термина зависит от знания политико-правовой системы того или иного государства, элементов соответствующих структур и институтов власти.

Например, этикет дипломатического протокола требует при ведении переговоров с представителем какого-либо государства точного названия той или иной должности уполномоченного лица.

При переводе термин *министр иностранных дел* не всегда передается термином *Minister for Foreign Affairs*. В Канаде используется термин *Minister for External Affairs*, в США – *State Secretary*, а в Великобритании используется термин *Secretary for Foreign and Commonwealth Office*.

Аналогичная ситуация прослеживается в отношении обозначения и ряда других официальных должностей, например: *Министр внутренних дел США* – обозначается сочетанием *Secretary of the Interior*. В Великобритании эта же должность обозначается термином *Home Secretary*. Неточное обозначение должностного лица той или иной страны, может вызвать недоразумения, а порой привести к осложнению на переговорах.

Следующая проблема, с которой может столкнуться переводчик – это параллельно существующие официальные термины для одного и того же явления социально-экономической жизни.

Так, наряду с официальным названием государств и их территориально-административных делений, названий морей и т.п. в официальной лексике встречаются их синонимичные названия. Например, в англо-американской литературе наряду с официально принятым названием страны: *Canada* функционирует ее синонимическое название: *The*

Provinces. Российская территориально-административная единица *Приморский край* обозначается параллельно с существующими официальными названиями (*The Primorsky Krai, The Primorie Territory*) также словосочетаниями *The Maritime Province* и *Maritime Territory*. А под термином *Short Seas* выступают названия двух морей, известных по отдельности как *The Baltic Sea* (*Балтийское море*) и *The White Sea* (*Белое море*) [1].

Как представляется, переводчику не следует упускать из поля зрения еще один, не менее существенный момент, а именно, уточняющее значение термина нередко связано с его орфографическим оформлением.

Поясним это на примерах:

- 1) dual monarchy – дуалистическая монархия; *The Dual Monarchy* (ист.) – Австро-Венгерская монархия;
- 2) partition treaty – соглашение между корпорациями о распределении прибыли или разделе рынка; *Partition Treaty* (ист.) – договоры о разделе испанского наследства;
- 3) protectorate – протекторат, опека, попечительство; *Protectorate* (ист.) – Протекторат (военная диктатура Оливера Кромвеля и его сива Ричарда);
- 4) new order – новый заказ, новый приказ; *New Order* (ист.) – Новый порядок (оккупационный режим гитлеровской Германии на захваченных ею территориях);
- 5) fair deal – правомерная, законная сделка; *Fair Deal* (амер. ист.) – Справедливый курс (лозунг президента Трумена);
- 6) new deal – новая сделка, новое соглашение; *New Deal* (амер. ист.) – Новый курс, Новый общественный договор (курс политики и правительства Ф. Рузвельта);
- 7) square deal – правомерная, законная сделка; *Square Deal* (амер. ист.) – Честный, справедливый курс (политический лозунг президента Т. Рузвельта);
- 8) new testament – новое заветание; *New Testament* (рел.) – Новый Завет;
- 9) people – народ, нация, население, жители; *The People* (амер.) – государство, как обвиняющая сторона в уголовном процессе;
- 10) cabal – 1) интрига, 2) политическая клика; *The Cabal* (ист.) – Кабальный Совет при Карле II;
- 11) care-taker government – кабинет, временно исполняющий обязанности до всеобщих выборов; *Care-taker Government* (ист.) – кабинет, существовавший между отставкой правительства Черчилля в мае 1945 г. и выборами в июле 1945;
- 12) provisional government – временное правительство; *The Provisional Government* (ист.) – Временное правительство (в России);
- 13) succession states – государства-правопреемники (о молодых, освободившихся государствах); *The Succession States* (ист.) – государства, образовавшиеся после распада Австро-Венгрии;
- 14) five nations – пять государств; *Five Nations* – конфедерация п'яти ирокезских племен);
- 15) seven sisters – семь сестер; *Seven Sisters* (амер.) – 1) Семь Сестер, семь престижных женских колледжей; 2) Семь Сестер, сем крупнейших нефтяных компаний;
- 16) executive mansion – административное здание, ведомство; *Executive Mansion* (амер.) – 1) резиденция президента (официальное название Белого дома); 2) резиденция губернатора штата;
- 17) mansion-house – официальная резиденция; *The Mansion-House* – резиденция лорда-мэра в Лондоне;
- 18) new frontiers – новые границы, пределы, районы освоения; *New Frontiers* (амер.) – Новые рубежи (курс президента Кеннеди);
- 19) club law – устав клуба; *clublaw* – кулачное право;
- 20) law and order – законность, правопорядок; *law-and-order* - защищающий строгие меры (в борьбе с преступностью и беспорядками);
- 21) rules - правила; принципы; устав (общества, ордена, партии); *the rules*, (ист.) - территория по соседству с тюрьмой, на которой разрешалось жить некоторым заключенным (особенно должникам);

22) sack – мешок, куль, пакет; the sack (ист.) – утопление в мешке (казнь за отцеубийство в Древнем Риме);

23) sing-sing (зоол.) – синг-синг, болотный козел (Kobus); Sing-Sing – Синг-Синг (тюрьма в штате Нью-Йорк);

24) trinity sittings - заседание «тройки»; Trinity Sittings - (летняя) судебная сессия;

25) customs - таможенные пошлины; The Customs - таможенное управление;

26) consulate - 1) консульство, 2) консульское звание, 3) срок пребывания консула в должности; The Consulate (ист.) – период консульства (во Франции 1799-1804);

27) confederacy - 1) конфедерация; лига; союз государств, 2) (преступный) сговор; The Confederacy (амер. ист.) – Конфедерация (11-ти южных штатов, отколовшихся в 1860-1861 гг.);

28) commonwealth – 1) государство, страна, 2) народ, население страны, 3) союз; конфедерация; содружество (в наименованиях государств); The Commonwealth – 1) Содружество (государственное объединение Великобритании и большинства ее бывших доминионов и колоний), 2) (англ. ист.) Английская республика;

29) covenant - 1) соглашение; договор 2) отдельная статья договора, условие договора; The Covenant (ист.) – «Ковенант» (соглашение между шотландскими и английскими пресвитерианами);

30) repeal – аннулирование, отмена; Repeal (ист.) - расторжение унии между Великобританией и Ирландией (требование ирландского национального движения (XIX в.) [1].

Характерным примером возможных трудностей, связанных с переводом отдельных терминов, является термин «гражданин», который в одних случаях передается термином *citizen*, в других – *subject*.

Если речь идет о представителе страны, в которой высшие органы государственной власти либо избираются, либо формируются представительными учреждениями, используется термин *citizen*. Если речь идет о гражданине страны, в которой существуют элементы монархической формы правления, политико-правовая литература этих стран использует термин *subject*.

Свои нюансы при переводе юридической литературы имеет и такое, казалось бы, на первый взгляд простое слово *child*. Дело в том, что при определении дееспособности несовершеннолетних субъектов права, возраст имеет существенное значение. При классификации дееспособности несовершеннолетних в юридической литературе Великобритании этот термин означает «несовершеннолетний до 18 лет», а в юридической литературе других стран – «малолетний до 14 лет».

Заметной чертой политико-правовой литературы Великобритании является и то, что в отношении обозначения своих государственных институтов употребляются одни термины, а в отношении государственных институтов других стран – иные.

Так, например, для обозначения «своего» парламента употребляется термин *parliament*, а для обозначения парламента других стран встречается термин *diet - Member of Upper House of Diet in Poland or Hungary*.

Аналогичная картина наблюдается и в отношении терминов «граф». «временное правительство»: *earl* - граф (английский); *count* - граф (не английский); *Care-taker government* - Временное правительство (для Великобритании); *The Provisional Government* - Временное правительство (для России).

Встречающийся в англо-американской политико-правовой литературе термин *active service* можно было бы оставить без внимания, но проблема в том, что в Великобритании этот термин обозначает «участие в боевых действиях», а в США – «действительную военную службу» [1].

Очевидно, что это совершенно разные обозначаемые явления, поскольку первое отличается от второго разной совокупностью предоставляемых по закону льгот.

Не исключены трудности при переводе терминологии, связанной с осуществлением расчетов по аккредитиву (*letter of credit*), в связи с тем, что нормы правоотношения

Украинского законодательства и нормы международного права имеют различные подходы по аккредитивным формам расчетов.

В Украине существует практика наличия или отсутствия у банка-эмитента (банка, получившего заявление клиента и обязанного выставить аккредитив) права изменить или отменить аккредитив без согласования с бенефициаром (получателем средств).

В соответствии с принятой практикой, аккредитивы различают отзывные (которые могут быть изменены или отменены банком-эмитентом без согласования с бенефициаром) - «revocable letter of credit» и безотзывные (которые могут быть изменены или отменены только по предварительному, письменному согласию бенефициара) - «irrevocable letter of credit».

Но иная ситуация возникает при осуществлении денежных расчетов по аккредитиву в соответствии с международными правовыми нормами, т. е. действует обратная презумпция - аккредитив считается безотзывным при отсутствии указания об ином, а следовательно, рекомендуется перевести термином «letter of credit», а не термином «irrevocable letter of credit» [2].

В англо-американском и украинском законодательствах встречается единое словесное оформление названий субъектов гражданского и предпринимательского права – «аффилированные лица», т. е. юридические и физические лица как хозяйствующие объекты. Касаясь истории появления термина «аффилированные лица» в украинском праве, надо отметить, что он (термин) заимствован из английского языка и произошел от слова: «affiliate», что в переводе означает:

1. Как существительное: а) амер. *филиал, отделение* (организации, фирмы); б) *дочернее общество; компания, филиал*;

2. Как глагол: а) *присоединять, объединять, сливать, включать в систему в качестве филиала* и т. д.; б) *усыновлять, удочерять*;

3. Как прилагательное: *присоединенный, включенный*.

Согласно англо-американскому законодательству под аффилированными лицами подразумеваются подконтрольные, зависимые хозяйствующие субъекты, а по украинскому законодательству наоборот: довлеющие лица, т. е. лица, способные оказывать влияние на деятельность, зависимых от них субъектов предпринимательской деятельности.

Не менее показательным примером является термин «холдинговая компания», функционирующий как в англо-американском, так и украинском законодательствах. Термин «холдинговая компания» (holding company) от слова «holding» - «держаний (в руках)»; по отечественному и зарубежному законодательству «холдинговая компания» - юридическое лицо, которое владеет акциями (обычно контрольным пакетом) другой компании или компаний и осуществляет управление ими [2].

Как явствует из определения, характеристики холдинговой компании в отечественном и зарубежном законодательствах в основном совпадают, но по зарубежному законодательству (англо-американскому), чтобы получить статус холдинговой компании, необходимо владеть контрольным пакетом акций более 80%, а по украинскому законодательству 20%. И это важно знать для субъекта предпринимательского права при заключении контракта (контрактов) и ведении переговоров о какой-либо совместной предпринимательской деятельности с зарубежными партнерами, очевидно, что не менее существенно знать об этом и переводчику, участвующему в переговорном процессе.

Эти два примера наглядно демонстрируют наличие своего рода «подводных камней» в практической работе переводчика, когда, на первый взгляд, идентичные юридические термины в украинском и английском языках имеют различные толкования и невнимание со стороны переводчика может привести к непредвиденным лингвистическим и правовым казусам.

В практике перевода встречаются «языковые ловушки» и иного рода, когда визуальное и логическое восприятие термина вступает в некое противоречие, что в итоге приводит к неверному переводу. И опять-таки, как правило, это следствие недостаточного уровня юридической компетенции. Поясним это на конкретном примере. «Passive capacity» и «active capacity», на первый взгляд, по внешним орфографическим признакам и с точки зрения

буквального переклада можуть бути перекладені як «частичная, ограниченная дееспособность» і «активная, полная дееспособность».

І такої переклад, казалося б, погоджується з практикою Українського законодавства, в якому дійсно розрізняють: «частичную, ограниченную дееспособность» і «дееспособность в полном объеме», але вказані терміни в англійській правовій літературі означають відповідно: «passive capacity» - правоспособність, а «active capacity» - дееспособність.

Поняття же «частичная дееспособность» в Українському законодавстві передається на англійській мові як «partial dispositive capacity»; «ограниченная дееспособность» як «limited dispositive capacity», а «дееспособность» як «dispositive capacity» або «civil law dispositive capacity» [3].

Визначені складності можуть виникнути при перекладі економіко-правових термінів, зокрема, назв господарюючих суб'єктів, про які йдеться нижче. Назви господарських товариств, товариств, зустрічаються в європейській літературі, перекладаються на українську мову як «компанія» або «фірма», а в англо-американській літературі - терміном «корпорація». Однак при перекладі вказаних назв на англійську мову слід врахувати, що одне і те ж ім'я в європейській і англо-американській праві має різне мовне оформлення, наприклад:

1. Повне товариство: євр. *general partnership*; англ.-амер. *partnership*.
2. Акціонерне товариство: євр. *joint stock company*; англ.-амер. *stock company*.
3. Товариство з обмеженою відповідальністю: євр. *company with limited liability*; англ.-амер. *close corporation* або *private company* [2].

На цьому паралелі не виснажуються.

Висновок необхідно ще раз підкреслити, що узгодження мовних і правових знань веде до виключення досадних незрозумітих в практичній діяльності кожного, хто працює з англійськими текстами, стосуючись до політичного, правового і адміністративного дискурсу по юридичній темі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Oxford Guide to British and American culture. Oxford University Press, 2001. – 599 с.
2. Б. Г. Федоров. Англо-російський банківський енциклопедичний словник. Санкт-Петербург: Лимбус Пресс, 1995. – 300 с.
3. Українсько-англійський словник бізнесових термінів. Чернівці: Видавничий спілка «Час», 1992. – 218 с.
4. Новий англо-український та українсько-англійський словник. – Х.: Друкарський центр «Снігир», 2000. – 576 с.
5. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 703 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Селіванова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної мовознавства і теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лінгвокраїнознавство, міжмовна і міжкультурна комунікація, попередження соціокультурної інтерференції в процесі перекладу.

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Богдан СТАСЮК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються проблеми відтворення ідіостилу письменника в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі англійського перекладу історичної повісті Валерія Шевчука «Диявол, який є» (1991, 2004). Наведено свідчення незворотних утрат і лакун на рівні прагматичного комунікативного ефекту.

Ключові слова: ідіостиль, лагуна, прагматичний комунікативний ефект.

The article deals with the pressing problems of the author's individual style rendering in artistic translation. The research has been made on the basis of the English translation of Valerii Shevchuk's historical novelette The Devil Who Is (1991, 2004). The irrevocable losses and lacunae of the pragmatic communicative potential have been stated.

Keywords: individual style, lacuna, pragmatic communicative effect.

Нагальною проблемою сучасної української літератури є її об'єктивне представлення в перекладах основними іноземними мовами і, зокрема, англійською. При цьому ключову роль у цьому процесі не може не відігравати якість самих текстів перекладів. У нашому

дослідженні ми вирішили зосередити увагу на англійському перекладі історичної повісті Валерія Шевчука «Диявол, який є» (1991), виконаному Ольгою Рудакевич [11] для американського альманаху української літератури «Ukrainian Literature. A Journal of Translations», що випускається Науковим товариством ім. Шевченка. Актуальність цього матеріалу зумовлена як місцем, котре посідає в нинішньому літпроцесі В. О. Шевчук, так і непересічним інтересом до його творчості зі сторони західних дослідників (див. розвідки Анни Берегуляк, Світлани Кобець, Марка Павлишина, Оксани Роздольської¹). У цьому контексті не можна не навести думку відомого канадського літературознавця Марка Роберта Стеха, який погоджується з наступною експресивною тезою Юрка Винничука: «Якщо пильніше придивитися, то у нас є лише один письменник, який відповідає критеріям Нобеля не тільки за своєю творчістю, а й за віком: Валерій Шевчук. **Та ось біда – не перекладений!**[вид. наше – Авт.]» [7]. Насправді, англійською мовою перекладена низка творів В. О. Шевчука, щоправда, значний серед них тільки один – історико-філософський роман «Око Прірви» (1996) (*Eye of the Abyss*, пер. Ольги Рудакевич, 2004 – 2007). Решта являють собою повісті й оповідання, що в своїй сукупності дають англomовному реципієнту фрагментарне уявлення про Шевчука як прозаїка-шістдесятника, дослідника староукраїнської літератури, котрий у своїй творчості розвиває барокові, готичні, химерні мотиви, що дозволяють деяким дослідникам говорити про авторову приналежність до магічного реалізму [10]. Відтак з огляду на все вищезазначене, постає питання, наскільки адекватним є комунікативний ефект, регулятивна дія, яку справляє англomовна інтерпретація повісті В. О. Шевчука на неукраїнського читача. Нагадаємо, що згідно з комунікативно-функціональною теорією Л. К. Латишева, регулятивною дією називається компонента функціонального змісту мовленнєвої комунікації, що відповідає за «здатність викликати рівноцінну реакцію в адресата перекладу» [2: 23]. Адже у сприйнятті вихідних текстів авторства В. О. Шевчука важливу роль відіграє ідіолект і ширше, ідіостиль, письменника, який на переконання О. С. Переломової, «позначений використанням синонімічного багатства рідної мови», а його естетика «ґрунтується на творчому засвоєнні та використанні лексичних одиниць від найближчих (поверхневих) до найвіддаленіших (застарілих, рідковживаних – глибинних) шарів та концептуальному прирощенні їх семантичних значень та конотацій». Більше того, «індивідуальні новотвори дають можливість письменникові вносити додаткові відтінки семантики, зміщувати смислові акценти контекстів, [...] звучать свіжо і оригінально» [5: 15]. Враховуючи вагомість саме прагматичної складової індивідуального стилю В. О. Шевчука (а прагматику ми розглядаємо із семасіологічних позицій, тобто як індивідуально-оказіональні і колективно-узуальні конотації [3: 70 – 75] і при цьому обов'язково враховуємо ширше розуміння прагматики як *перлокутивного ефекту* за Дж. Остіном [9: 390]), за **об'єкт** нашого дослідження ми вирішили обрати шар маркованої лексики в названій вище повісті і її відповідне представлення в перекладі Ольгою Рудакевич, а за предмет – як її функціонування в проекції на цільовий текст, так і функціонування її *відповідників* у перекладі.

Наріжна проблема перекладу творів В. О. Шевчука полягає в необхідності стилізації (часопросторової, етнокультурної) цільового тексту, про що неодноразово заявляли вітчизняні (О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, М. Т. Рильський, В. В. Коптілов) і зарубіжні (І. Левий, А. Лилова, А. Попович, С. Флорин) перекладознавці. І якщо зазвичай мова йде про стилізацію як парадигму діяхронічного художнього перекладу, у нашому випадку ми маємо складний випадок парадигми синхронного художнього перекладу, що на лексичному рівні має формальні ознаки діяхронічного (діалектизми, архаїзми, okazіоналізми). Тут не можна не відзначити думку Ю. Найдю, що «позбавити текст усіх незвичних для отримувача елементів (так званої «надлишковості») означає підмінити його цілковито» [цит. за 4: 31].

Формат дослідження не дозволяє нам розглянути весь спектр стилізаційних мовних засобів (лексичних, морфологічних і синтаксичних, за В. С. Виноградовим [1: 142]), тому ми зупинимося лише на лексичних.

У тексті історичної повісті «Диявол, який є (Сота відьма)» наявна значна кількість наступних груп маркованої лексики:

архаїзми: «... Йоаган Шпінглер приїхав до містечка Мокмугл у чорній закритій **колясі**...» [8: 19]; «Петер Ліпс напевне був **чорнокнижником**» [Там саме: 27], «... з темної **отхлані** коляси [...] вплив згусток тьми» [Там саме: 44];

діалектизми: «Поганяв коней у возі маленький **карапет**...» [Там саме: 19], «ті брутальні двоє [...] розкували її, знову згвалтували і, даючи тумачи, погнали **сутереном**» [Там саме: 35], «... перед патером з кирпатим носиком, пухкими губами й **пувичками**-очима» [Там саме: 36];

книжна лексика: «Патер мав запросити його, господаря, у **співтрапезники**...» [Там саме: 24]; «... той апокаліптичний звір, **безвидна** риба» [Там саме: 37], «... дав себе пожертви тьмі, щоб навчити **добромисельних** людей» [Там саме: 38];

оказіоналізми: «... іменем його хреста почали розпинати всіх **невдогодних**...» [Там саме: 33]; «... був це **сандик** із міста Меци...» [Там саме: 22]

поетична лексика: «Це не гріх для людини вченої і мужа, але гріх для **жони**...» [Там саме: 28], «Більше він її не вчив, хоч вона прагла ввійти в **таїни** риторики і філософії» [Там саме: 29];

розмовна лексика: «Очевидно, та **пашекуха** рознесла про неї якісь брехні...» [Там саме: 27], «І от прийшли його учні, зрозумівши з тієї науки [...] **пожиточне**...» [Там саме: 33], «І все, що хотіла сказати, **виповіла** відразу...» [Там саме: 36]. Наведені вище приклади є результатом довільної вибірки і не показові з погляду кількісної репрезентації всього лексичного масиву вихідного тексту, проте дають чітке уявлення про «строкатість» ідіолекту В. О. Шевчука. Рішення перекладача в усіх зазначених ситуаціях можна класифікувати у такий спосіб:

елімінація національно-культурної специфіки: «... Johann Spingler arrived in the town of Möckmühl in a black **coach**...» [11: 227], «... a cloud of darkness appeared to glide out of the shadowy **interior** of [...] coach» [Там саме: 248], «The wagon was driven by a **midget**...» [Там саме: 227], «... it was only the **mayor** of Metz...» [Там саме: 229], «...that apocalyptic beast, that **blind** fish...» [Там саме: 243], «...in the name of the His cross they had proceeded to crucify the **disgruntled**...» [Там саме: 239], «It is not a sin for an educated individual, or for a man, but it is a sin for a **woman**...» [Там саме: 234], «He instructed her no more although she craved to delve into the **mysteries** of rhetoric and philosophy» [Там саме: 235], «But now His disciples had appeared, extracting from His wisdom only [...] **profitable**...» [Там саме: 239], «Everything she longed to express she **recited** at once...» [Там саме: 241];

описовий переклад: «Peter Lipps undoubtedly practiced **black magic**...» [Там саме: 233], «Again they unchained her and again they raped her; and, punching and shoving, led her along **subterranean passages**» [Там саме: 241], «...before the pug-nosed, puffy-lipped, **beady-eyed** priest...» [Там саме: 241], «Evidently the **loud-mouthed girl** had spread lies...» [Там саме: 234];

прагматичний відповідник: «The priest was expected to invite the innkeeper **to partake in the meal**...» [Там саме: 231], «He allowed the darkness to swallow Him to demonstrate to the **righteous**...» [Там саме: 243]. Із суто формальної позиції, аналіз розглянутих, довільно обраних фрагментів перекладу О. Рудакевич засвідчив збереження маркованої лексики на рівні 12 %. Вивчення цільового тексту в цілому також не виявило інших ознак застосування перекладачем стратегії стилізації перекладу. Скажімо, нам не пощастило знайти зразків компенсації. Так, сильна позиція вихідного тексту, перший абзац, відносно насичений маркованою лексикою – 15 лексичних одиниць – відтворено у спосіб, при якому прагматична аналогія (точніше кажучи, підбір лексичного відповідника) застосовна тільки до 2 (!) словникових одиниць, а спроб компенсації лексики із яскраво вираженою прагматичною функцією не виявлено зовсім.

На підставі цих спостережень, можемо заявити, що англійським перекладачем «Диявола, який є» (яка також є автором перекладу роману В. О. Шевчука «Око Прірви») було свідомо обрано стратегію *вирівнювання* лексичних характеристик повісті. На нашу думку, це не може не відбиватися на якісній характеристиці регулятивної дії вихідного тексту і спричиняє до утворення *прагматичних лакун* у перекладі, що, в принципі, веде до утворення **значно** відмінного від оригінального індивідуального стилю автора, читай: перекладача, роль і

значення якого в англійській рецепції сучасної української літератури ще доведеться встановити у майбутньому.

ПРИМІТКИ

1. **Анна Берегуляк** (Anna Verehulak, 1967 – 1999) – доктор філософії (українознавство), доцент Університету Монаша (Мельбурн, Австралія). Монографія «Колоніальні, антиколоніальні і постколоніальні аспекти українського історичного роману» (*Colonial, Anti-Colonial and Post-Colonial Positions in the Ukrainian Historical Novel: 1934 –1990, 1995*). **Світлана Кобець** (Svitlana Kobets) – доктор філософії (славістика), доцент Університету Торонто (Канада), автор численних розвідок із російської та української літератури. Перекладач. **Марко Павлишин** (Marko Pavlyshyn, н.1955 р.) – доктор філософії (літературознавство), професор Університету Монаша (Мельбурн, Австралія), автор численних праць із світової та української літератури. **Оксана Роздольська** (Oksana Rozdolsky) – доктор філософії (славістика), доцент Університету Іллінойсу (Чикаго), автор монографії «Мотиви магічного реалізму в творчості Валерія Шевчука» (*Motifs of magical realism in the works of Valerii Shevchuk, 2009*). Перекладач.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство института среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Латышев Л. К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л. К. Латышев. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
3. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
4. Мешалкина Е. Н. Стратегии исторической стилизации в художественном переводе (на материале англоязычной художественной литературы XVIII – XXвв.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Евгения Николаевна Мешалкина. – Москва, 2008. – 206 с.
5. Переломова О. С. Ідіостиль Валерія Шевчука : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська література» / О. С. Переломова. – Київ, 2002. – 19 с.
6. Словник української мови / В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
7. Стех Марко Роберт. «Очима культури» № 5: Валерій Шевчук / Марко Роберт Стех // ЛітАкцент – світ сучасної літератури [Електронний ресурс], 20 грудня 2011 р. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/12/20/ochyma-kultury-5-valerij-shevchuk>, 10 січня 2012 р. – Назва з титул. екрану.
8. Шевчук В. О. Диявол, який є (Сота відьма) / В. О. Шевчук // У череві апокаліптичного звіра: Іст. повісті та оповідання. – К.: Укр. письменник, 1995. – С. 19 – 44.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.: ил.
10. Rozdolsky, Oksana. Motifs of magical realism in the works of Valerii Shevchuk / Oksana Rozdolsky. Ann Arbor, MI: ProQuest, UMI Dissertation Publishing, 2009. – 192 p.
11. Shevchuk, Valerii. The Devil Who Is (The One Hundredth Witch) / Valerii Shenchuk // The Ukrainian Literature Journal. – 2004. – Vol. 1. – P. 227 – 249.
12. Webster's third new international dictionary of the English language unabridged, Version 2.5 [Електронний ресурс] : інтегрована лексикографічна система. – 80 Min / 700 MB. – Springfield, Mass.: Merriam—Webster, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32Mb RAM ; CD-ROM ; 110 Mb вільного дискового простору ; Windows® 98/Me/2000/NT 4.0/XP. – Назва з контейнера.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдан Стасюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.

ЕМОЦІЙНИЙ ПІДТЕКСТ ТА ТРУДНОЩІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА “ТЕДДІ”)

Марина ТАРНАВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються особливості функціонування емоційного підтексту, як одного з прихованих смислів художнього твору, пояснюється механізм його творення, аналізуються проблеми, що виникають під час перекладу творів з таким підтекстом, на матеріалі оповідання Дж.Д. Селінджера „Teddy”.

Ключові слова: підтекст, емоційний підтекст, прихований план, імпліцитний смисл, сугерування емоційних станів, композиційний принцип, переклад, адекватність.

The article deals with the study of functional peculiarities of the emotional subtext as one of the hidden meanings of a literary work. It explains the mechanism of the subtext generation and explores the ways of its translation based on the story by D.J. Salinger “Teddy”.

Key words: subtext, emotional subtext, hidden plane, implicit sense, suggestion of emotional states, principle of composition, translation, adequacy.

Завданням даної статті є з'ясувати як створюється особливий емоційний підтекст твору, здатний сугерувати, тобто підсвідомо навіювати, читачеві певний емоційний стан, і яким чином можливо відтворити аналогічний настрій прихованого смислу під час перекладу. Саме

підтекст художнього тексту і є об'єктом нашого дослідження. Предметом дослідження є система художніх засобів, що створюють прихований план художнього твору. Актуальним це завдання є тому, що збереження імпліцитних планів художнього твору залежить від правильної передачі механізмів їх створення. Проблему інтерпретації та перекладу підтекстових смислів та їх елементів досліджували Галеєва Н.Л., Галинська І.Л., Грінцер П.А., Зорівчак Р.П., Кухаренко В.А., Попович А., Міллер Дж. та інші.

Матеріалом для вивчення емоційного підтексту ми обрали оповідання “Тедді”, що завершує цикл оповідань Селінджера під назвою “Дев’ять історій” та переклад російською мовою, виконаний Сергієм Таском [7: 408 – 433]. Сюжет його відчутно відрізняється від інших оповідань циклу перш за все за тематикою. У новелі зображена історія десятирічного хлопчика, наділеного не лише надзвичайним для його віку інтелектом, а й філософським мисленням, пронизаним релігійністю Сходу. Він здатний проникати в сутність речей і подій і передбачати майбутнє. Історія майже фантастична, адже йдеться не про вундеркінда, а саме про особу, наділену якостями надлюдини, пророка.

Дослідники творчості Селінджера одностайно наголошують на містицизмі новели. Дж. Міллер-молодший називає “Тедді” виключно містичним твором. Він вважає, що в оповіданні відчувається заклик покінчити з матеріальними турботами в реальному житті (як того вимагають релігійні вчення Сходу) і перейти у “справжній” духовний світ, шлях до якого лежить через смерть [11: 26 – 27]. У. Френч вважає, що образ десятирічного провидця є чистої води вигадкою [9: 104]. А І. Хассан стверджує, що цим оповіданням у творчості Селінджера починається релігійна фаза, оскільки головний герой вірить у перевтілення та відчуження [10: 5 – 20].

Оповідання “Тедді” є складним для аналізу, оскільки імпліцитні смисли в ньому складають “багатоплановий” прихований план, який ніби “розгортається” перед читачем і дозволяє поступово піднятися до розуміння головного смислу.

Дослідниця творчості Селінджера Галинська стверджує, що “Дев’ять історій” були розроблені письменником за канонами східної поезики, при чому кожне з оповідань повинно “сугерувати” у читача певний емоційний стан. Оповідання “Тедді” завершує цикл і, на думку Галинської, повинно викликати у читача “найвищу” згідно східної філософії емоцію – почуття очищення [1: 70 – 77]. Спробуємо з’ясувати, за допомогою яких засобів Селінджер створює, “навіює” емоційний стан очищення в оповіданні.

Композиція оповідання схожа на композицію драматичного твору, що є типовим для новел Селінджера (наприклад, “Добре ловиться рибка-бананка”), і має три умовні частини. Дія першої частини відбувається в каюті, в якій проживає родина Тедді під час морського круїзу, і складається з діалогів батьків та Тедді. Вони побудовані на традиційному для Селінджера “принципі айсберга”, і тому розуміння підтекстової частини тексту вимагає детального аналізу діалогів.

Із першого ж діалогу стає зрозуміло, що чоловік і жінка, хоча і живуть у шлюбі й мають дітей, давно остогидлі один одному. Вони абсолютно байдужі до дітей і зайняті виключно з’ясуванням стосунків. Подружжя ненавидить один одного і вони відверто бажають одне одному смерті. Більш того, вони настільки звикли до взаємних образ і страшних лайок, що навіть не звертають увагу на дітей та й на те, де вони зараз знаходяться або чим займаються. Їх життя сповнене негативних емоцій, вони не живуть, а мучаться. Але ці муки спричинені виключно матеріальними пристрастями. Батьки Тедді не просто бездуховні, вони взагалі позбавлені здатності розмірковувати про щось, не пов’язане з матеріальним світом – інакше вони хоча б замислились, чи варто їм мучитись разом і мучити один одного і чи не завдають вони страждань своїм дітям. Отже, можемо зробити висновок, що за допомогою цього уривка Селінджер намагався передати читачеві болючий стан, викликаний темними пристрастями, які панують над людьми.

Відомо, що емоційність є надзвичайно складною для перекладу, оскільки вона є не лише прихованою, але й “вторинною”, тобто такою, що виникає як результат сприйняття і переосмислення подій поверхневої частини тексту. Отже, передача настрою безвиході та болю уривку немислима без адекватного перекладу ключових моментів підтексту, а саме художніх деталей, вже знайомих нам за твором “І ці уста, і очі зелені...”: простирадла,

цигарка, недбало струшений попіл [8: 442 – 443], а також емоційно-оціночних фраз діалогів (найважливіших генераторів прихованих смислів практично всіх творів Селінджера):

"C'mon, " he (Mr. McArdle) said. "What the hell do you think I'm talking for? My health? Get down off there, please."; *"Teddy. God damn it-did you hear me?"; "Crush Daddy's bag.";* *"You know what I'd like to do? " Mr. McArdle said. "I'd like to kick your goddam head open."* [6: 149 – 151].

Перекладач оповідання Сергій Таск вирішує непросте завдання перекладача донести правильну тональність емоцій діалогу і використовує як синонімічні конструкції, так і контекстуальні заміни:

"- Ну, вот что, - сказал он. - Долго я буду надрыватьсья? Сейчас же слезай, слышишь!"; *"- Тедди! Ты слышишь меня, черт возьми?"; "Раздави папочкин саквояж.";* *"- Моя бы воля, - сказал мистер Макардль, - я бы проломил тебе голову."* [7: 409 – 410].

Та все ж негативна конотативність перекладу дещо поступається оригіналу, який містить більше грубих, навіть агресивних виразів, у той час як розмова батьків у перекладі більше схожа на сварку вихованих аристократів, котрі звикли не виражати своїх емоцій прямо, і це не додає адекватності емоційному підтексту.

Наступна частина оповідання присвячена майже виключно стосункам Тедді зі своєю сестрою Пуппі. Сестра Тедді ще зовсім маленька дівчинка, але в її рухах, в її словах відчувається внутрішня агресивність до навколишнього світу. З психологічної точки зору це може бути пояснено тим, що діти у віці від трьох до шести років виявляють певну агресивність до навколишнього світу через несформованість або недостатню сформованість у них навичок соціального існування і вони у своїй поведінці керуються фізіологічними інстинктами. Пуппі не просто агресивна, вона кричить, що ненавидить Тедді і ненавидить навколишній світ, і вона дійсно відчуває те, про що говорить, адже так не по дитячому зле звучать її слова. Що ж є причиною такої "дорослої" люті Пуппі? Звичайно, в цьому винні і батьки, які абсолютно позбавлені любові та турботи щодо дітей. Але все-таки ненависть маленької дівчинки абсолютно до всіх, навіть до тих, хто її любить, здається щонайменше дивною. Отже знову загадка? Вона може мати пояснення, якщо пригадати, що Селінджер кожною частиною оповідання створює емоційне тло, необхідне для глибшого розуміння твору. Образ Пуппі контрастуючи з образом Тедді, створює емоційний настрій жорстокості світу й людини, яка йому протистоїть. Ця емоція підсилює відчуття матеріалістичності світу, сповненого низькими пристрастями та емоціями, і разом із тим змушує читача відчувати тривогу, майбутню загрозу.

Якщо говорити про переклад цієї важливої кінцівки, то знову на перший план виходять емоційні репліки учасників діалогу, а також повтори, які створюють напругу і підводять до кульмінації епізоду:

"You're the stupidest person I ever met, " Booper said to him. "You're the stupidest person in this ocean. Did you know that? "; *"-You're a liar.-I'm not a liar. She does," Teddy said.";* *"I hate you! I hate everybody in this ocean!" Booper called after him"* [6: 157 – 158].

Можна помітити, що повтори у Селінджера не лише лексичні, а й синтаксичні, у той час як перекладач переважно не зберігає граматичну структуру речень, проте вдало компенсує це інверсією, емфатичними перестановками та додаванням емфатичних лексем, що зрештою працюють на створення адекватно інтенсивного емоційного настрою агресії і ненависті: *"-Я такого дурака еще не видела, сказала Пуппи. - Ты самый большой дурак на всем этом океане. Ты понял?";* *"-Врешь ты все. -Ничего не вру. ";* *"-А вдогонку ему неслоь: -Ненавижу тебя! Всех ненавижу на этом океане!"* [7: 416 – 417].

Третя частина оповідання композиційно значно відрізняється від двох попередніх: хоча основною формою викладу в ній залишається діалог, його форма змінюється. Вона скоріше нагадує уривок із філософсько-релігійного трактату, в якому східний філософ майстерно викладає основи вчення, яке він сповідує, своєму учневі, що присутній як другий учасник діалогу. Незвичайним є і те, що філософом є не викладач університету Боб Ніколсон, а сам Тедді. Тедді спілкується й міркує як східний мудрець, який пізнав істину – смисл буття, більш того, він проорокує майбутнє і здатен проникати в суть речей.

Отже на цей раз Селінджер ставить перед читачем складну загадку: “як таке може бути насправді й навіщо потрібна ця містифікація?”. Дійсно в усіх інших оповіданнях циклу немає навіть натяку на містику, нереальність зображуваного. Чому ж тоді автор вирішив наділити абсолютно реального хлопця надлюдськими рисами? Відповідь потрібно шукати у підтексті, але для його розуміння необхідно звертатися до східної філософії.

За релігійно-філософськими вченнями Сходу, наприклад, буддизму або Агні-Йоги, людина помирає й народжується багато разів. Людина – це вогняна куля, згусток енергії, для якого тіло є лише оболонкою. За весь цикл перероджень ця енергія проходить шлях від рослини до людини, при чому під час “людських” перероджень вона повинна вдосконалюватись за допомогою молитов, медитації, утримання від гріхів, споглядання. Адже кінцева мета кожної людини – досягнення найвищої досконалості та злиття з Богом. Тому людина, якій відкривається істина – Бог, що є всюди, досягає високого ступеня просвітлення і наближається до Бога. За релігійними переконаннями Сходу просвітлена людина, незалежно від віку та освіти, осягає всі істини на Землі і має надзвичайні здібності, що зближують її з Богом.

Тому Тедді бачить речі ширше й глибше ніж інші, він шукає їх сутність, яка полягає у тому, наскільки речі, люди та їх учинки відповідають меті буття – наближення до нірвани, до божественного. Це положення і пояснює надзвичайну спокійність Тедді, тобто відсутність будь-яких емоцій, яка контрастує з пристрастями, що киплять між батьками Тедді, з емоційною озлобленістю Пуппі. Всі земні емоції – низькі, несправжні, адже вони засліплюють людину, позбавляють можливості мислити ясно, не дають розпізнати справжні духовні почуття. Вони ведуть не лише до загибелі духовного начала і до неможливості злиття з Богом, вони навіть не дозволяють людині прожити земне життя з насолодою, тому що несуть із собою страждання (як батьки Тедді).

І нарешті, Тедді наділений надлюдською здібністю передбачати майбутнє. “Просвітлена” людина, якій відкрилася справжня істина, здатна, за східною філософією, передбачати майбутнє. Але така людина не є провісником – вона настільки ясно розуміє сутності інших людей та явищ, що здатна бачити цикли народження й смерті людей і те, на якій сходинці у своєму духовному розвитку вони зараз знаходяться. Так само ясно бачить Тедді і власне життя: *"I t's so silly," Teddy said again. "For example, I have a swimming lesson in about five minutes. I could go downstairs to the pool, and there might not be any water in it. This might be the day they change the water or something. What might happen, though, I might walk up to the edge of it, just to have a look at the bottom, for instance, and my sister might come up and sort of push me in. I could fracture my skull and die instantaneously." Teddy looked at Nicholson. "That could happen," he said. "My sister's only six, and she hasn't been a human being for very many lives, and she doesn't like me very much. That could happen, all right. What would be so tragic about it, though? What's there to be afraid of, I mean? I'd just be doing what I was supposed to do, that's all, wouldn't I? Nicholson snorted mildly."* [6: 170].

Останній епізод є особливо важливим для розуміння прихованої ідеї оповідання. Тедді розповідає Ніколсону про можливість передбачати власну долю ніби “наприклад”. Семантично це виражається низкою синонімічних модальних дієслів “could”, “might”, “would”. Ніколсон зовсім не сприймає цю розповідь серйозно, частково тому, що не розуміє філософії Тедді, частково тому, що не вірить йому і навіть іронізує з нього (“*Nicholson snorted mildly*”). І читач переконаний, що Тедді дійсно використовує себе виключно як приклад, щоб пояснити Ніколсону, що він не боїться смерті, оскільки це всього лише крок до подальшого вдосконалення. У перекладі ця ідея підкреслена навіть яскравіше за допомогою граматичних форм умовного способу: “*Я мог бы сказать им...*”, “*А почему бы и нет?*”; лексичних синонімів: “*допустим*”, “*напримр*”; емфатичних конструкцій: “*Так что все возможно. Но разве это такая уж трагедия?*” [7: 429].

Навіть коли Ніколсон раптом кинувся наздоганяти Тедді і почав квапливо шукати шлях до басейну, читач іще не розуміє, що має відбутися у наступну мить. Іде Ніколсон досить довго і це створює відчуття напруженого очікування чогось невідомого й поганого. Напруга різко зростає в самому кінці оповідання, коли Ніколсон штовхнув важкі, оковані залізом двері (і як тільки Тедді зумів відкрити їх – знову загадка?), на яких був напис “*TO THE*

POOL". За дверима був вузький, нічим не застелений трап (на якому легко підсковзнутися?). І раптом – довгий, пронизливий крик маленької дівчинки.

Кінцівка вражаюче драматична, вона створює у читача відчуття жаху, майже агонії – багато у чому за допомогою емоційно забарвленої лексики: *“all-piercing, sustained scream”*, *“highly acoustical”*, *“reverberating within four tiled walls”* – сталося щось жахливе. Що ж трапилось насправді? І тут у пошуках відповіді читач повертається до уривка, в якому Тедді розповідає про свою загибель “наприклад”, і починає уважно вивчати приховані смисли тексту.

А що ж у перекладі?

“Он уже почти спустился с трапа, как вдруг услышал долгий пронзительный крик, - так могла кричать только маленькая девочка. Он все звучал и звучал, будто метался меж кафельных стен.” [7: 433].

На перший погляд, перекладач виконав своє завдання: кінцівка звучить несподівано, емоційно і трагічно, як і в оригіналі. Але, на відміну від Селінджера, ця емоційність є більш “людською”, зрозумілою кожному. Цьому сприяють і використані емфатичні прислівники *“почти”*, *“только”*, і синтаксичний повтор *“все звучал и звучал”*, і контекстуальна заміна *“маленькая девочка”* замість більш холодного *“a small, female child”*. Для адекватної передачі поверхневого смислу твору такі трансформації цілком виправдані, проте вони не працюють на створення емоційного підтексту спокійності, зрілості, просвітлення, який є так само важливим.

Наділений здібностями “просвітленого”, Тедді і справді знає все про своє майбутнє і про свою смерть. І те, що він говорить про неї спокійно, ніби йдеться не про нього, доводить, що він сприймає смерть як неминуче і як іще один крок до Бога. Він не хоче ані здивувати, ані шокувати Ніколсона, він просто хоче пояснити – донести свою думку до співбесідника. Тедді знає, що помре від руки сестри, яку він любить незважаючи ні на що, і все ж спокійно прямує назустріч долі, тому що вона “визначена наперед”. Цей акт – не жертва з його боку, не мучеництво, це – крок до нірвани, крок очищення.

І тому кінцівка оповідання не повинна здаватися жахливо-трагічною, адже жах, біль, страждання, з якими асоціюється остання сцена, лише земні емоції, пристрасті, подібні до тих, які відчувають батьки Тедді і Пуппі – лють, ненависть, злість. Усе це не є головним, головними є та віра, глибока духовність і спокійність, до яких прагне і яких досягає Тедді.

Ось як за допомогою філософсько-релігійного підтексту Селінджер навіює читачеві настрої очищення – за канонами східної поезики “раси” – найвищий і найскладніший для зображення емоційний стан [2: 15 – 16], [3: 200 – 221], [4: 134 – 150].

Зробимо кілька висновків щодо принципів і способів творення емоційного підтексту в оповіданні “Тедді”:

Для адекватного дослідження та розуміння прихованих смислів оповідання необхідно володіти фоновими знаннями: у даному випадку, знаннями основних філософсько-релігійних засад Сходу. У протилежному разі розуміння підтексту оповідання буде неповним, або ж він узагалі залишиться незрозумілим. У даному випадку з особливою наочністю демонструється один із найважливіших законів герменевтики, а саме: адекватне сприймання твору потребує адекватного читача, якого прийнято називати імпліцитним [5: 3 – 13].

Особливістю письма Селінджера є здатність сугерувати емоційні стани. Функція “навіяних” емоцій у тексті подвійна: по-перше, їх сугерування можливе лише на підсвідомому рівні, не прямо, а за допомогою опосередкованих художніх прийомів. Тобто, самі стани вибудовують прихований емоційний план оповідання, що відповідає головному принципу побудови художнього твору східної теорії “раси”. По-друге, “навіяні” емоції дозволяють краще зрозуміти підтекстову ідею оповідання, спонукають читача до її пошуків. Так, в оповіданні “Тедді” Селінджер навіює емоційний стан просвітлення, який допомагає осягнути підтекстову ідею важливості духовного очищення, необхідності осмислення сенсу власного буття.

З’ясувавши, які складові художнього тексту є найбільш важливими для сугерування емоційного підтексту, можемо зробити певні висновки і щодо перекладацьких особливостей, що є відповідальними за адекватність сприйняття читачем прихованих смислів.

Так, найважливішим завданням для перекладача є визначення ключових художніх засобів, що безпосередньо творять підтекст. “Сугерування” емоційного стану новели здійснюється насамперед за допомогою системи композиційних прийомів, а саме за допомогою принципу контрасту. Селінджер умовно розділяє новелу на три частини, кожна з яких навіює свій особливий настрій. Так у першій частині – це настрій відчаю, душевних мук через низькі пристрасті, такі як гнів, ненависть, злість. Друга частина сугерує відчуття жорстокості людини й світу навколо неї і викликає тривожні передчуття. Третя частина різко контрастує з попередніми, навіює філософський настрій і завдяки контрасту примушує читача замислитися над прихованими ідеями твору. Перекладачеві важливо чітко усвідомлювати, що у кожній з частин емоційний настрій змінюється і його завданням є максимально наблизити емоційний вплив перекладеного тексту до емоцій, що сугерує оригінал.

Селінджер традиційно використовує низку художніх прийомів, спрямованих на створення підтекстів. Це і художні деталі [8: 442 – 443], і лексичні та синтаксичні повтори, і діалоги, побудовані на принципі айсберга, що містять емоційно забарвлену лексику. Отже, особлива увага перекладача повинна бути спрямована саме на ці прийоми і на адекватність їх передачі.

Зрозуміло, що, коли йдеться про художній текст, часто неможливо досягти повної адекватності перекладу, наприклад, через відсутність аналогічних граматичних конструкцій. У такому випадку перекладач має застосовувати компенсаторні прийоми, такі як, інверсії, перестановки, тощо, але метою цих компенсацій повинна бути саме емоційна адекватність перекладеного тексту.

Коли йдеться про художній переклад найвищого гатунку, неможливо не зважати і на такий аспект, як індивідуальний перекладацький стиль. Прагнучи до стилістичної цілісності тексту перекладач може іноді нехтувати близькістю перекладу до оригіналу. У випадку текстів з емоційними прихованими планами, такий прийом може бути навіть на користь перекладеному тексту. Однак, це припустимо лише за умов, коли перекладач чітко розуміє механізми творення підтекстів і використовує адекватні механізми компенсації.

На останок необхідно зауважити, що головною рисою високохудожнього тексту є його глибинність, відкритість, яка генерує незлічену кількість прихованих смислів, а отже і механізмів їх творення дуже багато. Перспективою нашого подальшого дослідження підтекстів художніх творів вбачаємо у вивченні інших прийомів їх творення, а також з'ясуванні особливостей їх адекватної передачі при перекладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галинская И.Л. Философские и эстетические основы поэтики Дж.Д.Сэлинджера. – М.: Наука, 1975. – 110 с.
2. Галинская И.Л. Загадки известных книг: О Д.Селинджере и М.Булгакове. – М.: Наука, – 1986. – 124 с.
3. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики. – М.: Наука, 1987. – 312 с.
4. Гринцер П.А. Теория эстетического восприятия («раса») в древнеиндийской поэтике // Вопросы литературы. – 1966. – №2. – С. 134 – 150.
5. Соловій Г.Р. Читач в українському літературно-критичному дискурсі першої половини ХХ століття: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.06 / НАН України. Ін-т літ-ри ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
6. Сэлинджер Дж. Избранное. – М.: Прогресс, 1982. – С. 149 - 174.
7. Сэлинджер Дж. Над пропастью во ржи; Выше стропила, плотники: Повести. Рассказы. - М.: ТЕРРА, 1997. – С. 408 – 433.
8. Тарнавська М. Особливості функціонування та переклад художньої деталі як засобу створення підтексту (на матеріалі оповідання Дж.Д. Селінджера “І ці вуста, і очі зелені...”) // Наукові записки. – Вип. 95. – Ч.1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2011. – С. 439 – 443.
9. French W. J.D. Salinger. – N.Y., 1963. – 187 p.
10. Hassan I. Almost the Voice of Silence: The Later Novelettes of J.D.Salinger. – “Wisconsin Studies in Contemporary Literature”, 1963. – 367 p.
11. Miller J.Jr. J.D. Salinger. – Minneapolis, 1965. – 388 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарнавська Марина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літератури, інтерпретація та переклад художнього тексту, механізми творення підтекстових смислів та їх переклад.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Світлана ФЕДОРЕНКО (Київ, Україна)

У статті висвітлено особливості перекладу рекламного тексту як форми стимулювання міжкультурного співробітництва між країнами. Описано такі основні стратегії рекламного тексту, як комунікативний тиск, комунікативне маніпулювання, які реалізуються за допомогою вербальних і невербальних компонентів та впливають на прийоми, що застосовуються при його перекладі.

Ключові слова: рекламний текст, міжкультурний аспект перекладу, прийоми перекладу.

The paper highlights the peculiarities of translating the advertising message as the form of stimulating the intercultural cooperation between nations. It covers such main strategies of the advertising message as communicative pressure, communicative manipulation realized with the help of verbal and nonverbal components and which have a great impact on translating the advertising message through translation techniques.

Key words: advertising message, intercultural aspect of translating, translation techniques.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація ринку призводить до того, що переклад рекламних текстів набуває дедалі більшого значення. Реклама є особливою формою суспільної, непрямой комунікації, в якій усі аспекти комунікативного процесу чітко заплановані. Вона є не тільки засобом організації діяльності, яка здійснюється в комерційних та політичних цілях, але й продуктом соціокультурного порядку, елементом масової культури, однією з її рушійних сил. При перекладі рекламних текстів необхідно враховувати не лише стратегічні рішення первинного концепту, але й можливість його функціонування в рекламному полі культури цільового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивченням особливостей перекладу рекламних текстів, зокрема його лінгвокультурного аспекту, займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Аврасін, В. Аренс, Дж. Бернет, К. Бове, Б. Борисов, І. Борнякова, Н. Васильєва, Дж. Дайєр, Х. Кафтанджигєв, В. Музикант, Б. Обритько, П. Паршин, Ю. Пирогова, У. Уеллс та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення лінгвокультурних особливостей перекладу англійських рекламних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основу створення рекламних текстів складають стислість, лаконічність вираження та виразність і сміливість інформації. Тому під час перекладу важливо зберегти вихідну «свіжість» інформації, донести «вибуховий» потенціал, зосередити текст у декількох легких для засвоєння та простих для запам'ятовування словах. Текст реклами відноситься до тих видів текстів, які призначені здійснити за можливістю більш прямий і безпосередній вплив на аудиторію [3; 4]. Особлива увага приділяється можливості створення стандартизованих рекламних оголошень, тобто можливості створення універсальних образів, однаково цікавих для представників різних культур.

Усвідомлення специфіки рекламного тексту і його загальних властивостей дозволяє стверджувати, що іманентні властивості реклами сприяють упровадженню в масову свідомість певних ціннісних настанов, які, в свою чергу, схематизують і структурують децентровану, роз'єднану картину рекламної дійсності. Глибинна монологічність і зовнішня діалогічність реклами, повторюваність, опосередкованість, інтенсивність, постійність, загальнодоступність рекламної інформації забезпечують її запам'ятовування та швидке засвоєння, а звання до неї сприяє прийняттю на віру ціннісних настанов, що формують ціннісні стереотипи в суспільстві як феномени свідомості. Саме «деперсоналізованість» ізольованого масового адресата змушує авторів рекламного тексту шукати в розумінні світу спільні точки зіткнення, якими стають ціннісні категорії, актуальні для тієї чи іншої цільової групи. Аксиологічні настанови впливають на створення або зміну соціальної та національно-культурної картини світу, зумовлюють ірреальність та симулятивність рекламної реальності [1].

Позиціонуючи свій товар, реклама наділяє об'єкти несуттєвими або фіктивними властивостями, конструюючи ціннісну картину світу за допомогою привнесених у реальну

дійсність оцінок. Декларативність і впливова роль рекламного тексту визначаються не стільки його зовнішньою формою, скільки внутрішньою настановою, яка виключає саму можливість суб'єкта усвідомити реальні підстави оцінки.

Рекламний текст є ефективним інструментом впливу на суспільні процеси та на формування певної ідеології. Основними стратегіями в рекламних текстах є комунікативний тиск і комунікативне маніпулювання, що реалізується за допомогою вербальних та невербальних компонентів рекламного тексту [5].

Передумовою для визначення ролі культурних факторів при перекладі реклами є знання точного співвідношення між культурою та рекламою. Останню можна представити як комунікативний процес між підприємством і споживачем. У цілому, особливості комунікативного процесу визначаються культурою. Комунікація, яка призначена для декількох країн, має бути оформлена так, щоб вміщена в ній пропозиція була однаково зрозуміла в рамках різних систем культурних цінностей [8: 94-102]. Таким чином, основною задачею для перекладачів глобальної реклами є виявлення культурних відмінностей і подібностей відповідних країн і їх ринків.

З лінгвістичної точки зору складності рекламного спілкування в міжкультурному просторі наштовхуються на диглосію, тобто феномен неповністю однаковим володінням мовним кодом. Окремим випадком диглосії є інтерференція, коли відбувається відміна кодових елементів в наслідок різних уявлень про сутності, які стоять за ними. Це можливо пояснити і тим, що в міжкультурне спілкування надходять сигнали різних ментальностей, що відображається на використанні однієї і тієї ж мови, зазвичай на рівні лексики. Феномен мовної компетентності використовується в рекламній діяльності, оскільки при просуванні предметів реклами за межі однієї країни або регіону в іншу країну або регіон, з належними їм ознаками культурно-історичного характеру, при цьому необхідно проектувати поведінку комунікантів, як основу на неповністю співпадаючому уявленню про світ. Це означає, що річ не просто в переформулюванні або перекладі необхідних рекламних повідомлень, а в передачі їх лінгвокультурної специфіки [7].

Перекладачі рекламних текстів стикаються з істотними труднощами при передачі прагматичного потенціалу оригіналу. Зокрема, це пов'язано з перекладом у рекламному тексті фактів і подій, пов'язаних з культурою певного народу, різними національними традиціями тощо.

Переклад текстів реклами може визначатися як близький до адекватного. Такий тип перекладу викликаний практичною необхідністю. Даний підхід вимагає знання перекладачем предмета, про який йде мова в оригіналі, та розуміння комунікативного наміру рекламного тексту.

Тематичний аналіз реклами показує, що найчастіше рекламують предмети косметики й парфумерії, продукти харчування та лікарські препарати, побутову техніку, одяг, автомобілі. Можна стверджувати, що цей концептуальний набір універсальний для рекламного ринку будь-якої країни. Разом з тим, незважаючи на загальний процес глобалізації рекламного ринку, тематична структура реклами культуроспецифічна: зміст реклами в кожній окремій країні характеризується низкою помітних розходжень, що відбивають особливості суспільного розвитку в даному культурно-лінгвістичному ареалі. Цей факт підтверджується поступовим витісненням з ринку західних країн реклами алкоголю й тютюнових виробів як шкідливої для здоров'я продукції.

В Україні більшість рекламодавців – закордонні компанії. І у багатьох постає проблема перекладу довгої вихідної фрази рекламного тексту та її адаптації відповідно до норм української мови. При перекладі англійських рекламних текстів, у деяких випадках перекладачі не перекладають текст, а дають його семантичний еквівалент. Наприклад,

Maybe she's born with it, maybe it's Maybelline. – *Усі в захваті від тебе, а ти – від «Мейбеллін».*

Текст рекламної кампанії «Джоні Уокер – taste life» в дослівному перекладі звучав би так: «Спробуй життя на смак», на українську мову його перекладено, як «Живи, щоб було, що згадати». Це характерний приклад прагматичної адаптації тексту.

При перекладі англійських рекламних текстів українською мовою перекладач звертається до низки перетворювань або трансформацій, які розглядаються як основні прийоми перекладу, що перекладач використовує для подолання типових труднощів.

Основними лексичними прийомами перекладу рекламних повідомлень є: транскрипція/транслітерація, перекладацьке калькування. Лексико-семантичні заміни, використання яких пов'язане із модифікацією значень лексичних одиниць рекламних текстів, включають конкретизацію, генералізацію та модуляцію.

Розглянемо декілька прикладів застосування трансформацій при перекладі рекламних текстів. Так, прийом смислової конкретизації полягає в тому, що перекладач обирає для перекладу в оригіналі слово з конкретнішим значенням у мові перекладу: 1) *Imagine the bigger picture.* – *Уявіть велику перспективу*; 2) *Which means you can go practically anywhere.* – *Тому ви можете взяти його із собою куди завгодно.*

Прийом генералізації включає заміну одиниці вихідної мови, що має вужче значення, одиницею мови перекладу з ширшим значенням: *Everything in one touch.* – *Смартфон, в якому є все.*

Модуляцією або смисловим розвитком називається заміна слова або словосполучення вихідної одиниці одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці. Найчастіше значення в оригіналі та перекладі пов'язані причинно-наслідковими відношеннями.

Imagine digital living. – *Уявіть продуктивність без компромісів.*

The ideal and reliable value PC for every day. – *Ідеальний ПК для дому.*

При перекладі рекламних текстів серед граматичних трансформацій найчастіше зустрічаються: дослівний переклад, членування речення, об'єднання речення, граматичні заміни.

Особливу групу перекладацьких трансформацій складають прийоми перекладу, за яких змінюються і лексика, і синтаксичні структури оригіналу. Найпоширенішими лексико-граматичними прийомами перекладу рекламних текстів є: антонімічний переклад, описовий переклад, компенсація.

Так, дослівний переклад (нульова трансформація) – це прийом перекладу, за якого синтаксична структура вихідної мови заміняється аналогічною структурою мови перекладу: 1) *Communication and navigation as one.* – *Зв'язок та навігація в одному*; 2) *Fly Hummer HT2 – the new mobile off-roader.* – *Fly Hummer HT2 – новий мобільний позашляховик.* Варто зауважити, що більшість англійських рекламних текстів сьогодення перекладено саме у такий спосіб і, на жаль, досить часто реклама в цих випадках втрачає свою оригінальність та не відповідає тим реаліям та нормам, які характерні для українського народу [6: 250].

Прийом членування речення полягає в тому, що одне речення оригіналу ділиться на два-три речення в перекладі: *The 8.1-megapixel C905 Cyber-shot phone is equipped with Xenon flash and is always ready to capture the best moments of your life.* – *8,1-мегапіксельний телефон C905 Cyber-shot обладнано ксеноновим спалахом. Він завжди готовий зафіксувати найкращі моменти вашого життя.*

Прийом об'єднання речень прямо протилежний попередньому – двом або трьом реченням оригіналу відповідає одне речення у перекладі. Варто також згадати, що англійська мова характеризується стислістю та лаконічністю речень, в той час як речення в українській мові – розгорнуті та доповнені різними зворотами, що значно ускладнює конструкцію речення: *Get your groove on. In four new colors.* – *Носіть музику в будь-якому з чотирьох кольорів.*

В багатьох випадках перехід від оригіналу до перекладу відбувається за допомогою різноманітних граматичних заміни, що припускає відмову від використання в перекладі аналогічних граматичних форм. Заміни може підлягати частина мови, член речення, речення певного типу, граматична категорія. Зазвичай, в перекладі категорія числа зберігається, тобто співвіднесення іменника в оригіналі та перекладі використовуються в тому самому числі, за винятком тих випадків, коли формі однини в одній мові відповідає форма множини в іншій: *Better protection for your PC, your personal information and your family than with any previous*

version of Windows. – *Надійніший захист комп'ютера, особистих даних та сім'ї, ніж в будь-якій попередній версії Windows.*

Досить поширеним видом граматичної заміни при перекладі вважається заміна частини мови. Для рекламних текстів найхарактернішими є заміни іменника – дієсловом і прикметника – іменником: 1) *Slide out in style.* – *Стильний смартфон-слайдер*; 2) *Switch off and stay connected.* – *Відключись та залишайся на зв'язку.*

За антонімічним перекладом заміна стверджувальної форми в оригіналі на заперечну форму в перекладі або навпаки – заперечної на стверджувальну – та супроводжується заміною лексичної одиниці вихідної мови на одиницю мови перекладу з протилежним значенням. В англійських рекламних текстах цей прийом використовується часто при перекладі, коли в оригіналі є слово з заперечним префіксом, суфіксом або частками таких як *un, dis, less, never, nothing*. В межах антонімічного перекладу одиниця вихідної мови може замінитися не тільки прямо протилежною одиницею мови перекладу, але й іншими словами та словосполученнями, які виражають протилежну думку: 1) *Bringing your favorite pictures to life has never been easier.* – *Вдихнути життя у ваші знімки так легко та просто*; 2) *Leave nothing behind.* – *Впереджаючи весь світ.*

Загалом вибір того чи іншого прийому перекладу залежить від багатьох факторів. Це і характер перекладного тексту, й аудиторія-споживач рекламної продукції, й особливості психології перекладача, його прихильність до певної літературної традиції.

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Зазначене вище дозволяє дійти висновків, що рекламний текст, окрім лінгвістичних, містить у собі й цілу низку екстралінгвістичних компонентів, урахування яких відіграє важливу роль при його перекладі. Тексти рекламного оголошення мають містити чіткі фактичні дані; вони повинні бути вичерпно викладені й тому точно зрозумілі. При перекладі рекламних текстів перекладачеві необхідно враховувати: мету тексту, характер споживача, мовні якості тексту оригіналу, культурні й індивідуальні можливості мови в культурному аспекті споживача. Отже, реалії культури сьогодення змушують уважніше ставитися до перекладу рекламних текстів також і з погляду їхнього психологічного впливу на масову аудиторію. Тому перспективою подальших розвідок у цьому напрямі може стати вивчення прагматичного аспекту перекладу рекламних текстів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврасін В.М. Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови реклами / В.М. Аврасін. – М. : «Международные отношения», 1996. – 196 с.
2. Бернет Дж. Реклама: принципы и практика / Дж. Бернет, С. Мориарти, У. Уэллс. – М. : «Питер», 2003. – 800 с.
3. Борисов Б.Л. Технология рекламы и PR: Учебное пособие для ВУЗов / Б.Л. Борисов. – М., 2001. – 618 с.
4. Музыкант В.Л. Теория и практика современной рекламы / В.Л. Музыкант. – М. : «Евразийский регион», 1998. – 397с.
5. Обрицько Б.А. Реклама і рекламна діяльність / Б.А. Обрицько. – К., 2002. – 240 с.
6. Пирогова Ю.К. Рекламный текст, семиотика и лингвистика / П.Б. Паршин, Ю.К. Пирогова. – М. : изд-во Гребенникова, 2000. – 250 с.
7. Яшенкова О.В. Культурне різноманіття та ефективна ділова комунікація / О.В. Яшенкова // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2001. – №5. – С. 264–269.
8. Dyer G. Advertising as Communication / G. Dyer. – L. : Routledge, 1995. – 140 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Федоренко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет».
Наукові інтереси: дискурсологія, лінгвокультурологія, психолінгвістика.

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ КОЛОРИСТИЧНИХ ЕФЕКТІВ П. ТИЧИНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Марія ФОКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджено стратегії передачі колористичних ефектів у словесних образах українського поета П. Тичини англійською мовою на матеріалі перекладів М. Найдана, С. Комарницького, В. Ткач і В. Фиппс.

Ключові слова: П. Тичина, переклад, словесний образ, живописний образ, колористичний ефект, колір, відтінок, тон, емоційне навантаження.

Rendering strategies of colour effects in the verbal images by Ukrainian poet P. Tychyna into English on the basis of translations by M. Naydan, S. Komarnitsky, V. Tkacz, W. Phipps are investigated in the paper.

Key words: P. Tychyna, translation, verbal image, painting image, colour effect, colour, tint, tone, emotional load.

Поетична творчість П. Тичини відзначається особливою мальовничістю, яку першочергово генерує колір. Як художник-живописець П. Тичина підмічає у своїх віршах, що прозолоть не просто золота, а з червоним відтінком: «...Твої коси від смутку, від суму / Вкрила прозолоть, ой ще й кривава. / Певно й серце твоє взолотила печаль, / Що така ти ласкава» [7: 51]. І перлина не сріблясто-сіра, як зазвичай, а рожева: «...Плили хмарини, немов перлини... / Їх вид рожевий – уста дитини!» [7: 66]. Спостережливість Тичини до кольорів і найтонших відтінків барв, породжує яскраву живописну картину, палітра якої складається з відтінків синього та голубого: «...Все ліс та камінь. Між квіток-жарин / дорога йшла то вниз, знов угору. / І скрізь – наскільки вистачало зору – / на всіх верхів'ях *синь, ультрамарин* / (коли вони під хмарами), – на всіх / верхів'ях дим *блакитно-бірюзовий* // (коли вони на сонці)... / Ще й по них / перебігав вітерець передгрозовий...» [8: 273].

Таким чином колір є одним із важливих і домінальних засобів, що розкриває унікальну живописність слова П. Тичини. У той же час залишається недослідженим питання про адекватність перекладів колористичних ефектів поета відносно до оригіналу. Адже саме через переклади читач формує своє уявлення про творчість українського лірика, і те, наскільки точно відтворено перекладачами «офарбованість» слова, становить ступінь усвідомлення іномовним читачем неповторності мальовничих образів лірика. У цьому полягає **актуальність нашого дослідження**. **Мета** – дослідити стратегії перекладу колористичних ефектів П. Тичини на матеріалі англомовних перекладів М. Найдана, С. Комарницького, В. Ткач і В. Фиппс та встановити рівень адекватності, обраних тлумачами, шляхів інтерпретації. Досягнення мети передбачає вирішення низки таких основних **завдань**: виділити колористичні ефекти в поетичній творчості П. Тичини, виявити характер відтворення відповідних вражень та простежити передачу відповідних специфічних елементів у перекладах М. Найдана, С. Комарницького, В. Ткач і В. Фиппс. Для розв'язання питань обираємо інструментарій рецептивної поетики, що дасть можливість адекватно декодувати колористичні враження та проаналізувати повноцінність їх перекладу іншою мовою.

Одним із найпоширеніших засобів сугестії живописних образів на художньо-словесному рівні є номінація кольору, що автоматично офарбовує візію, яка постає в уяві читача. Відтак П. Тичина як художник-живописець колоризує поетичний світ: кожне явище, предмет, почуття, відчуття набуває певного забарвлення.

Перекладачі є досить точними у передачі багатства палітри П. Тичини, вони тонко відчують кольори й відтінки. Порівняймо: «...Щось мріє гай – / Над річкою. / Ген неба край – / Як *золото*. / Мов *золото-поколото*, / Горить-тремтить ріка, / як музика» [7: 39] – «...The shadows of trees / Flex on the river, / At the edge of the sky / And *gold skewers water*, / A fantastic / And living fire. / True music» [6: 172]; «...Університет, музеї й бібліотеки не дадуть / того, що можуть дати / *карі*, / *сірі*, / *блакитні*...» [7: 132] – «...Universities, museums, and libraries will not give / what / *brown*, / *gray*, / and *blue* eyes can...» [4: 225], «...На ланах, на травах, / *На срібно-зелених*, / У житах *злотистих*, / Струнко колоскових – / Гей, / Там, / Там шуміли шуми! / Там шуміли шуми...» [7: 67] – «...Over the fields, *over the silvery-green* / Of the grasslands, / *Over the gold* of the rye / Harvest-ripe / Hey, / There / Rolled thunder! / Thunder...» [1: 91] тощо.

Поряд із цим можемо відзначити певні відхилення від прямого називання кольору. Наприклад, у В. Ткач і В. Фиппс спостерігаємо заміну чорного кольору на темний тон: «...Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують» [7: 61] – «...Roosters stitch the dark night / With fiery threads» [1: 85], «...Одвіку в снах / Мій чорний шлях» [7: 64] – «...My dark journey / Has always been in dreams» [1: 87]. Застосований відповідник «dark» до слова «чорний» у цілому навіює живописний ефект, проте не передає символічного значення чорного кольору: у поезіях лірика він часто символізує печаль, сум, трагічність тощо. В інтерпретації ж М. Найдана зберігається чорна барва, що відтворює відповідне емоційне навантаження: «...Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують» [7: 61] –

«...Roosters with fiery threads roll back / the black cape of night» [4: 79], «...Одвіку в снах / Мій чорний шлях» [7: 64] – «...My black road / Is eternally in dreams» [4: 85].

Оперуючи словом як основним засобом поета, автор генерує *кольори через слово*, тобто через асоціації, які виникають у читача при називанні певного явища чи предмета, які вже є офарбованими в його уяві. Розглянемо основні словесно-художні образи, які викликають кольорові асоціації, що домінують у ліриці П. Тичини або які є, на наш погляд, досить яскравими, та звернемо увагу на їх відтворення в перекладах:

Оранжевий навіюється словом «вогонь» і под.: «...Буде бій / *Вогневий!* / Сміх буде, плач буде / Перламутровий...» [7: 40] – «...There will be a *fiery* / Battle! / There will be laughter, mother-of-pearl / Lament» [4: 37].

Жовтий колір генерується декількома образами: по-перше, образом сонця, що асоціюється з жовтим кольором (підкреслимо, що жовтий, зазвичай, трактують як «колір радості, сонячної енергії» [2: 70], тобто ця асоціація є природною й очевидною): «...Одбивсь в озерах настроїв *сонця*» [7: 38] – «...The sun's mood is mirrored on lakes» [4: 33]; і, по-друге, образом соняшника: «...*Соняшники* горять...» [7: 60] – «...*Sunflowers* are ablaze» [4: 77].

Червоний асоціюється з трояндою: «По хліб шла дитина – *трояндно!* / : тікайте! стріляють, ідуть. / Розкинуло ручки – *трояндно...*» [7: 68] – «A child went our for bread – *rosily!* / : run! they're shooting, they're coming. / He spread his tiny arms – *rosily...*» [4: 93].

Голубий зринає зі словом «блакить»: «...Думами, думами – / наче море кораблями, переповнилась *блакить* / Ніжнотонними...» [7: 40] – «...With thoughts, with thoughts – / *The azure* overflowed, like the sea with ships, / Tender-toned» [4: 37].

Білий колір пов'язується зі словом «сніг»: «...Зажуривсь *під снігом* гай...» [7: 41] – «...The grove grew sullen *beneath the snow*» [4: 39].

Чорний продукується образом ночі: «...Півні чорний плащ *ночі* / Вогняними нитками сточують» [7: 61] – «...Roosters stitch the dark *night* / With fiery threads» [1: 85], «...Roosters with fiery threads roll back / the black cape of *night*» [4: 79].

Багатство чи різнокольоровість барв поет передає словами «рясний», «пістрявий», «квіти», «цвіт» і т. п.: «...Йде весна / Запашна, / *Квітами-перлами* / Закосичена» [7: 40] – «Spring is coming / Fragrant / Adorned / With flower-pearls» [4: 37], «*Квітчастий* луг і дощик золотий. / А в даліні, мов акварелі, – / Примружились гаї, замислились оселі...» [7: 50] – «...A *flowery* meadow and golden rain. / And in the distance, just like watercolor paintings, / Groves are squinting, and settlements muse...» [4: 57], «*Цвіт* в моєму серці. / Ясний *цвіт-первоцвіт*» [7: 42] – «There is a flower in my heart, / A bright *flower-primrose*» [4: 41].

Проте часто у перекладах кольори, які в оригіналі породжуються в уяві читача через асоціації, відтворюються неточно, що порушує «ефект оберненої лійки» (пробуджує в уяві читача свідому/несвідому інформацію специфічного іномистецького характеру), а відтак не передають живописний первень уповні. Так, наприклад, С. Комарницький замінює слово «сонце» на «світло». Порівняймо: «...Одбивсь в озерах настроїв *сонця*» [7: 38] – «And *light* echoes off the lake / Through dispersed kingdoms of / smoke» [6: 171]. На змістовому рівні це не серйозне відхилення, проте на живописному – така аналогія не передає малярський ефект оригіналу. Думається, образ «*light*» – результат викликаної асоціації на слово «сонце». Проте, якщо, читаючи першотвір, слово «сонце» офарбує візію в жовтий колір, то слово «*light*» освітлить уявну картину твору-перекладу. Із погляду рецептивного трактування версія М. Найдана (нагадаймо: «...The sun's mood is mirrored on lakes» [4: 33]) більш точна, ніж С. Комарницького, адже надає автономність читачеві в відтворенні малярського полотна. Подібну неточність відзначаємо і в перекладі В. Ткач і В. Фипс слова «блакить» як «the sky» та «the heavens»: «На стрімчастих скелях, / Де орли та хмари, / Над могутнім морем, / *В* осяйній *блакиті*... / ...Із долин до неба / Простяглися руки: / О, позичте, грози, / Зливної *блакиті!*...» [7: 67] – «Over sheer cliffs, / Eagles and clouds, / Above the tireless sea, / In the luminous *sky*... / From the lowlands / Arms stretched out to the sky: / Oh, thunderstorms, / Pour down from *the heavens!*...» [1: 91]. Слова «the sky» та «the heavens» є безпосередніми відповідниками до слова «блакить». Проте якщо в українській мові слово «блакить» першочергово викликає кольорову аналогію (блакить – блакитний – голубий), і лише після цього візуальну картину (блакить – небо – небеса), то в англійській мові асоціативний ряд

протилежний: слова «the sky» та «the heavens» породжують зорове полотно і лише потому виринає кольорова паралель (з голубою барвою). Порівняймо, для прикладу, запропоновану версію М. Найдана, який, тонко відчувши кольорове начало слова «блакить», знаходить інший влучний варіант – «azure»: «On steep cliffs / Where you find eagles and clouds, / Above the mighty sea, / In the radiant *azure*... / From, the valleys / Hands stretched out to the skies: / O, thunderstorms, lends us / Your downpouring *azure*!...» [4: 91]. Слово «*azure*» одразу офарбовує картину в лазурний, голубий колір, після чого зринає образ неба, що є близьким до ефекту твору-оригіналу.

Кольоровим «імпульсом» для читача може слугувати й ціла поетична картина, де «кольорові подразники» закодовані в словесному образі. Для прикладу, пригляньмося до рядків «Коливалося флейтами / Там, де сонце зайшло» [7: 63]. Гама барв (усі відтінки теплого червоного кольору) породжуються в уяві читача завдяки процесу візуалізації. Зокрема, Г. Ключек так пояснює «кольоровий підтекст»: «Сонце щойно заховалося за горизонтом і останнє проміння коливається, переливається гамою найрізноманітніших кольорів на тлі вечірнього неба. Домінуючі кольорові тони і напівтони в цій гамі – тепло-червоні» [3: 230]. Проте незважаючи на «очуднену» складність образу, перекладачі адекватно відтворили картину: «It vibrated with flutes / Where the sun had set» [4: 83] чи «Flutes swayed / Where the sun set» [1: 87].

Або в поетичних рядках «...Горить-тремтить ріка, / як музика» [7: 39] також наявна колористична тема. У словосполученні «...Горить-тремтить ріка» вловлюється переливання різноманітних кольорів і відтінків на воді від світла, що грає переважно золотими й червоними відтінками, бо небо «мов золото-поколото» [7: 39]. До речі, кольорова палітра, яка виникає на асоціативному рівні, залежатиме від індивідуального досвіду й асоціативного фонду читача. Поруч із точною інтерпретацією рядків М. Найдана («...The grove can be seen / Above the river's sheen. / There the edge of sky far off / Is like gold. / Like rolled, beaten gold, / The river glows and quivers / like music» [4: 35]) привертає увагу переклад С. Комарницького, де гра, точніше, переливання кольорів і відтінків передається образом живого вогню: «...The shadows of trees / Flex on the river, / At the edge of the sky / And gold skewers water, / A fantastic / And living fire. / True music» [6: 172]). Підкреслимо, що варіант першого перекладача є досить близьким, навіть дослівним відповідно до оригіналу, у той же час версія другого – передача через переосмислення й власне відчуття картини.

Аналогічний процес вибудовування кольорового образу в уяві реципієнта простежуємо в поетичних рядках «...І плачуть, і співають промені у даліні, / немов віолончелі» [7: 154] – «...And rays of light cry and sing into the distance / like violoncellos» [4: 269], де слово «промені» («rays of light») колоризує картину в домінуючі жовті тони.

Часто митець вдається до поєднання кольорів, де один із них називається безпосередньо, прямо, а інший виникає опосередковано, тобто через активізацію в читача кольорової асоціації, яка породжується словом. Мова йде про конкретні асоціативні зв'язки різноманітних кольорів із конкретними предметами, явищами тощо. Наприклад, візьмемо рядок «...Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують» [7: 61]. Відзначаємо пряме («чорний плащ ночі») та опосередковане (слово «вогонь» – «вогняні нитки» – «офарбовується» оранжевим в уяві читача) називання кольорів. Таке безпосередньо-опосередковане поєднання кольорів потребує особливої уваги від перекладача. Зокрема, М. Найдан точно передав своєрідну кольорову подачу П. Тичини: «...Roosters with *fiery* threads roll back / the *black* cape of night» [4: 79], у той час як В. Ткач і В. Фиппс, замінивши слово «чорний» на «dark» (темний), втратили відповідний ефект: «...Roosters stitch the *dark* night / With *fiery* threads» [1: 85]. Така неточність є важливою, адже П. Тичина також створює поєднання кольорів лише на асоціативному рівні, і виходить, що ця тонка грань стає непомітною на тлі перекладів В. Ткач і В. Фиппс. Для прикладу, наведемо рядки, де кольори виникають в уяві на асоціативному рівні: ніч і тьма традиційно асоціюються з чорним кольором, а кров – з червоним. Таким чином, у рядку «...Одчинились двері – / Горобина *ніч!* / Одчинились двері – / Всі шляхи в *крові!* / Незриданими сльозами / *Тьмами!* / Дош...» [7: 69] маємо поєднання чорного з червоним. Точним є переклад М. Найдана: «...The door was opened – / A dark, stormy night! / The door was opened – / All the roads in blood! / In unweeprable

tears, / In darkness / Rain...» [4: 95]. Зауважимо, наскільки продумано перекладач вживає перифраз, перекладаючи українську народну назву «горобина ніч», з метою наблизити текст до англомовного читача. Застосований прийом є дуже точним, адже відомо, що горобиною ніччю називають сильну й тривалу нічну грозу (у перекладі – «A dark, stormy night!»). І те, що М. Найдан не вживає, скажімо, слово «black» замість «dark» є важливим нюансом, бо у контексті не руйнує асоціативне поєднання кольорів.

Спостерігаємо *домінування одного тону*, що виникає в тексті завдяки повтору кольору або грі відтінків одного й того ж тону, що вповні передається в інтерпретаціях: «...Голуба блакить!» [7: 69] – «...The azure blue!» [4: 95], «...Зелене зеленіє...» [7: 70] – «...The verdure grows green...» [4: 99], «...Як зчорніла ніч...» [7: 97] – «...When the night grew black...» [4: 157], «...Чийсь труп в житах чорніє...» [7: 70] – «...A corpse was turning black in the eye...» [4: 97], «...Тополя червоніша!..» [7: 214] – «...The poplar is much redder!..» [4: 399], «...Я – ніч, стара, / Нездужаю. / Одвіку в снах / Мій чорний шлях» [7: 64] – «...I'm night, I'm old, / I'm infirm. / My black road / Is eternally in dreams» [4: 85], «...*(Огняного коня вітер гнав – / огняного коня – / в ночі –)*» [7: 89] – «...*(The wind chased a fiery steed – / a fiery steed /in the night)*» [4: 141] тощо.

П. Тичина іноді вказує також на *домінувальний колір на тлі цілого полотна*, що створює відповідний емоційний настрій, тобто мова йде про тональність словесної картини. Наприклад, світ набуває жовто-оранжево-червоних тонів, які асоціюються з вогнем, і це тонко відтворено в перекладі: «...Благословенні кольори, і тембри, і огонь, / *огонь, тональність всього світу, / огонь і рух, огонь і рух!*» [7: 153] – «...Blessed be colors, and timbres and fire, / the fire, the tonality of the whole world, / fire and movement, fire and movement!» [4: 267].

Окремо варто відзначити й *інтенсифікацію кольору*, тобто поступове посилення барви, що тонко підмічає й майстерно передає М. Найдан у своїх перекладах: «...Зелене зеленіє...» [7: 70] – «...The verdure grows green...» [4: 99], «...Як зчорніла ніч...» [7: 97] – «...When the night grew black...» [4: 157], «...Ще синій ліс не взеленів...» [7: 191] – «...The deep blue forest hasn't yet turned green...» [4: 353], «...А в листі вже жовч / *Жовтіє*» [7: 219] – «...But there's already jaundice in the leaves. / *Growing yellow*» [4: 409].

До речі, таке посилення кольору дуже часто залишається поза увагою інших перекладачів. Візьмемо за приклад поетичні рядки «...Зеленіло й добрішало небо» [7: 135]. У М. Найдана підкреслено процес зеленіння неба, тобто набуття зеленого кольору: «...The sky was turning / green and clearing» [4: 231], а у В. Ткач і В. Фіппс просто констатується зелена фарба: «...Everything was / green and the sky looked kinder» [1: 65]. Окрім того, остання інтерпретація є не зовсім точною: так, в оригіналі небо зеленіло («...Зеленіло й добрішало небо»), у перекладі – все навколо («...Everything was / green»), що затонує уявну візуальну картину у відповідний колір.

Узагалі М. Найдан дуже тонко відчуває палітру П. Тичини і філігранно передає її. Придивімося до його тлумачень: «Охляло сонце. На будинках / горить гарячий фіолет» [7: 213] – «...The sun grew feeble. A hot violet color burns / on the buildings» [4: 397], «...Ще синій ліс не взеленів...» [7: 191] – «...The deep blue forest hasn't yet turned green...» [4: 353], «...Сліпить очі сонце! Синє / таке зелене небо. День» [7: 215] – «...How blinding is the sun! The green sky / is so blue. What a day!» [4: 401] тощо. Іноді перекладач, аби увиразнити кольорову тему, вдається до виділення того чи іншого кольору, наприклад: «...Весна, весна! Яка блакить, / який кругом прозор!» [7: 191] – «Spring, spring! Such azure blue, / such translucence all around!» [4: 353]. Так, слово «блакить» асоціюється в українського читача з блакитним, голубим кольором і водночас з блакитним простором неба. Аби передати цю асоціативну бінарну особливість слова «блакить» англомовному читачу, М. Найдан вдається до введення двох слів, що виражають як кольорову, так і візуальну теми: «...Such azure blue...».

До того ж часто П. Тичина по-своєму трактує той чи інший колір, надаючи йому власного символічного значення та емоційного навантаження, відмінного від «традиційного підходу». Цікавим у цьому аспекті є, наприклад, використання голубого кольору: «Мадонно моя, Мати Пречиста, / мій Цвіте Голубий! / Вступає в вік новий / душа чиста» [7: 110].

«Мадонну, Мати Пречисту» поет асоціює з «Цвітом *Голубим*», а не, скажімо, із білим, який символізує світло, чистоту (звертаємо увагу на слова «душа чиста»). Епітетом «голубий» поет виражає інше бачення Мадонни, адже цей колір «налаштовує на царину високих почуттів», є «кольором мира і всезагальної гармонії» [2: 94]. М. Найдан передає колір у своєму трактуванні, вдаючись навіть до творення найвищого ступеня порівняння прикметника, очевидно, аби посилити відтінок, увиразнити його на тлі інших тонів і напівтонів: «...My Madonna, Blessed Virgin, / my Bluest Flower! / A pure soul / steps into a new era» [4: 183].

Залежно від контексту емоційне значення кольору, його емоційний тонус може варіюватися й змінюватися. Наприклад, порівняймо: «...Твої коси від смутку, від суму / Вкрила прозолоть, ой ще й кривава. / Певно й серце твоє взолотила печаль, / Що така ти ласкава» [7: 51] і «Квітчастий луг і дощик золотий. / А в далині, мов акварелі, – / Примружились гаї, замислились оселі...» [7: 50]. Золотий колір у першому випадку набуває мінорного звучання, що генерується семантичним рядом із негативним забарвленням («смуток», «сум», «печаль») та посилюється уточненням «ой ще й кривава» (асоціація з червоним кольором і кров'ю). У другому прикладі різнобарвна візія («квітчастий луг»), затонована в жовті відтінки («дощик золотий»), наповнена релаксуючим ефектом, що увиразнюється дальнім планом картини («А в далині, мов акварелі, – / Примружились гаї, замислились оселі...»), де метафоричні образи «примружених гаїв» та «замислених осель» навіюють стан спокою й гармонії.

Емоційне навантаження золотого кольору відчув М. Найдан, який у перекладах точно передав відчуття поета: «A flowery meadow and golden rain. / And in the distance, just like watercolor paintings, / Groves are squinting, and settlements muse...» [4: 57] та «...Because of sadness, because of sorrow / Your braids are covered with blood-stained gold. / Surely your hair must be gilded by sorrow, / For you are so tender, so» [4: 59].

Звернімо увагу, що один і той колір може змінювати своє емоційне значення в межах поетичного тексту від позитивного до негативного тонів. У цьому випадку важливим стає контекст, який допомагає декодувати емоційне навантаження кольору. Наприклад, у поезії «По хліб шла дитина» слово «трояндно», яким закінчується перший і третій рядки першого терцету вірша («По хліб шла дитина – трояндно! / : тікайте! стріляють, ідуть. / Розкинуло ручки – трояндно...» [7: 68]) асоціюється з червоним кольором, емоційне значення якого варіативне, амбівалентне. Відомо, що червоний «з одного боку – енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, урочистість, а з іншого – ворогування, помсту, війну, агресивність» [5: 72]. Цікаво, що двозначний символічний характер червоного кольору простежується в одній поезії (мова йде про вірш «По хліб шла дитина» [7: 68]), що засвідчує тонке відчуття П. Тичиною кольору: від мажорного («По хліб шла дитина – трояндно!») – до мінорного («Розкинуло ручки – трояндно...»). Ще одним ключем до декодування смислу цієї поезії слугує образ троянди, що є одночасно символом «життя та смерті» [5: 130]. Так цей символічний образ органічно поєднується з амбівалентним символом червоного кольору, що у своїй неподільності увиразнюють бінарне враження.

Важливо, що М. Найдан створює «слідом за автором» неологізм «rosily» («A child went out for bread – *rosily!* / :run! They're shooting, they're coming. / He spread his tiny arms – *rosily!*...» [4: 93]), тим самим зберігши ідею та образність поезії. Щоправда, залишиться загадкою те, як сам поет відреагував би на такий відповідник, адже знайдений переклад «как роза» на «трояндно» в російському варіанті П. Тичиною було замінено на «невинність», бо «це дає можливість уникнути неприємної естетизації у віршованій мініатюрі і особливо в 3-му рядку, де слова «как роза» відносились до дівчинки, яку випадкова куля вбила» [9: 376].

Таким чином, поетичні образи П. Тичини грають усією палітрою кольорів та відтінків, що в уяві читача породжують яскраві візуальні полотна та несуть певну енергетичну наповненість. Англomовний читач вповні може відчутти живописність слова українського поета, адже обрані стратегії перекладу М. Найдана, С. Комарницького, В. Ткач і В. Фиппс є в цілому адекватними, що вповні відтворюють колористичність із усіма нюансами. У той же час, іноді спостерігаємо певні відхилення від оригіналу (наприклад, заміна кольору на тон,

неточна сугестія барви тощо), що притлумлюють відповідні іномистецькі враження та змінюють енергетичну подачу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. В іншому світлі // In a Different Light : Антологія української літератури в англійських перекладах Вірляти Ткач і Ванди Фиппе та в театральних дійствах мистецької групи «Яра» / [упор. О. Лучук]. – Львів : Срібне слово, 2008. – 790, [2] с.
2. Гармонія цвета / [отв. за вып. И. В. Резько]. – М. : АСТ, Минск : Харвест, 2006. – 224, [96] с. : ил.
3. Клочек Г. «Душа моя сонця намріяла...» : поетика «Сонячних кларнетів» Павла Тичини / Г. Клочек. – К. : Дніпро, 1986. – 365, [3] с.
4. Ранні збірки поезії Павла Тичини // The Complete Early Poetry Collections of Pavlo Tychyna / [переклад, передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана ; передмова Віктора Неборака]. – Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету, 2000. – 430, [2] с.
5. Словник символів / [О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін.]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.
6. Стивен Комарницький : «Україна – це і є Європа» : Розмова з британським перекладачем і науковцем С. Комарницьким : [Розмову вів Дмитро Дроздовський] / Стивен Комарницький // Всесвіт. – 2008. – № 9–10. – С. 168–172.
7. Тичина П. Г. Зібрання творів : у 12 т. / П. Г. Тичина. – К. : Наук. думка, 1983–1990. – . – Т. 1 : Поезії 1906–1934. – 1983. – 734, [2] с.
8. Тичина П. Г. Зібрання творів : у 12 т. / П. Г. Тичина. – К. : Наук. думка, 1983–1990. – . – Т. 2 : Поезії 1938–1953. – 1984. – 662, [2] с.
9. Тичина П. Г. Зібрання творів : у 12 т. / П. Г. Тичина. – К. : Наук. думка, 1983–1990. – . – Т. 12. Кн. 1 : Листи. – 1990. – 484, [3] с. : іл.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Фока – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: синтез мистецтв у літературі, переклад синтетичних образів, творчість П. Тичини.

ЯК ПЕРЕКЛАД «СТИРАЄ» КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНІ КРОКИ ОРИГІНАЛЬНОГО ДЕТЕКТИВНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ДЕТЕКТИВНИХ ОПОВІДАНЬ Г.К. ЧЕСТЕРТОНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДІВ)

Олена ХАН (Херсон, Україна)

Стаття демонструє як невинуваті перекладацькі кроки руйнують авторів задум і порушують композиційно-сюжетну конструкцію твору.

Ключові слова: композиція, сюжет, авторів задум, детектив як тип тексту, елімінація.

The article displays how unjustified translator's steps destroy author's conception and break plot-structure of a literary creation.

Key words: contexture, plot, author's conception, detective as a text type, elimination.

- *Взгляните, доктор Ватсон, сэр,
На это блюдец, например;
Что скажет вам его каёмка?
- В ней тоже прячется злодей?
- Нет. Но для вдумчивых людей
Любая вещь - наукоёмка
В наружной простоте своей...*

Новелла Матвеева

Композиція – найважливіший, організуючий елемент художньої форми, що надає твору єдності й цілісності, об'єднуючи всі його компоненти, а саме образи, деталі, епізоди тощо. Виділяють різні аспекти композиції: побудова сюжету, включення авторських відступів, система персонажів, зміна типів оповіді. Взаєморозташування та взаємодія цих аспектів утворюють композиційну єдність твору [3].

Як жорстко регламентований тип тексту, детектив потребує чіткого відтворення заданої автором композиції твору і тому перекладацькі випущення необхідних композиційно-сюжетних кроків можуть відчутно зашкодити коректній читацькій рецепції і навіть зруйнувати авторів задум.

Під час детального аналізу детективного оповідання Г.К. Честертон «Таємниця саду» («*The Secret Garden*») [8] увагу привертає ряд слів прописаних курсивом, але природа цього

курсиву стає зрозумілою лише після прочитання усього оповідання й побіжного (сторінка за сторінкою) погляду на весь текст. Ми простежили частотність появи курсиву в тексті й графічно виділили його: “*did that **salon** merely stare at the celebrated American*” [p. 29]; “*but the instant he opened the **salon** door he saw only one thing*” [p. 30]; “*A low knocking came at the door, which for some unreasonable reason, curdled everyone’s blood like the knocking in **Macbeth***” [p. 36]; “*I found many cuts across the truncated section; in other words, they were struck **after** the head was off*” [p. 41]; “*A second glance showed him it was only a Nationalist paper, called **The Guillotine***” [p. 42]; “*for **this** murder beheading was absolutely necessary*” [p. 46]; “*He flung the **head** over the wall also*” [p. 48]; “*He would do anything, **anything**, to break what he calls the superstition of the Cross*” [p. 49]; “*he would support six Nationalist newspapers like **The Guillotine***” [p. 49].

Для подальшої інтерпретації закурсованих лексем ВТ необхідно коротко розкрити зміст детективної інтриги оповідання. Отже, керівник паризької поліції Арістид Валантен влаштував у себе вдома урочистий обід із запрошенням багатьох почесних гостей. Серед них був і відомий американський мільйонер, релігійний меценат Джуліус Брейн, з нагоди приїзду якого Валантен, власне, і влаштував цей прийом. Тут слід зауважити, що Валантен і Брейн були затятими суперечниками з приводу питань релігії і церкви, оскільки детектив був переконаним атеїстом, що вірив тільки в силу розуму і вважав релігію непотрібними забобонами, а мільйонер, хоч і не був глибоко віруючою людиною, багато грошей вкладав не тільки у церкву, а й у різні сектантські течії. Отже, Валантена понад усе обурювало це псевдорелігійне меценатство, що радше нагадувало бізнес. У розпал прийому один із гостей знаходить в саду труп незнайомця з відтятою головою. Пізніше усі присутні усвідомлюють, що серед гостей зник тільки мільйонер і починають його підозрювати. Господар-детектив розпочинає власне розслідування, але його перериває один із запрошених – незмінний отець Бравн, який зіставляє факти і наводить контраргументи, а коли за парканом саду знаходять голову гостя-мільйонера – виказує свої звинувачування у бік Валантена. Отже, Валантен спланував це вбивство заздалегідь: він узяв (ніби-то для експертизи) з кошика з-під гільйотини голову першого ліпшого злочинця і після того як скоїв вбивство, підклав до тіла мільйонера чужу голову.

Тепер звернемося до власне інтерпретації курсиву. Автор уводить у текст курсив задля того, щоб підкреслити ті елементи змісту, за якими уважний читач може здогадатися про те, хто є справжнім убивцею раніше, ніж дочитає текст до кінця. А саме: два рази автор виводить курсивом лексему «*salon*», якій в англійській мові відповідають такі широковживані синоніми як «*drawing room, sitting room, reception room, parlour*» [2]. Проте автор обирає саме «*salon*» імовірно для того, щоб підкреслити французьке походження вбивці. В українській мові є можливість застосування у даному випадку точного еквівалента, котрий має французьке походження: «*салон – парадний зал або простора кімната для приймання гостей; вітальня*» [2], але перекладач використовує лексему «*вітальня*», а за таких обставин курсив, який у ПТ відсутній взагалі, виявився б недоречним.

Далі лексема «*after*» у ВТ введена курсивом у реченні, яке у ПТ звучить як: «*Та коли я докладно її дослідив, то помітив, що і зріз посічений ударами, що їх завдали, напевно, вже після того, як голову відрубали*» [5: 37]. Отже, підозри лікаря, який обстежував труп, як ми вже знаємо, не виявилися марними і автор на це натякає курсивом, але, на жаль, перекладач нехтує цими натяками. Те ж саме відбувається й при перекладі наступних фрагментів ВТ з елементами курсиву, які несуть собою ключ до розкриття тасмниці: «*... а для цього вбивства обезголовлення було просто необхідне*»; «*голову він також перекинув через стіну*»; «*він зробив би все що завгодно, аби знищити те, що вважає християнськими забобонами*» [5: 42, 44, 45]. У представлених прикладах ми графічно виділили закурсовані у ВТ елементи тексту, але перекладач наполегливо ігнорує авторовий задум й уникає курсиву.

Наступні закурсовані автором одиниці тексту слід відзначити особливо. Це назва журналу, який лежав на столі у Валантена – «*Гільйотина*», що підказує читачеві звідки в саду могла з’явитися друга відтята голова. І назва Шекспірового твору у наступному контексті: «*У двері тихо постукали, й у всіх присутніх схолола кров, ніби від стуку в Макбеті Шекспіра*» [5: 33]. Ця авторська алюзія на відомий твір відсилає читача до того

фрагменту Шекспірового тексту, коли стукіт у ворота лунає відразу після вбивства Дункана. Знаковість цього фрагменту у «Макбеті» Томас де Квінсі інтерпретує наступним чином: «І ось саме тоді, коли злочин вже скоєно, коли п'ятьма неподільно панує – морок розсіюється подібно до величної пишноти заходу сонця; лунає стукіт у ворота і відверто сповіщає про початок зворотнього руху: людське знову витісняє диявольське; пульс життя відновлюється; людське перемагає – вимоги оточуючої дійсності утверджуються в своїх правах і змушують нас відчутти глибоке потрясіння через сташне провалля, що порушило звичний хід речей» [1] (переклад наш).

Відкоментовану алюзію автор уводить в детективний текст саме тоді, коли Валантен після скоєного ним самим злочину допитує у своєму кабінеті гостей, «намагаючись викрити злочинця». Автор, імовірно, прагнув, щоб алюзію помітили читачі й відповідно на неї прореагували.

Більш того, коли ми складемо до купи закурсовані по тексту слова, то отримаємо наступне: «*salon salon Macbeth after The Guillotine / this head anything The Guillotine*». Ці рядки виступають певним закодованим авторовим посланням до читача, яке можна було б перекласти наступним чином: «*Макбет із салону після гільйотини, а ця голова це децо з гільйотини*» (переклад наш).

Отже, закодовані у ВТ слова, складаючись у маркований за допомогою курсиву фрагмент тексту, несуть собою інформацію, при коректному декодуванні якої можна відразу викрити справжнього злочинця.

Таким чином, автор за допомогою курсиву виніс на поверхню тексту ключові слова, за допомогою яких читач має змогу розкрити таємницю заздалегідь. А отже, подібне нівелювання перекладачем важливих елементів композиції позбавляє читача можливості прочитання глибинних пластів художнього тексту.

Наступні приклади ілюструють як елімінація певних фрагментів детективу впливає на відтворення текстових композиційно-сюжетних елементів. Розглянемо наступний фрагмент ВТ: “*It was much easier to become a Member of Parliament than to become a waiter in that hotel. Each waiter was trained in terrible silence and smoothness, as if he were a gentleman’s servant. And, indeed, there was generally at least one waiter to every gentleman who dined*” [9: 52]. У представленому фрагменті ВТ мова йде про якість вишколу офіціантів Вернон-готелю для щорічного урочистого обіду почесного товариства «Дванадцяти справжніх рибалок» і відзначено той факт, що на кожного члена клубу в цей вечір традиційно призначено по індивідуальному офіціанту. У ПТ читаємо: «*Простіше було стати членом парламенту, аніж офіціантом у цьому готелі. Кожний з них пройшов курс мовчання й услівності та був ніби слуга справжнього джентельмена. -----*» [4: 47]. Як бачимо, у ПТ еліміновано фрагмент, де вказано про «індивідуальне призначення» кожного офіціанта. Це є дуже недалекоглядне випущення з боку перекладача, оскільки в основі детективної інтриги лежить заплановане викрадення коштовного набору срібних ножів і виделок, які були своєрідним талісманом клубу і подавалися тільки під рибні страви і тільки раз на рік – у день засідання клубу «Дванадцяти справжніх рибалок». Слід вказати й на те, що за сюжетом оповідання у день засідання несподівано захворів один із вишколених офіціантів, а отже, обслуговувати обід мало 11 слуг. Це полегшило справу крадія – він увесь вечір удавав з себе офіціанта, а коли підійшов час рибних страв, легко поцупив коштовний набір посуду.

Отже, елімінація у ПТ на етапі експозиції представленої фрагменту ВТ під час розв’язки позбавляє ланцюг викладених детективом фактів необхідної ланки, чим нівелює композиційний задум автора.

Розглянемо ще один приклад: “*In the light of that fact, run through all the things we found in the castle. Diamonds without their gold rings; candles without their gold candlesticks; snuff without the gold snuff-boxes; pencil-leads without the gold pencil-cases; a walking-stick without its gold top; clockwork without the gold clock – or rather watches. And, mad as it sounds, because the halos and the name of God in the old missals were of real gold, these also were taken away*” [7: 111]. Представлено один із найважливіших за змістом фрагментів, що складають розв’язку оповідання «*Честь Ізраеля Гав*», оскільки саме в ньому розкривається причина такого нехарактерного стану, в якому було знайдено купу речей у замку померлого лорда

Гленджила, – ці речі просто звільнили від золотих аксесуарів. Автор умисно підкреслює відсутність золота на кожній із речей. Переклад маємо таким: «*А тепер у цьому світлі погляньмо на все, що ми знайшли в цьому замку. Діаманти без -----пернів, свічки без ----- підсвічників, -----, стрижні без ----- олівців, -----, годинникові механізми без ----- годинників. І, як би це дико не лунало, молитовники без імені Божого й ореолів, тому що в старовинних молитовниках їх робили зі справжнього золота*» [6: 113]. Ми графічно позначили випущені при перекладі елементи тексту. У ПТ еліміновано атрибут «золотий» для кожної із речей, що стає у розріз із авторовим задумом, який був зорієнтований саме на те, щоб підкреслити матеріал з якого було зроблено кожен аксесуар. Окрім того, такі речові докази як «*палиця без золотого руків'я*» та «*тютюн просто розсипаний на столі, а не в золотій табакерці як належно лордові*» еліміновано у ПТ взагалі (переклад наш).

Подібне вторгнення в авторовий задум є грубою помилкою перекладача, оскільки не тільки порушує композиційно-сюжетну конструкцію твору, а й суперечить повноті відтворення жанрово-стилістичної домінанти детективу як типу тексту.

Перекладачеві при роботі з художнім текстом необхідно пам'ятати про те що, композиція твору втілюється не в його окремих елементах, а в їх взаємодії. Вона являє собою складну, пронизану багатобічними зв'язками єдність компонентів. Усі компоненти тексту – як суміжні, так і віддалені одне від одного – завжди знаходяться у внутрішньому взаємозв'язку й взаємовідображенні, а їх віднесеність, послідовність і перебіг є змістовними.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Квинси, Томас де. О ступе в ворота у Шекспира («Макбет») [Електронний ресурс] / Томас де Квинси – Режим доступа: <http://lib.ru/SHAKESPEARE/stuk.txt>
2. Англо-український науково-технічний словник. The English-Ukrainian Scientific Dictionary [Електронний ресурс] : 140 тис. статей. / Е.К. Масловський. – 7-е вид., випр. і доп. – «Software Ltd», 2008. – (До версії ABBYY Lingvo x3).
3. Теория литературы: анализ художественного произведения. Словарь терминов [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru>.
4. Честертон Г.К. Дивні кроки. Хрест із сапфірами: Детективні історії отця Бравна / З англ. пер. О. Мандрика. – Львів: Свічадо, 2009. – 20 с.
5. Честертон Г.К. Таємниця саду. Хрест із сапфірами: Детективні історії отця Бравна / З англ. пер. О. Мандрика. – Львів: Свічадо, 2009. – 21 с.
6. Честертон Г.К. Честь Ізраеля Гав. Хрест із сапфірами: Детективні історії отця Бравна / З англ. пер. О. Мандрика. – Львів: Свічадо, 2009. – 14 с.
7. Chesterton G.K. The Honour of Israel Gow. Father Brown Stories. Published in Penguin Popular Classics 1994. Printed in England by Cox & Wyman Ltd, Reading, Berkshire. – 18 p.
8. Chesterton G.K. The Secret Garden. Father Brown Stories. Published in Penguin Popular Classics 1994. Printed in England by Cox & Wyman Ltd, Reading, Berkshire. – 25 p.
9. Chesterton G.K. The Queer Feet. Father Brown Stories. Published in Penguin Popular Classics 1994. Printed in England by Cox & Wyman Ltd, Reading, Berkshire. – 24 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Хан – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: текст-типологія художнього перекладу, перекладознавча лінгвокультурологія, критика перекладу, дидактика перекладу.

РЕАЛИИ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ БАРЬЕР КОММУНИКАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ КАНАДСКИХ РЕАЛИЙ)

Оксана ШКУРСКАЯ (Харьков, Украина)

У статті канадські реалії розглядаються як лінгвокультурний бар'єр комунікації. Розмежовуються три типи реалій, визначається їх специфіка в зіставленні з культурними поняттями і позначеннями в російській мові.

Ключові слова: реалії, міжкультурна комунікація, бар'єр комунікації, іншомовне культурне поняття, еквівалентне поняття, мовна картина світу, іншомовна дійсність.

In the article Canadian realia as a linguistic and cultural barrier of communication have been analyzed. There have been differentiated three types of realia, their specific in comparison with the cultural concepts and denotations in the Russian language has been defined.

Key words: realia, intercultural communication, the barrier of communication, foreign cultural concept, equivalent concept, the language picture of the world, foreign reality.

Реалии как лингвистический и культурологический феномен не раз привлекали внимание исследователей, однако исследовались они, в основном, либо с позиций переводоведения (С. Влахов, С. Флорин, А.О. Иванов и другие ученые), либо в лингвострановедческом ключе (Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, Г.Д. Томахин), либо в рамках теории лакун (Г.В. Быкова, Ю.А. Сорокин, М.А. Стернина, И.Ю. Марковина и другие ученые). Однако, рассмотрение реалий как барьера коммуникации в свете теории межкультурной коммуникации, осталось за пределами внимания лингвистов.

Очевиден тот факт, что условием адекватного понимания иноязычных реалий является, в первую очередь, обширная практика общения с представителями иной культуры с максимально возможным погружением в иноязычную действительность. Однако, при отсутствии такой практики возникает необходимость в максимальной подготовке иноязычного говорящего к процессу коммуникации, которая заключается в овладении знаниями из области истории, географии, а также социальной и бытовой жизни носителей иной культуры, чему в немалой степени способствуют исследования в области сопоставления и описания различных культурных понятий. Этим и определяется **актуальность** данной работы, в которой особенности канадских реалий выявляются в сопоставлении с русскими культурными понятиями.

Цель исследования – выявить специфику канадских реалий как лингвокультурного барьера коммуникации.

Развитие лингвистики конца XX века ознаменовалось повышенным интересом к вопросам взаимодействия языка и культуры. Это связано, в первую очередь, с появлением в лингвистике антропоцентрической парадигмы. Язык перестал рассматриваться в отрыве от человеческой личности и деятельности, а стал рассматриваться, в первую очередь, как явление социальное. В связи с этим возник особый интерес к вопросам, связанным с влиянием культуры – продукта социальной деятельности – на язык и отражением языка в культуре. Более того, язык стал рассматриваться как «фактор формирования культурных кодов» с одной стороны и как средство накопления и хранения культурно-значимой информации – с другой [1: 12]. В то же время актуальными стали вопросы, связанные с проблемами межкультурного общения, что связано с изменениями в обществе, повлекшими за собой возможность установления большого количества межкультурных контактов и как следствие – потребностью изучения иноязычной культуры наряду с освоением иностранного языка.

К настоящему моменту в науке сложилось большое количество разных подходов к определению понятия «культура». Особый интерес представляет определение лингвокультуролога В.А. Масловой, которая, проанализировав одиннадцать основных подходов (описательный, ценностный, деятельностный, функционистский, герменевтический, нормативный, духовный, диалогический, информационный, символический, типологический), пришла к выводу, что культура – это совокупность всех форм деятельности субъекта в мире, основанная на системе установок и предписаний, ценностей и норм, образцов и идеалов, это наследственная память коллектива, которая «живет» лишь в диалоге с другими культурами [1: 12-17].

Мысль о том, что свою культуру можно постичь только в сравнении с другой, высказывается и исследователем в области лингвокультурологии А.Т. Хроленко. По его мнению, ядром культуры выступают смыслы, а они, в свою очередь, выявляются только при сопоставлении культур [4: 39-41]. Это утверждение представляет интерес, однако, на наш взгляд, следует уточнить, что под смыслами имеются в виду скорее представления о мире, являющиеся результатом восприятия окружающей действительности.

При таком подходе к понятию «культура» понятие «межкультурной коммуникации» следует определить как обмен информацией между участниками коммуникативного акта, принадлежащих к разным культурам, то есть имеющих различные обычаи, традиции, систему ценностей, и т.п., и как следствие – различное восприятие окружающего мира, иными словами, имеющих различные картины мира.

Результатом таких различий могут стать коммуникативные проблемы, или барьеры коммуникации, под которыми мы понимаем трудности, мешающие эффективному общению. Это могут быть проблемы как собственно лингвистического или собственно культурного характера, так и трудности лингвокультурные, возникающие на стыке языка и культуры. Одной из таких трудностей являются реалии, под которыми мы вслед за Г.Д. Томахиным понимаем «названия присущих только определенным нациям и народам предметов материальной культуры, фактов истории, государственных институтов, имена национальных и фольклорных героев, существ и т. п., а также названия особенностей государственно-политического строя, различных сфер производственной и культурной жизни» [3: 5-6].

Как справедливо заметила С.Г. Тер-Минасова, не только предметы или явления могут быть совершенно различными в разных культурах, важно, что различными будут и культурные понятия об этих предметах и явлениях, поскольку последние живут и функционируют в разных – иных – мирах и культурах. За языковой эквивалентностью лежит понятийная эквивалентность, эквивалентность культурных представлений [2: 54]. Таким образом, именно существование различных понятий о предметах (явлениях) в разных культурах или отсутствие эквивалентных понятий в иноязычной культуре и является в данном случае причиной возникновения лингвокультурного барьера коммуникации.

Поскольку именно отсутствие эквивалентных понятий в разных культурах ведет к возникновению коммуникативных трудностей, при исследовании реалий было бы уместно выделить различные их типы, положив в основу этой типологии принцип эквивалентности понятий, которые они обозначают, в сопоставляемых культурах (в данном исследовании речь идет о канадской и русской культурах). Таким образом, при сопоставлении языков и культур можно выделить три основных типа реалий:

Реалии, не имеющие эквивалентного понятия в иноязычной культуре и, следовательно, не имеющие его эквивалентного обозначения;

Реалии, имеющие эквивалентное понятие в другой культуре, но не имеющие эквивалентного его обозначения;

Реалии, имеющие частично эквивалентное понятие (по второстепенным признакам) в культуре другого народа и частично эквивалентное его обозначение.

Рассмотрим более подробно перечисленные группы на примере канадских реалий (некоторые из них можно также отнести к классу американских реалий, поскольку они обозначают понятия из жизни не только канадцев, но и американцев). Группа реалий первого типа довольно обширная в любом языке, поскольку в каждой культуре существует большое количество специфических понятий, отражающих образ жизни народа, его обычаи и историю существования. Таким образом, сюда будут относиться, в первую очередь, реалии, связанные с обозначением понятий из повседневной жизни канадцев. Здесь уместно будет привести примеры реалий, обозначающих денежные единицы, такие как *loonie/loony* (название канадской валюты и монеты, номиналом в один доллар с изображением птицы гагары) и *toonie* – (монета, номиналом в два доллара, по аналогии с *toonie*); примеры транспортных реалий: *parkade* (специальное здание для парковки автомобилей) и *Skidoo* (мотосани); а также названий блюд, например, *poutine* (блюдо из мелко нарезанного картофеля, покрытого творогом и залитого томатным соусом).

К этой группе реалий относится также большое количество слов, обозначающих понятия из общественно-политической жизни, многие из которых представлены аббревиатурами: *anglophone* – гражданин Канады, родной язык которого английский; *francophone* – гражданин Канады, родной язык которого французский; *allophone* – гражданин Канады, родной язык которого иностранный; *pure laine* (от *pure wool*) – человек, принадлежащий к давнему французскому роду (в Квебеке); *Y* (short for *Y.M.C.A.* – *Young Men's Christian Association* – or *Y.W.C.A.* – *Young Women's Christian Association*) – Молодежная христианская и Молодежная женская христианская организации; *CPP* (short for *Canada Pension Plan*) – канадская пенсионная программа (негосударственная пенсионная программа, финансируемая за счет взносов работников, работодателей и работающих на себя, дополняет государственную пенсионную программу); *OAS* (short for *Old Age Security*) – социальное обеспечение по старости (канадская государственная программа пенсионного обеспечения,

которая предоставляет пенсию всем людям старше 65 лет); *RCMP* (short for *Royal Canadian Mounted Police*) – королевская канадская конная полиция, и другие.

Сюда будут также относиться реалии, называющие географические объекты, а также понятия, связанные с ними, хорошо известные носителям данного языка и культуры. Так, например, каждый канадец знает, что *P.E.I.* – это аббревиатура названия одной из канадских провинций – Острова Принца Эдуарда (*Prince Edward Island*), а *sascatoons* (*sascatoon berries*) – дикие ягоды, растущие на обширной территории, начиная от Западного Онтарио и заканчивая провинцией Британская Колумбия.

Реалии этого типа вызывают особые трудности при межкультурной коммуникации, поскольку и говорящий, и собеседник должны хорошо знать их значение, которое практически невозможно определить, исходя из контекста.

Характерной особенностью реалий второго типа является то, что понятия, которые они обозначают, свойственны также и русской культуре, однако, в русском языке не появились их отдельные обозначения. Сравним, например, такие обозначения канадских понятий, как *tuque* – вязаная шерстяная шапочка; *duplex* (канад. и амер.) – двухквартирный дом, квартиры которого расположены, как правило, на разных этажах; *sit-down dinner* – готовый обед в ресторане или дома, когда вся семья собирается вместе; *easy chair* – мягкое кресло с откидывающейся спинкой; *sanding operations* – использование песка на ледяных дорогах для улучшения силы сцепления колес с дорогой; *Joe job* – малооплачиваемая работа; *runners* – спортивная обувь для бега. Обычно эта группа слов вызывает меньше всего трудностей при интерпретации в процессе коммуникации, так как о понятиях, обозначаемых реалиями этого типа, можно судить по контексту, который зачастую их сам выявляет.

Рассматриваемые нами канадские реалии третьего типа обозначают понятия, которые присутствуют не только в канадской, но и в русской культуре, но совпадают не полностью, а лишь по некоторым признакам. Этот класс реалий может вызывать серьезные трудности при межкультурном языковом взаимодействии, поскольку в сознании собеседника происходит своего рода замещение одного понятия другим (родным). Иными словами, первичная языковая картина мира собеседника при восприятии иноязычного понятия накладывается на вторичную, сформированную в процессе изучения языка, тем самым искажая последнюю (о первичной и вторичной картинах мира см. подробнее у С.Г. Тер-Минасовой [2]). При этом, безусловно, может происходить недопонимание или неправильное понимание значения речи говорящего. Например, канадская и американская реалия *Indian summer* часто замещается в сознании говорящего на русском языке понятием *бабье лето*, однако эти понятия не совсем адекватны, поскольку *Indian summer* – это период теплых дней во второй половине сентября, а русское *бабье лето* – теплые дни в начале сентября.

Сравним также канадскую реалию *thrift shop* (дословно *магазин для бережливых*), которая обычно интерпретируется представителями русской культуры как *магазин бывшей в употреблении одежды и техники*. Однако, эти понятия не вполне адекватны, так как *thrift shop* – это не просто место, где продаются бывшие в употреблении товары. Характерной особенностью этих магазинов в Канаде является то, что бывшие в употреблении вещи и техника попадают туда от богатых людей, которые жертвуют их на благотворительные проекты, поскольку вырученные деньги поступают, как правило, в различные благотворительные организации.

К этому типу реалий можно также отнести такую канадскую и американскую реалию, как *potluck dinner* – обед (ужин), на который гости приходят со своим угощением. В культуре носителей русского языка не существует адекватного данному понятию, поскольку в русской культуре о гостеприимстве хозяев судят по накрытому для гостей столу. Однако считается, что гости не должны приходить к столу с пустыми руками, поэтому они приносят сладости и / или напитки. В данном случае замена одного понятия другим в сознании носителя русской культуры может привести не только к неправильному пониманию, но и к замешательству, если он, к примеру, придет на званый обед с одной коробкой конфет, в то время, как все остальные гости принесут много разных блюд.

Интерес представляет также канадская реалия *secondary school*, которую обычно переводят как *средняя школа*. Однако, эти два понятия в канадской и русской культурах не

совсем адекватны, поскольку *средняя школа* для русскоговорящего подразумевает пятый – одиннадцатый классы учащихся (в отличие от начальной школы, где ученики учатся с первого по четвертый классы), а в Канаде и Соединенных Штатах *secondary school* – это старшие (с девятого по двенадцатый) классы.

Этот тип реалий заслуживает особого внимания исследователей и требует дальнейшего изучения и подробного рассмотрения.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208с.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб. пособие) – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
3. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1988. – 239 с.
4. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии: Учеб. пособие / А.Т. Хроленко; под ред. В.Д. Бондалетова. – 5-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 184 с.
5. Canadian Oxford Dictionary. – 2-nd Ed. – Toronto: Oxford University Press, 2004. – 1888 p.
6. Collins English Dictionary. – 8-th Ed. – Harper Collins Publishers. – 2006. – 1888 p.
7. Editing Canadian English: The Essential Canadian Guide. – 2-nd Ed. – Toronto: McClelland & Stewart, 2000. – 258 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Шкурська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійського усного та писемного мовлення Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація, наратологія, лінгвістика тексту.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКОРОЧЕНЬ В МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЯХ ТА ДЕКЛАРАЦІЯХ ООН І ЮНЕСКО

Лариса ЯРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються способи та проблеми перекладу скорочень в міжнародних конвенціях та деклараціях ООН і ЮНЕСКО.

Ключові слова: транслітерація, експлікація, аббревіатура, акроніми.

The article reviews methods and problems of translation abbreviations in international conventions and declarations of the UN and UNESCO.

Key words: transliteration, explication, abbreviations, acronyms.

Міжнародний договір є основним джерелом міжнародного права. Договір покликаний чітко і у визначеній формі відбивати угоду між суб'єктами міжнародного права про створення обов'язкових для них правил, тобто міжнародно-правових норм, що регламентують установлення, зміну чи припинення їх взаємних прав і обов'язків. Оформлення міжнародних договорів відбувається однією або кількома мовами, а у разі необхідності - здійснюються офіційні переклади, адже міжнародні документи є важливим атрибутом людської діяльності.

Міжнародні документи належать до офіційно-ділового стилю. У сучасній офіційно-діловій літературі англійською мовою спостерігається тенденція до збільшення кількості різних скорочень усіх морфологічних класів слів, утворення нових слів шляхом скорочення уже існуючих, що є наслідком інформаційної оптимізації повідомлень і тяжіння комунікації до мінімізації складності знаків. Документи ООН представляють собою всі типи текстів, оскільки в більшості спеціалізованих установ та органів ООН розглядається широке коло проблем – економічних, політичних, юридичних, військових. Документи ООН різняться і за жанрами, характеристики яких визначаються як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. В середині кожного типу текстів документи ООН можуть бути розбиті за їх функціональним призначенням [7: 18].

Проблеми скорочених лексичних одиниць як специфічного мовного явища в сучасних мовах привертали увагу багатьох дослідників. Ці проблеми розглядаються в численних статтях і окремих роботах російських і зарубіжних авторів. До числа найбільш ґрунтовних праць з цих питань можна віднести роботи Д.І. Алексеева, Є.П. Волошина, В.Г. Павлова, Т. Пайлза, М.М. Сегаля, Л.А. Шеляховського, Р. Уельзата ін. *Актуальність* теми дослідження зумовлюється тим фактом, що, не дивлячись на цілий ряд вище перелічених праць, особливості перекладу скорочень саме в текстах міжнародних документів загалом ще не

отримали належного висвітлення з позицій сучасних досягнень перекладознавчої науки. Звідси впливає *мета* статті, яка полягає у встановленні мовних особливостей англомовних скорочень офіційно-ділового стилю та аналізі різних способів їх відтворення українською мовою. Фактологічний матеріал дослідження складає 10 англомовних текстів чинних міжнародних документів. Загальна кількість опрацьованого матеріалу – 955 сторінок.

До числа найважливіших ознак, що визначаються функціональним призначенням документа, відносяться офіційність і нейтральність, логічність, точність, стереотипність та імперативність. Всі вони пов'язані між собою, утворюючи так звану єдність усіх ознак. Оскільки основною стилістичною рисою дипломатичних документів є чіткість значення та наявність скорочених одиниць у них може сприйматись як таке, що цьому суперечить. Основною причиною появи скорочень є економія. Лаконізм скорочень дозволяє збільшити кількість інформації, що передається в документі, не збільшуючи його об'єму.

Скорочення – це такий спосіб словотвору, суть якого полягає у відсіканні частини основи, що або збігається зі словом, або є словосполученням, об'єднаним загальним смислом [3: 54]. Скорочення традиційно прийнято класифікувати на лексичні й графічні. До лексичних відносять усічені слова (*clipped or stump words*) і аббревіатури/акроніми (*initial words or abbreviations/acronyms*). Скорочуватися можуть будь-які фрагменти слова незалежно від морфемних границь. Аббревіатура – це складноскорочені слова. Похідне слово, що виникає внаслідок аббревіації – це утворення з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття: *UNO (United Nations Organization) Організація Об'єднаних Націй*; *FD (fire department) управління пожежної охорони*; *WHO (World Health Organization) Всесвітня організація охорони здоров'я*. Акронім (від грецьких слів *ἄκρος* – «найвищий, крайній» та *ὄνομα* – «ім'я») – аббревіатура, що складається з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення. На відміну від аббревіатур, акроніми вимовляються як повні слова: *SALT (Strategic Arms Limitation Talks) переговори по обмеженню стратегічної зброї*; *OMOV (onemember, onevote) один член, один голос*; *GASP* який використовується в мові декількох груп, які борються проти забруднення навколишнього середовища.

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив, що у текстах міжнародних конвенцій та резолюцій кількість використаних аббревіатур та акронімів практично однакова: аббревіатури (42%) – акроніми (36%). У проаналізованих текстах ми виокремили основні тенденції структури скорочень. По-перше, середня кількість знаків в скороченнях – 4. По-друге, слова, що пишуться через дефіс, не репрезентуються. У якості ілюстрацій наведемо такі приклади: *ASA – Association of South – East Asia*, *IMCO – Inter-Governmental Maritime Consultative Organization*. Отже, бачимо, що у текстах офіційно-ділового стилю використання лексичних скорочень є досить поширеним: аббревіація скорочує матеріальну оболонку слів, збільшуючи швидкість отримання інформації від автора до адресата, адже, аббревіатура є засобом концентрації інформації.

Графічні скорочення також численно представлені й вживаються на позначення мір, одиниць або величин (*kg, km, mph*). Використовуються також такі широко відомі скорочення, як: *i.e.* (латинське *idest*, англійське *thatis*); *e.g.* (латинське *exempligratia*, англійське *forexample*); *etc.* (латинське *etcetera*, англійське *andsoon*). Нами засвідчено специфічно англійський підтип скорочень – напівскорочення, тобто комбінації акроніма – одного члена словосполучення із повною основою іншого: *A-bomb (atomicbomb) атомна бомба*; *A-field (alphanumericfield) поле буквено-цифрових даних*.

У документах у великій кількості можна також зустріти умовні позначення документів, організацій, органів. Такі позначення служать вказівником на певний документ, тобто з метою економії місця і збереження неперервності викладу думки (назви документів, як правило, громіздкі і можуть впливати на хід думки), назви скорочують до умовних букв і цифр.

Наприклад: *E/PC/T/A*

– *Preparatory Committee of the United Nations Conference on Trade and Employment: Commission A*. Для резолюцій, наприклад, існує умовне позначення, що складається з арабських цифр, які позначають порядковий номер резолюції, і римських цифр у дужках, які позначають сесію, на якій була прийнята резолюція – *RES/2604/XXIV*.

Загалом, усі скорочення складають приблизно 2% від загального обсягу слів міжнародних договорів. Це уможливило висновок, що у сучасній англійській діловій мові скорочення швидко прогресує. Останнє пояснюється доступністю і оперативністю їх створення, а також раціональністю, яку закладено в її структуру – лаконічністю, економністю, семантичною місткістю та інформативністю. Скорочення посідають значне місце серед інших лексичних одиниць, й представлені досить великою варіацією видів (Схема 1).

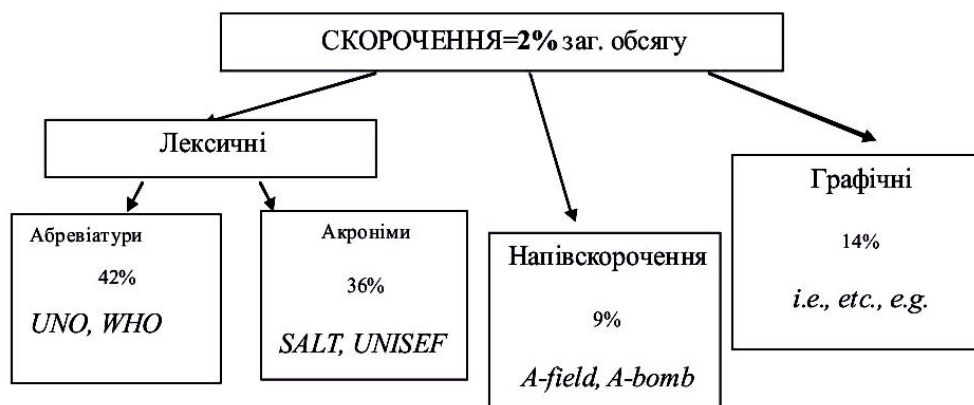

Схема 1. (Види скорочень)

В умовах стрімкого науково-технічного прогресу, надшвидкого розповсюдження інформації, одночасно з тенденцією до її стислості задля економії часу й фінансових засобів, скорочення стали невід’ємною частиною мови міжнародних документів. Як вже зазначалося вище, саме скорочення дозволяють значно збільшити кількість інформації, що передається у документі, не збільшуючи при цьому його об’єму. Разом з тим, вони полегшують запам’ятовування довгих назв і одночасно функціонування чужих назв без потреби їх розгортання й детального пояснення. Скорочені лексичні одиниці залишаються в багатьох аспектах загадкою в лінгвістичному плані, оскільки під ними слід розглядати такі фундаментальні проблеми, як проблема структури слова та його значення, проблема морфеми тощо. Переклад скорочень завжди є актуальним аспектом при будь-якому дослідженні, особливо при дослідженні перекладу міжнародних документів.

Існує значна кількість способів перекладу скорочень, але більшість перекладознавців погоджуються на існуванні серед них найбільш поширених й виокремлюють такі способи: скорочений переклад, переклад шляхом транслітерації та експлікація. Варто зауважити, що скорочений переклад та транслітерацію можна поєднати, оскільки ці обидва засоби перекладу вживаються в тому випадку, коли певне скорочення є загальнопоширене й відому широкому колу мовців. Так, наприклад: *UNO – ООН; UNESCO – ЮНЕСКО; IMF – МВФ; UNISEF – ЮНІСЕФ; EU – ЄС; OPEC – ОПЕК; NATO – НАТО; CIS – СНД*. Що ж стосується експлікації, то це є такий спосіб перекладу, коли ми не лише розшифруємо скорочення, а також даємо його пояснення. Пор.: *IOC – МОК Міжнародний олімпійський комітет; ILO – МОП Міжнародна організація праці; IBRD – МБРР Міжнародний банк реконструкції і розвитку*.

Скорочення займають вагому позицію серед інших досліджуваних лексичних одиниць, оскільки саме за допомогою скорочень можна передати якомога більше інформації з економією часу, місця та зусиль. Як було зазначено в теоретичних викладках стосовно перекладацького аспекту скорочень, розрізняють три основні способи перекладу: скорочений переклад разом з транслітерацією та метод експлікації. Приклади: *UNO – ООН; UNESCO – ЮНЕСКО; IMF – МВФ; UNISEF – ЮНІСЕФ; EU – ЄС; OPEC – ОПЕК; NATO – НАТО; CIS – СНД; IOC – МОК Міжнародний олімпійський комітет; ILO – МОП Міжнародна організація праці; IBRD – МБРР Міжнародний банк реконструкції і розвитку*.

У результаті нашого дослідження ми отримали таку частотність використання цих основних методів перекладу скорочень (Таблиця 1).

Таблиця 1

№ п/п	Спосіб перекладу	Частотність вживання у %	Частотність вживання (абсолютна кількість)
1	Скорочений переклад/Транслітерація	96%	96
2	Експлікація	4%	4
Разом		100%	100

Як видно з таблиці, лише незначна кількість скорочень потребує експлікативного методу перекладу. Практично всі скорочення піддаються транслітерації, що свідчить про високий ступінь продуктивності цього перекладацького прийому. Це пояснюється тяжінням до економії часу та зусиль, до лаконічної і в той же час, доступної й змістовної інформаційної порції. Саме цю тенденцію ми й підтвердили, надаючи такі результати дослідження.

Після проведеного перекладацького аналізу ми можемо також зауважити, що перекладач має обов'язково пам'ятати, що при перекладі скорочень йому завжди придуть на допомогу спеціальні словники скорочених лексичних одиниць та інші левідкові джерела. Головне – вміти правильно ними користуватись задля знаходження єдиного правильного варіанту перекладу в тому чи іншому випадку, адже основні найбільш уживані в міжнародній документації сучасні скорочення завжди можна знайти або в спеціальних додатках, або у тематичних словниках, де є чітко зафіксований офіційний варіант перекладу абрєвіатури. Тому перекладач має змогу проконсультуватися і правильно розшифрувати лексичне утворення будь-якого виду й складності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апполова М. А. Граматичні труднощі перекладу.– М., 2004р. – С.77-79.
2. Арбекова Т.І. Лексикологія англійської мови.– М., 2002р. – 109 с.
3. Бархударов Л. С. Мова і переклад – М., 2003р.– 235с.
4. Бархударов Л.С. Контекстне значення слова і переклад // Сб. наук.тр. / Моск. пед. ін-т іноз. мов. – 2004р. –Вип. 238.
5. Борисов В.В. Абрєвіація та акроніми. Військові та науково-технічні скорочення в іноземних мовах / Под ред. А.Д. Швейцера.– М., 2004р. – С. 132-135.
6. Волошин Є.П. Абрєвіатури в лексичній системі англійської мови: Дис. канд. філол. наук. М, 2005р. – С. 12.
7. Казакова Т.А. Практичні основи перекладу. –С-Пб: Вид-во Союз, 2005р.– 122с.
8. Муратов Э.Н. Дипломатические документы и дипломатическая переписка на английском языке. – М.: Астрель, АСТ, 2001. – 224 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. UN Convention on Human Rights <http://www.un.org/en/documents/udhr/>
2. UN Convention On Contracts for the International Sale of Goods http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/sale_goods/1980CISG.html
3. UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
4. UN Convention on the Rights of the Child <http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>
5. UN Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance <http://www.ohchr.org/english/law/disappearance-convention.htm>
6. UN International Covenant on Civil and Political Rights <http://www.hrweb.org/legal/cpr.html>
7. UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm
8. Загальна декларація прав людини ООН http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
9. Конвенція ООН про права дитини http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021
10. Міжнародна конвенція ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_h91

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Ярова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна лексикологія, лінгвокультурологія.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ПАСИВНОГО СТАНУ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Наталія АБАБІЛОВА (Миколаїв, Україна)

Автор експериментально дослідив способи перекладу пасивного стану англійського дієслова українською та російською мовами, зробив порівняльний аналіз особливостей передачі зазначеного феномену в українських та російських реченнях

Ключові слова: пасивний стан, активний стан, спосіб перекладу, лексична заміна

The author investigated ways of the passive voice translation into Ukrainian and Russian, compared the peculiarities of the mentioned phenomenon rendering in Ukrainian and Russian sentences.

Key words: the passive voice, the active voice, ways of translation, lexical transformations

У мовах номінативного ладу, до яких належить більшість мов світу, у тому числі англійська, українська та російська, одним із засобів оформлення суб'єктно-об'єктних відношень є дієслівний стан. Деякі проблеми відтворення пасивного стану в перекладі розглядаються у наукових працях Є. Бреуса, В. Комісарова, В. Карабана, І. Корунця, Н. Гнатюка та інших. Значна увага до окремих перекладознавчих аспектів відтворення стану, свідчить про важливість питання, а значить необхідності його спеціальної розробки.

Мета статті – експериментально дослідити та порівняти особливості реалізації пасивного стану англійського дієслова російською та українською мовами.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження засвідчив, що точки зору вітчизняних та зарубіжних вчених (М. Беляєвої, Л. Дмитрієвої, Т. Зражевської, А. Коваленко, В. Карабана, С. Кунцевича Т. Мальчевської, О. Пумпанського, Н. Раєвської, Д. Філіппова, В. Шпака та інших) співпадають у багатьох аспектах, а вибір конструкції українського речення в перекладі залежить від мети використання пасивного стану в оригіналі. Так, до причин його вживання можна віднести неможливість зазначити виконавця дії; логічне наголошення об'єкту, а не на суб'єкту дії; «централізована» структура, що включає два або більше присудків, які належать до одного підмета [1].

Переклад пасивного стану дієслова українською мовою часто викликає значні труднощі, тому важливим завданням для перекладача є пошук найбільш адекватних форм передачі цієї дієслівної категорії лексико-граматичними засобами української мови. Ми поділяємо думку про те, що вибір того чи іншого засобу перекладу залежить не лише від значення дієслова й всього речення в цілому. Наше дослідження ґрунтується на шляхах передачі пасиву, що були запропоновані Н.Раєвською: речення з дієсловом в пасивному стані перекладається реченням з дієсловом в активному стані з використанням суб'єкта дії в якості підмета; дієслово в пасивному стані перекладається українським дієсловом в активному стані в неозначено-особових реченнях; речення з дієсловом в пасивному стані перекладається реченням з відповідним дієсловом в активному стані; за допомогою зворотної форми на –ся; поєднанням бути та дієприкметника пасивного стану минулого часу [5].

Матеріалом дослідження було обрано повість Джека Лондона «Біле ікло» в українському перекладі Т. Лика та російському – Н. Кауфмана та проаналізовано 317 дієслів у пасивному стані.

Ми з'ясували, що найбільшу кількість прикладів (78) в українському варіанті було перекладено дієсловом в активному стані, коли в реченні вказаний суб'єкт дії (при перекладі на українську мову суб'єкт виступає підметом у реченні), що складає 24,6% від загальної кількості прикладів: *The silence was broken by the cries of their pursuers, that, unseen, hung upon there rear* [4: 7]. – Безмовність порушувало лише виття переслідувачів, які гналися за ними по п'ятах, не показуючись на очі [3: 15].

Відмітимо, що це ж саме речення в російському варіанті перекладено іншим способом – за допомогою зворотної форми дієслова на –ся: Тишина нарушалась тільки криками их врагов, незримо следовавших за ними [2: 17].

Другим за частотою використання в українському варіанті є переклад пасивного стану дієслова відповідним дієсловом в активному стані (72 приклади = 22,7%): *It was a heritage he had received directly from One Eye and the she-wolf; but to them, in turn, it had been passed down*

through all the generations of wolves that had gone before [4: 30]. – Це була спадщина, отримана ним безпосередньо від Одноокого і вовчиці; але й до них, у свою чергу, вона перейшла через усі покоління вовків, що були до них [3: 53].

59 прикладів (18,6 %) передано за допомогою зворотної форми українського дієслова на –ся (-сь) у відповідному часі, особі та числі: But he was not destined to enjoy that bed [4: 13]. – Але йому не судилося насолодитися сном [3: 24].

Досить вживаним способом також виявився переклад пасивного стану англійського дієслова за допомогою сполучення дієслова бути з дієприкметником пасивного стану минулого часу. В українському перекладі даний спосіб використано в 37 випадках (11,7%):

His face was blistering in the heat, his eyebrows and lashes were signed off, and the heat was becoming unbearable to his feet [4: 16]. – Обличчя в Генрі вкрилося пухирями, брови і вії було обпалено, ноги не терпіли жару [3: 28].

Порівнюючи переклад наведеного вище речення з його передачею російською мовою, зауважимо, що пасивний стан було реалізовано дієсловом в активному стані: Лицо его покрылось пузырями, брови и ресницы обгорели, и ногам было нестерпимо жарко в огне [2: 33].

Наступним за частотою вживання виявився дієсловом активного стану в неозначено-особових реченнях українською мовою перекладено 33 приклади (10,4%): But when the frames of poles were made into tepees by being covered with cloth and skin, White Fang was astounded [4: 44]. – Однак коли жердини обтягнули шкірою та парусиною, і вони стали вігвамами, Біле Ікло остаточно розгубився [3: 74]. На відміну від українського варіанту російський перекладач у даному випадку використав дієприкметник: Но когда эти рамы, покрытые холстом и шкурами, превратились в юрты, Белый Клык просто обомлел [2:82].

Нами також було виявлено приклади, які не підлягають під жоден із запропонованих Н.Раєвською способів: переклад безособовим дієсловом ((12 прикладів (3,8%): He was caught in the miniature rapid at the bottom of the pool [4: 35]. – Посередині вовчєня підхопило й понесло вниз за течією [3: 60]) та опущення дієслова в пасивному стані під час перекладу ((8 прикладів = 2,5%): It was made of stout birch-bark, and its full surface rested on the snow [4:3]. – Сани без полозів, з товстої березової кори, усією своєю вагою лягали на сніг [3: 5]).

Щодо російського варіанту перекладу останнього речення, то також можна спостерігати певні відмінності – перекладач не вдається до опущення, а використовує більш традиційний спосіб реалізації пасивного стану дієслова за допомогою бути та дієприкметника пасивного стану минулого часу: Нарты не имели полозьев; они были сделаны из толстой березовой коры и всей своей поверхностью лежали на снегу [2:7].

Ми зафіксували декілька речень, при перекладі яких здійснювалася заміна частини мови. Так, у восьми прикладах (2,5%) замість дієслова у пасивному стані було вжито іменник: And you are half eaten from the way you are going on about it! [4: 11]. – А ти ніби у вовків на зубах! [3: 21]. (Н.Кауфман передає за допомогою дієприкметника: Вот и выходит, что ты почти съеден, раз ты так уверен, что это случится [2: 25].)

В шести (1,4%) та чотирьох (1%) прикладах відповідно замість англійського дієслова у пасивному стані українським перекладачем було використано дієприкметник та дієприслівниковий зворот. Це можна побачити в наступних прикладах: As Matt had pleaded for White Fang when he had been bitten, it was now Weedon Scott's turn to plead [4: 108]. – Тепер прийшла черга Уїдона Скотта заступитися за Білого Ікла, як заступився за нього кілька хвилин тому вкушений Мет [3:147]. His hair bristled involuntarily; his lips writhed back and his little fangs were bared [4: 40]. – Шерсть у вовчєняти настобурчилась, губи здригнулися, оголивши маленькі ікла [3: 69]. When he was rolled on his side he ceased the growl [4: 48]. – Перевернувшись на бік, він перестав гарчати [3: 77].

Дослідивши твір Джека Лондона «Біле Ікло» в українському та російському перекладах можна стверджувати, що, незважаючи на деякі відмінності при передачі дієслів пасивного стану, в більшості випадків використовувалися однакові способи їх реалізації. Це засвідчує й кількісний аналіз російського варіанту перекладу, який несуттєво відрізняється від українського.

Отже, найбільший відсоток прикладів (22,1% – 70 прикладів) у перекладі Н.Кауфмана, як і у Т.Лика становить передача пасивного стану дієслова активним з використанням суб'єкта дії в якості підмета: *He was beset on either side by the merciless fangs of his erstwhile comrades* [4: 20]. – Его с двух сторон осадили не знавшие пощады клыки прежних товарищей [2: 40]. – Безжальні ікла колишніх побратимів входили в його тіло з усіх боків [3: 35]. В російському та українському варіантах, перекладачі використали в якості підмета суб'єкт дії ("не знавшие пощады клыки", "безжальні ікла"), а дієслово пасивного стану передали активним ("осадили", "входили").

64 приклади (20,2%) російський перекладач передав шляхом використання відповідного дієслова активного стану замість пасивного. Цей спосіб також є другим (22,7%) за частотою використання в українському варіанті перекладу: *The last few inches to the wall of the tepee were crawled with painful slowness and precaution* [4: 44]. – Последние несколько дюймов, отделявшие его от стены, он прополз медленно и с особой осмотрительностью [2: 82]. – Останні кілька кроків, що відокремлювали його від стіни вігвама, Біле Ікло повз довго й обережно [3: 75].

Зворотною формою дієслова на –ся російською мовою було перекладено 62 приклади, що складає 19,6%, – це лише на один відсоток більше, ніж в українському перекладі: *It might have been a lost soul wailing, had it not been invested with a certain sad fierceness and hungry eagerness* [4: 3]. – Его можно было бы принять за вопль погибшей души, если бы в нем не слышался резко выраженный оттенок тоскливой злобы и мучительного голода [2: 9]. – Його можна було сприйняти як стогін чиєсь загубленої душі, якщо б у ньому не відчувалося похмурої люті і жорстокості голоду [3: 7].

Реалізація досліджуваної категорії дієслів за допомогою активного стану в неозначено-особових реченнях застосовувалась Н.Кауфманом у 12,9% прикладах (41 приклад): *He knew the injustice and greediness of the older dogs when meat or fish was thrown out to be eaten* [4: 47]. – Он познакомился с жадностью и несправедливостью старших собак, когда всем им бросали мясо или рыбу [2: 87]. – Він дізнався, які несправедливі й жадібні дорослі пси, коли роздають м'ясо та рибу [3: 79].

У 36 випадках російський перекладач реалізував пасивний стан сполученням дієслова бути з дієприкметником пасивного стану минулого часу. Це складає 11,3% від загальної кількості прикладів. Порівнюючи з українським варіантом (11,7%), бачимо, що відсоток використання даного способу перекладу майже однаковий: *He walked as delicately as though all the snow were carpeted with porcupine quills* [4: 26]. – Он шел так осторожно, как будто снег был усеян иглами дикобраза [2: 52]. – Він ступав з такою обережністю, начебто весь сніг було всипано голками [3: 46].

Не зважаючи на деякі розбіжності в українському і російському варіантах перекладу досліджуваного твору, російський перекладач теж не обмежився застосуванням лише тих способів, що були запропоновані Н.Раєвською, і окрім них також використовував при перекладі безособове дієслово (19 прикладів = 6%), дієприкметник (10 прикладів + 3,2%), опущення дієслова пасивного стану та додавання замість нього іменника (8 прикладів = 2,5%) та опущення дієслова (7 прикладів = 2,2%).

Такі результати дослідження говорять про те, що окрім способів, запропонованих більшістю вчених-теоретиків, існують й інші досить часто вживані засоби реалізації пасивного стану дієслова: дієслово необов'язково повинно бути перекладено дієсловом, а може бути перекладено будь-якою іншою частиною мови. Частота використання таких засобів в художньому творі залежить від індивідуальних особливостей перекладу кожного окремого автора.

Зазначимо, що в результаті проведеного нами аналізу найуживанішим способом перекладу в обох мовах виявився переклад дієслова пасивного стану активним з використанням суб'єкта дії в якості підмета. Найменш уживаним способом серед запропонованих Н.Раєвською в українському варіанті виявився переклад дієсловом активного стану в неозначено-особовому реченні, а в російському – переклад сполученням дієслова бути з дієприкметником.

Під час дослідження ми дійшли висновку, що особливістю українського перекладача було використання інших частин мови (дієслово, іменник, прислівник), які не відповідали за значенням дієслову пасивного стану в оригіналі. Так, із загальної кількості прикладів ми виділили 56, у яких автор переклав дієслово пасивного стану зовсім іншими за значенням словами. Так, у 49 прикладах (86%), дієслово пасивного стану було передано зовсім іншим за значенням дієсловом, у 4 прикладах (8%) ми спостерігаємо заміну дієслова сполученням іншого дієслова з іменником, а в двох прикладах (4%) перекладач замінив дієслово сполученням іншого дієслова з прислівником, один приклад було перекладено за допомогою антонімічного перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Корнеева Е.А. Грамматика английского глагола в теории и практике: Время, вид, временная отнесенность, залог, наклонение. Серия: Изучаем иностранные языки. – СПб, Издательство «Союз», 2000. – 448 с.
2. Лондон Дж. Белый Клык: пер. с англ. Н.С. Кауфмана. – М., Л.: Мысль, 1926. – 215 с.
3. Лондон Дж. Біле ікло. Поклик предків. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2006. – 288 с.
4. London J. White fang. – Kharkiv: Folio, 2009. – 128 p.
5. Rayevska N.M. Modern English grammar. – Kiev: " VYŠČA SKOLA", 1976. – 475 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Абабілова – викладач кафедри перекладознавства Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: граматичні аспекти перекладу.

ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗМОВНО–ПОБУТОВОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКО–АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ В ПРОЗАЇЧНИХ ТВОРАХ В. ҐАБОРА «ШВОНЦ» ТА «ПОЛЮВАННЯ У ВТРАЧЕНОМУ ПРОСТОРИ»

Євгенія АНГЕРЧИК (Київ, Україна)

У статті розглядаються основні лексичні елементи розмовно-побутового стилю, а саме розмовна та діалектна лексика, у творах Василя Ґабора «Швонц та «Полювання у втраченому просторі» та труднощі їх відтворення в українсько-англійському перекладі. Згідно з нашим аналізом через культурні розбіжності між українською та англійською мовами перекладачу достатньо складно підібрати адекватний еквівалент українським діалектним та розмовним словам та виразам.

Ключові слова: розмовно-побутовий стиль, розмовні слова, діалектна лексика, побутові слова, територіальні діалекти, ідіостиль, переклад, адекватність перекладу.

The article deals with the issue of rendering the main lexical elements of colloquial and casual style in the works "Shvonts" and "Hunting in Lost Space" by Vasyl Gabor. The analysis shows that due to cultural differences between the Ukrainian and English languages it is quite hard for a translator to find adequate equivalents for Ukrainian colloquialisms and dialects.

Key-words: colloquial and casual style, colloquialisms, dialects, casual words, territorial dialects, idiostyle, translation, adequate translation.

Розмовно-побутовий стиль мовлення – це стиль, який використовується в усному повсякденному спілкуванні у побуті, у родині, на виробництві. Основними мовними засобами розмовно-побутового стилю є емоційно-експресивне забарвлення (метафори, порівняння, синоніми); суфікси суб'єктивного оцінювання (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості); прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові); часте вживання різноманітних займенників, дієслів із двома префіксами (попо-, пона-, поза-); специфічні фразеологізми, фольклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки тощо [22].

Безперечно, в художніх творах не рідко зустрічаємо розмовну та побутову лексику в діалогах героїв. В художній літературі розмовні слова використовуються як засіб досягнення ефекту реалістичності. У такому разі автор змальовує своїх персонажів такими, якими вони є насправді. За допомогою вживання розмовних слів він вказує на їх спосіб життя, інтереси, акцентує на походженні, різні культури та поведінки, соціальному статусі тощо. Таку тенденцію можемо помітити у проаналізованих творах Василя Ґабора.

Відтворення елементів розмовно-побутового стилю художнього твору в українсько-англійському перекладі викликає труднощі, оскільки вимагає детального дослідження та врахування лінгвокультурних особливостей української та англійської мов.

У сучасному світі зростає роль перекладача художньої літератури, оскільки він є сполучною ланкою у міжкультурній комунікації. Перекладач повинен не лише передати текст, не порушивши узуальних норм мови, а й максимально точно відобразити культурні особливості мови оригіналу. Тому метою цієї статті є вивчення лексичних особливостей розмовно-побутового стилю на прикладі названих творів В. Габора та труднощів їх відтворення в українсько-англійському перекладі. Завданням статті є аналіз перекладацької компетентності у питанні лексичних відповідників розмовно-побутового стилю української та англійської мов, яка забезпечує адекватність перекладу.

Дж. Р. Фьорс підкреслює, що кожен новий переклад відомого тексту створює нові лінгвістичні труднощі, цікаві для кожного перекладача [24:29]. Це стосується і передачі лексичних особливостей розмовної мови, де перекладачеві необхідно знайти еквіваленти стилістичної організації перекладного тексту.

Варто згадати, що нині розмовна та побутова лексика є доволі поширеною в українській та англійській мовах, вона є активною складовою мови, її не важко зрозуміти. Використовуючи у своїх творах розмовну неофіційну, діалектну, а часом і грубу лексику, автор робить їх надзвичайно реалістичними та «живими».

Щоб перекласти лексичні елементи розмовно-побутового стилю у художньому творі, необхідно бути компетентним у тому, які перекладацькі відповідники застосувати, щоб не порушити стилістичну організацію самого твору [7: 65].

Поза сумнівом, переклад вимагає врахування певних мовних норм. Якість перекладу, на думку В. Бархударова, залежить від рівня його «відповідності нормі перекладу», а також від «характеру мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми [2: 228].

Адекватний переклад вимагає використання заміни та відповідників. Якщо ж неможливо передати всі аспекти оригіналу, то можна використати рівноцінні заміни. Завдяки таким діям ефект перекладеного тексту буде рівноцінним з оригіналом. Адже відомо, що «один і той самий ефект можна досягнути різними стилістичними засобами, а один і той же стилістичний засіб може виконувати різні функції» [12: 24].

Такі труднощі можуть виникнути при відтворенні діалектизмів в українсько-англійському перекладі. Переклад діалектизмів завжди був і залишається для перекладача художньої літератури завданням цікавим і складним. Враховуюче те, що автор художнього тексту використовує діалектизми із спеціальною метою, і розуміючи, що ігнорування цих елементів художнього твору чи їх недовідтворення у перекладі є не лише виявом неповаги до автора, але й викривленням оригіналу, перекладач твору, в якому присутні діалектизми, завжди знаходиться у пошуку їхнього адекватного відтворення. Зазвичай цілеспрямоване використання діалектних форм автором художнього тексту становить невід'ємну складову ідіостилу в цілому.

Окремі аспекти перекладу діалектизмів розглядалися у працях таких відомих дослідників, як С. Влахов і С. Флорін, А. Федоров, О. Чередниченко, В. Карабан та ін. Багато уваги цьому питанню приділяє О. Медвідь [15].

Діалектизми – це слова, вживання яких характеризується територіальною обмеженістю і більш-менш контрастує з прийнятими в літературній мові нормами. Діалект часто ототожнюють із говіркою, проте варто зазначити, що діалект – поняття значно ширше за говірку, адже діалект може включати в себе сукупність однорідних говірок [19]. З точки зору мови, діалектизми поділяються на фонетичні, які відрізняються від літературної норми вимовою певних звуків, граматичні, які різняться від літературної норми оформленням певних граматичних форм, і лексичні, що в діалекті мають значення, відмінне від загальнономовного [15].

Так, у творах В. Габора «Швонц» та «Полювання у втраченому просторі» спостерігаємо використання територіальних діалектизмів, побудованих на лексичній основі, які автор використовує для надання творам місцевого колориту. Для правильного перекладу діалектної лексики перш за все потрібно точно знати той чи інший український діалект та точні

значення діалектних слів [10]. Діалектизми утворюють неповторну своєрідність художньої тканини, і без них мова героїв позбавляється індивідуальності. У перекладі це вимагає компенсацій. Проте, проста заміна діалектизмів першотвору діалектизмами мови перекладу перетворює «місцевий колорит» першотвору на «місцевий колорит» мови перекладу. Відтворення діалектів підкреслено розмовним стилем не переходить меж «одомашнення» і залишає переклад в рамках своєї культури.

І. Лесвий зазначає, що «...не обов'язково, щоб у народному мовленні кожному розмовному звороту оригіналу відповідало просторіччя в перекладі: воно може бути використаним в іншому місці за умови, щоб загальне враження від мовленнєвої характеристики збереглося незмінним» [13: 148].

На думку О. Медвідь, адекватним вважається той переклад, при якому відповідники у цільовій мові побудовані на тих самих прагматичних компонентах значення, що й одиниці діалектного мовлення тексту оригіналу [15]. Таким чином, стратегією перекладу діалектизмів є передача їх семантичних, емоційно-експресивних та стилістичних рис.

Так, у творі «Швонц» В. Габора ми зустрічаємо наступні діалектизми та їх переклад:

«Він то сідав на стілець, то схоплювався з нього, але весь час дивився на квадратне дзеркальце, зіперте на полив'яний дзбанок...» [4]. – “He sat down on a stool and got up again and again, but didn't take his eyes off the small square mirror propped against an enamel jug...” [27].

«Вони такого не чекали од свого газди...» [4]. – “The horses had not been expecting this from their master.” [27].

«...– А шляк би її трафив, сапка і та буває гостріша...» [4]. – “Damn it, a hoe would be shaper.” [27].

Як бачимо, в оригіналах використовуються галичанські діалектизми на лексичному рівні: «дзбанок», що означає глекоподібний, глиняний, дерев'яний посуд. Тут спостерігаємо додавання суфікса пестливості -нок-, що додає діалектичному слову більше розмовності. В англійському перекладі перекладачем було вжито «jug» – глечик, кухоль, що не має розмовності. Хоча «jug» в англійській мові також вживається як сленг та жаргон і означає «в'язниця, пляшка віскі, банк чи сейф». Тобто, виходячи з цього, можна сказати, що перекладач все ж таки залишив розмовний відтінок, посилюючись на багатозначність слова «jug».

А ось у наступному прикладі на галичанський діалект «газда» – господар, перекладач використав «master», що має діалектичний відтінок і означає «хазяїн, власник, господар» [21: 21].

Вислів «Шляк би її трафив» окрім діалектичного має ще й знижене експресивне забарвлення і має значення «Нехай їй грець!» або «Грець тебе побий». Цей вираз вжитий з метою надати мові іронічності. В англійському перекладі використано «Damn it» – «Чорт його бери», що має більш емоційно-експресивний та фамільярно-грубоватий відтінок.

Як бачимо, у наведених прикладах перекладач за допомогою лексико-граматичних трансформації прагне відтворити саме тональність твору, адже адекватне відтворення діалекту є завданням, що майже неможливо розв'язати.

Досить часто у творах В. Габора зустрічається розмовна лексика із лайливим забарвленням:

«Чи то блуд мене вчепився і водить лісом. Відпочину трохи й подамся додому» [3]. – “Or else an evil force has taken hold of me and is leading me astray in the forest” [26].

«Здавалося, що хтось мене раптово хапає кістлявими руками і міцно притискає до дерева, на яке сперся курячи.» [3]. – “Suddenly, it seemed someone had seized me with bony hands and was pressing me to the tree I leaned against, smoking the cigarette.” [26].

«І лихі передчуття мав, а таки вибрався на це кляте полювання...» [3]. – “despite my dire premonitions, I still set off that damn hunting expedition...” [26].

«Я аж відсахнувся від дерева і націлив на нього рушницю, та наступної миті, затермосивши головою, відігнав від себе погані думки і з гіркотою розсміявся із власної слабодухості...» [3]. – “I actually leapt away from the tree and aimed my gun at it, but a moment later I gave my head a good shake, driving away the evil thoughts, and burst out laughing at my own faintheartedness” [26].

Як бачимо, способи перекладу розмовної лексики в усіх прикладах різний. Але важливо зауважити, що в усіх випадках розмовність оригіналу відтворюється у перекладі. Так, слово «блуд» має розмовне значення і означає «неправильна, помилкова дія, думка, помилкове твердження, помилка» [21]. В перекладі перекладач використав прийом заміни і замінив іменник на іменникове словосполучення “an evil force” – «зла сила». Адже якщо б перекладач вжив прямий переклад слова «блуд» – “fornication, lechery or whoredom” [21], то змінився б смисл речення.

В останньому прикладі для збереження розмовності перекладач використав англійське фразове дієслово “tear away” при перекладі розмовного слова «відсахнутися», що означає «відстрибнути, відскочити, раптово відсуватися, відхилятися, відскакувати» та фразеологічний вираз “to give one’s head a good shake” – «страхнути, трясти гарно головою» при відтворенні слова «затермосити». Така заміна пояснюється меншою функціональністю морфологічних елементів аналітичної англійською мови у порівнянні з синтетичною українською мовою, що змушує перекладача компенсувати останнє за допомогою підбору фразеологічних відповідників українських розмовних одиничних лексичних елементів.

Одиничний іменник «слабодухість» з відтінком розмовності було замінено також розмовним іменником “faintheartedness» відповідно до правил словобудови англійської мови.

Як бачимо, перекладачем було підібрано як поняттєві, так і функціональні відповідники за допомогою лексичних та морфологічних трансформацій, що дало йому можливість передати розмовність тексту без втрати емоційності та експресивності.

За нашими дослідженнями, розмовна лексика відтворюється в англійській мові набагато легше, ніж діалектна, оскільки є певні відповідники. Якщо в першому випадку головне зберегти лише розмовність у перекладі, то у другому – потрібно ще передати місцевий колорит.

Отже, можна зробити з вищенаведеного висновок, що труднощі перекладу з української мови англійською лексичних елементів розмовно-побутового стилю спричиненні, по-перше, відсутністю в англійській мові діалектних реалій, що є притаманними українській мові; по-друге, різними традиціями використання розмовних лексичних елементів в названих мовах, по-третє, морфологічними розбіжностями між українською та англійською мовними системами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Л., 2003.
2. Бархударов Л. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Международ.отношения, 1975. – 240 с.
3. В. Габор Полвання у втраченому просторі – http://a.books.netagency.com.ua/library/gabor_vasil/polyuvannya_u_vtrachenomu_prostorii/. Габор Швонц – http://a.books.netagency.com.ua/library/gabor_vasil/shvonts/.
4. Взаємодія усних та писемних стилів мови / М.І. Пентилюк; М.М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1982. – 179 с.
5. Гнатюк Л.П., Бас-Кононенко О.В. Українська мова: Навч.посіб. – 4-е вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – С. 254 – 256
6. Гоца Н. Використання та функції сленгу у афро-американському жіночому романі та його переклад на українську мову. Лінгвістичні дослідження. Актуальні проблеми сучасного художнього та галузевого перекладу: Матеріали II Міжнародного науково-методичного семінару. Випуск 8. – Горлівка: Вид-ство ГДППМ, 2009. – С. 64-71.
7. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.
8. Казачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: Навч.посіб. – 5-е вид. – К.: Вища шк., 2004. – 277 с.
9. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
10. Караванський С. Словник синонімів української мови. – К.: Вид-во «Орія» при УКСП «Кобза», 1993. – 472 с.
11. Левицька Т., Фитерман А. Теория и практика перевода с английского языка на русский. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1963. – 125 с.
12. Левый И. Искусство перевода. – М.: 1974. – 152 с.
13. Мацько Л.І. Стилiстика української мови. – К., 1990.
14. Медвідь О. Проблема використання діалектизмів і просторіччя в українському художньому перекладі // Другий Міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення (Львів, 22-28 серпня 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 272 – 277.
15. Мова і час: розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К., 1977. – 237 с.
16. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Пробний підруч.для гімназій гуманітар.профілю. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
17. Сучасна українська літературна мова/За ред. М. Плющ. – К.: Вища школа, 1994.
18. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика/За заг.ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.
19. Труб В.М. Особливості семантичної інтерпретації лексики і висловлювання (цілові, модальні, темпорально-просторові та оцінні аспекти): Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – 324 с.
20. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Татаренко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін.. – 2-ге вид., випр.. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 652 – 653.

21. Українська мова. Практичний довідник / рецензенти Ю.М. Тельпуховська, Т.Г. Каширіна, укладач О.Г. Попко. – Харків: ФОП Співак Т.К., 2008.
22. Усне побутове літературне мовлення / А. В. Чабаненко; АН АРСР, Ін-т мовознавства / [М.А. Жовтобрюх (відповід.ред.) та ін.] – Київ: Наукова думка, 1970. – 201с.
23. Ферс Р. Дж. Лингвистический анализ и перевод. – Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – Москва, 1978, – С. 25 – 35.
24. Юшук І. П. Практичний довідник з української мови – К.: Рідна мова, 1998. – 223 с.
25. Vasył Gabor Hunting in Lost Space // translated by Patrick Corness and Natalia Pomirko – www.UkrainianLiterature.org
26. Vasył Gabor Shvonts // translated by Mark Andryczyk with Yaryna Yakubyak – www.UkrainianLiterature.org

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Ангерчік – аспірант кафедри теорії та практики перекладу Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, мовознавство, стилістика, психолінгвістика.

ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА – ЯК ЛАНКА ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ РЕЦЕПЦІЄЮ ТА ПЕРЕКЛАДОМ

Ольга БІЛОУС (Кіровоград, Україна)

Гостра соціальна спрямованість і новаторські якості новелістики В. Стефаника, демократична сутність і художня майстерність, висока гуманістична спрямованість моральних шукань – усе це, безумовно, не тільки відразу окреслило першорядне значення його прози для історії національної літератури, але й зумовило широкий інтерес до перекладу його творів та їхньої рецепції в багатьох країнах уже на межі XIX – XX століть.

Ключові слова: рецепція, переклад, причинний зв'язок, інформативна фаза

The range of pressing social problems as well as the groundbreaking features of Vasył Stefanyk's short stories, his democratic nature and artistic skills, humanitarian ideals and the highlights of his moral aspiring make the writer's fiction stand high in the history of the national literature. It also preconditioned the overwhelming interest in Stefanyk's fiction translation and reception all over numerous countries in the late 19th – early 20th centuries.

Key words: reception, translation, casual relationship, informative stage.

Не підлягає сумніву доказовість того, що поступальний рух національної літератури практично неможливий без органічного впливу на неї художнього досвіду певного народу. Основу теоретичних узагальнень, які стосуються проблеми освоєння літературного досвіду, складає твір словесного мистецтва певної національної літератури.

Творчість В. Стефаника сприймалася сучасниками як суспільно значима подія в духовному житті українського народу одразу після появи його збірки “Синя книжечка” (1899). За її творцем визнавали талант великої художньої сили І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, О. Кобилянська, Г. Адам. Новаторські якості новелістики В. Стефаника та художня майстерність визначили її першорядне значення в історії національної літератури й викликали на зламі XIX – XX століть широке зацікавлення прозою українського письменника в багатьох країнах світу (*актуальність*).

Питання причинного зв'язку між рецепцією та перекладом (*предмет*) доречно простежити на прикладі Стефаникової новели “Лист”. Вона була адекватно перекладена О. Кобилянською німецькою мовою й опублікована в берлінському журналі “Die Gesellschaft” (1899). Ідеться про одну з перших публікацій творів українського письменника в перекладі іноземними мовами загалом і першу німецькою мовою – зокрема. Причинний зв'язок, що вичленовує полівимірність рецепції та перекладу, супроводжує критична оцінка Л. Якововського як редактора названого журналу.

В. Стефаник, як ніхто інший з-поміж українських письменників, увійшов у свідомість громадськості Німеччини в результаті системного сприйняття, заснованого на полівимірності процесу взаємодії літератур і об'єктивної наявності домінуючих чинників – *міжлітературних зв'язків* (причинний зв'язок на основі взаємин О. Кобилянської – О. Маковея, з одного боку, та Л. Якововського – П. Тодорова – Г. Адама – з іншого), *рецепції* (інформативна фаза) й *перекладу* (результативний етап осмислення художнього твору в іонаціональному середовищі) /об'єкт/.

До цього рецепційного руху був причетний також І. Франко. Ще з 80-х рр. XIX-го століття, коли спостерігалось помітне поживання інтересів західноєвропейської критики українською літературою, І. Франко доклав максимальних зусиль для утвердження цього

процесу. Тенденції взаємодії між німецькою та українською літературами активно зміцнювали, окрім І. Франка та О.Кобилянської, ще й О. Грицай, О. Попович, О.Роздольський, Г. Адам, В. Горошовскі, К. Функенштайн, А. Гайне, А. Зеліб, Ю. Вірґінія.

Досліджуваний нами матеріал свідчить про те, що українська тема мала не уявного, а реального адресата в німецькомовних країнах (Австрія та Німеччина), де з кінця XVIII-го століття – в тій чи іншій кількості – громадами проживали вихідці з українських земель. Вони зберігали в іонаціональному середовищі образ Батьківщини, що не могло не позначитись на зацікавленнях Україною з боку А. Шлицера, Й.Х. Енгеля, Й.Г. Коля, Й.Г. Гердера, Л. Бетховена, Ф. Боденштедта, Г.І. Бідермана, Е. Мертке. Особливо плодотворним стало засвоєння української тематики в епоху романтизму, коли постала “українська школа” в німецькому письменстві. Кращі її досягнення асоціюються з іменами Л. Захер-Мазоха, М. Ебнер-Ешенбах та насамперед К.Е. Францоza [1: 81-84].

Наприкінці XIX-го – першій третині XX-го століть естетичне освоєння українських мотивів набуло об’єктивно нової художньої якості завдяки німецькомовним виступам як українських, так і німецьких діячів – І. Франка, О. Кобилянської, О. Маковея, Р. Сембратовича, О. Грицяя, В. Кушніра, І. Труша, Б. Лепкого, Г. Адама, А. Лютера, В. Горошовскі, Ю. Вірґінії. Система координат української діаспори в німецькомовних країнах сформувалася в 20-х рр., коли зазнали поразки національно-визвольні змагання, що пов’язуються з Українською Народною Республікою. У Німеччині були засновані спеціальні культурно-освітні осередки, з-поміж яких доцільно виділити діяльність Українського Наукового Інституту в Берліні. В його стінах працювали або були його співробітниками такі визначні українські науковці, як Д. Чижевський, Д. Дорошенко, І. Мірчук, В. Кубійович, З. Кузеля, а також німецькі дослідники українознавства – К. Майер, П. Рорбах, А. Шмідт, Г. Шпехт. Окрім значної дослідницької та популяризаторської роботи УНІ видавав цінні наукові збірники: “Наукові записки Українського Наукового Інституту в Берліні”, “Повідомлення Українського Наукового Інституту в Берліні”, а також цикл українознавчих студій “Матеріали до українознавства” та “Українські культурні новини”. Всі ці видання мають чітку спрямованість – ознайомити іонаціонального читача з Україною, її історичним минулим та духовною скарбницею в найширшому розумінні цього слова. Хоча роки (1927 – 1939), на які випала можливість дійти названим німецькомовним публікаціям до громадськості країн Західної Європи, були складними для розгортання процесу рецепції української культури, а все ж вони відіграли суттєву роль для становлення німецько-українських літературних стосунків у координатах діаспори. Одна з її особливостей полягає в тому, що за межами України в різних країнах Європи виникли екстериторіальні центри (Берлін, Білий Бір, Братислава, Брно, Брюссель, Варшава, Відень, Каліш, Ланцут, Ліґниця, Мюнхен, Париж, Перемишль, Подєбради, Прага, Тарнів), покликані сприяти входженню української культури в свідомість іонаціонального читача [2: 97-102].

Порівняльне літературознавство привертає значну увагу дослідників, які прагнуть виокремити генетичні й типологічні зв’язки між різними літературами відповідно до тих історичних умов, за яких відбувалося становлення національних культур. Водночас стала доказовою та обставина, що поступальний рух будь-якої літератури практично неможливий без органічного впливу на неї художнього досвіду того чи іншого народу.

Звернемося знову до конкретного прикладу. Збірка новел В. Стефаніка була видана наприкінці квітня 1899 р. під назвою “Синя книжечка”. Вона справедливо була сприйнята сучасниками як визначна подія. Багато видатних діячів (І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка та ін.) визнали в авторі дванадцяти зразків малої прози талант великої художньої сили. Гостра соціальна спрямованість і новаторські якості новелістики В. Стефаніка, демократична сутність і художня майстерність, висока гуманістична спрямованість моральних шукань – усе це, безумовно, не тільки відразу окреслило першорядне значення його прози для історії національної літератури, але й зумовило широкий інтерес до спадщини письменника в багатьох країнах уже на межі XIX – XX століть.

Так, важливим моментом у публікації оповідання “Лист” є його критична оцінка, яка передуює перекладу. У декількох рядках означена головна тенденція творчості Стефаніка: “Ніхто серед сучасних українських письменників не знає українського селянина краще, ніж

Василь Стефаник. Він – дійсний селянський поет; очевидно, неможливо знайти у творах інших його сучасників більш “українського”, ніж герої і дух цих коротких прозаїчних зображень” [5: 245]. Хоча автор цього першого в німецькій пресі відгуку про творчість В. Стефаника й приховав своє прізвище за загальним формулюванням “Примітка редакції”, не підлягає сумніву, що належить воно перу Л. Якововського. Німецький критик вбачав у В. Стефанику талановитого літописця свого народу, співака гнобленої Батьківщини, поета, чиє серце належало трудовому селянству.

Заслуга першого перекладу творів В. Стефаника не тільки німецькою, але й іншими неслов'янськими мовами належать О. Кобилянській. Названий твір вона надіслала в редакцію журналу “Суспільство” у відповідь на настійне прохання Л. Якововського подати йому що-небудь з української літератури. Як відзначалося, новела “Лист” побачила світ на початку жовтня 1899 року. Однак В. Стефаник був інформований про вихід новели значно раніше. О. Кобилянська в листі від 24 березня 1899 року повідомляла йому про згоду Л. Якововського надрукувати “Лист” на сторінках німецькомовного журналу “Суспільство”. Цей лист дає уявлення про В. Стефаника та його авторське ставлення до долі своїх творів у перекладному звучанні. Тут різким контрастом протистоїть ентузіазм О. Кобилянської нейтральній інертності з боку автора, який не виявляв жодного інтересу до можливостей трансформації його новелістики іноземними мовами. “Вам байдуже, чи “Лист” буде друкований. А я би була хотіла, щоб воно саме бодай трохи врадувало Вас. Чому Ви все сумні? Такі, як той “Лист”, що мають його німці печатати, або як той “Valse melancolique”, що його моя музика грала?” [3: 397].

Зразком перекладацької зацікавленості може служити ще одне місце з цитованого вище листа, з якого випливає: якщо письменниця матиме час, то вона перекладе ще такі новели, як “З села виводили” і “Стратився”. Перекладачка втілила свій намір у життя. Перші публікації новел, згаданих у листі від 24 березня 1899 року, з'явилися в пражській щоденній газеті “Die Politik” (1900, № 46).

Перекладацькі принципи О. Кобилянської – це тема для окремого дослідження. Один із “секретів” її майстерності – у способах максимального досягнення ефекту оригіналу, повного уподібнення мовних одиниць. Разом з тим, не може бути й мови про який-небудь порівняльно-буквальний паралелізм, який би переконував у близькості перекладного тексту його споконвічному змісту. Разюча подібність виявляється в її перекладах народних оповідань **Марка Вовчка** (“Два сини”, “Не до пари”, “Сон”, “Максим Гримач”, “Данило Гурч”), **О. Маковея** (“Весняні бурі”, “Різдвавний вечір”. “Клопоти Савчихи”), **І. Франка** (“Мільйонер”, “Яць Зелепуга”), **Л. Мартовича** (“Мужицька смерть”), **Н. Кобринської** (“Чудовище”), **Лесі Українки** (“Пісня без слів”) та ін.

У цьому плані слід відзначити адекватне відтворення О. Кобилянською смислових компонентів у її інтерпретаціях Стефаникової новелістики. Як відомо, жанровою особливістю будь-якої новели є лаконізм. Але ця характерна риса в Стефаника виражена настільки динамічно, що, здається, кожна художня деталь представляє сама собою монументальну світобудову. Максим Горький, звертаючись до творчості В. Стефаника, вказав на концептуальну глибину впливу творів українського новеліста на читача: “Як коротко, сильно і страшно пише ця людина”. На думку Ф. Погребенника, саме в цих словах автора “Пісні про сокола” “із граничною точністю визначені особливості стилю Стефаника, його ідейно-естетичне новаторство” [4: 22].

Переклади О. Кобилянської створюють враження дивної точності відтворення всього змістового арсеналу, який міститься в новелах В. Стефаника (“Лист”, “Камінний хрест”, “Сама-самісінька”). Тут у наявності не тільки адекватна передача оригіналу в його концентрованому вигляді, але й доказ на користь повноцінної інтерпретації, яка досягається завдяки його сприйманню з погляду теорії реалістичної інтерпретації й об'єктивного розуміння “механіки” перекладу.

Показовий вибір новел Стефаника, перекладених О. Кобилянською німецькою мовою – “Лист”, “Новина”, “З села виводили”, “Стратився”, “Камінний хрест”, “Сама-саміська”, “Катруся”. Глибоко правдиве зображення життєвих реалій додає цим новелам особливу художню принадність і соціальну гостроту їхнього змісту. Вони насичені зворушливим

почуттям, тон їх – гранично стриманий, майже суворий. На думку І. Франка, твори В. Стефаніка пройняті глибоко зворушливим ліризмом, який сильно хвилює людське серце й відразу, з першого ж речення, передає читачу своєрідний ніжний настрій. Його нариси, як і найкращі народні пісні, начисто позбавлені риторики, сентиментальності. Те, що на зламі ХІХ – ХХ століть спостерігається пошавлений інтерес західно-європейської критики до української літератури, у т.ч. до творчості В. Стефаніка, факт не випадковий. І в цій закономірності важко розрізнити часову відстань у рецепційному процесі. Між його фазами немає чітких демаркаційних ліній, які давали б можливість підвести ризку під однією і перейти до іншої.

Назвемо кілька фактів, які стосуються сприйняття новелістики Стефаніка в країнах німецької мови. Протягом 1899 – 1906 рр. в перекладі німецькою мовою з’явилися твори “Лист”, “Камінний хрест”, “Синя книжечка”, “Виводили з села”, “Стратився”, “Скін”, “Новина”, “Злодій”, “Сама-саміська”, “Май”, “Кленові листки”. “Катруся”, “Лан”, “Мамин синок” та ін. Серед інтерпретаторів слова В. Стефаніка німецькою мовою – О. Кобилянська, І. Франко, О. Грицай, В. Горошовський, К. Функенштейн, О. Попович, О. Роздольський. Між процесом критичного усвідомлення творчості Стефаніка та його збагненням у результаті перекладу існує тісна взаємозалежність. Безсумнівний вплив ступеня самопізнання критики (О. Кобилянська, І. Франко, Л. Якововський, Г. Адам та ін.) на глибину й масштабність її проникнення в сутність перекладацького осмислення (О. Кобилянська, І. Франко, О. Грицай, В. Горошовський, Г. Адам).

У 80-х рр. І. Франко багато робив для того, щоб видати історію української літератури, маючи на увазі критичне висвітлення творчості українських письменників. У 90-х рр., завдяки зусиллям О. Кобилянської, були зроблені спроби надрукувати окремими випусками твори Марка Вовчка та Осипа Маковея.

На початку ХХ століття Є. Косевич звернувся до В. Стефаніка з проханням дозволити йому переклад збірки “Синя книжечка” німецькою мовою. Серед причин внутрішньо літературного плану він наголошує на значенні виходу у світ новел Стефаніка для всієї української літератури, звертаючи увагу письменника на всесвітню популярність серії “Універсальна бібліотека”, яка видавалася лейпцігською фірмою “Реклам”. Багато з перекладів, здійснених О. Кобилянською, І. Франком, О. Грицаєм, В. Горошовським, О. Поповичем, О. Роздольським, К. Функенштейном та іншими інтерпретаторами української літератури німецькою мовою, побачили світ на сторінках газет і журналів, що виходили в Берліні, Лейпцизі, Галле, Відні, Празі. Серед них – видання “Aus fremden Zungen”, “Die Gesellschaft” (Berlin), “Die Zeit”, “Ruthenische Revue”, “Volksblatt Halle”, “Die Politik”, “Arbeiter-Zeitung” та ін.

Не все вдавалося – в силу об’єктивних і суб’єктивних причин. Повчальними були втрати. Але були й цінні надбання в процесі німецько-українських і українсько-німецьких літературних взаємозв’язків. Одним з таких надбань є збірка оповідань О. Кобилянської, яка у 1901 році вийшла окремою книгою під назвою „Kleinrussische Novellen“ (“Малоруські новели”). Це видання можна розглядати як один із яскравих прикладів функціональної взаємодії культур, оскільки воно з’явилося внаслідок вияву інтенсивних міжлітературних зв’язків на практиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоус О. Багатовимірність міжлітературної взаємодії. – Кіровоград: ТОВ «ІМЕКС ЛТД», 2008. – 135 с.
2. Зимомя М., Білоус О. Опанування літературного досвіду. Переємність традиції сприйняття творчості Тараса Шевченка. – Дрогобич: КОЛО, 2003. – 280 с.
3. Кобилянська О. Твори в 5 т. – К., 1967. – Т.5. – 767 с.
4. Погребенник Ф. Василь Стефанік у слов’янських літературах. – К., 1976. – 295 с.
5. Symonrja M. Die Rezeption ukrainischen Literaturgutes im deutschen Sprachgebiet von Anfängen bis 1917. Ein Beitrag zur Geschichte der ukrainisch-russisch-deutschen Literaturbeziehungen. – Berlin, Humboldt-Universität, 1972. – 640 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: українсько-німецькі літературні зв’язки: переклад та рецепція, теорія та практика перекладу.

СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ СФЕРИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

Наталія БОНДАРЕНКО (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена виявленню тенденцій розвитку лексико-семантичної системи англійської мови під впливом екстралінгвістичних чинників, описуються способи збагачення словникового складу англійської мови на базі аналізу словотворчих процесів. Розглядаються основні способи перекладу новоутворень українською мовою.

Ключові слова: словотвір, неологізм, модель словотвору, афіксація, телескопія, аналогія, продуктивні способи перекладу, описовий переклад, транскодування.

The article deals with the tendencies of development of lexico-semantic system of English under the influence of extralinguistic factors, describes the ways of enriching the English vocabulary while analyzing its word-building process. The author describes the main ways of translation of the lexical innovations into Ukrainian.

Key words: word building, neologism, word building model, affixation, blending, analogy, productive ways of translation, descriptive translation, transcoding.

Англійська мова як і інші мови, не могла не прореагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликаних новими реаліями ХХІ сторіччя, подіями глобального масштабу. В 90-і роки ХХ сторіччя серед головних «постачальників» інновацій відзначали політику, мас-медіа та Інтернет [11: 146], але й на початку нового сторіччя інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найбільш активно відбувалися саме в цих сферах.

Дослідженням проблем словотвору присвячено багато робіт видатних мовознавців, а саме: О.С. Кубрякової, М.Я. Плюща, Г.О. Винокура, Ю.А. Зацного та інших. Як відомо, словотворення розглядається як засіб номінації, як засіб поповнення словникового складу мови новими словами для позначення «виникаючих явищ культури і цивілізації чи його оновлення за рахунок все нових засобів вираження» [1: 3]. Під словотвором розуміють правила творення мовних одиниць за певними моделями та схемами, систему способів та засобів творення нових слів [2: 6; 7: 167]. «Слово твориться певною сукупністю стосунків його компонентів (кореня, афіксів) і відношенням одного слова – члена словотворчої системи – до іншого слова тієї самої системи.» [6: 6]. Лексична функція словотвору, підкреслюють мовознавці, принципово еволюційна, вона спрямована на зміну мови [9: 13]. Словотвір виконує важливу роль з точки зору когнітивної лінгвістики, оскільки це процес, цілком орієнтований на комунікацію, на передачу знань про світ, на структурування тих елементів навколишнього світу, які в процесі діяльності суб'єкт виділив і якими опанував. Більшість неологізмів, як відомо, це похідні слова, деривати. Як пише О.С. Кубрякова, похідні слова на відміну від простих не тільки іменують окрему дію, предмет, але й вказують на зв'язок, на їх відношення до інших дій, предметів. Тим самим виникає можливість з'єднати новий досвід зі старим, пізнати невідоме через відоме [8: 48-49].

Актуальність вибору проблеми визначається необхідністю комплексного аналізу процесів та явищ, які відбуваються в словниковім складі сучасної англійської мови. Поза увагою вчених здебільш залишаються питання, які пов'язані з внутрішньомовною мобільністю та міграцією лексики, які є, на нашу думку, важливим, навіть вирішальним фактором розвитку словникового складу сучасної англійської мови.

Метою роботи є виявлення тенденцій розвитку лексико-семантичної системи англійської мови в останні десятиліття, змін у шляхах та способах збагачення словникового складу на базі аналізу словотворчих, семантичних та фразотворчих процесів.

Утворення нових слів у мові завжди викликає певні труднощі при їх передачі у мові перекладу. Власне, у процесі перекладу новоутворених термінів в сфері політичного життя перекладачеві-нефахівцю може надати допомогу його філологічна освіченість, знання асоціативних зв'язків термінологічних морфем, афіксальних особливостей термінів. Отже, нашим **завданням** є виявлення найбільш частотних способів творення лексичних інновацій екологічної сфери в англійській мові та адекватних засобів їх передачі українською мовою.

Аналізуючи лексичні одиниці-неологізми комп'ютерної сфери нами були виділені такі моделі словотвору, які є найбільш продуктивними:

1. Афіксальний. Особливо інтенсивно проходило утворення суфіксальних неологізмів. Серед продуктивних суфіксів можна виділити такі як *-er, -ism, -ness, -ship*: *birther* – «людина, яка вважає, що президент США Барак Обама не народився у Сполучених Штатах і, таким чином, за законом не може бути президентом країни», *declinism* – «думка про те, що політична та економічна системи країни знаходяться в стадії незворотного процесу спаду», *presidentialness* – «фізичні та моральні якості людини, які уможливають її перебування на посту президента США», *tripartisanship* – «співпраця трьох політичних партій». Продуктивними префіксами для утворення неологізмів сфери політичного життя можна вважати такі як *over-, de-, micro-*: *overvoting* – «вибір більш ніж одного кандидату у бюлетені для голосування», *de-elect* – «усунути з посади обраного посадовця», *microdonor* – «особа, яка надає невелику суму грошей на політичну кампанію».

2. Телескопія. Матеріали словників нової лексики, періодичної преси підтверджують висновок вчених про активізацію телескопійного словотворення [3: 102], тобто створення одного слова з двох інших. Телескопійний спосіб – досить молодий спосіб словотворення в англійській мові, фактично він почав активно діяти лише у XX столітті [10: 146]. Найбільш продуктивними моделями телескопії при утворенні інновацій сфери комп'ютерних технологій є такі моделі:

а) $ab + cd > ad$ (сполучення початкового фрагменту першого слова з кінцевим фрагментом другого слова):

infomation + propaganda > infoganda

When you watch the military flyovers here each July 3, that is really and sadly part of that infoganda campaign, which has gotten costly and almost sacrilegious if you oppose it.

(Telegraph Herald, March 14, 2010)

manufacture + controversy > manufactroversy

There is, however, a manufactroversy – a manufactured controversy – created by junk science, dishonest researchers, professional misconduct, outright fraud, lies, misrepresentations, irresponsible reporting, unfortunate media publicity, poor judgment, celebrities who think they are wiser than the whole of medical science, and a few maverick doctors who ought to know better.

(Skeptic, June 3, 2009)

municipal + suicide > municide

Municide describes the death of cities through economic and political destruction.

(Examiner.com. November 18, 2010)

politician + entertainer > politainer

Both are famous, populist politicians with a history of outlandish behavior. They are both "politainers."

(The Cincinnati Enquirer, August 5, 2003)

Pollution + politician > pollutician

"Undoubtedly, since the injustice rendered our service personnel and families is under Republican leadership, I could be accused of being a dirty giveaway Democrat. But for any elephant entertaining this thought, it's my personal feeling that the next wonder of the world will be the discovery of a sincere 'pollutician,' elephant or donkey."

(Press Journal, March 19, 2001)

б) $ab + cd > ab/cd$ (накладання кінця першого слова на початок другого):

business + Democrat > businesscrat

In Washington, these "businesscrats" are also dubbed "Kerrey candidates," because they are in many ways clones of the Nebraska Democrat - young, moderate, and successful in business.

(Christian Science Monitor, April 5, 1996)

в) $ab + cd > ab\backslash cd$ (накладання початку другого слова на кінець першого)

democracy + crazy > democrazy

"We have a democrazy not a democracy. Democracy is a numbers game and if your electorate can be fooled because they are ignorant, then the game goes to the cheaters and the rabblersousers."

(BusinessWorld, June 13, 2001)

genetics + politics > genopolitics

*The two didn't realize it at the time, but they would soon reinvent themselves and help found the new field of **genopolitics**. To do that, they had to learn genetics and brain anatomy, forge ties with neuroscientists and molecular biologists, and do battle against skeptical colleagues.*

(The Chronicle of Higher Education, October 3, 2008)

г) $ab + cd > ac$ (сполучення початкового фрагменту першого слова з початковим фрагментом другого слова):

theologist + conservative > theocon

*Libertarians distrust Bush's tough law enforcement measures; neocons have split with the White House over foreign policy; cultural pessimists underestimated America's spirit; **theocons** still embrace public religion, a concept instantly outdated by Sept. 11.*

(Slate Magazine, December 3, 200)

3. Аналогія. Значну роль у створенні нових лексичних одиниць відіграє аналогія, тобто нова одиниця створюється не стільки за певною моделлю, скільки за зразком певного слова (слів). У процесі аналогічного словотворення має місце своєрідне моделювання, відбиття моделі зразка, його морфологічної структури [4: 124]. Модель слова-зразка лише заповнюється новим лексичним матеріалом шляхом заміни одного з компонентів: *Baracknophobia* – «негативні відчуття щодо президентства Барака Обами, які переважно ґрунтуються на расизмі» (за аналогією до *arachnophobia*), *Generation O* – «покоління людей віком від 18 до 35, які голосували за Барака Обаму на президентських виборах у 2008 році» (за аналогією до *Generation Y*), *hyper-power* – «економічно, політично та військово розвинена країна» (за аналогією до *super power*).

Як можна побачити з наведених прикладів, сучасна англійська мова за останні роки відреагувала на перебіг політичних подій, утворивши велику кількість неологізмів, що представляє певні труднощі для перекладача в пошуку адекватних варіантів перекладу тієї чи іншої лексичної одиниці сфери комп'ютерних технологій. Зазначимо найбільш вживані способи перекладу цих лексичних одиниць.

Через те, що неологізми за своєю природою позначають мовну реалію певної нації та потребують певного часу для адаптації, а тим більш для асиміляції в мові-реципієнті, то найбільш продуктивним способом перекладу подібних неологізмів, за даними нашого дослідження, є описовий переклад – прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням, або більшим за кількістю компонентів словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення [5: 36]: *dirty tricks Thursday* – «четвер на передодні виборів, коли кандидати зазвичай звинувачують своїх опонентів у скандальній поведінці», *grassstops* – «лідери партії чи організації», *murder suicide* – «політична кампанія, яка шкодить як опонентів, так і власне політику, який її розпочав», *vote mob* – «зібрання, яке організовується за допомогою соціальних мереж, для спонукання молоді голосувати на виборах», *politainer* – «політик, який працював чи працює в сфері розваг», *pizza parliament* – «багатопартійний парламент, де жодна з партій не має більшості місць».

На нашу думку, враховуючи бурхливий розвиток великої кількості сфер людського життя та його миттєвого відбиття в словниковому складі англійської мови зокрема продуктивним способом перекладу неологізмів політичної сфери в перспективі буде такий як транскодування разом з поясненням змісту лексичної одиниці мови-оригіналу: *Baracknophobia* – «Баракнофобія» (негативні відчуття щодо президентства Барака Обами, які переважно ґрунтуються на расизмі).

Таким чином, розглянутий матеріал свідчить, що політичне життя виступає як один із важливих макросоціальних чинників, що справляють значний вплив на інноваційні процеси в словниковому складі сучасної англійської. У зв'язку з цим виникають певні труднощі в процесі перекладацької діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли – М.: Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Бортничук Е. Н., Василенко И. В., Пастушенко Л. П. Словообразование в современном английском языке. / Е.Н. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко – К.: Вища школа, 1988. – 261 с.
3. Жлуктенко Ю. А. Неологизмы-телескопные слова / Ю. А. Жлуктенко // Английские неологизмы.- К.: Наукова думка, 1983. – С.101-113.

4. Іванова Н. А. Слововірний потенціал англословних лексичних інновацій сфери екології та проблеми їх перекладу українською мовою / Н. А. Іванова // Філологічні трактати. Науковий журнал. – Том 2, №1. – Суми: Видавництво СумДУ, 2010. – С. 121 – 128.
5. Карабан В. Переклад наукової і технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. Карабан – «Нова книга», Вінниця, 2001. – 303 с.
6. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке / Д. И. Квеселевич – К.: Вища школа, 1983. – 84 с.
7. Кубрякова Е. С. Словообразование // Лингвистический энциклопедический словарь. / Е. С. Кубрякова - М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 331.
8. Кубрякова Е. С. Когнитивные аспекты в исследовании семантики слова / Е. С. Кубрякова // Семантика языковых единиц. Доклады VI международной конференции. Том 1. – М. : СпортАкадемПресс, 1998. – С 47-50.
9. Кулинич М. А. Телескопное словообразование как источник неологизмов / М. А. Кулинич // Системные связи в лексике и грамматике германских языков. – Самара, 1991. – С.13-19.
10. Ревзина О. Г. Структура словообразовательных полей в славянских языках / О. Г. Ревзина – М.: Изд. МГУ, 1969. – 154 с.
11. Stein G. John Ayto. Twentieth Century Words / G Stein // International Journal of Lexicology. –Vol. 14. – №2. – June 2001. – P. 145-148.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Бондаренко – викладач кафедри теорії та практики перекладу Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, аспекти перекладу.

ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ МИХАЙЛА РУДНИЦЬКОГО

Анастасія ВАСИЛИК (Львів, Україна)

У статті розглянуто віршові переклади Михайла Івановича Рудницького – багатогранної та непересічної постаті в культурному житті України ХХ ст. Діапазон його діяльності дуже широкий: професор Львівського Франкового університету, літературознавець, теоретик перекладу, театральний критик, перекладач, редактор, письменник, журналіст, громадський діяч.

Ключові слова: Український художній переклад, віршовий переклад, перекладацька стратегія.

The article covers the verse translations of Mykhailo Rudnytskyi (1886–1975), a prominent Ukrainian writer, translator, literary critic, theatrical studies scholar, journalist and public figure.

Key words: Ukrainian artistic translation, verse translation, translator's strategy.

Перші спроби віршового перекладу сягають раннього періоду творчої діяльності М. Рудницького (початку ХХ ст.). У своїх спогадах автор згадував ще гімназійні завдання, що часто полягали в перекладі класиків українською мовою. Згодом під час навчання у Сорбонні (1913) М. Рудницький виступав водночас популяризатором української літератури. Цікавою була співпраця М. Рудницького з поетом Ф. Мазадом при перекладі віршів Т. Шевченка французькою мовою (“Садок вишневий...”, “І широку долину...”). Зацікавлення віршовим перекладом пов’язано із власними спробами пера поета-молодомузиканта: відповідну роль відіграли літературні течії, актуальні на початку ХХ ст. Цей факт пояснює вибір творів поетів-символістів, корифеїв французької літератури серед яких – такі шедеври як: “Осінь пісня” П. Верлена (1923); вірші Ш. Бодлера “Вечірня гармонія” та “Semper Eadem” (1923); “Поклін і слава Вам” В. Гюго (1925), поезії німецьких письменників, з-поміж яких – “Найкращий” “Минула Ти мене”, мініатюр “Über allen Gipfeln ...” Й. В. Гете (1932), “Блиск і місяць” та “Ходи у парк” С. Георга (1934), низка поезій Р. М. Рільке. М. Рудницький пропагував ідею свободи та внутрішнього пориву поезії, апелюючи до майстерності П. Верлена, В. Гюго, Й. В. Гете. Безпосередність лірики, мелодійність, хвилене враження, що надовго залишається в серці, оформлення мовного матеріалу, вдалі образні вкраплення, які не нав’язують образи, а лише сприяють виникненню в уяві читача його власних інтерпретацій, – провідні компоненти поезики М. Рудницького.

Одне із ключових тверджень автора про *перевтілення* поетів у перекладі, *перестворення* їх творів передбачає певні зсуви / зміни в перекладі, спричинені творчою інтуїцією та натхненням перекладача-поета. Часто це спостерігаємо в контексті метричної системи оригіналу, а подекуди інших його формальних ознак. Певні порушення як еквіліментарності та ритму, так і лексико-стилістичної тканини оригіналу на той час трактували дещо вільніше. Головними аргументами були створення рівносильного поетичного твору в цільовій літературі, спроба досягнення легкості та невимушеності. Перекладацька стратегія М. Рудницького пов’язана з індивідуальною поезикою, значною мірою змодельована ідеями

модернізму, а саме символізмом та імпресіонізмом. Основна частина віршових перекладів припадає на міжвоєнний період літературної діяльності М. Рудницького пов'язаної з посадою літературного редактора часопису "Діло", що довгий час зберігався у спецфондах. Відповідно надрукована там перекладна поезія залишалась невідомою для широкого загалу. Ключове розуміння тогочасного перекладу поезій належно підсумовують теоретичні ідеї, які висловив М. Рильський ще в довоєнний період (1943), такі, як: 1) перекладач повинен перекладати тільки те, що характерне для нього як для художника; 2) віршовий переклад повинен звучати не як переклад, а як самостійний твір [16 : 210].

Серед поетичних перекладів М. Рудницького – всесвітньовідома поема Р. Кіплінга "If" ("Як можеш...") (1936) у часописі "Назустріч" на вшанування річниці пам'яті письменника. Цей переклад ілюструє специфіку міжвоєнної епохи крізь призму панівних перекладознавчих тенденцій та їх впливу на стратегію М. Рудницького і має радше історичне значення в контексті множинності інших україномовних версій цього вірша.

Поема "If", створена у формі порад-настанов автора синові, є глибоко-філософським твором. Переклад – це, насамперед, відтворення культурної специфіки оригіналу. Уже на рівні форми, що складається з логічно вкарбованих афоризмів – контрастних, ритмічно розділених зіставлень, основної опозиції твору *ти* (син) і *вони* (світ), перекладач стикається з труднощами. На перший погляд лаконічний перелік "правил поведінки", ("кодексу Людини"), у якому закладено світогляд письменника, вимагає від перекладача фонових знань та розуміння тексту (Цей вірш ґрунтовно аналізують перекладознавці М. Новикова, О. Макаренко "Парадокси хрестоматійного вірша" На жаль, варіант М. Рудницького, як і раніша версія цього вірша у перекладі Н. Романюк, не був доступним у цей час, оскільки надрукований у журналі, що до початку 90-х рр. ХХ ст. зберігався у спецфондах).

На прикладі цього твору цікаво простежити, як відрізнялося розуміння загальнолюдських цінностей у контексті перекладацьких інтерпретацій, які уособлюють історико-культурний контекст епохи ХХ ст. Відповідно переклад М. Рудницького варто розглядати ще й крізь призму історико-політичних передумов. Його надруковано в 1936 р., у час, коли УСРР тривали переслідування інтелектуальної еліти, розправи над неокласиками. Чимало діячів змушені були емігрувати за кордон, деякі з них зупинилися у Львові. Галичина в той час стає культурно-просвітницьким осередком, що до 1939 р., попри несприятливі обставини окупаційного польського режиму, підтримував тяглість загально-культурних традицій. Актуально й водночас експресивно звучать початкові рядки поеми: *If you can keep your head when all about you / Are losing theirs and blaming it on you*. М. Рудницький подає такий варіант: *Як маєш голову, коли громада сіра / Затратила свою, мовляв твоя вина*. Така інтерпретація цих рядків тяжіє до буквального відтворення, адже англійською мовою фразеологічне смислове ядро, яким є вислів *keep one's head*, означає залишатись спокійним, *незважаючи на певні утиски (труднощі)*. Перший рядок *Як маєш голову* не сприймається чітко у вказаному значенні, що послаблює афористичність вислову. Проте цікавою є опозиція понять *all – громада сіра*. В оригіналі нейтральна лексема *all – всі* (так, як, наприклад, у перекладі Є. Сверстюка "*як вистійш, коли всі проти тебе*") набуває емоційного акценту в перекладі та провокує дещо відмінні від оригіналу асоціації. Українське поняття *громада* пов'язано з давньою історико-культурною традицією, забарвлене національним колоритом та апелює в уяві читача до часів Київської Русі, Запорізької Січі, символічно позначаючи ідею єдності, народності та держави. Зокрема, в такому контексті простежуємо смислові паралелі із творами І. Франка, наприклад із відомими тогочасному читачеві рядками із історичної повісті "Захар Беркут" (1902): "*Народ нужденний, прибитий, понурий, супроти чужих несмілий і недотепний. Кожний дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюються їх сили, ослаблюється громада*" [19 (16 : 9)]. На відміну від традиційного в українській мові розуміння лексеми *громада* в даному контексті епітетна конструкція *громада сіра* набуває пейоративних конотацій. Явище використання перекладів, зокрема поезії, як засобу вираження, пропагування актуальних гасел, притаманне українській традиції.

Розуміння художнього перекладу як націєтворчого чинника, можливо, не так свідомо, як у перекладачів-шістдесятників, простежуємо в перекладацькій стратегії М. Рудницького. Це

виявляється вже на рівні вибору перекладів, доволі вільного трактування смислових пластів оригіналу, певних відхилень при відтворенні лексико-стилістичної канви, що впливає з його індивідуально-поетичного розуміння перекладу як *процесу перестворення*. Для прикладу, фрагмент ідейно-смислового підсумку настанов Р. Кіплінга: “*And so hold on when there is nothing in you / Except the Will which says to them: Hold on!*”, що з-поміж українських варіантів промовисто звучить у В. Стуса про трагічну долю перекладача: “*Коли триматися немає сили / І тільки воля владно каже: “Стій!”*” Ці рядки М. Рудницький передає не настільки експресивно та лаконічно: “*І можеш голоси у собі невиразні / Здушити волею, що каже їм: “Тривай!”*” Перекладач помітно розширив наповнення фрази *when there is nothing in you* (у значенні *якщо ти не маєш більше сили*) шляхом образно-смислової трансформації “*І можеш голоси у собі невиразні / Здушити волею*. М. Рудницький пропонує своє розуміння цих рядків, що відповідно відрізняється від оригінального та поступається в афористичному звучанні. Проте цікавою перекладацькою знахідкою М. Рудницького є відтворення ключового компонента цього рядка, цілої поеми загалом: *hold on!*, що звучить “*Тривай!*” Таке перекладацьке рішення ілюструє прагнення М. Рудницького активізувати призабуті лексичні пласти української мови. Перекладач часто закликав працювати над збагаченням власного потенціалу мови для покращення літературної вартості творів, як оригінальних, так і перекладних. Такий еквівалент відповідно передає конотації англійського фразеологізму – *тримайся, продовжуй, відстоюй*. В українському варіанті активізуються такі смислові відтінки цього компонента, як: *жити, існувати, продовжуватись*. Водночас лексема *тривати* може означати *чекати*, що адекватно доповнює ідейно-філософське сприйняття оригіналу – авторський заклик сприймати все, без зайвих дій, жити. Окрім цього, в українській мові основа лексеми *тривати* викликає й інші смислові конотації цієї парадигми: *тривалість* – бадьорість, сила, тривалий, *тривалий* – витривалий, *тривний* – корисний, поживний [17 (4: 283)]. Відповідно дані значення в перекладі М. Рудницького доповнюють ключову авторську настанову – *стояти на своєму, чекати* – порадою про те, щоб водночас зуміти ще й *бути корисним* (“*поживним*”) *для інших та бадьорим*. У пізніших українських перекладах знаходимо: *Треба жити!* – як співчутливу підтримку втомленій людині (варіант М. Левиної); *Встоять у боротьбі!* – дещо звужене ідейне сприйняття в Є. Сверстюка; *і вистойи, коли бракує сили, і залишилась воля лиш сама* – сприймається як заклик і, водночас, як заспокоєння у варіанті М. Стріхи.

Щодо відтворення важливої характеристики специфіки поетичного перекладу – ритмометричної системи – М. Рудницький виступав як співавтор, часто запроваджуючи новий віршовий розмір. Тенденція недотримання метричних ознак оригіналу – явище доволі поширене на той час, зумовлене низкою причин. Серед основних – недопрацювання розмаїття віршових систем, неповне осмислення перекладознавчої теорії, відсутність поетичного таланту перекладачів тощо. Стратегія М. Рудницького в цьому аспекті засвідчує намагання передати такі ознаки просодії, як ритм та римування, хоч і не завжди відповідно оригіналу. Перекладач запроваджує співзвучний авторському задумові ритм та інтонацію, проте створює переважно відмінну систему римування. До притаманних складових стратегії можна віднести спосіб залучення нових лексико-стилістичних елементів до перекладу для досягнення певного віршового розміру та створення “плавності” звучання. Таке явище спостерігаємо в рядках: “*Twisted by knaves to make a trap for fools, / Or watch the things you gave your life to, broken, / And stoop and build'em up with worn out tools*”, які вдало відтворює український переклад М. Стріхи: “*Якщо слова твої, немов приманку, / Негідник перед дурнем вихваля, / І знищено твоїй труд весь доостанку, – / А ти зумієш все почать з нуля*”. Варіант М. Рудницького звучить: “*Як можеш стриматись, коли у правди слові, / Падлюка для дурних вигідний жир найшов; / Як можеш твір життя, збудований у крові, / З руїни наново скріпляти від основ*”. Цим рядкам властиве перехресне римування, зі збереженням провідних смислово-інтонаційних акцентів. Однак перекладач досягає цього ефекту шляхом відступу від оригіналу, додаючи вислів *build'em up* – *відбудовувати*, який у перекладі ускладнює, для відтворення віршового розміру з *руїни наново скріпляти від основ*. В оригіналі головна рима створена на основі чоловічого римування, основний наголос падає на закритий склад *by knaves* – *for fools* – *broken* – *tools*. Такий спосіб римування, що сприймається рішучо,

лаконічно й закликає до дії, відтворює і М. Рудницький *слові – крові, найшов – від основ*. Перекладач зберіг аналогічну модель розміру, що є вагомою запорукою адекватного сприйняття тексту. Наприклад, у перекладі М. Стріхи простежуємо також чоловічу риму, проте заримовані останні наголошені склади закінчуються на голосний: *на приманку – до останку, вихваля – з нуля*. Ця деталь дещо послаблює імплікацію оригіналу, адже голосні немовби згладжують, пом'якшують тональність висловлювання. Своєрідним у перекладі М. Рудницького є словосполучення *збудований у крові*, характерне радше для прогресивної, революційної поезії того часу й не цілком притаманне поетичі Р. Кіплінга. Вибір такого експресивного вислову надає перекладові дещо відмінної від задуму оригіналу конотації, що закликає до кардинальних дій, а не до витривалого чекання, співзвучного філософії стоїцизму.

Подібну тенденцію додавання нових лексичних елементів із метою досягнення віршового розміру, милозвучності та плавності спостерігаємо в перекладі М. Рудницького “Осінньої пісні” П. Верлена. В оригіналі, де музика, чарівна верленівська простота, мелодика звучання, ритм та мотив осінньої меланхолії є основними домінантами твору, провідну роль відіграє невимушений, природний ритм. Відповідно М. Рудницький використовує цей засіб у рядках: *В сірій безмежі, / В час, коли з вежі, / Б'є дзвін, / З сутінків чути / Спомин забутих / Годин*. В оригіналі читаємо: “*Tout suffocant / Et blême, quand / Sonne l'heure, / Je me souviens / Des jours anciens / Et je pleure*”. Рими, основні компоненти мелодії, в оригіналі створені на основі трьох паралелей лексем – асоціативно-образних понять: *Tout suffocant* (*сильно хвилюватись, задихатись*) – *quand* (коли); *Je me souviens* (коли пригадую) – *anciens* (давні); *blême* (дуже блідий, в оригіналі третя особа однини дієслова бліднути) – *l'heure* (години) – *je pleure* (плачу). У варіанті М. Рудницького є нові компоненти, на основі яких створено три паралелі римування: *безмежі – вежі; дзвін – годин, чути спомин – забутих*. Певні відхилення в перекладі поезії неминучі, проте власне їх специфіка та періодичність зумовлює жанрові ознаки перекладів. У контексті “Осінньої пісні” П. Верлена спробу М. Рудницького можна окреслити як *вдалу інтерпретацію*. А. Содомора, подаючи глибинний аналіз цього вірша, зазначив: “В українських інтерпретаціях при всій відстані між ними і оригіналом, усе ж помітний простір у напрямку тієї середини (не посередності!), яка передбачає якомога тонше відчуття міри” [19: 252].

Прикладом актуалізації нових пластів смислових конотацій оригіналу, внаслідок вкраплень елементів, притаманних цільовій (українській) культурі, є переклад М. Рудницького англомовного автора Ч. М. Гейлея “*Let us sing together. Students' Anthem*” – “Студентський гімн”. Цей текст використовувався як гімн провідного навчального закладу Мішіген у Ен-Арборі поряд із жовто-блакитними кольорами університетської символіки. Відповідно в перекладі втрачені ключові смислові асоціації оригіналу, пов'язані з університетом, проте актуалізується паралель із національною українською символікою. Переклад створений 1931 р., у час посилення спротиву польським окупантам в Галичині, коли такими асоціаціями пробуджували національну свідомість пересічних читачів. Читаємо в перекладі: “*Співаймо до барв, що б'ють сяйвом до віч, / Хай живе Жовтожар і Блакит!*” М. Рудницький створює лексему *Жовтожар* відповідно до кольорему *yellow*, що має символічне значення. Відтак, наступні рядки перекладу “*Жовте – колосся дозрі жнив / І місяць жовтіє на празники жнив. Гей!*” викликають образні асоціації, характерні для цільової культури. Перекладач вживає свій новотвір і в перекладі поезії С. Георга “*Komm in den Park*” (“Ходи у парк”). У цьому вірші М. Рудницький відтворює компоненти образу, посилює мотив осінньої природи: “*Тут жовтожару, там позич з узлісь / Сірінь берези – вітер млявий скрізь, – / Чар пізніх рож іще не зовсім зжовк, / Зірви, цілуй їх та плети вінок*”. Характерною ознакою стратегії М. Рудницького є приклади лексичних варіацій, як засобу збагачення мови перекладу: зокрема, слово *Сірінь* від загальноживаного прикметника *сірий*. Цей фрагмент засвідчує творчий підхід перекладача до процесу відтворення поетичного тексту на різних рівнях. Своєрідною творчою знахідкою є використання скороченої форми лексеми *дозрівати* – на *дозрі жнив* у значенні часу, коли дозрівають жнива, відповідно це поняття асоціюється із жовтогарячим кольором. Фрагмент згаданого вірша “*З блакиту є смерк у мережках завіс, / Коли Феб заховався на сон / Блакитні є квіти, що кажуть нам*

“*вір!*” / *Блакитна сльоза, що блищить як сапфір!*” ілюструє використання в перекладі лексичного потенціалу української мови, зокрема оказіонального граматичного переосмислення значення лексеми *смерк*, вжитої в ролі іменника. У словнику Б. Грінченка знаходимо слово *смерк* – сумерки, з поясненням: “використов. тільки з прийменником *до*, наприклад: *до самого смерку*” [18 (4: 156)], словник за ред. Є. Желехівського фіксує лише лексему *сірий* та похідне дієслово *сірити*. [14 (2: 868)].

Необхідно звернути увагу на те, як ці переклади, асимілюючи новаторські елементи оригіналів, збагатили українську поезію. Внесок М. Рудницького полягає у відтворенні французької лірики, а саме творчості символістів. Це є вдалий приклад поєднання специфіки власної поезики автора та його літературних зацікавлень із майстерністю перекладацької стратегії. У перші десятиліття ХХ ст. ці переклади, попри першорядне інформативне завдання, збагачували українську літературу. М. Рудницький виступив не лише як автор перших українських версій окремих поезій, але й водночас як поет-молодомозувівець та перекладач-інтерпретатор.

Настроєва, мелодійна, лірична поезія символістів – це оспівування миттєвого враження. Їй притаманне лаконічне, майже невидиме зображення якогось символу, мотиву, яке викликає асоціативне сприйняття твору. Легкість вислову, майстерність римування характеризується пісенністю звучання, яке зумовлено звукописними особливостями цих творів. Саме звукопис (періодичне використання алітерацій, асонансів, фонетичного чергування, зіткнень та повторів), внаслідок впливу поетів-символістів на індивідуальну творчість М. Рудницького, стане своєрідністю його перекладацької стратегії. Як приклад, розглянемо вірш П. Верлена “*Le Crépuscule du soir mystique*” в перекладі М. Рудницького “*Сутінки містичного вечора*”: *Із сутінками багровіє спомин... / У полум'ї тремтить у далині / Надії обрій, впавши в невідоме, / І пнуться вверх по казковій стіні / Мереживом таємної рістні / – Лілеї, дальї, козельці, тюльпани – / плетуть альтану, а повітря п'яне / Втягнуло в себе випари душині / Отруйно теплі пахощі сильні / – Лілеї, дальї, козельці, тюльпани – / Де змисли, розум і душа на дні / Перемішали в розкошах ароми / Оп'ялилий – із сутінками – спомин*. Вірш присвячений зображенню миттєвості теплого вечора, що викликає фрагменти асоціативних образів, переплетених із відчуттями ліричних переживань та настроїв. На перший погляд, не простежуємо конкретного образу чи ідеї, а тільки мотив зображення вечірньої пори, певні натяки на швидкоплинність часу та те, чого не можна повернути, і того, що не відбулося. У перекладі відтворено відповідну тональність, на фонетичному рівні наявне чергування голосних *і – ї* (*сутінки, далині, стіні, дні, рістні, душині, сильні...*), що налаштовує слухача на меланхолійні, ностальгійні думки. Цей мотив посилює асонанс на рівні голосного *о* (*багровіє, спомин, обрій, отруйно, оп'ялилий*). Атмосферу тихого весняного вечора передають звукові чергування шиплячих приголосних *ш – щ* (*впавши, випари душині, пахощі, душа, перемішали, розкоші*), а також періодичні повтори приголосного *с* (*сутінки, спомин, пнуться по стіні, рістні, пахощі сильні, змисли*). Важливими в контексті загального зображення є фрагментарні вкраплення описових деталей. Ці лаконічні, проте образні елементи символічно створюють цілісність картини, провокуючи уяву читача. М. Рудницький влучно створює лексико-стилістичні образні компоненти: *у сутінках багровіє спомин, тремтить у далині, мереживом таємної рістні, отруйно-теплі пахощі, у розкошах арома*. На лексичному рівні помітний творчий підхід при доборі відповідників. Вдало підібраний компонент *багровіє*, який асоціюється з насиченим червоним кольором і є контрастним поєднанням із лексемою *сутінки* (що імпліцитно пов'язана із сірим, тьмяним кольором). Прикладом новаторського використання словотвірного потенціалу мови перекладу є слово *рістня*, що узагальнено позначає рослинність. Своєрідним лексичним еквівалентом є використаний новотвір *арома*, утворений шляхом калькування основи французького *aromate*. Можна припустити свідоме вкраплення цього іншомовного запозичення з метою збереження національного колориту оригіналу. Переклад М. Рудницького засвідчує глибоке відчуття тексту і з погляду відтворення символічних мотивів. Основним символом є містична атмосфера: час приближує читача до ночі, все живе готується до сну, відчуття, емоції перебувають у стані афекту, замилування. Відповідно в перекладі цей мотив створюють майстерно відтворені лексичні компоненти, часто підсилені

асонансами чи алітерацією: *по казковій стіні, таємна рістня, повітря п'яне, оп'янливий спомин.*

Значення поетичних перекладів М. Рудницького виходить за межі інформативності. Їх слід розглядати у світлі основних тенденцій художнього перекладу перших десятиліть ХХ ст. Літературні зацікавлення М. Рудницького позначились не лише на виборі текстів, й зумовили засвоєння новаторських рис оригіналу в перекладах, збагачуючи цільову культуру. Своєрідністю поетичного стилю М. Рудницького був звукопис – майстерне вплетення звуково-асоціативних образів, як наслідок наявних асонансів, алітерацій, звукових зіткнень та контрастів. Перекладач продемонстрував тенденцію до увиразнення стилістично-образної канви першотвору. У його версіях ключові образні мотиви оригіналу змальовано рельєфніше та експресивніше. Лексичне багатство перекладів М. Рудницького відображає новаторський підхід до пошуку відповідників через активізацію різноманітних мовних пластів. Перекладна поезія М. Рудницького демонструє сміливу, творчу, новаторсько-експериментальну, проте за змогою адекватну стратегію, яка є цікавим літературним явищем в історії українського художнього перекладу ХХ віку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верлен П. Осіння пісня / П. Верлен / пер. з фр. М. Рудницький // Назустріч. – Ч. 5. – 1936. – С.4.
2. Верлен П. Сутінки містичного вечора / П. Верлен / Перекл. М. Рудницький. Рукопис зберігається в архіві М.І. Рудницького.
3. Гейлей Ч. Співаймо до барв, що б'ють сяйвом до віч...: Гимн університету Мишиген у Ен Арборі / Ч. Гейлей. Перекл. М. Рудницький // Діло. – 12 лют. – Ч. 32. – 1931. – С. 3.
4. Кіплінг Р. Як можеш ... / пер. з англ. М. Рудницький // Назустріч. – 1936. – Ч.3. – С. 2-3.
5. Кіплінг Р. Якщо / Р. Кіплінг / Пер. М. Стріха // Улюблені англійські вірші та навколо них : Антологія / Пер. і упор. М. Стріха. – К. : Факт, 2003. – С. 309–310. – (Літ. Проект “Текст + контекст”. Знакові літературні доробки та навколо них).
6. Малоруско-німецький словар в 2-х томах / Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch in 2 Bänden / За ред. : Є. Желяхівського. – Львів : Т-во ім. Шевченка, 1886. – Т. 1-2.
7. Новикова М.О. Міфи та місія / М.О. Новикова. – К.: Дух і літера, 2005. – 432с.
8. Рильський М. // Переводи и переводчики / Мистецтво перекладу: Статті, Виступи, Нотатки. / М. Рильський. – К.: Радянський письменник, 1975. – С. 208-210.
9. Романи без слів : антолог. укр. пер. поезій Поля Верлена / Поль Верлен; упоряд., додаток – О. Крушинська; всуп. ст. – О. Чердиченко. – К. : Либідь, 2011. – 408 с.
10. Словарь української мови : В 4 т. / Упорядкував Б. Грінченко. – К.: В-во “Довіра”– УНВЦ “Рідна мова”, 1997. – Т. 1-4.
11. Содомора А.О. Студії одного вірша / А.О. Содомора. – Львів: Літопис, Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 364с.
12. Франко І.Я. Зібрання творів у 50 тт. / Франко І.Я.– Т. 16: Повісті та оповідання (1882–1887). – К.: Наукова думка, 1978, – 509с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Василик – асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного Університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: художній переклад.

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У ПЕРЕКЛАДІ СУЧАСНОЇ ДРАМАТУРГІЇ

Анна ГАЛАС (Львів, Україна)

Стаття розглядає можливості застосування трансакційного аналізу у перекладі та перекладознавчому аналізі сучасної англомовної драматургії. Проаналізовано, як ego-стани учасників діалогу впливають на вибір відповідних засобів мовного коду. Виявлено, наскільки важливим є визначення перекладачем ego-стану комунікантів для адекватного відтворення вербального образу у цільовій мові. Аналіз проведено з урахуванням категорії ввічливості.

Ключові слова: переклад драматичних творів, трансакційний аналіз, ego-стан, комунікація, перекладознавчий аналіз, мовний код, категорія ввічливості

The article discloses the possibilities of applying transactional analysis in translation and Translation Studies analysis of modern English drama. It has been analyzed how ego-states of dialogue participants influence the choice of corresponding means of language code. It has been discovered that defining the ego-state of communicants is important for adequate reproduction of verbal image in the target language. The analysis has been carried out taking into account politeness category.

Key words: drama translation, transactional analysis, ego-state, communication, Translation Studies analysis, language code, politeness category.

Сучасна лінгвістика загалом, і перекладознавство зокрема, тісно пов'язані із дотичними науками, що вивчають людину в усіх аспектах буття. Антропоцентризм притаманний, насамперед, психології, здобутками якої останнім часом широко послуговуються мовознавчі дисципліни. Головним завданням цієї статті є проаналізувати, яким чином у перекладі драми та перекладознавчому аналізі драматичних творів можна застосувати трансакційний аналіз.

Драма є літературним родом, що зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів [1: 301]. З-поміж усіх літературних жанрів саме драматургії доступні засоби для яскравого змалювання та реалістичного зображення вигаданих персонажів. На матеріалі англомовних драматичних творів другої половині ХХ століття проаналізуємо, як его-стани учасників діалогу впливають на вибір відповідних засобів мовного коду. Водночас простежимо, наскільки важливим є визначення перекладачем его-стану дійової особи для адекватної передачі вербального образу у цільовій мові.

Трансакційний аналіз постав як самостійний метод вивчення поведінки людини після виходу в світ праці психоаналітика Е. Берна [8]. В його основі лежить розуміння структури особистості як сукупності трьох рівнів організації людського «Я», тобто его-станів. Кожен компонент особистості, а саме Батько, Дитина та Дорослий, має свій спосіб сприйняття, аналізу інформації та реагування на дійсність. Одиницею спілкування між ними є трансакція – дія, що складається із стимулу та реакції (вербальної чи невербальної). З позиції лінгвістики *трансакція* виступає як єдність мовленнєвих тематично поєднаних кроків, що забезпечують досягнення мети спілкування [2]. Виділяють кілька типів трансакцій, що складають основу комунікації. *Додаткові трансакції* – обмін репліками відбувається із повним порозумінням сторін, спілкування безконфліктне. *Паралельні трансакції* – співбесідники відповідають один одному у відповідності із очікуваннями іншої сторони. *Перетинні трансакції* – конфліктний обмін репліками, коли учасники діалогу порушують конвенції ввічливого спілкування. *Приховані трансакції* – обмін репліками, що мають прихований зміст [6: 74]. Мета перекладу драми – відтворити его-стани комунікантів на вербальному та невербальному рівнях, а також максимально точно зберегти послідовність трансакцій засобами цільової мови.

Стан Батька зумовлений соціальними правилами, нормами чи забобонами. Батько покликаний оберігати, повчати, критикувати чи радити. Психологічний тип Батька може виступати у двох виявах: Турботливий Батько (Б+), який захищає, радить, пробаचाє, піклується та Невдоволений Батько (Б-), що вважає своїм обов'язком карати, критикувати та докоряти. Стан Дитини характеризують психічні прояви, які зазвичай притаманні дітям раннього віку, а саме довірливість, уразливість, примхливість. Слухняна Дитина (Д+) є втіленням стереотипних позитивних уявлень: відкритість, творчість, наївність, покірність. Неслухняна Дитина (Д-), навпаки, виявляє небажання коритися, впертість, швидкий перехід від одного стану до іншого. Его-стан Дорослого спрямований на об'єктивну оцінку реальності. Людина здатна ефективно оцінювати та раціонально вибудовувати свої стосунки з оточуючими, а також вирішувати внутрішні особистісні конфлікти власних Батька та Дитини [5: 89].

Комунікативні ролі інколи збігаються із сімейним статусом дійових осіб драматичних творів, однак у більшості випадків учасники діалогу поєднані зовсім іншими, часто неродинними стосунками. Лінгвістичний аналіз мовленнєвих кодів, характерних для усіх трьох его-станів, свідчить, що мовлення Дорослого, як правило, адекватно розпізнається і відтворюється у перекладі драми. Однак, набагато складнішими виявляються ситуації, у яких задіяні его-стани Батька та Дитини. На прикладі его-стану Батька (Б+ та Б-) проаналізуємо типові для цього стану елементи, та визначимо труднощі перекладу, які можуть спричинити їх неадекватне тлумачення.

Оскільки найбільші відмінності української та англійської вербальної поведінки стосуються змісту та форми реалізації комунікативної *категорії ввічливості* [7], вважаємо доцільним розглядати міжмовні та міжкультурні відмінності у вираженні его-стану Батька власне крізь призму цієї категорії. Дослідження виявили, що для англійської комунікативної поведінки характерними є *комунікативна неімпозитивність* та *демонстративна привітність* [4], тоді як для української культури «надмірна ввічливість» є нетиповою

рису. Комунікативна неопозитивність визначає такі риси комунікації як непрямолінійність, некатегоричність та суб'єктивність. Вони, насамперед, характерні для спонукальних мовленнєвих актів (команди, прохання, запрошення), які є характерними для его-стану Батька.

Граматичні конструкції *прямих директивних мовленнєвих актів* в українській та англійській мовах є майже тотожні за формою, однак функція, яку вони виконують у діалозі може дещо різнитися. В англійській мові на векторній прямій ввічливості прямий директивний мовленнєвий акт розташований ближче до крайньої межі «неввічливості», тоді як в українській мові він може бути нейтральним, або навіть дуже ввічливим, якщо вимовляється із відповідною «ввічливою» інтонацією. Форми наказового способу можливі у ввічливому діалозі в англійській мові лише у тих особливих випадках, коли слухач діє у власних інтересах та впевнений, що адресату ця дія сподобається [9]. У его-стані Невдоволеного Батька (Б-) імперативні форми зазвичай не спрямовані на підтримку ввічливості. Навпаки, Батькові (Б-) байдуже, чи сподобаються його слова Дитині. В українській мовній культурі комуніканти використовують прямі імперативи набагато частіше, і вони не завжди свідчать про тиск, безапеляційність та вияв влади. Перевага загалом надається прямому спонуканню. Опосередковані мовленнєві форми є типовими для формального спілкування, тоді у щоденному спілкуванні імперативні речення є нейтральним способом вираження наказу чи прохання. Модифікатор *будь-ласка* пом'якшує речення, тоді як в англійській мові *please* не має такого ефекту. Спостерігаємо, що у перекладі такі фактори не враховуються, і прямі директивні мовленнєві акти перекладаються дослівно, без посилення сигналу іншими суміжними засобами. І навпаки, непрямі директиви перекладаються прямими, що зважаючи на різні вияви ввічливості у вихідній та цільових культурах є цілком адекватним. Однак, у таких випадках майже завжди втрачається перехід у полярності его-стану (Б+ та Б-), що ускладнює відтворення образу, зумовленого нею:

Mrs. Anthrobus: Now listen to what I'm saying. // And, Gladys, I want you to be especially nice to your father tonight. You know what he calls you when you're good – his little angel, his little star. // Now, you can open the door, Sabina. I'm ready. (T. Wilder "The Skin of Our Teeth")

Місіс Антробус: А зараз послухайте мене. // А ти, Гледіс, будь особливо ласкавою сьогодні ввечері із батьком. Ти ж знаєш, як він називає тебе, коли ти гарно поводишся: моє янголя, моя зіронько. // Відкривай, Сабіно! Я готова. (Т. Вайлдер «..шкірою наших зубів» Пер. В. Мицька та Ю.-А. Франко)

Сцена починається із розмови матері із дітьми. Першою фразою (*listen*) вона привертає увагу та дає досить тверді настанови (*I want you to be*) (Б-). Поступово настрої діалогу змінюється: Місіс Антробус чує голос свого чоловіка за дверима та метушливо намагається виправити усі дрібні проблеми, аби не викликати гніву чоловіка. У розмові із чоловіком власне вона перебуватиме у его-стані Дитини, а він – у его-стані Батька. Місіс Антробус стає поступливішою, зокрема і у проханнях до дітей та своєї помічниці (*you can open the door*) (Б+). Речення з аналітичною конструкцією "*I want you to...*" свідчать про его-стан Невдоволеного Батька (Б-), тоді як стверджувальні та заперечні реченнями з модальними дієсловами типу *need, should, can, must* є типовими для Турботливого Батька (Б+) [3]. У перекладі трансформація не така очевидна. Про неї свідчить лише вокабуляр, та, можливо, інтонація з якою актори вимовлятимуть репліки.

Деякі переклади демонструють вдалі рішення у передачі его-станів Турботливого/Невдоволеного Батька. Наприклад, стверджувальні речення із дієсловами у часовій формі *Present Indefinite* є типовими для мовлення Турботливого Батька. Через гнучку граматичну будову речень в українській мові відповідне речення у теперішньому часі може використовуватися і у стані Б+, і у стані Б- (залежно від порядку слів та інтонації). Відповідно, не прямий переклад, а заміна суміжною конструкцією у цільовій мові (у даному випадку імператив із модифікатором *будь-ласка*), адекватно виконуватиме прагматичну функцію паралельної трансакції:

Laura: [Rising] Mother, let me clear the table.

Amanda: No, dear, you go in front and study your typewriter chart. (T. Williams "Glass Menagerie")

Лора (встає): Мамо, я приберу зі столу.

Аманда: Ні, люба, іди, будь-ласка в ту кімнату і попрацюй на схемою машинки. (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака).

В англійській мові стверджувальні речення із дієсловом у майбутньому часі, де виконавцем дії виступає адресант, є типовими для Турботливого Батька, а речення, у яких дію повинен виконати адресат, частіше використовуються Невдоволеним Батьком. В українській мові конструкція виконавець дії + дієслово у майбутньому часі теж має досить сильну прагматичну дію, особливо коли в усному мовленні мовець інтонаційно виділяє дієслово:

Amanda: It won't be him! It isn't the least bit likely. But whether it is or not, you will come to the table. // You'll have to go to the door because I can't! (T. Williams "Glass Menagerie")

Аманда: Та не він це, не він! Нічого спільного. Але як би там не було, ти сядеш з нами до столу. // Відкриєш їм двері. (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака).

В інших випадках прямий переклад неможливий:

Jim: Let me give you a hand.

Amanda: Indeed you will not! (T. Williams "Glass Menagerie")

Джим: Дозвольте я допоможу вам.

Аманда: В жодному разі! (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака)

Джим, гість у домі Аманди, намагається показати себе з кращого боку та ввічливо пропонує допомогу, аби прибрати зі столу після вечері. Аманда категорично не приймає допомогу гостя і у досить різкій формі відмовляє йому. Дієслово у майбутньому часі підсилено прислівником *indeed*. У перекладі категоричність та безапеляційність передається модифікованим відповідником, який повністю виконує прагматичну функцію оригінальної репліки.

У его-стані Турботливого Батька англійські комуніканти надають перевагу питальним/питально-заперечним реченням, а також іншим стратегіям спрямованим на дистанціювання, як наприклад сумніву у можливості виконання дії. Розглянемо наступний приклад:

Amanda: Son, will you do me a favour?

Tom: What?

Amanda: Comb you hair! (T. Williams "Glass Menagerie")

Аманда: Томе, синку, зроби мені послугу!

Том: Яку саме?

Аманда: Зачешися, будь-ласка. (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака).

Перша репліка-прохання у формі запитання, вимовлена Амандою у его-стані Турботливого Батька (Б+), цілком адекватно відтворена у перекладі. У цьому випадку, імператив в українській мові має відповідне прагматичне навантаження. Перекладач вдається до інших мовних засобів, які пом'якшують спілкування між комунікантами. В арсеналі міжособистісної взаємодії значну роль виконує суфіксація, а саме пестливі суфікси. Заміна нейтрального слова *son* пестливим *синку* створює необхідну атмосферу прохання. Друга репліка Аманди, однак, у перекладі втрачає своє призначення. Імператив, підсилений знаком оклику, що фактично є сигналом для актора про підвищення голосу чи прояв емоцій іншим чином, є потужним сигналом від Батька (Б-) до Дитини. В українській мові спостерігаємо утримання его-стану Турботливого Батька. Замість підсилення, імператив, навпаки, пом'якшується модифікатором *будь-ласка*. Перетинна трансакція втрачає потужність та замінюється паралельною.

Спостерігаємо також вдалі варіанти перекладу конструкцій такого типу:

Jim: How about you? Don't you like to sit on the floor?

Laura: Oh – yes. (T. Williams "Glass Menagerie")

Джим: А ви? Не хочете на підлогу?

Лаура: Я? Хочу. (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака).

Джим виявляє батьківську турботу до Лаури (Б+). У формі запитання він пропонує їй присісти біля себе на підлозі. Як в англійській, так і в українській мовах питально-заперечна

конструкція речення сприймається як ввічливіше прохання, ніж просте запитання. Пропуск дієслова дії у перекладі підсилює неформальність та ненав'язливість спонуки.

Дистанціювання адресата від дії, що зазвичай виражається пасивним станом, часто використовується Невдоволеним Батьком у формі непрямих директивів:

Amanda: You are not excused from the table. (T. Williams "Glass Menagerie")

Аманда: Хто тобі дозволив вийти з-за столу? (Т. Вільямс «Скляний звіринець». Пер. Ю. Мисака).

В українській комунікації дистанціювання через пасивний стан є неприродним. У зазначену перекладі спостерігаємо прагматично відповідний варіант заміни. Питання до підмету такого типу (*Хто дозволив? Хто просив?*) часто використовуються батьками у спілкуванні із неслухняними дітьми. Репліка має радше риторичний характер, адже Батько не очікує від Дитини відповіді на питання *хто?* Таким чином висловлюється докір, незгода із вчинком, погроза, яке цілком відповідають его-стану Невдоволеного Батька.

Пасивний стан може також використовуватися в его-стані Невдоволеного Батька у функції превентивного менасиву:

George: You've been advised. (E. Albee "Who is Afraid of Virginia Woolf?")

Джордж: Я тебе попередив. (Е. Олбі «Хто боїться Вірджинії Вульф» Пер. Я. Стельмаха)

У перекладі дистанціювання не відображено, але прагматична функція збережена: Джордж повністю знімає із себе повноваження за те, що може трапитися. Із ширшого контексту зрозуміло також, що він погрожує своїй дружині неприємностями, якщо вона його не послухається. Загалом у зазначеній п'єсі головні дійові особи майже ніколи не спілкуються між собою у стані Дорослого. Додаткові трансакції фактично відсутні, натомість домінують перетинні та приховані. Марта, невдоволена своїм життям, різко переходить із стану Батьку у стан Дитини. В одну мить вона намагається домінувати та давати вказівки, а в іншу починає капризувати та від безсилля впадати у відчай, ніби волаючи про допомогу. Очевидно, перекладач не завжди може вловити такі різкі переходи. Інколи це призводить, зокрема, до зміни его-стану у перекладі:

Martha: May I have my drink, please? (E. Albee "Who is Afraid of Virginia Woolf?")

Марта: Ти даси мені врешті випити? (Е. Олбі «Хто боїться Вірджинії Вульф» Пер. Я. Стельмаха)

Нейтральне ввічливе прохання Марти, яке відповідає его-стану Дорослого, у перекладі змінено на запитання-докір, що притаманне Неслухняній Дитині (Д-). Контекстуально додаткову трансакція замінено на приховану, адже питання в українській мові сформульовано так, аби докорити Джоржеві за невиконання попереднього прохання. Загалом, така вербальна поведінка притаманна Марті, але у наведеному контексті її ввічливість контрастує із звичною для неї неввічливістю.

Спроби застосувати елементи трансакційного аналізу до перекладної драматургії виявилися досить плідними. Перекладацькі зсуви при відтворенні его-станів персонажів англомовних драматичних творів проаналізовано на вербальному рівні з урахуванням вимог ввічливості. Найчастіше трансформація его-станів простежується на вісі полярності. Неадекватне відтворення мовленнєвих формул, що характеризують стан Турботливого/Невдоволеного Батька, призводять до зміни полярності его-стану, тобто Б+ замінюється на Б-. Під час роботи над текстами ми також спостерігали випадки, коли відбувається повна заміна одного его-стану іншим. Зсуви такого типу можуть здійснюватися між будь-якими з цих трьох складових, однак у більшості ситуацій его-стану Батька та Дитини підмінюються его-станом Дорослого. У подальших дослідженнях плануємо детально зупинитися на трансформаціях такого типу, а також здійснити аналіз невербальних засобів. Поряд із мовним арсеналом вони сприяють адекватному сприйняттю героїв, оскільки в особистісному спілкуванні несуть до 80% інформації. Особливу увагу варто приділити культурно-маркованим невербальним засобам, що при перенесенні без змін у художню реальність цільової культури втрачають смислове навантаження або несуть невідповідну оригіналу інформацію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. / О.Галич. – Київ, «Либідь», 2005 – 487 с.
2. Ємельянова, О. В. Комунікативна позиція адресата в термінах трансактного аналізу / О.В. Ємельянова // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. – 2006. – № 3 (87). – С. 169-175.
3. Ємельянова О.В. Комунікативно-позиційна детермінованість реалізації мовленнєвих актів в адресатних респонсивних висловленнях / О.В. Ємельянова // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* – Донецьк, 2005. – Том 2. – № 3(6). – С. 17-27.
4. Ларина Т.В. Неимпозитивність як одна из доминантных черт английской коммуникативной культуры / Т.В.Ларина // Межкультурная коммуникация и перевод: Материалы межвузовской научной конференции. – М.: МОРУ, 2003. – С.115-120.
5. Лютова С. Социальная психология личности. Теория и практика. / С.Лютова. – Москва, 2002. – 108 с.
6. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. / И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 227 с.
7. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. / P.Brown. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
8. Berne E. Games People Play. The Psychology of Human Relations. / E.Berne. – Grove Press, 1964. – 81 p.
9. Leech G. Principles of pragmatics. / G. Leech – London: Longman, 1983. –119 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Галас – аспірант кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Г.Кочура, Львівського національного університету ім. І.Франка; викладач

Наукові інтереси: переклад драматичних творів, комунікативні, прагматичні, соціолінгвістичні аспекти драми, інтертекстуальність

ВІДТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ ПАРОДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ ЧАКА ПАЛАНІКА «РЕНТ: УСНА БІОГРАФІЯ БАСТЕРА КЕЙСІ»)

Світлана ДАНИЛІНА, Ольга ВАСИЛЬЧЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядаються шляхи передачі авторських неологізмів Чака Паланіка у перекладах роману «Рент: Усна біографія Бастера Кейсі» українською та російською мовами. Зроблено спробу розглянути роман як приклад історіографічного метатексту, а неологізми – як складову постмодерної інтертекстуальної пародії.

Ключові слова: неологізми, переклад, інтертекстуальність, пародія, історіографічний метароман, іронія, Паланік, перекладацькі трансформації.

Translation procedures, strategies and methods of rendering Chuck Palahniuk's neologisms into Ukrainian and Russian are disclosed in this paper. The paper considers Palahniuk's novel 'Rant: An Oral Biography of Buster Casey' as a historiographic metafiction in which the author's neologisms serve to create intertextual postmodern parody.

Key words: neologisms, translation, intertextual parody, historiographic metafiction, irony, Palahniuk, translation transformations.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення пародійної домінанти як основного структуротворчого принципу побудови романів Чака Паланіка для її адекватного відтворення у перекладі. Широке визнання Паланіка як одного з найпопулярніших сучасних американських письменників призвело до появи багатьох перекладів його творів, але комплексного дослідження пародійної домінанти творчості Паланіка в українському перекладознавстві на сьогодні не існує. Наше дослідження має стати у пригоді перекладачам майбутніх творів автора, адже саме через адекватні переклади широкий загал українського читачтва матиме змогу познайомитися з творчістю цього відомого сучасного автора.

Метою цієї статті є розглянути авторські неологізми Паланіка як елемент створення інтертекстуальної пародії у романі «Рент: Усна біографія Бастера Кейсі» (надалі – «Рент») і дослідити шляхи їхнього відтворення у перекладах роману українською та російською мовами.

Об'єктом дослідження є пародійність дискурсу постмодерного роману Чака Паланіка «Рент: Усна біографія Бастера Кейсі».

Предметом дослідження виступають стратегії передачі неологізмів у перекладах роману українською та російською мовами.

Матеріалом дослідження слугує роман Чака Паланіка «Рент: Усна біографія Бастера Кейсі» в оригіналі та перекладах українською та російською мовами.

Завданням дослідження є з'ясувати і порівняти перекладацькі стратегії щодо відтворення неологізмів у перекладах роману українською та російською мовами та визначити, які з них виявляються найбільш вдалими.

Наукова новизна роботи полягає у вивченні авторських неологізмів з точки зору їхньої ролі у створенні пародійності дискурсу постмодерного роману та їхньому дослідженні у перекладознавчому аспекті.

Романи сучасного американського письменника Чака Паланіка можна характеризувати як постмодерні метатексти (або ж метаромани), яким, на думку канадської дослідниці Лінди Хатчеон, притаманні такі риси як самосвідомість, рефлексивність та історизм, і у яких «чути відголоси текстів і контекстів минулого» [4: 3]. Оскільки два основні інтертексти постмодерної літератури – це дискурси історії та попередніх художніх творів, які у постмодерних текстах зрівняно у своїх претензіях на фактичність, історичну достовірність і реальність, то термін, що запропонований критиком на позначення постмодерною літератури, – «історіографічний метароман».

«Історіографічні метаромани», на відміну від сучасної художньої літератури у цілому, ставлять під сумнів звичні літературні конвенції, демонструють читачеві принципи, за якими їх побудовано, і, часто за допомогою інтертекстуальної пародії, викликають у читача певні асоціації з іншими літературними творами або жанрами. Відносини історіографічних метатекстів з реальністю є доволі непростими, вони намагаються «розташувати себе в історичному дискурсі, не поступившись при цьому своєю автономністю художньої літератури» [4: 4], змушують читача замислитися над реальністю самої історії, можливістю об'єктивної передачі історичних подій засобами мови, адже єдиний спосіб творення історії – її текстуалізація, творення логічних зв'язків між історичними подіями таким чином, щоб їх можна було відобразити у тексті, а єдиний шлях для нас ознайомитися з історією – знайомитися з її текстами. Як зазначає Хатчеон, постмодернізм сприймає історію та художню літературу як «людські конструкти, людські ілюзії – необхідні, але від цього не менш ілюзорні» [4: 4].

У цій статті нам хотілося б зосередитися на пародійності як формі інтертекстуальності у романі Паланіка «Рент: Усна біографія Бастера Кейсі» (надалі – «Рент»). На нашу думку, роман «Рент» можна вважати прикладом історіографічного метатексту, адже своєю будовою він пародіює дискурс роману-біографії, який за літературною конвенцією поєднує документальність історичних фактів з художнім вимислом автора. Теми сили уяви і реальності є основоположними у творчості Паланіка, у той час як розмиття меж між реальним і вигаданим є однією з засад філософії постмодернізму, у термінах Умберто Еко «якщо говориш про речі, які ти бажаєш представити як реальні, ці речі мають видаватися реальними. Абсолютна не-реальність представляється як реальна присутність. Знак намагається стати самою річчю, різниця посилання зникає, як і механізм підміни» [3: 7].

Крім того, роман «Рент» можна розцінювати як приклад пародії у її постмодерному трактуванні, яку, за словами Лінди Хатчеон, характеризує її діапазон намірів – від іронії та гри до зневаги і глузування [5: 6] – незвичний для пародії у її класичному розумінні (за Жераром Женеттом, чиє визначення пародії зазвичай подається у класичних словниках літературних термінів, пародія виникає тоді, коли «гіпертекст комічно знецінює (comically devalorises) гіпотекст, що він його пародійно трансформує» [9: 419]. У своїй «Теорії пародії» Лінда Хатчеон не погоджується з Женеттом, який обмежує пародію сатиричними формами. Дивлячись на пародію з сучасної перспективи, критик висловлюється проти характеризування її тільки як форми, що дискредитує свою ціль, і дає їй таке визначення: «пародія – це форма імітації, але імітації, що характеризується іронічною інверсією, не завжди за рахунок тексту, який пародіюється» [5: 6]. За словами Хатчеон, пародія підкреслює і драматизує різницю між цільовим текстом і новим текстом, вступає у конфронтацію з гіпотекстом, але, особливо у наш час, жодному тексту не дозволяється бути кращим або гіршим за інший (“to fare any better or worse than the other” [6: 245].

Варто почати аналіз пародійної інтертекстуальності з її макрорівня – тобто з рівня самого жанру роману. На відміну від Ентоні Берджеса, Вільяма Гібсона або ж Стівена Кінга, чий погляд на «зомбіювання» людства сучасними комп'ютерними технологіями

перегукуються з реальністю роману «Рент», останній претендує не на логічний для нього жанр наукової фантастики або її піджанр «кіберпанк», а на «роман-біографію». Назва «Усна біографія Бастера Кейсі» значиться вже на обкладинці, а відтак з перших сторінок читач проектує на текст свої очікування саме від цього жанру, таким чином вступаючи у гру з автором, де Паланік (устами Воллеса Бойера, продавця авто) відразу називає головного героя Рента Кейсі зіркою, згадує про його смерть і навіть цитує його слова. Всі ці прийоми створюють у читача ілюзію реальності героя, здається що Рент існував, просто факт його існування не відомий саме тобі, і хочеться навіть перевірити його достеменність в енциклопедії. У передтексті автора Паланік, дуже у дусі постмодерної самосвідомості, відсилає читача до прочитання інших робіт, написаних у подібному жанрі: «щоб ознайомитися з іншими подібними біографіями, дивіться «Капоте» Джорджа Плімптона, «Еді» Джин Стайн та «Лексикон Диявола» Брендана Мюллена» [1: 4].

Треба відразу зауважити, що жодна з зазначених трьох книжок не перекладалася українською (нам також невідомі російські переклади), тобто, на відміну від американського читача, українському і російському читачеві назви цих романів навряд чи про щось кажуть. Якщо ж читач скористується порадою автора, він довідається, що перша з трьох книг – біографія письменника Трумана Капоте, для якої Джордж Плімптон взяв інтерв'ю у більш ніж ста друзів та знайомих письменника. Друга книга – біографія «ікони стилю» 60х років та музи Енді Ворхола Еді Седжвік. Щодо третього роману, то у Брендана Мюллена є два твори, що викликають інтерес. Перший, що його згадує Паланік, має повну назву «Лексикон Диявола: швидкі часи і коротке життя Дарбі Креша і групи Germs» і присвячений життю американського панк-рок музиканта, який помер від наміреного передозування героїну у віці 22 років. Книга складається зі спогадів про Дарбі, розміщених у хронологічному порядку. Як визнав у своєму інтерв'ю Мюллен, саме самогубство Дарбі перетворило його на «Панк ікону», адже західна цивілізація «схибнула на збереженні молодості та проектуванні безсмертя через зірок та ікон» [7].

Друга книга Мюллена має назву: «Повії: усна біографія Перрі Фаррела і Jane's Addiction» і розповідає саме у тому форматі про історію альтернативної рок-групи.

Відсилаючи читача до трьох творів, Паланік формує в аудиторії певні асоціації з формою роману-біографії (компіляція спогадів про відому людину, яка існувала у реальності) та з певними темами (альтернативна культура, 60ті роки, девіз «Живи швидко, помри молодим»), а розповідаючи історію невідомого Бастера Кейсі, у той саме час залучає аудиторію до постмодерної гри, підриваючи віру читача у цей жанр. Цитуючи Ульріха Бройха, «постмодерна інтертекстуальність має насамперед деструктивну функцію. Письменник не хоче виправдати очікування читача щодо певного жанру, якщо він користується його конвенціями, і не хоче стабілізувати смисл тексту, намагаючись зробити так, аби він виглядав як приклад такого жанру. <...> Адже література постмодернізму намагається підірвати конвенції будь-якого жанру» [6: 253]. Отже, нам здається слушним, якщо б у перекладі було зроблено виноску, де б коротко було повідомлено читача про головних героїв згаданих романів, інакше як український, так і російський читач, на відміну від англомовного, не матиме асоціацій, на які розраховує автор, і почне читати текст радше як «табула раса».

Цікаво відмітити прийоми, за допомогою яких Паланік конструює романну реальність, де на початку роману ніщо не визиває підозри у читача щодо нереальності світу, що його описує Паланік, і теоретичної можливості реального існування головного героя. Коли раптом, на початку 13 розділу, читач стикається з новими для себе реаліями, які не існують у сучасному світі. Втім вони настільки органічно вписані у розповідь, що читач розуміє, що раніше його просто «не повідомили» про технології, що ними користуються у романному світі.

Однією зі складових створення інтертекстуальної пародії у романі «Рент» є застосування Паланіком авторських неологізмів. Вони стають авторові у пригоді для створення повнокровної реальності вимислу і номінують не лише технологічні досягнення, а й соціальні явища і нормативні акти, що їх регулюють, топоніми, які не існують у реальності, тощо. Неологізми необхідні письменнику для зображення технократичного суспільства,

позбавленого жодних етичних цінностей, а натомість залежного від штучних емоцій і вражень, що їх отримують люди від підключення до «пиків». Для повнішого розуміння задуму Паланіка варто детальніше описати стосунки героїв його роману з сучасними технологіями.

Залежність від електронних пристроїв, яка так нам знайома, досягає у романі «Рент» незвичних навіть для нас «висот». Люди підключаються до інформаційних джерел безпосередньо через своє тіло, через порт, вмонтований у карк. Для отримання інформації більше немає необхідності читати книжки або дивитися кіно – повноформатне, п'ятимірне враження (або «пик») можна закачати безпосередньо у свій мозок шляхом підключення до певного мозкового транскрипту. Так ти опиняєшся на місці людини-свідка, а твій мозок просто зчитує відповідні враження зафіксовані в його мозку.

Основний прийом, до якого вдається Паланік при створенні неологізмів, – це використання слів, вже існуючих в англійській мові на визначення передусім понять зі сфери комп'ютерних технологій, і надання їм нового значення для номінування нових реалій. Наприклад, так звані *neural transcripts*, запис сенсорних стимулів, що їх відчуває людина під час різноманітних дій. Авторка українського перекладу Вікторія Наріжна назвала це поняття *мозковим транскриптом*, передавши першу частину неологізму не співзвучним відповідником *невральний*, а більш зрозумілим *мозковий* (вочевидь, перекладачка намагалася зробити термін максимально легким для сприйняття цільовою аудиторією), та транскрибувавши другу, оскільки найпоширенішою практикою запозичення лексики зі сфери комп'ютерних технологій є саме транскрибування. Такий варіант, на нашу думку, звучить цілком адекватно.

Російська перекладачка Катерина Мартинкевич також називає цю реалію або *траскриптом* або ж, описово, *записью нейроволн*, що також є прийнятним варіантом.

Людину, чиї нейрохвилі було записано, називають *the witness* – *очевидець* (в українському перекладі) – *свидетель* (у російському). За визначенням, наведеним у Вікіпедії, *A witness is someone who has firsthand knowledge about an event, or in the criminal justice systems usually a crime, through his or her senses (e.g. seeing, hearing, smelling, touching) and can help certify important considerations about the crime or event.* Прикметно, що *the witness* з'являється у тексті з означеним артиклем, і саме він демонструє англomовному читачеві особливість саме цього «свідка», його відмінність від свідків у звичному для нас розумінні. Таким чином, у значенні слова зчитується нова сема, якої раніше не було в іменника *witness*. Звичайно, з контексту роль *свідка* або ж *очевидця* буде зрозумілою і для українського та російського читача, однак неологізацію терміну в перекладі не відображено. Як альтернативний варіант можна було б запропонувати варіанти *сканосвідок* або *віртовидець*, які б підкреслили нову для нас роль такої людини.

Ще одне невідоме читачеві поняття – так званий *rewitnessing*, тобто перезапис транскрипту через нового свідка для отримання нових вражень. Вікторія Наріжна перекладає термін як *пересприймати*, калькуючи обидві семи слова, Катерина Мартинкевич перекладає його як *перепроганять*. Як синонім можна запропонувати й *переснимать*. Пересприймаючи транскрипт свідок *выводить* свої почуття на старий запис, тобто *out-cords* (“*When you switch your port, in the back of your neck, to transmit a record of your neural stimuli, when you're broadcasting that experience, officially it's called "out-cording."*”[8: 116]) – неологізм, утворений з двох сем: *out* – з, назовні + *cord*. Англійською *cord* може означати й іменник «провід», і дієслово «зв'язувати», «з'єднувати», «скріпляти». Український варіант *выводити* добре передає смисл англійського терміну і органічно поєднується з іменником «інформація», який тут мається на увазі. У російському перекладі *outcord* передається як *записывать* і *сгружать*. Як інші можливі синоніми можна запропонувати *выводить*, *заводить*, *накладывает* (на предыдущий траскрипт новые впечатления) *пересвидетельствовать*, *переинформировать*, *перебиоинформировать* або ж навіть розмовне *закачивает* або сленгове *сливать*.

Транскрипти можна *завантажувати* (у російському варіанті – *записывать*) – *to boot* (комп'ютерний термін, що означає процес завантаження операційної системи з диску комп'ютером відразу після включення). Український варіант можна визнати слухним, а

російською більш точним еквівалентом було б все-таки *загружать*. Обробляти транскрипти можна для інтенсифікації вражень і відчуттів або ж для стирання якихось небажаних вражень і моментів – у романі це, відповідно, *sharpening* і *damping*. З перекладом цих термінів у перекладачок не виникло труднощів: в українському перекладі це – *загострення*, у російському – *заострить*, *damping* – *приглушений, приглушений* (у залежності від ситуації перекладачка застосовує, транспозицію, замінюючи одну частину мову у вихідному тексті на іншу у цільовому).

Крім того, можна підсилювати певні відчуття: “*Babies amp (скорочене amplify) the touch track. Blind people ramp up the sound*” [8: 117] – «Дітлахи підсилюють тактильний трек. Сліпці викручують на повну звук» [1: 145] – «Малыши усиливают осязание. Слепые - подкручивают звук» [2: 120]. (У першому випадку нейтральне *amplify* передається словниковими відповідниками *підсилювати* і *усилувати*. Більш розмовне *ramp up* – так само більш розмовним *викручують на повну* або ж не дуже вдалим *подкручивают*. Можна було б запропонувати граматичну трансформацію заміни на зразок «у слепых зашкаливает звук»).

Дуже продуктивним є у Паланіка дієслово *boost*, від якого утворюються віддієслівні іменники а *boost*, *booster*, прикметники *boosted*, *reboosted*, дієслово *reboost*, які використовуються на позначення нових реалій техногенного суспільства. Основним словосполученням можна назвати *boosted peak* – запис мозкового транскрипту. Дієслово *boost* має декілька значень в англійській мові (*підсилювати, стимулювати, покращувати, підвищувати напругу в електромережах*, і навіть сленгове – *вкрати, слямзити*). В українській і російській мовах важко знайти повний еквівалент подібного дієслова. Все ж таки *форсований пік* в українському варіанті видається більш вдалим завдяки широкому діапазону значень, аніж не дуже зрозумілий *подкрученный пик* у російському. Як альтернативні варіанти можна запропонувати *усиленный / смонтированный / мишированный пик*.

В інших ситуаціях з дієсловом *boost* обидві перекладачки вдаються до трансформацій:

“*You hook up for the boost, plug in for all five of the tracks <...>*” [8: 115] – «*умикаєш пік, під'єднуєшся до всіх п'яти доріжок*» [1: 141] (віддієслівний іменник замінено на іменник близький за значенням) – «*подключаешь все пять дорожек*» [2: 117] (у російському перекладі авторка вдається до трансформації випущення. Мабуть, авторка перекладу вирішила, що у попередньому реченні «*Берешь копию «Вечеринки Хэллоуин с крошкой Бекки» и проганяешь через себя*» [2: 117] міститься достатньо інформації та її можна не дублювати у наступному).

“*Plug in and boost ten hours of Getting Gun Shot in Wartime<...>*” [8: 115] – *підключитися і пережити* (знайдено слухний ситуативний відповідник) – *переживати* (чомусь знов випущено «підключиться»);

boosted death – *пересприйнята смерть* (вочевидь, Вікторія Наріжна намагається уявити ситуації, що їх описує герой – знавець транскриптів і у кожній відтворити неологізм найбільш природнім відповідником) – *когда наступает смерть* (тут також слушно було б замінити *наступает* на *после загрузки, догружается*);

boost port – *форсуючий порт – порт* (варіант «порт» видається нам достатнім навіть без уточнення).

reboosted tracks – *пересприйняті доріжки* (у перекладі передано значення префіксу *re-*) – *подкрученные дорожки* (значення загублено, натомість знов використовується прикметник *подкрученные - перезаписанные, перемонтированные* передавало б зміст поняття краще).

Для віддієслівного іменника а *boost* перекладачки пропонують слухні варіанти *трек* або *запись*.

На нашу думку, значна кількість ситуативних відповідників є виправданою у цьому випадку, адже непросто підібрати в українській або російській мові слово з таким широким діапазоном значень, яке б органічно звучало в усіх вищевказаних ситуаціях. Втім, якщо уявити, що робота з транскриптами була б популярною, передусім, серед молоді, можна з упевненістю сказати, що у багатьох ситуаціях в обох слов'янських мовах прижилося б і англійське *boost*, яке б набуло рис, характерних для парадигми іменників, прикметників і

дієслів у слов'янських мовах з отриманням неологізмів на зразок *забустити, перебустити, буститися, бустер, буст*, тощо.

Цікаво, що на індустрію «піків» розповсюджуються певні закони, які регулюють права споживачів і обмежують перегляд за віком. Для усіх траскриптів існують норми реакцій організму людини, якщо вони перевищуються, піки перериваються:

“Plus, you have the new automatic interrupts. If at any time during a boosted peak your heart rate, pulse, or blood pressure exceeds the federal limits, the plug-in stops” [8: 116]– *«До того ж є нові автоматичні переривачі. Якщо якоїсь миті під час форсованого піку частота і наповненість вашого пульсу або рівень кров'яного тиску перевищать федеральні норми, підключення зупиняється»* [1: 143] – (Вікторія Наріжна знаходить вдалий відповідник *автоматичні переривачі*, віддієслівний іменник *plug in* перекладено через словниковий відповідник *підключення*). – *«А ще придумали автоматический разрыв сеанса (трансформація уточнення) Если во время подключения ваш пульс или давление превышает норму, оговоренную в федеральном законе, сеанс разрывается»* [2: 119] (Катерина Мартинкевич замінює технічне *подключение* на ситуативний відповідник *сеанс*).

В університеті викладають курс на отримання диплому магістра з нейротраскрибування, де вивчаються вищезазначені нормативні акти, а також студентів вчать правильно структурувати піки, наприклад, *“to deliver the payoffs at regular intervals”* – *«розраховуватися з певними інтервалами»* (у цьому випадку під *payoffs* маються на увазі не виплати, а розмовне значення слова – *кульмінація сюжету*) – *«расставляют точки кульминации с регулярными интервалами»* (російська перекладачка правильно відтворює значення).

Проаналізовані приклади свідчать про застосування автором неологізмів для створення реальності свого нереального романного світу. І хоча подібні романні світи, типовою рисою яких є високий розвиток комп'ютерних технологій і навіть їхнє зрощення з людським організмом, виглядають характерними для жанру наукової фантастики, свій роман Паланік відносить до жанру «роману-біографії», розпочинаючи таким чином постмодерну, «свідому» гру з читачем. Відтворення неологізмів у перекладі залежить від багатьох чинників, треба зважати, чи це переклад словосполучення або окремого слова, чи підлягає слово подальшій деривації, використовується у прямому або переносному значенні, враховувати його валентність і можливі асоціації в українській або російській мові. Не менш важливим є досягнення ситуативної еквівалентності у перекладі, для чого у кожному випадку перекладачеві потрібно знайти слушний ситуативний відповідник.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Палагнюк Ч. Рент: Усна біографія Бастера Кейсі / Чак Палагнюк; [пер. з англ. В. Наріжно]. – Харків: Фоліо, 2008. – 383 с.
2. Паланік Ч. Рэнт: Биография Бастера Кейси / Чак Паланік; [пер. с англ. Е. Мартинкевич]. – М.: «АСТ МОСКВА», 2009. – 317 с.
3. Eco, Umberto. *Travels in Hyperreality*. Trans.by W.Weaver / Umberto Eco. – New York: Harcourt Brace & Company, 1986. – 310 p.
4. Hutcheon, Linda. *Historiographic Metafiction: Parody and the Intertextuality of History* / Linda Hutcheon. – Режим доступу: <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/10252/1/TSpace0167.pdf>
5. Hutcheon, Linda. *A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth Century Art Forms* / Linda Hutcheon. – Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2000. – 143 p.
6. *International Postmodernism, Theory and Literary Practice*. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1997. – 581p.
7. Mullen, Brendan. *An Interview With Brendan Mullen*. Режим доступу: (http://www.3ammagazine.com/litarchives/2002_jul/interview_brendan_mullen.html).
8. Palahniuk, Chuck. *Rant: an oral biography of Buster Casey* / Chuck Palahniuk. – New York: Anchor Books, 2008. – 319 p.
9. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Ed. by David Herman and others. – New York: Routledge, 2005. – 718 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Даниліна – пошукач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: переклад художнього тексту, культурні аспекти перекладу, інтертекстуальність і пародія.

Ольга Васильченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми перекладознавства, особливості перекладу конференцій, питання порівняльної лексикології.

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ РОМАНУ САЛМАНА РУШДІ «ОПІВНІЧНІ ДІТИ» (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНОГО ОРИГІНАЛУ ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Тетяна ДИТИНА (Львів, Україна)

У статті проаналізовано лексичні новотвори англомовного постколоніального роману Салмана Рушді «Опівнічні діти», а також проведено зіставний аналіз їхніх відповідників з українського перекладу роману. Неологізми, створені автором, розглядаються як прояв однієї з визначальних рис постколоніальної літератури – гібридності, оскільки складаються з різномовних морфологічних компонентів. Аналіз українських відповідників цих новотворів під таким кутом бачення дозволяє вивчити підходи до перекладу постколоніалізму Рушді на лексичному рівні.

Ключові слова: переклад, постколоніальний роман, Салман Рушді, «Опівнічні діти», гібридність, актуалізація, неологізми, індіанізм.

The paper studies lexical neologisms of the English language postcolonial novel "Midnight's Children" by Salman Rushdie, as well as applies contrastive analysis to the study of their Ukrainian equivalents in the translation. The author's neologisms are explored as a manifestation of one of the most determinant features of postcolonial literature – hybridity, as they are composed of different language components. The analysis of Ukrainian equivalents of such neologisms from the postcolonial point of view allows to study strategies of translating Rushdie's postcolonialism on the lexical level.

Key words: translation, postcolonial novel, Salman Rushdie, "Midnight's Children", hybridity, foregrounding, neologisms, Indianisms.

Роман «Опівнічні діти» (1981) англійського письменника індійського походження Салмана Рушді отримувач найрізноманітніші визначення від критиків, серед них – постколоніального роману. Він розповідає про події на Індійському субконтиненті безпосередньо до і після отримання незалежності від Британської імперії. Письменник переосмислює колоніальний досвід нових незалежних держав з урахуванням сучасного становища і минулого спадку. Критичне ставлення до постколоніальної ситуації в суспільстві знайшло відображення у художній мові «Опівнічних дітей». Це особливий сплав мов і діалектів Індійського субконтиненту, завуальований бездоганною і багатою на реєстри англійською.

«Опівнічні діти» – це розповідь, вплетена в історію Індійського півострова ХХ ст. Місце дії – Індія, Пакистан, Бангладеш. Головні персонажі – носії багатьох мов – від британської англійської, до хінді, урду, пенджабі, а також найрізноманітніших територіальних варіантів англійської мови, наприклад особливого діалекту жителів Бомбею. І хоча розповідь головного персонажа Селіма Сіная ведеться англійською, ця англійська покликана відобразити розмаїття мов та ідентичностей цілого субконтиненту.

Дослідниця творчості Рушді Джіліан Гейн вбачає основну особливість роману «Опівнічні діти» в тому, що майже неможливо визначити, якою мовою фактично розмовляють персонажі твору. Вона стверджує, що «англійська мова виступає таким собі магічним радіо, яке доносить до нас смисли в "Опівнічних дітях"» [7: 571] Рустом Баруча стверджує, що Рушді створив власну мову, яка «виходить за межі будь-якої англійської мови, пішовши далі, ніж просте вкраплення кількох індійських слів та виразів» [4: 160]. Роберт Фрейзер вважає, що саме англійська мова «єднає роман в одне ціле» [6: 47]. Така мішанина мов у Рушді цілком відповідає характерній гібридності постколоніальної літератури – неможливості відділити імперську культуру від колоніальної, усну від письмової, власну ідентичність від нав'язаної, як її визначає Ніл Тен Кортенаар [9: 19].

Метою цієї розвідки є дослідити лексичні новотвори роману «Опівнічні діти» і пролити світло на гібридну мову, якою послуговується Рушді, а також порівняти, чи актуалізація окремих лексичних одиниць працює з такою ж інтенсивністю в українському перекладі, як і в оригіналі. Ця розвідка – лише короткий підсумок загальних результатів дослідження, і для кожної категорії тут подається лише кілька найяскравіших прикладів, хоча в самому романі їх значно більше.

Основним критерієм добору лексичних елементів для аналізу служив стилістичний прийом актуалізації, тобто така організація засобів художнього тексту, що привертає увагу

читача до певних його елементів. Актуалізація досягається шляхом порушення мовних норм, «смыслового переінакшення мовних елементів у художньому тексті» [2: 22]. За Віктором Коптіловим, «актуалізований елемент – це опорна точка структури тексту, необхідна ланка цієї структури» [1: 125].

В романі «Опівнічні діти» такою опорною точкою на лексичному рівні служать новотвори, які роблять англійську мову Рушді колоритною і одночасно відображають характерну для постколоніалізму гібридність. Більшість з актуалізованих лексичних одиниць у тексті або утворено за допомогою індомовних морфологічних елементів, або перенесено в англійську мову безпосередньо з хінді чи урду, або ж модифіковано відповідно до контексту. При цьому, індійські вкраплення сприймаються органічно і невимушено завдяки тому, що можуть з'являтися і в діалозі мешканців Бомбею, і в розмові англійських колонізаторів, і в авторській розповіді. Наважимося припустити, що актуалізація спрацьовує не тому, що такі вставки виглядають на фоні англійського тексту екзотично, а саме тому, що вони природно відображають гібридність постколоніальної ситуації роману.

Український переклад роману «Опівнічні діти» вийшов у 2007 році у виконанні Наталі Трохим. Перед перекладачем постало складне завдання: зберегти в українському тексті характерну для постколоніальної літератури мовну гібридність, послугуючись при цьому ресурсами української мови, але не перевищивши ступеня екзотизації, який допускає Рушді.

Найчастіше для актуалізації на лексичному рівні Рушді вдається до творення неологізмів, які актуалізуються тим, що сплавляють морфологічні елементи з різних мов і при цьому відповідають граматичним нормам англійської мови. Стилестична актуалізація досягається завдяки незвичному сполученню коренів та афіксів, які, однак, органічно сприймаються в мовній системі роману.

Найяскравішим прикладом афіксальних неологізмів Рушді є додавання індійських суфіксів до типово англійських коренів. Наприклад, суфікса – *ji*, який в мовах хінді та урду додається до будь-якого загального чи власного іменника на висловлення пошани. Вживання таких неологізмів притаманне мові різних персонажів роману, насамперед численних членів родини Селіма. Для кращого розуміння індійських реалій видавці роману «Опівнічні діти» супроводили український переклад словником іншомовних слів. Цей словничок визначає *джи* як «відповідник українського “пан, пані, добродій”» [3: 665], однак цей еквівалент ніде в тексті перекладу не зустрічається. Перекладач відтворює цей суфікс кількома способами:

Замінюючи морфологічний словотвірний суфікс хінді/урду українським закінченням кличного відмінку, а подекуди додаючи ще й пестливий суфікс: *You must diet, cousinji, or we won't be able to reach you to kiss!* [8: 71] – *Тоді тобі слід сісти на дієту, братику, бо інакше ми не зможемо дотягтися, щоб поцілувати тебе!* [3: 98] – звертається до Ахмеда Сіная його далека родичка Зохра і трохи пізніше вона ж говорить його дружині Аміні: *Come back, sisterji!* [8: 84] – *Вертайся, сестро!* [3: 110]. Як видно з цих прикладів, вибір перекладацької стратегії залежить від контексту вживання незвичної словоформи. Там, де суфікс – *ji* вживається у діалозі між родичами, перекладач одомашнює звертання, замінюючи його на цілком «домашнє» українське. У результаті втрачається притаманне оригіналу поєднання в одній лексичній одиниці морфологічних характеристик різних мов.

Поєднуючи морфологічні засоби хінді та української мов: *Taiji – Теюджи, Pictureji – Картинкоджі, Картинкуджі, masterji – паничуджі*. Останній приклад вживається, коли десятирічний Селім опиняється у натовпі демонстрантів на вулицях Бомбею, а вони глузують з багатенького хлопчика: *Go go with your bicycle, masterji, they scoffed* [8: 188] – *Забирайся з тим велосипедом, паничуджі, – насміхалися вони* [3: 274]. Тут, як і в інших ситуаціях, де звертаються один до одного чужі або неблизькі між собою люди, українські закінчення кличної форми в перекладі вживаються поруч з іншомовним суфіксом. Як наслідок, український варіант має значно екзотичніше звучання, ніж оригінал, а це підсилює ступінь його актуалізації в перекладі.

Замінюючи їх нейтральними українськими відповідниками, *babaji – шановний, Abdullahji – Абдулла, motherji – матір*, найчастіше, коли про персонажа говорять у третій особі: *and all the time Abdullahji was humming, humming-humming, and the knives were singing* [8: 54] – *і весь цей час Абдулла бринів, бринів-бринів, і ножі співали.* [3: 69]; *Now then, 'Padma*

reproves me, 'that's no way to describe your respected motherji.' [8: 62] – *Більше поваги, – закидає мені Падма, – неможливо в такий спосіб описувати вашу шановну матір* [3: 78]. Іноді, при використанні цього методу перекладач вдається до культурної компенсації – пише займенник другої особи множини з великої букви: *Oh, I'm so sorry, babaji, not to provide for you silk cushions with gold brocade-work-cushions* [8: 18] – *О, пробачте великодушно, шановний, я не приготував для Вас шовкових подушок* [3: 22].

Стає очевидним, що всі три перекладацькі стратегії, застосовані до відтворення англійських іменників із індійським суфіксом *-ji*, порушують ступінь їхньої актуалізації в перекладі. Запропоновані перекладачем відповідники або одомашнюють, нівелюють чужомовний елемент, або ж роблять його надміру екзотичним на фоні норм цільової мови. І найголовніше – гібридний сплав індо- та англійських форм звертань, іншими словами, мови колонізатора і колонізованого, вже цілком не відчутний у перекладі.

Ще один спосіб творення неологізмів у Рушді – це складання двох різномовних кореневих морфем. Зазвичай український перекладач лише транскрибує іншомовну (з хінді чи урду) морфему, а англійську – перекладає, при цьому словник наприкінці роману покликаний допомогти зрозуміти значення екзотичних слів: *paan-shop* – *паан-крамничка* (паан – листя перцевого бетелю [3: 684]), *channa vendors* – *продавці чанни, hot-channa* – *гаряча чанна* (чана (sic) – смажений горох із гострими приправами, популярна закуска, що продається вуличними торговцями [3: 696]), *Indian fauj* – *індійський фалудж* (sic) (фаудж (з араб.) – військо [3: 693]). Такий підхід видається виправданим – він зберігає відсилання до іншої культури, а контекст допомагає здогадатися про значення транслітерованого елементу: *many of them dressed for the occasion in the evocative uniforms of the Indian fauj* [8: 396] – *багато з них з цієї нагоди вбралися в уніформи організації індійського фалуджу* [3: 534]. Функція ж словничка наприкінці роману – компенсаційна: особливо ретельні читачі можуть звернутися до нього за додатковим роз'ясненням.

В інших випадках, наприклад, коли Рушді складає слова з індійським елементом *wallah* (людина, що виконує певну роботу, вживається як суфікс із багатьма словами на хінді), перекладач вдається до контекстуальної заміни: *green-medicine wallah* – *гомеопат, rickshaw-wallah* – *водій рикши, Gai-Wallah* – *пастух; той, що пасе корів, cobra-wallah* – *заклинатель змії, peepshow-wallah* – *власник кінетоскопа, intelligence-wallah* – *інформатор*. Наслідок такого методу – повністю відтворюється семантика складного слова, проте недоступними для читача перекладу залишаються морфологічна будова оригіналу та іншомовний компонент.

Іноді, такі складні різномовні англо-індійські слова у Рушді виявляються повторами, де англійське слово є буквальною перекладом з хінді. Наприклад: *dia lamps*, де *dia* означає «лампа» на хінді, або *lathi stick* (*lathi* – бамбукова палиця). Це вже сам Рушді виступає в ролі тлумача, подаючи своїм читачам і екзотичне слово, і його семантику. Український переклад таких слів цілком залежить від контексту: це може бути відтворення обох компонентів (*лампадки-dia, лампи-dia*), заміна українським еквівалентом (*палиця*) або транслітерація іншомовного елемента з поясненням (*удари латхі*). Кожна із цих стратегій однаково досягає такої ж актуалізації, як в оригіналі, і адекватно передає його значення.

Є й інша категорія актуалізованих лексичних елементів – це індіанізми, вирази, типові для індійського варіанту англійської мови, що використовуються мовцями на Індійському субконтиненті і марковані в лексикографічних джерелах англійської мови як «*Indian English*» [5: 361]. Приклади індіанізмів в «Опівнічних дітях» зустрічаються переважно у мові жителів Бомбею, зокрема такі слова, як *filmi*, яке вживається на позначення чогось незвичайного і драматичного, чи *fantabulous*, слово-портмоне, складене з англійських *fun* і *fabulous*, надзвичайної якості: *...a real rutputty joint, with painted boards proclaiming lovely lassi and fantabulous falooda and bhel-puri Bombay fashion, with filmi playback music blaring out from a cheap radio by the cash-till* [8: 211] – *справжня огидна діра, обліплена табличками з рекламними написами ЧУДОВЕ ЛАССІ і ФАНТАСТИЧНА ФАЛУДА і БХЕЛЬПУРІ ПО-БОМБЕЙСЬКИ, з паскудного радіоприймача за касою гарчали мелодії з кінофільмів* [3: 305]. Рушді не тільки вводить індіанізми в мову роману, він ще й майстерно модифікує їх за допомогою морфологічних засобів англійської мови: *he took her to live simply in a small, un-*

film apartment on Marine Drive [8: 147] – він забезпечив їй спільне життя у маленькій, **зовсім не кіношній**, квартирі на Марін Драйв [3: 205]. На жаль, українському перекладачеві не вдається зберегти регіонального забарвлення цих слів і в перекладі вони відтворюються нейтральними українськими словами.

Ще однією характеристикою індійського варіанту англійської мови є повторення слів. Рушді використовує цю особливість двома способами. У першому, такі повтори лише свідчать про інтерференцію рідної для мовців хінді в англійській мові: *Even that one, your uncle, writing his boring-boring scripts!* [8: 236] – *Навіть він, твій дядечко, той, що пише свої нудно-занидні сценарії!* [3: 343], тітка Пія скаржиться малому Селімові на свого чоловіка, або Ліла Сабарматі вихваляється перед сусідкою: *All day I'm sitting sitting, playing God knows what-all!* [8: 98] – *Я цілий день сиджу і граю, що заманеться, – цілісінський день!* [3: 141]. Функція повторів в оригіналі – гібридна суміш різних мов. Перекладач замінює оригінальні повтори нормативними українськими відповідниками (*нудно-занидні*), компенсуючи втрати лексичними додаваннями (наприклад, *цілісінський день*). При цьому повтори у перекладі втрачають свою актуалізацію.

Однак набагато частіше Рушді повторює слова із комічно видозміненим коренем у другій частині: *writing-shiting* – *писанина-шкрябанина*, *Pagal-Zagal* – *Пугало-Загалло*, *ripmpery-shumperry* – *станція-шманція*, *joke shoke* – *жартує*. В таких випадках перекладач знаходить спосіб відтворити їх за допомогою існуючих засобів цільової мови (рима, повтор, фразеологізм). Виняток становить хіба останній приклад *joke shoke*, де перекладач проігнорувала заактуалізований повтор, хоч його й можна було адекватно відтворити: 'That one, baba, always making joke shoke.' [8: 374] – *Йому все жарти жартами; Він усе жарти жартує; А він жартівник не на жарт*. А проте, недолік такого підходу в тому, що повтори є більш притаманними українській мові (як і хінді), а тому ступінь їхньої актуалізації в перекладі не настільки високий, як в оригіналі. Перекладач опиняється заручником об'єктивних норм цільової мови, яка дозволяє відтворити формальні елементи оригінальних повторів, але не надається для відтворення заданої Рушді постколоніальної гібридності.

Як видно із вищенаведеного аналізу, при відтворенні актуалізованих лексичних елементів, перекладач вдається до однієї із двох стратегій. Вона або запозичує іншомовні елементи шляхом транслітерації, при цьому в українському оточенні індійські слова та словотвірні одиниці виглядають особливо екзотично, водночас підсилюється ступінь їхньої актуалізації у перекладі. Інша стратегія – заміна лексичних відхилень англійської мови, спричинених впливом на неї місцевих мов – хінді та урду – нормативними українськими відповідниками. В цьому випадку актуалізовані в оригіналі елементи у перекладі нічим не відрізняються від навколишнього контексту. Таким чином, основна особливість постколоніального тексту, і зокрема мовного стилю Рушді в романі «Опівнічні діти», а саме – ефект гібридності, створений органічним вплетанням індійських компонентів в англійську мову, лише частково відтворюється в українському перекладі. Дотримуючись правил і норм літературної української мови, можна досягти високої адекватності і художньої цінності перекладу. Однак ціною цьому стає втрата постколоніального компоненту, закладеного Салманом Рушді в оригінальному романі «Опівнічні діти».

БІБЛОГРАФІЯ

1. Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу/ В. В. Коптілов. – Київ: Видавництво Київського університету, 1971. – 132 с.
2. Літературознавчий словник-довідник/ За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Рушді С. Опівнічні діти/ Салман Рушді; пер. з англ. Н. Трохим. – Київ: Юніверс. – 2007. – 704 с.
4. Barucha R. Rushdie's Whale/ Rustom Barucha// Fletcher M. D. (ed.) Reading Rushdie: Perspectives on the fiction of Salman Rushdie. – Amstredam: Rodopi, 1994. – 405 p.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language/ David Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
6. Fraser R. Lifting the Sentence: A Poetics of Postcolonial Fiction/ Robert Fraser. – Manchester: Manchester University Press, 2000. – 253 p.
7. Gane G. Postcolonial Literature and the Magic Radio: The Language of Rushdie's Midnight's Children/ Gillian Gane// Poetics Today. – 2006. – 27:3. – p. 569- 596.
8. Rushdie S. Midnight's Children/ Salman Rushdie. – London: Vintage. – 1995. – 464 p.
9. Ten Kortenaar N. Self, Nation, Text in Salman Rushdie's Midnight's Children/ Neil ten Kortenaar. – Quebec City: Mc Gill-Queen's University Press, 2004. – 321 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Дитина – аспірант кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Г. Кочура, Львівський національний університет імені І. Франка.

Наукові інтереси: пост-колоніальні студії, критика перекладу, дискурс-аналіз, семіотика.

ФЕМІНІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ У ГЕНДЕРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Людмила ДЯЧУК (Київ, Україна)

Статтю присвячено аналізу теоретичних досліджень зарубіжних та українських перекладознавців щодо феміністичних стратегій гендерного перекладу. В сучасному перекладознавстві для опису процесу перекладу застосовується словосполучення “стратегія перекладу”, незважаючи на відсутність чіткого визначення цього терміна. В гендерному перекладознавстві, починаючи з 90-их років, канадські науковці, зокрема, Л. фон Флотов та Ф. Масард’ї-Кенней вводять в обіг поняття “феміністичної стратегії перекладу” і займаються його ґрунтовним вивченням. З того часу масштаб досліджень феміністичних стратегій в гендерному перекладі розширився як з географічної, так і з теоретично-практичної точок зору. Певні позиції в цих дослідженнях займають і українські перекладознавці, які роблять свій внесок у феміністичні та перекладознавчі студії.

Ключові слова: стратегії перекладу, феміністичні стратегії перекладу, гендерні дослідження, феміністичний переклад, фемінізація перекладу, Ф. Масард’ї-Кенней.

This article examines theoretical studies of foreign and ukrainian researchers of translation concerning feminist strategies of gender translation. The phrase “translation strategy” is used to describe the translation process in modern translation, despite the lack of clear definition of the term. In gender-based translation, since the 90s, Canadian scientists, in particular, L. von Flotow and F. Massardier Kenney introduce a notion of “feminist translation strategies” and they are engaged in it thorough study. Since that time the scale researches of feminist strategies in gender translation expanded in geographical and theoretical and practical perspectives. Ukrainian researchers of translation occupy certain positions in these studies and contribute into the feminist and translation studies.

Key words: translation strategy, feminist translation strategies, gender studies, feminist translation, feminization of translation, F. Massardier-Kenney.

Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю у вітчизняному перекладознавстві ґрунтовного аналізу феміністичних стратегій перекладу. Натомість західні перекладознавці впродовж кількох останніх десятиліть ведуть активні теоретичні та практичні дослідження, які сприяють виробленню нового підходу до процесу перекладу. Все гучніше лунають заклики до ревізії/перечитування раніше зроблених перекладів феміністичних текстів з урахуванням саме їхньої гендерної складової.

Метою роботи є теоретичний аналіз розвідок, що стосуються феміністичних стратегій в гендерному перекладі, проведених зарубіжними та українськими перекладознавцями.

Предметом дослідження виступають розвідки зарубіжних та українських перекладознавців стосовно феміністичних стратегій в гендерному перекладі.

Об’єктом дослідження є теоретичні дослідження феміністичних стратегій в гендерному перекладознавстві.

Матеріалом дослідження слугували теоретичні розвідки зарубіжних і українських перекладознавців стосовно стратегій перекладу загалом і феміністичних стратегій в гендерному перекладі, зокрема.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняному перекладознавстві проведено узагальнюючий аналіз теоретичних розвідок стосовно феміністичних стратегій гендерного перекладу в зарубіжному та українському перекладознавстві.

Процес перекладу феміністичних творів, тобто творів, які написані з позицій фемінізму, привертає в останні десятиліття до себе особливу увагу з боку дослідників, які намагаються визначити, чим керувалися в ході процесу перекладу перекладачі, доносячи до свого читача не лише задум авторки оригіналу твору, але й те, як і за допомогою яких методів та засобів цей задум був презентований читачам. Адже від того, яку стратегію обере перекладач/перекладачка під час перекладу твору, залежить ступінь відповідності перекладу першотвору.

Поняття “стратегії перекладу” в сучасній транслаториці є досить неоднозначним. Приміром, у тлумачному словнику перекладознавчих термінів Л. Нелюбина термін “стратегія перекладу” відсутній [9]. У західному перекладознавстві питанням “стратегії перекладу” займалися Е. Честерман, Х. Хьоніг та П. Кубмаул, В. Льорхер та ін. У відомому

словнику Ж. Деліля стратегія перекладу визначається як послідовний план дій, що прийнятий перекладачем у відповідності до задуму перекладу тексту. При цьому зазначається, що стратегія перекладу застосовується до будь-якого тексту. Стратегії перекладу передбачають конкретні рішення і застосування різних прийомів перекладу. Залежно від ситуації перекладачі можуть прийняти стратегію адаптації або дослівного перекладу, або вони можуть змінити тип тексту або модифікувати його, залежно від можливих запитів цільової аудиторії. В останньому випадку, наприклад, перекладач може вирішити, що достатньо буде короткого викладу тексту замість всього перекладу [18: 187].

Систематизувати та проаналізувати розуміння стратегії перекладу спробували російський перекладознавець А. Вітренко у статті “Стратегії перекладу” [2], І.В. Войнич у кандидатській дисертаційній роботі “Стратегії лінгвокультурної адаптації художнього тексту при перекладі” [3] та інші. Слід зазначити, що як західні, так і російські перекладознавці (А.Д. Швейцер, В.Н. Комісаров, Р.К. Міньяр-Белоручев) сходяться на тому, що немає чіткого термінологічного визначення поняття стратегії перекладу. На сьогоднішній день це поняття в значній мірі має невизначений характер, а сама стратегія перекладу, на думку дослідників, пов’язана скоріш за все з чимось на рівні підсвідомості. Єдине, що вдалося чітко встановити, це те, що стратегія перекладу може бути “правильною” або “неправильною” [2]. На нашу думку, подібна оцінка третьою стороною правильності обрання перекладачем тієї чи іншої стратегії перекладу є надто суб’єктивною, оскільки перекладач *de-facto* ніколи не визнає, що він свідомо обрав неправильну стратегію перекладу. Тому, принаймні, можна погодитись з І.А. Алексєєвою в тому, що стратегія перекладу є порядком та суттю дій перекладача при перекладі конкретного тексту [1].

Особливого виміру набуває аналіз стратегій перекладу феміністичних творів. Дослідження феміністичних творів загалом, так само як і процес їх появи, мають чітко окреслені періоди становлення. Витоки даного аналізу сягають ще 60-их років двадцятого сторіччя, коли під впливом екзистенціалізму Ж.-П. Сартра формується літературна феміністична критика – течія постмодернізму, зосереджена на обґрунтуванні концепції “інакшості” жінки, жіночого письма (“*écriture en féminin*”), на бісексуальності та на критиці фаллоцентризму. Саме таких ідей дотримувалися представниці французької феміністичної критики на противагу критиці англо-американській, яка переймалася більш за все ідеями деконструктивізму. Серед яскравих представниць феміністичної критики вирізняється очолювана Антуанеттою Фук група “Психоаналіз та політика”, до якої також входили Юлія Кристева, Люс Ірігаре, Елен Сіксу, які вважали, що саме філософія та психоаналіз здатні забезпечити їхню емансипацію. Французькі феміністки, близькі до поглядів Сімони де Бовуар (Крістіна Дельфі, Анн Трістана, Моніка Плаза) піддали нападкам ідеї своїх колег, звинувативши згадану групу у нехтуванні історичною та соціальною долею жінки.

У подальшому певні ідеологічні розбіжності у феміністичному таборі призводять до того, що у сімдесятих роках минулого сторіччя письменниці – представниці англо-американської течії літературної феміністичної критики, насамперед з канадської провінції Квебек, вдаються до використання свого роду експериментального мовлення, аби таким чином “деконструювати” патріархальне мовлення, “ідуци в атаку на звичне мовлення” [15]. В кінцевому результаті, ця спроба матеріалізувалася у загальний проект з вироблення “жіночого письма”, мета якого полягала в написанні “невисловленого” (*l’inédit*). Саме цей термін вживає Луїза фон Флотов для позначення мови письменниці Ніколь Броссар. Йдеться про те “невисловлене”, що не може бути написано через відсутність відповідного мовлення і яке компенсується за допомогою низки прийомів лексичного та граматичного характеру.

Канадські феміністки йдуть далі, перекладаючи англійською мовою франкомовні феміністичні твори, написані з використанням “*écriture en féminin*”, що у свою чергу призводить до появи феміністичного перекладу – напрямку роботи і мислення, що виступає за включення феміністичної ідеології в переклад через необхідність розробки нових способів вираження з метою ліквідації патріархальних звичок в мові та суспільстві. Як результат, з’являється поняття “феміністичні стратегії перекладу” [15], що висунуло на перше місце цінності, які стосуються жінок, і які, якщо вони присутні у вихідному тексті, мають бути якимось чином передані в перекладі.

Крім вагомого практичного внеску у вигляді створення феміністичних творів та їх перекладу, слід відзначити подальші теоретичні розробки канадських дослідниць, які стосувалися аналізу та узагальнення саме феміністичних стратегій перекладу.

Засадничими в цьому контексті працями стали дослідження Луїзи фон Флотов (“Feminist Translation: Context, Practices and Theories”) [15] та Франсуази Масард`ї-Кенней (“Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice”) [23]. Окрім того, над аналізом феміністичних стратегій перекладу також активно працюють Р.Аррохо [13], К. Шред [26], Б. Годар [16], К. Маєр [22], Рім Хассан [25], Хіроко Фурукава [17] та інші. Так, зокрема, дослідження ведуться в напрямку ретроспективного аналізу перекладів історичних жіночих творів, який проводить, наприклад, Лінн Лонг [20], коментування останнього перекладу Біблії з позиції гендерного перекладознавства [21], створення нових феміністичних моделей перекладу, скажімо, Керолін Шред, запозичуючи у Браша Етгінгера поняття та ідею “*métramorphose matrixielle*” і застосовуючи їх для перекладознавства, теоретично обґрунтовує і створює нову – не метаморфічну, а “метраморфічну модель” перекладу [26].

Найбільш відомі класифікації феміністичних стратегій перекладу належать Луїзі фон Флотов та Франсуази Масард`ї-Кенней. Л. фон Флотов визначає такі основні феміністичні стратегії: “доповнення” (supplementing), “передмова” (prefacing) і “виноски” (footnoting), а також “привласнення” (hijacking). Іншу модель класифікації феміністичних стратегій перекладу запропонувала Франсуаза Масард`ї-Кенней, поділяючи їх на дві основні стратегії, кожна з яких ділиться на три підкатегорії. Стратегії “залежні від автора” включають “віднайдення”, “коментар” і “перешкоду”. До стратегій “залежних від перекладача” вона відносить “коментар”, “текст для порівняння” та “співпрацю” [23: 59].

Масард`ї-Кенней зауважує, що феміністичний переклад використовує вже існуючі стратегії, а не винаходить нові. Метою стратегій, зосереджених на авторові або на авторці, є полегшення завдання з прочитання твору, тобто їх функція полягає у тому, щоби привести читача до більш високого рівня розуміння тексту. Перша стратегія, “віднайдення” (“*rescovery*”) може бути використана, щоби розширити літературний канон, тобто донести до читачів через публікацію тексту мовою оригіналу та / або перекладу твори авторів, які були (або й надалі залишаються) виключені із літературного обігу. На думку Масард`ї-Кенней, Жермен-де-Сталь і Жорж Санд стали відомі в усьому світі саме завдяки тому, що були перекладені [23: 59].

Стратегія “коментар” (“*commentary*”) допомагає підкреслити місце жінок і жіночого в текстах через метадискурс (передмову, післямову, виноски), який супроводжує переклад, щоби зробити більш чітко вираженою присутність феміністичної складової в перекладеному тексті. Приклад цього можна спостерігати в перекладі твору Рози Касель “*Memoirs of Leticia Valle*”, К.Майєр, яка дописує в тесті перекладу епілог, якого не було в оригіналі твору, щоби познайомити читачів з авторкою твору Розою Касель і її ставленням до гендерних питань.

Третьою і останньою стратегією, залежною від автора або авторки, є стратегія “перешкода” (“*resistancy*”). Термін “перешкода”, вперше ввів Лоуренс Венуті [28], описуючи процес надання видимості діяльності перекладача через використання певних мовних засобів. Проте ця стратегія застосовувалася в основному для перекладу експериментальних творів, які були опубліковані у сімдесятих роках минулого століття у Квебеку і в яких лексика та синтаксис порушують норми мови оригіналу; при цьому перекладач ще більше їх порушує, щоби підкреслити залежність тексту від перекладача.

Стратегії, зосереджені на перекладачеві, включають в себе “коментар”, “використання текстів для порівняння” та “співпрацю”. Перша з цих стратегій, “коментар” (“*commentary*”), може використовуватись, наприклад, для опису або ілюстрації причин, які спонукали до перекладу саме цього тексту” [23: 63].

Під стратегією “співпраці” (“*collaboration*”) розуміється факт спільної роботи перекладача з одним або кількома іншими перекладачами. Можливість консультацій з більшою кількістю перекладачів означає, що значення того чи іншого слова, виразу чи речення постійно обговорюється, що може збагатити кінцевий текст.

Остання стратегія, зосереджена на перекладачеві, – це використання “текстів для порівняння (паралельних текстів)” (“*parallel texts*”). Вона спрямована на порівняння

перекладеного тексту з іншими текстами, які були створені мовою оригіналу. Цю стратегію, наприклад, використав Річард Філкок (Richard Philcox) для перекладу роману французької письменниці Маріз Конде (Maryse Condé) “La traversée du Mangrove”, який був перекладений під назвою “Crossing the Mangrove” у 1995 році. В тексті перекладу паралельно до голосу автора зазвучав ще один голос – письменниці Верджинії Вульф. Перекладач пояснив це суміщення важливістю проблеми гендеру в обох авторів [23: 64].

Звичайно, щоб повністю відобразити задум письменниці в перекладеному тексті, необхідно знати літературні традиції. Звідси – важливість належного знайомства з жіночим чи феміністичним інтертекстом, що підкреслює С. Лотбінєр-Гарвуд – канадська письменниця і перекладачка [19: 126]. На її думку, переклад передбачає визнання перекладача співавтором перекладеного тексту. С. Лотбінєр-Гарвуд видала книгу “Re-belle et infidèle: la traduction comme pratique de réécriture au féminin”, де дослідила цілу низку феміністських перекладів і описала феміністичні прийоми перекладу [19].

Звичайно, вибір тієї чи іншої стратегії перекладу, тактики і прийомів її реалізації залишається за перекладачем/перекладачкою. Важко передбачити, якими мотиваціями буде керуватися перекладач/перекладачка в процесі перекладу, але з впевненістю можна стверджувати, що на кінцевий результат цього процесу впливають як об’єктивні (наприклад, лексико-граматичний потенціал мови перекладу) так і суб’єктивні (приміром, особистісні “уподобання” перекладача/перекладачки) обставини.

В сучасному гендерному перекладознавстві виникають і певні парадоксальні ситуації. Покажемо з цього приводу (з практичної та правової точок зору), на нашу думку, є безпрецедентний випадок, коли перекладачка-феміністка “зіпсувала” бестселер, відмовившись дотримуватись “сексистських стереотипів”. Мова йде про скандал із перекладом світового бестселера британського письменника Марка Хеддона під назвою “The Curious Incident of the Dog in the Night-time”, в якому перекладачка-феміністка Марія Реймондес спробувала замінити деякі діючі персонажі, трансформувавши їх рід з чоловічого в жіночий. За словами М. Раймондес, її “стратегія перекладу полягала у відмові від постійного використання слів чоловічого роду”. Як результат, видавництво відмовилося публікувати “зфемінізований” переклад новели, а перекладачка вирішила звернутися з позовом до суду [11].

Процес фемінізації перекладу характерний не лише для західного гендерного перекладу, який прагне таким чином привернути увагу до переживань жінок. Скажімо, як зазначає Хіроко Фурукава (Hioko Furukawa), японська художня література, як оригінальна, так і перекладна, є надмірно фемінізованою, що пов’язано з розвитком гендерної ідеології в суспільстві, починаючи з кінця 19-го століття (Inoue 2003, 2004; Levy 2006; Nakamura 2007a, 2007b; Ueno 2003) [17]. За оцінкою японської дослідниці, навіть у сучасних японських романах і в перекладах сучасних іноземних романів мова персонажів жіночої статі значно більш фемінізована, аніж вона є такою в реальному житті сучасної японської жінки [17]. Тому Хіроко Фурукава дотримується стратегії “дефемінізації” феміністичного перекладу, намагаючись довести, що феміністський підхід до перекладу в Японії повинен послаблювати надмірну присутність жінок у мові.

Україні ще не відомі подібні підходи, але, судячи з тенденцій розвитку як феміністичної літературної школи, так і феміністичного перекладознавства в Україні, не можна виключати подібних проявів надмірної фемінізації, які, щоправда, матимуть хіба що “піарний” політичний підтекст.

Все ж, слід зазначити, що українська феміністична думка не стоїть на місці і, незважаючи на значне відставання, викликане об’єктивними причинами суспільно-політичного розвитку, вона прогресує і вже набула своїх певних національно виражених рис. Як і світова феміністична література, українська має давні традиції, пов’язані з її становленням та розвитком. Українська літературна феміністична критика досліджує й аналізує жіночі твори, жіночі образи, створені і століття тому корифеями українського прозового та поетичного слова (Г. Барвінок, М. Вовчок, О. Пчілки, Л. Українки, О. Кобилянської та О. Куліша, Т. Шевченка, М. Старицького, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського), і півстоліття тому (поезії Емми Андіївської, Анни-Марії Голод, Ірини

Жиленко, Зореслави Коваль, Ліни Костенко і Марти Мельничук-Оберраух), і сучасними майстрами слова (Г. Гордсевич, Л. Демської, О. Забужко, С. Йовенко, Н. Конотопець, М. Ломонос, М. Матіос, С. Майданської, Н. Околітенко, Г. Пагутяк, Ю. Шевчук, Д. Гуменної, В. Вовк, Є. Кононенко та ін..).

Українські науковці і критики аналізують та досліджують з феміністичної перспективи не лише національну літературну спадщину, але й світову. До теоретичних феміністичних розвідок додаються і практичні кроки – переклад численних світових феміністичних творів і, насамперед, представниць французької жіночої літератури. А якщо є переклад феміністичних творів українською мовою, то в Україні складається своя фахова думка з приводу феміністичного перекладу. В цьому напрямку вже активно працюють А.В. Олійник [10], Н.М. Гоца [4], М.Б. Лановик [8], Є. Кононенко [7] та інші. Особливою ґрунтовністю серед згаданих робіт вирізняється докторська дисертаційна робота М.Б. Лановик, яка детально досліджує і аналізує проблеми художнього перекладу, починаючи з епохи Романтизму [8: 7]. М.Б. Лановик приділяє увагу питанням особливостей змалювання митцями, що належать до відмінних гендерів, жіночих та чоловічих персонажів, образів, мікроелементів художньої структури твору, та питанням гендерних особливостей при перекладі [8: 11]. За оцінкою М.Б. Лановик, недослідженими все ж і досі залишаються гендерна проблема вибору перекладачем творів і авторів, особливості сприйняття маскулінних/фемінних текстів чоловіком / жінкою перекладачем та різнобічні проблеми феміністичної критики у різних інтерпретаціях [8: 12].

Аналіз розвідок, проведених на сьогоднішній день українськими перекладознавцями, дозволяє сказати словами О. Забужко, що “феміністична традиція робить свою справу в Україні” [6]. Незважаючи на певне відставання, про яке ми вже згадували, і на те, що українське суспільство, за оцінкою О. Забужко, не пройшло феміністичної революції [5], українська наукова думка виявляє все більше зацікавлення феміністичними аспектами перекладу.

Питання гендерних студій в цілому і феміністичних стратегій перекладу, зокрема, набувають все більшої інтернаціоналізації. Це видно як з географії, так і з проблематики досліджень. Однак, про загальну “глобалізацію” дослідження згаданих питань не варто говорити, оскільки кожний етнос чи етнічна група осіб має свої давні історичні, культурні та соціально-побутові традиції, відображені в її мові. Саме особливості відтворення при перекладі згаданих традицій, з урахуванням відповідних гендерних детермінантів окремо взятого етносу, унеможливають зазначену “глобалізацію” і постійно вносять елемент новизни в гендерні дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение / И.С.Алексеева // СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2088. – 368 с.
2. Витренко А.Г. О «Стратегии перевода». Вестник МГЛУ. – 2008. – Вып. 536: Сопоставительная лингвистика и вопросы перевода / Отв. ред. Д.И.Ермолович. – С. 3 – Режим доступа: <http://agvitreiko.3dn.ru/4utat/6.doc>.
3. Войнич Ирина Владимировна. Стратегии лингвокультурной адаптации художественного текста при переводе: диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Войнич Ирина Владимировна. Пермь – 2010. – 234 с.
4. Гоца Н.М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості вивчення // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – № 45. – С. 168-171.
5. Забужко, Оксана. “Вибір між Януковичем та Тимошенко – це вибір між чоловічою і жіночою зоною”. Режим доступу: <http://www.gk-press.if.ua/node/2323>.
6. Забужко, Оксана. “В украинской культуре не было места для осмысления экзистенциального опыта женщины”. Режим доступу: http://zn.ua/CULTURE/oksana_zabuzhko_v_ukrainskoy_kulture_ne_bylo_mesta_dlya_osmysleniya_ekzistsentsialnogo_-30914.html.
7. Кононенко Є. Про інтимні стосунки оригіналу (чоловіка) та перекладної версії (жінки) // – Коментар № 3. – 2004. – Березень.
8. Лановик М.Б. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.06; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2006. – 39 с.
9. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
10. Олійник, А. В. Гендерні особливості перекладу. Студентські наукові записки. Серія "Філологічна", Вип.4. – 2011. – С. 138-141.
11. Переводчица пострадала за средний род. Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/Doc-rss/881807?stamp=634592039012881816>.
12. Arrojo, R. “Fidelity and the Gendered Translation,” TTR (Traduction, Terminologie, Redaction), 7: 2, 1994 – P. 147-163.

13. Chamberlain, Lori. "Gender and the Metaphors of Translation". In Lawrence Venuti (ed.) *Rethinking Translation*. London: Routledge, -1992, - 57-74 p.
14. Flotow, Luise. "Feminist Translation: Context, Practices and Theories, in TTR 4, 2: - 1991. - 69-84 p.
15. Godard, B. "Translating (as) Woman". *Essays in Canadian Writing*, 55: - 1995. 71-82 p.
16. Hiroko Furukawa. *Revisiting Feminist Approaches from a Japanese Perspective: Towards Defeminizing Translations*. Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
17. Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke et Monique C. Cormier (sous la direction de). *Terminologie de la traduction/Translation Terminology/Terminología de la traducción/Terminologie der Übersetzung*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamin Publishing Company, - 1999, - 433 p.
18. Lotbinière-Harwood, Susanne de. *Re-belle et infidèle. La traduction comme ré-écriture au féminin. The Body Bilingual: Translation as a Rewriting in the Feminine*. Montréal, Women's Press/Éditions du remue-ménage, - 1991. - 174 p.
19. Lynne long. *Lady Mary Translates Marivaux: A Female Perspective?* Режим доступу: <http://palimpsestes.revues.org/198>.
20. Lynne long. *Revealing Commentary through Comparative Textual Analysis: The Realm of Bible Translations*. Режим доступу: <http://palimpsestes.revues.org/84>.
21. Maier C. "Carol Maier Discusses Women in Translation: Current Intersections, Theory and Practice," *Delos*, 5:2. - 1994. - 29-39 p.
22. Massardier-Kenney, Françoise (1997) "Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice". *The Translator* 3.1: - 55-69 p.
23. Massardier-Kenney, Françoise (1994). "Translation Theory and Practice" in Kadish & Massardier-Kenney (eds) *Translating Slavery: Gender and Race in French Women's Writing, 1783-1823*, Kent (Ohio), The Kent State University Press, 1125 p.
24. Rim Hassan. *English Translation of the Quran by Women: The Challenges of 'Gender Balance' in and through Language* *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, núm. 3. - 2011. - 211-230 p.
25. Shread, Carolyn. 2009. "Redefining Translation through Self-Translation: The Case of Nancy Huston". *French Literature Series*, 36. - 51-61 p.
26. *Terminologie de la traduction. Translation Terminology. Terminología de la traducción. Terminologie der Übersetzung*. Ed. by Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, Monique C. Cormier. - Amsterdam, 1999. - 108-209 p.
27. Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge. - 1995. - 524 p.
28. Yi-ping Wu, Wen-chun Tsai. *Reading and Translating Kate Chopin's The Awakening as a Non-Feminist Text*. Режим доступу: <http://translationjournal.net/journal/47awakening.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Дячук – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, феміністичний переклад, художній переклад.

СУЧАСНА АПОРІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Аліна ЗДРАЖКО (Київ, Україна)

У статті зроблена спроба систематизувати тлумачення поняття дитячої літератури вітчизняних та зарубіжних науковців, наведено визначення даного терміну дослідниками XX та XXI століть. На основі дослідженого матеріалу виведено авторське визначення поняття дитячої літератури.

Ключові слова: дитяча література, література для дітей, тексти для дітей, визначення.

The article presents an attempt to systematize definitions of children's literature of native and foreign scientists. Interpretation of this term by the scientists of XX and XXI century is given. On the basis of the investigated material the author's definition of children's literature is presented.

Key words: children's literature, literature for children, texts for children, definition.

Значення книги у вихованні дітей величезне. Дитяча книга не повинна бути сухою, грубо тенденційною, а має бути цікавою та захоплюючою, пробуджуючи думку та сприяючи інтелектуальному розвитку. Вона повинна давати яскраві образи, бути для маленького читача джерелом радості, допомагати осмислити навколишнє життя, явища природи та стосунки між людьми. **Актуальність** дослідження пов'язана з виведенням уніфікованого визначення дитячої літератури, яке розкриває основні особливості, функції, мету, специфіку, значення та акцентує увагу на реципієнті. У різні часи, за різних політичних та соціальних обставин, дослідники всього світу по-різному характеризували дитячу літературу та давали їй різні тлумачення. **Метою** нашого дослідження є систематизація існуючих підходів до визначення дитячої літератури та виведення загального уніфікованого. **Предметом дослідження** виступають авторські казки англійських письменників XVIII – XXI ст. та їх переклади українською мовою. **Об'єктом дослідження** є наукові праці дослідників XX – XXI ст. на тему визначення та класифікації дитячої літератури. **Наукова новизна** даного дослідження

полягає у створенні першої ґрунтовної системи чинників для надання визначення дитячої літератури. **Теоретичними засадами дослідження** стали роботи відомих дослідників дитячої літератури: М. Лаврова, У. Гнідець, В. Кизилової, О. Папуші, Б. Шалагінова, Н. Назарова.

Зрозуміло, наскільки важлива розважальна функція дитячої літератури. Оскільки книга не лише допомагає дитині глибше вникнути в суть уже знайомих життєвих явищ, відкриваючи нові, раніше невідомі, а й, перш за все, розважає реципієнта через цікаві образи, “смачну” мову, яскраві емоції та спонукає до подальшого читання. Дитяча книга доставляє читачу естетичну насолоду, виховує в ньому відчуття прекрасного, розкриває перед ним складний світ життєвих явищ та людських відчуттів, розширює коло його знань, сприяє формуванню світогляду.

Б. Шалагінов і Н. Назарій у своїй статті “Великий світ маленького дитинства” називають основними функціями дитячої літератури виховну та освітню: “Для дитячої літератури взагалі притаманна дидактичність, педагогічна наснаженість – це й вирізняє її з-поміж інших текстів” [9: 167]. А ось В. Кизилова виокремлює комунікативну функцію, яка “привертає юного читача до книги, допомагає краще зрозуміти себе, навчає висловлювати свої думки та почуття” [5: 6]. Але дослідники зовсім не беруть до уваги той факт, що не зацікавивши дитину, не привернувши її увагу, не можливо її ні виховати, ні навчити висловлювати свої думки, ні виражати почуття. Лише розважаючи, звертаючись до почуттів читацької аудиторії, викликаючи в неї емоції, можна виховати, насамперед, високі моральні цінності, розширити коло інтересів та виховати любов до прекрасного.

Отже, значення дитячої літератури в житті кожної дитини важко переоцінити. Саме тому нікого не здивує той факт, що науковці в різні часи звертали свою увагу на питання визначення поняття дитячої літератури.

Ще 1979 року російський дослідник Микола Павлович Лавров дав визначення дитячої літератури “як особливого комплексу літературних творів, що утворює самостійний тип, головна ознака якого – читач-адресат, а визначальна функція – виховна” [6: 181–182]. Таке пояснення даного терміну апологетизується дослідженням, проведеним ученим у 1979 р. Але за умов сучасної глобалізації, зростання інтересу до “екранної” культури таке тлумачення вказаного поняття є дещо анахронічним, адже через падіння інтересу дітей до самого процесу читання, основною функцією багатьох дитячих творів залишається розважальна функція. Тому визначення М. П. Лаврова треба передивитися та доповнити, виходячи із сучасних тенденцій розвитку літератури для дітей.

Велика радянська енциклопедія (1972 р. видання) визначає дитячу літературу як “художні, науково-художні та науково-популярні твори, написані спеціально для дітей від дошкільного до старшого шкільного віку” [3: 152]. Таке тлумачення, на нашу думку, є неповним, адже воно не розкриває значення даного поняття, а лише наголошує на віці потенційних читачів та надає стильову класифікацію творів.

У працях сучасної вітчизняної дослідниці Ольги Папуші прослідковуємо схожий підхід до питання теоретизації дитячої літератури: “Дитяча література – певна сукупність літературних творів написаних (прилаштованих) для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину...” [7: 20]. Дослідниця значно ширше розкриває функції дитячої літератури, вказуючи на її розважальний характер, що усучаснює надані вище визначення поняття. Але припускається неточності, вказуючи, що до даного поняття входять твори, “прилаштовані” для дітей.

Поряд із поняттям “дитяча література” нерідко зустрічаємо інші, такі як: “література для дітей”, “коло дитячого читання”, які нерідко замінюють одне одним. Якими близькими б не були ці поняття, між ними існує ряд відмінностей.

“Дитяча література” (література спеціально створена для категорії читачів дитячого віку) найбільше враховує психологічні особливості маленьких слухачів та читачів – емоційність, мислення, уяву. Поняття **“література для дітей”** (або **“коло дитячого читання”**) включає як і дитячу літературу, так і твори для дорослих, котрі міцно ввійшли в ужиток читання серед хлопчиків та дівчат. Отже, твори, які було прилаштовано або

адаптовано для дитячої аудиторії, але первинно створено для дорослих, належать до понять “літератури для дітей”, “коло дитячого читання”, а не до “дитячої літератури”. Ці відмінності у тлумаченні понять є вагомими для керування процесом читання. У дошкільному віці особливо необхідні книги, написані спеціально для певного періоду життя малюка.

Дослідниця Уляна Гнідець у новітньому дослідженні 2011 р. відступає від класичного визначення поняття дитячої літератури та наводить власне: “Література для дітей та юнацтва – це контекстуальне, соціальне, проблемно виражене явище міждисциплінарного характеру...” [4: 10]. Таке тлумачення може бути іманентним не лише для поняття дитячої літератури, літератури для дітей, а й для поняття кола дитячого читання чи художньої літератури взагалі. Але ці поняття є дискретними. Тому це визначення є надто узагальненим, таким, що не виражає специфіки та визначальних чинників дитячої літератури.

Англійський дослідник дитячої літератури, професор англійської мови в університеті м. Кардіфф Пітер Хант у своїй теоретичній розвідці 2001 р. констатує, що поняття “дитяча література” може мати розбіжність в термінах, адже цінності та якості, які складають поняття “літературності” не підтримуються ані книгами, створеними для аудиторії з обмеженим досвідом, знаннями та навичками, ані читачами [1: 2]. Дослідник пропонує найбільш влучний, з його точки зору, термін – “**тексти для дітей**”, який дозволяє ширше трактувати кожне зі слів даного терміна. Так, термін “тексти” фактично може означати будь-яку форму комунікації. Сучасна наука розглядає книгу вже не як “закриту” форму, а як багатовимірний досвід. Книга, фільм, відео, перекази, передісторії та продовження вже знайомих історій, щоденники, телевізійні серіали з “новими” епізодами, біографії зірок телевізійних серіалів – все це є частиною “досвіду” того, що називають “текстом”. Таким чином, поняття “тексти для дітей” є значно ширшим у значенні ніж поняття “дитяча література”. Адже перше включає твори, написані спеціально для дітей, а також ті, що прилаштовані для дитячої аудиторії, та й інші форми сприйняття юним читачем навколишнього світу. Але таке визначення не відповідає предмету даного дослідження через надмірну узагальненість та відсутність дискретності поняття.

У визначення поняття “дитячої літератури” слід включити її основні особливості, функції, мету, специфіку, значення та неодмінно вказати реципієнта, адже саме направленість на дитину-читача є визначною рисою такої літератури.

Отже, дитяча література як комплекс літературних творів, підпорядкована інтересам читача певного віку, включає твори практично всіх літературних жанрів, що відображають усі галузі знання та сфери людської діяльності.

Ряд особливостей відрізняє дитячу книгу від книги для дорослих, що пояснюється зв'язком дитячої літератури з педагогікою та психологією. Визначною рисою дитячої літератури є її розподіл на декілька вікових груп. Така класифікація не застосовується до літератури для дорослих. Основною функцією дитячої літератури є розважальна, через яку здійснюються й морально-виховні функції специфічними засобами, такими як: ідентифікація – ототожнення дитини з головним героєм, який є узагальненням позитивних рис, котрі прищеплюються дитині, та ескапізм – занурення дитини у світ доброї казки, де наводяться приклади соціальних відносин для наслідування. Основною метою дитячої літератури, перш за все, є виховання інтелектуально сильної нації, сподвижників високої моралі та добра.

Наталя Ніколенкова, доцент кафедри російської мови філологічного факультету МДУ, у своїй статті, присвяченій дитячій літературі, влучно наголосила, що мова дитячої книги має бути “смачною”. Тобто естетичну насолоду від читання можна отримати завдяки мовній грі, багатству та різноманітним тонкощам мови. Лев Толстой значну увагу приділяв мові дитячої літератури, яка повинна бути не тільки яскравою, а й зрозумілою читачеві.

Англійський письменник Енді Стентон так визначає читацьку аудиторію своєї книги: “Ви поганець, пане Гам!” – для дітей від 7 до 13 років [2]. Отже, основною функцією даного твору є розважальна, що зазначено у невеликому вступі до книжки, основний акцент зроблено на гуморі, зрозумілому маленьким читачам: “*He enjoyed rolling his big doggy body around on a springy green lawn to see what it felt like (generally it felt like a lawn) and chomping up the flowers in his big doggy mouth to see what they tasted like (generally they tasted like flowers)*” [2: 16]. Письменник, вловивши особливості тієї вікової групи, для якої він пише,

акцентує увагу на гумористичних ситуаціях та висловлюваннях. Зрозумівши мету та основну функцію твору, перекладачі Орест Стадник та Оксана Луцишина так відтворюють гумористичність авторського висловлювання: “Йому подобалося викачуватись у дружній зеленій траві, щоб дізнатись, яка вона на дотик (зазвичай, на дотик вона була як трава), він полюбляв смикати та хрумтати квіти, щоб дізнатись, які вони на смак (зазвичай, на смак вони були як квіти)” [8: 20]. Мова твору та перекладу є зрозумілою для дитячої аудиторії, а комічні “смачні” вислови книги зацікавлюють та розважають реципієнта.

Значення дитячої літератури не можна недооцінювати, адже саме вона виховує в дитині творче мислення, тягу до пізнання іншої культури та критичне світосприйняття.

Досліджуючи основні особливості дитячої літератури та розглянувши визначення даного поняття, запропонованого такими дослідниками, а саме: У. Гнідець, О. Папушою, М. Лавровим – можна запропонувати наступне визначення:

Дитяча література – це особливий комплекс літературних творів різних жанрів, який відрізняється особливими стилем та мовою. Головною ознакою дитячої літератури є її реципієнт – дитина, а головною функцією – розважальна.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Hunt P. Children's Literature / P. Hunt. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 334 p.
2. Stanton A. You are a Bad Man, Mr. Gum! / A. Stanton. – London: Egmont UK Limited, 2006. – 160 p.
3. Большая Советская Энциклопедия [ред. С. И. Вавилов, Н. И. Аничков, И. П. Бардин]. – М.: Сов.энциклопедия, 1972. – С. 152.
4. Гнідець У. “Інакші”, “інші” чи “чужі” діти? Нова література / У. Гнідець. // Українська мова та література. – 2011. – №1/2. – С. 10-11.
5. Кизилова В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 236–240.
6. Лавров Н. П. Издания художественной, детской литературы, по искусству, филологии / Н. П. Лавров. – М.: Книга, 1979 – 264 с.
7. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу / О. Папуша // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20-26.
8. Стентон Е. Ви поганець, пане Гам! (пер. з англ. м. О. Стадник та О. Луцишина) / Е. Стентон. – Х.: ВАТ “Харківська книжкова фабрика “Глобус”, 2009. – 166 с.
9. Шалагінов Б. Великий світ маленького дитинства / Б. Шалагінов, Н. Назаров. // Всесвіт. – 2008. – № 5/6. – С. 166-171.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Здражко – аспірантка кафедри перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дитяча перекладна література, перекладознавство.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ЖАНРУ НОВЕЛИ У ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АНАЛІЗІ ТЕКСТУ

Ярослава ІВАНЕНКО (Київ, Україна)

У статті йдеться про важливість доперекладацького аналізу тексту при перекладі художньої літератури. Встановлюються і розглядаються характерні особливості жанру новели і важливість включення їх розгляду до доперекладацького аналізу тексту, що сприяє досягненню високої якості перекладу та його адекватності.

Ключові слова: доперекладацький аналіз, новела, горизонтальна структура, вертикальна структура, жанрова форма, композиційно-мовленнєва форма, тональність.

The topic of this article is the significance of the pre-translational text analysis in the process of translation of belles-lettres. Characteristic features of novel genre are determined and studied. Their analysis during the common pre-translational text analysis is considered to be very important and to have big influence over translation quality and its adequacy.

Key words: pre-translational text analysis, novelette, horizontal structure, vertical structure, genre form, composition form, tonality.

Важливість доперекладацького аналізу тексту є беззаперечною, й цьому питанню було присвячено немало робіт останніх років багатьох науковців, таких як М.П. Брандес, В.І. Провоторов, Л.К. Латишев та інші. Його **актуальність** обґрунтовується спрямуванням досліджень сучасного перекладознавства на досягнення найвищого рівня еквівалентності тексту перекладу та його адекватності (Г. Егер, Р.П. Зорівчак, О. Каде, В.І. Карабан,

Т.Р. Кияк, В.Н. Комісаров, І.В. Корунець, Ю.А. Найда, А. Нойберт, О.Д. Огуй, К. Райс та ін.), а також визначної ролі доперекладацького аналізу художнього тексту в цьому процесі.

Кожен текст має свої характерні особливості, на які слід звертати увагу під час виконання перекладу, й особливості ці різняться залежно від стилю, типу й жанру, до яких цей текст належить. Згідно із загальновідомою класифікацією за Елізою Різель розрізняють п'ять функціональних стилів: офіційно-діловий, науковий, побутовий, стиль преси та публіцистики, а також художньої літератури. **Метою** цієї статті є розгляд характерних особливостей жанру новели, які необхідно включати до доперекладацького аналізу тексту задля досягнення якісного перекладу новелістики. Тобто, виявлення таких особливостей в тексті, їх всебічний аналіз, здійснений до виконання самого перекладу є беззаперечно одним із шляхів досягнення його адекватності й еквівалентності. **Новизна** запропонованої публікації полягає в узагальненні характеристик жанру новели для їх включення в доперекладацький аналіз тексту.

Однією з основних особливостей творів художнього стилю, до якого власне відноситься новела, є те, що вони можуть містити в собі елементи всіх інших стилів, уведені в художній текст задля досягнення певної мети як, наприклад, задля формування художнього образу тих чи інших дійових осіб. Але незалежно від цього, основна функція такого тексту лишається незмінною. На думку Сдобнікова і Петрової, основною функцією художнього тексту є художньо-естетична, або ж поетична функція (естетична функція за Е. Різель та М.П. Брандес) [8: 96]. А основне завдання художнього перекладу, як такого, вони вбачають у створенні такого художнього тексту мовою перекладу, який мав би той самий художньо-естетичний вплив на читача мовою перекладу, що й оригінал на читача мовою оригіналу.

М.П. Брандес і В.І. Провоторов також виділяють головною функцією художнього тексту саме функцію естетичного впливу на читача. «Мистецтво взагалі, й літературно-художнє мистецтво в першу чергу, спрямоване не тільки на пізнання світу, а й на його переживання, інакше кажучи, не тільки на світ, а й на саму людину.» [2: 98]. І в перекладі художнього тексту необхідно також реалізувати цю функцію естетичного впливу.

З метою досягнення найбільшої адекватності тексту перекладу необхідно відбити в ньому всю специфіку жанрової форми конкретного тексту. Для цього потрібно сформувати перелік ознак певного жанру художньої літератури і ввести їх у доперекладацький аналіз. **Предметом** цієї статті є встановлення специфічних ознак жанрової форми «новела», які необхідно враховувати в доперекладацькому аналізі тексту.

Як відомо, новела належить до жанру розповідної прози, який виник в епоху Ренесансу. У ті часи її особливість полягала в тому, що в центрі твору знаходився не персонаж, а якась дивовижна подія. «Інтереси, соціальна структура, пристрасті, інтриги ранньо-буржуазного суспільства знаходили своє вираження в них [у новелах]. У середині 19-го сторіччя новела зазнала найбільш зрілого вираження. Новели, створені в цей період, були вже не настільки сконцентровані на дивовижній події, характерним для них стає загострення розвитку подій та його перетворення на конфлікт. Цей конфлікт був суттю всього, несуттєва інформація відкидалась. У цей час змін зазнає головна сфера тематики новел. В її центрі все частіше опиняється психологічний, а не реалістичний аспект.

У двадцятому сторіччі визначні досягнення буржуазної новели полягали насамперед в організації масштабних конфліктів із совістю та вирішальних моментів [...]. У центрі соціалістичної новели знаходились в основному випробовування або ж поразка персонажа. Виходячи з основних світоглядних питань нашого часу, у центрі уваги розташовані конфлікти, які мали вирішальне значення для життя персонажа. Таким чином, на сьогоднішній день слід зазначити наявність тенденції до розширення випробовування і, відповідно, зміни персонажа, а також яскравішого вираження елементів розвитку та зміни. [...]

У зв'язку зі своєю зосередженістю на конфлікті новела вимагає більш стислого типу оповіді. Саме тому новелісти часто працюють із лейтмотивами, символами, рамками та композицією, за допомогою яких представлена частина процесу розташовується навколо чітких поворотних моментів.» [11: 129-130]

До характерних особливостей новели також можна віднести обмеженість кількості дієвих осіб, приналежність подій, описаних у творі, до реального світу, наявність лише однієї вагомої події, на прикладі якої висвітлюються найглибші проблеми людського життя, втручання ірраціональних й некерованих сил у звичне життя [15]. Інколи новели мають певну нелогічність у зміні категорій часу і простору. Досить часто події розгортаються не прямолінійно.

Живов В. М. виділяє наступні часові характеристики, які використовуються для опису поєднання елементів новели між собою: включений час, обмеження часу, час, який включає в себе і загальний час.

Включений час – це той час, в якому дія, чи повідомлення інформації відбувається без значних перерв. Під значними перервами слід розуміти або ж вербально позначені (через декілька днів), або ж ті, що перевищують звичні перерви.

Обмеження часу – це часовий перехід, котрий розділяє всі події на ті, що були до нього й ті, що відбулися пізніше. Таким чином, включений час виступає також і в ролі обмеження часу.

Час, який включає в себе – це час, в якому немає суттєвих часових розривів, окрім таких, які визначаються переходами, що позначають включений час та обмеження часу.

Відповідно, загальний час – це часовий проміжок, до якого належать усі відрізки і види часу [14].

Крім досить визначених елементів змісту новели мають також чітку побудову, яка в цілому є подібною до побудови драматичних творів. Так, наприклад, в її горизонтальній структурі виділяють наступні елементи: коротка експозиція, швидке підведення до апогею, або ж поворотного моменту, спад і завершення. Іншими словами, після короткої експозиції автор підводить нас до кризового моменту, за яким іде певного роду затримка, котра завершується або ж вирішенням кризової ситуації, або ж катастрофою [16].

Прикладом для структури новели, як правило, є класична драма. Слідом за стислою експозицією автор поспіхом підводить нас до кульмінаційного й у той самий час поворотного моменту, який переходить у спад та затихання історії. Також характерною ознакою на цьому тлі виступає тенденція до використання закритої форми (єдність місця і часу й, відповідно до цього, хронологічної побудови розвитку подій).

У центрі уваги знаходиться конфлікт. Таким чином, паралельні сюжетні лінії, деталізовані описи зовнішніх умов чи психічних станів зустрічаються рідко. Традиційними ознаками була рамкова дія та приналежність окремої новели до циклу новел. Досить часто традиційна циклічна форма пропонувала не лише зовнішні рамки для ситуації оповіді, а й також історичні й суспільні рамки для окремих текстів. На сьогоднішній день організація новел у цикли трапляється не часто. Більшість авторів створює окремі самостійні новели.

Горизонтальна та вертикальна структура належать до тих елементів тексту, які забезпечують його цілісність. На думку М.П. Брандес, вертикальна структура накладається на горизонтальну, вона поєднує елементи першої й реалізується у таких композиційно-мовленневих формах, як розповідь, опис та міркування. З однієї точки зору, ці форми є засобами відображення дійсності, а з іншої – це форми комунікації, які оживляють думки та впорядковують їх.

Кожна композиційно-мовленнева форма є певною послідовністю елементів. Це гомогенні типи внутрішньої граматичної композиції, ідеальні схеми, що впорядковують граматичні структури. Таким чином розповідь – це структура, яка відображає послідовність подій, опис – зв'язок між співставленням станів, явищ, характеристик, а міркування – зв'язок послідовних понять та їх визначень. Саме ці структури і зв'язки визначають характер мовно-синтаксичної побудови частин тексту [2].

Характерною композиційно-мовленневою формою новел є міркування, хоча інші дві форми також знаходять своє відображення у новелістиці. Композиційно-мовленнева форма «міркування» являє собою структуру логічного розвитку й вираження думки. Вона складається із низки висловлювань, які стосуються певного питання чи об'єкта, при цьому окремі висловлювання йдуть одне за одним, а тема попереднього висловлювання стає ремою наступного.

Тип структурних зв'язків у міркуванні можна охарактеризувати як коментуюче-аргументуючий, що конкретизується такими прийомами, як обґрунтування, доказ, спростування, порівняння, узагальнення й виведення висновків. На синтаксичному рівні ця структура реалізується у вигляді причинно-наслідкових речень. Процес розвитку думки відбувається за рахунок повтору слова чи групи слів з попереднього речення у наступному.

Усі типи композиційно-мовленнєвих форм мають свої підвиди. Так, наприклад, міркування може бути емоційним або ж спонтанним. У такому випадку розвиток думки відбувається не логічним шляхом, а шляхом доповнення. Окрім того, як вже було зазначено вище, кожній КМФ властиві свої особливості граматичного вираження, і саме тому здійснення до перекладацького аналізу тексту є таким важливим, адже він допомагає визначити характерні особливості вираження й підібрати адекватні відповідники, характерні для мови перекладу.

Текст відображає світогляд автора, несе в собі всі його ідеї, життєві позиції, ставлення до певного ходу подій. Саме тому всі тексти мають емоційне забарвлення. На рівні тексту ставлення автора до зображуваного відбивається у тональності тексту. Під тональністю розуміють концентрацію всіх експресивних засобів тексту, експресивність розглядається як ефект, котрий виникає при будь-якому відхиленні від звичайної мовної норми, раціональному чи нераціональному [10: 55]. Основною тональністю для жанру «новела» є епічно-драматична тональність, яка має свої модифікації в кожному окремому тексті.

Із літературознавчого словника Геро фон Вільперта дізнаємось, що до характерних особливостей новели належить так зване «невтручання» оповідача в розвиток подій, тобто оповідь відбувається відсторонено, від 3-ої особи однини. Геро фон Вільперт також наголошує на спорідненості цього жанру із драмою та зазначає, що ця спорідненість є сильнішою, аніж із романом: вона базується на «вдалих драматичних новелах та на єдності новелістів та драматургів. Обидві форми творчості потребують стислої експозиції, сконцентрованості перипетії та спаду, який більше натякає на можливу майбутню долю персонажів, аніж створює її.» [12: 468].

У сучасній літературі новела як літературний жанр посідає важливе місце. При цьому вона однак не користується такою популярністю, як романи чи короткі оповідання. Характерна відмінність новели полягає в зосередженості на розвитку подій, унікальні гальмуючих моментів у розвитку сюжету та в спрямованості загальної символічності «нечуваної події». Ще однією характерною особливістю є відмова від різних перспектив оповіді [13].

Підсумовуючи все вищезазначене, слід зауважити, що новела, як і всі інші жанри художньої літератури, має свої характерні особливості, які роблять її оригінальною й неповторною. Завданням кожного перекладача є виявлення, встановлення та детальне опрацювання таких особливостей задля їх вдалого подальшого відображення в тексті перекладу.

Загалом, ці особливості можна поділити на дві групи: такі, що стосуються змісту, й такі, що стосуються побудови. До **першої групи** можна віднести наявність у новелі однієї вирішальної події, яка має поворотне значення для життя людини й слугує засобом вираження глибинних людських проблем. Спочатку ця подія була суто фізичною, а починаючи із 20-го сторіччя на передній план виходить психологічний аспект й загострення конфліктів совісті, які спонукають до змін у характері персонажа й вирішення посталої проблеми, або ж подія завершується катастрофою. Досить часто в хід подій, що відбуваються в буцімто реальному світі, втручаються некеровані ірреальні надприродні елементи. До **другої групи** належить чіткість горизонтальної структури новели, подібна до структури побудови драматичних творів. Слідом за стислою експозицією автор підводить нас до конфлікту, після якого спостерігається певний спад загостреності, або ж затримка, що може завершитись як вирішенням конфлікту, так і повним крахом. Стислість є однією з основних особливостей новел. Задля її досягнення автор може не дотримуватись деталізації, та уникати будь-якої несуттєвої інформації для ключового конфлікту, що має свій вияв у короткості новел та їх належності до жанрів малої прози. До цієї ж групи ознак входить вертикальна структура новели, представлена, насамперед КМФ «міркування», але й описом

та розповіддю та епічно-драматична тональність, аналіз яких необхідно здійснити до початку роботи над перекладом.

Отримані результати можна використовувати на заняттях з теорії та практики перекладу. Перспективним видається дослідження особливостей інших жанрових форм і включення їх ознак у доперекладацький аналіз тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стиль и перевод (на материале немецкого языка): учебник [для студ. высш. уч. зав.] / М.П. Брандес. – М.: Высшая школа, 1988. – 126 с.
2. Брандес М.П. Предпереводческий анализ текста : учебник [для студ. высш. уч. зав.] / М. П. Брандес, В. И. Провоторов – [3-е изд.] – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 222 с.
3. Комиссаров В.Н. «Общая теория перевода». – М.: «ЧеРо», совместно с «Юрайт», 2000. – 136 с.
4. Кияк Т. Р. Теория і практика перекладу: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 586 с.
5. Латышев Л.К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: учебник [для студ. высш. уч. зав.] / Л.К. Латышев, В. И. Провоторов – [2-е изд.] – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001 – 135 с.
6. Огуй О.Д. Історія перекладу в епоху романтизму (кінець 1880-рр. 19 ст): нова спроба викладу в посібнику з історії перекладу / О. Д.Огуй // Мова і культура. – 2009. – № 12. – С. 333-337.
7. Райс К. Классификация текстов и методы перевода / К. Райс // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике, М.: Международные отношения, 1978. – С. 202-228.
8. Сдобников В.В. Теория перевода : учебник [для студ. высш. уч. зав.] / В.В. Сдобников, О.В. Петрова – [1-е изд.] – М.: Восток – Запад, 2006. – 444 с.
9. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 271с.
10. Ivanenko, S. Textpolyphonie aus psychologisch fundierter kommunikativ-pragmatischer Sicht / Svitlana Ivanenko. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005. – 308 S.
11. Sachwörterbuch für den Literaturunterricht: Sachwörterbuch. – Berlin: Volkseigener Verlag, 1975. – 206 S.
12. Wilpert G. Sachwörterbuch der Literatur: Sachwörterbuch / Gero von Wilpert – [4. Auflage] – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1964. – 795 S.
13. Bücher-Wiki. Digitales Buchwissen. <http://www.buecher-wiki.de/index.php/BuecherWiki/Novelle>
14. В.М.Живов, Структура новели МВС, (1974), 202-206; 31.37. http://diction.chat.ru/str_nov.html
15. Karin Graf-Braun Literaturtheorie. Die Novelle – novella (ital.) – Neuigkeit. Der Versuch einer Kurzerklärung <http://www.kamahe-literatur.net/novelle.htm>
16. Klaus Dautel. Novelle: Begriff, Gattungsgeschichte, Merkmale <http://www.zum.de/Faecher/D/BW/Novellen/gattung.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослава Іваненко – аспірант кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: художній переклад, доперекладацький аналіз тексту.

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОДИНИЦІ ПЕРЕКЛАДУ КІНОКОМЕДІЙ

Володимир КОНКУЛЬОВСЬКИЙ (Тернопіль, Україна)

У статті висвітлено основні поняття кіноперекладу, розкрито, проаналізовано та описано мовленнєвий акт як одиницю перекладу кінофільмів комедійного жанру.

Ключові слова: кінотекст, кінодискурс, мовленнєвий акт, кінопереклад, діалог, адаптація, перекладач

The article highlights the main notions concerning movies' translating terminology, discloses and analyses the main comedy movies' translating unit.

Key words: film text, film discourse, speech act, film translation, dialogue, adaptation, translator

Кіно – це комунікативна система, яка має власну мову, оскільки належить до найвпливовіших засобів передачі цінностей, ідей, інформації та водночас способів формування картини світу. Кіно – це культуроформуючий та культурозначущий феномен, в якому відображені соціокультурні пріоритети суспільства. Автори сценаріїв, кіноактори, режисери, так би мовити, усі творці фільму намагаються донести глядачеві певне змістове повідомлення. Для того, щоб глядачі різних етносів та лінгвокультур могли краще зрозуміти повідомлення авторів і творців фільмів, перекладач повинен знати мову кіно. В свою чергу, для адекватного відтворення перекладачем змісту кінофільму, його семантичних і лексико-стилістичних особливостей, фундаментальним убачається створення єдиної термінологічної системи мови кіноперекладу, яка би значно спростила та уніфікувала завдання, прийоми, способи перекладу кінофільмів.

У сучасних лінгвістичних розвідках дослідники не чітко розмежовують терміни кіноперекладу, тому наше магістральне завдання полягає у визначенні основних понять кіноперекладу для характеристики їх ролі в термінологічній системі філології.

Мета даної статті полягає у висвітленні основних понять кіноперекладу взагалі та визначенні одиниці перекладу кінокомедій з позицій лінгвістики та перекладознавства, зокрема.

З розвитком популярності кіно зростає і зацікавленість дослідників до теоретичних і практичних проблем кіноперекладу. У галузі кіноперекладу плідно працюють молоді фахівці та видатні вчені, серед яких слід виокремити такі постаті, як Д. Бузаджи, Л. Володарський, В. Горшкова, М. Єфремова, А. Зарецька, Є. Іванова, В. Красних, Т. Кропінова, Ю. Лотман, Р. Матасов, О. Михальов, Н. Наговіцина, Р. Палажченко, К. Райс, М. Самкова, Н. Скоромилова, Г. Слишкін, Ю. Тинянов, Ю. Цив'ян. У цих роботах можна простежити вживання таких понять, як «кадр», «комунікативна ситуація», «кінодіалог», «мовленнєвий акт», «мовленнєвий жанр», «монтажний лист», «скрипт», «кінотекст», «кінофільм», «кінодискурс», що ще раз підкреслює існування назрившої в перекладознавстві потреби теоретичного осмислення сутності кіноперекладу.

У теорії перекладу кінопереклад, як особливий вид перекладу з власними характерними та унікальними рисами та властивостями, залишається практично невивченим. На сьогодні немає системного опису категоріальних ознак жанрів кіно, які би допомогли створити функціональну типологію кінофільмів окремих жанрів. Також не розроблені універсальні стратегії перекладу кінофільмів, які би зумовили можливість їх застосування незалежно від конкретного виду кіноперекладу (дублювання, озвучування та субтитрування).

Перші спроби концептуалізації кінофільму як знакової системи зводилися до сприйняття кінотексту як особливої «змістової фігури», де особлива увага приділялася «монтажним елементам», а мову кіно розглядали як невід'ємну частину візуального ряду [7: 327]. Структурно-семіотична парадигма, яка стала домінуючою з кінця 1950-х, пропонує спеціальне лінгвоцентричне трактування кінотексту. В рамках даного напрямку відбулась спроба системного опису кінофільму як знакової системи, в основі якої пропагувалась ідея тотожності невербальних і вербальних складових [4: 319]. На думку таких російських дослідників, як Є. Іванова, Г. Слишкін та М. Єфремова кінотекст – це «нероздільне, цілісне та завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних (лінгвістичних) і невербальних (іконічних та / або індексальних) знаків, організоване ... через залучення кінематографічних кодів, і зафіксоване на матеріальному носії, з головним призначенням – відтворення на екрані» [6: 32], при чому адресоване з певними комунікативними цілями глядачам [2: 81]. Таким чином, лінгвісти Г.Г. Слишкін та М.А. Єфремова стверджують, що кінотекст складається з лінгвістичних і нелінгвістичних семіотичних систем, які оперують знаками різного роду. Звідси, лінгвістична система в кінотексті представлена двома складовими: письмовою (титри та надписи) та усною (мовлення акторів, закадровий текст, пісні тощо) [6: 17–18].

Термін «кінотекст» зустрічається в літературі доволі часто. Про твір кіномистецтва як текст писали Ю.М. Лотман, який досліджував кінофільм з точки зору семіотики, а також Ю. Цив'ян, Є.Б. Іванова.

«Кадр», на думку Ю.М. Лотмана, постає одним з основних понять мови кіно, яке характеризують різними визначеннями: «мінімальна одиниця монтажу», «основна одиниця композиції кінорозповіді» та інші [4: 317]. На думку Ю. Г. Цив'яна, кінотекст – це послідовність нероздільних частин тексту. Кадри, в свою чергу, слугують нероздільними сегментами кінотексту, який і є поєднанням ядерних кадрів.

Важливим залишається питанням про чітке розмежування понять кінофільму та кінотексту, а також кінодискурсу, які не можна ототожнювати. Кінофільм охоплює незчисленно велику кількість вербальних і невербальних компонентів тоді, як кінотекст зосереджується на мові і розглядає елементи мовлення: інтонацію, паузи тощо як другорядні. Окрім власне тексту монологів/діалогів/полілогів, кінотекст має декорації, акторську гру, музичний супровід.

Кінодискурс – особливий вид дискурсу з властивими лише йому характерними рисами, який належить до найактуальніших понять не тільки кіномистецтва але, насамперед лінгвістики та перекладознавства. Існує декілька визначень даного поняття, яке розглядали та досліджували поза лінгвістичним та перекладознавчим контекстами, зокрема з точки зору

соціології, стилістики та семіотики. Відомі фахівці, які пропонували нові визначення поняття «кінодискурс», ставили перед собою різні завдання, що й обумовлює високу варіативність поглядів щодо потрактування кінодискурсу.

Спираючись на визначення кінодискурсу з позицій лінгвістики слід виокремити таке визначення цього поняття, запропоноване А.Н. Зарецькою: «Кінодискурс – це суцільний, пов'язаний текст, який є вербальним компонентом фільму в поєднанні з невербальними компонентами – аудіовізуальним рядом та іншими, важливими для ідейної завершеності фільму, екстралінгвальними факторами» [3]. Запропоноване визначення є достатньо глибоким, але з огляду теорії та практики перекладу не вповні відповідає завданням перекладознавства. На наш погляд, це визначення відповідає характеристикам поняття «кінотекст», оскільки передбачає акцентування на поєднанні вербальних і невербальних факторів. У свою чергу, поняття кінодискурсу виникає через розширення предмету лінгвістики кінотексту та розглядається як квінтесенція лінгвістичних та екстралінгвальних факторів. Екстралінгвальні фактори виходять на перше місце при визначенні сутності кінодискурсу і є визначальними по відношенню до лінгвістичних. При цьому до екстралінгвальних відносяться не лише фактори комунікативної ситуації, але й фактори культурно-ідеологічного середовища, в якому відбувається комунікація. Підсумовуючи все вищесказане, можна констатувати, що кінодискурс – більш широке поняття, яке включає в себе як кінотекст, так і кінофільм, інтерпретацію фільму кіноглядачем і той зміст, який закладений авторами фільму.

Поняття кінодискурсу можна визначити через поняття кінотексту. Кінотекст по відношенню до кінодискурсу можна розглядати як його фрагмент, а кінодискурс – як цілий текст або сукупність об'єднаних якоюсь ознакою текстів. Ще одне визначення кінодискурсу належить С.С. Назмутдіновій, яка визначає «кінодискурс» семіотично складним, динамічним процесом взаємодії автора та кінореципієнта, який відбувається в міжмовному та міжкультурному просторі за допомогою засобів мови кіно, що характеризується властивостями синтаксичності, вербально-візуальної цілісності елементів, інтертекстуальності, множинності адресатів, контекстуальності значення, іконічної точності [5].

Складовими кінотексту можуть бути тільки «вузькі» екстралінгвальні фактори (фактори комунікативної ситуації) тоді, як в структуру кінодискурсу долучаються і широкі екстралінгвальні фактори (різноманітні культурно-історичні фонові знання адресата, екстралінгвальний контекст – обставини, час і місце до яких відноситься фільм, різні невербальні засоби: жести, міміка, малюнки, які важливі при створенні та сприйнятті фільму).

Мистецтвознавчий підхід до кіно включає також і поняття «монтажний лист» або «скрипт», який розуміється як невербальний компонент кінофільму, де окрім тексту реплік також міститься опис оточення та дій персонажів. У свою чергу, «кінодіалог» можна вважати вербальним компонентом складної системи кінофільму. Таким чином, ми можемо вибудувати парадигму основних понять термінологічної системи кіноперекладу: «кінофраза», «кадр», «кінодіалог», «мовленнєвий акт», «монтажний лист», «кінотекст», «кінофільм», «кінодискурс».

Аналізуючи кінокомедії, важливо, перш за все, визначити одиницю перекладу даного жанру. З огляду теорії та практики перекладу, в кінокомедіях, які відзначаються своєю багатогранністю, доцільніше визначити одиницею перекладу мовленнєвий акт. Мовленнєві акти в кінокомедіях – це сюжетоформуючі ситуації фільму, повороти сюжетної лінії, мікроситуації, які мають свій початок і своє логічне завершення. Мовленнєвий акт у всій повноті включає автора, мовленнєві інтенції автора, адресата тощо. Учасники мовленнєвого акту, які виступають носіями визначених соціальних ролей або функцій, володіють фондом загальних мовленнєвих навиків (мовленнєвою компетенцією), знаннями, уявленнями про світ. До складу мовленнєвого акту входять мовленнєва ситуація та той фрагмент дійсності, якого стосується його зміст. У мовленнєвих актах використовуються речення, але мовленнєвий акт і речення – різні поняття. Основними ознаками мовленнєвого акту можна вважати інтенціональність, цілеспрямованість та конвенціональність. Для успішного

мовленнєвого акту головними факторами є інтенція відправника повідомлення та його комунікативна ціль. Як відомо, основи теорії мовленнєвого акту були закладені англійським філософом Дж. Остіном. На його думку, мовленнєвий акт – це мінімальна цілісна одиниця мови, яка складається з декількох одночасних мовленнєвих дій [8]. Як відзначає Н. Д. Арутюнова, мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, прийнятих у цьому суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яка розглядається в межах прагматичної ситуації [1: 48]. Саме прагматичний зміст мовленнєвих актів оригіналу кінофільма перекладач має доносити до рецептора. Отже, мовленнєвий акт – центральна одиниця комунікації, інструментом якої є висловлювання, що враховує комунікативну ситуацію, пресупозицію відправника повідомлення та знання адресата.

Проблематика дослідження має суттєві перспективи, актуальне теоретичне та практичне значення для перекладознавства з огляду на всезростаючу популярність кіно в Україні та водночас слабку теоретичну базу в сфері кіноперекладу в державі, відсутність фундаментальних праць, в яких би розглядалися та розмежовувались основні поняття в термінологічній системі кіноперекладу та, відповідно, специфічні стратегії та тактики перекладацького відтворення кінофільмів в іншій лінгвокультурі, відсутність критеріїв оцінювання кіноперекладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Жанры общения / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке : коммуникация, модальность, дейксис. – М., 1992. – С. 18 - 48.
2. Горшкова В. Е. Перевод в кино Текст. / В. Е. Горшкова. – Иркутск: МИГЛУ, 2006. – 278 с.
3. Зарецкая А. Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе: Дис... канд. филол. наук. – Челябинск, 2010. – С. 22.
4. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман. // Об искусстве. – СПб.: Искусство-СПБ, 1998. – С. 315 - 323.
5. Назмутдинова С. С. Гармония как переводческая категория (на материале русского, английского, французского кинодискурса): автореф. дис... канд. филол. наук. – Тюмень, 2008. – С. 18
6. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова // Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Водолей Publishers, 2004. – 164 с.
7. Тынянов Ю. Н. Об основах кино / Ю. Н. Тынянов. – М., 1977. – С. 326 - 345.
8. Austin J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Harvard University Press, 2002. – 166 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Конкульовський – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, міжкультурна комунікація.

ФОРМИ КІНЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Дар'я ЛІНЬКОВА (Київ, Україна)

У статті розглянуті кінетичні дієслова, що використовуються для творення образу персонажів. Проаналізовано перекладацькі тактики, застосовані при відтворенні дієслів на позначення руху у перекладі.

Ключові слова: художній образ, кінетичні дієслова, перекладацька тактика, літературний персонаж, експресивність, конкретизація, візуалізація.

The article focuses upon kinetic verbs used to visualize literary character. Translation tactics to convey these kinetic verbs are under consideration.

Key words: image, kinetic verbs, translation tactics, literary character, expressivity, particularization, visualization.

Одна з найважливіших перекладацьких проблем – збереження цілісності художнього твору. На це впливають з одного боку мовні норми оригіналу, що не завжди можуть бути відтворені в перекладі, а з іншого розуміння та власне інтерпретування тексту перекладачем. Обидва фактори призводять до невідповідності між лексичним складом оригінала та перекладу, що в свою чергу призводить до невідповідностей у змісті. Дані невідповідності призводять до значних втрат у перекладі, що заважають повній передачі змістової, емоційної

та експресивної інформації [3, 69]. Така інформація дуже важлива для точного відтворення образу літературного героя. Адже задача перекладача: зробити такий переклад, який буде викликати ті самі почуття, асоціації та конотації у читачів перекладеного твору, що й у читачів оригіналу. Люди з різною культурою, традиціями та навіть психологією мають намалювати у своїй уяві приблизно однаковий портрет літературного персонажа.

Люди спілкуються між собою не тільки за допомогою слів, а й за допомогою жестів, кожен з атрибутів тіла – форма, положення, чи зріст та статура за певних умов може виражати чи передавати конкретне значення. [4, 48]. В різних культурах жести мають різне тлумачення, різні відтінки та інтерпретації. Деякі з жестів через асиметрію усталених конотацій в різних культурах можуть навіть призводити до непорозумінь. Проблему міжкультурної відповідності жестів іноді називають **проблемою універсалізму**. Вона пов'язана з інтерпретацією жестів однієї культури носіями іншої та складнощами перекладу [4, 131].

Індивідуальна манера, ідіостиль письменника визначається співвідношенням мовних засобів, зокрема, тих мовних образів, які він обирає із ресурсів своєї мови, і тієї системи інновацій та модифікацій, які він створює сам. Світосприйняття автора, його відношення до певних фактів та подій проглядається через формування ним образів героїв. Вибір автором тих чи інших мовних засобів із заданою експресивністю та оцінюванням повинен бути точно відображений у перекладі.

Для прагматичного відтворення усієї кінетичної лексики в іншій мові, перекладачі використовують різні тактики, що розглядатимуться на прикладах декількох авторів, що жили у різні епохи та перекладалися у різні часи.

Дж. Голсуорсі, автор «Саги про Форсайтів», жив у добу Вікторіанства в Англії. Він, як і його сучасники давали дуже докладний опис героїв, їх помешкань, пейзажів, надаючи особливої ваги кожному слову в описі своїх персонажів, і дієслова на позначення руху – не виняток. Майже кожен персонаж має свій кінетичний діапазон. Головна героїня трилогії Айріні не просто ходить, вона неначе пливе: *«Her figure swayed, so balanced that the very air seemed to set it moving»* [Saga, 12]. Дієслово **sway** має декілька значень: 1) гойдати(ся), колихати(ся) 2) мати вплив. Айріні не лише тихенько погойдувалась, а ще й полонила усіх своєю чарівністю, тобто мала вплив на оточуючих. Дієслово **sway** використовують, коли мова йде про ледь помітні рухи, наприклад, про ледь помітне погойдування очерету чи колихання трави. В перекладі О. Тереха *«Тіло її погойдувалось, неначе найменший порух повітря виводив його з рівноваги»* [Терех, 14]. В українській мові немає точного відповідника до слова **sway**, тому дієслово **погойдуватись**, хоча і не повністю відбиває усю семантичну наповненість англійського слова, видається вдалим. Проте **виводити з рівноваги** може інтерпретуватися читачами по-різному, адже виводити з рівноваги когось – позбавляти спокою, терпіння, витримки тощо, а втрачати рівновагу – а) не міцно, не твердо стояти, триматися і т. ін., падаючи, хитаючись; б) перебувати в стані нервового збудження, хвилювання, роздратування і т. ін., втрачати спокій, самовладання, терпіння [1, 365].

В іншому варіанті героїня вже не просто **sway**, а **swayed faintly**, рух, що навіть мало помітний людському оку, і підкреслює її жіночність та витонченість: *«Her figure swayed faintly, like the best kind of French figures; her dress, too, was a sort of French grey»* [Saga, 291]. В перекладі ж вона **ледь похитується**, що не створює належного образу: *«Вона нагадувала витончену французьку – стан ледь похитується, сукня фіалково-сірого кольору»* [Терех, 297]. Похитуватися в українській означає – рухатися, коливатися з боку на бік вперед і назад або згори вниз; колихатися, гойдатися або не мати стійкості, стояти не міцно, ненадійно. Це не відтворює образу, який створюється у читачів оригіналу, натомість створюється інший образ людини не впевненої ні у собі, ні у своїй поведінці, якою Айріні Форсайт не була.

В наведеному прикладі перекладач не відтворює тієї жіночності, якою в оригіналі її наділяв автор, проте в наступному прикладі автор якого Дж.Д. Селінджер, перекладач О. Логвиненко гарно відтворює «ожіночнений» образ одного з героїв. В оригіналі повісті «The Catcher in the Rye» головними персонажами якого є підлітки, автор копіюючи підліткову манеру спілкуватися та глузувати один з одного, дає наступну характеристику: *«Then he started walking up and down the room, taking these very small steps, the way a woman*

does, and smoking a cigarette and looking at himself in the mirror [The Catcher, 51]». В перекладі це глузування відтворене шляхом додавання емоційності до кінетичних дієслів нейтральне **walking up and down the room** відтворене в українському перекладі дієсловом **дефілювати**, що означає урочисто проходити, але вживається здебільшого до жінок. «Вбрався – і ну дефілювати по кімнаті, тільки не йшов, а плив – точнісінько, наче краля, ще й сигаретку закурив, та все поглядає на себе в дзеркало [Логвиненко, 96]». В російському перекладі втрачається це глузування, через дослівний переклад виразу **ходити маленькими шажками**, хоча в російській мові дуже розповсюдженим є кінетичне дієслово, що за семантичною наповненістю тотожне цьому виразу – **семенить**. Його український відповідник **дрібнити**, хоч і зазначений в словнику, вживається набагато рідше. «А потом стал **ходить** по комнате **маленькими шажками**, как женщины ходят, и курить сигарету и смотреться в зеркало [Райт-Ковалёва, 27]».

Далі О.Логвиненко залишається вірним своїй тактиці: додавання експресивності до нейтрального, в оригіналі словосполучення **taking these very small steps, the way a woman does** у перекладі передано, як **не йшов, а плив – точнісінько, наче краля**. Такий переклад адекватно відтворює образ Еклі, про якого йдеться в оригіналі, проте, образ оповідача, підлітка дещо викривляється. Вся його мова збудована на жаргонізмах та навмисних «заниженнях» стилю, тому такий переклад суперечить його образу [5, 3]. В англійській мові відсутня категорія зменшувально-пестливих слів, проте вони виражаються іншими засобами. Слово **точнісінько**, навряд було б використано Голденом Колфільдом, чи україномовним підлітком. Обізвати друга, порівнявши з жінкою, досить образливо в обох культурах. Проте вибір перекладача не дуже вдалий, бо **краля** за словником С. Караванського – архаїзм [2, 256], вживання якого кардинально суперечить мові оповідача. Р. Райт-Ковальова дослівно передає оригінал, використовуючи слово **жінчина**, що навряд було б вжито підлітком. С. Караванський в своєму словнику синонімів пропонує слово **дівача**. Такий варіант є розмовним, тому адекватно відтворює оригінал. Словосполучення **не йшов, а плив** досить вживане в українській мові, але не притаманне для мовлення молоді, хоча дозволяє краще візуалізувати даного персонажа.

Схожий приклад додавання при відтворенні кінетичних дієслів зустрічається і в іншому прикладі. В оригіналі читаємо: «*He was always in a big hurry [The Catcher, 23]*». Сусід по кімнаті Голдена Стрейдлетер, про якого йдеться, одноліток оповідача. Він дійсно завжди поспішає, метушиться та квапиться. О. Логвиненко не дослівно перекладає **in a big hurry**, а обирає тактику порівняння: «*Він узагалі не ходив, а літав [Логвиненко, 39]*». Проте таке порівняння несе у собі семантичну забарвленість чогось легкого, непомітного, що не співпадає з образом, описаним в оригіналі. В українській мові є кінетичне дієслово **носитися**, що означає – з великою швидкістю рухатися, мчати, мчатися.

Наступний приклад також з повісті «*The Catcher in the Rye*», в ній головний герой – експресивний підліток, в край не впевнений у собі [5, 5]. Голден Колфільд не користується популярністю серед дівчат, тому, як це притаманно багатьом підліткам, глузує з них: «*I like to be somewhere at least where you can see a few girls around once in a while, even if they're only scratching their arms or blowing their noses or even just giggling or something [The Catcher, 4]*». В перекладі О. Логвиненко додає кінетичне дієслово **стовбичати**, чого немає в оригіналі, але цим він виказує відношення свого героя до протилежної статі, що точніше відтворює образ, задуманий автором. В описі дій дівчат: **scratching their arms** перекладач навпаки обирає тактику генералізації, випускаючи словосполучення **their arms**, О. Логвиненко залишає лише узагальнене **чухаються**. «*А я люблю бувати там, де бодай вряди-годи з'являються дівчата, хай навіть вони просто собі стовбичать, чухаються та шморгають носами чи хихотять [Логвиненко, 6]*». Така характеристика шістнадцятирічним юнаком дівчат дуже природна, та відтворює образ, створений в оригіналі. Переклад зберігає стилістичний баланс оригіналу.

Голден Колфільд іронічно розповідає про себе: «*It was icy as hell and I damn near fell down [The Catcher, 5]*». В оригіналі кінетичні дієслова нейтральні: **near fell down**. Майже не впав, трохи не впав – дослівний переклад. Проте перекладач надає яскравості цьому епізоду, додаючи емоційну забарвленість: «*Слизота підданим ногами була жахлива, і я, лихо його*

мамі, *трохи не простягся на асфальті* [Логвиненко, 9]». Самоіронія притаманна інтелігентним, освіченим людям, яким і є Голден. Проте, як і більшість підлітків він дуже вразлива особистість. Тому, читаючи цей фрагмент українською, сприймачі точніше уявляють оповідача.

Схоже додавання емоційної забарвленості спостерігається і в наступному прикладі: «*Boy, did I get in that house fast* [The Catcher, 6]». О. Логвиненко опускає виклик **boy**, що серед інших значень означає експресивний експлетив типу: **чорт забирай**, вираз, що притаманний мові головного героя, замінивши його на нейтральне **слухайте**. Проте, застосовуючи тактику компенсації, перекладач додає емоційності замінивши нейтральний вираз **get in fast** на виразніший: «*Слухайте, я не переступив, а перелетів через поріг!* [Логвиненко, 10]». Така компенсація вірно відтворює події та дозволяє краще візуалізувати ситуацію та героя.

В оригіналі Голден Колфільд тяжіє до надмірного вживання нецензурної лексики, що не завжди відтворено у перекладі. Весь потік мовлення оповідача, до якого включені і діалоги, будується на постійних повторах. Серед цих повторів часто зустрічаються лайливі слова. В російському перекладі вони здебільшого опускаються, зважаючи на радянську цензуру, адже переклад Р. Райт-Ковальнової вийшов друком у 1955 році. Український переклад О. Логвиненка був надрукований у 2010 році. Проте обидва перекладачі вдаються до компенсації, замінюючи цю емоційність героя іншими засобами «*He started walking around the room, very slow and all, the way he always did, picking up your personal stuff off your desk and chiffonier Boy, could he get on your nerves sometimes.* [The Catcher 18]». Перекладач О.Логвиненко залишається вірний своїй тактиці, додаючи яскравості кінетичним дієсловом, він замінює нейтральне **started walking around the room, very slow** на емоційно-експресивне **неквапно почалапав**. **Почалапати/чалапати** є розмовним варіантом нейтрального **ходити**, що вжите в оригіналі. «*Еклі неквапно прочалапав по кімнаті туди, прочалапав назад. Це в нього вже така звичка – не може, щоб не перемацати своїми руками чужих речей* [Логвиненко, 32]». Такий варіант перекладу відтворює занижений стиль оповідача, до якого він завжди удається.

У російському перекладі також використано більш просторічний варіант цих кінетичних дієслів: «*Он стал бродить по комнате, медленно, как всегда, и трогать мои вещи на столе и на тумбочке Вечно он все вещи перетрогает, пересмотрит. До чего же он мне действовал на нервы!*» [Райт - Ковалёва, 24]. Російське дієслово **бродить** також є розмовним варіантом, тому краще відтворює образ головного героя, який тяжіє до використання жаргонізмів.

Для мовлення Голдена Колфільда, юнака дуже емоційного і вразливого, типовим є не тільки заниження (understatement), а й перебільшення (overstatement): «*I can understand somebody going to the movies because there's nothing else to do, but when somebody really wants to go, and even walks fast so as to get there quicker, then it depresses hell out of me* [The Catcher, 94]». В даному прикладі надмірна експресивність юнака спостерігається у виразі **depresses hell out of me**, про в українській мові цей вираз відтворений, як **просто вбиває**. Цей вираз з плином часу та широкою вживаністю втратив свою конотативність і сприймається досить нейтрально. Тому О. Логвиненко, застосовуючи тактику компенсації, додає емоційності до дієслів руху, використовуючи порівняння. «*Та коли тобі справді хочеться в кіно й ти біжиш у нього мов на пожежу, тоді це мене просто вбиває* [Логвиненко, 176]». **Бігти мов на пожежу** досить розповсюджене порівняння в українській мові, що одзначає дуже квапитись. Такий варіант адекватно відтворює перебільшення, притаманні оповідачу.

Р. Райт - Ковальова в російському перекладі майже дослівно відтворює оригінал: «*Я еще понимаю, если ходят в кино, когда делать нечего, но мне просто противно думать, что люди бегут, торопятся пойти в кино, что им действительно х_о_ч_е_т_с_я туда попасть*» [Райт - Ковалёва, 24]. Такий переклад не точно передає експресивність героя, через це образ, що вимальовується в уяві читачів російського перекладу, відрізняється від того, який постає в оригіналі.

Іншим варіантом застосування порівняння при перекладі є наступний приклад. В оригіналі читаємо: «*He'd go up to you and say, with this big charming smile, like he was a*

helluva swell guy if you knew him [The Catcher, 113]». В українському перекладі відтворено, як: «Підійде, **повсміхається на всі тридцять два** – мовляв, бач, який я в дошку свій! [Логвиненко, 215]». Вислів **всміхатися на всі тридцять два** є досить вживаним у розмовній мові, навіть дещо іронічним та жартівливим, що дуже влучно підходить до даної ситуації.

Перекладацький аналіз кінетичних дієслів дозволяє виявити ряд тактик застосованих перекладачами при відтворенні цих лексичних одиниць. Серед вжитих трансформацій найчастотнішою є заміна емоційно нейтральних на емоційно забарвлені слова (64,29%), порівняння (21,43%), конкретизація та уточнення (14,29%).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ колектив авторів – К.; Ірпінь: ВТФ Перун. 2001 – 1720 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Українська книга, 2004.
3. Кухаренко В.А.. Інтерпретація тексту. - М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
5. Россельс Вл. В мастерской переводчика // Тетради переводчика – М., Издательство «Международные отношения» 1966 – вып 3. – с. 3-16.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів, переклад з англійської Терех О. К., Вища школа, 1982, 879 С.
2. Голсуорсі Дж. Сага о Форсайтах/ Перевод Н. Волжиной. - М.: Известия, 1958, 1504 с.
3. Селінджер Дж.Д. Ловець у житті/ Пер.з англ. О.П. Логвиненко. – Харків: Фоліо, 2010. – 317 с.
4. Селінджер Дж.Д. Над пропастью во ржи/ Перевод Р. Райт-Ковалёвой. – М.: Иностранная литература №11 – 1960. С. 75 – 134.
5. John Galsworthy The Forsyte Saga, New York, Charles Scribner's sons MCMXXII. 1996. – 916 p.
6. J.D. Selinger The Catcher in the Rye – L. PENGUIN GROUP, 1994 – 350p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лінькова Дар'я – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство.

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ЗАПИСИ В ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОМ ПЕРЕВОДЕ

Зузана ЛОРКОВА (Словакия)

Статья сосредоточена на одной из главных проблем методики преподавания последовательного перевода, а именно переводческой записи как необходимой опоры памяти переводчика. Словацкие учителя и специалисты, которые используют проверенные методы и принципы, рассмотрели новые тенденции в записи и именно о них говорится в статье.

Ключевые слова: устный перевод, последовательный перевод, переводческая запись, опора памяти. Present contribution is dedicated to one of the most important problems in consecutive interpreting training – the interpreting notation as a key memory support. Slovak teachers and specialists, who use proven methods and principles, have observed new tendencies in students interpreting notation, which we have focused on.

Key words: interpreting, consecutive interpreting, interpreting notation, key memory support.

Практика преподавания устного и письменного перевода в словацких университетах и высших учебных заведениях имеет долгую историю. Одним из таких учреждений является и Университет имени Коменского (философский факультет – кафедры русского языка и литературы, англистики и американистики, германистики, романистики и т.д.). В рамках учебной программы студенты кафедры русского языка и литературы посещают разные курсы по теории и практике перевода. В нашем докладе сосредоточимся на одном из этих курсов – на курсе последовательного перевода. Так как эта тема достаточно обширна, мы решили заняться одной из многих проблем современной методики преподавания последовательного перевода – записью как необходимой опоры памяти переводчика и в докладе попытаемся проанализировать новые тенденции в записи.

Теория и методика преподавания последовательного перевода с русского на словацкий язык и наоборот (и вообще перевода) в словацком культурном пространстве основаны на работах русских ученых и специалистов в этой области – прежде всего Миньяр-Белоручева, а также Чужакина, Комиссарова и т.д., но и на работах словацких (Янковичовой, Медленовой, Кенижа, Эхрганговой, Новаковой и другие) и чешских (Форманковой, Трегубовой, Ченковой) специалистов. Главными источниками для наших преподавателей являются, кроме

основополагающих работ упомянутых словацких и чешских специалистов [1, 2, 3, 4, 5], а также работы Миньяр-Белоручева «Последовательный перевод: Теория и методы обучения» [6] и его более современная работа «Записи в последовательно переводе» [7]. Несмотря на то, что главные принципы и методы записи (смысловый анализ, сокращенная буквенная запись, вертикальное расположение записи, символы) соблюдаются и в настоящее время, фактом остается то, что большинство работ написано несколько десятков лет тому назад. В течение этого времени произошло в Словакии, также как и в России, много важных культурно-общественных и политических событий, которые оказали колоссальное влияние на политический и общественный строй, но и на характер общества, культуру и т.д. Кроме этого в течение последних примерно двадцати лет мы стали свидетелями огромного и быстрого технического (технологического) развития, компьютерного «бума» и распространения сети интернет.

Все эти события и факторы повлияли не только на характер, но и на «содержание» современного языка и переводчик должен тщательно следить за этими изменениями, что в последствие должно отразиться на теме и языке переводимых текстов и в их записи переводчика.

Перейдем с более общего уровня размышлений на практический, более конкретный. В рамках наших исследований всех упомянутых изменений и выявлений новых тенденций мы выбрали группу пятнадцати студентов на третьем курсе. Основание выбора простое – студенты начинают заниматься практическим устным переводом с русского на словацкий и наоборот именно на третьем курсе и обучаются основным принципам и методике записи последовательного перевода.

В течение первого семестра третьего курса студенты выполняют многообразные упражнения и задания на подготовительном этапе, основанные на принципах упражнений выработанных Миньяр-Белоручевым [6: 136-137]. Благодаря этим упражнениям осваивают методы выбора слов с наибольшей семантической загрузкой и ключевые методы записи. На следующем этапе совершенствуют свои навыки работы с текстом и записью. Студенты работают в основном с простыми и короткими текстами с несложной лексикой и интересными и актуальными темами, для того чтобы их внимание сосредоточивалось не на лексике или неясной теме, а на содержании текста, освоении навыков работы с прослушанным текстом и памятью, выработке индивидуальных предпочтений в записи. Из всех текстов, которые мы переводим на занятиях (все в основном из газет, журналов и интернета), мы выбрали несколько текстов (в сокращенном виде) и рассмотрели их запись студентами (после шести-восьми лекций по теории записи). Однако мы решили привести примеры только троих конкретных студентов, на которых видны общие и главные тенденции записи всех студентов на третьем курсе.

Хотелось бы еще обратить внимание на тот факт, что все эти тексты прозвучали на занятиях на словацком языке и студенты должны были сделать запись на русском. Однако для отчетливости доклада и понятия текстов и их записи приводим прослушанные студентами тексты на русском языке.

1. Первый текст, объемом в сорок слов, который студенты записывали на лекции. Текст близок и понятен всем студентам, так как касается уровня денежных средств и сбережений жителей Евросоюза.

Бельгийские семьи - самые богатые в Евросоюзе, к такому выводу приходит в новом докладе европейская статистическая служба Eurostat. За бельгийцами с большим отрывом следуют итальянцы и немцы. Средняя бельгийская семья в качестве сбережений имеет около 156 тысяч евро. Откладывать деньги бельгийцев заставляет высокая задолженность государства и их склонность к бережливости.

Пример 1:

1. Belg. семьи € ↑ in EC стат.слжба Eurostat
 2. IT
 3. GER
- сред. Belg. семья - сбереж. 150 тыс. €
долг стрны, склон бржлвость

Пример 3:

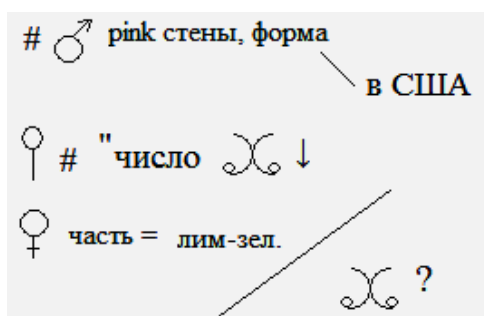

Таблица 2

№	слова и сокращ	символ	общ.чис знаков
1	14	5	19
2	5	16	21
3	8	13	21

Анализ и комментарий:

1. В записи первого студента наблюдаем тенденцию больше работать со словами и их сокращениями чем с символами. Однако по сравнению со второй и третьей записью ему понадобилось меньше всего слов и символов для воспроизведения прослушанного текста. Первая запись более горизонтальна чем вторая или третья.

2. Второй студент использовал в записи прежде всего символы и по сравнению с предыдущим занятием больше работает с пространством. Увлекательным оказался способ обозначения пола заключенных (пиктограммы). Кроме этого, опять у него наблюдается сильное влияние английского языка, что может быть вызвано незнанием и/или худшей воспроизводимостью данных слов на русском языке в памяти.

3. В записи третьего студента также появилось больше символов, чем слов и их сокращений. Для обозначения пола заключенных использованы символы из астрологии, которые оказались по нашему мнению наиболее практичны из всех приводимых вариантов. Запись строится по принципу вертикализма и наблюдается тенденция располагать запись по предложениям.

Общие тенденции:

- выбор слова с наибольшей семантической нагрузкой;
- преференция символов, что может быть связано и с содержанием прослушанного текста;
- запись по вертикали;
- предпочтение разных вариантов символов для обозначения пола;
- сильное влияние английского языка.

3. На следующем занятии студенты переводили текст на довольно актуальную тему – о землетрясении и цунами в Японии, объемом в сорок слов.

Число погибших в результате разрушительного землетрясения на северо-востоке Японии 11 марта 2011 и последовавшего за ним цунами составило 13 тыс. 538 человек, сообщает Главное полицейское управление Японии. Помимо этого, 14 тыс. 589 человек числятся пропавшими. В результате землетрясения возникло цунами высотой более десяти метров.

Пример 1:

JAP было земю-тряс. ← цун.
 11.3.2011
 < 13 тыс. жертв
 говор. Гл. полиц. JAP
 пропал < 14 тыс
 Зем-тряс. => 10м

Пример 2:

← JAP ⇒ = 11.3.2011
 ↓
 13 538 ч —○
 " глав.пол. упр. J
 14 589 ч ?
 ⇒ 10м

Пример 3:

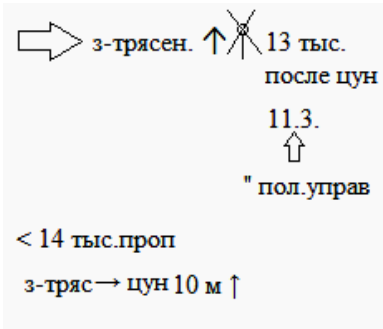

Таблица 3:

№	слова и сокращ	символ	общ.чис знаков
1	16	9	25
2	6	20	26
3	10	14	24

Анализ и комментарий:

1. В записи первого студента наблюдаются все те же тенденции как и в предыдущих примерах - остается неизменным соотношение слов и символов, т.е. преобладают слова и их сокращения, несмотря на то что, на каждом занятии студенты выполняют разнообразные упражнения по изучению символов. С другой стороны постепенно осваивает пространственное и вертикальное размещение записи.

2. Противоположную тенденцию в использовании символов и слов видим в записи второго студента. Все больше работает с собственными и придуманными символами и его запись становится более точной, компактной и практичной для воспроизведения. Запись имеет вертикальное расположение по предложениям.

3. Третий студент также больше использует символы, хотя для обозначения некоторых фактов предпочитает слова и их сокращения. Фактом остается то что, из всех приведенных примеров, именно ему понадобилась самое низкое количество символов и слов для воспроизведения информации. Запись довольно компактна, вертикальна и вразумительна.

Общие тенденции:

- выбор слов с наибольшей семантической нагрузкой;
- все большее использование символов;
- вертикализм записи;
- пространственность записи;

4. Последний текст, который мы выбрали объемом в 77 слов, более абстрактный чем первые три, но важна его актуальность, так как интернет быстро распространяется во все сферы нашей ежедневной жизни и работы.

Удивительные факты о сети Интернет

Одним из крупнейших достижений Интернет является скорость его развития. Этот инструмент предлагает пользователю практически неограниченные возможности и большинство из нас стали заложниками информационного шоссе.

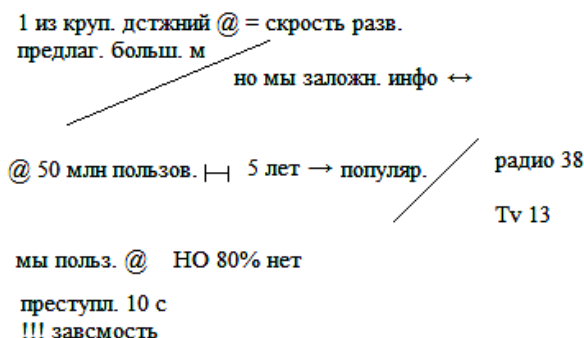
- Интернет насчитывал 50 миллионов пользователей после первых 5 лет. Радио потребовалось 38 лет, а телевидению 13 лет, чтобы достичь той же популярности.

- Несмотря на огромное число пользователей, 80% населения мира не пользуется сетью Интернет.

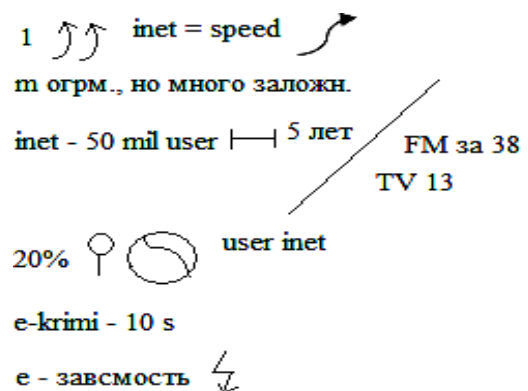
- Интернет преступления совершаются каждые 10 секунд по всему миру.

- Самая большая угроза, которую приносит Интернет в нашу жизнь, представляет собой Интернет-зависимость.

Пример 1:

Пример 2:

Пример 3:

успіх net - быстр. разв.
даєт огром. м - мы заложн.

net - 50 mil за 5 лет

= популяр. Радио 38
Tv 13

№ net ↑
80 % ~~net~~

 10 sek

 жизнь - зависим.

Таблица 4:

№	слова сокращ	и символ	общ.чис знаков
1	24	18	42
2	18	17	35
3	20	20	40

Анализ и комментарий:

1. В записи первого студента преобладает использование слов и сокращений, хотя в данном случае некоторые факты обозначены символами (обозначение интернета символом электронной коммуникации «@»). Однако студент предпочитает запись по горизонтали, но постепенно осваивает и обозначение причинно-следственных отношений с помощью линий. Для записи текста студенту понадобилось больше всего слов и символов.

2. В данном случае второй студент предпочел почти одинаковое число символов и слов, что явно вызвано объемом текста и содержанием слов, которые не сумел записать в виде символов. Следующая тенденция – запись слов в английском языке здесь проявилась максимально. На основе этого можно предполагать, что студенту электронное общение и сеть интернет близки и естественно пользуется словами и символами из этой области.

3. Третья запись компактна, расположена по вертикали и имеет точное соотношение использования символов и слов/сокращений. У этого студента тоже постепенно появляется тенденция записывать информацию в виде собственных/придуманных символов (пистолет для обозначения преступления). Также чувствуется влияние английского языка.

Общие тенденции:

- выбор слов с наибольшей семантической нагрузкой;
- вертикализм
- пространственное расположение записи;
- использование собственных/придуманных символов;
- обозначение причинно-следственных отношений с помощью линий;
- влияние английского языка.

В практике обучения последовательного перевода (и вообще устного перевода) естественно, что на способность и качество воспроизведения текста у каждого студента влияет несколько важных факторов – личность, личные предпосылки (прежде всего тип памяти) и предпочтения студентов, способность осваивать «знаковую» запись и речь, скорость записи, ясность содержания текста и т.д.

В течение первого семестра курса последовательного перевода и практики его записи студенты постепенно стали осваивать традиционные методы записи и символы, разработанные русскими, словацкими и чешскими специалистами. С другой стороны проявилась и их креативность и многие подходы и символы приспособляли своим личным предпочтениям. Некоторые из студентов восприняли придумывание собственных символов как форму «игры» на занятиях и бурно обсуждали практичность использования и воспроизводимость тех или иных символов.

У студентов, изучающих английский язык, естественно проявилось и его сильное влияние в записи и также репродукции информации. Важную роль сыграл и уровень «компьютерных» знаний – как например, пользование электронной почтой и сетью интернет.

Важность изучения и освоения всех, годами проверенных, методов записи и их совершенствование в виде многочисленных упражнений на занятиях или домашних заданий, подтвердилась и во время наших исследований у студентов, которые провели семестр за границей на стажировке и не посещали такого рода курсы. Вследствие этого, кроме типичных проблем с передачей информации на иностранном языке, возникли у них проблемы с выделением информации с наибольшей семантической нагрузкой, не успевали

записать факты и адекватно их воспроизводить. Все это в конечном итоге обусловило и качество и содержание устного перевода.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Cenkova, I. et al. Teorie a didaktika tlumočení I. Praha: Ústav translatologie FF UK. – 2001. ISBN 80-85899-62-0
2. Ehgancova E. – Keniz, A.: Kapitoly z prekladu a tlmočenia. Bratislava: Ekonóm, 1999. – 92 s. ISBN 80-225-1057-2
3. Jankovicova M. – Medlenova S.: Cvičebnica z ruského konzekutívneho tlmočenia. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983. – 136 s.
4. Keniz A.: Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia. Bratislava: Univerzita Komenského, 1980. – 107 s.
5. Novakova T.: Konzekutívne tlmočenie. Bratislava: Univerzita Komenského, 1993. – 165 s. ISBN 80-223-0699-1
6. Миньяр-Белоручев Р.К.: Последовательный перевод. Теория и методы обучения. Воениздат, 1969. – 289 с.
7. Миньяр-Белоручев Р.К.: Записи в последовательном переводе. Москва: ООО «Издательский дом Проспект-АП», 2005. – 176 с. ISBN 5-98398-025-4

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Зузана Лоркова – аспірант кафедри російської мови і літератури Університету Коменського в Братиславі.

Наукові інтереси: послідовний переклад, методика викладання перекладу.

ТЕОРІЯ ФОНЕТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ УКЛАДАННЯ РЕПЛІК У КІНОПЕРЕКЛАДІ

Тарас МАЛКОВИЧ (Київ, Україна)

У цій статті досліджується явище укладання реплік у художньому кінофільмі як перекладацька проблема, а отже як необхідна складова процесу перекладу кінофільму. Для глибшого розуміння терміна «укладання реплік» у статті наведені визначення цього терміну, надані іноземними джерелами. Також тут розробляється теорія фонетичних кластерів як один з найголовніших засобів процесу укладання реплік у фільмі. На цій теорії, згідно з текстом статті, може базуватися як сам процес укладання реплік до кінофільму, так і перекладознавчий аналіз виконаного укладання.

Ключові слова: укладання, репліка, дубляж, фільм, переклад, кластер, підкластер, губні змикання, фонетична схожість.

The article reviews the phenomenon of movie lip-sync in the context of translation studies, as a necessary constituent of the movie translation process. For the sake of deeper understanding of the term «lip-sync», the article highlights a row of definitions of this term, given in foreign literary sources. The author of this article also develops the theory of phonetic clusters as one of the most important means of the movie lip-sync process. According to the article, this theory can become a quintessence of both the lip-synching process itself and of the analysis of this very lip-sync in the context of translation studies.

Key words: lip-sync, cue, dubbing, movie, translation, cluster, sub-cluster, lip movements, phonetic similarity.

Метою статті є комплексне і системне виявлення та опис особливостей укладання реплік у перекладі художніх кінофільмів українською мовою, а також розробка і доказ важливості теорії фонетичних кластерів для перекладу художніх кінофільмів. **Актуальність статті** полягає у висвітленні у ній методів та засобів створення якісного і конкурентоздатного перекладу художніх кінофільмів українською мовою, а це сприяє популяризації української мови, оскільки саме кіно є наразі одним із наймасовіших видів мистецтва як у всьому світі, так і в Україні зокрема. **Наукова новизна статті** полягає у тому, що в Україні досі ґрунтовно не досліджували обраний нами аспект кіноперекладу (укладання реплік, відтворення мовних змикань) - не через відсутність інтересу в дослідженні цього явища, а саме через недавність впровадження укладання тексту як обов'язкової вимоги до якісного дубляжу художніх кінофільмів (передовсім кажемо про дубляж українською мовою).

Укладанням може називатися підведення записаної напередодні звукової доріжки під створеного анімаційного персонажа. До техніки укладання, тобто створення ілюзії мовлення анімаційного персонажа, входить визначення часових рамок репліки і саме анімування рухів губ/щелепи так, щоб ці рухи відповідали записаній напередодні звуковій доріжці діалогів. Найпершим технологію укладання реплік в анімації використав Макс Фляйшер у короткометражному мультиплікаційному фільмі *My Old Kentucky Home* у 1926 році. Таку техніку практикують донині, створивши анімаційних персонажів, які «розмовляють» у мультфільмах *Shrek*, *The Simpsons* та ін. Дуже важким є аспект укладання під час перекладу іноземних фільмів для показу в країні цільової мови, оскільки звичайний переклад часто у різному вигляді не збігається з рухами губ/щелепи [1].

Якісний дубляж першочергово вимагає, щоб діалоги перекладалися так, щоб використані у них слова збігалися з рухами губ актора. Часто цього важко досягнути коли від перекладача вимагається максимально зберегти зміст оригінальних діалогів. У англомовних країнах багато іноземних телесеріалів (особливо японське аніме) дублюється для виходу на телебаченні. Проте, фільми, призначені для прокату в кінотеатрах, мають тенденцію тільки субтитруватися. На відміну від англомовних країн, неангломовні країни з великим населенням дублюють усі фільми державною мовою перед прокатом у кінотеатрі. У таких країнах люди звикли до дубляжу настільки, що не дуже вдалі відтворення губних змикань у дубляжі рідко помічають (на противагу до України, де закон про обов'язкове дублювання фільмів українською прийняли тільки нещодавно, тим паче що наразі він знову знаходиться під загрозою).

Дубляж фільмів важливий для глядачів тому, що він дозволяє зосередитися на тому, що відбувається на екрані. Субтитри ж вимагають одночасного роздвоєння уваги глядача [10].

Стосовно лінгвокультурного сприйняття укладання реплік у фільмах, наприклад, більшість італійців толерантніша за американців щодо візуальної дисхронності у фільмах, включно з дисхронністю губних змикань і дисхронністю виразів обличчя. Американці потребують вищого рівня синхронізації цих аспектів, ніж італійці. Однак, у 2003 році італійські продюсери і дублювальники висловили незадоволення неякісним дубляжем «Піноккіо» (реж. Роберто Беніньї) у США [8: 42].

Льюкен широко визначає синхронізацію (дубляж з укладанням) як «заміну реплік оригіналу звуковою доріжкою, яка є правильним перекладом реплік оригіналу, і яка намагається відтворити таймінг, фразування і рухи губ акторів у оригіналі» [11: 73]. Каньос визначає синхронізацію (яку вона розглядає як «візуальну синхронію») так: це «гармонія між видимою артикуляцією реплік і почутими звуками» [2: 59]. Чавес теж дає своє визначення синхронізації:

«Щоб досягти синхронізації, перекладачі – або, як їх називають у кіноперекладі «adaptors/adjustors» (адаптувальники) – замінюють слова, які не збігаються фонетично з рухами губ акторів на екрані, іншими, що збігаються з рухами губ. Паузи, початок і кінець репліки, відкритість голосних звуків і присутність білабіальних також враховується. Перекладач також відповідає за синхронізацію індивідуальної швидкості вимовляння реплік актором дубляжу» [4: 114].

Діаз Цінтас [6: 41] стверджує, що синхронізація робиться шляхом «збереження синхронності між звуками мови перекладу і рухами губ актора (оригіналу)» [14: 42-43].

Запровадження технології укладання та ізохронії – це результат прагнення одомашнити перекладений текст (у нашому випадку скрипт до кінофільму) так, щоб глядачі не усвідомлювали, що те, що вони спостерігають на кіноекрані – переклад. Укладання реплік передає те, що Метц називає «враженням дійсності» [13: 3-15], – це потужне явище, яке складається з поєднання образів у русі, правдоподібної операторської роботи й правдоподібних діалогів і звуків. Це враження, або «неписана угода» між режисером кінофільму – а також між сценаристом, акторами, всією знімальною групою – і глядачами історично пов'язане з використанням реалістичних образів і реалістичної гри [3: 129].

За якісного укладання навіть губні змикання не видають іноземного походження акторів. Це можна зрозуміти, навіть, починаючи з вітального слова «Hello!». Переклавши це слово як «Привіт!», ми вже з самого початку розмови акторів не докладаємо жодних зусиль до наочного враження, що ці актори справді розмовляють українською. Тому треба врахувати, що існує питома українське слово «Здоров!» (скорочено від форми «Здоров був!»), яким і вітається між собою українська молодь, саме та вікова категорія, яка в англомовних країнах здебільшого вітається словом «Hello!». Отож, поглянувши на співвідношення губних змикань між словами «Hello!» і «Здоров!» помічаємо потрібну нам схожість (збіг голосного наголошеного і т.п.) Така схожість, звісно, відсутня між словами «Hello!» і «Привіт!».

В основі нашої перекладацької стратегії під час укладання реплік художнього кінофільму «Duplicity», приклад з якого наведемо наприкінці статті, лежить запропонована і пояснена нами нижче теорія фонетичних кластерів.

Теорія фонетичних кластерів полягає у тому, що, для спрощення процедури відтворення губних змикань, або для розширення «набору» потенційних еквівалентів, які б збігалися з їхніми позначеннями в мові оригіналу, перекладач/адаптувальник може поділяти фразу в оригіналі не на слова, а на «кластери». Таке умовне розділення доцільне для того, щоб під час вимовляння, скажімо, кількох англійських слів, відтворити губні змикання оригіналу шляхом вживання або кількох співзвучних українських слів, або лише одного українського слова.

Тобто, наприклад, кілька слів фрази оригіналу можуть слугувати для перекладача одним кластером, у межах якого може відбутися кілька фонетичних збігів із відповідним кластером у перекладі. Кластерами, таким чином, можуть бути як одне слово, так і частина слова, кілька слів, або, навіть, ціле речення. Іншими словами, якщо прийняти, скажімо, половину одного англійського слова за один кластер, то він може стати фонетично відповідним тій самій половині того самого слова у перекладі. Візьмімо, наприклад, три чи чотири англійських слова за один кластер. Зважаючи на те, що у англійській мові більшість слів значно коротші за їхні українські відповідники, цей кластер довжиною у чотири англійських коротких слова може містити низку фонетичних відповістей одному довгому українському слову. Таким чином, англійський кластер із чотирьох слів фонетично рівний українському кластерові з одного слова. Фонетичними відповідностями можуть бути збіги голосних/приголосних звуків (візем, якщо йдеться про візуальні губні змикання під час вимовляння їх), однаковість складів між кластерами, та інші, перераховані у цій роботі раніше збіги: і все це – незалежно від кількості звуків/слів/словосполучень, взятих за один фонетичний кластер).

Кластери відрізняються від звичайних слів/словосполучень/уривків фраз ще й тим, що для теорії кластерів неважливий семантичний збіг поміж кластерами, а важливий збіг виключно фонетичний. Семантичний збіг виникає вже у фразі, складеній з кількох різних за значенням, але фонетично спільних кластерів.

Для наочного пояснення цієї теорії, а також для ефективнішого обґрунтування її важливості для кіноперекладу, наведемо один приклад, довгу репліку з художнього кінофільму «Duplicity», перекладену і укладену в губні змикання автором статті.

GARSIK

Believe you me, if he has got a knife, that is when he's gonna use it, because that's what I'd do! Yeah. No, I would wait till he is right in the middle of a big old standin' ovation. I would wait till he is just so overwhelmed with beloved waves of adoration...

ГАРСІК

Повір мені, якщо вже він має ножа, то тут він і стане різати, бо я б так і зробив! Так. Ні, я застав би його просто посеред таких шквальних, щедрих овацій. Зачекав би, доки його просто об'їє велика хвиля аплодисментів...

І фонетична і, навіть, семантична схожість уривків «Believe you me» і «Повір мені» надто очевидна, щоб її детально розглядати. Ця фраза є на межі розподілу на фонетичні кластери, оскільки майже між усіма сегментами перекладу і оригіналу окремо прослідковується певний (подекуди щонайменший, але ж наявний) семантичний зв'язок.

«he has got a knife» = «він має ножа» (спільний наголошений голосний І у «he» і «він»; ситуативна фонетична схожість між «got» і «має», оскільки американці вимовляють got, фактично, як «гАт» – а отже між цими словами є спільна наголошена А; однакова кількість складів у підкластерах «a knife» і «ножа» і спільна голосна А у другому складі кожного кластера відповідно – у слові «ножа» те, що А у нього в другому складі – очевидно, а так як звук «і» у «knife» вимовляється як «ай», а саме слово «knife» є, фактично, другим складом підкластера «a knife» то ми маємо повну відповідність другоскладових звуків у цих підкластерах)

«gonna use it» = «стане різати» (підкластери «gonna» і «стане» фонетично схожі завдяки тому самому чиннику, що й у випадку з «got» і «має». Американці дуже часто вимовляють «gonna» як «тана», і тут з'являється наочна спільність у «gonna» і «стане» між першими звуками А і другими звуками А (у gonna) і Е «у стане», за умови якщо актор дублює не

вимовить Е у «стане» з дуже широкою позицією губ; підкластери «use it» і «фізати» схожі між собою приголосними звуками S і З, спільним приголосним Т (у «іТ» і у ризаТи»)

«**standin' ovation**» = «**щедрих овацій**» (маємо ситуативну фонетичну схожість, оскільки літера А у слові «stAnding» позначає звук (укр.) Е. Тому, тут маємо збіг між Е у «standing» і Е у «щЕдрих»; а також, звук «і» у «standIng» доконечно повторює рухи губ/щелепи під час вимовляння звуку И у «щедрих». Заради укладання довелося пожертвувати поняттям «standing ovations»: у понятті «щедри овації» губиться той відтінок, коли люди стоять і аплодують, хоча під час «щедрих овацій» люди теж можуть аплодувати стоячи)

«**just so overwhelmed**» = «**просто обів'є**» (однакова кількість складів у кластерах «just so» і «просто», обидва звуки О у «просто» не забруднюють укладання звуків U і О у «just so»; однакова кількість складів у кластерах «overwhelmed» і «обів'є» і ціла низка фонетичних збігів усередині цього слова і його перекладу словом «обів'є», тобто «OvErwhElmed» = «Обів'Є» за абсолютно кожним губним змиканням під час вимовляння голосних).

У цій статті ми переглянули декілька визначень явища укладання реплік для глибшого розуміння важливості цієї перекладознавчої проблеми, виявили і описали особливості укладання реплік у перекладі художніх кінофільмів українською мовою, а також розробили теорію фонетичних кластерів для спрощення процедури відтворення губних змикань і для прискорення процесу укладання реплік без втрати якості самого перекладу художніх кінофільмів.

Важливим висновком з тексту цієї статті є те, що розробивши саму теорію фонетичних кластерів, ми не просто пояснили її як даність, а й теоретично і практично (на конкретному прикладі) довели важливість цієї теорії чи не на кожному етапі складного процесу перекладу кінофільму.

Розробка цієї теорії може вважатися певним внеском у вже наявний теоретичний матеріал щодо перекладу художніх фільмів як різними мовами, так і українською зокрема. Не менш важливо також те, що ця теорія, як і більшість наявного теоретичного матеріалу з різних аспектів кіноперекладу, може істотно покращити якість дубляжу художніх кінофільмів українською мовою. Таке покращення цінне тим, що саме індустрія кіно є наразі одним із наймасовіших видів мистецтва як у всьому світі, так і в Україні зокрема, і ця його масовість означає ефективну можливість популяризації української мови серед російськомовної молоді в Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Глосарій термінів з дубляжу на веб-сайті студії звукозапису BlueSound. Режим доступу: <http://www.bluesound.eu/glossary>.
2. Canós, R. A. The Colloquial Register and Dubbing // Jansen, P. (ed.) Translation and the Manipulation of Discourse: Selected Papers of the CETRA Research Seminars in Translation Studies 1992-1993. – Leuven, CETRA, 1995. – 305 p. – pp. 183-196.
3. Chaume F. Teaching synchronization in a dubbing course. Some didactic proposals. // Diaz Cintas, J. (ed.) The Didactics of Audiovisual Translation. – USA, John Benjamins Publishing Company, 2008. – 263 p. – pp. 129 – 140.
4. Chaves, MJ. La traducción cinematográfica: El doblaje. – Huelva, Universidad de Huelva, 2000. – 220 p.
5. Che Omar, H., Haroon, H., Ghani, A. (ed.) The Sustainability of the Translation Field. – Malaysia, Malaysian Translators Association, 2009. – 597 p.
6. Diaz Cintas J. La traducción audiovisual: el subtitulado. – Salamanca, Ediciones Almar, Biblioteca de Traducción, 2001. – 173 p.
7. Diaz Cintas, J. (ed.) The Didactics of Audiovisual Translation. – USA, John Benjamins Publishing Company, 2008. – 263 p.
8. Gambier, Y. Perception and reception of audiovisual translation: implications and challenges // Che Omar, H., Haroon, H., Ghani, A. (ed.) The Sustainability of the Translation Field. – Malaysia, Malaysian Translators Association, 2009. – 597 p. – pp. 40-57.
9. Jansen, P. (ed.) Translation and the Manipulation of Discourse: Selected Papers of the CETRA Research Seminars in Translation Studies 1992-1993. – Leuven, CETRA, 1995. – 305 p.
10. Lip sync. – Wikipedia, the free encyclopedia. Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Lip_sync.
11. Luyken G.-M. Overcoming Language Barriers in Television. Dubbing and subtitling for the European Audience. – Manchester, The European Institute for the Media, 1991. – 280 p.
12. Metz C. Film Language: A Semiotics of the Cinema. – New York, Oxford University Press, 1974 – 268 p.
13. Metz C. On the Impression of Reality in the Cinema. // Film Language: A Semiotics of the Cinema. – New York, Oxford University Press, 1974 – 268 p. – pp. 3-15.
14. Orero P. Topics in audiovisual translation. – Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2004 – 225 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Малкович – аспірант кафедри теорії і практики перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: лінгвістика, перекладознавство, кінопереклад, художній переклад.

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Катерина МЕГЕЛА (Київ, Україна)

У статті аналізується стан вивчення дискурсивних маркерів у перекладознавчому аспекті. Пропонується розглядати проблему відтворення дискурсивних маркерів у перекладі в межах комунікативної теорії, що розвивається сьогодні під впливом новітніх напрямів гуманітарного пізнання.

Ключові слова: дискурсивні маркери, комунікативна теорія перекладу, прагмалінгвістика, прагматичний код, функціональна еквівалентність, ілокутивна функція, мовленнєві акти.

The article examines previous investigations of discourse markers in the translation perspective. The issue of translating discourse markers is proposed to be considered within the communicative theory of translation currently inspired by contemporary trends in the Humanities.

Key words: discourse markers, communicative theory of translation, pragmalinguistics, pragmatic code, functional equivalence, illocutionary function, speech acts.

Ще на початку 80-х років В. Карабан та Л. Верба слушно наголошували на практичній необхідності дослідження питання відтворення службових лексем: модальних слів, зворотів та часток, оскільки їх суб'єктивну модальність, як важливий компонент смислової структури текстів, доволі не просто визначити. У даному випадку не зовсім точні відповідники можуть призвести до викривлення стилю, “тональності” висловлювання, його ідейної спрямованості та смислових помилок [1:119].

На сьогодні огляд теоретичних джерел все ще засвідчує певні лакуни у перекладознавчому аналізі англійських дискурсивних маркерів в українському перекладі. Прикметно, що лише зовсім невелика кількість праць безпосередньо висвітлює особливості відтворення українською мовою англійських дискурсивних одиниць типу *oh, ah, well, you know* та ін. (Л. Дубко, М. Панченко, О. Семенюк).

Попри існування численних мовознавчих та соціолінгвістичних досліджень дискурсивних маркерів, до складу яких входять за різними інтерпретаціями частки, вигуки, вставні слова, сполучники (Ф. Бацевич, Л. Волкова, К. Ейджмер, М. Єгорова, Н. Ємельянова, С. Засєкін, М. Каменський, Т. Колокольцева, А. Котов, Ю. Ленк, Д. Льюїс, І. Масаліна, Дж.-О. Остман, К. Фішер, Б. Фрейзер, Ю. Чубарова, Д. Шиффрін, Л. Шуруп та ін.) їх ще мало вивчено у перекладознавчій перспективі.

Дослідники, серед яких варто назвати К. Ейджмер, О. Калустову, Ю. Козлова, Б. Колодій, О. Кучму, О. Мацолу, О. Мінченкова, Т. Оришечко, А.-М. Сімон-Ванденберген, Л. Халітову, І. Шаронова, Т. Шліхар, Б. Шмітца, М. Стєда, розробили теоретичні моделі та підходи до відтворення неповнозначних лексем (переважно часток та вигуків) у перекладі із залученням різних мов: іспанської, італійської, німецької, французької, англійської, шведської, голландської, російської, української, татарської.

Теоретичну цінність для нашого дослідження становлять спостереження науковців про багатозначність/поліфункціональність службових слів, відмінність у семантиці мовних одиниць оригіналу та їх перекладацьких відповідників, лінгвоспецифічність часток та вигуків, вплив узуальних та суб'єктивних причин на вибір іншомовного відповідника, необхідність врахування контекстуальних ключів у перекладі.

Ще донедавна у перекладознавстві переважали мікролінгвістичні концепції, в основу яких покладені припущення, що перекладацька еквівалентність досягається структурно-формальними та функціональними відповідностями між текстом-оригіналом та перекладом. Останніми роками мікролінгвістичним концепціям усе частіше протиставляються макролінгвістичні (комунікативні) концепції, які враховують взаємодію мовних і позамовних факторів у процесі перекладу, зокрема соціальні аспекти цього виду діяльності.

Ми схилиємося до позиції О. Кучми та О. Мінченкова, що проблему перекладності дискурсивних маркерів потрібно вирішувати лише в рамках *комунікативної теорії перекладу* (Г. Егер, О. Каде, З. Львовська, А. Нойберт, О. Швейцер), головна теза якої полягає в тому, що переклад як процес двомовної комунікації в загальних рисах подібний до процесу одномовної комунікації.

На основі комунікативного підходу переклад визначається як “вид мовного посередництва в межах міжмовної та міжкультурної комунікації, метою якого є створення тексту мовою перекладу, що репрезентує текст вихідної мови в іншій мовній та культурній ситуації, що має задану комунікативну спрямованість та потенцію виражати комунікативну інтенцію відправника вихідного повідомлення, а також справляти на свого отримувача комунікативний ефект, подібний до того, який справляє текст оригіналу” [5: 188–189].

Перевага комунікативної теорії перекладу полягає в тому, що перекладацькі явища розглядаються не ізольовано, під кутом зору їх комунікативної установки та відмінностей у способах вираження в конкретній мовній парі при врахуванні прагматичного аспекту, який передбачає зіставлення не лише двох мов, але й двох культурних спільнот.

Комунікативна теорія перекладу, на відміну від трансформаційної та денотативної, передбачає заглиблення в ситуацію спілкування і використання комунікативних одиниць, які, власне, можуть і не нести інформації, але слугують елементами спілкування. До таких одиниць В. Ткачук відносить зокрема фрази ввічливості, звертання, фразеологізми, культурологічні реалії, багатозначні мовні структури, сленгові варіанти значень, каламбури тощо. При перекладі цих елементів, як зазначає автор, необхідно зважати на наступні чинники: комунікативну мету висловлювання, ситуацію спілкування, соціальні чи мовленнєві ролі співрозмовників [7: 188–190].

На створення комунікативних моделей перекладу значно вплинув розвиток теорії мовленнєвих актів, лінгвістичної прагматики та теорії комунікації, а їхні основні положення та терміни пов’язані з роботами Дж. Остіна, Дж. Сьорля, П. Грайса, С. Левінсона, Дж. Ліча та інших.

Такі параметри, як пресупозиції змісту висловлювання, імплікатури та принцип кооперації відіграють важливе значення у розумінні прагматики повідомлення та адекватного відтворення її засобами мови перекладу.

Одна з важливих характеристик процесу комунікації, як одномовної, так і двомовної, – це успішність комунікації. Проблему успішності мовної комунікації вивчає прагмалінгвістика, що займається відношенням мовних знаків до їх користувачів.

Кожна мовна система має свій специфічний прагматичний код, тобто такі мовні засоби, які сприяють досягненню успішності комунікації, максимально ефективній та повній передачі інформації не стільки позамовної дійсності, скільки про ставлення комунікантів до цієї дійсності, одне до одного, свого висловлювання, про комунікативні наміри комунікантів, їхній емоційний стан та ціннісні установки [4: 145].

Прагматичний код кожної мови створюється одиницями різних рівнів. До прагматичного коду можна віднести фонетичні та графічні засоби, слова, словосполучення та цілі речення. В різних мовах універсальні прагматичні значення передаються за допомогою різних кодів, тобто різними засобами, що наявні у тій чи іншій мовній системі.

У розумінні О. Мінченкова поняття частки безпосередньо пов’язане з поняттям прагматичного коду, який включає мовні одиниці, що практично не мають дескриптивної функції, а орієнтовані на мовленнєву дію, ілокуцію, їх основне призначення – оптимізація мовної взаємодії співрозмовників. Використання дискурсивних одиниць у процесі комунікації має на меті надати інформацію адресату про прагматичні установки адресанта, забезпечивши тим самим максимально повне сприйняття інших видів інформації, наявних у висловлюванні [4: 146].

Переклад, як акт двомовної комунікації, поділяється на два етапи. Перший етап – декодування або аналіз – пов’язаний з діяльністю перекладача, спрямований на розуміння тексту першоджерела, на другому етапі – кодуванні або синтезу – відбувається породження тексту цільовою мовою.

На етапі декодування перекладач, з урахуванням широкого контексту, здійснює ідентифікацію функції частки, яка далеко не завжди знаходиться на поверхні. Такий підхід дозволяє уникнути появи в тексті перекладу прагматичних буквалізмів та порушення функціональної еквівалентності. Комунікативно-функціональна еквівалентність – найбільш оптимальна збалансованість смислової, конотативної, позамовної інформації текстів оригіналу й перекладу, що мотивується необхідністю досягнення рівноцінності їхнього

регулятивного впливу на своїх адресатів [6: 243]. Американський дослідник Ю. Найда назвав відповідність “впливу на рецептора” динамічною еквівалентністю, А. Нойберт кваліфікував її як прагматичну.

Адекватне відтворення мовленнєвих функцій часток у перекладі, за словами О. Кучми, забезпечує не лише динамічну еквівалентність, а й когерентність цільового тексту. Застосування комунікативно-прагматичного підходу при відтворенні цих одиниць дозволяє зберегти ритм оригіналу, передає індивідуальний стиль автора, мовний портрет та соціальну характеристику комунікантів [3: 10-11].

О. Мінченков припускає, що на другому етапі процесу перекладу (декодуванні) перекладач обирає із засобів мови перекладу такі, які виконують функцію, ідентичну функції вихідної частки. Після цього, коло засобів, які в підсумку можуть стати еквівалентами частки, ще більше звужується, оскільки на цій стадії в гру вступає принцип природності звучання, що співвідноситься з максимами мовної кооперації Г. Грайса, зокрема максимую релевантності.

Поняття природності звучання передбачає використання таких засобів і структур мови перекладу, які сприймаються носіями цієї мови як звичайні та звичні в даному мовному контексті. Оскільки кожна мова має власні преференції в плані стилю та манери висловлювання, природність звучання безпосередньо пов'язана з культурологічними та когнітивними відмінностями між мовами [4: 24-28].

С. Герві висловлює думку, яка щільно перетинається з міркуваннями О.Мінченкова, ніби у кожній мові речення складаються з низка смислових одиниць (*sentential units*), що мають ілокутивну функцію та значення. На рівні речення автор вирізняє три категорії: ілокутивні частки, інтонацію та порядок слів (*sequential focus*). Дослідник зауважує, що ілокутивна функція частіше виражається ілокутивними частками у німецькій мові, ніж, в англійській. Таким чином, німецька мова є частко-орієнтованою/ партикулярною мовою. Загалом, і, звичайно, в порівнянні з німецькою, або з латинською, в англійській мові переважну роль у передачі ілокутивної функції висловлювання відіграє інтонація. Це не заперечує той факт, що деякі жанри, наприклад, усна бесіда, можуть бути значною мірою перенасичені ілокутивними частками (*you know, eh?, right?*). Тим не менш, для англійської мови більш характерним вважається використання інтонації для передачі ілокутивних значень, внаслідок чого англійська мова може бути класифікована як інтонаційно-орієнтована мова. У порівнянні з англійською та німецькою, угорська мова має сильну тенденцію для передачі відтінків ілокутивної функції за допомогою зміни порядку слів у реченні, оскільки синтаксичні функції у даній мові виражаються, здебільшого, морфологічною афіксацією, а не порядком слів. Знову ж таки, це зовсім не означає, що на пропозиційному рівні угорська мова не багата на ілокутивні частки та на інтонаційні засоби для надання висловлюванню того чи іншого нюансу [9: 15-18].

Внаслідок вищезазначених характеристик потенційних мов першоджерела, за словами С. Герві, чітко вимальовуються загальні стратегії перекладу: при відтворенні ілокутивних функцій висловлювань німецькою мовою, дослідник радить розглядати можливість застосування німецьких ілокутивних часток, при перекладі ілокутивних часток вихідної мови англійською, доречно шукати функціональні відповідники серед інтонаційних засобів, а при перекладі ілокутивних часток вихідного тексту угорською мовою може виявитися доцільною використання певного порядку слів (*sequential focus*) [9: 19].

Ідея про різні стереотипні характеристики мов має безпосереднє відношення до нашого дослідження, адже цілком очевидно, що індикатором значення дискурсивних маркерів в англійській мові буде переважно виступати інтонація, та оскільки українська мова визначається як партикулярна, то в англо-українському перекладі дискурсивних маркерів будуть часто-густо застосовуватись різноманітні частки.

М. Стед та Б. Шмітц також наголошують на тому, що для перекладу важливо визначити функцію, яку виконує та чи інша дискурсивна частка: залежно від контексту частка може відтворюватись шляхом буквального перекладу, на основі лексичної трансформації, де релевантною є семантика; небуквального перекладу, що базується на лексичній трансформації, де релевантною є прагматична інтенція; перекладом за допомогою

синтаксичної трансформації або відтворення інтонаційних рис; нульовим перекладом, коли лексема зовсім не відтворюється. З метою здійснення адекватного перекладу цих мовних елементів, на думку авторів, перекладач має враховувати їхнє синтаксичне оточення, семантичні характеристики, попереднє висловлювання або частину дискурсу, що передусе вживанню певної частки, просодичні ознаки, норми, зумовлені певним жанром, фонові знання та керуватися інтуїцією [10: 6].

Перекладознавче поле дослідження дискурсивних маркерів виходить за межі граматики та охоплює окрім лексичного рівня вихідної та цільової мов, ще й прагматичний, тому дані одиниці варто розглядати у сукупності з такими явищами як діалогічний дискурс, фатична комунікація, мовленнєві акти тощо. У цьому аспекті вагомими є праці Ф. Бацевича, Л. Безуглої, В. Дем'янкова, В. Гака, В. Карабана, М. Макарова, Т. Некряч, І. Сусова, Г. Почепцова та інших.

Доволі перспективними виявляються дослідження особливостей перекладу дискурсивних маркерів у призмі теорії мовленнєвих актів, що пов'язані з цілями спілкування. Перекладознавчі дослідження у цій площині нечисленні (Н. Гладуш, В. Карабан, В. Кузнєцов, А. Сітко), а самої проблеми відтворення дискурсивних маркерів під цим кутом зору торкалася, власне, лише Т. Шліхар, яка досліджувала переклад експресивів, що являють собою вигуки у функції самостійних ілокутивних висловлювань (*Oh, Eh, Well, Why*). У своїй дисертації авторка наводить яскраві приклади, коли у перекладі драматичних творів словникові значення вигуків виявляються недоречними, і доходить висновку, що у перекладі експресиви вимагають експлікації закладеного в них змісту з урахуванням контексту, фонових знань та персональних характеристик мовців [8].

Нові напрями вивчення мовленнєвих актів – дослідження складних актів, моделювання структур різних типів актів, опис мовних засобів їхнього представлення, інтеграція з аналізом дискурсу, конwersаційним аналізом, комунікативною лінгвістикою окреслюють широкі обрії для перекладознавчих пошуків.

Наразі залишаються невирішеними ще низка проблем, які потребують більш ґрунтовного вивчення. Зокрема, існує практична потреба в аналізі джерел варіативності перекладу дискурсивних маркерів та виявленні прагматичних факторів, що впливають на перекладацькі рішення. Можливість застосування міждисциплінарного підходу дозволить простежити, як експлікуються у перекладі соціальні, гендерні та психологічні характеристики персонажів-мовців, створених в оригіналі за допомогою дискурсивних маркерів, як саме відбиваються на результаті перекладу співвідношення контексту автора і контексту перекладача, якими стратегіями керується перекладач при передачі історичного колориту, часової дистанції, рис літературного напрямку першотвору, індивідуальної своєрідності оригіналу тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Карабан В.И., Верба Л.Г. Перевод русских субъективно-модальных усилительных частиц на английский язык // Теория і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1983. – Вип. 10. – С.119-126.
2. Колодій Б. М. Відтворення функціональної семантики українських часток у перекладах англійською та французькою мовами: дис... канд. філол. наук: 10.02.16 "Перекладознавство" / Колодій Богдана Миколаївна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 263 с.
3. Кучма О.І. Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою (на матеріалі українських перекладів сучасної німецької прози): дис... канд. філол. наук: 10.02.16 "Перекладознавство" Кучма Ольга Іванівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 214 с.
4. Минченков А.Г. Дискурсивная частица: анализ переводческих соответствий в английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки", 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Минченков Алексей Генриевич; Санкт-Петербург. гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 1999. – 157 с.
5. Сдобников В.В. Перевод как коммуникативный акт: дидактический аспект / В. В. Сдобников // Вестник НГЛУ им. Н.А. Добролюбова. Серия "Научное сотрудничество с зарубежными университетами-партнерами". Вып.1. – Н.Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
7. Ткачук В. Комунікативні аспекти перекладу // Вісник Сумського державного університету: Серія "Філологія". – Суми: Видавництво СумДУ 2008. – № 2. – С.187-191.
8. Шліхар Т.О. Відтворення домінантних мовленнєвих актів в українських перекладах англійської драми: автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.16 "Перекладознавство" /Тетяна Олександрівна Шліхар; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 20 с.
9. Hervey S. Speech Acts and Illocutionary Function in Translation Methodology // The Pragmatics of translation / Edited by Leo Hickey. Topics in Translation: 12. - Clevedon: Multilingual Matters LTD, 1998. - 242 p.

10. Stede M., Schmitz B. Discourse particles and routine formulas in spoken language translation // Spoken Language Translation / Proceedings of a workshop. – Universidad Nacional de Educacion a Distancia, Madrid, 1997. – P.3-9.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Мегела – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: прагматичні аспекти перекладу художніх творів.

МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Юлія НАДТОЧІЙ (Київ, Україна)

Дана стаття присвячена дослідженню метафори в сучасному політичному дискурсі та проблемам її відтворення при перекладі українською мовою.

Актуальність теми полягає в тому, що сучасна німецька політична лексика набуває все більшого різноманіття та образності, наповнюється авторськими художніми засобами, основою яких стають реалії сучасного суспільного життя. Сучасна політична метафора змінюється, отримує нові риси та ознаки і потребує нових мовознавчих досліджень. При перекладі такої метафори варто звертати увагу не лише на семантичний контекст, але і на соціально-політичний. В даній роботі ми намагались дослідити сучасну політичну метафору та виробити шляхи її перекладу.

Ключові слова: політичний дискурс, політична метафора, стилістичний прийом, емфатичний прийом (емфатизація), нейтралізація, синоніми з нейтральним експресивними компонентом, номіналізація.

This article is devoted to research the metaphors in the political discussions and the problems of translation into Ukrainian.

The modern german political vocabulary is more various and figurative and needs a lot of new linguistic scientific researches. By translation of such kind of metaphor we must pay attention not only to the semantic context, but to the social-political.

Key-words: political discussion, political metaphor, stylistic device, emphatic device, neutralization, synonyms with neutral expressive components, nominalization.

Політичний дискурс в сучасній публіцистиці, відрізняється тим, що він має мету впливати на формування політичної думки населення. Переклад політичного дискурсу здійснюється з такою ж метою, при чому реципієнтами тексту перекладу стають громадяни іншої країни, і переклад може змінюватись залежно від того, хто виступає замовником перекладу, і яке відношення замовника до тієї чи іншої політичної сили, про яку йдеться в оригіналі.

Звичайно, текст оригіналу має певне стилістичне рішення, яке без посередньо впливає на сприйняття змісту повідомлення. За задумом автора реципієнт після прочитання такого тексту повинен отримати чітке уявлення про події саме з тої точки зору, яку йому запропонував автор. За правилами перекладу перекладач не має права порушувати стилістики та експресивності оригіналу, адже вони безпосередньо впливають на сприйняття змісту висловлювання. Однак, це правило далеко не завжди виконується в реальному житті, адже перекладач цілком залежить від того, хто замовляє йому переклад і часто змушений керуватись при перекладі волею замовника, а не міркуваннями достовірності.

Оскільки прямо змінювати зміст повідомлення оригіналу небезпечно, простір для творчої роботи перекладача починається там, де в повідомленні зустрічаються неоднозначні місця, до яких належить і метафора. Легко також піддається різноманітним тлумаченням стилістичне забарвлення тексту, змінивши яке, можна суттєво вплинути на зміст оригіналу.

Додамо також, що іноді незначна зміна експресії тексту необхідна просто з міркувань ввічливості, це буває в тих випадках, коли текст перекладу спрямований, наприклад, на широкий загал, а текст оригіналу містить не зовсім прийнятну лексику чи відрізняється занадто різким оціночним характером. В даному випадку мова йде про такий стилістичний прийом перекладу як нейтралізація. Інколи доцільним і цілком виправданим є і зворотній прийом – емфатизація, тобто надання нейтральному тексту більш чіткого експресивного характеру. Саме про ці два основні стилістичні прийоми ми і поговоримо в наступному підрозділі нашого дослідження.

Кожен перекладач знає, що переклад потребує не лише мовних знань та з галузі предмету перекладу, але й сумлінності та творчої роботи. Саме від творчого підходу перекладача багато в чому залежить, чи зрозуміють отримувачі перекладу задум автора, чи сприймуть вони те, що автор закладав в свій твір, чи сформулює дещо інше уявлення про повідомлення.

Політика - як відомо, об'єктивною не буває, адже всі дії того чи іншого політика чи його представників залежать від їх особистого та класового інтересів. І це відчутно навіть в процесі перекладу, який може бути в часі просторі досить віддаленим від подій, описаних, в повідомленні та висловлених в ньому думок.

Отже, можна сказати, що перекладач наділений силою використовувати на свій розсуд ті чи інші стилістичні прийоми, які дозволяють певним чином вплинути на думку читачів. Проблемами стилістичних перетворень при перекладі займалися такі мовознавці та перекладознавці як Карабан В.І., Зорівчак Р.П., Швейцар А.Д., Федоров А.В., Корунець І.В., Рецкер Я.І., Бреус Б.В. В їх роботах вказані основні труднощі передачі стилістично-експресивного компоненту повідомлення та можливі шляхи їх розв'язання. Керуючись здобутками цих вчених, ми вичленили основні стилістичні прийоми, до яких перекладач може вдаватися під час передачі політичної метафори. До таких стилістичних прийомів належать, передусім, як було вже зазначено, нейтралізація та емпатизація. Розглянемо їх більш детально.

Нейтралізація як стилістичний прийом дозволяє дещо згладити експресію оригіналу, надати їй більш спокійної стилістичної забарвленості. Досягти більш нейтрального стилістичного відтінку тексту можна за допомогою кількох прийомів.

1) **Мейозис** – стилістичний прийом, який полягає в зменшенні інтенсивності тих чи інших якостей предмета мовлення і служить меті помякшення висловлювання. Політична метафора часто буває має дуже різкий оціночний характер, і якщо завдання – зняти різкість стилю оригіналу, то він може використати перекладі більш нейтральний відповідник метафори, який, однак, не повинен змінювати значення. Так, наприклад, спробуємо застосувати прийом мейозису до метафор, взятих з опрацьованих нами текстів:

ins Blaue budgetieren – не завжди раціонально витратити бюджетні ресурси

die Feder führen – проявляти ініціативу в управлінні

Fäden ziehen – мати вплив

Ausbruch aus der großkoalitionären Gefangenschaft – діяти незалежно від коаліції

in die Steinzeit zurückbomben – завдати значних пошкоджень під час бомбардування

Як бачимо, тут метафоризація тексту оригіналу при перекладі знімається і замінюється на описовий переклад, що дозволяє згладити яскравий стиль метафори оригіналу.

2) Використання **синонімів з нейтральним експресивним компонентом** також дозволяє зберегти значення висловлювання і зняти зайву експресивність. Так, наприклад, зворот «*den schönsten Tag versauen*» можна перекласти як «спаскудити найкращий день», а можна як «дещо "отмарити враження від дня», *Tummelplatz von recht extremen Elementen* – як місце зборищ право радикальних елементів» або ж як «місце зустрічей "патріотично налаштованих громадян», «*die mangelnde Ausstrahlung der Unionsarbeit*» – як «несхвалення роботи союзу» або як «деяке занепокоєння роботою союзу». Бачимо, що в перших варіантах переклад більш експресивний, в других – більш нейтральний.

За деяких обставин доцільним для нейтралізації висловлювання може бути і опущення елемента метафори. Так, наприклад, опущення компоненту «*gewaltig*» в метафорі „*gewaltige Überraschung*“ може служити пом'якшенню враження. Речення «*Die schrillen Töne des russischen Präsidenten binden nur enger an Amerika*» можна перекласти як «Поведінка президента Росії лише посилює симпатії до Америки», опустивши компонент «*die schrillen Töne*» і цим самим уникнувши надмірного експресивного напруження висловлювання.

Нейтралізації служать і проста заміна метафоричного виловлювання словом із буденного вжитку. Наведемо приклади такого гану стилістичної нейтралізації політичної метафори:

Den Rücken stärken – підтримувати

Zu Hilfe eilen – допомагати

Privatisierungspläne liegen bereits in den Schubladen – плани про приватизацію вже розроблені

Zu Schau stellen – демонструвати

Hand in Hand – разом

Brauche ich kein Prophet sein – очевидно

Протилежний нейтралізації прийом полягає в наданні перекладу більшої експресивності, підкресленні певних характеристик предмета, події особи, посиленні стилістичного забарвлення метафори при її перекладі. Такий прийом називається емфатизацією (від гр. *emphasis* - виразність) і застосовується тоді, коли цільова аудиторія оригіналу і перекладу дещо відрізняються, коли є необхідність пояснення деяких реалій, відомих носіям мови оригіналу. Таке пояснення не обов'язково оформлювати окремими лексичними вставками, якщо їх можна досягнути посиленням стилістичного компоненту висловлювання.

Так, емфатизація метафори в політичному тексті при перекладі може відбуватись за рахунок:

перекладу метафори **розмовним зворотом** з іронічним чи критичним забарвленням. Так, метафору «*Wahlkampfwerbung betreiben*» можна посилити загальноживаним сучасним словом «попіаритись», „*lauwarne Unterstützung*“ перекласти як «в'яла підтримка», «*Hand in Hand*» – як «душа в душу», «*Ins Blaue budgetieren*» – «викидати на вітер народні гроші», “*Budgettrick*“ – «махінації з бюджетними грошима», “*In den Steuertop greifen*“ – «годуватися з податків», «*in der Viererbeziehung knackt es wie in einer schlechten Telefonleitung*» – «горшки побили» та ін. Звернення до простонародних висловлювань, особливо іронічного чи гумористичного характеру, дозволяє надати повідомленню більш вільного характеру, викликати в читача враження безпосередньої народної критики, відчуття довіри до автора.

Номіналізації політичної метафори, тобто введення в перекладну структуру більшої кількості іменників. Цей прийом має фактично ті ж цілі, що й використання простонародних зворотів, проте користується протилежними методами. Він дозволяє підвищити стиль висловлювання, зробити його більш формальним, офіційним, а, отже, примусити читача приймати текст як достовірний.

Так, наприклад, переклавши метафоричне висловлювання, засноване на дієслові «*wenn es knackt*» як «якщо виникають проблеми», ми відразу піднімаємо стиль висловлювання з неофіційного до офіційного. Те саме на наступних прикладах перекладу метафоричних сполучень:

Zu Tage bringen - додавати актуальності

Von einem Erfolg zu anderem eilen – успішне виконання обов'язків

Reiht sich ein Reformgesetz an das andere – послідовне прийняття законів про реформи,

zu Hilfe eilen – надавати допомогу

Звичайно, такий прийом підійде лише для тих метафоричних висловлювань, в яких основну метафоричну функцію виконує саме дієслово. Номінативні метафори можна посилити за допомогою зворотного прийому – **структурної заміни іменників дієсловами**, що дозволяє спростити висловлювання, надати йому більш невимушеного характеру («*unappetitliche Verquickung von Politik*» – «недоречно прискорити політику», «*schnelle Lösung ist nicht im Sinn*» – «не сподіватись швидко розв'язати проблему» та ін.)

Допомогти при емфатизації метафори в сучасному політичному тексті може також вживання **архаїзмів, жаргонізмів**, а також **професійних зворотів**, які викликатимуть асоціації з певної сфери людського життя і тим самим додаватимуть повідомленню особливого емоційного забарвлення.

Так, скажімо, вираз «*Ministerriege*» можна перекласти як «згряя міністрів», «група міністрів», «екіпаж міністрів», «команда міністрів», «загін міністрів». В даному випадку всі слова, використані в перекладі, мають нейтральну стилістичну забарвленість, проте асоціації реципієнта кожен раз змінюються, викликаючи інші емоції і ставлення до висловлювання.

Як бачимо, сучасна політична метафора – річ не проста, багатогранна, і наповнена реаліями сьогодення і вимагає кожен раз творчого підходу перекладача, його розуміння політичної ситуації обох націй та відчуття мовних реалій. Звичайно, неможливо описати всі прийоми, якими перекладач може користуватись для того, щоб стилістичне рішення

перекладу відповідало меті, завданню та цільовій аудиторії перекладу. Цих прийомів може бути дуже багато, тому перекладач повинен відчувати свою відповідальність і не лінуватись творчо працювати з текстом оригіналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. /Е.В Бреус. – Учебное пособие. 2-е изд., испр и доп. М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад/Р.П.Зорівчак-Львів: Видавництво при Львівському державному університеті, 1989. – 214 с.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури./В.І. Карабан. – Вінниця: «Нова книга», 2001. – 217 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)/І.В. Корунець. – Підручник. – Вінниця. «Нова книга», 2000. – 448с.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика./Я.И. Рецкер. – М.: «Междунар.отнош.», 1974. – 216 с.
6. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. /А.В.Федоров. – Лингвистические проблемы. Для ин-тов и фак.иностр.яз. Уч.пособие-4-е изд., перераб.и доп.-М.: «Высш. школа», 1983. – 103с.
7. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты./А.Д. Швейцер. – М.Наука, 1988. – 215 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Надточій – старший викладач кафедри теорії, практики, перекладу німецької мови, факультет лінгвістики НТУУ «КПІ».

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, дискурсологія, прикладна лінгвістика.

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА

Олександра ПИЛИПЧУК (Львів, Україна)

Статтю присвячено розглядові деяких перекладознавчих проблем, які проф. Ю. О. Жлуктенко піднімав у своїх роботах з теорії та критики перекладу. Зокрема, автор статті розглядає важливість збереження в перекладі «духу» оригіналу, відтворення ритмомелодики та образності поетичних творів, питання перекладу серійних неологізмів, а також детально зупиняється на понятті ідеології в перекладі.

Ключові слова: переклад, адекватність, «дух» оригіналу, серійні неологізми, відтворення поетичного образу, патронат, ідеологія.

The article is devoted to some Translation Studies problems, raised by Prof. Yu. O. Zhluktenko in his papers on translation theory and translation criticism. In particular, the author of the article considers the importance of preserving the “spirit” of the original, rendering rhythm and rhyme and images in poetry, the problem of translating serial neologisms, as well as concentrates on the notion of ideology in translation.

Key words: translation, adequacy, “spirit” of the original, serial neologisms, rendering poetic image, patronage, ideology.

Юрій Олексійович Жлуктенко – український вчений-мовознавець з дуже широким спектром наукових зацікавлень. Серед них – контрастивна лінгвістика, соціолінгвістика, навчання іноземних мов, такі рідкісні мови як фризська та фламандська – їхня історія та сучасний стан. Не останнє місце серед його інтересів посідають і теорія та практика перекладу, яким дослідник присвятив низку статей, опублікованих здебільшого у спеціалізованому збірнику Київського університету «Теорія і практика перекладу». (Варто зауважити, що Ю. О. Жлуктенко був ініціатором заснування цього друкованого органу).

У своїх перекладознавчих роботах професор піднімає багато різноманітних проблем теорії і практики перекладу. Їх можна умовно поділити на дві групи: 1. Загальнотеоретичні проблеми і поняття перекладу: адекватність та еквівалентність у перекладі; оцінка якості перекладу; 2. Практичні проблеми перекладу: відтворення «духу» оригіналу; транслітерація топонімів і антропонімів; перекладацькі прийоми: підміна мовного знака, пропуск мовного знака, додавання мовного знака; збереження стилю оригіналу в перекладі; відтворення стилістичних засобів у перекладі; відтворення ритміки і форми оригіналу в перекладі; вибір еквівалента; відтворення комунікативної функції перекладу; прийом компенсації в перекладі; відтворення поетичного образу; переклад серійних неологізмів.

Аналізуючи питання відтворення «духу» оригіналу, приходимо до думки, що саме це поняття доволі невизначене і навіть не цілком наукове. Проте, Ю. О. Жлуктенко та О. Є. Семенець роблять на ньому великий наголос і стверджують реальність його відтворення в перекладі. У статті «Малая Земля» и «Возрождение» Л. И. Брежнева на англійском языке» читаємо: «Ціль перекладачів полягала в забезпеченні адекватності

сприйняття творів зарубіжними читачами. Для цього було необхідно вирішити проблему передачі «духу» творів, який зазвичай розглядається як абстрактна категорія. [...] Для досягнення цього глибоку увагу слід було приділити дотриманню принципу еквівалентності при перекладі, виключити можливість різночитань і двозначностей, іншими словами, забезпечити якнайточнішу передачу інформації, що міститься в книгах, і максимальне виконання перекладом його комунікативної функції [2: 26].

Отже, відтворення «духу» оригіналу визначається тут через поняття еквівалентності та відтворення комунікативної функції в перекладі. Юрій Олексійович, вочевидь, був прихильником класифікації еквівалентності, запропонованої В. Н. Комісаровим, який виділяв п'ять її рівнів, проте, все ж найважливішим при перекладі вважав відтворення мети комунікації [9].

Ще задовго до В. Н. Комісарова про комунікативну функцію писав В. М. Державин. За його словами, «це [комунікативна функція] – мова як засіб повідомлення, засіб передачі другій особі певного (готового й оформленого) змісту свідомості. Значіння мови тут буде та єдність реальних обставин, що на неї одна мова показує, - реальних навіть у тому випадкові, коли справа йде про чисто психічні величини, бо остання реально існує в свідомості тої людини, що говорить. Будучи реальним, таке значіння завжди існує поза мовою та незалежно від неї, і отже, його можна передати кожною мовою, а іноді, навіть мовою рухів, тому комунікативна функція мови принципово завжди піддається перекладу, бо ж тут передачі підлягає не саме значіння слова, а та об'єктивна дійсність, що на неї значіння даного слова показує, та що по своїй природі ніяк не залежить від того, якою мовою про неї говоримо. В даному випадкові перекладається не те, що говориться, а те, про що говориться. Такий переклад, що орієнтується виключно на комунікаційній функції мови, на практичне користування нею для зв'язку, ніколи не може бути дослівним, але завжди може бути точним» [1: 135-136].

Проте, відтворення комунікативної функції – не єдина, вимога, яку ставлять дослідники до хорошого перекладу. На їхню думку, найважливіша властивість перекладу – це ступінь його адекватності. «Характер творів, їх велика соціально-політична вага зумовили необхідність строгого врахування усього багатоманітного комплексу вимог, які мають вирішальне значення для досягнення максимальної адекватності перекладу» (*Тут і далі переклад з російської та англійської – О. П.*) [2: 26].

На понятті адекватності Юрій Олексійович зупиняється детальніше у статті «Проблеми адекватності в перекладі» (1981), яку він написав у співавторстві із О. В. Двухжиловим. Автори визначають поняття *адекватності* через співвідношення та співставлення його із поняттям *еквівалентності*. Вони вважають, що хоча термін «адекватність» вживається все рідше через надто дослівне його тлумачення, заміна його терміном «еквівалентність» не вносить суттєвих корективів у зміст поняття, оскільки «в обох випадках ідеться про одне і те ж – ступінь відповідності текстів – оригінального і перекладного, які в ідеалі мають бути тотожними, але на практиці цього майже не досягається. Як адекватність, так і еквівалентність перекладу ніколи не бувають повними» [7: 85].

Як і оригінальні твори Л. І. Брежнева та їх переклади англійською мовою, статтю «Малая Земля» и «Возрождение» Л. И. Брежнева на английском языке» можна розглядати з кількох перспектив. З одного боку, вона не становитиме особливої цінності, оскільки розглядає тексти, які дотепер втратили свою вартість через зміну політичної та ідеологічної орієнтації в країні. З другого боку, до неї можна підходити як до лінгвістичного дослідження. Тоді, незалежно від того, яким є його матеріал, самé воно становить цінність для науковця-філолога чи перекладознавця. Однак, допускається і ще один підхід. Можна розглядати цю статтю в контексті історичної епохи. Відомо, що цитування та аналіз робіт класиків марксизму-ленінізму та комуністичних лідерів того часу було прикрою необхідністю, а часом навіть і запорукою успіху. Тому зовсім не дивно, що в першому випуску збірника «Теорія і практика перекладу» необхідно було вмістити статтю, яка б виконувала саме таку функцію. Якщо розглядати цю розвідку саме з погляду її ролі для цілого збірника, то можна дійти висновку, що незважаючи на об'єктивний та суто науковий підхід авторів до написання аналізу, ця робота все ж виконує ідеологічну роль.

Це опосередковано визнають і автори статті, характеризуючи рецензовані роботи таким чином: «Ці книги справляють величезний вплив на формування світогляду народу, мобілізують народні маси на вирішення надзвичайно важливих політичних, економічних і культурних завдань» [2: 25].

У цій статті найкраще видно нерозривний зв'язок ідеології з літературою та перекладом. Незалежно від того, яку форму ця ідеологія приймає, вона, на думку деяких науковців, присутня майже завжди і майже всюди. Ідеологія може приймати різні форми і виявлятися по-різному. За словами А. Лефевра, «завжди були різні спроби інтерпретації, які базувалися на певній концепції того, яким повинен бути світ (ідеології), а також на певному понятті про те, якою повинна бути література (поетиці)» [14: 217]. Цей же дослідник стверджує, що поетика – це своєрідний код, яким користується літературна система для того, щоб організувати комунікацію між автором та читачем. З одного боку, вона володіє літературними прийомами, жанрами, мотивами, символами, прототипами персонажів та типовими ситуаціями. З іншого, вона встановлює, якою має бути роль літератури в суспільстві, визначаючи актуальні для суспільства теми, які повинні підніматися в творах, щоб вони були поміченими в цих спільнотах [14: 229].

Отже, можна стверджувати, що поетика все ж певною мірою пов'язана з ідеологією, а та, в свою чергу, тісно переплітається з поняттям патронату, яке для тоталітарного суспільства (в якому писалася аналізована стаття) виявляється особливо актуальним.

За А. Лефевром, патронат у тоталітарних суспільствах зазвичай недиференційований. Тобто, його ідеологічний, економічний та статусний компоненти не відділяються і залежать від одного патрона. За його словами, «в системах з недиференційованим патронатом зусилля патрона спрямовуються в першу чергу на збереження стабільності соціальної системи як цілості, а літературна продукція, яка приймається і пропагується в такій соціальній системі муситиме підтримувати цю ціль або, принаймні, не суперечити авторитетним міфам цієї культурної формації, які влада хоче контролювати, оскільки вона на них засновується» [13: 17].

До перекладача, який працює в таких умовах можна застосувати теорію У. Еко про переклад як про вид переговорів, де перекладач виступає посередником між оригінальним текстом, автором і культурою тексту-джерела з одного боку та замовником, цільовою культурою і метою перекладу з іншого [10].

Повертаючись до питання рецензій на переклади взагалі, та розвідки Ю. О. Жлуктенка та О. Є. Семенця про переклади «Малої Землі» і «Відродження» Л. І. Брежнєва зокрема, варто зауважити, що будь-яка рецензія – це маніпуляція думкою читача з приводу того, якою є «норма» в перекладі і яким переклад взагалі має бути. Адже саме рецензії в першу чергу формують громадську думку про переклад, а наведені в них приклади вдалих чи невдалих перекладацьких рішень встановлюють певні критерії та межі дозволеного в перекладі.

Звертаючись до перекладацьких проблем, які піднімав у своїх дослідженнях Ю. О. Жлуктенко, не можна обійти увагою питання відтворення стилістики оригіналу в перекладі. Так, у кількох статтях дослідник наголошує на тому, що важливим аспектом діяльності перекладача є відтворення стилістичного компоненту оригінального твору, який виражається як окремими стилістичними засобами та прийомами, так і самим підбором слів у реченні. Зокрема, у розвідці «Проблеми адекватності перекладу» дослідник пише: «Важливою є стилістична функція мовного знака. Особливість стилістичного компонента змісту слова полягає в тому, що він не стільки пов'язаний з іншим змістом, скільки вказує на положення слова в лексичному складі мови. Тому відтворення цього компонента в слові характеризує не тільки саме слово, а й усе висловлювання як таке, що відноситься до певної сфери людського спілкування. Перекладачі в більшості випадків досягають збереження стилістичних особливостей оригіналу, вдало відтворюючи стиль автора, а також мову персонажів твору» [7: 90].

Не менш важливим в перекладі вважає Професор відтворення ритму, розміру та поетичного образу. Так, у статті про переклад «Слова о полку Ігоревім» англійською мовою він пише, що ритм і розмір вірша потрібно зберігати так само дбайливо, як й інші елементи художньої форми [3: 7]. Уже згадуваний дослідник А. Лефевр стверджує, що «перекладачі,

які основними пріоритетами в перекладі ставлять риму і розмір, часто нехтують іншими властивостями оригіналу: синтаксис зазвичай страждає найбільше, оскільки його розтягають на прокрустовому ложі звукової подібності та метрики, а зміст майже завжди доповнюється чи змінюється досить сильно через «напихання» слів, яких немає в оригіналі, доданих для збалансування рядків на метричному рівні або для отримання надзвичайно важливого для рими слова» [12: 71].

Всупереч цьому, вимоги до поетичного перекладу були і залишаються високими. Радянська теорія перекладу загалом відрізняється суворими критеріями до принципів, підходів та якості перекладу. Так, ще в першій половині ХХ століття Б. В. Якубський писав: «Які ж вимоги стоять перед перекладчиком поезій? Перш за все від нього будемо вимагати всього того, чого вимагаємо від кожного перекладчика: повноти, точності і ясності перекладу, художності його, а також уміння відчувати дух оригіналу. Але цього мало: перекладчик поетичного твору повинен ще мати на увазі принцип неподільної єдності змісту й форми в мистецтві, про який останніми роками так багато й часто говоримо в естетиці. Цей принцип зобов'язує перекладчика по змозі докладно зберігати форму оригіналу до найменших його дрібниць бо тільки в цій формі й мислимо ми даний зміст; в другій формі він стає вже чимось іншим, чимось чужим для нас. Розмір віршу, мелодія, те, що зветься ритмом вірша, строфічний поділ, далі порядок рим, природа рим з огляду на їх багатство чи бідність, ліричність чи епічність, – все це мусить зостатися непорушне й ціле в перекладі, коли перекладник не хоче, щоб від перекладеної поезії відлетіла її справжня душа» [11: 80-81] (*цитату подано за сучасним правописом*).

Невід'ємною частиною перекладу поезії вважає Ю. О. Жлуктенко і відтворення поетичного образу. Однак, воно, на його думку, має ряд обмежень, оскільки перекладач повинен не тільки відтворити образ, але й, водночас, вкластися у віршовий розмір, не змінювати римунання та дотримуватися художнього контексту [8: 49].

Ще одне розглянуте дослідником питання – проблема перекладу серійних неологізмів, яку професор Ю. О. Жлуктенко розглядає у статті «Серийные аналогические неологизмы как проблема перевода», яку він написав у співавторстві з А. Б. Татуяном. Тут ідеться про те, що, на відміну від звичайних неологізмів, які також можуть становити неабияку проблему для перекладу, серійні неологізми мають певне асоціативне значення, яке передати не менш важливо, ніж референційне. А це часом буває надзвичайно складно, зважаючи на те, що асоціативне значення може бути пов'язане з невідомими цільовій аудиторії культурними, політичними, економічними, соціальними чи іншими явищами.

Проаналізовані у цій розвідці та інші проблеми теорії та практики перекладу здебільшого позначені в розвідках Професора пунктиром. Автор не дає вичерпної відповіді на проблемні запитання, а лише пропонує зацікавленому читачеві тему для роздумів та подальших досліджень. Мабуть, частково це можна пояснити станом розвитку перекладознавчої науки на тому етапі, а частково обмеженим обсягом статей. Адже кожна із згаданих проблем надзвичайно обширна і вимагає розлогого дослідження. На жаль, на деякі зі згаданих питань і досі немає однозначної відповіді.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державин В. М. Проблема віршованого перекладу / В. М. Державин // Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – С. 133-143.
2. Жлуктенко Ю. А. «Малая Земля» и «Возрождение» Л. И. Брежнева на английском языке / Ю. А. Жуктенко, О.Е. Семенец // Теория и практика перекладу. – Київ : Вища школа, 1979. – Вип. 1. – С. 24-34.
3. Жлуктенко Ю. А. «Слово о полку Игореве» в английском переводе / Ю. А. Жлуктенко // Теория и практика перевода. – Киев : Вища школа, 1985. – Вип. 12. – С. 3-10.
4. Жлуктенко Ю. А. Серийные аналогические неологизмы как проблема перевода / Ю. А. Жлуктенко, А. Б. Татуян // Теория и практика перевода. – Киев : Вища школа, 1984. – Вип. 11. – С. 101-107.
5. Жлуктенко Ю. О. Англійська антологія української радянської поезії / Ю. О. Жлуктенко // Всесвіт. – 1987. - № 12. – С. 132-133.
6. Жлуктенко Ю. О. Діяльність академіка М. Я. Калиновича у галузі художнього перекладу / Ю. О. Жлуктенко // Теория и практика перевода. – Киев : Вища школа, 1987. – Вип. 14. – С. 43-51.
7. Жлуктенко Ю. О. Проблеми адекватності перекладу Ю. О. Жлуктенко, О. В. Двухжилов // Теория і практика перекладу. – Київ : Вища школа, 1981. – Вип. 6. – С. 85-91.
8. Жлуктенко Ю. О. Українська радянська поезія – англійськомовному читачеві / Ю. О. Жлуктенко // Теория и практика перевода. – Киев : Вища школа, 1988. – Вип. 15. – С. 49-52.

9. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.
10. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / У. Эко ; пер. с итал. и пр. А. Ковалю. – Санкт-Петербург : Symposium, 2006. – 574 с.
11. Якубський Б. Новий переклад “Buch der Lieder” Гайне / Б. Якубський // Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – С. 80-87.
12. Lefevere André. Translating Literature. Practice and Theory in a Comparative Literature Context / André Lefevere. – New York : The Modern Language Association of America, 1992. – 165 p.
13. Lefevere André. Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame / André Lefevere. – London and New York : Routledge, 1992. – 176 p.
14. Lefevere André. Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm / André Lefevere // The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation / ed. by Theo Hermans. – London & Sydney : Croom Helm, 1985. – P. 215-243.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Пилипчук – аспірант кафедри перекладознавства і контрактивної лінгвістики імені Григорія Кочура факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: діяльність професора Юрія Олексійовича Жлуктенка, українська школа теорії перекладу XX-XXI ст, контрастивна лінгвістика, сучасні тенденції у перекладознавстві.

РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІДТВОРЕННІ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ РИС ІДІОСТИЛЮ В.ВИННИЧЕНКА В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Богдана ПЛЮЩ (Київ, Україна)

У даній статті, спираючись на комплексний зіставний аналіз, розглядається переклад оповідань В.Винниченка “Контрасти”, “Зіна”, “Кузь та Грицунь” англійською мовою, аналізується застосування перекладачем лексичних трансформацій для відтворення окремих рис ідіостилю письменника.

Ключові слова: переклад, ідіостиль, деметафоризація, реметафоризація, гладкопис, декомпресія, перекладацька трансформація.

The article deals with the consideration of Ukrainian-to-English translation of V. Vynnychenko’s short stories “Contrasts”, “Zina”, “Kooz and Hrytsoon”. Relying on a complex comparative analysis, the use of lexical transformations in the TT purported to render some particular features of the author’s idiosstyle is being analysed.

Key words: translation, idiosstyle, demetaphorisation, remetaphorisation, blandscript, decompression, translation transformation.

Мета дослідження полягає в аналізі англомовних перекладів малої прози В.Винниченка з позиції відтворення в них окремих рис ідіостилю письменника, визначенні доцільності застосування перекладачем тих чи інших перекладацьких лексичних трансформацій та вимагає виконання таких **завдань** як виокремлення провідних рис ідіостилю письменника та визначення труднощів і ступеню їх відображення у перекладі. **Актуальність** статті визначена практичним та теоретичним інтересом до труднощів перекладу художнього тексту (здатності перекладача до розуміння та відтворення стилю письменника). **Новизна** статті полягає у дослідженні лексико-стилістичних особливостей української малої прози в англомовному перекладі.

Переклад як процес і явище є неоціненним здобутком людства. Відомий американський перекладач та теоретик перекладу Лоренс Венуті зазначає, що “переклад – це культурна діяльність, яка на сьогоднішній день займає провідну позицію, що зумовлена постійними змінами у житті міжнародної спільноти” [8: 13]. Надто великого значення він набуває для української літератури, вдихаючи в її шедеври нове життя, відкриваючи для них нові обрії світового замилювання та визнання. “Переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається” [5: 54]. Однак, переклад є й вірним слугою мови – та літературоджерела. На думку українського мовознавця, перекладача і теоретика перекладу О.І. Чередниченка, “саме переклад слугує захистом національних мов і культур, даючи імпульси їхньому саморозвиткові й водночас уберігаючи їх від надмірного іншомовного впливу” [6: 171].

Серед англомовних перекладів творів українських класиків, особливої уваги варті переклади оповідань В. Винниченка (1880-1951). Насамперед тому, що вони вперше були зроблені Т. Прокоповим (1902-2003), українцем за походженням (народився в с. Катержино Одеської області, після Другої Світової війни опинився у таборі біженців у Німеччині, а у 1950 році емігрував до США [9]) і, що цікаво, хіміком за освітою (доктор наук з хімії, був завідувачем кафедри та викладав аналітичну хімію в університеті штату Міннесота (США). Вперше англомовні переклади оповідань цього, як писав про В. Винниченка С. Єфремов, “сильного реаліста, стихійно дужого таланту з надзвичайно великою здатністю до спостереження” [1: 291] були опубліковані у 1991 році (аж через п’ятдесят років після смерті письменника!). Вдруге збірка побачила світ у 2001 році.

Для розгляду в даній статті були вибрані оповідання раннього періоду творчості В. Винниченка, а саме “Контрасти” (1906), “Зіна” (1909), “Кузь та Грицунь” (1906), бо саме в них проявився ідіостиль автора, що знаходить відображення в оригінальних метафорах, епітетах, свіжих порівняннях, фігурах контрасту (антитеза, оксюморон), грі слів (зевгма) та використанні ненормативної мови (суржик, народна мова), покликаних створити “ковані характеристики”, “глибокі психологічні дискурси” та “ширий український гумор” [1: 292]. З огляду на обмеженість в обсязі у нашій статті ми детально зупинимось на аналізі відображення лише таких рис ідіостилу В. Винниченка, як метафори та ненормативна (розмовна) мова, відтворення яких, за словами Л.В. Коломієць, належить до основних проблем українсько-англійського художнього перекладу [3: 119].

При перекладі метафор, які, без сумніву, привалюють у творах В. Винниченка, Т. Прокопов здебільшого звертається до такої лексичної трансформації, як деметафоризація. Наприклад:

1.1. *Отже, я виріс у тих степах, з тими волами, шуліками, задуманими могилами* (З оповідання “Зіна”) [1: 475].

1.2. *I was raised in the steppes with those oxen, those black kites, and those mounds* [2:77].

2.1. *Трава сивою росою була запорошена, і холодок приємно дихав у лице* (З оповідання “Кузь та Грицунь”) [1: 527].

2.2. *...and the grass was covered with grey dew; the morning coolness pleasantly touched our faces* [2:49].

3.1. *Їй соромно до болю, до скаженої злості. О який сором!* (З оповідання “Контрасти”) [1:225]

3.2. *She is ashamed and angry. What a disgrace!* [2: 99]

У прикладах 1.1., 1.2., 2.1., 2.2. і 3.1., 3.2. бачимо, що у перекладах відсутня деметафоризація мовлення оригіналу (*задумані могили – mounds, трава сивою росою була запорошена – the grass was covered with grey dew, соромно до болю, до скаженої злості – ashamed and angry*), що негативно позначається на відтворенні настроєвої експресивності героїв та атмосфери твору у перекладі. Якщо говорити про ідіостиль В. Винниченка, то деметафоризація у перекладі завдає йому величезних втрат. Це той письменник, котрий, описуючи банальну ситуацію, коли закоханий чоловік розмірковує про “ідеального” обранця (нареченого) своєї милої, обирає зовсім не банальні, а навпаки “несподівані” метафори:

4.1. *Антип, що й казати. Хороший хлопець, кучерявий, мрійний. В його мило червоніють ясна, коли він сміється...* (З оповідання “Зіна”) [1: 474].

4.2. *Anthony is a good guy, of course – curly, dreamy, with sparkling white teeth when he smiles* [2: 76].

Метафора у прикладі 4.1. викликає усмішку у читача і розуміння іронії (це ж треба – *ясна, які мило червоніють, коли він сміється*), а також повніше розкриває характер головного героя оповідання. Позбавлений же цієї метафори переклад, відповідно позбавляє англомовного читача можливості роздивитися вищезазначені нюанси і скидається на звичайний опис чи характеристику такого собі *хорошого, кучерявого, мрійливого хлопця Антипа, який усміхаючись, показує блискучі білі зуби*.

А. Лефевр, говорячи про проблеми перекладу метафор, зазначав: “Перекладачі можуть звертатися до відповідної заміни чи адаптації, але це останній спосіб вирішення проблеми, оскільки однією з характерних рис метафори є те, що для розуміння вона вимагає гнучкості

мислення і здатна наділяти схожою гнучкістю цільовий текст” [7: 37]. Усвідомлюючи цінність метафори для твору, Т.Прокопов частково компенсує втрати і використовує реметафоризацію, відтворюючи другу метафору (*холодок приємно дихав у лице*) з прикладу 2.1., 2.2 відмінною за своєю структурою, але наближеною за образом до оригінальної, метафорою цільовою мовою (*the morning coolness pleasantly touched our faces – ранкова прохолода приємно доторкалася до наших облич*). Подібний спосіб перекладу авторських метафор перекладач використовує досить часто, за винятком тих поодиноких випадків, коли йому все ж таки вдається повністю відтворити оригінальну метафору:

5.1. *Небо наче поширило, піднялося далі вгору і сміється своїми зорями* (З оповідання “Контрасти”)[1:244].

5.2. *The sky seem to have grown wider and risen higher up; is laughing with its stars* [2: 118].

6.1. *І тому чоловік собі їде, не псуючи крові хапливістю, і, нарешті, приїжджає туди, куди йому треба* (З оповідання “Зіна”)[1: 475].

6.2. *So men, too, drive slowly, not getting their nerves on edge by hurrying, and finally they come to where they want* [2: 77].

У прикладах 5.1. і 5.2. спостерігаємо абсолютну образну відповідність метафор оригіналу та перекладу (*небо сміється своїми зорями – the sky is laughing with its stars*), що сприяє донесенню автентичної поетики твору англomовному читачеві. Приклади 6.1. і 6.2. ілюструють застосування реметафоризації (*не псуючи крові хапливістю – not getting nerves on edge by hurrying* (у перекладі: *не виснажуючи нерви хапливістю*), яка, хоч і є, на думку, А. Лефевра, далеко не найкращим способом перекладу оригінальної метафори, все-таки значно менше (ніж деметафоризація) порушує відтворення ідіостилю письменника у перекладі.

Іншою провідною рисою авторського стилю В. Винниченка є його часте звертання до ненормативної мови, за що його “волохатий, необроблений стиль” [1: 297] часто критикували, однак він, “гостро відчуючи пульс доби” [1: 398] цілком свідомо використовував у своїх соціально-психологічних оповіданнях суржик або розмовні слова, зважаючи на їхню поширеність у житті тих простих людей (таких як Кузь з Грицем), про яких часто писав:

7.1. *Не! Лагерь тут. Кончено. Лягай, братці* (З оповідання “Кузь та Грицунь”) [1: 515].

7.2. *No, we will camp here. Amen. Lie down, brother!* [2: 40]

8.1. *Нам емі хвакми вже звесні... шукай дурніших!* (З оповідання “Контрасти”) [1: 223]

8.2. *We already know those facts... look for a fool!* [2: 97]

9.1. *А на вулиці мені був уже каюк* (З оповідання “Зіна”) [1: 475].

9.2. *The main work, you see, was out on the street* [2: 77].

Приклади 7.1., 7.2., 8.1., 8.2. та 9.1., 9.2. ілюструють характерне для американсько-англійської перекладацької традиції застосування гладкопису, тобто, за визначенням Л.В. Коломієць, “відтворення розмовно-просторічних відхилень від літературної мови стандартизованими літературними формами” [4: 396]. Таким чином суржик у перекладі взагалі не відображається, що можна виправдати близькістю української і російської мов (обидві слов’янські) та їх віддаленістю від англійської (германська мова). Сумніви викликає рішення перекладача у прикладах 9.1. і 9.2. сленгове слово *каюк* (*був мені на вулиці*) перекласти описово, тобто застосувати декомпресію (*the main work was out on the street*), яка, на думку В.І. Карабана, “пов’язана з таким комунікативним чинником як потреба у більшій однозначності висловлювання” [2: 91], тобто роз’ясненні, певній конкретизації. Однак парадоксом є те, що запропонований переклад, навпаки, є менш семантично (й експресивно) зрозумілим, ніж оригінал, і вводить читача в оману (герой насправді іронізує, а не розповідає про те, де починалися його головні завдання/випробування). Отже, залишений у перекладі сленгізм (напр.: *пароо, windup, capper etc.*), передав би експресивність і зміст оригіналу, не деформуючи комунікативну ситуацію у тексті цільовою мовою:

And my real capper started on the street!

Однак, перекладач не завжди ігнорує ненормативність мови оригінального тексту. У наступному прикладі Т. Прокопов відтворює лайливе *сволочи* (укр.: *наволоч*) англійським відповідником *rabble*, не порушуючи формування в уяві читача образу такого собі “грубого” і неосвіченого хлопця-трудяги та комічності дріб’язкового конфлікту:

10.1. *Кузь подивився на мене, на Грицуня, сказав, що з такими сволочами говорить би не слід...* (З оповідання “Кузь і Грицунь”) [1: 520]

10.2. *Koos had no choice but to join us, too, but declared he wasn't even going to speak with rabble like us* [2: 44].

Приклади 10.1. і 10.2. доводять, що ненормативна мова і функції, які вона виконує в оповіданнях В.Винниченка (опис простолоду та інтелігенції, гра на контрастах), є доступною (можливою) для перекладу. Тож її ігнорування змінює відбиток не лише ідіостилю автора у перекладі, але навіть ключові смислові елементи оригінального твору.

У підсумку варто зазначити, що ідіостиль В.Винниченка є багатим на авторські метафори і відповідно складним для перекладу. Перекладаючи оригінальні метафори письменника, Т.Прокопов здебільшого використав деметафоризацію та реметафоризацію, остання з цих лексичних трансформацій завдає менших втрат оригінальній поезиці твору в англійському перекладі. Вживання ненормативної мови, як рису ідіостилю В.Винниченка, у перекладі було або проігноровано за допомогою гладкопису (суржик) або досить точно відтворено за допомогою відповідників в англійській мові (сленг, розмовні слова). Таким чином, можемо зробити висновок, що такі лексичні трансформації, як деметафоризація та гладкопис, які стандартизують мову літературного твору у перекладі, мають негативний вплив на відтворення контрастної – поетичної, багатообразної, але часом і брутальної (народної), спрощеної – мови творів В.Винниченка, а, отже, і його сповненого контрастів ідіостилю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Єфремов С. Історія українського письменства (вид. 4-е з одніями і додатками). Том 2. Фотопередрук. – Мюнхен: Druckerei E.Mauersberger, Inh.Diebel, 1989. – 505 с.
2. Карабан В.І. Декомпресія речення при перекладі з української мови на англійську// Вісник КНУ ім.Т.Шевченка: Іноземна філологія. – 2004. – №37-38. – С. 91-93.
3. Коломієць Л.В. До проблематики та змісту курсу “Українська література в англійських перекладах”// Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Іноземна філологія. – 2002. – №32-33. – С. 119-123.
4. Коломієць Л.В. Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу: навчальний посібник/ Л.В.Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 527 с.
5. Рильський М. Мистецтво перекладу. – К.: Радянський письменник, – 1975. – 342 с.
6. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
7. Lefevre A. Translating literature: practice and theory in a comparative literature context. – New York: The Modern Language Association of America, – 1994. – 162 p.
8. Venuti L. rethinking translation: discourse, subjectivity, ideology. – Cornwall: T.J. Press, – 1992. – 235 p.
9. About T.Prokopov/Obituary archives/Sullivan County Democrat (national award-winning, family-run newspaper): www.scdemocrat.com/archives/2003/obits.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
2. Vynnychenko V. Selected short stories/translated from the Ukrainian by T.Prokopov. – New Hampshire: Longwood Academic, – 1991. – 120 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдана Плющ – студентка першого курсу магістратури (спеціальність: переклад з англійської мови) Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, теорія та практика українсько-англійського художнього перекладу, літературознавство, етимологія.

ПЕРЕКЛАД І МНОЖЕННЯ ОБРАЗУ : ЖИТО – ЗОЛОТУНЦІ (Р. БЕРНЗ – В. МИСИК – М. ЛУКАШ)

Олена РАДЧУК (Київ, Україна)

У статті розібрано 2 переклади пісні Р. Бернза “Comin Thro The Rye”.

Ключові слова: переклад, тлумачення, пісня, Бернз, Мисик, Лукаш.

The article explores 2 translations of the Burns' song “Comin Thro The Rye”.

Key-words: translation, interpretation, song, Burns, Mysyk, Lukash.

М. Лукаш і В. Мисик зійшлися у творчому турнірі на кільканадцятьох шедеврах Р.Бернза, чим продемонстрували і різне бачення поезики, зокрема стилю барда, і принципово розбіжні переконання щодо можливостей та призначення мистецтва перевираження. А тим самим вони не тільки продовжили справу попередників, зокрема

П. Грабовського, І. Франка і В. Щурата, але й утвердили зростлі естетичні запити своєї доби, поступ перекладацтва та навіть вищий рівень розвитку своєї рідної мови. В. Мисик відмовився від багатьох своїх ранніх тлумачень Р. Бернза, запропонувавши нові, на його думку, кращі. Критик може в цьому підтримати перекладача. Але для історика ранні і пізніші версії В. Мисика однаково цінні, бо вони характеризують не лише творче зростання майстра, а й загальне зрушення в естетичних акцентах, вимогах до перекладу і способах тлумачення.

Пісні Бернза – це сплав поезії і музики, взаємодія лексики і звуків, взаємозбагачення асоціацій і ритмів. Семантика конкретизує картини, образи, думки. Мелодія розкриває силу й глибину почуття, надає словам більшої емоційної забарвленості. Музика Бернза загострює слух – внутрішній слухач, душа читача, поривається співати. І зовсім інакше розуміє слова, бо сприймає їх серцем. Бернза співали, як казав Гете, зустрічні поета, бо ж він і сам із раннього ранку до пізньої ночі, йдучи за плугом, слухав музику гір та долин Шотландії, її річок та лісів. Він вчувався в голос століть і брав у народу скарб, щоб віддати назад більше.

Поруч із питаннями, як розуміти Бернза, якими ресурсами і шарами своєї мови його відлунювати, стоять не менш складні. Як зібрати всю широту сприйняття поезії в один текст? Як увібгати все багатство художніх засобів шедевра, не погрішивши проти повноти змісту, структурної викінченості, гармонії і цілісності? Спробуймо з'ясувати це, ніби взявши краплину води для аналізу, – на прикладі спроби двох майстрів, В. Мисика і М. Лукаша, перекласти пісню Бернза “Comin Thro The Rye”. Навіть якщо не звертатися ні до раніших її варіантів, ні до спонук опрацювання (дехто бачить у пісні образ дружини поета Джин Армор), ні до інших джерел натхнення, крім коду традиції і контексту оспіваного життя, наш підхід вже не буде герметичним. У самому тексті увагу перекладача і критика привертає внутрішня організація, структурна цілісність, системність, конденсованість, жорсткість, багатшаровість, ієрархічність, органічність елементів тощо. Як і в більшості народних пісень, він на позір дуже простий [7: 578]:

*Oh, Jenny's a' weet, poor body,
Jenny's seldom dry:
She draigl't a' her petticoatie,
Coming thro the rye! //
Comin thro the rye, poor body,
Comin thro the rye,
She draigl't a' her petticoatie,
Coming thro the rye! //
Gin a body meet a body,
Coming thro the rye,
Gin a body kiss a body,
Need a body cry? //
Gin a body meet a body
Coming thro the glen,
Gin a body kiss a body,
Need the warld ken?*

Ключ: *a'* – all, *weet* – wet, *draigl't* – draggled, *gin* – if, *ken* – know.

Уява малює дівчину, яка прямує житом. Вона вся змочла, їй холодно. Схоже, що вона геть одна в долині (“*glen*”), покинута, незахищена. Анафора-лейтмотив “*coming*” подає образ у живому русі, веде увагу, навіює співчуття. В українських перекладах він цілісний, але в кожному – по-своєму [5: 368; 4: 169].

В. Мисик:

Як ішла житами, бідна,
Як житами йшла,
Заросила верхне й спідне,
Як житами йшла. //
Бідна Дженні! Не спочине
Ні вдень, ні вночі!
Заросила спідничину,

М. Лукаш:

Рвала Дженні золотунці,
Квіти лугові,
Заросилась, замочилась
В росяній траві. //
В той Дженні спідничина –
Лиштовки нові
Заросила, замочила

<i>Житом ідучи. //</i>	<i>В росяній траві. //</i>
Коли хтось іде з ким-небудь	Коли хтось когось зустріне
У житі густім,	Де шумить верба,
Як цілується з ким-небудь,	Коли хтось когось обніме, – Нащо знати
всім? //	Що нам за журба? //
Коли хтось іде з ким-небудь,	Коли хтось когось цілує,
Через сіножать,	Де дзюрчить вода,
Як цілується з ким-небудь,	Коли хтось когось милує, – Нащо
людям знать? // (...)	Що вам за біда? // (...)

Мисик залишає “*жито*” (“*rye*”), вторить оригіналу: *житами – житами – житами*, – від себе додає “*сіножать*”, а з тим і мотив тяжкої праці: у нього Дженні “*не спочине ні в день ні вночі*”. В Україні *жито* – символ, міцно пов’язаний з образом селянина-трудолюбця. Ніби й небагато змінивши, Мисик відтінює соціальний мотив, підкреслений, і не раз, епітетом “*бідна*”, що прочитується як *сердешна*, проте з відтінком прямого значення – *незможна*. Цей відтінок (горопашна, бо небагата) відчутний завдяки контексту не лише “всередині” перекладу (насправді такий – лише умовність), а й широкої української поетичної традиції. У Бернза тут стійка сполука – “*poor body*” з ніжно-пестливою римом “*petticoatie*”, тим-то однозначно вияв співчуття і не більше (всупереч словнику М. Балли, який прирівнює “*poor body*” тільки до *бідняка* [1: 136]. Стилему *-ie* обидва перекладачі передали “*спідничниною*”. Але Мисик більше жаліє нещасну, цнотливо уточнюючи: “*Заросила верхнє й спіднє*”. Лукаш же милується юною красою, додаючи букет і вишивку до вбрання. У перекладах відбувся, в термінах А. Поповича [6: 195], “тематичний зсув”.

Можна віддалитися від оригіналу, дотримуючись його. І навпаки, щоб наблизитися, треба часом відійти подалі. Лукаш замінює “*жито*” на “*золотунці*” – звичайну “*лугову квітку*”, яка є невід’ємною деталлю величного світу природи. І то природи незайманої – не орного поля. Треба відчутти особливу красу квітки, її медовий аромат, її жовтий виклик лугові, щоб оцінити вибір перекладача, його смак, а з ним і його герменевтику. Істотна деталь настрою – золотунці Дженні “*рвала*”. Перекладач шукав аналогій у рідномовній усній народній творчості, зважав на тутешні питомі особливості жанру. Коли пригадати українські народні пісні, а в них – звернення до природи і її описи, стають зрозумілими “вольності” Лукаша, який зовсім не хотів робити з пісні експонат для літературного музею (як не хотів того й Бернз, даючи пісні Дж. Джонсону для кількох збірників “*The Scots Musical Museum*”). Повтори, мелодика, граматики, *лиштовки*, *росяна трава*, *верба*, *дзюркіт води* у перекладі – фольклорні. Рими аж самі співають. Досить увести *Галю* або *Русю* – і матимемо українську пісню.

У першій строфі Мисик вірний анафорі, бо покладається на зміну її інтонації. Прийом дуже тішить слух шотландців, зачіпаючи найтонші струни серця. Але таке потужне підкорення мелодією лексики не настільки звичне для вуха українців і обертається на спустошливу одноманітність без алгоритму насиченої інтонації, музичного супроводу чи бодай внутрішнього співу по пам’яті. Тому в Лукаша сенс відлунується в сенсі. Перший раз – без звукового дубля: *золотунці* – це *квіти лугові* за визначенням. Вдруге – у звуковій варіації: *заросилась*, *замочилась* – синоніми. Слова на ходу ніби роз’яснюються й уточнюються. “*Квіти лугові*” нагадують українські приспівки. Мало того, уникаючи одноманітності мантри, перекладач додав у пейзаж ще й “*росяну траву*”. Цю епіфору – разом з примовлянням “*заросила*, *замочила*” (вже без *-сь*) – підхоплює приспів. Повтори, зокрема синонімічні пари і ряди, – властиві фольклору обох країн, тож Лукаш не обмежував пошук функціонально-стилістичних паралелей формальною підказкою оригіналу.

Приспів завжди є емоційним контрастом до решти тексту. У Мисика і Лукаша це 2-а і 5-а строфи. Тут була спокуса перекласти вигук вигуком, але майстри не піддалися. “*Oh*” усотує всю емоційну силу приспіву, проте найближчий аналог “*Ой*”, що ним починався “*Іван Андерсон*” П. Грабовського [3: 543], означав би повну українізацію, за якої Дженні мала би стати *Марійкою* або *Галею*, *Катрею*, *Гандзею* – залежно від звукового тла і того, як завередують пірихії в хорі.

Пісня співається на мелодію “Common’ Frae The Town”, вельми заразливою (безліч виконань її містить Інтернет), і має надзвичайну за своєю дією на свідомість ритміку. Музика, в яку легко вкладаються обидва українські переклади, в наступних двох строфах нагадує хитання човна на гребнях хвиль: вгору-вниз, вгору-вниз. Мозаїка звуків навіть у нотах букв виглядає гарним малюнком. У цих строфах примітна симетрія риторичних запитань. Їх відрізняє одне від одного в оригіналі лише три повнозначних лексеми на рими *glen – ken*. Мисик повторив два довші рядки цілком, зваріювавши анафору підрядних речень, тож вийшло дві рими і чотириразове кінцеве “з ким-небудь”. Лукаш, цілком зберігши єдинопочаток “коли хтось когось”, коштом епіфори віддав перевагу розмаїттю в римах, подвоївши їх число до чотирьох: дві всуціль дієслівні в довшіх рядках і дві цілком іменникові в коротших, що зв’язані на наголосі наскрізним голосним *a*. Обидва розв’язки засвідчують неабияку вправність. Проте Мисик більше дбав про формальний реєстр засобів автора, тоді як Лукаш знову дозволив собі відступитися в бік української народнописенної поетики: його версія звучить більш невимушено і легко, інтимніше апелюючи до сприйняття.

Образ тут роздвоївся далі. Мисик ховає закоханих у *жито* – подалі від людського ока, яке їх все-таки угледіло. Так і належить любові жниці, що має дбати про родючість і разом з *житом* уособлювати *життя*. Адже дбайливі селяни просто так урожай не витоптують – має бути дуже серйозний привід, щоб, працюючи *вдень і вночі*, іти з милим саме у (або через) *густе жито*, та ще й *росяне*. Лукаш влаштовує романтичне побачення під *шумливою* і шепіткою *вербою* – символом живучості, жіночності, плакучої краси, оспіваної в українських піснях, і, як підказує сама рима, – *журби*. Верба любить вогкі місця, тож у перекладі, чого й слід очікувати, “*дзюрчить вода*”. Про місце зустрічі, чи домовлялася Дженні з кимось зійтися, чи хотіла цілуватися – перекладачі ліричну героїню не питали. А тому знехтували миттю дисгармонії, що втілена у слові “*cry*” – *кричати*, а, може, й *плакати*. Семантика лексеми широка і міниться відтінками – від *розп’якувати* (всім) до *благати* (когось одного) – внутрішній контекст пісні її майже не уточнює, по суті – залишає недиференційованою, нерозщепленою. Хто кричав чи плакав, нарікав чи ображався тощо – залишається загадкою, адже в оригіналі непевне *хтось* – “*Need a body cry?*” Тлумачити інтригу артикаля “ззовні” може всяк по-своєму, але зберегти її незайманою в іншій мові треба. Усі “*хтось когось*” у Лукаша і “*хтось з ким-небудь*” у Мисика передають ауру таємниці, в контексті якої дуже виразно звучить інтонація запитань. Мисик вірний слову *ken* і відгороджує Дженні від зайвої допитливості широкої громади: “*Нащо знати всім? Нащо людям знати?*” Лукаш віддалено тлумачить “*cry*” і захищає дівчину від втручання й осуду у вужчому, ближчому собі колі: “*Що нам за журба? Що вам за біда?*” Проте обидва перекладачі, хоч Мисик і більше, по суті, довірилися симетрії строф і витлумачили п’яту появу іменника “*a body*” в одній строфі як “*the world*”, що в наступній. Для обох п’яте *хтось* – це “третій зайвий”, і то *загал* поза парою, що цілувалася. Т. Щепкіна-Куперник схиляє непевність у зовсім інший бік: “*Неужли сейчас про это / Всем и расскажи?.. Неужли сейчас охота / И кричат о том?..*” [2: 531]. Якщо знову повірити симетрії, збереженій у перекладі, тут *може* йтися і про крик дівчини. Коли так, то хоч би де була та здибанка – у житньому полі чи на березі річки, – поцілунок напевне був для Дженні несподіванкою, коли й не сама зустріч. Виконавці пісні – а серед них чимало й дітей (Вікіпедія називає її дитячою) – чують у слові *cry* зойк або плач. Образ тут відкритий і легко всотує конкретизації, що їх перекладачеві нелегко відмежувати від самого приводу для тлумачення. Це і є тією властивістю поезії, яка робить з неї класику. Проте навряд чи ламають переклади пісні традицію розуміння її оригіналу співаками.

Переклади В. Мисика й М. Лукаша доводять, що поки людина поривається до прекрасного, мислить розумом і чує душею, у мові буде різнобарв’я і ми ще не раз засвідчимо появу нових тлумачень добре відомих творів. Переклад поезії – не переказ, не механічна підстановка слів, а мистецтво. Нема двох художників, які написали б дві однакові репродукції. Нема і двох перекладачів, чії версії першотвору збіглися б у всьому. Не треба було б перекладати твір вдруге і вп’яте, аби виплодити ту саму копію. Якби переклад був копією, не довелося б перекладати взагалі.

Класику літератури завжди затісно в одній мові. Власне, наявність множини перекладів є ознакою належності твору до класики. Хоч би до кого промовляв поет, навіть тоді, коли сповідається в чиемусь альбомі, він спирається на людську здатність сприймати поезію, отже, по суті, промовляє до всіх. З іншого боку, він усе-таки залишається самоцінним голосом свого краю, матеріалізованим у питомих знаках, отже і в перекладах відбивається певних чином не тільки ступінь пізнаваності культури культурою, не тільки міра зближення національних поетик, а й дистанція у сприйнятті художніх фактів, розходження в оцінках і враженнях. У певному сенсі – і напруга несприйняття, і етика міжетнічних стосунків, і загальна культура нації, що звертається до загальнолюдських, а проте самобутніх духовних джерел.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник. Близько 120 000 слів : У 2 томах. [Склав М. І. Балла]. – Київ : Освіта, 1996. – Т. 1. А – М. – 752 с.
2. Бернс Р. Стихотворения : Сборник / Роберт Бернс [Составление И. М. Левидовой. Послесловие Ю. Д. Левина. Комментарии и глоссарий Л. М. Аринштейна. На англ. и русск. яз.]. – Москва : Радуга, 1982. – 702 с.
3. Грабовський П. А. Зібрання творів : У 3 томах / Павло Грабовський. – Т. 2. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. – 624 с.
4. Лукаш М. О. Від Боккаччо до Аполлінера : Переклади / Микола Лукаш [Ред., упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко]. – Київ : Дніпро, 1990. – 510 с. – (Серія “Майстри поетичного перекладу”)
5. Мисик В. О. Захід і Схід : Переклади / Василь Мисик [Авт. передм. О. І. Никанорова]. – Київ : Дніпро, 1990. – 543 с. – (Серія “Майстри поетичного перекладу”)
6. Попович А. Проблемы художественного перевода : Учеб. пособие / Антон Попович [Пер. со словацк. Под. общей ред. П. М. Топера]. – Москва : Высшая школа, 1980. – 190 с.
7. Burns R. The Complete Poetical Works / Robert Burns. – Edited by Dr. J. A. Mackay. – Alloway Publishing Ltd, 2005. – 640 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Радчук – перекладач міжнародної компанії “Booking.com”.

Наукові інтереси: перекладознавство, країнознавство, герменевтика, семіотика, мистецтвознавство.

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ЯПОНСЬКИХ ОНОМАТОПОЕТИЧНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Дарія РЖЕВСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена окресленню проблем та стратегій перекладу оноματοпоетичної лексики шляхом зіставного методу перекладів роману японського письменника Харукі Муракамі «Хроніки заводного птаха» на українську (Л. Дзюб) та англійську мови (Дж. Рубін). Визначається місце та роль одиниць оноματοпоетичної лексики як окремої частини мови, однозначна залежність між типами одиниць і прийомами перекладу.

Ключові слова: оноματοпоетична одиниця, звуконаслідування, оноματοпея, експлікаційні конструкції, *giseigo*, *gitaigo*, звукоцимболізм.

The article highlights the main problems and strategies in onomatopoeia translation by means of comparative way of translation based on the both Ukrainian and English translation variants of Haruki Murakami's book “The Wind-Up Bird Chronicle”. The place and the main function of onomatopoeia is determined.

Key words: onomatopoeic unit emotional and affective means of expression, explication unit, *giseigo*, *gitaigo*.

Японській мові властива велика кількість оноματοпоетичних слів (ОС), які часто живляються у повсякденному спілкуванні японців та в художній літературі, які за сукупністю ознак об'єднуються в окрему лексико-граматичну категорію. Японські ОС, на думку М.Й. Конрада, «дають уявлення про що-небудь у вигляді живого образу, тобто наповнюють понятійне зображення мови образом» [5: 34].

При перекладі японських ОС, які становлять об'єкт даного дослідження, існує проблема встановлення рівноваги між збереженням форми та змісту, оскільки такий різновид лексики не є таким різноманітним та багатofункціональним в романо-германських та слов'янських мовах. Саме тому при перекладі часто вважається без еквівалентним типом лексики. Завдячуючи явищу синестезії, одиниці оноματοпоетичної лексики (ОЛ) суттєво відрізняються від описового образу, створеного іншими лексичними одиницями передачі почуттів, так як безпосередньо передають емоції та відчуття [4:8]. Дана проблема

досліджувалася низкою вчених, зокрема когнітивний підхід при перекладі ОЛ з японської на англійську мову був розкритий у роботах американських дослідників Кіюко Торатані, Мони Бейкер та Хіроко Іносе. Актуальність теми даної статті у першу чергу визначається потребою у пошуці міжмовних еквівалентів для адекватного перекладу ОЛ японської мови. Наявність перекладу такої лексики також визначає актуальність даної проблеми. Відсутність будь-яких чітко відпрацьованих принципів художнього перекладу ОЛ на українську та англійську мови та недостатній рівень дослідженості її груп у сучасному мовознавстві можна вважати причиною зосередження нашого дослідження на даній проблемі.

Історіографія проблеми. Теорія звуконаслідування (ономатопоетична теорія) – це одна з теорій виникнення мови, відповідно до якої мова виникла внаслідок того, що людина імітувала звукові та незвукові ознаки об'єктів.

Перші спроби встановити зв'язок між формою та значенням слова намагалися зробити в положенні про «природну прамову» представники давньогрецької школи стоїків у формі теорії «фюсей». Зв'язок звуку зі змістом трактувався ними з точки зору «наслідування звуків» (відтворення звуків, які продукуються людиною та природою). Упродовж наступних століть значне поширення мали такі теорії походження мови, як ономатопоетична теорія, теорія вигуків та їх варіанти. Отже, вивчення походження звуконаслідувань йшло у руслі вивчення проблеми походження мови [5: 15].

При вивченні звуконаслідувальних слів, немає підстав наполягати на умовному характері імітації у процесі звуконаслідування. Кожна окрема мова адаптує конкретні звуки у відповідності до своєї фонетичної системи. Саме тому, маючи однакові джерела походження, звуконаслідування можуть мати ту чи іншу фонетичну форму в різних мовах світу. Даний клас слів представлений практично у всіх мовах світу, і, як правило, це малочисельна група лексичних одиниць. Велику кількість ономатопей виділяють у китайській (весело співати *juānjiūān*, – весело крапати про дощ *dīdī dádá*), корейській (‘*풍당* (пхонгданг), *풍덩*’ (пхунгданг) – сплеск), африканських мовах (наприклад, у мові еве: *bafo-bafo* – про ходу живої рухливої людини маленького зросту, *boho-boho* – про ходу огрядної людини, що важко переступає) та багатьох інших мовах аглютинативної та коренеізолюючої будови [2: 357-360].

Метою даної статті є окреслення проблем та стратегій перекладу ОЛ шляхом зіставного методу перекладів роману японського письменника Харукі Муракамі «Хроніки заводного птаха» на українську (І. Дзюб) та англійську мови (Дж. Рубін).

У своїй праці Кіюко Торатані, базуючись на морфологічних характеристиках, поділяє одиниці ОЛ на два типи: редуplikовані та нередуplikовані структури [9: 65]. Нижче наведемо приклади одиниць кожного типу:

Редуplikовані структури:	Нередуplikовані структури:
Виблискувати <i>きらきら</i> (kira kira)	одинок <i>ぽつんと</i> (potsunto)
Нервуватися <i>いらいら</i> (ira ira)	з усіх сил <i>ぐっと</i> (gutto)
Посміхатися <i>にこにこ</i> (niko niko)	пильно <i>じつくり</i> (jikkuri)

Назва даних типів лексичних одиниць вказує на редуplikацію морфологічної основи у першому типі, та на неподвоювану основу одиниць у другому. Такий поділ дає можливість зрозуміти міру тривалості певної ситуації. Редуplikовані структури вказують ступінь тривалості дії, в той час як не редуplikовані передають лаконічність та доконаність дії.

Серед американських дослідників прийнято поділяти дієслова на два види: зміни стану та руху [9: 66]. До дієслів руху відносять такі, що не вказують на доконаність дії, а до дієслів зміни стану відповідно такі, що передають результат. Нижче наведемо приклади одиниць кожного виду:

Дієслова зміни стану:	Дієслова руху:
<i>ひらく</i> (hiraku) відчиняти	<i>あるく</i> (aruku) ходити
<i>さく</i> (saku) рвати на шматки	<i>ひかる</i> (hikaru) світитися

つく (tsuku) прибувати	ならず (narasu) дзвеніти
こわす (kowasu) ломати	たたく (tataku) стукати

Наприклад, дієслово руху あるく (aruku) «ходити» вказує на динамічну дію, що містить визначений показник, який позначає завершеність дії. Теоретично, дія може тривати без чітко зазначеного кінцевого пункту призначення. У той час як дієслово ひらく (hiraku) «відчиняти» вже містить у собі значення завершеності дії. У цьому випадку, якщо двері були відчиненими, то дія є завершеною і не має значення тривалості доти, доки не відбудеться зворотній процес [9: 66].

У ході дослідження термінологічних аспектів при описі системи ОЛ японської мови доцільно використовувати три основні терміни, запропоновані А.Мацумура, що широко використовуються в японському мовознавстві, та не мають прямих еквівалентів в загальноживаній лінгвістичній термінології:

- гіонго (擬音語 giongo) – аналог терміну «звуконаслідування» в його вузькому розумінні;

- гісейго (擬声語 giseigo) – більш вузький термін на позначення голосів тварин та птахів;

- гітайго (擬態語 gitaigo) – аналог терміну «звукосимволізм». У цьому класі виділяють декілька підкласів, які можуть розбиватися на групи, підгрупи. Це відбувається тому, що гітайго (擬態語 gitaigo) охоплює досить широкий спектр явищ [7,45]. Підкласи можуть виглядати як: позначення дії, які виконують живі істоти, у тому числі й людина, вид, зовнішність, чуття (зір, слух, дотик), емоції, стан душі, процеси зміни того чи іншого стану предмета чи явища. Варто також зазначити, що нема чіткої межі стосовно приналежності ОС до тієї чи іншої визначеної групи, оскільки такий вид лексики є відносно рухливим, тобто одне ОС залежно від контексту може набувати від двох до більше значень. Наприклад, **OSからから** (kara kara) може перекладатися як «сухий», **土地がからからに乾ききっている** (tsuchi ga kara kara ni kawakiteiru) – земля повністю висохла, і також для нього характерний переклад «порожній», **財布がからからになった** (saifu ga kara kara ni natta) – мій гаманець став порожнім. У нашому дослідженні надалі ми будемо використовувати суто японські терміни.

Ми схилиємося до думки, що для оцінки адекватності перекладу необхідно звернути увагу на ієрархію функцій, які притаманні їм в тексті мови оригіналу та ієрархію значень цих одиниць. Для одних одиниць домінантним може бути лексичне значення, а для інших – образний компонент чи додаткове значення однократності чи многократності здійснення дії.

Творам Х. Мураками притаманні основні риси поезики постмодернізму, а саме – інтертекстуальність (творення свого тексту з чужих); колаж і монтаж («склеювання» різнорідних фрагментів); використання алюзій; тяжіння до прози ускладненої форми, зокрема, з вільною композицією; бриколаж (непряме досягнення авторського задуму); насичення тексту іронією. У своїх творах Х. Мураками прагне поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій, прекрасно змальовуючи бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу. Вражає зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (високий класицистичний і сентиментальний чи грубо натуралістичний), у стиль художній нерідко вплітаються стилі науковий, публіцистичний, діловий тощо.

Х. Мураками привчає до думки, що задоволення потрібно отримувати від існування щомиті. Ця думка є типовою для східного уявлення про гармонію [8].

При перекладі роману Харукі Мураками «Хроніки заводного птаха» І. Дзюб передає зміст одиниць ОЛ на українську мову трансформуючи їх переважно в іменникові, прикметникові, частіше за все прислівникові конструкції. У той час як при перекладі цього роману Дж. Рубін здебільшого використовує дієслівні конструкції експлікаційного

характеру, бувають моменти опущень одиниць ОЛ в англomовному варіанті. На нашу думку, текст І. Дзюба є більш повним, завдяки тому, що перекладач точно передає зміст роману, уникаючи опущень деталей та одиниць ОЛ, що є своєрідною заслугою стилю автора. Наприклад,

у

реченні
 «食事のあとで僕がお風呂から出てくると、クミコは電灯を消した居間の暗闇の中にひと

りでぼつんと座っていた。», де головна героїня знаходиться одна у кімнаті, Х.Мураками передає денотативну сему самотності за допомогою онматопоетичної одиниці (ООд.)

ぼつんと (potsunto) - одинокий, що належить до класу гітайго (擬態語 gitaigo). І.Дзюб при перекладі: «Коли вечері я вийшов з ванни, Куміко сиділа самотньо у вітальні при погашеному світлі», – вдало передає необхідну для адекватного співвіднесення значення ОЛ за допомогою прислівника «самотньо». У той час як в англomовному варіанті “When I finished bathing after dinner, Kumiko was sitting in the living room with lights out.” – Дж. Рубін опускає цю одиницю, при цьому не використовуючи жодних експлікаційних конструкцій для передачі втраченої семи в наступних реченнях. В іншому випадку у реченні «それは何か卑しい目的で経歴を詐称するとか、こっそりと女装しているとか、そういう

感じの後ろめたさに似ている。», де головний герой намагається приховати небажану інформацію, ООд. こっそりと (kossuri to) – потай, що належить до класу гітайго (擬態語 gitaigo), в україномовному варіанті «...я сидів на дивані з таким відчуттям, ніби вчинив щось неправильне, непристойне – скажімо, з корисливою метою підробив свою автобіографію або потайки переодягнувся жінкою», І. Дзюб передає сему таємничості за допомогою прислівника «потайки». У тексті англійською мовою «Now, however, just sitting on the couch in a suit felt like an immoral act, like faking one’s curriculum vitae or dressing as a woman», перекладач не увиразнює ознаку за допомогою денотативної семи.

Проте, не зважаючи на можливості української мови щодо передачі змісту ООд. трапляються випадки, коли не відбувається їхня повна передача. Так у реченні «ハンドバッグは帽子の下にすっぽりと隠れてしました。», де головна героїня приховує свою сумочку, ООд. すっぽりと (suppori to) «тишком –нишком» І.Дзюб у своєму перекладі «...поклавши на стіл білу лаковану сумочку, яку тримала у руці, й накрила її знятим червоним капелюшком» досить невдало передає за допомогою дієслова «накривати». У той час в англomовному варіанті «She took off her red vinyl hat and placed it over the bag, covering it from the view» Дж. Рубін передає відтінок, використавши при перекладі дієприслівниковий зворот «covering it from the view».

Для творчості письменника характерні найрізноманітніші напрямки міжкультурної комунікації. Автор часто акцентує увагу читача, використовуючи "музикалізацію текстового потоку" та значну кількість одиниць онматопоетичної лексики, що надає забарвлення тексту. У випадку із вживанням ОЛ Х. Мураками вдало передає емоції та почуття своїх героїв, а також описує явища природи. Це дає можливість читачеві візуалізувати багатогранний світ письменника [1]. Ось як, наприклад, І. Дзюб увиразнює сему самотності у своєму перекладі «Хронік заводного птаха» на українську мову: «У кутку одного саду стояла одна-однісінька брунатна засохла різдвяна ялинка», передаючи ООд. ぼつんと (potsun to) за допомогою здвоєння числівникових слів «одна-однісінька» значенні «сам-самісінький». Ще один вдалий спосіб передачі одиниць ОЛ на перекладі – це використання фразеологізмів. Так, у реченні «...коли втомишся, раджу зігнати злість на комусь. Відразу на душі полегшає», ООд. すっきり (sukkiri) – «ставати легше/простіше» І. Дзюб передає на перекладі за допомогою влучно підбраного фразеологізму «полегшати на душі».

Отже, як бачимо, японські ООд., як правило, в перекладі можуть передаватися різними способами. Найчастіше використовуються такі, як: спосіб заміни, компенсації, опущення та додавання. Компенсація використовується для збереження образних та інших компонентів значення, релевантні при відтворенні функцій ООд., у випадку, коли ці компоненти не

можуть бути виражені іншими способами. ООд. при перекладі часто можуть опускатися. Це відбувається, коли всі основні компоненти значення ООд. виражені в інших одиницях тексту мови перекладу. А також, коли передача всіх компонентів значення ООд. може призвести до не виправдано довгого перекладу, або, коли вживання відповідного еквіваленту призводить до порушення стилістичної цілісності тексту. Додавання необхідне за умови, коли всі відтінки значення ООд. не можуть бути виражені в перекладі однією лексемою.

Разом з цим, ми вважаємо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначення місця та ролі одиниць ОЛ як окремої частини мови, однозначної залежності між типами ООд. і прийомами перекладу. Аналіз відповідної наукової літератури та джерел також дозволив лише частково виявити особливості та визначити основні напрями вивчення предмету дослідження – проблем та стратегій перекладу ОЛ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боева С.А. Творчество Харуки Мураками в условиях глобализации межкультурной коммуникации : автореф. дис. ... канд. культ. наук : 24.00.01/ Боева Светлана Алексеевна. – М., 2009. – 26 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь. / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
3. Мураками Х. Хроніка заводного птаха: Роман / Пер. з яп. І.П.Дзюба; Худож.-оформлювач О.Г.Жуков. – Харків: Фоліо, 2009. – 762 с. – (Першотвір).
4. Подшибякина А. А. Ономастическая лексика в японском языке / А. А. Подшибякина. – М.: Муравей, 2003. – 64 с.
5. Румак Н. Г. Теоретические и практические проблемы межъязыковых соответствий: (на примере перевода ономастической лексики в японском языке): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Румак Наталья Григорьевна; [Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова]. – М., 2007. – 24 с.
6. Murakami Haruki. 1994. Nejimaki tori kuronikuru. Tokyo: Shinkosha.
7. Фролова О. А. Ономастические слова японского языка в экспрессивной характеристике человека и их системные связи [Электронный ресурс] // Русский филологический портал. – [Б. м.], 2005-2009. – режим доступа до статті: <http://www.philology.ru/linguistics4/frolova-88.htm>.
8. PEREMENY.RU – Толстый веб-журнал XXI века [Интернет ресурс] // Рылев К. БЛОГ КНИГА ФИЛОСОФИЯ ВЕРТИКАЛИ + ГОРИЗОНТАЛИ II. ВОСТОК – ЗАПАД. Наш человек в Японии – Режим доступа до веб-журнала - <http://peremeny.ru/book/vh/141>.
9. The International Association for Translation and Intercultural Studies (IATIS) [Электронный ресурс] // Translating Mimetics in Japanese: a cognitive approach. Kiyoko Toratani. York University, Toronto, Canada. ABSTRACT. New Voices in Translation Studies 5 (2009). – Режим доступа до статті: <http://www.iatis.org/oldsite/newvoices/issues/2009/article-toratani-2009.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дарія Ржевська – асистент кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського Національного Авіаційного Університету.

Наукові інтереси: порівняльна типологія, соціолінгвістика.

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ РУБЕЖУ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ

Наталія РОМАНЮГА (Київ, Україна)

У статті подаються визначальні риси української малої прози рубежу ХІХ – ХХ століть, які є релевантними у процесі перекладу. Існує суттєва різниця між жанрами прози малих та великих форм, на що перекладач повинен звернути особливу увагу. Зображальні засоби у творах різних жанрів мають свою специфіку, тому усвідомлений підхід перекладача до твору як до об'єкта певного жанру спричинить особливий підхід у виборі засобів вираження.

Ключові слова: мала проза, модернізм, засоби характеротворення, художня деталь, інтермедіальність, символ, художній переклад, адекватність перекладу.

The article deals with the determining features of the Ukrainian short story on the border of XIX – XX centuries, which are relevant in the process of translation. There is a substantial difference between the genres of small and large prose forms, on what a translator must pay special attention. Expressive means are very specific in literary works of different genres, that is why the deliberate approach of a translator to the work of literature as to the object of certain genre will entail the special approach to the choice of expressive means.

Key words: short story, modernism, character-making means, artistic unit, intermediality, symbol, literary translation, adequacy of translation.

Малі прозові форми є найпродуктивнішою, найпопулярнішою жанровою формою української літератури кінця ХІХ століття, яка на рубежі ХІХ-ХХ ст. стала явищем європейського масштабу. Саме мала проза цього періоду є найкращим тлом для увиразнення питомих ознак модернізму. Більшість літературознавців схильні вважати, що причиною популярності цього жанру стала одна із рис модернізму, а саме *фрагментарність*, відповідно

своєрідним жанровим набутком фрагментаризму наприкінці XIX століття стала поява різноманітних прозових творів “малих” жанрів, які втілили принцип фрагменту інакше, ніж монументальні літературні проекти і водночас представили ситуацію зміни сталих жанрових форм.

Загалом, твори малої прози мають чітко визначені риси, які досить виразно диференціюють цей жанр від інших, а саме фрагментарність, психологізм, художня деталь, інтермедіальність як визначальна риса малої прози саме кінця XIX – початку XX століття, посилена увага до символу як ідейно-художньої домінанти, важливість коротких пейзажних замальовок та портретних штрихів у відтворенні психологічного стану головних героїв, опис моментів самозаглиблення, увага до настроєвих малюнків, нюансування кольорів. Зважаючи на перелічені особливості творів малого жанру, події викладаються фрагментарно, стисло, чітко, лаконічно за допомогою лінгвостилістичних засобів, які мають надзвичайно важливе значення у створенні відтінків авторського ставлення до зображуваної дійсності. Точність відтворення таких мовних засобів становить *складність перекладу творів малої прози*, причому складність криється у відтворенні лінгвостилістичних засобів *на мікротекстовому рівні*, що пов’язано з обмеженими рамками невеликих за розміром творів, на відміну від розлогих творів великої форми, в яких мовно-стильові засоби можуть компенсуватися на рівні широкого текстового матеріалу. Саме тому першочерговим завданням, яке висувається до перекладачів творів малої прози, є уникнення зайвої розлогості описів, які суперечать стислій манері викладу творів малих форм, уникнення надмірної експлікації, до якої часто вдаються перекладачі, та максимальне наближення до інформаційної концентрації, об’єктивної сутності перекладного твору за допомогою еквівалентних мовно-стильових засобів.

Спробуймо схарактеризувати кожну з представлених нами вище рис малої прози кінця XIX – початку XX століття у перекладознавчому аспекті, визначаючи, тим самим, труднощі, які постають перед перекладачем творів зазначеного жанру.

Фрагментарність. На відміну від роману, жанровими ознаками якого є розгалуженість фабульних ліній сюжету, детальне розкриття долі багатьох героїв протягом тривалого часу, іноді всього життя, саме фрагментарний спосіб викладу матеріалу є репрезентативною ознакою малої прози кінця XIX – I чверті XX століття, коли письменник намагається схопити якийсь вагомий для головного героя момент з його життя і показати його суб’єктивну вагу, значущість для головного героя. Способом відтворення фрагментаризму у текстах малої прози є прагнення письменників, окрім композиційної спресованості, максимально чітко та лаконічно залучити мовно-стильові засоби для викладу думок. Наприклад, виявом фрагментаризму у творах В. Винниченка є застосування техніки блукаючої кінокамери, загострюючи увагу на окремих деталях; М. Коцюбинський у написанні своїх творів малої форми застосовує своєрідну техніку письма, яка полягає у сприйнятті предмета з відчуттєвих ракурсів, що лежить в основі різних тропеїстичних засобів. Погляньмо на приклад з оповідання “Сон”:

Се питання держить його серед дерев бульвару, білих на сірому небі, як ряд кісток з риби, в брудному кориті алеї [6: 238]. – Переклад Дж. Гуральського: *This question completely engrossed him in the park lane under the skeleton trees etched against the grey in that filthy trough of an alley* [12: 205]. – Переклад А. Мистецького: *This question held him amidst the trees of the boulevard, white against the gray sky like a row of fish bones, in the dirty trough of the lane* [13: 339].

Метафоризована мова М. Коцюбинського відзначається особливою влучністю у виборі стилістичних засобів, колористичною насиченістю. З-поміж безлічі оточуючих предметів він фрагментарно обирає ті, опис яких звучить в унісон із його внутрішнім станом. У відношенні точності відтворення авторської прагматики семантично еквівалентним (за П. Ньюмарком) можемо вважати переклад А. Мистецького, який спромігся точно відтворити як семантичні, так і синтаксичні структури, як цього дозволяє вторинний текст, він точно відтворив контекстуальне значення оригіналу. Переклад Дж. Гуральського ми вважаємо семантично та стилістично послабленим; крім того, його переклад не здійснює на читача ефект, близький до

того, що отримує читач оригіналу, що за конвенційним визначенням є ознакою адекватного перекладу.

Психологізм. Для малої прози кінця XIX – I чверті XX століття характерним є помітне звуження кола зовнішньої активності, що у переважній більшості є ознакою творів великої форми, натомість дія таких творів розгортається “вглиб”. Таким чином, увага письменника концентрується на обставинах внутрішнього життя персонажа. Техніка психологічного аналізу передбачає структурну організацію всіх елементів літературного твору: сюжетно-композиційний рівень, стильову різноманітність, систему засобів художнього відображення. З точки зору мовно-стильових засобів психологізації, тут функціонують портретні та пейзажні характеристики, авторські відступи, ремарки, внутрішні монологи тощо. Портрет та пейзаж слід зарахувати до статичних засобів психологічного творення літературного твору. Скажімо, у творах В. Винниченка у поєднанні описів зовнішності з лаконічними замальовками письменник переходить від фізичної характеристики до психологічної, від передачі своєрідних рис зовнішнього вигляду героя до ретельного дослідження особливостей його внутрішнього життя. Кожна деталь зовнішності, яка розкривається через використання різних засобів уявлення мовлення, спрямована на те, щоб якнайточніше розкрити образ головного героя. Найулюбленішою деталлю зовнішності, через яку В. Винниченко відтворює психологічний стан головного героя, виступають очі. Епітети та порівняння, як основні тропеїстичні засоби, якнайкраще слугують досягненню цієї мети. Приклад з оповідання “Момент”:

[...] *на розкиданій соломі, якраз проти дверей сиділа... – уявіть собі!... – сиділа панна. Сама настояща, городська панна, в гарненьких черевиках, що визирали з-під сукні, з солом'яним бриликом на колінах, з здивовано направленими на мене очима. А очі, як у зляканої лані, променисті, чисті, великі* [1: 79]. Переклад Т. Прокопова: *Just against the door, sitting crosslegged on the scattered straw was – imagine this! – a girl. A real, city-girl, with a straw hat draped over her knees and nice shoes that peeked out from under her skirt. As she looked at me, I saw her eyes were like those of a frightened doe – big, softly radiant* [15: 26].

Від того, наскільки перекладачеві вдасться віднайти влучний еквівалент до мовної одиниці оригіналу, настільки адекватним буде його переклад у відтворенні смислу вихідного тексту. Міжмовний посередник повинен здійснювати свої перекладацькі рішення на рівні речення, оскільки з кожним новим реченням надається нова інформація, зважаючи на таку рису малої прози, як динамізм у розвитку сюжетної акції. І тут вже перекладач не має права для сповільнення дії та не має можливості компенсувати стилістично забарвлені мовні одиниці оригіналу в іншому місці тексту перекладу.

Важливість художньої деталі. У прозових текстах малої форми художня деталь, яка може бути пейзажною, інтер'єрною, психологічною, портретною, виступає важливим композиційним елементом. Навколо художньої деталі часто організовується вся будова твору і нерідко вона може набувати характеру символу або бути деталлю-штрихом. Саме тому, втілюючи у собі прихований сенс, підтекст, вона може викликати широкий спектр асоціацій, авторську характеристику, може замінити собою розлогий опис чи цілий епізод, що є особливо важливим для невеликих за розміром творів. У літературознавчому словнику-довіднику, упорядкованому відомими лексикографами Р.Т. Гром'яком, Ю.І. Ковалівом та В.І. Теремком, дається таке тлумачення поняття “художня деталь”: “це засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що у сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору” [7: 718-719]. Віднайдення такому мікрообразу тотожного мовного засобу у вторинному тексті малого жанру є одним із першочергових завдань, що постає перед перекладачем, який прагне до адекватного перекладу, тому вимога видатного перекладознавця Я.Й. Рецкера щодо віднайдення мовним одиницям оригіналу рівноцінних засобів є надзвичайно ваговою для перекладачів творів малих жанрових форм. У зображенні психологічного портретування головних героїв В. Винниченка часто вводиться до своїх текстів таку художню деталь, як очі та волосся. Зміни

в їх описі є проявом психологічних змін героїв, тому такі художні деталі повинні обов'язково бути відтворені перекладачем зі збереженням тих стилістичних засобів, за допомогою яких ці художні деталі вводяться у тексти творів. Приклад з оповідання В. Винниченка “Студент”:

На губах йому стояла піна, в старих зморшках лежала сажа, полинялі очі блищали гострим, холодним світлом [2: 70]. – Переклад Алекса Пена: *Froth appeared on his lips; his deep wrinkles were black with soot, the faded eyes shone with cold fury* [14: 152].

Перекладачеві Алексові Пену у більшості випадків вдається віднайти у вторинній мові еквівалентні стилістичні засоби. У наведеному вище реченні епітет *полинялі очі* – *the faded eyes* у зображенні художньої деталі, очей старого чоловіка, мали еквівалентне втілення у вторинному тексті, тому такий переклад при умові добору еквівалентних мовних засобів на мікротекстовому рівні ми можемо вважати адекватним.

Інтермедіальність. Взаємодія у літературному творі різних видів мистецтв, зокрема музики та живопису, що в літературознавстві отримала назву інтермедіальності, стала провідною рисою малої прози рубежу XIX та XX століть. Функціонування мистецького прийому інтермедіальності саме у творах малої прози покликане передати миттєве враження від побаченого, відчутого і почутого. За допомогою слова письменник намагається намалювати картину оточуючого світу та оживити її музичним супроводом звуків природи. У таких творах роль сюжету послаблена, натомість перевага надається настрою, логічний зв'язок між окремими картинками іноді зовсім не простежується, оскільки чуттєві враження від реальності є важливішими самої реальності. Серед українських письменників аналізованого нами періоду такий мистецький прийом знайшов широке застосування у творах М. Коцюбинського та О. Кобилянської. Малі прозові твори імпресіоніста М. Коцюбинського насичені великою кількістю тропів, які ґрунтуються переважно на позначенні зорових, відчуттєвих ознак, чим пояснюється багата кольорова, звукова палітра у його текстах, що є ознакою інтермедіальності – характерної риси творів імпресіоністичного стильового напрямку. Кожний по-новому репрезентований стилістичний засіб розкриває все нові і нові відтінки авторського зображення дійсності і саме в обігруванні стилістичними засобами відчуттів, вражень, емоцій полягає особливість та неповторність творчої манери М. Коцюбинського. Приклад з акварелі “На камені”:

Каламутне море скаженіло [5: 286]. Переклад Дж. Гуральського: *The wrath of the sea was mounting* [10: 100]. – Переклад А. Мистецького: *The turbid sea raged* [11: 255].

Для М. Коцюбинського зорові ефекти, які, зазвичай, красномовно схарактеризовані письменником багатю палітрою кольорів, мають надзвичайно важливе значення. На відміну від вірного трактування А. Мистецьким зорових вражень, в інтерпретації Дж. Гуральського колористикою було знехтувано, що становить суттєву втрату у розкритті ідіостилу письменника, тому стилістичні послаблення, які є результатом таких змін, призведуть у кінцевому рахунку до неадекватного перекладу.

Посилена увага до символу як ідейно-художньої домінанти твору. Якщо у творах великої прози органічно переплітаються різні види організації мови – монологи, діалоги, полілоги, різного роду авторські відступи та характеристики, то у творах малої прози вся увага письменника зосереджена на словесній компресії. Саме тому для таких творів як художня деталь, так і слова-символи мають суттєве значення, адже у згорнутому вигляді символи, тяжіючи до певного узагальнення, є універсальною категорією пізнання художнього світу письменника і здатні відтворити всю глибину текстового наповнення. Такі слова-символи виступають ідейно-художнім ядром, через яке розкривається система цінностей автора. В українському письменстві склалася традиція звертатися до символічних образів, словесної символіки, знаходити в них могутній засіб художнього осмислення дійсності. У творах малої прози символи є закодованими у лексичних одиницях образами та розкриваються через специфіку мовно-стильових засобів. Для вірної інтерпретації символів текстів оригіналу перекладачеві варто ознайомитися з усіма творами певного письменника, адже досить часто символ прочитується у контексті усіх творів автора. Складність в інтерпретації символів полягає також у тому, що у творчості окремого письменника не так часто символи є архетипними, зберігаючи конвенційне значення, а набувають значення індивідуально-авторських символів. Прикладом може слугувати інтерпретація символу *води*

в оповіданнях М. Коцюбинського, який в аналізованому нами фрагменті не відтворюється належним чином. Конвенційне значення, яке вкладається в образ *води*, полягає в уособленні ним дуалістичного *символу життя та смерті*, що і намагається у своїй творчості відтворити М. Коцюбинський. У його творах цей акватичний образ відтворює внутрішні почування головних героїв і є символом *життя, руху, змін*, в той час як з іншого боку цей образ є символом *смерті, застою, буденності*, що ми підтверджуємо наступним прикладом з оповідання “Сон”:

Щось каламутне осідало на серці [6: 238]. – Переклад Дж. Гуральського: *A sediment had settled on his heart* [12: 206]. Переклад А. Мистецького: *Disquietude lay upon his heart* [13: 339].

Емоції, переживання, внутрішній стан героя письменник досить часто передає при допомозі елементів водної стихії, тому перекладачі, які прагнуть до адекватного перекладу у відтворенні ідіостилію письменника, повинні неодмінно враховувати цю вимогу. Жоден із запропонованих англійських перекладів не відтворює властивості та кольору води, хоча використаний А. Мистецьким відприкметниковий іменник (*disquietude*) за своїм значенням є більш наближеним до значення символічної одиниці оригіналу, однак такі переклади не є адекватними.

Важливість коротких пейзажних замальовок у відтворенні внутрішніх відчуттів головних героїв. Перш за все, варто наголосити на вагомості замальовок у розкритті основного задуму творів малої прози. Характерними рисами замальовок є глибокий психологізм та соціальна спрямованість. Особливість замальовок у творах малої прози полягає в тому, що розповідь ведеться переважно в теперішньому часі, чим досягається “ефект присутності”, дія відбувається перед очима. Хронотоп замальовок лінійний, дія розгортається практично без зрушень у часі і просторі. Цим твори малої прози відрізняються від творів великої прози, де часовий відрізок може бути невизначений. У творах малої прози зображується, як правило, обмежений щодо простору і часу життєвий етап героя твору, суб’єктивно надзвичайно для нього важливий. Ознаки замальовок у творах малої прози такі: проста композиція, невеликий обсяг, оповідь від третьої особи. Інколи природа консонансно акомпанує душевним настроям героїв, а в окремих випадках, навпаки, вона в унісон вибудовується на дисонансах емоційного стану героїв. Прикладом пейзажу-консонансу може слугувати картина засніженого поля, яка контрастує з душевним станом героїв. Для пейзажних описів письменника О. Кобилянська досить часто послуговується епітетами та метонімією, підфарбовуючи картини пейзажів широкою кольористичною палітрою. Приклад з оповідання “Під голим небом”:

Глибоку тишину, що стелилась над широким тим мертвим морем перебували напрямком дороги голоси дрібних, дитячо-дзвенячих дзвінків і мов кропили її тоненькими, одностайними крапельками звуку [4: 298]. Переклад Р. Франко: *The deep silence covering the broad, frozen sea of snow was broken along the roadway by the tinkling of tiny bells that rang out like children's voices, sprinkling the stillness with uniform droplets of sound* [9: 183].

У цьому фрагменті за допомогою зазначених стилістичних засобів письменника створює контраст між мертво непорушним полем, що своєю розлогістю нагадує море, та порівнюваними із дитячими голосами дзвіночками, що розбивають цю тишу. Недоліком у перекладі Роми Франко є використання стилістично послабленого прикметника *frozen (sea)*, що не відзначається незвичністю у даному контексті твору оригіналу, у порівнянні з епітетом оригіналу *мертве (море)*, що вносить деяку незвичність через використання зазначеної лексеми у такому контекстуальному оточенні. Крім того, уточнення у тексті перекладу *of snow (frozen sea of snow)* експлікує текст оригіналу і, таким чином, позбавляє текст перекладу деякої словесної завуальованості, що змушує нас говорити про стилістично послаблений переклад Роми Франко.

Посилена увага до настроєвих малюнків, нюансування кольорів. Складовою побудови таких творів малих жанрів, у яких психологізм відіграє провідну роль, виступає елемент замальовки, яскравого пластичного малюнка, що є проявом єдності героя і природи. За стильовим і ритмічним оформленням такі ліричні мініатюри можуть бути і поетичною ліричною медитацією, але обов’язково з узагальнюючим змістовим началом. У таких творах

функціональними домінантами виступають лінгвостилістичні одиниці, які передають настроєві малюнки, відтінки кольорів, зміни психологічного стану головного героя, тому еквівалентність відтворення, у першу чергу, таких мовних одиниць неодмінно сприятиме адекватності відтворення авторського художнього світу, що знайшов своє втілення у творі оригіналу. В якості прикладу погляньмо на фрагмент з оповідання “Битва” О. Кобилянської:

Багато пасем гір Кімполунзького повіту є ще вкриті пралісами. Темно-синьою зеленню миготять з далечини, а оглядані з сусідніх вершин, здаються в сиваво-синіх мряках недоступними [3: 221]. – Переклад Р. Франко: *Many mountain chains in the county of Kimpolung are still covered with primeval forests. In the greyish-blue mists, their dark blue greenery shimmers in the distance and, viewed from neighbouring heights, they appear impenetrable [8: 57].*

О. Кобилянська надзвичайно поетично зображує у своїх оповіданнях образ гір, який вона підносить до рівня символу. Серед різних мовних засобів письменниця використовує досить різнобарвну відтінкову палітру для зображення в уяві читача зримого меланхолійного образу. Саме тому завдання перекладача полягає у відборі у вторинній мові еквівалентних мовних засобів, які б, відповідаючи суспільно-визначеній конвенційній нормі перекладу та не допускаючи порушення норм та узусу мови перекладу, забезпечили прагматичне завдання перекладознавчого акту – зображення величі та краси лісів Буковини. Для цього у наведеному реченні перекладачка Рома Франко добирає еквівалентні лексеми на позначення відтінкових тонів. Хоча англійська мова, у порівнянні з українською, не має такого розгалуженого набору мовних засобів у створенні нюансування кольорів, однак перекладачка спромоглася відтворити авторський прагматичний потенціал. Даний фрагмент засвідчує смислову спільність порівнюваних лексичних одиниць, що, за Н.В. Комісаровим, є ознакою еквівалентності, і в подальшому є перспективою адекватного відтворення авторського художнього світу.

Отож, вимога, яка ставиться до перекладача прозових творів малої форми, полягає у віднайденні у вторинному тексті еквівалентних мовних одиниць до стилістично маркованих лексичних одиниць тексту оригіналу саме на рівні мікротексту через обмежені рамки творів зазначеного жанру. Відповідно, ми вважаємо провідним семантико-стилістичне відтворення стилістично навантажених мовних одиниць, що у вітчизняному перекладознавстві отримало назву “еквівалентність”. Фрагментаризм, психологізм, важливість словесного символу, інтермедіальність, увага до художніх деталей, короткі пейзажні замальовки та портретні характеристики, в основі яких лежить художня деталь, становлять особливості перекладів творів малої прози, а такі особливості можуть бути відтворені саме на мікротекстовому рівні, тому що основу усіх перелічених вище рис малої прози становлять лінгвостилістичні засоби. Віднайдення еквівалентних мовних засобів стилістично-навантаженим мовним одиницям, а також тим лінгвостилістичним одиницям, які виступають позначником символу, у своїй єдності призводить до *адекватного* перекладу авторського художнього світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Момент / Вибрані твори / Упоряд. текстів, передм. та прим. О. М. Савченко / В. Винниченко. – Харків : Веста : Видавництво “Ранок”, 2005. – С. 76-91.
2. Винниченко В. Студент / Вибрані твори / Упоряд. текстів, передм. та прим. О. М. Савченко / В. Винниченко. – Харків : Веста : Видавництво “Ранок”, 2005. – С. 69-75.
3. Кобилянська О. Ю. Битва / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 221-234.
4. Кобилянська О. Ю. Під голим небом / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 297-306.
5. Коцюбинський М. М. На камені / Тіні забутих предків / Худож.-оформлювач І. В. Осипов / М. М. Коцюбинський. – Харків : Фоліо, 2008. – С. 283-295.
6. Коцюбинський М. М. Сон / Коні не винні : Повість, оповідання / Худож.-оформлювач А.С. Ленчик / М.М. Коцюбинський. – Харків : Фоліо, 2006. – С. 237-260.
7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
8. Kobylianska O. The Battle / Tr. by R.Franko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 57-77.
9. Kobylianska O. Under an Open Sky / Tr. by R.Franko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 183-196.
10. Kotsyubinsky M. On the Rock / Tr. by J. Guralsky // Chrysalis and other stories / M. Kotsyubinsky. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1958. – P. 96-113.

11. Kotsyubinsky M. On the Rocks / Tr. by A. Mistetsky // Fata Morgana and other stories / M. Kotsyubinsky. – Kiev : Dnipro Publishers, 1980. – P. 251-265.
12. Kotsyubinsky M. The Dream / Tr. by J. Guralsky // Chrysalis and other stories / M. Kotsyubinsky. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1958. – P. 204-234.
13. Kotsyubinsky M. The Dream / Tr. by A. Mistetsky // Fata Morgana and other stories / M. Kotsyubinsky. – Kiev : Dnipro Publishers, 1980. – P. 338-363.
14. Vynnychenko V. A Student / Tr. by Alex Pan // Welcome to Ukraine. 3(45)*08. – P. 152-154.
15. Vynnychenko V. The Moment / Tr. by Theodore S.Prokopov // Selected Short Stories / V. Vynnychenko. – Wakefield, New Hampshire : Longwood Academic, 1991. – P. 23-39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Романюга – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: художній переклад.

В. ПІДМОГИЛЬНИЙ – ПЕРЕКЛАДАЧ ПОВІСТІ «КОЛОМБА» ПРОСПЕРА МЕРІМЕ

Аліна СЕДЛЕРОВА (Київ, Україна)

У статті йдеться про переклад В. Підмогильного повісті «Коломба» Проспера Меріме, український переклад порівнюється з російським перекладом В. Гаршина.

Ключові слова: художній переклад, В. Підмогильний, повість «Коломба», П. Меріме, лексико-семантична зв'язність, лексичне поле, прийоми перекладу.

The article deals with V. Pidmohylnyi's translation of Prosper Merimee narrative story «Colomba», Ukrainian translation is compared with Russian translation made by V. Garshin.

Key words: literary translation, V. Pidmohylnyi, narrative story «Colomba», P. Merimee, lexical and semantic cohesion, lexical field, translation procedures.

Актуальність дослідження: впродовж довгого періоду часу переклади В. Підмогильного були заборонені, тому важливим видається дослідити їхню перекладознавчу й художню цінність.

Мета: дослідити основні перекладацькі прийоми В. Підмогильного на матеріалі перекладу повісті П. Меріме «Коломба».

Предмет: перекладацькі прийоми відтворення мови і стилю повісті П. Меріме «Коломба».

Об'єкт: переклад В. Підмогильного повісті П. Меріме «Коломба».

Матеріал дослідження: повість П. Меріме «Коломба» (1840), переклад В. Підмогильного повісті «Коломба» (1927), переклад В. Гаршина повісті «Коломба» (1883).

Наукова новизна: перекладацька діяльність такого відомого українського перекладача як Валер'ян Підмогильний і досі залишається мало дослідженою.

Переклад одного з найвідоміших творів Проспера Меріме Валер'ян Підмогильний здійснив у 1927 році. Це був період творчого піднесення не тільки В. Підмогильного, а й цілої плеяди українських письменників: Г. Косинки, Б. Тенети, Б. Антоненко-Давидовича, Є. Плужника. У цей час, окрім роботи над перекладом повісті «Коломба», В. Підмогильний працював над сценарієм до кінофільму «Коломба» разом зі своїм товаришем Євгеном Плужником [5:169]. У цей період перекладацька діяльність була основним видом діяльності В. Підмогильного, тому він звертається й до інших відомих французьких творів, зокрема у 1927 році виходить переклад «Кандіда» Вольтера за редакцією М. Зерова [2].

Переклад повісті «Коломба» припав на переламний момент власної літературної творчості В. Підмогильного: виходить збірка новел та оповідань «Проблема хліба», в якій зібрано його найкращі твори. І письменник роздумує над тим, щоб перейти до більших літературних форм, – невдовзі з'явиться відомий роман «Місто». Переклад В. Підмогильного – це єдиний відомий переклад повісті «Коломба» українською мовою. Надрукований він був у видавництві «Книгоспілка» у 1927 році [6].

Російських перекладів було більше, зокрема один з найперших – це переклад Всеволода Гаршина. Зв'язок Проспера Меріме з Росією та російською літературою був тісний. Проспер Меріме був перекладачем Пушкіна, Гоголя й Тургенєва. Ось чому російські переклади повісті з'являються досить швидко після її появи. Повість була перекладена ще у 1883 році,

письменником-реалістом і перекладачем Всеволодом Гаршиним. Як і П. Меріме, В. Гаршина турбували соціальні проблеми суспільства, а саме питання соціальної нерівності. Зацікавитися цим твором та перекласти його В. Гаршин міг ще й тому, що сам писав у жанрі новели. Композиція його творів була не складною, у творах майже відсутня дія, написані вони у формі щоденників, листів та сповідей. Тому «Коломба» була близька йому за стилем і жанром.

Стиль Меріме лаконічний, характерний для суворих та іронічних оповідачів. Він переважно працював з короткими літературними формами. Головних персонажів він описує коротко, вказує найвизначніші їхні риси, ніколи не вдається в розлогі описи. «Гострота позиції Меріме полягає в тому, з якою об'єктивністю він описує найсуб'єктивніші точки зору. Для Меріме існує лише своєрідність різних культурних психологій, які він описує з об'єктивністю зовнішнього спостерігача» [3:34]. Зазвичай, оповідач у Меріме знаходиться поза екзотичним світом, який він описує. У своїх творах Меріме розробив синтетичний жанр, який є перехідною формою від новели до повісті та роману. Це так звана подвійна новела або еліпс. Тобто це така структура художнього твору, в якій зміст сконцентровано навколо двох прихованих чи явних центрів, рівноправних й взаємопов'язаних один з одним [4:218]. В структурі звичайної новели повинен бути один центр, у романі – безліч. Еліпсна новела розриває рамки одиничності, але зберігає лаконізм. Таким чином побудована новела «Коломба», яка тяжіє до жанру повісті.

Повість «Коломба» вийшла в світ у 1840 році. Жоден інший твір П. Меріме не мав такого великого успіху за його життя, повість перевидавалась двадцять разів.

Лексико-семантична зв'язність у тексті повісті досягається за допомогою перетину лексичних полів, одним з основних полів є лексичне поле помсти: *faire la vengeance; lui reprocher de ne pas s'être vengé; une belle vengeance est belle; si elle ne pensait pas à la vengeance; Mon père, tu seras vengé!; les menaçant aussi de la vengeance de son frère; que son père n'est pas vengé; la vendette; l'homme qui n'a pas encore lavé une injure dans le sang*. У перекладі В. Підмогильного це: *учинити помсту; закинути йому, що він ще й досі не помстився; прекрасна помста таки прекрасна; як-би вона не думала про помсту; Батьку мій, ти будеш помщений!; погрожуючи їм теж помстою свого брата; батько його не помщений; вендета; людина, що досі ще не змила образи кров'ю*.

Кілька разів В. Підмогильний застосовує кальку як прийом перекладу і переносить в українську мову невластиву їй пасивну конструкцію «бути помщеним». В. Гаршин іноді вдається до буквального перекладу, що російською мовою видається досить штучним «*faire la vengeance*» – «сделать вендетту», тоді як у В. Підмогильного адекватний переклад «учинити помсту». Окрім слів з денотативною семою помсти – «*vengeance*» – «помста», «*venger*» – «помститися», «*vendette*» – «вендета», автор використовував й вирази, що містять конотативні семи, пов'язані з помстою – «*laver une injure dans le sang*» у перекладі В. Підмогильного «змити образи кров'ю», у перекладі В. Гаршина «смыть кровью обиды». «Кров'ю змити образу» – заплатити життям за образу [1]. Тобто переклади В. Підмогильного й В. Гаршина адекватні.

Тема помсти побудована завдяки перетину і взаємодії лексичних мереж, пов'язаних з честю, вбивством, ненавистю. Тому іншим важливим лексичним полем є поле вбивства, яке створюється завдяки синонімічним виразам: *assassiné il y avait deux ans; soupçonnées d'avoir assassiné son père; tuer quelques coquins; fut assassiné; les accusa formellement de l'assassinat; fils d'un homme assassiné; meurtrier; comme son assassin; s'il était ou non coupable du meurtre qu'on lui imputait; Avant peu, il y aura de la viande de boucherie à bon marché; on verrait de la viande fraîche; baigné dans son sang, percé de deux coups de feu, mais respirant encore*.

У перекладі: *забитого тому два роки; запідозрених до вбивства його батька; забити кількох шахраїв; забито; одверто обвинувачувала їх за вбивство; син забитої людини; вбійник; як свого вбійника; винен він чи ні за вбивство, що йому ставлено; швидко бите м'ясо буде дешевше; незабаром буде свіже м'ясо; зраненого двома пострілами, залитого кров'ю, але ще живого*.

Найчастіше В. Підмогильний використовує лише один, іноді застарілий, відповідник до французьких синонімів: «*assassiner*», «*tuer*» – «забити», «*meurtrier*», «*assassin*» – «вбійник»,

«assassinat», «meurtre» – «вбивство», хоча в українській мові існують синоніми: «забити», «убити» й «вбійник», «убивця» (у Великому тлумачному словнику української мови зазначено, що «вбійник» – це застаріле слово, що позначає убивцю [1]). В. Гаршин так само вдається лише до одного відповідника «убить», «убийця», «убийство». У перекладі зустрічається не тільки застаріла лексика, а й застарілі граматичні конструкції як «запідозрений до вбивства», «винен за вбивство». В. Підмогильний вдається й до модуляцій: «baigné dans son sang, percé de deux coups de feu, mais respirant encore» – «зраненого двома пострілами, залитого кров'ю, але ще живого». У цьому реченні В. Підмогильний переставляє члени речення, щоб змінити тема-рематичні зв'язки, вдається до синонімічного перекладу «respirant» – «живий». Натомість В. Гаршин завдяки буквальному перекладу фразеологізму не зменшує емоційне враження від змалюваної сцени: «плававшим в крові, простреленим двома пулями, но еще дышавшим».

Ще однією важливою лексичною мережею є мережа ненависті: *les haines interminables; Elle y exhala toute sa haine; la cause originelle de leur haine; à qui elle avait voilé une haine mortelle* у перекладі *безнастанні чвари; вона виливала всю свою ненависть; справжня причина їхньої ненависті; до якої палала смертельною ненавистю*. Найчастіше В. Підмогильний використовує прямий відповідник «haine» – «ненависть», але іноді вдається до контекстуальних відповідників «haine» – «чвари» та «ненависть». Переклад деяких висловів є експресивнішим за оригінал: «avait voilé une haine mortelle» – «палала смертельною ненавистю». Адже «палати» – це бути охопленим яким-небудь сильним почуттям, з пристрасстю віддаватись почуттю, виражати сильне пристрасне почуття, тоді як дієслово «voiler» – це ховати, приховувати, завуалювати.

Головна героїня твору наділена автором найкращими людськими якостями: сміливістю, волелюбністю, гідністю, які поєднуються з її дикою, для звичайного європейця, вірністю звичаю. Для Коломби було б негідним вчинком відмовитись від помсти за невинно вбитого батька. Ось чому ключовим у повісті є й лексичне поле честі, гідності: *Par ma foi, c'était un brave!; un mérite de plus; qui vous estime pour votre courage; un homme de cœur; courage; une action qui le couvrirait de honte; eût effacé sa honte; un garçon plein d'honneur; comme un galant homme; Quel courage, colonel! N'est-ce pas un héros?; de pareilles gens ne méritaient pas; ce n'est pas de la mort d'un brave que ce misérable doit mourir*. У перекладі В. Підмогильного: *Слово честі, це лицар!; найвищою заслугою; хто вас шанує за вашу рішучість; чоловік сміливий; сміливість; вчинок, що вкриє його ганьбою; міг змити свій сором; хлопець дуже чесний; як порядна людина; Яка сміливість, полковнику! Хіба це не герой!; такі люди не годні; такий негідник не повинен умирати чесною смертю*. В. Підмогильний підшукує синонімічні ряди до таких слів як «le courage» – «рішучість», «смелість», «la honte» – «ганьба», «сором», «le mérite», «mériter» – «заслуга», «бути гідним». І знову переклад є експресивнішим за оригінал: «un brave», що французькою мовою значить «хоробра, чесна, порядна людина». Це слово В. Підмогильний відтворює як «лицар», тобто надає образу рис романтичного героя. У В. Гаршина експресивність така ж як у Меріме, він переклав «un brave» як «храбрый человек».

Дія твору розгортається на Корсиці, в екзотичній країні як для автора так і для деяких його персонажів, тому Меріме час від часу вживає типові корсиканські реалії та вислови, які він потім пояснює у виносці. У перекладі В. Підмогильний також звертається до пояснення незрозумілих реалій у виносках: «*un bruccio*» (*espèce de fromage à la crème cuit. C'est un mets national en Corse.*) – «бручо» (*татунок сиру з перевареними вершиками. Національна корсиканська страва*). Іноді Меріме пояснює прямо в тексті невідому реалію: «Sur la tête, elle portait ce voile de soie noire nommé *mezzaro*, que les Génois ont introduit en Corse, et qui sied si bien aux femmes». У В. Підмогильного також в тексті пояснення цієї реалії: «На голові в неї був серпанок із чорного шовку, так зване *мецаро*, що генуїці запровадили на Корсиці й що так дуже личить жінкам».

Слово «серпанок» в українській мові має кілька значень. Це й легка прозора тканина, й застаріле слово, що позначає головний убір заміжньої жінки з прозорою легкою тканиною, що має вигляд шарфа [1]. Коломба не була заміжньою, тому використання цього слова може призвести до невірної сприйняття тексту читачем.

П. Меріме використовує й місцеві корсиканські приказки, які він також пояснює, В. Підмогильний застосовує такий самий прийом: *“Quand on a un ennemi, il faut choisir entre les trois S. (Expression nationale, c'est-à-dire schioppetto, stiletto, strada, fusil, stylet, fuite.)”* – *“Коли маєш ворога, треба вибирати між трома S”* (Національна приказка, тоб-то *schioppetto, stiletto, strada* – рушниця, стилет, умеча) й *“Balle chaude ou fer froid ! Tu vois que je n'ai pas oublié le corse. (Palla calda u farru freddu, locution très usitée.)”* – *“Гаряча куля чи холодне залізо! Бачиш, я не забув корсиканської мови”* (*Palla calda u farru freddu*, поширена примовка). Ці корсиканські вислови В. Підмогильний відтворює за допомогою прийому кальки, оскільки ці вислови притаманні лише цій культурі.

Хоча стиль Меріме досить лаконічний і стриманий, час від часу він вдається до стилістичних фігур. Так, Меріме використовує перифрази для зображення головної героїні: *«ce jeune représentant des vieilles mœurs de la Corse»*, *«une petite sauvagesse»* у перекладі *«ця молода представниця давніх корсиканських звичаїв»*, *«маленька дикунка»*. В. Підмогильний загалом дотримується дослівного перекладу, тільки змінює категорію роду, оскільки йдеться про дівчину – *«ce jeune représentant»* – *«ця молода представниця»*.

Оскільки П. Меріме писав про людей, тісно пов'язаних з народними віруваннями і традиціями, у тексті повісті з'являються метафори і образні порівняння людей з тваринами чи птахами, характерні саме для народної традиції: *«... pendant que Colomba l'observait avec les yeux d'une tigresse qui voit un daim s'approcher de la tanière de ses petits»*. У перекладі В. Підмогильного *«... Коломба тим часом дивилася на нього очима тигриці, що бачить ланю в бігові до лігва своїх малят»*, у перекладі В. Гаршина *«Коломба в это время смотрела на него глазами тигрицы, видящей, как лань приближается к логовищу ее детенышей»*. Чи коли Коломба раділа, що її брат нарешті помстився: *«Je l'avais dit: l'épervier déploiera ses ailes!»*. У перекладі В. Підмогильного це: *«Я-ж казала: яструб випростає свої крила!»*, у перекладі В. Гаршина – *«Я говорила: ястреб расправит свои крылья»*. Хоча в творі йшлося про чоловічий персонаж, адвоката Баррічіні, В. Підмогильний і В. Гаршин вирішили використати прямий відповідник до французького слова *«daim»*, яке у французькій мові є чоловічим родом, а в українській та російській мові жіночим родом *«ланя»* та *«лань»*.

Героями повісті є також і прості люди: матроси та бандити, мова яких досить проста, але експресивна:

«n'avez pas peur de moi; je ne suis pas si diable que je suis noir.»

«не бійтесь мене. Не такий страшний чорт, як його малюють.» (переклад В. Підмогильного)

«Не бойтесь меня: я вовсе не такой черт, каким кажусь с виду.» (переклад В. Гаршина)

При перекладі просторічне висловлювання французької мови В. Підмогильний вжив експресивніший просторічний український вираз, а В. Гаршин знизив експресивність і описово переклав це висловлювання.

Чи інший фразеологізм: *«tu as la langue bien pendue»*. У перекладі В. Підмогильного – *«в тебе язик добре підмазаний»*, а у перекладі В. Гаршина – *«у тебя язык без костей»*. Обидва перекладачі підшукали розмовні еквіваленти до фразеологізму, хоча В. Гаршин невірно зрозумів сенс фразеологізму. За словником С. Ожегова *«язык без костей»* позначає ту людину, яка любить багато розмовляти і говорить зайве. Але існує й прямий відповідник до французького фразеологізму в російській мові: *«язык хорошо подвешен»* – майстер добре говорити. В українській мові розповсюдженим є такий самий вираз *«язик підвішений добре»* – той, хто уміє вільно, влучно, дотепно висловлюватися, має ораторські здібності. В. Підмогильний використав його синонім *«язик добре підмазаний»*.

В обох перекладачів трапляються випадки умисного зниження стилю, щоби показати просте походження персонажу:

«Vive Dieu! on voit bien que par où passe le diable une femme passe bien aussi.»

«Боже мій, таки правда, що де чорту пройти, там і баба пройде.» (переклад В. Підмогильного)

«Слава богу! Вот уж правда, что где пройдет черт, там отлично пройдет и баба.» (переклад В. Гаршина)

В обох перекладах відповідником до слова «*femme*» є слово «баба», що у вжитку у мові простолюдинів.

Іноді В. Підмогильний вдається до фразеологізмів, які у наш час видаються архаїчними: «*та більше того, кілька день пізніше він віддав йому візиту*», в оригіналі це: «*de plus, fort peu de jours après, il vint lui rendre sa visite*». Чи «*Та хіба ви думаєте, що я годен коли стати вбійником?*», в оригіналі: «*Me croiriez-vous donc capable de devenir jamais un assassin?*».

Цікавим є те, як була перекладена балата молодої корсиканки. У своєму селищі вони була відомою імпровізаторкою, тому міс Невіль попросила її щось зімпровізувати:

«*Palombe, montre-moi l'épervier ravisseur; - fût-il aussi haut que les nuages, - je l'aurai bientôt abattu en terre. - Mais moi, pauvre fille, qui me rendra mon frère, - mon frère maintenant en lointain pays? - Jeune fille, dis-moi où est ton frère, - et mes ailes me porteront près de lui.*»

«*Горлице, покажи мені яструба-лиходія, - і хай він по-під хмарами лине, - я враз зіб'ю його на землю. - А мені-ж, дівчиноньці, хто поверне мого братіка, - що в чужій сторіноньці? - Дівчинонько, скажи мені, де твій братік, і крилечка мої принесуть його до тебе.*» (переклад В. Підмогильного)

«*Горлинка, покажи мне, где ястреб-похититель; если б он даже был под облаками, я сейчас же свалю его на землю. Но мне, бедной, кто мне отдаст моего брата? Мой брат теперь в далекой стране.*» – «*Молодая девушка, скажи мне, где твой брат, и мои крылья снесут меня к нему.*» (переклад В. Гаршина)

Одразу ж помітно, що В. Підмогильний застосував прийом одомашнення. Балата, у перекладі В. Підмогильного, переповнена зменшувально-пестливої лексики, яка є характерною для українських народних пісень: «дівчинонька», «братік», «крилечка», «сторінонька». Російський переклад – буквальний, єдине дієслово, що нагадує російську народну пісню – це дієслово «снести» («крылья снесут»).

У повісті немає розлогих описів, події відбуваються швидко. У наступному епізоді яскраво виявляється рішучий характер Коломби, яка вирішила будь-що пробудити гнів свого брата по відношенню до своїх ворогів. Фрагмент насичений дієсловами дії та афективною лексикою.

«*Colomba ouvrit la porte du jardin avec la même précaution, entra dans l'enclos, et en sifflant doucement elle attira près d'elle les chevaux, à qui elle portait souvent du pain et du sel. Dès que le cheval noir fut à sa portée, elle le saisit fortement par la crinière et lui fendit l'oreille avec son couteau. Le cheval fit un bond terrible et s'enfuit en faisant entendre ce cri aigu qu'une vive douleur arrache quelquefois aux animaux de son espèce.*»

«*Коломба так само обережно відчинила двері в сад, зайшла в загороду й тихеньким свистом приманила до себе коні, що їм часто приносила хліба та соли. Коли вороний був близько, вона міцно схопила його за гриву і врізала йому вухо ножем. Кінь скажено рванувся й побіг, пронизувато крикнувши, як це буває з кіньми від разючого болю.*» (переклад В. Підмогильного)

«*Коломба так же осторожно отворила садовую калитку, вошла в загон и, тихонько свистнув, подозвала к себе лошадей, которым она часто давала хлеб с солью. Как только вороная лошадь подошла к ней настолько, что она могла ее достать, она крепко схватила ее за гриву и ножом разрезала ей ухо. Лошадь сделала страшный скачок и убежала, испутив резкий крик, как иногда кричат лошади от острой боли.*» (переклад В. Гаршина)

Розрізати вухо коня свого ворога на Корсиці вважається дуже підступним і негідним сміливої людини, за це необхідно мститися. Переклад В. Підмогильного яскравіший й експресивніший, ніж переклад В. Гаршина: «пронизувато крикнувши» – «испустил резкий крик»; «від разючого болю» – «от острой боли», адже український перекладач обрав не звичні сполучення слів «пронизливо крикнути», «різкий біль», а менш відомі, менш очікувані, а, отже, більш емоційні відповідники. «Пронизуватий» – який різко наповнює звуками повітря, простір; який проймає тіло або його частини (про біль); «разючий» – який відзначається особливою гостротою, нещадний, непримиренний, нищівний [1].

Валер'ян Підмогильний, майстер коротких літературних форм в оригінальній творчості, блискуче переклав повість Проспера Меріме. Порівнявши український та російський переклади повісті, можна сказати, що переклад В. Підмогильного емоційніший за переклад

В. Гаршина, В. Підмогильний частіше за В. Гаршина підшукував незвичайні та нерозповсюджені відповідники, щоб надати перекладу більшої експресивності. На жаль, повість не перевидавалася з 1927 року. Видавництвам варто було б звернути увагу на яскравий й талановитий переклад В. Підмогильного повісті «Коломба» Проспера Меріме.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Вольтер Кандід або Оптимізм / Пер. з фр. В. Підмогильний. – К.: «Слово», 1927. – 129 с.
3. Лотман Ю.М. Современность между востоком и западом. М: Знамя, 1997. – №9. С.32-37.
4. Луков В.А. Мериме: Исследование персональной модели литературного творчества: Науч. монография. – М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2006. – 320 с.
5. Мельник В.О. Суворий аналітик доби. Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. – К., 1994. – 312 с.
6. Меріме Проспер Коломба. – К.: Книгоспілка, 1927. – 147 с.
7. Меріме Проспер Коломба. – М.: Правда, 1986. – 150 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1990. – 921 с.
9. Merimée Prosper Colomba. P.: Libro, 2009. – 145 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Седлерова – аспірантка кафедри теорії і практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: художній переклад, В. Підмогильний-перекладач, відтворення індивідуального стилю автора.

АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ В МЕТАЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Ганна СКАЛЕВСЬКА (Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню проблем перекладності поетичного твору, з урахуванням його особливостей, як одиниці металінгвістичного виміру. Розглядаються такі поняття як метамова, метатекст, інтертекст, металінгвістика та їх вплив на тлумачення вихідного тексту.

Ключові слова: перекладність, поетичний твір, металінгвістика, метатекст, метамова, інтертекст, металінгвістичний контекст.

The article is dedicated to the problem of poetry translatability in the aspect of its metalinguistic nature. It analyses linguistic and pragmatic nature of such concepts as metalanguage, metatext, intertext, metalinguistics and the way they influence the meaning of the text itself.

Key words: translatability, poetic text, metalinguistics, metatext, metalanguage, intertext, metalinguistic context.

«За кожним текстом стоїть система мови... І в той же час, кожен текст (кожен вислів) є чимось індивідуальним, єдиним і неповторним в своєму роді, і в цьому весь сенс його існування, весь задум (те, за ради чого його було створено).»

Бахтін М. М.

Проблемою тексту, його визначення, тлумачення та сприйняття, опікувалися й продовжують опікуватися не одне покоління вітчизняних та закордонних лінгвістів, літературознавців й філософів. Звичайно, представники різних галузей знань займаються вивченням та ретельним дослідженням певних окремих проявів та властивостей тексту, але для всіх них текст є тим неосяжним в своїй спокійній величі та загадковості першоджерелом, в якому вони намагаються знайти пояснення та відповіді на найбільш котroversійні та складні питання, що постають перед сучасними мово- та культурознавцями. В ході історичного розвитку текст ставав предметом дослідження різних літературознавчих та філософських шкіл, і кожна з них відкривала все нові й нові властивості тексту, тим самим доводячи його багатогранність та множинність, закладених в ньому змістовних та сутнісних пластів. Поступово текст перестав сприйматися в ролі суто лінгвістичного об'єкту, набувши новий статус певної надструктурної одиниці, значення та глибинний зміст якої не може бути вичерпно пояснений та переданий виключно за допомогою лінгвістичних засобів тієї, чи іншої мови.

В своїй урочистій промові Ельфріде Єлінек, лауреат Нобелівської премії 2004 року з літератури, красномовно зазначила, що «Тексти...вислизують крізь пальці, неначе час... Мова сама знає, чого вона хоче... і я в полоні своєї мови... а вона щезла, відгукнувшись на

свіжу об'яву стосовно найму. Те, що має залишатися, завжди нас покидає. У будь-якому разі, його немає. І що ж тоді залишається нам...» [4]. В даному виступі письменниця говорить про текст та про мову взагалі, як про живих свідомих істот, що самі обирають свій шлях і відзначаються повною свободою дій. Тексти мають свій власний характер, і неможливо зрозуміти їх світ, не зазирнувши за межі їх суто лінгвістичного сприйняття. Чисельні дослідження складних внутрішніх та інтерсеміотичних зв'язків, що існують між різними частинами, паралелями та проявами одного й того самого тексту, визнаючи тим самим непрості перетини прагматико-естетичних шляхів, що поєднують його з автором, читачем та культурно-історичним надбанням епохи та етносу, в якому він народився, сприяли виникненню таких нових мовознавчих термінів, як *інтертекст*, *метатекст*, *метамова* та інші.

Поняття *інтертексту*, «...інформаційної реальності, що пов'язує між собою текст, людину та час...» [3: 93], як правило розглядають поряд з терміном *інтертекстуальність*, який був введений видатним французьким постструктуралістом, ученицею Ролана Барта Юлією Крістєвою, у 1967 році. Як зазначає ще один видатний науковець І.П. Ільїн, у Ю. Крістєвої даний термін мав наступне тлумачення: «Ми назвемо інтертекстуальністю таку текстуальну інтеракцію, що має місце бути у межах окремого тексту. Для суб'єкту, що знаходиться в процесі пізнання, інтертекстуальність – це ознака того способу, яким текст прочитує саму історію та непомітно вписує себе в неї» [5: 225]. Отже, наявність терміну *інтертекстуальність* підтверджує той факт, що для розуміння окремого лінгвістичного тексту, створеного засобами тієї, чи іншої мови, визначну роль грають його культурно-історичний контекст та приховані інтенції самого автору.

На відміну від інтертексту поняття *метатексту* майже завжди пов'язують з наявністю внутрішніх гетерогенних зв'язків між частинами одного тексту, який в той же час є дуетекстом: «...у свідомості того, хто сприймає виникає двоголосий текст. Не діалог, а певне двоголосся: відтворювана послідовність висловлювань відправника і власний коментар до них. Чи можна вважати це одним зв'язним текстом? Зрозуміло, що ні. Це не текст, а дуетекст» [2: 403]. Даний концепт був сформульований та яскраво представлений в хрестоматійній статті Ганни Вежбицької під назвою «Метатекст в тексті», в якій вищезазначена вчена стверджує, що «Наші висловлювання, багатократно гетерогенні, є гетерогенними також і в тому розумінні, що у них часто переплітається звичайний текст з текстом метатекстовим. Ці метатекстові зв'язки можуть виконувати найрізноманітніші функції. Вони можуть пояснювати *семантичний візерунок* основного тексту та з'єднувати або підсилювати різні його елементи» [2: 421]. Ще далі у тлумаченні даного терміну просунулася Н. К. Рябцева, зазначивши, що «Метатекст – є свого роду комунікативним *дейксисом*, що вказує на тему повідомлення, організацію тексту, його структурність та змістовну завершеність» [7: 90]. Як ми бачимо, текст та метатекст виступають у ролі взаємодоповнюючих та взаємообумовлених елементів, і тому повне розуміння значення й прагматико-стилістичної інтенції одного є абсолютно не можливим без ретельного дослідження іншого.

Вище розглянуті тенденції такого дещо нового та розширеного погляду на текст, його сутність та внутрішню будову є також надзвичайно важливими для сучасних перекладознавців, особливо для тих, що досліджують особливості перекладу різноманітних поетичних творів, адже, як влучно зазначив японський науковець Кім Хьон Їон в своїй статті «Теорія метатексту та форми її прояву в поезії»: «...поетичний метатекст є надзвичайно зв'язним текстом – у ньому гетерогенні компоненти, зберігаючи свою сутність, утворюють певну нелінійну цілісність» [6: 203]. В наслідок цього, великого значення в процесі перекладу поетичного твору набуває не лінгвістичний, а саме його металінгвістичний контекст, тобто складна система прагматичних, інтра- та інтертекстуальних зв'язків, що міцними ланцюжками одночасно поєднують даний текст з автором, читачем та культурно-історичним простором, в якому він існує. Для кращого пояснення меж металінгвістичного контексту поетичного твору, варто звернутися до поняття *металінгвістика*, яке було введено та ретельно досліджене визначним вітчизняним науковцем, лінгвістом та літературознавцем Михайлом Бахтінім. Завдяки його науковим розробкам металінгвістика стала новим, свого

роду, типом гуманітарної науки. В своїй статті «Проблема тексту в лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках» Бахтін пише, що образ *мета* обумовлює сам характер існування гуманітарної науки: «Думки про думки, переживання переживань, слова про слова, тексти про тексти. У цьому головна відмінність наших (гуманітарних) наук від природничих» [1: 473]. На думку Бахтіна, подібні діалогічні відносини не можуть бути пояснені засобами описової та абстрактної лінгвістики, адже «...лінгвістика має справу з текстом, але не з твором в цілому» [1: 290], і «...суто лінгвістичні відносини – це відносини знака стосовно знаку або знаків у межах мовної чи текстової системи (тобто системні або лінійні відносини між знаками). Відносини між висловлюванням та реальною дійсністю, реальним мовцем й реальними іншими висловлюваннями, відносини, що вперше роблять висловлювання істинним або помилковим, прекрасним та інш., ніколи не можуть стати предметом лінгвістики» [1: 302]. Саме тому М. Бахтін називає новий тип гуманітарної науки *металінгвістикою*, яка вивчає «слово не в системі мови і не у вилученому з діалогічного спілкування тексті, а в самій площині діалогічного спілкування, тобто у площині справжнього життя слова» [1: 293]. Іншими словами, *металінгвістика* Бахтіна, на відміну від традиційної лінгвістики, що вивчає окремі елементи в межах речення чи його структуру в цілому, є наукою, яка досліджує діалогічні відносини між різними висловлюваннями, тому «...діалогічні відносини (в тому числі й діалогічні відносини між мовцем та його власними словами) – предмет металінгвістики» [1: 311].

Надзвичайно важливого значення набуває дотримання металінгвістичного контексту вихідного твору саме під час перекладу експериментальної поезії. І пов'язано це, в першу чергу, з тим, що даний вид поезії характеризується наявністю чисельних складних внутрішньотекстових зв'язків як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного рівня, правильне розуміння яких обумовлює весь процес перекладу та сильно впливає на змістовно-структурну та прагматико-стилістичну адекватність отриманого варіанту перекладу. Яскравим прикладом втручання та майже повного панування над текстом саме металінгвістичного контексту може слугувати досить незвична поезія американського композитора, письменника, філософа та митця Джона Кейджа під назвою «*Writing through a text by Chris Mann*»:

n blo Win
tHru a
brownIe
Sod
Th box n
bLue
a bIt
a spoonN

hump arguIn
bunS in juice
fuDge
Ight
D [8: 24]

Як ми бачимо, у щойно наведеному фрагменті даної поезії широко представлені різноманітні лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, правильне тлумачення яких на перекладі може докорінно змінити значення вихідного тексту та його прагматичний вплив на читача. В першу чергу, в очі кидається фраза «Whistlin is did», закодована у великих літерах, наявних у кожному рядку, завдяки чому стає зрозумілим, що даний текст є варіантом мезовірша. Крім того дану фразу можна вважати своєрідним метатекстом у тексті, адже вона покликана до певної міри пояснювати структурно-семантичну будову та прагматичну направленість вірша в цілому. Але в даному конкретному випадку, однієї цієї фрази недостатньо для розкриття причин, що обумовили подібну будову поезії, адже залишається

незрозумілим, яке саме стилістичне навантаження несе ця фраза в контексті даного вірша, і в чому полягає її важливість для автора. На допомогу, як не дивно, приходить сама назва запропонованої поезії, яка відсилає нас до якогось тексту, написаного Крісом Маном, австралійським композитором, поетом та виконавцем, що спеціалізувався у сфері композиційної лінгвістики, основні поняття та засади якої були сформульовані та представлені науці Кенетом Габурою. Але навіть це відсилання до Кріса Манна не дало б нам вичерпної відповіді на запитання стосовно прагматико-лінгвістичної сутності представленого вірша, якби не коментар до нього самого Джона Кейджа, в якому він пояснює причини, що обумовили саме таку форму, структурно-синтаксично будову та своєрідну лінгвістичну спрощеність, неохайність та, як наслідок, неоднозначність у тлумаченні даної поезії. Отже, стає зрозумілим, що адекватне сприйняття вище наведеного тексту було б просто неможливим без урахування усіх чинників та особливостей його металінгвістичного контексту.

Беручи до уваги все вищезазначене в даній статті, в котрій раз стає зрозумілим, наскільки непростою, багатопланою та над дисциплінарною структурою може виступати і, як правило, таки виступає звичайний текст. Зважаючи ж на всю цю надструктурність і складні прагматико-семантичні зв'язки лінгвістичного та екстралінгвістичного рівня, що утворюють глибинну, неповторну сутність будь-якого твору, очевидним постає той факт, що для адекватного перекладу оригінального, а особливо поетичного, твору необхідно враховувати всі рівні його структурної та семантичної будови, і не забувати розглядати такий текст крізь призму усіх його можливих контекстів, в тому числі й металінгвістичного.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистика, филологии и других гуманитарных науках / М. М. Бахтин. Литературно-критические статьи. – М.: Художественная литература, 1986. – 543 с.
2. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая. Новое в зарубежной лингвистика. Вып. 8. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 402-424.
3. Дронова Е. М. Интертекстуальность и аллюзия: проблема соотношения / Е. М. Дронова. Язык, коммуникация и социальная среда. Выпуск 3. – Воронеж: ВГУ, 2004. – С. 92-96.
4. Елинек Э. В стороне / Эльфриде Елинек. Нобелевская лекция. Журнал «Звезда». Вып. 3. – М.: Роспечать, 2005.
5. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. П. Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 253 с.
6. Ким Хён Ён Теория метатекста и формы ее проявления в поэтике / Ким Хён Ён. Acta Slavica Iaponica. Vol. 21. Journal of Slavic Research Center, Hokkaido University, 2004. P. 202 – 213.
7. Рябцева Н. К. Коммуникативный модус и метаречь / Н. К. Рябцева. Логический анализ языка. – Вып. 7. – Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 82-92.
8. Ecstatic Occasions, Expedient Forms: 85 leading contemporary poets select and comment on their poems / edited by David Lehman. – 2nd edition. Macmillan Publishing Company, 1996. – 266 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скалевська - аспірант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: прагматико-стилістичні проблеми художнього перекладу, особливості перекладності експериментальної поезії.

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Сергій СКРИЛЬНИК (Київ, Україна)

У статті розглядається функціональність явища міжмовної інтерференції в перекладі на матеріалі україномовних та італомовного перекладів п'єси В. Шекспіра «Король Лір». Виділені функції міжмовної інтерференції у художньому перекладі, аналізується необуквалістичний переклад та його зв'язок з явищем міжмовної інтерференції.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, збагачення мови, метафоризація, взаємодія мов, мовна універсалия, закон інтерференції, негативність, функціональність.

The paper investigates the theory of interlanguage interference in the process of translation. It takes special heed of the functionality of interference and singles out its functions in belles-lettres genre of translation. The paper analyses Ukrainian and Italian translations of "King Lear" by W. Shakespeare in connection with neoliterary theory of translation.

Key words: interlanguage interference, language enrichment, metaphorsing, language interaction, language universal, law of interference, negativeness, functionality.

У лінгвістичній науці затвердилась загальна точка зору про те, що міжмовна інтерференція як складова мовного контакту є багатоскладовою системою взаємовпливу, взаємопроникнення та взаємодії мовних та мовленнєвих одиниць. Багатоплановість явища МІ пояснюється її всеохоплюючою дією на всі мовні рівні у процесі мовного контакту. МІ розглядають як негативне явище, що призводить до порушень мовних структур та як механізм ускладнення мовного контакту. Деякі лінгвісти ставляться до інтерференції як до мовної норми, а інші вважаються її мовним взаємонакладанням.

Явище міжмовної інтерференції досліджували ряд вчених-лінгвістів: У. Вайнрайх, Ю. Розенцвейг, С. Семчинський, Ю. Жлуктенко, В. Карабан, та ін. Всі вони притримувалися загальної точки зору про те, що МІ є негативним явищем взаємодії мов, що призводить у результаті до порушення структур та норм двох мов.

Міжмовна інтерференція діє на всіх рівнях мови. Універсалією є те, що жодний мовний контакт неможливий без інтерференції.

Переклад є одним із найголовніших видів мовного контакту, а значить і при перекладі інтерференція неминуха і виступає як обов'язкова умова процесу перекладу.

Г. Турі сформулював закон інтерференції (*law of interference*) при перекладі, згідно з яким у тесті перекладу можна безпомилково прослідити риси тексту оригіналу [1: 163].

Інтерференція у перекладі буває двох видів – *негативна*, спричинена некомпетентністю чи непрофесійністю перекладача, який припускається несвідомо помилок викривлення та порушення норм тексту перекладу та *функціональна*, в результаті якої перекладач свідомо залучає до тексту перекладу риси притаманні лишень мові оригіналу для досягнення певної мети.

Важливо наголосити також на відмінності прояву міжмовної інтерференції у перекладі формалізованому та художньому. Формалізований переклад насаджує певні рамки для перекладача, який не може відійти від них, оскільки інтерференція передувала його діяльності, тобто вона є фактом, від якого перекладач відштовхується. У художньому перекладі міжмовна інтерференція – творчий процес діяльності перекладача, який передає мовний, художній, змістовний потенціал мови оригіналу і оформлює його у мові перекладу, направляючи повідомлення до цільового читача.

Функціональною її можна назвати тому що вона виконує ряд функцій у перекладі. Наприклад: *збагачення мови, розвиток мови, оживлення тексту оригіналу, метафоризація* (тобто створення нових метафор та тропів за допомогою послівного відтворення метафор тексту оригіналу), *створення більш змістовно точного перекладу, розкриття художнього та мовленнєвого потенціалу мови оригіналу у мові перекладу*.

При напрацювання підходу до явища міжмовної інтерференції при перекладі фундаментальним підходом є погляди німецького перекладача Вальтера Беньяміна, який наголошує на тому, що переклад має розкривати не інтенцію автора оригінального твору, а інтенцію мови оригіналу у мові перекладу. Текст перекладу має розкривати поетичний потенціал тексту перекладу. Відбувається цей процес у буквалістичному руслі, послівному перекладі. Звичайно, йдеться про художньо багаті твори, про надбання світової літератури, в яких кожне слово є художньо-сакральне. В. Беньямін підкреслює той факт, що легкість і природність читання перекладу є маскуванням величності та багатства тексту оригіналу. Прозорість тексту перекладу має розумітися не як прозорість, легкість, одомашнення геніального твору а як прозорість, в якому не віддзеркалюється, як у склі Венутівського віконного скла, інтерпретація перекладача, рамки культурного та мовного середовища, обов'язок передати якомога красивіше смисл оригіналу, а головним завданням є звільнити мову від конвенційних лещат, дати їй змогу розвиватися, виражати свою інтенцію.

По суті, переодягання тексту перекладу у конвенційні художні одежи є затемнення величності тексту оригіналу.

Для прикладу можна проаналізувати деякі уривки перекладу п'єси Король Лір В. Шекспіра Василем Баркою.

Перед тим необхідно сказати, що переклад Барки не можна назвати текстом, що легко читається, його побудова (мовна побудова), лексична побудова, синтаксичні структури є дещо неприродні для української мови. Барчин переклад наголошує на непересічності даної

п'єси, її геніальності. Для англійця читання Шекспіра тепер є теж дещо складним. Притаманною рисою Барчиного перекладу є послівний переклад, а іноді і поморфемний. В цьому перекладі яскраво простежуються збагачення української мови, її необмеженості, потенціал її розвитку, в той самий час переклад необтяжливий власно-перекладацькою інтерпретацією, в ньому немає нічого зайвого. Інтерференція на всіх мовних рівнях яскраво діє в Барчиному перекладі.

Наприклад:

Sir, I am made
Of the self-same metal that my sister is,
And prize me at her worth. In my true heart
I find she names my very deed of love;
Only she comes too short: that I profess
Myself an enemy to all other joys,
Which the most precious square of sense possesses;
And find I am alone felicitate
In your dear highness' love [2].

Я викута з того металу, що й сестра –
Цініть мене в її коштовність. Я на ширім серці
Якраз нахожу, що вона назвала: міць любови.
Вона прикоротила, я ж досвідчу:
Я ворог радостей всіх інших,
Що найдовершеніший кутик змислу визнає,
І звідала: одно мене щасливить,
Вельможносте, до вас любов! [3:26]

З того ж я
Металу викувана, що й сестра,-
Одна й ціна нам. Серце відчуває
В її речах любов, з моєю схожу,
Та сказано, проте, занадто мало.
Ненавиджу всі радощі земні,
Хоч би які були вони принадні.
Одно лише чуття мене щасливить:
До вашої величності любов [4].

Prize me at her worth – *цініть мене в її коштовність*. В цьому маленькому уривочку можна побачити інтерференцію, що діє на рівні морфології та синтаксису. *Prize smb at smth* – цінити когось помірі чогось, помірі того, що хтось заслуговує. Цінити когось вимагає після себе прямий додаток, а непрямий в цьому виразі не вживається тепер. Доконаний же спосіб дієлова «оцінити» має як прямий так і непрямий додаток. В англійській мові дієслово *prize* є способом доконаним і недоконаним. Інтерференція також діє на рівні відмінникової диференціації. Оцінити в українській мові вимагає орудного відмінку – оцінювати чимось. В англійській мові, тепер відмінникової диференціація передається сполучниковим способом – синдетивним. Барка відтворив цю особливість в українській мові. «Цініть мене в її коштовність» - звучить дещо неприродно, послівно, хоча надзвичайно точно передає зміст діалогу, що відбувається між дочками та їхнім батьком. Друга дочка просить батько оцінити її тією самою коштовністю, що ї першу, якій він вже надав частину королівства.

Максим Рильським зовсім по-іншому перекладає цю фразу – *Одна й ціна нам*. В оригіналі прохання, імперативна конструкція, яка на нашу думку, є надзвичайно важливою в діалозі між дочкою і батьком. З іншого боку, «одна ціна нам» легко сприймається український читачем і є, в принципі, конвенційним зворотом. Можна зробити висновок, що за конвенційністю може втрачатися як інтенція автора так і інтенція мови.

The most precious square of sense possesses – *найдовершеніший кутик змислу визнає*. В цьому випадку лексико-семантична інтерференція, яка в мовній, формалізованій структурі

призводить до порушення реляції, колокабельності українських лексем – у перекладі слугує засобом метафоризації та збагачення мови перекладу. Через метафоризацію мови перекладу відбувається оживлення твору оригіналу у цільовій мові та культурі, його нове читання, продовження його існування по-новому. Рильський описово перекладає дану фразу – *Хоч би які були вони принадні – конвенційним зворотом.*

Unhappy that I am, I cannot heave
My heart into my mouth: I love your majesty
According to my bond; nor more nor less [2].

Нещасна я: не можу мого серця до уст підняти.
 Я, вельможносте, люблю вас – на мій обов'язок.
 Ні більш на менш [3:27].

Нещасна я -
 Я вас люблю, королю, як велить
Мені моя повинність [4].

Infelice ch'io sono,
 non so portare il cuore sulle labbra!
 Amo vostra maestà, né più né meno.
 che mi detta il mio vincolo di figlia [5:18].

I cannot heave my heart into my mouth – не можу мого серця до уст підняти – лексико-семантична інтерференція, в результаті якої інтерферується художній образ, оживлюється твір, збагачується цільова мова, метафоризується переклад. Барка точно передав болючий процес відривання, підняття серця, його болю в уста Корделії.

Гофреддо Рапоні у перекладі італійською мовою використав той самий прийом, послівно переклавши цей уривок : non so portare il cuore sulle labbra.

М. Рильський переклав описово *уста мої не вміють могого серця висловити голос.*

Come not between the dragon and his wrath [2].

Не входи поміж дракона і роз'яреність його [3:25].

Не зважуйся ставати між драконом
І лютістю його [4].

Інтерференція на рівні відмінникової диференціації. – поміж роз'яреність – порушення відмінникової форми. Поміж роз'яреністю – Родовий відмінок, Барка ж підкреслив англійськість свого перекладу – вживши називний відмінок.

Якщо загалом говорити про переклад Барки, то він насичений прикладами інтерференції на всіх мовних рівнях – від фонетичного до синтаксичного. Притаманні англійській мові Шекспірівського часу префікси, дуже вдало передані Баркою. Ним створені лексико-граматичні okazionalizmi такі як – визвори, висклад, сплджуватися, общивити, обстїйти, впокорюватися, послух, розшал, вижитися.

Інтерференція на фонетичному рівні діє у створенні фонетико-лексичних okazionalizmi за допомогою алітерації, яка присутня в англійському оригіналі і так вдало передана Баркою: ск, нцт, зцю, ниц, - наприклад в оригіналі – *As honest madam's issue? Why brand they us With base? With baseness? Bastardy? Base, base?* – переклад – *Як дами чесної видання? Чом клеймують нас: в низцю, ництво, безбарництво – ниц, без.*

В завершення важливо наголосити на тому, що інтерференція є універсалією процесу перекладу – як негативна так і функціональна. Через опірність мови та менш захищеність мовлення – письмового мовлення – інтерференція слугує механізмом, через який, та в якому мови обмінюються своїми надбаннями, збагачуються та надають одне одному продовження

існування. Тому, на нашу думку, теза, про те, що інтерференція є завжди негативне явище – некоректно. Необхідно розширити явище інтерференція саме у процесі перекладу. Існує величезне поле для подальших досліджень.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Baker M. (ed.) Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Mona Baker. – London and New York: Routledge, 1998. – 654 p.
2. King Lear. Entire play – 15.11.2010. – Режим доступу: <http://shakespeare.mit.edu/lear/full.html>.
3. Шекспір В. Король Лір. / Вільям Шекспір. – Нью-Йорк: На Гопі, 1969, 360 с.
4. Шекспір В. Король Лір – 15.11.2010. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/shakespeare__king_lear__ua.htm.
5. W. Shakespeare. Re Lear / William Shakespeare. – Milano: Editiorio Progetto, 2000. – 320 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Скрильник – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: мовні контакти, міжмовна інтерференція в перекладі, міжкультурна інтерференція.

МОДАЛЬНОСТЬ ОТРИЦАНИЯ В ПЕРЕВОДЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ИНТЕРВЬЮ

Елена СЛАСНАЯ (Славянск, Украина)

В статті розглянуті такі випадки заперечення, які зумовлюють гібридизацію мови в приймаючій культурі. З'ясовано, що заперечення не слід розглядати тільки в рамках транскодування, обумовленого типологічними відмінностями мов. Контекстуалізація заперечення приймає складні форми у зв'язку з факторами жанру, стилю, дискурсу та специфіки тексту.

Ключові слова: заперечення, модальність, транскодування, еквівалентність, жанр, дискурсивна практика, інтерв'ю, діалог.

The article observes such cases of negation, which cause hybridization of language in the target culture. The author finds out that negation should not be observed as the result of transcodege caused by typological differences between languages. Contextualization of negation takes complex forms depending on such factors as genre, style, discourse and specificity of the text.

Key words: negation, modality, transcodege, equivalence, genre, discourse practice, interview, dialogue.

Цель статьи – показать, что существуют факторы формирования модальности в ПТ, выходящие за рамки отношений между ИТ и ПТ, но оказывающие заметное влияние на переводческие решения (факторы «погружения текста в жизнь»).

Актуальность исследования определяется не только первостепенным значением категории «модальность» для теории перевода, но и важностью изучения политического регистра, который имеет ясные языковые признаки своей организации. Язык политиков демонстрирует не совсем обычные формы общения, поэтому отступления от дискурсивной практики позволяет охарактеризовать типологию, которая имеет первостепенное значение в переводе.

ЕП, предлагаемая в качестве иллюстративного материала – отрицание, формализация которого не всегда ограничивается рамками транскодирования (формальным воспроизведением отрицания в языке принимающей культуры).

Источником иллюстративного материала послужили интервью сайта <http://www.euronews.net/>.

Интервью, как один из жанров медиадискурса, занимает важное место в современной коммуникации, поскольку строится на основе первичной формы общения - диалоге.

В центре интервью стоит личность, в данном случае политический деятель, высказывания которого отражают идеологию и политику страны.

Эффективная речевая коммуникация во многом предопределяет успех в политике, поэтому интервью рассматривается с этой позиции как средство достижения определенной цели. Зачастую ценой такого успеха является манипуляция общественным сознанием. Так, немецкий ученый Норберт Гутенберг относит жанр интервью к псевдидиалогам, объясняя это тем, что публицистика насквозь пронизана ложью и фальшью [10: 331].

Для достижения явных (вербальных) или скрытых (имплицитных) коммуникативных целей политики используют определенные дискурсивные практики, которые являются частью коммуникативной стратегии говорящего.

В лингвистике данные стратегии и тактики получили самые разные названия: «установки на кооперацию или конфликт» [7], «стратегия сближения и стратегия дистанцирования» [4], «конфликтные и неконфликтные стратегии участников коммуникации» [1], «явные («overt practices») и скрытые практики («covert practices») уклонения от ответа» [12], направления по «линии унисонной, полемической модальности и по линии игнорирования заданной модальности» [3] и т.д. Но все они сводятся к попытке конкретизации одного из ключевых терминов логики и лингвистики «модальности».

В рамках данного исследования мы опираемся на классификацию дискурсивных практик ухода от ответа, предложенную Стивеном Клеймэном [12]. Таксономия дискурсивных практик может быть представлена следующим образом:

1. «Явные практики» («overt practices»):

1) расхождение между вопросом и ответом (интервьюируемый не дает прямого ответа на вопрос, а переходит к обсуждению другой темы без согласия журналиста); 2) использование «атакующей» реплики; 3) «общие ответы»; 4) деперсонализирующие реплики.

2. «Скрытые» практики («covert practices»):

1) переформулировка вопроса таким образом, что происходит изменение угла зрения на поставленную проблему; 2) изменение семантики и динамики ключевых слов вопроса; использование анафорического повтора.

Дискурсивные практики ухода от ответа предполагают изменения вектора модальности отправителя и получателя сообщения. В интервью с полемической модальностью модальные установки говорящих не совпадают, и модальные планы реплик находятся в отношениях противоречия. Если респондент игнорирует вопрос журналиста, то модальность, задаваемая журналистом, не получает своего развития. «Уход» интервьюируемого от программируемого ответа может объясняться рядом экстралингвистических причин: нежеланием респондента дать исчерпывающий ответ, непонимание вопроса и др. [3].

Ярким примером «скрытой» дискурсивной практики является интервью Билла Клинтона программе «NewsNow». Причиной интервью стал политический скандал в США в 1998 году, возникший из-за краткосрочных сексуальных связей между президентом США и 25-летней стажеркой Моникой Левински.

Jim Lehrer: You **had no (1)** sexual relationship with this young woman?

President Clinton: There **is not (2)** a sexual relationship. **That is accurate (3)**.

- У вас **не было (1)** сексуальных отношений с этой молодой женщиной?

- Сексуальных отношений **нет (2)**. **Это точно (3)**.

В данном примере нарушена техника вопросно-ответного единства, которое неподготовленным читателем или слушателем может быть воспринято неправильно. В этом смысле интересным представляется следующее наблюдение: «In this sense negative interrogatives are the means by which an IR can elicit an expected answer so predictably that an IE will agree even doing so damages to their reputation» [11]. Другими словами, отрицательные вопросы зачастую воспринимаются реципиентом как утверждение, а не вопрос.

Формальный показатель отрицания (1), (2) ИТ воспроизводится в ПТ: выделенные единицы (1-3) переводятся буквально (по пятому уровню эквивалентности в концепции В.Н. Комиссарова). Журналист просит подтвердить Билла Клинтона, что у него не было сексуальных связей. Президент соглашается (That is accurate), но только после того как была произведена грамматическая транспозиция первого предложения (There is not a sexual relationship). Иницирующий вопрос задан с использованием простого прошедшего времени, которое необходимо использовать в ответной реплике. Вместо этого в ответе использовано настоящее простое. Подобная трансформация в корне меняет модальность ответной реплики, поскольку вопрос, по сути, оставлен без ответа: отношений нет в настоящем, а что же в прошлом? Адекватная интерпретация высказывания респондента невозможна без обращения к экстралингвистической действительности: подробностям дела об импичменте американского президента.

Наблюдения над этим примером подтверждают мысль В. Н. Комиссарова о том, что «адекватный перевод должен быть эквивалентным (на том или ином уровне

эквивалентности), но не всякий эквивалентный перевод будет адекватным» (удовлетворяют поставленной прагматической задаче) [6: 148].

Обратимся к примеру, в котором модальность отрицания получает разное оформление в разных языках. В данном интервью Хабиба Сараби, единственная женщина-губернатор в Афганистане, открыто протестует против переговоров с Талибами.

АИТ: euronews: “So, you are not in favour of negotiating with them?”

Habiba Sarabi: “I think so, yeah”

РПТ: Одре Тильв, euronews: “То есть, вы не поддерживаете переговоры с ними?”

Хабиба Сараби, губернатор: “Нет, не поддерживаю”

УПТ: Одре Тильв, euronews: “То Ви не підтримуєте ідею вести з ними переговори?”

Хабиба Сараби: “Я думаю, ні”.

НПТ: euronews: “Sie sind also gegen Verhandlungen mit ihnen?”

Habiba Sarabi: “Ich denke schon, ja.”

ФПТ: Audrey Tilve, euronews: “Donc, vous n’êtes pas en faveur d’une négociation avec les Talibans”.

Habiba Sarabi, Gouverneur de la province de Bamyán en Afghanistan : “Pas vraiment...”

ИПТ: euronews: Entonces, ¿No está a favor de negociar con ellos?

Habiba Sarabi: “No, creo que no”

НПТ обнаруживает полное формальное сходство с оригиналом. Фраза “I think so, yeah” воспроизводится дословно “Ich denke schon, ja”. С этих позиций УПТ и ФПТ формально ближе к оригиналу, но УПТ продуцирует двусмысленную фразу: «Я думаю, ні». Что стоит за этим: «Я думаю, ні, (я) підтримую; або ні, я не підтримую?».

Между РПТ и ИСП наблюдается параллелизм: антонимический перевод в обоих вариантах плюс конкретизация в РПТ. Но есть существенная разница: ИПТ максимально отстает от оригинала, т.к. в корне меняет модальность ответной реплики, имея в виду противоположное: «Я поддерживаю переговоры с Талибами». В то время как модальность РПТ передана в соответствии с ИТ.

Выводы:

1. Сохранение отрицания и антонимический перевод не исчерпывают характер соответствий, в которых наблюдаются добавления и конкретизация, демонстрирующие стремление переводчика к максимальной прозрачности ПТ.

2. Дискурсивные практики позволяют говорить о существовании «камуфляжного» языка (camouflanguage). В этом регистре коммуникации они демонстрируют отклонение от принципа кооперации.

3. Политический медиадискурс характеризуется высокой плотностью имплицитной информации, адекватный перевод которой невозможен без обращения к экстралингвистической действительности.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апалат А. П. Структура, семантика и прагматика текстов-интервью (на материале современной англоязычной прессы). Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Киев, 2003. – 21 с.
2. Беляева Е. А. Диалог аргументативного типа: когнитивные аспекты; структура, семантика, прагматика (на материале русских и английских текстов интервью). Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Тюмень, 2007. – С. 3-23.
3. Заиграва Н. А. Лингвостилистические особенности печатного интервью как типа текста. Автореферат дисс. ... канд. филолог. наук: 10.02.04. – Москва, 1988. – 21 с.
4. Иванова И. В. Жанр интервью: формы бытования и языковые особенности: Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. - ГОУ ВПО Астраханский гос.ун-т, 2009. – 23 с.
5. Ковригина Е. А. Коммуникативная стратегия самопрезентации в дискурсе интернет-интервью. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – 2010. – 24 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. – М.: ЭТС. – 2001. – 424 с.
7. Красноперова Ю. В. Дискурсивные стратегии участников интервью: Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Иркутский гос. лингв. ун-т, 2005. – 19 с.
8. Чуриков М. П. Согласие, несогласие и уклонение в аспекте речевого общения (на материале текстов немецких политических интервью). Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. –Пятигорск, 2005. – 19 с.
9. Юрина М. В. Коммуникативные стратегии партнеров в политическом интервью : на материале современной прессы ФРГ. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Самара, 2006. – 19 с.
10. Gutenberg, Norbert. Orality and Public Discourse. On the Rhetoric of Media and Political Communication // Aspects on oral communication/ed. by Uta M. Quasthoff. – Berlin; New York: de Gruyter, 1995. – P. 331
11. Rattai, Diana, M. A. Agreement and Disagreement Strategies in Russian News Interviews: a Linguistic Perspective. University of Alberta (Canada). 2003. – 139 p.

12. Steven E. Clayman. Answers and Evasions // Language in Society. September 2001. – Vol. 30. – № 3. Cambridge University Press. – P. 403 - 442.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Сласна – викладач циклової комісії «Соціально-гуманітарних дисциплін» Відокремленого структурного підрозділу Національного авіаційного університету Слов'янський коледж Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, політична лінгвістика.

СИСТЕМИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ В НАУКОВІЙ РЕФЛЕКСІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Юлія СТАХМИЧ (Київ, Україна)

У статті досліджуються системи програмного забезпечення перекладу. Використання систем розглядається в контексті їхнього історичного розвитку та сьогодення.

Ключові слова: система програмного забезпечення перекладу, машинний переклад, автоматизований переклад, автоматичний словник, база даних, система пам'яті перекладів, штучний інтелект.

The article deals with the investigation of translation software. The use of the systems is described within the context of their history and their functioning at the present stage.

Key words: translation software, machine translation, machine-aided translation, automatic dictionary, database, translation memory, artificial intelligence.

Сучасний рівень розвитку техніки, інформаційних технологій і засобів комунікації забезпечує доступ до великих обсягів багатомовної інформації. Зважаючи на постійне розширення і ускладнення інформаційних потоків, особливої актуальності набуває питання про швидкість та якість їх обробки. Моделювання інтелекту людини передбачає створення комп'ютерних моделей для будь-яких різновидів її мисленнєвої діяльності, що набувають суспільного значення. Серед цих завдань розроблення моделей перекладацької діяльності людини, відтворення продуктів її розумової діяльності, оформлених засобами однієї мови, засобами іншої мови посідає чільне місце в нинішній ситуації активної міжмовної та міжкультурної комунікації у світі. В такому контексті системи програмного забезпечення перекладу постають як середня ланка між базовими і складними системами штучного інтелекту.

За час свого існування системи програмного забезпечення перекладу вивчалися як складні системи штучного інтелекту (Ю. В. Рождественський), з позицій створення прикладних семантичних моделей (Ю. Д. Апресян, О. С. Ахманова, В. О. Вертель, Е. В. Вертель, Ю. М. Марчук, Р. Г. Піотровський, А. Є. Супрун, Ю. А. Шрейдер), в аспекті особливостей функціонування систем машинного перекладу та перекладу за допомогою машини (Л. Л. Нелюбін, Ф. А. Циткіна), із залученням дослідницьких прийомів лінгвістичної статистики (М. Д. Андрєєв, Г. В. Єрмоленко, В. А. Звєгінцев, К. Ф. Лук'яненко, М. Ф. Морозов, Л. Л. Нелюбін).

Серед вітчизняних учених питанням детального вивчення систем програмного забезпечення займаються науковці відділу структурно-математичної лінгвістики при Інституті мовознавства НАН України. В основному це праці щодо комп'ютерної лексикографії (Н. П. Дарчук, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко), питань автоматичного редагування (Т. О. Грязнухіна), питань розробки універсальних баз лінгвістичних знань (Н. Ф. Клименко, В. М. Русанівський).

На сьогоднішній день проблему автоматизації перекладу не можна вважати вирішеною. Незважаючи на те, що існує широкий асортимент лінгвістичного програмного забезпечення, за допомогою якого виконується аналіз, обробка, зберігання і пошук текстів природною мовою, проте створення системи, яка б виконувала переклад, якість якого відповідає професійним потребам спеціалістів і перекладачів, залишається недосяжним. У поданій статті ми спробуємо дослідити історію розвитку систем програмного забезпечення перекладу та визначити особливості їхньої роботи на сучасному етапі, з урахуванням досягнень загального мовознавства, прикладної та комп'ютерної лінгвістики, теорії штучного інтелекту.

Л. Л. Нелюбін вважає, що саме словник був першим елементом механізації перекладу. Ще задовго до появи машинного перекладу (і перекладу за допомогою машини) машина для перекладу з однієї мови на іншу мислилась як щось на зразок механічного чи механізованого словника. Перші механізовані словники були створені А. Вахнером в 1924 р. в Естонії, П. П. Смирновим-Троянським в 1933 р. в СРСР та Г. Арцруні в 1933 р. у Франції [3: 18].

Ідея машинного перекладу була вперше оприлюднена в 1949 році. Поштовою для створення систем машинного перекладу був Меморандум американського фахівця з дешифрування У. Вівера 1949 р. (стаття під назвою «Переклад», де подано теоретичне обґрунтування систем машинного перекладу), хоч ще у 1936 р. У. Вівер й А. Буг висунули ідею механічного перекладу, а у 1947 р. розробили першу програму послівного перекладу [6: 686]. Л. Л. Нелюбін вважає піонером машинного перекладу радянського винахідника П. П. Смирнова-Троянського, який в 1933 р. подав заявку на свій винахід – «машину для автоматичного виробництва готових друкованих перекладів з однієї мови одночасно на ряд інших мов, що потребують тільки лінгвістичної обробки». Це був механічний і в контексті нашої «електронної епохи» дуже повільнодіючий пристрій, який не набув масового використання [3: 18].

Значним імпульсом розвитку машинного перекладу стало створення і широке застосування перших комп'ютерів, які переробляли інформацію за певними правилами чи алгоритмами [3: 20]. Саме тому, за кілька років після опублікування меморандуму розпочалися серйозні дослідження у багатьох університетах Сполучених Штатів. Як зазначає О. О. Селіванова, з цього часу у США створюються колективи розробників машинного перекладу у Массачусетському технологічному інституті, Каліфорнійському університеті, Національному бюро стандартів у Лос-Анджелесі, у Техаському університеті. У 1954 р. було здійснено відомий Джорджтаунський експеримент, що являв собою першу спробу перекладу політичного тексту з російської мови на англійську. У СРСР із 1955 р. також розпочинаються роботи у сфері машинного перекладу в Інституті прикладної математики АН СРСР під керівництвом О. Кулагіної й І. Мельчука, а перші експерименти з машинного перекладу були проведені у 1956 р. колективом науковців під керівництвом Д. Панова й І. Бельської (з англ. на рос.), О. Ляпунова, О. Кулагіної (із фр. на рос.), Т. Молошної (із рос. на англ.) [6: 687].

У цей же час з'явилася ідея автоматизованого перекладу. Перекладачі завжди виступали проти стандартної в ті роки концепції машинного перекладу, на яку було спрямовано більшість досліджень в галузі комп'ютерної лінгвістики, але підтримували використання комп'ютерів для допомоги перекладачам. У 1960-і роки Європейське об'єднання вугілля та сталі почало створювати термінологічні бази даних під загальною назвою Eurodicautom. У Радянському Союзі для створення баз такого роду був створений ВІНІТІ. Хоча автоматизований переклад і машинний переклад з'явилися практично одночасно, розвиток автоматизованого перекладу відбувався переважно за кордоном і проходив найшвидшими темпами в Канаді, де державний статус англійської і французької мов вимагав викладу всієї офіційної документації двома мовами і викликав необхідність оперативного перекладу науково-технічної літератури. Таким чином, канадський напрям автоматизованого перекладу завдяки чітко вираженому соціальному замовленню і розвивався достатньо інтенсивно, і вже в 1983р. констатується об'єднання п'яти термінологічних багатомовних банків в одну суперсистему і їх співпрацю з аналогічними банками Європи [7].

В той час як дослідження 1960-х у СРСР, США та Великій Британії концентрувалися на проблемі обмеження мовних пар, системі вводу інформації та створенні мови-посередника, протягом 1970-х років постала потреба в недорогих системах, що змогли б перекладати діапазон технічних та комерційних документів. Ця вимога заохочувалася посиленням глобалізації та потреби перекладів в Канаді, Європі та Японії. Як зазначає Ю. В. Рождественський, в цей період почали з'являтися комерційні системи та промислові фірми, які здійснювали машинний переклад, а саме СИСТРАН, Логос та ряд інших [5: 93].

У дослідженнях 1980-х років переклад вбачався як певний різновид проміжного лінгвістичного відтворення, що залучає морфологічний аналіз разом з синтаксичним та семантичним. У 70–80-ті р. р. у СРСР створюються потужні системи машинного перекладу. Під керівництвом Ю. Моторіна, а потім Ю. Марчука впроваджуються системи АМΠΑР (з

англійської на російську мову), НЕРПА (із німецької на російську) і ФРАП (із французької на російську). У цей час в інших країнах світу (США, Канаді, Великобританії, Франції, Китаї й ін.) розробляються системи машинного перекладу переважно корпораціями для технічних і комерційних потреб [5: 687].

Наприкінці 1980-х відбувся вагомий стрибок у галузі створення нових методів для машинного перекладу. Система, розроблена ІВМ, базувалася на статистичних методах, інші групи застосовували техніку, що базується на великій кількості перекладів у якості зразків.

Протягом 1990-х років, після успіхів у розпізнанні мови та мовному синтезі, дослідження перейшло у стадію мовного перекладу. Відбувся значний ріст використання машинного перекладу в результаті появи дешевих та потужних комп'ютерів. На початку 1990-х машинний переклад став можливим не тільки на великих базових комп'ютерах, а й на персональних комп'ютерах та автоматизованих робочих місцях [7].

З початку 90-х рр. спільно з системами автоматизованого перекладу в інформаційне забезпечення науки, техніки і економіки, а також у вирішення ряду завдань міжмовної комунікації, включилися нові технічні пристрої, які Г.А. Мкртчян та Л.Л. Нелюбін визначають як автоматичні словники, призначені для забезпечення процесу перекладу, який виконує людина-перекладач, термінологією, спеціальною лексикою, фразеологією і екстралінгвістичною інформацією, а також для виконання різних термінологічних і лексикографічних робіт [2: 17].

В Україні розробка програм машинного перекладу розпочалася у 60-ті р.р. Інститутом кібернетики Академії наук і Київським державним університетом ім. Тараса Шевченка [6: 687]. Наприкінці 90-х років в Україні створено систему «РУТА-ПЛАЙ», яка давала змогу перевіряти орфографічну правильність україномовних текстів і здійснювати українсько-російський та російсько-український переклад. Пізніше система була доповнена функціями контролю стилістичної та пунктуаційної правильності україномовних текстів. У цей же час фірма «Трайдент» створила систему комп'ютерного перекладу «Language Master», яка виконувала перекладу між трьома мовами – українською, російською та англійською в будь-якому напрямі (пізніше система отримала назву «Pragma») [4: 156].

Одними з найбільш відомих програм машинного перекладу на ринку України є Pragma, STILUS, ПАРС, Language Master. Ці програми-WINDOWS-додатки, які підтримують технологію Drag&Drop, OLE-автоматизацію, мають оперативну довідкову систему, графічну діалогову настройку, а також інші елементи управління вікнами та опціями, що робить ці програми справді популярними серед користувачів. Відповідно до нещодавніх оглядів використання систем пам'яті перекладів до найпопулярніших систем відносять Deja Vu компанії Atril, OmegaT, SDLX, Trados, Metatexis, Star Transit та Wordfast (реалізована як набір макросів для MS Word). Також почали з'являтися програми-гібриди перекладу, що об'єднують системи машинного перекладу і пам'яті перекладів (наприклад, компанія «ПРОМТ» створила інтегровану технологію PROMT Term і PROMT For TRADOS, яка об'єднує систему TM TRADOS і систему машинного перекладу PROMT XT Professional), що підвищує швидкість та ефективність процесу перекладу.

На даний час, окрім систем машинного та автоматизованого перекладу, для допомоги перекладачеві існує широкий асортимент лінгвістичного програмного забезпечення, що виконує аналіз, обробку, зберігання і пошук текстів природною мовою, а саме: електронні словники (Multitran, Stardict, ABBYY Lingvo), орфокоректори (MS Word, inspell, myspell), пошукові системи. В рамках сучасної комп'ютерної лінгвістики розробляються інформаційно-пошукові тезауруси, що містять лексикон певної предметної галузі, встановлює парадигматичні відношення між одиницями і використовується для підвищення ефективності пошуку інформації та контролю лексики при індексуванні документів [7: 325].

Різні категорії користувачів вимагають різного ступеня автоматизації перекладу: для перекладачів-професіоналів і для фахівців, що володіють іноземною мовою принаймні пасивно, повна автоматизація перекладу (машинний переклад) не є потрібною. Для них достатньо тих або інших лексичних або тематичних консультації з перекладу різних частин текстів, тобто переклад за допомогою машини нецілого тексту. Машинний переклад, як

правило, необхідний фахівцям, які не володіють іноземною мовою, для перекладу цілого тексту.

Відповідно розробники систем машинного перекладу орієнтуються загалом на сукупність текстів підмови спеціальності, на введення в комп'ютер адекватної вибірки мовних одиниць, ранжованих за їхньою частотністю в даній вибірці. Розробники ж систем перекладу за допомогою машини більшою мірою орієнтуються на конкретного користувача, на те, що різні підкатегорії користувачів потребують автоматизації перекладу різних типів відрізків текстів: нових термінів і термінологічних словосполучень, фразеологізмів, зворотів та ін.; крім того, орієнтація на конкретного користувача часто диктує і інший принцип ранжування одиниць, а саме ранжування за частотою запитів, частотою звернення користувача до словникової статті.

Поки що, за оцінками фахівців Microsoft, сучасні електронні перекладачі здатні розпізнати 98% слів англійської мови, що позначають цифри, а людина – 99%; що стосується формальної, газетної мови, то це співвідношення буде 85% до 93-95%; неформальній, вільній мові – 70% до 90% [1: 77].

О.О. Селіванова зазначає, що у сучасному світі відбувається зростання попиту на автоматичні системи перекладу через постійну зміну й поповнення інформаційного поля світу, що потребує миттєвої або швидкісної обробки потоків інформації багатьма мовами. Практика систем машинного перекладу демонструє 20% показник помилок у текстах на виході, зумовлених недоліками словника та слабким алгоритмічним синтезом пропозицій із неправильною синтаксичною структурою. Тому в автоматизованих перекладацьких системах зростає роль людського чинника.

Існуючі методики машинного перекладу – лексичного, граматичного, семантичного – є етапами його автоматизації. Реалізація існуючих методик в єдиній системі дозволяє здійснити лише автоматизовану і/або напівавтоматичну переробку інформації в умовах двомовної ситуації. Повністю автоматичною система зазвичай мислиться тільки за умови здійснення аудіовізуального вводу і виводу адекватно конфронтованої інформації з першоджерела без участі людини. Тому термін «автоматичний переклад» в своєму повному і прямому значенні характеризує найвищий і поки що не досягнутий етап використання машини в системах перекладу та теорії штучного інтелекту.

Моделювання перекладу, таким чином, повинно базуватися на уявленнях про мовний знак, інформаційні процеси, способи роботи інтелекту людини, які були б орієнтовані на достатньо формалізоване представлення знань і цих процесів, за допомогою яких переробляються знання і тексти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідивши історію та сучасний стан програмного забезпечення, яке використовується для обробки мовної інформації, можемо зробити висновок, що пошук і розвідки у цій галузі вестимуться надалі ще активніше.

За більш ніж п'ятдесятилітню історію розвитку, машинний та переклад та переклад за допомогою машини пройшли процес значних змін та вдосконалень. Проте не було досягнуто повної автоматизації процесу перекладу. Саме тому потрібно продовжувати дослідження в цьому напрямі, зокрема в когнітивному та прикладному (лінгвостатистичному) аспектах сучасної лінгвістики, що передбачає дослідження та моделювання когнітивних механізмів при обробці інформації людиною та комп'ютером, вивчення механізмів створення та функціонування лінгвістичного забезпечення систем програмного забезпечення перекладу на основі визначення інформаційно-статистичних характеристик підмови і укладення частотних словників, виявлення діагностичних ознак, за якими редактор повинен перевіряти синтаксичну і семантичну відповідність вихідного та перекладеного текстів. Завдання української комп'ютерної лінгвістики полягають в тому, щоб створити україномовні комп'ютерні лінгвістичні системи. Без них Україна не зможе увійти в міжнародне інформаційне співтовариство. Рівень розвитку української науки, як свідчать створені системи, дає змогу вирішити ці завдання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Журавлева Е. Говорящая машина: легкости перевода/Елена Журавлева, Надежда Караваева // Популярная механика. – 2006. – № 5 (43). – С. 74-77.
2. Мкртчян Г.А. Интерлингвистика и некоторые вопросы автоматизации процессов межъязыковой коммуникации/ Г.А. Мкртчян, Л.Л. Нелюбин // Интерлингвистические аспекты терминологии. – М.: Наука, 1989. – С. 14-35.
3. Нелюбин Л.Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод: методическое пособие/Л.Л. Нелюбин. – М.: ВЦП, 1991. – 151 с.
4. Партико З.В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності: Навчальний посібник /З.В. Партико. – Львів: Афіша, 2008. – 224 с.
5. Рождественский Ю.В. Введение в прикладную филологию. Языковая семиотика / Ю.В. Рождественский, А.А. Волков, Ю.Н. Марчук. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987. – 116 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник/О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. History of machine translation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.traduceme.org/profiles/blogs/history-of-machine-translation>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Стахмич – аспірант кафедри порівняльного мовознавства та перекладу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Наукові інтереси: загальне мовознавство, комп'ютерна лінгвістика, штучний інтелект, перекладознавство.

АНГЛІЙСЬКІ КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СЛОВНИКАХ

Анастасія ТАРАСОВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглянуто англійські компаративні фразеологізми, наведені у тлумачних та перекладацьких словниках, особливості укладання словників на протязі історичного розвитку ідіоматичної лексикографічної галузі та відмінності між вітчизняними та зарубіжними способами компіляції словників.

Ключові слова: фразеологізми, порівняння, переклад, словники, компіляція, значення, категоризація
The article deals with English comparative phraseologisms in the dictionaries, peculiarities of dictionary compiling in the process of historic development of idiomatic lexicography, comparing native and foreign ways of dictionary compiling.

Key words: phraseologisms, comparisons, translation, dictionaries, compilation, meaning, categorization

У статті ставиться проблема представлення англійських компаративних фразеологізмів у лексикографічних джерелах. Дане питання пов'язане з важливими напрямками дослідження, тому що зумовлюється загальною спрямованістю мовознавчих праць на інтеграцію компаративного та семантичного підходів до вивчення окремих фразеологічних систем в українській та англійських мовах, що дозволяє з'ясувати універсальні закономірності та національно-специфічні розбіжності їхнього творення, функціонування у мові та мовленні та засоби перекладу цільовою мовою.

Для аналітиків важливим є питання виявлення початку фразеологічної царини і, до певної міри, розділити більш сталі і непрозорі одиниці від подільних і прозорих, тому метою статті є опис головних напрямків розвитку англійської та російської фразеології і особливості фразеологічних словників.

Питаннями відбору та класифікації фразеологічного матеріалу цікавилися два засновники лексикографії для вивчаючих іноземну мову – Х. Е. Палмер (H. E. Palmer) та А. С. Хорнбі (A. S. Hornby). У 1920 р. Х. Е. Палмер розпочав проект, у процесі до нього приєднався і А. С. Хорнбі, який мав за мету зібрати та класифікувати багатоскладові одиниці. Х. Е. Палмер звертає увагу на питання поширеного використання у мові та на письмі сполучень слів (названих Х. Е. Палмером «словосполученнями»), роз'яснює ідіосинкратичні форми словосполучень та відношення форми і змісту. По суті, Х. Е. Палмер спрямував увагу на складність вивчення словосполучень для не носіїв мови та на стратегії, яка б допомогла при вивченні словосполучень.

Х. Е. Палмер висуває думку про важливу відмінність між словосполученнями як загальної категорії і так званих «вільних виразів / сполучень».

У спадщині Х. Е. Палмера – А. С. Хорнбі розглядається ще один аспект, запроваджений майже всіма англійськими словниками ідіом, – синтаксична категоризація та аналіз змістовності. Тобто спочатку класифікація сполучень слів здійснювалася відповідно до

форми та функції, наступним кроком було розроблення більш чіткої класифікації, яка б висвітлювала можливості трансформації та обмежування.

У середині 1970-х рр. увага у галузі англійської (та американської) теорії фразеології приділяється іншим питанням. Х. Е. Палмер і А. С. Хорнбі розробили галузь граматичних варіацій, проте оминули ступінь ідіоматичності, яка виявляється у різноманітних рівнях семантичної непрозорості та / чи структурній стабільності. Х. Е. Палмер і А. С. Хорнбі були достатньо обізнані, що складність при вивченні таких випадків, як

as black as coal, ink, jet, midnight, pitch, soot

as blind as a bat, a beetle, a mole

bright as day, noonday, the light, silver

like as two peas, two drops of water, two beans

полягає у довільному виборі складових елементів. Тому необхідно було створити більш помірковану схему, яка б дала змогу визначитися зі ступенем варіативності та зв'язком між обмеженим вибором слів, з одного боку, та значенням слова, з іншого. Нові стратегії, в яких знайшли відгук наведені питання, головним чином, розвивалися на теренах Східної Європи.

Починаючи з середини 1970-х років, і особливо у 1980-х рр. набирала оберті впливовість у галузі фразеології групи російських вчених. У складі був Віктор Володимирович Виноградов, якого вважають батьком російської фразеології, і Наталія Миколаївна Амосова. Обидва дослідники розробили тривірневу модель категорій.

Найбільш змістовною (інклюзивною) категорією Виноградова була «фразеологічна одиниця» – за словами А. П. Кові – «найуживаніше комплексне поняття у російській фразеології». Розалія Гінзбург та її колеги у 1979 р. дають наступне визначення: «Фразеологічні одиниці – немотивовані групи слів, які неможливо вільно відтворити у мовленні, а які виникають лише у вигляді цілісно оформлених поєднань». [5, 74]

Виноградов проводить розмежування у загальній категорії між поняттями «фразеологічні зрощення» («ідіоми»), «фразеологічними єдностями» та «фразеологічними сполученнями».

Хоча англійські словники ідіом, засновані на лінгвістичному принципі аналізу починають з'являтися у 1970-х рр. (А. П. Кові і Р. Маккін 1975; Т. Х. Лонг), роботи, в яких б просліджувалася більша глибина і точність російської фразеології, з'явилися лише у 1980-х рр.

Вивчаючи іноземну мову, особливо на високому рівні, потребували словників, де б були наявні теоретичні принципи відбору і класифікації фразеологічних одиниць, а також рекомендації щодо їхнього застосування. Словник А. В. Куніна – Англо-російський Фразеологічний Словник (АРФС), перше видання 1955 р. – був одним із перших словників, укладених за наведеними принципами, а другий (1967) і третій (1984) випуски відрізняються більшою точністю описання і авторитетністю.

З одного боку, АРФС – це робота традиційна, адже характеризується значною мірою історичною спрямованістю, проте одночасно частково залежна від сучасних англійських та американських словників словосполучень. Матеріал словника охоплює вирази, починаючи з XVIII-го - XIX-го століття і переважно приклади вибрані із літературних джерел. Справжня сила і оригінальність словника А. В. Куніна полягає, за словами А. П. Кові, у принципі відбору і системного аналізу статей. Вирази відібрані чітко до поняття укладачем принципу фразеологічності.

Найхарактернішою рисою словника є те, як системно А. В. Кунін представляє варіації:

take smth as gospel (gospel truth) – believe that it is completely true

(to do smth) like a dream or (smth happens) like a dream – to do perfectly, it happens perfectly

(to fight) like cat and dog – fight or disagree violently

Базова основа, яка залишається незмінною, виділена жирним шрифтом, там, де можливі, варіації, подаються у дужках варіанти.

Там, де варіації призводять до значних структурних (чи семантичних) змін, варіанти представлені у вигляді окремих виразів. Найважливіше для А. В. Куніна в ідіомах – це їхнє значення. Якщо джерело походження ідіоми відоме, іноді легше визначитися з її значенням.

Існує чимало фразеологізмів, які належать лише мові першоджерелу, а це у свою чергу значно ускладнює завдання перекладача. Передача колориту – завдання, з яким зіштовхується кожний перекладач художньої літератури. А тому у словнику є інформація про етимологію фразеологізма. Наприклад, цікавою є історія виникнення виразу *as dead as a dodo*.

Вперше про зображення птахів дізнаємося з голландських джерел. Голландці називали птаха *Mauritius “wallow bird”* чи *“loathsome bird”* із-за його смакових якостей. Проте вже більш пізні свідчення повідомляють, що м'ясо мало непоганий смак, але було дуже жорстким.

Дехто вважає, що слово «додо» бере початок від голландського слова *dodoor*, що означає нероба (*sluggard*), чи, наприклад, від слова *dodaars* – пучок пір'їв на задніх кінцівках птахів.

У словнику А. В. Куніна значиться, що уявлення про додо як найбільш відомого представника зниклих видів, а також чудернацька зовнішність пернатого зробили птаха символом чогось застарілого, вимираючого.

А. П. Кові визнає, що подібний розгалужений аналіз заслуговує на повагу, адже зроблений укладачем, який не є носієм мови і не мав у період укладання словника (особливо під час першого видання у 1940-х – 1950-х рр.) доступу до зарубіжних джерел і користувався лише обмеженим числом сучасних на той час робіт.

Проте не зважаючи на складнощі, які головним чином виникали у зв'язку з обмеженою наявністю сучасної зарубіжної літератури і особливо сучасних не літературних матеріалів, Англо-російський фразеологічний словник по праву вважається кропіткою академічною роботою і зразком теоретичного поступу у лексикографії.

Двохтомний словник *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English (ODCIE)* (1975 / 1983) був першим фразеологічним словником англійської мови, укладеним носіями мови. Вперше подібний словник на теренах Великобританії використав лише письмові джерела (за винятком певних прикладів розмовного стилю) з часів II-ої Світової війни.

Другий том *ODCIE* являє собою теоретичний гібрид (у порівнянні з першим). Граматичні категорії запозичені із робіт Х. Є. Палмера (Palmer) і А. С. Хорнбі (Hornby). Проте словник значною мірою завдячує і впливу російських теоретичних знань. Хоча укладачі *ODCIE* не мали чіткого уявлення про два попередні видання словника А. В. Куніна, словники все ж мають однакове теоретичне обґрунтування. Другий том *ODCIE* присвячений ідіомам і обмеженим словосполученням з різними структурними та функціональними варіаціями. Використано теорію російської фразеології у двох аспектах: по-перше, укладачі словника визнають і застосовують систему категорій, розроблену А. В. Виноградовим і Н. Н. Амосовою. Так звана трирівнева система, яку А. П. Кові визначає як «безпосередньо» ідіоми, ідіоми з переносним значенням і обмежені словосполучення.

У даній статті ми розглянули складність між двома традиційними підходами у фразеології на матеріалі словників ідіом і словосполучень. Оглянуто обмежений спектр питань, адже основною метою було прослідити за поступом у теорії фразеології та напрямками розвитку у лексикографії.

Російська фразеологія вирізняється заснуванням системи категорій, важливої для аналітиків і лексикографів, адже дозволяє виділити царину фразеології поміж сполучень слів. Вагома роль даних схем у розрізненні ідіом (за визначенням В. В. Виноградова «единств» і «зрощень») від словосполучень (колокацій). Розробка фразеологічних категорій вплинула і на розвиток англійської фразеології та лексикографії. Наразі співпраця вчених із різних країн з носіями мови при укладанні словників – усталена практика, яка зробить свій внесок у нове покоління російсько-англійських фразеологічних словників.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. / Н. Н. Амосова / – Ленинград: Видання Університет, 1963 р.
2. Арнольд И. В. Английское слово. / И. В. Арнольд / Москва: Высшая школа, 1986.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Шахматов А. А. Сборник статей и материалов. – Москва: Наука, 1947. – С. 339 – 364.
4. Alexander R. J. Fixed Expressions in English: A Linguistic, Psycholinguistic, Sociolinguistic and Didactic Study. / R.J. Alexander // *Anglistik und Englishunterricht*. – 6. – 1978, P. 171 – 188.
5. Ginzburg R. S. A course in Modern English Lexicology. / R. S. Ginzburg, S. S. Khidekel, G. Y. Knyazeva, and A. A. Sankin / – Moscow: Vuisshaya Shkola, 1979.

6. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache. / R. Gläser – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1990.
7. Hornby A. S. Idiomatic and Syntactic English Dictionary. / A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield / - Oxford University Press, 1942.
8. Palmer H. E. Second Interim Report on English Collocations. / H. E. Palmer / – Kaitakusha: Tokyo. – 1933/
9. Ter-Minasova S. The Freedom of Word-Combinations and the Compilation of Learners' Combinatory Dictionaries. / S. Ter-Minasova // Euralex '92 Proceedings [eds. Tommola H., Varantola K., Salmi-Tolonen T., and Schopp J.] – Tampere: University of Tampere, 1992/

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Тарасова – аспірант, спеціальність «Германські мови» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: переклад, фразеологія, лексикографія.

ПЕРЕКЛАД КІНОФІЛЬМІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ

Олеся ФЕДОРЧЕНКО (Херсон, Україна)

У статті розглядаються основні перекладознавчі підходи до визначення поняття й основних функцій перекладацьких стратегій, аналізується залежність вибору стратегій доместикації та форенізації від жанру кінотексту.

Ключові слова: кінопереклад, стратегія перекладу, доместикація, форенізація, жанр, кінотекст, вихідний текст (ВТ), текст перекладу (ПТ).

The article highlights general translational approaches to the definition and main functions of the translation strategies; it investigates connection between the film text genre and the domestication / foreignization strategy choice.

Key words: film translation, strategies of translation, domestication, foreignization, genre, film text, source text, target text.

Під час перекладу у діалог вступають дві різні культури, тобто відбувається процес взаємодії мови та мислення, виникає дуалізм букви і духу, боротьба змістового та формального напрямків у перекладі. Тому, на думку вітчизняних дослідників, це питання розглядається не тільки як перекладознавче, але і як лінгвокультурологічне та лінгвофілософське [1]. Цю проблему у численних наукових розвідках висвітлювали В. Беньямін, Л. Венуті, І. Войніч, Ж. Дерріда, Л. Дородних, У. Еко, Р. Іванський, А. Кулікова, В. Подміногін, П. Рікер, Т. Тичинська, Г. Турі, А. Якимчук тощо.

Дослідження кіноперекладу на теренах сучасного перекладознавства як досить молодого напрямку активно формуються, що вимагає розробки понятійного апарату, окреслення фундаментальних категорій, випрацювання критеріїв оцінювання кіноперекладу, обґрунтування методології аналізу кінотексту оригіналу та перекладу.

Схильність кіноперекладача до тієї чи іншої перекладацької стратегії має значний вплив на реакцію глядача, адже кінотекст – це складна лінгвoseміотична система, адекватна лінгвокультурологічна адаптація якої складає 80% успіху прокату стрічки. Українські науковці вже звернули увагу на цю проблему і дійшли певних висновків, спираючись, зокрема, і на розвідки закордонних колег.

Вітчизняні вчені підійшли до цього питання з позицій релевантності перекладацьких стратегій видам кіноперекладу (дублювання, субтитрування та войс-овер). Як А. Jankowska [14], N. Ramière [15], A. Szarkowska [16], Р. Іванський [5], А. Кулікова [7] та Н. Розумеєнко [9] та доводять, що дублювання тяжіє до стратегії одомашнення (доместикації), субтитрування – очуження (форенізації), а войс-овер – стратегії «золотої середини».

Неодноразово дослідники присвячували свої роботи проблемі обрання перекладацької стратегії в контексті жанрової проблематики, проте проведений нами аналіз теоретичних джерел показав, що жодного разу її не розглядали на матеріалі кінотекстів, чим і обумовлюється **актуальність** цієї статті.

При неповному або викривленому розумінні перекладачем авторського задуму, мети, а також залежно від цілей самого перекладача, його перекладацьких преференцій, оригінальні тексти перекладаються з семантичним і стилістичним зсувом, втратою деяких змістових компонентів вихідного тексту (далі – ВТ) або за зміною формальних структур оригіналу. Джерелом такої деформації М. К. Гарбовський вважає певну перекладацьку концепцію, яка

передбачає усвідомлення цілі перекладу й обрання відповідної до неї генеральної лінії – стратегії перекладу, яка у свою чергу визначає характер перекладацьких трансформацій [3]. Таким чином, **мета** даної статті полягає у спробі визначити взаємозалежність вибору перекладачем стратегій і жанру ВТ.

Проблема визначення перекладацької стратегії досі залишається доволі дискусійною. Так, тотально спираючись на праці Л. Венуті [17; 18], який розрізняє стратегії доместикації (domestication) та форенізації (foreignization), учені використовують поряд такі терміни, як переклад-очуження / переклад-одомашнення [8], натуралізація / «іноземність» [9], змістовий переклад / послівний переклад [1], буквальний / вільний переклад [1], word-for-word / sense-for sense [1], literal / free [1], target-oriented / source-oriented [1], exoticism (exoticisation) / assimilation (naturalization) [15], source / target [15], foreign / familiar [15], Self / Other [15], стратегія форми / стратегія змісту [1], маючи на увазі одні й ті самі поняття. Власне поняття «стратегія» також подекуди опиняється прийомом, методом, принципом і навіть шляхом [5; 7; 8].

З поняттям стратегії перекладу також пов'язане поняття «непомітності» перекладача, яке було запропоноване Л. Венуті в роботі «The translator's invisibility». Він зазначає, що текст перекладу (далі – ПТ) повинен мати такі характеристики, як **fluency (легкість сприйняття)** і **transparency (прозорість)**, коли в тексті відображається особистість й інтенції автора, а не перекладача, що створює авторський ефект читання ПТ. Також Л. Венуті підкреслює, **що легкий для читання переклад ослаблює «присутність» перекладача та сприяє різному ступеню «присутності» автора оригіналу**, і цей ефект він вважає основною характеристикою перекладацької стратегії доместикації. Переклади, виконані із залученням стратегії форенізації, на його думку, характеризує певна «непрозорість» тексту, де з'являються так звані «темні місця», а перекладач стає «помітним» [18].

В. Подміногін та А. Якимчук у статті, присвяченій опису виникнення та функціонування перекладацьких стратегій в історії Європейського перекладу, зазначають, що на думку романтиків, стратегія форенізації виконувала функцію пізнання інших культур, розвитку цільової мови та відтворення індивідуальності автора. Для неоромантиків вона була способом розширення виражальних можливостей цільової мови, відходу від усталених поетичних традицій, надання читачеві змоги насолодитися тонкощами мови й культурних відмінностей та отримати когнітивне задоволення від літературного витвору мистецтва [8].

Активний розвиток перекладацької діяльності в Україні розпочався в 20-30 рр. XIX століття, коли в українській перекладацькій традиції панував метод доместикації. До перекладачів, що надавали йому перевагу, належали Л. Боровиковський, П. Куліш, А. Метлинський, В. Мисик, С. Руданський, Т. Шевченко. Головна функція перекладу одомашнення – розбудова вже існуючої в цільовій культурі літературної традиції тоді, як функція перекладу очуження полягає у введенні до цільової літератури нових стилів, висловів, засобів та прийомів [8].

Та вже в кінці XIX ст. її замінює стратегія форенізації, яку започаткував І. Франко. Стратегія форенізації, на думку Л.В. Коломієць, елітистська за своєю природою, оскільки ставить на меті познайомити спеціалістів, а не широку аудиторію, з особливостями чужої мови та чужих літературних традицій. Зазвичай, такий читач є білінгвом, не поетом чи перекладачем, але таким, що у процесі стереоскопічного читання може відчутти майстерність як автора, що створив шедевр, так і перекладача, який відтворив усі нюанси задуму, фігури мови й інтенції творця ВТ [6].

Полярність і недосконалість кожної з даних стратегій перекладу призвели до виникнення стратегії «золотої середини», що передбачає вміле володіння перекладачем різними стратегіями перекладу залежно від конкретної ситуації транскодування. Одним з перших думку про комбінування протилежних стратегій висловив Дж. Драйден у XVII ст., який сформулював правила досягнення перекладачем «золотої середини». А. Тайтлер, у свою чергу, вважаючи перекладацькі стратегії крайнощами, стверджував, що «істинна бездоганність» лежить десь між ними [1].

Перекладознавець Р. Zlateva (2004) припускається думки, що насправді доместикація та форенізація відносяться до різних сутностей і не можуть порівнюватися як поняття

симетричні. Вона вважає, що *одомашнюється* форма і зміст **ВТ** тоді, як *форенізується* форма і зміст **ПТ**. Також дослідниця наголошує, що стратегія форенізації, зберігаючи іноземність характеру оригіналу, налаштовує цільову аудиторію на відкрите сприйняття культурних розбіжностей [19].

На нашу думку, саме терміни «доместикація» та «форенізація» адекватно передають зміст явища орієнтації перекладача на лінгвокультуру оригіналу чи лінгвокультуру перекладу. Ці перекладацькі стратегії, за Л. Венуті, «передбачають визначення основних завдань та методу перекладу вихідного тексту» (переклад наш – *Ф.О.*) [17].

Цікавим виявляється дослідження залежності обрання перекладацької стратегії від жанру ВТ. З позицій лінгвістики кожен жанр передбачає власний підхід до вибору мовних засобів. Також не потребує доведення, що характер перекладацької діяльності змінюється відповідно до жанрових особливостей ВТ. Так, належність ВТ до певного жанру зумовлює формування перекладацької стратегії, вибір якої передбачає усвідомлення того, які елементи його змісту і структури належать до найвагоміших (облігаторних, інваріантних) для даного жанру, а які можуть підлягати трансформаціям різного ступеню (факультативні, варіативні).

Для поетичного перекладу, наприклад, великого значення набуває його здатність чинити емоційно-естетичний вплив, що не поступається за своєю інтенсивністю впливові ВТ [4]. Приміром, порівнюючи англійську й російську балади, слід мати на увазі, що вони функціонують в межах різних традицій формування жанру (англійська балада належить до фольклору, російська – до авторського літературного жанру). Перекладознавчий аналіз балади передбачає врахування трьох її фундаментальних ознак. Перше, на що необхідно зважати при перекладі, – жанрова традиція ВТ у рамках вихідної та цільової аудиторій. Друге – різниця у рифмо-ритмічній організації вірша у традиціях вихідної та цільової аудиторій. Третє – діахронічна віддаленість ВТ у часі, яка обумовлюватиме ті чи інші стилістичні трансформації на текстовому рівні. З метою збереження функції емоційно-естетичного впливу на цільову аудиторію, якщо дозволяють нормативи жанру, перекладач може офірувати певною ритмікою, синтаксисом або лексико-семантичною своєрідністю оригіналу.

Якщо художній переклад наразі як у вітчизняному перекладознавстві, так і в зарубіжному, вважається більш-менш дослідженою цариною, то кінотекст у свою чергу лише набуває актуальності, і саме тому ставить безліч проблемних питань, які необхідно вирішити насамперед перекладачеві.

На думку дослідників, кінотекст – це складне лінгвосеміотичне утворення, яке належить до одного з типів креолізованих текстів, що складається з декількох частин: аудіо-, візуальний та вербальний компоненти [2]. *У кінотексті як словесна складова, так і зображення, і звукове оформлення містять імпліцитну інформацію, яка обов'язково актуалізує певний ланцюжок асоціацій* [12]. Невербальні складові кінотексту нерідко слугують «коментарем» до вербального компоненту. Перекладач стикається з більшими труднощами, коли асоціативний ряд складається не лише з вербального, але й з візуального компонентів, що реалізується через слова пісень, фонові шуми тощо [13].

Перекладознавець М. Снеткова, яка досліджує кінотекст, також звертає увагу на проблемні ситуації, коли культурно-значуща інформація виражена невербально, тобто імпліцитна інформація розподілена по всіх рівнях кінотексту і може бути не ідентифікована не тільки глядачем ПТ (і перекладачем), але й глядачем ВТ [10]. Прагматична спрямованість кінотекстів різних жанрів спонукає реципієнта до певної зворотної реакції, тобто зміни в почуттях, думках глядача тощо [2].

На думку Г. Слишкіна, для кінотексту в більшій мірі, ніж для звичайного вербального тексту, характерна залученість у процес міжкультурної комунікації [12]. З огляду на це, робота перекладача полягає в пошуку зв'язку між культурними середовищами, які беруть у ньому участь, що передбачає вибір або найбільш нейтральних, універсальних, загальновідомих відповідників культурно-значущих елементів, або через залучення елементів контактуючих культур [11]. Перекладач має оцінювати вплив кожної культурно-значущої одиниці на ПТ у цілому і, виходячи з цього, визначати стратегію перекладу, спрямовану на репрезентацію ВТ у цільовому середовищі, що ускладнюється через

присутність у кінотексті великої кількості позамовних компонентів [11]. Заміна вербальних культурно-специфічних елементів на більш універсальні залучається для оптимізації сприйняття фільму. Разом з цим в умовах кіноперекладу ця стратегія викликає певний ризик. Втручання перекладача здійснюється на рівні вербальної складової тоді, як візуальний компонент залишається незмінним, що інколи призводить до численних невідповідностей.

Існує ризик, що перекладач а) не в змозі поєднати вербальний і невербальний плани, не простежує зв'язок між ними, а тому досить узагальнено передає зміст ВТ; б) не ідентифікує невербальну підказку, а тому уніфікує варіант перекладу (в цьому випадку перекладач може відчувати наявність підказки, але не розпізнати її та навіть вкласти у репліку героя надлишковий, виражений невербально зміст); в) невірно ідентифікує невербальний компонент, робить протилежні висновки і через це викривлено передає зміст ВТ.

В одному з перекладів пародійної комедії «Очень страшное кино-3», в якій створено комічний образ президента США, охоронець із кам'яним обличчям передає йому свій навушник, що встановлює зв'язок зі службою безпеки. Президент чує в ньому музику «хіп-хоп»:

- *What is it? - Some old 2Pac, sir. - Hey, this shit is banging.*

- *Что там? – Это ТуПак, сэ.р. - А, я знаю эту запись. Чумовой музон!*

Перекладач обрав стратегію форенізації, проте він не врахував, що американський хіп-хоп виконавець 90-х 2Pac не відомий широкому загалу цільової аудиторії, через що прагматика ВТ у перекладі реалізується не в повній мірі. Іншу версію перекладу цього фрагменту ми вважаємо більш вдалою:

- *А, новый альбом Децла! Класс!*

Хоча загальний зміст жарту зрозумілий і в першому варіанті перекладу, в даному випадку стратегія доместикації посилює гумористичний ефект ПТ, апелюючи до спільних уявлень глядачів про скандального російського репера-підлітка.

Також яскравим прикладом адекватного використання стратегії доместикації слугує переклад анімаційної комедії «Шрек» Д. Пучковим (Гоблін), у якому перекладач торкнувся не лише вербального плану, але й аудіального – замість американських пісень у ПТ лунають хіти групи «Любэ». Питання царівни-жаби, адресоване королю, в місцевому барі "Do I know you?" він перекладає як «Мужчина, мы знакомы?», викликаючи асоціації з роковою дамою, типовою представницею жінок прадавньої професії, яких іронічно зображали у вітчизняних стрічках минулих десятиріч. Безсумнівно, подекуди вільний переклад Д. Пучкова анімаційного фільму «Шрек» викликає вибухи сміху завдяки кореляції багатьох явищ і ситуацій із загальновідомими реаліями лінгвокультури цільової аудиторії.

Можна зробити висновок по те, що у фільмах комедійного жанру обрання перекладацької стратегії доместикації допомагає реалізувати гумористичну та розважальну функції, передаючи прагматику оригіналу.

У протизагу перекладові кінотексту комедійного жанру, переклад психологічного трилера належить до найскладніших саме з огляду на його інтелектуальну спрямованість і, на нашу думку, тяжіє до стратегії форенізації. Для його сюжету, як і для вербального плану, характерне балансування на межі винятковості / пересічності, інтелектуальності / обмеженості, геніальності / посередності тощо. Його героям притаманний гострий розум, нестандартні рішення, багата уява, почасти висока ерудованість і рідкісна освіта або рід занять, що знаходить своє вираження на всіх рівнях кінотексту, особливо у вербальному плані. Глибокі психологічні переживання героїв, тривалі напружені діалоги, що містять перифрази, недоговореність, загадки, натяки, алюзії та ремінісценції, потребують особливої уваги з боку перекладача. Поряд з цим, психологічні трилери зазвичай рясніють складною багаторівневою символікою, що допомагає створити ефект просвічування крізь текст тисячолітньої історії як результату мета-авторського мислення.

Серед прикладів адекватного залучення стратегії форенізації можна виділити переклад репліки агента Клариси Старлінг у фільмі «Молчание ягнят»:

- *Hester Mofet... It's an anagram, Doctor? Hester Mofet... "The rest of me". Miss The-Rest-Of-Me... Meaning, you rented the garage?*

- *Эстер Мофет... Это анаграмма, доктор? Эстер Мофет – эстет форм? То есть гараж, надо понимать, арендовали Вы?*

Перекладачеві вдалося зберегти семантику оригіналу за допомогою відтворення розшифрування анаграми цільовою мовою, використовуючи при цьому джерело ВТ (ім'я та прізвище Естер Мофет), уникаючи звичної у таких випадках елімінації. До того ж, словосполучення *естет форм* навіть інтенсифікує прагматику ВТ адже відомо, що герой Ганібала Лектера був різнобічно розвинутою людиною, доктором психології, цінителем класичної музики, живопису, архітектури, беззаперечним естетом і гедоністом. *The rest of me*, у свою чергу, лише натякає та особистість доктора завдяки займеннику *me*.

Орієнтація перекладача на стратегію форенізації як такої, що має елітистську природу і спрямована на вибагливого й освіченого реципієнта, нерідко допомагає перекладачеві створити властивий психологічному трилеру ефект відчуження, загадковості, незрозумілості, химерності тощо та надати цільовій аудиторії змогу відчувати красу вишуканої мови персонажів, насолодитися багатством стилістичних прийомів, поринути в невідомий світ далеких країн і культур.

Отже, обрання релевантної перекладацької стратегії при перекладі кінотексту того чи іншого жанру почасти зумовлює успіх ПТ у цільовій аудиторії та дозволяє адекватно відтворити, а іноді – навіть інтенсифікувати прагматику ВТ. Аналіз перекладів кінофільмів різних жанрів показав, що стратегія доместикації нерідко допомагає при перекладі кінокомедій, посилюючи гумористичний ефект оригіналу, а стратегію форенізації можна віднести до магістральних при перекладі психологічних кінотрилерів. Однак, використання перекладацьких стратегій не може бути зведене до узагальненої формули. Існування невизначеної кількості кіножанрів ускладнює виокремлення фіксованих пар «жанр – стратегія», а тенденція до злиття та взаємопроникнення кіножанрів вимагає від перекладача уважного ставлення до кожного конкретного випадку.

Перспективи даного дослідження визначаються можливістю детального аналізу способів відтворення символіки при перекладі психологічних кінотрилерів із залученням перекладацьких стратегій доместикації, форенізації та стратегії «золотої середини».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войнич И.В. Стратегии лингвокультурной адаптации художественного текста при переводе [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание науч. степени к. филол. н. / И.В. Войнич. – Пермь, 2010. – Режим доступа : http://www.psu.ru/psu2/files/0503/Voinich_27_05_10.doc.
2. Ворошилова М.Б. Креолизованный текст: кинотекст / М.Б. Ворошилова // Политическая лингвистика. – Выпуск (2) 22. – Екатеринбург, 2007. – С. 106-110.
3. Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544 с.
4. Голубцов С.А. Перевод в контексте жанровой проблематики / С.А. Голубцов // Культурная жизнь юга России. – № 3(28). – 2008. – С. 102 -103.
5. Иванској Р.В. Принцип форенізації і принцип доместикації при передачі реалій мови оригіналу в перекладі художественних фільмів [Електронний ресурс] : Р.В. Иванској. – Режим доступа : http://conference.kemssu.ru/GetDocsFile?id=10251&table=papers_file&type=1&conn=confDB.
6. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : [монографія] / Л.В. Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
7. Кулікова А.Є. Прийоми перекладу власних назв при дублюванні мультфільмів / А.Є. Кулікова, Т.Ф. Тичинська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 16 (227). – 2011. – С. 50-55.
8. Подміногін В. Дихотомія перекладацьких стратегій очуження та одомашнення в історії європейського перекладу [Електронний ресурс]: В. Подміногін, А. Якімчук // Наукові записки. – (Серія «Філологічні науки»). – Вип. 89 (1). – С. 98-102. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_1/statii/22.pdf.
9. Розумєєнко Н.В. Різновиди аудіовізуального перекладу (на матеріалі іспанської та української мов) / Н.В. Розумєєнко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Розділ IV «Перекладознавство», 2007. – С. 119 - 123.
10. Снеткова М.С. Лингвостиллистические аспекты перевода испанских кинотекстов (на материале русских переводов художественных фильмов Л. Бунюэля «Виридиана» и П. Альмодовара «Женщины на грани нервного срыва») [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание науч. степени к. филол. н., / М.С. Снеткова, М., 2009. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/-ref/snetkova>.
11. Федорова И.К. Кинотекст в инокультурной среде: к проблеме построения моделей культурных переносов / И.К. Федорова // Вестник Пермского университета. – Российская и зарубежная филология. – Вып. 1 (13). – 2011. – С. 61-68.
12. Федорова И.К. Перевод кинотекста в свете концепции культурного переноса: проблема переводческой адаптации / И.К. Федорова // Вестник Челябинского государственного университета. – № 43 (181). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 39. – 2009. – С. 142-149.
13. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации / О.А. Якименко // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению „Федоровские чтения”. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2005. – С. 508-514.

14. Jankovska A. Translating Humor in Dubbing and Subtitling [Electronic resource] : Interpreter's Journal / A. Jankovska. – Volume 13. – 2009. – Available from : <http://www.accurapid.com/journal/48humor.htm>.
15. Ramière N. Reaching a Foreign Audience: Cultural Transfers in Audiovisual Translation [Electronic resource]: The Journal of Specialised Translation / N. Ramière. – Available from : http://www.jostrans.org/issue06/art_ramiere.php.
16. Szarkowska A. The Power of Film Translation [Electronic resource]: Interpreter's Journal / A. Szarkowska // Volume 9. – 2005. – Available from : <http://www.translationdirectory.com/article477.htm>.
17. Venuti L. Strategies of translation / L. Venuti // Baker M. (ed.) Encyclopedia of Translation Studies. London and New York: Routledge, 1998. – P. 240-244.
18. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation / L. Venuti. – London and New York : Routledge, 1995. – 368 p.
19. Zlateva P. Writing about 'otherness': Authoring, translating, understanding / P. Zlateva. – Paper presented at the IVth International Congress on Cultural Transfer 4: Literature, Cinema, Translation / Unpublished manuscript. – Vitoria : University of the Basque Country, 2004.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Анімаційний повнометражний фільм «Shrek» і його переклад «Шрек», 2001.
2. Кінофільм «Scary movie - 3» і 2 варіанти його перекладу «Очень страшное кино - 3», 2003.
3. Кінофільм «Silence of the Lambs» і його переклад «Молчание ягнят», 1991.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Федорченко – аспірант, викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, лінгвокультурологія.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ В ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Зінаїда ЧЕПУРНА (КИЇВ, УКРАЇНА)

У статті розглядаються способи та проблеми перекладу неологізмів в галузі комп'ютерної та телекомунікаційної техніки, які виникають при відтворенні значення нових лексичних одиниць іншою мовою.

Ключові слова: неологізми, транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, пояснювальний прийом перекладу, переклад способом підстановки.

The article deals with the ways and problems of neologisms' translation in the field of computer and telecommunications technology that arise when the meaning of new lexical units is translated into another language.

Key words: neologisms, transcription, transliteration, calquing, descriptive translation, explanatory translation technique, translation by means of commutation.

Науково-технічна революція та пов'язана з нею інтеграція наук в телекомунікаційній сфері сприяють небувалому розвитку міжнародних контактів. Цей процес обумовлює появу великої кількості неологізмів, і, отже, ставить нагальну потребу їхнього перекладу. Головним критерієм оцінки того чи іншого способу перекладу пропонуємо поняття перекладу, запропоноване Я. І. Рецкером: „Переклад - це точне відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту та стилю. Єдність змісту і стилю відтворюється в перекладі на іншій мовній основі і вже тому буде новою єдністю, властивою мові перекладу” [2:36].

Переклад – комплексний процес. Для правильної і точної передачі думки оригіналу потрібно не тільки знайти в мові перекладу відповідні слова, але і наділити їх відповідною граматичною формою. У більшості випадків до цього ще додаються і стилістичні фактори, якими не можна знехтувати. Отже, перекласти – це означає вірно і в повній мірі виразити засобами однієї мови те, що вже виражене раніше засобами іншої мови.

Внаслідок розбіжностей в семантичних системах різних мов – при перекладі можуть виникати наступні проблеми:

Лексичні: відсутність еквівалентів мови оригіналу у мові перекладу.

Стилістичні: вживання деяких слів іноді обмежене їх емоційним забарвленням.

Граматичні: відсутність тих чи інших граматичних засобів в одній з мов.

Отже, потрібно прагнути до того, щоб семантичні втрати при перекладі були зведені до мінімуму, тобто, необхідно забезпечити максимально велику ступінь еквівалентності вихідної одиниці і одиниці перекладу. Вибір еквівалента для передачі значення слова, яке

з'явилося в перекладному тексті є однією з найбільших задач перекладу, яку можна вирішити лише за умови повного і точного розуміння значення нового слова.

Що має робити перекладач, коли він зустрічає у тексті неологізм? Перш за все він повинен з'ясувати значення неологізму, враховуючи контекст та проаналізувавши його структуру.

При відтворенні неологізмів перекладачі звичайно користуються загальними правилами і перекладають за допомогою:

транскрипції(транслітерації), калькування або описового способу;
еквівалентного неологізму, який існує у мові перекладу.

Проте проблема правильного розуміння і перекладу неологізмів у німецькій мові найчастіше пов'язана з тим, що при сучасному стрімкому розвитку науки і техніки ніякий словник не в змозі встигнути за виникненням нових слів і термінів у різних галузях знань. Якщо в тексті зустрічається неологізм, відсутній у словнику, перекладач зобов'язаний самостійно визначити його значення, враховуючи словотворчі елементи даного слова і спираючись на контекст. Наприклад: Die Wissenschaftler haben daran gearbeitet, die **Abfragegeschwindigkeit** der Notrufnummer zu verbessern. У даному реченні ми зустрічаємо нове слово **Abfragegeschwindigkeit**, яке відсутнє в загальному словнику і значення якого потрібно встановити. Членуємо складний термін на більш прості лексичні одиниці **die Abfrage** та **die Geschwindigkeit**; відшукуємо у словнику їхнє значення: **die Abfrage**- запит, зчитування даних;

die Geschwindigkeit- швидкість, продуктивність. Виходячи з контексту, підбираємо найбільш відповідне значення: **Abfragegeschwindigkeit**- швидкість запиту. Після цього перекладаємо все речення в цілому: Науковці працювали над тим, щоб покращити швидкість запиту телефонних номерів термінового виклику.

Проте відставання словника – це ще не найсерйозніша проблема для перекладача. Іншим чинником, який гальмує ресстрацію неологізмів є їх тимчасове, швидкоплинне існування у мові [1: 43]. Неологізми народжуються так стрімко, особливо в мові науки і техніки, що ніякий словник не може та і не повинен відразу фіксувати їх появу. Велика кількість неологізмів, не зважаючи на їх оригінальність, з часом швидко зникають.

При перекладі неологізмів перекладачі найчастіше вдаються до транскрипції та транслітерації. Транскрипція і транслітерація найлаконічніші способи перекладу. Завдяки їм створюється певний експресивний потенціал, у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже.

Вдаючись до транскодування, перекладач має діяти обережно, адже навіть однакові за формою запозичення можуть мати в кожній з мов певні особливості вживання. Так, наприклад, англіцизм у німецькій мові User в значенні „ користувач ЕОМ” має нейтральне стилістичне забарвлення. Хоч в українській мові вживається аналогічне запозичення юзер, однак не варто використовувати його для перекладу. В українській мові це слово може мати дещо зневажливий відтінок і означає „користувач ЕОМ, який вміє виконувати лише елементарні операції”. Тому в цьому випадку бажано використовувати семантичний відповідник – користувач.

Коли йдеться про нефонетичні (щодо правопису)мови, зокрема, таку як німецька, то транскрипція доречніша, ніж транслітерація, яка не відтворює справжнього звучання слів вихідної мови, а часто навіть спотворює його: der Laptop- лептоп (портативний комп'ютер); offline „, оф-лайн” (автономний режим роботи); der Comcorder – камкордер (портативна відеокамера, яка записує як зображення, так і звук);das Bluetooth- Блютус.

Інколи, завдяки транскрипції, у читача створюється фальшиве уявлення, нібито йдеться про реалію (представлену неологізмом) чужого побуту.

Водночас без транскрипції не обійтися. Транскрипцію доречно ширше використовувати у процесі перекладу в площині споріднених мов [2: 89].

Перевагою транслітерації як способу перекладу безеквівалентної лексики є її надійність. Проблемою ж є те, що механічна передача безеквівалентного слова, якою є транслітерація, не в змозі достатньо повно розкрити зміст нового поняття, яке може залишитись взагалі незрозумілим для багатьох «отримувачів» тексту, або з контексту може бути виведене зовсім

приблизне значення. Найчастіше цей недолік транслітерації компенсується примітками перекладача, які розміщуються у дужках, Наприклад: *das Roaming* - роумінг (радіозв'язок в глобальному масштабі, автоматичне підключення до місцевої мережі зв'язку).

Якщо структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача то маємо справу з калькуванням: *der Analogfilter* – аналоговий фільтр; *das Stundenformat* – формат часу; *der Unsichtbar-Modus* – режим невидимості.

Калькування своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного, адже мета перекладу – передати цільовою мовою оригінальний текст. Наприклад: *der Roamingkunde* – користувач роумінгу; *die Rückruffunktion* – функція зворотного виклику; *die Telefonhotlinie* – „гаряча” телефонна лінія (спеціальна лінія прямого телефонного зв'язку); *die Transaktionsnummer* – номер транзакції(власний номер абонента).

Цей метод передбачає відтворення внутрішньої форми слова, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів. Властива їм експресивність і образність стимулюють їхню появу у лексико-семантичній системі мови - сприймача: *die Prepaid-Funktion* – функція попередньої оплати; *das Palm-Telefon* – портативний телефон. Розрізняють повне і часткове калькування. При повному калькуванні слова або словосполучення перекладаються буквально. Точна калька у лексичному і семантичному відношенні повністю збігається з відповідником у мові - джерелі. Наприклад: *das Videotelefon* – відеотелефон; *das Telefonortsnetz* – місцева телефонна мережа, *die Hochgeschwindigkeitstelefonie* – швидкісна телефонія.

При частковому калькуванні вислови частково перекладають, а частково утворюють з іншомовного матеріалу чи, бодай, за іншомовним зразком. Єдина надійна перевірка якості перекладу – це аналіз того, як реагують на нього особи, які володіють лише тією мовою, якою зроблений переклад. Наприклад: *der Fernsehtext* – телетекст (система передачі текстових і графічних даних по телевізійних каналах зв'язку) (калькування з пояснювальним перекладом); *FORTRAN* – ФОРТРАН (назва системи і мови програмування) (транскрипція з дескриптивом); *der Telefonprovider* – провайдер телефонної мережі (постачальник послуг телефонного зв'язку) (калькування з пояснювальним перекладом).

Калькування припускає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями, які використовуються в якості „будівельного матеріалу” для відтворення внутрішньої форми запозиченого або перекладного слова. Наприклад: *die Shortmessage* – коротке повідомлення; *das Smartphone* – смартфон; *der Folge – Flipflop* – тригер послідовності.

Перевагою прийому калькування є стислість і простота отриманого еквівалента та його однозначна співвіднесеність з вихідним словом [1: 31]. Наприклад: *die Personal – Content – Funktion* – функція персонального контенту; *der Taschen – Game – Computer* – кишеньковий ігровий комп'ютер; *der Portalanbieter* – провайдер порталу.

При перекладі виникають проблеми, які пов'язані з труднощами визначення аналогічної одиниці у мові перекладу, яка б повною мірою відтворювала зміст неологізму оригіналу.

Описова модель перекладу відноситься до некалькуючих способів перекладу неологізмів і відрізняється від кальки тим, що в описових способах інваріантом перекладу є саме значення іншомовної одиниці безвідносно до характеру його зв'язків із зовнішньою структурою слова, в той час як при калькуванні інваріантом перекладу є форма одиниці мови оригіналу, змістовна сторона залишається начебто „за дужкою”. Іншими словами, описовий переклад складається з передачі значення німецького слова з допомогою більш-менш розповсюдженого пояснення. Цей спосіб можна використовувати як для пояснення значення в словнику, так і при перекладі неологізмів у конкретному тексті. Наприклад: *der Telematikdienstleister* – особа або організація, яка надає послуги телематики (інтегрованих методів обробки і передачі даних); *das Communicator* – комунікатор (гібрид мініатюрного ПК і мобільного телефону).

Перевагою описового перекладу є найбільш повне розкриття змісту описаного явища, проте недоліком є надзвичайна громіздкість. Для створення поняття необхідна коротка влучна назва.

Можливо саме тому описовий переклад на першому етапі ознайомлення з неологізмом нерідко поступається більш короткому способу – калькуванню і транслітерації (транскрипції). Наприклад: Описовий переклад поняття *der Uplink – Provider* можна вивести з кожного окремого складника: *das Uplink* – передача інформації з наземної станції на супутник і *der Provider* – фірма, яка надає послуги доступу до телекомунікаційної мережі (Інтернету) в певному регіоні (провайдер) тобто, переклад *der Uplink – Provider* – фірма, яка надає послуги передачі інформації по телекомунікаційній мережі, з наземної станції на супутник, або зі станції нижчого рівня на станцію більш високого рівня поступово поступився місцем транскрипції – „анлінк – провайдер”. Можливість такої заміни з’являється після того, як неологізм стає доволі відомим адресату.

Щодо пояснювального перекладу, то він знаходиться ближче до тлумачення слова, але залишається перекладом. Наприклад: *der Schmalband – Zugang* – вузькополосний доступ – (буквальний переклад) – (доступ з використанням вузькополосних каналів зв’язку) – (пояснювальний переклад).

Проблемою цього способу є те, що при оптимальному підборі пояснювального еквівалента йому властиві такі недоліки як багатослівність та деяка факультативність еквівалента у мові перекладу.

Однозначної рекомендації щодо вибору способу перекладу дати неможливо. Такий вибір залежить від багатьох суб’єктивних факторів таких як, наприклад, особистість перекладача, його досвід, інтелект, здатність оперувати абстрактними поняттями, а також від стилю тексту, стилю конкретного автора і т.і.

Дотримання норм мови перекладу, безумовно, обов’язкове. Насамперед необхідно прагнути до того, щоб еквівалент неологізму у мові оригіналу максимально відповідав нормам і правилам мови перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Лещук Т.Й. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичне термінотворення, лексикографія. Книга 2. – Львів: Просвіта, 1999.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974.
3. Lexikon der Telekommunikation: Die Wichtigsten Begriffe zu allenOnline-Dienst. – Deutscher Taschenbuch Verlag. – München, 1996.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Зінаїда Чепурна – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України „КПІ”, факультет лінгвістики.

Наукові інтереси: лексичний аспект у перекладознавстві.

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ РІЗНИХ ПІДЖАНРІВ

Оксана ШАПОШНИК (Херсон, Україна)

У статті розглядається проблема ідіостилю автора та особливості його відтворення у перекладі. Проводиться перекладознавчий аналіз текстів дитячої літератури з метою виявлення ступеня відтворення авторського ідіостилю та визначення засобів посилення емотивності у перекладі.

Ключові слова: ідіостиль, емотивність, переклад, фразеологізм, діалектизм, нейтральний шар лексики, розмовна лексика, емоційне забарвлення.

The article highlights the problem of author's style and peculiarities of its rendering. Translational analysis of the children's literature texts is carried out to reveal the degree of author's style rendering and to define the means of emotivity intensification.

Key words: author's style, emotivity, translation, idiom, dialectal word, stylistically neutral words, colloquial words, emotional colouring.

Знайомство з першими літературними творами починається з раннього дитинства, і цю визначну роль – введення юного читача в книжковий всесвіт – бере на себе дитяча література. Через своє важливе значення та затребуваність у сучасному суспільстві цей різновид літератури привертає все більше уваги науковців.

Нового ракурсу набуває дослідження дитячої літератури у галузі перекладознавства. З плином часу та розширенням міжкультурних зв’язків збільшується потреба у перекладах

літератури для дітей. Сучасні діти залюбки знайомляться з творами зарубіжних письменників, що, неодмінно, збагачує їх внутрішній світ, уяву, надає знання про інші країни та їхню культуру. Таке збагачення кола дитячого читання іноземною літературою висуває нові завдання до перекладачів та розкриває нові обрії досліджень для перекладознавців.

На перший погляд може здатися, що перекладати художній твір видається не надто складним завданням майстру пера, який, окрім знання мови та культури народу, здатен відтворити текст-типологічні особливості, часову та просторову специфіку певного твору. Однак, не менш важливим є необхідність відтворити ідіостиль автора та загальну емоційну атмосферу твору. Відсутність ґрунтовного вивчення питань, пов'язаних з відтворенням ідіостилу автора при перекладі дитячої літератури обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета нашої статті полягає в розробці проблеми ідіостилу автора та його відтворення у перекладі, а також визначенні допустимих меж прикрашальності та посилення емотивності при відтворенні творів для дітей засобами іншої мови.

Матеріалом дослідження слугували тексти дитячої літератури з елементами казки: «Казковий переполюх» з циклу «Сестри Грім» Майкла Баклі та його переклад, виконаний Олександром Мокровольським, «Мандрівний замок Хаула» Діани Вінн Джонс (переклад Андрія Поритка), а також текст дитячої літератури з елементами фентезі «Артемід Фаул» Йоуна Колфера та його переклад, виконаний Олександром Мокровольським.

На сучасному етапі розвитку теорії та практики перекладу окрім вимоги передати художні образи та думки автора, створені їм сюжетні лінії та характери, необхідним убачається відтворення його індивідуальної манери письма, його стилю. Як зазначає К.І. Чуковський, недоцільно вибирати предметом критики тільки словникові помилки, надто важливішим є «знайти ту доміную відхилень від оригіналу, за допомогою якої перекладач нав'язує читачу своє літературне я» [5: 24].

У намаганнях дослідити питання відтворення ідіостилу автора, який виявляється не тільки у передачі ідейно-художнього задуму твору, але й у виборі засобів для його втілення, нас спіткають протиріччя. З одного боку, створити художній переклад здатен тільки той перекладач, який володіє літературним талантом, художньою мовою, багатою на стилістичні прийоми та виразні засоби. Закономірно, що такий майстер пера буде мати свою усталену манеру письма, свій особливий стиль, який скоріше за все буде не співпадати з ідіостилем автора. За будь-якої можливості множинного вибору лексеми, виразного засобу чи емотиву для передачі емоції у творі, перекладач буде спиратися на своє власне бачення чи відчуття. Так, особистість перекладача може затьмарити особистість автора, а у свідомості читачів замість авторської естетики закарбується лише художній світ перекладача.

З іншого боку, якщо перекладач не володітиме художньою мовою, не матиме письменницького дару, він не зможе створити художній текст засобами іншої мови, в якому б сприймався творчий портрет автора. На думку М.М. Любимова, письменник-перекладач, як і оригінальний письменник, повинен мати особистий досвід того, що він зображує у художньому творі. Інакше – виникає можливість увести в оману читача, створити між автором і читачем «мутне скло» [4].

Для того щоб перекладач зміг відтворити творчу манеру автора оригіналу, йому необхідно якнайближче ознайомитися з авторською естетикою, його образом мислення, особливостями світосприйняття, його творчою біографією, та у процесі перекладу слідувати авторському стилю. Але стримувати потяг до особистої творчості, не прикрашати чи змінювати твір на власний розсуд під час перекладу видається надскладним завданням. Відтворити авторський ідіостиль можливо, якщо, по-перше, перекладач, володіючи художньою мовою, все ж не виступає у повній мірі самостійним письменником зі своїм власним, уже усталеним творчим методом. У цьому випадку йому легше відтворити ідіостиль письменника у перекладі, сприймати світ крізь призму авторського світобачення, адаптуватися до нього. Існує й інша можливість відтворити ідіостиль автора оригіналу, а саме – перекладати твори письменника, близького за творчою манерою та естетичними поглядами [4].

Таким чином, відтворити ідіостиль автора вважається одним із основних завдань, яке висувається до перекладача. Аби текст у перекладі справді віддзеркалював особистість письменника, перекладач повинен окрім володіння поетичною мовою, мати багатий особистий досвід, бути близько знайомим з художньою естетикою автора оригіналу та спроможним ужитися у світ його творів.

У результаті перекладознавчого аналізу було встановлено певну закономірність: у перекладах творів з'являються велика кількість фразеологізмів, хоча в оригіналі вони відсутні, окрім цього нейтральну лексику у вихідному тексті (далі ВТ) перекладачі відтворюють розмовними еквівалентами у тексті перекладу (далі ПТ), а іноді й діалектизмами чи навіть лайливою лексикою. Ми можемо припустити, що вживання фразеологізмів та розмовної лексики у ПТ є цілеспрямованим задля досягнення більшої емоційності тексту, невимушеності та природності мовлення. Для підтвердження вищезазначеного наведемо приклади. У ВТ Майкла Баклі «Казковий переполох» дієслово “screamed” у реченні “Six what?” *Sabrina screamed*” [6: 12] відтворюється фразеологізмом «на пун бралася» і речення відповідно звучить наступним чином: «Шість чого? – на пун бралася, допитуючись Сабріна» [1: 21]. Подібним чином частина “we’ll be gone” у складі складносурядного речення “She’ll think she won us over and then one day, when she least expects it, we’ll be gone” [6: 40-41] відтворюється фразеологізмом «здамо ноги на плечі», і у ПТ ми бачимо такий варіант перекладу: «Нехай вона подумає, що приборкала нас, а тоді одного чудового дня, коли вона найменше сподіватиметься чогось такого, ми з тобою **здамо ноги на плечі** і гайда!» [1: 59]. Також речення “Let’s not rush things” [6: 52], яке могло бути перекладене цілком влучним варіантом «Не квапте події» або «Не треба квапити події», О. Мокровольський, дотримуючись обраної тенденції, відтворює фразеологізмом «не треба знати коней» [1: 76]. Аналогічно речення “...they might just be OK” [6: 63] транскодується як «усі вони могли б тут жити й горя не знати» [1: 88], маючи у своєму складі стале словосполучення.

У перекладі твору Діани Вінн Джонс «Мандрівний замок Хаула» теж зустрічається вживання фразеологізму у мовленні, хоча в оригіналі це стале словосполучення відсутнє. Для підтвердження цього наводимо приклад: вираз “She’s **killin’ us both!**” [8: 67] у ВТ відтворюється як «...вона ж нас **зводить зі світу**» [2: 76] у ПТ. Що ж до оповідання з елементами фентезі Йоуна Колфера «Артемід Фаул», то у його перекладі ми відзначаємо високу щільність вживання фразеологізмів, натомість жодного з них немає у ВТ. Наведемо декілька прикладів. Речення “He **bamboozles every test thrown at him**” [7: 1] перекладено як «Хоч у які мудровані тести загаяй його, а з нього **мов з гуски вода**» [3: 5]. Зрозуміло, що сленгове дієслово “to bamboozle”, яке має значення «обдурювати», «збивати з пантелику» [9: 100], відтворене у перекладі за допомогою фразеологізму з метою підкреслити розмовний стиль мовлення та його емоційне забарвлення.

Задля підсилення емотивності у ПТ й далі зустрічаються фразеологізми, хоча вони відсутні в оригіналі. Так, репліка “I hope this isn’t another **wild-geese chase, Butler**” [7: 3], в якій словосполучення “wild-geese chase” має значення «гонитва за недосяжним» [11], відтворюється варіантом перекладу «Коли б нам, Лаккею, не вполювати й тут ще однієї **дірки від бульбика**» [3: 7], який підкреслює іронічне значення.

Аналогічним чином відтворюються й інші вирази у тексті: “It was a gentle **rebuke**” [7: 3] як «Це такий невеличкий **камінчик полетів у Лаккеїв город**» [3: 8], “Ngyuen was by now **thoroughly spooked**” [7: 5] як «Та Нгуєн і так уже **вибивав зубами чечімку**» [3: 10], “All the time, **drunk**” [7: 6] як «Весь час **п’яна як чип**» [3: 11], “Juliet had been a **hard-working and loyal member of the Fowl household for the past three years**” [7: 21] як «Джульєтта ось уже три роки **вірою і правдою служила Фаулам, працюючи в їхньому маєтку**» [3: 29] і т.д. Але треба відзначити наступне: якщо усі вищенаведені приклади вживання фразеологізмів будуть зрозумілими юному читачу, то, можна припустити, що відтворення виразу “It was **early morning**” [7: 19] у ПТ як «**Благословлялося на світ**» [3: 27] може бути незрозумілим через порівняно рідкісне його вживання у повсякденному мовленні.

Широке вживання фразеологізмів у перекладах зазначених текстів указує на відхилення від авторського ідіостилу. Проте, враховуючи специфіку дитячої літератури, яка полягає у

високій емоційності, та апелювання до почуттів читачів, збагачення творів фразеологізмами надасть мовленню образності, прикрасить його, не порушуючи загального ідейно-художнього задуму. У зв'язку з цим ми вважаємо, що «прикрашальний» стиль мовлення, відзначений у наведених прикладах, хоча й не відповідає цілком ідіостилю автора, проте буде відігравати позитивну роль при створенні ПТ.

У результаті перекладознавчого аналізу було також виявлено, що розмовна лексика ВТ досить влучно відтворюється у перекладі лексикою з аналогічним емоційним забарвленням. Наприклад, вираз “to give a raspberry”, який належить до розмовної лексики та має значення «висловити зневажливе ставлення до когось» [11], відтворюється у перекладі адекватно, зберігаючи розмовний стиль мовлення, на кшталт: “Daphna stuck out her tongue and gave her sister a raspberry” [6: 46] перекладається як «Дафна тільки показала старшій сестричці язика й презирливо пирхнула» [1: 66].

Наведемо ще один приклад, у якому фразове дієслово розмовного стилю “to figure out” відтворюється у ПТ дієсловом аналогічного шару лексики «поміжувати». Відповідно, речення “...now he could figure out how to achieve it” [7: 29] у перекладі має такий вигляд: «...йому лишилося тільки поміжувати, як її, цієї мети, досягти» [3: 39]. Отже, розмовний стиль мовлення ВТ влучно передається у ПТ, що безсумнівно вказує на дотримання ідіостилю автора у перекладі.

Однак, було виявлено й іншу особливість зазначених творів для дітей та їх перекладів. Слід звернути увагу на те, що при відтворенні слів і словосполучень ВТ, які належать до нейтрального шару лексики, у перекладі вживається розмовна лексика, діалектизми, або слова з фамільярним і навіть лайливим значенням. Наприклад, у ВТ М. Баклі «Казковий переполюх» прикметник “the oldest” у складі речення “...where Mr. Canis was waiting for them beside the oldest car Sabrina had ever seen” [6: 11] перекладено як «допомонний», підкреслюючи іронічне значення. Це речення у ПТ має таке лексичне оформлення: «А там пан Каніс уже чекав на них біля автомобіля, але такого допомонного, що Сабріна зроду нічого подібного не бачила» [1: 20]. Окрім того, іменник “hair” [6: 51] у ВТ перекладається діалектизмом «шевелюра» [1: 74] у ПТ; аналогічно іменник “thugs” [6: 88], який має нейтральне значення «бандити» [11], «головорізи» [10: 520], перекладається іменником «зарізяки» [1: 120], який належить до розмовної лексики, а іменник “lunatics” [6: 32] перекладається як «дурноверхі» [1: 48], маючи при цьому еквівалент у нейтральній лексиці української мови як «шалені», «безумні» [9: 694].

У ВТ «Мандрівний замок Хаула» Діани Вінн Джонс також зустрічаються випадки відтворення нейтральної лексики діалектизмами та емоційно-забарвленими еквівалентами. Наприклад, у реченні “...but she could see he was the merest child, only a little older than Martha” [8: 38] словосполучення “the merest child” відтворюється розмовною лексею «дітвак», відповідно, речення у перекладі має таке лексичне оформлення: «...але вона відразу зрозуміла, що то зовсім дітвак, лише трішки старший від Марти» [2: 45]. Крім того, у реченні ВТ “Sophie’s eyes went to the lady’s wide hat first – real ostrich plume dyed to reflect the pinks and greens and blues winking in the diamonds yet still look black” [8: 25] немає жодного слова, яке б висловлювало значення діалектизму «штудерно», проте він з’являється у ПТ: «Погляд Софі передусім прикував крилатий капелюх дами – він був оздоблений справжніми страусовими перами, пофарбованими так штудерно, що вони відтінювали рожеві, зелені й блакитні відблиски діамантів, але при цьому залишалися чорним» [2: 31].

Прискіпливішої уваги, звичайно, потребують лексеми у перекладі, які не тільки суперечать ідіостилю автора, але й незрозумілі для цільової аудиторії. Мається на увазі випадки використання слів, які вважаються лайливою лексикою. Прикладами слугують вживання лексеми «бевзь» [3: 43; 1: 121], що означає «бовдур, йолоп» [11], який у творах Й. Колфера та М. Баклі відповідає таким оригінальним одиницям, як “figures” [7: 33] та “both of the men” [6: 89]. Крім того, ми вважаємо іменник «чортонхайка» [3: 11] у значенні «автомобіль» [11] не надто вдалим для дитячої літератури як варіант перекладу словосполучення “four-wheel drive” [7: 7]. Також необхідно зазначити, що у перекладах вжиті слова та словосполучення, які можуть бути незрозумілими не лише дітям – цільовій аудиторії, але й їхнім батькам. Так, наприклад, у перекладі творі «Артемис Фаул» вживається

застаріле слово «тубільці» [3: 11] у значенні «корінний житель якої-небудь місцевості або країни» [11] як переклад до слова “*civilians*” [7: 7], або такі лексеми, як «потрюхав» [1: 53], «нюшити» [1: 70] у ПТ М. Баклі. Незнайомими можуть виявитися вже розглянуті лексеми: «зарізяки», «дітвак», «штудерно», «докука» і т.д.

Змінюючи емоційне забарвлення твору, чи то шляхом додавання у перекладі фразеологізмів, чи відтворенням нейтральної лексики розмовною, необхідно дотримуватися важливої вимоги. Якщо розмовні чи фамільярні лексеми з’являться у загальному описі подій ПТ, то зазнає змін тільки загальний тон мовлення та авторська манера письма. Але, якщо у мовленні героїв замість нейтрально забарвленої лексики у ВТ з’являться зневажливі та фамільярні лексичні одиниці у ПТ, зміниться сам портрет персонажів, а отже і відповідне враження про них у читачів. Звичайно, перекладач не має права вносити такі зміни в ідейно-художній задум твору.

Звертаючись до матеріалу нашого дослідження, треба відзначити, що поряд з адекватно відтвореним у ПТ емоційним забарвленням реплік персонажів, зустрічаються варіанти перекладу, які здатні змінити цілісний портрет героя твору. Серед випадків адекватно відтвореної емотивності репліки персонажу можна навести приклад з ВТ М. Баклі «Казковий переполюх». Фразове дієслово “*to stick around*”, яке належить до розмовного шару лексики, у складі репліки дівчинки Сабріни “*The woman is hiding something and we aren’t sticking around to find out what it is*” [6: 31] відтворюється у перекладі як «огинатися», і речення відповідно має такий вигляд: «Але ми не будемо **огинатися** тут, аби тільки вивідати, що вона там тримає під замком» [1: 46]. Однак, у багатьох репліках героїв з емотивним компонентом, останній підсилюється, і лексеми нейтрального шару лексики у ВТ відтворюються як розмовні, фамільярні або зневажливі.

У підтвердження можливої зміни емоційного забарвлення лексики ВТ у ПТ, можна навести приклади транскодування реплік з ВТ «Мандрівний замок Хаула». Фраза Майкла, помічника чарівника Хаула, “*Why is this girl taking him so long?*” [8: 71] відтворюється у ПТ як «*І чого він так довго морочиться з тою дівулею?*» [2: 80], де іменник «дівуля» є фамільярним, а дієслово «морочиться» – розмовним з певним відтінком роздратування. Ця репліка у ПТ підкреслює справжнє ставлення персонажа до подій. Саме тому таке підсилення емотивності не заважає розвитку характеру даного персонажа та не суперечить загальному художньому задуму твору.

Виправдане підсилення емотивності ми знаходимо й у перекладі твору «Артемис Фаул». Головний герой даного фентезійного оповідання, 12-річний син голови бандитського клану Артемис у ПТ вживає фамільярне дієслово «катайте» у репліці «*Лаккею, беру Джульетту й катайте обоє сюди нагору*» [3: 37] як переклад до фрази у ВТ “*Butler. Get Juliet and come up here*” [7: 28]. Зазначений варіант відтворення репліки у перекладі відповідає й ситуації мовлення, й загальному портрету персонажа, тому таке підсилення емотивності є цілком закономірним.

Подібну роль відіграють розмовні дієслова ПТ у мовленні герою того ж твору Лаккея, особистого охоронця Артемиса. Словосполучення “*proceed on foot*” [7: 8] відтворюється як «*тюпати пішака*» [3: 13], а дієслово “*run*” [7: 8], яке могло б мати нейтральний еквівалент у перекладі, транскодується розмовним – «*драпонути*» [3: 13]. Така лексика не суперечить образу, створеному автором ВТ, а, навпаки, довершує його, що допомагає втілити творчу ідею автора та донести її цільовій аудиторії.

Адекватно відтворює певні риси в образі персонажа й автор ПТ «Казковий переполюх». Так, зображуючи у ПТ образ мера Чарівного, який зневажливо ставиться до своїх підлеглих (а це ми бачимо з сюжету твору), і взагалі зображується не надто чуйною людиною, перекладач використовує лексему «*задрипані*» [1: 75] як еквівалент до прикметника “*filthy*” [6: 51] у розмові про двох дівчаток. Фамільярна лексема «*задрипані*» не надто віддалена за змістовним та емоційним наповненням від більш нейтральних – «*брудні, огидні*» [9: 414], тому вживання такого варіанту перекладу не суперечить змісту.

В око впадає невинувдане ані текстом оригіналу, ані сюжетом, ані образом персонажу вживання у ПТ розмовної, зневажливої лексики та вульгаризмів у тексті з елементами казки «Казковий переполюх». Перший же розділ тексту відкривається реплікою головної героїні,

11-річної Сабріни, яка вражає негативною емоційною забарвленістю. Репліка ВТ *“I’m going to die of boredom here”* [6: 1] має таке лексичне оформлення у ПТ: *«Та я тут з нудьги здохну!»* [1: 7], маючи у своєму складі вульгаризм *«здохну»*. Такий варіант перекладу не можна вважати адекватним, тому що загалом образ дівчинки не відзначається яскраво вираженою грубістю чи невихованістю, зважаючи до того ж на юний вік героїні. Окрім цього, репліка того ж персонажу *“We’ll go through the woods”* [6: 35] відтворюється у ПТ з використанням розмовної лексеми *«чкурнемо»* замість більш нейтральної *«втечемо»*, та у ПТ має такий вигляд: *«Чкурнемо через ліс!»* [1: 52]. Такий вибір перекладача на користь розмовної лексики та вульгаризму у творі для дітей залишається незрозумілим.

Вважається, за мовленням людини можна визначити рівень та особливості виховання, вік, соціальний статус і навіть гендерну приналежність. Ми можемо дотримуватися цієї точки зору й стосовно персонажів художнього твору. Наявність у перекладі масових відхилень від зазначеного у ВТ емоційного забарвлення реплік може негативно впливати на цілісний образ героя, який формується у читачів. Можливо допустити певне посилення емоційного забарвлення прямої мови у перекладі, якщо це виправдано сюжетом твору або портретом персонажу.

У перекладі реплік сина голови бандитського клану та його особистого охоронця з фентезійного тексту *«Артемис Фаул»* розмовний характер лексики не суперечить образам персонажів, підкреслюючи їхню зухвалість та самовпевненість. Подібну функцію виконує фамільярна лексика у перекладі мовлення мера Чарівного в оповідання *«Казковий переполох»*, яка виказує зневажливе ставлення цього чоловіка до інших людей. Можливо навіть допустити вживання фамільярної лексики у репліках Майкла, помічника чарівника Хаула, у висловленні роздратування. Але про найбільшу невідповідність ВТ у ПТ свідчить мовлення 11-річної дівчинки Сабріни у творі *«Казковий переполох»*. Грубість мовлення героїні у ПТ, не підтверджена у ВТ, змінює цілісний портрет персонажа, що є недопустимим.

У результаті перекладознавчого аналізу було виявлено, що перекладацькі рішення у кожному конкретному випадку можуть впливати як на ідію автора, так і на персонажний контекст і загальний ідейно-художній задум твору. Використання фразеологізмів у перекладі досліджених текстів, безперечно, прикрашає стиль ПТ, додає яскравості та емоційного забарвлення. Подекуди розмовна лексика у перекладі, замість нейтральної в оригіналі, підкреслює невимушеність і природність мовлення. Але заміна нейтральної лексики у ВТ фамільярною чи зневажливою у репліках персонажів, якщо це суперечить їхньому образу у ВТ, вважається недопустимою через можливість зміни портрету персонажа.

Перспективним з точки зору подальших досліджень убачається аналіз персонажного контексту і хронотопу творів дитячої літератури та особливостей їх відтворення у перекладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баклі М. Сестри Грімм. Казковий переполох. Ч. 1 / Майкл Баклі ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : «Махаон-Україна», 2008. – 375 с.
2. Джонс Д.В. Мандрівний замок Хаула / Діана Вінн Джонс ; [пер. з англ. А. Поритко]. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2008. – 350 с.
3. Колфер Й. Артемис Фаул. Розум проти чарів / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Школа, 2006. – 320 с.
4. Сдобников В.В. Теория перевода : учебн. [для студ. лингв. вузов и фак. иностр. яз.] / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М. : АСТ: Восток-Запад; Владимир: ВКТ, 2008. – 448 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация: золотая серия).
5. Чуковский К.И. Высокое искусство / Чуковский К.И. – СПб. : ИД «Авалонъ», Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 448 с.
6. Buckley M. The Sisters Grimm. The fairy-tale detectives. Book 1 / Michael Buckley. – New York : Amulet Books, 2007. – 285 p.
7. Colfer E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – London : Puffin Modern Classics, 2010. – 280 p.
8. Jones D.W. Howl’s Moving Castle / Diana Wynne Jones. – New York : Harper Trophy, 2001. – 329 p.
9. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М.І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
10. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М.І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 2. – 712 с.
11. ABBYY Lingvo. Electronic Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/ru>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Шапошник – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: перекладознавство, текст-типологія художнього перекладу, лінгвокультурологія.

СПЕЦИФІКА ЕКВІВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛО- ТА ФРАНКОМОВНИХ КОНВЕНЦІЙ РАДИ ЄВРОПИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ДОКУМЕНТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Олена ШЕВЦОВА (Київ, Україна)

У статті обґрунтовується досягнення стилістичної еквівалентності перекладу конвенцій, яка базується на врахуванні юридичної та дипломатичної складових текстів конвенцій. Виявляються та описуються лексичні, стилістичні, граматичні особливості композицій англо-, франкомовних текстів конвенцій Ради Європи та їх еквівалентне відтворення в українських перекладах.

Ключові слова: стилістична еквівалентність, офіційно-діловий стиль, узус, комунікативна рівноцінність, стандартизація, міжмовні омоніми, фразеологізація, тавтологія.

Article corroborates theory of achieving stylistic equivalence of conventions translation based on consideration of legal and diplomatic components of texts of conventions. The approach is illustrated by analysis of English and French texts of conventions of the Council of Europe and their equivalent reflection in the Ukrainian translations.

Key words: stylistic equivalence, style of official documents, usage, communicative equal value, standardization, interlingual homonyms, phraseologization, tautology.

За нинішніх умов суспільного життя в Україні та її інтеграцією в європейську спільноту еквівалентний переклад міжнародних конвенцій є надзвичайно актуальною темою. Конвенція – (лат. *conventio* – договір, угода) – це різновид міжнародного договору, в якому прописані норми є юридично-зобов'язальними для сторін, які підписали дану конвенцію. Важливо, що конвенція, як правило, регламентує весь комплекс питань, пов'язаних з відповідною темою. [9]

У сучасній перекладацькій царині надзвичайного поширення набувають порівняльні дослідження текстів, вивчення особливостей функціонування й використання вихідної та цільової мов, встановлення принципів вибору і використання лексичних, граматичних, фонетичних та мовних засобів для передачі думки та емоції в різних умовах спілкування. [1: 19]

Під час перекладу тлумач має вирішувати лінгвостилістичні проблеми, тому він має бути спеціалістом не лише міжмовної, але й міжкультурної комунікації. Він має знаходити адекватні, з погляду іншої культури, форми висловлення думки, приймати рішення щодо адаптації перекладу до культурних норм іншої мови або збереження особливостей культури рідної мови.

Будь-який перекладач, працюючи з текстом конвенції, повинен враховувати вимоги узусу – мовні звички носіїв мови передачі тексту, не порушуючи звичне сприйняття правового документа. [2: 8] Розбіжності лінгвоетнічного характеру між носіями іноземної мови і мови передачі тексту можуть носити як культурно-історичний, так і актуально-подійний характер.

Найбільш повне спілкування між різномовними комунікантами здійснюється шляхом створення мови передачі тексту, комунікативно рівноцінного іншомовному оригіналові, тобто, шляхом його перекладу. Поняття «комунікативна рівноцінність» текстів української мови важливе для розуміння механізму передачі іншомовного матеріалу. Для комуніканта два тексти виступають як рівноправні форми існування того самого повідомлення, вони рівноцінні в їхньому функціональному і структурно-семантичному ототожненні.

При перекладі конвенцій потрібно враховувати стандартизований тип мовлення, притаманний їх текстам, тому що норми англійського, французького і українського стилю конвенцій передбачають використання певного коду – обмеженої кількості лексичних одиниць, здебільшого штампів, готових мовних трафаретів, яким притаманне нейтральне забарвлення викладу – відсутність двозначних або емоційно забарвлених слів. [3: 61] Процес стандартизації розвивається в основному в двох напрямках:

- а) широкому використанню готових словесних формул, трафаретів, штампів,
- б) в повторюваності одних і тих самих слів, форм, зворотів, конструкцій, у відмові від використання виразних засобів мови.

Варто зазначити, що тексти конвенцій повністю орієнтовані на передачу змісту. Їх форма у переважній більшості випадків стереотипна. Зачини текстів, послідовність викладу, кінцівки конвенцій у кожній мові підпорядковуються чітко визначеним правилам риторики. У мові перекладу зберігається композиція оригіналу, але самі мовні трафарети можуть відрізнятися за внутрішньою формою, співпадаючи за змістом. На думку Виноградова В. С., в українській мові менше усталених риторичних штампів, тому при перекладі англійських текстів конвенцій часом доводиться вдаватися до дослівного перекладу для забезпечення еквівалентності передачі змісту інформації.

Зупинимось докладніше на структурі даного типу документів офіційно-ділового стилю, адже вона чітко відтворюється у текстах перекладу. Конвенція складається з: преамбули, в якій може зазначатися перелік держав, які її підписали та виклад цілей, які спонукали її підписання; власне тексту статей та вимог для набуття нею чинності; та заключних положень, які уточнюють повноправних членів відповідної конвенції, кількість підписаних автентичних копій, мови, якими вона була складена, місце та дату підписання. [2: 10]

Лексичні одиниці конвенції в переважній більшості актуалізують лише своє денотативне значення, що забезпечує однозначність, ясність та чіткість повідомлення.

Еквівалентний переклад конвенцій передбачає, що процес стандартизації мови конвенцій тісно пов'язаний з процесом її фразеологізації. Це можна простежити на прикладах використання вербономінантів (дієслівно-іменникових словосполучень), які стають універсальним засобом і часто використовуються замість паралельних та власне дієслівних форм: *надати допомогу, здійснити видачу*. [8]

Іншими особливостями мовних рівнів конвенцій, які потрібно еквівалентно передавати у перекладах (крім стандартизації) є точність, імперативність, об'єктивність, документальність, конкретність, офіційність, лаконічність.

Переклад конвенцій Ради Європи представляє собою переклад документів офіційно-ділового стилю, а саме, поєднання дипломатичного та юридичного підстилів. Переклад мови дипломатії є досить своєрідним. По-перше, система термінів, яка має багато спільного з іншими терміносистемами, але має особливість – насиченість міжнародними термінами. В середині сторіччя в Західній Європі загальною дипломатичною мовою була латинська, потім французька, тому часто в конвенціях ми зустрічаємо неперекладені сполуки, асимільовані з цих мов [7] (*ex officio* – *за посадою, за обов'язком, ad hoc committee* – *спеціальний комітет (латинська мова), ordre public* – *громадський порядок (французька мова)*).

Крім того, тексти конвенцій насичені запозиченнями з латинської мови: *expert - l'expert - експерт, extradition - l'extradition - екстрадиція, immunity - l'immunité - імунітет, transit - le transit - перевезення*.

Щодо перекладу юридичної складової конвенцій, то перша вимога полягає у точності. Тут неприпустимі двозначності. Головне – точність викладу думки. Інша важлива риса, яка має чітко відтворюватися у перекладі – узагальненість висловлювання. Для текстів конвенцій характерна також повна відсутність індивідуалізації мови, стандартність викладу інформації. [3: 9]. Конвенція підписується та виконується не окремою особою, а державою в цілому, тому її мова оригіналу та перекладу абстрагується від індивідуальних мовленнєвих особливостей особи, і тому потрібна відома стереотипність викладу матеріалу. Труднощі еквівалентного перекладу юридичної складової конвенцій полягають здебільшого у тлумаченні юридичних термінів – емоційно нейтральних слів чи словосполучень, які вживаються для точного вираження понять та назв предметів, та що характеризуються не лише стильовою співвіднесеністю, а й певною замкненістю в системі лексики на означення понять якоїсь окресленої галузі знань [5]. Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди по ознаці "зрозумілості" тієї або іншої частини населення: загальнознаючі терміни; спеціальні юридичні терміни (володіють особливим правовим змістом); спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань.

Мовні засоби конвенцій формують відносно замкнену систему, основу якої складають одиниці трьох рівнів: лексичного, морфологічного і синтаксичного.

На лексичному рівні, крім нейтральних слів загального використання можна виокремити [8]:

а) терміни адміністративно-канцелярської мови (*належний, вищезгаданий, невиконання*)

б) терміни, професіоналізми, здебільшого дипломатичної та юридичної терміносистем.

При проведенні зіставного аналізу об'єму значень англійських, французьких та українських юридичних термінів, які застосовуються в текстах конвенцій, ми простежили: повну відповідність (*right – право/повноваження, le droit – право/збір*); часткову відповідність (*lien, pledge, mortgage, hypothecation la garant, le gage, le hypothèque – застава, заставне право*); повну невідповідність (*trust – le trust – траст*).

Серед лексичного складу текстів конвенцій труднощі для еквівалентного перекладу викликають міжмовні омоніми, які є схожими за звучанням, але мають різне значення. Їх ще називають хибними друзями перекладача та інтернаціоналізмами: *Specific (не специфічний) – конкретний, instrument – договір, confrontation – очна ставка; national – громадянин, to be subject to – être soumis à – підлягати, uniform – uniforme – однаковий*.

Складність еквівалентного перекладу текстів конвенцій полягає також у вживанні архаїзмів, функція яких в даному стилі мови можна назвати термінологічною функцією. Такі слова і вирази, як *hereinafter named, aforesaid, hereby, therewith, susmentionné, dénommé* є архаїзмами з термінологічною функцією.

Спостерігається використання висловів, пов'язаних з оцінкою, але позбавлених експресивності: *у разі необхідності, у міру можливості*. Відіменні прийменники та конструкції сприяють створенню гнучкої та багатой системи лексико-граматичних засобів виразу. Вони створюють нові можливості для подальшої диференціації синтаксичних відносин та значень, розгортання синтаксичних зв'язків через приєднання додатків, означень, обставин, що сприяє подальшій деталізації значень.

Характерною особливістю цього стилю є функціонування атрибутивно-іменникових словосполучень типу: *судове доручення, політичне правопорушення*. Варто підкреслити суто іменниковий характер стилю конвенцій українською мовою та вербальний – англійською мовою [3].

Фразеологічні елементи не досить поширені в текстах конвенцій, однак вони можуть становити певні труднощі для перекладу, перш за все через те, що перекладач може не ідентифікувати фразеологізм, прийнявши його за звичайне неідиоматичне сполучення слів, або ж невірно визначити його значення. В конвенціях відсутні образні фраземи, звороти зі зниженим стилістичним забарвленням. Проте дуже широко представлені стилістично нейтральні й міжстильові фразеологізми (*мати значення, відігравати роль, сфера застосування*.) [8]

Характерною рисою текстів конвенцій є тавтологія, але такі повтори функціонально обумовлені, оскільки за допомогою їх вдається уникнути невірних тлумачень [6]:

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members,

Considering that this purpose may be attained by the conclusion of agreements and by common action in legal matters;

Considering that the acceptance of uniform rules with regard to extradition...

Considérant que le but du Conseil de l'Europe est de réaliser une union plus étroite entre ses membres;

Considérant que cet objectif peut être atteint par la conclusion d'accords ou par l'adoption d'une action commune dans le domaine juridique;

Convaincus que l'acceptation de règles uniformes en matière d'extradition...

Враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, вважаючи, що ця мета може бути досягнута шляхом укладання угод та здійснення спільних дій у галузі права,

вважаючи, що прийняття однакових правил, які стосуються видачі...

Особливістю англійських текстів конвенцій є переважне використання інфінітива у порівнянні з іншими дієслівними формами, а в українському перекладі широко представлені віддієслівні іменники на –ння – виконання, правопорушення.

Імперативність мови потребує в даному стилі повноти та точності висловлювання.

Для синтаксису конвенцій характерні довгі речення, розгорнуті періоди з розгалуженим сполучниковим зв'язком, з прикметниковими і дієприкметниковими зворотами, інфінітивними конструкціями, вставними виразами, структура яких чітко відображена і в українських перекладах. Нерідко речення складається з відрізків, кожен з яких виражає закінчену думку, оформлений в окремий абзац, але не відділений від інших крапкою, а входить формально у структуру одного речення. Таку синтаксичну будову має, наприклад преамбула (вступна частина) Європейської конвенції про правову допомогу у кримінальних справах:

Preamble

The governments signatory hereto, being members of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve greater unity among the members;

Believing that the adoption of common rules in the field of mutual assistance in criminal matters will contribute to the attainment of this aim;

Considering that such mutual assistance is related to the question of extradition, which has already formed the subject of a Convention signed on 13th December 1957,

Have agreed as follows...

Préambule

Les Gouvernements signataires, Membres du Conseil de l'Europe,

Considérant que le but du Conseil de l'Europe est de réaliser une union plus étroite entre ses Membres;

Convaincus que l'adoption de régies communes dans le domaine de l'entraide judiciaire en matière pénale est de nature à atteindre cet objectif;

Considérant que l'entraide judiciaire est une matière connexe à celle de l'extradition qui a déjà fait l'objet d'une convention en date du 13 décembre 1957²,

Sont convenus de ce qui suit...

Преамбула

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, переконані в тому, що прийняття спільних правил в галузі взаємної допомоги у кримінальних справах сприятиме досягненню цієї мети,

беручи до уваги, що така взаємна допомога пов'язана з питанням екстрадиції, з якого вже було підписано 13 грудня 1957 року відповідну конвенцію,

погодили про таке...

Значно збільшується вживання пасивних конструкцій: *вчинено в Страсбурзі, у допомозі може бути відмовлено.*

Часто застосовується такий порядок слів, при якому рема попереднього речення стає темою наступного, що сприяє особливій логічній когезії виразів у зв'язному тексті: *Якщо в подальшому законодавство Договірної Сторони забороняє видачу у зв'язку з іншими правопорушеннями, така Сторона повідомляє про це Генерального секретаря. Генеральний секретар...*

Обов'язковою умовою створення еквівалентного перекладу англомовних та франкомовних конвенцій українською мовою є забезпечення стилістичної еквівалентності. Під стилістичною еквівалентністю ми розуміємо рівноцінність окремих складових оригіналу конвенцій і перекладу та рівноцінність цілісної системи формотворчих і змістотворчих чинників, які надають перекладу тексту конвенцій реальних просторово-часових ознак, персоніфікують його та визначають ключові параметри рецептивно-інтерпретаційного пізнання [4: 369].

У випадках, коли віднайти стилістичний еквівалент не є можливим у зв'язку з його відсутністю (під стилістичним еквівалентом ми розуміємо не лексичний відповідник, і не відповідник словосполученню чи реченню, в даному випадку за відповідник ми беремо інтенцію, закінчену думку, яка може вміститися як в слово так і в цілий абзац), ми вдаємося

до стилістичних трансформацій, які спричинені відмінністю у засобах вираження в цільовій мові. В переважній більшості випадків вони використовуються:

- 1) під час антонімічного перекладу;
- 2) при передачі змісту пасивних конструкцій;
- 3) при перекладі речень з інвертивним порядком слів.

Вибір форми виразу, трансформації залишається за перекладачем, який враховує контекстуальне оточення кожної смислової одиниці, яка має бути перекладена. Стилiстично трансформації обумовлюються внутрішньою формою змістовної одиниці в цільовій мові [4: 367].

Перекладаючи конвенції Ради Європи, потрібно пам'ятати, що вихідний текст організований у відповідності з певною правовою системою, яка знаходить своє відображення в формулюваннях, які в них містяться, а текст перекладу націлений на використання в рамках іншої правової системи з характерними саме для неї формулюваннями [2: 10].

Крім термінологічних лакун чи відсутності відповідних лексичних еквівалентів, перекладач має враховувати, що текстові конвенції у вихідній мові часто залежать від культурних особливостей й можуть не відповідати конвенціям тексту перекладу, характерних для вихідної мови. У зв'язку з цим у перекладі знаходяться конструкції з функціями, аналогічними функціям конструкцій вихідної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов/И. В. Арнольд. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 384 с.
2. Борисенко И.И. Английский язык в международных документах и дипломатической корреспонденции: учеб. пособие для студ. фак. междунар. отношен. и междунар. права / И.И. Борисенко, Л. И. Евтушенко – К.: Вища школа, 1992. – 343 с.
3. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов /О.Ю. Дубенко. – В.: Нова книга, 2005. – 221 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник/І.В.Корунець. – В.: Нова книга, 2000 – 448 с.
5. <http://eurodocs.sdla.gov.ua/Glossary/tabid/31/Default.aspx>.
6. http://www.classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html.
7. http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_afan-lectures-tr.shtml.
8. www.stilistika.by.ru.
9. www.wikipedia.org.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Шевцова - аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, теорії еквівалентності, компаративістика, міжкультурна комунікація.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

CONTRASTIVE ANALYSIS IS ASSOCIATED WITH APPLIED LINGUISTICS

Saniya KABDRGALINOVA (Almaty, Kazakhstan)

Зіставлення та порівняння двох і/або більше мов і/або різних мовних елементів, одиниць, понять висвітлює мовні відмінності, подібності та особливості. Результати, які отримуються в процесі дослідження, використовуються в прикладній лінгвістиці для навчання мовам, що порівнюються.

Ключові слова: зіставлення, порівняння, мови, мовні елементи, відмінності, подібності, прикладна лінгвістика.

Contrasting and comparison of two and/or more languages and/or different linguistic elements, units, concepts, etc. illuminates languages' differences, similarities and peculiarities. The results are used in the applied linguistics for language teaching.

Key words: contrasting, comparison, languages, linguistic elements, differences, similarities, applied linguistics.

Scientific contrastive study is typical for the second half of the twenties century. Lots of researches were done in the linguistics. Scientists compared/ contrasted two and more languages, linguistic forms, elements, concepts, etc.

Stig Johansson mentions, that “the term ‘contrastive analysis’, or ‘contrastive linguistics’, is associated with applied contrastive studies recommended as a means of predicting and/or explaining difficulties of second language learners with a particular mother tongue in learning a definite target language”. According to the opinion of another well known scientist Robert Lado in his well-known book “Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers” expresses the rationale of the approach as follows: ‘The plan of the book rests on the assumption that we can predict and describe the patterns which will cause difficulty in learning and those that will not cause difficulty. It was thought that a comparison on different levels (phonology, morphology, syntax, lexis, culture) would identify points of difference/difficulty and provide results that would be important in language teaching’ [2].

As for the opinion of the next famous linguist Charles Fries ‘the most efficient materials are those that are based upon a scientific description native language of the learner’ [3: 9].

So the high hopes raised by applied contrastive linguistics were pushed. There are a number of problems with the approach, in particular the problem that learning cannot be understood by a purely linguistic study.

It is supposed that those, who are concerned with language learning, instead have turned to the new disciplines error analysis, performance analysis or interlanguage studies, and contrastive analysis are rejected by the majority of scientists as an applied discipline. But in spite of the criticism of applied contrastive linguistics, contrastive studies are continued, and their scope has broadened.

Although R. Lado included a comparison of cultures, early contrastive studies focused on microlinguistic contrastive analysis: phonology, grammar and lexis.

With the broadening of linguistic studies in general in the 70s and 80s of the previous century contrastive studies became increasingly concerned with macrolinguistic contrastive analysis: text linguistics, discourse analysis. When questions of this kind are raised, it becomes increasingly important to base the contrastive study on texts. They are used in both synchronic and diachronic studies - and increasingly also in cross-linguistic. They can be used for a range of comparative purposes and increase our understanding of language-specific, typological and cultural differences, as well as of universal features. They illuminate differences between source texts and translations, and between native and non-native texts. They can be used for a number of practical applications, including language teaching as well as translation.

It is believed, that comparison is a good way of highlighting the characteristics of the things compared.

Vilem Mathesius, the founder of the Linguistic Circle of Prague said, that analytical comparison or linguistic characterology is a way of determining the characteristics of each language and gaining a deeper insight into their specific features [4]. The comparison of the word order of English and Czech language took place in his research, and that study has been followed up by Jan Firbas. In the opening chapter of his functional sentence perspective in written and spoken communication the scientist has compares an original text in French with its translation into English, German, and Czech, and he uses the same sort of comparison later in his book. Jan Firbas says: "The contrastive method proves to be a useful heuristic tool capable of throwing valuable light on the characteristic features of the languages contrasted" [5: 13].

Though the constructions are mainly similar from syntactic and semantic point of view, there are lots of differences. The contrastive analysis defines the differences and at the same time makes the description of the individual languages more clear and precise.

Highlighting the characteristics of the individual languages and defining the relationship between languages are just differences in perspective. In a comparative study language-specific, typological or universal features of different languages may be focused on. Here we are particularly concerned with contrastive studies focusing on a comparison of a pair of languages.

One of the most serious problems of contrastive studies is the problem of equivalence.. Most contrastive linguists have either explicitly or implicitly made use of translation as a means of establishing cross-linguistic relationships. E.A. Levenston in his paper on 'the translation paradigm' gives the following suggestion "contrastive statements... may be derived from either (1) a bilingual's use of himself as his own informant for both languages, or (2) close comparison of a specific text with its translation [6: 225].

Leonardo Spalatin, another famous linguist, expressed the following opinion:

(a) 'similarity between languages is not necessarily limited to similarity between elements belonging to corresponding levels in the languages concerned; (b) similarity between languages is not necessarily limited to similarity between elements belonging to corresponding classes or ranks in the languages concerned' [7: 26].

Concerning the investigations on the problems of contrastive linguistics, and considering the position of this linguistic brunch among others, research methods, links between theoretical postulates and their implementations into practice, V.N. Yartseva citing D. Bollinger in the preface to R.G. Di Pietro's book «Linguistic Structures in Contrast» confirms after him: «Contrastive researches help to penetrate the backbone of the linguistic processes and deeper understand the laws managing these processes. Thus, contrastive linguistics is the point of intersection of theory and practice» [8: 4].

At the end of the twentieth and at the beginning of the twenty-first centuries lots of researches were done comparing languages of the Central Asian countries, e.g. Kazakh, Kirgiz, Uzbek, Turkmen, etc., with English, German, French and other languages as well as with Russian. Investigations were held not only in bilingual form, but sometimes linguistic elements of three and four languages were compared.

The main principles of contrastive analyses in the Kasakh linguistics were reached due to investigations held by Z.K. Akhmetzhanova, L.K. Zhanalina, S.E. Issabekov, M.K. Issaev, A.E. Karlinskiy, M.M. Kopylenko, Z.K. Sabitova, E.D. Suleymenova, O.A. Sultanyaev, B.H. Khassanov and others.

Taking into consideration E.A. Levenston's suggestion the well-known Kazakh writer M. Auezov's novel "Abai" and its translation into English, writing more precisely, interrogative sentences from these two sources were compared/contrasted from lexical, grammatical, pragmatic and semantic points of view. The research highlighted the following data.

Kazakh and English interrogative sentences are in conformity with means, which denote interrogative meaning: Kazakh sentences with interrogative particles conform to the English general questions; Kazakh interrogative sentences with pronouns and adverbs correspond to the English special/wh-questions.

Structural-semantic analysis of interrogative sentences of the languages compared defines the position of the marker of interrogative meaning: lexical, that is of the interrogative pronoun and/or adverb in both languages and of the auxiliary/modal/semantic verb in English; morphological, that is the use of the interrogative particles in Kazakh. Kazakh interrogative sentences with particles conform to English general questions, but they differ by the position of the marker of interrogative meaning: the auxiliary/modal/semantic verb is always at the beginning of the English sentence; the interrogative particle is as a rule at the end of the Kazakh sentence. Pronominal interrogative sentences are in conformity in the two languages. The English interrogative pronoun/adverb is situated at the beginning of the sentence, and the Kazakh interrogative pronoun/adverb takes the position of the word question is put.

Communicative-pragmatic analysis reveals emotional-expressive elements of interrogative sentences of the two languages: structural incompleteness (absence of the subject), the frequent use of interrogative sentences in one supra-phrase unit, reiteration of grammatical and lexical units, etc. are typical for the Kazakh language. English interrogative equivalents concede to the sentences of the original.

Nowadays in the period of globalization and internationalization the results of the contrastive investigations will bring influence into the intercultural relations as well as be theoretically and practically used and explained in the process of teaching highlighting the similarities, differences and peculiarities of both or all contrasted and compared languages in the applied literature.

REFERENCES

1. Johansson, Stig and Knut Holland. Towards an English-Norwegian parallel corpus. In U. Fries, G. Tottie, and P. Schneider (eds.) Creating and using English language corpora. – Amsterdam and Atlanta, GA: Rodopi. – 1994. – Pp. 25-37.
2. Lado, Robert. Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers. – Ann Arbor: University of Michigan Press. – 1957.
3. Fries, Charles C. Teaching and learning English as a foreign language. – Ann Arbor: University of Michigan Press. – 1945. – P. 9.
4. Mathesius, Vilem. A functional analysis of present-day English on a general linguistic basis. Transl. L. Duskova, ed. J. Vachek. – Prague: Academia. – 1975.
5. Firbas, Jan. Functional sentence perspective in written and spoken communication. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1992. – P. 13
6. Levenston, E. A. The “translation paradigm”: A technique for contrastive syntax. – International Review of Applied Linguistics 3. – 1965. – Pp. 221-225.
7. Spalatin, Leonardo. Approach to contrastive analysis. In the Yugoslav Serbo-Croatian -English Contrastive Project B. Studies 1, 26-36. – Institute of Linguistics, University of Zagreb. – 1969. – P. 26.
8. Ярцева В.Н. Контрастивная лингвистика. – М., 1981. – С. 5.
9. Кабдрғалинова С.Б. Вопросительные предложения в казахском языке и их английские переводные эквиваленты (на материале романа М. Ауэзова «Абай жолы»): дисс. канд. филол. наук: 10.02.20 – Алматы, 2006. – 142 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сания Кабдрғалинова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мов Міжнародного університету інформаційних технологій, Казахстан.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика.

АНАЛІЗ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОМИЛОК СИСТЕМ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Тетяна ШИЯН (Миколаїв, Україна)

У статті визначається та характеризується методичний прийом аналізу лінгвістичних помилок систем машинного перекладу як один з ефективних у формуванні професійної компетентності майбутнього перекладача.

Ключові слова: аналіз помилок, система машинного перекладу, еквівалентність, адекватність, постредагування.

The article defines and characterizes error analysis of the systems of machine translation as an effective method of the formation of future translator' professional competence

Key words: error analysis, system of machine translation, equivalence, adequacy, post-editing.

Актуальність проблеми. Розширення соціально-економічних, культурно-політичних зв'язків між країнами, створення спільних міжнародних підприємств, розвиток туризму, глобальної комунікації внаслідок поширення інтерактивних технологій спілкування

підвищують попит на послуги кваліфікованих перекладачів та висувають певні вимоги до рівня їхньої підготовки. Звідси, навчання студентів-перекладачів у вищому навчальному закладі має здійснюватися в умовах, максимально наближених до тих, в яких їм доведеться працювати після отримання диплому.

Питання змісту професійної підготовки перекладачів є постійним об'єктом дискусій дослідників. Так, Л. Черноватий вважає, що професійна компетенція перекладача становить систему, яка включає такі компоненти як фонові знання, володіння термінологічним матеріалом, перекладацькі дії, доведені до автоматизму [6]; Л. Латишев робить висновок, що діяльність перекладача є раціонально-інтуїтивною і характеризується, окрім евристичного та операціонального, ще й інтенціональним аспектом, який полягає у поетапності знаходження найкращого рішення шляхом проб і помилок, підбирання і відкидання гіршого варіанту [3].

Метою нашого дослідження є визначити та охарактеризувати методичний прийом аналізу лінгвістичних помилок систем машинного перекладу як один з ефективних у формуванні професійної компетентності майбутнього перекладача.

Лінгвістична теорія перекладу вивчає співвідношення одиниць двох мов не ізольовано, а у текстах певного типу. Порівняльне вивчення текстів оригіналу та перекладу охоплює різні боки формальної та змістовної структури цих текстів, втім центральним у теорії перекладу залишається питання адекватності та еквівалентності перекладу.

Так, В. Комісаров розглядає ці поняття як неідентичні, хоча й тісно взаємопов'язані. Еквівалентність трактується ним як змістова спільність одиниць мовлення, які порівнюються, тоді як адекватність, на його думку, є більш широким поняттям, що забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації у конкретних умовах [2: 233-234].

Розмежовуючи поняття еквівалентності та адекватності, А. Швейцер наголошував, що еквівалентним є переклад, який повністю відповідає вихідному (оригінальному) тексту, тоді як адекватним можна вважати переклад, який відповідає даним комунікативним умовам [7: 95]. Іншими словами, еквівалентність передбачає найбільш точну передачу комунікативно-функціонального інваріанту, що максимально наближує текст перекладу до оригіналу. Наприклад, *знайомитися* є еквівалентом дієслова *to meet*, але у реченні *I met an old friend* не є його еквівалентом. Натомість адекватність вимагає оптимального перекладу, який відповідає комунікативним цілям вихідного тексту.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо помилки перекладу як недоліки щодо його еквівалентності та адекватності. Вважаємо за доцільне зробити ретроспективний огляд «аналізу помилок» як ефективного методичного прийому у процесі навчання студентів перекладу.

До кінця 60-х років минулого століття біхевіоризм був основною теорією, що панувала у сфері викладання іноземних мов. Біхевіористський підхід розглядає набуття мови як формування нових навичок завдяки багаторазовому повторенню та закріпленню у відповідних мовленнєвих реакціях. Звідси помилки у вивченні іноземної мови вважаються результатом перенесення існуючих мовленнєвих навичок на формування нових. Такий погляд на вивчення мови обумовлений ще і положеннями контрастивного аналізу, в межах якого вчені-лінгвісти зіставляють системи рідної мови та мови, що вивчається з метою передбачити типові помилки та розробити стратегії їх уникнення. Відповідно до теорії контрастивного аналізу порівняння рідної та іноземної мови є основним способом полегшення складнощів у вивченні іноземної мови.

Втім, не всі помилки можна пояснити перенесенням вже сформованих мовних навичок на оволодіння іноземною мовою. Саме тому у цей період виникає інший напрям прикладної лінгвістики – аналіз помилок (далі - *error analysis*), у межах якого доводиться, що помилки тих, хто вивчає мову, обумовлені не лише їхніми сформованими вже мовними знаннями та навичками, а й відображають деякі універсальні стратегії вивчення іноземної мови [8: 120].

На відміну від теорії контрастивного аналізу, заснованого на біхевіористичних підходах щодо перенесення мовних навичок в іншу мову, теорія *error analysis* розглядає успішність того, хто вивчає мову, у зв'язку з когнітивними процесами розпізнавання та кодування вхідної інформації при перекладі з однієї мови на іншу. Згідно теорії *error analysis* помилка визначається як відхилення від норми іноземної мови і робиться розмежування понять

помилка (*error*) та обмовка (*mistake*). Помилка – це те, що має місце, коли відхилення виникає як результат браку знань, тоді як обмовка виникає, коли той, хто вивчає мову, не спроможний виявити свою компетентність [8]. У подальших дослідженнях відбуваються спроби надати класифікації помилок на різних мовленнєвих рівнях для того, щоб краще діагностувати проблеми у вивченні іноземної мови на різних стадіях цього процесу.

Відповідно до завдань нашого дослідження необхідно з'ясувати теоретичні положення щодо природи помилок. Джерела походження помилок можна розділити на дві категорії – міжмовне перенесення (*interlingual transfer*) та внутрішньомовне перенесення (*intralingual transfer*). Міжмовні помилки є результатом мовних перенесень, спричинених рідною (першою) мовою [9: 267-268]. Однак у теорії *error analysis* ці помилки не розглядаються як стійкі старі мовні звички, а скоріше як ознака того, що відбувається процес інтерналізації системи нової мови. Міжмовні помилки зустрічаються на різних мовних рівнях, коли переносяться фонологічні, морфологічні, граматичні, лексико-семантичні елементи рідної мови на іноземну. З іншого боку, міжмовні помилки мають універсальний характер і є типовими для усіх, хто вивчає цю іноземну мову, не зважаючи, яка є їхня рідна мова. Міжмовні помилки відображають намагання адаптуватися до іноземної мови, що спричиняє спрощення та над-узагальнення. Природою цих помилок є перенесення одних елементів іноземної мови на інші [9: 267-268].

Спираючись на теоретичні положення, викладені вище, ми визначаємо помилки систем машинного перекладу як неадекватний переклад вихідного тексту на семантичному, синтаксичному, прагматичному рівнях, що спричинено міжмовними та внутрішньомовними перенесеннями з однієї мови в іншу.

Незважаючи на якість машинного перекладу, очевидно, що сучасний перекладач з огляду на трудомісткість роботи так чи інакше використовує системи машинного перекладу (СМП) у своїй діяльності. До безсумнівних переваг машинного перекладу можна віднести:

- високу швидкість перекладу (за декілька секунд перекладач отримує переклад багатосторінкового тексту, а за умови налаштування системи на переклад даної тематики необхідна мінімальна редакторська правка);

- універсальність (будь-який перекладач завжди має спеціалізацію, тобто переводить тексти лише певної тематики, системи ж машинного перекладу надають можливість підключення спеціалізованих словників, більш того поповнення їх новими словами та термінами випереджує аналогічні словники у поліграфічному виконанні; у ряді випадків є можливість ведення власного словника нових слів та термінів);

- єдність стилю та термінології (переклад, зроблений СМП, набагато легше редагувати, оскільки, на відміну від перекладу, зробленого колективом перекладачів, він дотриманий єдиного стилю; якщо часто вживаний термін перекладений невірно, то його можна замінити простою автозаміною);

- відсутність витрат на форматування (це суттєво при перекладі електронних документів, програма-перекладач повністю зберігає вихідний вигляд документу, що дозволяє економити гроші та час).

У контексті сказаного вище, ми вважаємо, що прийом аналізу помилок СМП може бути ефективним у процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів. З одного боку, у студентів формуються навички роботи з СМП, з іншого – вміння розпізнавати типи текстів та володіти різними стратегіями перекладу. Методичний прийом аналізу помилок застосовується під час вивчення студентами дисциплін «Практичний курс іноземної мови», «Теорія і практика перекладу». У межах нашого дослідження ми спираємося на практичний досвід використання прийому аналізу помилок під час вивчення студентами дисципліни «Практична лексикографія та комп'ютерний аналіз».

На практичних та індивідуальних заняттях з даного курсу студенти мали використовувати СМП для перекладу текстів різних типів (художній, публіцистичний та науковий). Користуючись різними он-лайн СМП (Google translate, Yandex translate, Pragma б), студенти у групах виконували постредагування текстів, порівнювали ефективність цих систем.

Оскільки жодна з систем не видає коректний переклад вихідного тексту, постредагування є необхідним етапом покращення якості перекладу. Постредагування (або пост-МП редагування) визначається адаптація і перегляд перекладеного за допомогою СМП тексту з метою усунення помилок, які перешкоджають розумінню, а також надання йому природного звучання [10: 327].

У процесі постредагування студенти мали не лише розподілити помилки СМП за різними категоріями, але й виявити причини допущення помилок. Так, було виявлено, що СМП припускають помилки на різних мовних рівнях: морфологічному, словотворчому, лексико-семантичному, фразеологічному, синтаксичному. З метою наближення навчальної роботи студентів до умов їхньої майбутньої професійної діяльності ми пропонуємо студентам здійснювати переклад текстів різних жанрів з англійської мови. Для наочної ілюстрації застосування методичного прийому аналізу помилок наведемо таблицю, яка відображає технологію роботи студентів у процесі постредагування текстів публіцистичного стилю, які характеризуються наявністю стійких словосполучень, стилістичних конструкцій, науковою термінологією.

Тип помилки	Приклад	Причини
морфологічна	<p>1) Faced with a corporate crisis, it's the PR team that the CEO will increasingly call in first. СМП: Стикаючись з корпоративною кризою, це - команда <u>PR</u>, яку <u>CEO</u> все більше і більше назве в першому. Постредагування: Стикаючись з корпоративною кризою, <u>генеральний директор</u> буде викликати спочатку <u>команду по роботі з громадськістю</u>.</p> <p>2) To protect its corporate image, Nike responded with a <u>well-publicised</u> 'greening' of the company. СМП: Для захисту свого корпоративного іміджу, Nike відповів з <u>широкого розгласу</u> «озеленення» компанії. Постредагування: Для захисту свого корпоративного іміджу, Nike відповів з <u>добре розрекламованим</u> «озелененням» компанії.</p>	СМП не ідентифікує морфему у процесі віртуального членування слова. При цьому комп'ютер або переносить слово в його оригінальному написанні в текст перекладу, або транслітерує.
словотворча	<p>1) I still wonder <u>what happened to that happy-go-lucky semi-thug</u> who used to hang out with drug dealers on dimly-lit street corners. СМП: Я до сих пір цікаво, <u>що трапилося з цим безтурботний напів-бандит</u>, який використовував, щоб бовтатися з наркоторговцями на слабо освітлених вулицях. Постредагування: Мені досі цікаво, <u>що трапилося з тим безтурботним бандитом</u>, який, бувало, бовтався з наркоторговцями слабо освітленими вулицями.</p> <p>2) ...what we are now increasingly seeing is <u>highly paid project teams created for</u> particular assignment <u>for a specific period of time</u>. СМП: що ми зараз спостерігаємо все більш <u>високооплачуваних проектні групи</u> <u>створюються для</u> конкретного завдання <u>протягом певного періоду часу</u>. Постредагування: що ми зараз все більше</p>	СМП не ідентифікує, з яких саме морфем складається слово або не може підібрати потрібні морфеми для утворення слова, при цьому слово граматично не узгоджується з іншими словами у реченні (відмінювання іменників, рід прикметників тощо)

	спостерігаємо – це <u>високооплачувальні проектні групи, створенні для конкретного завдання на певний період часу</u>	
Лексико-семантична	<p>1) If we can admit that yes, <u>people can be mean</u>, grandma does have a drinking problem, divorce is painful, we allow children <u>to trust their gut</u>. СМП: Якщо ми можемо визнати, що так, <u>люди можуть сказати</u>, бабуся дійсно є проблеми з алкоголем, розлучення є болючим, ми дозволяємо дітям <u>довіряти свої кишки</u>. Постредагування: Якщо ми можемо визнати, що так, <u>люди можуть бути поганими</u>, бабуся дійсно має проблеми з алкоголем, розлучення є болючим, ми дозволяємо дітям <u>довіряти своїм внутрішнім інстинктам</u>.</p> <p>2) By imposing <u>wildly different</u> rates of tax on otherwise homogeneous commodities like petrol, governments <u>distort prices</u> even further. СМП: Встановлюючи <u>дико різні</u> ставки податку на інше однорідні товари, такі як бензин, уряди <u>спотворюють ціни</u> ще більше. Постредагування: Встановлюючи <u>зовсім різні</u> податкові ставки на однорідні товари, такі як бензин, уряди <u>викривляють ціни</u> ще більше.</p>	СМП не розрізняє значення слова. При даному виді помилки полісемічне слово має правильну граматичну форму, але не є еквівалентним у даному контексті.
Фразеологічна	<p>1) I don't remember <u>people getting the third degree</u> because they decided to wear brown shoes instead of black. СМП: Я не пам'ятаю, щоб <u>люди отримували третю ступінь</u>, тому що вони вирішили носити коричневі туфлі замість чорних. Постредагування: Я не пам'ятаю, щоб <u>людям влаштували суровий допит</u>, тому що вони вирішили носити коричневі туфлі замість чорних.</p> <p>2) When Philip Morris <u>knocked 40c off a packet of Marlboro</u>, \$47-and-a-half billion was instantly wiped off the market value of America's top twenty cigarette manufacturers. Lesser brands <u>went to the wall</u>. СМП: Коли Філіп Морріс <u>постукав 40с від пакета Marlboro</u>, \$47 із половиною мільярдів миттєво стерли ринкову вартості першої двадцятки американських виробників сигарет. Малі бренди <u>підійшов до стіни</u>. Постредагування: Коли Філіп Морріс <u>знизив вартість пакету Мальборо на 40 центів</u>, \$47 із половиною мільярдів миттєво стерли ринкову вартість першої двадцятки американських виробників сигарет. Менш відомі бренди <u>збанкрутіли</u>.</p>	Помилка на фразеологічному рівні виникає, коли СМП не може підібрати відповідну фразеологічну єдність або через відсутність її еквіваленту у базі даних, або через неможливість правильно її відтворити, або обирає з бази даних одне з багатьох значень цього фразеологізму, яке не є еквівалентом у даному контексті (останнє в основному стосується фразових дієслів)
Синтаксична	1) But the budding entrepreneur is more likely to be an outsider, a troublemaker, a rebel	Неадекватний переклад зумовлений

	<p>who drops out of college to get a job, discovers <u>a flair for building companies</u> from nothing, gets bored quickly and moves on.</p> <p>СМП: Але починаючий підприємець, найімовірніше, буде аутсайдером, баламут, бунтівник, який кидає коледж, щоб отримати роботу, виявляє <u>схильність до будівельних компаній</u> з нічого, набридають швидко і йде далі.</p> <p>Постредагування: Але починаючий підприємець, найімовірніше, є аутсайдером, баламутом, бунтівником, який кидає коледж, щоб отримати роботу, виявляє <u>схильність до побудови компаній</u> з нічого, їм це швидко і вони йдуть далі.</p>	<p>відсутністю співвідносин різних рівнів тексту або різних граматичних категорій.</p>
--	--	--

Висновки Методичний прийом аналізу помилок перекладу систем машинного перекладу є ефективним у процесі навчання студентів перекладу, оскільки сприяє розвитку їхньої мотивації, когнітивних здібностей, формуванню навичок роботи з СМП, стратегій перекладу текстів різних жанрів та типів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бірюков Артем Валентинович. Оцінка якості машинного перекладу. : Дис... канд. наук: 10.02.16 – 2008.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. – Учебник для ин- тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. Пособие для студ. Линг.вузов. – М.: Академия, 2007. – 320 с.
4. Малявина, Анна Николаевна профессионально-ориентированное обучение студентов лингвистических специальностей интерпретации иноязычного художественного текста 2002 13.00.08 Теория и методика профессионального образования 259.
5. Селіванова О.І. Вимоги до професійного володіння мовами та проблеми мовленнєвої підготовки перекладача// Вісник Сумського Державного Університету. Серія “Філологічні науки”. – 2004. - № (4) 63. – С. 161–162.
6. Черноватий Л. М. Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу // Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія “Філологічні науки”. – № 3 (36). – 2002. – С. 101–105.
7. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты – М.:Наука. – 1988. – 215 с.
8. Corder S.Pit Error Analysis and interlanguage // Applied linguistics. – Volume 5. – Issue. – 1984. – p.56–58
9. Richards J., Schmidt R. Dictionary of language teaching and applied linguistics. London Longman-Pearson Education 2002. – 595 p.
10. Sager J.C Language engineering and translation: consequences of automation – Amsterdam & Philadelphia John Benjamins Publishing Company – 363 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Шиян – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: комп’ютерний переклад, ділова англійська мова, проблеми фахової підготовки майбутніх вчителів у вищому навчальному закладі.

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СИНОНІМІВ ШЛЯХОМ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Тетяна БОНДАР (Луцьк, Україна)

У статті у зіставному аспекті розглядаються набори асоціацій, які виникають у свідомості носіїв української та англійської мов на слова-стимули ‘дорога’, ‘шлях’, ‘road’ та ‘way’, що трактуються як синоніми. В межах кожного асоціативного поля виявлено семантичні групи та підгрупи. Показано, що не всі словникові значення відповідних лексем проявляються в асоціативному експерименті.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, слово-стимул, слово-реакція, лексичне значення слова, синоніми.

The article deals with the sets of associations, that appear in the mind of Ukrainian and English native speakers on the words-stimuli ‘дорога’, ‘шлях’, ‘road’ and ‘way’. Within every associative field a few

semantic groups and sub-groups were singled out. It is shown that not all dictionary meanings of the lexemes may be represented by the association experiment.

Keywords: free association experiment, word-stimulus, word-response, lexical meaning of the word, synonyms.

Вивчення асоціацій розпочалось із давніх часів і пов'язане з іменами Аристотеля і Т. Гоббса. Деякі вчені стверджують, що асоціації – «це психічна реальність, і їхнє дослідження є настільки ж важливим, як і дослідження інших реальностей» [3: 111]. Вперше асоціативний тест був використаний Ф. Гальтоном і К. Юнгом. Цей підхід отримав подальший розвиток в дослідженнях О.Р. Лурії, Дж. Брунера, Р. Лазаруса. Дослідженням психологічної природи процесів, які лежать в основі асоціацій, займалися О.О. Леонт'єв, А.А. Брудний, Б.А. Єрмолаєв, В.Ф. Петренко, А.П. Клименко. Значення слів та їхній зв'язок з асоціаціями вивчала О.О. Залевська [1], яка у своїх дослідженнях послуговувалася роботами Дж. Кіша. Сучасні науковці використовують результати асоціативних експериментів у психолінгвістиці, соціальній психології та психосемантичних дослідженнях.

У нашій розвідці ми використовуємо дані, отримані в результаті вільного асоціативного експерименту. Учасниками експерименту були 43 носії української та 38 носіїв англійської мови віком від 16 до 30 років. Експеримент проведено у 2011 році на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна) та Уолсінгемської школи (м. Даран, Сполучене Королівство). Завдання респондентів – згадати і записати за 30 секунд декілька реакцій, які першими спадають їм на думку, коли воно чуєть / читають певні слова-стимули. Українським респондентам пропонувалися слова-стимули *дорога* та *шлях*, англійським – *road* і *way*. Отримані набори реакцій і стали **об'єктом** нашого дослідження.

Мета роботи – виявити спільні семантичні компоненти в отриманих словах-реакціях та об'єднати їх в групи. Такі групи характеризують один з можливих лексико-семантичних варіантів слова-стимулу.

В українській частині нашого експерименту ми отримали 228 асоціацій на слово-стимул *дорога*, серед цих асоціацій є як досить стійкі, повторювальні, так й одиничні, нечастотні реакції. Зазначимо, що, оскільки лексема *дорога* є багатозначною і має декілька лексико-семантичних варіантів, то й отримані у результаті експерименту асоціації можуть співвідноситися з різними значеннями (лексико-семантичними варіантами) даної лексеми. Слід також звернути увагу, що деякі асоціації можуть одночасно відноситися до різних ЛСВ, що свідчить про синкретизм та дифузність значень лексеми *дорога* та ще раз слугує доказом цілісності та багатоаспектності концепту «дорога», основним вербалізатором якого виступає лексема *дорога*.

При спробі пов'язати асоціації з конкретним ЛСВ ми отримали три групи реакцій. До першої групи увійшли асоціації, що пов'язані з основним значенням лексеми *дорога*: 'смуга землі, призначена для пересування'. Другу групу утворюють асоціації, які стосуються такого значення лексеми *дорога*, як 'перебування в русі, поїздка, подорож'. До третьої групи увійшли реакції респондентів, що пов'язані з вживанням лексеми *дорога* у переносному значенні, де дорога асоціюється з життєвим шляхом людини, її способом життя. У межах кожної групи було виділено по декілька підгруп.

Перша група є найбільш чисельною (загальна кількість реакцій 144). У її межах ми виділили такі підгрупи: 'фізичні параметри дороги' (*довга* (15 реакцій), *широка* (9), *простора* (1), *велика* (1), *вузька* (1), *безкінечна* (1), *безкрайня* (1), *безмежна* (1), *з багатьма поворотами* (1), *глибока* (1), *пряма* (1)); 'покриття, колір та якість доріг' (*асфальт* (4), *асфальтована* (2), *свіжій асфальт* (1), *грунтова* (4), *грунт* (1), *залізнична* (1), *земля* (1), *пісок* (1), *камені* (1), *болото* (1), *сіра* (4), *чорна* (1), *запилена* (2), *пил* (2), *погана* (1), *засніжена* (1), *замерзла* (1), *якість* (1)); 'транспорт, засіб пересування по дорозі' (*машина* (8), *автомобіль* (7), *Тойота* (1), *транспорт* (3), *автобус* (2), *потяг* (1), *ноги* (1)); 'територія, по якій або повз яку проходить дорога' (*дерева* (5), *поле* (3), *ліс* (1), *парк* (1), *луг* (1), *сільська* (1), *бур'ян* (1), *місцева* (1), *будинки* (1), *магазин* (1), *міст* (1)); 'форма та типи доріг' (*смуга* (3), *лінія* (1), *шлях* (8), *траса* (1), *шосе* (1), *стежка* (1), *алея* (1), *каштанова алея* (1)); 'безпека дорожньо-транспортного руху та його учасники' (*працівники ДАІ* (2), *світлофор* (2), *зебра* (2), *аварія* (2), *люди* (1), *дорожні знаки* (1), *дорожня розмітка* (1), *фари* (1), *алкоголь* (1));

‘спосіб пересування по дорозі’ (*їхати* (2), *йти* (1), *ходити* (1), *бігати* (1), *рух* (1)); ‘труднощі, що виникають під час пересування по дорозі’ (*пробка* (1), *проблеми* (1), *побиті коліна* (1), *шум* (1), *дощ* (1)).

Друга група асоціацій, пов’язана з ЛСВ ‘**перебування в русі, поїздка, подорож**’, є менш чисельною, ніж перша (106 реакцій). У межах цієї групи ми теж виділили кілька семантичних підгруп: ‘пересування в просторі і часі’ (*подорож* (12), *шлях* (8), *їхати* (2), *йти* (1), *швидкість* (3), *рух* (1), *путь* (1)); ‘тривалість подорожі’ (*довга* (15), *далека* (5), *далеко* (1), *дальня* (1)); ‘мета поїздки’ (*додому* (4), *дім* (2), *море* (2), *Львів* (1), *ліс* (1), *парк* (1), *робота* (1), *магазин* (1); *екскурсія* (2), *турпохід* (1), *туризм* (1), *прогулянка* (1), *досвід* (1); *незапланована* (1)); ‘емоції та почуття, які пов’язані з поїздкою, оцінка подорожі’ (*щастя* (2), *радість* (1), *емоції* (1), *весела* (1), *важка* (3), *важко* (1), *легка* (1), *погана* (1), *нудна* (1), *цікава* (1)); ‘суб’єкти, залучені до подорожі’ (*друзі* (5), *рідні* (1), *люди* (1), *знайомства* (1), *турист* (1)); ‘події, що можуть трапитися під час подорожі’ (*пригоди* (2), *проблеми* (1)); ‘часовий інтервал, який асоціюється з поїздкою’ (*вечір* (1), *вихідні* (1), *літо* (1)); ‘погодні умови’ (*сонячна погода* (1), *спека* (1), *дощ* (1)); ‘результати і наслідки поїздок’ (*втома* (1), *досвід* (1)); ‘необхідні предмети для поїздки’ (*валіза з речами* (1)); ‘можливі супровідні елементи подорожі’ (*музика* (1), *шум* (1), *спати* (1)).

Як відомо, в народній культурі уявлення про дорогу корелюють з життєвим шляхом людини, переміщенням душі у потойбічний світ [2: 124]. Ця семантика лексеми *дорога* відсутня у тлумачних словниках, але вона проявляє себе в ході асоціативних експериментів. Отже, третю групу ‘**життя, діяльність людини**’ утворюють ті реакції респондентів, які безпосередньо стосуються способу життя людини, її життєвого шляху (загальна кількість реакцій 14). У межах групи було виділено декілька підгруп: ‘дорога як все життя людини’ (*життя* (3), *життєва* (1)); ‘деякі складові успішного життя’ (*самореалізація* (1), *самостійність* (1), *досвід* (1), *перспектива* (1), *толерантність* (1)); ‘характеристика життєвої дороги’ (*терниста* (1), *проблеми* (1)); ‘певні етапи життя’ (*зрілість* (1), *кохання* (1), *сім’я* (1)).

Аналізуючи склад різних груп, можна виявити чимало спільних компонентів. Ті самі слова-реакції входять до різних груп, оскільки, по-перше, значення лексеми *дорога* є дифузними, а, по-друге, отримані у результаті експерименту слова-реакції багатозначні, і тому вони можуть реалізувати, залежно від ситуації, те чи інше своє значення.

На слово-стимул *шлях* українські респонденти дали менше асоціацій (179 реакцій) у порівнянні з кількістю реакцій, отриманих на стимул *дорога*. Це свідчить про більшу частотність вживання лексеми *дорога*, ніж лексеми *шлях*, а також про те, що слово *дорога* є основним вербалізатором концепту «дорога». Отримані асоціації на слово-стимул *шлях* ми також поділили на декілька великих груп, а ті, у свою чергу, – на підгрупи. Деякі реакції було включено одразу до кількох груп. Зазначимо, що хоча кількість асоціацій на слово-стимул *шлях* менша, семантичних груп, що об’єднують ці реакції, вийшло більше (5 груп). Слід звернути увагу і на те, що, якщо лексико-семантичні варіанти лексем *дорога* та *шлях* збігаються як синонімічні, то і назви груп та підгруп теж є однаковими (наприклад, група ‘смуга землі, призначена для пересування’, підгрупа ‘фізичні параметри (розміри) дороги/шляху’ тощо).

Отже, до першої групи увійшли асоціації, які пов’язані зі значенням лексеми *шлях*: ‘**смуга землі, призначена для пересування**’. У межах групи ми виділили такі підгрупи: ‘фізичні параметри шляху’ (*довгий* (13), *нескінчений* (1), *довжина* (1), *відстань* (3), *дистанція* (1), *широкий* (3), *прямий* (1)); ‘місце для проходу, проїзду, типи шляхів’ (*дорога* (12), *стежка* (4)); ‘тип покриття та якість шляху’ (*битий* (2), *прокладений* (1), *протоптаний* (1), *пройдений* (1), *асфальт* (1), *рівний* (1), *слизький* (1), *заплутаний* (1), *листя* (1)); ‘транспорт, засіб пересування по шляху’ (*автомобіль* (1), *коні* (1)); ‘територія, по якій або повз яку проходить шлях’ (*дев’ята школа* (1), *вулиця С.Бандери* (1), *сходи* (1)).

Аналізуючи отримані асоціації на слово-стимул *шлях* (53 реакції) та слово-стимул *дорога* (144 реакції), можна побачити, що значення ‘смуга землі, призначена для пересування’ є більш типовим для лексеми *дорога*, ніж для лексеми *шлях*.

Другу групу асоціацій на слово-стимул *шлях* утворюють 79 слів-реакцій, які пов'язані з ЛСВ **‘перебування в русі, поїздка, подорож’**. У межах цієї групи ми виділили майже ті самі підгрупи, що й в однойменній групі, утвореній словами-реакціями на стимул *дорога*: ‘пересування в просторі і часі’ (*дорога* (12), *подорож* (2), *подорожувати* (1), *путь* (2), *відстань* (3), *дистанція* (1), *їхати* (2), *йти* (2), *швидкість* (1)); ‘тривалість подорожі’ (*довгий* (13), *довготривалий* (1), *далекий* (3), *далечинь* (1)); ‘мета поїздки, кінцевий пункт призначення’ (*додому* (3), *дім* (1)); ‘емоції та почуття, які пов'язані з поїздкою та оцінка подорожі’ (*важкий* (12), *нелегкий* (2), *легкий* (5), *втомливий* (1), *незабутній* (1), *цікавий* (1), *приємний* (1)); ‘суб’єкти, залучені до подорожі’ (*людина* (1), *коні* (1)); ‘події та труднощі, що можуть трапитися під час подорожі’ (*пригода* (1), *труднощі* (1), *перепони* (1), *прокладати* (1)); ‘часовий інтервал’ (*час* (1)); ‘можливі супровідні елементи подорожі’ (*музика* (1), *повітря* (1), *сонце* (1)); ‘етапи подорожі’ (*фініш* (1)).

Зазначимо, що у другій групі асоціацій на стимул *шлях* ми додали підгрупу ‘етапи подорожі’, яка була відсутня у відповідній групі асоціацій на стимул *дорога*. Проте, у цій групі ми не виділили підгрупи ‘погодні умови’, ‘результати і наслідки поїздки’, ‘необхідні предмети для поїздки’, що були наявні у групі асоціацій на стимул *дорога*.

Третя група асоціацій **‘життя, діяльність людини’** пов'язана з співвіднесенням шляху з життям людини. Ця група містить значно більше слів-реакцій, ніж відповідна група асоціацій на стимул *дорога*. Отже, для опису чи метафоризації життя частіше використовують лексеми *шлях*, ніж *дорога*. Зазначимо, що словники української мови фіксують переносне значення лексеми *шлях* ‘життя, діяльність, спосіб існування когось’ [4 (11: 494-495)], проте, таке значення не подається для лексеми *дорога* [4 (2: 378-379)]. У межах третьої групи було виділено такі семантичні підгрупи: ‘шлях як все життя людини’ (*життя* (4), *життєвий* (12), *путь* (2), *біографія* (1), *буття* (1), *доля* (1)); ‘характеристика життєвого шляху’ (*довгий* (13), *довготривалий* (1), *нескінченний* (1), *незавершений* (1), *час* (1); *важкий* (12), *тернистий* (6), *нелегкий* (2), *заплутаний* (1), *перепони* (1), *перешкода* (1), *труднощі* (1), *легкий* (5), *вільний* (1); *спокій* (1), *непорушність* (1); *прямий* (1), *безповоротний* (1); *прокладений* (1), *протоптаний* (1), *пройдений* (1); *правильний* (3), *світлий* (2), *особистий* (1); *цікавий* (1), *незабутній* (1)); ‘певні етапи життя’ (*дитинство* (1), *майбутнє* (2), *завершення життя* (1), *фініш* (1)); ‘деякі складові життєвого шляху’ (*знання* (1), *навчання* (1), *здібності* (1), *набуття* (1), *поступ* (1), *вихід із ситуації* (1), *порада* (1)); ‘суб’єкт життєвого шляху’ (*особистість* (1)); ‘рід діяльності людини або її захоплення’ (*музика* (1) та *поезія* (1)).

Отже, група ‘життя, діяльність людини’ є найчисельнішою (98 реакцій) у порівнянні з іншими групами, утвореними на слово-стимул *шлях*.

Проаналізувавши всі реакції, отримані на стимул *шлях*, ми вважаємо за потрібне виділити, крім трьох вище описаних асоціативних груп, ще дві групи, хоча останні є малочисельними.

Четверта група асоціацій (20 реакцій) пов'язана з ЛСВ **‘напрямок руху в якій-небудь бік, маршрут, курс’**, при цьому лексема *шлях* вживається не лише в прямому, а й в переносному значенні. Ми виділили 4 підгрупи у цій групі: ‘курс, напрям’ (*напрямок* (1), *напрямок* (1)); ‘визначений маршрут до чогось’ (*додому* (3), *дім* (1), *вперед* (1), *дев'ята школа* (1), *вулиця С.Бендерів* (1)); ‘шлях до чогось, для досягнення певної мети’ (*до мрії* (2), *до величчя* (1)); ‘характеристика маршруту чи шляху досягнення чогось’ (*правильний* (3), *заплутаний* (1), *прямий* (1), *рідний* (1), *вільний* (1), *переможний* (1)).

До п'ятої групи відносяться реакції, пов'язані з Чумацьким (Молочним) Шляхом (космічною системою, що має вигляд світлої туманної смуги на зоряному небі). Група **‘Чумацький Шлях’** об'єднує 15 реакцій: *Чумацький* (10), *Молочний* (3), *зорі* (1), *небо* (1). У цій групі ми не виділяли підгруп.

Отож, дослідивши асоціації на слова-стимули *дорога* та *шлях*, ми виявили багато однакових реакцій, що дозволило погрупувати їх в однойменні групи та підгрупи. Проте, є чимало й відмінностей: стимул *шлях* більшою мірою асоціюється з життєвим шляхом людини; на стимул *дорога* у респондентів виникають асоціації переважно зі смугою землі, призначеною для пересування. *Шлях* часто асоціюється з Чумацьким Шляхом або ж з

напрямок, шляхом для досягнення чогось, що не характерно для стимулу *дорога*. Але обидва слова-стимули у свідомості носіїв мови тісно пов'язані з пересуванням чи поїздкою.

Перейдімо до аналізу асоціацій, отриманих від британських респондентів на слова-стимули *road* (загальна кількість реакцій 215) та *way* (загальна кількість реакцій 164). Зазначимо, що лексеми *road* та *way* є вербалізаторами концепту «дорога» в англійській мові.

Основним значенням лексеми *road* є 'a specially prepared hard surface for cars, buses, bicycles etc to travel on' [5: 1423]. Тому більшість отриманих асоціацій на слово-стимул *road* пов'язана саме з цим значенням лексеми *road*. Отже, до першої групи '**смуга землі, призначена для пересування**' увійшло 194 реакції, які ми, так само як й українські реакції, поділили на підгрупи: 'фізичні параметри дороги' (*long* (1), *wide* (1), *winding* (2), *straight* (1)); 'покриття, колір та якість доріг' (*tarmac* (7), *tar* (2), *asphalt* (2), *cement* (1), *concrete* (1), *cobbly* (1), *gobs* (1), *grit* (1), *road stone* (1), *stones* (2), *bumpy* (2), *smooth* (1), *rough* (1), *hard* (1), *mud* (1), *dirt* (1), *black* (5), *brown* (1), *dark* (1), *grey* (1)); 'транспорт, засіб пересування по дорозі' (*transport* (5), *traffic* (5), *vehicle* (4), *car* (26), *lorry* (8), *bus* (7), *bike* (5), *van* (4), *motor cycle* (2), *wagon* (1), *wheel* (1)); 'територія, по якій або повз яку проходить дорога' (*trees* (3), *places* (1), *shops* (1), *barn* (1)); 'форма та типи доріг' (*path* (11), *pathway* (1), *motorway* (3), *street* (3), *dual carriageway* (1), *main roads* (2), *side roads* (1), *crossed* (1), *track* (1), *way* (1)); 'засоби безпеки дорожньо-транспортного руху, межі дороги та її розмітка' (*lines* (4), *yellow lines* (2), *white lines* (1), *marking* (3), *paint* (3), *sign* (3), *curb* (3), *pavement* (1), *street light* (3), *cats-eyes* (2), *street cameras* (2), *traffic light* (1), *zebra crossing* (1)); 'спосіб пересування по дорозі' (*travel* (4), *walk* (2), *walking* (1), *drive* (1)); 'труднощі, небезпека, що виникають на дорозі' (*death* (2), *murder* (1), *accidents* (1), *blood* (1), *bones* (1), *drunk driving* (1), *speeding* (1), *escape* (1), *dangerous* (1), *difficulty* (1), *struggle* (1), *dark shadows* (1)); 'учасники дорожньо-транспортного руху, включаючи тварин' (*people* (2), *drivers* (1), *pedestrians* (1), *road runner* (1), *stray animals* (1)).

У другій групі асоціацій '**перебування в русі, поїздка, подорож**' ми об'єднали 36 реакцій. У межах цієї групи були виділені семантичні підгрупи: 'пересування в просторі і часі' (*journey* (5), *travel* (4), *walk* (2), *walking* (1), *drive* (1)); 'тривалість подорожі' (*long* (1)); 'кінцевий пункт призначення подорожі, мета поїздки' (*shops* (1), *to nowhere* (1), *future* (1)); 'емоції та почуття, які пов'язані з поїздкою та оцінка подорожі' (*excitement* (1)); 'суб'єкти, залучені до подорожі' (*people* (2)); 'події, що можуть трапитися під час подорожі' (*adventure* (2), *dangerous* (1), *difficulty* (1)); 'часовий інтервал, який асоціюється з поїздкою' (*holidays* (1)); 'можливі супровідні елементи подорожі' (*scenery* (1), *beautiful views in the distance* (1)).

На нашу думку, доцільно виділити ще третю групу '**напрямок, маршрут пересування**', яка об'єднує лише 5 реакцій: *route* (2), *map* (1), *to nowhere* (1), *future* (1).

Отже, реакції британців на слово-стимул *road* можуть бути об'єднані у три групи. Для носіїв англійської мови *road* – це передусім смуга землі. Про це свідчать 194 отриманих асоціацій. Зазначимо, що ті самі асоціації можуть бути віднесені одночасно до декількох груп залежно від того, яке значення реалізує слово-реакція. Цікавим виявився факт, що на відміну від українців, британці не пов'язують дорогу (*road*) з життєвим шляхом людини, принаймні ми не отримали жодних таких асоціацій.

Отримані асоціації на стимул *way* ми об'єднали у 6 груп. Наявність значної кількості груп і підгруп пояснюється тим, що лексема *way* є багатозначною та вживається в прямому і в переносному значенні.

До першої групи увійшли 62 асоціації, пов'язані з таким значенням лексеми *way*, як '**смуга землі, призначена для пересування**'. У межах групи ми виділили підгрупи: 'шлях, як фізичний об'єкт з певними параметрами' (*long* (3), *short way* (2), *a long way away* (1), *straight* (1), *over* (2), *beginning* (1)); 'місце для проходу, проїзду, типи шляхів' (*road* (7), *path* (6), *runway* (4), *other way* (2), *subway* (2), *byway* (1), *driveway* (1), *highway* (1), *track* (1), *slipway* (1)); 'тип покриття та якість шляху' (*bad* (1), *worst* (1), *best* (1), *clag* (1), *cool way* (1), *good* (1)); 'транспорт, засіб пересування по шляху' (*car* (1), *motor* (1)); 'можливі учасники дорожньо-транспортного руху, включаючи тварин' (*cow* (1), *dogs* (1), *sheep* (1)); 'територія, по якій або повз яку проходить шлях' (*around* (1), *countryside* (1), *hills* (1), *over there* (1), *there* (1), *through* (1), *tree* (1), *here* (1)); 'правила та засоби забезпечення безпеки дорожньо-транспортного руху' (*give way* (5), *control and tunnels* (1), *right of way* (1)).

Порівнюючи реакції, отримані на стимули *road* та *way*, можна побачити, що значення 'смуга землі, призначена для пересування' більшою мірою пов'язана з лексемою *road*, ніж з лексемою *way*. Хоча кількість асоціацій на стимул *way* у першій групі є чималою, більшість з отриманих асоціацій лише опосередковано пов'язана зі смугою землі і може бути віднесена також до інших груп.

У другій групі об'єднано асоціації, пов'язані зі значенням '**перебування в русі, поїздка, подорож**'. Ми розподілили слова-реакції між такими підгрупами: 'пересування в просторі і часі' (*journey* (2), *Glenn* (1) (the first US astronaut to make a journey in space), *go* (1), *moving* (1), *run* (1), *walk* (1), *swinging the other way* (1), *drop* (1), *fall* (1), *a long way away* (1)); 'тривалість подорожі' (*long* (3), *far* (2)); 'мета поїздки, кінцевий пункт призначення' (*countryside* (1)), 'емоції та почуття, які пов'язані з поїздкою, оцінка подорожі' (*bad* (1), *best* (1), *bo* (1), *yippee* (1) (*bo*, *yippee* – exclamations), *cool way* (1), *gay* (1), *good* (1), *too much* (1), *worst* (1)), 'події та труднощі, що можуть трапитися під час подорожі' (*problem* (1), *death* (1)); 'можливі супровідні елементи подорожі' (*sunset* (1)); 'етапи подорожі' (*beginning* (1)), 'засіб пересування' (*aeroplane* (1)).

Якщо порівняти підгрупи, утворені з реакцій на стимули *шлях* та *way*, то можна виявити багато спільного: кількість і склад підгруп майже однакові, але українські підгрупи містять більшу кількість одиниць. У групі реакцій на стимул *way* ми не виділяли підгрупи 'суб'єкти, залучені до подорожі' та 'часовий інтервал', проте вирішили за доцільне виокремити підгрупу 'засіб пересування', яка відсутня у відповідній українській групі.

Третю групу асоціацій '**життя, діяльність людини**' ми поділили на 5 підгруп: 'шлях, як все життя людини' (*life* (1)); 'характеристика способу життя, поведінки' (*my way* (1), *same way* (1), *way of life* (1), *wild life* (1), *right* (8), *wrong* (7), *right and wrong* (1), *sexy* (1)); 'певні етапи життя' (*beginning* (1), *death* (1)); 'деякі складові життєвого шляху' (*realisation* (1), *progress* (1)); 'духовна складова життя' (*Jesus* (5), *God* (2)).

Серед 33 слів-реакцій, що асоціюються з життям людини, особливу увагу треба звернути на духовну складову; вона була цілком відсутня в реакціях українських респондентів на стимули *дорога*, *шлях*. До того ж зазначимо, що отримані реакції в англійських респондентів більше стосуються способу життя чи поведінки людини (наприклад, *way of life*, *wild life*, *right and wrong*, *sexy*), ніж життя як процесу.

Четверту групу асоціацій, що об'єднала 38 реакцій, ми назвали за аналогією з назвами українських груп '**напрямок руху в який-небудь бік, маршрут, курс**'. У цій групі було виділено 4 підгрупи: 'курс, напрям' (*direction* (7), *one way* (6), *away* (1), *backwards* (1), *forward* (1), *down* (1), *east* (1), *west* (1), *in* (1), *out* (1), *sky* (1), *up* (1)); 'визначений маршрут до чогось' (*route* (1), *Weardale way* (1), *polar bears and igloos* (1)); 'характеристика маршруту чи шляху' (*right* (8), *wrong* (7), *long* (3), *short way* (2), *lost* (1), *переможний* (1)); 'певні етапи маршруту' (*entrance* (1), *exit* (1), *fire exit* (1), *No way!* (1), *gate* (1), *gateway* (1), *hall* (1), *hallway* (3)).

П'ятою групою є семантична група '**спосіб, метод для досягнення чи здійснення чогось**'. Таке значення є типовим для лексеми *way*, воно відбите практично у всіх тлумачних словниках англійської мови. Проте, ми отримали не дуже багато реакцій (24), пов'язаних з цим значенням: *right (way)* (8), *wrong (way)* (7), *right and wrong* (1), *other* (2), *cool (way)* (1), *good* (1), *my way* (1), *measure* (1), *shout* (1), *Ugly Way* (1). Ми не виділяли у межах групи окремих підгруп, адже всі отримані асоціації підпадають під визначення 'спосіб, метод'. Більшість слів-реакцій виражають оцінку. Цікаву семантику має остання асоціація *Ugly Way*, що означає лікувальний ритуал, який використовували американці для лікування хвороб, викликаних злими духами чи демонами.

Шоста група асоціацій є особливою. Вона відрізняється від всіх інших груп тим, що сюди увійшли слова-реакції, які фонетично подібні на слово-стимул *way*. Простежити семантичні зв'язки між стимулом й отриманими реакціями неможливо. До **фонетичних асоціацій** ми віднесли *curds and whey* (1) (сир і сироватка), *waves* (1) (хвилі), *Tidal wave* (1) (припливна хвиля), *Wailing Wall* (1) (Стіна плачу в Єрусалимі), *Wayne* (1) (прізвище), *way hay* (1).

Висновки. Ми проаналізували слова-реакції, отримані на стимули *дорога*, *шлях*, *road* та *way*. Всі асоціації було поділено на групи і підгрупи, об'єднуючи їх за спільними

семантичними компонентами. Зазначимо, що не всі лексичні значення, подані у словниках для слів-стимулів, виявилися представленими в експерименті.

Групи, утворені на стимули *дорога, шлях, road* та *way*, мають багато спільного, зокрема, назви груп, їхня кількість та склад дуже подібні. Для лексеми *road* так само, як і для лексеми *дорога*, найтипівішим виявилось вживання у значенні 'смуга землі, призначення для пересування'. Лексеми *шлях* та *way* часто вживаються на позначення напрямку руху, маршруту. Проте, слід звернути увагу на певні відмінності. Українські лексеми *дорога*, а особливо *шлях*, часто асоціюються з життєвим шляхом людини, що не можна сказати про англійську лексему *road*. *Way* носії англійської мови ототожнюють з життям, проте кількість таких асоціацій невелика. Українські респонденти поєднують у своїй свідомості *шлях* з Чумацьким Шляхом, але асоціацій на зразок *Milky Way* ми не отримали від британських респондентів. Англійці частіше вживають слово *way* у значенні 'метод, спосіб', ніж українці відповідне слово *шлях*. Унікальною виявилася остання асоціативна група в англійській частині експерименту, побудована на фонетичних асоціаціях. Такі асоціації ми отримали лише серед носіїв англійської мови на стимул *way*.

Як бачимо, асоціативний експеримент дає можливість глибше проникнути у свідомість носіїв мов, краще зрозуміти структуру полісемії, виявити релевантні компоненти лексичного значення.

У подальшому ми плануємо дослідити асоціації, отримані на відповідні слова-стимули від носіїв російської та німецької мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека / А.А. Залевская. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1990. – 204 с.
2. Левкиевская Е.Е. Дорога // Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-х т. / Под ред. Н.И. Толстого. – Т. 2. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 124-129.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 445 с.
4. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – 1971, 550 с.; Т. 11. – 1980, 700 с.
5. Longman Dictionary of Contemporary English // 4th edition. – Edinburgh, 2005. – 1950 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Бондар – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лексична семантика.

ІНВАРІАНТНІ ТА ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ В ДЕФІНІЦІЯХ ЗООНІМІВ У СЛОВНИКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анастасія ДАВИДЧУК (Луцьк, Україна)

У статті проведено зіставний аналіз дефініцій лексем-зоонімів у словниках англійської мови. Визначено основні семантичні ознаки, які лежать в основі тлумачення таких номінативних одиниць.

Ключові слова: лексикографія, тлумачний словник, зоонім, словникова стаття, визначення, зіставний аналіз, семантична ознака.

The article is devoted to the comparative analysis of definitions of lexemes denoting animal names in the English dictionaries. The main semantic features underlying dictionary explanations of corresponding words are defined in this paper.

Key words: lexicography, explanatory dictionary, animal name, dictionary entry, definition, comparative analysis, semantic feature.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. В кінці ХХ – початку ХХІ століть до спектру лінгвістичних досліджень входить лексикографія як одна із провідних галузей прикладного мовознавства. Найбільш актуальними вважаються питання дефініціювання слів, метамови тлумачення, інформативного потенціалу словникових статей лексикографічних видань. Так, проблемі використання різних типів інформації у текстах тлумачень присвячені праці М. М. Правдіна, В. Г. Гака, Л. П. Крисіна; метамови тлумачення – роботи Н. З. Котелової, типології дефініцій – праці Д. І. Арбатського, П. М. Денисова. Особливості структурної побудови та функціонування словникової дефініції є предметом аналізу О. М. Бабкіна, А. Є. Карповича, В. В. Дубичинського, О. Ю. Плущера-Сарно, Н. Bejont, В. Svensen та ін.

Сьогодні лексикографічні розвідки набувають дедалі більше систематичного характеру. Орієнтованість лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей лексикографічного опису лексем конкретних тематичних груп та необхідність теоретичного аналізу й осмислення принципів виявлення диференційних ознак лексичного значення зумовлюють *актуальність обраного дослідження*.

Метою статті є зіставний аналіз дефініцій декількох лексем-зоонімів у словниках англійської мови та виявлення специфіки їхньої лексикографічної репрезентації.

Джерелами та матеріалом для розвідки послужили такі тлумачні словники англійської мови як The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English by A. S. Hornby (1982), The Longman Dictionary of Contemporary English (2005), The Merriam-Webster Dictionary, а також один з найдавніших лексикографічних видань The Dictionary of the English Language by S. Johnson (1826).

Як відомо, тлумачним називають словник, в якому засобами тої ж мови розкривається значення слова, описуються його граматичні та стилістичні характеристики [2: 69]. Кожна словникова стаття є двокомпонентною: в ній виділяється реєстрова (ліва) та інтерпретаційна (права) частини. У нашому випадку ліва – це номінативна одиниця мови на позначення представника світу тварин, що є об'єктом лексикографування і вноситься до словника як реєстрова. Структура і зміст правої частини статті залежить від його призначення. В ній подається лінгвістичний опис відповідної реєстрової одиниці (її значення, лексичні характеристики тощо) або міститься різноманітна інформація про предмети, які вона позначає.

Таким чином, словникова стаття зооніма складається з декількох зон опису, кожна з яких містить особливий вид словникової інформації. Основна проблема тлумачних словників будь-якої мови – сама процедура тлумачення лексеми. Словникові визначення зазвичай фіксують узагальнені ознаки, вказують на цілі класи предметів та явищ, що експлікуються на основі досвіду багатьох людей і навіть цілих поколінь [1: 35]. Будь-яке тлумачення лексичного значення слова здійснюється шляхом зазначення закріплених за лексемою семантичних ознак. Виявлення більш загальних семантичних ознак дозволяє не лише розкрити структуру лексичного значення, а й глибше зрозуміти суть семантичних визначень, усвідомити процес їх формування, удосконалення [1: 37].

Словникове тлумачення будується на основі виокремлення обмеженого набору мінімальних семантичних компонентів, які дозволяють ідентифікувати предмет і відображають його сутність у відносно стислому за обсягом тексті словникової статті [4: 94].

За Д. І. Арбатським, в основі лексико-семантичної системи мови та відповідних лексико-семантичних тлумачень лежить обмежена кількість універсальних семантичних ознак. Це структура (склад, будова) предмета, його призначення або функція (використання), дія чи операція, рух в просторі (розміщення), час, кількість (розмір, інтенсивність прояву ознаки), колір, причина, наслідок, умова, спосіб та результат, вага, запах, смак та ін.

Особливо складним завданням є опис семантики іменників – назв природних об'єктів, до яких належать фітоніми, зооніми тощо. Російський лінгвіст В. Нікітін стверджує: „Дефініції таких номінативних одиниць є ускладненою, словникові тлумачення дають лише ілюзію логічного визначення. Зооніми постають перед нами в досить якісному визначенні, як, наприклад, біологічні види, приналежність до яких базується на властивостях (таких, як генетичний код), які не можна виявити шляхом безпосереднього споглядання, лише через різноманітні непрямі прояви. В уявленні про клас в цьому випадку переважає момент індуктивно-емпіричного узагальнення, що носить характер стохастичної структури. Самі по собі, поза предметним знанням вони не забезпечують референції імен“ [3: 57].

Стохастичність дефініції зоонімів означає, що автор словникової статті обирає коло диференційних ознак для опису певної лексеми, спираючись на нечітко окреслений набір характеристик референта, враховуючи, зокрема, культурні уявлення того чи іншого народу.

Розглянемо особливості тлумачення зоонімів в названих словниках на прикладі чотирьох лексем – назв тварин (*wolf* 'вовк', *pig* 'свиня', *cat* 'кіт', *okapi* 'окапі').

Словник A. S. Hornby визначає зоонім *wolf* 'вовк' як “wild flesh-eating animal of a dog family, hunting in packs” [Н 2: 486] 'дика, м'ясоїдна тварина родини собачих, яка полює

зграями'; LDOCE: "a wild animal that looks like a large dog and lives and hunts in groups" [LDOCE: 1897] 'дика, схожа на собаку, тварина, яка живе і полює зграями'; DEL: "a kind of wild dog that devours sheep: thence any thing ravenous or destructive" [DEL: 825] 'рід дикої собаки, яка пожирає овець, звідси, будь-яка дуже голодна та хижа істота', MWD: "any of several large predatory canids (genus *Canis*) that live and hunt in packs and resemble the related dogs" 'один з представників деяких великих хижаків родини псових (рід Собаки), що живуть й полюють зграями та схожі на собак'; CED: "a predatory canine mammal, *Canis lupus*, which hunts in packs and was formerly widespread in North America and Eurasia but is now less common" 'хижий ссавець родини собачих, вовк звичайний, що полює зграями, раніше був дуже поширений на території Північної Америки та Євразії, але зараз зустрічається значно рідше'.

Перелік диференційних ознак, представлених у визначеннях зооніма *wolf* розглянутих нами словників, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Ознака / Словник	категоризація	рід	зовнішній вигляд (розмір/величина)	спосіб існування	спосіб добування їжі	біологічна таксономія	приналежність до дикої фауни	ареал поширення	схожість з собакою
H 1, H 2	+	+			+	+	+		
LDOCE	+		+	+	+		+		+
DEL	+						+		+
MWD	+	+	+	+	+	+			
CED	+	+			+	+		+	

У визначеннях зооніма *wolf* було виявлено дев'ять ознак, найбільша кількість яких подана LDOCE та MWD (по шість), найменша – DEL (три). Це категоризація, яка вказує на загальну (наприклад, animal) або конкретну (наприклад, mammal) категорію приналежності, рід (наприклад, flesh-eating, predatory), зовнішній вигляд, що представлений лише вказівкою на величину тварини (наприклад, large), спосіб існування (наприклад, to live in groups) та добування їжі (наприклад, to hunt in packs), біологічна таксономія (наприклад, Canis, Canis lupus, canine, dog family), приналежність до дикої фауни (наприклад, wild), ареал поширення (наприклад, North America and Eurasia) та схожість з собакою (наприклад, looks like a large dog, resemble the related dogs).

Перейдімо до аналізу зооніма pig 'свиня'. A.S. Hornby пропонує наступне визначення: "domestic and wild animal, its flesh as meat" [H 2: 126] 'домашня або дика тварина, для отримання м'яса'; LDOCE: "a farm animal with short legs, a fat body, and a curved tail. Pigs are kept for their meat, which includes pork, bacon and ham" [LDOCE: 1237] 'тварина сільськогосподарського призначення з короткими ногами, гладким тілом та зігнутим хвостом. Свиней розводять для отримання м'яса: свинини, грудинки, стегон'. С. Джонсон визначає цей зоонім так: "a young sow or boar" [DEL: 542] 'молода свиня або кабан', де **sow** – "a female pig" [DEL: 74] 'самка кнур' та **boar** – "a male swine" [DEL: 684] 'кнур'; MWD пропонує наступну дефініцію: "a young domesticated swine not yet sexually mature" 'молода приручена свиня, яка ще не є статевозрілою'. CED подає набагато ширше тлумачення: "1 any artiodactyl mammal of the African and Eurasian family *Suidae*, esp *Sus scrofa* (domestic pig), typically having a long head with a movable snout, a thick bristle-covered skin, and, in wild species, long curved tusks; 2 a domesticated pig weighing more than 120 pounds (54 kg)" '1 один із парнокопитних ссавців африканської чи євразійської родини свиневих, в основному домашня свиня, що зазвичай має видовжену голову з рухомим рилом, товсту щетинисту шкіру, та, у диких свиней, довгі зігнуті ікла 2; домашня свиня, що важить більше 120 фунтів (54 кг)'.

Семантичні ознаки, наведені в дефініціях зооніма *pig*, подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Ознака / Словник	категоризація	вік	рід	стать	зовнішній вигляд						вага	використання людиною	біологічна таксономія	прирученість людиною
					форма голови	рило	довжина ніг	тулуб	форма хвоста	шкіра				
Н 1, Н 2	+											+		+
LDOCE	+						+	+	+			+		+
DEL	+	+		+										
MWD	+	+												
CED	+		+		+	+				+	+	+	+	+

Отже, словники подають від двох до дев'яти диференційних ознак, серед яких окрім категоризації є вказівка на вік (наприклад, *young*), рід (*artiodactyl*), стать (наприклад, *sow or boar*), вагу (наприклад, *weighing more than 120 pounds (54 kg)*), особливості зовнішнього вигляду: форма голови (наприклад, *a long head*), тулуба (наприклад, *a fat body*), висота ніг (наприклад, *short legs*), наявність та форма хвоста (наприклад, *a curved tail*), тип шкірного покриву (*a thick bristle-covered skin*), наявність рила та ікол (наприклад, *a movable snout, long curved tusks*), використання людиною (наприклад, *kept for their meat, its flesh as meat*), дані біологічної номенклатури (наприклад, *the African and Eurasian family Suidae, Sus scrofa*), прирученість та приналежність до дикої фауни (наприклад, *domestic, farm, wild*).

При характеристиці зооніма 'кіт' також спостерігаємо неоднорідність поданих параметрів. Так, у словнику A. S. Hornby *cat* визначається як "small, domestic, fur-covered animal often kept as a pet, to catch mice" [Н 1: 131] 'маленька домашня тварина, що має шерсть і яку часто тримають як улюбленця, а також для знищення мишей'; LDOCE: "a small animal with four legs that people often keep as a pet. Cats sometimes kill small animals and birds" [LDOCE: 230] 'маленька чотирилапа тварина, яку тримають як улюбленця. Коти іноді полюють на маленьких тварин та птахів'; DEL: "a domestic animal, reckoned by naturalists the lower order of the leonine species" [DEL: 101] 'домашня тварина, яку природознавці відносять до підкласу виду левових'; MWD: "a carnivorous mammal (*Felis catus*) long domesticated as a pet and for catching rats and mice" 'м'ясоїдний, давно приручений ссавець (кіт домашній), що ловить щурів та мишей'; CED: "a small domesticated feline mammal, *Felis catus* (or *domesticus*), having thick soft fur and occurring in many breeds in which the colour of the fur varies greatly; kept as a pet or to catch rats and mice" 'маленький ссавець родини котячих, кіт домашній, з густою м'якою шерстю, має багато порід, які дуже різняться забарвленням шерсті; тримають як улюбленця або ж, для знищення щурів та мишей'.

Представимо диференційні семи тлумачень зооніма *cat* у таблиці 3.

Таблиця 3

Ознака / Словник	категоризація	зовнішній вигляд				на кого полює	використання людиною	рід	біологічна таксономія	прирученість людиною
		розмір/ величина	кількість ніг	шерсть	наявність порід					
Н1, Н2	+	+		+		+	+			+
LDOCE	+	+	+			+	+			
DEL	+							+		+
MWD	+					+	+	+		+
CED	+	+		+	+	+	+		+	+

Найменша кількість диференційних ознак наведена у словнику С. Джонсона (три ознаки), найбільша – у CED (вісім ознак). Серед аспектів тлумачення зооніма *cat* виділяємо категоризацію (наприклад, *animal*, *mammal*), атрибути зовнішнього вигляду: величину тварини (наприклад, *small*), кількість ніг (наприклад, *four legs*), наявність шерсті та її забарвлення (наприклад, *fur-covered*, *thick soft fur*), породи (наприклад, *occurring in many breeds*), користь для людини (наприклад, *kept as a pet*), використання людиною в якості домашньої тваринки для задоволення, дані біологічної таксономії (наприклад, *Felis catus*, *feline*), роду приналежність (наприклад, *carnivorous*) та прирученість людиною (наприклад, *domestic*).

Розгляньмо також дефініції такої рідкісної тварини, як окапі, що живе в Африці і мало відома європейцям. Дефініцію цього слова ми виявили у чотирьох з п'яти досліджуваних словників.

A.S. Hornby тлумачить зоонім *okapi* 'окапі' наступним чином: "rare forest ruminant animal of Central Africa" [H 2: 79] 'рідкісна жуйна тварина, що мешкає в лісах Центральної Африки'; LDOCE: "an African animal like a giraffe, but with a shorter neck" [LDOCE: 1143] 'африканська, схожа на жирафу, тварина з дещо коротшою шиєю'; MWD: "an African ungulate mammal (*Okapia johnstoni*) that is closely related to the giraffe but has a relatively short neck, a coat typically of solid reddish chestnut on the trunk, yellowish white on the cheeks, and purplish-black and cream rings on the upper parts of the legs" 'африканський копитний ссавець (лісовий жирафа), що має генетичний зв'язок з родиною жирафових, але з відносно короткою шиєю, зазвичай має буро-каштанове забарвлення хутра на тулубі, жовтувато-біле – на щоках та чорно-білі кільця на верхній частині ніг'; CED: "a ruminant mammal, *Okapia johnstoni*, of the forests of central Africa, having a reddish-brown coat with horizontal white stripes on the legs and small horns: family *Giraffidae*" 'жуйний ссавець (лісовий жирафа), має буро-коричневого кольору хутро з білими горизонтальними смугами на ногах, маленькі роги, мешкає в лісах Центральної Африки та належить до родини жирафових'.

Семантичні ознаки включені у дефініції зооніма *okapi* подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Ознака / Словник	категоризація	зовнішній вигляд							рід	схожість з жирафою	ареал поширення	біологічна таксономія
		забарвлення щік	забарвлення хутра	забарвлення ніг	забарвлення тулуба	роги	копита	довжина шиї				
H1, H2	+								+		+	
LDOCE	+							+		+	+	
MWD	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
CED	+		+	+					+		+	+

Як бачимо в дефініціях лексеми окапі домінують зовнішні ознаки (наприклад, *a short neck*, *small horns*). Основна увага зосереджена на описі забарвлення хутра різних частин тіла (наприклад, *coat of solid reddish chestnut on the trunk, yellowish white on the cheeks, and purplish-black and cream rings on the upper parts of the legs*). Найбільшу кількість диференційних сем подає MWD (одинадцять ознак), що очевидно є дуже важливим.

Висновки. Жодний зоонім, з розглянутих чотирьох, не отримав однакових параметричних характеристик; причому кількість та якість диференційних ознак виявилася різною (від двох до одинадцяти).

Спільною ознакою всіх дефініцій є наявність категоризації, яка виражена за допомогою гіперонімо-гіпонімічного відношення, що повідомляє про царство або клас. Ідентифікуючою ознакою тварини є її латинська назва, проте лише два із досліджуваних нами словників пропонують латинські відповідники назв тварин (MWD та CED), що є досить корисним для читача. Така інформація зазвичай вважається надлишковою у словниковій статті, оскільки не всі потенційні користувачі лексикографічних видань володіють достатнім рівнем знань у

галузі біології, але вона абсолютно необхідна для ідентифікації референта, що належить до живих об'єктів.

Суттєво, що практично всі словники подають у визначеннях ознаки, що стосуються зовнішнього вигляду тварини. Але слід звернути увагу на те, що кількість зовнішніх ознак корелює з мірою обізнаності носіїв мови з тою чи тою твариною: найбільш докладно вказуються характеристики зовнішнього вигляду окапі, яка для європейців є екзотичною твариною. Меншою мірою зовнішність тварини схарактеризована у словникових статтях лексем *wolf, pig, cat*, причому при характеристиці вовка замість опису його вигляду подається вказівка на його подібність до собаки. Словники A. S. Hornby та MWD супроводжують тлумачення малюнком тварини, що свідчить про наявність емпіричного компоненту.

Аналіз дефініцій зоонімів, поданих у словниках англійської мови, дав змогу виокремити набір інваріантних та диференційних семантичних ознак, що знайшли своє відображення у відповідних тлумаченнях. Їх кількість варіюється залежно від типу словника і його цільової аудиторії. Іноді мінімального набору таких аспектів дефініції буває недостатньо, щоб правильно співвіднести зоонім та референтний об'єкт дійсного світу.

Численні ознаки референтів взагалі не відображаються в словникових дефініціях (наприклад, наявність хвоста, вусів, пазурів, копит тощо), що зумовлене невисокою мірою обізнаності носіїв мови з відповідними тваринами. Деякі ознаки, введені до словникових дефініцій, можуть сприйматися як тривіальні (наприклад, наявність чотирьох лап у kota) або необов'язкові (наприклад, вага у 54 кг у свині).

Зіставлення словникових дефініцій у лексикографічних джерелах, складених у ХХ столітті та словнику С. Джонсона, показує, що спостерігається певна тенденція до збільшення кількості диференційних ознак.

Тлумачення лексем-зоонімів дозволяють також простежити за історичним та господарським параметрами, включеними у словники (способом використання тварини людиною, ареалом її поширення, на кого полює, чим харчується тощо).

Перспективним, на наш погляд, є докладний аналіз структури дефініцій зоонімів тлумачних словників англійської мови для того, щоб з'ясувати принципи побудови дефініції лексем – назв тварин.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арбатский Д. И. Толкование значений слов. Семантические определения / Д. И. Арбатский. – Ижевск: Удмуртия, 1977. – 100 с.
2. Дубичинский В. В. Искусство создания словарей: Конспекты по лексикографии / В. В. Дубичинский. – Харьков, 1994. – 102 с.
3. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: Учебное пособие / М. В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. CED – The Collins English Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www / URL: http://www.collinsdictionary.com/](http://www.collinsdictionary.com/)
2. DEL – S. Johnson The Dictionary of the English Language / S. Johnson. – London, 1826. – 832 p.
3. H 1, H 2 – Hornby A. S. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Hornby A. S. – V. 1, 2. – М.: Рус. яз., 1982.
4. LDOCE – The Longman Dictionary of Contemporary English. New ed. p. cm. – Pearson Education, 2005. – 1950 p.
5. MWD – The Merriam Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www / URL: http://www.merriam-webster.com](http://www.merriam-webster.com).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Давидчук – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: лексикографія, корпусна лінгвістика, антрополінгвістика, етнолінгвістика.

SOME IDEAS FOR ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) CURRICULUM DEVELOPMENT

Svetlana KARZHAUBAYEVA (Almaty, Kazakhstan)

У даній статті описані деякі ідеї для розробки навчальних програм з дисципліни Англійська мова для спеціальних цілей (ESP), включаючи (1) поняття ESP, (2) характеристики курсів ESP, (3) розробку навчального плану та (4) розробку матеріалів; ідеї базуються на сучасних літературних джерелах та особистому досвіді роботи автора у якості розробника курсу та його викладача. Стаття написана з метою полегшення процесу розробки курсів ESP іншим розробникам та викладачам.

Ключові слова: ESP, розробка навчальних програм.

This article outlines some ideas for ESP curriculum development process, including (1) the notion of ESP, (2) characteristics of ESP courses, (3) curriculum design and (4) materials development, based on the modern literature sources and the author's personal experience as a course developer and instructor. It is aimed to facilitate the ESP course development process for other developers and instructors.

Key words: ESP, curriculum development

General

In 2010, I was asked to develop a content-based curriculum for a 15-week course for the students of international IT University (IITU) in Almaty, Kazakhstan. The course was held at this University three times, for second and then first year students. The focus of this paper is on insights gained from developing the curriculum for this course.

In this article, four key notions will be discussed. They are as follows: a) definition of ESP, b) characteristics of ESP courses, c) some ideas for ESP curriculum design and d) materials development.

English for Specific Purposes (ESP) is a young and developing branch of EFL in Kazakhstan. As T. Nazarova [8] shows, for many years ESP instruction was limited to training professional vocabulary and translating professional texts. Such methods did not reflect students' interests and resulted in low learner motivation and poor participation. With the increase of international contacts in various spheres, much attention has been paid to the design of ESP courses that can prepare students for professional communication.

IITU was opened in 2009 and is currently training the students of the first, second and third courses. The language of tuition is English. The IITU English language program, built up in accordance with the relevant national educational standards and the best international practices adjusted to the specific institutional environment, includes the following compulsory courses: General English, Business English, English for Professional Purposes (a type of ESP, the course under the present analysis), Academic English and Introduction to IELTS.

Definition of ESP

Dudley Evans and St. John [3, p.2] identify five key roles for the ESP practitioner:

- teacher
- course designer and materials provider
- collaborator
- researcher
- evaluator.

It is the role of ESP practitioner as course designer and materials provider that this paper addresses.

Anthony [1] notes that there has been considerable recent debate about what ESP means despite the fact that it is an approach which has been widely used over the last three decades. At a 1997 Japan Conference on ESP, Dudley-Evans offered a modified definition. The revised definition he and St. John offer defines ESP in terms of its absolute and variable characteristics. They are as follows:

I. Absolute Characteristics

- ESP is defined to meet specific needs of the learner;
- ESP makes use of the underlying methodology and activities of the discipline it serves;
- ESP is centred on the language (grammar, lexis, register), skills, discourse and genres appropriate to these activities.

II. Variable Characteristics

- ESP may be related to or designed for specific disciplines;
- ESP may use, in specific teaching situations, a different methodology from that of general English;
- ESP is likely to be designed for adult learners, either at a tertiary level institution or in a professional work situation. It could, however, be for learners at secondary school level;
- ESP is generally designed for intermediate or advanced students;
- Most ESP courses assume some basic knowledge of the language system, but it can be used with beginners [3: 4-5].

At IITU the learners are the Bachelor IT-specialised students aged 16-19. Their level of English proficiency varies from Elementary to Upper-Intermediate. The first year students study some modules of Software System Development course, offered by i-Carnegie. It is obvious that they don't need to learn the basic IT vocabulary, but should concentrate on the language, necessary to acquire their professional subjects, and development of their skills of professional communication. The language and the skills taught in the course will be discussed below. The needs of the teachers, responsible for the delivery of professional subjects, were taken into consideration while designing the ESP course.

Characteristics of ESP Courses

The characteristics of ESP courses identified by Carter [2] are discussed here. He states that there are three features common to ESP courses: a) authentic material, b) purpose-related orientation, and c) self-direction.

Gatehouse [4] states that if we revisit Dudley-Evans' claim that ESP should be offered at an Intermediate or Advanced level, the use of authentic learning materials is entirely feasible. At IITU the program is based on British textbooks and British and American authentic materials, taken from the modern Internet sources.

Purpose-related orientation, as Gatehouse [4] says, refers to the simulation of communicative tasks required of the target setting. Carter cites student simulation of a conference, involving the preparation of papers, reading, note-taking, and writing. At IITU the students are required to participate in professional role-plays, individual project paper presentations and summary writing.

Finally, self-direction is characteristic of ESP courses in that the " ... point of including self-direction ... is that ESP is concerned with turning learners into users"[2: 134]. Gatehouse believes, that in order for self-direction to occur, the learners must have a certain degree of freedom to decide when, what, and how they will study. Carter also adds that there must be a systematic attempt by teachers to teach the learners how to learn by teaching them about learning strategies. For example, the EPP course includes the independent project preparation, where the students are free to decide on the professional topic of their interest. Besides, students study skimming and scanning reading, summary writing techniques, practice teamwork, decision-making and critical thinking during the course.

Some ideas for ESP Curriculum Design

Gatehouse [4] suggests that the first ability required in order to successfully communicate in an occupational setting is the ability to use the particular jargon characteristic of that specific occupational context. The second is the ability to use a more generalized set of academic skills, such as conducting research and responding to memoranda. The third is the ability to use the language of everyday informal talk to communicate effectively, regardless of occupational context. Examples of this include chatting over coffee with a colleague or responding to an informal email message.

The task for the ESP developer is to ensure that all three of these abilities are integrated into and integrated in the curriculum. This is a difficult task due to the incredible amount of research required.

IITU EPP course includes the study of Terminological Minimum, specially worked out for the students of IT faculties [7], that is the professional jargon. The skills developed in the course were already described above. As for the ability to use the language of everyday informal talk, the course included dialogue making and role-play on the topics like: buying a computer, computer: friend or foe, role of computers in our life, how to bridge the digital divide, to name a few. Small talk is practiced in the General English course.

It is Gatehouse's opinion that "... because ESP requires comprehensive needs analysis and because the learning-centred curriculum is not static, it is impossible to expect that the developer be in a position to identify the perfect balance of the abilities noted above for any particular group of learners. In reality, a large part of this responsibility is that of the instructors; it is the instructors who are in the best position to identify changing learner needs and who are in the best position to ensure that all students receive a balanced diet of language" [4: 7]. That's why the instructors' feedback is taken regularly during and at the end of the EPP course to make necessary changes to it when it is taught next academic period to other students.

Materials Development

Do ESP textbooks really exist? This is central question Johns [6] addresses. One of the core dilemmas he presents is that "ESP teachers find themselves in a situation where they are expected to produce a course that exactly matches the needs of a group of learners, but are expected to do so with no, or very limited, preparation time"[6: 91].

In the real world, there are many texts which claim to meet the needs of ESP courses. Johns comments that no one ESP text can live up to its name. He suggests that the only real solution is that a resource bank of pooled materials be made available to all ESP instructors. The only difference between this resource bank and the one that is available in every educational setting - teachers' filing cabinets - is that this one is to include cross-indexed doable, workable content-based (amongst other) resources.

For many teachers, Sysoyev notices, the selection of teaching materials is based on their availability. Furthermore, chosen materials determine the content of the course. In student-centered instruction, the appropriateness of materials includes student comfort and familiarity with the material, language level, interest, and relevance [10].

Two factors determined the choice of topics for the IITU EPP course. Firstly, students study a number of professional courses and are already familiar with the basic professional terms. They need further development of their professional communication skills. Secondly, the English Department staff are not IT experts and consequently can not teach IT, but can teach the IT language. Bearing in mind these factors, the course was first based on two main lexical topics: Social aspects of IT (Living in a digital age, Globalisation, Problem of digital divide) and Future prospects of IT development (New technologies, Future trends) as it was offered to Pre-Intermediate and Intermediate students. Next time the enrolled students were not so language proficient and some had elementary level, so the topics were changed to Computer essentials (A typical PC, Types of Computer Systems, Operating Systems, Programming) and Social aspects of IT (Globalisation, Problem of digital divide, Future trends). Language topics for students' independent study included prefixes, suffixes, collocations, compounds, defining and classifying, qualifying and comparing, describing technical process and troubleshooting.

The textbook available in the market [9] covers only half of the chosen lexical topics. Besides, the book does not include audio materials and a good speaking section. As K. Graves points out, teaching materials are "tools that can be figuratively cut up into component pieces and then rearranged to suite the needs, abilities, and interests of the students in the course" [5: 27].

So, taking into account the students' needs analysis and the requests of the teachers, who teach professional subjects, the course included not only materials from the basic textbook, but also handouts with texts and tasks to them on topics, not covered by the textbook; audio materials on the included topics, taken from the Internet sources; and speaking tasks, all worked out by the Department staff. In addition to all these teaching materials, the course included the abovementioned Terminological Minimum with exercises for students' independent work at home.

Conclusion

This paper has discussed the definition of ESP, addressed key notions about ESP and examined issues in ESP curriculum design. The content of the paper was identified based on my professional experience as an ESL course developer and instructor designing and delivering the content-based language program –English for Professional Purposes for IT students.

REFERENCES

1. Anthony, L. (1997). ESP: What does it mean? ON CUE. Retrieved April 6, 2000 from <http://interserver.miyazaki-med.ac.jp/~cue/pc/anthony.htm>
2. Carter, D. (1983). Some propositions about ESP. *The ESP Journal*, 2, 131-137.
3. Dudley-Evans, T., & St John, M. (1998). *Developments in ESP: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Gatehouse, K. (2001). *The Internet TESL Journal*, Vol. VII, No. 10, October 2001. Retrieved January 4, 2012 from <http://iteslj.org/>
5. Graves, K. (1996). *Teachers as course developers*. England: Cambridge University Press.
5. Jones, G. (1990). ESP textbooks: Do they really exist? *English for Specific Purposes*, 9, 89-93.
6. Karzhaubayeva S.E., Jolamanova B.J., Akanayeva S.Sh., Kerdenova G.K. (2007). *English for Professional Purposes. Terminological Minimum for the Faculty of Information Technologies*. Almaty: KBTU.
7. Nazarova, T. (1996). English for specific purposes in Russia: a historical perspective. *English for Specific Purposes - Russia*, 1: 4-5.
8. Santiago Remasha Esteras, Elena Marco Fabre (2007). *Professional English in Use. ICT. For computers and the Internet*. Cambridge University Press.
9. Sysoyev P.V. Developing an English for Specific Purposes Course Using a Learner Centered Approach: A Russian Experience. *The Internet TESL Journal*, Vol. VI, No. 3, March 2000. Retrieved January 21, 2011 from <http://iteslj.org/>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Светлана Каржаубаева – ассоциированный доцент Международного университета информационных технологий (Алматы, Казахстан).

Научовые интересы: методика преподавания английского языка, интернационализация высшего образования.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ БОТАНІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ У ВЕЛИКИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ

**Настасія ОСІДАЧ (Львів, Україна), Ігор КУЛЬЧИЦЬКИЙ (Львів,
Україна), Ігор ЛІХНЯКЕВИЧ (Львів, Україна)**

У статті розглянуто тлумачення ботанічної номенклатури (згідно з сучасною класифікацією живої природи) у Словнику української мови в 11-и томах. Автори аналізують визначення основних одиниць таксономічної ієрархії та порівнюють їх з їхнім представленням у спеціалізованій науковій літературі.

Ключові слова: ботанічна номенклатура, термін, таксон, таксономія, систематика, тлумачний словник, лексикографія.

The article deals with the interpretation of botanical nomenclature (according to the modern classification of life) in the Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. The authors analyze the definitions of the main units of the taxonomic hierarchy and compare them with their presentation in specialized scientific literature.

Key words: botanical nomenclature, term, taxon, taxonomy, systematics, explanatory dictionary, lexicography.

Для кожної розвинутої мови основною лексикографічною працею є великий тлумачний словник, що містить загальноживану лексику, яка відображає лексичне розмаїття мови. Для української мови єдиною завершеною лексикографічною працею такого масштабу є Словник української мови в 11-и томах (СУМ-11) – фундаментальний лексикон, який уклали і видали найкращі лексикографи країни в період з 1970 до 1980 року. Однак з того часу минуло вже декілька десятиліть, і на часі сьогодні створення оновленої версії цієї, без сумніву, видатної лексикографічної праці. Швидкий темп сучасного життя зумовлює постійні зміни в лексичному складі мови, а, отже, виникає потреба в безперервному доповненні та виправленні існуючих словників.

Саме цю проблему – проблему оновлення фундаментальних лексиконів – вважають особливо актуальною сьогодні автори праці [4: 3]. Відповідно, науковці Українського мовно-інформаційного фонду здійснюють роботу з укладання нового 20-и томного Словника української мови (СУМ-20). Завдання, що їх ставлять перед собою укладачі, включають, зокрема, відображення об'єктивних змін у словниковому складі та семантиці, що відбулися за час між двома виданнями, усунення ідеологічних підходів у фіксації словникового складу та подачі матеріалу, забезпечення дериваційної повноти реєстру тощо [4: 167-168]. І хоча СУМ-20 укладають на основі попереднього видання – СУМ-11, це величезна робота, яка вимагає зусиль багатьох лінгвістів-лексикографів. Саме цим і обумовлюється **актуальність** цієї статті.

До великого тлумачного словника входить, крім активної лексики літературної мови, також широковживана термінологічна лексика. Зокрема, у передмові до Словника української мови в 11-и томах та Словника української мови в 20-и томах вказано, що до словників входять терміни та номенклатурні слова, які широко вживаються у писемній та усній мові, використовуються в популярних наукових виданнях, підручниках і посібниках, пресі тощо [5: VII; 6: 10]. Детальним дослідженням термінологічних та термінографічних питань займається велика кількість науковців, часто об'єднаних у різноманітні термінологічні комітети та комісії (це, наприклад, Комісія із зоологічної термінології при Національній академії наук України, Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології при Національному університеті «Львівська політехніка» та багато інших). Однак особливої уваги в контексті роботи над СУМ-20 заслуговують праці тих вчених, які досліджують представлення спеціалізованої галузевої термінології в загальномовних тлумачних словниках. Це, зокрема, Л. Томіленко (Український мовно-інформаційний фонд), Л. Симоненко (Інститут української мови НАН України), укладено ряд словників (наприклад, [3]) та ін. Необхідно, проте, зазначити, що досі немає детального дослідження представлення у великих тлумачних словниках саме ботанічної термінології. Саме цю лакуну і намагаються заповнити автори статті.

Метою цієї статті є дослідження визначень лексики ботанічної номенклатури на матеріалі СУМ-11 та спеціалізованої ботанічної літератури.

Рослинний світ є важливою частиною об'єктивно існуючого світу. З одного боку, кожна людина знайомиться з рослинами з перших днів свого життя, з іншого ж – вони виступають об'єктом наукового дослідження та класифікації для окремої галузі науки – ботаніки, а слова, що їх вербалізують, отримують таким чином статус термінологічної лексики. Суттєвим питанням є, отже, співвідношення представлення цих слів у тлумачних словниках, розрахованих на широке коло користувачів, та спеціалізованій літературі, де детально розглянуто поняття, що стоять за відповідними термінами.

Розглянемо погляди на класифікацію живого світу, викладені в шкільних і університетських підручниках та посібниках.

Систематика як наука пройшла не один етап становлення, виробляючи різні класифікації живої природи [1]. Сьогодні в біологічній науці використовують еволюційний підхід до класифікації живих організмів – еволюційну, або філогенетичну, систематику. Основним завданням систематики є побудова такої системи класифікації, яка відображала б спорідненість, тобто еволюційні взаємозв'язки, між організмами [2: 50].

Будь-яка система класифікації поділяється на певні, підлеглі одна одній систематичні категорії, або одиниці. Для позначення систематичних одиниць будь-якого рангу на Міжнародному ботанічному конгресі 1950 р. був прийнятий термін «таксон» [2: 50].

Основними одиницями таксономічної ієрархії живої природи є (від найменшої до найбільшої): вид, рід, родина, порядок, клас, відділ, царство, домен (останній термін запропоновано в 1990 році; до цього найвищим таксоном вважалося царство). Розглянемо детальніше визначення цих таксонів у СУМ-11, наведені в таблиці 1.

Одним із критеріїв добру лексики до словника є «заповнення лексикографічних лакун і внесення до реєстру слів, наявних у словникових дефініціях, а також їх дериватів» (повнота реєстру) [4: 168]. Як видно з таблиці, у СУМ-11 представлено лише п'ять з основних таксономічних одиниць, а терміни ЦАРСТВО та ВІДДІЛ не були включені до словника (ці лексичні одиниці представлені в словнику у своїх нетермінологічних значеннях). Термін ДОМЕН також не зафіксований, оскільки був введений в науковий обіг уже після завершення видання словника.

Таблиця 1

Визначення основних одиниць таксономічної ієрархії живої природи в СУМ-11

Таксон	Визначення
Домен	Немає
Царство	Немає
Відділ	Немає

Клас	1. Сукупність предметів, явищ, що мають спільні ознаки, однакові якості; розряд, підрозділ. // Одна з великих природних груп у систематиці рослин і тварин.
Порядок	7. спец. Класифікаційна категорія в ботаніці, що об'єднує споріднені родини.
Родина	4. біол. Група, що складається з декількох родів тварин або рослин, схожих будовою і близьких між собою за походженням.
Рід	4. біол. Група тварин або рослин, що об'єднує близькоспоріднені види.
Вид	3. Нижча одиниця в системі класифікації тваринного та рослинного світу, що об'єднує тварин або рослини, які мають однакові ознаки, і входить до складу вищої одиниці – роду.

Згідно з принципами тлумачної лексикографії, якщо слово *поряд* із його загальнозживаним значенням використовується також як термін, то загальнозживане значення у словниковій статті подається першим [4: 180]. У наведених визначеннях цей принцип дотримано (цифри поруч із визначеннями вказують на номер значення у словниковій статті). Однак водночас бачимо, що не всюди зазначено, що слово є термінологічною одиницею, а навіть там, де це зроблено, немає єдності в позначці: позначка *спец.* (спеціальне слово) є набагато ширшою за свою семантикою, ніж позначка *біол.* (біологія). Оскільки самі визначення вказують на приналежність термінів до біологічної науки, вважаємо за доцільне використовувати позначку *біол.* для усіх таксономічних одиниць.

Оскільки таксони становлять ієрархію, в якій кожне вище поняття об'єднує одного або декількох представників таксона нижчого рівня, то логічно було б побачити відображення цієї ієрархії у визначеннях. Однак дотримання цієї настанови бачимо лише до поняття **ПОРЯДОК**, а визначення терміна **КЛАС** уже не показує його взаємозв'язку з категоріями нижчого рівня (пор. «вид – ... входить до складу вищої одиниці – роду», «родина – ... складається з декількох родів», «порядок – об'єднує споріднені родини»). Визначення терміна **КЛАС** узагалі не подає чіткого уявлення про те, де в таксономічній ієрархії розміщена ця одиниця, адже і відділ, і порядок також можна назвати великою природною групою у систематиці рослин і тварин.

Крім того, у тлумаченнях понять **РІД** та **ВИД** присутнє певне «зачароване коло»: вид входить до складу вищої одиниці – роду, а рід об'єднує близькоспоріднені види. Зберегти неперервність ієрархічної структури все ж вдається, бо це можна робити як за допомогою звернення до одиниць нижчого рівня, так і за допомогою звернення до одиниць вищого рівня. Наступний таксон – **РОДИНА** – визначений як група, що складається з декількох родів, тому можна стверджувати, що ієрархічність збережена. З іншого боку, як уже було зазначено, усі одиниці ієрархії, крім найнижчої та найвищої, можна визначати двояко – за допомогою звернення або до одиниць вищого рівня, або до одиниць нижчого рівня, і в цьому аспекті послідовність у визначеннях не є збереженою.

Якщо розглянути визначення таксономічних одиниць, які подає спеціалізована література, то поняття **ВИД**, яке є основним в систематиці, визначають як сукупність популяцій особин, здатних до схрещування з утворенням плідного потомства, яке населяє певний ареал, має спільні морфологічні й фізіологічні ознаки і типи взаємовідносин з абіотичним і біотичним середовищем і відокремлених від інших таких же груп особин практично повною відсутністю перехідних форм [1: 149]. Зрозуміло, що таке визначення є занадто деталізованим для загальнозживаного словника; крім того, для дотримання принципу повноти реєстру до словника довелося б ще ввести визначення додаткових термінів, таких як «біотичний», «абіотичний» тощо. Інші таксони отримують описове визначення, що базується на визначенні виду як найнижчої таксономічної одиниці: рід - збірна таксономічна категорія, що складається з тісно споріднених видів [2: 51]; родина – систематична категорія, що містить один рід або групу родів, що мають спільне походження та відділені від інших родин чітко вираженим розривом [2: 51]; порядок об'єднує одну або декілька філогенетично тісно

пов'язаних родин [2: 51]; клас і відділ описані як наступні одиниці в таксономії (класи відрізняються між собою набагато більше, ніж порядки, тому їх кількість невелика, і потім об'єднуються у відділи, які відрізняються між собою найбільш фундаментальними особливостями, що стосуються основних особливостей їхньої організації та розвитку [2: 51]). Царство визначене як найвища таксономічна категорія. Як видно з цих описів, визначення в СУМ-11 загалом відповідають тим, які наводять в спеціалізованій літературі.

Аналіз визначень основних одиниць таксономічної ієрархії в СУМ-11 та спеціалізованій літературі показав, що ці визначення відповідають не всім лексикографічним вимогам. Варто ввести до словника визначення найвищих таксонів (царство, відділ та домен), а також уніфікувати визначення решти згідно з настановою про однотипність (по змозі) визначень для слів кожної граматичної категорії [4: 180].

Надалі автори планують продовжити дослідження таксономічних категорій та іншої ботанічної термінологічної лексики (зокрема, визначення дерев), доповнивши його також інформацією, поданою в енциклопедичних словниках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ботаніка: Підручник для студ. вуз. / І. М. Григора, С. І. Шабарова, І. М. Алейніков. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 476 с.
2. Жизнь растений. В 6-ти т. / Гл. ред. Ал. А. Фёдоров. – Т. 1. Введение. Бактерии и актиномицеты. Под ред. Н. А. Красильникова и А. А. Уранова. – М.: Просвещение, 1974. – 487 с.
3. Зведений список мохів України. Упорядники: І. С. Данилів, П. Р. Третяк, Л. М. Петрова, І. М. Кульчицький. – Львів: Українське ботанічне товариство, 1995. – 35 с.
4. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / В. А. Широков, В. М. Білоноженко, О. В. Бугаков та ін. – К.: Довіра, 2010. – 295 с.
5. Словник української мови: в 11-и т. – Т. 1: "А – В". – К.: Наукова думка, 1970. – 827 с.
6. Словник української мови: у 20-и т. – Т. 1: "А – Б". – К.: Наукова думка, 2010. – 912 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Настасія Осідач – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: традиційна та комп'ютерна лексикографія, корпусна лінгвістика.

Ігор Кульчицький – кандидат технічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: традиційна та комп'ютерна лексикографія, корпусна лінгвістика.

Ігор Ліхнякевич – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: термінологія, стилістика німецької мови.

ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ТЕМАТИЧНОГО ТЕЗАУРУСУ ШЛЯХОМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

Ірина РІПЕЦЬКА (Львів, Україна)

У статті описано етапи укладання тезаурусу з галузі інформаційних технологій шляхом машинного навчання для створення електронного класифікатора наукових текстів. Доведено актуальність дослідження обраної області знань та ефективність застосування підходу машинного навчання.

Ключові слова: тезаурус, область знань, організація знань, електронний класифікатор, машинне навчання, експерт, універсальна десяткова класифікація.

The paper gives details on thesaurus construction in the information technology applying machine learning approach. The topicality of particular knowledge field and efficacy of machine learning approach have been grounded.

Key words: thesaurus, knowledge field, knowledge organization, electronic classifier, machine learning, expert, universal decimal classification.

Велика кількість електронних наукових текстів у галузі інформаційних технологій, які були опубліковані за останнє десятиліття, обумовлює потребу в їх впорядкуванні для полегшеного пошуку, а відповідно і доступу. Організація знання (ОЗ) це: опис документів, їх зміст, функції і цілі, та організація цих описів, таким чином, щоб зробити ці документи та їх частини доступними для пошуку. Організація знання включає в себе всі види та способи індексування, реферування, каталогізації, класифікації, керування записами, бібліографії та створення текстових і бібліографічних баз даних для пошуку інформації [3].

Для цього дослідження універсальна десяткова класифікація була обрана інструментом ОЗ для наукових текстів у галузі інформаційних технологій (ІТ).

Кінцевим продуктом дослідження повинен стати електронний класифікатор (е-класифікатор) наукових текстів з галузі інформаційних технологій. Ключовим етапом створення е-класифікатора є побудова тезаурусу з обраної області знань.

Створення тезаурусу – складне завдання, яке можна виконувати двома шляхами. У першому випадку група експертів визначає межі обраної області знань, терміни області знань та зв'язки між ними. Такий спосіб не потребує бази з документами, на основі яких визначається область знань, натомість пріоритетом є знання експертів і їх рішення щодо того, які терміни слід долучати і які зв'язки між ними встановлювати. Полегшити працю експертів можуть існуючі словники та тезауруси. Другий спосіб створення тезаурусу полягає у застосуванні підходу машинного навчання. Машинне навчання – узагальнена назва штучної генерації знань досвіду: штучна система навчається на прикладах і після закінчення фази навчання може узагальнювати дані. Тобто система не просто вивчає наведені приклади, а розпізнає певні закономірності в них для навчання. Тому у другому випадку створення тезаурусу передбачається використання бази з документами, які попередньо прокласифікували і терміни з яких відібрали для тезаурусу. Експерти використовують словники, якщо значення або використання певного терміну є неоднозначним [1: 281-282]. Створення тезаурусу першим способом є тривалим процесом, який вимагає постійної уваги експертів обраної галузі.

У межах цієї статті опишемо підхід машинного навчання для створення тезаурусу. Вибір такого підходу пояснюється тим, що роль експерта області знань не є ключовою, а сам процес пришвидшується завдяки використанню програмних продуктів. Створення тезаурусу шляхом машинного навчання включає три основні етапи: 1. попереднє опрацювання документів обраної області знань; 2. частотний аналіз термінів; 3. побудова семантичних зв'язків між термінами. Перший етап створення тезаурусу має 4 кроки (рис.1)

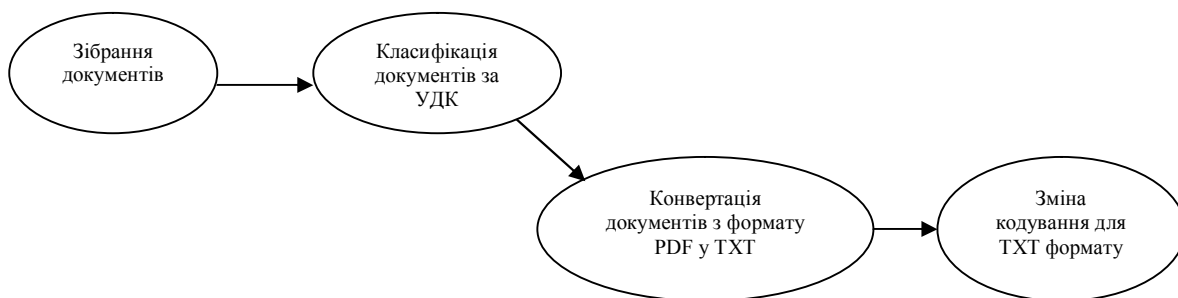

Рис.1. Кроки попереднього опрацювання документів

Першим кроком стало опрацювання 49 наукових збірників з електронних фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського за 2003–2011 роки. Відібрано 1356 наукових текстів з УДК 004 (Інформаційні технології та комп'ютерні науки).

Під час збирання документів були отримані певні кількісні дані, які чинять вплив на прийняття рішення щодо створення тезаурусу. Наприклад, завдяки підрахункам виявилися, що певні наукові вісники мають більше статей з УДК 004, а певні менше (табл. 1). Це є свідченням популярності, а відповідно і авторитетності збірників обраної області знань. Таким чином, ці дані можуть спрямувати науковців до пошуку інформації у тих наукових журналів, де є вища ймовірність знайти потрібні дані у галузі інформаційні технології та комп'ютерні науки.

Науковий збірник	Кількість статей УДК 004
Искусственный интеллект Научно-теоретический журнал Засновники: Національна академія наук України, Інститут проблем штучного інтелекту МОН України та НАН України	198
Сучасний захист інформації Засновник: Державний університет	131

інформаційно-комунікаційних технологій	
Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Інформаційні системи та мережі» Засновник: Національний університет "Львівська політехніка"	108
Системи обробки інформації Засновник: Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба	76
Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Засновник: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	75

табл. 1. Наукові вісники з найбільшою кількістю публікацій УДК 004 за 2003-2010 роки

Вивчення джерел виявило, що наукове зацікавлення інформаційними технологіями у англomовному просторі розпочалося на початку 90-х років минулого століття, а в як в Україні перші статті публікуються тільки в 2003 році і їх кількість мізерна (табл. 2), проте у 2008 році відбувається різке зростання публікацій з УДК 004. В табл. 2 не наведені дані за 2011 рік, оскільки на момент дослідження бібліотека не повністю поновила електронні фонди цього року.

Рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість статей	3	12	20	7	51	261	357	558

табл. 2. Зростання кількості наукових публікацій УДК 004 за 2003-2010 роки

Тезаурус повинен укладатися на основі мовної картини наукових публікацій за 2003–2011 роки (табл. 3). Якщо статті містять різні мови, відповідно тезаурус повинен це відображати. Оскільки передбачається, що тезаурус буде ядром електронного класифікатора наукових текстів, він повинен аналізувати текст, у якому певні частини (наприклад, список посилань) можуть бути різними мовами і для підвищення ефективності програмного продукту тезаурус матиме три мови: українську, російську та англійську.

мова	Українська	російська	англійська	німецька
кількість статей	665	649	41	1

табл. 3. Мовна картина наукових публікацій з УДК 004 за 2003-2011 роки

Другий крок першого етапу полягав у ручному сортуванні наукових статей за УДК. Універсальна десяткова класифікація має ієрархічну структуру, тобто, у нашому випадку УДК 004 є вершиною структури, яка має подальший розподіл на підгалузі, які у свою чергу теж розподіляються на нижчі рівні. Всі досліджувані статті уже мали УКД, яке їм присвоїв автор статті, тобто експерт обраної галузі знань. Єдине, що було потрібно зробити – посортувати вручну статті з однаковим УДК в один каталог.

Загалом було опрацьовано і посортовано 1356 документів. Таке ручне сортування дало змогу виявити найбільш публіковані тематики у галузі «Інформаційні технології та комп'ютерні науки». Після ручного розподілу статей за УДК 004, було отримано 271 підкатегрію УДК 004.

Номер УДК	кількість статей
004.942 Дослідження поведінки об'єкту на основі його математичної моделі	75
004.89 прикладні системи штучного інтелекту, інтелектуальні системи, що володіють знанням	64
004.9 прикладні інформаційні (комп'ютерні) технології	54
004.652 моделі баз даних	38

004.93 Оброблення і перетворення образів
 В тому числі: Розпізнавання образів. Підбір образів. Оброблення мовної інформації. Синтез мовлення
 004.896 Штучний інтелект в промислових системах, інтелектуальні САПР та АСУ. Інтелектуальні роботи

36

табл. 4. Найбільш публіковані підкатегорії УДК 004

Різна кількість статей у межах певної підкатегорії УДК створює незручності при побудові тезаурусу. Оскільки є підгалузі з суттєво меншою кількістю статей, тобто з малою базою для навчання. У таких випадках доведеться доповнювати тезаурус вручну словниковою базою. Більшість наукових статей у бібліотеці ім. В.І. Вернадського доступна у форматі PDF, який не можна використовувати для подальшого опрацювання текстів і побудови тезаурусу. Тому, наступний крок полягав у конвертації 1356 тестів з формату PDF у TXT. Для конвертації текстів у потрібний формат було обрано програму Abby PDF Transformer 3.0 (рис. 2). Програма розпізнає тексти українською, російською, англійською, французькою, німецькою та іншими мовами, а також працює ефективно, якщо у тексті є декілька мов. Програма не підтримує роботу з малюнками та формулами. Для конвертації потрібно відкрити документ у форматі PDF, з переліку обрати, у які формати бажаємо конвертувати, і натисаємо Конвертувати (рис. 3),

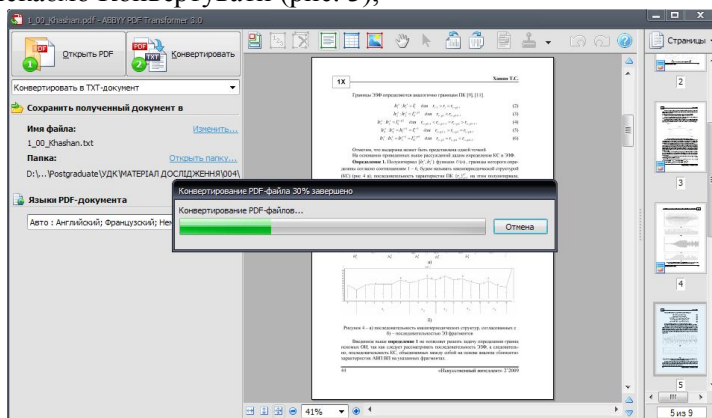

рис.2. Процес конвертації документу з PDF у TXT формат, після чого текст статті є доступний у блокноті (рис. 3)

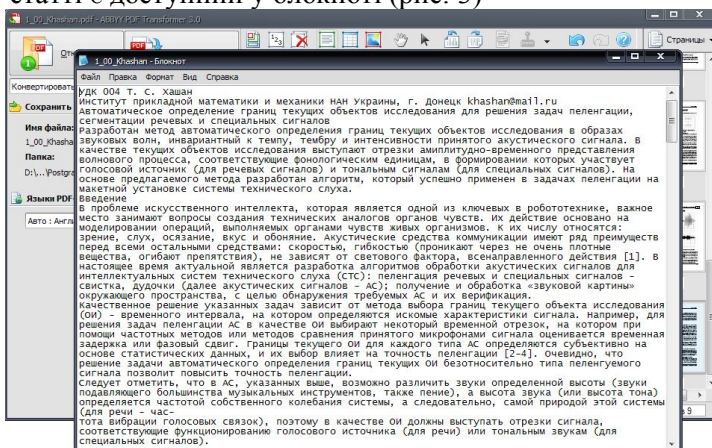

рис 4. Конвертований текст у блокноті

Abby PDF Transformer 3.0 при конвертації за замовчуванням встановлює кодування формату TXT, яке не підходить для подальшого опрацювання тексту програмою Concordance 3.2.0.0. Тому четвертий крок полягав у заміні кодування на Windows – 1251.

Другий етап створення тезаурусу передбачав частотний аналіз кожного тексту з кожної підкатегорії. Програма Concordance 3.2.0.0 (рис.4) була обрана інструментом підрахунку частоти лексичних одиниць. Процес підрахунку є тривалий, проте саме на основі цих даних можна створити тезаурус для кожної підкатегорії.

Headword	No.	Context	Word	Context	Line	Reference
и	128					
в	106					
-	55					
і	45					
+	37					
с	34					
двер	30					
по	28					
на	27					
2	25					
=	24					
of	23					
the	21					
анализа	20					
анализ	19					
стандарт	19					
итк	19					
к	16					
предложенный	15					
з	14					
нд	14					
системы	14					
структура	14					
текста	14					
текстов	14					
концентраций	13					
метод	13					
систем	13					
безопасности	12					
из	12					
их	12					
regress	11					
данных	11					

Рис 4. Частотний аналіз тексту з використанням програми Concordance 3.2.0.0

Програма дає змогу посортувати всі слова за частотою вживання, таким чином ми бачимо найчастотніші слова тексту у алфавітному порядку.

Результати аналізу були збережені у Exel (рис. 6), кожний текст на новому листі. Саме ці лексичні одиниці і складають основу тезаурусу.

Якщо слово у межах тексту вживається декілька разів, програма Concordance сумує їх і у списку слів подає як одне. Дослідження виявило, що в середньому кожна стаття має 900 токенів (лексичних одиниць, які у списку заголовкових слів не мають дублікатів), проте з них велика кількість не несе смислового навантаження при віднесенні тексту до тієї чи іншої категорії. Такі слова потрібно відносити до «чорного списку», тобто до слів, які будуть ігноруватися при опрацюванні текстів програмою. Для підвищення ефективності е-класифікатора, на третьому етапі тезаурус буде доповнено усіма граматичними парадигмами лексем.

Третім етапом створення тезаурусу буде встановлення семантичних зв'язків між лексичними одиницями кожної підкатегорії та створення «чорного списку». Також на цьому етапі тезаурусу потрібно доповнити словниковою базою.

Створення тезаурусу як основи електронного класифікатора наукових текстів є довготривалим процесом, що проходить у декілька етапів. Кожний етап полягає у проходженні певних кроків, які виконувалися як вручну так і за допомогою програмного забезпечення. У статті також доведено необхідність розробки тезаурусу з галузі інформаційні технології та комп'ютерні науки та окреслено перспективу створення електронного класифікатора текстів.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Ріпецька – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики національного університету «Львівська політехніка»
Наукові інтереси: психолінгвістика, НЛП.

ENGLISH LANGUAGE TEACHERS' LITERACY IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) IN KAZAKHSTAN

Aliya TUREKHANOVA (Almaty, Kazakhstan)

На сучасному етапі роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у викладанні розвивається швидкими темпами, і вивчення англійської мови багато в чому залежить від рівня знань у сфері ІКТ, якими володіють вчителі і використовують їх у класі. Для збирання відповідних даних використовувалися питальники власної розробки, які були проаналізовані та представлені у відсотковому відношенні. Результати показали, що рівень знань у сфері ІКТ викладачів англійської мови був низький, отже, вони рідко використовують ІКТ у викладанні англійської мови.

Ключові слова: Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), викладання англійської мови, глобалізація, середні школи, інтернет, інструкція з використання ІКТ.

The role of Information and Communication Technology (ICT) is developing rapidly at present time the teaching and learning of English Language depends largely on the level of knowledge of ICT possessed by the teachers and actual utilization of same in the classroom. A self-designed questionnaire was used to collect pertinent data which were analyzed using frequency counts, simple percentage. Findings revealed that the

level of knowledge of ICT possessed by English Language teachers was poor and as such, they rarely use ICT in English Language instruction.

Key words: Information and Communication Technology (ICT), English Language Teaching, globalization, secondary schools, internet, ICT assisted instruction.

The enormous growth in internet connectivity in association with the development of other electronic communication technologies has resulted in changes in many spheres of the society. The internet has become a key element in what is seen as a globalization of society, providing technology that recognizes no nation boundaries, that has no single owner and that is not regulated or controlled by any single national or international legal framework. All major businesses have adopted it as a means of communications and non-governmental organizations (NGOs) have found it to be an invaluable tool [1]. The reality of this globalization might however be somewhat less clear. What is the extent of connectivity? And who really has access to the global information society? What impact does it have on the teaching of the English language as even the language is the language of the internet [6]. The pace of change brought by new technologies has had a significant effect on the way people live, work and play worldwide. New and emerging technologies challenge the traditional process of teaching and learning and the way education is managed. Increasingly, reference is made to the need for teachers and learners to acquire the “new literacies” involved in the appropriate use of the new media. Information and Communication Technology (ICT), an important area of study in its own right is having a major impact across all curriculum areas. Rapid communication, plus increased access to ICT in the home, at work and in educational establishments could mean that learning becomes a truly life long activity, an activity in which the pace of technological change forces constant education on the teaching-learning process itself [7]. In response to the rising tide of the use of ICT in the educational sector, all over the countries in the world, it brings to concern in over the countries in the world, it brings to concern in particular, the awareness, the easy access of the facility to the teachers of the language of the internet, which is English.

So, the awareness and usage of the ICT by teachers of English language right form secondary schools become imperative. Research works [2-3: 45] have shown that most secondary schools have either insufficient or no ICT tools to cater for the ever increasing population of students in the schools and where they are available, they are, by implication, a matter of out -of - bounds to students. A survey carried out by [4: 48-51] revealed that only three schools, out of ten have computer sets in Kazakhstan particularly in Taraz town. This was reported in a study that most of our secondary schools do not have software for the computer to function. This issue was raised due to the difficulties that high school (especially International Information Technologies University) teachers face in the process of teaching. One of the unity schools has fifteen computers against a student population of 900 and no internet software was installed. The facilities are grossly inadequate for any meaningful teaching or learning to take place. This reveals the state of ICT in most of the Kazakhstani school secondary schools. The causes of poor performance of students in English Language at public examinations have been identified as the employment of indigenous and traditional methods of teaching [8], absence of dedication and resourcefulness [9] and non-awareness of modern methods of teaching. Technology use in the classroom is one of the potential strategies to address the drop-out issue and improve the teaching and learning of English language. The teaching and learning of English language has changed from the traditional chalk and talk method to broad techniques with the inclusion of technology in the instruction of English which has a significant positive effect on the language. In view of these uses of ICT in English instruction, one should keep in mind that teacher who are the facilitators of English language instruction in schools should possess adequate knowledge of ICT in order to facilitate the teaching of English language. It is unfortunate that inadequate ICT infrastructure including computer hardware, software and bandwidth/access were recognized as a restrictive element to the use of ICT by the teachers [7].

There has been a worldwide clamour for a re-orientation of teaching and learning towards greater use of ICT facilities.[5: 272] The success of such clamour, however, depends largely on the level of knowledge of ICT possessed by teachers and its actual use in classroom instruction. Hence, the study attempted to investigate the level of knowledge of ICT possessed by English language teachers and the extent to which it is used in English language instruction in selected senior secondary schools in Taraz, Kazakhstan.

The study attempted to provide answers to the following research questions:

- What is the level of knowledge of English language teachers about ICT? (Table1)
- Are ICT facilities available in schools for the teaching and learning of English language?

(Table 2)

- Do English language teachers use ICT in English language instruction? (Table 3)

The study focused on the assessment of senior secondary schools teachers' knowledge and use of ICT in English language instruction in 30 selected senior secondary schools in Taraz. Specifically it focused on the extent of teachers' knowledge and use of ICT components such as web quests, web browsers and interactive board.

Table 1

№	Statement	Yes %	No %
1.	I have not participated any computer training.	14.9	35.
2.	ICT technology enhances language instruction	88.3	1
3.	I know what ICT- assisted language learning is.	43.6	3.2
4.	I know what a web-browser is.	56.7	53.
5.	I know what ICT software is.	57.5	2
6.	I am familiar with interactive board	53.2	42.
7.	I know how to browse the internet to assess authentic reading material to teach my student with	29.8	6 74.
8.	I know what web quest is	57.4	5
9.	I know how to access the internet but not how to teach English with it	43.6	44. 7
10	English teaching softwares are used to teach	12.8	69.
11	Word store enhances	17.0	1
13	CALL is used	11.7	
14	ICT assisted language learning is a programme	31.9	41
15	The meaning of interactive board	45.7	52. 87. 2 83. 3 88. 3 68. 1 54. 3

Table 2.

№	Statement	Yes %	No %
1.	My school has enough computer hardware and software for language instruction	40	60,2
2.	Computer is available for teaching in my school	53.2	56
3.	Connectivity of the computer in my school to the internet is possible	10.3	86.2

Data collected from the study were analyzed using descriptive statistics of frequency counts, mean and standard deviation especially for demographic information.

Table 3. Do English language teachers use ICT in English language instruction?

№	Statements	Yes %	No %
1.	I can operate computer without help	35.5	73.2
2.	I can use computer to teach my students	24.1	81.3
3.	How often I use computer to teach	57.8	48.9
4.	I browse the internet for teaching material	38.4	68.9
5.	I can use the computer to prepare my lesson	50.4	63.7
6.	I can use power point to present my class lesson	28.9	79.4
7.	We use computer systems for administrative purpose only in my school	69.8	34.2

Gathered results show us the actual knowledge of the teachers. Table 1a,b reveals that the knowledge of English language teachers on ICT is quite poor. Only 14.9% of the sample had basic training in ICT. Those who even have the basic knowledge had no idea of software in English language instruction. Though some of the teachers who claimed to know basic items and programme in ICT such as web browser, ICT- Assisted language instruction could not give appropriate answers when asked to give the actual meaning. A very high percentage of 88.3%, however, know that ICT technology enhances language instruction. In Table 2 the availability of computers and its connectivity to the internet tend to non-existence in virtually all the schools. Those who have computers do not use them in teaching but solely for administrative purposes. Only about 2-3 schools are connected to the internet but the teachers do not have direct access to it, so therefore they cannot utilize it in gathering information for the purpose of teaching and learning of English language instruction. The level of use is also dependent upon availability (Table 3). With the results shown, availability is poor thus its usability will be hindered. This agrees with the observation of that non-availability greatly hinders access and the use of ICT is also hindered by the inability of the teachers to teach constructively using ICT due to lack of its technical knowledge and qualification on their part. The issue of usability arises from a number of factors which may include as aforementioned, inaccessibility to the computers, relevant software in English language instruction not being available, reluctance on the part of the teachers and even inadequate training of the teachers ICT on the use and application of the computer.

For many developing countries, ICTs are considered a critical catalyst to enable the country to “leapfrog” ahead in technology-application, by skipping some stages of development, and becoming a member of the post-industrial society more quickly than would otherwise be possible. It can be concluded from this study that the integration of ICT into the teaching and learning of English Language will go a long way in relieving teachers of the daily pressure they undergo in the teaching and eager learners who deserve an improved approach to their daily educational growth. Based on these findings, it is recommended, among others, that English Language teachers must attend periodic seminars, workshops and in-service trainings to equip them with knowledge of ICT and its utilization in classroom instruction while teacher education programmes in tertiary institutions must be reviewed to incorporate ICT-assisted instruction. They need to become completely computer-literate in a practical sense, and have the confidence to use the available technology adequately. They should be able to cope with the most common problems arising from the use of computers very much in the way that average car drivers can cope with commonly occurring problems with their motor vehicles, i.e. no specialist knowledge of the machine, but knowing what to do when routine breakdowns occur. This task will undoubtedly become easier for the teachers of tomorrow, who are the learners of today.

REFERENCES

1. Adeyemi, M.O., 2005. (M.ed). Gender differences in the use and application of ICT tools with references to T.S.M unpublished project.
2. Chattel, R.G., 2002. New technology, new literacy: Creating a bridge for English language learners. The New England reading association J., 38(3): 45-49.
3. Cheng, Y., 2003. The effects of web based instruction on Chinese EFL students, learning outcomes. Dissertation abstracts international 62(2): 382 (UMI No.3081482).
4. Ciffat, M. and S. Longshak, 2003. Status of information and communication technology (ICT) in colleges of education, science teachers association of Nigeria proceedings of 2003.

-
5. David O. F., 2010 Assessment of English Language Teachers' Knowledge and Use of Information and Communication Technology (ICT) in Ibadan Southwest Local Government of Oyo State American-Eurasian Journal of Scientific Research.
 6. Lee, K., 2001. English teacher's Barriers to the use of computer assisted language learning. The internal TEST. J. 6(12)/ites/i/or/articles/Lee-CALLbarriers.html.
 7. Strambi, A. and E. Bouvet, 2003. Flexibility and interaction at a distance: A mixed mode environment for language learning. Language learning and Technol., 7(3), 81-102. Retrieved May 7, 2009 from <http://litmsu.edu/vol17num3/strambi/default.html>
 8. Slavin, J., 2000. The internet and society 2nd edition. Cambridge.
 9. Sun, Y.C., 2000 Using on-line corpus to facilitate language learning. Paper presented at the annual meeting of the teachers of English to speakers of other languages, Vancouver, British Columbia, Canada (ERIC Document Production service, No:ED442274).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алія Туреханова – старший викладач кафедри мов Міжнародного університету інформаційних технологій, Казахстан.
Наукові інтереси: прикладна лінгвістика.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

SPRACHE DES ARZTES UND SPRACHE DES PATIENTEN: FACHSPRACHE UND TERMINOLOGIE

**Richard J. BRUNNER (Universität Ulm,
Ukrainische Freie Universität München, Deutschland)**

Мова медицини є мовою науки, мовою практики та мовою хворої людини. Фахова мова медицини хоча і не досліджена ще досконало, та все ж таки має вже свою традицію. Адже мова медицини відрізняється від мови природничих наук тим, що медична термінологія виконує ще і терапевтичну функцію.

Ключові слова: фахова мова медицини, термінологія, терапевтична функція мови медицини.

The language of medicine is the language of science, language of practice and the language of the ill person. Although the professional language of medicine hasn't been investigated well enough it has its tradition already. Medical terminology unlike the language of natural sciences performs therapeutic function.

Key words: professional language of medicine, terminology, therapeutic function of the language of medicine.

*„Die geistige Auseinandersetzung der Zeit
konzentriert sich im Ringen um die Sprache“*

Friedrich Heer

Sprache der Medizin ist Sprache der Wissenschaft, Sprache der Praxis und Sprache des kranken Menschen. Das Studium der medizinischen Sprache steht noch in den Anfängen und hat doch bereits Tradition. Von der Sprache der Naturwissenschaften unterscheidet sich die medizinische Terminologie vor allem durch die therapeutische Funktion der Medizin.

Alle Wissensgebiete waren im Verlauf ihrer Geschichte gezwungen, sich eine künstliche Sprache, eine fachbezogene so genannte Informationssprache zu schaffen. Ohne sie wäre Lehre, Lernen, Forschen, Sammeln, Ordnen, Systematisieren und Informationsaustausch von wissenschaftlicher Relevanz nicht denkbar. So stellt die Fachsprache das wichtigste und ganz unentbehrliche „Handwerkszeug“ eines jeden denkenden, handelnden, sprechenden und schreibenden Wissenschaftlers dar. Nur über eine Terminologie ist es den Wissenschaften möglich, mit eindeutigen Begriffen zu operieren. Im Laufe der Entwicklung der Wissenschaften im Abendland konnten die Fachsprachen auf das Lateinische als der Koiné (griech. Gemeinsprache) zurückgreifen. Das Latein ist in jüngerer Zeit aus dem Gymnasium verschwunden. Gleichwohl bauen insbesondere medizinische Fachausdrücke auf dem Lateinischen und teilweise Griechischen auf. Daher ist die Einführung in die Terminologie, insbesondere der Medizin zu einer unerlässlichen Voraussetzung des Fachstudiums geworden. Ohne Lateinkenntnisse voraussetzen zu können, ist die medizinische Terminologie zu einem anspruchsvollen Studiengebiet geworden.

Der Lehr- und Lernstoff dieses Büchleins ist in kleine, didaktisch überschaubare und leicht zu begreifende Abschnitte aufgeteilt, die man Lernelemente nennt, und die gleichsam der Transmissionsriemen für das Erlernen der medizinischen Fachsprache sind. Der aktive Wortschatz der medizinischen Terminologie umfasst 6.000 bis 8.000 Termini. Diese bauen sich auf aus Grundbestandteilen von Worten und Begriffen, aus Wortstämmen, Prä- und Suffixen, Bindevokalen und Flexionsendungen. Diesem Aufbau der Terminologie entspricht die Gliederung des Büchleins, das den Studierenden der Medizin und den nichtärztlichen medizinischen Fachberufen in dem bunten und vielseitigen Wissensgebiet der Medizin eine wertvolle Hilfe sein möge.

Die medizinische Terminologie ist, obwohl sie zahllose Bestandteile aus alten, nicht mehr lebenden Sprachen enthält, heute eine durchaus lebendige, wachsende und sich ständig auch wandelnde und umbildende Sprache.

Sprache als Sprechen und Schreiben des Arztes - sei es auch "nur" in der Kommunikation mit seinen Kollegen und anderen Mitarbeitern, mit dem Kranken oder als Verfasser von Krankengeschichten - gehört ebenso zum medizinischen "Handwerkszeug" wie ärztliches Wissen und manuelle Tätigkeiten. Dennoch ist es eigentlich erstaunlich, wie wenig man bisher über die spezifische medizinische Fachsprache nachgedacht hat.

Sprache der Medizin ist Sprache der Wissenschaft, Sprache der Praxis und Sprache des kranken Menschen. Das Studium der medizinischen Sprache steht noch in den Anfängen und hat doch bereits Tradition. Von der Sprache der Naturwissenschaften unterscheidet sich die medizinische Terminologie vor allem durch die therapeutische Funktion der Medizin.

Wenn DOSTOJEWSKIJ einmal gesagt hat: „Die Gesetze des Menschengestes sind vorläufig so unbekannt und so geheimnisvoll, dass es bis jetzt weder gründliche Ärzte noch endgültige Juristen geben kann“, so gilt dies sicherlich in vermehrtem Maße für die Beziehungen zwischen Ärzten und Philologen oder Linguisten. Das berühmte Dictum aus dem „*Corpus Hippocraticum*“, wonach der philosophisch gebildete Arzt einem Gott gleiche, wurde im Laufe der Jahrhunderte immer wieder zitiert, wenn auch kaum verstanden. Diesen erstaunlichen und ebenso bemerkenswerten wie bedenklichen Satz, der Altphilologen wie Medizinhistorikern bis zum heutigen Tag keine Ruhe gelassen und zu keiner Verständigung geführt hat, möchte ich etwas überspitzt umwidmen in: „*Ein Arzt, der zugleich Philologe ist, kommt einem Gott gleich*“. Mit Gott ist sicherlich APOLLON gemeint, der in der griechischen Frühzeit bereits als elementare Naturkraft in die menschliche Lebenssphäre eingetreten ist und als „*Apollo medicus*“ zum Maß gebildeter Lebensordnung und zum Meister kultivierter Lebensführung werden konnte. Ich möchte damit auf die Bedeutung und den Geist der Sprache des Arztes und ebenso der Sprache des Kranken hinweisen und den Anteil der Geisteswissenschaften an den Grundlagen der Medizin ansprechen.

Als Zeichensystem hat jede menschliche Sprache elementare Erkenntnis-, Kommunikations- und Verständnisfunktionen. Die Worte und Begriffe jedweder Sprache kennzeichnen zwar Gegenstände, Sachverhalte und Erscheinungen der objektiven Realität, doch haben alle natürlichen Sprachen in dieser Funktion mehr oder weniger große Schwächen: ihre Genauigkeit und Präzision wird durch Homonymie, Synonymie, Mehrdeutigkeit, Redundanz und andere Phänomene oftmals stark vermindert.

Der heute verfügbare „*Thesaurus linguae medicinae*“ dürfte unter Berücksichtigung auch der in der Medizin notwendigen Begriffe aus Grenzgebieten Biologie, Biochemie, Biophysik, Genetik, Neuro- und Patholinguistik, Psychologie, Soziologie u. a. in einer Größenordnung von etwa 500 000 Termini liegen. Jeder Mediziner muss damit rechnen, im Verlaufe seines Studiums oder Berufslebens mit diesen Begriffen in irgendeiner Form in Berührung zu kommen.

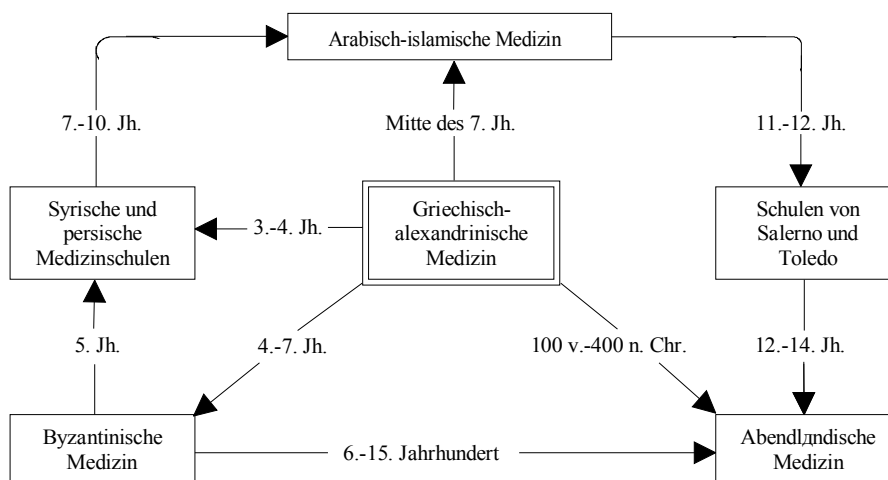
Der aktive Wortschatz der medizinischen Terminologie umfasst etwa 6.000 bis 8.000 Termini. Diese bauen sich auf aus Grundbestandteilen von Worten und Begriffen, aus Wortstämmen, Prä- und Suffixen, Bindevokalen und Flexionsendungen.

Die medizinische Terminologie ist, obwohl sie zahllose Bestandteile aus alten, nicht mehr lebenden Sprachen enthält, heute eine durchaus lebendige, wachsende und sich ständig auch wandelnde und umbildende Sprache.

Wie schon erwähnt, steht das Studium der medizinischen Terminologie noch in den Anfängen und hat doch bereits Tradition. Ich habe an der Universität Ulm 55 Semester Med. Terminologie unterrichtet und weiß daher, wovon ich rede. Einflüsse sind von der Sprachphilosophie und Sprachwissenschaft, von der Soziolinguistik und Psycholinguistik des 20. Jahrhunderts ausgegangen. Viele Anregungen werden aber in Zukunft noch aufgegriffen werden müssen; umgekehrt werden auch diese Disziplinen am Beispiel der Medizin zu neuen Einsichten gelangen und manche Einseitigkeiten oder unzulängliche Verallgemeinerungen vermeiden können. Prinzipien und Methoden hängen offensichtlich auch von den Wirklichkeitsbereichen ab, die erforscht werden. Untersuchungen über Fach- und Wissenschaftssprachen sind ebenfalls wichtige Beiträge, auch ihre Ergebnisse können nicht ohne weiteres auf die Medizin übertragen werden. Von der Medizin aus, im Blick auf ihren theoretischen und zugleich praktischen Charakter, werden die Grundsätze der medizinischen Sprache zu entwickeln sein. Unterschiede zeigen sich überdies in den verschiedenen medizinischen Disziplinen; die Sprache der Vorklinik weicht von der klinischen Sprache ab; die Sprache der Chirurgie ist nicht identisch mit der Sprache der Psychiatrie.

I

Die Etymologie erklärt uns das Wort „*medicina*“ als Deverbativ von der idg. Wurzel **med-*, die sowohl „*messen*“ als auch „*heilen*“ bedeutet, so dass man die Medizin als Heilkunde durch Bemessung krankhafter Zustände bzw. zweckmäßiger Arzneien bezeichnen kann. Sie charakterisiert sich dadurch als ein Wissen besonderer und begrenzter Art des naturwissenschaftlichen Typus, das mit der speziellen Methode von Beobachtungen und Messungen erworben und vorangetrieben wird. Die Heilkunde gilt nicht umsonst als die vermutlich älteste rational betriebene Wissenschaft der Menschheit. Schon PLATO berichtet, dass HIPPOKRATES (ca. 460-375 n. Chr.) die Medizin von der Philosophie (worunter nach den Begriffen jener Zeiten die allgemeinen Wissenschaften zu verstehen sind) abgetrennt habe. Somit hat die Medizin eine ebenso lange wie bedeutende Tradition aufzuweisen, die im Vergleich zu den übrigen naturwissenschaftlichen Disziplinen als schlechthin unikal bezeichnet werden kann.

Überlieferungswege der griechischen Medizin

So blickt auch ihre Sprache, die medizinische Terminologie, auf ein hohes Alter mit vielen differenten Schichten zurück. Unter diesem Begriff sind die Bezeichnungen des menschlichen Körpers mit allen seinen Gliedern und Organen samt deren normalen und pathologischen Befunden zu verstehen, die im Laufe von Jahrhunderten Wort für Wort in mühsamer Kleinarbeit geschaffen wurden. Diese Terminologie hat sich zu einem großen Spezialgebiet mit vielen Fragezeichen entwickelt. Wer die sprachliche Herkunft und Entwicklung samt den Systemen dieser *termini technici* allein nur der Anatomie, die uns hier in einem Teil näher beschäftigen wird, näher kennen lernen will, erfährt schon sehr bald, dass man einem höchst dynamischen Prozess in ständiger Fluktuation mit einer gewaltigen Fülle materieller wie komplizierter Details von den Anfängen bis zur Gegenwart gegenübersteht. Die Analyse der wichtigsten Etappen in diesem terminologischen Evolutionsprozess scheint zu einer dialektischen Einheit von These und Antithese mit einer gebotenen Synthese als Resultat zu führen.

Es hat bekanntlich bis zum Ende des 19. Jahrhunderts gedauert, ehe man versuchte, die historisch, regional und individuell bestehenden medizinischen Bezeichnungen und Ausdrucksweisen mit allen ihren Unsicherheiten, verschiedenen Begriffsinhalten und Wirrsalen halbwegs zu vereinheitlichen. Die Resultate dergleichen Bemühungen waren, wie man weiß, nicht durchweg erfolgreich. Bis heute werden noch harte Grabenkämpfe ausgefochten, um die dringend erforderliche internationale Identität zwischen medizinischem Sachverhalt und sprachlichem Ausdruck zu erreichen. Dieses Ziel ist noch immer nicht erreicht. Zudem ist dies in den einzelnen medizinischen Fächern recht unterschiedlich. Die Antithese zu diesem auf mancherlei Umwegen gewonnenen experimentellen Rationalismus drängt sich geradezu auf. Die gewaltigen Fortschritte der modernen Medizin haben Bestand und Vokabular lawinenhaft ansteigen lassen, so dass ihre Überschaubarkeit trotz aller Konventionen immer schwieriger wird, wovon die einschlägigen Lexika beredtes Zeugnis ablegen. Die in jüngster Zeit immer häufiger geforderten Reformen zur

Änderung bzw. Beschneidung der ausufernden Terminologie nach neuen Methoden oder Modellen deuten schon als Vorläufer die inhärente Synthese an. Es bleibt abzuwarten, welche Wege diese im Zeitalter der Computer und Elektronik einschlagen wird.

II

In seiner Gesamtheit betrachtet, ist das medizinische Fachidiom nach zwei Gesichtspunkten von fundamentaler Bedeutung. Es bildet nicht nur das sprachliche, also sinngebundene Vehikel der medizinischen Kenntnisse; diese sonderbare Sprache ermöglicht erst überhaupt als technisches Verständigungsmittel den Zugang zum stolzen Bau des ärztlichen Wissens. Es ist nicht gut möglich, ihr als das markanteste Zeugnis der medizinischen Tradition mit allen Höhen und Tiefen, Erfolgen und Irrtümern die Reverenz zu versagen.

Etwas näher auf ihren Charakter untersucht, stellt sich alsbald heraus, daß diese Fachsprache zugleich eine Kunstsprache ist, die aus drei großen Komponenten besteht, die eine ständige Osrose miteinander verbindet. So gebraucht jeder Mediziner eine große Auswahl von Ausdrücken seiner allgemeinen nationalen Umgangssprache in einer speziellen Bedeutung. Zweitens partizipiert die Medizin an der universalen, von allen wissenschaftlichen Disziplinen (den geistes- wie den naturwissenschaftlichen) entwickelten Gelehrtensprache des Mittelalters, die man als eine Art *technischer Koiné* bezeichnen könnte. Von fast allen anderen Wissenszweigen war diese Tradition abgerissen, sobald die Gelehrten ihr Wissen in den einzelnen Nationalsprachen weiterzugeben begonnen hatten. Ausdrücke wie *Hypothese, Theorie, Prozedur* und *Prozess, Radius, Sektor* usw. haben bei einem australischen Biologen die gleiche Bedeutung wie für einen portugiesischen Notar. Dazu kommt schließlich eine ganz spezielle, ausschließlich fachlichen Zwecken dienende Nomenklatur als eigener Sektor.

Dieser dreiteiligen Herkunft der Medizinersprache sind (wie in jedem anderen Gelehrtenidiom) zwei Charakteristika gemeinsam. Diese betreffen

1. die Art des Gebrauchs und
2. das System ihrer Bezeichnung (den Begriffsinhalt).

Beide Kriterien heben das Gesamt jeder Terminologie deutlich und - wie bekannt - oft sehr befremdend über die Sphäre der allgemein verständlichen und allgemein gebrauchten Umgangssprache hinaus. Die wissenschaftliche Sprache ist von Haus aus lediglich auf Information bedacht. Daher die nüchtern und kühl vorgebrachte Ausdrucksweise ohne Emotion und Affekt. Das bezeichnende System dieser Sprache ist dagegen als Terminologie bekannt. Wir verstehen darunter den zusammenfassenden Begriff für das Gesamt des medizinischen Fachjargons, bestehend aus der Nomenklatur jeglicher Herkunft (*Anämie*) und der ganzen ärztlichen Redeweise (*exitus ex tabula*).

Im Laufe vieler Jahrhunderte entstanden, hat die medizinische Terminologie ihre eigene Geschichte. Am auffälligsten wird sie von den zahlreichen Entlehnungen aus der griechischen und lateinischen Sprache geprägt. Mit diesem Charakteristikum unterscheidet sich die Medizin nicht von einer der größten kulturellen Leistungen des Abendlandes, die allen Wissenschaften eignet. Die Übernahme der antiken philosophischen und technischen Begriffe bildete die Voraussetzung für die kulturelle Entwicklung Europas. Tatsächlich bieten beide Sprachen so viele Vorteile, dass eine Wissenschaft ohne sie gar nicht denkbar ist. Sie haben allem Fortschritt das Fundament geliefert. Das Griechische wie das Lateinische sind sogenannte tote Sprachen. Damit garantieren sie die konstante (unveränderliche) Bedeutung eines Begriffs, was für eine wissenschaftliche Terminologie von maßgeblicher Bedeutung ist. In den lebenden Sprachen dagegen wechselt diese laufend. Das deutsche „*erbärmlich*“ von (barmherzig zu kläglich) oder „*Dirne*“ (über Mädchen und Dienstmagd zu Hure herabgesunken) seien nur als zwei Beispiele für eine Unzahl anderer erwähnt. So kommt man ohne Entlehnungen aus den beiden Sprachen schon deshalb nicht aus. Es war also, wie oft meist von wenig kompetenter Seite behauptet wird, nicht eitler Gelehrtenhäßlichkeit oder berechnendes Imponiergehabe die Ursache für die Dominanz dieser Sprachen in der Wissenschaft, sondern ausschließlich die Zweckmäßigkeit.

Die älteste Schicht der Begriffe und Definitionen des Denkens prägte das Griechische, dem folglich die Basis jeglicher wissenschaftlicher Nomenklatur zu verdanken ist. Zudem besitzt das Griechische (ganz ähnlich dem Deutschen, z. B. Meerwasserwellenhallenbad) die Fähigkeit, beliebig viele Wörter zu langen Komposita aneinander zu reihen und dadurch die Grundbedeutung eines Lexems auf das genaueste zu spezialisieren. Als Beispiele dafür werden gern die beiden

Termini „*Enzephalozystozéle*“ und „*Pneumoperikard*“ angeführt, weil deren Sachverhalte in jeder anderen Sprache ellenlanger Umschreibungen bedürfte. Deshalb ist es nicht verwunderlich, dass diese attraktive Fähigkeit des Griechischen von den Nomenklaturen sehr gern und somit überaus häufig genutzt wurde.

Noch besser für die wissenschaftliche Terminologie ist das Lateinische geeignet, dem römischen Denken die Kürze, Prägnanz und Klarheit verdankt und später das mittelalterliche Schrifttum eine frappante Beweglichkeit verliehen hat. Keine andere Sprache kann so exakt formulieren und definieren wie die lateinische. Wie ließe sich wohl im Deutschen „*Divertikel*“ wiedergeben? Etwa als „*blindendigende Ausstülpung umschriebener Wandteile eines Hohlgorgans*“? Das Lateinische bildete schließlich bis ins 19. Jahrhundert die europäische Gelehrtensprache, die Mediziner bildeten keine Ausnahme; noch heute sind wichtige anatomische und klinische Werke lateinisch geschrieben. Seinen Wert hat sich das Lateinische als unentbehrliches Verständigungsmittel noch bis heute auf manchen Gebieten bewahrt.

Die Medizin hat aus dem griechisch-lateinischen Fonds der Nomenklatur in zwei verschiedenen Formen bzw. zu ungleichen Teilen geschöpft. Unverändert übernommen wurden die relativ wenigen Bezeichnungen für Organe und Krankheiten, die Griechen und Römer schon kannten. Für die Fülle neuer und daher namenloser Erscheinungen und Ergebnisse mussten zusätzliche Termini geschaffen werden. Diese Adaption geschah auf eine besondere Art. Die Medizin begnügte sich nicht mehr mit dem griechischen *oder* lateinischen Wort, sondern verband und vermischte beide Sprachen nach einem merkwürdigen Bildungsgesetz zu einer neuen Art von Komposita. Diese griechisch-lateinischen Wortkombinationen werden als Hybriden (Mischlinge) bezeichnet. Als Musterbeispiel sei nur *Hämoglobin* (gr. *αἷμα* „Blut“ und lat. *globus* „Kugel“) genannt. Es gibt Hunderte anderer. Des weiteren bleibt anzuführen, daß diese Hybriden noch um eine geradezu unübersehbare Schar von Präfixen und Suffixen zur Präzisierung besonders komplizierter Sachverhalte herangezogen wurden. Allein schon der Gebrauch von „*endo-*„ und „*ekto-*„ füllt in jedem einschlägigen Verzeichnis viele Seiten.

Derlei sprachliche Neuerungen mussten natürlich auf Opposition stoßen, zumal sie nur ausnahmsweise nicht gegen alle Gesetze der traditionellen Wortbildung verstießen. Da diese Kritik schon im 17. Jahrhundert auftaucht, scheint manches dafür zu sprechen, dass die Medizin um diese Zeit mit diesem hybriden Verfahren begann, doch muss diese Frage noch genauer untersucht werden. Jedenfalls nimmt es nicht wunder, dass diese Art von Nomenklatur besonders von den Altphilologen, die wiederholt ihr Entsetzen über die Wortungetüme griechisch-lateinischer Abkunft Ausdruck gegeben haben, als haarsträubende Barbarei verspottet wurde. Dem lässt sich nur entgegenhalten, dass es letzten Endes nicht auf die Form eines Begriffs, sondern auf dessen Eindeutigkeit ankommt. Nur deshalb hat sich das Prinzip dann auch durchgesetzt. Die Hybridenbildungen wurden sogar von anderen Disziplinen übernommen und sind in unsere moderne Alltagssprache eingedrungen. Nehmen wir nur *Television* (aus gr. *τέλος* und lat. *visio*).

Seit dem 17. Jahrhundert, da für die real betriebenen Wissenschaften die Neuzeit anbrach, übernahm die Medizin von den ihr praktisch durch Messen nahestehenden Naturwissenschaften deren analytische Methoden. Die exakte Zahl als messendes Größenelement bildete einen neuen Faktor. Er stellte sich bald als zuverlässige Orientierungsbasis heraus und befähigte die Medizin zum Nachvollzug vieler mathematischer, physikalischer und chemischer Operationen. Es muss hinzugefügt werden, dass diese Aufstockung des Medizinischen Hauses durch solcherlei Neuheiten den Medizinern nicht immer leicht fiel. Doch diese Methoden haben sich dennoch durchgesetzt und erbrachten erstaunliche Resultate. Dabei spielte die Formel nach mathematischen Gesetzen eine gewaltige Rolle. Sie besteht bekanntlich aus dem oder den Anfangsbuchstaben des griechischen bzw. lateinischen Namens der betreffenden Elemente unter Hinzufügung von Zahlenexponenten nach den Atomverhältnissen im Molekül.

Diese Zusammensetzung aus Buchstaben und Ziffern vermitteln in der knappsten möglichen Form ein Höchstmaß an Information. Aus der Chemie hat die Medizin aber nicht allein die Formel übernommen, sondern auch einige arabische Nomina wie *Alkohol*, *Alkali*, *Elixier*, *Benzol* u. a. aus deren alchemistischer Vor- und Frühgeschichte, aus der Pharmakologie *Syrup*, *Senna*.

Daneben hat eine ganze Reihe von anderen Sprachen Begriffe beige-steuert: aus dem Französischen Ausdrücke der Neurologie, wie *Petit Mal* (kleines Übel), *Absence* (Abwesenheit);

aus dem Italienischen *Belladonna* (schöne Frau) oder *Malaria* (schlechte Luft). Aus dem Südamerikanischen stammen *Curare* (Pfeilgift der Indianer) und *Ipecacuanha* (eine Brechwurzel).

In den letzten Jahrzehnten sind das Englische und (weniger bekannt) das Russische als scheinbar neue Sprachen in die Phalanx des Griechischen und Lateinischen eingedrungen. Sie erscheinen aber nur auf den ersten Blick als Konkurrenten. In Wirklichkeit ist der zunehmende Gebrauch des Englischen zugleich mit einem ständig fortschreitenden Gebrauch klassischer Wortstämme verbunden, so dass man eigentlich nur von Hybriden anderer Art sprechen kann.

Dieser Einbruch des Englischen in eine Fachsprache hat eine Parallele allenfalls in der Rezeption französischer Begriffe in die deutsche Militärsprache früherer Zeiten, ist aber mit ihr schon wegen der Intensität und Ausdehnung dieses Prozesses nicht entfernt vergleichbar. Bei den in der Fachliteratur anzutreffenden Anglizismen und Amerikanismen handelt es sich teilweise oft um typisches „äußeres“ Lehnwort: *Blocker, Bypass, Screening, Shunt, Trigger, Timing*.

Nach letzten Informationen soll sich zudem schon wieder eine Rückbesinnung auf die antiken Bildungen bemerkbar machen. In der ehemaligen Sowjetunion wurde im Zusammenhang mit dem Überschwang des nationalen Selbstbewusstseins nach dem gewonnenen Weltkrieg der Versuch unternommen, die gesamte westliche Terminologie (nicht nur aus der Medizin) auszumerzen und durch eine einheimische, russische zu ersetzen. Offenbar haben diesen megalomanischen Versuch bald die Kräfte verlassen. Die zur Behandlung der Strahlenopfer nach Moskau berufenen amerikanischen Ärzte berichten, dass sie sich mit ihren sowjetischen Kollegen professionell ausgezeichnet verstanden. „*Die im Lateinischen begründete Medizinerterminologie half, sprachliche Hürden zu überwinden*“. (Der Spiegel 40 (1986) Nr. 29 vom 14. Juli, S. 90 Sp. 1).

Wenn man alle historischen und zeitgenössischen Komponenten der medizinischen Terminologie zusammenfasst, ergibt sich letzten Endes einwandfrei, dass sie unverändert seit eh und je auf den beiden klassischen Sprachen fußt. Die Gründe für diese Beharrlichkeit, um es noch einmal zu sagen, liegen auf der Hand. Nur der griechische bzw. lateinische Ausdruck liefert der ärztlichen Kunst jene eindeutige Präzision des jeweils gemeinten und geforderten Begriffes, die alle modernen Sprachen vermissen lassen. Keine der beiden Sprachen ist aus der medizinischen Terminologie wegzudenken.

III

Die zentralen Begriffe der Medizin wie *Krankheit, Erscheinung, Symptom, Syndrom, Diagnose, Ätiologie, Kausalität, Pathogenese, Therapie* wurden während des 20. Jahrhunderts sprachlich und inhaltlich untersucht. Es wurden Bedeutungen analysiert, die neue Ansätze in der Zeichentheorie und Sprachkritik für die Medizin besitzen können und die Abhängigkeit der realen oder konzeptionellen Interpretation der Krankheitsbegriffe von den scholastischen Positionen des Realismus und Nominalismus skizziert. Nachgedacht wurde über die Kriterien der Fachsprache, die vor allem in Eindeutigkeit, Sachlichkeit, Internationalität, systematische Integrität, Prioritätsbeachtung und Ästhetik gelegt werden. Auswirkungen von Entwicklungen der Logik, Wissenschaftstheorie und Sprachphilosophie sind zu erkennen, ebenso der Psychologie und Soziologie. Nach Wegen der internationalen Übereinstimmung wurde gesucht; ihr dienen die Anstrengungen einer Kommission der UNESCO in der Gegenwart.

Von der Sprache der Naturwissenschaften unterscheidet sich die Sprache der Medizin vor allem durch die therapeutische Funktion der Medizin, durch das Gespräch zwischen Arzt und Patient.

Phänomenologie, Lebensphilosophie und Existenzphilosophie haben bis in die Gegenwart auf die Medizin eingewirkt. Ohne die naturwissenschaftlich-technischen Leistungen der Medizin herabmindern zu wollen, wird immer wieder eine philosophische und humane Ergänzung gefordert. Jeder Dialog zwischen Arzt und Patient geht über eine naturwissenschaftlich-technische Krankenbehandlung weit hinaus. Das Gespräch als Heilfaktor, weil es die Existenz des Menschen mit einbezieht. Der Arzt kann wohl Organe behandeln; niemals kann er sich mit einem Organ besprechen. Die Sprache richtet sich immer an den Menschen in seiner Ganzheit. Das Prinzip des Dialogs wird auf Grundbegriffe der Medizin schlechthin angewandt. Begriffe wie Konstitution – Umwelt, Psyche – Soma, Gesundheit – Krankheit ergänzen sich gegenseitig und sind stets gleichzeitig und gleichwertig vorhanden und miteinander für die ätiologische Forschung, für die Symptomatologie und für die Therapie zu berücksichtigen.

Der Arzt spricht zu einem kranken Menschen, er formuliert nicht allein naturwissenschaftliche Beobachtungen und Schlussfolgerungen. Der Arzt erfährt über die Sprache vom vergangenen Leben und gegenwärtigen Leiden des Patienten, er teilt Diagnose und Prognose mit, er rät zu therapeutischen Eingriffen, empfiehlt Verhaltensänderungen. Der Arzt erläutert das Risiko des Eingriffs und des Verzichts auf denselben, er nimmt im Gespräch Anteil am Schicksal des Kranken, an seinen Empfindungen und Vorstellungen, Ängsten und Hoffnungen. Unterschiedliche Formen der Beziehung sind möglich.

Karl JASPERS spricht von der existentiellen Kommunikation zwischen Arzt und Patient. Sie wird schon auf die Diagnose und nicht erst die Therapie bezogen. Im Zentrum der medizinischen Anthropologie steht das ärztliche Gespräch mit dem kranken Menschen, die Verbindung von Patient und Arzt als Subjekte. Die erste und wichtigste Untersuchungsmethode ist für Jaspers (1913) die Untersuchung mit dem Kranken. Vorsichtige Lenkung und Individualisierung seien notwendig, der Arzt müsse sich zurückhalten, seine Meinung nicht nur im sprachlichen Ausdruck, sondern im ganzen Habitus, der Untersucher müsse „den Kranken sprechen lassen und selbst so wenig wie möglich sagen.“¹ Der Fortschritt der Medizin hat die Formen des Gesprächs kaum gefördert; nach einer jüngsten Untersuchung (1999) sind ungefähr fast die Hälfte der Krankenhauspatienten mit den Gesprächen bei der Anamneseerhebung und Visite unzufrieden, nur ein Zehntel bezeichnet die Beziehung zum Arzt als persönlichkeitszentriert.

Sprachvermögen und Sprachverhalten hängen von der Situation und von der sozialen Herkunft, der Bildung und Ausbildung der Sprechenden ab. Die Kommunikation glückt auch in den verschiedenen Arztberufen abweichend, in der Sicht des Patienten besser mit dem Kassenarzt als mit dem Kliniker. Beachtenswert sind verschiedene Stadien und Knotenpunkte des Gesprächs, so der Beginn, das erste Wort des Kranken zum Arzt.² Die Zufriedenheit des Patienten mit der eigenen Fähigkeit, sich richtig mitgeteilt zu haben, unterscheidet sich von seiner Zufriedenheit mit der Fähigkeit des Arztes, ihn verstanden und angenommen, ihm die Ursachen, Folgen und therapeutischen Schritte erklärt zu haben. Therapieerfolg und Zufriedenheit mit sprachlich-innerer Verständigung stehen aber in einem Zusammenhang.

Sprache ist nicht nur Kommunikation zwischen Arzt und Patient, Sprache ist auch Selbstaussdruck des Kranken. Sprache hat auch die Krankheit, unterschieden nach den einzelnen Krankheitsarten. Man spricht von der Sprache der Seele und der Körpersprache, der Sprache der Organe und des Leibes. Der wissenschaftliche Fortschritt ist in die Sprache des Kranken eingegangen; wissenschaftliche Termini und Begriffe neutralisierten, versachlichten, entdämonisierten, behinderten aber zugleich die Möglichkeiten, im sprachlichen Ausdruck die individuelle Situation wiederzugeben. Individuelles und verbreiteste Einstellungen – auch aus früheren Zeiten – werden in der Sprache bewahrt.

Daseinsanalyse ist zugleich Sprachanalyse. Die verschiedenen normalen, extremen und krankhaften Formen des Daseins lassen sich über die Analyse der Alltagssprache, allgemeiner Wendungen und individueller Selbstbeschreibungen in ihrem Sinn erfassen.

Ausdruck und Mitteilung sind auch die nonverbalen Formen, die Gestik und Mimik, die Haltung. Am Lachen wird die „exzentrische Positionalität“ des Menschen offenbar. Redewendungen sind wichtige Wegweiser für den Arzt; sie finden sich in allen Sprachen, sie beziehen sich auf Organe, lassen wesentliche leib-seelische Unterschiede erkennen:

Der Gallenräger ist wirklich echte Wut und Zeichen echten Bösesseins, der Magenräger ist mehr der Ausdruck des stillen und nicht äußerungsfähigen Gekränktheits. Beim Magenräger geht es auch um die Lieblosigkeit, aber nicht, wie beim Herzen, im Sinne des Verlustes der Geborgenheit, sondern im Sinne der Beachtung und der Achtung, nach der jeder Mensch ein großes Verlangen hat.

Sprache gibt allgemeine Erfahrung wieder.

Verbreitet ist in der Medizin das Wort „Fall“, Krankheitsfall, auch Kasus wie in der Juristerei. Ein Mensch, der an Leberzirrhose leidet, ist für den Arzt ein *Fall von Leberzirrhose*. Was meint dieser Ausdruck: *Objektivität, Distanz, Anonymität, negatives Schicksal?* Dass die sprachliche

¹ Jaspers, Karl: Allgemeine Psychopathologie. Heidelberg 1913; ⁸1965, 688.

² Hartmann, Franz: Der erste Satz des Kranken im Gespräch mit dem Arzt. Therapiewoche 28 (1978) 8056-8062.

Untersuchung anthropologische Sachverhalte erkennbar werden lasse, dass spontane sprachliche Beschreibungen das Wesen des Krankwerdens und Krankseins erhelle, macht deutlich, dass der „Fall“ nicht nur ein Ereignis, sondern zugleich etwas Beängstigendes, Unheilvolles bedeutet. Das entspricht der Natur des Menschen, Wohlbefinden nicht ausdrücklich festzustellen, wohl aber Missbefinden. Das Wort „Fall“ weist über den Nebensinn „Falle“, die nicht ohne eigenes Zutun über einem zuschlägt, auf die Verbindung von Aktivität und Passivität in der Krankheit hin.

Die Krankheit überfällt einen, man bekommt sie, aber ich „hole“ sie mir auch. Man wird krank. Aber der Verlauf ist nicht unabhängig von mir. Ich habe sie, aber ich mache sie gleichzeitig auch.

Befinden und sprachlicher Ausdruck gehören zueinander, sie sind beides Momente der menschlichen Wirklichkeit.

Es ist immer der ganze Mensch, der im Medium der Sprache in Erscheinung tritt. Über die Sprache des Patienten wird erfahren, welche subjektiven Empfindungen und Vorstellungen Krankheit hervorruft. Ein spezifischer Krankheitsbegriff wird in der Sprache des Patienten erkennbar, Spiegel der Geschichte der Medizin und der Kultur, Ausdruck auch allgemeiner Gefühle und Vorstellungen. Keineswegs muss der einzelne unmittelbar so empfinden, wie er spricht. Alltagssprache und verbreitete Redewendungen dürfen nicht ohne weiteres wörtlich genommen werden. Auf Metaphern und Vergleiche kann die Sprache des Kranken nicht verzichten. Aufschlussreich sind Redewendungen und Sprichwörter. In der Sprache können die Phänomene bewusst verdeckt oder unbewusst verfehlt werden. Täuschung ist in mehrfacher Weise möglich. Die Erfahrung im Umgang mit dem kranken Menschen muss den Arzt die Interpretation der sprachlichen Aussagen lehren. Auch die Lüge ist für den Arzt nicht nur ein moralisches, sondern psychologisches und medizinisches Ereignis. Die Vielfalt der Sprache bietet dem Kranken eine Vielfalt von Möglichkeiten, sein Befinden auszudrücken. Sprachliche Nuancierungen lassen unterschiedliche Grade der Beteiligung, des Betroffenen, der Vertrautheit mit der eigenen Leiblichkeit erkennen. Sprache, Zeit, soziale Lage und Individualität werden Differenzen und Schranken setzen. Die Unfähigkeit, sich sprachlich auszudrücken, kann selbst schon Zeichen einer Krankheit sein. Körperliches Befinden in der Sprache wiederzugeben ist aber grundsätzlich schwierig. Eingeschränkt sind die Möglichkeiten, den Schmerz in Art, Intensität, Raum und Zeit zu beschreiben.¹ Erfahrene Mediziner sind sich dieser Grenzen bewusst. *„Alles am Schmerz ist subjektiv, nichts ist messbar. Was wir nicht persönlich empfunden haben, können wir uns kaum vorstellen, und was uns die Leidenden sagen, richtet sich nur an unsere Einbildungskraft.“*²

Nach Wilhelm von HUMBOLDT ist jede bloße „Berührung der Welt mit den Menschen“ allein schon „der elektrische Schlag, aus welchem die Sprache hervorspringt“, um wie vieles mehr die Berührung mit jener pathetischen Welt, wie sie uns die Heilkunde vor Augen führt.

IV

Fachsprachen sind gleichzeitig Kommunikationsmittel und Erkenntnisinstrument. Doch auch diese relativ einfach anmutende Definition zeigt schon die ganze Komplexität und Problematik von Fachsprachen, die da u. a. wären:

1. es gibt zum einen ein „horizontales Nebeneinander“ von Fachsprachen (Medizin, Mathematik), aber auch Mischformen (Medieninformatik, Biochemie),
2. es gibt eine vertikale Schichtung von Fachsprache in Abhängigkeit von der Abstraktionsstufe, d. h. auch eine Schere zwischen Theorie und Praxis.

Also: Wissenschaftler kommuniziert mit Wissenschaftler

Wissenschaftler kommuniziert mit Managern

Wissenschaftler kommuniziert mit Fachstudenten

Wissenschaftler kommuniziert mit Laien, in unserem

Fall mit Patienten

Und gerade im letzteren Bereich, und damit komme ich zum Schluss, gibt es in der alltäglichen „Fachkommunikation“ ein riesiges Potential für Missverstehen und Missverständnisse. Ich möchte das an der Kommunikation zwischen Arzt und Patient kurz erläutern:

¹ Jünger, Ernst: Der Schmerz, 1934. In: E. Jünger: Werke. Bd. 5. Stuttgart o. J. (um 1960), 149-198. Ders.: Sprache und Körperbau, 1947. In: E. Jünger: Werke. Bd. 8. Stuttgart o. J. (um 1963), 49-103.

² Leriche, R.: Chirurgie des Schmerzes. Aus dem Franz. (1951; ³1949). Leipzig 1958. 6.

Auch in der Arzt-Patienten-Interaktion spielt das gehörte und gesprochene Wort eine zentrale Rolle – aber auch die nonverbale Kommunikation. Was kann das Schweigen eines Arztes nicht alles bedeuten! Zwei Probleme stehen damit in der Kommunikation Arzt – Patient im Mittelpunkt: der Faktor Zeit und die unterschiedlichen „Sprachwelten“. Durch visuelle Kommunikation kann zumindest Abhilfe geschaffen werden. Eine einfache Skizze erläutert für das Verständnis des Patienten mehr als ausführliche verbale Erläuterungen. In vielen Ländern müssen Medizinstudenten diese Form der Kommunikation mit dem Patienten während des Studiums erlernen. Lernen bei uns die Studenten die durch ihre Fachsprache erworbenen Kenntnisse dem Laien zu erklären? Gelingt es ihnen, ihre Fachsprache in eine „laienbezogene Fachsprache“ – je nach Bedürfnis – zu transportieren? Die Antwort ist generell nein! Die empirischen Tatsachen sprechen für die Notwendigkeit, diese Kommunikationssituation zu verbessern.

Warum, wie und auf welchen Ebenen entstehen Verständigungsschwierigkeiten im Arzt-Patientengespräch? Bei der Beantwortung dieser Frage muss man zunächst ins Feld führen, dass es sich um heterogene Situationen handelt. Ein erster Besuch beim Arzt ist anders strukturiert als die Vorbereitung zur Operation. Und es genügt vor allem im medizinischen Bereich nicht, die Kommunikationsbarrieren auf die fachsprachlichen Lexeme zu reduzieren. Die Frage und Antwort zugleich liegt in der kommunikativen Adäquatheit:

Was soll der Arzt dem Patienten in den verschiedenen Situationen sagen?

Wie soll er das sagen?

Das Was und Wie gilt aber auch für den Redefluss des Patienten. Auch von dieser Richtung aus gibt es situativ bedingte, interaktionale Regeln. Andererseits haben viele Patienten das Gefühl, sich nicht richtig aussprechen zu können. Die Gründe dafür sind:

Das Unvermögen, treffende Ausdrücke für die Schilderung ihres Zustandes zu finden.

Der Versuch einer – ich nenne es mal – kommunikativen Dominanz, d. h. mehr Informationen geben als notwendig, um mit einem Experten über alle möglichen Leiden zu sprechen.

Im folgenden sollen Situationen beleuchtet und gleichzeitig typisiert werden, in denen Konflikte zwischen Arzt und Patient auftreten:

Der allgemeine Konflikt Fachsprache – Allgemeinsprache: Der Patient versteht einfach nicht, was der Arzt gesagt oder aufgeschrieben hat, z. B.: *Internistische Untersuchung wegen Verdachtes auf Vitium cordis. Spondylose. Zustand nach Zoster oticus*. Ein Lexikon der Medizin könnte Abhilfe schaffen, aber in ihrer Absolutheit könne sie vom Laien falsch interpretiert werden.

Der Patient missversteht die Information. Ein Typus hier ist ganz einfach die Verwechslung der Termini. *Hypotonie* ist nun einmal etwas anderes wie *Hypertonie*.

Der Patient ist der Ansicht, dass das, was der Arzt ihm gesagt hat, nur dazu dient, ihn zu beruhigen. Er interpretiert seine Lage daher oft ernster als sie eigentlich ist. Der Patient glaubt, dass der Arzt ihm nicht alles gesagt hat. Das geschieht vor allem, wenn der Arzt nach einer Untersuchung nicht genügend informiert und der Patient sich nach einiger Zeit immer noch unwohl fühlt.

Der Patient oder seine Angehörigen erhalten keine Informationen über den Zustand des Kranken, oder erst dann, wenn die Lage kritisch ist.

Versuchen wir nun auf der Grundlage empirischer Erhebungen, die Kommunikationsprozesse Arzt – Patient im Hinblick auf ihre Schwierigkeiten weiter zu systematisieren, so kann man das auf die psychosozialen Kategorien Überstimulierung und Unterstimulierung zurückführen, das heißt:

Erhält ein Patient eine zu spärliche verbale Information, so haben wir es mit Unterstimulierung zu tun.

Ist die Informationsflut vom Arzt zu intensiv (zu viele Fremdwörter), so können wir darin eine Überstimulierung sehen.

Das Kriterium ist in jedem Fall die Interpretation des kommunikativen Aktes durch den Patienten.

Um es noch einmal zu betonen: hier ist vor allem die studentische Ausbildung an den Universitäten gefordert. Sie muss die zukünftigen Mediziner befähigen, ihre Terminologie in eine laienbezogene Fachsprache zu transponieren – immer in Abhängigkeit von der jeweiligen Kommunikation – also situationsadäquat.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ріхард Йозеф Бруннер – доктор (habil), професор університету м.Ульм та Українського Вільного університету м.Мюнхен (Німеччина); doctor, professor honoris causa Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовознавство, фахова мова медицини, термінологія.

НОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОПРИАЛЬНОСТИ РИЧАРДА КОУТСА И ТЕОРИЯ ИМЕНИ СОБСТВЕННОГО АЛАНА ГАРДИНЕРА: ПОПЫТКА СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА

Евгения БЕЛИЦКАЯ (Горловка, Украина)

У статті здійснена спроба порівняльного аналізу теорії проприальності Річарда Коутса та теорії власної назви Алана Гардинера щодо онімів реального та художнього світу.

Ключові слова: денотація, референція, проприальність, онім.

The article aims at the comparative analysis of Richard Coates' theory of properhood and classical theory of proper names by Allan Gardiner with special reference to onyms in real and imaginary worlds.

Key words: denotation, reference, properhood, onym.

В рецензии Юрия Александровича Карпенко на книгу Александры Васильевны Суперанской «Ономастика начала XXI века» автор, рассматривая концепцию новой теории «собственности» Ричарда Коутса, отмечает, что «основные мысли Коутса о способах размежевания собственных и нарицательных имен несколько иными словами высказал ... раньше крупный английский ученый Алан Гардинер» [1: 115]. Данный тезис стал толчком для данной статьи, в которой мы проанализируем обе концепции с точки зрения их целеполагания, априорных знаний, положенных в основу исследования, и выводов. Сначала мы проанализируем концепцию Ричарда Коутса, основываясь на его работе «Проприальность» [2], затем изложим взгляд на природу собственных имен (далее в тексте – СИ) и проприальности Алана Гардинера [3] и сделаем выводы относительно тождественности и отличий в их подходах.

В статье «Проприальность» Ричард Коутс ставит задачу изложить новый, нетрадиционный и непредвзятый взгляд на природу проприальности. По мнению ученого, это должен быть лингвистический подход, основанный на процессе коммуникации, а не логико-философский, как принято в гуманитарном знании [2: 356]. Исследователь справедливо замечает, что большинство ономастов, называя то или иное языковое выражение проприальным, не опираются на четкое определение или трактовку понятия проприальности. Коутс достаточно категорично утверждает, что в настоящее время «нет ни единого теоретически значимого подхода о природе ... СИ» [2: 356]. Этот тезис, впрочем, справедлив для любого исследователя природы проприальности, о чем, в частности, пишет и Ю.А.Карпенко, и А.В.Суперанская [1: 114].

Еще одна проблемой, являющейся следствием отсутствия общепринятых параметров проприальности, Р. Коутс считает отсутствие критериев разграничения СИ и имен нарицательных (далее в тексте – ИН). Таким образом, выяснение параметров проприальности должно, по мнению Коутса, решить и эту проблему.

Базовая идея ученого состоит в том, что «проприальность» лучше понимается как понятие прагматики, а не грамматики или структуры» [2: 356]. Исследователь считает ошибочным закрепление проприальности за СИ как классифицирующей категории, признака этой подсистемы существительных. Коутс считает, что проприальность является понятием второго порядка, хотя и существенным для языка [2: 357]. Только такой подход, по мнению исследователя, сможет пролить свет на сущность природы имени.

Ричард Коутс справедливо указывает, что давний спор Кратила с Гермогеном о природе вещей имеет прямое отношение к проблеме проприальности, поскольку взгляд Кратила на наличие природных связей между именем и предметом номинации и подход Гермогена относительно произвольности отношений имя-предмет непосредственно касаются проблемы

¹ Переводы англоязычных текстов – автора статьи.

функционирования имен в момент их присвоения и в процессе их «ношения». Для исследователя важно, что присвоение имени – сознательный акт, основанный на мыслительном процессе отбора имени, в то время как «ношение» никак не связано с реальными свойствами предмета. Ю.А.Карпенко в своей работе высказывается аналогично: «иноного пути появления новых слов (кроме мотивированного – Е.Б.), в том числе и имен собственных ... не существует» [1: 115]. Для Р.Коутса это весьма существенное исходное положение, поскольку, по его мнению, в исследованиях по ономастике часто смешивают эти два этапа в функционировании имен, что ведет к неизбежным искажениям в результатах анализа.

Делая экскурс в историю понятия проприальности, Коутс указывает, что со времен стоиков в науке принято разграничивать слова, денотирующие индивидуальные объекты и их классы, что основывается на категоризации признаков индивидуации и класса. Следовательно, проприальность предполагает раздельную (дискретную) референцию, когда каждому языковому выражению в реальном мире соответствует индивидуальный объект.

Если стоики разграничивали понятие имени и существительного, в грамматике Дионисия Фракийского имя было введено в класс существительных. С этих пор принято понимать имена, или выражения именованя, как собственные и нарицательные. По мнению Коутса, такой подход в корне неверен, поскольку он затемняет понимание того, что существенно для проприальности.

Итак, базовые положения современной ономастики, которые Ричард Коутс пытается опровергнуть, выглядят следующий образом:

1. проприальность является классифицирующей категорией для СИ как подсистемы существительных;
2. проприальность как классифицирующий признак СИ реализуется в дискретной денотации, имя обладает способностью реферировать к уникальному объекту.

Исследователь начинает свою теорию с постулирования необходимости разграничения понятий денотация и референция. Так, по Коутсу, денотация лексической единицы лучше понимается как его референциональный потенциал: «лексическая единица денотирует, или имеет свою экстенцию, набор предметов, к которым выражение, содержащее соответствующую единицу, может верно реферировать» [2: 359]. При этом «референция – это акт, осуществляемый говорящими для отбора ... (этого набора – Е.Б.) предметов из реального мира, с использованием выражений, подходящих для этой цели» [там же]. Для Коутса это разграничение является таким же основополагающим и существенным, как и выделение двух стадий в функционировании СИ – наделения и ношения имени, «поскольку суть проприальности радикально меняется в зависимости от того, построена она на денотативной (системной, классифицирующей) категории или как референциональная, или прагматическая, категория» [там же]. Ученый убежден, что поскольку в настоящее время проприальность рассматривается как классифицирующая категория СИ, разграничивающая один лексический класс или подкласс от других, она не может прояснить многочисленные случаи нарушения принципа дискретной денотации, известной как проблема тезоименности. В самом деле, трудно пояснить уникальность денотации СИ в случаях именованя объектов одним именем (Иван₁, Иван₂, Иван₃ и т.д.), конечно, если не учитывать уровень смысла как медиатор денотиования).

Таким образом, традиционно СИ понимаются как члены класса лингвистических объектов, которые, чтобы выполнять свою задачу надлежащим образом, должны иметь свойство уникальной денотации, но на практике этого не происходит. Трактовка СИ как набора уникально денотирующих имен, когда каждая номинация объекта признается новым именем, поддерживаемая Б. Расселом, А. Гардинером и С. Крипке, не кажется Коутсу убедительной, так как интуитивно мы воспринимаем Иван₁, Иван₂ и Иван₃ как одно имя. В самом деле, вряд ли можно ожидать, что Иван₁, Иван₂ и Иван₃ скажут: «У нас разные имена!».

По мнению Коутса, только если разграничить понятия денотации и референции, станет понятно, как то же СИ может номинировать несколько объектов. С точки зрения исследователя СИ следует интерпретировать как уникально реферированные, но не всегда

уникально денотирующие [2: 360]. Как следствие, проприальность следует понимать как способность имен осуществлять успешную референцию уникального объекта в определенном контексте, но не в их способности уникально денотировать. Уникальная референция, по Коутсу, является чрезвычайно важной прагматической деятельностью СИ. Таким образом, выведение СИ за пределы классификационных признаков существительных и их переводение в область использования, контекста, прагматики является для Коутса и способом разрешения проблемы тезоименности, и основой для построения теории проприальности.

Кроме уникальности референции как прагматической характеристики СИ, Коутс настаивает на важности еще одного понятия для объяснения сути проприальности – отсутствие у СИ смысла.

Известно, что в соответствии с концепцией Дж.Милла, СИ не может быть представлено как сеть взаимосвязанных отношений с другими СИ или ИН. Миллевский подход заключается в том, что СИ денотируют/реферируют прямо, делают это вследствие произвольных отношений к их денотатам/референтам. Миллевский подход был поддержан многими исследователями: Витгенштейном, А.Гардинером, Стросоном, Тогебу, Райлом, Зиффом, Доннелланом, Лейсом, Крипке, Конрадом, Калверкампером и другими. В современной лингвистической семантике это распространенный подход, принятый Лайонсом, Аланом, Вилемсом, Хансаком и другими исследователями.

Согласно этой теории, имена идентифицируют объекты без использования каких бы то ни было характеристик этих объектов. Согласно этой точке зрения, проприальность – это просто отсутствия смысла. Однако данная характеристика не может быть использована, если не отделить ее от понимания СИ как единиц, имеющих классифицирующий признак проприальности в пределах класса существительных, или, по крайней мере, именных выражений, ведь в этом случае их смыслы должны сопоставляться в пределах системы. Таким образом, если принять позицию Милла, то в традиционных терминах мы будем обязаны толковать СИ как синонимы – все СИ имеют тождественное значение (не имеют его вовсе). Альтернативой является признание необходимости составления отдельного, онимного лексикона, т.е. выведение СИ за пределы общего семантического анализа. Это, по мнению Коутса, неверный подход.

Считаем существенным добавить, что Ричард Коутс, не признавая за СИ смысла, тем не менее, наделяет их значением, под которым понимает использование их для реферирования. Иными словами, значением СИ Коутс называет, вслед за Витгенштейном, Крипке, их референт [2: 364]. При этом все виды культурной и социальной информации, которую имеет имя, прозрачную мотивацию их происхождения Р.Коутс выводит за пределы смысла, поскольку все они не составляют системных отношений в языке. Данный подход к интерпретации понятий «смысл», «значение» справедливо критиковался В. ван Лангендонком [5: 69]. Ученый справедливо указывает, что подобные рассуждения о СИ переводят разговор в плоскость обсуждения взаимоотношений между «смыслом» и «значением», и «нет никакой необходимости создавать несколько радикально отличающихся семантических категорий» [там же]. На наш взгляд, впрочем, если «значение» Р.Коутса интерпретировать как значимость, все встает на свои места: СИ значимы своей уникальной референцией, но не имеют смысла. Тогда верно, что статья СИ - значит потерять смысл [2: 368].

Итак, для адекватного истолкования понятия проприальности необходимо:

1. Отказаться от ее понимания как классификационной категории СИ как подсистемы имен существительных;
2. перевести проприальность в область прагматики;
3. разграничить понятия денотации и референции и признать за СИ способность к уникальной референции, но необязательно денотации;
4. признать СИ единицами, не имеющими смысла.

Ричард Коутс предлагает различать два типа реферирования к объектам действительности: семантический и онимный. Так, например, в предложениях:

- (1) Я живу у старого мельника.

(2) Я живу «У старого мельника» -

мы имеем дело со случаями семантической (1) и онимной (2) референции. Различия в типе восприятия сочетания «у старого мельника» заключаются в том, что в первом случае информация извлекается из смыслов единиц, входящих в его состав, во втором – нарушение таких связей и восприятие сочетания как «место по имени NN».

Таким образом, выражение является СИ для говорящего и слушающего в том случае, если его воспринимают как реферирующее онимично. В этом смысле, еще раз настаивает Р.Коутс, проприальность – категория употребления, а не структуры. Проприальность – это способность выражения реферировать без описательных категорий лексических единиц [2: 369]. Иными словами, проприальность – это референция без смысла [2: 371].

Р.Коутс вводит принцип априорной онимной референции, согласно которому любая бессмысленная звуковая последовательность языка будет интерпретироваться как СИ [2: 371]. Многочисленные примеры из языка подтверждают релевантность такого принципа. Приведем лишь несколько:

(3) пример из стихотворение В.В.Маяковского «О «фиасках», «апогеях» и других неведомых вещах» довольно пространен, но он ярко демонстрирует процессы свободного перехода ИН в СИ при их обесмысливании:

«Акуловкой получена газет связка./ Читают./ В буквы глаза втыкают./ Прочли:/ – «Пуанкаре терпит фиаско». – / Задумались./ Что это за «фиаска» за такая?/ Из-за этой «фиаски»/ грамотей Ванюха/ Чуть не разодрался:/– Слушай, Петь,/ с «фиаской» остро держи ухо:/ даже Пуанкаре приходится его терпеть./ Пуанкаре не потерпит какой-нибудь клячи./ Даже Стиннеса –/ и то! –/ прогнал из Рура./ А этого терпит./ Значит, богаче./ Американец, должно!/Понимаешь, дура?! – /С тех пор,/ когда самогонщик,/ местный туз,/ проезжал по Акуловке, гремя коляской,/ в уважение к богатству,/ скидывая картуз/ его называли – / Господином Фиаской.// Последние известия получили красноармейцы./ Сели./ Читают, газетиной вея./ – О французском наступлении в Руре имеется?! – Да, вот написано:/ «Дошли до своего апогея»./ – Товарищ Иванов!/ Ты ближе./ Эй!/ На карту глянь!/ Что за место за такое:/ А-по-г-е-й? – / Иванов ищет./ Дело дрянь./ У парня/ аж скулу от напряжения свело./ Каждый город просмотрел,/ каждое село./ Эссен есть – /Апогея нету!/ Деревушка махонькая, должно быть, это./ Верчусь – / аж дыру провертел в сапоге я – /не могу найти никакого Апогея!/ Казарма малость посоветалась./ Наконец – / товарищ Петров взял слово:/ – Сказано: до своего дошли./ Ведь не до чужого?!/ Пусть рассеется сомнений дым./ Будь он селом или градом,/ своего «апогея» никому не отдадим,/ а чужих «апогеев» – нам не надо».

(4) - Мое почтение, господин **Кнастер**, – повторил Лучков.

- Меня зовут **Кистер**, милостивый государь.

- Вот как-с, господин **Кнастер**. <...> Ну, как вы поживаете, господин

Киндербальзам? (Тургенев. Бретёр).

В обоих случая бессмысленные сочетания слов интерпретируются как СИ слушающими (3), говорящим (4), что и подтверждает действие принципа априорной онимной референции.

Итак, общий теоретический вывод Коутса заключается в том, что проприальность может быть удалена из категории существительного как лингвистическая категория [2: 373]. Признание проприальности прагматической категорией и ее интерпретация как способность номинативных выражений к особому типу референции ставят перед Р.Коутсом несколько проблем. Во-первых, необходимо пересмотреть понятие СИ, традиционный лингвистический термин, кажущийся всем привычным и удобным. Коутс полагает, что несмотря на его удобство, он онтологически и эпистемиологически вводит исследователей в заблуждение, являясь своеобразным ярлыком для лингвистических объектов определенного класса. Категория СИ, по мнению Р.Коутса, является вторичной по отношению к базовой категории проприальных именных выражений, под которыми Р.Коутс понимает категорию определенных выражений без ограничения членства, которые определяются их референциональными свойствами. Иными словами, любое именование выражение может считаться проприальным, если оно способно уникально онимно реферировать. Ричард Коутс предлагает оставить термин СИ для морфологически простых, так называемых

прототипических СИ типа *Лондон*, *Сара* и подобных, поскольку они функционируют только онимически и неспособны к семантической референции. В. ван Лангендонк критически относится к такой интерпретации СИ, поскольку тогда прототипические (в том числе и с точки зрения Р.Коутса) СИ оказываются на периферии проприальности [5: 67-68]. Однако если рассмотреть категорию СИ динамически, как это предлагает Коутс, с учетом двух фаз в их функционировании – наделение и ношение – станет понятным, что прототипические СИ утратили способность к семантической референции, поскольку мотивация их формирования как онимных единиц утрачена. Р.Коутс особо уточняет, что иногда при говорении семантическая мотивация возвращается. Так, например, можно вообразить случаи, когда в речи актуализируется этимология имен: *Светлана* – светлая личность, *Богдан* – данный богом. С точки зрения теории проприальности Р.Коутса, это случаи одновременного функционирования номинативных выражений как проприальных и общих, и хотя философы всегда сопротивлялись этой идее. Переведение проприальности в сферу прагматики дает возможность рассмотреть такое положение дел.

Еще одной проблемой категории проприальности является невозможность ее эмпирической проверки, на что указывает и сам исследователь [2: 370], и его критики [5: 67]. И хотя ученый ссылается на исследования психологов, подтверждающие его положения о принципе априорной онимной референции [2: 371], он признает принципиальную невозможность «влезть в головы людей для распознавания типа референциональной процедуры» [2: 370].

Особое место в концепции Ричарда Коутса занимают литературные имена (характонимы) и названия художественных произведений. Последние, как полагает ученый, совмещают оба типа референции. Литературные имена также способны к реферированию семантически и онимно одновременно. Здесь, считает Р.Коутс, важны условия наделения именем, то есть первый этап в функционировании СИ. Общий вывод относительно имен в художественных произведениях заключается в том, что «литература – искусство, поэтому резонно полагать, что этот факт нарушает обычные представления о присвоении имени» [2: 377].

Отдельно Р.Коутс касается вопроса о переводимости СИ. Проблема заключается в том, что если СИ не имеют смысла, они не могут переводиться, поскольку для них нельзя найти их семантические эквиваленты. По мнению Коутса, данная проблема разрешается, если рассмотреть обе фазы функционирования СИ. Так, выражение, используемое как реферирующее онимически, способно к интерпретации на другие языки с точки зрения его этимологии. Таким образом, переводится не выражение, а его этимологический смысл [2: 375-376]. Причины необходимости такого перехода могут быть многочисленными – от требования законодательства (например, торговые марки) до превращения СИ в часть «своей» социальной и культурной среды.

Итак, общий вывод из представленной концепции Ричарда Коутса заключается в следующем: проприальности следует рассматривать как прагматическую категорию, не имеющую отношения к языковой структуре. Номинативные выражения, интерпретируемые традиционно как СИ, являются по сути просто выражениями, которые никогда не используются с очевидными смыслами. Их распознавание как общих или онимных происходит в рамках конкретного контекста употребления [2: 378].

В своей классической работе «Теория собственного имени. Противоречивое эссе» Алан Н. Гардинер предложил собственную модификацию миллевской теории СИ. Задача исследователя – вскрыть суть онимов, дать дефиницию и особенности этого класса слов.

По мнению А.Гардинера, вещи во Вселенной, и особенно живые вещи, манифестируют себя в локализованных индивидуальных формах, каждое глубоко укорененное в своем окружении. Чем дальше от чужого окружения, тем менее тесные связи устанавливаются с этими вещами. Как только у человека появляется желание говорить об индивидуальных объектах, находящихся в пределах его обладания (не фактического), возникает необходимость в собственных именах. Таким образом, базовым для СИ А.Гардинер признает собственнический инстинкт. Все самое дорогое для человека, его дом и семья, представляют для него отдельные индивидуальные объекты и поэтому не могут быть просто

сгруппированы в класс слов. Человек дает имена этим объектам, что дает ему возможность удерживать внимание к ним всего языкового коллектива. [3: 56 - 57]. Вещи, названные СИ, в большинстве случаев являются членами набора, в котором сходство превалирует над различиями, так что особые ярлыки требуются, чтобы обозначить различия [3: 38]. В этом случае для вещи «Солнце» СИ не требуется, поскольку вещь и так уникальна.

А.Гардинер полагает, что существует разительная разница между просто словом и именем: «Когда мы говорим о слове, наш разум путешествует от звукосигнала к чему-то, что он может означать; когда мы говорим об имени, мы имеем в виду, что существует нечто, чему соответствуют определенные звукосигналы, нечто, что было первоисточником имени, что является причиной его существования» [3: 7]. Иначе говоря, когда мы мыслим о слове, мысль направлена от него к значению, во втором случае – от вещи к имени [3: 56]. Общие имена, таким образом, передают информацию прямо, СИ только дают ключ к информации [3: 32].

Гардинер разграничивает воплощенные и невоплощенные имена [3: 8]. *Мэри* – пример невоплощенного имени, его суть извлекается из многочисленных воплощенных *Мэри*.

По мнению А. Гардинера, звук в СИ затрагивает наше внимание намного больше, нежели это происходит в ИН [3: 35-38]. Так, распознавание функционирования СИ происходит только посредством их различительных звуков. Таким образом, СИ – слово, в котором идентифицирующая, и, следовательно, разграничительная сила словозвука выражена в своей чистейшей и самой убедительной форме [3: 40]. При этом СИ как идентифицирующие знаки распознаются не интеллектом, а чувствами [3: 41]. Интересно, что А. Гардинер обратил внимание на разительное отличие уменьшительных и полных имен [3: 40]. В свое время именно этот тезис А.Гардинера подвергался большой критике со стороны исследователей.

Далее А.Гардинер рассматривает особенности онимной референции. По его мнению, речь реферирует к реальным или воображаемым предметам с четкой непредубежденностью. Язык не создал формы для разграничения реального от нереального [3: 55]. Мир воображения является точной копией мира опыта. И СИ первого относятся к тем же классам, как и вторые [3: 56].

Собственное имя – это слово или группа слов, распознаваемых как имеющие идентификацию как его специфическая цель, и которая достигает, или намеревается достичь, этой цели посредством только членораздельного звука, без связи с любым значением, которым обладает этот звук от самого начала, или приобретенным им посредством ассоциаций с объектом или объектами таким образом идентифицируемые [3: 73].

Главным признаком СИ, таким образом, является то, что они справляются с любой степенью знания [3: 75]. Единственное знание, которое они могут дать – и оно уже известно – это то, что что-то в ситуации или в вербальном контексте носит имя [там же].

Таким образом, с точки зрения целеполагания концепции Р.Коутса и А.Гардинера схожи в том, что раскрывают сущность СИ и их место в языковой системе. Исследователи полагают, что проприальность языковых единиц связана с их референциональностью. И Р.Коутс, и А.Гардинер основывают свои теории на концепции Милла о лишенной смысла референции. Оба исследователя делают особый акцент на особой значимости формальной, звуковой стороны СИ. Коутс формулирует принцип априорной онимной референции, согласно которому любая незначащая последовательность звуков может быть воспринята как СИ. А.Гардинер называет это разграничительной силой словозвука, выраженной в СИ в своей чистейшей и самой убедительной форме. Существеннейшим в теории проприальности Р.Коутса является выделение двух фаз функционирования имен – в момент их присвоения и в процессе их «ношения». Это особенно важно для раскрытия специфики СИ в художественных текстах. Так, способность к одновременной онимной и семантической референции позволяют отделить литературные онимы от СИ реального мира. А.Гардинер же полагает, что не существует формализованного языком разграничения между СИ в реальном мире или мире художественного произведения.

Таким образом, теория А.Гардинера нашла свое продолжение и развитие в концепции Р.Коутса, еще на один шаг приблизив нас к разгадке сущности проприальности.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Карпенко Ю.А. Рецензия: Суперанская А.В. Ономастика начала XXI века/ отв. Ред. Н.В. Васильева. – М.: Институт языкознания РАН, 2009. – 80 с. // *Λογος βνοματικη*, №1 (3), 2009. – с. 113 – 116.
2. Coates, Richard. Properhood. // *Language*, Volume 2, Number 2 (2006), pp 356 – 382.
3. Gardiner, Alan. The theory of proper names. A controversial essay, Second edition, London: Oxford University Press, 1957. – P. 76.
4. D. F. Pears. Review: The Theory of Proper Names. A Controversial Essay. By Sir Alan H. Gardiner. 2nd ed. Oxford University Press, 1954. – P. 76.
5. Willy Van Langendonck Theory and Typology of Proper Names. – Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 2007. – 397 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Беліцька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: ономастика, семантика, методологія наукових досліджень, методика викладання англійської мови.

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ БАЗОВИХ ОЗНАК ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Наталія ПАРАСІН (Київ, Україна)

У статті проаналізовано форми позначення червоного кольору в поезії Т. Шевченка в аспекті теорії прототипів. Зроблено спробу визначити прототипні ознаки червоного кольору як сукупності певних ознак.

Ключові слова: прототип, перцептивний, колір, червоний, ознака, поезія Т. Шевченка.

The forms of the red colour designation in T. Shevchenko's poetry from the point of view of the prototype theory have been analyzed in the paper. Prototype features of the red colour as a cluster of certain features have been established.

Key words: prototype, perceptual, color, red, feature, poetry of T. Shevchenko.

У когнітивній лінгвістиці кінця ХХ ст. окреслилось два підходи, представники яких опрацьовують різні типології одиниць, що сукупно складають цю систему. Перший напрямок зв'язаний з вивченням змістової специфіки і галузей застосування одиниць концептуальної системи. У його межах виділяють культурні, етнічні, мовні концепти, які відтворюють різні типи знань про реалії довкілля, про внутрішній світ людини, власне мовні знання тощо (А. Бабушкін, М. Болдирев, В. Карасик, Ю. Степанов). Прихильники другого напряму вивчають різноманітні способи конфігурації концептуального змісту, тобто різні формати знання: образні схеми, когнітивні моделі, фрейми, сценарії, матриці, категорії та інше (М. Болдирев,

О. Кубрякова, Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Мінський, Ч. Філлмор та ін.) [1: 17]. З-посеред названих методик різноманітних лінгвістичних процесів у світовій науці набули розголосу принципи американського психолога Елеонори Рош Хайдер. Розвинені працями Дж. Лакоффа та багатьох інших дослідників, її ідеї привели до створення теорії прототипів та категорій базового рівня, основні положення якої зведені до єдиного знаменника

Ф. Джонсон-Леярдом: 1) категорії притаманна внутрішня структура; 2) рівень презентативності екземпляра відповідає рівню приналежності його до категорії; 3) межі між категоріями розмиті; 4) члени однієї категорії не обов'язково мають однакові властивості, швидше їх поєднує сімейна схожість; 5) віднести певний об'єкт до якоїсь категорії можна на підставі схожості з прототипом; 6) дослідник вивчає матеріал не аналітичним, а синтетичним, або «глобальним» способом [3: 37-38].

Загалом прототипами визнаються ті члени категорії або підкатегорії, які мають особливий когнітивний статус – слугувати найкращим прикладом структури чи системи. Е. Рош також запропонувала класифікацію, за якою категорії поділяються на природні (natural categories), що утворюються об'єктами, які чуттєво сприймаються, та семантичні (conceptual categories), сформовані когнітивними, концептуально зумовленими об'єктами [9: 349]. Віднести будь-яку одиницю до категорії можна на основі ступеня її схожості з прототипом. Прототипні елементи когнітивних категорій мають найбільшу кількість характеристик, спільну з іншими членами категорій, та найменшу кількість ознак, характерних для інших категорій [10: 603], проте прототипні за своєю структурою концептуальні категорії природних об'єктів представлені в мові лексико-семантичними

групами, організованими за іншим принципом. Наприклад, категорія птахів з прототипами «горобець» або «вільшанка» – це лиш окремі варіанти загальної назви, а не центральні елементи. Прототипи концептуальних і мовних категорій не зв'язані між собою стосунками прямої, безпосередньої репрезентації один одного, бо інакше словарні дефініції звучали б так: журавель – крупний перелітний горобець. Відношення концептуалізації між концептуальною і мовною системами проявляються переважно на категоріальному рівні і поєднують передусім самі категорії, а не їх окремі елементи, тому в ролі прототипів мовної репрезентації знань в мові виступають назви категорій і перш за все базових категорій: людина, птах, собака, дерево [1: 18].

Прототипний метод дослідження візуальних категорій, безпосередньо побудований на вивченні процесу кольористичного сприйняття, в україністиці представлений чи не єдиною працею Н. Слухай, у якій, власне, виокремлено проблему прототипного аналізу сенсорного сприйняття [6]. У лінгвістиці кольористична лексика розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: сприйняття кольору людиною (онтологія і граматики) і структура конкретних значень кольору (семантика і семіотика кольору). Досліджується вся сукупність кольоропозначень (далі – КП) або один відтінок за допомогою різних методів: ономасіологічного (від поняття), семасіологічного (від значення конкретного слова), психолінгвістичного (асоціативний експеримент) та ін. В українському мовознавстві акцентовано лінгвостилістичний підхід (Л. Гливінська, О. Коваль, А. Мойсієнко, Т. Семашко, О. Слюсаренко, Л. Ставицька, С. Шуляк та ін.). Лексику на позначення кольору як компонент системи вивчали

А. Кириченко, А. Критенко, О. Дзівак та ін., проте когнітивні явища в системі кольористики майже не розглядались.

Нашу увагу привернула проблема формування авторського кольористичного мовного прототипу, але оскільки питання дуже широке і вимагає значного обсягу, обмежуємо **мету роботи** спробою виявити прототипні характеристики ознаки *червоний*. Мета роботи вимагає дослідження окремих завдань: локалізувати лексеми на позначення червоного кольору в мовній картині Т. Шевченка; проаналізувати семантичні аспекти КП червоного спектру; установити коло референтів КП; визначити семантичну структуру ознаки *червоний*. Матеріалом для роботи виступають твори Т. Шевченка, в яких відображені типові процеси народнорозмовного мовлення, опоетизовані генієм Кобзаря і піднесені ним на висоту індивідуально-неповторного, як от у рядках: *За сонцем хмаронька пливе, Червоні поли розстилає І сонце спатоньки зове У синє море: покриває Рожевою пеленою, Мов мати дитину. Очам лобо... А туман, неначе ворог, Закриває море І хмароньку рожевою, І тьму за собою Розстилає туман сивий, І тьмою німою Оповіє тобі душу...* [8: 116].

У сучасному мовознавстві утвердились два підходи до визначення прототипів. Перший, психологічний, передбачає, що прототипом є члени категорії, що першими спадають на думку та розпізнаються. У такому випадку прототипи – це найкращий зразок, найкращий представник категорії. З когнітивної точки зору прототип – це ментальна репрезентація, когнітивний орієнтир категорії: образ, схема, ідеал, стереотип, набір спільних характеристик. Оскільки нині переважає розуміння прототипу як набору певних ознак, виділимо основні риси, що визначають процес ментального усвідомлення червоного кольору.

Загалом мікрополе червоного кольору досить широке і представлене в українській мові такими номенами, як *червоний, пурпурний, багряний, кривавий, рожевий, кораловий* та багатьма іншими, проте у мові Т. Шевченка його рефлексії досить стримані і презентовані чотирма компонентами: *червоний, рожевий, багряний і рудий*, до яких можна долучити іменникове позначення забарвлення лексемами *пурпур* (2 слововживання; далі в дужках подаємо тільки цифру – Н. П.) і *багряниця* (2).

Грамотичні форми КП в аналізованому матеріалі представлено 2 формами прикметника – стягнутою і нестягнутою: *червоний, червона*, 2 формами дієслова: *червоніти, червонити*; зі складених форм позначення барви, загалом поширених у сучасній українській мові, але рідкісних у творах Т. Шевченка, наявні композити *червоно-рожевий* і *руді-руді*: *І Цвіт Королевий Схилив свою головоньку Червоно-рожеву До білого пониклого Личенька Лілеї* [7: 373]. Для порівняння вкажемо, що, наприклад, для зображення білого кольору

використано в «Кобзарі» 14 лексичних і граматичних форм тільки з коренем *-біл-* (*білий, білая, біленький, білесенький, білолиця, білолиця, білохатий, білиця*, субстантив *білолиций, біліти, побіліти, забіліти, обіліти, побілілий*). Як і в контекстах з іншими КП, лексико-семантичне поле червоного кольору в ідіолекті Т. Шевченка майже не включає відтінків кольорів. З певним застереженням до відтінків можна віднести композит *червоно-рожевий*, хоч, на нашу думку, він швидше позначає поєднання кольорів в одному предметі, зокрема, в квітці, пелюстки якої червоні навколо середини і рожеві по краях. Винятком є згадане вище *руді-руді*, колірну тональність якого поет конкретизує специфічною порівняльною структурою з часткою *аж*: *І там степи, і тут степи, Та тут не такі, Руді-руді, аж червоні, А там голубії, Зеленії, мережані Нивами, ланами, Високими могилами, Темними лугами* [8: 59]. До речі, такий спосіб семантичної конкретизації відтінку кольору використовується Т. Шевченком неодноразово (пор.: *І тими очима Аж чорними – голубими, І досі чаруєш Людські душі?* [8: 99]), проте не описаний у сучасних класифікаціях структури поля кольору.

Аналіз системи словоформ за спадом частот у творах українською мовою засвідчив порівняно високу активність червоного забарвлення в кольористичному світі Т. Шевченка. Так, якщо, за відомостями Н. Слухай, похідні від *чорний* ужиті сумарно 142 рази, *білий* – 76, *зелений* – 65, *синій* – 71, то *червоний* наявний у 73 контекстах [6: 88].

Статус прототипної візуальної чи слухової ознаки виявляється насамперед на рівні семантики – сенсорної, не сенсорної або комплексної [6: 89]. У Словнику української мови зафіксовано 4 значення прикметника *червоний*, з них у мові творів Т. Шевченка наявний тільки один лексико-семантичний варіант, що відтворює перцептивний план змісту: «Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; колір крові та його близьких відтінків» [5: 296]: *Дівчаточка на музиках У червоних черевиках... Я світом нужу* [8: 121]. Аналіз семантики залежить від форми вираження ознаки. Дієслова з семою «колір» утворюються за двома моделями – з суфіксом *-і* та з суфіксом *-и* відповідно. Перша модель формує два значення – статичної та динамічної ознаки: 1. Виділятися певним кольором, проявляти певний колір: *Червоніє по пустині Червона глина та печина* [8: 80]; 2. Змінювати колір, набувати іншого кольору (часто в результаті впливу зовнішніх чинників): *Сіло сонце, з-за діброви Небо червоніє* [7: 98]. Друга модель передбачає існування активного суб'єкта або предмета, здатного модифікувати колірну ознаку аналізованого об'єкта: *Пливають собі, а з-за хвилі Сонце хвилю червонить, Перед ними море миле Гомонить і клекотить* [7: 238]. Переважна кількість значень ужитих Тарасом Шевченком слів з кольоративною семантикою є результатом сенсорного і водночас ментального опрацювання світу, часто символічного: *Тоді неси мою душу Туди, де мій милий, Червоною калиною Постає на могилі* [7: 80]; *А сонечко встане, як перше вставало, І зорі червоні, як перше плили, Попливають* [7: 128]. У процесі перцептивної діяльності чуттєвий і раціональний компоненти свідомості утворюють єдність, і раціональний може виходити на перший план: *Як калина при долині Вранці під росою, Так Ганнуся червоніла, Милася сльозою* [7: 204]; *Мати в'яне, Дочка червоніє, Виростає... Та й вироста Ганна кароока, Як тополя серед поля, Гнучка та висока* [7: 203]. Лексема *червоніти* в аналізованих контекстах втратила первинну перцептивну колірну семантику і набула значення «бути гарним, красивим». Сенсорні і сенсорно-ментальні значення утворюють ядерну зону перцептивного прототипу, ментально-сенсорні – медіарну зону, образні – периферію, корелятивну ядру і медіарній зоні [6: 91].

Цікавими виявилися об'єкти, позначені червоним кольором. *Червоний* поєднується з іменниками на позначення одягу (12), зовнішності людини (7), калини (6), води (5), небесних об'єктів (5), пожежі (3), об'єктів земної площі, крові (3), предметів (2), рослин (1), напоїв (1) тощо, проте конвенційною тут можна вважати тільки одну сполуку – *червона калина* (6 слововживань, 13 % червоного). Для порівняння вкажемо, що в інших групах КП виявляється тісний зв'язок певного забарвлення з предметом, що проявляється у частому використанні сполуки. Так, більше 50% *чорного* сектора займає словосполучення *чорні брови*, для *білого* доміантними виявились варіанти сполуки *біла шкіра* (*біле лице, білі руки, біле тіло, білі ребра* тощо).

Прототипна ознака здатна продукувати різноманітні когнітивні тропи: порівняння: *Базари, де військо, як море червоне Перед бунчуками, бувало, горить, А ясновельможний, на воронім коні, Блисне булавою – море закипить...* [7: 235], метафору: *Горить Скутар, стиха робота, І хлопці сходяться, зійшлись, Люльки з пожару закурили, На байдаки – та й потягли, Рвучи червоні гори-хвилі* [7: 237]; *Бери ж їх, лети Та по всьому небу орду розпусти. Нехай чорніє, червоніє, Полум'ям повіє, Нехай знову рига змії, Трупом землю криє* [7: 269] тощо.

Отже, червоний колір сприймався Т. Шевченком як один з основних на кольористичній карті світу. Аналізоване КП виявило високу здатність продукувати граматичні і словотвірні варіанти, вступати в тісні номінативні зв'язки з широким колом референтів, формувати образні конструкції.

У подальших дослідженнях плануємо простежити теорію прототипної еволюції ознаки «червоний» і розвинути на українському матеріалі проблему виявлення предметного еталона кольорного прототипу методом порівняльного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдырев Н.Н. Репрезентация знаний в системе языка / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2007. – № 4. – С. 17 – 27.
2. Вежбицкая А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – С. 231-291.
3. Демьянков В.З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка / В.З. Демьянков // Структуры представления знаний в языке / Отв. редактор Кубрякова Е.С. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. Информации по общественным наукам, 1994. – С. 32-86.
4. Мерзлякова А.Х. Типы семантического варьирования прилагательных в поле «Восприятие»: (На материале английского, русского и французского языков) : Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. – Уфа, 2003. – 356 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – Т. XI. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
6. Слухай Н.В. Вербалізація сенсорних прототипів у поетичній творчості Тараса Шевченка: колір і звук / Н. В. Слухай // Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць. – Вип. 14. – К.: КНУ, 2011. – С. 87-96.
7. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1: Поезія 1837 – 1847 / Перед. слово І.М. Дзюби, М.Г. Жулинського. – 784 с.
8. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 2: Поезія 1847 – 1861. – 784 с.
9. Rosch E. Natural categories // Cognitive psychology, 1973. – V.4. – P. 328 – 350. 10. Goldstone R.L., Kersten A. Concepts and Categories // Healy A.F., Proctor R.W. (Eds.) Comprehensive handbook of psychology. – New York: Wiley 2003. –Volume 4: Experimental psychology. – P. 591-621.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Парасін – кандидат філологічних наук, докторант Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, сенсорна лінгвістика.

СОЦІОДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ ТЕРМІНОВИКОРИСТАННЯ

Світлана РИБАЧОК (Тернопіль, Україна)

Проаналізовано соціодискурсивний простір сучасного економічного дискурсу. Виявлено продуктивні засоби термінологічної репрезентації соціокультурних орієнтирів у дискурсивному просторі сфери глобальної економіки.

Ключові слова: дискурс, текст, економічний дискурс, термінологічна лексика, соціодискурсивний простір, когезія, когерентність.

The socio-discursive sphere of contemporary economic discourse has been analyzed. The productive means of terminological representation of socio-cultural reference points in the discursive domain of the global economy have been established.

Key words: text, discourse, economic discourse, terminological lexis, socio-discursive space, cohesion, coherence.

Початок XXI століття характеризується новими політичними, економічними, культурними процесами і тенденціями, які поступово набувають глобальних масштабів та вербалізуються у мові. Термінологічна репрезентація таких процесів веде до формування найзагальніших системотворчих концептів глобалізованого світу, розмиваючи межі економічного, політичного та інших дискурсів та об'єднуючи їх у єдиний дискурсивний простір.

Досліджуючи мовне вираження впливу глобальних змін у масштабах соціума й цивілізації, предметом нашої уваги стала термінологічна лексика, яка функціонує в економічному дискурсі, який найбільш чутливий до світових трансформацій.

Однією з реалій сучасного суспільства є комунікація у сфері глобалізованої економіки. Рівень володіння економічним текстом часто забезпечує успіх комунікації у сфері економіки й авторові, й адресатові тексту. Аналіз термінології в ракурсі лінгвокреативної діяльності та впливу людського фактора на розвиток мови є сьогодні вельми актуальним. Мовний інтелектуалізм індивідуума, який простежується на лінгвокогнітивному рівні вивчення мовної особистості, передбачає аналіз тих понять, що дають дослідникові вихід через мову до свідомості, до процесів пізнання. Здійснюючи когнітивні операції зі структурами знань, людина одночасно виконує й комунікативну роль, оскільки кінцевою метою когнітивно-комунікативного процесу є передача знань. Дослідники звертаються до когнітивних аспектів терміносистем, що мають на увазі вивчення механізмів ментальної діяльності людини при взаємодії зі світом та його відображення через мову [1-4]. Проблема формування, збереження й передачі знань засобами термінологічних одиниць (ТО) набуває все більшої актуальності в сучасному контексті динамічного розвитку світу. Усе це спричиняє потребу вивчення ролі термінів у науково-пізнавальній і комунікативній діяльності людини.

Об'єктом цього дослідження є англійська термінологія у сфері економіки. Англійська економічна термінологія відзначається давністю походження, різноманітністю своєї організації, широтою функціонування. Вона є невід'ємною частиною загальнолексичного фонду мови. Особлива епістемічна функція термінів спричиняє й деякі закономірності їх використання, а ступінь розвитку економічної термінології засвідчує рівень економічного розвитку країни. Англійська економічна лексика належить до високорозвинутих терміносистем. Основи англійської економічної термінології почали формуватися ще в XV ст. Економічний термін є феноменом, що привертає увагу кожного – від звичайного споживача, на якого спрямовано потік інформації економічного змісту, до професіоналів. Особлива актуальність дослідження економічного дискурсу (ЕД) – текстів, «занурених» в економічне життя, полягає в умовах глобалізації економічного простору, коли економічна і політична реальність служить засобом осмислення нових суб'єктивних і об'єктивних сутностей. Синтезуючи різні визначення, під ЕД розуміємо лінгвокультурну подію, що реалізується у мовній практиці учасників сфери економічної діяльності. Критеріями для виділення ЕД можуть служити: тематична сфера відношень людини у системі економічних зв'язків; система економічних понять; певні економічно зумовлені цілі комунікантів, що зумовлюють вибір мовних засобів. Економічний текст є вербалізованою маніфестацією економічного дискурсу, який можна розглядати як інтегративну сукупність текстів, що подають економічну тематику, функціонують в межах комунікативної сфери економіки і обслуговують потреби комунікантів. Функціональне призначення економічного дискурсу, що зумовлюється соціальною сферою, прагматикою й умовами мовленнєвого спілкування, є основою для породження відповідних жанрів: наукового економічного (або його теоретичного підґрунтя), навчального-методичного (моделюється з метою його вивчення й опанування під час навчання мові економіки), науково-популярного та ін.

Таким чином, економічний дискурс є віддзеркаленням лінгвосціологічної взаємодії суб'єктів економічної діяльності з метою досягнення комунікативних та фахових цілей, що реалізується в основній формі організації та продукції цієї взаємодії – тексті. Розглянемо передусім тлумачення терміна "economics". Різні його визначення в економічних працях створюють певні труднощі у репрезентуванні економічних знань. Заслужує на увагу його дефініція, подана у словнику CCELD: "Economics – the study of the production of wealth and the consumption of goods and services in a society, and the organization of its money, industry, and trade" [5: 448]. У цьому визначенні характеризується економіка як наука, що вивчає виробництво та споживання товарів і послуг, обіг грошей у промисловості та торгівлі. За іншим визначенням, economics є наукою, що вивчає вирішення проблеми обмеженості (чинників виробництва): "Economics – the study of the way in which mankind organizes itself to

tackle basic problems of scarcity” [6: 121]. В англійській та американській монографічній літературі зустрічаються й авторські тлумачення цього терміна (пор.: “Economics is a set of tools that enable us to use our resources efficiently”). В англійських економічних текстах значення терміна economics не завжди однозначне, а його дефініції різняться залежно від типу словника, часових і просторових чинників, авторської точки зору тощо. Це зумовлює труднощі не тільки в моделюванні системи економічних знань, але і способів їх знакового втілення, тобто вербалізації. Досвід вивчення системно-структурної організації термінологіки свідчить про необхідність з’ясування закономірностей відображення позамовного знання в семантиці термінів, а також ролі термінології у формуванні мовних і наукових картин світу [1-4]. Вивчення структур репрезентування вербалізованих знань і їх моделювання є одним із завдань когнітивної лінгвістики, адже в семантиці мовних знаків зафіксовані результати ментальної діяльності. Дослідження терміносистем на когнітивних засадах виявляє ефективність моделювання тих ментальних процесів, які задають структуру мовних елементів у відповідній системі, пояснюють механізми їх організації й репрезентації в дискурсі, а також адекватність вибору терміна відповідно до комунікативних завдань повідомлюваного.

Таким чином, способи моделювання економічного дискурсу та його організації шляхом використання загальнонаукової та термінологічної лексики, що втілюють ідею наукового підходу до витлумачення та аналізу економічних явищ, формують середовище вербального та невербального досвіду.

Провідні принципи текстотворення реалізуються передусім лексичними засобами, що впливають на характер репрезентації мовної картини, яка є результатом когнітивних процесів, і якій властиві когезія та когерентність. Когезійні зв’язки в тексті репрезентують співвідношення концептуальних сутностей у картині світу. Лексичні засоби є актуалізаторами відношень тотожності, протилежності, включення, частини і цілого, хронологічних, причинно-наслідкових тощо.

Як показують спостереження за англійськими економічними текстами, межі сфери економіки не завжди чітко окреслені. Вони можуть переплітатися зі сферами політики, права, соціології, географії, історії, екології, інформатики, що спричиняє використання термінів інших сфер в економічному дискурсі. При цьому слід розрізняти різні типи термінів, враховуючи їхні системно- та текстозумовлені характеристики, які визначаються статусом терміна в окремій сфері та в конкретному тексті.

Виділено такі типи термінів, що функціонують в економічних текстах і виражають 1) базові поняття сфери економіки (land, market, trade, inflation, tax, unemployment), 2) спеціальні поняття економіки (market capacity, market rate, costs inflation, taxable income, consumer price index), а також 3) терміни інших галузей знання (law, political forces, social aids), 4) міжгалузеві терміни-омоніми (слова, що є термінами в різних наукових сферах, – operation, cohesion, data).

Термінологічні одиниці конденсують у собі весь соціодискурсивний простір, що включає культуру, історію, психологію різних народів та ін. Про це свідчить значний прошарок іншомовних елементів у термінологічній системі економіки, зокрема латинської (investment), грецької (microeconomics), італійської (tariff), німецької (Fracht), французької (balance), голандської (tax haven) та інших. Термінологічні складники інтернаціонального характеру асимілюються мовою-сприймачем, тому термінологію слід вважати національним явищем.

Дослідження в галузі лінгвокультурології як науки про взаємозв’язок і взаємодію культури і мови в її функціонуванні виявляють значний вплив головних соціодискурсивних факторів (релігії, звичаїв, естетики, освіти, інституцій тощо) на різні сфери діяльності людини. Зміни в термінологічних системах відбуваються разом зі зміною суспільної культури, тому мову не можна розглядати у відриві від соціуму.

Аналіз економічного дискурсу дає можливість говорити й про певний вплив культурно-мовних чинників на функціонування термінів у економічній сфері. Вони визначаються, зокрема, в конотативних зв’язках із чинниками національного (multinational enterprise), регіонального (regional trading), гендерного (women labour market), вікового (youth

employment), професійного (academic economist), етнічного (black conditions in economy) порядку.

В економічному дискурсі має місце взаємодія економічних термінів з термінами антропоцентричної, суспільствознавчої, країнознавчої, культурологічної тематики, що розширює когнітивний простір усього дискурсу. Суспільно-політичні та етнокультурні процеси призводять до міграції термінів із різних галузей науки у сферу економіки. Інтегруючись, останні постають у вигляді дифузних виявів – як економіко-екологічний (environmental economies, ecological economies), економіко-географічний (economic evaluation of landscape change, geography of money), економіко-правовий (international economic legacy; соціології (socio-economic analyses), економіко-історичний (ancient-, medieval economic ideas), аграрно-економічний (agro-economic perspectives) міждисциплінарні феномени.

Активне використання в тканині тексту міждисциплінарних термінів виявляється в реалізації текстових категорій когезії та когерентності. У статті “Circumstances and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economics” [8: 5-15] когезія термінологічного поля забезпечується рядами економічних термінологічних словосполучень (ТС) із компонентом economics (transition economics, market economies, planned economies, macroeconomic distortion), а також рядами ТС культурологічного, краєзнавчого змісту з термінологічним компонентом cross-country (cross-country studies, country-specific features, cross-country variations, cross-country equation). У результаті їхньої взаємодії створюються такі ТС, як cross-border trade, cross border variation in inflation, country clusters of market distortion. У такій дискурсивній організації лексичного матеріалу мають місце механізми когезійної дії різних типів термінів, спрямованих на інтеграцію знань, трансфер інформації, якісну репрезентацію певних суспільно-економічних явищ.

Сучасна соціодискурсивна ситуація ставить проблему інформаційної лінгвокультури, яка дозволяє абстрагуватися від цивілізаційних, національних і релігійних розбіжностей. У мовах світу з’являються нові концепти – “глобалізація”, “інтеграція”, “інтернаціоналізація” [182: 251-254], термінологічна репрезентація яких виявляється в економічному дискурсі. У журналі “The Economic Journal” за 2000-2005 р. зафіксовано такі ТС: international money, monetary integration; global finance, global capital flows; global market, global production; global labour flexibility; international competitiveness тощо.

Спостереження над матеріалом дають підстави говорити про такі продуктивні засоби вербалізації соціокультурних орієнтирів у економічному дискурсі:

ТО, у складі яких є лексеми із складниками “країна”, “інтеграція”, “інтернаціоналізація”, “глобалізація”, “інформація”, “єдність”, “вік”, “етнос”, “стать” тощо (global bank, international business, multinational monopoly; economical integration, generational accounting, trading unity, informational advantages, creditor-country);

ТО, що є результатом словотвірних процесів (префіксація inter-, over-, uni-, trans-, cross-, multi-; суфіксація -ize, -ation, -igion, -ition; словоскладання transaction, product uniformity, coalition, cross-elasticity, euro-erea inflation);

ТО, у складі яких є ареальна лексика на позначення континентів, країн, регіонів світу (Chilean tariffs, Asian economics).

Ефективне використання термінологічних одиниць у різножанрових економічних текстах передбачає звернення до питань екології й культури терміновикористання, що виявляється в ряді вимог на дотримання термінологічних стандартів, норм і правил. Засвоєння й розуміння наукових понять починається з початкового сприйняття термінів, тому вони повинні вводитися в текст так, щоб були зрозумілі їх взаємозв’язки у структурі й системі понять відповідної галузі задля формування цілісного уявлення про предмет.

Уведення терміна в текст повинно забезпечувати однозначність його розуміння, запам’ятовування й відтворення. З метою однозначного розуміння й трансферу інформації важливо подавати дефініції, визначати чи уточнювати не тільки вузькофахові, але й базові терміни, а також терміни, у складі яких є загальноживані та інтернаціональні елементи для кожного конкретного тексту.

Такі уточнення важливі й тоді, коли терміни використовуються в нетрадиційному значенні для відкритих наукою нових сторін відповідного поняття. Визначення термінів

наводяться з авторитетних лексикографічних джерел. При цьому важливо зберігати однозначність їх використання впродовж усього тексту. З метою уникнення неоднозначності не варто зловживати скороченнями, лексичними чи граматичними синонімами, іншомовними варіантами, професіоналізмами, жаргонізмами, нетермінологічною лексикою, що може зумовити невідповідність між планом вираження та планом змісту терміна.

Таким чином, значний вплив на оптимізацію терміновикористання у фахових економічних текстах мають соціодискурсивні чинники як такі, що оперативно реагують на культуру й екологію мовлення, перманентно фіксуючи динаміку епістемічних змін у масштабах соціума й цивілізації, а тому й інтегруючи надбання різних галузей знання.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2000. – 259 с.
- Куделько З.Б. Англійська терміносистема ринкових взаємин: синтагматичні та парадигматичні особливості: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ЛНУ ім. Ів. Франка – Львів, 2003. – 20 с.
- Лотка О.М. Англійська термінологія фінансово-економічних взаємин: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 20 с.
- Науменко Л. Типологія сучасного ділового англо-українського дискурсу // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Германська філологія. – Вип. 188-189. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 284-293.
- Collins Cobuild English Language Dictionary / William Collins Sons & England: Co LTD, 1993. – 1703 p.
- Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995. – 1772 p.
- The Economic Journal. – Oxford, UK & Boston, USA: Blackwell Publ. Ltd, 2003. – Vol. 113. – No 484.
- The World Bank Research Observer. - Oxford: Oxford University Press, 2001. – Vol.16. – No.1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Рибачок – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, термінологія.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД

Наталія РОМАНОВА (Київ, Україна)

Статтю присвячено опису вербального відображення емоції інтересу в середньовірхньонімецький період. Розглянуто питання найменування емоції інтерес на етимологічно-історичному тлі.

Ключові слова: інтерес, емоція, середньовірхньонімецький період, вербалізація, функція, термін, індивід, особистість.

The paper is devoted to the description of verbal representation of the emotion of interest in the Middle High German period. The ways of verbalization of the emotion of interest have been considered against etymological and historical backgrounds.

Key words: interest, emotion, Middle High German period, verbalization, function, term, an individual, a personality.

Емоції, які пронизують усі сфери господарської діяльності людини, є носіями її внутрішнього світу (психічно-когнітивного) й водночас рушієм у зовнішньому світі (суб'єктно-об'єктному). Тут емоції розглядаються як медіатор між Я-концепцією і Я-довкілля. Цим же можна пояснити й вибір теми нашого студювання.

Проблема найменування емоцій уже давно перебуває в центрі уваги мовознавців. Їй присвячено численні студії (Апресян Ю. Д., Вежбицкая А., Гамзюк М. В., Жуйкова М. В., Иорданская Л. Н., Манзій А. М., Мягкова Е. Ю., Приходько А. И., Шамаева Ю. Ю., Шаховский В. В., Fiehler R., Fries N., Hermanns F., Schwarz-Friesel M. та багато ін.), у яких розроблено ключові поняття, що дало змогу окреслити семантику емоцій людини, виявити основні мовні засоби вираження цього складного феномена, дослідити участь мовних одиниць нижчого рівня у творенні емотивності лексем, вивчити реалізацію емотивних компонентів семантики й комунікативної значущості емотивної лексики різних типів, класифікувати лексичні емотивні одиниці за трьома трендами: найменування, вираження й опис емоцій тощо. Незважаючи на великий обсяг наукової спадщини із заявленої в назві статті проблематики, позначення *інтересу*, який видається чи не найбільш звичним для людського існування й пізнання, залишається на периферії мовознавчого пошуку. Крім того, зазначені вище і інші автори здійснювали свої дослідження здебільшого на матеріалі

сучасних європейських мов із опорою на один із підходів до тлумачення феномена, як приклад: комунікативного (В.И. Шаховский), когнітивного (М.В. Гамзюк), лінгвокультурологічного (А. Вежбицкая), психолінгвістичного (Е.Ю. Мягкова) тощо, ми ж розглядаємо вербалізацію емоції *інтересу* з точки зору мультипарадигмального підходу (термін Н.П. Тропіної): з боку психології, філософії, прагматики, ономазіології.

Метою запропонованого дослідження є лексико-семантичний аналіз німецькомовних позначень інтересу в медіальний період на лексикографічному матеріалі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) охарактеризувати поняття “інтерес” із психологічної та філософської точки зору; 2) простежити еволюційний розвиток німецькомовної лексеми *Interesse* на етимологічно-історичному тлі; 3) виявити вербальне відображення емоції *інтересу* в німецькій мові медіального періоду в її словниковій царині.

Традиційно базова емоція *інтересу* характеризується як позитивне переживання людиною своєї трудової та творчої діяльності [1: 105-106]. При цьому в процесуальності бере активну участь її перцептивна система, зокрема зір, слух, нюх, дотик. Важливо не переплутати розглядуваної емоції із реакцією подиву й дивування, які пов’язані з активацією центральної нервової системи. Критерієм розмежування емоції та реакції є дефініція “**емоція**”. Тут передбачається наявність трьох основних компонентів – нейрофізіологічний процес, експресивна поведінка й переживання.

Якщо специфіка *нейрофізіологічного* процесу інтерпретується психологами крізь призму електрохімічної активності нервової системи, то експресивна поведінка – з точки зору кінетики, мімічної діяльності, а також пантомімічних, вісцерально-ендокринних і головних реакцій людини, переживання ж кваліфікується із огляду на значущість об’єкта для суб’єкта [1: 56-57]. Результати психологічного аналізу природи емоцій демонструють, що це питання знаходиться в стані активної розробки, оскільки єдиним фактором, із яким учені психологи погоджуються майже одностайно, є нервово-м’язовий рівень як зовнішній прояв психічного переживання [2: 52].

Варто зауважити, що інвентарний список активаторів емоції *інтересу* залишається для кожної історично-культурної епохи розвитку людства загалом і етносу зокрема, відкритим. Узагальнено виокремлюються три класи взаємопов’язаних причин: 1. переміни, 2. фізіологічні рухи, 3. новизна об’єкта. Переміни як дзеркало монотонності й одноманітності буття обумовлені потребою щось змінити в цій “сірості”, вирватися із її “обіймів”. Отже, бажання якісних змін відкриває шлях до нових типів чи рівнів стимуляції, нових активаторів емоції *інтересу*. Зміна обстановки, як активатор *інтересу*, тісно пов’язана із фізіологічними рухами і новизною об’єкта. Принагідно зазначити і те, що новизна об’єкта може викликати не лише позитивну емоцію *інтересу*, але й негативну емоцію *страху*. Гадаємо, мова йде не стільки про новизну об’єкта, скільки про його “чужорідність”, незвичність, небезпечність.

Емоція *інтересу* відіграла дуже важливу роль у еволюції людини, виконуючи різноманітні адаптивні функції в перебігу всієї історії її існування. До них належать: біологічна, мотиваційна, соціальна, когнітивна функції. Нагадаємо, що *біологічна* функція *інтересу* полягає в забезпеченні організму енергією для поведінки; *мотиваційна* функція *інтересу*, будучи детермінованою типами мотивацій (внутрішні / зовнішні), визначає спрямованість індивіда та направляє людину до її мети (перший тип мотивацій, що співвідноситься із внутрішніми процесами), формує комунікативну поведінку особистості в соціумі й сприяє більш широкому відображенню дійсності (другий тип мотивацій, які реалізують пізнавальні потреби); *соціальна* функція *інтересу* має забарвлену інтелектуальну вибірковість, що проявляється через гру й соціальну комунікацію, тут можна стверджувати, що інтерес є механізмом рівня соціалізації індивіда, активності його взаємодії із суспільством, іншими людьми; і, нарешті, *когнітивна* функція *інтересу* виявляє розмаїття лій соціальної поведінки й варіантів розвитку індивіда як особистості: хтось більше цікавиться предметами (предметна орієнтація), когось захоплюють ідеї (інтелектуальна орієнтація), третій проявляє інтерес до людей (соціальна орієнтація). При аналогічному типі орієнтації людина виявляє свій розумовий потенціал обмежено, тобто вона належить лише до однієї категорії, наприклад: “мислитель”, “діяч” чи “сентіаліст” (від лат. *sensilis* – “одарений почуттями”) [1: 107-112, 126-129]. Вагомість кожної із зазначених вище функцій емоції

інтересу неможливо переоцінити, адже цінність інтересу полягає в його корисності як для організму індивіда, так і для соціалізації особистості. Тісна взаємодія всіх функцій *інтересу* забезпечує перехід від абстрактної можливості людини володіти емоційно-психологічним статусом у реальну можливість освоєння й креативного перетворення об'єктивної дійсності індивідом.

Говорячи про час появи назви емоції *інтересу* (*Interesse*) в словниковому фонді німецькій мові, необхідно відмітити, що часові межі є розмитими й дискусійними (від XV до XVIII ст.ст.) [5: 366; 7: 404]. Констатуємо, за [11: 432], що лексема *Interesse* є відносно новим утворенням у системі ідентифікованих (науково) базових емоцій – XVIII ст. Ілюстроване слово запозичене із французької мови, як і власне сама назва *емоція* (*Emotion*). Хоч хронологія цих іменникових запозичань розпочинається з лексеми *Interesse* – XIII ст., первинним слід уважати номінант *Emotion* – XVII ст. Здавалося б, час початку вживання слова навряд чи може мати для нашого сучасника вирішальне значення. Однак виявляється, що розумом і серцем, душею і тілом людина укорінена в минуле своєї нації, країни, мови, слова [3: 14]. З поваги до традицій німецького народу, через наше небайдуже ставлення до історії його мови, об'єктивність дослідження маємо також розглянути первісне значення *Interesse*.

Згідно із [7: 404], слово вживалось (і продовжує вживатись [5: 366]) як термін у юриспруденції для позначення відсотків, відшкодованого збитку, користолюбства. Сутність *інтересу*, таким чином, передбачає сумарність частин від чогось, повернення витрати чимсь іншим, прагнення до власної вигоди, наживи. Очевидно, для середньовічної людини була важлива ідея цілісності й повноти, зв'язок частин у двох площинах: ідеальній та матеріальній, перевага матеріального над ідеальним.

Цікаво відмітити, що уявлення про *інтерес* як процесуальність спільної дії, важливість результату процесуальності формується значно пізніше – в XV ст. [5: 366]. Взаємодія ґрунтується на співдіянні, узгодженості дій і рухів між сторонами учасниками, порозумінні відповідно, зосередженості на об'єкті. Тут уже простежується набір ознак, що характеризують сучасне поняття емоції *інтерес*: переміни, рухи, імпліцитно новизна. Постмедіальну людину вірогідно не задовольняє пасивність споглядання навколишнього світу, як її пращурів. Вона виявляє цікавість до його проблем, намагається через свою співучасть полегшити тягар буття іншому, розділити його, здійснити моральний вчинок. Разом із тим у суб'єкт-суб'єктних відношеннях яскраво виявляються дві тенденції: одна – до свідомої прибутковості загалом, друга – до власної вигоди [11: 432].

Семантика слова *Interesse* допускає також позначення духовної співучасті й спрямованості у філософській сфері, зокрема антропологічний філософії другої половини XVIII ст., представники якої (І. Кант) розробляли проблеми естетики [11: 432]. Цим підготовлюється перехід до *психологічної* наукової парадигми знань – *емоційної* сфери особистості. Він здійснюється на основі розкриття філософами зв'язку психології діяльності й творчості та їх змістової сторони, що є відображенням об'єктивної реальності [3: 125]. У І. Канта синкретична природа інтегративних наукових сфер – філософії та психології – впливає на семантичну структуру терміна “*інтерес*”, її сприйняття і функціонування. Загальний шлях розвитку семантики назви емоції *інтересу* – це становлення її як терміна, поняття, лексичної одиниці. Маємо наголосити, що лексичне значення слова формується в межах трьох термінологічних систем: правової, філософської та психологічної, які пропонують, як уже зазналося, різні підходи до визначення самого поняття “інтерес”. Щодо психологічного визначення терміна “інтерес”, він є узагальненим і найменш радикальним [3: 52], ніж дефініція, інкорпорована поняттєвим інструментарієм юридичних наук. Водночас психологічний термін “інтерес” базується на філософській естетичній концепції І. Канта, вихідним пунктом якої є *чуттєвість*. Розрізняючи три види чуттєвої здатності людини до творчості: образотворчу (споглядання в просторі), асоціативну (споглядання в часі), бісоціативну (у сучасному розумінні бісоціатива – це сполучення елементів на генетичній основі), І. Кант висуває на передній план репродуктивну уяву людини та мистецтво запам'ятовування. Над чуттєвістю, як нижчою пізнавальною здатністю, дослідник надбудовує розсудок, який нічого не може вдіяти без чуттєвості [3: 663-667]. Тут когнітивне

формується на емоційному, зорієнтоване за трьома ілюстрованими трендами чуттєвості, що наближає цю ідею до популярної сьогодні теорії диференціальних емоцій К. Е. Ізарда, де обґрунтовано когнітивні орієнтації, основані на *інтересі* [1: 138].

Із огляду на зазначене вище, вербалізація *інтересу* в середньовісній німецькій мові (XI–XIV ст.ст.) є неоднорідним мовним явищем, яке розглядалось із позицій спеціального й загальноновживаного позначень. Відмежування семантики термінів і загальних лексичних одиниць соціально-психологічної галузі є умовним, оскільки між термінами і загальною лексикою виділяється маргінальна чи перехідна зона значень слова. Під маргінальною зоною значень слова в нашій студії розуміється зона урівноваження вихідних і нових значень лексичної одиниці. Інакше, – слово змінює свій лексико-семантичний статус у межах відповідної системи мови: термін переходить у загальноновживану лексичну одиницю (процес детермінологізації) і навпаки, загальноновживана лексична одиниця переходить у термін (процес термінологізації).

Те, що *інтерес* медіальною людиною розумівся не як емоція (переживання [2: 52]), а як **відчуття** (вплив на органи чуття [2: 29]) репрезентовано в працях І. Канта і зафіксовано в етимологічних, історичних німецькомовних словниках відповідно. Виходячи із сказаного вище, спробуємо простежити вербалізацію емоції *інтерес* на фактологічному матеріалі [4: 10; 6; 8], зрозуміти її як феномен, як стрижень соціальної та індивідуальної характеристики трудової та творчої діяльності людини.

Методом суцільної вибірки із зазначених вище лексикографічних джерел було відібрано 52 слова, семантична структура яких містить семи “концентрація уваги”, “зацікавленість”, “занурення в роботу”. В корпусі вибірки 31 іменник (*aht, ahte* “meinung, gesinnung, aufmerken, beachtung, berechnung”; *achtung* “das achten, beachten, aufmerken; die meinung, das gutdünken; die schätzung, abschätzung”), 10 прикметників (*begrífec/ic* “aufmerksam”; *ge-, giwar* “aufmerksam, scharfsichtig”), 6 прислівників (*andæhticliche, -dâhtickliche(n)* “andächtig, ehrfürchtig”; *vliz_e* “eifrig, sorgfältig”), 5 дієслів (*geruochen, girûchen, -rôchen* “verlangen, wollen, wünschen; sich kümmern, sorgen; annehmen; berücksichtigen; beruhen <...>”; *merken, mirken* “achten; beachten; sich merken, merken/sehen, betrachten; erkennen <...>”). Кількісна морфологічна асиметрія може засвідчувати формування нового поняття і активний пошук для його найменування. До найважливіших рис *інтересу* належать: концентрація (*begrífec*), поміркованість, рішучість (*bedâht*), кмітливність (*verstendic*), старанність (*vliz_e*). За медіальною традицією, *інтерес* був не тільки зовнішньою характеристикою поведінки трудящої людини, а й облігаторним елементом внутрішнього смислу Святого Писання, що зумовило нове співвідношення – “людина – вище існування”. Тут не проголошується злиття двох компонентів – тіла й душі, людини й Бога, інтересу трудящого, чи динамічного й інтересу втіленого, чи статичного. Істину цього відношення патристика бачить у ідеї Боголюдини, котра поєднує полярні компоненти – божественне й людське, тіло й душу, динаміку й статику. Ознака зацікавленої дії, стану чи іншої ознаки емоції *інтересу* вказує на суб’єктивність оцінки (*andæhticliche*), самобутність (*sunderliche*), активність, енергійність (*vlizecliche*). Синкретизм мислення медіальної людини репрезентовано в семантиці полісемічних дієслів, що позначають одночасно низку різних процесів – ментальних, психічних, аксіологічних (*ahten*); когнітивних, волюнтативних, соціально-психологічних (*meinen*¹).

Складна й різна природа емоції *інтересу* (фізична, нейрофізіологічна, психічна), відмінні умови прояву кожного з її компонентів зумовлюють появу різних слів у мові середньовісній німецькій мові, що вживаються на позначення інтересу, його характеристик, процесуальності. Широкий спектр позначення емоції *інтересу* (від виду до властивості, способу, зовнішнього вигляду, поведінки, манер, стану, уваги, наміру, розсудливості, задуму, очікування, розміру, кількості), отриманий як від однорідних, так і різнорідних ономазіологічних основ. Мова йде про кореневі чи прості та численні похідні слова.

Підсумовуючи, зазначимо, що вербалізація емоції *інтерес* в середньовісній німецькій мові характеризуються рядом особливостей в діахронічному плані. *По-перше*, формування й становлення номінантів емоції *інтерес* детерміновано позамовними чинниками:

міфологічною свідомістю, що дедалі більше зазнавала психічного й соціального тиску з боку релігії, влади, науки, освіти, культури; наївним мисленням, яке мало охопити, усвідомити, засвоїти й трансформувати могутній потік нових знань теологічного, філософського, естетичного характеру; еволюціонуванням розуміння емоційної сфери: від відчуття (тіло) до почуття (внутрішні органи тіла) навколишнього світу; переоцінкою цінностей, у тому числі і людини як найважливішого творіння божого; зміненням ракурсу сприйняття науковцями і самою людиною Я-концепції – будь-який індивід є центром Універсуму тощо; *по-друге*, метамова зазнала семантичних зрушень, міграції та запозичень; активізувались процеси словотворення у всіх галузях господарської діяльності людини; художні твори сприяли детермінологізації; *по-третє*, конкурування між спеціальною і загальноживаною лексичними системами у межах мови зумовило формально появу маргінальної зони значень. Запропоноване дослідження продемонструвало, що крім власне вербалізації емоції *інтересу* в середньовісній німецькій мові доцільно виокремити семантичне значення, яке охоплює сигніфікативний, денотативний, конотативний, етнокультурний компоненти значення і вказує на мотивацію найменування, що й може бути перспективою подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Изард К.Е. Психология эмоций / Кэррол Эллис Изард ; пер. с а. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с. – (Серия: “Мастера психологии”).
2. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.
3. Роменець В.А. Історія психології. Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Роменець В. А. – К. : Либідь, 2005. – 916 с.
4. Benecke G. F. Mittelhochdeutsches Wörterbuch: in 3 Bd. / Benecke G. F. – Leipzig : S. Hirzel Verl., 1854 – Bd. 1: A–L. – 1854. – 1061 S.
5. Duden Das Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache : Bd. 7 / [hrsg. Matthias Wermke]. – Mannheim: Dudenverl., 2007. – 960 S.
6. Hennig B. Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch / Beate Hennig. – Tübingen : Max Niemeyer Verl., 2007. – 500 S.
7. Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Friedrich Kluge. – Berlin : WdeG, 1999. – 921, [3] S.
8. Köbler G. Mittelhochdeutsches Wörterbuch [Електронний ресурс] / Gerhard Köbler. – 2007. – Режим доступу до словника: <http://www.koeblergerhard.de/germanistischeswoerterbuecher/mittelhochdeutscheswoerterbuch/mhdwbhin.html>.
9. Langenscheidt Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache / [hrsg. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann]. – Berlin : L, 2008. – 1307, [5] S.
10. Lexer M. Mittelhochdeutsches Wörterbuch / Matthias Lexer. – Leipzig : S. Hirzel Verl., 1974. – 343 S.
11. Paul H. Deutsches Wörterbuch / Hermann Paul. – Tübingen : Max Niemeyer Verl., 1992. – 1130 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Романова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: історія німецької мови, лексична семантика, семасіологія, теорія перекладу, психолінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ В АКАДЕМІЧНОМУ ЖАНРІ БАНКІВСЬКОГО ДИСКУРСУ

Ганна ХАЦЕР (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядається проблема жанрової стратифікації англомовного банківського дискурсу, визначається лексико-семантична організація текстів академічного жанру цього виду дискурсу.

Ключові слова: жанрова стратифікація, англомовний банківський дискурс, лексична організація, семантична організація, академічний жанр.

The article is dedicated to the problem of English banking discourse genre stratification. Lexical and semantic organization of texts in academic genre of this kind of discourse is determined.

Key words: genre stratification, English banking discourse, lexical organization, semantic organization, academic genre.

Англомовний банківський дискурс як спеціальний економічний різновид інституційного дискурсу, учасниками якого є агенти – співробітники банку – і клієнти – споживачі банківських послуг, охоплює різні види соціальної комунікації: спеціальну, масову і міжособову. На цьому тлі виникає питання жанрової стратифікації банківського дискурсу з огляду на специфіку використання в ньому відповідної термінології.

Метою статті є розглянути жанрову-дискурсивну специфіку англомовних банківських термінів на прикладі окремого жанру банківського дискурсу – академічного.

Об'єкт дослідження – англomовні банківські терміни, що конституюють тексти академічного жанру англomовного банківського дискурсу.

Предмет дослідження – номінативні та функціональні особливості термінів в академічному жанрі англomовного банківського дискурсу.

Категорія „жанр” достатньо опрацьована в лінгвістиці, де існує певна кількість її визначень: клас комунікативних подій, складниками яких слугують відповідні комунікативні цілі, що розпізнаються членами певного дискурсивного колективу і зумовлюють структуру дискурсу та вибір змісту і стилю [3: 86]; культурно й історично оформлений суспільно конвенційний спосіб комунікації, зразок організації тексту [1: 46].

У статті під жанром розкміється «дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних та стилістичних засобів» [4: 433].

Для з'ясування жанрових різновидів банківського дискурсу (БД) спочатку означимо його предмет, мету, тематику й ситуації. Так, виходячи із мети (доведення до відома адресата важливої інформації, початок чи продовження співпраці, обговорення деяких її аспектів, реалізація процесу наукового, професійного спілкування), ситуації (засідання Ради банку чи просто підготовка студента до пари), предмета (особливі економічні взаємовідносини між банківськими установами та суб'єктами банківської діяльності) і тематики банківського спілкування (починаючи з обговорення загальних банківських понять і закінчуючи вузькопрофесійними питаннями), виділяємо три жанрові різновиди банківського дискурсу: професійний, академічний і публіцистичний.

Академічний жанр (АкЖ) банківського дискурсу репрезентується сукупністю дидактизованих текстів, спрямованих як на навчання банківській справі, так і на підвищення кваліфікації її працівників. Спеціалізовані тексти цього жанру містяться в підручниках, монографіях, банківських довідниках, методичних рекомендаціях та ін. Однак провідним текстотипом АкЖ є *підручник з банківської справи* – вузькоспеціалізоване друковане видання, призначене для мережі навчальних закладів середньої та вищої професійної освіти і виконане у повній відповідності з принципами і засадами методики викладання спеціальних дисциплін. Попри те, що подача матеріалу, структура і смислове аранжування різняться від підручника до підручника, адресантом АкЖ є агент БД (укладач-професіонал), а цільовою групою (адресатом) – як клієнт, так і агент БД.

Головна мета таких підручників – навчити розуміти основні положення банківської справи, вміти їх застосовувати як у повсякденному житті, так і у процесі виконання фахових обов'язків.

У фахових виданнях, орієнтованих на широке коло читачів, а також у виданнях, присвячених історичним аспектам банківської діяльності, перспективам її розвитку чи дискусійним проблемам галузі переважає загальнонавчана лексика, далі широко використовується банківська термінологія, на останньому місці – загальнонаукові терміни. Це свідчить про орієнтованість АкЖ БД не тільки на агентів, а й клієнтів БД і про неможливість укладання й вивчення підручників без використання загальнонавчаної лексики, яка є базисом будь-якого текстового матеріалу.

Підручники з банківської справи не мають чіткого алгоритму своєї побудови. Їхній зміст може бути викладено по-різному залежно від індивідуальності автора і того матеріалу, який підлягає дидактизації. Системність простежується тільки в загальній композиції, але тут є схильність до преферентного вживання загальнонавчаної лексики у "Вступ / Preface" та "Передмова / Foreword" і в "Висновки / Conclusions", тоді як головне термінологічне навантаження припадає на основну частину – "Розділи" / "Chapters" або "Units". Використання лексики в додатках "Appendixes" базується на матеріалі, який висвітлюється: якщо це фахові статті й таблиці, то переважає термінологія, якщо щось інше, – то загальнонавчана лексика.

Лексичний склад розділів "Preface" / "Foreword" і "Introduction" відображає загальні положення й відомості певної проблеми: *to carry out, to be central, the role, to provide (the reader), to explore (the theme), financial institutions, to discuss*. Широкого використання тут

набувають різного роду вставні та зв'язкові слова – так звані дискурсивні маркери (*in addition, logically, furthermore, nevertheless, in contrast, in particular, overall*).

В основній частині будь-якого підручника з банківської справи на перший план виходять банківські терміни тієї галузі, яка описується, бо саме тут автор приступає до реалізації своєї головної мети – надати пояснення та своє бачення проблеми. Широкого вжитку набувають такі терміни, як *bank, deposit, loan, credit, free banking, central banking*. Частими фігурантами цієї структурної частини підручників стають оцінні та характеризувальні прикметники типу *annually (update interests), completely (free banking business), extremely (limited bank credit)*.

У "Висновках" підводиться підсумок викладеного за допомогою таких банківських термінів і загальноновживаної лексики академічної сфери, як *proposal, recommendations, to compare advantages, basic goal, to be accomplished*.

Центральне місце в АкЖ займають терміни *money, free banking i central banking*. Термін *money* відбиває поняття, яке є основою усієї економічної науки і на якому будується вся споруда банківської діяльності. З терміном *money* в АкЖ утворюється велика кількість термінів-словосполучень, але вони не мають однозначної прив'язки до банківського дискурсу, а можуть конституювати термінополе всієї фінансово-економічної галузі: *hard money /інвестиції/; money stock /політична економіка/; money demand /банківська діяльність, інвестиції/ [5: 372]*.

Дискурсивна реалізація англійської банківської термінології в академічному жанрі характеризується активним використанням термінів-словосполучень. У підручниках з банківської справи термінологічна лексика часто вживається в дистрибуції прикметників, які підкреслюють додаткові характеристики того чи іншого терміна. Найчастіше таке явище спостерігається по відношенню до *bank* та *loan*: *small, inefficient, poorly diversified, unstable*. При цьому найбільш продуктивними прикметниками є *gyrating, erratic, productive, fractional, receptive*, тощо. Абревіатури не притаманні АкЖ, адже вони перешкоджають реалізації функціональної мети текстотипів цього жанру – навчання банківської справи.

При укладанні підручників з банківської справи виявляється синонімія, хоча вона і є негативним фактором для будь-якої термінології. Синоніми термінологічної лексики у цьому жанровому різновиді БД відрізняються експресивністю та емоційністю, простежується лінія порівняння певного терміна з тим чи іншим природним явищем чи істотою. Мюррей Ротбард використовує одночасно два синонімічних терміни – *T-account* і *balance sheet*: *"a must in making any sense whatever out of the banking system is to become familiar with the common accounting device of the T-account, or balance sheet"* [2: 76].

Невід'ємною частиною семантики БТ є в АкЖ полісемія. Тут функціонує значна кількість термінів, запозичених із загальнолітературної мови, що набули вторинних значень (не втрачаючи первинні). Наприклад, термін *ask* має відразу кілька значень, у яких він використовується в підручниках з банківської справи: 'запрошувати, говорити щось у формі питання, тому що вам необхідно отримати інформацію, курс, за яким банк продає валюту – курс, за яким банк продає базову валюту'.

Як зазначалося, адресатами АкЖ є, з одного боку, і не фахівці, і не клієнти, а з другого, – і ті, й інші. Тож слід говорити про дві категорії адресатів. Перша – це "пока-ще-нефахівці" – майбутні спеціалісти, які навчаються банківській справі. У цьому сенсі АкЖ БД є одночасно і жанром педагогічного (дидактичного) дискурсу. Другу категорію адресатів становлять науковці, спеціалісти у галузі банківської справи, фахівці найвищої кваліфікації.

У першому випадку АкЖ пов'язаний з необхідністю навчити цільову групу азам банківського спілкування, підготувати їх до професійної діяльності. Одна з головних вимог до таких текстів – максимальний рівень інформативності на тлі зрозумілості та доступності викладення, що вимагає поєднання двох функціональних стилів – наукового і розмовного. Перший пов'язаний з підвищеною термінологічністю викладення матеріалу, а другий – з підбором загальноновживаної лексики.

Суворий науковий стиль і, відповідно, чіткий підбір та переважання термінолексики спостерігається при викладенні матеріалу для фахівців у галузі банківської справи. Особливо це стосується розділів "Chapters". При цьому авторська модальність відходить на задній план, залишається лише безпристрасне викладення матеріалу, що межує з науковим стилем:

"In a loan the creditor exchanges a present good-that is, a good available for use at any time in the present- for a future good ..." [2: 87].

З другого ж боку, АкЖ передбачає широке використання загальнолітературної, розмовної лексики. Тому цей жанр не виявляє певної доли суб'єктних імпульсів, емоційності, образності, метафоричності, а також модальності. Особливо яскраво це видно в таких розділах підручників, як "Foreword, Preface" та "Appendixes". Зокрема, в уривку "we need to make sure that the monetary system is built on the right foundations – foundations we are very far from having" підкреслена фраза експлікує негативне ставлення автора-мовця до викладеного матеріалу.

Метафоричні порівняння та метонімічні переноси теж набувають широкого вжитку в цьому жанрі БД. Зокрема, у реченні "If you open a bank account, you can't "visit" your money as easily as you can when it sits in your dresser drawer" [6: 4] автор, використовуючи *visit, it sits*, персоніфікує термін *money*, утворюючи в такий спосіб цілісний образ грошей, які мають такі ж здібності, що й будь-яка людина.

За допомогою чинників "модальність", "метафоризація", "образність" в АкЖ БД есплікується факт присутності автора. І це особливо характерно для тих підручників, які орієнтовані на обивателів і нефакхівців банківської справи.

Переважання тих чи інших лексичних засобів варіюється відповідно до змісту підручника. Навіть у тих виданнях, що орієнтовані на спеціалістів, на початку завжди перевага віддається загальноповсякденній, а не термінологічній лексиці. Стиль доволі „вільний”. Тут подаються точки зору науковців фінансово-економічного напрямку, що вимагає використання таких дієслів, як *state, argue, propose, suggest, recommend*. При цьому широко використовуються загальнофінансові та -економічні терміни типу *assets, loan, market, inflation*.

Термінологічні одиниці в АкЖ зазнають екстралінгвального впливу. Поява технологій Ні-Tech зумовила новий поштовх у розвитку БД. Технологічний бум у 90-х рр. ХХ ст. призвів до появи Інтернет-технологій, що проникли і в банківську галузь. З'являються такі терміни, як *online banking, internet-only bank, online investing, Initial Public Offerings*. Кінець ХХ – поч. ХХІ ст. розширив межі банківської діяльності, що призвело до появи спочатку в АкЖ, а згодом і у всьому БД нових термінів (*end-to-end process, payment network, dotcom bank*) і широкому використанню термінів з галузі інформаційних технологій (*blogging, podcasting, connection*), а також появи цілих підручників, присвячених новим напрямкам у банківській діяльності.

Таким чином, аналіз текстів академічного жанру банківського дискурсу показав, що використання англійської банківської термінології в ньому має корелятивний зв'язок термінологічних одиниць та їх стилістичних особливостей як зі структурою підручників, так і з структурою цільової групи, для якої вони призначені.

Перспективними у подальшому видається комплексне дослідження особливостей академічного жанру англійського банківського дискурсу як окремо, так й у порівнянні з іншими жанровими різновидами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний / Ст. Гайда // Жанры речи : Сб. науч. ст. – Саратов : Колледж, 1999. – С. 13 – 56.
2. Rothbard M. N. The Mystery of banking / M. N. Rothbard // Richardson and Snyder, 1983. – 177 p.
3. Swales J. M. Genre analysis / J. M. Swales. – Oxford : Cambridge University Press, 1990. – 261 p.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Longman Business English Dictionary / [ed. J. H. Adam]. – Harlow, Essex: Longman, 2000. – 533 p.
6. Banking basics / Federal Reserve Bank of Boston, 2007. – 44 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Хацер – доцент кафедри теорії та практики перекладу Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

Наукові інтереси: термінологія, дискурсологія, лінгвокогнітологія.

ЕТНОКУЛЬТУРНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВИБОРУ МОТИВАЦІЙНОЇ ОЗНАКИ У ПРОЦЕСІ НОМІНАЦІЇ

Наталія ЦИМБАЛ (Умань, Україна)

У статті описано один з аспектів детермінованості вибору мотиваційної ознаки у процесі номінації – етнокультурний. З'ясовано особливості етнокультурної зумовленості вибору мотиваційної ознаки у вузькому значенні (похідні слова, мотивовані етнографічною лексикою) та у широкому (розглядається ментально-культурний мовний контекст).

Ключові слова: мотивація, мотиваційна ознака, теорія номінації, лексична мотивація, структурна мотивація, внутрішня форма слова.

The peculiarities of the ethnocultural determinancy while choosing the motivational feature in the nomination process have been described in the paper. Ethnocultural determinancy can be understood in the narrow meaning (as exemplified by derivatives, which are ethnographically motivated) and wide meaning (as specified by mental and cultural language contexts).

Key words: motivation, motivational feature, lexical motivation, structural motivation, inner form of the word, nomination theory.

У сучасній лінгвістиці актуальними є дослідження мотиваційних процесів у лексиці, виокремилася вузька мовознавча галузь – мотивологія. Мотивованість мовного знака як складник способу номінації постійно перебуває у полі зору лінгвістів. Мотивацію розуміємо як зв'язок між словами, що виявляє їх мотивованість, яка, у свою чергу, визначається як структурно-семантична властивість слова, що дозволяє усвідомити зумовленість зв'язку значення (семема) і звукової оболонки слова (лексема) на основі співвіднесеності слова з мовною та позамовною дійсністю [3: 186].

Вивченню мотиваційних процесів присвячено праці А.Д. Аділової, А.Г. Антипова, О.Й. Блінової, М.М. Гінатуліна, М.Д. Голєва, П.Ю. Гриценка, М. Докуліла, Т.Л. Канделакі, П.А. Катишева, Т.Р. Кияка, В.К. Павела, О.О. Селіванової, О.В. Тищенко, С.М. Толстой, В.А. Топіхи, І.С. Улуханова, О.Є. Хазімуллової та ін. Основними проблемами є типологія і функціонування мотиваційних ознак, детермінованість вибору мотиваційної ознаки, типологія мотиваційних відношень, зв'язок мотивації з категоріями словотвору, взаємозв'язок внутрішньої форми і мотивованості, виявлення мотиваційних зв'язків лексики різних тематичних груп та функціональних сфер.

Мета дослідження: у межах пропонованої розвідки сконцентруємо увагу на проблемі зумовленості вибору мотиваційної ознаки у процесі номінації діалектної лексики української мови, зокрема цікавить етнокультурний аспект.

На діалектному матеріалі виконано роботи О.Й. Блінової, В.Г. Наумова, Н.Г. Нестерової, В.К. Павела, А.Н. Ростової, О.М. Топорової та ін. В україністиці проблеми мотивації розглядаються у працях Г.Л. Аркушина, П.Ю. Гриценка, Г.І. Гримашевич, М.В. Поістогової, Л.Д. Фроляк, А.М. Шамоти, Т.В. Щербини, Т.О. Ястремської та ін., у яких висвітлено певні аспекти мотивації діалектних лексем окремих тематичних груп. Існує також значна кількість діалектних словників української та інших слов'янських мов. Отож, матеріалом для нашого дослідження послужили додатки до дисертацій, словники та самостійно зібраний говірковий матеріал.

У сучасній лінгвістиці мотивованими прийнято вважати слова (значення слів) залежно від збереженості внутрішньої форми слова [10: 337]. Внутрішня форма – це невербальне утворення, що визначається тією ознакою, яка обирається як розрізнявальна і кладеться в основу найменування [6: 346]. У процесі створення номінативної одиниці людина виділяє з великої кількості ознак певного предмета, вибирає тільки яку-небудь одну, яка здається йому характерною та має у певній мові назву, і використовує її для найменування нового предмета [17: 160]. Ця ознака і є мотиваційною, вона вербально експлікує внутрішню форму слова. Як зазначав Ф.І. Бусласв: “Один і той самий предмет наділений різними властивостями, і кожна мова називає його за якою-небудь однією властивістю. Напр., лисиця – червона, волохата, хижа, хитра; німецькою слово лисиця означає червоний (тобто звір), санскритською – *lomaṣa*, *lorāṣaka* – волохатий, порівн.. грецьке *άλωπτης*; латинське *vulpes* (одного кореня з нім. *wolf*; гот. *vilvan* – грабувати) означає грабіжника, хижак, французькою у давнину також *volps*; нинішнє *le renard* перейшло у загальну назву з власного імені *Reinardus*, *Reinhart fuchs*, *Renart*.” [4: 118].

На сьогодні термінологія теорії номінації не уніфікована, що, безумовно, створює певні проблеми у процесі лінгвістичних досліджень, це стосується і поняття мотиваційної ознаки. Так, не завжди розрізняються мотив (або принцип [3: 77], або підстава для порівняння [8: 113]) номінації: зовнішня, якісна чи функціональна подібність, суміжність тощо і мотиваційна ознака – безпосередній компонент похідної (мотивованої) номінативної одиниці, який є вербальним виразником внутрішньої її форми. Мотив номінації – категорія абстрактна, семантична, тоді як мотиваційна ознака – конкретний, вербально експлікований компонент назви, який має і план змісту, і план вираження. Напр.: **мо'ташка** - клубок ниток (буковинські говірки). Мотив номінації лексеми – функціональна подібність, мотиваційна ознака процесуального загальнокатегорійного характеру – ‘мотати’ (твірне слово, мотиватор – прикметник мотати. Ця мотиваційна ознака є істотною, адже в основу номінації покладено найочевиднішу процесуальну ознаку; не випадковою, адже випадковість\невипадковість вибору мотиваційної ознаки безпосередньо пов'язана з істотністю\неістотністю.

Мотиваційна ознака – термін, який здебільшого використовується при характеристиці лексикологічного та ономазіологічного аспектів мотивованості, вивчаючи ж мотивацію у словотвірному аспекті, послуговуються терміном спільна семантична ознака (ознаки) (семантична ознака, що показує зв'язок мотивуючого і мотивованого слів, тобто сема) [14]. Мотиваційна ознака, визначаючи внутрішню форму слова, експліцитно виражається у формальній структурі слова, вона може бути тільки одна, хоч і множинна (для номінації одного й того самого поняття використовуються різні ознаки, як наслідок формуються синонімічні ряди), тоді як семантичні ознаки – це компоненти значення мотивованого слова, їх кількість залежить від обсягу семантики слова, вони простежуються у дефініції або на концептуальному рівні. Семантичні ознаки взаємонакладаються (збігаються) з мотиваційною ознакою у плані її змісту, звідси мотиваційна ознака має певну семантичну структуру (яка може бути однокомпонентною та багатокомпонентною, тобто мати у своєму складі одну чи кілька сем (семантичних ознак).

Мотиваційна ознака – явище двопланове: адже вона обов'язково матеріально виражена (за О.Й. Бліноюю, мотиваційна форма) [3: 186] і має певну семантику, семантичні ознаки, що стосуються тільки плану змісту лексеми (за О.Й. Бліноюю, мотиваційне значення) [3: 185]. У випадку семантичної деривації мотиваційна ознака є копією твірного слова. О.Й. Блінова ототожнює внутрішню форму слова і мотиваційну ознаку, точніше кажучи, те, що ми вважаємо мотиваційною ознакою, вона називає внутрішньою формою слова. Це питання термінології, адже відділити внутрішню форму слова від мотиваційної ознаки неможливо, про що було сказано вище. Описуючи мотиваційний механізм у синхронному аспекті, безумовно, ми послугуємося терміном *мотиваційна ознака*. Проте термін *внутрішня форма слова* необхідний для з'ясування зумовленості вибору мотиваційної ознаки (вибір мотиваційної ознаки у процесі номінації детермінується мовними та позамовними – культурно-історичними та ментально-психологічними тощо – чинниками), адже внутрішня форма слова – явище протOVERBальне, це – своєрідний місток між позамовною і мовною дійсністю.

С.Ульман відзначав, що залежно від способу мотивації – мовного чи позамовного – слова можуть бути мотивовані трьома різними способами:

- дієслова *шипіти, свистіти, гудіти* є фонетично мотивованими, тому що самі звуки є прямим наслідуванням відповідної дії (ономотопея);
- складні і похідні слова є морфологічно мотивованими: кожний, хто знає їх компоненти, зразу їх зрозуміє;
- слова, утворені семантичною деривацією, є семантично мотивованими.

Морфологічна мотивованість є відносною, оскільки, якщо навіть самі слова мотивовані, їх елементарні компоненти (окремі морфеми) можуть бути немотивованими, те саме стосується семантичної мотивованості [15: 255], тоді як фонетична мотивованість є абсолютною, повною. Отже, С. Ульман відносно мотивованість розуміє як відносно повну. У О.Й. Блінової поняття про відносно мотивованість дещо інше: вона вважає, що відносна мотивованість визначається засобом відношення чи співвідношення лексичних одиниць: твірної і похідної [3: 28], цієї самої думки дотримується і М.Д. Голев [7: 18]. По суті, погляди С. Ульмана та О.І. Блінової - М.Д. Голева не містять взаємозаперечення, вони перебувають у

відношеннях перетину множин, вказуючи на обов'язкову опосередкованість процесу найменування через інші номінативні одиниці.

Вибір мотиваційної ознаки у випадку абсолютної мотивованості детермінований позамовною дійсністю (звуками) без участі вербальних мотиваторів, механізм процесу номінації у даному разі прозорий. Цього не скажеш про відносну мотивованість, вибір мотиваційної ознаки у даному разі може зумовлюватися позамовною дійсністю тільки через посередництво мовного чинника – наявної номінативної одиниці. Крім того, на думку Дж. Лакоффа, мотивація не може виникати *ad hoc* – не можна просто придумати метонімічне перенесення чи схему образу, щоб інтерпретувати одиничний приклад. Мотивація повинна базуватися на низці інших випадків [9: 28].

Мотивація залежить від характеристик концептуальної системи у цілому, а не від якої-небудь окремо взятої категорії [9: 49]. Концептуальна система, як відомо, перебуває у відношеннях накладання та взаємоперетворення з мовною системою у межах картини світу (наївної та наукової) як “багатогранного ментального феномена, що пов’язує мову з мисленням, з навколишнім світом, з культурно-етнічними реаліями та змістом найскладніших абстрактних понять і категорій, які функціонують у мові” [16: 157]. Отже, у випадку відносної мотивованості, виходячи з поняття картина світу, вибір мотиваційної ознаки детермінується позамовними (етнокультурними, соціально-психологічними, ментально-психологічними тощо) чинниками опосередковано через мовні одиниці.

Мотиваційна ознака, безумовно, не вичерпує усієї сутності поняття, концепта, не розкриває його властивостей, а у багатьох випадках важко асоціюється з ним [12: 74]. Напр.: широковідома назва дикоростучої рослини *петрів батіг* може мотивуватися подібністю стебел. На нашу думку, така мотивація дуже умовна. Можливо, у той час, коли назва сформувалася, люди і могли робити такі зіставлення, проте нині асоціативний зв’язок віддалений.

Через те, що вибір ознаки не детермінує характер слова, ця ознака залежить не від способу абстракції, а від практично конкретних умов (трудовий процес, культура, традиції, географічне середовище тощо) [16: 170]. Т.І. Вендіна вказує, що мотиваційна ознака детермінована тим чи тим концептом мови культури [5: 62], хоч культурна інформація існує у мові здебільшого у латентному, невиявленому стані [5: 61].

Г.Л. Аркушин переконливо доводить, що вибір мотиваційної ознаки може бути зумовлений такими етнокультурними чинниками: історичний фактаж, спосіб господарювання, фольклор, народні ігри, народні повір’я [2: 38-48]. Безумовно, перелік етнокультурних чинників може бути як продовжений, так і глибше диференційований: які б не були мотиватори, усі вони належать до явищ та предметів природи і духовної та матеріальної культури певного народу, який проживає на певній території.

Важко визначити конкретно національну специфіку зумовленості вибору тієї чи тієї мотиваційної ознаки, ми можемо вважати її етнокультурною, проте національно ідентифікувати не завжди можливо, тому правильно говорити про ідіетнічне та універсальне в етнокультурних концептах. Наприклад, поліські назви рослин утворені від національно-специфічних українських лексем *локишина* – сорт квасолі, *гарілчанка* – сорт картоплі, *брилики* – кручені паничі тощо [11]. А от також поліська лексема *балалаєчки* (грицики звичайні) [11] мотивована назвою російського національного музичного інструменту, можливо, назву дав хтось і з переселенців. Мотиваційні ознаки поліських лексичних діалектизмів *баба* – знахарка, *повитуха*, *жених* – кімнатна рослина з синім цвітом, *весела кума* (галінсога дрібноквіткова), *братики* (фіалка польова) [11] є універсальними, оскільки репрезентуються спільні для багатьох слов’янських мов назви свояцтва і спорідненості.

Загальновідомо, що етнолінгвістика як наука сформувалася у результаті синтезу етнології й фольклористики, з одного боку, та власне лінгвістики, – з другого, тобто це – міждисциплінарна галузь. Сучасні дослідники майбутнє етнолінгвістики пов’язують з пріоритетністю вивчення ідіетнічного й універсального у мові та культурі, з дослідженням співвідношення між культурною мотивацією та етнографічним планом обрядових знаків,

специфікою вияву символічних та лексичних архетипів як можливим джерелом реконструкції первісного значення обряду чи його частини тощо.

Першочерговим завданням є виділення, опис й систематизація тих мовленнєвих відрізків національно орієнтованих дискурсів, що визначають типові особливості народного життя, народних традицій і звичаїв, соціокультурний зріз, а через них – відмінності психічного стану, поведінки людини як носія національного характеру, національної ментальності. До того ж джерелом для етнолінгвістичних досліджень є не тільки й не стільки обряд, скільки основний масив стилістично маркованих і немаркованих словесних комплексів, що набувають виразного етнічного, психологічного, аксіологічного забарвлення, стають вагомим чинником формування етномовних утворень.

Творячи слово, мовець використовує дві мисленнєві операції: від конкретного чуттєвого образу до абстрактного уявлення, далі на основі пізнання властивостей об'єкта конкретизується структура поняття з огляду на його семантично-асоціативні зв'язки, якийсь із зв'язків висвітлюється у мотиваційній ознаці слова, воно включається у мовленнєві системні відношення, набуваючи конкретного чи абстрактного (класифікаційного) значення. Напр.: на позначення м'яса щойнозабитих свійських тварин використовуються назви *свіжина* (Уманський р-н Черкаської обл.), *свіжачок* (Черкаський р-н Черкаської обл.). Мотив номінації лексем *свіжина*, *свіжачок* – якісна подібність, мотиваційна ознака атрибутивного загальнокатегорійного характеру – 'свіжий' (твірне слово, мотиватор – прикметник свіжий. Ця мотиваційна ознака є кваліфікативною (власною), адже вказує на якість; істотною, адже в основу номінації покладено найочевиднішу якісну ознаку; не випадковою, адже випадковість\невипадковість вибору мотиваційної ознаки безпосередньо пов'язана з істотністю\неістотністю.

На сьогодні в мотивології описано різні типологічні характеристики мотивованості. У даному разі нас цікавить лексична мотивація, яка пов'язана з вираженням мотиваційної ознаки у слові, на відміну від словотвірної (структурної), яка передбачає вираження класифікаційної ознаки у слові. Лексичну мотивацію ми досліджуємо на матеріалі українського діалектного мовлення, яке є власне етномовним утворенням. Безумовно, в основному етнолінгвістичний підхід застосовний у процесі вивчення лексичної мотивації обрядового діалектного тексту, адже мотиви номінації багатьох обрядових номенів часто пов'язані з міфологічними уявленнями і зумовлені актуалізацією певного смислового моменту в певному семантичному полі (*Маковея*, у цей день віяли мак, їли коржі з маком), проте етнологічно мотивованою може бути назва будь-якої побутової реалії, лексика народної медицини тощо (*божа болезь* – епілепсія (поліські говірки).

Етнокультурна детермінованість вибору мотиваційної ознаки розуміється нами як у вузькому значенні: похідні слова, мотивовані етнографічною лексикою (назва кімнатної рослини *тещин язик*) тощо, так і в широкому, коли розглядається ментально-культурний мовний контекст (*громниця* – свічка, освячена на свято Стрітіння в церкві, яку використовують як оберіг від грози, грому, блискавки).

Проблема обумовленості вибору мотиваційної ознаки у процесі номінації тісно пов'язана з проблемою випадковості\невипадковості вибору мотиваційної ознаки. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок: якщо вибір мотиваційної ознаки детермінований тими чи тими чинниками, це означає, що він не може бути випадковим. Безумовно, сама опозиція випадковості\ не випадковості не може трактуватися категорично однозначно на користь одного з аспектів у зв'язку з дискретністю цього поняття. Крім того, вибір мотиваційної ознаки виявляється довільним, точніше, більш чи менш випадковим, залежно від ступеня помітності, а не від ступеня істотності [1: 26-27].

Отже, етнокультурний компонент вербалізовано у мотиваційній ознаці багатьох лексем різних функціональних сфер, зокрема діалектної. Мотиви таких номінацій мають загальнокатегорійний характер (предметність, атрибутивність, процесуальність), а мотиваційні ознаки можуть зумовлюватися етнологічними чинниками (спосіб господарювання, назви за свояцтвом і спорідненістю, міфологічні уявлення та ін.). У перспективі нашого дослідження – аналіз детермінованості мотиваційної ознаки у процесі номінації термінологічної лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. – М.: Изд-во лит. на иностранных языках. – 1956. – 218 с.
2. Аркушин Г.Л. Діалектна назва: мотивація, культурологічний аспект // Етнолінгвістичні студії. – Вип. 1. – Житомир: Полісся, 2007. – С. 38-48
3. Блинова О.И. Мотивология и её аспекты. Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: КРАСАНД, 2010. – 304 с.
4. Буслав Ф.И. О преподавании отечественного языка. – Л.: Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, Ленинградское отделение, 1941. – 247 с.
5. Вендина Т.И. Признак и его культурно-историческая мотивация в старославянском языке (субъектные номинации) // Признаковое пространство культуры. – М.: Индрик, 2002. – С.61-70.
6. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 763 с.
7. Голев Н.Д. Динамический аспект лексической мотивации. – Томск: Изд-во Алтайского ун-та, 1989. – 252с.
8. Губанова В.А. Мотивировочные признаки. Их разряды. Функционирование // Проблемы ономазиологии. – Орел, 1974. – С. 113-129
9. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – С.12-52
10. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685с.
11. Поістогова М.В. Номінаційні процеси у ботанічній лексиці східнополіських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2005. – 21 с.
12. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
13. Словник буковинських говірок / За заг. Ред. Н.В.Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
14. Улуханов И.С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка. – М.: ООО “Издательский центр “Азбуковник”, 2005. – 314 с.
15. Ульман С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. –Вип.5. – М., 1970. - С.251-299.
16. Штерн І.Б. Вибрані топіки і лексикон сучасної лінгвістики (енциклопедичний словник). – К.: АртЕК, 1998. – 335 с.
17. Языковая номинация. Общие вопросы / Отв. ред. Б.А.Серебренников, А.А.Уфимцева.– М.: Наука, 1977.– 359 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Цимбал – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: термінознавство, діалектологія, етнолінгвістика, стилістика, теорія номінації, ономазиологія, мотивологія.

СКОРОЧЕННЯ В АГРАРНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Олена ШИШЛІНА (Полтава, Україна)

У статті розглядаються скорочення як вид словотвору, аналізуються основні класифікації скорочень. Виявляються і описуються основні способи творення та функції скорочень в аграрній терміносистемі сучасної німецької мови.

Ключові слова: словотвір, вид словотвору, скорочення, графічні скорочення, ініціальні скорочення, терміносистема, термін.

Word abbreviation is treated in the paper as word-formation type, the main classifications of abbreviations are analysed. The main types of abbreviation formation and functions of abbreviations in the agricultural term system of Modern German are established.

Key words: word-formation, type of word-formation, abbreviation, graphic abbreviation, initial abbreviation, system of terms, term.

Скорочення стали однією з визначальних рис розвитку словникового складу германських мов на сучасному етапі. Кількісне зростання словникового складу зумовлює раціоналізацію мови, економію номінативних та словотворчих зусиль. Одним з яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів є явище скорочення лексичних одиниць.

Редуковані форми не є новим явищем у мовознавстві, зокрема для німецької мови. У 1934 році в передмові до тлумачного словника скорочень німецької мови автори зазначали, що скорочення слів та речень існують з того часу, з якого існує писемність [цит. за 6: 7]. Мова йшла перш за все про графічні скорочення.

Скорочення як вид словотвору в німецькій мові стали предметом наукових розвідок, починаючи з 70-х років 20 ст. Цій темі присвятили численні дослідження Г. Бельманн, Г. Велльманн, А. Грейле та ін. [3; 4; 6]. Дискусійним серед дослідників скорочень у германських мовах є питання щодо кваліфікації скорочень як виду словотвору. Деякі мовознавці дефінують випадки утворення редукованої форми слова як формоутворення, з огляду на відсутність процесу вербоекреції, та розглядають скорочення як механізм

формотворення (трансформації лексичних одиниць) та словотворення за умови формування лексичних інновацій із скорочених компонентів [1: 94]. Дослідники наголошують на необхідності розмежування явищ словоперетворення та словотворення [2: 4], що безпосередньо пов'язано із визначенням напрямків діяльності механізмів скорочення.

У німецькому мовознавстві, починаючи з 80-х років минулого сторіччя, скорочення як спосіб словотвору розглядають Г. Белльманн, Г. Велльманн і В. Фляйшер. Так, Г. Белльманн розрізняє власне скорочення (*Kurzwörter*) як дублети повної форми слова або синтагми, які виявляють як графічну, так і фонологічну форми, н-д: *ZDF*, *BMW* та графічні скорочення (*Abkürzungen*), які не мають фонологічної форми та вживаються виключно у письмових текстах: *z.B., usw., ca.* [3: 369].

Д. Коблер-Грілль дала дефініцію скороченням, яка стала загально прийнятою, та навела їх основну типологію. Під скороченням авторка розуміє утворення коротшого за формою семантичного дублета лексичної одиниці [5: 20]. Дослідниця виділяє дві великі групи скорочень: ті, що мають нерозривну послідовність знаків (*unisegmentale*): *Annegret* → *Anne* та скорочення, які не зберігають послідовності знаків повної вихідної форми (*multisegmentalen*): *Fußgängerzone* → *Fuzo*. Обидва типа далі поділяються на субкатегорії. Так, перший тип дослідниця поділяє на: а) скорочення, утворені шляхом збереження початкового складу (апокопи / *Kopfwörter*): *Uni* ← *Universität*; в) редуції початкового та кінцевого елементів слова (*Rumpfwörter*): *Lisa* ← *Elisabeth*; с) збереження кінцевого елемента при опущенні початкового (афезезу / *Endwörter*): *Thea* ← *Dorothea*. Другу групу становлять: власне акроніми (*Initial(kurz)wörter aus Morphemanfängen*): *Lkw* ← *Lastkraftwagen*; скорочення, що складаються з початкових складів: (*Silbenkurzwörter*): *Fuzo*; змішані скорочення (*Mischkurzwörter*): *AStA* ← *Allgemeiner Studentenausschuss*, окрім того виділяються особливі випадки на зразок: *Tbc* ← *Tuberculose* та парціальні скорочення: *H-Milch* ← *haltbare Milch*. Парціальні скорочення є виключенням, оскільки лише перший конститuent зазнає скорочення, другий залишається незмінним. Найпоширенішим видом скорочень у німецькій мові є, як зазначають дослідники, ініціальні скорочення, які можна далі диференціювати в залежності від вимови: кожна літера окремо: *BW* (*Baden-Württemberg*) або як лексема: *TÜV*.

Не зважаючи на те, що скорочення є дублетами більших одиниць, вони з часом можуть ставати самостійними, виявляючи зміни з точки зору функціонування та стилістики, функціонуючи твірними основами для творення інших слів. Влучним прикладом є скорочення *SMS*, від якого в сучасній німецькій мові утворюється дієслово *simsen* (надсилати смс-повідомлення). Іншими репрезентантами скорочень, які з розвитком мови стали самостійними є *AIDS*, *Laser*, *Radar*.

При вивченні скорочень у німецькій мові, дослідники доходять висновку, що саме фахові мови є постачальниками скорочень, оскільки терміносистемам притаманна редукована форма вживання термінів, зумовлена прагненням до мовної економії [6: 3]. Так, більшість загальноновживаних скорочень походять саме з різних терміносистем: *BGB* – з юридичної, *DAX* – з економічної, *Tbc* – медичної терміносистеми. Окремі терміносистеми німецької мови були предметом наукових розвідок на предмет дослідження скорочень. Так, існують довідники для скорочених назв хімічних елементів німецької мови та словник медичних скорочень, обов'язковим розділом галузевих словників є список загальноприйнятих у даній фаховій сфері скорочень.

Предметом нашої статті є аналіз скорочень аграрної терміносистеми сучасної німецької мови. Метою дослідження є визначення ролі скорочення для процесів термінотворення аграрної галузі. Для дослідження скорочень у аграрній терміносистемі сучасної німецької мови ми користуємося, услід за А. Штейнгауер, спрощеною класифікацією, яка включає:

1. Ініціальні скорочення.
2. Скорочення, що утворюються зі складів.
3. Скорочення, що утворюються з морфем.
4. Змішані скорочення.

Корпус дослідження становлять скорочення, відібрані з галузевих перекладних та тлумачних словників, фахової літератури, загальною кількістю 150 одиниць. До уваги не

бралися okazіональні скорочення, тобто прийняті лише у даному фаховому тексті для полегшення його сприймання.

Найбільшу групу в аграрній терміносистемі сучасної німецької мови становлять ініціальні скорочення, які використовуються переважно для:

1) Скорочення назв організацій, інститутів, дослідних та контролюючих центрів: **BLE** – *Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung*, **TFZ** – *Technologie- und Förderzentrum*, **Söl** – *Stiftung für Ökologie und Landbau*, **DeGeBo** – *Deutsche Gesellschaft für Bodenmechanik*, **LUFA** – *Landwirtschaftliche Untersuchungs- und Forschungsanstalt*, **WTG** – *Welttierärzgesellschaft*, **LTR** – *Landesverband Türringer Rinderzüchter*.

2) Скорочення назв законів та інформаційних систем: **GAP** – *gemeinsame Agrarpolitik*, **EEG** – *Erneuerbare-Energien-Gesetz*, **BIG** – *Bundesinformationssystem Genetischer Ressourcen*.

3) Позначень площ та сільськогосподарських угідь: **LNF** – *landwirtschaftlich genutzte Fläche*, **AL** – *Ackerland*, **GF** – *Getreidefläche*, **GL** – *Grünland*.

4) Позначення речовин, кормів і засобів захисту рослин: **ADP** – *Ammoniumdihydrogenphosphat*, **ASN** – *Ammonium-Sulfat-Nitrat*, **DP** – *digestible Protein*, **FA** – *Filterasche*.

5) Позначення різного роду процесів та показників продуктивності: **NEL** – *Netto-Energie-Laktation*, **DS** – *Direktsaat*, **CCM** – *Corn-Colb-Mix*;

6) Позначення певних ознак і характеристик: *wf* – *wasserfrei*, *tox* – *toxisch*, *mR* – *mit Rinde*.

З точки зору утворення ініціальні скорочення можна поділити на ті, що утворюються:

- з перших літер: **MLP** – *Milchleistungprüfung*, **ED** – *effektive Dosis*;

- з декількох приголосних базового слова: **Hlbt** – *Halbstamm*, **Sanh** – *Sattelanhänger*, **KVg** – *Kronenveredlung*;

- мають змішаний тип: **gGru** – *Grobgrus*, **gKi** – *Grobkies*, **a-Si** (*amorphes Silizium*), **Stm** – *Stockmaß*.

В аграрній терміносистемі сучасної німецької мови зустрічаються випадки, коли при редукції відбувається зміна послідовності, тобто мультисигментальні скорочення за класифікацією Д. Коблер-Грілль: **Jup** – *pikierte Jungpflanze*, **VL** – *Luftvolumen*, **VB** – *Bodenvolumen*, **Gf** – *Frischgewicht*.

Серед скорочень, які використовуються в аграрній терміносистемі, ми не виявили випадків, коли скорочення утворюються за допомогою морфем. Зафіксовані декілька скорочень, утворених за допомогою перших складів: **Akku**, **Vet**, **DeGeBo**, **RiWA** – *Rieselwasser*, **Tato** – *Tagetonne*.

Для аграрної терміносистеми сучасної німецької характерними є словотворчі компоненти, які являють собою скорочення: *chemo-*, *agri-*, *agrar-*, *bio-*, *öko-*, *mini-*, *lacto-*. Усі ці словотворчі компоненти є запозиченими в німецькій мові, які кваліфікуються як інтернаціональні терміноелементи. Безперечним є той факт, що зазначені словотворчі компоненти не можемо кваліфікувати як власне скорочення, оскільки вони не є самостійними. Але з огляду на їх словотворчу продуктивність у аграрній терміносистемі сучасної німецької мови, вважаємо за необхідне розглянути дані утворення у своїй статті. Для досліджуваної терміносистеми характерними є утворення композит з першим складником – скороченням даного типу: *Agriholz*, *Agrarpolitik*, *Agrarmarkt*, *Minirübe*, *Mihi-Ähre*, *Minibagger*, *Chemotaxis*, *Chemosensibilität*. Дослідники розглядають такі терміни як м словотворчі елементи перехідного характеру, "парапрефікси" [1: 95]. Скорочення *agri* та *agrar* часто використовуються у назвах галузевих сільськогосподарських виставок, назвах аграрних підприємств, фахової преси, форумів тощо: *AgriAdress*, *AgriTechnika*, *D&S AGRI GmbH*, *AGRI FARM Maschinenbau*, *Agri V Raiffeisen eG*, *GS agri eG*, *ELSA-agrar®*, *Allié Agrartechnik GmbH*, *KS Agrar GmbH*, *Ag@r Computer*, *Rabe Agri GmbH*.

Продуктивними при утворенні термінів є скорочення *bio-*, та *öko-*: *Bioland*, *bioproduzieren*, *Biowirt*, *Biobetrieb*, *Ökosystem*, *Ökobetrieb*, *Öko-Landwirtschaft*; особливо при утворенні назв сільськогосподарських рослин, пов'язаних з веденням екологічного рослинництва: *die Biogerste*, *der Bioroggen*, *der Bioweizen*, *die Biogurke*, *die Biotomate*, *der Biohafer*.

Аграрні терміни з зазначеними скороченими компонентами в сучасній німецькій мові виявляють різні форми написання: а) разом: *Miniblatt, Biologika*; б) через дефіс: *Öko-Termin, Agrar-Strahler, Bio-Forschung, Lacto-Premium*; в) окремо: *IAK Agrar Consulting*.

Для аграрної терміносистеми можливим є використання відразу двох скорочень при утворенні основ складних термінів: *Agro-Ökosystem, Öko-Agrarpolitik, Agrar-Ökolandbau, Agrar-Öko-Audit, Pre-Lac-Komplett, Lacto-Nia-Präparat*. Загалом слід зазначити, що утворення композит зі скороченим складником є досить поширеним для досліджуваної терміносистеми: *N-Bedarf, N-Düngung, Bt-Mais, Bt-Protein, Gensorte, CA-Lager, Ad-libitum-Fütterung, BSA-Höchstnote, Vet-Team*.

При вживанні скорочень у фахових текстах виникає інколи проблема, пов'язана зі скороченнями-омонімами: *AS* використовується як для позначення *Ackerschlepper*, так і має значення *aktive Substanz*; відповідно:

BA – *betriebswirtschaftliche Auswertung / Bodenanteil*

GF – *Gesamtfutterfläche / Getreidefläche*

IGA – *Internationale Gartenausstellung / Internationales Getreideabkommen*

ND – *Nutzungsdauer / Niederschlagsdichte*.

Правильному розумінню даних скорочень допомагає виключно контекст.

Як слідує з проведеного аналізу, механізми скорочення відіграють важливу роль в утворенні редукованих варіантів існуючих фахових слів та словосполучень аграрної терміносистеми сучасної німецької мови. Однак більш дієвим і продуктивним є використання механізму скорочення разом із основокладанням, у результаті чого утворюються багаточисленні та різнопланові складноскорочені аграрні терміни. Утворення нових скорочень в аграрній терміносистемі тісно пов'язано з розвитком фахової галузі, тенденцій розвитку суспільства, вирішення його нагальних проблем. Так, у фахових колах аграріїв останніх років частотним стало використання скорочень *GVO (genveränderte Organisme)*, скорочених компонентів *Bio, Öko*, та використання терміноелементів *Agrar, Agri* для власних назв підприємств і продукції. Перспективним вбачається подальше дослідження використання скорочень у фахових текстах, їх стилістичних та текстоутворюючих функцій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Єнікєєва С.М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – №27. – С. 93-96.
2. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка. – К.: ИПЦ "Киевский университет", 2004. – 208с.
3. Bellmann G. Zur Variation im Lexikon: Kutzwort und Original // Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre – 1980– № 30. – S. 369-383.
4. Greule A. Reduktion als Wortbildungsprozeß in der deutschen Sprache // Muttersprache. – 1996. – №106. – S. 193-203.
5. Kobler-Trill D. Das Kurzwort im Deutschen. Eine Untersuchung zu Definition, Typologie und Entwicklung // Reihe Germanistische Linguistik, Bd. 149. – Tübingen: Niemeyer, 1994. – 238 S.
6. Steinhauer A. Sprachökonomie durch Kurzwörter. Bildung und Verwendung in der Fachkommunikation. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000. – 371 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Шишліна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Полтавської державної аграрної академії.
Наукові інтереси: термінотворення, словотвір, фахові мови.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «ВІЙСЬКОВИЙ ТЕРМІН» (НА ПРИКЛАДАХ ПЕРСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Наталія АКУЛЬШИНА (Київ, Україна)

Стаття присвячена загальній характеристиці поняття військовий термін на прикладах перської, української та англійської військової термінології.

Ключові слова: військова термінологія, військовий термін, перська військова термінологія, англійська військова термінологія, військовий дискурс, збройні сили, військова лексика.

The article deals with the analysis of such a notion as military term in Persian, Ukrainian and English military terminology.

Key words: military terminology, military term, Persian military terminology, English military terminology, military discourse, armed forces, military vocabulary.

Актуальність цієї статті зумовлюється відсутністю у сучасному вітчизняному мовознавстві досліджень, які б висвітлювали комунікативно-прагматичні особливості та основні характеристики поняття *військовий термін*, на прикладах різноструктурних мов, а саме перської, англійської та української.

Метою цього дослідження є комунікативно-прагматичний аналіз поняття *військовий термін*.

Предметом цієї статті є комунікативно-прагматичний аналіз поняття *військовий термін*, а також дослідження його основних характеристик.

Об'єктом даного дослідження є поняття *військовий термін*, яке розглядається на прикладах перської, української та англійської військової термінології.

Військова лексика включає в себе військову термінологію, до якої належать науково-технічні терміни, що вживаються в тісному зв'язку з військовими поняттями, та емоційно забарвлені елементи військового лексикону, які є у більшості випадків стилістичними синонімами відповідних військових термінів.

За визначенням І.Д. Кленіна: «Військові терміни – це слова або словосполучення, що відображають значення військових понять та реалій» [1: 5]. Військові терміни, які складають основу військової лексики, можуть бути висловлені як словами, так й номінативними словосполученнями. За ними закріплюється монополне право на позначення специфічних для військової справи понять. Сукупність військових термінів утворює військову термінологію, яка є особливим шаром лексики, що найлегше піддається свідомому регулюванню.

В.Н. Шевчук визначає *військовий термін* як слово або словосполуку, що використовується для позначення певного спеціального поняття, що належить до того, чи іншого розділу військової науки або до військової техніки [4: 8]. Склад сучасної військової термінології не є стабільним, а знаходиться у процесі постійних змін через застаріння деяких термінів, зміну значень, поповнення новітніми термінами у зв'язку з, наприклад, реорганізацією видів збройних сил, розробкою нових зразків озброєння та військової техніки, застосування новітніх методів ведення бойових дій.

Г.М. Стрелковський підсумовує наступні загальні властивості військових термінів:

- однозначність військового терміну в межах однієї галузі військової справи;
- номінативність військового терміну, тобто незалежність його від контексту;
- стилістична нейтральність військового терміну;
- системність військового терміну, тобто приналежність його до групи понять, що описують певний вид військової діяльності або певний військовий об'єкт [2: 154].

Г.М. Стрелковський також вважає, що «не можна говорити про загальне поняття *військовий термін*. Військова справа включає багато галузей, які можна розглядати як самостійні галузі знань. Тому слід розрізняти *терміни тактичні, організаційні, військово-технічні, терміни, що відносяться до різних родів військ та видів збройних сил* тощо» [2: 152].

Зупинимось на розгляді деяких військових термінів детальніше та проілюструємо особливості їх функціонування на конкретних прикладах. Погляди вчених на питання однозначності термінів та їх незалежність від контексту сильно відрізняються, через те, що деякі по-різному розуміють поняття контексту. Проте більшість науковців схильні вважати, що термін знаходиться поза контекстом [3: 24]

Терміни існують не просто у мові, а у складі певної термінології. Якщо в загальній мові (поза даною термінологією) слово може бути багатозначним, то, потрапляючи у відповідну терміносистему, воно набуває однозначності [3: 24].

Наприклад, у перській мові слово *مشترک* вживається у наступних значеннях: *загальний, спільний; змішаний*. Проте при використанні даного терміну у військовій термінології сухопутних військ перської мови воно набуває характеру однозначності:

ستاد - міжвидовий штаб
مشترک

Проте ми не можемо погодитись з думкою Г.М. Стрелковського, що в межах кожного виду військової термінології усі терміни даної галузі військової справи завжди однозначні,

що означає відсутність синонімів у термінів [2]. У 1930-і роки була створена Академія перської мови, яка прагнула до «очищення» мови від арабізмів і західноєвропейських слів, відновлення та винаходу нових слів з перським корінням. Термінологія перської мови зазнала значних змін. Спроба Академією перської мови замінити усі поширені запозичені терміни перськими термінами призвела до того, що нові терміни не змогли відразу витіснити з мови старі. Тому протягом певного часу вони вживались паралельно зі старими. Це призводить до того, що деякий час для вираження одного науково-технічного поняття в мові паралельно вживались два або три терміни, що в свою чергу стало каталізатором розвитку явища синонімічності перської термінології. Наприклад, наступна таблиця яскраво демонструє синонімічні терміни, які широко вживаються у перській мові, незалежно від їх етимології, тобто доводить (на прикладі перської термінології) помилковість вищезазначеного визначення Г.М. Стрілковського:

перський термін	арабський термін	переклад
تیربار	مسلل	кулемет
پدافند	دفاع	оборона
تک	هجوم	атака
جنگافزار	تجهيزات	озброєння
یگان	واحد	частина, підрозділ

Г.М. Стрілковський також зазначає, що для всіх видів термінології властива ієрархічна системність, тобто наявність родових та видових понять, взаємозв'язок між поняттями, що відносяться до тієї чи іншої галузі [2: 155]. Так, наприклад, за різними ознаками можна виділити наступну системність у класифікації різних видів мін (як у перській, так й в українській мові та англійській мовах):

1) за призначенням:

مین ضد نفر	- противіхотна міна	- antipersonnel mine
مین ضد تانک	- протитанкова міна	- antitank mine
مین روشن کننده	- освітлювальна міна	- illuminating mine, mortar flare
مین ضد زره	- бронепробивальна міна	- armour-piercing mine

2) за способом приведення в дію:

مین دور فرمان	- керована міна	- guided mine
مین تأخیری	- міна уповільненої дії	- delayed-action mine
مین مغناطیسی	- магнітна міна	- magnetic mine
مین کنترل از راه دور	- самонавідна міна	- homing mine

Така ж системність властива й наступним термінам:

آتش متمرکز	- зосереджений вогонь	- concentrated fire
آتش متقاطع	- перехресний вогонь	- crossfire
آتش روشن کننده	- освітлювальний вогонь	- illuminating fire
آتش سریع	- біглий вогонь	- rapid fire
آتش پدافندی	- загороджувальний вогонь	- defensive fire
آتش مستقیم	- вогонь прямим наведенням	- direct fire
آتش خنثی کننده	- вогонь на придушення	- deterrent fire
آتش تخریبی	- вогонь на знищення	- destruction fire
آتش گسترده	- розосереджений вогонь	- distributed fire

Усі ці терміни вживаються для систематизації позначення різноманітних видів вогню артилерії.

Залежно від сфери використання військові терміни поділяються на загальнозрозумілі (широко відомі) та вузькоспеціальні. У якості прикладу першої категорії військових термінів, а саме загальнозрозумілих, наведемо наступні:

جنگ	війна	war
-----	-------	-----

توفنگ	гвинтівка	rifle
موشک	ракета	missile
افسر	офіцер	officer
اسلحه/ سلاح/ جنگ افزار	зброя	weapon
نیروهای مسلح / نیروهای نظامی	збройні сили	armed forces

Прикладом другої категорії військових термінів, а саме вузькоспеціальних, які є відомими, як правило, виключно фахівцям військової справи, можуть слугувати наступні:

برتری آتشی	- <i>вогнева перевага</i>	- <i>fire advantage</i>
قنداق/پایه توپ	- <i>лафет</i>	- <i>carriage</i>
لرزش	- <i>бафтинг</i>	- <i>aerodynamical buffet</i>
پوکه	- <i>гільза</i>	- <i>cartridge case</i>
موشک ضد هواپیما	- <i>зенітна ракета</i>	- <i>surface-to-air missile</i>

Питома вага багатозначних термінів та їх абсолютне число в загальній масі термінів тієї чи іншої галузі знань в різних мовах не є однаковими.

Навіть, якщо ми обмежимося однією лише військовою справою, то повинні будемо розуміти та враховувати, що дана широка галузь інтегрує багато інших галузей, які потрібно розглядати як різні самостійні підрозділи із своїми властивостями, що не залежать від характеристик та особливостей будь-якої конкретної мови, а мають свої власні притаманні будь-якій термінології характеристики, наприклад, військового характеру. Подібна стратифікація галузей, які існують заради функціонування іншої цілісної системи, пояснюється їх лінгвосинергетичною природою формування та функціонування.

Так, для утворення військових термінів використовуються слова класичної мови, які переосмислюються з огляду на особливості військової термінології, але їх первинне значення продовжує існувати та відчувається в термінах у якості внутрішньої форми. Нове значення військових термінів ґрунтується на значенні початкового слова за асоціацією.

Оскільки військова галузь має в своєму розпорядженні широкий спектр адресатів та адресантів лінгвістичного продукту, які мають різні рівні знань та підготовки, то військові терміни, в процесі формування, повинні проходити певну параметризацію задля досягнення відповідності наступним вимогам, а саме бути *зрозумілими, простими, доступними для сприйняття, адекватними, чітко та однозначно сформульованими*. В основному даним вимогам повинні відповідати військові терміни, призначені для забезпечення загальнокомунікативного аспекту. Наприклад: *команди, термінологія наказів, донесень, розпоряджень, загального військового документообігу* тощо. Вони повинні бути чіткими, лаконічними, зрозумілими та зорієнтованими на різний рівень військово-професійної та загальноосвітньої підготовки адресантів:

پایگاه	- база	- <i>base; depot complex</i>
آتش!	- вогонь!	- <i>fire!</i>
دکترین نظامی اوکراین	- воєнна доктрина України	- <i>military doctrine of Ukraine</i>
سرویس امنیت	- служба безпеки	- <i>security service</i>

Результати цього дослідження доводять, що подібна *системність* військової термінології є характерною ознакою як перської, так й англійської та української військової термінології.

Отже, поняття *військовий термін* є прикладом комунікативно-прагматичного підходу людини до формування термінологічних пластів, які є віддзеркаленням різноманітних галузей її життєдіяльності (в цьому випадку військової галузі), що, в свою чергу, утворюють один з комплексних засобів конституювання мовної картини світу. Термін, зокрема військовий, – це дискурсоцентричне явище, яке є результатом та підґрунтям ефективної комунікативної діяльності у військовій галузі.

З комунікативно-прагматичної точки зору, військовий термін – це інваріант в особливій

функції, а саме функції найменування спеціального поняття військової галузі, який обмежується дефініцією, а також вступає в системні відношення з іншими словами та словесними комплексами, формуючи разом з тим в кожному окремому випадку замкнену військову терміносистему, що відрізняється високою інформативністю, номінативністю, однозначністю, точністю, лаконічністю, стилістичною нейтральністю та характерною системністю. Також, військовий термін, у відповідних професійно зорієнтованих контекстах, є ефективним засобом забезпечення комунікації між індивідами певних соціальних прошарків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кленин И.Д. О некоторых особенностях китайской военной лексики. Приложение к «Китайско-русскому военному и техническому словарю». – М.: Воениздат, 1968. – С.557-564.
2. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода. – М.: Воениздат, 1979. – 272 с.
3. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: ЛГУ, 1988. – 132 с.
4. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке. – М.: Воениздат, 1983. – 231 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Акульшина – доцент кафедри східних мов.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, дискурсологія.

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ФАХОВОЇ СУБМОВИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Леся БЕСПАЛЬЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються структурні типи термінів фахової субмови ядерної безпеки, особливості їх утворення та функціонування в німецькій та українській мовах.

Ключові слова: структурні типи термінів, термінотворення, фахова субмова ядерної безпеки.

The article considers the structural types of technical terminology of nuclear safety sublanguage, its formation and functions in the German and Ukrainian languages.

Key words: technical terminology, nuclear safety sublanguage, structural types, terms formation.

З огляду на події останніх десятиліть, екологічну й політичну ситуацію у світі питання ядерної безпеки (далі – **ЯБ**) в національному та міжнародному вимірах залишається актуальним. Тому й фахова субмова ядерної безпеки (далі – **ФСЯБ**) перебуває під пильною увагою мовознавців і перекладачів. Це й визначило **об'єкт** нашого дослідження.

Для стандартизації й уніфікації термінології ЯБ нині розробляються та укладаються словники, глосарії, термінологічні бази даних тощо. Дослідження процесів термінотворення, установлення структури, семантики та функціонування термінів цікавить багатьох сучасних лінгвістів [див.: 1;2;3;5;6]. Ця ж проблема стала **предметом** і нашої розвідки.

Однією з організацій з ядерної безпеки є Міжнародне агентство атомної енергії (МАГАТЕ), до складу якого входить більше 140-а країн світу, у тому числі й Україна. Для унормування наукових та технічних понять, якими послуговується ця організація, у 2000 році було видано Глосарій з питань ядерної безпеки, оновлений варіант якого вийшов у 2007 році. Цей глосарій наразі укладено шістьма мовами: англійською, російською, французькою, арабською, іспанською та китайською. Як бачимо, у світі не існує україномовного та німецькомовного глосаріїв, тому Україна мусить послуговуватися його російськомовним варіантом, а німецькомовні країни – англійськомовним. Цей приклад яскраво ілюструє стан розвитку ФСЯБ в Україні та визначає **актуальність** досліджень у цій сфері, адже наша держава посідає восьме місце у світі та п'яте в Європі за величиною встановленої потужності атомної енергетики. Ядерна енергетика є базовим складником енергозабезпечення України, її частка в загальному обсязі української електроенергії сягає 50%, і за цим показником ми входимо в групу лідерів. Норми та вимоги до безпеки АЕС встановлюються міжнародними конвенціями та договорами, до яких приєдналася Україна (у першу чергу, це Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, Конвенція про ядерну безпеку, Об'єднана конвенція про безпеку поводження з

відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та ін.) та вітчизняним ядерним законодавством. Активна міжнародна співпраця між Федеральним Міністерством навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних установок Федеративної Республіки Німеччини (BMU) та органом регулювання ядерної й радіаційної безпеки України розпочалася ще в 1992 році та продовжується до сьогодні [9].

Такий серйозний підхід до ядерної енергетики та її безпеки в Україні вимагає й відповідної україномовної термінологічної бази (при цьому в першому розділі Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» представлено ряд термінів та визначень українською мовою [10]).

Німеччина, не маючи аналогічного німецькомовного словника, також активно послуговується англійською мовою у сферах міжнародної енергетичної співпраці, але розвиток національної мови не залишається осторонь, тому постійно розробляються, доповнюються та оновлюються фахові словники, глосарії, бази даних з ЯБ. Так, на офіційному сайті Федерального Міністерства навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних установок (BMU) ФРН можна знайти глосарій ядерної термінології, яка використовується в німецьких законодавчих документах, ділових паперах та наукових звітах [11]. Федеральне відомство з охорони навколишнього середовища ФРН пропонує у свою чергу перелік основних термінів у сфері ЯБ, які використовуються в законодавчих актах цієї інституції [12]. Ще один німецькомовний глосарій з атомної енергетики та ядерної безпеки розроблено науковим радником з питань ЯБ та досліджень факторів ризику доктором Хельмутом Хіршем [13].

Як випливає, Німеччина дбає та активно сприяє розвитку німецької ФСЯБ, не відмовляючись при цьому від англійської як мови міжнародної комунікації. В Україні ж, урахувавши можливість використання російської мови, розвиток ФСЯБ відбувається дуже повільно. Тож **основним завданням** наших розвідок має стати допомога в націоналізації термінології ЯБ.

Аналізуючи на основі законодавчих документів та ділових паперів наявні термінологічні системи німецької та української ФСЯБ, бачимо, що вони охоплюють всі основні структурні типи термінів.

Слід зазначити, що для дослідження ми послуговувалися не оригіналами та перекладами певних договорів між Україною та ФРН чи то певними спільними для обох країн інструкціями щодо ЯБ, а лише наявними паралельними текстами, представленими двома мовами. Тобто, усі наведені нижче приклади взяті із Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [10] та із глосарію Федерального Міністерства навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних установок Федеративної Республіки Німеччини [11]. Розглянемо деякі з них:

1. Прості слова, які складаються з кореневої морфемі з характерними для національної мови флексіями, напр.: нім.: *Alarm, Quelle, Objekt*; укр.: *аналіз, бер, готовність, грей*.

2. Терміни-похідні слова, які складаються з кореневої морфемі з афіксами та характерними для національної мови флексіями, напр.: нім.: *Diversität, Unfall, Redundanz*; укр.: *адвекція, адсорбція, активація*.

3. Терміни-складні слова, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс, напр.: нім.: *Kontrollanforderungen, Sicherheitsfunktion, Sicherheitslimits, Havarieplan*; укр.: *біоаналіз, біосфера, геосфера*.

4. Терміни-словосполучення, які через замкненість терміносистем набувають статусу фразеологізмів, напр.: *nukleare Anlagen, deterministische Strahlenauswirkungen, Generator der Bestrahlung*; укр.: *аналіз безпеки, верифікація комп'ютерної системи, гіпотетична критична група* тощо.

Проте переважну більшість термінологічних одиниць німецької мови складають *терміни-складні слова та терміни-словосполучення*, що робить ФСЯБ досить непростою для сприйняття. Щоб полегшити написання цих складних термінів та задля економії часу, у цій сфері застосовуються аббревіатури як відповідники цих термінів. Наприклад аббревіатури *StrlSchV (Strahlenschutzverordnung), AtSMV (Atomrechtliche Sicherheitsbeauftragten-*

Meldeverordnung), *AtKostV* (*Kostenverordnung zum Atomgesetz*), *EndlagerVIV* (*Endlagervorausleistungsverordnung*) [16] широко використовуються у ЯБ, проте вони незвичні й складні за своєю формою і структурою. Тому виникає необхідність їх фіксування та пояснення у спеціальних словниках. Крім того, такі аббревіатури роблять проблематичним їх переклад зокрема українською мовою, зважаючи на те, що одна німецькомовна аббревіатура може бути перекладена цілим словосполученням, а інколи навіть і реченням. Якщо ж ідеться про усний переклад, то ця сфера вимагає надзвичайно удосконаленої фахової підготовки перекладача, який зможе впоратися з лексичним навантаженням подібних текстів, наприклад:

Im kerntechnischen Bereich gibt es Allgemeine Verwaltungsvorschriften zur Umweltverträglichkeitsprüfung [11]. – До контролю за нормами, правилами та стандартами з ядерної та радіаційної безпеки належить також **перевірка впливу на навколишнє середовище**...[10].

Наведений вище приклад ілюструє використання одного й того ж поняття у законодавчих текстах німецькою та українською мовами, коли німецька композита *Umweltverträglichkeitsprüfung* відповідає в українській мові багатокомпонентному словосполученню **перевірка впливу на навколишнє середовище**. Таке явище досить поширене, проте не абсолютне для української та німецької мов.

У свою чергу внутрішня та зовнішня форми термінологічних одиниць в німецькій та українській мовах можуть збігатися, що підтверджують наступні приклади паралельних текстів: *Das Atomgesetz enthält die grundlegenden nationalen Regelungen für Schutz- und Vorsorgemaßnahmen, den Strahlenschutz und die Entsorgung radioaktiver Abfälle und bestrahlter Brennelemente in Deutschland und ist die Grundlage für die zugehörigen Verordnungen* [11]. – Об'єкт, призначений для поводження з радіоактивними відходами, - споруда, приміщення або обладнання, призначені для оперування, обробки, перевезення, зберігання чи **захоронення радіоактивних відходів** [10]. У цьому випадку структура термінів-словосполучень прозора та ідентична в українській і німецькій мовах, що дозволяє швидко знайти еквівалент при перекладі.

Щодо української термінології ЯБ, то в ній переважають багатокомпонентні терміни-словосполучення, які набувають у межах цієї терміносистеми однозначності та чітко відтвореної структури і не пропонують можливостей для спрощення їх граматичної форми чи лексичних компонентів, як от: **спеціальний розщеплюваний матеріал, захоронення радіоактивних відходів, соціально-економічна компенсація ризику для населення, яке проживає в зонах спостереження, ядерна установка** тощо.

Як бачимо, серед термінів ЯБ трапляються всі структурні типи характерних для національної мови слів – прості слова, похідні слова, складні слова та словосполучення, а продуктивними способами термінотворення є семантичний, синтаксичний та морфологічний [2].

За семантичним способом словотвору формування нових термінів відбувається шляхом абстрагування значень загальноживаних лексичних одиниць. Це дозволяє створювати лексичний інструментарій, що робить можливою передачу фахових понять нефаховими мовними знаками на основі метафори.

Так, загальноживане поняття «вантаж» набуває у сфері ЯБ конкретного значення: «**партія радіоактивного матеріалу, представлена для транспортування**». Термін «*De minimis*» походить із вислову «*de minimis non curat lex*» («закон не займається дурницями»), проте у досліджуваній терміносистемі набуває значення «**вилучення, звільнення від контролю**». Далі. Широковживане в різних сферах діяльності поняття «*Unfall*» конкретизує своє значення в межах ФСЯБ та набуває такої дефініції як «*Jedes Ereignis (oder Ereignisabfolge), einschließlich der Fehler des Bedienungspersonals, Versagens einer Anlage oder ein anderes ungünstiges Ereignis, deren Folgen unter dem Aspekt der nuklearen Sicherheit nicht ignoriert werden können, und das zu unerwünschter Bestrahlung von Personen oder abnormalen Bestrahlungsbedingungen führt oder direkt führen kann*».

Продуктивним у термінотворенні можна вважати й морфологічний спосіб. Між формою та змістом у мові існує тісний взаємозв'язок, який мотивує вибір того чи того слова для

позначення сегментів плану змісту. Прикладами цього типу словотвору термінів ЯБ в українській мові можна назвати такі: *випромінювання, дезактивація, дифузія, злонамір* тощо; в німецькій мові до цього способу належать: *Bestrahlung, Radionuklid, Unfall, Störfall* usw. При цьому спектр використання суфіксів, префіксів та інших морфем настільки широкий, що його досить важко описати, зважаючи на всі можливі особливості та критерії термінотворення.

Найпродуктивнішим способом термінотворення для сфери ЯБ можна вважати синтаксичний спосіб. Складна внутрішня співвіднесеність серед понять сучасної науки і техніки дозволяє створювати багатокомпонентні моделі термінів-словосполучень. Композиція як продуктивний спосіб термінотворення є цікавою для дослідження, оскільки словоскладання відкриває невичерпні можливості словотворення в той час, коли розробка нових продуктів значно випереджає появу відповідних номінацій, а вимоги, які висуваються до лексичних одиниць цілком зрозумілі: слова повинні бути вмотивованими, схожими на звичайні й віддзеркалювати зміст явища, процесу чи продукту.

Терміни-композиції, типові для німецької мови, у першу чергу мають більше можливостей для прозорості семантики порівняно з похідними словами й не спричиняють до виникнення полісемії. Композиції відрізняються від словосполучень наявністю в них окремих синтаксичних та семантичних аспектів, зокрема таких, як певна послідовність складників композита, відмінювання лише останнього компонента, наявність семантичних відношень між окремими складниками і тенденція до лексикалізації та ідіоматизації значення композита [2; 3; 4].

Найуживанішими термінами-словосполученнями можна вважати двокомпонентні утворення за схемою «прикметник + іменник»: нім. *natürliche Bestrahlung, abweichender Betrieb, physischer Schutz*; укр. *нефізичне старіння, радіоактивне забруднення, збагачений уран*. Високою термінологічною здатністю також користуються терміни-словосполучення, які структуруються з двох іменників: укр. *забезпечення захисту, зона спостереження, норми безпеки*; нім. *Generator der Bestrahlung, Zustand des Kernreaktors, Einstellung der Schutzsysteme*, - хоча більш типовим для німецької мови буде утворення композита з двох та більше основ: *Brennstoffsysteme, Personendosis, Auslegungsunfall*. Досить поширеними у термінотворенні ФСЯБ є також багатокомпонентні структури змішаних типів: «іменник + прикметник + іменник», «іменник + прийменник + іменник», «іменник + сполучник + іменник» тощо: нім. *Bedingungen eines sicheren Betriebs, Limitbedingungen für den Betrieb, Limits und Bedingungen des Betriebs, kritischer Zustand des Kernreaktors*; укр. *значення проектної вірогідності, дочірні продукти розпаду, основа для ліцензування, захист та безпека, оцінка показників роботи, періодичне технічне обслуговування*.

Отже, найпродуктивнішим на сучасному етапі є синтаксичний спосіб термінотворення. У розпорядженні філології немає абсолютно відмінного словотворчого апарату із власними моделями й способами термінотворення. Але ця наука на основі існуючої системи словотвору загальнолітературної лексики створює власну підсистему, у межах якої фіксуються та відбираються саме ті ресурси, які дозволяють забезпечити створення й функціонування термінологічної лексики ЯБ.

Дослідження терміносистеми фахової субмови ядерної безпеки та термінотворення зокрема полегшать укладання двомовного глосарію з ядерної безпеки та дозволять націоналізувати термінологію цієї галузі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. Навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки / Л.П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. – 232 с.
2. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько– Київ: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
4. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловськ: Издательство Уральского университета, 1991. – 156 с.
5. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
6. Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет, методы, структура. Изд.4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 265 с.

7. Симоненко Л. О. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л.О. Симоненко, С.О. Соколова, І. В. Коропенко, М. П. Годована, В. С. Марченко. – Київ: Наукова думка, 1995. – 236 с.
8. Редер Томас. Німецька економіка та глобалізація / Томас Редер // Deutschland. – 2006.
9. Шевцов А. І. Ядерна безпека в Україні та євроінтеграційні процеси / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, А. З. Дорошкевич [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/143.htm> – Title from the screen.
10. <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.32.26&nobreak=1>
11. http://www.bmu.de/strahlenschutz/ueberwachung_der_umweltradioaktivitaet/messanleitungen/doc/41981.php
12. <http://www.umweltbundesamt.at/fileadmin/site/umwelthemen/kernenergie/temelin/UVp2/ete2doku3.pdf>
13. <http://www.scribd.com/doc/51032131/Glossar-Atom>
14. <http://www.un.org/ru/ga/iaea/docs.shtml>
15. <http://www-ns.iaea.org/downloads/standards/glossary/safety-glossary-russian-07-03-05.pdf>
16. http://www.bmu.de/atomenergie_sicherheit/rechtsvorschriften_technische_regeln/rechtsverordnungen/doc/40329.php

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Беспальченко – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: термінознавство та теорія і практика перекладу.

НЕОЛОГІЗМИ-ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У ЗАГОЛОВКАХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Марія БОЙЧУК (Київ, Україна)

У статті охарактеризовано неологізми-перифрази у заголовках інтернет-видань як лінгвістичний феномен, визначено їх мотиваційну природу та кваліфікаційні ознаки. Відповідно до рівня мотивованості виділено дві групи неологізмів-перифраз: елементарні та ідіоматичні.

Ключові слова: перифраз, неологізм, інтернет-видання, заголовок, мотивація, оказіональність, інновація, номінація.

The article deals with neologisms-periphrases in the headlines of on-line publications as a linguistic phenomenon, their motivation nature and qualification features have been defined. According to motivation level two types of neologisms-periphrases, namely the elementary and idiomatic have been identified.

Key words: periphrasis, neologism, on-line publication, headline, motivation, occasionalness, innovation, nomination.

Сучасний публіцистичний дискурс, ознакою якого є спрямованість на новизну і динамічність, позначений активними процесами оновлення і поповнення мовних ресурсів, що зумовлено як семантичною, так і стилістичною потребою.

Одним із текстотворчих стильових засобів увиразнення змісту публікації є використання певної мовної інновації, зокрема впровадження у мову інтернет-видань перифрастичних новотворів, «котрі «покликані» оцінити якісь «картини» сучасного світу, віддзеркалити нові реалії, явища, ситуації» [4].

Поява і використання описових зворотів у текстах масової комунікації зумовлена комунікативною потребою як важливий засіб вторинної образної номінації. Ця тенденція пояснюється намаганням знайти засоби, за допомогою яких можна збільшити експресивність та інформативність. Більшою мірою це стосується тих медіаназв, які мають бути лаконічними, змістовними й образними [6]. Різномасштабне дослідження особливостей мови мас-медіа здійснювали такі науковці, як О. Стишов, Д. Дергач, І. Дубчак, С. Чемеркін, А. Чеберяк, Н. Лукашенко, О. Мітчук, О. Усачова, О. Стоянова, Ю. Сафонова, В. Задунай та ін. Значну увагу перифразам як явищам мови приділено в працях О. Бабушкіної, З. Теучеж, М. Сірівлі, О. Катаєвої, О. Кожина, В. Мілехіної, З. Попової, Т. Прокудіної, Л. Авраменко, І. Кобилянського, Є. Регушевського, О. Копусь та ін.

У дисертації Г. Євсєєвої перифрази розглянуто на матеріалі мови українських газет 80 – 90 років ХХ століття. Г. Мінчак на матеріалі української та російської мов вивчала перифразу як засіб заперечення новомови. Л. Завгородня розглядала перифрази як засіб стереотипізації соціальної інформації та ін. Укладено словники перифразів: О. Новиков – «Словник перифраз російської мови (на матеріалі газетної публіцистики)»; М. Коломієць і Є. Регушевський «Короткий словник перифраз».

Отже, перифразу як лінгвістичному феномену приділено значну увагу. Однак існує потреба характеристики цього явища як носія категорії оказіональності у мові ЗМІ. Цим визначається **актуальність** пропонованої розвідки. **Мета** дослідження – охарактеризувати оказіональні перифрази в заголовках періодичних інтернет-видань як особливий вид

неологізмів, визначити їх мотиваційну природу та кваліфікаційні ознаки. Об'єктом дослідження обрано оказіональні перифрази (далі – ОП) у заголовках періодичних інтернет-видань.

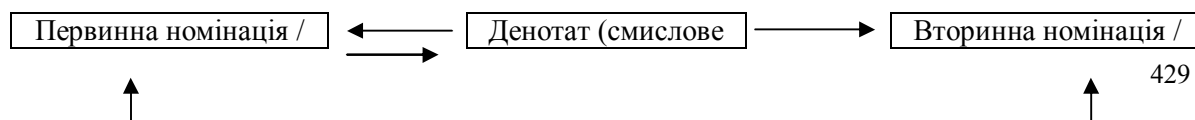
Перифрази виступають особливим видом неологізмів. Ці одиниці мають складну мотиваційну природу, тому їх типи, кваліфікаційні характеристики, ознаки являють собою суперечливе питання. У цьому одному з найскладніших лінгвістичних феноменів знаходить відображення факт підлягання мови дії загальних законів діалектики, оскільки в перифразі поєднуються відразу кілька категоріальних опозицій (форма / зміст, старе / нове, тотожність / відмінність). Наявність цих універсальних категорій позиціонує перефразування як глобальний механізм, що функціонує як засіб перетворення старого в нове. З цієї причини “за окремими відмінностями у визначеннях, що даються парафразу в нелінгвістичних сферах, наприклад, в музиці (парафраз – це інструментальна концертна п'єса, що ґрунтується на темах популярних пісень, арій з опер), літературі (парафраз – переказування, переказ літературного твору іншими словами), простежується спільна сутнісна характеристика парафразування, яке розуміють в найширшому значенні, – його здатність модифікувати відоме в нове шляхом зміни форми при відносному збереженні змісту” [1: 7].

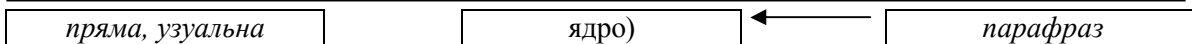
У лінгвістиці терміном “перифраз” (“парафраз”) називаються кілька понять: а) *троп* (описова назва осіб (чи предметів, топонімів) за їх характерними ознаками, діями тощо [11]; б) *стилістична фігура* (її суть полягає в заміні знака певного поняття описовою назвою або навмисно іншим знаком [12: 457-458]; в) *стилістичний прийом* (ґрунтується на непрямому, описовому, позначенні об'єктів дійсності (здебільшого емоційно-експресивного, оцінного плану [8]; г) *фразеологічний і граматичний феномен* [15].

3. Теучеж, дослідивши структурно-семантичну і комунікативно-прагматичну специфіку лінгвістичної парафрази на матеріалі російської і французької мов, подала узагальнене уявлення про лінгвістичне розуміння терміна “парафраз”. Під ним дослідниця розуміє “здатність до зміни мовної форми при збереженні змісту. Парафраз трактується як повтор, при якому висловлювання повністю не копіюється, в його зміст привносяться зміни додаткового чи уточнювального характеру” [14: 3]. Щоправда, таке розуміння має текстовий характер і стосується природи елементарного перефразування. Однак тут проступають виразні релевантні ознаки цього явища, що мають константний характер. Це – два протилежно спрямовані моменти: зміна мовної форми і збереження змісту, а також – доповнення чи уточнення. О. Грищева розглядає перифраз як лексичну оказіональну одиницю тропейчного характеру: це кількокомпонентне оказіональне словосполучення, що являє собою мовний описовий зворот і служить для заміни узуального слова. Але ця одиниця характеризується не стільки тотожністю узуальній лексемі, скільки вказівкою на певну нову, відсутню в ній ознаку. Ця ознака і лягає в основу перефразування [2: 121].

Дослідниця перифразів у творах О. Гончара О. Копусь визначає цю одиницю як співвідносну зі словом, словосполученням і реченням мовну та мовленнєву одиницю, яка виступає вторинною назвою відомого суб'єкта чи об'єкта, часто наділена оцінним характером, з тогожкою денотативною частиною значення, вживається в тексті зі стилістичною метою [7]. Стилістичність перифраза детермінується його мотиваційною природою, яка полягає у факті контекстуальної заміни однослівної назви описовим висловом. У цій операції в перифразі на першому плані опиняється певна якість, аспект описуваного об'єкта, суттєві у відповідному контексті або ситуації [3; 8]. Текстуально перифраз усуває тавтологію, невиправдані повтори; евфемізує, увиразнює мовлення, створює різнопланові стилістичні ефекти [12: 458]. І хоч перифрази активно функціонують в усіх стилях, найбільш характерні вони для такого мобільного стилю, як публіцистичний, однак часто вживаються і в художньому та науковому стилі [5: 7].

Перифрази поділяють на загальнономовні та індивідуально-авторські. До перших належать загальнозрозумілі відтворювані одиниці з утраченим авторством, що функціонують в різних стилях. Часто вони переходять до розряду фразеологізмів, крилатих висловів. Одиниці другого типу – ситуативні, зумовлені певним контекстом [10: 435; 8].

Вторинну номінативну природу перифраза можна відобразити на такій схемі:

Таким чином, можна виділити кілька кваліфікаційних ознак перифраза як одиниці неологічного характеру: 1) номінативна спрямованість (перифраз – це завжди назва); 2) вторинність (перифраз виникає як вторинна назва, заміник прямої, узуальної); 3) багатокомпонентність (перифраз формується кількома компонентами-лексемами); 4) конотативність (перифраз наділяється порівняно з прямою назвою новою (образною) ознакою).

Публіцистичний дискурс виступає активною і мобільною сферою продукування нових перифразів. Наявний матеріал дає підстави для констатації, що найчастіше такі новотвори мають okazіональний характер. Функціонуючи в інтернет-виданнях як заголовки або їх компоненти, okazіональні перифрази характеризуються різноманітними особливостями, які в них виділяються поряд із загальнокатегорійними параметрами.

У досліджуваних ОП первинною номемою переназваного об'єкта найчастіше виступає полікомпонентна конструкція. Випадки типу словникових *чорний континент* – “Африка” [5: 116] або *господарі сталевих магістралей* – “залізничники” [5: 37] – порівняно рідкісні: *Шевченко і компанія* – “футбольний клуб “Мілан” (УП, 22.10.01), *московський проект* – “Тимошенко і Янукович” (УП, 03.01.10), *“полуничка” по-львівськи* – “львівська порностудія” (ЛП, 15.02.11), *виборчий іспит для міліції* – “вибори 31 жовтня 2010 року” (ЛП, 26.10.10). Найчастіше такі ОП називають відомі чітко окреслені поняття: *кривавий друг Ющенка*. – “М. Саакашвілі” (УП, 03.11.07), *український Берлусконі* – “Р. Ахметов” (УП, 27.10.06). Пор. структурно близький ОП *місцевий Берлусконі* – “С. Пінєра, правий політик, новий очільник Чилі” (ВЕ, 18.0.10). Навіть імовірна форма *чилійський Берлусконі* все одно потребувала б додаткового інформаційного супроводу. Для розуміння образології такої вторинної одиниці часто потрібна певна семантична розгорнутість. Це виступає свідченням міцного «закорінення» заголовкового ОП у текстовий конструкт, наявності між ними міцних смислових зв'язків. У наших спробах реконструювати вихідну структуру часто вдавались навіть до складних речень. Можна говорити про особливість творення заголовкового ОП, яка характеризується зворотним вектором: спочатку автор публіцистичного твору формує перифраз, а потім шляхом аналізу тексту виценоується пряма номінація, що має складну структуру. Такі ОП виступають своєрідною текстовою квінтесенцією, надструктурним утворенням. У цьому полягає їхній заголовкотворчий потенціал: *забави малолітніх снайперів* – “бешкетництво неповнолітніх, які б'ють вікна у потягах” (ЛП, 18.09.08), *новий кокаїновий рекордсмен* – “Перу, що вийшла на перше місце у світі з вирощування коки – рослини, з листя якої виготовляють кокаїн” (ЛП, 24.06.10.) Така риса ОП свідчить на користь їх okazіональності. З часом, на шляху до узуального закріплення, їхні первинні номеми через етап усистемнення зв'язків між первинною і вторинною назвами та повторюваного використання мають шанс набути більшого узагальнення і викристалізуватися у структурно простішу одиницю.

Деякі аналізовані одиниці мають складну мотиваційну структуру. Так, формування ОП *бандити українського Шервуду* (УП, 07.07.11) відбулося опосередковано – через інший, синонімічний, ОП *ніжинські робінзуди* – “ніжинські злочинці, які стали на боротьбу з незаконним обігом наркотиків під прикриттям міліції” (УП, 07.07.11). Можна говорити про подвійномотивовану одиницю: і прямою назвою, і синонімічним перифразом. Такі одиниці створюють інтригу і читач прагне розгадати її, звернувшись до тексту.

З погляду віддаленості ОП від співвідносних узуальних назв можна виділити дві групи одиниць. Одні ОП часто демонструють формально виражений зв'язок з базовою структурою. Їх будемо вважати перифразами першого ступеня (елементарними), коли в похідній одиниці зберігаються компоненти базової конструкції: *торговець дурманом* – “торговець наркотиками” (ЛП, 22.01.11), *“Євразійські вандали”* – “представники Євразійського союзу молоді” (УП, 19.10.07; 29.05.08. Таких одиниць – переважна більшість. Іншу групу складають перифрази другого ступеня (ідіоматичні), коли формальний зв'язок із базовою

структурою відсутній, натомість мотивація має опосередкований характер. Така одиниця виводиться з мотиваційної ситуації або алузійних асоціацій (фонові знання), які потрібно знати, щоб розуміти образологіку, що впливає зі зв'язків між узуальним номінативним комплексом і парафрастичним: **політичний “кугутизм”** – “поведінка жадібних і хвалькуватих політиків” (І-Р, 08.06.11) (пор. КУГУТ – “зневажл. 1. крим. Селянин. 2. мол. Провінціал. 3. жрм. Жадібна багата людина. Від польськ. kogut – півень” (СУС); **любитель дармових снігуроньок** – “О. Болкісев”, (УП, 19.12.07), **місіс Проїдання** – “Ю. Тимошенко” (УП, 07.10.0900). Розуміючи специфіку одиниць останнього типу, автор заголовкового ОП може вдаватися до такого прийому, як наведення образної ситуації (твірної бази). Це він може робити в: 1) підзаголовку: *В Україні буде і «піддиванна» партія. Екс-майор держохорони, автор «плівки з-під дивана президента Кучми» Микола Мельниченко хоче створити власну партію і піти з нею на парламентські вибори* (ВЗ, 19.04.2011); 2) в епіграфі: *Країна брехунів. Антологія останніх нападів хвороби патологічної брехні (“Любий Джельсоміно, ти просто опинився в Країні брехунів. Тут всі згідно із законом зобов'язані брехати. І горе тим, хто говорить правду. Їх так штрафують, що шкуру здирають разом із хвостом”. Джанні Родарі, “Джельсоміно в Країні брехунів”)* (УП, 29.10.01); 3) в першому абзаці: *Антибейсбольний наказ Юрія ЗМірнова (В надрах Міністерства внутрішніх справ готується наказ для внутрішнього користування, яким планується надати стосункам журналістів та правоохоронців якісно нового імпульсу, аби в майбутньому ніхто “по п'яниці” не гинув і на очі наркоманам та бомжам не потрапляв. “Довіра, довіра й ще раз довіра!” Приблизно таким має стати лейтмотив відносин журналістів з міліцією)* (УП, 06.11.01); 4) посередині статті: *Верховна Рада в лежачих прем'єриади: електоральна коаліція або коаліція “фреш”, “флеш” та “кеш”?: “Результатом буде така собі “фреш-коаліція”, або “флеш-коаліція”, до якої ввійдуть частина НУНС, частина БЮТ, БЛ та ПР. “Фреш” – тому що буде містити групи депутатів, “вижатих” з різних політичних сил, а “флеш” – тому, що діяльність такої коаліції буде проявлятися у режимі “флеш-голосувань” з принципових питань*” (УП, 13.12.07).

Серед наявного матеріалу виявлено ОП нейтрального, евфемістичного і дисфемістичного спрямування. Нейтральні ОП не несуть виразного аксіологічного заряду: **мобільний патруль** – “експериментальна мобільна група патрулювання” (ЛП, 20.11.10), **ринку Яценюка** – “чернівецький ринок “Добробут” (DU, 08.04.11), **виборчий кримінал** – “факти порушень на виборах” (ЛП, 11.02.10), **гумова мілітаризація** – “ідея МВС про дозвіл вільно купувати травматичну зброю (пістолети на гумові кулі з калібром 9 мм)” (ЛП, 29.01.09), **пенсійний Майдан** – “масові акції протесту проти пенсійної реформи” (УБ, 12.01.11). Евфемістична тропіка характеризується прихованою (пом'якшеною) ввічливістю під час перейменування [13: 154]: **чоловікова “наука”** – “побиття співмешканки” (ЛП, 25.11.10), **“білий список” Луценка** – “люди, яких Луценко незаконно нагороджує іменною зброєю МВС” (УП, 26.11.06), **царі зі жезлами** – “автоінспектори, що зловживають службовим становищем” (ЛП, 03.06.10), **кримінальна акселерація** – “зростання злочинності малолітніх” (ЛП, 04.04.09), **сповідь у мантії** – “звернення судді Зварича до вищих посадовців із заявою про скоєння злочину проти його особи” (ЛП, 11.12.08). При дисфемізації відбувається заміна природного позначення об'єкта предмета “більш вульгарним, фамільярним або грубим” [9: 9]: **тераріум одностудійців** – “пропрезидентська більшість” (УП, 28.02.03), **автобусна оборудка** – “контрабандне ввезення в Україну пасажирського автобуса” (ЛП, 25.01.11), **комунальний монстр** – “управлінська компанія “Єдиний розрахунковий центр” (СІП, 18.04.11), **беззуба Феміда** – “поблажливість українського судочинства щодо справ, до яких причетні політики, посадовці різних рангів або їхні родичі” (ЛП, 31.01.09).

Отже, ОП – це особливий вид неологізмів, які у заголовках інтернет-видань виступають своєрідною текстовою квінтесенцією, певним надструктурним утворенням, для якого характерна семантична полімотивованість. Будучи органічно вплетеним у текстову канву заголовка, ОП у такий спосіб реалізує текстотворчий потенціал, яскраво характеризує текст, уносить інтригу, що зумовлює читацьку зацікавленість для прочитання цього тексту. У цьому виявляється певний заголовковий феномен перифраза-неологізма. Додатковими

чинниками образності ОП стають різноманітні конотації і переосмислення. Аналіз неологізмів-перифраз дозволяє їх поділити на дві групи: елементарні, що демонструють формальний зв'язок з узуальною номемою, та ідіоматичні, що виникають через мотиваційну ситуацію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабушкина О. А. Прагмасемантические, когнитивные и типологические характеристики парафразы в диалогическом дискурсе (на материале английского языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.А. Бабушкина. – СПб, 2001. – 19 с.
2. Грищева Е. С. Структурно-семантическое и функциональное описание лексических окказионализмов в рамках теории элокутивного поля : Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Грищева Елена Сергеевна. – Абакан, 2006. – 232 с.
3. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80 – 90 років ХХ століття) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г.П. Євсєєва. – Д., 2002. – 20 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/5123.html>
4. Завгородня Л. В. Перифрази як засіб стереотипізації соціальної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journallib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=239>
5. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський ; [за ред. М. М. Пилинського]. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.
6. Конопацька Я. О. Семантична неологія в сучасному французькому медіадискурсі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Я. О. Конопацька. – К., 2005. – 20 с. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=3311
7. Копусь О. А. Перифрази у творах О. Гончара : структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Копусь. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/5124.html>
8. Лингвистический энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/funktsionalnaia%20lingvistika/702>
9. Райчева Э. А. Принципы описания литературной эвфемии (на материале идиостиля А.С. Пушкина) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Э. А. Райчева. – Волгоград, 2011. – 21 с.
10. Регушевський Є. Перифраз / Є. Регушевський // Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 435.
11. Словник стилістичних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ostriv.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3985&Itemid=595&ft=1
12. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / [авт.-уклад. Селіванова О. О.]. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Тараненко О. О. Евфемизм / О. О. Тараненко // Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: О. О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 154-155.
14. Теучеж З. Г. Структурно-семантическая и коммуникативно-прагматическая специфика лингвистической парафразы (на материале русского и французского языков) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / З.Г. Теучеж. – Майкоп, 2008. – 23 с.
15. Туницкая Е. Л. Перифразирование в лингвопрагматическом аспекте на материале французского дискурса [Текст]: монография / Е.Л. Туницкая. – М.: Издательский центр института всеобщей истории РАН, 2010. – 248 с.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

ВЗ	–	http://www.wz.lviv.ua
ВЕ	–	http://www.epochtimes.com.ua
І-Р	–	http://www.rep-ua.com
ЛП	–	http://www.lvivpost.net
СІТІ	–	http://www.ifcity.in.ua
СУС	–	http://www.slovopedia.org.ua
ДУ	–	http://www.daily.com.ua
УП	–	http://www.pravda.com.ua

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Бойчук – аспірант Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України.
Наукові інтереси: неологія, мова засобів масової інформації.

ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Наталія КОВАЛЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуті типологічні особливості терміносистеми маркетингу в німецькій та українській мовах.

Ключові слова: терміносистема маркетингу, гетерогенність термінології, типологічна характеристика.

The peculiarities of typological structure of marketing terminology in the German and Ukrainian languages are investigated in this paper.

Key words: marketing terminology system, marketing terminology heterogeneity, typological characteristics.

У аналізі об'єктивування понять, особливостей формування і розвитку термінології необхідно враховувати вплив на ці процеси лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Тільки звернення до самої науки, вивчення причинових зв'язків між соціально-економічними і мовними явищами дозволить дати вичерпне пояснення багатьох лінгвістичних процесів, що мають місце у термінології [6: 5].

У термінології маркетингу неспоріднених мов потрібно вказати на характер формації. Для німецької мови це стандартний спосіб розвитку термінології, тобто еволюційним, історичним шляхом, на протигагу українській мові, якій характерна стихійність формування, превалювання номінацій іншомовного походження (до 1995 р. склад термінології маркетингу поповнювався за рахунок запозичень). Лише у 1997 році Держстандартом України було видано стандарт ДСТУ 3294–95 «Маркетинг» [4].

Інтенсивність розвитку маркетингу в Україні сприяла неконтрольованості роботи перекладачів-практиків або спеціалістів галузі маркетингу, що стало причиною появи великої кількості дублюючих одна одну спеціальних номінацій, які не збігаються за формою, а іноді й цілком некоректних.

У результаті створено велику кількість термінів, які поступово витісняються і замінюються точнішими, оскільки застосування зарубіжної теорії маркетингу в українській практиці іноді неможливе через різні ступені розвиненості наукових шкіл.

На сучасному етапі розвитку маркетингу як науки і практики в Україні можна говорити про інтенсифікацію створення українських термінів. Поповнення термінологічного складу приблизно на 30–40 % здійснюється за рахунок українських спеціальних номінацій, які обслуговують виключно сферу маркетингу. Спільним для обох термінологічних систем маркетингу української й німецької мов є те, що вони створені на основі концептуально усталеної понятійної системи маркетингу, розробленої американськими вченими-маркетологами і доведеної світовою наукою [7].

Терміносистема маркетингу є складною ієрархічною, гетерогенною, відкритою, динамічною структурою. Її складність можна представити за допомогою векторного схематичного аналізу (схема 1).

Складність термінології маркетингу виявляється в будові з різнорідних елементів. Хоча сукупність маркетингових понять системи характеризується цілісністю, ієрархічною організацією елементів, проте їх можна розглядати як неоднорідні за змістом і функціями.

Гетерогенність маркетингової термінології можна виділити за такими позиціями: етимологія поняття, структура терміна, ступінь точності семантики (терміни й інші номінації), характер прагматичної складової. Зниження рівня гетерогенності можливе за умови впорядкування спеціальних номінацій. Проте гетерогенність аналізованої термінології не може бути усунена повністю, оскільки притаманна маркетингу за його іманентними ознаками [5].

Вона виявляється в специфіці ролі термінології маркетингу у мові на мікрорівні, тобто в застосуванні спеціальних номінацій на рівні підприємства, організації, установи, суб'єкта маркетингової діяльності, і на макрорівні – господарської системи держави, зовнішньоекономічних зв'язків, світового господарства, і відбивається в особливостях внутрішньої структури терміносистеми маркетингу, у множинності і варіативності структур окремих номінацій, у деякій умовності поділу термінології на елементи.

За ступенем універсальності використання термінів маркетингу можна розділити на три категорії:

- загальні номінації – це номінації, єдині для маркетингу в його спеціальних сферах й інших галузях економіки, наприклад: *якість, ціна, ринок, конкуренція, дослідження, аналіз; Ware f, Verkauf m, Preis m, Angebot und Nachfrage;*

- базові номінації – це терміни спеціальності маркетинг, наприклад: *купівельна поведінка, товарна політика, рух товару, маркетингові дослідження; Transfer m, Marketinginformation f, Marketingsforschung f, Warenbewegung f* і ін.;

- специфічні номінації – це номінації маркетингу, що застосовуються тільки в окремій сфері його використання: промисловості, сервісі, мережевому маркетингу, наприклад: *виробництво товарної продукції; маркетингові послуги; координатор, прайс-лист; телемаркетинг; Preisliste f, Time Management n, Zeitaufstellung f, Koordinator m.*

Складність структури термінології маркетингу пояснюється наявністю різних його сфер (реклама, торгівля, споживання, розподіл та ін.), до складу яких входять різні за значущістю номінації, зокрема власне терміни маркетингу (*гарантований ринок збуту, похідний попиту, нова закупівля; Absatz-, Verkaufsmarkt m, Direktbezug m*), загальноекономічні (*доступ на ринок, товарооборот, ціноутворення; Zugang zum Markt m, Warenumsatz m, Preisgestaltung f*), де відношення маркетингу із загальною економічною теорією можна охарактеризувати як процес «півотації» – процес пронизування часткових наук більш загальними, коли відповідна загальна наука виступає як стрижень, що пронизує собою часткові науки, а останні начебто «нанизуються» на цей стрижень [1: 120], терміни торгівлі (*активний покупець*), реклами (*рекламний підхід, рекламний референт, рекламні сувеніри; Werbeunterlagen pl., Anzeigenexpedition f, Spot m, Werbefaktor m*), споживання (*пересічний споживач, споживчий ринок, споживча цінність; Verbraucherpolitik f, Gebrauchseigenschaften pl.*), розподілу (*дозвіл*

на відправку товару, випереджальні індикатори; *Sendung zur Ansicht, Vermögensauseinandersetzung f, Warenverteilung f*).

Окрім цього, у терміносистемі маркетингу реалізуються складні різновекторні процеси, пов'язані з його формуванням і розвитком, коли, з одного боку, частина термінів виступає донором для формування і розвитку інших термінологій, наприклад: маркетингові терміни споживання (*споживач, споживчий ринок, споживча цінність, споживча властивість товару; Verbraucher m, Konsumgenossenschaft f, Verbrauchskapazität f* та ін.) і торгівлі (*продавець, купівля-продаж, грошовий товар, товари особливого попиту, товарна одиниця, торговий центр; Verkäufer m, Händler m, Absatz m, Verkaufszentrum n, Shopping-Center n*) використовуються у сфері юриспруденції (посиланням можуть виступати тексти чинного закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.91 і законопроекту Німеччини «*Verbraucherschutzgesetz*» vom 14.07.91); з іншого боку, у термінології маркетингу є значний пласт термінів, запозичених з інших терміносистем, зокрема позаекономічних, наприклад: із психології – *етап зрілості, емоційний етап купівельної готовності, Stufe der Reife*, з етики – *етичні мотиви, ethisches Motiv*, з політології – *переговорний тариф, Sprechtarif m*, зі статистики – *споживча одиниця, Vollperson f*, з права – *теорія довіри, Vertrauenstheorie f* та ін.

Складність будови термінології маркетингу підтверджується існуванням декількох напрямів прояву ієрархічності. Будова терміносистеми маркетингу і напрямку її розвитку тісно пов'язані з розвитком маркетингу і його інтеграцією у всі стадії процесу виробництва, споживання продуктів, товарів, послуг.

При цьому власне маркетингова терміносистема займає вищий рівень ієрархії і служить основою для розвитку підсистем термінів реклами, торгівлі, розподілу [2: 21–22]. Проте такий поділ не можна вважати повним і обґрунтованим. Доцільно, по-перше, назву кожної сфери пов'язувати з відомими з економічної теорії стадіями виробництва і споживання товару, а по-друге, врахувати те, що маркетинг лише поступово проходив через кожну зі стадій, а для сучасного маркетингу в Україні характерним є перевага досліджень, пов'язаних з управлінням стадії виробництва [3]. У результаті такого процесу, відповідно до концепції інтегрованого маркетингу, терміни безпосередньо взаємозв'язані з кожною із описаних стадій.

Терміносистема маркетингу досліджуваних мов має відкриту гетерогенну структуру. Хоча відкритість терміносистеми – неоднозначне поняття. Слід зазначити, що імпортування теорії маркетингу як науки викликає тенденцію до закритості її терміносистеми, на противагу спрямованості маркетинговій діяльності на соціум, необхідності економічно вигідного регулювання руху товару, забезпечує розвиток тенденції маркетингових номінацій, зокрема професіоналізмів, до відкритості, про що свідчить їхнє активне використання в засобах масової комунікації – газетах, журналах, телебаченні, мережі Інтернет.

При оцінці терміносистеми маркетингу з погляду ступеня завершеності її формування стає очевидним її відкритий характер, який виразно виявляється у множинності міграційних процесів. Так, у процесі термінологізації лексична одиниця, яка не володіє необхідним набором ознак терміна, може їх отримати, так само і термін, який не витримує «конкуренції», згодом втрачається. Крім того, при взаємодії із зовнішнім мовним середовищем спостерігається явище детермінологізації, коли спеціальна лексична одиниця починає функціонувати за межами сфери професійної наукової і практичної комунікації і втрачає частину сем з набору термінологічної семіми. По відношенню до термінологічних одиниць маркетингу слід говорити про часткову детермінологізацію, оскільки у більшості випадків свідомість носіїв мови закріпила зв'язок такої одиниці з маркетинговою сферою функціонування [5: 143–145].

На сучасному етапі розвитку термінології маркетингу можна відзначити, що, відображаючи процеси виробництва, обміну та споживання товару, терміносистема продовжує вдосконалюватися.

Гетерогенність термінології полягає у різноструктурності складових елементів. У термінології маркетингу німецької мови переважають іншомовні лексичні одиниці, зокрема англоамериканізми, проте є тенденція передачі термінів засобами рідної мови (калькування),

шляхом словоскладання, що ідеально для термінології в цілому, оскільки економить мовні засоби, виконуючи одну з головних функцій терміна – стислість; в українській, навпаки – перевага складних громіздких конструкцій, покликаних відображати прикладний характер дисципліни.

У термінологію маркетингу входять одиниці з різним ступенем точності семантики, прагматичної спрямованості, конкретності позначуваного поняття.

Можна констатувати, що за ступенем універсальності використання термінів маркетингу виділяють: загальні, базові, специфічні. Периферійна частина термінології маркетингу складається як із лексичних одиниць окремих терміносфер, так і прототермінів, які не володіють повним набором ознак терміна. З огляду на те, що терміносистема маркетингу вже пройшла початковий етап становлення, є необхідність подальшого її впорядкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антонова М. В. Системная организация терминологии «пограничных» наук / М. В. Антонова // Отраслевая терминология и её экстралингвистическая обусловленность: Межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1986. – С. 119 – 127.
2. Вебер Л. Эффективный маркетинг в Интернете. Социальные сети, блоги, Твиттер и другие инструменты продвижения в Сети / Л. Вебер; пер. с англ. Елены Лалаян. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 320 с.
3. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Е. П. Голубков. – М.: ФинПресс, 2003. – 496 с.
4. Держстандарт України. Стандарт ДСТУ 3294 – 95 «Маркетинг». [Електронний ресурс], 1997. – Режим доступу: <http://lindex.net.ua/shop/bibl/500/doc/1892>, 12 грудня 2009 р. – Назва з титул. екрана.
5. Сербиновская Н. В. Терминологическое поле «Маркетинг» в русском языке / Юж. федеральный ун-т. / Н. В. Сербиновская. – Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2009. – 234 с.
6. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
7. Шапран Д. П. Сучасна українська термінологія маркетингу: семантика та прагматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Шапран Дар'я Петрівна. – Дніпропетровськ, 2004. – 207 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Коваленко – викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна термінологія, зіставна семантика.

КАТЕГОРИЯ РАЗУМА В АГИОГРАФИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ: ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Елена КУПЧЕНКО (Симферополь, Украина)

У акті номінації відображається концептуальна система людини і концептосфера мови, які характеризуються смисловими структурами різного формату. За способом формування категорія розуму відноситься до складних когнітивних структур інтеграційного типу, за змістом – до лексико-понятійних полів.

Ключові слова: номінація, ономасіологія, категорія, категоризація, концептуалізація, розум, агіографія.

It is stated in the paper that the conceptual system of human beings and the conceptual system of the language are reflected in the process of nomination. Both of the systems are characterized by semantic structures of different formats. The category of reason by way of its formation belongs to complex cognitive structures of the integrational type and by its content it belongs to lexico-semantic fields.

Key words: nomination, onomasiology, category, categorization, conceptualization, reason / mind, agiography.

Постановка проблеми. Вниманию современной лингвистики направлено на проблемы отражения и членения в языке онтологически присущих миру признаков. В связи с этим актуальным является исследование роли разноуровневых номинативных средств в процессах языковой концептуализации и категоризации лингвистически релевантных сущностей предметов и их связей в сознании человека и объективной действительности.

Ономасиологическое направление в теории языковой номинации рассматривает языковые единицы в их отношении к реальной действительности: «номинация связывает мир действительности с миром языка, устанавливает корреляцию между предметом и выбранным для его названия языковым отрезком, соединяет точку пространства экстралингвистического с точкой пространства языкового» [7: 8]. Таким образом, через наименование осуществляется репрезентация смысловых структур (денотатов, понятий и значений,

концептов, категорий), которые относятся к объекту ономазиологии, но только по отношению к способам их обозначения в языке и речи: «выделив предмет обозначения, сформировав о нем понятие, человек начинает подбирать адекватное языковое средство наименования» [1: 128].

В акте номинации находит отражение концептуальная система человека и концептосфера языка, которые, по свидетельству исследователей в области когнитивной лингвистики, включают в себя знания, характеризующиеся различной формой репрезентации на концептуальном (мыслительном) и языковом уровнях. С точки зрения структуры и содержания, Н. Д. Болдырев выделяет концептуально-простые (конкретно-чувственный образ, схема, представление, понятие, прототип и т. п.) и концептуально-сложные (пропозиция, фрейм, сценарий, категория, матрица и т. п.) форматы знания [2: 27].

По логическому содержанию исследователи разделяют категории на семантические, понятийные, ономазиологические, лексические, языковые и др. Неясным остается вопрос, к какому типу категорий следует отнести смысловое образование «разум».

Целью данной статьи является характеристика смыслового пространства «разум» в системе ономазиологических терминов и понятий.

Понятие «разум» (*reason*) является ключевым для когнитивного направления в науке и в его рамках определяется через понятия «сознание», «рассудок», «ум», «интеллект», «мышление» и «мозг» (*mind*), «память», описывающие ментальную деятельность человека.

В гуманитарной парадигме разум характеризуется как форма *мышления*, выражающаяся в рефлексии [11: 418], и «высший тип мыслительной деятельности, противопоставляемый *рассудку*» [12 (3: 403)], способность человека к познанию причинно-следственных связей вещей и явлений, а также «механизм порождения знаний и целенаправленной их реализации во взаимодействии данного организма со средой» [9: 39].

В русской языковой картине мира *разум*, с одной стороны, сближается с *сердцем* в составе семантического поля «внутренний мир человека», в которое исследователи (О. Н. Кондратьева, М. В. Пименова, Н. М. Сергеева и др.) также включают душу. С другой стороны, *разум* противопоставлен телу как идеальное материальному и противопоставлен *сердцу* как интеллектуальное эмоциональному: «В качестве средоточия эмоциональной жизни человека *сердце* и *кровь* противопоставляются *голове* и *мозгу* (*мозгам*), в которых локализуется интеллектуальная жизнь человека и его *память*» [15: 313].

Особенность агиографического текста как языковой данности определяется культурно специфичной областью опыта, представляющей «идеализированную модель мира» (Дж. Лакофф).

Концептуализация разума в смысловом пространстве агиографического текста обусловлена следующими факторами: а) мировоззрением, сложившимся в православной традиции; б) направленностью жанра на обращение к внутреннему миру человека; в) предметом изображения (откровение духовного пути людей, несущих на себе печать иного мира, указывающих на тесную связь земного и человеческого с божественной тайной; г) функционированием жития в богослужении, общественной и бытовой жизни человека.

По способу формирования категория «разум» в агиографическом тексте представляет собой концептуальную (мыслительную) структуру интегративного типа, являясь результатом объединения концептов «ум», «разум», «сердце», «душа» «память», «знание», «интеллект», «глупость», «безумие», «святость», «юродство», поскольку «любая категория – это концептуальное объединение объектов <...> на основе общего концепта» [2: 27], который соответствует идеальному объекту категории [14: 52] и является концептуальным основанием для объединения объектов и отнесения их к одной категории [8: 319].

По содержанию исследуемая категория может быть отнесена к *лексической категории*, в которой, по мнению Н. Д. Болдырева, получают отражения онтологические знания человека о мире: «Лексическая категоризация как форма концептуализации мира объективирует различные структуры знания не столько об отдельных объектах и явлениях и их характеристиках, сколько о различных концептуальных областях и их структуре, представляя знания о мире как дискретные объединения элементов и их признаков» [2: 30]. Лексическими категориями в лингвистике также называют тематические, синонимические,

тезаурусные объединения слова на основе общности выражаемого концептуального содержания.

От собственно лексических категорий следует отграничить смысловые образования грамматического характера. Так, размышляя о разновидности языковых универсалий, И. И. Мещанинов выделяет в языке «понятийные категории», представляющие обобщенные значения, смысловые компоненты общего характера, свойственные обширным классам слов и соотношенные с единицами грамматического уровня: субъект и объект, предметность и предикативность, атрибутивность, модальность, количество и качество [6: 7]. В центре понятийной категории находится соответствующая грамматическая категория. Так, модальности соответствует наклонение, темпоральности – время, количеству – число и т. п.

По мнению Л. М. Васильева, понятийные категории по своему логическому содержанию тождественны семантическим, которые, в отличие от понятийных, «имеют языковую реализацию, т. е. воплощены в конкретных языковых средствах (лексических, грамматических и др.), специфических для каждого языка и тем, что они тесно связаны со сферой коннотаций, т. е. дополнительным смысловым содержанием, соотношенным с образным мышлением, и со сферой структурных значимостей и функций, т. е. с различными типами сугубо языкового знания [3: 136, 137]. Нет четкого разделения понятийных и семантических категорий также в работах А. В. Бондарко.

Категории такой высокой степени абстракции получили различное наименование в работах исследователей: «внеязыковые категории» (О. Есперсен, Л. Емсьлев), «скрытые категории» (Б. Л. Уорф, С. Д. Кацнельсон), «функционально-семантические категории» (А. В. Бондарко).

На лексическом уровне, по мнению Н. Д. Голева, в качестве понятийных категорий выступают семантемы, или – в ономаσιологической системе терминов – лексические понятия.

Категория разума, представляющая собой понятийный континуум в системе ономаσιологических понятий может быть охарактеризован как «*лексико-понятийное поле*» [5: 7, 8]. Следует отметить, что данный термин характеризует исследуемую смысловую категорию исключительно в структурно-семантическом аспекте, не учитывая ее когнитивных качеств.

Интерпретация языковых средств является одним из методов исследования процессов концептуализации и категоризации. Для языкового воплощения одной и той же концептуальной структуры в языке существуют разные, конкурирующие, формы, поскольку «смысл никогда не ограничивается пространством одного слова, даже если оно носитель этого смысла по преимуществу» [4: 353], причем, чем значимее данная содержательная единица для мышления человека, тем более сложной системой языковых средств она может быть выражена [8: 313]. И. И. Мещанинов писал, что «всякое понятие, существующее в сознании человека может быть передано средствами языка. Оно может быть выражено описательно, может быть передано семантикой отдельного слова, может в своей языковой передаче образовать систему» [10: 15].

Категоризация в языке проявляется в моделях и способах номинации, системных связях слов, их лексической и грамматической сочетаемости, а также в семантической деривации на основе метафоры и метонимии.

Исследование категории происходит в несколько этапов. Первый этап предполагает анализ лексического значения и внутренней формы ключевого слова, репрезентирующего категорию. На втором этапе происходит выявление синонимического ряда лексем-репрезентантов категории. Третий этап исследования представлен исследованием концептуальных метафор и метонимии, с помощью которых происходит вербализация концептуальных областей, не прямо основанных на опыте (например, концепты внутреннего мира), которые не могут быть выражены иным способом.

Выводы. С точки зрения представления знаний на концептуальном (мыслительном) категория «разум» в агиографическом тексте представляет собой сложную ментальную структуру интегративного типа, объединяя в своем составе концепты «ум», «разум»,

«сердце», «душа» «память», «знание», «интеллект», «глупость», «безумие», «святость», «юрродство».

По структуре исследуемая категория наиболее близка к такому термину ономазиологии, как «лексико-понятийное поле».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабина Л. В. Концептуальные основы словообразования // Концептуализация мира в языке: [монография] / Людмила Владимировна Бабина. – Серия «Когнитивные исследования языка». – 2009. – Вып. IV. – С. 128–149.
2. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка / Николай Николаевич Болдырев // Концептуализация мира в языке: [монография]. – Серия «Когнитивные исследования языка». – 2009. – Выпуск IV. – С. 25–77.
3. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: [учебное пособие для вузов] / Леонид Михайлович Васильев. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
4. Вендина Т. И. Истина, Добро и Красота в языке русской духовной культуры / Татьяна Ивановна Вендина // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения акад. Н. И. Толстого / Отв. ред. С. М. Толстая. – М.: Индрик, 2004. – С. 352–367.
5. Голев Н. Д. О некоторых принципах выделения ономазиологии и ее категориях / Николай Данилович Голев // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования: сб. науч. тр. / отв. ред. К. А. Тимофеев. – Вып. 7. – Новосибирск, 1978. – С. 3–13.
6. Гухман М. М. Понятийные категории, языковые универсалии и типология / Мирра Моисеевна Гухман // Вопросы языкознания. – 1986. – № 3. – С. 3–12.
7. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 116 с.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова; РАН, Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
9. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
10. Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке / Иван Иванович Мещанинов. – М., 1945.
11. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Современный психологический словарь: Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.; СПб.: АСТ; АСТ-Москва; Прайм-Еврознак, 2008. – 496 с.
12. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН; нац. общ. научн. фонд; председ. ред. совета В. С. Степин. – М.: Мысль, 2010. – Т. 3 (Н–С). – 292, [2] с.
13. Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / Светлана Михайловна Толстая. – М.: Индрик, 2008. – 528 с.
14. Шафиков С. Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий / Сагит Гайлиевич Шафиков. – Уфа: Издание Башкирского ун-та, 2004. – 80 с.
15. Шмелёв А. Д. Русский язык и внеязыковая действительность / Алексей Дмитриевич Шмелёв. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Купченко – аспірантка кафедри російського, слов'янського та загального мовознавства Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

Наукові інтереси: історія російської мови, когнітивна лінгвістика, ономазіологія.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ТЕРМІНУ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Наталія ЛАЗЕБНА (Запоріжжя, Україна)

У статті мова йде про проблему визначення англomовного комп'ютерного терміну в сучасному англomовному комп'ютерному дискурсі. Розглядаються особливості утворення англomовних комп'ютерних термінів, наводиться дефініція англomовного комп'ютерного терміну.

Ключові слова: англomовний комп'ютерний термін, структурно-семантична взаємозалежність, категорія образності та вмотивованості.

The article deals with the problem of English computer term definition in modern English computer discourse. The peculiarities of coining English computer terms are investigated and the definition of English computer term is given.

Key words: English computer term, structural and semantic interdependence, the category of imagery and motivation.

Словотворчі процеси сучасної англійської мови першої декади ХХІ століття свідчать про розмитість онтологічних меж, процеси результатів термінологізації-детермінологізації. Ми ставимо питання про те, що на сьогодні є термін і чи доцільно розмежовувати поняття терміну від нетерміну. Розпад чітких меж процесу термінологізації яскраво проілюстровано на прикладі сучасної англomовної комп'ютерної термінологіки. Існування сучасної людини

на двох проміжних рівнях її буття: в реальному та віртуальному світі свідчить про необхідність ускладнення та розширення функціональних меж лексикографічної, зокрема термінографічної практики. Постає методологічне питання щодо координат доменного розташування та доменної фіксації новоутворених комп'ютерних термінів.

Термінологічний декаданс ми спостерігаємо вже протягом першої декади ХХІ сторіччя. Так чи інакше, а досліджуваними є елементи, які ще із 80-х років мали сталі значення і серед основних цеглинок фундаменту англомовної комп'ютерної термінолексики: *cyber-*, *e-*, *net-*, *-dot*, *web-*, *electronic-* та багато інших ґрунтовних словотворчих елементів свідчать про існування надійного структурного та номенклатурного підґрунтя комп'ютерної термінолексики.

Попри досить чітко оформлений на поточний момент методологічний апарат дослідження термінів, з огляду на специфіку нашого матеріалу дослідження, ми вважаємо за доцільне зазначити, що методологічний фьюжн та виокремлення в якості релевантних об'єктів вивчення непритаманних іншим типам термінологічних структурно-семантичних та семасіологічних параметрів комп'ютерних термінів не лише виправданий, але і необхідний етап формування функціонально-дослідницьких координат сучасного комп'ютерного дискурсу.

Доцільно казати саме про термінолексику англомовного комп'ютерного дискурсу адже лексикографам бракує сил та можливостей фіксувати всі лексичні інновації, що штучно створюються і функціонують найчастіше у межах вузького кола людей, для того, щоб упорядковувати їх в термінологічні словники. Парадоксальним саме є глобальний рівень функціонування англомовної комп'ютерної термінолексики адже відображення лексичних практик та їх інноваційних результатів відбувається саме на макрорівні. Якщо ізолювати практичне створення нових комп'ютерних термінів до нових дискурсивних та вербально-креативних доменів (соціальної мережі), тоді втратить релевантність мікрорівнева рестрикція верба-креативної діяльності. Тож, невже перша декада ХХІ сторіччя є декадансом комп'ютерної термінології, а, можливо, навпаки, є межею зародження комп'ютерної термінолексики, що буде функціонувати на глобальному рівні і не буде підтримуватися лише штучно сплеченим лексичним павутинням?

Англомовний комп'ютерний термін межує із обсягом понять загальнонавчаних лексем і набуває специфічних рис. Експресивність, або, як зазначає Т.Р. Кияк [4: 107], інтенсивність певних семантичних складових терміну, можна розглядати, як одну із категорій притаманних англомовному комп'ютерному терміну.

Актуальністю дослідження є саме аналіз механізмів утворення англомовних комп'ютерних термінів.

Об'єктом дослідження є англомовні комп'ютерні терміни як специфічний вербалізований знак.

Предметом дослідження є параметризація утворення англомовних комп'ютерних термінів в сучасних лінгвістичних студіях.

Метою дослідження є визначення способів параметризації утворення англомовних комп'ютерних термінів.

Матеріалом є комп'ютерні терміни сучасної англійської мови та відповідні дискурсивні контексти.

У працях минулого сторіччя, визначалося, що термін має бути однозначним, систематичним, стилістично нейтральним (*computer*, *disc*, *adapter* і т. ін.) [1: 11]. Наголошувалося також, що внутрішня форма терміну поєднує структурну та значеневу сторону вираження. Наприклад, розглянемо структурно-семантичну взаємозалежність на прикладі титульного терміну "computer". Його компоненти: основа *compute-* та агентивний суфікс *-er*. Структурною моделлю цього терміну є: "вербальна основа+агентивний суфікс –er". Семантична модель цього терміну буде такою: "a device or a person performing an action designated by the stem". Тобто, внутрішньою формою терміну є: "a device performing computing". Таким чином, можна говорити про структурно-семантичну вираженість комп'ютерного терміну, на основі якої будується семантична модель терміну.

Семантична уніфікація термінології є загальноприйнятною лінгвістичною тенденцією. Функціонування комп'ютерного терміну в межах англомовного комп'ютерного дискурсу максимально реалізує потенціал узуалізації, тобто тоді, коли логічний виклад інформації автором опосередковано вибором адекватної семіотичної.

У сучасному мовознавстві, а саме в галузі когнітивного термінознавства, термін розглядається як “динамічне явище, яке породжується, формулюється, поглиблюється в процесі пізнання (когніції), переходячи від концепту – категорії мислення – до вербалізованого концепту, пов’язаному із тією або іншою теорією, концепцією, осмислюючої ту чи іншу галузь знання, або діяльності” [5: 25].

Відомий вчений Д.С. Лотте та його послідовники раніше говорили про те, що термін, на відміну від загальноновживаного слова завжди виражає суворо фіксоване поняття, що термін має бути позбавлений багатозначності, синонімії, омонімії [5: 26]. Найважливішою відмінною рисою сучасного термінознавства від робіт з термінознавства до 60-х років ХХ сторіччя, є спростування твердження про те, що терміни – це штучні слова. Значною, у межах динаміки сучасної системи англійської мови є тенденції до термінологізації загальноновживаної лексики, а також периферійно-маркованих шарів лексики (сленг, жаргон).

Це можна проілюструвати на прикладі комп'ютерних термінів: *daisy chain arrangement*, *bug*, *fog index* і т. ін. Той факт, що терміном на сучасному рівні може стати будь-яка лексико-фразеологічна одиниця, дає можливість визначити поняття термінологізації – переходу лексичної одиниці від нетерміну до терміну. Також, потрібно згадати про процес детермінологізації, коли термін позбувається характеристик терміну та набуває особливої значущості для дослідження параметризації англомовного комп'ютерного терміну. Ці тенденції є провідними в сучасному термінознавстві, особливо стосовно комп'ютерного терміну.

Наявність такого феномену, як комп'ютерного терміну, не є чітко визначеним лінгвістичним феноменом. Лінгвісти [3; 6] говорять про швидкі процеси термінологізації-детермінологізації і про те, що саме принцип узуальної рекурентності є єдиним надійним засобом вищлення комп'ютерного терміну і його розмежування від загальноновживаної лексики, сленгу та інших шарів лексичного рівня англійської мови.

Сучасна наука тяжіє до семантичної уніфікації систем термінів однієї і тієї ж галузі науки в різних мовах (однозначна відповідність між термінами різних мов). Образ, навпаки, завжди породжується і інтерпретується у багатьох контекстах [2: 7]. Також, термін, якщо він є однозначним, систематичним, стилістично нейтральним, характеризується «абсолютною відчуженістю» і об'єктивністю опису певних понять. Наявність в структурі плану і змісту англомовного комп'ютерного терміну образного компонента можна пояснити повною або частковою вмотивованістю. Образ має суб'єктивну складову, вбирає чуттєвий досвід, який виникає в процесі контакту людини з навколишнім середовищем, тобто він є індивідуальним, особисто значущим, суб'єктивним.

Це можна пояснити повною або частковою вмотивованістю комп'ютерного терміну. Згідно із Лейчиком В.М. [5: 32], вмотивованість терміну пояснюється його схожістю із об'єктом номінації у мові-джерелі. Наприклад, комп'ютерний термін утворений засобами телескопії «*bluejacking*»=Bluetooth+jacking, тобто викрадання даних із чийогось мобільного телефону, надсилаючи анонімне повідомлення через Bluetooth. “jacking” позначає викрадання, а «blue» - це компонент терміну Bluetooth. Подібно до цього, можна навести приклади англомовних комп'ютерних термінів, утвореними засобами літерно-цифрової абрєвіації: *Y2K*, *Y10K*, *C2B2C* і т. ін. Таким чином, подібні англомовні комп'ютерні терміни є повністю вмотивованими образним комп'ютерними термінами.

Образність, так само як і вмотивованість комп'ютерного терміну є однією із його базових категорій. Однак, слід розмежувати категорію образності від категорії вмотивованості комп'ютерного терміну. Категорія образності – це відображення досвіду певного народу, що есплікується на лексичному рівні, а отже і впливає на термінологію. Категорія вмотивованості – це лінгвістична реалізація відображення досвіду певного народу, що есплікується на лексичному рівні. Таким чином, категорія образності – це вид когнітивної

трансформації образної інформації, що в результаті відображається на лінгвістичному рівні категорією вмотивованості.

Необхідно також зазначити, що комп'ютерні терміни створюються для опису фактичного досвіду із галузі інформатики, і, використовуючись задля побудови лексичної системи інформаційно-пошукових мов, вони вступають в інші стосунки і фігурують в поєднанні із іншими знаковими засобами (числові, буквені ті інші індекси, знаки-моделі і т. ін).

Зважаючи на всі вищезазначені особливості, можна вивести визначення комп'ютерного терміну. *Англomовний комп'ютерний термін* – це динамічна лексична одиниця, що характеризується структурно-семантичною внутрішньою взаємозалежністю, в межах якої віддзеркалюється як інформативно-фактичний, так і когнітивно-образний досвід, який вмотивовується на лексичному рівні та вербалізує галузь інформатики, комп'ютерних технологій та Інтернет комунікацій.

Перспективою подальшого дослідження – є визначення механізмів формування образної оболонки плану змісту та плану вираження в іманентному (англomовному комп'ютерному) дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бялик В.Д. Структурно-семантические особенности и мотивированность научно-технических терминов в современном английском языке (на материале терминологии вычислительной техники): Автореф. дис. ... канд. филолог. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" – К., 1986. – 21 с.
2. Данилюк С.С. Структури та функціональні особливості англomовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів) [Текст] : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Сергій Семенович Данилюк. – К., 2006. – 20 с.
3. Зацний Ю. А. Развитие словарного состава современной английской лексики : Монография / Юрий Антонович Зацний. – Запоріжжя : ЗДУ, 1998. – 431 с.
4. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах [Електронний ресурс] / Т.Р. Кияк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 32 – С. 104-108.
5. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256с.
6. Махачашвілі Р. К. Категоризація віртуального буття: проблема комп'ютерного терміну (на матеріалі сучасної англійської мови) / Р. К. Махачашвілі // Матеріали міжвузівської наукової конференції молодих учених ["Актуальні дослідження іноземних мов і літератур"], (Донецьк, 13-14 лют. 2003 р.) – Донецьк, 2003. – С. 198-200.
7. Скопюк Т.Г. Семантическая сложность термина и его позиция в научно-техническом тексте//Отраслевая терминология: лингвопрагматические аспекты. Тезисы докладов Международной научно-практической конференции. – Воронеж, 1996. – С. 18.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лазебна – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивістика, дискурсологія, антропокультурна лінгвістика.

АНТРОПОНІМІЧНІ Й ТОПОНІМІЧНІ НАЗВИ В ПРОЗІ Е.–Е. ШМІТТА

Марина ЛОГВИНЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто функціональні особливості антропонімів і топонімів у прозі Е.–Е. Шмітта в ракурсі когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики і лінгвокультурології.

Ключові слова: лінгвістика тексту, когнітивна ономастика, антропонім, топонім, суб'єкт, концептосфера, концептуалізоване значення.

The article dwells upon the functional peculiarities of anthroponyms and toponyms in the prose of E.–E. Schmitt in terms of cognitive linguistics, linguistic poetry and linguistic culturology.

Key words: text linguistics, cognitive onomastics, anthroponym, toponym, subject, conceptual sphere, conceptualized meaning.

Проблема встановлення ролі нетропових засобів у створенні і функціонуванні художнього цілого представляє вагомий інтерес для лінгвістики тексту, що цікавиться не тільки актуалізованими в тексті мовними єдностями [3: 9]. Антропоцентричність літературного твору також пояснюється як місцем автора в його існуванні і впливом на читача, так і наявністю в тексті групи названих об'єктів, що допомагають ідентифікувати персонажів, окреслити їхнє розташування тощо. *Мета* даної статті полягає в розкритті значення онімів, зокрема антропонімів і топонімів, в прозі Е.–Е. Шмітта. Досягнення поставленої мети потребує розв'язання наступних завдань: визначення когнітивно

ономастичного підходу в аналізі художнього тексту, виокремлення антропонімів і топонімів як концептуалізуючих елементів у побудові концептосфери прози Е.–Е. Шмітта.

Названі об'єкти становлять предмет дослідження окремої мовознавчої галузі – *когнітивної ономастики*, яка розглядає власні назви як частину ментального лексикону, пізнання якого і становить провідне завдання цієї галузі [5: 72]. З одного боку, номінативне значення власних назв віддзеркалює певний культурний досвід, який закладений в його мовному втіленні. Вони співвідносяться з "культурно маркованими цінностями і уявленнями" [6: 317–318] і мають розглядатись в контексті семантики певного культурного коду, а з іншого – вони представляють фреймові утворення, що вибудовуються залежно від типу розташованого в центрі денотату: антропонімійний, топонімійний, теонімійний, ергонімійний, зоонімійний, космонімійний, хрононімійний, хремотонімійний, идеонімійний [7: 86–87].

Досліджуючи прозові твори Е.–Е. Шмітта як представника сучасної французької літератури, відмітимо, що характерними в образній системі персонажів постають антропоніми і топоніми, які визначають на імпліцитному рівні розгортання авторського художнього сценарію і формують частково концептосферу всього творчого доробку автора.

Компонентний склад антропоніма виокремлюється в художньому тексті як лінійний мікротекст, інформаційне ядро якого нашаровується на змістовну складову макротексту, тобто, твору в цілому [1: 30–32]. Водночас, у дослідженні літературних антропонімів акцентується увага на їхньому поступовому прояві в тексті, де розкриваються їхні метафоричне, символічне та інші значення [2: 12]. Літературні антропоніми представляють цілісні характерні образи, узагальнені найменуванням. Ми припускаємо, що антропонім – це своєрідний складник інтертекстуальності, алюзія на межі з порівнянням, яке активізується мовною формою антропоніма.

Важливими в концептуалізації прозових текстів Е.–Е. Шмітта постають спосіб й послідовність уведення імен дійових осіб. "Ролі першого плану" в художньому сценарії письменника виконують *чоловічі антропоніми*, тоді як *жіночі антропоніми* підсилюють контекстуально значення перших, слугуючи додатковим елементом в укоріненні чоловічого імені в тексті. Наприклад, у романі « *Lorsque j'étais une œuvre d'art* » *Adam bis* – ім'я, котре отримує головний персонаж зазначеного твору після здійснених над його тілом метаморфоз. Адам – перша людина (чоловік), засновник роду людського, створений за образом і подобою Бога у шостий день [8: 20]. Французький числівник *bis adv.* ("два") – « *une seconde fois* » [9: 119]) може бути перекладений на українську мову порядковим числівником "другий". Адам Другий – НОВА ЛЮДИНА, ТВОРІННЯ ("création") свого Творця ("créateur") Зевса–Пітера Лама.

Не менш промовистою постає власна назва персонажа оповідання « *Milagera* » Свастики (*Svastika*). Поняття "свастика" має своє коріння в історії розвитку культур країн Близького і Далекого Сходу та Африки. Якщо первісно свастика слугувала символом доброї волі і талісманом удачі [11], то після подій сорокових років ХХ століття цей знак має негативні конотаційні ознаки. У зазначеному творі це ім'я використане для визначення Я-Іншого і співвідноситься з темним боком особистості. Свастика – людина-вбивця, що мучиться від тяжких докорів сумління в надії бути прощеним Великим (*Grand*), Дорогоцінним (*Précieux*) Ламою, Міларепа – ЛЮДИНА НАНОВО НАРОДЖЕНА, ЛЮДИНА ПРАВЕДНА, позбувшись спогадів із минулого життя Свастики, несе знання Бога й світу іншим: СВАСТИКА → ЛЮДИНА ПРОЩЕНА → ЛЮДИНА ПРАВЕДНА → ОБРАНЕЦЬ БОЖИЙ.

Ім'я героїні роману « *Ulysse from Bagdad* » Лейла (*Leila* від араб. – темрява, ніч [10: 231]) відсилає до арабської середньовічної легенди "Лейла і Маджнун", за котрою Гаїс (Маджнун) покинув свою родину і відправився у далеку подорож після відмови Лейли стати його дружиною. Усе життя Гаїс провів у мандрах, не бажаючи повертатися додому через нещасне кохання. Смерть Лейли змусила Гаїса приїхати на батьківщину, де невдовзі він помер [4]. У Е.–Е. Шмітта Лейла втілює злагоду і мирне життя в довоєнному Іраку. Її загибель від американської бомби знаменує початок блукання Уліса, що, морально зламаний

несправедливістю і війною, вирішує шукати кращої долі деінде: ЛЕЙЛА (КОХАНА) → СМЕРТЬ → ПОНЕВІРЯННЯ УЛІСА.

Надією на спасіння від Пітера–Зевса Лама для Адама Другого постає Фіона, значення імені якої в кельтській культурі співвідносилось зі світлом [10: 621]. Прихисток, наданий Фіоною, – це порятунок від розпачу, доброта і ніжність, що дають сили знову набути людський вигляд як зовнішній, так і внутрішній: ФІОНА (СВІТЛА) → НАДІЯ → ПОРЯТУНОК АДАМА ДРУГОГО. Відтак, жіночі імена в тандемі з чоловічими утворюють своєрідний когнітивний дисонанс, який проявляється в художньому поєднанні позитивного і негативного, оптимістичного і песимістичного, закладені в глибинний смисл жіночих антропонімів.

Локалізація персонажів, місця і часу перебігу подій в тексті – це своєрідний підконтекст, на фоні якого розгортається пошуковий сценарій у шміттівській прозі. В оповіданні «*L'enfant de Noé*» центральний топонім представлений назвою прихистку дітей-євреїв від фашистів. *La Villa Jaune* (Жовта Вілла) – нічим непримітна, наполовину знищена будівля без жодного натяку на жовтий колір, що, як відомо, символізує щастя і надію *De «jaune», la villa n'avait plus que le nom* (Schmitt, EN, 57), позначає місце, в якому жевріє надія на спасіння і подальше життя. Породжені назвою твору, асоціації з біблійною історією Ноевого ковчега виводять нас на концептуальну структуру топоніма ЖОВТА ВІЛЛА → НОЇВ КОВЧЕГ → МІСЦЕ ПРОДОВЖЕННЯ ЖИТТЯ.

Топонім *l'Ombilic*, який в романі позначає помешкання Пітера Зевса-Лама, де опиняється головний персонаж після невдалої спроби самогубства, наштовхує на аналіз двох морфологічно подібних вихідній лексем *ombre* n. f. ("тінь, примара") – «*zone sombre due à l'absence de lumière ou à l'interception de la lumière par un corps opaque ; légère apparence, reflet, trace*» [9: 710] і *nombril* n. m. ("пупок") – «*ombilic, orifice de l'abdomen, chez le fœtus, où s'attache le cordon ombilical*» [там само: 692], що підсилюються метафоричним значенням лексеми *spirale* у фрагменті *L'Ombilic est au centre de la spirale* (Schmitt, LSCEA, 16). Омбрілік – місцевість, де починається буремний шлях Адама Другого. Вражаюча своєю містичністю, просторовою неосяжністю і недосяжністю, ОСЕЛЯ ТВОРЦЯ – Є ЦЕНТР СПРАЛІ → МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ АДАМА ДРУГОГО.

Концептуально напруженими постають у шміттівській прозі постають топоніми, що іменують реальні географічні об'єкти. В оповіданні «*La rêveuse d'Ostende*» бельгійське північне місто Остенде відіграє роль своєрідної Мекки для парижанина: *Partir ! Quitter ce Paris trop imprégné des souvenirs d'un amour qui n'était plus. Vite, changer d'air, de climat...* (Schmitt, RO, 10). Покинути Париж означає забути, втекти від спогадів кохання, якого вже нема, *parce que le mot commençait par un O d'étonnement puis s'adoucissait avec le s, il anticipait mon éblouissement devant une plage de sable lisse s'étendant à l'infini... Parce que j'entendais «tendre» et non pas «tende», je me peignais les rues en couleurs pastel sous un ciel paisible* (ibid.). Остенде – це подив (*étonnement*), ніжність (*s'adoucissait, tendre*), передчуття здивування (*anticipait mon éblouissement*), вулиці в пастельних кольорах (*les rues en couleurs pastel*) і спокійне небо (*un ciel paisible*). Значення міста призначення подорожі підсилюється уживаним іменником *rêve* n. m. у фразі *la réalité d'Ostende convergeait avec mon rêve* (Schmitt, RO, 11) ⇒ ПАРИЖ – МІСТО ВТЕЧІ → ОСТЕНДЕ – МІСТО МРІЇ І ПРИТУЛКУ → МІСЦЕ ПОЧАТКУ НОВОГО ЖИТТЯ.

Проведений аналіз власних назв дозволяє нам зробити висновок, що центром антропонімічної і топонімічної систем у прозі Е.–Е. Шмітта є суб'єкт, тобто сам персонаж, що ідентифікується в тексті через закладене в його ім'я концептуальне значення, а також визначається відповідно до свого географічного місця перебування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильева Н. В. Собственное имя в мире текста / Н. В. Васильева. – М. : Акад. гуманитар. исслед., 2005. – 224 с.
2. Горенко О. П. Літературний антропонім : концепт та інтерпретація (на матеріалі творів американських романтиків) : Автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.06 / Горенко Олена Павлівна. – К., 2009. – 38 с.
3. Ермакова Ю. В. Функции собственных наименований в художественном тексте (на материале лирики А.А. Ахматовой 1911–1920 гг.) / Ю. В. Ермакова // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания», 2009. – Вып. 1(2). – С. 9–12.
4. Игнатенко А. Маджнун и Дон Кихот – архетипические сумасшедшие, или чем отличается исламская культура от западной [Электронный ресурс] / Александр Игнатенко. – Режим доступа : <http://www.strana.oz.ru>

5. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв / О. Ю. Карпенко // Восточноукр. лінгвіст. сб. – Донецьк, 2006. – Вип. 10. – С. 72–82.
6. Ражина В. А. Ономастические реалии в социолингвистическом и лингвокультурологическом аспектах // Язык в контексте социально-правовых отношений современной России : [сб. науч. ст.]. – Ростов-на-Дону, РГЭУ, 2006. – С. 317–320.
7. Щербак А. С. Ономастические концепты как особенные единицы метаязыка / А. С. Щербак // Когнитивные исследования языка. – Вип. 5. – Москва-Тамбов : Изд-во «РАЛК», 2009. – С. 86–94.

ДОВІДНИКОВА ЛІТЕРАТУРА

8. Dictionnaire biblique culturel et littéraire / Chantal Labre, Armand Colin. – P. : VUEF, 2002. – 320 p.
9. Dictionnaire Le Petit Larousse illustré 2008 [sous la direction de M.-L. Cuq]. – P. : Larousse, 2007. – 1814 p.
10. Dictionnaire des prénoms [sous la direction de Ch. Tanet, T. Hordé] – P. : Larousse, 2009. – 675 p.
11. www.fr.wikipedia.org

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Schmitt, LJEA:** Schmitt E.–E. Lorsque j'étais une œuvre d'art. – P. : Albin Michel, 2002. – 253 p.
Schmitt, UB: Schmitt E.–E. Ulysse from Bagdad. – P. : Albin Michel, 2008. – 306 p.
Schmitt, EN: Schmitt E.–E. L'enfant de Noé. – P. : Albin Michel, 2004. – 150 p.
Schmitt, RO: Schmitt E.–E. La rêveuse d'Ostende. – P. : Albin Michel, 2007. – 247 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Логвиненко – аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, сучасна французька проза.

ІМЕННИК ДІТЕЙ В СОЦІОГРУПІ «РЕМІСНИКИ» (НА МАТЕРІАЛІ МЕТРИЧНИХ КНИГ 1 ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Леся ЛУНЬО (Львів, Україна)

У статті проаналізовано спектр, частотність, середній коефіцієнт однойменності, етимологічну належність та структуру імен, а також мотиви найменування дітей, народжених у сім'ї ремісників. Матеріалом послужили 510 латино- та україномовних метричних записів про хрещення у львівській греко-католицькій церкві Св. Параскеви П'ятниці (1900–1943 рр.).

Ключові слова: іменник, спектр, частотність, структура, метричний запис, соціогрупа «ремісники», Львів.

The article reviews spectrum, frequency, average ratio of identical names, etymology, structure and reasons for choosing artisans' children's names on the basis of Latin and Ukrainian metric entries of baptism in Lviv St. Paraskeva Greek Catholic Church (1900-1943).

Key words: anthroponymicon, spectrum, frequency, structure, metric entry, artisan's children, Lviv.

Іменник соціогруп описано у працях Бачинської Г. В., Кравченко В. О., Сколздри О. Р., Ящук Л. В. [1; 5; 8; 11]. Дослідження зарубіжних мовознавців розкривають способи ідентифікації чоловіків та жінок, шляхти, міщан та селян [7; 12; 14]. Однак іменник дітей, як ознака мовлення представників соціогрупи «ремісники», ще не був об'єктом лінгвістичного аналізу. Тому завдання статті – розглянути іменний спектр, структуру антропоодиниць та мотиви найменування дітей ремісників.

Матеріалом дослідження послужили 510 метричних записів латинською та українською мовами у церковних книгах про хрещення парафіян греко-католицької церкви Св. Параскеви П'ятниці у Львові в 1 пол. ХХ ст. Вимоги щодо ведення латиномовних метрик про хрещення зберегла метрична книга церкви св. Параскеви за 1784 р. [13: 3]. У ній передбачалися записи інформації в дев'яти рубриках: *Datum* (рік, місяць і день народження), *Numerus Domus* (номер будинку батька новонародженого), *Nomen prolis* (ім'я охрещеного), *Sexus* (стать новонародженого), *Thorus* (вказівка на факт законного чи незаконного народження), *Parentes* (ім'я і прізвище батьків), *Religio* (релігія батьків), *Patrini* (ім'я і прізвище хресних батьків), *Conditio* (стан, соціальний статус хресних батьків, куди потрапляла інформація про соціальну роль, вид діяльності чи професія, приналежність до прошарку (див. приклад запису «...чи куми є прості хлопи, чи ремісники, чи шляхта» [13: 3]).

У книзі Г. Крижановського «Поученіє для г. к. приходскихъ урядовъ о належному веденію и писанію метрикъ крещенія, вѣнчанія и погребанія» 1873 року знаходимо вимогу про вісім обов'язкових рубрик та дві додаткові (*Parochus* (ім'я священика) і *Obstetricis* (ім'я повитухи) [6: 24]).

Опрацьовані метрики свідчили про використання дещо ширшої схеми запису. Так, до відомостей про батька та матір новонародженого додавалася інформація про вік або рік

народження, походження, первісне місце проживання, імена і статус їхніх батьків. На основі інформативності метрик можна говорити про необхідні 14 рубрик, які доносять антропонімну та соціальну інформацію: ім'я новонародженого, номер метричного запису, дата народження, дата хрещення дитини, ім'я та статус батька, ім'я та статус матері, ім'я та статус хресного батька, ім'я та статус хресної матері, ім'я баби-повитухи. Її оформляємо як базу даних у програмі Microsoft Excel (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

рік	ім'я	№	народ ж.	хрещ.	батьк о	стат.	мати	стат.	хр.б.	стат.	хр.м.	стат.	б.-п.
1934	Богдан	75	13.09	20.09	Микола	пекар	Софія	-	Іван	шлюсар	Емілія	-	Анна

Умовні скорочення в Таблиці 1: народж. – дата народження дитини, хрещ. – дата хрещення дитини, стат. – статус (його відсутність у записі позначаємо "-"), хр.б. – хресний батько, хр.м. – хресна мати, б.-п. – баба-повитуха.

Зміну мови записів у метричних книгах визначали зміни державно-політичної влади у Львові в 1 пол. ХХ ст.

Використовуємо паспортизацію: 1) буква позначає церкву, в якій здійснювався метричний запис, напр., П – греко-католицька церква Св. Параскеви; 2) рік фіксації метричного запису; 3) порядковий номер метричного запису.

1. Формування соціогрупи «ремісники». У Львові на початку ХХ ст. українці були здебільшого ремісниками та робітниками [3: 10-11].

У греко-католицькій церкві Св. Параскеви частка ремісників становила 21,5% від усіх парафіян. Метричні записи зберегли інформацію про ремісничі професії латинською, польською, українською мовами. Норми ведення метрик вимагали здійснювати метричний запис однією мовою. В україномовних метричних книгах ця вимога виконувалася. Проте латиномовні записи могли містити інформацію про ремісничу професію і польською мовою, якщо автор запису не знав латинського відповідника. У результаті батьки новонароджених мали професії – лат.: *faber bractarius, faber corbiarius, dolarius, dulcinariūs, faber ferrariūs, faber lignarius, farinarius, molen dinarii, kamirianus, sutor, pistor, sculptor, typographūs, vendictor*; пол.: *blacharz, bronzownik, ciesla, majster, ciesielski, drukarz, kowal, stolarz, fryzjer, kaflarz, korlarz, krawiec, lakiernik, majster lakierniczy, lampierz, majster szewski, palacz ciegel, piekarz, podmajster murarski, rymarz, stelmach, szlifier, tokarz, sztukator, zegarmistr*; укр.: *бляхар, бронзівник, тесля, гарбар, боднар, друкар, цукорник (кондитер), коваль, столяр, мельник, перукар, кахляр, каменярь, мідник, кравець, лякерник, лампувальник, швець, цегляр, пекар, муляр, римар, скульптор, стельмах, токар, штукатур, друкар, галантерейник, годинникар* (усього 30 різновидів).

З метричних записів латинською мовою (1900-1922, 1925-1930, 1938 pp.) дізнаємося про хрещення 103 хлопців та 63 дівчат, народжених у сім'ях ремісників. Україномовні метрики (1923-1924, 1931-1937, 1939-1943 pp.)¹ містять записи про хрещення 171 хлопця та 173 дівчат.

2. Спектр. Латиномовний антропонімікон охоплює 80 імен хлопців (див., для прикладу, назви на А-І): *Alexander, Alexander-Carolūs, Alexius, Alexius-Andreas, Alphredus-Victor, Antonius, Bogdanūs, Bohdanus-Marus, Eduardus, Eduardus-Adolphus, Elias, Emilianus, Eūgenius / Eūgeniūs / Eūgenius, Eugenius-Petrus, Eustachius, Eustachius-Carolūs, Eustachius-Josephus, Eustachiūs-Thaddecūs, Eustachiūs-Vladimirūs, Franciscus-Casimirus, Franciscūs-Leopoldūs, Franciscus-Romanus, Franciscus-Rudolphus, Georgius, Henricus-Michaël, Ioannes, Iryneus-Dionysius-Vladimirus, Jaroslaūs, Jaroslaus-Bohdan, Jaroslaus-Romanus, Jaroslaus-Vladimirus, Joannes, Joannes-Bogdanus, Joannes-Boleslaus, Joannes-Marianus, Joannes-Petrus, Josephus / Josephūs, Josephus-Theodorus, Julianus-Leo* та ін. Усього для творення іменника послужило 57 повних імен та 19 іменних варіантів.

Для творення жіночого іменника послужило 43 антропоодиниці: *Anna, Bohdana-Alexandra, Ceslava-Vanda-Theodosia, Danuta-Quelhelmina-Josepha, Emilia-Maria, Eugenia, Eugenia-Martha, Francisca, Francisca-Maria, Genovera, Helena, Helena-Maria, Helena-Miroslawa, Helena-Stephania, Helena-Vladimira, Ioanna-Catharina, Ioanna-Michaelina, Irena, Irena-Jaroslava, Irenes-Lubov, Joanna-Michalina, Josepha, Lucia-Natalia, Maria, Maria-Angela,*

Maria-Irena, Maria-Parascevia, Maria-Sophia, Maria-Victoria, Michalina, Olga, Olga-Maria, Paulina, Philomena-Joanna, Rosalia, Stanislava-Francisca, Stanislava-Michalina, Stanislava-Stephania, Stephania-Paulina, Stephania-Casimira, Stephania-Maria, Victoria-Helena, Vilhelmina-Emma, Vira-Catharina, Vladimira-Irena.

Спектр україномовних чоловічих імен становить 101 ім'я, наприклад, на А-Є: *Адам, Адам-Григорій, Адам-Іван, Адам-Йосиф, Адам-Мирослав, Адам-Михайло, Адам-Николай, Адам-Юліан, Адольф-Ярослав, Александер, Александер-Йосиф, Антін-Теодозій, Антоній-Мирослав, Богдан, Богдан-Володимир, Богдан-Іван, Богдан-Йосиф, Богдан-Лев, Богдан-Михайл, Богдан-Николай, Богдан-Роман, Богдан-Тарас, Богдан-Теодозій, Богдан-Ярослав, Володимир, Володимир, Володимир-Богдан, Володимир-Євстахій, Володимир-Михайло, Володимир-Степан, Володимир-Йоан, Генрик-Володимир, Євген, Євген-Володимир, Євген-Михайло, Євген-Роман, Євстахій, Євстахій-Бронислав, Євстахій-Роман.*

Для найменування новонароджених дівчат у соціогрупі «ремісники» використано 107 імен, як-от: *Александра, Александра-Христина, Анна, Анна-Єрослава, Анна-Іванна, Антонина, Богдана, Богдана-Віра, Віра, Віра-Богдана, Віра-Надія-Любов, Володимира, Володимира-Ірена, Даниїла-Ірина, Дарія, Дарія-Марія, Дарія-Мирослава, Дарія-Надія, Дарія-Стефанія, Дарія-Ярослава, Євгенія, Євгенія-Марія, Євстахія, Євстахія-Анна, Єлисавета* та ін.

Варіативність спектру латиномовного антропонімікону зумовлена використанням специфічно латинських букв *ë, ù, ÿ*: *Josephÿs, Michaëÿl, Stanislaÿs, Stephanÿs, Vladimiriÿs*. Подібні антропоодиниці не завжди однаково подавалися у записках і здебільшого залежали від особи, яка їх здійснювала, про це свідчать різні чорнила та почерки.

Виникнення іменних варіантів, як-от: *Vladimir* (П 1925; 35), *Michalina* (П 1912; 282), а також фіксація варіантів без повних форм, напр. *Bogdanus* (П 1909; 6) / *Bohdan* (П 1929, 62), *Emilia* (П 1927; 43), *Parascevia* (П 1928; 60), як і запис компонента імені двома мовами *Marcian* (Маркіян)-*Vladimirus* (П 1938; 19) засвідчили про вплив української мови на латиномовні метричні записи (латинські словникові відповідники імен були: *Vladimirus, Michaelina, Deodatus, Aemilia, Parasceve*). Це також підтверджує фіксація варіантів у роки, коли відбувалася зміна графіки з кирилиці на латиницю.

Варіанти імен україномовного антропонімікону теж могли виникати під впливом латинських відповідників, напр. *Joannes* → *Йоан* (П 1936; 61) / *Іван* (П 1932; 78), *Paulina* → *Павлина* (П 1924; 59) / *Павлина* (П 1923; 80), *Vladimirus* → *Владимир* (П 1929; 82) / *Володимир* (П 1931; 81), *Joanna-Michalina* (П 1924; 16), *Joanna-Maria* (П 1924; 67, 106).

Латиномовний спектр зберіг низку іншомовних назв, які функціонували як окремі одиниці: *Elias* (П 1900; 155), *Silvester* (П 1902; 137), *Francisca* (П 1907; 183) або утворювали складні імена: *Eustachius-Carolÿs* (П 1918; 58), *Henricus-Michaëÿl* (П 1929; 44), *Francisca-Maria* (П 1908; 237), *Eduardus-Adolphus* (П 1930; 86), *Franciscÿs-Leopoldÿs* (П 1919; 27), *Vilhelmina-Emma* (П 1922; 97). Серед назв зафіксовано рідкісні імена: *Platon* (П 1938; 31), *Sabba* (П 1905; 41), *Severinus* (П 1915; 130), *Genovera* (П 1908; 110). В основі україномовного іменника були традиційні для української антропосистеми назви та власне українські відповідники імен: *Стахій* (П 1932; 94), *Мирон-Осип* (П 1943; 67), *Остан* (П 1943; 37), *Одарія* (П 1937; 4), *Оришка* (П 1941; 92), *Оришка-Анна* (П 1939; 16). Рідкісні українські імена слугували для творення двокомпонентних найменувань: *Нестор-Роман* (П 1932; 76), *Роман-Тома* (П 1924; 15), *Лявра-Надія* (П 1939; 3), *Лукія-Стефанія* (П 1933; 50). Іншомовні імена функціонували як компоненти складних назв: *Адольф-Ярослав* (П 1923; 32), *Роман-Збітнес* (П 1924; 60), *Рудольф-Йосиф* (П 1923; 2), *Юліан-Генрик* (П 1937; 9), *Зиновій-Фелікс* (П 1933; 55), *Ядвіга-Ольга* (П 1943; 54), у соціогрупі українських ремісників вони мали низьку частоту вживання.

Найпопулярнішими назвами в латиномовних метриках були *Josephus* (9,2%), *Vladimirus* (7,3%), *Joannes* (4,6%), *Michael* (3,7%), *Helena* (9,52%), *Anna* (6,35%), *Maria* (6,35%), *Olga* (6,35%) та двокомпонентна назва *Stephania-Maria* (4,76%). Частотний десяток в україномовному антропоніміконі формують традиційні для української антропосистеми імена, зокрема слов'янські назви: *Володимир, Роман* (10,4%), *Богдан* (5,2%), *Юрій* (3,5%),

Ярослав, Мирослав (2,3%), Ігор, Йосиф (1,7%); Ірина (5,8%), Марія (4,1%), Іванна, Любов, Ольга, Христина (3,5%), Богдана, Дарія, Надія, Олена (2,3%).

За нашими підрахунками частка слов'янських назв у латиномовному іменнику чоловіків і жінок становить 29,4%, в україномовному – 28,8%. Ці назви виступали самостійними антропонімами (напр.: *Jaroslaius* (П 1920; 45), *Miroslaus* (П 1908; 271), *Vladislaus* (П 1901; 163), *Богдан* (П 1933; 76), *Володимир* (П 1935; 3), *Мирослава* (П 1941; 109) та ін.), або ж слугували компонентами складних антропонімів (як *Mecislaus-Joannes* (П 1906; 30), *Joannes-Boleslaus* (П 1908; 264), *Helena-Vladimira* (П 1913; 28), *Ярослав-Онуфрій* (П 1923; 8), *Євстахій-Бронислав* (П 1924; 90), *Зорян-Олег-Іван* (П 1937; 29) та ін.). Двокомпонентні антропоніми із слов'янськими назвами (напр. *Володимир-Богдан* (П 1932; 72), *Богдан-Ярослав* (П 1934; 67, 77), *Мирослав-Володимир* (П 1937; 49) та складні назви, у яких іменний слов'янськ поєднувався з іншомовним антропонімом (*Адольф-Ярослав* (П 1923; 32), *Генрик-Володимир* (П 1931; 69) та ін.) були ознакою україномовного чоловічого іменника. Приєднуємося до дослідників, які вважають, що найменування слов'янським іменем здебільшого використовувалося як національний маркер особи в поліетнічному суспільстві [2: 71; 4]. Вибір слов'янських імен для дітей підтверджував національну позицію українських ремісників Львова, задекларовану у Статуті ремісників (за положеннями статуту, членом Товариства чи благодійником міг бути представник лише української національності; серед цілей об'єднання – боронити й піддержувати спільні інтереси українських ремісників [9: 3, 5-6]).

Співвідношення кількості новонароджених (510) з іменним спектром (331) визначає середній коефіцієнт однойменності – 2, тобто одним іменем в середньому було названо двоє дітей.

3. Структура імені виконувала роль показника в соціально неоднорідному суспільстві. Свого часу цю роль на прикладі багатокомпонентних імен обґрунтував Ніконов В., опрацювавши метричні книги львівських церков початку 60-х років XIX ст. Дослідник писав, що в соборі Св. Юрія, осередку західноукраїнського духовенства, подвійні та потрійні імена отримали 13% дівчат, а в метриках церкви Успення, парафіяни якої належали до забезпеченого прошарку населення, багатокомпонентні назви становили 11% від усіх імен новонароджених. Метричні ж записи церкви Св. Параскеви, прихожани якої були представниками нижчих верств міщан, зберігали 1,5% подвійних імен і не містили жодного потрійного імені. Звідси учений зробив висновок, що багатокомпонентні імена були ознакою вищого соціального прошарку населення Львова у другій половині XIX ст. [7: 20].

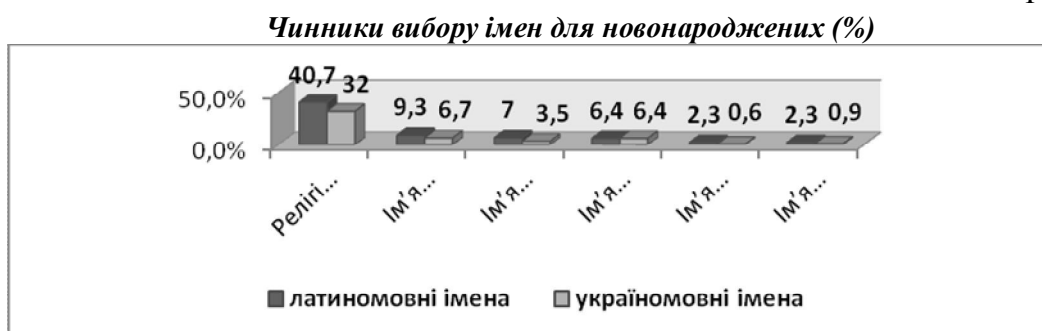
Однак за нашими спостереженнями іменник львів'ян I пол. XX ст. засвідчив вже нову тенденцію найменувань – зростання кількості багатокомпонентних імен в антропоніміці парафіян церкви Св. Параскеви, оскільки латиномовний іменник містив 50,6% однокомпонентних назв, напр. *Josephus* (П 1902; 225), *Eugenia* (П 1914; 223), 47,7% – двокомпонентних, напр. *Romanus-Michael* (П 1901; 227), *Victoria-Helena* (П 1914; 6) та 1,7% трикомпонентних антропонімів, напр. *Iryneus-Dionysius-Vladimirus* (П 1926; 64), *Ceslava-Vanda-Theodosia* (П 1922; 115), *Danuta-Quelhelmina-Josepha* (П 1938; 30).

В україномовному іменнику 53,8% простих імен, напр. *Стефан* (П 1924; 23), *Зиновія* (П 1942; 61), 42,7% – двокомпонентних антропоодиниць, напр. *Роман-Євстахій* (П 1932; 41), *Наталія-Ярослава* (П 1933; 85) та 1,2% трикомпонентних назв – *Ольга-Михаліна-Теодозія* (П 1924; 103), *Віра-Надія-Любов* (П 1936; 85).

Основний масив складних імен характеризується однією фіксацією, проте двокомпонентний антропонім *Stephania-Maria* (П 1905; 148. 1922; 63. 1930; 25) потрапив у перелік найчастотніших назв. Це свідчить про усталення тенденції використання багатокомпонентних назв в антропоніміці представників бідніших прошарків населення.

4. Мотиви найменування. Записи в метричних книгах про дати народження та хрещення дитини, імена батьків, хресних батьків та баби-повитухи сприяють розкриттю чинників вибору імен (див. Графік 1).

Графік 1

У латиномовних метричних записах 40,7% усіх найменувань мотивовані релігійним чинником, напр.: *Vladimirus* (П 1902; 153) (народився 24 липня; 28 липня – день Св. Володимира), *Theophilus-Nicolaus* (П 1903; 258) (народився 17 грудня; 19 грудня – день Св. Миколая), *Vira-Catharina* (П 1929; 83) (охрещена 3 грудня; 7 грудня – день Св. Катерини) та ін. Ім'я святого впливало на першу або на другу частину складного імені. В іменнику 8,57% двокомпонентних назв, обидві частини яких мотивовані церковним календарем. Здебільшого це зумовлено використанням імен святих, яких вшановували в день народження та день хрещення дитини, напр., *Joannes-Petrus* (П 1938, № 51), народжений 28 червня та охрещений 11 липня (26 червня вшановують Св. Івана, 12 липня – день Св. Петра), *Maria-Parascevia* (П 1928; 60), народжена 24 серпня та охрещена 27 жовтня (28 серпня – день Пресвятої Марії, 27 жовтня – день Св. Параскеви).

В україномовному іменнику релігійний чинник вплинув на вибір 32% найменувань. Імена святих слугували здебільшого першою частиною складного імені: *Адам-Григорій* (П 1933; 7), народжений 4 грудня, *Ярослав-Богдан* (П 1935; 65), народжений 19 серпня, *Євгенія-Марія* (П 1934; 28), народжена 7 березня. Зафіксовано 13,5% складних антропонімів, де усі компоненти пов'язані з іменами святих. Ці тенденції свідчать про рівень релігійності середовища ремісників.

Про однайменування між новонародженими та хресними батьками засвідчили 16,3% латиномовних та 10,2% україномовних назв. Імена хресних вплинули на вибір другого або третього компонентів складного імені, напр.: *Eugenia-Martha* (П 1907; 52), *Iryneus-Vladimirius-Dionisius* (П 1926; 64), *Михайлина-Марія* (П 1923; 96), *Роман-Владимір* (П 1923; 100).

Очевидно, традиція спадковості ремісничої справи у сім'ї [10: 107] спричинила високу однойменність між батьками і дітьми. Також виявлено значний вплив антропонімів батька та хресного батька на вибір імен для новонароджених дівчат. Особливо це помітно в україномовному іменнику (8,7%): *Александра* ← *Александр* (П 1932; 19), *Володимира* ← *Володимир* (П 1937; 46), *Іванна* ← *Іван* (П 1931; 20), *Лукія-Стефанія* ← *Лука* (П 1933; 50), *Stephania-Maria* ← *Stephanus* (П 1930; 25), *Philomena-Joanna* ← *Joannes* (П 1900; 200), *Josepha* ← *Josephus* (П 1901; 73). Можливо, це зумовлено очікуванням народження у сім'ї сина як спадкоємця ремісничої професії.

В латиномовному іменнику однайменування відображають складні імена доньки *Danuta-Quilhelmina-Josepha* та батька *Andreas-Quilhelmus* (П 1938; 30). Компонент *Quilhelmus* міг бути родинним іменем, який в складі багатокомпонентних назв передавали з покоління у покоління для вшанування пам'яті певного члена родини.

Вплив імені баби-повитухи на вибір імен дівчат ілюструють 2,3% латиномовних та 0,9% україномовних найменувань: *Ioanna-Catharina* (П 1929; 93), *Дарія-Стефанія* (П 1934; 17). (Припускаємо, що однайменування між повитухою і новонародженою могли спричинити, наприклад, важкі пологи).

Висновок.

1. Іменник дітей, народжених у сім'ях ремісників, містить широкий спектр найменувань (середній коефіцієнт однойменності – два). Антропонімікон зберігає варіанти імен (які виникали через зміну графіки записів метричних книг з латиниці на кирилицю), назви

слов'янського походження та власне українські імена (для підтвердження української ідентичності представників соціогрупи).

2. Іменник формують одно-, дво- та трикомпонентні антропоніми. До найчастотніших з них у латиномовному іменнику належать одно- та двокомпонентні, україномовному – однокомпонентні.

3. Вибір імен здійснювався під впливом релігійного чинника, який у латиномовному іменнику зумовив появу 40,7% назв, а в україномовному – 32%. Імена хресних батьків позначилися на другому або третьому компонентах складного імені новонародженого. Однонайменування між батьком та дітьми виникало через практику передачі ремесла наступному поколінню.

Перспективу дослідження антропонімікону Львова вбачаємо в описі ознак іменника інших соціальних груп, а саме: робітників, заробітчан, урядовців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бачинська Г.В. Антропонімікон переселенців з Польщі на Тернопільщину : Автореф. дис. ... канд. філол. наук/Г.В.Бачинська. – Івано-Франківськ, 2001. – 14 с.
2. Белей Л. Українські імена колись і тепер/Л.Белей. – К.: Темпора, 2010. – 128 с.
3. Вітенко М.Д. Польсько-українські відносини у Галичині: соціально-економічний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2006. – 17 с.
4. Грицак Я. «Яких-то князів були столиці в Києві?...»: до конструювання історичної пам'яті Галицьких українців у 1830-1930 роки. – Електронний ресурс. – Доступно з: <http://www.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um6/Statti/5-HRYTSAK%20Yaroslav.htm>.
5. Кравченко В.О. Антропонімія надазовських греків у її відношеннях з українською та російською антропоніміями: Автореф. дис. ... канд. філол. наук/В.О.Кравченко. – Донецьк, 2002. – 24 с.
6. Крыжановский Г. Поучение для г. к. приходскихъ урядовъ о належномъ веденію и писанію метричь крешенія, вѣнчанія и погребанія/Г.Крыжановскій. – Львов: Ставропигійской Институт, 1873. – 91 с.
7. Никонов В.А. Имя и общество/А.Никонов. – М., 1974. – 276 с.
8. Сколоздра О.Р. Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.Р.Сколоздра. – Львів, 2009. – 18 с.
9. Статут Товариства українських ремісників, промисловців і торговців «Зоря». – Львів, 1927. – 20 с.
10. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції): Монографія/Р.Чмелик. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1999. – 142 с.
11. Ящук Л.В. Антропонімія Житомирщини ХІХ – ХХІІІ ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук/Л.В.Ящук. – К., 2008. – 20 с.
12. Handke K. Sociologia Języka/K.Handke. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. – 383 s.
- 13.Instrukcja // Метрична книга парафії церкви св. Параскеви у Львові. – Ф. 201. – Оп. 4 а. – Спр. 3278. – 260 Арк. (1784–1833). – Арк. 2–3.
14. Mytnik I. Antroponimia Woynia w ХІХ–ХХІІІ wieku/I.Mytnik. – Warszawa, 2010. – 412 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Метричні книги парафій греко-католицької церкви св. Параскеви П'ятниці у Львові // Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАУ). – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 3297. – Арк. 18–36, 45–63. – (1900 – 1901); Спр. 3298. – Арк. 1–17, 39–60. – (1902 – 1903); Спр. 3299. – Арк. 1–20, 46–66. – (1904 – 1905); Спр. 3300. – Арк. 2–24, 55–76. – (1906 – 1907); Спр. 3301. – Арк. 1–24, 47–71. – (1908 – 1909); Спр. 3302. – Арк. 1–21, 42–68. – (1910 – 1911); Спр. 3303. – Арк. 1–26, 53–78. – (1912 – 1913); Спр. 3304. – Арк. 1–26, 35–62. – (1914 – 1915); Спр. 3305. – Арк. 1–6, 17–21, 33–38, 51–58. – (1916 – 1919); Спр. 3306. – Арк. 1–6, 21–28, 41–56. – (1920 – 1923); Спр. 3307. – Арк. 2–9, 22–29, 48–56. – (1924 – 1926); Спр. 3308. – Арк. 9–18, 22–31, 46–57. – (1927 – 1929); Спр. 3309. – Арк. 2–11, 30–38, 54–62. – (1930 – 1932); Спр. 3310. – Арк. 12–19, 21–31, 55–63. – (1933 – 1935); Спр. 3311. – Арк. 22–47, 70–84. – (1936 – 1938); Спр. 3312. – Арк. 1–9, 27–44, 62–83, 97–111, 126–139. – (1939 – 1943).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Луцько – аспірантка кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: соціолінгвістика, ономастика.

ПРЕФІКСАЛЬНИЙ ТА СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ЛАТИНСЬКІЙ ХІРУРГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Володимир МАРТИН (Львів, Україна)

У статті подаються приклади префіксального та суфіксального способу термінотворення в латинській хірургічній термінології. Вказується роль префіксів і суфіксів у творенні медичної термінології загалом.

Ключові слова: термін, терміносистема, префікс, суфікс, медицина, хірургічна термінологія.
The examples of terms formed with prefixes and suffixes in Latin surgical terminology are given in the article. The role of prefixes and suffixes in the formation of general medical terminology is highlighted.

Key words: term, terminological system, prefix, suffix, medicine, surgical terminology.

Сучасний етап українського термінознавства характеризується тенденцією до впорядкування всіх наявних терміносистем з одного боку, та неоднозначністю інтерпретацій

мовних явищ – з іншого. Показовим в цьому плані є явище словотвору в медичній (зокрема хірургічній) термінології.

На сьогодні дослідження медичної термінології українські вчені проводили лише у певних аспектах, зокрема: 1) історичному (В. Німчук, В. Передрієнко, Г. Дидик-Меуш), 2) діалектологічному (Я. Вакалюк, Й. Дзендзелівський, В. Прокопенко), 3) етимологічному – греко-латинські термінолексеми (Г. Краковецька, М. Терехова). Лексику окремих підсистем медичної термінології аналізували І. Корнейко (радіологічної медицини), О. Петрова (шкірних хвороб), Т. Лепеха (судово-медична), Н. Місник (клінічна). Принципи унормування медичної термінології розробляли О. Кіцера, М. Павловський, Л. Петрух, Я. Коржинський, Р. Стецюк, А. Ткач [5: 1].

Більшість праць, присвячених мові медичної галузі, побудовані на структурно-семасіологічному підході. Проте на сучасному етапі розвитку термінознавства немає праці, яка б всебічно висвітлювала систему утворення медичних термінів, зокрема латинською мовою.

Дуже важливо, щоб термін при збереженні точності і однозначності набув певної форми, яка буде оптимальною для відображення відповідного концепта або концептуальної структури, тобто вибір оптимальної словотворчої моделі як простого за формою слова так і оптимального по довжині мотивованого терміна-словосполучення, в якому відображені необхідні і достатні ознаки відображуваного концепта [2: 133].

«Для словотвірної архітекτονіки термінологічних одиниць більшості мов характерні в цілому ті ж самі принципи, що й для загальноживаних одиниць» [1: 25]. Більшість вчених пропонують наступну класифікацію термінів, під яку підпадає зокрема медична (хірургічна) терміносистема (всі приклади – власні):

I. Терміни – кореневі слова:

1) корінна непохідна лексика (*tuber* – *горб*, *oculus* – *око*);

2) запозичена непохідна лексика (*brachium* – *плече*, *gaster* – *шлунок*);

II. Терміни-словосполучення (*vesica urinaria* – *сечовий міхур*, *pars alveolaris* – *альвеолярна частина*);

III. Похідні терміни:

1) терміни, утворені за допомогою суфіксації (*tuberculum* – *горбок*, *tuberositas* – *гористість*);

2) терміни, утворені за допомогою префіксації (*superficies* – *зовнішня поверхня*, *praetaturus* – *передчасний*);

IV. Терміни - складні слова (*gastroduodenoscopia* – *інструментальне обстеження шлунка і дванадцятипалої кишки*).

Очевидно, що в межах однієї статті неможливо висвітлити всі аспекти термінотворення медичних термінів, проте наше дослідження спиратиметься саме на похідні терміни, тобто на префіксальний та суфіксальний способи термінотворення.

У медичній термінології в утворенні двох чи кількох паралельних словотвірних типів як правило беруть участь префікси іншомовного походження, найчастіше греко-латинського. Проте префіксальні терміноелементи у словотворі медичних термінів становлять невелику тематичну групу, порівняно з суфіксальними.

Ідентичність словотворчих префіксів характеризується такими ознаками, як:

– однакові префікси, приєднуючись до різних твірних основ, які належать до однієї частини мови, виражають тотожне словотвірне значення;

– різні словотворчі префікси, поєднуючись з тією самою твірною основою, утворюють терміни з однаковим значенням і функціонують як рівноправні, взаємозамінні.

Аналіз словотворчих засобів дає підставу стверджувати, що не всі префікси мають однакову словотворчу продуктивність: з-поміж них є досить продуктивні форманти й такі, що відзначаються нижчим рівнем продуктивності.

Першу групу становлять префікси, яким властиві значення протилежності (**a-/an-, anti-, de-, dis-/dys-, ir-**), зменшення або збільшення (**macro-, micro-, mini-, mono-, poly-, bi-**), інтенсивності (**hyper-, extra-, super-, ultra- hypo-**), часового перебігу і просторових координатів (**sub-, infra-, ante-, post-, inter-, intra-**).

Чи не найбільшою продуктивністю відзначається префікс **a-/an-**, який вказує на відсутність певної ознаки чи якості: *avitaminosis* – *авітаміноз*, *anopsia* – *відсутність зору*, *slinota*. Українським еквівалентом даного префікса вважається префікс **без-**, наприклад, *безногий*, *безрукий*, *безпліддя*. Як абсолютний словотворчий формант в медичній термінології існує латинський префікс **a-** та його український еквівалент **не-** в межах словотвірного значення «відсутність характерних рис, визначених твірною основою»: *atypicus* – *нетиповий*, *arrhythmicus* – *неритмічний*. У межах спільного значення протилежності групуються також український префікс **не-** та запозичений префікс **ir-**. Проте ці форманти, як свідчить наше дослідження, відзначаються низькою продуктивністю у медичній термінології (*irrationalis* – *нераціональний*, *irregularis* – *нерегулярний*).

Спільну твірну основу можуть мати запозичений з грецької мови префікс **anti-** та його український варіант **проти-**. Приєднуючись найчастіше до прикметникових основ, ці префікси характеризуються повною тотожністю й означають протилежність, протидію, ворожість, заміну (*antidotum* – *протиотрута*, *antiviralis* – *протівірусний*, *antidysentericus* – *проти дизентерійний*).

Префікси **de-**, **des-**, **dis-/dys-** також виражають спільне словотвірне значення протидії, заперечення, протилежності. Вони розрізняються частотністю, регулярністю вживання, а також додатковими семантичними ознаками. Такі запозичені форманти надають новоутвореним термінам, окрім значення ліквідації дії чи наслідку, ще й значення зворотного процесу щодо того, що виражає мотивуюча основа іншомовного походження: *desintoxicatio*, *desinfectio*, *decompensatio*.

Семантичну групу зі значенням зменшеності або збільшеності утворюють терміни з препозитивними елементами **macro-**, **micro-**, **mini-**, **mono-**, **poly-**, **bi-**. Префікси **micro-** і **mini-** зумовлюють семантичні зміни в утворюваних основах, що виявляються у зменшенні певної величини (*microscopia*, *microflora*, *micropsia*). Проте особливою активністю у словотворенні медичних термінів відзначається префікс **micro-**, а формант **mini-**, на противагу, найчастіше спеціалізується на утворенні технічних чи побутових термінів.

Характерними для творення медичних термінів є форманти **bi-** та **poly-**. Останній префікс особливо поширений у медичній термінології і відповідає слову «багато»: *polyarticularis* – *багатосуглобовий*; *polygastricus* – *багаточерецевий*; *polydactylia* – *багатопалість*. Префікс **bi-** у складних словах означає подвоєння ознаки (*bilateralis* – *двобічний*, *bivalentia* – *двовалентність*). Цей формант є малопродуктивним у творенні медичних термінів.

Префікс **ante-** позначає фізичний стан чи процес за часовою ознакою і перекладається **перед** або **до**: *anteflexio* – *передгин наперед*, *antebrachium* – *передпліччя*, *anterior* – *передпліччя*.

На рівні найвищого ступеня інтенсивності функціонально зблизилися власне питомий префікс **super-** і запозичений формант **hyper-**, що вказують на збільшення чого-небудь проти норми: *supersecretio* – *суперсекреція*, *надмірне виділення*, *superalimentatio* – *перегодовування*, *hyperbiosis* – *посилення життєдіяльності*, *hyperinosis* – *підвищена здатність крові зсідатися*.

Префікс **hypo-** у медичній термінології є багатозначним та вживається на позначення:

а) розміщення, знаходження відносно того, що названо твірною основою:

hypoblastus – *гінобласт*, *hypothalamus* – *гіноталамус*, *hypophysis* – *гінофіз* тощо;

б) порушення, розладу, зниження того, що називає твірна основа: *hypodynamia* – *зменшення сили*, *ослаблення*, *hyposecretio* – *знижене виділення шлункового соку*, *hypotrophia* – *недостатнє живлення*.

Префікс **extra-** у медичній термінології, на відміну від загальнонавчаної мови, де він виражає найвищу якість кого-небудь або чого-небудь, при термінотворенні вживається на означення знаходження поза межами того, що названо твірною основою: *extractio* – *витягування*, *extraabdominalis* – *позачеревний*, *extracardialis* – *позасерцевий* тощо. Для позначення розташування або введення чогось в межах того, що називає похідна основа, вживається префікс **intra-**: *intraarticularis* – *внутрішньосуглобовий*, *intravenosus* – *внутрішньовенний*, *intravitalis* – *інтравітальний*.

Проаналізувавши зібраний матеріал, можемо зробити певні висновки щодо префікса **inter-**. Даний префікс вживається переважно в прикметниках латинського походження і вказує на положення між чим-небудь: *intravertbralis* – міжхребцевий, *intervenosus* – міжвенний.

Лексеми, утворені за допомогою префікса **ultra-**, який вживається на позначення граничної, крайньої межі вияву того, що називає похідна основа, у медичній термінології представлені незначною кількістю лексем: *ultrafiltratio* – ультрафільтрація.

Суфіксальний спосіб словотворення, що полягає у з'єднанні суфікса з коренем або похідною основою, один з найдієвіших у термінологічному словотворенні. Приєднуючись переважно до іменникових основ, суфікси утворюють слова на позначення певних понять чи явищ об'єктивної дійсності. Оскільки основну масу медичних термінів становлять іменники, то увага дослідників та лінгвістів звертається головним чином на їхнє творення. Терміни-іменники, утворені суфіксальним способом, поділяються на деривати, мотивовані основами іменників, дієслів та прикметників.

Серед словотворчих морфем іменних медичних термінів виділяються спільноспільнослов'янські суфікси та суфікси іншомовного походження, переважно грецького та латинського. У дослідженні звернемо увагу на творення медичних термінів саме за допомогою суфіксів іншомовного походження: **-tio**, **-ismus**, **-in-**, **-os-**, **-itis**, **-tor**, **-ator**, **-oma**, **-ema**, **-ist-**, **-eut-**, **-grapia**, **-scopia** **-logus**.

Позначення термінів одиничних предметів утворюється за допомогою суфікса **-in-**: *retina* – сітківка, *lamina* – пластинка.

Значне місце в медичній термінології займають віддієслівні терміни-іменники із значенням дії або стану, що утворюються за допомогою суфікса **-tio**: *operatio* – операція, *amputatio* – ампутація, *segmentatio* – сегментація.

Також медичній термінології властивий словотвірний тип з суфіксом **-ismus**. Деривативи з суфіксом **-ismus** визначають в медичній термінології властивості, ознаки живих організмів або отруєння: *anabolismus* – анаболізм, *daltonismus* – дальтонізм, *iodismus* – отруєння йодом. Суфікс **-ismus** приєднується в основному до основ іншомовного походження.

Далі для медичної терміносистеми характерні слова, утворені за допомогою суфікса **-os-**. Зокрема, за допомогою суфікса **-os-** переважно від греко-латинських коренів утворюються терміни на позначення вуглеводів, наприклад: *glycosa* – глюкоза, та ін.; назв різних хвороб та симптомів запального характеру: *leucosis* – лейкоз, *tuberculosis* – туберкульоз, *keratosis* – кератоз.

На противагу, за допомогою суфікса **-itis** у медичній терміносистемі утворюються терміни на позначення патологічного стану запального характеру: *bronchitis* – запалення бронхів, *neuritis* – запалення нерва, *hepatitis* – запалення печінки.

Для позначення різних речовин, лікарських препаратів, хімічних сполук у медичній та фармакологічній термінологіях широко представлена словотвірна модель із згаданим вище суфіксом **-in-**: *Aspirinum*, *insulinum*, *Cocainum*. Ці суфікси приєднуються, як правило, до основ іншомовного походження.

Іменники-терміни із суфіксом латинського походження **-tor**, **-ator** означають особу, предмет, речовину, орган та характеризуються відношенням до того, що названо мотивованим словом: *abductor* – відвідний м'яз, *receptor* – кінцевий утвір нервів, здатний сприймати подразнення.

Словотвірний формант **-oma** у медичній термінології є носієм назв пухлиноподібних розрощень тканин у людини і тварини: *adenoma*, *angioma*, *carcinoma*, *lipoma*, *myoma*, *papiloma* й ін.

Словотвірний тип з суфіксом **-logus** представлений в медичній термінології численною групою термінів-назв осіб за фаховими ознаками: *pathologus*, *ophthalmologus*, *cardiologus*, *oncologus*, тощо. Усі терміни цієї групи співвідносяться з іменниками на **-logia**, що становлять назви наукових дисциплін, їхніх розділів та частин: *pathologia*, *ophthlmologia*, *cardiologia*, *oncologia*, тощо.

Групу назв на позначення особи за медичним фахом утворює і суфікс **-ist-** : *oculista* – окуліст, *dentista* – стоматолог.

Малопродуктивним щодо вираження назв осіб за професією є суфікс-модифікатор **-eut-** у словах *pharmaceuta* – аптечний працівник із фармацевтичною освітою, який виготовляє ліки, провізор; і *therapeuta* – лікар, фахівець із внутрішніх хвороб; спеціаліст у галузі терапії.

Активними у формуванні термінів на позначення обстеження чи діагностики за допомогою приладів, апаратів виступають терміноелементи грецького походження **-grapia i -scopia**: *cardiographia*, *myographia*, *tomographia*; *gastroscopia*, *microscopia*, *cystoscopia*.

У термінології не існує регулярного утворення форм суб'єктивної оцінки, тобто слів зі значенням зменшеності, зневажливості тощо, проте рішення їх відкидати не можна, оскільки слова, утворені за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, мають, як правило, подвійне значення: у загальноживаній лексиці вони емоційно забарвлені, звичайно мають характер зменшеності, пестливості. Тут суфікси – показники суб'єктивної оцінки є тільки формотворчими, тому що вони не змінюють значення основного слова, до якого приєднуються, а означають уявлення, виражене одним словом. Такі слова, перейшовши в розряд термінологічної лексики, десемантизуються, набираючи нового поняттєвого значення, тобто кожний такий термін своїм об'єктивним значенням спрямовує нашу увагу на окремий предмет одного й того ж ряду, класу. Сюди належать демінутивні суфікси **-ul-, -ol-, -cul-**: *caput* – *capitulum* (голова – головка), *tuber* – *tuberculum* (горб – горбок), *fovea* – *foveola* (ямка – ямочка).

Підсумовуючи наведені вище факти, можемо стверджувати, що префіксальний та суфіксальний способи терміноутворення є чи не найпотужнішими в області творення латинської медичної (зокрема хірургічної) термінології. Перспективою подальших досліджень вважаємо дослідження античних творів на медичну тематику. Це допоможе краще збагнути механізм творення та функціонування латинської хірургічної термінології від часів античності до сьогодення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад. Навч. Посібник для студентів філологічного напряму підготовки. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. – 232 с., іл.
2. Извольская И. В. О принципах формирования терминотерминологической системы «Социология управления». Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2004. № 4. – 145 с.
3. Новий англо-український медичний словник: Близько 75000 термінів / За ред. Ривкіна В. Л., Бенюмовича М. С.; Відп. ред. Л. І. Шевченко., В. І. Шматко – К.: Арії, 2009. – 784 с.
4. Словник медичної термінології латинсько-українсько-російський / Державне медичне видавництво УРСР – Київ, 1948. – 442 с.
5. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / ЛНУ ім. Івана Франка, – Львів, 2009. – 19 с.
6. Medicinos terminų žodynas / V. Astra uskas, S. Biziulevičius, S. Pavilonis ir kt. – V.: Moksals, 1980. – 996 p.
7. Stedman's medical dictionary. – 25-th Edition illustrated – Baltimore, MD 21202, USA, 1990. – 1784 p. ; 16. Dr. med. Georgi Arnaudov Terminologia medica polyglotta, M.: Изд-во медицина и физкультура, 1966. – 1032 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Мартин – викладач кафедри латинської мови Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Наукові інтереси: мовознавча характеристика та класифікація термінів у латинській хірургічній термінології, способи та прийоми передачі їх у перекладі.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ПОХОДЖЕННЯ ТЕРМІНА *RECHT*

Олена МАР'ЮК (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто становлення німецького юридичного терміна *recht*, початок його стрімкого розвитку в епоху Середньовіччя. Пропонований підхід проілюстровано аналізом старої німецької законодавчої літератури, яка є основним джерелом для виявлення мовних і стилістичних змін у процесі формування правових термінів у старовірхньонімецькій мові.

Ключові слова: правничий термін, усні правові тексти, походження правничої лексикології, словотвір, старовірхньонімецька література.

*The article deals with the formation of the German legal term *recht* and its rapid development in the Middle Ages. The suggested approach is illustrated by the analysis of the Old German legislative literature*

that is the primary source for identifying linguistic and stylistic changes in law terms formation in Old High German.

Key words: law terms, oral legal texts, legal lexicology origin, word formation, Old High German literature.

У лінгвістиці, як і в історії права, уявлення про німецьку юридичну термінологію належить передусім дослідженням в діахронічному аспекті. Зусиллями наукових дослідників історії німецької юридичної мови ця галузь набула широкого розгляду. До 70-х років XX століття проблема статусу поняття "термін" була предметом жвавої дискусії термінознавців і викликана, з одного боку, "прагненням протиставити терміни загальноновживаній лексиці і вивести їх за межі мови" [1: 37], а з іншого – "ідентифікувати їх із загальноновживаною лексикою" [3: 25-27]. У середині 1970-х років ця проблема дещо втратила свою гостроту, оскільки до цього часу в термінознавстві відбулося розуміння терміна як "слова або словосполучення, пов'язаного з поняттям, що належить якій-небудь галузі знань або діяльності" [5: 30]. У результаті вивчення різних видів спеціальної лексики встановлено, що поряд із термінами існують також інші спеціальні лексичні одиниці, які мають як спільні загальні ознаки з термінами, так і відмінності [3: 52-53]. Тому одна із головних проблем сучасного термінознавства – це відмінність і виділення термінів із низки спеціальних лексичних одиниць, що й становить актуальність представленої статті.

Вплив епохи старовірхньонімецької мови на юридичну термінологію цікавив не лише німецьких філологів: Ruth Schmidt-Wiegand (1977, 1979, 1985), R. Schützeichel (1981), K.S. Bader (1962), G. Köbler (1971), W. Betz (1965), але й українських та російських учених: Г. О. Винокур (1939), Н. П. Кузьмін (1970), В. М. Лейчик (1989), А. Д. Хаютін (1972), С.В. Грінев (1990, 1993).

Мета цієї наукової розвідки – здійснити комплексний семантичний аналіз старовірхньонімецького правового терміна *reht*, виділити та описати його етапи формування під впливом латині, старофранцузької й старощвабської мов; простежити розгортання терміна в період Середньовіччя.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити виникнення та походження старовірхньонімецького терміна;
- визначити його семантичну структуру;
- розкрити аспектуальні проблеми походження вищеназваного терміна.

Об'єктом дослідження є лексика історичних пам'яток німецьких правничих рукописів датованих XII-XIV ст., а саме "*Schwäbische Traufornel*", "*Wessobruner Gebet*", "*Muspili*". Основним дослідницьким матеріалом вибрано правові тексти, які вживалися в усній формі, а саме під час лицарських турнірів для принесення клятв та під час проголошення клятв священнослужителів. **Предметом** вивчення є історія становлення терміна *reht*, його історичне значення в процесі розвитку юридичної термінології в епоху старовірхньонімецької мови.

Німецькій правовій мові не властива чітка концептуальна схема [12: 75]. Це відрізняє її від мови римського права, де певний зміст правничих понять є однозначним та семантично визначеним. У німецькій юридичній мові один і той самий термін має декілька понять, що зумовлюється не лише географічними чинниками, але й частково незначними об'єктивними розбіжностями. Це виражає певну неспроможність до абстрагування, яке вирівнюється через словотвір складних слів, словесних синонімічних рядів і сталих виразів. Завдяки таким абстракціям поняття терміна виводиться за межі предметного поля [12: 101].

У старовірхньонімецькому тексті "*Schwäbische Traufornel*", який датується XII ст., але, безумовно, належить до давніх німецьких традиційних усних текстів, абстраговане поняття "*Viehbestand*" (поголів'я ВРХ) відтворюється складним словом *chuorischen* "*Kuhgehege*" (пасовище для корів) та *chuozal* "*Kuhezahl*" [11: 108] (кількість ВРХ). Вираз "*Haus und Hof*" перефразований відповідною парою слів *ouzvart* та *invart*, *zoun* та *gecimbere* [11: 173]. Окрім складних слів, словотвору й синонімічних словесних рядів значну роль у видозміні терміна відіграє конверсія, яка ще в давнину формувала необхідні поняття правничої термінології. Дуже часто такому явищу, як конверсія, притаманний перехід прикметника в клас субстантиву, оскільки обидва класи, з точки зору морфології, є наближеними. Наприклад, у

старовірхньонімецькій мові для слова *jamar* "betrübt" Adj. (засмучений) відбулася конверсія в *jamar* N. "Jämmer, Betrübniß, Sehnsucht" [11, 98] (жалість, скорбота, туга), крім того, *leid* Adj. "schmerzlich" (болючий) > *leid* N. "Leid, Unglück, Schmerz"; *heil* "gesund" (здоровий) > *heil* N. "Heil, Glück"; *finstar* "dunkel" (темінь) > *finstar* N. "Finsternis"; *zwival* "zweifelnden Herzens" (сумнівний) > *zwival* N. "Zweifel".

Посилаючись на право епохи Середньовіччя та значну кількість підтверджуючих документів [12: 134], терміни *guot* і *reht* можна віднести до групи перехідних слів: прикметник *guot* "gut, rechtschaffen, gerecht, recht" субстантивується в іменник *guot* "das Gute, Gut, Besitz, Gnade". Це явище часто трапляється в таких давніх творах, як *Benediktinerregel, Murbacher Hymnen, Wessobruner Gebet, Tatian, Otfrid* й ін.. Прикметник *reht* "recht, gerecht, berechtigt, richtig, gerade" є основою походження слів *rehti* "Geradheit" (чесність) та *rehtnissa* "Gerechtigkeit" (законність) і складовою частиною словосполучення *rehtredina* "richtige Weise" (правильним чином), а його субстантивація в *reht* "Recht, Gerechtigkeit, Rechtssache, Gesetz, Gebot, Pflicht, rechter Glaube, Wahrheit, das Gerechte" сприяла утворенню правничого терміна з широким семантичним спектром та ключовим значенням.

Дослідження конверсії *прикметник* > *іменник*, яка відбувалася ще в старовірхньонімецькій мові, показує, що цей вид словотвору не обмежується типовою літературою (*Benediktinerregel*) чи великими творами (*Tatian, Notker*), але й трапляється в алітераційній поезії (*Wessobruner Gebet, Muspilli*) та в біблійній поезії, де віршування проводиться в довільній формі [8: 89]. Ідеться про певний тип будови слова, який із самого початку застосовувався в мовній системі й розквіт якого не зазнав жодних протидій ззовні. Звідси очевидно, що дослідження слова *reht* у старовірхньонімецькій мові повинно бути традиційним, оскільки свої корені воно бере з розмовної мови. Про це свідчать усні правові тексти. Під ними розуміють трактати, вплив яких стосувався виключно слова, а не правопису, який часто був довільним і фрагментарним. Такі усні тексти вимальовуються через традицію мовленнєвого вжитку, оскільки це відповідало тісному взаємозв'язку мови та права. Уже перед судом почали вживати сталі юридичні вирази. Найважливішою сферою застосування були присяги й урочисті обіцянки [8, 102]. Посилаючись на протокольні записи IX ст., визначено три основних та найважливіших типи присяг – присяга священика, державного володаря і його військової дружини [8: 103]. Спільною ознакою присяги священика й державного володаря було те, що слово *reht* вживалося обставинним зворотом, а саме у виразі *mit rehto* [8: 117].

Клятви священиків, які датуються початком IX ст., мають помітні паралелі з Каролінськими, чії протоколи ще нотувалися на латинській мові. Вступне слово священної клятви *daz ih dir hold pin N. demo piscophe* має схожу відповідність клятви вірності, а саме *quod fidelis sum d. Karolo piissimo imperatori*. Варіант старовірхньонімецької священної присяги був змодельований за типом присяги на вірність каролінгів латинською мовою, які поєднують у собі спільну традицію усної форми. Алітерація в кінці такої формули, як *so mino chrepti enti mino chunsti sint* "як це відповідає моїм здібностям і наскільки мені відомо", *fruma frumenti* "скористатися перевагами", *kahorich enti kahengig* "слухняним і покірним", має бути зрозумілою з цього тексту. Вищенаведені стилістичні пристрої належать до тексту, який мав форму урочистої присяги у своїй усній інтерпретації та був дуже насичений жестикуляцією, підняттям рук. Посвячені клялися не залишати єпархію свого сюзерена: *so ih mit rehto aphter canone scal*, "так як це є мій обов'язок за церковним правом" [10: 47; 13: 84]. Формула *mit rehto* означає обов'язок чинити так, як того вимагає моральний і правовий порядок, який установлює церква [12: 76].

Це посилення на обов'язок стосується також і світського правителя, і його політики, яку він представляв *mit rehto*, про що свідчать клятви 842 року. Після того, як Луї Німецький поклявся *lingua romana* (мовою римлянів), що він зустрічатиме свого брата Карла відповідно до встановлених норм у братніх відносинах, Карл, зі свого боку, поклявся мовою *lingua teudisca* (старовірхньонімецькою мовою) вести себе відповідно: *so haldih thesan minan bruodher, soso man mit rehtu sinan bruodher scal* [10: 127]. Це є словесним еквівалентом

давньофранцузького тексту *si cum om per dreit son fradra salvar dist*, також нагадує нам про вищенаведену священну присягу й тут знову нам трапляються паралелі з латинськими текстами: *sicut verus frater vero fratri per rectum esse debet* [10: 130]. На думку німецького вченого К.С. Бадер, у давньофранцузькій, старовірхньонімецькій мовах відчувається особливий спосіб вираження трансформації правового формалізму з латині, що поєднує в собі традиції вираження усного правового тексту – присяги незалежно від типу його запису – чи народною мовою, чи на писемній латині [7: 96-97]. Оскільки в англійській мові субстантивация іменника *right* у прикметник є доведеною [8: 104], можна спостерігати німецько-французькі спільні риси походження слова “право”, які були письмово засвідчені в Страсбурзьких документах присяги [8: 110]. На думку німецького науковця та дослідника Рут Шмідт-Віганд, очевидно те, що *per dreit*, який є варіантом давньофранцузького тексту, відповідає старовірхньонімецькому варіанту *mit rehtu* [13: 176]. Наочно це можна зобразити таким чином: старофранцузьке *dreit* походить від латинського *directum*, що утворило сучасний варіант *droit* фр. право [13: 176].

Що стосується усних правових текстів: їхній вплив відбувався внаслідок проголошення й передачі з уст в уста через усну традицію, спонтанність і разом із нею пов'язаний фрагментарний характер записів, формалізм мови. Усе це належить до характерних рис алітераційних віршів, які походять із часів Середньовіччя. Тут очевидно те, що застосування слова та його семантичного значення суттєво відповідає використанню мови тих часів, до яких вони належать. Ці роздуми дають змогу розглядати основне ядрове місце англосаксонської епічної поеми ”Пісні про Хільдебранда” в особливій інтерпретації:

doh maht du nu aodlihho ibu dir din ellen taoc,
in sus heremo man hrusti giwinnan,
rauba birahanen, ibu du dar enic reht habes'...

“*Doch kannst Du nun mit Leichtigkeit, wenn dir Deine Kraft reicht, von so altem Mann die Rüstung gewinnen, die Gewandung erbeuten, wenn du da irgend ein Recht hast*” [10: 126]

“Тепер ти можеш з легкістю, якщо тобі підніметься рука, відібрати у старого обладунки, забрати омуніцію, якщо у тебе хоча б якесь є право”.

Ця ситуація відтворює нам розмову між двома рідними чоловіками, Хільдебрандом і Хадубрандом. Тут оспівується клич переможця, який проголошувався над переможеним, котрий повинен був віддати свої обладунки перед смертю, коли смерть родича не розглядалася як вчинок Каїна, принаймні за християнським законом. Терміном *reht* називають правовий вчинок, який особа здійснює стосовно до свого супротивника.

Отже, для досягнення поставленої мети проаналізовано шляхи становлення та розвитку німецької юридичної термінології, що досліджено на окремому старонімецькому терміні *reht*, який, зазнавши певних семантичних змін й іншомовних впливів, набув вигляду сучасного німецького терміна *Recht*. При понятті “німецьке право” (*deutsches Recht*) узагальнюють всі основи правової історії, які розгорталися в Німеччині у зв'язку з культурним розквітом німецької нації та зародженням імперії. Історія засвідчує, що період старовірхньонімецької мови, під час якої закладались основи правової німецької мови, є єдиною епохою, яку можна розглядати як самостійний фактор для вивчення розвитку правничої термінології.

У нашому дослідженні проаналізовано лише поодинокі випадки, що мали суттєвий вплив на словотвір та видозміни, які носили семантичний характер. Як бачимо, вивчення термінології й вивчення формування правничої термінології є наукою, яку можна досліджувати з погляду семантичних, стилістичних й інших лінгвістичних аспектів. Перед нами стоїть складне завдання чіткого визначення термінотворення юридичної лексики, її словотворчих і прагматично-функціональних особливостей. Виходячи з аналізу літератури та теоретичного осмислення певних питань, викладених нами в статті, можна зробити такі висновки:

- виникнення юридичної термінології спостерігаємо ще за давніх часів (у період становлення та розквіту німецької культури), у той же час залишаються невирішеними деякі важливі проблеми термінотворення, які пересікаються з концепціями сучасної лексикології, семантики;

- дослідження старовірхньонімецького терміна *reht* дає підставу стверджувати, що в термінознавстві не існує загальноприйнятого визначення терміна і його функціональних характеристик;

- під час дослідження певного терміна виникає низка дискусійних питань із приводу його багатозначності, а саме полісемії та омонімії, що є предметом подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винокур Г. О. (1939) Про деякі явища словотворення в російській технічній термінології // Історія вітчизняного термінознавства: класики термінознавства / Винокур Г. О. – М.: Спарк, 1994. – 162 с.
2. Гринев С. В. Основи лексикографічного опису терміносистем: автореф. дис. ... док. філол. наук / Гринев С. В. – М.: Моск. ліцей, 1990. – 22 с.
3. Гринев С. В. Вступ в термінознавство / Гринев С. В. – М.: Моск. ліцей, 1993. – 134 с.
4. Лейчик В. М. Предмет, методи і структура термінознавства / Лейчик В. М. – М.: Наука, 1989. – 219 с.
5. Хаютін А. Д. Термін, термінологія, номенклатура (навчальний посібник) / Хаютін А. Д. – Самарканд, 1972. – 156 с.
6. Кузьмін Н. П. Нормативна і ненормативна спеціальна лексика // Лінгвістичні проблеми науково-технічної термінології / Кузьмін Н. П. – М.: Наука, 1970. – 96 с.
7. Bader K. S. Deutsches Recht. Deutsche Philologie im Aufriss / Bader K. S. - Berlin: Stammler, 1962. – 178 S.
8. Eckhardt I. Zur Frage der mündlichen Rechtstexte. Germanisches Recht, 4 / Eckhardt I. – Berlin: Beumann und W., 1960. – 232 S.
9. Ehrsmann G. Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters / Ehrsmann G. - München, 1959. – 275 S.
10. Schützeichel R. Typologia litterarum. Kleinere Schriften zur mittelalterlichen deutschen Literatur / Schützeichel R. - Tübingen 1981. - S. 1-15.
11. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / Schützeichel R. - Tübingen, 1981. – S. 325 S.
12. Schmidt-Wiegand R. Die Epoche des Althochdeutschen in ihrer Bedeutung für die Geschichte der deutschen Rechtssprache / Sprachgeschichte, Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / Schmidt-Wiegand R. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1998. – S. 78-90.
13. Schmidt-Wiegand R. Paarformeln in der Rechtssprache des frühen Mittelalters. Recht und Schrift [Електронний ресурс] / Schmidt-Wiegand R. - Darmstadt, 1961, S. 65. – Режим доступу : <http://www.reference-global.com/doi/abs/10.1515/9783110234688.bm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Мар'юк – асистент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
Наукові інтереси: термінологія, діакронічний аспект, словотвір.

СИНОНІМІЧНО-АНТОНІМІЧНА ПАРАДИГМА В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Олександр МИНЗАК (Чернівці, Україна)

У статті детально ілюструється зв'язок між антонімією та синонімією на матеріалі англійської юридичної термінології. Автор виокремлює та формально представляє синонімічно-антонімічні блоки. Проводиться також зіставлення парадигм в термінологічному та загальноживаному реєстрах.

Ключові слова: синонім, антонім, термін, загальноживаний реєстр, парадигма, домінанта, термінологізація.

The paper provides a detailed illustration of the relations between synonyms and antonyms in English legal terminology. The author singles out and formally presents synonymic-antonymic blocks. The comparison of paradigms in terminological and general use registers is also conducted.

Key words: synonym, antonym, term, general use register, paradigm, dominant, terminologization.

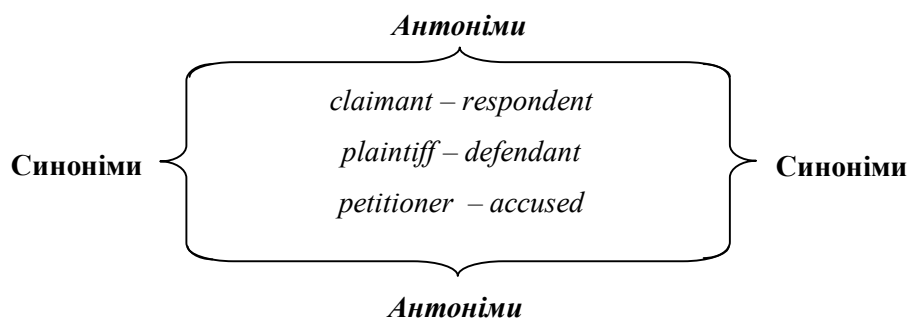
З усіх лексико-семантичних категорій саме синонімія займає чільне місце в термінологічних працях. Це зумовлено не тільки значимістю даної універсалії, але й намаганнями термінознавців усунути з термінологічної лексики синонімію та варіативність, що за словами Д.С. Лотте „створюють неточність системи” [8: 22]. Термінологічна синонімія, на відміну від загальноживаної, не виконує стилістичної функції, а лише номінативну, характерну саме для фахових термінологій. Причинами виникнення синонімів в термінології найчастіше є різні джерела формування термінів [4: 73]. Помилковою є думка, що синонімія є характерною для початкових етапів розвитку певної терміносистеми. В.А. Татарінов вважає: „Чим вищий рівень розвитку наукової думки, тим прогресивніше мислення, тим невичерпнішою постає перед дослідником навколишня дійсність, і тим різноманітніше знаходить вона своє вираження у мовних формах” [12: 194]. Існує також твердження, що синонімічні терміни не є синонімами: кожне слово в синонімічному ряду має свою групу смислів й було б дивно, якщо б всі значення кожного слова були б ідентичними. Ось чому синоніми – це слова з подібними, але не ідентичними значеннями. У нашому дослідженні ми схильні вважати, що синонімія є неминучим та в деяких випадках

обов'язковим явищем для термінології. Термінологічна синонімія пов'язана з безперервним розвитком науки та техніки, появою нових понять і поглиблення знань про вже відомі предмети та явища, що дає широкий термінологічний простір для даного лексико-семантичного явища [5: 151-152].

В англійській юридичній лексиці частка синонімічних термінів складає 62% [1: 81], що створює не тільки багатство англійської юридичної мови – синоніми важливий засіб точної правової регламентації, але й додаткові проблеми при фаховій комунікації. Ось чому термінознавці намагаються не скільки елімінувати дане явище, а скільки уніфікувати й упорядкувати ідентичні та подібні за значенням терміни.

Синоніми існують в мові у тісній єдності з антонімами: синоніми й антоніми певного слова входять до однієї й тієї ж лексико-семантичної групи слів, сформованої на основі зв'язків відповідних понять [13: 526]. З цього приводу Ю.С. Степанов пише: „Інколи у кожного із протиставлених у такий спосіб слів є синоніми ... У такому разі антонімічні відношення існують і між двома групами синонімів, разом узятими” [11: 29]. Про роль антонімів для диференціації синонімів вказували Ш. Балі та О.М. Пешковський: „Ніщо так не допомагає встановити різницю між синонімами, як влучно підібраний антонім” [10: 175]. На думку Л.О. Новікова, антонімія та синонімія виступають як органічна частина тематичної класифікації лексики [9: 82]. Зв'язок антонімії з синонімією в нашому дослідженні ми відносимо до парадигматичного аспекту, оскільки ми маємо справу з відношенням заміни на вертикальній осі. Про значимість цього зв'язку свідчить парадигматичний метод опису термінологічної лексики: дослідження терміна в аспекті його співвідношення з іншими термінами, виявляється найдоцільнішим та найефективнішим для визначення та уточнення його значення, для характеристики розбіжностей між окремими термінами та словами, для встановлення різного виду кореляцій між ними [6: 95]. **Актуальність** даної розвідки зумовлена тим, що в роботах, присвячених лінгвістичному опису фахових термінологій, синонімія та антонімія, розглядаються як окремі, як правило, не пов'язані між собою явища. Відповідно до цього, **завданням** статті виступає виокремлення та системний опис синонімічно-антонімічної парадигми в сфері фіксації за допомогою лексикографічних джерел.

Звертаючись до питання історії синонімії та антонімії, виявляємо, що термін „антонім” (від грец. *αντί*- „проти” + *ὄνομα* „ім'я”) був запропонований у 1867 році Ч. Д. Смітом на протигагу терміну „синонім” (від грец. *συνώνυμος* /*synonymos*/ – однойменний). Семантичний та етимологічний критерії дають нам всі підстави вважати, що дані два терміни є антонімічними (дане твердження знаходимо в [14: 78]). Тим не менше, між ними існують спільні риси, а саме: 1. вони є різними словами; 2. відносяться до однієї частини мови; 3. входять до однієї лексико-семантичної групи; 4. вступають в антонімічні й синонімічні відношення в окремих значеннях; 5. утворюють мікроструктури – антонімічні та синонімічні ряди [7: 45]. Наведені подібності між цими двома категоріями уможливають утворення антонімічно-синонімічної парадигми чи синонімічно-антонімічного блоку (далі САБ) – результату взаємозв'язку мікросистеми, утвореної опозиціями, і мікросистеми синонімічних груп [2: 230]. Для прикладу проілюструємо один із САБ, виокремлених в юридичному корпусі:

Даний САБ представляє собою єдність синонімічних та антонімічних рядів, які маркують один семантичний простір, створюючи при цьому певну різноманітність позначень

протилежних понять. Фомальним дескриптором даного блоку буде 3×3, тобто 3 антоніми та 3 синоніми. У процесі формування корпусу юридичних термінів-антонімів нами було викоремлено 59 САБ різного складу та розмірів. У відповідності до кількісного складу САБ ми використали класифікацію В.А. Іванової, яка передбачає поділ синонімічно-антонімічних утворень на двохрядові структури, тобто ті, які мають синоніми до обох членів ряду (напр.: 2×2, 2×3, 3×3 та ін.) та однорядові структури, що мають синоніми тільки до одного із членів антонімічного ряду (напр.: 1×2, 1×3, 1×4 та ін.) [7: 51]. Серед виокремлених блоків переважають саме однорядові структури (71%), які можуть бути різних розмірів, найбільша з яких наведена нижче:

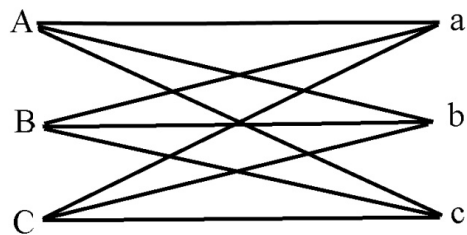
<i>victim</i>	–	<i>wrongdoer</i>
	–	<i>offender</i>
	–	<i>criminal</i>
	–	<i>tortfeasor</i>
	–	<i>perpetrator</i>

Даний блок складається з п'яти різних синонімічних рядів, серед яких можна виокремити домінанту *victim – criminal*, про що й свідчить корпусний аналіз на предмет їх частоти вживання.

Двохрядові структури є малочисельними (29%), але відзначаються різноманітністю синонімічних рядів, які входять до складу обох лексичних вертикалей блоку. Найбільшу продуктивність у формуванні синонімічно-антонімічної парадигми проявили дієслова, особливо зі значеннями „погоджуватися/дозволяти” та „заперечувати/забороняти”, напр.:

<i>to agree</i>	–	<i>to demur</i>
<i>to consent</i>	–	<i>to oppose</i>
<i>to accede</i>	–	<i>to contradict</i>
	–	<i>to deny</i>
	–	<i>to dissent</i>
	–	<i>to dispute</i>

Даний та майже всі інші блоки характеризуються радіальним зв'язком між двома елементами САБ. Радіальним називається такий зв'язок, коли всі слова одного синонімічного ряду утворюють пари антонімів з кожним словом іншого синонімічного ряду [3: 107]. Схематично це можна репрезентувати наступним чином:

Радіальний зв'язок проявляється в тому випадку, якщо слова кожного синонімічного ряду виявляють широку зону антонімії, тобто сполучаються із значною кількістю спільних слів, і тим самим протиставляються в однакових позиціях [9: 81]. Отже, продуктивність вищенаведеного САБ буде обчислюватись шляхом множення кількісних показників обох вертикалей: 3×6=18 антонімічних пар (*to agree – to oppose*, *to agree – to demur*, *to consent – to oppose*, *to consent – to oppose*, *to accede – to demur*, *to accede – to oppose* та ін.). Проаналізувавши понятійний склад синонімічного ряду *to demur – to oppose – to contradict – to deny – to dissent – to dispute*, ми виявили, що дана синонімія не носить абсолютного характеру, про що й констатують багато лінгвістів. Дефініційний аналіз виявив якісні відмінності у значеннях окремих членів синонімічного ряду: *to oppose – to vote against smth.*; *to dispute – to oppose by argument or assertion*; *to deny – to refuse to grant*; *to demur – to make a formal objection*, кожен з яких, вступаючи в антонімічні відносини з іншим синонімічним рядом (*to agree – to consent – to accede*), генерує відмінне від інших антонімічне утворення.

У загальноживаному реєстрі система синонімічно-антонімічних відносин є більш розгалуженою та складною у порівнянні з термінологією. В загальній мові діапазон таких

відношень набагато ширший: склад парадигми може бути ускладнений описовими компонентами та збагачений асоціативними відношеннями. Наш аналіз дав змогу спостерігати певну асиметрію розвитку САБ, приміром: синонімічний ряд *slander – defamation – libel – false light* не має протилежного синонімічного ряду та навіть жодного опозита, в той час як у загальноживаному фонді можна виокремити ряд протилежних понять (*praise, extol, loud, eulogization*), що не зазнали термінологізації в правовій сфері. Це може бути пояснене тим, що вищенаведені синонімічні терміни кваліфікуються як правові злочини, в той час як їх зворотні поняття ніякого термінологічного навантаження в праві не несуть, ось чому ми маємо справу з термінологічними лакунами.

Проведений нами аналіз, демонструє нам складну залежність між синонімією та антонімією. Дані відносини значно збагачують та урізноманітнюють антонімічні засоби в терміносистемі. Перспективним в нашому дослідженні виступає аналіз САБ у сфері текстового функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авакова О.В. Формирование и функционирование английской юридической терминологии в процессе становления государства и права в Англии: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Ольга Викторовна Авакова. – Москва, 2006. – 208с.
2. Бобух Н.М. Антонімія в українській поетичній мові ХХ століття: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний і лексикографічний аспекти: дис. ... доктора філ. наук: 10.02.01 / Бобух Надія Миколаївна. – К., 2009. – 463с.
3. Введенская Л.А. Синонимические пары антонимов / Л.А. Введенская // Русский язык в школе. – №4. – С.107-109.
4. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246с.
5. Дерді Е.Т. Словотвірні та структурно семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – 221с.
6. Долгова И.А. Семантическая характеристика терминологических антонимов (на материале химической терминологии): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ирина Андреевна Долгова. – Ленинград, 1984 – 220с.
7. Иванова В.А. Антонимия в системе языка / В.А. Иванова. – Кишинев: Штинца, 1982. – 163с.
8. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте. – М.: Из-во Академии наук СССР, 1961. – 158с.
9. Новиков Л.А. Логическая противоположность и лексическая антонимия / Л.А. Новиков // Русский язык в школе. – 1966. – №4. – С. 79-87.
10. Пешковский А. М. Избранные труды / А. М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1959. – 356с.
11. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271с.
12. Татаринов В.А. Исторические и теоретические основания терминоведения как отрасли отечественного языкознания: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Татаринов Виктор Андреевич. – М.: 1996. – 403с.
13. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов / Ф.П. Филин // Езиковецки изследованя в чест на академик Стефан Младенов. – София, 1957. – С. 526-527.
14. Palmer F.R. Semantics / F.R. Palmer. – Cambridge: CUP, 1976. – 164p

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Минзак – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: термінологія, лексикографія, корпусна лінгвістика, переклад.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНУ

Олена ОХРИМЕНКО (Київ, Україна)

У статті вказується, що специфікою фахового мовлення у сфері податкового законодавства є переважання загальних юридичних термінів над термінами суто податкового законодавства.

Ключові слова: терміносистема, податкове законодавство, термін, терміни-словосполучення, способи творення, податковий.

It is stated in the paper that the special character of fiscal terminology consist in the fact that there are far more general legal terms in this spere than specific fiscal terms.

Key words: term system, fiscal law, term, terms-word combinations, ways of word formation, fiscal.

«Термін – це окреме слово чи утворене на основі іменника словосполучення, означає професійне поняття й призначене для специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (у законодавчій, податковій і т. д.)» [4: 276]. Даниленко В. П. зазначає, що термінами можуть бути дієслова, прикметники, дієприслівники, прислівники [5: 9]. И. С. Квитко спираючись на вже існуючі визначення, наголошує на наступному: «Термін – це слово чи словесний комплекс, які співвідносяться з певною сферою пізнання, які

вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку й у певний час замкнену систему, яка відзначається високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [6: 21].

«Терміносистема – це сукупність термінів, які відображають історично сформовані поняття будь-якої сфери діяльності» [7: 17].

Термінологічна податкова лексика являє собою сукупність спеціальних найменувань, об'єднаних у терміносистему. Вона відображає категоріальний апарат, систему понять сфери діяльності по оподаткуванню. Кожен термін має своє місце в цій термінологічній системі.

Податкова терміносистема змістовно та функціонально характеризується своєю прикріпленістю до вузької сфери спілкування спеціалістів юридичної сфери діяльності. Тільки їм доступне істинне розуміння значення кожного терміна, тільки спеціалісти можуть правильно та точно вживати терміни. Однак спеціалісти не тільки створюють терміни, вони уточнюють межі змісту термінів, відбирають найбільш точні термінологічні поняття, коли перед ними велика кількість варіантів найменувань [2: 18-20].

Спеціальна термінологія податкового законодавства об'єднує назви закономірних зв'язків, відношень, процесів, осіб, відповідної поведінки.

Терміни складають головну специфіку лексики мови податкового законодавства. Завдяки термінам лексичний склад мови відрізняється від лексики загальнолітературної мови за декількома напрямками: семантично (терміни називають тільки спеціальні поняття, кожен з них унікальний за своїм змістом); функціонально (терміни володіють не тільки номінативною, але й дефінітивною функцією); за сферою поширення (терміни при відомій «доступності» деяких з них великому колу носіїв літературної мови й при умові, що багато термінів вийшли з надр літературної мови, – належність тільки мові, її лексичній системі. Терміни у своїй прямій функції слугують способом тільки професійного спілкування); за джерелами, способами та засобами створення [2: 38-51].

Податкова термінологія представлена повнозначними словами: іменниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами: steuerrechtlich, steuerlich, verbrauchsteuerpflichtig, steuerbegünstigt, einfuhrabgabenpflichtig, ausfuhrabgabenpflichtig, besteuern, versteuernd, versteuern, besteuert, unversteuert, versteuert, Steuerpflichtige, Besteuerung, Abgabenordnung, Steuergegenstand, Steuermesszahl, Steuermessbetrag, Steuererklärungspflicht, Steuer, Gewerbesteuer.

Ядро термінології складають, як відомо, повнозначні слова (іменники), які є загальними назвами.

Використання загальних назв, як твірних основ характерне для багатьох термінологічних словотвірних моделей іменників та прикметників: Steuerehrlichkeit, Abgabenordnung, Steuergestaltungen, Steuerschuldner, Besteuerungsgrundlage, Gewerbesteuerbelastung, Steuersystem, steuerlich, steuerpflichtig, außersteuerlich, steuerfrei, einkommensteuerlich.

У терміносистемі, тобто в ідеальних умовах, термін може бути позбавлений багатозначності, синонімічності, де термінологічні найменування витримані з погляду номінації – найчастіше вони представлені іменниками чи іменниковими словосполученнями (Gewerbesteuermessbescheid, Einkommensteuerbescheid, Körperschaftsteuerbescheid, Aufkommen der Zinsen auf Einfuhr- und Ausfuhrabgaben, Steuervergütungen, Verlängerung der Steuererklärungsfrist, Fassung des Steuerbereinigungsgesetzes, Vorschriften der Abgabenordnung).

Терміносистема податкового законодавства являє собою назви понять реальних речей та дій, тому лексико-граматичним засобом вираження німецьких податкових понять про предмети, дії в термінології є іменники: Besteuerungsgrundlagen, Feuerschutzsteuer, Steuererklärungen, Steuerbefreiung, Körperschaftsteuer, Steuerpflicht.

О. Манн вважає, що перевага номінативних термінів викликана тим, що номінація стає носієм найбільш значних позначень у пізнанні дійсності [3: 17-77]:

§ 3 **Grunderwerbsteuer, Feuerschutzsteuer.** (1) Die **Abgabenordnung** und die Übergangsvorschriften dieses Artikels gelten auch für die **Grunderwerbsteuer** und die **Feuerschutzsteuer**; abweichende landesrechtliche Vorschriften bleiben unberührt. Soweit die

Grunderwerbsteuer nicht von Landesfinanzbehörden verwaltet wird, gilt § 1 Abs. 2 der **Abgabenordnung** sinngemäß (800a. Einführungsgesetz zur Abgabenordnung (EStG):10).

§ 1 e Zweckbetriebe. (1) § 68 Abs. 6 der **Abgabenordnung** in der Fassung des Artikels 5 des Gesetzes vom 20. Dezember 2000 (BGBl. I S. 1850) ist mit Wirkung vom 1. Januar 2000 anzuwenden. Die Vorschrift ist auch für vor diesem Zeitraum beginnende Veranlagungszeiträume anzuwenden, soweit **Steuerfestsetzungen** noch nicht bestandskräftig sind oder unter dem Vorbehalt der Nachprüfung stehen (800a. Einführungsgesetz zur Abgabenordnung (EStG):7).

Для творення термінів характерні ті ж принципи словотвору, що й для загальноживаних слів. Можна представити наступну класифікацію словотвору термінів, запропоновану Кияком Т. Р. [8:9-10]:

1. Терміни-слова:
 - непохідні (Steuer);
2. Похідні слова:
 - терміни, утворені суфіксацією:

податкові терміни утворюються за допомогою суфіксів -lich, -bar, але їх не велика кількість у податкових текстах: steuerlich, steuerbar. Steuerlich уживається в текстах податкових законів у 314 випадках, а steuerbar 5 раз лише в одному законі Umsatzsteuergesetz (UStG) – це складає 0,04% від загальної лексики податкових законів;

- терміни, утворені префіксацією:

versteuern, besteuern, Besteuerung, veranlagen, Versteuerung, Vorsteuer. Податкові терміни, виражені дієсловами в текстах податкових законів, складають 0,016% від усіх слів, що вживаються у податкових законах: versteuern зустрічається 91 раз, besteuern – 22, veranlagen – 4.

3. Терміни – складні слова. Вони мають свою специфіку - складаються з двох, трьох або чотирьох компонентів: Einkommensteuer-Durchführungsverordnung, steuerbegünstigt, Verbrauchsteuerverordnung, Steuererstattungsansprüche, Steuerordnungswidrigkeiten, Besteuerungsverfahren, Steuerfahndung, Steuerberater, Steuerbevollmächtigte, Einfuhrabgaben, Ausfuhrabgaben, Steuerstraftat, Steuergeheimnis, Steuerbescheid, Besteuerungsverfahren, Steuerschuldverhältnis, verbrauchssteuerverpflichtigt, Steuerschuldrecht, Steuermessbeträge, Gewerbesteuermessbeträge, steuermindernd, Steuervergütungsanspruch, Steuererstattungsanspruch, einfuhrabgabenpflichtig, ausfuhrabgabenpflichtig, ausfuhrabgabensteuerverpflichtig, Besteuerungsgrundlagen, steuerfrei, Mehrwertsteuer, Verbrauchsteuervergütungen, einkommensteuerverpflichtig, körperschaftsteuerverpflichtig, vermögensteuerverpflichtig, Realsteuermessbeträge, nachsteuerverpflichtig, zollsteuerrechtlich, steuerbefreit, Steuererstattungsansprüche, Grundsteuermaßbeträge, Grundsteuerdurchführungsverordnung, Körperschaftsteuerminderungsbetrag, Besteuerungszeitraum, Körperschaftsteuerguthaben, Körperschaftsteuerminderung, Körperschaftsteuererhöhungsbetrag, Streubesitzquote, Doppelbesteuerungsabkommen, Umsatzsteuerlagerregelung, Umsatzsteuer-Identifikationsnummer, Fahrzeugeinzelbesteuerung, Steuerdaten-Übermittlungsverordnung, Umsatzsteuerlagerregelung, steuerverpflichtig, außersteuerlich, steuerrechtlich, nichtsteuerlich, ertragsteuerlich, steuerähnlich, kraftfahrzeugsteuerlich, steuerwirksam, einfuhrumsatzsteuerrechtlich, umsatzsteuerlich;

4. Терміни - словосполучення. Вони мають високий ступінь інформативності. Найпоширенішою формою словосполучень є «П+І»: steuerlicher Gewinn, steuerpflichtige Anteile, eine mögliche Doppelbesteuerung, eine steuerliche Begünstigung, steuerliche Begriffsbestimmungen, steuerliche Nebenleistungen, ertragsteuerlicher Wert, anrechenbare Körperschaftsteuer, а також форма «І+І»: Abgrenzung der Besteuerungsgrundlagen, Steuern vom Einkommen. Словосполучення вживаються для опису, позначення понять, якщо, наприклад, один з компонентів такого сполучення є загальноживаним словом або терміном з іншої галузі, то другий податковий термін вводить його в термінологічну систему податкового законодавства: Steuerpflichtige für seine Einkünftermittlung, unbeschränkte Steuerpflicht, niedrige Besteuerung.

5. Терміни – аббревіатури. Уважається, що аббревіатури використовуються для легшого способу передачі інформації в стислому вигляді, що дає змогу не обтяжувати тексти масивними термінами та є виявом мовної економії: AO – Abgabenordnung, ErbStG –

Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz, AstG – Gesetz über die Besteuerung bei Auslandsbeziehungen (Außensteuergesetz), EGAO - Einführungsgesetz zur Abgabenordnung).

До складу спеціальної лексики податкової терміносистеми входять:

- Професійна лексика, яка вживається в законах колегіальним автором: Befreiungen, Bemessungsgrundlage, Stichtag, Festsetzung, Entstehung, Freibeträge, natürlich, Personen, Erwerbsgenossenschaften, Wirtschaftsgenossenschaften, Vereine, Landwirtschaft, Forstwirtschaft, betreiben, Körperschaften, Vermögen, Anrechnung, ausländisch, Auslandsvermögen, Veranlagung, Zusammenveranlagung, Hauptveranlagung, im Sinne, Gesetz, umfassen, Untersuchung, Boden, Beschaffenheit, Beschreibung, Schätzungsbücher, räumlich, Abgrenzung, Schätzungskarte, Feststellung, Ertragsfähigkeit, Grund, natürlich, Ertragsbedingungen, Bodenbeschaffenheit, Geländegestaltung, klimatisch, Verhältnisse, Wasserverhältnisse.

- Юридична термінологія: Zuständigkeitsanpassungs-Verordnung, Versorgungsfreibetrag, Mitgliederbeiträge, Tariftbegrenzung, Kleinbetragsgrenze, Renten, Bewertungsstichtag, Bewertung, Betriebsvermögen, Freibeträge, Ermächtigung, Zweckzuwendungen – це терміни, які стосуються сфери діяльності, яка оподатковується.

Отже, разом з формуванням поняттєвої сфери податкового законодавства будується її терміносистема, яка відображає всі процеси, які відбуваються у цій сфері. Терміносистема податкового законодавства визначається шляхом виявлення структурних та логічних зв'язків між поняттями – термінами цієї системи. Терміни не є ізольованими, незалежними від загальнолітературної мови, а складають повноцінну частину загального складу мови та відповідають вимогам професійного спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Даниленко В. П. Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. – М.: Наука, 1977 – С. 246.
3. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения. – М., 1989 – С. 256.
4. Головин В. Н. Основы культуры речи. – М., 1980.
5. Даниленко В. П. Лингвистические требования к стандартной терминологии // Терминология и норма. – М., 1972.
6. Квитко И. С. Термин в научном документе. – Львов, 1976.
7. Квитко И. С., Лейчик В. М. Терминоведческие проблемы редактирования. – Львов, 1986.
8. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. Пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 104 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Охріменко – старший викладач кафедри германської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: особливості терміносистеми податкового закону.

ЕКСТРА- ТА ІНТРАЛІНГВІСТИЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Лариса ПОМІГУЄВА (Прилуки, Україна)

У статті встановлено екстра- та інтралінгвістичні фактори впливу на розвиток термінології сільського господарства та словотворчу структуру англійських термінів шляхом комплексного дослідження мови. Визначено головні джерела, шляхи формування та поповнення терміносистеми.

Ключові слова: термін, загальноживана лексика, системна організація, термінологічна лексика, номенклатура, професійна лексика.

The article investigates extra and intralinguistic factors influencing upon the development of agricultural termsystem, word-building structure of English terms by complex language research for some special purposes. The main ways of formation and term system enlargement have been researched in the paper.

Keywords: term, vocabulary of general usage, motivation, system organization, terminological vocabulary, nomenclature, professional vocabulary.

Англомовна термінологія сільського господарства (с/г), яка формує вагому ланку загального агрономічного понятійного апарату, перебуває у постійній взаємодії із загальноживаною лексикою, що не сприяє впорядкуванню та вноормуванню терміносистеми. Лінгвістична розвідка з проблем термінології дає можливість регулювати процеси професійного взаєморозуміння та координувати формальну і понятійну сторони термінів. На сучасному етапі розвитку науки гостро постала проблема необхідності дослідження і аналізу

лінгвістичних аспектів термінологічних систем різних наук, включаючи і термінологію сільського господарства. Становлення термінології, її розвиток ініціюються як мовними, так і позамовними чинниками, але самі процеси становлення і розвитку термінології, так само як результат цих процесів, регулюються екстра- та інтралінгвістичних чинників. Як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці вивчають терміносистеми мов і їх властивості. [3: 22]

Різні аспекти функціонування термінологічної лексики протягом 20-го століття вивчали як українські, так і зарубіжні лінгвісти В.В.Виноградов, О.О.Реформатський, В.М.Лейчик, Е.Вюстер, Д.С.Лотте, Е.Ф.Скороходько, Т.Р.Кияк, Т.І.Панько, Д.Н.Ушаков та ін. Вчені вважають, що з метою урізноманітнення процесів реалізації фахових знань сучасний стан науки вимагає багатоаспектного вивчення таких питань, як процеси формування термінологічних систем ат їх міграція, семантизація термінів, їх морфологічна будова, їх стандартизація та прагмастилістична реалізація в літературі та комунікації. Прогрес людства, розвиток науки і техніки передбачає також активну дослідницьку діяльність у галузі термінологічної лексики, явищ і процесів номінації та термінологізації. [4: 2]

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю багатоаспектного дослідження формування та функціонування терміносистеми сільського господарства, яка викликає увагу багатьох мовознавців сьогодення. Термінологічна лексика в ході неспинного розвитку науки постійно змінює своє значення. Ця лексика є одним з його важливих, розвиваючих, складових компонентів, який вимагає ретельного лінгвістичного дослідження. Англомовна сільськогосподарська термінологія формує вагому ланку загальної господарсько-економічної сфери, перетинаючись із побутовою лексикою. Термінологія даної науки займає особливе місце між технічною та загальноживаною лексикою, які знаходяться у постійних взаємообумовлених зв'язках.

Лінгвістика є важливою наукою, яка регулює процеси професійного взаєморозуміння, координує формальну та понятійну сторони термінів. Хоча термінологія сільського господарства і вважається однією із найбільш завершених, все ж тут постійно зростає питома вага спеціальних найменувань. Активні процеси термінотворення супроводжуються значною варіативністю найменувань, діапазон яких розширюється. Зумовлена цим необхідність впорядкування та уніфікації термінологій англомовних країн вимагає також теоретичного осмислення явища варіативності в терміносистемах і підтверджує актуальність подібних досліджень.

Мета статті полягає у аналізі термінів с/г як цілісної системи, дати визначення, характеристику терміна, термінології та терміносистеми.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Визначити ознаки терміна та лексичний склад термінології.
2. Розглянути семантичні процеси у сфері терміносистеми с/г.
3. Представити способи утворення термінів с/г англійської мови.
4. Прокласифікувати терміни с/г.

Термін розкривається понятійною системою. Термін будь-якої галузі знань виражає спеціальне професійне поняття, якщо воно вживається в умовах спеціальної професійної комунікації. Ми згодні з Котеленець І.В., що термінологія с/г, як і термінологія тваринництва віддзеркалює одну з прадавніх сфер людської діяльності, становить значний інтерес для лінгвістичних досліджень завдяки своїй різноманітній лексиці, семантичним особливостям, завдяки тому, що вона може розглядатися як представник так званих природно утворених термінологій.

Існує думка, що термінологія окремої науки починає бурхливо розвиватися з поступом самої науки. І в минулому, і зараз будь-яка професія породжує свою термінологію. Таким чином, у термінологічній проблематиці виділяються кілька напрямків, серед них: напрямок, пов'язаний з розумінням терміну як спеціальної номінативної одиниці, та напрямок, який розглядає термін як слово чи словосполучення у спеціальній функції. [4: 4]

Термін може придбати ознаки звичайного слова в особливій функції на тій підставі, що майже будь-яке слово може бути використане у ролі терміна. Однак міграція терміна в слово (будь-який термін > слово) не безумовне, оскільки не будь-який термін, виражений вербальними засобами (або: тільки вербальними засобами), може бути звичайним словом.

Очевидно, найістотношою ознакою наукового терміна є дефінітивність. Як зазначає Котеленець І.О. у своєму дисертаційному дослідженні О.С. Ахманова, безперечно має рацію, наголошуючи на важливості цього критерію та стверджуючи, що саме він допоможе, зокрема, у випадку зовнішнього збігу терміна та “звичайного” слова. Термінологи вважають дефінітивність головним критерієм при відокремленні термінів від основного словникового складу мови. Значення принципу дефінітивності стає особливо важливим, коли йдеться про “консубстанціальні” терміни, тобто терміни, які збігаються за формою зі “звичайними”, повсякденними мовними одиницями. Вони функціонують у “звичайній” мові, і їх не співвідносять із відповідними дефініціями. Саме наукові визначення переносять їх у метамову, іншу семіотичну систему, де вони стають членами групи (підсистеми) термінологічних одиниць. Саме цю проблему вивчають і російські вчені.

Що таке наукове визначення? Як його відрізнити від “звичайного” визначення у тлумачному словнику? Слово *plant* у мові звичайної людини, хіміка та фізика позначає той самий об’єкт. Проте використовують вони його по-різному. Значення терміна, є елементом специфічної поняттєвої системи, яка пов’язана з певною професійною діяльністю.

Розглянемо питання про співвідношення категорій терміна і номенклатури у тому обсязі, який необхідний для вирішення поставлених завдань і досягнення визначеної наукової мети. На думку Котеленець І.В., зіставлення категорій терміна і номенклатури можливе і доцільне лише тоді, коли номен розглядається як носій наукових знань і входить до складу спеціальної лексики. Сучасний рівень наукових, спеціальних знань робить необхідним розрізняти власне термін і номенклатурні найменування - назви термінів, які входять до компетенції певної галузі знань. В основу найменування можуть бути покладені зовсім випадкові асоціації, що служать для досягнення різних цілей. Номенклатура – це система абсолютно абстрактних і умовних символів, єдине призначення якої полягає в тому, щоб дати максимально зручні з практичної точки зору засоби для позначення предметів, речей без прямого відношення до потреб теоретичної думки, яка оперує цими речами. Головна відмінність номена від терміна в тому, що номен не має прямого значення; останнє розкривається якраз через сам термін як сполучну ланку: номен – термін – лексичне значення. Ми додаємо, що не всі терміни мають пряме значення, через міграцію в інші терміносистеми.

На матеріалі списку с/г термінів визначені особливості виникнення назв відповідних найменувань: за наявністю одного з компонентів, що входить до складу: йогурт “*Fruitimes*”; за подібністю до певних явищ (метафоризація): “*Milky Way*”; за місцем виникнення: “*Highland*”; за використанням властивостей і функцій предмета, спрямованих на кінцеву мету: йогурт “*Good Taste*”; за призначенням: *meat* “*For Dinner*”.

Методом порівняльного аналізу можна виявити найбільш перспективні і доцільні способи утворення нових термінів.

Першим етапом розвитку термінології с/г англійської мови можна назвати період з XVI до XVIII сторіччя. Ми погоджуємось з Котеленець І.В., що велика кількість термінів сформувалася на основі загальнолітературної англійської мови, а також перейшли як запозичення з латини та грецької мов. Для цього періоду характерне поповнення термінологічної галузі одиницями загальноновживаного словникового складу.

Другий етап – це XIX - початок XX сторіччя – період наукового і технічного розвитку. Подальшого інтенсивного розвитку набули галузі с/г. З ними розвивалися і відповідні термінологічні групи. У цей час науковці активно працюють над дослідженням техніки, технологічних процесів, а також над модернізацією та удосконаленням рослин та тварин. До кінця другого етапу основний склад терміносистеми с/г визначився вже чітко.

Третій етап розвитку - сучасний період (після 40-го року XX ст.). Для сучасного періоду розвитку англійської термінології с/г характерне активне словотворення. Словотвірна система мови, яка розвивається за своїми внутрішніми законами, знаходиться під великим впливом соціальних факторів. Особливо це відчутно в термінологічній системі, яка швидко розвивається. З розвитком ринку виникає потреба в конкурентоспроможній с/г техніки. Виникають нові терміни.

Лексика с/г англійської мови, як і всі інші термінологічні системи, складається із наступних груп лексики:

1. Загальнонавчана лексика.

2. Загальнонаукова лексика (термінологія суміжних наук). Існує група термінів, яка має суміжні наукові галузі вживання. Але вони не так широко вживані, як загальнонаукові. Оскільки сучасні процеси ведуть до інтеграції та диференціації наук та їх термінологій, то дуже часто методи інших наук проникають і в термінологію с/г тваринництва: shoulder – 1) плічко, лопатка у тварини; 2) плече людини (медицина, анатомія); flower – 1) оковалок (тваринництво); 2) квітка (біологія).

3. Конкретно-наукова лексика – “чисті” терміни тваринництва: tribeanimal- племінна тварина, feeding – відгодівля, milk production - молочна продуктивність. [4, с.8]

Із аналізу лексико-граматичної характеристики терміносистеми тваринництва Котеленець І.В., ми погоджуємось з тим, що слід виділити три структурних типи термінів: 1. Терміни-слова: непохідні, похідні, складні, аббревіатури. 2. Терміни-словосполучення. 3. Слова-символи.

Спеціальна лексика мови с/г – це різноманітне сполучення найменувань із таких слів: одвічно англійських та запозичень, слів старих та нових, звичайних, загальнопобутових за походженням та вузькоспеціальних, термінів-слів складних, утворених за моделями загальнолітературного словотворення та за спеціалізованими моделями термінологічного словотворення. У плані вираження англійські терміни с/г відрізняються наступними специфічними особливостями. Вони розвиваються на базі існуючих слів за допомогою словотворчих афіксів, відповідних типів словотворення, які є продуктивними способами англійського словотворення. [4, с.10]

Науково-технічний прогрес та інформатизація суспільства сприяли становленню та інтенсивному розвитку термінознавства. На сьогоднішній день природа наукового терміна у зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці досліджена досить глибоко. Термін виражає поняття, що співвідноситься з іншими найменуваннями в цій галузі, утворюючи разом з ними термінологічну систему. Збільшення ролі окремих терміносистем в житті людей призводить до стирання чіткої грані між загальнолітературною лексикою та лексикою спеціального використання, що ускладнює вивчення термінологічної лексики та висуває певні проблеми в термінознавстві, а саме: співвідношення природнього та штучного у термінології, дослідження системності термінів, виявлення лексико-семантичних явищ полісемії, синонімії, омонімії та антонімії в межах термінологічної лексики, питання стилістичної нейтральності термінів, визначення їх лексико-граматичного статусу, дослідження специфіки окремих субмов науки і т.п.

У результаті проведеного аналізу було виділено тематичні групи термінів с/г. Термін може мігрувати до різних тематичних груп через міжтематичні зв'язки. Багаті тематичні групи презентують міжтематичні зв'язки термінів через міграцію. Кожна тематична група є доповненням чи перетворенням всієї терміносистеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бутко О.С., Засадіна Л.П. Термін і його значення. – К., 2004.
2. Вилстон Б. Звідки беруться слова? – Мінськ, 1999.
3. Д'яков А., Кияк Т., Куделько Д. Основи термінотворення. — К., 2000.
4. Котеленець І.В. Лексико-семантична характеристика німецької терміносистеми тваринництва. Автореферат.- КНУ імені Тараса Шевченка. – 2002. – 20 с.
5. Лотте Д. С. Образование системы научно-технических терминов // Основы построения научно-технической терминологии М., 1961.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. М., 1980.
7. Овчаренко В. М. Терміни, аналітичне найменування і номінативне визначення // В кн. Сучасні проблеми термінології в науці і техніці. М., 1969. С. 41 – 42.
8. Реформатський А. А. Що таке термін і термінологія? // Питання термінології. М., 1961. С. 49 – 51.
9. Hornby A.S. et al. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. London: Oxford Univ. Press, 1980.
10. Talbot J., Taylor. Linguistic Theory and Structural Stylistics. - Oxford: Pergamon Press, 1981.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Помігуєва – викладач англійської мови і методики викладання англійської мови Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І.Я. Франка, аспірантка кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: терміносистеми англійської мови.

ОКАЗІОНАЛІЗМИ НА ОСНОВІ ПЕРЕНΟΣНОГО ВЖИВАННЯ ОНІМІВ ЛЕОНІД КУЧМА ТА ЮЛІЯ ТИМОШЕНКО

Інна ТІЛЬНОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто поняття політичної метафори, утвореної на основі переносного вживання власних назв Леонід Кучма та Юлія Тимошенко в текстах сучасних друкованих та інтернет-ЗМІ.

Ключові слова: онім, переносне вживання, політична метафора, публіцистичний стиль, відомісний дериват, газетно-журнальна публіцистика.

The paper focuses on the problem of indirect meaning of such proper names as Leonid Kuchma and Yulia Tymoshenko in modern newspapers.

Key words: proper names, publicistic style, political metaphor, indirect meaning, proper names derivatives, language of the press.

Макрорівнем політичної комунікації, полем, де відбуваються політичні процеси, є засоби масової інформації. Підстиль мови ЗМІ як основа публіцистичного стилю відрізняється найбільшою динамічністю з погляду появи нових слів, зокрема семантичних неологізмів на основі пропріальної лексики. Газетні тексти на політичну тематику характеризуються метафоричним уживанням власних назв, що відповідає комунікативній настанові ЗМІ. Питання переносного значення та вживання імен до цього часу залишається дискусійним, у чому й полягає **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті – з'ясувати особливості переносного вживання онімів та їх похідних дериватів на основі назв *Леонід Данилович Кучма* та *Юлія Володимирівна Тимошенко*.

Виконання мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити відмінність між переносним значенням та переносним уживанням власних назв; 2) розглянути особливості політичної пропріальної метафори; 3) проаналізувати відомісні деривати, твірними основами яких є власні назви *Леонід Данилович Кучма* та *Юлія Володимирівна Тимошенко*.

Об'єктом дослідження є тексти підстилю мови ЗМІ, зокрема статті з українських газет „Дзеркало тижня”, „Україна молода”, „День” та інших.

Як свідчить аналіз сучасної газетно-журнальної публіцистики, особливо часто в текстах публіцистичного стилю переосмислюються власні імена сучасних політичних діячів. Важливим у цьому контексті є розрізнення термінів переносного значення власної назви та переносного вживання онімів. Різновиди значень пропріальних лексем виділяє С. В. Левочкина. На думку дослідниці, якщо онім виконує репрезентативну функцію в тексті, активуючи одну й ту ж інформацію при застосуванні в різних контекстах, то він має *мовне значення*. „Якщо ж інформація, активована мовною одиницею, є контекстуально залежною, тобто в різних контекстах вона є різною, говорять про дійктичну (вказівну) функцію мовної одиниці і про наявність у неї лише *контекстуального, мовленнєвого, або функціонального, значення* та відсутність значення, що зберігається в мовній системі” [7: 169]. Очевидно, те, що дослідниця ідентифікує як мовленнєве значення, є уживанням власної назви. В. В. Виноградов вважає, що вивчення способів індивідуального вживання слів повинне відбуватися не лише на основі системи усталених суспільних значень, а й на фоні типових образних уживань [1: 162-189]. Таким чином, онім убирає в себе зміст, що містить знання комунікантів про об'єкт називання, суб'єктивне ставлення автора до референта та емоційне навантаження контексту, в якому вжито зазначену власну назву.

Поняття *переносне вживання* та *переносне значення* власних назв розглядаємо з погляду різних рівнів: семантики і функціонування, не протиставляючи між собою. Аналізуючи розвиток семантичної структури слова, припускаємо, що вживання передує значенню. Лише тоді, коли переносне застосування стає постійним, регулярним для позначення предмета чи явища, закріплюючись у мовній свідомості, переходячи до мовного досвіду, воно набуває переносного значення. „Позначення мовного явища дійсності не виключає зі змісту новоствореного поняття попереднього значення” [14: 60]. Тобто, хоча переносне вживання більше залежить від контексту, ніж переносне значення, без знання попереднього значення переносно вжитої власної назви неможливо говорити про повноцінний комунікативний акт між автором та читачем.

Антропоцентричність газетного підстилю сприяє інтимізації мовлення, що є одним із чинників появи значної частини переносного вживання власних назв як провладних так і

опозиційних політиків. На участь громадян у політичних подіях, активність у сфері політики, політичну поведінку електорату впливає інформація як засіб маніпулятивної дії. Вплив на реципієнта може відбуватися й за допомогою переосмислення ключових власних назв, що відіграють важливу роль у житті суспільства. Трансформації можуть бути метафоричного, метонімічного, гіперболічного, іронічного характеру. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про явище синкретизму, яке виникає під час переносного вживання окремих онімів. Погоджуємося з думкою російського дослідника метафори А. П. Чудинова, який вважає, що сучасний політичний дискурс на пострадянському просторі вирізняється кардинальним відновленням змісту й форми комунікативної діяльності, прагненням до індивідуального стилю, експресивністю, а також яскравістю, карнавальністю, розкутістю, яка граничить із уседозволеністю й політичним хамством [15].

Будь-яке переносне метафоричне вживання власної назви у статтях на політичну тематику є політичним. Як стверджує Х. П. Дацишин, висловлена за допомогою метафори характеристика є особливо стійкою, вона може переходити з тексту в текст, розширюючи при цьому інформативний обсяг конструкцій, що метафоризуються [2: 432]. Досліджуючи феномен політичної метафори, Х. П. Дацишин підкреслює, що такий різновид метафори характеризуються непередбачуваністю, оказіональністю, є яскравим риторичним засобом у мовленні журналістів, виявом самостійності оцінок політичних реалій [2: 430].

Варто звернути увагу на те, що одна й та сама політична постать може виступати в ролі опозиціонера, а зі зміною політичних умов виконувати владні повноваження. Від такого політичного контексту залежить конотативне навантаження переносно вжитого оніма. Сучасна дійсність, активні політичні події останніх років, переписування історії та підручників з історії України свідчить, що політична влада є однією з головних діючих осіб новітньої історії та культури.

На початку 2000-их років метафоричності набула власна назва президента України 1994-2004 років Леоніда Даниловича Кучми. Вплив засобів масової інформації сприяв поширенню новотворів на основі власної назви президента України Л. Д. Кучми у широкий вжиток, прізвище *Кучма* розширило свою семантику завдяки мовній творчості журналістів та соціально-політичних подій, які відбувалися в нашій державі. Це підтверджує констатація А. Розкішного, який виокремлює два фактори впливу ЗМІ на соціум: стан самого суспільства (політична система, форма держави) і творча діяльність журналіста [9: 200].

Аналіз контекстів дозволяє виділити окремі значення оказіоналізмів на основі власної назви *Кучма*. Найпоширеніший відонімний дериват, твірною основою якого є прізвище Кучма – слово *кучмізм*, яке поступово переходить у мовну норму. На цю лексему звертали свою увагу багато мовознавців, зокрема Н. В. Третяк у своїй дисертації називає слово *кучмізм* ситуативною лексемою-оказіоналізмом [13: 45]. На нашу думку, функціонування відпропріального деривата протягом принаймні десяти років, як свідчать зафіксовані приклади, не дозволяє говорити про категорію ситуативності. Відбувся перехід від ситуативного слововживання до усталеності, набуття та розширення значення, доказом чого є використання поняття *кучмізм* журналістами окремих видань у різні роки. Простежимо, як відбулося розширення значення цього відантропонімного оказіоналізму.

Зазвичай за допомогою суфікса *-ізм* від власної назви-основи творяться слова-терміни на позначення ідеології, наукового напрямку. Визначення поняття *кучмізм* знаходимо у самих журналістських текстах. Інтерпретація цього явища авторами дозволяє сказати, з якою метою вжитий зазначений відонімний оказіоналізм. Наприклад, із різницею майже в рік у двох центральноукраїнських газетах „День” та „Україна молода” з’явилися аналітичні статті, у яких автори Лариса Івшина, Олег Іванцов, Наталія Трофімова, Мар’яна Олійник, Володимир Семків дають свою оцінку подіям, що відбувалися з 19 липня 1994 року (дата офіційного початку роботи Леоніда Кучми на посаді Президента України) по 2004 рік. Зокрема, у статті „ГАРАНТія – 10 років” (УМ, 17.07.2004) В. Семків у частині „Так зароджувався „кучмізм” пише: „Кучмі здавалося, що його реформаторські здібності недооцінюють. Це було по кипучих амбіціях Даниловича. Він засукав рукави і спільно зі своєю командою окреслив чіткий курс: на реформи!”. Автор наводить слова політолога Дмитра Видріна, який в одній зі своїх статей припускає, що „*епоха Кучми*” почалася з розмови майбутнього президента з одним із

бізнесменів, що помітив у кабінеті Л. Д. Кучми дерматиний, а не шкіряний диван. Леонід Данилович відповів, що йому все одно, на якому дивані сидіти, а заміна меблів на шкіряну буде дорого коштувати, на що почув у відповідь: „Та це ж буде зовсім безплатно!”. Саме з того часу, зазначає автор статті В. Семків, великої популярності набули відвідування президента з подарунками, що стало однією з ознак кучмізму як явища.

Визначення „*епохи Кучми*” або кучмізму як метафори дає голова правління Центру прикладних політичних досліджень „Пента” Володимир Фесенков газеті „День”: „... *це епоха півтонів, у якій домінує сіра тональність. Причому півтони, як за Пушкіним, – напівдемократія, напівринкова економіка, напівмораль із подвійними стандартами...*” (Д, 29.04.05). Андрій Єрмолаєв, директор Центру соціальних досліджень „Софія” припускає, що „*період Кучми*” пов’язаний із завершенням первинного накопичення й оформлення приватного національного капіталу, а коріння цього періоду – у роках перебудови, часах кооперативного руху, компартійного бізнесу. „*Перші роки незалежності були пов’язані з формуванням ешелонованого, спекулятивного капіталу, а період Кучми завершує той час, коли капітал набуває форми, юридичного обрамлення та стає спеціалізованим... Це стає умовою формування того, що ми потім назвали режимом. Останній етап правління Кучми – функціонування влади як режиму, де є чітка ієрархія, умовний розподіл праці, ешелонованість еліти, що розпоряджалася державою, й чітко окреслені сфери її бізнесових і політичних інтересів*” (Д, 29.04.05).

Подальший аналіз статей на політичну тематику про період керування державою Леоніда Даниловича Кучми дозволяє виокремити такі значення, пов’язані з поняттям кучмізм: період правління Леоніда Кучми на посаді Президента України з 1994-го по 2004 роки, політреформи 1995-го року (підписання „Конституційного договору”), зародження політичної клановості, намагання подовжити термін особливих повноважень, репутація реформатора, якому заважають працювати, існування подвійних стандартів.

Часто okazіоналізм кучмізм вживається у складі словосполучень з означеннями *ліберальний, махровий*: *Це – „ліберальний кучмізм”?* (Д, 18.10.05); *А між тим, власником радіо „Шансон” в Україні є ніхто інший як „сірий кардинал” часів „махрового кучмізму”* Віктор Медведчук (УГ, 18–31.12.2008).

На основі лексеми кучмізм утворено наступні okazіоналізми: *неокучмізм* (У статті „*Помаранчевий неокучмізм*” зі знаком запитання автори розцінюють останні рішення Президента України і аналізують причини розвороту в помаранчевому таборі (Радіо Свобода, 14.09.05), *ера кучмізму* (*Кінець ери кучмізму Володимира Литвина* (УМ, 4.10.03).

Крім того, зафіксовано такі відонімні деривати:

- *епоха Кучми* – „період роботи на посаді Президента України 1994–2004 років” (*Про епоху Кучми це тривалий час будуть говорити...* (УМ, 17.07.04);

- *довічний Кучма* – „безперспективність, безрезультатність, марність ініціатив” (*Що ж до мети цієї „реформи”, то, я думаю, усім – від міністра до домогосподарки – зрозуміло: це довічний Кучма* (УМ, 16.01.04);

- *кучмономіка* – „спосіб ведення економіки, економіка по-кучмівськи” („*Кучмізм і кучмономіка. Документальна оповідь про афери корумпованої влади*” Євген Горибард, назва книги);

- *декучмізація* – „заміна кадрів, що працювали на посадах в період президентства Леоніда Кучми” (*Люстрація по-українськи. Життя після Кучми: декучмізація чи кадрове всепрощення?* (УМ, 11.01.05);

- *кучмістський сценарій* – „*послідовність політичних подій, що нагадують події, які відбувалися під час президентства Леоніда Кучми, зокрема що пов’язано з особливостями системи судочинства*”: *Усе розвивалося за сценарієм, який можна було б назвати „кучмістський м’який”*.

„*Кучмістський жорсткий*” полягав би у цілковитому ігноруванні обвинувачень... (Контракти, вересень, 2005);

- *кучміст* – „прибічник Леоніда Кучми” (*Уже згаданий Союз правої молоді Донбасу заснував із цього приводу спеціальну акцію: „Кучмістам – роботу в комунальній сфері!”* (Д, 8.06.2005);

- антикучміст – „антонім до поняття кучміст, противник Леоніда Кучми” (*А саме тоді внаслідок інспірованого, як дехто вважає, розколу виникла Прогресивна соціалістична партія – радикальна ліва сила, покликана „довбати” спочатку „поміркованого” лівого антикучміста Мороза...* (УМ, 18.03.06);

- посткучмівський – „той, який стосується періоду після завершення роботи Леоніда Кучми на посаді Президента України” (*„Посткучмівські” часи: паралелі історичної невизначеності* (Д, 7.09.2005);

- прокучмівський – „той, який прихильно ставиться до Леоніда Кучми” (*Так колись, іще в минулому скликанні Верховної Ради, один не надто багатий „прокучмівський” нардеп пояснював („не на диктофон”), чому навіть задля популізму не підтримує закон про скасування депутатський привілеїв* (УМ, 7.10.06);

- кучмагейт (кучмогейт) – „скандал, пов’язаний із застосуванням прослуховування у кабінеті Леоніда Кучми” (*Українців аудіо відкриттями не здивуєш, і навіть „міцні” вирази людини з голосом колишнього президента України не стали відкриттям для співгромадян, які потім кілька років поспіль не зі своєї волі були очевидцями драми під назвою „кучмогейт”* (ДТ, 23.09.2006).

На фоні сучасних політичних подій, що відбуваються в Україні, змінюється конотативне забарвлення тих власних назв, які переносно вживались у газетах періоду Помаранчевої революції та Майдану. Таких трансформацій зазнала і власна назва *Юлія Володимирівна Тимошенко*, яку журналісти охрестили *Жанною д’Арк* (*А ціла й неушкоджена Тимошенко рятуватиме країну. Вона Жанна д’Арк. Вона надихатиме.* (ДТ, 23–29.05.2009). Модифікувалося конотативне забарвлення цієї пропріальної лексики: колишню актуальну сему „героїзм” замінено на „поневір’яння”, „жертвність”. На фоні пошанного називання прем’єр-міністра України періоду 2004-2006 років *Юлія Володимирівна* або всім зрозумілого *Ю.* приклади, засвідчені у статтях 2011 року свідчать про поступові зміни: частіше трапляється варіант імені без прізвища – *Юля* (*Заради цього можна не лише замовити слівце за Юлю* (УМ, 20.09.2011); *Рада так і не декриміналізувала КК „під Юлю”. БЮТівці нервують* (УМ, 7.10.11) або прізвища: *Дубиною по Тимошенко* [*Дубина – прізвище судді*] (ВП, 25.05.2011).

Натомість вираз *Леді Ю* набув іронічного забарвлення: *Але зрозуміло: Леді Ю отримала останній сигнал, а влада – вагається* (УМ, 25.05.11). Поряд із метафоричним уживанням оніма функціонують і перифрази, що поступово перетворюються на штампи, що є негативним явищем для газетно-журнальної публіцистики: „чоловік у спідниці”, „останній самурай”, „залізна леді”, „єдиний чоловік у політиці”, „газова принцеса” тощо.

Синонімічно вживаються деривати, твірною основою яких є прізвище Тимошенко: *люди Тимошенко* (*Протистояння „людей Тимошенко” і „людей Чумаченко”, по-вашому, якимось позначиться на театрі в найближчому майбутньому* (ДТ, 3.11.2009), *тимошенківці* (*Але кудуарами вперше блукала й інша версія: мовляв, насправді „тимошенківці” знову торгувалися з „антикризовиками”* (УМ, 9.02.2007). Такі оказіоналізми мають значення „прибічники Юлії Тимошенко”.

Подібно до власної назви, що функціонує у фантастичних американських коміксах, мультфільмах та кінофільмах „Люди Ікс” (або Люди Х, назва виникла від прізвища автора задуму Чарльза Ксав’єра (Xavier), зафіксовано онім на позначення прибічників Юлії Тимошенко *Люди Ю* (*Це в них нібито такий контракт між різними угруповуваннями „людей Ю” (за аналогією з „людьми Х”): між тими, хто платить, і тими, хто розважає* (ДТ, 19.09.2009).

На основі паронімного потенціалу російської мови стало можливим утворення оказіоналізму „*тимошенничество*” (*По сравнению с тимошенничеством азаровщина – протост детский сад* (Ольга Вороніна, інтернет).

Загалом трансформація власної назви *Юлія Тимошенко* є досить цікавим прикладом дії екстралінгвальних чинників на переносне вживання онімів. На особливу увагу заслуговує явище онімізації апелятива – особового займенника *вона*. Політичні гасла на зразок „Вона працює” з’явилися на українських біл-бордах у період передвиборчої кампанії 2009 року. Наступна хвиля піар-кампанії почалася з того, що гасло „Вона працює” отримало

продовження „Вона – це Україна”. Біле тло біл-бордів і напис червоним кольором (кольори символіки політичної партії „Батьківщина”) сприяли закріпленню займенника *вона* за конкретним денотатом – Юлією Володимирівною Тимошенко – кандидатом на посаду президента України, прем’єр-міністром України, лідером Блоку Юлії Тимошенко та політичної партії „Батьківщина”. У друкованих ЗМІ 2009-2011 років засвідчена поступова онімізація особового займенника, значення якого в окремих контекстах звучується і слово стає пропріативом-синонімом власної назви Юлія Тимошенко: *Вона повертається. Що може завадити Юлії Тимошенко стати прем’єром?* (Д, 9.10.2007), *То хто ж „Вона” така, Юлія Тимошенко?* (назва книги Олександра Ротаєнка).

Щодо того, чи належить онімізація до слотовірних явищ, існують суперечливі думки. Окремі науковці переконані, що ці процеси не пов’язані з деривацією. Вони являють собою „чистий” перехід слова з одного класу імен в інший [12: 48]. Н. В. Подольська зауважує, що семантичне онімотворення є характерним для слов’янських мов, однак, на її погляд, не є слотовірним процесом [8: 43]. У своєму дослідженні підтримуємо думку Ю. О. Карпенка, який констатує, що лексико-семантичний спосіб деривації є повноцінним, закономірним синхронічним слотовірним явищем, адже власні назви „позначають одиничні, окремі денотати і тому їх семантичний розвиток досить легко приводить до відриву від денотата й переходу на інший денотат, а це, як правило, спричинює появу нового слова” [5: 4-5].

Отже, переносне вживання пропріальної лексики у текстах засобів масової інформації є поширеним явищем, дослідження якого набуває актуальності у зв’язку з суспільно-політичними, економічними, культурними змінами в соціумі. Метафоризація суспільно важливих онімів, розширення їхнього значення стає причиною появи значної кількості відпропріальних дериватів, утворених за допомогою okazionalnih способів творення. Активно творяться нові слова на основі метафоризованих власних назв на позначення політиків, зокрема, колишнього президента України Леоніда Кучми та экс-прем’єр-міністра України Юлії Тимошенко.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

Д – газета „День”
 УМ – газета „Україна молода”
 ДТ – газета „Дзеркало тижня”
 ВП – газета „Вечірня Полтава”
 УГ – „Українська газета плюс”

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов – М. : Наука, 1977. – 312 с.
2. Дацишин Х. П. Політична метафора в індивідуальній мовотворчості журналіста / Х. П. Дацишин // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2004 – Вип. 25. – С. 427–433.
3. Земская Е. А. Словообразование // Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 237–379.
4. Ільченко В. І. Експресія власних назв як засіб публіцистики: автореф. дис. канд. філол. наук: спеціальність 10.01.08 „Журналістика” / В. І. Ільченко. – Київ, 2003. – 13 с.
5. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 3–10.
6. Ковалик І. Р. Вчення про словотвір. Вибрані праці. / Упорядник та автор передмови Василь Грещук. – Івано-Франківськ–Львів: Місто НВ, 2007. – 404 с.
7. Левочкіна С. В. Семантика власних назв / С. В. Левочкіна // Вісник Черкаського університету: Збірник наукових праць. Вип. 169. Філологічні науки. – 2009. – С. 167–175.
8. Подольская Н. В. Проблемы ономастического словообразования (к постановке вопроса) / Н. В. Подольская // Вопр. языкознания. – 1990. – №3. – С. 44–51
9. Розкішний А. Творчий потенціал журналіста як вирішальний фактор впливу ЗМІ на сучасне суспільство / А. Розкішний // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11-13 травня 2000 року. – Львів, 2000. – С. 200–203.
10. Рудніченко Н. М. Дискурс електронних засобів масової інформації в інформаційному суспільстві: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Н. М. Рудніченко – Київ, 2009. – 20 с.
11. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / Телия В. Н. // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – 176 с.
12. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов; Под ред. А. П. Непокупного. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
13. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінально-експресивна функція): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Третяк. – К., 2008. – 209 с.
14. Філон М. І. Сучасна українська мова. Лексикологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. У двох частинах. Частина I. / М. І. Філон, О. Є. Хомік. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 220 с.

15. Чудинов А. П. Спортивная метафора в современном российском политическом дискурсе [Электронный ресурс] / А. П. Чудинов. – Режим доступа до сторінки : http://www.ebiblioteka.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/Voronezh/lin/2001-02/lin0102_04.pdf
16. Шамота А. М. Переносне значення слова в мові художньої літератури / Шамота А. М. – К. :Наукова думка, 1967. – 127 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Тільнова – аспірант кафедри української мови факультету філології та журналістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: стилістика, лексикологія, ономастика.

СИНОНІМІЯ ТА АНТОНІМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Оксана ЦАРУК (Івано-Франківськ, Україна)

Статтю присвячено вивченню явищ антонімії та синонімії в англійській нафтогазовій термінології. Досліджено типи антонімів та синонімів нафтогазової промисловості.

Ключові слова: нафтогазовий термін, антонім, антонімічна пара, синонім, синонімічна пара.

The article is devoted to the study of the phenomena of antonyms and synonyms in English oil and gas terminology. The types of antonyms and synonyms in the oil and gas industry are investigated.

Key words: oil and gas term, antonym, antonymous pair, synonym, synonymous pair.

На думку багатьох дослідників синонімія та антонімія термінів перебувають у тісному зв'язку і відіграють важливу роль у мовному процесі номінації. Ф. Філін пише: "синоніми й антоніми певного слова входять разом з ним до однієї лексико-семантичної групи слів, під якою потрібно розуміти ряд слів, згрупованих на основі відповідних понять, що відбивають зв'язок між явищами дійсності" [15: 530]. О. Реформатський, розглядаючи синонімічно-антонімічні відношення, засвідчував, що два слова називають одну і ту саму річ, але співвідносять її з різними поняттями, і тим самим виявляють її різні властивості [10: 103-126].

Так само як і літературна мова, науково-технічна термінологія, яка є її підсистемою, зазнає впливу лексико-семантичних явищ. Англійській нафтогазовій термінології теж притаманні явища синонімії та антонімії, які, хоч і перебувають у фокусі наукових інтересів термінознавців, ще не є достатньо досліджені у сучасному термінознавстві, що й складає **актуальність** проведеного дослідження. **Метою** нашої статті є дослідження синонімічних та антонімічних відношень в англійській нафтогазовій термінології. Згідно з поставленою метою формулюються такі **завдання**: а) відібрати із потоку текстів науково-технічного стилю англійські терміноодиниці, які характеризуються антонімічними та синонімічними відношеннями; б) класифікувати їх за основними типами; в) вказати на їх основні лексико-семантичні характеристики. **Об'єктом** дослідження є англійські синоніми та антоніми у термінології нафтогазової промисловості. **Матеріалом дослідження** слугували англійські терміни з досліджуваної терміносистеми, відібрані із лексикографічних джерел [16], наукової періодики [17; 18; 19; 20] та науково-технічних текстів.

За визначенням дослідників, антоніми – це слова, що належать до однієї й тієї самої частини мови і мають протилежне значення [14: 163]. В основу антонімії закладено особливості дійсності, які відбивають протилежні поняття в логіці й антонімічні значення в мові. "Антонімія в термінології – один із регулярних принципів номінації понять із протилежним значенням" [6: 209-211].

Деякі вчені вважають: "антонімічними в термінології слід вважати відношення двох значень, виражених різними термінами, що передають істотні ознаки несумісних протилежних або суперечливих видових понять стосовно одного родового, тобто мають спільну семантичну основу, а відмінні семи цих значень змінюють одна одну або одна виключає іншу" [7: 295]. Інші дослідники вважають, що терміни володіють тими самими властивостями, що й інші лексичні одиниці, охоплюючи і антонімічні відношення, оскільки "в одиниць спеціальної лексики замість цілісності слова з його фонетичними, лексико-семантичними, граматичними характеристиками є план вираження і план змісту" [12: 40-41].

Антонімія виступає одним із чинників системності науково-технічної мови; це особлива характеристика лексичного значення слова, особливе відображення протилежного в предметах і явищах об'єктивного світу [8: 187].

На думку деяких вчених: “антоніми – це слова, значення яких пов'язані відношеннями зіставлення діаметрально протилежних ознак тотожної якості як основи семантичної опозиції. Опозиція стає можливою лише тоді, коли між її членами існують не тільки розпізнавальні, а й спільні ознаки, тому що різниця між ними виокремлюється тільки на тлі тотожності” [2: 238].

Антонімія – явище значно стійкіше, ніж синонімія чи полісемія, які ускладнюють розуміння тексту в процесі перекладу. Антонімія, підтримуючи системність термінології, не протидіє терміну виконувати його функції. У терміносистемі антонімія виникає винятково на базі позалінгвальної (логічної) протилежності понять спеціальної галузі, що і є її термінологічною особливістю. Таким чином не кожен термін повинен мати антонім, навіть якщо це допускається мовним субстратом [5: 68].

Досліджуючи антонімію нафтогазової промисловості за частиномовною належністю було виявлено іменникові, прикметникові та дієслівні антонімічні відношення, наприклад: *evenness – unevenness, conformity – disconformity, organic – inorganic (acid), explosive – nonexplosive, clamp – unclamp, coil – uncoil*.

Існують різні класифікації за якими можна виділяти різні типи антонімів. Терміни нафтогазової промисловості у проведеному дослідженні класифікуються як лексичні та словотвірні антонімічні пари. Перші – представлені різнокореневими антонімами, у яких протилежність виражається різними основами: *compaction – thinning, hard – soft (rock), dry – wet (well)* (Порів.: [11]).

Щодо другого типу, як свідчить аналіз антонімічних відношень в англійській нафтогазовій термінології, то антонімічність більшості термінів передається за допомогою протилежних за смыслом афіксів, які преднуються до одного і того ж слова:

а) Антоніми, утворені в результаті приєднання префіксів:

in- : *active – inactive (well), compressible – incompressible, complete – incomplete;*

un- : *load – unload, cased – uncased, stratified – unstratified;*

dis- : *assemble – disassemble, mount – dismount, connect – disconnect;*

de- : *waxing – dewaxing.*

б) Приєднання до терміна протилежних з значенням суфіксів:

-less: *core – coreless, dimension – dimensionless, wire – wireless, top – topless.*

в) Антоніми, утворені за допомогою словотворення, при якому одна основа повторюється, а друга є носієм протилежного значення: *abnormal high pressure – abnormal low pressure.*

г) Антоніми, утворені за допомогою частки **non-**, яка фактично виступає у префіксальній функції, вказуючи на відсутність певної ознаки: *corrosive – non-corrosive, ferrous – non-ferrous, porous – non-porous, viscous – non-viscous (flow)* [11: 66].

За структурною складністю антонімічні пари можуть бути термінами-однословами (*manual – automatic*) та термінами-словосполученнями, серед яких, в свою чергу, є:

а) двохкомпонентні утворення: *dress bit – cross bit, pressure increase – pressure decrease;*

б) трикомпонентні терміни-словосполучення: *top dead center – bottom dead center;*

в) чотирикомпонентні терміни-словосполучення: *high-flow rate well – low-flow rate well.*

Отже, можна стверджувати, що антонімічні відношення в нафтогазовій термінології є досить поширеним явищем, яке допомагає систематизувати поняття й точніше визначити їхнє місце у системі. Антонімічні відношення є одним із виявів системності в термінології.

У термінологічній лексиці явище синонімії вважається негативним. Це цілком закономірно, адже термінологічна лексика найбільше прагне до точності, тобто до того, щоб для назви кожного спеціального поняття існував

лише один термін [13: 172]. Однак, більшість мовознавців вказує на наявність у різних терміносистемах синонімів.

У термінознавстві синоніми розглядаються як термінологічні одиниці, що позначають той самий денотат, але мають окремі відмінності в понятійному плані, а також відрізняються

семантикою словотвірних елементів, етимологією, ступенем сучасності, особливостями функціонування [8: 181-182], приналежністю до різних структурних рівнів і навіть знаковим вираженням.

Загальновідомим є таке визначення синонімії: "Два знаки однієї знакової системи називаються **синонімічними**, якщо їх зміст збігається, а форми відрізняються" [4: 170]. Визначення синонімії є дискусійною проблемою у лінгвістиці і заледве чи може претендувати на вичерпність. Для прикладу можна навести визначення, яке знаходимо у О.О. Реформатського: "Ті ж, та не ті: два слова, збігаючись в одному, розходяться в іншому" [9: 94]. Думки вчених розходяться щодо причин розбіжності визначення "того ж".

Для синонімів існують ще деякі обмеження, тобто, вони повинні відноситись до однієї й тієї ж частини мови. Це дозволяє уникнути віднесення до синонімів, наприклад, дієслів, які відрізняються тільки граматичними значеннями (*circulate – circulation*).

Термінології нафтогазової промисловості також притаманні семантичні синоніми. Ми поділяємо думку Р.В. Іваницького, котрий класифікує семантичні синоніми на повні (напр. *crude oil – raw oil*) та неповні (часткові) синоніми (напр. *oil - petroleum*). Повні синоніми – це такі терміни-синоніми, зміст понять яких ідентичний, і в будь-якому контексті вони взаємозамінні. Неповні (часткові) синоніми – це терміни-синоніми, що відрізняються за значенням або вживанням внаслідок наявності багатьох комунікативних сфер і текстових жанрів, нечіткого вживання термінів фахівцями та впливу засобів масової інформації [3: 95].

Як відомо, здебільшого в термінології трапляються абсолютні (повні) синоніми, яким не властиві семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні відтінки, на відміну від загальномовних лексичних одиниць. Такі синонімічні терміни властиві і для досліджуваної термінології. Наприклад:

- 1) *bore, borehole, well, hole – свердловина;*
- 2) *auger, bit, borer, drill, boring bit, drilling bit, drilling tool, jumper, screw auger – свердло, бур, бурав;*
- 3) *borer, driller, hogger, holer, drill operator – бурильник;*
- 4) *deposit, field – нафтове родовище.*

За морфологічною будовою синонімічні терміни класифікуються в англійській нафтогазовій термінології на іменникові, прикметникові та дієслівні. Наприклад:

- іменникові: *joint, muff, clutch, coupling, sleeve – муфта, з'єднання;*
- прикметникові: *crude, heavy, lease, lock, raw (oil) – сира (нафта);*
- дієслівні: *clarify, clean, cleanse, purify, refine, rectify – очищати.*

Вибір синоніма на рівні тексту має функціонально-ситуативний характер і залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників [1: 85]. Беручи до уваги об'єктивні чинники, сюди належать: мета тексту та його стилістична орієнтація (науково орієнтований текст, як правило, містить точну і чітку термінологію; тексти, адресовані широкому загалу читачів, використовують загальноповживані вирази і не наполягають на точності терміна), лексична та стилістична валентність синонімів, денотаційні значення синонімів. Суб'єктивні чинники, у свою чергу, визначаються прагненням автора до точності і ясності, що часто призводить до створення нового терміна-синоніма або до акумулятивного вживання синонімів. Отже, вибираючи термін з групи синонімів, слід враховувати основні вимоги до терміна: однозначність, стислість, повнота, системність, відсутність експресивності, лінгвістична правильність, дериваційна спроможність [11: 60].

Проведені дослідження показують, що явище синонімії та антонімії у термінології нафтогазової промисловості є яскраво вираженим, виражається значним арсеналом лексико-семантичних та морфологічних засобів, що необхідно враховувати у процесі сприйняття науково-технічного тексту.

Таким чином, можемо сказати, що синонімія та антонімія притаманні не лише лексичним одиницям загальноповживаної мови, а й термінології, зокрема англійській терміносистемі нафтогазової промисловості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гнатишена І.М. Сучасна німецька медична термінологія (аспекти етимології, структури та інтеграції) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Гнатишена Ірина Михайлівна. – Чернівці, 1996. – 167 с.

2. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
3. Іваницький Р.В. Елімінація синонімії в термінографічній діяльності / Р.В. Іваницький // Науковий вісник Чернівецького університету : серія : Германська філологія. – Чернівці, 1996. – Вип. I. – С. 94 – 100.
4. Кронгауз М. А. Семантика: Учебник для вузов. М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
5. Лейчик В. М. Терминология информатики : теоретические и практические вопросы / В. М. Лейчик, Н.П.Смирнов, Н.М. Сулова. – М.: ВИНТИ, 1977. – Т. 2. – 138 с.
6. Мисловська Л. Семантичні процеси в латинській медичній термінології / Л. Мисловська, О. Пилипів // Проблеми української термінології : Вісн. держ. ун-ту "Львів. Політехніка". – 2000. – № 402. – С. 209-211.
7. Михайлова Т.В. Антонімічні відношення українських науково-технічних термінів як мовне явище та об'єкт лексикографії // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук., праць. – К., 2003. – Вип. V. – С. 295-299.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т.І Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів.: Світ, 1994. – 215 с.
9. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М: Просвещение, 1967. – 542 с.
10. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М, 1968. – С. 103-126.
11. Ріба О. М. Німецька фахова мова нафтової промисловості: структурно-семантичні та функціональні особливості : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Оксана Михайлівна Ріба. – Львів, 2010. – 300 с.
12. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории / Отв. ред. Т.Л. Канделаки. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. Білодіда. – К., 1969.
14. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.. ; за ред.. А. П. Грищенка. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.
15. Финн Ф.П. О лексико-семантических группах слов // Езыковедски изследования в чест на акад. Ст. Младенов. – София, 1957. – С. 524 – 537.
16. Яремійчук Р., Середницький Л., Осінчук З. Англо-український нафтогазовий словник. – К.: Українська книга, 1998. – 544 с.
17. Oil & Gas Journal / March 20, 2006.
18. Oil & Gas Journal / April 3, 2006.
19. Oil & Gas Journal / April 10, 2006.
20. Oil & Gas Journal / April 17, 2006.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Царук – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
Наукові інтереси: лексична семантика, термінознавство, словотвір.

ЗМІСТ

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
ПРОФЕСОРА В'ЯЧЕСЛАВА ІВАНОВИЧА КАРАБАНА.....	3
<i>Леонід ЧЕРНОВАТИЙ. НУ ЯКІ ТАМ 65.....</i>	4
НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,	
ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА ЧЕРЕДНИЧЕНКА	
<i>Роксолана ЗОРІВЧАК, Ольга ІВАСЮК, Олександр ОГУЙ. НЕВТОМНИЙ ТРУДІВНИК</i>	
<i>МОВНОГО ВИНОГРАДНИКА: ДО 65-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ</i>	
<i>ПРОФ. О.І. ЧЕРЕДНИЧЕНКА.....</i>	10
<i>Лариса ФЕДОРОВА, Валентина МЕЛЬНИК. ПРОРОК У СВОЇЙ ВІТЧИЗНІ Є.....</i>	19
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ	
ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ	26
<i>В'ячеслав КАРАБАН. СПЕЦІАЛЬНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ: СКІЛЬКИ ЇХ (ПОТРІБНО)?.....</i>	26
<i>Олександр ЧЕРЕДНИЧЕНКО. ЄВРОЛЕКТ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ.....</i>	31
<i>Владислава ДЕМЕЦЬКА. ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ І АДЕКВАТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ</i>	
<i>ПРАГМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	35
<i>Світлана ДЕНИСОВА. ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ.....</i>	39
<i>Тарас КИЯК. ПЕРЕКЛАДНІСТЬ ДИСКУРСУ: МІФ ТА РЕАЛЬНІСТЬ.....</i>	44
<i>Лада КОЛОМІЄЦЬ. ЗАБУТІ ПЕРЕКЛАДАЧІ 1920-30-Х РОКІВ: ОЛЕКСА ВАРАВВА,</i>	
<i>МИКОЛА ІВАНОВ, ІВАН КУЛИК, ЛЮЦІАНА ПІОНТЕК, ДМИТРО</i>	
<i>ТА МАРІЯ ЛИСИЧЕНКИ, ЄВГЕН КАСЯНЕНКО, ГАННА КАСЬЯНЕНКО,</i>	
<i>ГАННА ТА ПЕТРО ЧИКАЛЕНКИ, ВАРВАРА ЧЕРЕДНИЧЕНКО</i>	48
<i>Марія КУСА. О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПРЕПОДАВАНИЯ</i>	
<i>ТРАНСЛАТОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СЛОВАЦКИХ</i>	
<i>ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ.....</i>	61
<i>Valeriy MYKHAYLENKO. ON TRANSLATING ECONOMIC IDIOMS.....</i>	67
<i>Анатолій НАУМЕНКО. А ЧИ ДІЙСНО «ПЕРЕКЛАДАЧІ - ЗРАДНИКИ»?</i>	70
<i>Елена ПАНЧЕНКО. ЛУДИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ КАК ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА</i>	76
<i>Andriy SAVENETS. LITERALISM IN TRANSLATION IN THE CONTEXT</i>	
<i>OF CULTURAL ASYMMETRY</i>	80
<i>Леонід ЧЕРНОВАТИЙ, Катерина ЛУНЬОВА. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	
<i>СТРУКТУРИ ПРИРОДНОЇ ЗДАТНОСТІ ДО ПЕРЕКЛАДУ У РАНЬОМУ БІЛІНГВІЗМІ.....</i>	84
<i>Тетяна АНДРІЄНКО. СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЙ</i>	
<i>У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ</i>	91
<i>Олександр БІЛОУС. KULTUR IN DER AUSBILDUNG</i>	
<i>VON TRANSLATIONSSTUDIERENDEN</i>	95
<i>Петро ОСИПОВ. ЛІНГВІСТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ</i>	
<i>В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....</i>	100
<i>Ольга ВОЛЧЕНКО. ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ</i>	
<i>РОМАНУ ЗЕДІ СМІТ «БІЛІ ЗУБИ».....</i>	104
<i>Валерія ГІЗЕР. КРАЄЗНАВЧА ЛЕКСИКА В ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	107
<i>Ольга ДОВБУШ. СЕМІОЛОГІЯ МІЖЛІТЕРАТУРНИХ ВІДНОШЕНЬ</i>	
<i>МІЖ ПРОТОТЕКСТОМ “OLIVER'S STORY” ТА ЙОГО</i>	
<i>УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕКЛАДОМ: АСПЕКТ ПРАГМАТИКИ</i>	111
<i>Маргарита ДОРОФЄЄВА. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ:</i>	
<i>ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ, ПЕРСПЕКТИВИ (НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОМОВНИХ</i>	
<i>ПЕРЕКЛАДІВ ТРАГЕДІЇ Й.В.ГЕТЕ «ФАУСТ»)</i>	115
<i>Марія ІВАНИЦЬКА. ВПЛИВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА</i>	
<i>НА ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	
<i>(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ Ф.КАФКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)</i>	120
<i>Наталія ІВАНОВА. АНГЛОМОВНА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА</i>	
<i>ЗАСОБИ ЇЇ АДЕКВАТНОЇ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ</i>	126
<i>Анжела КАМ'ЯНЕЦЬ. МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ</i>	
<i>ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ У ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	129
<i>Микола КУЗНЄЦОВ. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДЕЯКИХ СПОЛУЧНИКІВ</i>	
<i>З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ І НАВПАКИ.....</i>	134

<i>Людмила МЕЛЬНИК</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ	138
<i>Тетяна МИРОНОВА</i> . ВИПАДОК НАВМИСНОЇ НЕКОНКРЕТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ АВТОРСЬКОМУ ТЕКСТІ ТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА СМИСЛОМ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ	142
<i>Костянтин МІЗІН</i> . ЗІСТАВНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)	148
<i>Алла МІЩЕНКО</i> . ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	151
<i>Христина НАЗАРКЕВИЧ</i> . УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД П'ЄСИ ГЕОРГА БЮХНЕРА «WOYZESK».....	158
<i>Тетяна НЕКРЯЧ</i> . ПЕРЕКЛАДАЧ І КУЛЬТУРА.....	163
<i>Владимир ОВСЯННИКОВ</i> . МЕТАМОРФОЗИ В ПЕРЕВОДЕ ПОЕЗІИ	169
<i>Алла ПАВЛЮК</i> . МИТЦІ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ – КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ ПИТАННЯ	173
<i>Vitaliy RADCHUK</i> . ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ WILL TRANSLATION SURVIVE GLOBALIZATION (UNCHANGED)?	176
<i>Олена РОМАНЕНКО</i> . ПРО ІНТЕРФЕРЕНЦІЮ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ.....	180
<i>Елена СЕЛИВАНОВА</i> . ПЕРЕВОД ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЇ І АДМИНІСТРАТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІИ.....	184
<i>Богдан СТАСЮК</i> . ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ІДЮСТИЛЮ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ	188
<i>Марина ТАРНАВСЬКА</i> . ЕМОЦІЙНИЙ ПІДТЕКСТ ТА ТРУДНОЩІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА “ТЕДДІ”).....	191
<i>Світлана ФЕДОРЕНКО</i> . ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ.....	197
<i>Марія ФОКА</i> . СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ КОЛОРИСТИЧНИХ ЕФЕКТІВ П. ТИЧІНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	200
<i>Олена ХАН</i> . ЯК ПЕРЕКЛАД «СТИРАЄ» КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНІ КРОКИ ОРИГІНАЛЬНОГО ДЕТЕКТИВНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ДЕТЕКТИВНИХ ОПОВІДАНЬ Г.К. ЧЕСТЕРТОНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДІВ).....	206
<i>Оксана ШКУРСКАЯ</i> . РЕАЛІИ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ БАРЬЕР КОММУНИКАЦИИ (НА МАТЕРІАЛІ КАНАДСКИХ РЕАЛІИ).....	209
<i>Лариса ЯРОВА</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКОРОЧЕНЬ В МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЯХ ТА ДЕКЛАРАЦІЯХ ООН І ЮНЕСКО	213
<i>Наталія АБАБІЛОВА</i> . КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ПАСИВНОГО СТАНУ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ	217
<i>Євгенія АНГЕРЧІК</i> . ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ В ПРОЗАІЧНИХ ТВОРАХ В. ГАБОРА «ШВОНЦ» ТА «ПОЛЮВАННЯ У ВТРАЧЕНОМУ ПРОСТОРІ»	220
<i>Ольга БІЛОУС</i> . ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА – ЯК ЛАНКА ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ РЕЦЕПЦІЄЮ ТА ПЕРЕКЛАДОМ.....	224
<i>Наталія БОНДАРЕНКО</i> . СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ СФЕРИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ	228
<i>Анастасія ВАСИЛИК</i> . ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ МИХАЙЛА РУДНИЦЬКОГО	231
<i>Анна ГАЛАС</i> . МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У ПЕРЕКЛАДІ СУЧАСНОЇ ДРАМАТУРГІЇ.....	236
<i>Світлана ДАНИЛІНА, Ольга ВАСИЛЬЧЕНКО</i> . ВІДТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ ПАРОДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ ЧАКА ПАЛАНІКА «РЕНТ: УСНА БІОГРАФІЯ БАСТЕРА КЕЙСІ»)	241
<i>Тетяна ДИТИНА</i> . СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ РОМАНУ САЛМАНА РУШДІ «ОПІВНІЧНІ ДІТІ» (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНОГО ОРИГІНАЛУ ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ)	247
<i>Людмила ДЯЧУК</i> . ФЕМІНІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ У ГЕНДЕРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ	251
<i>Аліна ЗДРАЖКО</i> . СУЧАСНА АПОРІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	256

<i>Ярослава ІВАНЕНКО. ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ЖАНРУ НОВЕЛИ У ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АНАЛІЗІ ТЕКСТУ.....</i>	259
<i>Володимир КОНКУЛЬОВСЬКИЙ. ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОДИНИЦІ ПЕРЕКЛАДУ КІНОКОМЕДІЙ.....</i>	263
<i>Дар'я ЛІНЬКОВА. ФОРМИ КІНЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ.....</i>	266
<i>Зузана ЛОРКОВА. НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ЗАПИСИ В ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОМ ПЕРЕВОДЕ.....</i>	270
<i>Тарас МАЛКОВИЧ. ТЕОРІЯ ФОНЕТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ УКЛАДАННЯ РЕПЛІК У КІНОПЕРЕКЛАДІ.....</i>	276
<i>Катерина МЕГЕЛА. ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ.....</i>	280
<i>Юлія НАДТОЧІЙ. МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	284
<i>Олександра ПИЛИПЧУК. ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА.....</i>	287
<i>Богдана ПЛЮЩ. РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІДТВОРЕННІ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ РИС ІДЮСТИЛЮ В.ВІННИЧЕНКА В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	291
<i>Олена РАДЧУК. ПЕРЕКЛАД І МНОЖЕННЯ ОБРАЗУ : ЖИТО – ЗОЛОТУНЦІ (Р. БЕРНЗ – В. МИСИК – М. ЛУКАШ).....</i>	294
<i>Дарія РЖЕВСЬКА. ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ЯПОНСЬКИХ ОНОМАТОПОЕТИЧНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....</i>	298
<i>Наталія РОМАНЮГА. ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ РУБЕЖУ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ.....</i>	302
<i>Аліна СЕДЛЕРОВА. В. ПІДМОГИЛЬНИЙ – ПЕРЕКЛАДАЧ ПОВІСТІ «КОЛОМБА» ПРОСПЕРА МЕРІМЕ.....</i>	308
<i>Ганна СКАЛЕВСЬКА. АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ В МЕТАЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....</i>	313
<i>Сергій СКРИЛЬНИК. ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....</i>	316
<i>Елена СЛАСНАЯ. МОДАЛЬНОСТЬ ОТРИЦАНИЯ В ПЕРЕВОДЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ИНТЕРВЬЮ.....</i>	320
<i>Юлія СТАХМИЧ. СИСТЕМИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ В НАУКОВІЙ РЕФЛЕКСІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....</i>	323
<i>Анастасія ТАРАСОВА. АНГЛІЙСЬКІ КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СЛОВНИКАХ.....</i>	327
<i>Олеся ФЕДОРЧЕНКО. ПЕРЕКЛАД КІНОФІЛЬМІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ.....</i>	330
<i>Зінаїда ЧЕПУРНА. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ В ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....</i>	335
<i>Оксана ШАПОШНИК. ВІДТВОРЕННЯ ІДЮСТИЛЮ АВТОРА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ РІЗНИХ ПІДЖАНРІВ.....</i>	338
<i>Олена ШЕВЦОВА. СПЕЦИФІКА ЕКВІВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛО- ТА ФРАНКОМОВНИХ КОНВЕНЦІЙ РАДИ ЄВРОПИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ДОКУМЕНТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ.....</i>	344
ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА.....	349
<i>Saniya KABDRGALINOVA. CONTRASTIVE ANALYSIS IS ASSOCIATED WITH APPLIED LINGUISTICS.....</i>	349
<i>Тетяна ШИЯН. АНАЛІЗ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОМИЛОК СИСТЕМ МАШИНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....</i>	351
<i>ТЕТЯНА БОНДАР. ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СИНОНІМІВ ШЛЯХОМ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....</i>	356
<i>Анастасія ДАВИДЧУК. ІНВАРІАНТНІ ТА ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ В ДЕФІНІЦІЯХ ЗООНІМІВ У СЛОВНИКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....</i>	362
<i>Svetlana KARZHAYEVA. SOME IDEAS FOR ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) CURRICULUM DEVELOPMENT.....</i>	368

<i>Настасія ОСІДАЧ, Ігор КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ігор ЛІХНЯКЕВИЧ.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ БОТАНІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ У ВЕЛИКИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ	371
<i>Грина РІПЕЦЬКА.</i> ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ТЕМАТИЧНОГО ТЕЗАУРУСУ ШЛЯХОМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ.....	374
<i>Aliya TUREKHANOVA.</i> ENGLISH LANGUAGE TEACHERS' LITERACY IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) IN KAZAKHSTAN .	378
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ.....	
<i>Richard J. BRUNNER.</i> SPRACHE DES ARZTES UND SPRACHE DES PATIENTEN: FACHSPRACHE UND TERMINOLOGIE	383
<i>Евгенія БЕЛИЦКАЯ.</i> НОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОПРИАЛЬНОСТИ РИЧАРДА КОУТСА И ТЕОРИЯ ИМЕНИ СОБСТВЕННОГО АЛАНА ГАРДИНЕРА: ПОПЫТКА СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА	392
<i>Наталія ПАРАСІН.</i> ОБ'ЄКТИВАЦІЯ БАЗОВИХ ОЗНАК ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	398
<i>Світлана РИБАЧОК.</i> СОЦІОДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ ТЕРМІНОВИКОРИСТАННЯ.....	401
<i>Наталія РОМАНОВА.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД.....	405
<i>Ганна ХАЦЕР.</i> ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ В АКАДЕМІЧНОМУ ЖАНРІ БАНКІВСЬКОГО ДИСКУРСУ	409
<i>Наталія ЦИМБАЛ.</i> ЕТНОКУЛЬТУРНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВИБОРУ МОТИВАЦІЙНОЇ ОЗНАКИ У ПРОЦЕСІ НОМІНАЦІЇ	413
<i>Олена ШИШЛІНА.</i> СКОРОЧЕННЯ В АГРАРНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	417
<i>Наталія АКУЛЬШИНА.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «ВІЙСЬКОВИЙ ТЕРМІН» (НА ПРИКЛАДАХ ПЕРСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ).....	420
<i>Леся БЕСПАЛЬЧЕНКО.</i> ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ФАХОВОЇ СУБМОВИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	424
<i>Марія БОЙЧУК.</i> НЕОЛОГІЗМИ-ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У ЗАГОЛОВКАХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ.....	428
<i>Наталія КОВАЛЕНКО.</i> ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	432
<i>Елена КУПЧЕНКО.</i> КАТЕГОРИЯ РАЗУМА В АГИОГРАФИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ: ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД.....	436
<i>Наталія ЛАЗЕБНА.</i> ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ТЕРМІНУ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ	439
<i>Марина ЛОГВИНЕНКО.</i> АНТРОПОНІМІЧНІ Й ТОПОНІМІЧНІ НАЗВИ В ПРОЗІ Е. –Е. ШМІТТА	442
<i>Леся ЛУНЬО.</i> ІМЕННИК ДІТЕЙ В СОЦІОГРУПІ «РЕМІСНИКИ» (НА МАТЕРІАЛІ МЕТРИЧНИХ КНИГ 1 ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ).....	445
<i>Володимир МАРТИН.</i> ПРЕФІКСАЛЬНИЙ ТА СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ЛАТИНСЬКІЙ ХІРУРГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	450
<i>Олена МАР'ЮК.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ПОХОДЖЕННЯ ТЕРМІНА <i>REHT</i>	454
<i>Олександр МИНЗАК.</i> СИНОНІМІЧНО-АНТОНІМІЧНА ПАРАДИГМА В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	458
<i>Олена ОХРИМЕНКО.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНУ	461
<i>Лариса ПОМІГУЄВА.</i> ЕКСТРА- ТА ІНТРАЛІНГВІСТИЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	464
<i>Інна ТІЛЬНОВА.</i> ОКАЗІОНАЛІЗМИ НА ОСНОВІ ПЕРЕНОСНОГО ВЖИВАННЯ ОНІМІВ ЛЕОНІД КУЧМА ТА ЮЛІЯ ТИМОШЕНКО	468
<i>Оксана ЦАРУК.</i> СИНОНІМІЯ ТА АНТОНІМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	473

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)**

ВИПУСК 104 (1)

*«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» внесені до списку видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень
(постанова Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 03.03.2011. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 60. Наклад 300. Зам. № 6682_1.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E-Mail.: mails@kspu.kr.ua